

dc_45_10

MTA DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**BÜNELKÖVETŐK JOGKORLÁTOZÁSA
JOGÁLLAMBAN**

VÓKÓ GYÖRGY

2010.

T A R T A L O M

BEVEZETÉS

Bevezető és alapvető megfontolások	1
---	----------

TÖRTÉNETI RÉSZ

I.	A büntetés-bűnhődés jogi szabályozása történetéből. Változó történelmi idők, változó szankciók, jogi helyzet	25
II.	Szemelvények a régmúlt büntetéseiből és végrehajtásukról az elmélet és a gyakorlat tükrében	27
III.	Az utóbbi száz év történelmi viharai, újraindulások a büntetés-végrehajtás területén is	73

A BÜNTETÉS ÉS VÉGREHAJTÁSA KOMPLEX ÉRTELMEZÉSÉRŐL

IV.	Az ókori gondolkodóktól napjainkig ívelő meghatározó nézetekről, elméleti tételekről és hatásuk irányairól	135
V.	A mai büntetési teóriák racionalitásai	146
VI.	A magyar elméleti alkotások tudományt teremtő hatásáról és a jogállami eredményességre törekvő elképzelésekről, helyzetről	188
VII.	Az európai büntetés-végrehajtási jog helye, szerepe az európai jogok rendszerében	225

NEMZETKÖZI KÖVETELMÉNYRENDSZER ÉS KÜLFÖLDI TAPASZTALATOK

VIII.	A nemzetközi emberi jogi elvárásokról	271
IX.	A büntetés-végrehajtás sajátosságai, eredményei és tapasztalatai az egyes országokban	337

A JOGI HELYZETRŐL

X.	Az elítéltek és a felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetében beálló változás fő jellemzői	372
XI.	A büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók jogainak és kötelességeinek csoportosítása Európában, a hatóságok által jogaikban korlátozott személyek jogi helyzetét érintő főbb nemzetközi rendelkezéseikről és jogesetekről	389
XII.	Az elítéltek és más büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók jogi helyzetének főbb jellemzői hazánkban	472

**A JOG GYAKORLATI ÉRVÉNYESÜLÉSE
ÉS A GARANCIÁK**

XIII.	A büntetés-végrehajtási jogszabályok gyakorlati érvényesülésének jelentősége és magyarországi általános képe, különös tekintettel a bánásmódra	555
XIV.	A büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítérendszer	604
	A. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete	605
	B. A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok között	623
	C. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa	643
	D. A büntetés-végrehajtás társadalmi ellenőrzése	648
	E. Nemzetközi ellenőrzés	651
XV.	Az európai – benne a magyarországi – büntetés-végrehajtási gyakorlatról az európai minimum követelmények teljesítése tükrében	669
	1. Fogvatartás a rendőrség által	673
	2. A büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottakról	682
	3. Egészségügyi ellátás a büntetés-végrehajtási intézetekben	704
	4. A külföldieknek az országba történő belépésére és tartózkodására vonatkozó (idegenrendészeti) jogszabályok értelmében feltartóztatott személyek	725

ZÁRÓGONDOLATOK	729
-----------------------	------------

TÁBLÁZATOK, KARTOGRAMMOK	739
---------------------------------	------------

IRODALOM	
-----------------	--

I. FEJEZET

BEVEZETŐ ÉS ALAPVETŐ MEGFONTOLÁSOK

Az ezredforduló éveiben, majd az Európai Unióhoz csatlakozással kapcsolatban beindult szellemi pezsgés és fejlődés, amely a tudományok helyzetét és alakulását az utóbbi évtizedekben jellemezte, hatással volt a bűnügyi tudományok művelésére is. A tudományos felélénkülést ezen a területen a bűnözés elleni küzdelem eredményesebbé tételének társadalmi igénye is megköveteli. Nem lehet tehát megelégedni a tudományok által régebben kidolgozott sémák alkalmazásával, hanem a legújabb ismeretekre, a valóság, a gyakorlat teljesebb feltárására is szükség van, amihez pedig új módszerekre, eljárásokra, a tudomány és a gyakorlat további közelítésére van szükség.

A bűnözés, mint társadalmi jelenség, a bűnelkövetés, mint személyiségbeli probléma, a bűnözővé válás okai, háttere, mint az egyén és környezete közötti kapcsolat konfliktusa ősidők óta foglalkoztatja az embereket. Viszonyunk e jelenséggel kapcsolatban mindmáig ellentmondásos, mert a kriminalitás alakulásában sok tényező bonyolult összefüggésben játszik szerepet. A bűn általános erkölcsi, illetőleg vallás erkölcsi fogalom. A mindenkor mértékadó, elvárt vagy elfogadott értékek, normák, szokások, törvények megsértését jelenti. Különböző korszakokban, de egyes történelmi korokon belül is az eltérő kultúrák, vallások, társadalmi rétegek más és más értékeket, normákat, magatartásformákat tartottak követendőnek. A büntetések és a végrehajtásuk minden korban szorosan összefüggött az általános társadalom-felfogással, valamint a mindennapi élet körülményeivel. Az emberiség civilizációja a hosszú évszázadok során vajon kellő fontossággal gondolt-e arra, hogy mire való a bűn büntetése? A hétköznapi lét sajátosságai és lehetőségei jelentősen befolyásolták az alkalmazott büntetéseket is. Mondják, hogy a bűnelkövetők aligha a büntetési elméletek ösztökélésére rettentek el a bűntől, és mégkevésbé valamilyen büntetési teóriák hatására léptek a társadalom szempontjából a megjavulás útjára. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy az elmélet segítségéről le lehet mondani.

A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok olyan közös többszöröseit szeretném bemutatni, amelyek mellett és ellenük is felsorakoztathatók érvek és továbbgondolkodásra készíthetők az olvasót. A csalhatatlannak vélt

kinyilatkoztatásokról is utólag derült ki nem egyszer, hogy a történelem, a társadalom túllépett rajtuk. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nincs előrelépés.

A tudományos életben mind több az „interdiszciplináris” kérdés. A társadalom életében is mind több az intézmények szokott működési körén kívül eső, azaz több intézmény hatáskörének metszéspontjain, mezsgyéjén feltorlódó gond. Az ambivalens és összetett folyamatok és lehetséges következményeik a korábbiaknál is sürgetőbben vetik fel az interdiszciplináris kutatások, vizsgálatok tartásának, összehangolásának fontosságát. A bűnözés elleni küzdelem a maga komplexitásában igyekszik vizsgálni világszerte és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ebből a szempontból is helyeselhetően mindinkább megfelelő figyelem fordul a bűn szankcionálására, a szankció végrehajtásának a büntető felelősségre vonás folyamatában betöltött szerepére, hogy minden büntetés vagy büntetőjogi intézkedés hatékonysága nagymértékben függ a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától is.

Rendszeressé vált és viszonylag rövid időközönként történik a Büntető Törvénykönyv módosítása, valamint a büntetőeljárásról szóló törvényé is.

Kezdetét vette egy új büntetés-végrehajtási törvény megalkotása. Ilyen időszakban nem haszontalan az elgondolkodtató kérdések felvetése sem, javaslatok a jobbá tételre, az időszerű feladatok megoldására. A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi.

A tudománytól a tájékozódást is szolgálni alkalmas műveket igényel a társadalom, nemcsak elvont, spekulatív törvényszerűségek, általános elvek kutatását és kritikáját, jogszabályok dogmatikus elemzését, hanem a jogintézmények rendszerbe foglalásával, fejlődésüket is bemutató világos leírásával a jog exkluzív birodalmába bevezetést, s egy-egy részterületét – lehetőleg minden érdeklődő számára – hozzáférhetővé tenni. A cél eléréséhez több jó út is vezethet.

Az egyes tudományágakon belül a kutatási tapasztalatok gyarapodásának következményeképpen a megismerés határai kiterjednek, a társadalmi gyakorlat újabb követelményei jelentkeznek. E körülmények kölcsönhatásban vannak és azzal az igénnyel járnak, hogy bizonyos jelenségeket speciális elemzésnek vessünk alá. Így az egyes tudományágak szárnyai alól új tudományágak bontakoztak és bontakoznak

ki, amelyek új nézőpontból sajátos módszerekkel végzik a megismerési tevékenységüket.

Ha a büntetőjog azzal tudja betölteni társadalmi szerepét, hogy büntet és véd, akkor a büntetés-végrehajtási jog is csak akkor tudja betölteni társadalmi szerepét, amennyiben ezt érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is. A tágabb értelemben vett büntetőeljárás, a büntető felelősségre vonás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének – így a nyomozásnak, a bíróság ítélkezésének, de a szankció végrehajtásának is – az elhanyagolása, továbbá a kapcsolódás lazulása az egyes szakaszok között, az egész folyamat hatásfokát ronthatja le. Mit ér a nyomozás vagy a tárgyalás által esetleg kiváltott „morénói pszichodráma”, ha az elítélt nem részesül további pozitív ráhatásban a büntetés végrehajtása alatt, ha nem kap segítséget szabadulása után a társadalomba beilleszkedéshez.

Nagyon időszerű és megalapozott tudományos törekvést tükröz, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig tartó folyamatot, mint egységes egészet vizsgáljuk, mint olyant, amely a társadalommal összeütközésbe kerülő személyt hivatott a társadalomba újra visszavezetni, ott elismertetni éppen a társadalom védelme érdekében. A jogállamiság követelményeinek teljesítésével az új viszonyokhoz kellett és továbbra is kell alakítani a büntető felelősségre vonás egészét, benne a büntetés-végrehajtást is. A jövőben a gyakorlatnak jobban figyelembe kell vennie a tudomány jelzéseit, és fordítva szintén. Jobb együttműködésre van szükség a büntető felelősségre vonás egyes szakaszaiban működő szervek és más szakaszokban feladatukat teljesítő szervek között.

A büntető felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik, ezért a hatékonyság és törvényesség kérdései itt mutatkoznak meg a legélesebb határvonalon. Úgy kell hatékornak lennie a büntetés-végrehajtásnak, hogy megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is.

A büntetőtörvény alkotmányossága iránti igény vonatkozik a büntetés-végrehajtási törvényre is. „Az alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módszerekkel reagálhat, és így senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Ezek a garanciák ugyanis alapjogként mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend alapján garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az

igazságosság és erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, büntetést érdemlőségnek, de a tényleges megbüntetés (büntethetőség) jogalapjának alkotmányosnak kell lennie... Törvényes büntetőjogi felelősségre vonási eljárás garantálja csak a jogállam igazságos büntető hatalom gyakorlását.”¹

Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, büntetés-végrehajtási jog nélkül pedig nincs tényleges büntető felelősségre vonás, mert nélküle parttalanná, önmagáért valóvá válna az egész büntető felelősségre vonási folyamat. A drámairodalomban már több mint 2500 éve így fogalmazódott Aiszkülosz, Euripidész és Szophoklész tragédiájában: „Ha a bűnt nem követi büntetés, nincs többé törvény. S, ha nincs törvény, a világ sem világ, az ember sem ember” – mondja az Elektrában Oresztész, de nemcsak mondja, hanem hiszi is kezdettől fogva.

A hatékonyság kérdése, a fejlődés gátjainak felszámolása a figyelem középpontjában áll, a megújulásnak minden intézményrendszer érintenie kell.

A megváltozott Büntető Törvénykönyvünk a mai büntetőelveknek megfelelően „keményen” bünteti a súlyos bűncselekmények elkövetőit, azonban az enyhébb súlyú bűncselekmények esetében nagyobb mozgási teret ad az igen költséges fogvatartáson kívüli büntetési nemek alkalmazására.

A büntető politika nemcsak azt határozza meg, hogy milyen magatartásokat kell büntetendővé nyilvánítani, továbbá, hogy az ezeket elkövetőket milyen mértékben kell büntetni, hanem egyben – helyeselhetően – megmutatja a bűncselekmények következményeivel kapcsolatos végrehajtási feladatokat is. Ennek keretében alakítja ki a büntetés-végrehajtás rendszerét, rendjét, valamint ellátja a bűnmegelőzés állami feladatait. Emellett gondot kíván fordítani a bűncselekmények által okozott sérelmek, a sértettek és a bűncselekmény miatt életminőségükben veszélybe került személyek társadalmi, morális és anyagi kárainak az enyhítésére is.

A XXI. században a büntetőjog arra törekszik, hogy az emberek egyenlő méltósága és szabadsága mellett a biztonságot és békét is biztosítsa, illetve ha ez megbomlott, azt helyreállítsa. Tehát az igazságosság megvalósításán túlmutató szerepe is van a büntetőjognak. Elsősorban a társadalmi béke helyreállítása érdekében a cselekménnyel sérült szabadságjogokat kell megerősítenie, akár a történt jogsértés formális helytelenítése révén is, az egyes büntetésekre való ráhatással

¹ Szabó András: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. In.: Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára. Szerk.: Németh Zsolt. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest, Széchenyi-hegy. 2010. 116-117.

(special prevenció), másrészt az egész társadalomra való ráhatással (general prevenció). Napjainkban már nem mulasztható el, hogy jóvátételt kell nyújtani a jogaiban megsértett áldozatnak.

Világszerte jelennek meg napjainkban is publikációk a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás hatékonysága kérdéseiről. Alapvetően közös bennük a jogállamisághoz, a törvényesség elvéhez, mint alaptételhez való ragaszkodás. Előtérbe kerül emellett minden területen a hatékonyság kérdése, így azoknak az intézkedéseknek a hatékonysága is, amelyek célja a fejlődés gátjainak felszámolása. Ennek megoldása nem kis jelentőségű feladat. A hatékonyságot meg kell követelni a jogalkotástól és a jogalkalmazástól, a jog intézményeitől és a jogrendszer valamennyi területén. A korszerűsítés, a megújulás minden intézményrendszert kell hogy érintsen, magában kell foglalnia a büntető végrehajtó szervek egész rendszere, a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a büntetés-végrehajtási jog további korszerűsítését is. Enélkül a demokratikus jogállam teljes körű kiépítése sem képzelhető el.

Az egész rendszer megismerése lehet az az alap, amelyből kiindulva kell vizsgálni a működését. Így lehet választ kapni az olyan kérdésre, hogy összességében hatékony-e vagy részleteiben, és hol szükséges a rendszerben a javítás.

A büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatásossága és hatékonysága a rendszeren belüli költséghatásoktól determinált, a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő valamennyi szerv munkaterhét az eljárás megelőző szakaszaiban más szervek által hozott döntések határozzák meg.

„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson” – fogalmazta meg az 1800-as évek első felében Deák Ferenc tiszti ügyészi tapasztalatait rögzítve a büntetés-végrehajtás jelentőségét.

A büntető végrehajtó vagy a végrehajtásban közreműködő szervek a bűnelkövetőkkel, a tettesekkel kerülnek kapcsolatba, jogviszonyba, mégpedig büntetés-végrehajtási jogviszonyba. A büntető felelősségre vonás e szakaszában a tettesre esik már nagyobb figyelem. Jóllehet, a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a konkrét büntetés és annak végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká.

Közismert tény, hogy az Európai Unió tagállamainak büntető igazságszolgáltatási rendszerei nagymértékben különböznek egymástól. A szabadság, jog és biztonság kiépítése hatékony, szervezett igazságügyi együttműködést igényel, beleértve a schengeni információs rendszer adataihoz hozzáférést, az igazságügyi hatóságoknak a dublin-i egyszerűsítés szerinti közvetlen kapcsolatát is. A lojalitás követelményéből adódik, hogy a megkeresett állam haladéktalanul tájékoztatja a megkereső államot. Ugyanahhoz az igazságszolgáltatáshoz tartoznak az ügyészek, bírák és a büntetés-végrehajtás is.

A jogi szabályozás harmonizációjának, az együttműködési gyakorlat megvalósításának ütemét, tartalmát mindenütt komoly mértékben befolyásolta és befolyásolja a bűnözés helyzete is. A bűnözésre adott válasznak mindenkor tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját; igazodnia kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez, azaz az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit, de a lakossági elvárásokat is.

A bűnmegelőző hatást lényegesen emelheti az elkövető kilétének felderítése, a szankcionálás elkerülhetetlensége, az eljárás és a végrehajtás fogamatba vételének időszerűsége, a szabadságelvonás alkalmazásának célzott – bizonyos elkövetői csoportokkal szemben történő – alkalmazása. Régi mondás, hogy nem a büntetés kegyetlensége, hanem az elkerülhetetlensége az, ami visszatart a bűnelkövetéstől.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntető anyagi jog fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során szabja ki, az állam pedig végrehajtó szervének eljárása során azt végrehajtja. Mindegyik koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik.

Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és

védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A bűnelkövető emberben ugyanakkor nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell.

A büntetés-végrehajtás a büntető felelősségre vonás harmadik fő szakasza, amelynek során megvalósul a jogerős bírósági ítéletben vagy más hatóság határozatában megjelölt büntetőjogi szankció, büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedés vagy más hatósági, így igazgatási szankció tényleges tartalmát képező jogfosztás, jogkorlátozás, mégpedig a törvényekben meghatározott mértékben, módon és határig. Ha a gyakorlati végrehajtás ennél kevesebb, annulálja a törvényt, az azt alkalmazó bíróságot vagy más hatóságot, ezek eljárását, a sértettet, a társadalom védelméhez fűződő alkotmányos követelményt és nem felel meg a jogállamiságnak sem, szinte hiábavalóvá válik minden addigi munka. Ha viszont a végrehajtás során a jogkorlátozásban és a módszerben akár egy hajszállal is a jogállamisági határon túllépnek, szintén a törvényesség, a jogállamiság megsértését jelenti, tekintélyfosztó, a kitűzött célok ellen ható, mert nem lehet senkit a törvények betartására késztetni törvénytörő módon. Amennyiben a jogállam hatóságai, szervei, tisztségviselői nem tartják tiszteletben a törvényt, sőt, nem példamutatóak a betartásában, nehezen vezet eredményre az egész büntető felelősségre vonás mindhárom szakasza, nem váltja ki a törvények iránti tiszteletet. Jogállamban a norma mögött ott van a közakarat is. Régi latin mondás: *Serva legem et lex servabit te*. Óvd meg a törvényt, s majd szelleme téged is megóv. Törvényesség nélkül nincs jogállamiság sem. Nagyon fontos, nagyon éles határról van szó; mégpedig a társadalmi, a jogi élet változásával változó határról. Kellő odafigyelést, felkészültséget igényelnek az e szakaszban lévő feladatok is, ezért szerveztem meg a rendszerváltozás idején, hogy jogi szakvizsgatárgy, majd egyetemi tantárgy legyen a magyar büntetés-végrehajtási jog.

A büntető végrehajtás során alapvető jogok korlátozásáról van szó, ezért messzemenő védelmet kell nyújtani az esetleges visszaélésekkel szemben. A kétoldalú megközelítés többszörös mennyiségű és minőségű, összetettebb, elmélyültebb munkát igényelt, mint az egyoldalú, általában megszokott, egy-egy jogintézményt érintő feldolgozás. A téma szakmai kihívást jelentő nehézsége, sokoldalúsága, a minél valósághűbben történő feldolgozása szükségképpen különböző módszereket is igényelt (történeti, logikai, összehasonlító, szociológiai, stb.). A vizsgálódás viszonylag nagyszámú fogvatartottra és jogesetre terjedt ki.

A büntetés-végrehajtási jog a bűnügyi tudományok „mostohagyermeké” volt az 1989-1990. évi rendszerváltozásig, holott nem vitásan a jogi kultúra része. A büntetőjog egyik hatásmérőjeként is jellemezték olykor. A jogot, a jogi szabályozásra szoruló intézményeket az életben felmerülő szükségesség hozza létre.

A büntető felelősségre vonás harmadik szakaszában, a végrehajtás szakaszában működő szervek rendszerét és működését meghatározó szabályok összességét a büntetés-végrehajtási jog öleli fel, amely valamennyi büntetésre és intézkedésre nézve meghatározza a végrehajtás elveit, célját, módszereit, a végrehajtásban szereplő személyek és szervek jogi helyzetét, a jogok és kötelességek érvényesítésének módját. Egy speciális jogterületről van szó, amely egyrészt speciális szabályok ismeretét igényli, ugyanakkor széles körű jogalkalmazást jelent, amelyhez nélkülözhetetlen több jogág alapos ismerete, újabban a nemzetközi követelményrendszer, a kriminológiai és kriminalisztikai, statisztikai és számítógép-alkalmazási, pedagógiai és pszichológiai kutatások legújabb eredményeinek naprakész ismerete is.

Az európai ellenőrző szervek pozitívan értékelték minden eddigi látogatásuk alkalmával, ahogyan a magyar hatóságok, tisztségviselők – ebbe beleértik a büntetés-végrehajtást is – viszonyulnak a fogvatartottakkal kapcsolatos európai emberi jogi követelmények megvalósításához. Példaként említették a büntetés-végrehajtás hazánkban működő széleskörű jogállami garanciarendszerét, benne az ügyészi törvényességi felügyeletet, a széleskörű büntetés-végrehajtási bírói hatáskört, az ombudsmanhoz fordulási jogot, a társadalmi ellenőrzést és a nemzetközi ellenőrzést.

A jogállam „tisztességének fokmérőjét” jelenti az, ahogyan a – bármilyen címen szabadságában korlátozott – fogvatartottakkal bánnak. Kihívás a jogállammal szemben, hogy törvényszegőinek is meg tudja mutatni saját emberségét és méltóságát.

Winston Churchill az 1910-es brit kormány belügyminisztereként még a következőt mondta: „A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik legtévedhetetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának.”²

² Belügyminisztériumi Jegyzetjelentés H. C. Viták. 5. sorozat, 19. kötet.

Fjodor Dosztojevszkij szerint – aki oly kimerítően írt a börtönbüntetésről³ – „Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit.” A harmadik aforizma újabb keletűként az egyik leghíresebb volt rabtól származik, aki a közelmúltig a Dél-Afrikai Köztársaság elnöke volt és így fogalmazott: „Úgy mondják, hogy nem ismer valaki igazán egy országot, amíg nem látta belülről annak börtöneit. Egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánt a legnagyobb rangú polgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.”⁴ Gartner írja, hogy „Ahol az egyes országok alapjogai korlátozás alá esnek, a legmesszebbmenőkig védelmet kell nyújtani a visszaélések ellen.” – „Az Európai Emberi Jogi Bizottság gyakorlata a büntetés-végrehajtás területén” című, a Max Planck Intézet kiadásában megjelent jog-összehasonlító tanulmányában.

Ahhoz, hogy a büntető végrehajtás jogállami követelményeknek megfelelőségéről átfogó képet kaphassunk, a büntető felelősségre vonás hatálya alá került személyek jogi helyzetének vizsgálatán keresztül célszerű közelítenünk. Ezt követeli meg a személyiség és általában az emberi jogok megnövekedett jelentősége.

A büntető végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzete az elmélet és a gyakorlat fontos kérdését képezte mindig, hiszen az állampolgári jogokban és kötelességekben változás áll be, sajátos jellegű jogok és kötelességek is keletkeznek. A büntetőjogi büntetések és intézkedések végrehajtása – bármely büntetésről vagy intézkedésről legyen is szó – egyrészt a legérzékenyebb beavatkozást jelenti az állampolgárok magánéletébe, másrészt pedig a végrehajtás törvényességéhez alapvető jogállami érdekek is fűződnek, ennél fogva jelentősége semmivel sem kisebb, mint más büntető jogágazatoké.

A jogerős elítélés hatásait csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha figyelembe vesszük az állampolgár általános jogi helyzetét és ehhez viszonyítva vizsgáljuk az elítélés tényének az állampolgári jogi helyzetre gyakorolt hatását; az elítélés ténye a jogi helyzetben milyen változást okoz. A büntetés hatékonyságának feltételei közé tartozik, hogy a büntetéssel összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a legkisebb mértékre korlátozzák. Éppen ezért az emberi jogokat, az állampolgári jogokat csak olyan mértékben szabad korlátozni, amilyen mértékben törvényi szintű rendelkezések megengedik és ez elkerülhetetlen. A

³ A holtak háza, 1915.

⁴ Mandela N. 1994. Hosszú menet a szabadság terén, Little Brown és Co London.

bűnüldöző, az igazságszolgáltatási és ezen belül a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének minősége, jogszerűsége alapvető feltételként befolyásolja a büntetés eredményességét. A büntetés-végrehajtás törvényes, ezáltal a jogállami követelmények szerinti működése, az érvényes és helyes jogszabályi előírások hatályosulása alapvető érdeke nemcsak a bűnüldöző és igazságügyi szerveknek, hanem minden állampolgárnak is.

A büntetés-végrehajtási jogszabályok természete és tartalma, valamint az állam büntetőpolitikájának lényege legvilágosabban abban jut kifejezésre, hogy meghatározásra kerül a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy jogi helyzete.

A jogerős ítélettel kiszabott büntetés, a büntetőjogi intézkedés, eljárásjogi kényszerintézkedés, határozattal elrendelt más szabadságkorlátozó intézkedés végrehajtásának ideje alatt a jogerős határozat utáni általános állampolgári jogi helyzet változásának mértéke természetesen attól függ, hogy milyen büntetés, intézkedés végrehajtásáról van szó.

Nem lehetünk közömbösek aziránt, hogy milyen fokon képzett személyekből álló szervezet hajtja végre ezt a jogkorlátozást. Széchenyi István, a „legnagyobb magyar” intő szavai szerint „nem mindegy, hogy olyan emberek értelmezik és hatják-e végre a törvényt, akiknek élete ugyanannak a törvénynek élő megvalósulása, vagy olyanok, akiknek minden tette megcáfolja azt, amit szavuk hirdet.” Az alapvető emberi jogoknak, a humanizmusnak, a társadalom védelmével szinkronban történő érvényesülését biztosítani a jogállamiság, a törvényesség egyik legkényesebb területe.

A büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát; megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi és eljárási joggal – funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszerének sajátosságaira figyelemmel – önálló jogágazatnak tekintendő. A büntetés-végrehajtási jog nem szűkül le a „börtönügyre”, tartalmazza valamennyi büntetés, büntető intézkedés, a legsúlyosabb jogkorlátozással járó eljárásjogi kényszerintézkedés, újabban már nem is büntető hatóság által alkalmazott jogkorlátozással járó szankció végrehajtásával kapcsolatos jogviszonyok szabályozását, legújabb javaslatok és

elképzelések szerint valamennyi jogkorlátozással járó intézkedésre vonatkozó szabályozást különös tekintettel az európai ellenőrző szervek elvárásaira.

A büntetés-végrehajtási jogot már a XX. század elején Finkey Ferenc a büntetőjog-tudomány olyan önálló ágának tekintette, amely a büntetési és megelőzési intézkedésekkel foglalkozik. Finkey munkássága nyomán is a börtönügy jogtudománnyá vált. Elismerten uralkodó felfogás Nyugat-Európában, amely a büntetés-végrehajtási jogot az anyagi jog és eljárási jog mellett harmadik jogterületnek tekinteti a bűnügyi jogon belül, a büntetés harmadik pilléréként említi.

A büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy a büntetés-végrehajtási szervekkel büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül, mert a büntetés végrehajtására, az intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közti viszonyt a jog szabályozza, amely egyben csak a jog révén létezik. Amikor a büntetés-végrehajtási jog bizonyos önállóságát hangsúlyozzuk, látnunk kell azt is, hogy intézményei, rendezési elvei jórészt azért olyan jogviszonyokkal mutat rokonságot, amelyek egészen más életviszonyokon alapulnak, teljesen eltérő kapcsolatok létezési formái, mert a büntetés-végrehajtás sem elzárt a társadalomtól, bármennyire is szégyelli a társadalom, vele együtt létező tényező.

A büntetés-végrehajtási jog feladatának, tárgyának, a többi jogágtól való különbözőségének ismeretében volt meghatározható a fogalma a következőképpen: a magyar büntetés-végrehajtási jog a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárási törvényben felsorolt szabadságkorlátozó kényszerintézkedések, továbbá más törvények által szabályozott kapcsolódó járulékos feladatok végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), ezek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás), a felelősségre vont személy társadalomba való visszavezetését szabályozza a kapcsolódó jogállami biztosítékrendszerrel (ügyészi törvényességi felügyelet, büntetés-végrehajtási bírói eljárás, nemzetközi szervezetek ellenőrzése, állampolgári jogok országgyűlési biztosának vizsgálatai, társadalmi ellenőrzés) teljes összhangban.

Az Európa Uniós joggyakorlat a szankció-végrehajtás ismérvei közül hangsúlyt helyez az „ésszerű hatékonyság kritériumára”. Az arányos, de ugyanakkor hatékony, sőt elrettentő szankció gyakori meghatározási forma az uniós gyakorlatban.

Szem előtt kell tartani az „asszimiláció kritériumát”, melynek értelmében az alkalmazandó szankciók skálájának összehasonlíthatónak kell lennie. A szigorúság kritériuma a szabadságvesztési tételek különféleségeit foglalja magában, hogy megfelelően hatékony, elrettentő legyen a törvényesség, a jogállamiság keretei között.

A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának fő követelménye is érvényesül.

Fontos jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege ne zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Pl. a pénzbüntetésekbe befolyt összegeket elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is oly módon végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. Ezt már 1990-ben is javasoltam. Nem olyan távoli jövő, hogy a hazánkban szépen beindult mediáció a büntetés-végrehajtási szakaszban is szerephez jusson. A szankció hatékonyságának feltételei közé tartozik az is, hogy az alkalmazásával összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékre korlátozzák.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. A büntetés-végrehajtási jogtól függ a büntetőjogi szankció, az eljárási kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása.

A büntetés-végrehajtási jog szabályozásának megújítását szükségessé teszi a gyakorlati igények mellett a büntetőjogi szankciók megváltozása, az új büntető törvénykönyv, a büntetőeljárásról szóló törvény, ennek esetleges megújítása, a nemzetközi követelményekben beállt és várható változás.

A büntetés-végrehajtás a közvélemény elől a rendszerváltozásig elzárt volt, a társadalom leginkább ettől a jogterülettől határolta el magát, mint szégyellni való produktumától. Magának a tevékenységnek a hatékonysága azonban nem nélkülözheti a társadalom aktív közreműködését, a nagyobb nyilvánosságot, nyitottságot. Hazánkban ezzel kapcsolatban már az 1970-1980-as években

megjelentek tanulmányok, de kibontakozásról még napjainkban sem beszélhetünk megnyugtatóan. Az új büntetések és intézkedések az állami, a társadalmi és gazdálkodó szervezeteknek, az egyes állampolgároknak a végrehajtásban való tevékeny részvételére építenek. Ha nem tudnak ennek jelentőségéről, mibenlétéről, hogy lehet akkor közreműködést elvárni?

A büntetés-végrehajtási jog, a büntetés-végrehajtási tevékenység nagyon fontos szerepet tölt be az emberi jogok védelmét kiemelt helyen kezelő európai közösségben. Ezzel kapcsolatban igen jelentős joganyag és jogeset gyűlt össze az európai integráció fejlődése, erősödése közben, amelyre szeretném ráirányítani a figyelmet, mint olyan eredményre, amely befolyásolja a tagországok, az egész kontinens, ennek minden polgára élet- és társadalmi viszonyait, és nem hanyagolható el a kihatása más kontinensekre sem.

A jelenlegi helyzet elemzéséhez nélkülözhetetlen az Emberi Jogok Európai Bírósága, az Európai Közösségi Bíróság, valamint az Európa Tanács kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére alakult bizottsága (CPT) gyakorlati állásfoglalásainak, ajánlásainak, az európai uniós szabályoknak és határozatoknak az ismerete.

A büntetőjogi és büntetés-végrehajtási jogi integráció eredményei az Európai Unió jogának fejlődésében egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. Az európai jog befolyását érzékelhetjük a bűnügyekkel foglalkozás minden területén. Ezt szem előtt kell tartani a jogalkotásban, a jogalkalmazásban, jogkövetésben, a jogtudományban, valamint az egyetemi oktatásban is. A közösségi jog tanulmányozása és érvényesítése nemcsak lehetőség napjainkban, hanem kötelesség is.

Ezidáig a jogirodalomban még nem jelent meg, a jogtudomány részéről még nem dolgozták ki tudományos elemzéssel a CPT ellenőrzési tevékenysége során keletkezett normákat, így azok sem a jogalkalmazók, sem az egyetemi hallgatók körében nem eléggé ismertek.

Az európai büntetőjog (Europäisches Strafrecht) egyetemi tankönyv három éve április hónapban jelent meg Bernd Hecker tollából a Springer Kiadó gondozásában német nyelven. Ugyanabban az évben megjelent az európai büntetés-végrehajtási jog, magyar nyelven, magyar szerzőtől (Vókó György), majd két év elteltével német nyelven. Tudománnyá rendeződött tehát e két jogterület szakkönyve és egyben a tananyagot didaktikus módszerrel feldolgozó, rendszerező egyetemi

tankönyve révén. Mindkét jogterületen a tudományos kutatás hosszú évekre nyúlik vissza, intenzívvé a 90-es évek közepétől vált. A jogdogmatikai és tudományos megalapozást nyújtó feldolgozási módszer után nemcsak a feldolgozás tárgya más, hanem módszere is a két műben. Az ún. európaizáló tényezőkről szólas kellő hangsúllyal történik. Büntetés-végrehajtási jogból a strassbourgi joggyakorlat, ennek az Európai Unióba történt inkorporálása révén régebbre visszanyúló és nagyobb hasznosítandó, figyelembe veendő anyag gyűlt össze. Megfogalmazhatóvá vált erről a területről kiindulva a konszenzus-elmélet az ekvivalencia sok-sok területen érvényesülő tételeiből.

Magyarország uniós tagságából fakadó jogalkotási és jogalkalmazási feladatok minden büntetés-végrehajtási joggal foglalkozó kötelességévé teszik az európai jogintézmények, ezek működésének és a velük kapcsolatos jogi kategóriáknak, határozatoknak és ajánlásoknak az ismeretét. Az emberi jogokra, az egyenlőségre, a fejlődésre és a konfliktusok békés megoldására épülő világhoz ez is hozzátartozik. A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségnek is egyik célja, hogy megkönnyítse az emberek hétköznapijait jogaik gyakorlása és azok érvényesítése közben.

Az emberi jogok iránti érzékenységgel felvértezett jogalkalmazó – a bűnügybe lépés sorrendjében: rendőr, ügyvéd, ügyész, bíró, büntetés-végrehajtási szervezet tagja, pártfogó felügyelő – másként cselekszik a nem szabályozott, s ezért is problematikus helyzetekben, mint az, aki híján van az ilyen tárgyú ismereteknek. Nem véletlen, hogy minden ENSZ és az Európai Tanács által kiadott dokumentum hangsúlyozza a publikációs igényt, és azt, hogy ezeket a dokumentumokat hasznosítsák az oktatás, a képzés során. Az európai jog egészének területén egyébként jelentős fejlődés ment végbe. Az Európai Unió létrejöttével fokozatosan egy egységes igazságszolgáltatási térség, intézményrendszer kialakulásának folyamata is kezdetét vette.

A jogterület nagyon fontos szerepet tölt be az emberi jogok védelmét kiemelt helyen kezelő európai közösségben. Ezzel kapcsolatban igen jelentős joganyag és jogeset keletkezett az európai integráció fejlődése, erősödése közben, amelyre az értekezés is ráirányítja a figyelmet, mint olyan eredményre, amely befolyásolja a tagországok, az egész kontinens, annak minden polgára élet- és társadalmi viszonyait, s nem hanyagolható el kihatása más kontinensekre sem.

Az értekezés – egyik újszerűsége – egységes szerkesztési elvek alapján a jelenlegi helyzetet is elemzi az Emberi Jogok Európai Bírósága, az Európai Közöségi Bíróság, valamint az Európa Tanács kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére alakult bizottsága (CPT) gyakorlati állásfoglalásainak, ajánlásainak tükrében, figyelemmel az európai uniós szabályokra és határozatokra is.

Az Európai Unió egy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget tervez a nemzeti jogszabályok közelítésére, a tagállamok illetékes hatóságai közötti kölcsönös bizalom erősítésére, különösen a bírósági és bíróságon kívüli határozatok kölcsönös elismerésének alapján, a tagállamok hatáskörrel rendelkező hatóságai közötti operatív együttműködés révén. A büntetőügyekben hozott bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapulna, és magában foglalná a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítését. A cél a tagállamok igazságügyi vagy annak megfelelő hatóságai közötti együttműködés megkönnyítése a büntetőeljárások keretében és a határozatok végrehajtása terén; továbbá a bírósági ítéleteknek és határozatoknak az Európai Unió egészén belüli kölcsönös elismerését biztosító szabályok és eljárások megállapítása. Európai kerettörvényekben lehetne megállapítani minimum-szabályokat a büntetőeljárásban résztvevő személyek jogai tekintetében is.

Jelentős haladást sikerült már elérni a bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének elvén alapuló igazságügyi együttműködés alpmunkálataiban. A hágai program céljaként szerepelt a bírósági határozatok és tanúsítványok büntetőjogban történő kölcsönös elismerésének továbbvitele is többek között. Kiemelt helyen nyert megfogalmazást az Európai Unió és tagállamai együttműködésének javítása az alapvető jogok, a minimális eljárásjogi biztosítékok és a jogérvényesítési lehetőség garantálása terén, az Europolban és az Eurojustban, az Európai Ügyészségben rejlő lehetőségek kiaknázása. További erőfeszítéseket kell tenni az igazságszolgáltatás és az igazságügyi együttműködés igénybevételének megkönnyítésére, csakúgy, mint a kölcsönös elismerés maradéktalan alkalmazására.

A jogi akadályok csökkentésével és a nemzeti hatóságok tevékenysége összehangolásának megerősítésével törekedni kell az együttműködés javítására. A büntetőeljárások hatékonysága növelésének érdekében – a megfelelő igazságszolgáltatás biztosítása mellett – különös figyelmet szükséges fordítani annak

lehetőségére, hogy a határokon átnyúló, több oldalú ügyekben a büntetőeljárás egy tagállamban koncentrálódjon. A tagállami bűnüldözési hatóságok és az Europol nyomozásainak megfelelő nyomon követés érdekében elengedhetetlen a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés továbbfejlesztése.

Az Európai Tanács ebben az összefüggésben emlékeztet arra, hogy a rendőrségi együttműködés módjához hasonlóan haladéktalanul meg kell erősíteni és hatékonyan végre kell hajtani a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés javításához szükséges feladatokat.

Be kell fejezni a büntetőügyekben hozott bírósági határozatok kölcsönös elismerése elvének végrehajtására irányuló intézkedések átfogó programját, amely magában foglalja a büntetőeljárások bármely szakaszában meghozott, vagy ilyen eljárások tekintetében egyéb módon releváns igazságügyi határozatokat, mint például a bizonyítékok összegyűjtését és elfogadhatóságát, a joghatósági ütközést, a „ne bis in idem” elvét és a börtönbüntetést vagy egyéb (alternatív) szankciókat kirovó jogerős ítéleteket, és továbbra is figyelmet kell fordítani az ebben az összefüggésben beterjesztett további javaslatokra.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája preambulumban kiemeli, hogy „e charta, kellő figyelemmel az Unió hatásköreire és feladataira, valamint a szubszidiaritás elvére, megerősíti azokat a jogokat, amelyek különösen a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményből az Unió és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint az Európai Unió Bíróságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából következnek.”

A kölcsönös elismerésnek, mint az igazságügyi együttműködések sarokkövének további megvalósítása maga után vonja a büntetőeljárási jogoknak, és a büntetés-végrehajtási jogoknak is – a tagállami biztosítékok jelenlegi szintjére vonatkozó tanulmányokra épülő – egységes szabályainak kidolgozását, a tagállamok jogi hagyományainak tiszteletben tartásával. Ebben az összefüggésben már 2005. év végéig tervezik elfogadni az Európai Unió területén folytatott büntetőeljárások során biztosított egyes eljárási jogokról szóló kerethatározat tervezetét, valamint egy kerethatározatot az európai bizonyítás-felvételi parancsról. Az Európai Tanács felkérésére elfogadták a nemzeti bűnügyi nyilvántartásokból származó információk cseréjének javítására irányuló javaslatokat.

Az Európai Unió emlékeztetett arra, hogy a határokon átnyúló vonatkozásokkal bíró büntetőügyekben a bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerésének, végrehajtásának, valamint a rendőrségi és igazságügyi együttműködés megkönnyítése érdekében a szerződések előrevetítik az eljárásjogi, a büntetés-végrehajtási jogi szempontokkal kapcsolatos minimumszabályok létrehozását. A büntető anyagi jogi jogszabályok közelítése ugyanezen célokat szolgálja, és a határokon átnyúló vonatkozásokkal bíró, különösen súlyos bűncselekményeket foglalja magában.

A nemzeti rendszerekben való hatékonyabb végrehajtás biztosítása érdekében a Tanácson belül a bel- és igazságügyi miniszterek felelnek a bűncselekmények és a kiszabható büntetések általános meghatározásáért.

A határokon átnyúló szervezett és egyéb súlyos bűncselekmények és a terrorizmus elleni hatékony küzdelem az Eurojust-al való együttműködést, a nyomozásoknak az Eurojust általi összehangolását, és adott esetben koncentrált büntetőeljárásoknak az Eurojust általi megindítását kívánja meg, az Europol-al együttműködésben.

Kiindulási pontunk szerint a jogállamnak kötelessége, hogy biztosítja polgárai számára az emberi jogokat, a biztonságos életet, a törvények érvényesülését, az objektív igazság érvényesítésének lehetőségét. A demokratikus biztonságot meg kell óvni a különféle látható vagy rejtett veszélyektől, így többek között a szervezett, továbbá kábítószeres bűnözéstől, a korrupciótól. Ennek garantálása állandó folyamat, amely napról-napra új erőfeszítéseket igényel.

Szempontra a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, a törvényeit megsértőtől, de szempontra a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától, a hatóság egyes megtévedt tagjainak esetleges önkényes eljárásától. A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. Ezt kétségtelenül egy magasabb színvonalú, a gyakorlati igényeket kielégítő, segítő büntetés-végrehajtási jog és büntetés-végrehajtási szervezet képes szolgálni.

A megosztott Európa államainak fejlődése mind a szabadságjogok érvényesülésének, mind pedig a gazdaság fejlődésének a területén ellentétes irányú volt. Az emberi jogokról sokan beszélnek, írnak. Kevesen vannak azonban, akik nyomon követik a jogaikban megsértettek, a „jognélküliek”, a „jogkorlátozás alatt

állók” életét, mindennapjait. Az ember szabadságjogait csak annyiban korlátozhatja egy állam, amennyiben a közjó, vagyis a társadalom egysége, békessége megköveteli. Az emberi és állampolgári jogok biztosítása iránti igény ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja ezeket, a szankciók végrehajtása során.

A büntető anyagi, eljárási és végrehajtási jog harmonizációja az európai integrációs folyamat egyik legvitatottabb és legkésőbb megkezdődött folyamata. A közelmúltig büntető ügyekben történő együttműködésről nemigen lehetett szólni, az általános szemlélet az volt, hogy a másik állam, az idegen állam büntetőjogát egyik állam sem akarta alkalmazni, végrehajtani. A bűnügyi együttműködés kifejlesztését a mind nagyobb számú, nemzetközi vonatkozást is tartalmazó bűncselekmény; az úgynevezett transznacionális bűncselekmény tette különösképpen indokolttá.

A bűnügyi együttműködés kialakításában nagy szerepe volt az Európa Tanács munkájának, amely sok együttműködésre vonatkozó nemzetközi egyezményt dolgozott ki. Megfigyelhető, különösen az utóbbi évtized európai gyakorlatában a büntetőjogon belül, valamint a bűnügyi tudományokkal foglalkozó irodalomban is a jogharmonizáció egyre erőteljesebb érvényesítése. A bűnügyi együttműködés mellé nagyobb erővel lépett fel az utóbbi időben a jogharmonizáció és a jogegységesítés az európai büntetőjogban és büntetés-végrehajtási jogban. Mindezek az erőfeszítések az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés 4. Címében (A szabadság, a biztonság és az igazságosság térségének fokozatos létrehozásáról szóló rendelkezések)⁵ határozott keretet kaptak. A bűnügyi együttműködést szabályozó nemzetközi egyezmények jelenleg az ún. megkeresési-elven alapulnak. Ennek lényege az, hogy a megkereső állam jogsegély-kérelemmel fordul a megkeresett államhoz, amely belső jogának a bűnügyi együttműködésre vonatkozó szabályai szerint dönt a kérelemről. Mellérendeltség jellemzi a viszonyokat, mindkét állam szuverenitása egyformán érvényesül. Az egységes európai jogterület létrehozásával feleslegessé válna ez a hagyományos horizontális együttműködési forma is, helyette az uniós jogszabályok közvetlen végrehajtása történne. A jogirodalomban leggyakrabban a következő indokokat emelik ki a nemzeti büntetőjogok harmonizációja indokául: a bűnözés nemzetközivé válása, a hagyományos bűnügyi együttműködés alacsony hatékonysága, az új szupranacionális jogtárgyak büntetőjogi védelemben részesítése.

⁵ Az uniós jogszabályok jelölésénél az Igazságügyi Minisztérium által közreadott [www.im.hu/magyar/fordítás](http://www.im.hu/magyar/forditas) - hivatalos fordítás - elnevezéseit vettem alapul

(Szupranacionális jogtárgyak: a Közösség pénzügyi érdekei, igazgatási és igazságszolgáltatási rendje.) Az úgynevezett forum shopping jelensége is fokozott veszélyt jelent mind az emberi jogok, valamint az igazságszolgáltatás szemszögéből.⁶ A forum shopping azt a folyamatot jelöli, amelynek során a nemzetközileg tevékeny bűnözők cselekményeik elkövetésére - valamint már felderített bűncselekmény esetén - a büntetés végrehajtására azt az országot választják, ahol a büntetőeljárás, illetve a büntetés-végrehajtás esélye a legcsekélyebb, ahol a büntetés-végrehajtás szabályai az elítélt számára a legkedvezőbbek. Az a tagállam, amelynek büntető jogszabályai a többi tagállaméhoz képest a legenyhébbek, természetesen szinte automatikusan vonzza a nemzetközi bűnelkövetőket. A nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszerek közötti különbség a bűnüldöző hatóságok számára is visszaélésekre ad lehetőséget. Mivel a pozitív joghatósági konfliktusok megoldására nincsenek egyértelmű szabályok, az eljárásban érintett bűnüldöző hatóságok maguk döntenek el, hogy a cselekménnyel kapcsolatban mely tagállam járjon el. A döntést ezért többször az eljáró hatóságok érdekei (például a bizonyítékok felhasználására vonatkozó kedvezőbb rendelkezések, magasabb büntetési tételek, stb.), az igazságszolgáltatási érdekek (például a sértett érdekei, az elkövető reszocializációjának lehetősége, stb.) hátrányára befolyásolják.⁷ A nemzetközi bűnügyi együttműködés minden esetben kompromisszumot feltételez részint a hazai büntető anyagi, eljárási és végrehajtási jogi szabályok, másrészt a nemzetközi bűnüldözés sikeressége érdekében az államok közötti hatékony együttműködést tekintve. A hatékonyság növelése azonban nem történhet a nehezen kivívott emberi jogok hátrányára. A nemzetközi bűnügyi együttműködés fejlesztése nem sértheti az érintettek jogvédelmét.⁸ Az emberi jogok tiszteletben tartása és a bűnüldözés hatékonysága közötti ellentét problémáját Magyarországon már 1990-ben megoldották a jogállamiság keretén belül a tudományos kutatás részéről; rámutatva arra, hogy itt valójában látszólagos ellentétről van szó.⁹

⁶ V.ö.: Van den Wyngaert: General Report, RIDP 1999, 133-222. oldalak - Idézi Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK. KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 18. oldal

⁷ Kühne Hans-Heiner: A Strafprozessrecht, 5. völlig neubearb. Aufl., Heidelberg 1999. - Idézi Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK. KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 18. oldal

⁸ Vogler, Theo: Die strafrechtlichen Konventionen des Europarats, Jura 1992., 586-593. oldalak - Kiemelés Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK. KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 19. oldal

⁹ V. ö.: Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességének és hatékonyságának tényezői. Kandidátusi értekezés. Kézirat. MTA. 1990. 131-132. oldalak

Az „Európai büntetés-végrehajtási jog” jól körülhatárolható tartalommal rendelkező jogi fogalom, és nem csupán a tagállami büntetés-végrehajtási jogok „európaizálódásának” tendenciáit összefoglaló valamiféle gyűjtő elnevezés.

A XX. században még uralkodó volt az a nézet, hogy az egyik állam a másik állam büntetőbíróságának az ítéletét nem hajthatja végre. A büntetés-végrehajtás csak az országon belül lefolytatott bírósági eljárást követheti, és nem történhet egy külföldi állam megkeresése alapján, vagyis jogsegély keretében. A külföldi büntető ítélet végrehajtását tagadó állásponton változtatást hozott a második világháború utáni nagy nemzetközi mozgás, amelynek a bűnügyi együttműködésre vonatkozó jogi következményei az 1970-es években jelentek meg.¹⁰

A bűnügyi jogsegély célja már nem kizárólag a bűnüldözés, hanem az elkövető reszocializációja is, amit hazai környezetben eredményesebben lehet megvalósítani. A büntetés végrehajtása külföldi elítélten a nyelvi és szociális korlátok miatt nem teszi lehetővé a reszocializációt. A büntetés-végrehajtás átadásának kialakítását tehát egyre inkább szorgalmazták az alapvetően humanitárius megfontolások is. Ismert, hogy a kölcsönösségre tekintettel a szuverenitás ugyan korlátozást szenved akkor, ha az állam egy másik állam büntető ítéletét hajtja végre, de a szuverenitás szélesedik viszont, ha az állam büntető ítéletét egy másik állam hajtja végre.¹¹

Minden gyakorlati nehézség és elvi ellenvetés ellenére napjainkban már egyre több bilaterális, regionális és multilaterális egyezmény tartalmaz büntetés végrehajtásának átadásával kapcsolatos szöveget. Az északi államokban a büntetés végrehajtásának átvételéhez nem is szükséges bírósági döntés sem már, hanem egyszerű igazgatási döntésen, aktuson alapul.

Megállapítható, hogy a szankciórendszer vonatkozásában a harmonizáció, a közös tendenciák már ma is érezhetőek: a halálbüntetés eltörlése (a világ 135 országában nincs már halálbüntetés), a pénzbüntetés, illetve a szabadságvesztés más alternatíváinak erősödése. Az emberi jogok védelmének európai gyakorlatában sokszor kerül terítékre a büntetőeljárás alá vont személy jogi helyzete, illetve a vele

¹⁰ Vogler – u.a. 1992, 591. - Gardocki, Lech: Transfer of Proceedings and Transfer of Prisoners as New Form of International Cooperation, in: A. Eser-O Lagodny (Hrsg.): Principles and Procedures for a New Transnational Criminal Law, Freiburg in Breisgau 1992, 317-324. oldalak - Kiemelés Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK. KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 125. oldal

¹¹ Oehler, Dietrich: Recognition of Foreign Penal Judgements, in: C. Bassiouni (Hrsg.): International Criminal Law, Band 2.: Procedural and Enforcement Mechanisms, 2. Aufl., Ardsley New York. 1999, 609-624. oldalak - Kiemelés Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK. KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 126. oldal

való bánásmód és az egységes ítélkezésnek köszönhetően olyan standardok alakultak ki, amelyek irányadóak minden, az emberi jogi egyezményben részes állam számára.

„Az államok jogrendje közötti közelítésnek nem utolsó sorban a büntetés-végrehajtás szabályait is érintenie kell, mivel egyre több külföldi személy kerül nem a saját államában börtönbe, és ez a külföldi fogvatartottak nagyfokú izolációjához vezethet.”¹² Ha az emberséges viszonyokat és pozitív bánásmódot biztosító minimum követelményeket mindenhol betartják, akkor a nemzetközi bűnügyi együttműködés köréből ismert jogintézmény, a kiszabott büntetés (vagy intézkedés) végrehajtása átadásának elsődleges célja valóban az elítélt reszocializációja lehet. Kétségtelen, hogy az európai büntetés-végrehajtási jog fogalom alatt nem egy klasszikus értelemben vett jogágot kell érteni, hanem inkább az európai jogfejlesztő folyamatok összefoglaló megjelölését. Az Európa Tanács, az Európai Emberi Jogi Bíróság - korábban Bizottság is - joggyakorlata, másfelől az Európa Tanács Nemzetközi Egyezményei, a Miniszterek Tanácsa ajánlásai, illetve más szervei tevékenysége integrációt szolgáló „normarendszert” tartalmaznak. Nyilvánvaló, hogy a büntetőjog, valamint a büntetés-végrehajtási jog területén a közvetlen uniós jogalkotás jelenleg még az út elején jár, illetve egy-egy részterületen működik. Vitathatatlan és egyértelmű azonban, hogy a büntető jogterületen kívül közvetlenül érvényesülő uniós szintű jogalkotás a büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog területére is begyűrűzik.

Egész Európában elfogadott – ami az Európa Tanács által szervezett és 2004. november 25-27. között Rómában megtartott, az európai büntetés-végrehajtási és pártfogó szervezetek vezetőinek 13. értekezletén egyértelműen megfogalmazódott –, hogy az európai börtönök működését az Európa Tanács ajánlásai, a strassbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság egyedi ügyekben hozott ítéletei, továbbá a Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) jelentései határozzák meg.

Az európai büntetés-végrehajtási jog fogalmáról nem lehet kettős értelemben beszélni úgy, mint ahogy az európai büntetőjog fogalmáról szólnak; egy szűkebb és egy tágabb értelemben. Ugyanis csak tágabb értelemben beszélhetünk róla, hiszen az Európa Tanács égisze alatt létrejött valamennyi határozat, ajánlás részét képezi és ezeket az Európai Unió elfogadta. Tehát egy szűkebb értelemben vett Európai Unió

¹² Jung, Heike/Schroth, Hans-Jürgen: Das Strafrecht als Gegenstand der Rechtsangleichung in Europa. Goldammer's Archiv 1983. 241-272. p. – Idézte: Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 36. oldal

büntetés-végrehajtási jogi külön normái nem léteznek, lényegében ugyanazok, mint az Európa Tanácsé. Az első integratív megközelítéssel szemben hosszú időn keresztül volt komoly ellenállás. Ennek oka abban rejlett, hogy a büntetés-végrehajtási jogot is, mint a büntetőjogot az állami erőszak monopóliuma letéteményesének, az állami szuverenitás megtestesítőjének tekintik, mint amit védeni kell.

A közrenddel, az emberi értékekkel, a közösségi érdekek és az egyéni jogok gyakori összeütközésével kapcsolatos társadalmi és erkölcsi problémák növekvő aggodalmat váltottak és váltanak ki, a szabadságvesztés szerepének újraértékeléséhez vezettek. Ez egyaránt érintette a szabadságvesztésnek, mint a társadalmi korlátozás eszközének értelmezését és a börtönöknek a társadalmi intézmények között betöltött szerepét. Jelentős elmozdulás történt az átneveléssel, a magatartás befolyásolásával szemben az olyan modellekkel, amelyek a társadalomba való sikeres újrabeilleszkedés kilátásait javító szociális készségek és az egyénben rejlő erőforrások fejlesztésének elősegítésén alapulnak. Az átmeneti csökkenés után az egyre súlyosabb bűncselekményeket elkövetők megterhelik a börtönöket, ezért a hatóságoknak feltétlenül reagálniuk kell a társadalom növekvő aggodalmaira. Felmerülhet a kérdés; ha a büntetőjog szigorít a büntetéseken, az a büntetés-végrehajtási jog szabályozásának, gyakorlatának szigorítására is kötelező-e, avagy vannak az utóbbinak ezzel kapcsolatban hatásai? Fennáll-e egy szükségszerűség, avagy más utakon is elérheti a nagy célt, elősegíteni a bűnözés elleni küzdelem eredményességét, a visszaeső bűnelkövetés megelőzését? Ez fokozott figyelmet irányít az olyan kérdésekre, mint a büntetés hatékonysága, fizikai és erkölcsi normák a börtönökben, a büntetés-végrehajtás hatékonyabb pályára állítása, az igazgatás hatékonysága, az alkalmazottak szakmai és erkölcsi személyes elvárásainak támogatása.

A börtönigazgatás szintjén megfigyelhető volt az elmúlt évtizedekben egyrészt a börtönfeltételek és kezelés kifinomultabbá válása, másrészt a fokozódó működtetési és irányítási nehézségek. Mindkét folyamatot ösztönözte, illetve súlyosbította a fogvatartott népesség jellegében végbement változás, a megnövekedett társadalmi érdeklődés, valamint a büntetési problémák intenzívebb tudományos kutatása.

Az Európa Tanács komoly erőforrásokat fordított ezeknek a kérdéseknek vizsgálatára és arra, hogy határozatok és ajánlások, javaslatok formájában útmutatást adjon.

Cél a nemzetközi dokumentumok jobb megértése mellett az érdeklődés előmozdítása hatásuk és eredményességük iránt, a kedvező változások ösztönzése. Az emberi értékeknek és a társadalmi kritériumoknak kell a vezérfonalat alkotniuk. Az emberi tényezőkre, a színvonalas vezetésre, a világosabban meghatározott célokra, a jogállami felügyeletre, a nemzetközi együttműködésre kell a hangsúlyt helyezni, mint a jobbítás és a jövő fejlődés ösztönzésének eszközeire, a börtönigazgatás és a börtönkezelés terén Európában.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény, az Európai Emberi Jogi Bíróság a fogvatartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek gyűjteménye, valamint a Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) által a fogvatartottakkal való bánásmódról kiadott követelményei meghatározó szerepet játszottak a fejlődésben.

Az európai közösségi jog nemzeti jogokkal szembeni elsőbbségének alapelve közelíti a nemzeti rendszereket.

A demokratikus jogállam mindig kellő figyelmet fordít a fogvatartottakkal való bánásmódra, hiszen „önkontrolljának” is része vizsgálni azt, hogy milyen – a közhatalom által – a szabadságuktól megfosztott személyek jogi és tényleges helyzete. A biztonság és a biztonságosság a helyes rend, a köteleességek teljesítésének és a jogok érvényesülésének, a jogi helyzet fenntartásának nélkülözhetetlen feltétele. Lehet-e egy büntetés-végrehajtási jogpolitikának hátrább sorolni – akár anyagi okokra hivatkozással is – ennek, de az egész büntetés-végrehajtási tevékenységnek a fejlesztési kérdését, hogy majd a munkába bevont társadalmi erők – ha vannak, de egyébként is erre alkalmatlanok – segítenek megoldani a feladatokat?

Az értekezés a téma egészére vonatkozó olyan átfogó kutatást ismertet, amilyen jellegűre eddig még nem került sor sem Magyarországon, sem Európában és amely a büntető felelősségre vonás intézményeinek (büntetések, büntetőjogi intézkedések, büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedések) és a nem büntető hatóságok által foganatosított jogkorlátozó intézkedések végrehajtásának törvényességét, hatékonyságát, a végrehajtásban közreműködő szervek helyét, szerepét, funkcióit, a

felelősségre vonás hatálya alatt álló személyek jogi helyzetét komplex módszerrel, a társadalmi igények változásaihoz kapcsolva, a hazai és nemzetközi tudományos és jogfejlődés összefüggésrendszerébe ágyazva elemzi hosszú évek alatt szerzett gyakorlati tapasztalatokra is alapozva. A számos kritikai észrevétel nem az eredményeket kérdőjelezi meg, hanem a továbbfejlesztés útjaihoz kíván segítséget nyújtani.

E helyzetkép alkotása nyilvánvalóvá teszi a változást igénylő kritikus pontokat, áttekinthetővé, rendszerezhetővé az alkotó elképzeléseket.

A tudományos kutatás során is sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztésére kellett jutni, elméleti szempontból sokkal differenciáltabb válaszokat kellett találni napjaink kérdéseire. Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan elmélet kidolgozására van szükség, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát. A számvetés az elméletet művelőknek morális kötelességük. A büntető felelősségre vonás egyes szakaszainak elhatárolása és a többi szakaszra figyelem nélküli vizsgálata nem hozhat olyan eredményt, mintha mindhárom szakaszra figyelemmel történne. Hiszen mindhárom szakaszban az emberről, a bűnelkövető emberről van szó, ő az alany, akit büntet a többi ember, a közösség, amelynek ő is tagja. S ez a közösség, ez az állam, tagja egy még nagyobb közösségnek is. Mindegyikük szabályokat alkotott a védelmükre, és a polgáraik védelmére is.

Minden tudomány exponenciálisan fejlődik, hallatlan gyorsan produkál újabb izgalmas kérdéseket, így az általam művelt tudomány is.

A kodifikációs viták során majd nem lenne szabad azt keresnünk, hogy kinek van igaza, hanem, hogy mi az igazság.

Nem az ember lehetősége végtelen, hanem az ember megismerése az, s ebben az érintett tudományágak együttműködésével, egymás iránti türelmével és figyelmével lehet előbbre jutni.

TÖRTÉNETI RÉSZ

A BÜNTETÉS-BŰNHŐDÉS JOGI SZABÁLYOZÁSA TÖRTÉNETÉBŐL. VÁLTOZÓ TÖRTÉNELMI IDŐK, VÁLTOZÓ SZANKCIÓK, JOGI HELYZET

A tudományos értekezések szerves része a történelmi előzményeknek a kutatás szempontjából történő rövid összefoglalása, szintézise. A történészek szerint is a múlt ismerete és tisztelete azért fontos, mert a jelent csak ennek segítségével érthetjük és élhetjük meg, főként az értelmes és szép jövő érdekében. Szerencsésnek vélhetik magukat, akik sokat láttak, érzékeltek a múltból és tapasztalataikat a jelenben is felhasználhatják, továbbadhatják. A jövő tervezése a történelmi múlt ismeretét igényli, mert csak annak tudományos elemzése alapján hagyományozhatók át értékek. Vonatkozik ez kutatási témánkra is. A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmatis elöfeltételezettségét és kizárólag csak ebből kiindulva valós értelmezhetőségét. Az ókori gondolkodóktól napjainkig ívelő meghatározó nézetekkel találkozhatunk a büntetés értelmezhetőségéről. A társadalmi, politikai, gazdasági érdekek mindig a nekik leginkább megfelelő nézetet helyezték előtérbe. Grotiustól kezdve napjainkig mintegy huszonnégy büntetési rendszer és több mint száz, e rendszerhez kapcsolódó elmélet keletkezett. Mindennek illusztrálására természetesen az értekezés keretében és tárgyához kapcsolódóan csak érintőlegesen lehet szólni néhányukról. Az eddigi igen alapos történészi és jogtörténészi kutatásokhoz illesztettem ezen értekezéskor végzett saját újabb kutatásaim eredményeit is. Közülük több olyant is, amelyre eddig a figyelem nem terjedt ki.

Ahhoz, hogy a fejlődés legjobb útját megtaláljuk; a múlt, a jelen és a jövő egységes, tudományosan megalapozott szemlélete szükséges.

„Valamely nemzet jogi kultúráját meghatározza általános kultúrája, történelmi tradíciói; az a politikai rendszer, melynek uralma alatt él, illetve élt, a külállamok iránti nyitottsága. A jogi kultúra keretében kerülnek megalkotásra a

törvénykönyvek; ezek visszahatnak a jogtudományi gondolkodásra, a rendszeralkotásra, a módszertanra és a fogalomképzésre.¹³

A büntetések és ezek végrehajtása fejlődésének történetéről az elmélet és a gyakorlat kölcsönhatására figyelemmel a hazai és egyetemes múltba elhelyezéssel kaphatunk teljesebb képet.

A magyar büntetés-végrehajtás tevékenysége is szervesen összefüggött a mindenkori társadalom gazdasági, politikai, jogi, szellemi életével; általában a mindenkori büntetőjog-alkotással és alkalmazással, a kriminálpolitika rövidebb lejárátú törekvéseivel, a büntetőjog-tudomány, a kriminológia, a börtönügy tudományának felismerésével.

A történelem folyamán mindig voltak olyanok, akiket érdekelt a megbüntetett, a szabadságuktól megfosztott emberek sorsa. Az emberbaráti, filantróp eszméktől vezetett szervezetek érdeklődésének is tárgya volt. Az erőfeszítéseknek azonban – mégha azt olyan reformátorok fogatosították is, mint John Howard, s akik erről az egyedülálló személyiségről vettek példát – soha nem volt reális lehetőségük arra, hogy viszonylag rövid időn belül vagy egyáltalán eredményt hozó hatást gyakoroljanak a foglyok (nemzetközi kifejezéssel: bebörtönzöttek) helyzetének radikális megváltoztatására.

¹³ Békés Imre: A jogállami büntetőjog bűncselekménytani alakjai, in.: Nyugat-európai határok a magyar jogrendszer fejlődésében. ELTE ÁJK Budapest, 1994. 9. oldal

II. FEJEZET

**SZEMELVÉNYEK A RÉGMÚLT BÜNTETÉSEIBŐL ÉS
VÉGREHAJTÁSUKRÓL AZ ELMÉLET ÉS A GYAKORLAT TÜKRÉBEN**

A büntetés egyidős a társadalommal, tükrözi annak korát, sajátosságait, uralkodó felfogását, a bűnözés ellen folytatott harc eszközeit. A társadalom az olyan büntetéseket fogadta el mindig, amelyek megfeleltek az adott történelmi időszaknak. „Amióta a társadalomban, kisebb-nagyobb közösségekben él az ember, kénytelen tekintettel lenni másokra. Alkalmazkodnia kell másokhoz; ezt várják tőle embertársai. Ezek a várakozások az idők folyamán megszilárdultak, szabályokban rögzültek. E normák lényegében az emberek viselkedésére vonatkoznak, ezért ezeket viselkedési szabályoknak nevezzük... Kezdetben e viselkedési szabályok csak az emberek tudatában éltek. A társadalom egyes tagjai tisztában voltak azzal, mit várnak tőlük a többiek. Ha nem aszerint viselkedtek, helytelenítették magatartásukat, megvetették, esetleg ki is közöcsítették őket.”¹⁴

A büntetés – a megzavart rend visszaállítása – először az emberek egyszerű társadalmi közösségeiben vált szükségessé, ahol nem volt eltérhető a közösség belső normáit, illetve az egyes tagjait sértő, közösséget bomlasztó magatartás. Már a vadász és gyűjtögető hordákban, majd a rétegződő földművelő és állattenyésztő csoportokban működött az eltérő magatartások szociális kontrollja, és minden normaszegést megbüntettek. A messzemenő egyenlőség, a társadalmi hierarchia és a központi intézkedések hiánya folytán a konfliktust az érintett felek, vagy igen ritkán a közösség rendezte.

Az alkalmazott szankciók semmiképpen sem tekinthetők azonban a modern értelemben vett büntetések elődjeinek, hiszen ezek „egyedi”, kifejezetten az „adott esetre” kialakított eszközök voltak, másrészt pedig főként az eltérő magatartások következményeit, a „rosszabb” elkerülését, a lehetséges kár megtérítését, a status quo visszaállítását és a béke helyreállítását szolgálták.

A büntetést mindig emberek szabták ki, és ők is hajtották végre embereken, amint napjainkban is. A megélhetésért való küzdelem ösztökélte őket a büntől tartózkodásra, az egymást követő, ismereteket öröklő nemzedékek természetesnek –

¹⁴ Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó – Budapest, 1997. 19. oldal

természeti törvényből eredőnek – tartották a bűn és büntetés együttesét. A Tízparancsolat sem tartalmazott büntetéseket, hanem a bűn isteni mértékegységeit rangsorolta. Ha valaki bűnt követett el, azt „megbélyegezték”; az egyes ábrázolásokon látható, hogy a „testvérgyilkos” Káint szarvakkal, az egyiptomi őrral végző Mózes szintén ugyanígy ábrázolták.

Hammurapi törvénykönyvében számos esetet a tálió elve szerint rendez.

A teokratikus államok büntetési rendszereit alapvetően a testet sújtó büntetések uralták.

A rabszolgatartó és a hűbéri társadalmi berendezkedés évezredeire a halál-, testcsonkító, testi- és megszégyenítő büntetések korszaka jelző használata a legkifejezőbb büntetéstanai szempontból. Az őstársadalmak bosszún alapuló, közösen viselt felelősségét, a hordák egymást pusztító magánháborúit az ókori és a kora középkori államok kompenzációra, kompozícióra, valamint a tálió elvére felépített igazságszolgáltatása követte.¹⁵ Garanciális jelentősége volt a bosszúnak, a sértett nemzetség részéről a megtorlás elkerülhetetlen volt. Az állam és jog létrejöttékor a hatalom új szervezete a nemzetségi hagyományokra támaszkodva építette ki büntetési rendszerét. Példa erre a proskribálás (kiközösítés), amely a korai germán jogokban friedlos (közbékevesztés) címen jelent meg. A kiközösített embert bárki meggyilkolhatta, vagyonát elvehette. Emellett megjelent a halálbüntetés állami foganatosítása is. Az állam tekintélye a fő helyre került a büntetőjog által védett értékek közül. Később, a társadalom differenciálódásával az alá-, fölérendeltség tudatosítását szolgálták a büntetések. Más-más büntetést kapott ugyanazért a bűncselekményért, pl. Rómában a patrícius, a plebejus, valamint a rabszolga. A kor fejlettségi szintje meghatározta a jogalkotást és jogérvényesítés kereteit.

A büntetési elméletek változékonysága, sokfélesége nem egy önmozgás következménye volt. Az ókori görög bölcsek közül Protagorasz a bűnelkövetések megelőzésének társadalmi szempontjaira alapozta elképzelését.

Tanítása szerint nem a tett miatt kell büntetni – mivel ezt meg nem történtté úgy sem lehet tenni -, hanem azért, hogy a büntetés a jövőben mindenkit

¹⁵ Kompenzáció (kiegyenlítés) a korai büntetési rendszerekben volt uralkodó elv. A bűncselekménnyel okozott rossz kiegyenlítésére, megtorlására irányult. Lehetett vagyoni és személyi. A kompozíció (elrendezés, egyezkedés) a sértettnek vagy nemzetségének juttatott vagyoni elégtétel (megváltás) a bosszú elmaradásáért. Ehhez már a gazdasági viszonyok bizonyos fejlődésére is szükség volt. A táliót (latin szó) a szemet szemért, fogat fogért elv alkalmazásával azonosítják, a kompenzáció arányos megvalósításának megfelelője. A bűncselekménnyel azonos súlyú, de nem azonos nemű büntetés végrehajtásának elmélete az ősi zsidó jogban már megvolt. Drákón görög államférfi (a legfőbb végrehajtó hatalmat gyakorló 9 személy egyike az ókori Athénban) által írásba foglalt görög jog (időszámításunk előtt 621-ben) pl. szándékos emberölés esetében elismerte a fiági rokonság bosszúügyénét.

visszatartson a bűnelkövetéstől. Arisztotelész büntetési elméletének alapját az igazságosság elve képezte.

Eszerint az erkölcs és a jog által biztosított javak meghatározott egyensúlyát a bűncselekmény megzavarja, amelyet a büntetés hivatott helyreállítani. A görög elmélet e fő irányának aktualitását a köz-igazságszolgáltatás irányába haladó korszak adta meg, a vérbosszút tagadó állami büntetés erkölcsi megalapozása volt az értéke. A két és félezer évvel ezelőtti tragédiájukban, az Elektrában Aiszkhülosz, Euripidész és Szophoklész is a következőt mondatják Oresztésszel: „... Ha a bűnt nem követi büntetés, nincs többé törvény. És ha nincs törvény, a világ sem világ, az ember se ember.” A görögök – így Platón sem – nem választották el élesen egymástól az erkölcsöt és a jogot. A rabszolgamunkából és a szabadságfosztásból alakult ki a deportáció, a fogva tartás kombinálása száműzéssel és munkavégzéssel. A rabszolgamunka és a fogva tartás keveréke a bányamunka, a kényszermunka. Enyhébb jogfosztás volt a kitiltás, kényszerlakhely-kijelölés, valamint a száműzetés. Az utóbbi különösen a görög poliszokban volt kedvelt büntetési nem.

Klasszikusok – mint Plutarkhosz – írásaiban is megtalálható viszont már a börtön, mint kifejezés. A rómaiaknál Ulpianus által Pius császár utasításairól készített feljegyzésből kitűnően volt egy ítélet előtti (előzetes fogva tartást is büntetésnek tekintették) és egy ítélet utáni büntetés. Van olyan vélemény is, hogy börtön nemcsak kizárólagos őrző funkciót töltött be, hanem a császárkornak már általános büntetési nemévé vált.

Az indiai kasztrendszerben lehetőség volt a státuszváltozás büntetéskénti felhasználására. Manu törvénykönyve is rendelkezett már a szabadságvesztésről.

A rabszolgatartás módszereihez, a rendszer kegyetlenségéhez igazodó római büntetőjog, habár a magánjog színvonalát meg sem közelítette, a korában mégis fejlettnak számított elveivel. Az általa ismert büntetések később mindenütt a büntetőjog alapintézményeit alkották. A leggyakrabban alkalmazott büntetés a halálbüntetés volt, amit növelt a rabszolgák kivégzése is. Noha az utóbbi nem büntetés volt, hanem a rabszolga urának tulajdonjogból eredő jogosultsága.

A végrehajtást nem tartották olyan becstelennek az ókorban, ha bíróság arra a megölt rokonát jogosította fel. Ebben az esetben a kivégzés nem volt nyilvános. Megjegyzem, még az 1500-as években is előfordult, hogy a sértettet jogosították fel végrehajtásra. Egyre nagyobb jelentősége lett azonban a hivatalos állami

ítéletvégrehajtnak. Rómában a carnifex a rabszolgákon hajtotta végre az ítéletet (az esetenként Perzsiában először alkalmazott keresztre feszítést és kínzást), a lictor (vesszőnyalábba dugott bárdot vitt magával a hatalom szimbólumaként) pedig a polgárokon. A büntetés végrehajtására kiküldött lictor (hatósági szolga) közvetlenül a konzul előtt haladt – *Lictores missi sunt ad sumendum supplicium* – olvasható korabeli leírásokból. A német államokban céheket alkotva a nem megbecstelenítő büntetés (pl. a pallos általi halál) végrehajtói a bakók voltak, az akasztást, a fölnégylest, a megégetést, a kerékbe törést pedig a hóhér végezte. Ilyen megkülönböztetés Magyarországon nem volt. Ezek közül a legrégebb kivégzési módot, az akasztást Constantinus Magnus rendelte el széles körben az addigi keresztre feszítést Jézus iránti tiszteletből eltiltva. A magyar jogtörténet német, illetve görög leírásokra támaszkodott döntően, nem voltak közismertek az ősi magyar szokások. Így az a különös szokás sem, hogy a kaszpi népeknél a hatalom jelképeként egy nyáláb fát vittek a gilgelech, gilek-dzsula elé (amit az meggyújtott és elégetett a kagán előtt az állami ünnepek alkalmával). Össze kell vetnünk a magyar „gyűlni” igével. Etruszk eredetű szokás, hogy a rómaiak az „inperium” jelképeként „fasces”-t (vesszőnyaláb, vessző, közepében bárdal) vittek a praetor elé. Az etruszkoknál ugyanezt a zilath elé vitték. A „fasces” szónak nincs latin őse, jövevényszó, amelynek csak egyetlen rokona létezik a fax – amely szintén etruszk jövevényszó –, jelentése pedig „fáklya”.

„Az ókorban és a középkor első felében ismert börtönök lényegében elsődlegesen nem a büntetés végrehajtására, hanem annak biztosítására szolgáltak, hogy a gyanúsított bíróság elé állítása megtörténhessék.”¹⁶ Az első börtönügyi rendeletek II. Theodosius nevéhez fűződnek, aki 435-ben, majd ezt követően I. Justinianus 529-ben adott ki rendeletet.¹⁷ Ezek célja az volt, hogy a börtönök fenntartását, működését szabályozzák. Intézkedtek a felügyeletről és az ellenőrzésről is.

Például a bírák feladata volt, hogy a börtönöket ellenőrizték, mely kiterjedt a börtön állapotára; a letartóztatottak panaszait meghallgatták, intézkedéseket foganatosítottak. Meghatározták a letartóztatottakkal való bánásmódot. Gondoskodtak a börtönök fenntartásának költségeiről, megvalósították

¹⁶ Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1970. 113. oldal

¹⁷ Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Kriminálpedagógiai tanulmány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1976. 16–17. oldal

a kategorizálás első elemeit. (Kimondták, hogy a nőket és férfiakat külön kell választani és fogva tartani.) Államilag engedélyezték, hogy a papok a letartóztatottakkal rendszeresen foglalkozzanak. Tevékenységük lelki gondozásra irányult. Ezek az első állami börtönügyi intézkedéseknek tekinthetők, amelyek a legelemibb kérdések rendezésére irányultak, mint pl. a fenntartás, működés, stb.

Az 533-ban hatályba lépett *Digesta s. Pandectae* 50 könyvéből a 47. és 48. volt a büntetőjog. Az 534-ben kibocsátott *codex Iustinianus* 9. könyve szintén büntetőjog volt. A büntetéskiszabás szabályait a császári rendeletek utóbb egyre szélesebb körben rögzítették és így fokozatosan érvényre jutott a nulla poena sine lege – büntetést csak törvény írhat elő – elve, amely máig a büntetőjog egyik legfontosabb princípiuma.

A római jogban a polgári jogi deliktumok egy részénél a károkozó magatartás egyszersmind a büntető jogi normákba is beleütközik, bűncselekményt is megvalósít. Ilyenkor a deliktuális kötelelem, mint magánjogi jogviszony mellett létrejön egy közjogi, pontosabban büntetőjogi jogviszony is, amelynek körében a károkozó, mint a bűncselekmény (pl. rablás, szándékos rongálás) elkövetője már nem elsősorban a sértettel, hanem a büntető hatalmat gyakorló állammal áll szemben. Büntetőjogi jogviszony folytán az elkövetőt a bíróság a büntetőjogi jogszabályoknak megfelelően például börtönbüntetéssel vagy – az államkincstárat megillető – pénzbüntetéssel sújtja. Az elkövetőnek emellett természetesen az okozott kárt is meg kell téríteni a polgári jog, közelebbről a deliktuális felelősség szabályai szerint.

A károkozó magatartásokért való deliktuális és büntetőjogi felelősség ilyen formában történő kialakulásához évezredek át zajló, igen nagy változásokat eredményező fejlődés vezetett el. E hosszú fejlődés az európai jogtörténetben az archaikus római jogtól napjainkig tartó folyamatos, szerves fejlődést jelent. Ebből következően a modern deliktuális felelősség közvetve, de egyenes vonalon visszavezethető a római jog deliktuális kötelmére (elsősorban a *lex aquilia* által szabályozott *damnum in iniuria datum*), és a modern büntetőjog gyökereit konstatálhatjuk a római jognak a delictumokra (a *ius privatum* hatálya alá tartozó ún. magánbűncselekményekre) és a crimenekre (a *ius publicum* hatálya alá tartozó ún. közbűncselekményekre) vonatkozó szabályaiban. A kontinuitás mellett azonban világosan látnunk kell a discontinuitást is, tehát azt, hogy a hosszú fejlődés során milyen jelentős eltérések alakultak ki, mégpedig nemcsak a római jog és a modern

jogi konstrukciók, hanem már az ókori római jog ezeréves története során létrejött egyes jogi konstrukciók között is.

Azon túl, hogy a crimenek képezik a delictumok mellett a modern büntetőjog más, talán még fontosabb római jogi gyökerét, a delictumok (a gondatlan károkozás kivételével) és a crimenek valójában ugyanazon társadalmi jelenség, a bűnözés különböző vetületeit jelentették a római jogban, amelyek dogmatörténeti szempontból sem vizsgálhatók egymástól elszigetelten. Lényegében – bár az ókori Rómában még nem vált önálló joggá – a római „büntetőjog” megemlíthető, mint ami a modern büntetőjognak az alapját is képezi.

A legrégebbi időkben a bűncselekményeknek megfelelő sérelmeket a sértést szenvedett személy maga vagy családja, rokonai torolták meg szabad belátásuk szerint a magánbosszú eszközeivel. A közösség által elismert magánbosszúhoz hasonlóan régi eredetű szokás volt az is, hogy az elkövető a bosszútól való megmenekülés kérdésében „váltságdíjat” (pl: csonttörés esetén két ökröt) ajánlott fel, amelynek fejében a sértett lemondott a bosszúállásról. Az elkövető és a sértett közötti alkuval megállapított vagyoni váltság, illetve annak megfizetése (compositio) megszüntette a sértett magánbosszúra való igényét.

Az elkövető által a sértettnek fizetendő pénzösszeget (poena) – kárpótló büntetés – sokáig egyszerűen „váltságdíjnak”, a bosszú megváltásának tekintették, tehát olyan lehetőségnek, amivel az elkövető élhetett abból a célból, hogy magát a bosszútól, később pedig a szigorú végrehajtási eljárástól megmentse.

Delictumként a rómaiak olyan bűncselekményeket szankcionáltak, amelyek elsősorban az egyén érdekeit, a magánérdekeket (utilitas private) sértették, mint például a lopás. E cselekményeknél a sértettre bízott magánbosszú vagy magánjogi szankció is megfelelőnek bizonyult. Voltak azonban olyan magatartások is, amelyek nem, illetve nemcsak az egyes személyekre vagy családokra, hanem közvetlenül az államra és az egész társadalmi rendre nézve jelentettek veszélyt, mint például a hazaárulás. Ilyenkor – a modern büntetőjoghoz hasonlóan – maga az állam lépett kezdeményezőleg a közérdek (utilitas publica) védelmében.

Ily módon a modern értelmében véve bűncselekményeknek nevezhető magatartásoknak két kategóriája alakult ki, és pedig a

a) magánjogi szankcióval járó bűncselekményeké (klasszikuskori elnevezéssel: delicta) és

b) a közüldözés alá eső bűncselekményeké (klasszikuskori elnevezéssel: crimina).

A delictum és a crimen fogalmát a rómaiak ugyan nem definiálták, a klasszikus jogtudósok azonban már következetesen használták e kategóriákat.

Az archaikus jog büntetési rendszere véresen egyhangú; majdnem mindegyik bűncselekmény szankciója halálbüntetés. A büntetési rendszer másik jellemzője emellett a talio sajátos formáiban való megjelenése, például a tűzvész okozójának megégetése.

Változatosságot mutat viszont a halálbüntetés végrehajtásának sokféle módja. A szokványos halálbüntetések között is számos kivégzési módot találunk (akasztás, halálra ütlegetés). Állami kivégzési módnak számított a lefejezés és a szikláról való levetés (praecipui praelo e saxo). E „hivatalos” kivégzési módokat kiegészíti az elkövetőnek, mint homo sacernek bárki által való, továbbá magánbosszú alapján a sértett vagy hozzátartozói által való megölése. A mai értelemben vett szabadságvesztés büntetést az antik Róma nem ismerte. A börtön jellegű építménynek (pl: a Tullianum) célja pusztán az volt, hogy a büntetőeljárás tartama alatt ott őrizték a foglyokat.

A klasszikus korban alakultak ki a modern büntetőjog olyan alapfogalmai, mint a szándékon túli bűncselekmény (halált okozó testi sértés), az erős felindulásból, illetve az előre megfontolt szándékból elkövetett bűncselekmény, a bűnrészesség, a kísérlet és a visszaesés.

A klasszikus kor büntetési rendszerében

a) halálbüntetés (mivel a száműzetésből menekülés joga megszűnik) ismét ténylegesen alkalmazásra kerül: 1. lefejezés, 2. keresztre feszítés, 3. vadállatok elé vettetés, 4. élve elégettetés;

b) differenciálódnak a száműzetés különböző formái: 1. kitiltás, 2. egyszerű száműzetés és a deportatio.

Egy sor új büntetési nem is kialakult; bizonyos crimenek elkövetőit rabszolgává minősítve bányamunkára (ad metala) vagy közmunkák végzésére ítélik (ad opera publica). A teljes vagyonek kobzás mellett lehetséges a részleges vagyonek kobzás és az esethez igazodó pénzbüntetések kiszabása is. Ez a pénzbüntetés nem volt azonos a modern büntetőjogok pénzbüntetésével, mert általában a sértett kárának megtérítését is magában foglalta, a pénzbüntetés összege

teljes egészében a sértettet, illetve annak jogutódját illetve és nem az államot, a pénzbüntetést rendszerint a vagyoni jogi ügyekben eljáró bíróság szabta ki.

A hatékonyság mérséklődését mindig újabb és újabb halálnemekkel próbálták ellentételezni, majd a kívánt cél elmaradása miatt a végrehajtás kegyetlen módzatait kezdték alkalmazni. Már Ulpianus, III. századbeli római jogtudós a Digesták egyharmadának írója a pallós, bárd, furkó, kötél, mérge, valamint elégetés általi halált gyűjtötte össze. Sok esetben alkalmazták az ókori Rómában a vesszőzéssel, korbácsolással végrehajtott halálbüntetést. Paulus (Papinianus tanítványa) az elítélteknek vadállatok általi széttépetéséről, keresztre feszítésről számolt be. Modestinus, Ulpianus tanítványának írása szerint az apagyilkost vesszőkkel véresre verték, utána egy kutyával, egy kakassal, egy viperával és egy majommal bőrszába dugták, majd a zsákot egy mély tengerbe hajították. A végrehajtásban nem annyira a megtorlás eszméje dominált, mint inkább az elrettentés és a visszatartás. Rómában a keresztre feszítettek hetekig voltak az utak mentén, figyelmeztetően az állam büntető hatalmára. Más népek joga is előírta, hogy a végrehajtott ítélet után a holttestet napnyugtáig kifüggeszék egy jól látható helyre. Az akasztást Constantinus Magnus rendelte el széles körben, az addigi keresztre feszítést Jézus Krisztus iránti tiszteletből eltiltva (Perziából származó büntetés).

Magyarországon még a XVII. században is a vármegyék statútumaiban előírták, hogy minden falu végén akasztófát kell felállítani a büntető hatalom jelenlétére emlékeztetőül.¹⁸

A hűbériség európai évezrede alatt tovább hasadt és osztódott a büntetési rendszer, több helyen elkülönült a papság, a főnemesség, a köznemesség és a városi polgárság „büntetőjoga”, voltak még helyek, ahol ezt még tovább differenciálták egyes privilégiumok (pl. hunok, jászok, székelyek kiváltságai). Jellemző volt erre a korszakra, hogy erőteljesen alkalmazta a testi jellegű szankciókat. A bűnös teste volt a végrehajtás helye a halálbüntetésben, a különféle testcsonkító, a testfenyítő, de még a különféle becsületbüntetéseknek is. Aquinói szent Tamástól származtatják azt a mondást, hogy „az ember rendelkezik szabad akarattal, különben fölöslegesek lennének a tanácsok, a buzdítások, a parancsok, a tiltások, a jutalmak és a büntetések”. Habár az egyháznak a szószékekről, a jóról és a rosszról szóló

¹⁸ Statutum: a törvényhatóságok (vármegyék, szabad királyi városok, kiváltságos területek) belső rendjére és működésére vonatkozó rendszabály.

példabeszédek révén az információk továbbításában volt szerepe, de korántsem nagyobb a kancelláriáénál, a nyomtatás monopóliumáénál, amelyek a királyi udvarok befolyását szolgálták. A kora középkor büntetési rendszerére kevésbé hatottak a keresztény hittételek, mint az új rend, a hűbériség kiépítése. A bizonytalan körülmények között az igazságszolgáltatás szűk hatóköre miatt nehéz volt jogot érvényesíteni, uralkodóvá vált a megtorlás és az elrettentés; a vétkeket mértéktelen szigorral, kínzó büntetésekkel torolták meg. Az egyház emiatt sorozatosan lépett fel a helyzet konszolidálása érdekében. Különösen sokat tett a véres harcok megállítására részint az asylum intézménye, másrészt a treuga Dei meghirdetésével. Az „isteni béke” fogalmának megteremtésével kizárták a magánbosszú lehetőségét, a bűnelkövetőket ezután nem a szembenálló fél büntette meg. Az összes vétkes tett büntetését fokozatosan átvette az állam, vagyis a jogszerű erőszakalkalmazás állami monopóliummá vált. Az egyház jelentős szerepet játszott ugyanakkor a nevelő-javító gondolat érvényre juttatásában is, ami a gyakorlatlan tagjainak a börtönöket látogató és az elítéltek nevelési tevékenysége útján valósult meg. Az isteni törvények ellen vétőknek nem volt bocsánat. Tehát a büntetés nem volt más, mint a megbántott Úr kiengesztelése. Ennek mértéke az emberfeletti védelemmel arányosan emberfeletti büntetés lett.

Ettől, valamint a végrehajtás kegyetlenségétől eltekintve létezett valláserkölcsi keretbe helyezett hit az emberek megváltoztathatóságában. Bízva a tettes megjavulásában, először inkább nevelő jellegű büntetést (pl. böjtöt, papi oktatást, kisebb vagyoni vagy enyhe testi büntetést) írt elő a büntetéskiszabási rendszer, csak ezt követte – főként a harmadik bűnelkövetéskor – a súlyosabb halálbüntetés. A katolikus egyház az első évszázadokban tagadta a halálbüntetés jogosságát, amit tükröz például hazánkban Szent István törvénykönyve. Amikor a pápaság világpolitikai tényezővé vált, az egyház is rátért az alkalmazására (inkvizíció). A halálbüntetés végrehajtása kínzó, megdöbbentően kegyetlen formákat vesz fel. A historikusok feltételezik bizonyos fokú hatékonyságát. Elősegítették az elszaporodását az igazságszolgáltatás hiányosságai, a bizonyítási nehézségek is. A különféle istenítéletek gyakorlata (forróvízpróba, hidegvízpróba, tüzesvaspróba, párbaj, stb.), a tortúrával (kínvallatás) kicsikart beismerő vallomások bizonyító ereje szolgált az ítélethez alapul. Magyarországon az állam megalakulása idején alkalmazott módok a kerékbe törés, máglyahalál, vízbe fullasztás, élve eltemetés,

nyársra, illetve karóba húzás, felnégyelés volt. Európában ezen kívül előfordult forró olajba mártás, forró vízben főzés, olvasztott fém torokba öntése, iszapba fojtás, élve eltemetés tövissírba. A ma kegyetlennek tűnő végrehajtást akkor igazságosnak tudták. Veszélyesebb bűncselekmény esetén súlyosabb, elrettentőbb volt a halálbüntetés végrehajtása. Később nagyobb szerepet kapott a megtorlás és az elrettentés elve, ami utat nyitott a minősített végrehajtáshoz (testi szenvedésekkel meghosszabbított minősített halálbüntetés). A feudális magyar büntetőjog 180 bűncselekményre rendelt halálbüntetést kiszabni Sárváry Jakab gyűjtése szerint.

A testi büntetés az elítélt fájdalommal járó fizikai sértése volt, az enyhe vesszőzéstől a testcsonkító büntetésig bezárólag. Ide sorolható a stigmatizáció¹⁹ érdekében fogatosított szankciók köre. A testi büntetések hatékonyságát fokozta a nyilvános végrehajtás megszégyenítő jellege.

Szent István második dekrétumának 32. pontja, Mózes III. Könyve, Hammurapi törvénykönyve, az Ókori Róma XII. táblás törvénye, stb. tartalmaztak különféle testi büntetéseket. Gaius római jogtanár Institutiones című tankönyvében is olvasható, hogy a személyek sértésének büntetése tagcsonkítás esetén hasonlóval történt. A testcsonkító büntetések a büntettek nyilvántartását is szolgálták, a büntetés elterjedésével bizonyos típusú csonkítások jelezték a bűnismétlést, meghatározott bűnelkövetők stigmájává váltak.

A büntetés hatékonyságát mindig befolyásolja a kilátásba helyezett hátrány és a bűncselekményből származó előny aránya. A feudalizmusban a jobbágy számára a tyúklopás lehetett családja létfenntartásához szükséges magatartás, ami hatástalanította a kilátásba helyezett halálbüntetést. Korábbi időkben az életén kívül mindentől megfosztott rabszolgával szemben egyetlen büntetés maradt a halálbüntetésen kívül; a testi büntetés.

A kor tehát nem biztosított lehetőséget a mai, humánusabb büntetések alkalmazására, mert egyrészt hiányoztak az érvényesítés feltételei, másrészt az adott társadalmi viszonyok korlátozták a hatékonyságát. Maradt a rendkívül embertelen és kevésbé borzalmas büntetés közötti választási lehetőség. Ez vezetett a ma már felfoghatatlanul kegyetlen véres büntetés-végrehajtáshoz.

Az európai befolyás alatt alkotott magyar törvénykönyvek a testcsonkításnak szinte valamennyi válfaját ismerték. Szent István a hitszegőt keze levágására,

¹⁹ Stigmatizáció: megbélyegzés megszégyenítő testi jellel, stigmával történő ellátás.

a rágalmozót nyelve kimetszésére ítélte. Korai feudális jogunkban tehát jelen volt mind a tálió, mind a tükröző elv. A tolvaj szolga büntetésénél a megbélyegzésre való törekvés dominált; az első elkövetésnél orrlevágás, a másodiknál füllevágás következett. A XIV., XV. századi uralkodóink tiltották a testrészelevágást. Werbőczy István (ítélőmester, királyi személynök, nádor, majd kancellár), a XVI. század egyik legnagyobb jogtudósa – a realitással számolva – fellépett a kegyetlenségek ellen. Sem a Hármaskönyv, sem a Dekrétumok nem tudták azonban a véres gyakorlatot megszüntetni. Pl. Esztergom vármegye még 1646-ben is „nyelve kimetszésével” rendelte büntetni a káromkodást „statutumában”.

A csonkításból fokozatosan súlyosbító mellékbüntetés lett. Sok bíró rendelte el, hogy a gonosztevő keréketörése előtt „megcsigáztassék”, halála előtt megkínóztassék, a végrehajtás előtt pedig két szál szíjat vonjanak „a nyakától fogva egészen a talpáig” belőle.

A fenyítő büntetés a testre történő fizikai ráhatás, fájdalomkózos, ütlegetés volt. Így a korbácsolás, seprűzés, vesszőzés, pálcázás, szíjhasítás az elítélt hátából, éheztetés. Az utóbbi később a börtönök fenyítőeszközei közé került, valamint mellékbüntetésként is alkalmazták. A testfenyítő büntetések összefonódtak más büntetésfajtákkal. A nyűgvas (nyakas, kurtavas, farkasgúzs) természetellenes helyzetbe kényszerítette az elítélt testét.

A testi büntetéseknek a felvilágosult abszolutizmus (Mária Terézia és II. József) igyekezett gátat vetni. 1820-ban a kihágásokra kiszabható ütések számát 12-ben maximálták, a hatóságokat pedig jegyzőkönyvvezetésre kötelezték. Ezt be kellett mutatni az ügyészi hivatalnak. Nem lehetett testi fenyítésnek alávetni nemest, honorátiórt (nem nemesi származású értelmiségi), sem országrendiséggel bíró szabad királyi városi polgárt.

1848-ban a nemzetőrség foglyait emelték ki az így fenyíthetők köréből.

Az Országbírói Értekezlet – a Királyi Kúria gyakorlatára hivatkozva – eltörölte mindazok testi büntethetőségét, akik az 1848. 5. törvénycikk értelmében jogosítottak voltak politikai jogok gyakorlatára. 1868-ban megszüntették a hadseregben a testi fenyítést, 1869-ben pedig az igazságügy-miniszter az állami fegyintézetekben is megtiltotta. Végül is az 1878: V. törvény büntetési rendszere már nem ismerte el. Ugyanakkor az ennek alapján kiadott igazságügy-miniszteri rendelet

lehetővé tette a szabadságvesztés büntetést töltő elítéltekkel szemben fegyelmi fenyítésként.

A büntetési rendszer javarészét képező szabadságvesztés büntetés végrehajtása során fegyelmi fenyítésként alkalmaztak testi fenyítéseket. Így valamennyi fokozatban a lábbilincset, karperecet, fegyházban és börtönben a kurtavasat, kényszeröltönyt és leláncolást.

A testi büntetést még 1920-ban hozott két törvény is tartalmazta. Így az árdragító visszaélésekről szóló 15. és a vagyon, az erkölcsiség és a személy büntetőjogi védelméről szóló 26. törvénycikk.

A testfenyítő büntetések – elsősorban a verés – a büntetőjogból kikerülve a büntetés-végrehajtás fenyítő eszközöként éltek tovább. Az első korlátozás csak 1947-ben történt, amikor a kurtavas fenyítést kizárólag fegyencekkel és rabokkal (fegyház, börtön) szemben tette lehetővé a jogszabály, s csak nappal, valamint nagyon súlyos rendzavaró cselekmény esetén. Csak 1948-ban törölték a fegyelmi fenyítések köréből az olyan embert lealacsonyító, fizikai szenvedést okozó fenyítési eszközöket, mint a leláncolás, a lábbilincs használata. Az egyéb fájdalmat okozó szankciókról (bilincs, kényszeröltönyt, stb.) az igazságügy-miniszter utasítása nem rendelkezett.

A testi büntetések végrehajtása nyilvánosság előtt történt, a XIX. század harmincas éveiben vezették be a nyilvánosság részleges vagy teljes kizárását.

A bírák döntöttek az eszközökről, amelyet a hóhér (fogdmeg, pandúr, esetleg a sértett) végzett el. Később elterjedt a különféle munkaeszközökkel verés.

Pl. az 1728-ban Kolozsváron készített Tömlöcz Rendtartás szerint a legsúlyosabb büntetés a lapátütés. Vajna Károly a lovasságnál alkalmazott olyan módokat ír, mint pl. a szájba veréshez, pofoncsapáshoz alkalmazott bőrszíjverés.

Cesare Bonesana Beccaria olasz humanista jogtudós (1738–1794) nemcsak az érzelmekre hatott, hanem gyakorlati érveket hozott fel arra, hogy az egyre kegyetlenebb testi büntetések a céljukkal éppen ellentétes hatást váltanak ki a társadalomban. A Code Pénal már nem tartalmazott – a megbecstelenítő megbélyegzés kivételével – testi büntetést, majd Közép-Európában is meghozták az első humánusabb büntető rendelkezéseket.

A rabszolgaság, valamint az ún. szolgaság alatt állók szabadságkorlátozása vezetett el a bezárásig, mely kezdetben rendkívül korlátozott lehetett. Kisebb

büntetést érdemlő esetben, amikor a jogoktól való megfosztás túlzás lett volna, rövidebb elzárással büntették a helytelen magatartást. Azután a szankcionált cselekmények körének kibővítésével be kellett rendezkedni az elfogott, még el nem ítélt bűnelkövetők őrzésére is.

A rabszolgamunka és a szabadságfosztás egyesüléséből alakult ki azután a deportáció, amely nem más, mint a fogva tartás kombinálása száműzéssel és munkavégzéssel. A rabszolgamunka és a letartóztatás (börtön) keveréke a bányamunka, a kényszermunka is. A jogoktól való megfosztás enyhébb változataiként terjedt el a kitiltás és a kényszerlakhely-kijelölés.

A klasszikus görög szerzők szintén több ízben említik a börtön intézményét is. Hérodotosz leírja, hogy Kleomenész demokráciaellenes tevékenységét megelégtelve az athéni nép őt magát elűzte, híveit pedig börtönbe vetette és halálra ítélte. Másutt beszámol Milthiadész Parosz elleni csúfos vereségéről, minek következtében hazatérésekor elfogták. A vereségért Xanthipposz halált kért a fejére. Védői érdemeire való tekintettel csak annyit tudtak elérni az esküdtbírósnál, hogy a halálbüntetést ötven talentom pénzbüntetésre változtassák át. Arról már Plutarkhosz számol be, hogy a neves hadvezér, a marathoni győző, nem tudta kifizetni a pénzbüntetést, s így börtönben halt meg.

A börtön szerepe tehát már kettős. Fölfogható úgy, mint egyfajta biztonsági őrizet, adóssági fogság, melyet mindaddig foganatosítanak, míg ki nem fizeti adósságát az elítélt. Itt azonban nem egyszerűen adósságról, hanem az államnak fizetendő büntetésről van szó, a börtön vagylagos szankciója a bírságnak.

A római jog szerint szabadságvesztés-büntetés szabad római polgárral szemben nem volt alkalmazható. A rabszolgákkal és a nem római polgárokkal szemben viszont ismert volt, az ilyen elítéltek „servus poenae” néven állami rabszolgákká váltak, és munkaerejüket közmunkák végzésére (bányamunka, útépítés, mocsárlecsapolás, stb.) használták fel. A szabad állampolgárokat – mindenekelőtt a rendszerrel szembenálló, politikailag gyanús vagy nemkívánatos személyeket – büntetésül Rómából való száműzetéssel, később meghatározott helyre történő deportációval sújtották.

Róma börtöneiről többet tudunk, mint az athéni városállam ilyen rendeltetésű helyiségeiről. Ez természetes, hiszen Róma történelmi pályafutása, birodalomra növekedése, a rabszolgaság világméretű rendszere fokozottan

igényelte a jog, s ezen belül a büntetőjog fejlesztését, kimunkálását, írásba és törvénybe foglalását. Ulpiánus a III. században a következőket jegyezte fel: „A helytartók a börtönre ítélték esetében rendelkezni szoktak úgy is, hogy börtönben vagy lábbilincsből tartsák őket, de erre nincs joguk. Az ilyen büntetések tilosak, mert a börtön arra van, hogy őrizetben tartsa az embereket, nem arra, hogy büntesse őket... Szoktak mészégetőkben vagy kénbányában végzendő kényszermunkát is kiszabni: ezek inkább bányára szóló ítéletek.”

Ulpiánus világosan megfogalmazza ehelyütt, hogy nemcsak a börtönből, hanem a börtönre ítéltokről is szól. Vagyis azokról, akik bírói eljárás nyomán ítélet alapján kaptak börtönbüntetést. Ugyanakkor megkülönbözteti a börtönre ítélet esetén a bányára ítélestől, a kényszermunkát pedig úgy említi, mint börtönbüntetéssel rokon, ám attól jellegében eltérő szankciót. Tehát az őrzés nála nemcsak a biztonsági vagy előzetes fogva tartásra vonatkozik, hanem a börtön funkciójára, a bezárásra, ami nem jelenthet sem sanyargatást, sem testi büntetést.

Mommsen római büntetőjogról írott – máig alapvető – monográfiája tartalmazza: „a börtönt, mint büntetést, főképpen rabszolgák bűncselekményeinél alkalmazzák... a házi fegyelmezésnél – természetesen a nem szabadok vonatkozásában – az ergastulumon (munkabörtönön) túl nem hiányzott egyetlen nagyobb gazdaságból sem a rabszolgabörtön”. Utal arra is, hogy a börtönre ítélt rabszolgát átadták urának, mert a magistratus rendszerint úgy dönt, hogy az úr házbörtönében kell végrehajtani a kiszabott büntetést. A carcer az életfogytiglani börtönbüntetés végrehajtási intézményévé alakult, noha kezdetben csak a halálraítéltek kivégzés előtti őrzésére szolgált. A kivégzés időpontjának meghatározása „a magistratus mérlegelésétől függ”, és nincsenek erre nézve törvényben megállapított maximális lejárat határidők, viszont lehetőség volt arra – amivel sokszor éltek is –, hogy a „halálbüntetés végrehajtásának elhagyásával azt ténylegesen életfogytig tartó fogságra változtassák át”.

Mindezek mellett a szabadságbüntetések jóval kedveltebb változata volt a szabad római polgár status módosítása vagy a görögöktől örökölt ún. munkabörtön. „Vannak büntetések – írja Ulpiánus –, amelyek az életet veszik el, vagy rabszolgaságot jelentenek, vagy a polgárjogot vonják meg, vagy száműzetéssel ... járnak”. A börtönön kívül ítélnének valakit közmunkára (munkabörtönre, bányamunkára) és a bányában végrehajtandó kényszermunkára. Az utóbbiak között a

bilincsek súlyában volt az eltérés: a kényszermunkát – mely szólhatott meghatározott időre, de életfogytiglan is – jóval nagyobb és nehezebb vasban kellett elviselni.

Ismeretes Manu törvénykönyvének egy rendelkezése a szabadságvesztésről: „Valamennyi börtönt közel a nyilvános országúthoz építtesse a király, hol a bűnelkövetők nyomorban vagy eltorzítva láttassanak”. Az elrettentést szolgálva (a kaloda és pellengér funkcióját magában hordva) egybekötötte valamiféle közszemlére tétel segítségével a megszégyenítést és a szabadság-megvonást, az esetlegesen testi büntetésekkel is tetézt börtönbüntetés nyilvánosságát.

Az ókorig visszanyúló kutatások arra utalnak, hogy a fogvatartottak őrzését kezdetben a természet által kimunkált gödrökben, lyukakban, barlangokban végezték. Az ókori népek kézenfekvő és praktikus megoldásként a kiszáradt kutakat használták erre a célra, illetve logikusan jutottak oda, hogy az állatok megfogására és tartására alkalmas vermek, az őrizetükre bízottak biztonságos elhelyezését is szolgálhatták. Itt persze az embernek okozható rosszak közé sorolható még az elrabolható fény, a levegő, vagy az élettől idegen sötét, nedves közeg. A bezárás tehát nem csupán a mozgást korlátozta, hanem a test sanyargatásának célját is szolgálta.

Az egykori indiai börtön, mint arról Manu rendelkezik a kő- vagy faketrec egy fajtája, amelyet a nyilvános, nagy forgalmú utak mellé építettek. Ezekbe a foglyok megbilincselve, kitéve a nap forróságának a hidegének, félholtan az éhségtől és szomjúságtól őriztettek. Egyes szerzők ebben a generális prevenció korai megnyilvánulását vélik fölfedezni, hiszen az a célja, hogy a „bűnelkövetők nyomorban és eltorzítva láttassanak” elrettentő példa okán az arra járóknak. A ketrecnek a büntetés-végrehajtás történetében rendkívüli szerepe volt. A szégyenketrecek, a kalitkák a városok főterén ismertté váltak a későbbi időkben.

Ezzel megjelent az első „épített” börtön, amelyet az egyértelműség kedvéért carcernek, tömlöcnek nevezünk a továbbiakban. A forrásokban viszonylag ritkán jelölik nevén magát a helyiséget, az épületet, gyakoribb a fogság, az elzárás, bezárás, bebörtönzés kifejezés, ez utóbbiak azonban nyilvánvalóan valamiféle helyiséget feltételeznek. Krauß etimológiai fejtegetései szerint a carcer szó – melyből a német kerker is származik – a sémi népek nyelvében fellelhető kar, illetőleg kir szóból ered, mely eredeti értelmében a ketrecet, falat, erődítményt, várat, megerősített várost jelent.

Jeruzsálemben a nép meg akarta ölni Pált, a segítségére siető ezredes, miután nem tudott az ügyben a helyszínen dönteni, azt parancsolta, hogy vigyék el a várba és helyezték tömlöcbe, míg ügyét ki nem vizsgálják. Más helyütt Péter raboskodásáról szólva arról számol be a Szentírás, hogy a börtön kapuja közvetlenül a város egyik utcájára nyíljon. Ebből tehát az következik, hogy önálló épület vagy épületrész volt. Rómában a Carcer Mamertinus és a Tullianum úgyszintén e speciális célt szolgáló építmények. Belső elrendezésükről keveset mondanak a leírások. Péter börtöne mindenképpen több helyiséges volt. A szoba, ahol megbilincselve őrizték, s ahol vele együtt tartózkodtak őrei, egy külső helyiségbe nyílt, ahol újabb őrség vigyázta a foglyot. Végül pedig volt egy harmadik őrhely, és csak azután nyílt egy nagy vasajtó, a tömlőc ajtaja az utcára.

Justinianus rendelte el, a nemek szétválasztása okán, hogy a nőket kolostorokba vagy magánházakba zárják. Rómában a szabadoknak nem volt állandó börtönépülete, a rabszolgáknak viszont igen. A rabszolga börtönbe zárását semmi nem tiltotta. Viszonylag korán létrejött az ergastulum, a rabszolgák börtöne, ahol föld alatti helyiségekben dolgoztatták őket. Volt Rómának még egy szabadságfosztás-típusa, a nevében tömlőc (carter publicus, carcer lautumnium), amely valójában a bányamunkára („metallum”, „opus metalli” és „ministerium metallicorum”) ítétek végrehajtási helye.

A börtön falait kezdetben nem emberkéz alkotta, vagy legalábbis eredendően nem bebörtönzés céljára. A foglyokat vermekben, üregekben, barlangokban, kutakban, ciszternákban és ketrecekben őrizik. Ekkor még a megkötözés, megbilincselés szinonimája a bebörtönzésnek. Az építkezési technika fejlődésével várakban, városi középületekben, erődítésekben és templomhelyiségekben, alkalmanként teljesen önálló börtönépületekben helyezik el a rabokat. Jelek szerint kettévált a börtön: külső és belső börtönről tesznek említést a dokumentumok (ahol egyáltalán fennmaradtak). Amit ez a korszak a következőnek hagyományozott: a börtön általában a föld alatt van, sötét és nedves, a levegőzése nem megoldott, a katonai őrség mellett bilincsek, láncok és kötelékek szolgálják a biztonsági követelményeket. Kis Pippin 754-ben kelt rendelete a börtönről, mint szankciónemről szól. 813-ban Nagy Károly megparancsolta grófjainak, hogy valamennyien tartsanak fenn tömlőcöt az elítéltek számára. Jogalkotói szándékok ezek a

szabadságvesztés, a szabadságvesztés büntetési rendszerbe beépítésére. 1243-ban kelt brünni információ szól Carcerről, 1306-tól pedig Erfurtban alkalmazzák büntetésként.

A feudalizmusban a börtönök szintén a vizsgálati fogságot és biztonsági célokat szolgálták. „A középkorban is ismeretlen volt a mai szabadságvesztés büntetés. A vizsgálati foglyokat pincékben, városfalak tornyaiban, várak kazamatáiban láncra verve helyezték el és a tortúrával járó nyomozás során a végletekig sanyargatták. Először a XIV. században szabtak ki hosszabb tartamú – több hónapra terjedő – fogházbüntetéseket egyes olasz városi hatóságok.”²⁰ Jelentős változásokkal jár a szabad városok önálló igazságszolgáltatási rendszerének kidolgozása.

Míg az ókorban a politikai ellenfeleket eltették láb alól vagy száműzték, a feudalizmusban jobbnak tartották az őrizetben tartást. A földvárakhoz hozzátartoztak a tömlöcök, a kővárakhoz, a várfallal körülkerített városokhoz a börtönök. Az abszolutizmus korában pedig a politikai bebörtönzések olyan építményei létesültek, mint a „Tower, Bastille, a Doge-palota ólomkamrái”. A szabadságvesztés új formája volt a gályarabság, amely a foglyok munkáltatásának gondolatából alakult ki.

A feudalizmus tagoltságának megfelelően a világi központi hatalom, az egyházi hatalom és a földesúri hatalom irányítása alatt voltak, később a városok fejlődése során megjelentek városi (vármegyei) törvényhatósági börtönök. Attól függően, hogy kinek a kezében voltak, különböztek egymástól, de közös volt azonban bennük a foglyok féken tartása.

Angliában a börtönök Macaulay szerint a „föld poklai, a bűn iskolái és a betegségek terjesztői voltak”. A járványok, az éhség és az embertelen bánásmód is egyaránt tömegesen pusztította az elítélteket. A XII. században épített Fleet börtönben 1355-ben szörnyű járvány pusztított; Shakespeare korában is sok szó esett messze érezhető bűzéről. Ugyanakkor a gazdag foglyoknak kiváltságaik voltak a börtönökben is. Egyébként a börtönök nagy része biztonsági okokból a föld alatt, vagy ablaktalan helyiségekben volt. A foglyokat többnyire a tető nyitott részén, vagy a csapóajtón keresztül táplálták.

A börtönöket a legritkább esetben takarították, aljukat vastagon borította az emberi ürülék. Szellőztetésre nem volt lehetőség, egészségügyi ápolás szóba se jött.

²⁰ Szöllősy Oszkár: A magyar börtönügy vázlata. Magyar Királyi Igazságügy-minisztérium Budapest, 1920. 4. oldal

Lelki támaszt, papot is igen ritkán kaptak. Az egerek, patkányok és egyéb rágcslók, valamint a bogarak számára a búz, a fekália és a rothadó emberi testek vonzóvá tették a börtönöket. A kaloda, a bilincsek különféle variációi gyakran súlyosbították a bebörtönzöttek életét.

Az árestom (arrestom) a középkori börtön enyhébb változata volt, a kisebb kihágások büntetésére szolgált (a patrícusok, céhmesterek rövidebb elzárása). A világ leghírhedtebb várbörtönei a római Angyalvárban, a londoni Towerben, a párizsi Bastille-ban voltak.

A XV-XVI. századi brutális büntetés-végrehajtás keretei közé azért fért be nehezen a börtön, mert az akkori társadalom számára túl humánus volt. A Constitutio Criminalis Carolina embertelen szankcióit még a bírák is enyhítették a gyakorlatban.

A szabadságvesztés forrásai voltak az egyházi penitenciális cellák is.

A római császárkor büntetőjogában felbukkanó carcer-t tömeges méreteken éppen a keresztényekkel szemben alkalmazták. Az ő szemükben ezért a hitért való szenvedést, a mártíromságot is jelenti. Máté evangéliumában jóként írja le azt, hogy „Mert éheztem és ennem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok.. fogoly voltam és eljöttetek hozzám”. Aquinoi Szent Tamás a keresztény caritasról szól, mint ami a foglyokról való gondoskodást is jelenti. Tertullianus szerint is a keresztényi jótevékenység fontos terepe a börtönökben sínylődők segélyezése és a róluk való gondoskodás.

A IV. század elején Szent Antal a remetetelepeket kolostorokká (claustrum, a claudere – bezárás értelmében) alakította, amelyekben az ókeresztény bűnbánatgondolat fejeződött ki a magányban, a hallgatásban, az imákban és a munkában. A kolostor carcerjét az V-VI. századtól említik. 516-ban a nyugati gót birodalom taragonai zsinata a rokonait meglátogató szerzetest kenyéren és vízen való elzárásra ítélte.

A Consilium Germanicum 742-ben az engedetlen szerzetesek harmadszori büntetéseként egyéves carcercet írt elő. A 846-os párizsi zsinat szerint a „könnyelmű” apácáknak elkülönített helyen kellett bűnbánatot tartaniuk. Az aacheni konzílium 817. évi nyilatkozatában a bűncselekményt elkövető barátokat ergastulumba, vagyis a dologházba utalta. A XII-XIII. században a kolostorfogság már a kánomi büntetőjog elismert része úgy mint büntetés. Konrád kölni érsek 1260-ban kelt statútumában a kolostorokat börtönlétesítésre és fenntartásra kötelezte. A világi személyek

kolostorbörtönbe utalása a római császárkorból ered. Justinianus életfogytiglani kolostorfogsággal fenyegette a házasságtörő asszonyt. A koraközépkorban már a férfiakat is ide zárták. A cél az volt, hogy a carcer okozzon testi szenvedést, segítve ezáltal a lélek megtisztulását. Kellemes helyként írják le az egyszerű berendezésű, magányos elmélkedésre alkalmas, minden világi hívságot nélkülöző szerzetesi cellát. Több helyen viszont a tömlöcöt föld alá helyezték, ahová csak létrán lehetett leereszkedni (természetesen ablak, ajtó sem volt). A testi szenvedést és a biztonságot fokozta a megláncolás, a gúzsbakötés, a bilincsek használata. A szerzetesi cella, a föld alatti tömlöc és az ergastulum előfutárai voltak a következő évszázadok börtöneinek a rezsimeit illetően és az építészet vonatkozásában is.

A feudális börtönök intézményes elterjedését előmozdította a nyomozási módszerek megváltozása a XV. században. Megjelent a tortúra, mint bizonyítási eszköz, megkezdődött nagy iramban a börtönök építése. A kínzókamra ugyanis része volt a tömlöcnek. Több városban a tömlöc a hóhér háza alatt volt.

A szabadságvesztés büntetés elemeinek a megjelenése a polgárosuló nyugat-európai államokban a XVI–XVIII. században történt, a börtönügy fejlődése valójában mégis a XVIII. század végén és a XIX. század elején indult be. A XVII. században a szabadságvesztés végrehajtásának még nem volt kialakult rendszere, a fogva tartás törvényességének sem volt garanciája. A XVI. század derekán kezdték a háború után elszaporodott közveszélyes csavargókat letartóztatási intézetekben elhelyezni, hogy rendes életmódhoz szoktassák őket. Utóbb rájöttek arra, hogy ilyen biztonsági intézkedés szükséges a büntettekkel szemben is. Ekkor kezdték az elítélteket dologházba irányítani. Először – 1553-ban – Angliában egy London melletti királyi kastélyt (Bridewell) alakítottak át fegyházzá munkakerülők, prostituáltak és büntettek elhelyezésére.

Később törvénnyel rendelték el, hogy minden grófságban állítsanak fel hasonló fegyházat (house of correction). Az 1595-ben létesített amsterdami fegyházban, és az ugyanitt a nők számára épített fonóházban (Spinnhaus) már komolyabb munkakényszert alkalmaztak. Ugyancsak nőtt a munkáltatás intenzitása utóbb a német Hansa-városok hasonló intézeteiben, valamint a XI. Kelemen pápa által a XVII. század elején fiatakorúak számára alapított római „San Michele”-ben. 1609-ben Brémában, 1613-ban Lübeckben, 1617-ben Kasselben, 1622-ben Hamburgban, 1629-ben Danckában nyílt javító, illetve fenyítőház az amsterdami

elvek alapján.²¹ A XVII. és XVIII. században már a büntető törvénykönyvekben is fordulnak elő fogházbüntetések, a végrehajtás módja azonban a középkori színvonalnál magasabbra nem emelkedett. Föld alatti tömlöcökben elmebetegekkel, prostituáltakkal elhelyezve szennyben és bilincsben sínylődtek az elítéltek.

Kivételek voltak a Hollandiában működő fegyházak, amelyekben rend és tisztaság volt, fontos kérdésként kezelték a munkáltatást. Szintén ez volt jellemző Belgiumban Mária Terézia uralkodása idején az 1773-ban alapított genti fegyházban (maison de force), az első modern büntetőintézetben, ahol az elítéltek nappal szigorú felügyelet alatt közös termekben dolgoztak, éjjel pedig elkülönítve hálózárkákban aludtak és bizonyos kategóriák szerint már csoportosították is őket.

A különböző büntető törvénykönyvek csak keretrendelkezéseket tartalmaztak, a részletkérdések szabályozását belső utasításokra bízták. A végrehajtás érdemi kérdéseire vonatkozó jogi szabályozás hiányában végrehajtási alapelvekről sem lehetett beszélni. Az első börtönök igazgatói teljes szabad kezet kaptak a börtönrezsime kialakítására, amelynek következtében több sajátos börtönváltozat jött létre a közös rendszer hátrányainak ellensúlyozására.

Így a magánelzárási cellarendszer, a hallgató (auburni) rendszer, a vegyes rendszer (a genti és Óbermayer-féle változat), a fokozatos rendszerek, a máltai rendszer, a jegyrendszer, a corfui rendszer, az elmíra rendszer, stb. A pennsylvaniai rendszer vagy a philadelphiai magányrendszer a legtökéletesebb volt a maga nemében. Nemcsak a társadalomtól szigetelte el az elítélteket, de megvédte őket a közös elzárásból származó káros hatásoktól is. (Éjjel-nappal magánzárka, séta elkülönített sétaudvarokban, az istentisztelet és az iskolai tanítás külön fülkéből hallgatása, munkatiltalom.) A hallgató rendszer (auburni vagy silent) a magánelzárásról a munkával való foglalkoztatásra helyezi a hangsúlyt. A rendszer kidolgozója, Lynds Elam szerint a munka szokása, a törvény tisztelete hasznos polgárrá változtathatja át az elítéltet, még ha a jelleme nem is lesz olyan tiszta, mint a nem bűnelkövető emberé. Az első ilyen börtön a New York Auburnben létesült (innen kapta a rendszer a nevét), majd 1825-ben következett a híres Sing-Sing. Európában különösen Angliában, Belgiumban, Franciaországban, Görögországban és

²¹ V. ö.: Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. Idézte: Kaiser, G.: Geschichte und Reform des Strafvollzugs, In: Kaiser, G.-Kerner H.J.-Schöch, H.: Strafvollzug, Heidelberg, 1982, 45. o. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti értékezések. 20. (Szerk.: Bódiné beliznai Kinga és Mezey Barna). 5. oldal

Németországban terjedt el. (Éjjel magánzárka, nappal a hallgatás szigorú kötelezettségével, közös munkában részvétel.)

A hallgatási kényszer az ember természetével éppúgy ellenkezett, mint a magány, ebben a rendszerben sem javultak meg az elítéltek. Ugyanakkor sok esetben az örülethez vezetett. A vegyes rendszerek e két rendszer egyesítésével kísérleteztek, de megfogalmaztak egy új elemet is; az elítéltek differenciálásának elvét. Szélesebb körben nem terjedt el sem a svájci, sem a müncheni változata, mert a hibákat nem tudták kiküszöbölni. A müncheni rendszerben – kitalálója után Obermayer-rendszernek is szokás nevezni – a hallgatásnak és a fegyelemnek a megtartására maguk a fogva tartottak ügyeltek. A jegyrendszerben is az elítélt a végzett munka fejében kapott jegyek számához képest részesült kedvezményekben.

A fokozatos rendszerek kialakulását nem az elmélet, hanem inkább a gyakorlat igényei formálták. A svájci változat is már abból indult ki, hogy az elítélt a börtönrezsím szigorúságát illetően különböző szakaszokon haladjon át, a szigorúból a szabadulás közeledtével fokozatosan enyhébb rezsimbe kerüljön. Angliában 1857-ben a fokozatos rendszer három szakaszát vezették be (magánelzárás, majd nappali közös munka, feltételes szabadság). Walter Croffton, az írországi börtönök főfelügyelője az angol rendszer második és harmadik szakasza közé iktatta az átmeneti vagy közvetítői intézetet, amelyik csak szálláshelyül szolgált. Az elítéltek a börtönön kívül nem rabként, hanem munkásként dolgoztak. Ezekben a büntetés-végrehajtási rendszerekben nagy fontosságot tulajdonítottak az elítéltek hasznos termelőmunkával való foglalkoztatásának, a munkára nevelést az erkölcsi megjavulás kulcskérdésének tekintették. Bevezették gyakorlatukban az oktatást, az elítéltek értelmi nevelését.

A XIX. század végén helytelenítették a cellaszemléletet, mint ami nem alkalmas a büntettek megjavítására.

A New York állambeli Elmirában 1876-ban létrehozott javítórendszer szintén az angol, fokozatos rendszer továbbfejlesztése volt. (Brockway-t tartják a kitalálójának.) Az elítélt magatartása befolyásolta a büntetés idejét, a javításra helyezték a hangsúlyt.

Svájcban 1895-ben szervezték meg az ún. büntető munkatelepet Witzwilben. A mezőgazdasági munkát végző elítéltek szabadon mozoghattak

a telepen, nem voltak kitéve a zárt börtön nyomasztó és káros hatásának. A kortársak az eredményességének okát ebben látták.

Oroszországban a XVI. századtól kezdve lett a börtönbe zárás a büntetés egyik válfaja.²² A XVIII. századtól kezdve a cári rendszer politikai ellenfeleit a Petro-pavlovszkaja és Slisszelburg erődben tartotta fogva. A század végére megnőtt a politikai börtönök száma. 1775-ben bevezették a kényszer- és dologházakat. Aki nem sértett törvényt, azt is beutalhatták ide. A földbirtokosok pl. a jobbágyaikat, a gazdák munkásaikat küldték ide. A börtön rendjének megsértéséért a foglyoknak testi fenyítés járt. Ilyen célra a felügyelő általában korbácsot használt.

A cári Oroszország börtönrendszere mindig kitűnt különleges kegyetlenségével. Az 1812-es instrukció szerint a foglyokat három csoportba osztották. Az elsőbe tartoztak a „gyilkosok, szentségtörők, csalók, rablók és hamispénzverők, a másodikba a tolvajok, a szélhámosok és mások, a harmadikba az adósok és más bűntények elkövetői. Az első csoportba tartozókat bilincsbe verték és vasrácsos cellákban voltak. A második csoportba tartozó foglyok kalodában voltak, de a cella ablakán nem volt rács. A harmadik csoport foglyai a városbíróság épületeiben voltak. 1832-ben – főként a már meglévő jogi aktusok összefoglalásán alapulva – kiadták a száműzöttekre és őrizetbe vettekre vonatkozó szabályzatok és utasítások gyűjteményét. A cári Oroszország börtönrendszere jogi szabályozásának történetében fontos szerepet töltött be az 1845. évi rendelet a büntetésekről, mely a börtönök következő fajtáit határozta meg; javító fogolyszázad, kényszer- és dologházak, erődök, börtönök, rövid lejáratú börtönbüntetésekre szolgáló helyek. Az 1886-os szabályzat a munkáltatást a rendszer egyik alapjává tette. A börtönparancsnokok ellenőrzését a kormányzók és városparancsnokok látták el. A foglyok leveleit ellenőrizték, csak azokat a könyveket olvashatták, amelyeket előzőleg átnézett a börtönfelügyelő és a csendőrség. Újságok és folyóiratok olvasása tilos volt. 1911-ben a tömegek nyomására rövid időre megszüntették a megbilincselést, testi fenyítést, kényszerzubbonyt, a sötétzárkát. Lev Tolsztoj a Feltámadás című regényében keményen bírálta a büntetés végrehajtásának a cári börtönökben, fegyenctelepeken, kényszerszermunka táborokban bevezetett rendjét. Állítása szerint „Mindezeket az intézményeket tehát mint ha csak arra találták volna ki, hogy annyi bűnt, annyi romlottságot sűrítsenek össze bennük, amennyit másféle

²² 1550. évi Törvénykönyv, 1649. évi Rendi Törvénykönyv

körülmények között semmiképpen sem lehetett volna létrehozni, és azután ezt a sűrített bünt és romlottságot széles körben terjesszék el a nép között”.

Magyarországon a szabadságvesztésnek a nyomát már Szent István Törvénykönyvében is felfedezhetjük, mely szerint, aki pénteken húst eszik, annak egy hétig kell bezárva böjtölnie. Gláser István és Lukács Tibor véleménye szerint a böjtölésen volt a hangsúly, a szabadság korlátozása is ennek biztosítását jelentette. Szent László pedig így rendelkezett: „Oly esetben, ha nemes embert rokonai lopáson érnek, nem kell őt eladni, hanem vessék a tömlöc fogságába. Aki kivont karddal embert öl, vessék a tömlöcbe és vagyonát osszák szét”. A megvakított tolvaj tíz éven felüli gyermekeit szolgasorssal büntették (László I. 12. 40.). A szolgálóleánnyal paráználkodó szabad férfit (István II. 26.), a tolvajló hajadon leányt, a bíró tekintélyét megvető alperest (László III. 7. 26.), a tolvaj feleségét, ha részes volt ura vétkében (Kálmán I. 56.) egyaránt szolgasággal sújtották. Ezeket a rendelkezéseket az a szükség diktálta, hogy a szolga őrzéséről nem kellett gondoskodni.

A szabadságtól megfosztást ebben a korban nagyon súlyosnak ítélték, a módja pedig a szolgasággal sújtás volt. A szolgává vált személy a sértettnek, a családjának, az egyháznak a tulajdonába került, ezért nem kellett az őrzésről külön gondoskodni. A szabadságvesztés harmadik nemeként a kiutasítást, száműzetést fogták fel, amikor szintén nem kellett gondoskodni a büntetés végrehajtásáról. Könyves Kálmán első dekrétumának 77. fejezetében előírta, hogy „Magyar nemzetbeli szolgát vagy akárkit, aki Magyarországon született... senki el ne adjon külföldre”. Vannak, akik ezt a saját állampolgár kiutasításának első tilalmaként fogják fel.

Megjelent azonban már az Árpád-korban a kényszerlakhely kijelölése és az internálás is.

A Váradi Regestrumként ismert jegyzőkönyvtöredék közel 400 jogesettel igazolja, hogy a börtön létező intézmény volt. A peres eljárások bizonyítási szakaszában alkalmazott istenítéletek, az úgynevezett tüzesvaspróbák végrehajtásában a püspökség hosszú éveken keresztül közreműködött.

A XIII. századból származó jogeset szerint ispánjukat törvénytelenségek és visszaélések miatt a király előtt bepanaszoló várnépek harmadfél márkát fizettek büntetésül, két jobbágy pedig „tartozik börtönt ülni, ott maradandók, ameddig az ispánnak tetszik”. „Nemcsak állandóan működő börtön, hanem ideiglenes fogvatartó

helyek is funkcionáltak a korabeli szokásoknak, és természetesen a felmerülő igényeknek megfelelően.”²³ Igazolják ezt írásos emlékek is, most például 1275-től IV. László adománylevele. Az Árpád-korban tehát a börtön (száműzetés, kiutasítás, internálás, státusvesztés mellett) részét képezte a büntetési rendszernek. A XV–XVI. századra már megjelent az „örökös börtön”.

II. Rákóczi Ferenc nevéhez kapcsolódik Magyarország első katonai büntető törvénykönyve. Az 1705-ös szécsényi országgyűlésen alkották meg, amit az utókor röviden Edictum néven illetett. Tartalmazta a bűncselekmények tényállásait és a miattuk kiszabható büntetést.

A XVII. századra viszont már kialakult a börtönök néhány fajtája. Volt börtöne a földesúrnak az úriszék mellett a várban, az uradalmi épületben vagy a kastély pincéjében. A vármegyei hatóságok szolgálatában a várakban voltak börtönök. A városok a városházán vagy annak pincéjében, avagy a hóhér házában alakították ki a „karcert”. A kor felfogása szerint szabadságelvönás önmagában nem igazi büntetés, testi sanyargatással kell kiegészíteni. Együtt raboskodott az ítéletre váró és az elítélt. A börtön többfunkciós volt, szolgált előzetes fogvatartásként, büntetések végrehajtásának biztosítékaként, nem teljesített pénzbüntetés alternatív szankció-nemeként, szabadságvesztés végrehajtási helyeként, adóssági fogság realizálására, helyettesítette a tébolydát. Annak ellenére, hogy városainkban és várainkban már a XV. századtól kezdve szokás volt a bűnelkövetéssel gyanúsítottaknak a városháza, a megyeháza, a vár félreeső föld alatti helyiségeiben való elzárása, de szabadságvesztés büntetésről még Verböczy Hármaskönyvében sem esett szó. A szabadságvesztés először a magyar törvények gyűjteményében a III. Károly uralkodása alatt kiadott 1723. évi XII. törvénycikkben jelent meg a vérfertőzés büntetése. A végrehajtásának nyomait nem lehetett fellelni. A büntetőjog forrásai a megyei és városi statutumok, az úriszékek önkényes gyakorlata és alkalmi törvények voltak. A bűnügyekben való bíraskodás jogát (a pallosjogot) a törvényhatósági joggal felruházott városok, valamint királyi privilégium alapján egyes földesurak is gyakorolták az úriszékeken. A börtönbüntetés fokozatos elterjedtével annak végrehajtására egészen a XIX. század közepéig a vármegyék, a törvényhatósági joggal felruházott városok és a pallosjoggal bíró

²³ Marosi Katalin: A börtönügy forrásai a Veszprém Megyei Levéltárban. In.: A Magyar Börtönügy kutatásának alapjai. Bibliotheca Iuridica. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványa. Budapest, 1997. 134. oldal

uradalmak tömlőcei szolgáltak. Ezen kívül a katonaság váraiba, erődítményeibe adták át hajóvontatásra és láncmunkára ítélt rabokat, valamint a politikai foglyokat.

Ahogy Európában a szabadságvesztés kialakulását megelőzte a kényszermunka megjelenése, ugyanúgy Magyarországon is találunk erre vonatkozó adatokat. A magyar törvények ugyan nem ismerték a gályarabságot, azonban Ausztriában a XVI. század óta állandó gyakorlattá vált a súlyos büntetésre elítéltek eladása a Velencei Köztársaságnak gályarabságra. A büntető szolgaságnak ezt a válfaját a Habsburg abszolutizmus fegyverként használta fel a magyar nemzeti ellenállás letörésére. Példaként szokták említeni, hogy 1674-ben a pozsonyi rendkívüli törvényszék hűtlenség és felségsértés miatt 730 protestáns lelkész és tanító közül 93-at halálra ítélt, akiket előbb különböző osztrák várak kazamatáiban tartottak fogva, majd a még életben maradt 41-et a nápolyi gályákra eladták evezősöknek. Az életbe maradottak a protestáns Hollandia közbenjárására kétévi szenvedés után szabadultak a gályák mélyéből.

Ausztria a gályarabságba adást végleg 1762-ben szüntette meg. Rövidesen ennek lépett helyébe a II. József által 1783-ban bevezetett új büntetési nem: a hajóvontatás. Az új büntetési nem eredője kettős. Ausztriában 1777-ben, Magyarországon valamivel később a kínvallatást hivatalosan megszüntették, de ugyanakkor a szabadságvesztés súlyosabb körülmények között kívánták végrehajtani. II. József Magyarországon életbe léptette az osztrák büntető törvénykönyvet, amelyben a halálbüntetés nem szerepelt; a legsúlyosabb büntetést a hajóvontatás pótolta. Az új büntetési nem voltaképpen az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés súlyosbított változata lett. Hat év alatt, amíg ez a büntetési nem fennállott (1784-től 1789-ig), az erre elítéltek kétharmada – 1100 rab közül 721 – halt meg. A hajóvontatás tehát ugyanolyan embertelen volt, mint a gályarabság.

Országos jellegű fenyítőház létesítésének gondolata először a Helytartó Tanácsban 1763-ban merült fel, érezhetően a németalföldi jól bevált intézmény hatására.

Nyugat-Európa büntető jogászainak és emberbarátainak mozgalmára hazánkban is modern vélekedéseket hoztak felszínre a börtönökkel kapcsolatban a polgári ideológiák. A Helytartó Tanács a fenyítő intézetek ellátását a vármegyékre bízta. Rendeletekben utasította a helyi hatóságokat, hogy állítsanak és szereljenek fel megfelelően börtönöket, alkalmazzanak őrszemélyzetet, osztályozzák az elítélteket.

A megyék azonban az ezzel kapcsolatos anyagi terhek vállalásától elzárkóztak. Hazánkban az első kísérlet 1795-ben volt egy egyszerű büntetési rendszer megalkotására, középpontban a szabadságvesztés büntetéssel. A büntetőkódex tervezetében fel lehet ismerni a büntetési elmélet fejlődésének kezdeteit. A javaslat kimondta a *nullum crimen sine lege* elvét, de fenntartotta az ezzel ellentétes szokásjogot. A büntetések alkalmazásában nem ismer el rendi különbséget, kivéve a vesszőzést. Büntetési rendszere közelít a polgári elképzelésekhez, a halálbüntetést szűk körben tartja fenn (6 esetre), a szankciórendszer középpontjába a szabadságvesztés büntetést állítja. A kiemelten súlyos bűncselekményt elkövetők vagyona a királyi kincstárba került, ellenük a vádat ezért Magyarországon – hasonlóan Nyugat-Európa egyes országaihoz, így különösen Franciaországhoz – a királyi ügyek igazgatója és a Szent Korona ügyésze terjesztette elő, ezáltal ugyanis mód nyílt a vagyoni követelés behajtásának ellenőrzésére is.

A királyi jogügyi igazgató kezdetben a király személyét ért bűncselekményekkel szemben lépett fel, majd a XVII. század elejétől kezdve egy állandó szervezetet, a királyi ügyigazgatóságot hozták létre, amely fő- és aligazgatóból, négy igazgatósági ügyészből és segédszemélyzetből állt. Fontos feladata volt a nyomozás és a vádképviselő mellett az, hogy felügyelt az államfoglyokra és ellenőrizte a kincstári követelések szabályszerű behajtását is.²⁴ A felügyelet néhány hagyományos eszközával, így az államfoglyok fogva tartásának időszakonkénti ellenőrzésével, a látogatások vagy a beszélő engedélyezésével már ekkor találkozhatunk. A királyi jogügyi igazgató hatáskörébe tartozott a foglyok kezesség melletti szabadlábra helyezése; feltételezhetően, mert a kezesség összege is a kincstárba folyt. A királyi jogügyi igazgatóság kisebb megszakításokkal majdnem az első ügyészi törvény hatályba lépéséig állt fenn.

Az ügyek számának növekedéséből eredő igényre a XVII. Századtól megszervezték a tiszti ügyészi hivatalokat. A tiszti ügyészek már nem az alispán által megbízott, hanem a megyei nemesség által rendszeres időszakonként a megyei közgyűlésen választott, fizetett hivatalnokok voltak, akik már óhatatlanul függték választóiktól, a megyei nemességtől. Nyilvántartották az elítélteket és a kezesség mellett szabadságra helyezettteket. Rendszeresen ellenőrizték a tömlöcöket, ami azonban – függő helyzetükből adódóan – önmagában nem sok befolyást jelentett sem

²⁴ V. ö.: Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Buda–Pest, 1873. II. 335. oldal

a fogva tartás embertelen körülményeinek megváltoztatására, sem a gyakran évekig elhúzódó büntetőeljárás menetére.

Nem lehet azonban elvitatni azt, hogy mint egy bizonyos jogrend korabeli szolgálói, egyfajta pozitív értelemben vett hatással, befolyással bírtak a kegyetlenség, az önkény fokozódásával szemben, keresve az emberi megoldásokat, a fejlődés útját. Tanúsítja ezt Bodó Mátyás, Gömör vármegye tiszti ügyészének „lurisprudencia criminalis” című, 1745, 1746, 1751-ben Pozsonyban megjelent műve, amely a korabeli európai alkotások között kiemelkedő volt. A törvény előtti egyenlőség egyik első hazai megfogalmazását adta, a fogság embertelen körülményeinek enyhítését sürgette.

A büntetőjog és a börtönügy reformjának a XVIII. század második felében impulzust adott Beccaria, aki humánusabb büntetéseket hirdetett. Angliában John Howard – korabeli francia börtönből szabadulva – a börtönügy megreformálásának szenteli az életét.

Híressé, azóta a börtönügy vezető gondolatává vált tétele a következő volt: „Tegyétek őket (büntetéseket) szorgalmasokká és akkor becsületesek lesznek!” Reformlépéseinek alapeszménye az elítéltek elkülönítése, ésszerű anyagi ellátása, erkölcsi javítása, a kötelező munkavégzés, a börtönegészségügy javítása volt. Külön törvények szabályozták ezt követően a börtönügyet Angliában, Belgiumban, koodifikálták a szabadságvesztés végrehajtását Hollandiában és Norvégiában. Pl. az angol parlament 1773-ban törvényt fogadott el a börtönegészségügyről, 1774-ben a börtönfelügyelők visszaélésének meggátlásáról, 1779-ben a szabadságvesztésről, mint amelyet magánelzárással és kemény munkával kell végrehajtani. 1791-ben Constituante (Alkotmányozó Nemzetgyűlés) tette meg a büntetés alapjává a szabadságvesztést, majd az 1810. évi Code Penal büntetési rendszerében már központi helyet foglalt el. A büntetés-végrehajtás jogi szabályozása, ezen belül az elítéltek jogállásának kérdése egyébként az európai államokban csak a XIX. század végén keltette fel a törvényhozás figyelmét.

A feudalizmus büntetési rendszerének bírálói a büntetőeljárás kegyetlenségét támadták, a bűnnel arányos büntetést követeltek, hangoztatták a büntetési formák embertelenségét, követelték a javító célzatú büntetés-végrehajtási rendszer kialakítását.

Az arisztotelészi elveken nyugvó, az egyház ideológiájától áthatott abszolút teóriák kíméletlen kritikája vette kezdetét. Voltaire, Montesquien Rousseau büntetéstani nézeteit Beccaria és Filangieri foglalták össze. Ezáltal vált el a büntetési elmélet a spekulatív filozófiától és vált önálló szaktudománnyá. Beccaria, a relatív elmélet első nagy egyénisége szerint a büntetés célja nem lehet más, mint megakadályozni, hogy a bűnös új félelmet okozhasson polgártársainak; továbbá másokat hasonló cselekményektől visszatartani. Megfogalmazta azokat a klasszikusnak tekintendő büntetőjogi elveket, amelyek értelmében csak törvény szabhat ki bűncselekményre büntetést, ennek pedig arányban kell állni az elkövetett tettel, amivel az állampolgári jogok elévülhetetlen garanciáját alkotta meg, az erkölcsi kategóriaként értelmezett büntetésből jogi fogalmat alkottak.

Az abszolút büntetési elméletek Kant és Hegel felfogásában a XVIII. század második felében ismét előtérbe kerültek.

Kant szerint a büntetést kizárólag azért kell alkalmazni, hogy a bűncselekmény feltétlenül igazságos viszonzásban, megtorlásban részesüljön. Hegelnél a bűncselekmény a jog tagadása, ennél fogva a büntetésnek a jogsértés tagadásának kell lennie, a büntetés megtorlás, amelynek mértékét a tett határozza meg. A kanti–hegeli abszolút teória a feudális széttagoltság örökségét viselő német területeken kívül döntő befolyást a törvényhozásra sehol sem gyakorolt.

A XVIII–XIX. században a büntetési rendszereket a különféle relatív elméletekre alapozták. Ezek a büntetés célját a hasznosságában jelölték meg, az újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzésében.

A büntetés célja kapcsolatot tételez fel a tett és a büntetés, valamint ennek hatása között. Az általános megelőzési elmélet a célt abban látja, hogy a büntetés az állampolgárokat visszatartsa a bűncselekmények elkövetésétől. Első képviselői közül Bentham a büntetés külső társadalmi tartalmát, Feuerbach pedig az emberekben lezajló belső hatását tárta fel. Bentham elmélete szerint a büntetés célja a közjó, Feuerbach pedig a bűnelkövetést támogató képzetek legyőzéséből indult ki. A különös megelőzés elmélete a cél meghatározásakor azt tartotta fontosnak, hogy a tettes ne kövessen el újabb bűncselekményt, a javítási elméletet továbbfejlesztve úgy foglaltak állást, hogy a büntetés egyetlen célja a bűnelkövető javítása neveléssel és munkáltatással. Megjegyezhető egyébként, hogy Jeremy Bentham nevéhez kapcsolják az ún. panoptikus felfogás meghonosítását a börtönépítészetről, a hatásos

ellenőrzési rendszer kidolgozását. Ez lehetővé tette az olyan biztonsági eszközök, mint a láncok, golyók, földalatti elhelyezés megszüntetését, ami az eddigi állapotokhoz képest már egyfajta humanizálást jelentett.

A büntetés-végrehajtás tudománya is a társadalomtudományok fejlődésének eredményeként alakult ki a büntetőjog tudományának talaján. A XIX. század első negyedében Németországban és Franciaországban, nem sokkal később az angolszász jogterületeken megindult a börtönügy tudományos feldolgozása, aminek lökést adott a börtönügyi kongresszusok sorozata. Az amerikai Livingstone a XIX. század elején hangsúlyozta az igazságszolgáltatásban a börtönügy jelentőségét. Egyik híres tanava volt, hogy „A börtönök szervezetétől és igazgatásától függ az egész büntetőrendszer sikere”. A bíró csak megállapítja a büntetés nemét és mértékét; de hogy a célját elérje a büntetés, az az elítélt egyéniségén felül a végrehajtás módján is múlik. Vagyis az ítélet egy forma, aminek tartalmát a végrehajtás ad.²⁵

Magyarországon az első országos jellegű börtönt Esterházy Ferenc gróf alapította 1772-ben, Mária Terézia uralkodásának idején a Pozsony megyei Szemcz községben. A Szemczi Fenyítőház („Domus Correctoria”) szervezeti szabályait helytartó tanácsi rendelet állapította meg, a rabokat a törvényhatóság joga és ítélete alapján – félévi rabtartási költség előzetes lefizetése után – a Helytartó Tanács utalta be egy évnél hosszabb tartamra. A Helytartó Tanács 1772. április 13-án kibocsátott 1618. számú rendelete gondoskodott a felügyeletről. Az első fenyítőházba utalták a „javíthatatlanokat és a kilógókat, illetve a halálbüntetésre kevésbé érdemeseket, vagy attól kegyelemből felmentetteket.” Felvették a fenyítőházba a szülők által bevitt rossz magaviseletű gyermekeket is, amennyiben eltartásukról a szülők gondoskodtak. Tehát egy keveréke volt a börtönnek, a későbbi dologháznak és fiataikorúak javítóintézetének. Újabb országos jellegű intézetet 1786-ban Szamosújváron létesítettek.

A XIX. század 30-as, 40-es éveiben a társadalmi haladásért vívott harc egyik kulcskérdése Magyarországon is az igazságszolgáltatás reformja volt. Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Széchenyi István, Szalai László és sokan mások felkeltették az érdeklődést a büntetési rendszer iránt hazánkban.

A magyar tudományos élet képviselői figyelemmel kísérték mindig a külföld eredményeit, kísérleteit, és szorgalmazták a hazai bevezetésüket. Nem rajtuk múltott,

²⁵ V. ö.: Wlassics Gyula: Új irányok és börtönügy. Jogtudományi Közlöny, 1904. évi 52. szám

hogy az adott társadalmi viszonyok között erre nem vagy csak kis részben, de akkor is csak időnként került sor. A magyar tudományos irodalom már a XIX. század közepe óta a nemzetközi tudományos fejlődés nyomában haladt szorosan. Az 1843. évi büntetőjogi reform, ezen belül a börtönügyi törvényjavaslat előtt már a tudományos irodalom számos jelentős alkotása látott napvilágot.²⁶

Szemere Bertalan, Csatskó Imre, Sárvány Jakab, Balla Károly, Eötvös József, Lukács Móric büntetéselméleti munkái kifejezésre juttatták a reformkor fejlődést kereső tudományos gondolkodását. Megteremtették a magyar büntetőjog-tudományt, a tudományos büntetőjogi szemléletet. Európai nézőponttal, a nyugati irodalom széles körű ismeretével rendelkeztek, a polgári társadalmon alapuló büntetési rendszert akartak létrehozni. Korszerűen és reálisan közelítették meg az elméleti, jogalkotási és jogalkalmazási problémákat. Szemérénél és Eötvösnél főként Bentham, Csatskónál viszont Hegel hatása érződik. Valamennyien elfogadják a büntetésnek Grotius által megfogalmazott fogalmát azzal, hogy a büntetést a törvény határozza meg, csakis a bíróság szabhatja ki olyan személlyel szemben, aki a törvényben meghatározott bűncselekményt elkövette. Az abszolút és relatív elméleteket elvetve a francia irodalomból megismerhető, Rossi nevéhez fűződő egyesítő elméletet veszik alapul.

Az elmélet hatását mutatja, hogy azt az 1843-as törvényjavaslat szinte teljes egészében hasznosította.

Az 1827. évi VIII. törvény alapján tett kísérletet követően Deák Ferenc kezdeményezett újabb büntetőjogi reformot az 1832–1836. évi országgyűlésen. Ha a kezdeményezése nem is vezetett eredményre, mégis fel tudta kelteni az érdeklődést az akkori fogházak iránt. Mintegy 20 ezer emberen hajtottak végre szabadságvesztés büntetést és olyan körülmények között, amely joggal váltotta ki nagyjaink haragját.

Kölcsey Ferenc így írt a korabeli börtönviszonyokról: „A megyei fogháznak három osztálya volt. Egyik az alsó tömlőc, egy föld alatti pince vagy verem, ahol rendszeren 70–80 rabló, gyilkos, gyújtogató rothadó nyirok és fojtó gőz közt összetorlaszolja őriztetett. Ide évenként egyszer vagy kétszer, égő fáklyák mellett, fegyveres hajdúk kíséretében, halványuló arccal és borzongó kebellet szállott le a főügyész, széjjel nézendő: van-e még sok közöttük, kiket perbe idézni és

²⁶ Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1838; Balla Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt, Pest, 1841; Eötvös József–Lukács Móric: Fogházjavítás. Pest, 1842; Ezen kívül Szemere Bertalan, Sárvány Jakab, Csatskó Imre büntetőjogi elméleti munkáit kell feltétlenül említeni.

megítéltetni elfelejtett....A másik két osztály az élők levegője, földszint épült: egy férfiak, egy asszonyok számára. E kettőben mindenféle rangú megrögzött és kezdő gonoszok, vigyázatlan tettekért befogott ifjoncok és örültek minden különbség nélkül együvé zárattak... Ki idejövetelekor a becsületeség valamely szikráját még szívében hordozta, vagy az emberi nem iránt tisztábban vagy homályosabban még valami hajlandóságot érzett, minden bizonnyal e kettő nélkül tért vissza a társaságba, onnan időről időre ide, mint honába ismét eljövendő.” Kossuth Lajos a Veszprémi Fogházról így írt egyik cikkében: „Lehetetlen volt el nem borzadnom, kút-forma lyukak, melynek mindenébe lábtól juthatni csak, szellőjük sincs, ablakuk természetes nem is lehet és az egyetlen nyílás, a kút szájának mondhatnók, egy sötét, parányi, 4–5 lépésnyi széles, zárt udvarkára nyílik, hová csak délben ér a napsugár, a szellő pedig sohasem.” Egy másik leírás Pozsony város fogházát mutatja be 1847-ben. Eszerint: „A cellák valóságos sírboltok, teljesen sötétek, bűdösek, berendezésük egy faágy, melyen piszkos takaró és rabnak odakötözésére szolgáló lánc van és a szükségvödör. A rabok itt is sok hónapon át várnak az ítéletre. Ruházatuk fityegő, piszkos, rongyos... A rabok közt egy örült teljesen meztelenül járt fel és alá, testén alig volt pont, mely ütések okozta sebektől ment. Egy halálos beteg rab szükségvödör közvetlen közelében van a falhoz láncolva... A város joggyakorlata szerint az örülteket a rabok közé zárják.” Deák Ferenc így látta 1840-ben: „Börtöneink pedig sok helyen olyan állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség szelídebb érzete méltán visszaborzad. A büntetés célját veszti a közállományra nézve, midőn a vétkeken sújtva csak bosszul, de nem javít, s hol a börtön egyedül szenvedésnek helye, s ahol az erkölcsi jobbulásra figyelem nincsen, ott sem a büntetésnek szigorúsága, sem annak a vétkest bizonyosan sújtó gyorsasága nem elég a büntetteknek nevesítésére, mert félelem jobb erkölcsök nélkül még nem nyújt kezességet a közállománynak arról, hogy törvényei tiszteletben tartatnak nálunk. Pedig fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöcök mégsem javító helyek, hanem nagy részben a vétek iskolái valának, s gyakran akit indulat vagy könnyelműség vétekbe kevert, de keble fogékony volt még a jóra, s az erkölcs útján csak megbotlott, de szíve romlott még nem vala, mint vétkét bánó bűnös kerül a börtönbe, s mint kitanult gonosztevő hagyja el azt.”²⁷

²⁷ Kiemelés Balogh László–Horváth Tibor: Büntetés-végrehajtási jog. I. kötet. BM. Könyvkiadó, 1983. 157–158. oldal

A reformkor nagyjai megsemmisítő bírálattal illeték az uralkodó büntetési eszméket és gyakorlatot, a büntetés-végrehajtást.

Kossuth Lajos a Pesti Hírlap 1841. évi 45. számában írt cikket „Büntetőjog” címen, amely a következőket tartalmazta: „Egykor a büntetőtörvényszék, melynek tagja valék, tömegben ment le a tömlöcz foglyait megnézni. Kinyittattuk a magányos, sötét czelláknak, vagyis inkább ablaktalan ölnyi kalitkáknak vas ajtajait, s egyiknek hideg kőtábla padozatáról előnkbe vánszorog egy sápadt alak és lábainkhoz omlik, s összetett kézzel könyörög fel hozzánk: Uraim! Az irgalmas Isten nevére kérlek, adjatok valakit, akihez egy szót szólhassak, legyen bár őrjöngő bolond, csak ember legyen.” Deák Ferencnek, a „zalai követnek” az 1840. évi országgyűlés után megyéje gyűlésén elmondott jelentése szerint: „Korunkban minden művelt nemzet különös figyelmet fordít büntető törvényeinek javítására és börtöneinek a javító rendszerének célszerű rendezésére.” A híres követjelentést követő időben, pontosan 1841. november 28-ra hívta egybe a nádor a törvény által kiküldött országos választmányt Pestre. Deák Ferenc is Pestre érkezett, nagy ünnepléssel fogadták, ő pedig lakása erkélyén Kossuth, Széchenyi, Dessewffy Aurél, Eötvös társaságában hallgatta az üdvözlő beszédet. Erről az eseményről a Pesti Hírlap „Deák Ferenc megtiszteltetése” címmel tett közzé cikket. Ebben olvasható: „A büntetőjogi eszmék phasisai az emberi nem civilizációjának világ útján tájékozódó mérföldkövek gyanánt állanak. Egy büntetőtörvénykönyv által egy nemzet civil sajtója fölött tán századokra koczka vettetik, mert a börtönrendszer néperkölcshiségének, népjellemnek, népnevelésnek nem egyedüli; de egyik leghatalmasabb factora...”.

Igen gazdag és mindmáig teljességében feltáratlan az az anyag, amit a börtönügyi javaslatot előkészítő országos választmány, a kerületi gyűlések, az országgyűlési viták, a szakirodalom, a sajtó képviselői tettek le akkor az asztalra. Elkészült a „Felírás a börtönrendszer tárgyában”, amelyet az országgyűlés az uralkodóhoz szentesítésre felterjesztett. Megindokolták, hogy miért terjesztenek fel előbb törvényjavaslatot a börtönrendszerről, mielőtt a büntető törvénykönyv felterjesztése megtörténne. Az indokolás szerint azért, mert „különösen siralmas és közaggodalmat okozó a tömlöczök állapota hazánkban, azért, mert a bűnelkövetők a törvényhatóságok szerint változó, hasonló bűnösök különböző mérték szerint bűnhődnek... különböző igazság szerint...”. Azért, mert a büntetés-végrehajtás során nincs elkülönítés, osztályozás, rosszak a feltételek, ami testi és erkölcsi romláshoz

vezet és „a szabad élet tág mezején megkezdődött romlottság ezekben rendszerint bevégeztetik”.

A börtönök, tömlöcök, fogházak állapotát a XIX. század első felében tehát középkorinak, embertelennek jellemezhetjük. Felső szintű jogszabály a szabadságvesztés végrehajtására nem volt, egyes megyék házi szabályokat és fegyelmi rendelkezéseket adtak ki. A rendezetlenséggel együtt járt a lazaság és a korrupció, a visszaélés. A rabok élelmezése önmagukat terhelte. Az örök sokszor együttműködtek a „hétpróbás útonállókkal”, pénzhamisítókkal, tolvajokkal. Az elítélt nők ki voltak szolgáltatva a férfiaknak, elsősorban a börtönőröknek.

Eötvös Józsefet már munkássága kezdetén nagyon komolyan foglalkoztatta a büntetőhatalom eszköztára és hatékonysága, mint amely az állam és társadalom viszonyában a közvetítő szerepet tölti be, megtestesítve az elnyomást, az igazságtalanságot. Ez kifejezésre jutott az 1837-ben írt „Szegénység Irlandban” c. tanulmányából is. Véleménye szerint a bíró csak a tettet képes megítélni, a személyiség kivizsgálására nincs lehetősége. Lukács Móriccal közösen publikált tanulmányból az tűnik ki, hogy a büntetés célját a represszióban és a javításban látják.

A Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben pályázatot hirdetett a következő címmel: „Határoztassék meg a büntetés értelme és célja, adassanak elő annak biztos elvei, s ezekhez alkalmazható nemei; fejtessék meg, találhat-e köztük helyet a halálbüntetés és mely esetekben, miképpen és mily sikerrel gyakoroltatott ez a régi és újabb népeknél, különösen hazánkban?” A 12 pályázó közül az első díjat Szemere Bertalan, a második díjat Sárváry Jakab nyerte el.

Az 1840. évi országgyűlésen megalakított országos bizottság a büntetőjog kodifikációjára irányuló javaslatát 1843-ban terjesztette elő. Az 1843-as börtönügyi javaslat 387. §-ában tartalmazza a büntetés-végrehajtás alapvető jogi szabályait. Tartalmaz rendelkezést többek között az elítéltek anyagi, egészségügyi ellátására, a büntetés-végrehajtási személyzet feladatköréről, javadalmazásáról és jogi helyzetéről, a büntetés-végrehajtási intézményekről és igazgatásukról. Nincs benne szó viszont még az elítéltek jogairól. Lényegében a bűnhődés és javítási elmélet, főként az utóbbinak a benthami változata hatja át. A javaslat előirányozta a törvényhatósági (megyei, városi) fogházak és börtönök, valamint kerületi, azaz országos börtönök építését. A fogházakba a vizsgálati foglyok és a fogságra ítélték,

a megyei börtönökbe a fél évnél rövidebb rabságra ítélték, a kerületi börtönökbe pedig a fél évnél vagy annál hosszabb tartamú rabságra ítélték kerültek volna. Hatására Bihar, Komárom, Nógrád és Tolna megyében is épültek magánrendszerű börtönök.

Az abszolutizmus korában életbe léptetett osztrák büntetőtörvények az 1852–1861 években voltak érvényben.

1854-ben egy osztrák igazságügyminiszteri rendelet intézkedett a magyarországi fogházak nemeiről, szervezetéről és a foglyokkal való bánásmódról.

Előrelépést jelentett az elítélt férfiak és nők elkülönítése, a munkakényszer keresztülvitele, az élelmezés, az anyagi és egészségügyi ellátás rendezése. Az osztrák börtönrendszer azonban ennek ellenére alacsonyabb szinten állt, mint az 1843-as javaslat. A megyei és városi börtönök elégtelenek voltak. Ebben az időszakban épült az illavai, a nagyenyedi, a lipótvári, a munkácsi intézet. Létrehozták a váci fegyházat és a márianosztrai fegyházat, az utóbbiba 1858-tól nők kerültek. Megjegyezhető, hogy a nők voltak Nagyenyeden és Zágrábban is. Az új intézetekben is kedvezőtlenek voltak a higiénikus viszonyok, silány az élelmezés. Az elítéltek munkáltatásáról, élelmezéséről a vállalkozók gondoskodtak az állammal kötött bérleti szerződés alapján. Visszaállították a testi fenytést, a súlyos börtönre ítélt rabot éjjel-nappal lábbilincsben tartották, kemény fekhelyet, magánzárkát, bot- vagy vesszőverést rendszeresítettek. A fegyintézetek a Helytartó Tanács felügyelete alatt maradtak, a hatósági börtönök pedig a megyei kormányzók, a főispánok felügyelete alatt állottak.

A Szemere Bertalan, Deák Ferenc, Eötvös József által képviselt európai szellemiségű börtönügyi gondolkodás méltó folytatója, Horváth Boldizsár igazságügyiminiszter a külföldi börtönök tanulmányozásával bízta meg Csillag László osztálytanácsost és Tauffer Emil fogalmazót. Ennek eredményeként jelentek meg az 1870. június 11-jén kelt „Házszabályok és szolgálati utasítások a fegyintézeti hivatalnokok és örök számára”, amelyek nagyrészt érvényben voltak még a két világháború között is. A XIX. század utolsó harmadában Pauler Tivadar elmélete vitte tovább a reformkor gondolatait.

Az 1867-es kiegyezés után gyors ütemben indult meg a polgári jellegű államapparátus és jogrend kiépítése. Azonban már ezt megelőzően, 1861-ben az Országbírói Értekezlet visszaállította az 1848 előtti büntető törvények hatályát,

kifejezetten megtiltotta a rendi különbségeket is, a testi büntetések alkalmazását. Ismét az egységes irányítás nélküli tiszti ügyész és a kincstár képviselője lett a közvádó.

1860-ban az osztrák birodalmi költségvetés mindössze 23 ezer forintot szán a magyar korona országainak fegyintézeteire, ezt a kiegyezést követő 5 évben a joviális magyar parlament 700.000. Ft-ra emelte. Főként építésre, bővítésre és a rabipar feltételeinek kialakítására, valamint a személyi állomány javadalmazására (ez a teljes igazságügyi költségvetés 20–23%-a volt). A nagyságrendek illusztrálására példaként hozható fel a Váci Fegyház, amely ebből 130 ezer forint körüli összeget kapott évenként, az ipari tevékenységből származó bevétele 15–18 ezer forint volt. Egy bíró javadalma 2.000–2.500 Ft, fegyintézeti igazgatóé 800–1200 Ft, királyi tábla hivataloszlói 300–500 Ft, egy fegyőr fizetése pedig 120–180 Ft volt.

A fejlődés jelentős állomásának tekintik a törvényhatósági börtönök átvételét. Az 1869. évi IV. törvény az igazságszolgáltatást elkülönítette a közigazgatástól, megszüntette a törvényhatóságok bírói hatalmát, s az 1871. évi XXXI. törvény 32. §-a alapján a törvényhatóságok átengedték a börtöneiket és azok felszerelését az újonnan szervezett bíróságok részére, az 1871. évi XXXIII. törvény pedig a királyi ügyészek alá rendelte a bírósági fogházakat. A hazai, központilag irányított büntetés-végrehajtási rendszer kialakulását innen lehet számítani.

Az ügyészeknek széles körű tevékenységük során feladatuk és jogosítványuk volt többek között felügyelni a jogerősen kiszabott büntetések végrehajtására. Magyarországon a jogilag szabályozott egységes büntetés-végrehajtási rendszer kialakulásában, annak fejlődésében, humanizálásában fontos szerepet játszott az ügyészség.

Még ugyanebben az évben az 1871. évi LII. törvény eltörölte a testi büntetést és megszüntette a bilincsnek, mint büntetési nemnek az alkalmazását, de mint fenyítőeszköz megmaradt. Az igazságügyminiszter 1874-ben kiadott 696. számú rendelete már egy végrehajtási rendszer kialakítását tükrözte, amelynek legfőbb irányítója az Igazságügy-minisztérium lett.

Egyébként a büntetés-végrehajtási szervezet kialakulása során a világon hosszú ideig vitatott kérdés volt, hogy társadalmi funkciójára tekintettel az intézményrendszert a belügyi vagy az igazságügyi igazgatásnak kell alárendelni. Történelmi tapasztalatok szerint mindkét megoldás lehet helyes, célszerű. Például

Angliában a büntetés-végrehajtás szervezete hagyományosan a Belügyminisztérium igazgatása alá tartozott és tartozik ma is, míg a skandináv és az európai államok többségében az Igazságügyminisztérium felügyelete és igazgatása alatt áll. Törvényességi szempontból figyelmet érdemel, hogy az említett rendelet szerint fogházba és börtönbe rendszerint csak bírósági ítélet, határozat, rendelet, meghagyás vagy megkeresés alapján lehet valakit befogadni.

Az igazságszolgáltatás reformja hosszabb előkészítés után az 1878. évi V. törvénnyel elfogadott Büntetőtörvénykönyvet eredményezte, amelyet a szakirodalom kodifikátora után Csemegi Kódexként tart számon. A Csemegi Kódex több tekintetben is jelentősen eltér az 1843. évi javaslatától, az osztrák, német, francia, belga és olasz javaslatokat vette figyelembe. Döntő változást hozott a szabadságvesztés büntetés szerkezetében.

A szabadságvesztés végrehajtásáról nem külön törvény rendelkezett, hanem a büntetési rendszerről szóló fejezet tartalmazta a szabadságvesztés büntetésre és annak végrehajtására vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket. A részletszabályok kidolgozását az igazságügy-miniszter rendeleti hatáskörébe utalta. A Magyar Büntető Törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről, az 1878. évi V. tcz. az akkor Európában már elfogadott fokozatos rendszert vezette be a magánrendszer helyett. A szabadságvesztés több nemét (fegyház, börtön, államfogház, fogház és elzárás) állapította meg, a büntetés-végrehajtást a fokozatos börtönrendszerre alapította, ami több új intézmény – magánzárkás intézetek, börtön, közvetítő- és javítóintézetek – létesítését tette szükségessé. A kódex a büntetőjogi repressziót tekintette fő feladatának a bűnelkövetők pszichikus sajátosságait szem előtt tévesztve. „A kor követelményeinek megfelelően jól beilleszkedett a XIX. század második felének korszerű, a burzsoá törvényességre, jogegyenlőségre és a büntetések humanizációjára alapozott nagy európai törvénykönyvek sorába”²⁸

Csemegi Károly büntetési elméletét a büntetőjog alapelvei címen építette be az első magyar büntetőtörvénykönyv miniszteri indokolásának szövegébe, amelyben lényegében Szalai, Szemere, Eötvös és a többiek polgári igazságelméletét igyekezett érvényesíteni.

²⁸ Horváth Tibor: Az első magyar büntetőkódex száz év távlatából. Jogtudományi Közlöny. XXXIV. új évfolyam, 1979. évi 4. szám, 200–201. oldal

Csemegi elméletének sajátossága, hogy megalapozza és magyarázza a büntetési rendszert, annak céljait, a büntetés kiszabásának elveit. Kijelöli a büntetőjog határait azáltal, hogy a büntetés alapjáról és céljáról vallott felfogásból következtet vissza a büntetendő cselekmények körére, annak szükségességi határait.

Az új törvénykönyvek életbe léptetésével (1880. évi XXXVII. tc.) egy időben a 2106/1880. IM. E. számú rendelet és ennek mellékletei (fegyház-, börtön-, fogházrendtartások, stb.) részletesen szabályozták a büntetés-végrehajtást. Jelentős börtönépítési program vette kezdetét. A meglévő fegyintézetek mellé a század végére felépült a Szegedi Börtön (1881), a Soproni Fegyház (1884), a Budapesti Országos Gyűjtőfogház (1896) és több megyei törvényszéki fogház. A közvetítő intézetek (Kisharta, Lipótvár, Vác, Nagyenyed, Márianosztra) az ír fokozatos rendszernek megfelelően épültek ki.

A XX. század fordulójára Magyarországon 9 országos büntetőintézet, 65 törvényszéki és 313 járásbírósi fogház működött. Az elítéltek átlagos létszáma 13. 000 fő körül alakult, férőhely mintegy 17. 000 elítélt részére volt biztosítva. Ezt a hálózatot olyan speciális intézmények egészítették ki, mint az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeorvosító Intézet, Országos Rabkórház, Országos Börtönügyi Múzeum, Bűnügyi Embertani Laboratórium, Börtönügyi Tauffer Könyvtár. 1880 és 1896 között csaknem 2 millió forintot költöttek új börtönök építésére és bővítésére (tulajdonképpen ma is ezeket használjuk nagyrészt).

Az ír fokozatos rendszer értelmében az elítéltek büntetésüket fegyházban és börtönben, négy-négy fokozatban (magánelzárással, közös munkáltatásban, közvetítői intézetben és végül feltételes szabadságon) töltötték, fogházban pedig három fokozatban (a közvetítő intézet kiesett). A három évet el nem érő fegyházra ítélt férfiaknál és nőknél nem az ír, hanem az angol rendszer szerint történt a végrehajtás. A büntetés letöltése magánelzárással kezdődött, ami a büntetés egyharmad részéig, de legfeljebb egy évig tartott. Amennyiben a magánelzárással az elítélt egészségét vagy szellemi épségét veszélyeztette, félbe kellett szakítani. Az egyedüllet mellett más megszorításokat is alkalmaztak, így pl. az étel mennyiségének csökkentését. A magánelzárással kiállása után következett a nappali közös munka és éjjeli magánelzárással. A munkáltatást részben a vállalkozói, részben a házi kezelés rendszerében szervezték meg. A közvetítő intézet feladata az elítéltek előkészítése a szabadulásra és a társadalomba beilleszkedésük elősegítése volt. Azok kerülhettek

ide, akik jó magaviseletükkel, szorgalmukkal a javulásra alapos reményt nyújtottak és a határozott tartamú büntetés 2/3-ad részének, az életfogytig tartó fegyházra ítélték pedig 10 év letöltése után. „A közvetítő intézetbe való átszállításra a felügyelő bizottság javaslatára az igazságügy-miniszter határozott. A felügyelő bizottság tagjai voltak: a törvényszék elnöke vagy helyettese, az ügyészség elnöke vagy helyettese, a fegyrintézet igazgatója, a lelkész, a tanító és a törvényhatósági közigazgatási bizottság által választott két állampolgár.”²⁹ A börtönre ítélték a közvetítő intézetekbe már nem jutottak, mivel férőhely még a „fegyencek” számára sem volt elegendő. Az elmélet művelői sürgették, hogy minden fegyház és börtön mellett létesítsenek egy-egy ilyen intézetet, ez azonban nem valósult meg, sőt, majd az 1920-as, 1930-as években a még meglévő közvetítő intézetek is megszűntek. Az államfogházban a büntetést egyedül a személyes szabadság elvonása jelentette, tipikusan kivételezett formájú büntetés volt. Az úgynevezett államfoglyot számos kedvezmény megillette, így a saját ruha, ágynemű, bútor használata, fogyasztatható bort, sört; dohányozhatott, nem terhelte munkavégzési kötelezettség, stb. A fogházra ítélték enyhébb szabályoknak voltak alávetve, mint a fegyházra és börtönre ítélték. Az egy évnél rövidebb időre ítélték magánzárkába sem kerültek, mindjárt a közös munkáltatás fokozatát kezdték meg rajtuk. A törvényszéki fogházakban könnyebb ipari munkát (kosárfonás, cipész, asztalos, szabó, stb.), a járásbírósi fogházakban pedig a fenntartással kapcsolatos munkát (favágás, belső házimunka) végeztek. A XIX-XX. század fordulóján kezdtek rátérni a foglyok szabadban, kertészetben, szőlészetben való foglalkoztatására. A szakirodalom a munkáltatást nevelési eszköznek tekintette, valóságban azonban az elítélt munkájának a nagyfokú nyereségérdekeltségű kihasználása volt. Az egyes büntetési nemek végrehajtása különbözött egymástól a magánzárásban, az olvasási tilalomban, a munkajutalomban, az élelemben, a sétaidőben, a levelezés és látogatás kedvezményében, a látogató fogadásának gyakoriságában, a fegyelmi büntetések nemében.

A magyar börtönügy átfogó kiépítésére lényegében a Csemegi Kódex életbe léptetését követően került sor. Az irodalom ekkor, de már ezt megelőzően is, számottevő elméleti munkákat produkált.³⁰ A század végén Tauffer Emil, Fayer

²⁹ Gláser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Történeti áttekintés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1975. 111–112. oldal

³⁰ Pulszky Ágost–Tauffer Emil: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra. Pest, 1867; Bozók Alajos: A börtönügy legújabb haladásai. Pest, 1867.

László, Balogh Jenő és más jeles elméleti és gyakorlati szakemberek fejtették ki véleményüket a börtönrendszer hiányosságairól és tettek javaslatokat annak korszerűsítésére. A századfordulótól sem szakadt meg e munkák sora, egymás után jelentek meg komoly pönológiai művek.³¹ A századforduló idején kialakult új felfogás kapcsolatban volt a klasszikus és a különféle reformirányzatok küzdelmével. A vita középpontjában az állt, hogy az egyén cselekményéért, bűnösségének és a cselekmény tárgyi súlyának arányában kell-e büntetni, avagy a cselekmény csak indokul szolgál arra, hogy az egyén ún. személyi veszélyessége alapján alkalmazzanak vele szemben biztonsági intézkedést. A XX. század elején a tudományos irodalomban a büntetés jelenét, valamennyi alapkérdését átértékelték. Somló Bódog, majd Friedmann Ernő és Vámbéry Ruzstem hatására a pozitivista gondolkodás tört előre jelentősen. Ennek ellenére azonban a pozitivista célgondolat egyoldalúságával szemben az egyesítő elméletek gyakorlatiasságának volt szemmel láthatóan nagyobb szerepe, ami a magyar irodalomban főként Angyal Pál, Fayer László és Finkey Ferenc munkáiban jut kifejezésre. Az elmélet a hangsúlyt arra helyezte, hogy összeegyeztesse a büntetésnek, mint igazságos megtorlásnak az elvét a társadalom védelmének gyakorlati célkitűzéseivel. Érdeme, hogy igyekezett megőrizni az állampolgári szabadság büntetésjogi garanciáinak koncepcióját.

Hazai szakirodalmunk (Tauffer, Fayer, Vámbéry, stb.) igen kemény hangon bírálta az igazságügyi kormányzatot a börtönügy fejlesztése terén történt mulasztások miatt. Az irodalom képviselői mellett a Magyar Jogászegylet 1888-ban megalakult Börtönügyi Bizottsága is jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy sikerült valamelyest fejleszteni a büntetés-végrehajtást. Ennek egyébként akkor még külföldön is visszhangja volt, amit példáz, hogy 1903-ban Magyarországra küldte a progresszív rendszer tanulmányozására Liszt Ferenc, a berlini büntetőjogi szeminárium igazgatója Georg Langer államügyészt, aki könyvet is írt e tanulmányútjáról.³² Egyébként a korabeli nemzetközi szakirodalomban a magyar büntetés-végrehajtási rendszernek jó hírve volt, ha megkésve is indult el a fejlődés útján, de a korabeli, legújabb elképzeléseket alkalmazta.

Az elítéltek jogi helyzetével kapcsolatos szabályokat már a századfordulón is említették hazánkban a büntetőjog és a büntetőeljárás-jog mellett a jogtudomány

³¹ Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Budapest, 1906. Finkey Ferenc: Büntetéstan problémák. Budapest, 1933.; Gedeon Emil: A szabadságvesztés végrehajtásának reformkérdései és az ezekből folyó új büntetőrendszer. Sopron, 1926.

³² Georg Langer: Der Proressive Strafvollzug in Ungarn Kroatien und Bosnien. Berlin, 1904.

művelői. Angyal Pál és Finkey Ferenc is rámutatott arra, hogy a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdések önálló szabályozást igényelnek. Irk Albert már magától értetődő természetességgel osztotta fel a büntetőjogot a ma is követett három fő részre.

A fogházba való befogadás az ügyészség vagy a járásbíróóság rendelkezése alapján történt. Az országos büntetőintézetekbe pedig csak az igazságügy-miniszter előzetes írásbeli engedélye alapján lehetett befogadni a „rabokat és a fegyenceket”.

Az 1871. évi XXXIII. tc. 17. §-a és a Bünvádi Perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. (Bp.) 494. §-a értelmében törvényszék hatáskörébe tartozó bünvádi ügyben a királyi ügyészséget illette az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság, valamint a jogerős ítélet végrehajtásának foganatosítása. Bp. 559. §-a alapján pedig járásbíróósági ügyben a büntetés végrehajtását a királyi ügyészség ellenőrzése mellett foganatosította a járásbíróóság. A főügyész felügyeletet gyakorolt és jelentést tett a fogházak állapotáról; a legfőbb felügyeletet pedig az igazságügy-miniszter gyakorolta.³³

A koronaügyészség megszervezésére 1900. január 1-jén került sor, ekkor lépett életbe a Bp., amelyet csak az 1951. évi III. törvény helyezett hatályon kívül.

A bírósági fogházaknak a királyi főügyész a másodfokú³⁴ és az igazságügyi miniszter a harmadfokú felügyeleti hatósága volt. Az Országos Büntetőintézet Igazgatósága közvetlenül az Igazságügyi Minisztériumnak volt alárendelve.

A királyi ügyészség vezetője vagy annak helyettese, mint a törvényszéki fogház felügyelője, nemcsak vádhatóság, hanem börtönügyi hatóság is volt; éppúgy, mint a fogházzal rendelkező járásbíróóság elnöke és helyettese, valamint az Országos Büntetőintézet Igazgatósága. A fogházvezető tiszt (fogházfelügyelő vagy fogházgondnok) a királyi ügyészség vezetőjének vagy helyettesének felügyelete alatt vezette a fogházat, az őrszemélyzet közvetlenül neki volt alárendelve.

A felsőbb hatóságoknak ahhoz, hogy a felügyeleti és intézkedési jogaikat gyakorolhassák, alaposan ismerniük kellett az alsóbb hatóságok működését, az intézetek állapotát és szükségleteit. Ezt a célt szolgálták a helyszínen foganatosított felügyeleti vizsgálatok és az alsóbb hatóságok jelentései. Kétféle felügyeleti vizsgálat volt. A konkrét panasz vagy a felettes hatóság észlelése alapján elrendelt „alkalmi

³³ A királyi ügyészségről szól 1871. évi XXXIII. tc. 25., 27. §.; 696/1874. IM. számú rendelet (M.VI. 282/179. §.

³⁴ 1871. évi XXXIII. tc. 27. §. d/ pont, és 1891. évi XVII. tc. 2. §. (3) pont

felügyeleti vizsgálat” a panasz tárgyára vagy a hivatalból észlelt szabálytalanságra terjedt ki. Az „időszaki vagy általános felügyeleti vizsgálat” annak megállapítására irányult, hogy a fennálló szabályoknak megfelelően történik-e az intézet igazgatása, a büntetések végrehajtása. A vizsgálatot a nyilvántartó könyvek és egyéb iratok megtekintésével kezdték, meghallgatták az alkalmazottakat és a fogva tartottakat, megsejmeltek az intézet helyiségeit.

A királyi ügyészség vezetőjének havonként legalább egyszer meg kellett vizsgálnia a felügyelete alatt álló törvényszéki fogházat³⁵ évenként egyszer – szükség esetén a főügyész tudtával többször is – vizsgálatot kellett foganatosítani a területén lévő járásbírósi fogházakban is. Az utóbbi vizsgálat a büntetések végrehajtásán kívül kiterjedt a bűnügyi költségek behajtására és a járásbírósi által kezelt ellátmányra is. A vizsgálat alapján az ügyészség vezetője írásba foglalt közvetlen intézkedést tehetett a fogházi rendre és az őrszemélyzetre vonatkozóan; a járásbírósi vezetőjének megadhatta a szükséges útbaigazítást. Ha az észlelt szabálytalanságokat a járásbírósi vezetője önként nem szüntette meg, vagy ha azok fegyelmi vagy büntető felelősségre vonást igényeltek, az ügyészség vezetője a törvényszék vagy az ítéltábla elnökéhez, esetleg az igazságügy-minisztériumhoz volt köteles fordulni. A vizsgálati jegyzőkönyvet az „útinaplóval” együtt a főügyészhez kellett felterjeszteni (36.262/1891. és 462/1893. rendelet).

A főügyész, ha szükségét látta, úgy maga is foganatosíthatott vizsgálatot a járásbírósi fogházban. Az ügyésznek örökölnie kellett a büntetés-végrehajtás, a foglyokkal való bánásmód, azok őrzése, élelmezése, ruházattal való ellátása, a fogházi rend, a fegyelem szabályainak betartása fellett és a törvénysértések kiküszöbölése végett intézkednie kellett. A királyi főügyész minden évben jelentést tett és javaslatot a törvényhozás számára a tapasztalatairól, a fogházak állapotáról.

A bírósági fogházak felett ellenőrzési joga volt az illetékes közigazgatási bizottságnak is, amely börtönügyi küldöttsége útján vizsgálta meg időnként a fogházakat, főleg az élelmezés, a közegészségügy és a fegyelem szempontjából. Szabálytalanság vagy hiányosság észlelése esetén a királyi ügyész meghallgatása után intézkedtek, mégpedig határozat formájában. Ez ellen a királyi ügyész fellebbezhetett az igazságügy-miniszterhez.

³⁵ 1871. évi XXXIII. tc. 25. §.

A főügyész vagy helyettese legalább kétféleképpen megvizsgálta a területén lévő törvényszéki fogházakat és a vizsgálat eredményéről jelentést tett az igazságügy-miniszternek.³⁶ Az országos büntetőintézetek általános felügyeleti megvizsgálására az igazságügy-miniszter időnként miniszteri biztost küldött ki.³⁷ Éppen olyan joga volt ilyenkor ezekben az intézetekben, mint a főügyésznek a törvényszéki fogházakban, azaz joga volt a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségétől végleg elzártak újabb kérelmének, valamint a fegyencek (fegyházban lévők) személyes kegyelmi kérelmeinek átvételére is.

A felügyeleti hatóság (királyi ügyész, főügyész, miniszteri biztos, igazságügy-miniszter) az alkalmi vagy időszakos vizsgálat eredményéhez képest utasíthatta az alárendelt hatóságot, illetve annak tagját az észlelt szabálytalanság megszüntetésére és a hiányok pótlására. Az egyes alkalmazottak felügyeleti jogkörében szóbeli vagy írásbeli megintésben részesíthette, rendbírsággal sújthatta, állásából felfüggeszthette, fegyelmi eljárást rendelhetett el, intézkedhetett büntető eljárás megindítása iránt.

A fogházfelügyelők fegyelmi hatósága első fokon az ügyész, másodfokon a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, harmadfokon a minisztériumi fegyelmi bizottság volt. Az utóbbi ellen azonban csak akkor lehetett fellebbezni, ha a közigazgatási bizottság az elsőfokú határozatot megváltoztatta, ha a „panaszlottat áthelyezésre, rangbeli lejjebbítésre vagy hivatalvesztésre” ítélték. Az utóbbi három esetben az ügyésznek hivatalból kellett fellebbeznie. A szóbeli vagy írásbeli rosszállást kiszabó ügyészi határozat ellen nem volt helye jogorvoslatnak. A fogházi őrszemélyzet tagjaival szemben első fokon az ügyészt, másodfokon a főügyészt illette meg a fegyelmi jogkör gyakorlása.

A felügyeleti hatóságok közreműködtek a büntetés-végrehajtás alkalmazottainak fegyelmezésében, de a jutalmazásban is. Az ügyészségek vezetői és az igazgató is minden tisztviselőről minősítő kimutatást vezettek, amit év végén felterjesztettek az igazságügy-miniszterhez. A hivatali kötelessége pontos és buzgó teljesítéséért az ügyészség vezetője, a főügyész, illetve az igazgató elismerését fejezhette ki. A főügyész a kitüntetésre érdemesnek bizonyult fogházőröket címzetes fogházőrmesteri címmel ruházhatta fel. Ugyanígy egyes börtönőrök börtönőrmesteri

³⁶ 1871. évi XIII. tc. 27. §. és 1891. évi XVII. tv.

³⁷ Börtönrendelet 89. §., Fegyházrendelet 72. és 90. §.

és fegyőrök főfegyőri címmel voltak felruházhatók. A címzetesek azonban nem haladhatták meg az őri létszám 5%-át.

A felügyeleti hatóságok az alájuk rendelteket a felügyelet gyakorlása céljából nyilatkozatra és a szükséges iratok előterjesztésére kötelezhették. A járásbírószék vezetője a járásbírószéki fogházban elhelyezett letartóztatottak számáról és a fogház állapotáról negyedévenként értesítette az ügyészség vezetőjét (fogházrendelet 180. §.). A fogházakban előfordult szökésekről az ügyészségek és járásbírószék vezetőinek haladéktalanul jelentést kellett tenniük az illetékes főügyészhez; a főügyész a hatósága területén lévő fogházakban előfordult szökésekről havonta, fontosabb ügyekben esetenként tüzetes jelentést tett az igazságügy-minisztériumnak.

Az 1892. évi XXVII. tc. 3. §-a szerint a büntetéspénzek is az Igazságügy-minisztérium kezelése alá tartoztak és letartóztatási intézeti építkezésekre, javítóintézeti és rabsegélyezési célokra voltak fordítandók. Ugyanennek a törvénycikknek a 4. §-a szerint ezek az összegek „Büntetéspénzek Országos Alapja” elnevezés alatt voltak kezelendők, amely 1921-ben szűnt meg és került az igazságügyi tárca rendes bevételei közé.

A fogházba befogadás a királyi ügyész (járásbíró) rendeletére történt, ami rendszerint bírói határozaton, illetve az ítéletről szóló bírósági értesítésen (Bp. 506. §.) alapult. Ideiglenesen azonban be kellett fogadni a fogházba a rendőrhatalóság vagy csendőrség által elővezetett, bekísért vagy más fogházból átszállított egyéneket, ezekről a fogházvezetőnek haladéktalanul jelentést kellett tennie további rendelkezés végett az ügyészségnek, járásbírószéknek. A királyi ügyészségnek vagy közbiztonsági és más arra jogosult szervezeteknek nem bírói határozaton alapuló rendeletére, illetve megkeresésére csak ideiglenesen lehetett befogadni a fogházba. Ugyanakkor az államfogházba a befogadást az igazgató (királyi ügyész) vagy helyettese személyesen teljesítette, figyelmeztette az elítéltet az államfogházi szabályok pontos betartására és kijelölte a fogházi helyét.

A rabot és fegyencet a büntetési idő három utolsó napjának egyikén az intézeti lelkész és igazgató elé kellett állítani, hogy tőlük a jövő életre nézve komoly

kioktatásban részesüljenek. A terheltet a királyi ügyész (járásbíróság) utasítására a fogházvezetőnek azonnal szabadlábra kellett helyeznie.³⁸

A letartóztatáskor tőle elvett tárgyakat és esetleges munkakeresményét szabadulásakor kiadták és ellátták elbocsátó levéllel.³⁹ Az előzetes letartóztatás foganatosítását, a letartóztatottak levelezését, látogatását a királyi ügyész, illetve a királyi járásbíróság ellenőrizte, a vizsgálati fogságot pedig a vizsgálóbíró.

A törvényszéki fogházak könyvtárával a királyi ügyészség vezetője rendelkezett és ugyanő látta el a hatósága területén lévő járásbírósági fogházakat is a szükséghez képest megfelelő számú olvasmánnyal.

A fogva tartott a fegyelmi határozat ellen panasszal élhetett, fellebbezésnek azonban nem volt helye. A panasznak halasztó hatálya nem volt. A fogházvezető tiszt határozata miatt a királyi ügyészhez, az utóbbi döntése miatt a főügyészhez, az igazgató határozata ellen pedig az Igazságügy-minisztériumhoz lehetett fordulni panasszal.⁴⁰

Az utógondozás csíráját hazánkban 1874-ben jelzi „a budapesti rabsegélyező egylet” létrehozása azzal a céllal, hogy a vagyontalan vizsgálati foglyoknak és elítélteknek megkönnyítse a polgári életbe visszatérését. A fogházmisszió tagjai meglátogathatták az intézeteket és felügyelet mellett beszélgethettek az elítéltekkel. A fogházügyész, illetve az igazgatóság köteles volt ügyelni arra, hogy a fogházmisszió tagjainak a fogva tartottakkal érintkezése ne veszélyeztesse a nyomozás vagy vizsgálat érdekeit, a jogerősen elítélteket illetően pedig a büntetés céljait, s általában a letartóztatási intézet rendjét és fegyelmét.

Sorra alakultak a rabsegélyező egyletek, amelyek a társadalmi forrásoknak is kaput nyitottak. 1900-ban 21, 1909-ben pedig a Patronage Egyletek Országos Szövetségének nyilvántartása szerint már 33 rabszegélyező egylet tevékenykedett az országban. A társadalmi forrásokból is befolyó összegek jelentősnek voltak mondhatók, hozzájárultak a rabsegélyező felvirágoztatásához. Sajnos a befolyt összeg felhasználását arra a célra – büntető intézetek felállítása, finanszírozása, utógondozás –, amire adták, folyamatosan szűkítették, először el kellett egy részét különíteni, majd az egészet az államkincstárnak átadni, mint napjainkban is.

³⁸ Bp. 147., 158. 159., 537. §.

³⁹ Fogházrendelet 126. §.

⁴⁰ Fogházrendelet 223., 224., 228., 229., 231., 232., 235., 236. §.; Börtönrendelet 81. §.; Fegyházrendelet 82. §.

Az elítélésről kiállított büntető lapot a királyi ügyészségek és a járásbírók megküldték az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalnak.

Az előzetes letartóztatás tartamát a királyi ügyészség vezetője volt köteles nyilvántartani és a szükséges indítványokat megtenni avégett, hogy törvényes időtartamon túl senki sem maradjon fogva előzetes letartóztatásban.

Az 1871. évi XXXIII. tc. 25. §-a alapján az ügyésznek a fogházakra vonatkozó felügyeleti joga lényegében igen széles körű és operatív jellegű volt. A tapasztalatokról a főügyésznek évente jelentést kellett tennie. A 696/1874. I.M. rendelet III. rész, 187–188. §-a szerint a főügyész hatáskörébe tartozott a fogházörök felfogadása, a fogházőrmester kinevezése, áthelyezése; fogházfelügyelő, orvos, lelkész szabadságolása; háromhavi fizetési előleg engedélyezése, bizonyos fogházi szükségletek beszerzése. A hivatkozott rendelet 207. §-a értelmében a lelkészeket is a főügyész bízta meg fogházlelkészi teendőkkel, a 208. §-a alapján pedig a fogházorvosok alkalmazását a főügyész felterjesztésére miniszter hagyta helyben. Következett az első magyar büntető törvénykönyv, az 1878: 5 tc. (Általános része 1950-ig, különös részének jelentős aránya 1961-ig volt érvényben). „Három teljes nemzedék tanulta a szövegét, sajátította el a szemléletét. Innen tanulta a tömör jogi fogalmazást, és sajátította el a jogász absztraháló képességet.”⁴¹ Büntetési rendszerét a szabadságvesztésre alapozta, amely fegyház, börtön, fogház és államfogház kategóriákból állt. Ezeken kívül volt még a halálbüntetés és a pénzbüntetés. A kódex az akkori gyakorlatot szentesítette. A fegyházbüntetést országos fegyházban, a börtönbüntetést kerületi börtönben vagy erre a célra kijelölt törvényszéki fogházban kellett fogatosítani. (1878: 5. tc. 28, 36, 39. §). Az államfogház büntetést külön országos fogházban kellett tölteni. (1878: 5. tc. 35. §).

Az 1891. évi XVII. tc. 57. §-a alapján ügyészek kérelmükre fegyházak igazgatásával bízhatók meg. Az ítélet vagy végzés kihirdetésekor a törvényszék a jogerősen elítéltről, valamint arról is, akit nem jogerősen ítétek ugyan el, de büntetését megkezdeni kívánta,⁴² írásbeli értesítést adott a királyi ügyészségnek, amely az ítélet rendelkező, illetőleg végrehajtandó részét tartalmazta.⁴³ Ugyanakkor átadta a jelenlévő elítéltet az ügyészségnek. Ha pedig az ítéletet kézbesítés útján

⁴¹ Király Tibor: Az 1878. évi büntető törvénykönyv. In.: A magyar büntető törvényhozás száz éve (Szerk. Nagy I.) Budapest, 1979. 45. p.

⁴² Bp. 506. §.(2) bek.

⁴³ Bp. 506. §. (3) és (4) bek.

közölték, vagy ha az elítélt az ítélethirdetésre nem volt előállítható, a további eljárás – idézés, elfogató parancs, stb. – a királyi ügyészséget illette (Bp. 504. §.), melynek hatáskörébe tartozott a végrehajtás foganatosítása. A bíróság az ítélet írásba foglalása után megküldte annak jogerősségi záradékkal ellátott kiadmányait a királyi ügyészségnek. Hasonlóan járt el a járásbíróság is, amely saját ügyeiben a büntetések végrehajtását az ügyészség ellenőrzése mellett maga foganatosította.⁴⁴

A büntetések elhalasztása 1885-ig a bíróságok hatáskörébe tartozott, azonban adhatott az ügyészség előbb pl. egy hónapra, aztán ismét egy hónapra szóló halasztást is. Két hónapnál hosszabb tartamú halasztást csak az igazságügy-miniszter engedélyezhetett. Ha a kegyelmi kérelem teljesítését a királyi ügyész (járásbíró) megtagadta, a büntetést azonnal meg kellett kezdeni. Másodfokon e kérdésben már nem a főügyész, hanem a miniszter volt hivatva dönteni. A jövedéki kihágás miatt kiszabott szabadságvesztés megkezdésére a királyi ügyészség, illetőleg másodfokon a főügyész adhatott halasztást.⁴⁵ A büntetés félbeszakításának engedélyezése az igazságügy-miniszter hatáskörébe tartozott, aki általános felhatalmazást adhatott a büntetés végrehajtására hivatott hatóságoknak, hogy bizonyos tüzetesen megjelölt egészségügyi vagy biztonsági okokból félbeszakíthassák a megkezdett büntetéseket. A félbeszakításról az ezt foganatosító hatóságnak értesítenie kellett az ügyészséget.

⁴⁴ Bp. 559. §.

⁴⁵ 31.000/1928. r. 34. §.

III. FEJEZET

**AZ UTÓBBI SZÁZ ÉV TÖRTÉNELMI VIHARAI, ÚJRA INDULÁSOK A
BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS TERÜLETÉN IS**

A XIX. század végén és a XX. század elején a törvényesség elve alapján megújított büntetési rendszerbe vetett bizalmat aláásták a válságjelenségek, a büntetési elméletek alakulására a klasszikus és a reform, a tett és tettes büntetőjogi irányzatok harca nyomta rá a bélyegét. Ihering és Jellinek felfogásából megszületett a „célbüntetés” tana, amely a vizsgálódás középpontjába a szabad akaratot tagadva az elkövető személyét helyezte.

A büntetést társadalompolitikai kérdésként fogták fel, mint aminek a mértékét nem a tett veszélyessége határozza meg, s amelynek nem kell feltétlenül megtorlónak lenni. Jellinek meghatározása szerint a büntetés nem az egyetlen, állam által igénybe vehető eszköz és sok esetben nem is a leghatásosabb. Lombroso tanai – ezt az irányzatot túlhajtva – a személyben rejlő veszélyességet, a biztonsági intézkedések szükségességét hirdették. Ehhez alapul szolgált akkor a fiatalkorú, a visszaeső, a szervezett bűnözés, a munkakerülő, veszélyes elemek számának növekedése. Garofalo és Ferri a természet analógiájára utalva hirdették, hogy a személyük miatt veszélyes bűnözőket, mint alkalmatlan egyedeket a társadalomnak ki kell rekesztenie. A szélsőségesek a biztonsági intézkedéseket még akkor is lehetségesnek ítélték, ha valaki nem is követett el társadalomra veszélyes cselekményt, de személyisége miatt ettől tartani kellett. A „tett” büntető tanokon felépült börtönügy nem tudta elfogadni a pozitivisták felfogását, különösen a „nulla poena sine lege” elv feladását. Felháborodva vették védelmükbe a polgári szabadságjogokat általánosságban, nemcsak a büntetéstan vonatkozásait. Egymás után születtek a megjavulástól függővé tett határozatlan tartamú szabadságelvonást kimondó törvények a munkakerülők, az iszákosok, a koldusok és csavargók ellen. 1881-ben Belgiumban, 1900-ban Norvégiában, 1903-ban Svájcban. A visszaeső, megrögzött bűnözőkkel szemben is ugyanilyen jogszabályt hoztak többek között 1902-ben Norvégiában, 1908-ban Angliában.

Mint a történelem folyamán oly sokszor, a szélsőségessé váló elméletek harcában a jogalkotás és a joggyakorlat igényeit jobban kielégítő középső álláspont

vált inkább elfogadottá, amit a gyakorlat jobban meg tud valósítani. Liszt az abszolút és a relatív elmélet elegyítésével – noha a relatív iskola tökéletesítésén vélte fáradozását – létrehozta a közvetítő irányzatot. Eszerint a büntetés egyedüli célja a célszerűség eszméje lehet, mint amely kielégíti a büntetéstől elvárható hatásokat. Így az alkalmi elkövetőt elrettenti, a még javíthatót megjavítja, a javíthatatlant pedig ártalmatlanná teszi. Az új és súlyos bűnelkövetési módok szükségessé tették vegyes teória törvénybe foglalását. Arra a kérdésre, hogy az elméletnek vagy a bűnözés valóságának volt-e nagyobb hatása erre, ma már nehéz egyértelmű választ adni. Tény viszont, hogy az elméletet is a gyakorlati problémák megoldása inspirálta.

A közvetítő iskola vetette fel a fiatalkorúak különleges büntetőjogi elbírálásának szükségességét. A szokásos, rövid tartamú szabadságvesztés helyett bár határozatlan időtartamú, átnevelést biztosító intézkedéseket, enyhébb esetekben próbára bocsátás mellett patronáns alkalmazását ajánlották. E javaslatok helyet kaptak az európai büntető kódexekben. Pl. Hollandiában 1901-ben, Angliában 1907-ben, Belgiumban és Franciaországban 1912-ben.

A századforduló idején hazánkban nemcsak az elmélet részéről merült fel, de a gyakorlati szakemberek is bírálták a Csemegi kódexet és javaslatokat tettek a büntetési rendszer módosítására. A korabeli tudományos felfogás a bűncselekmények elkövetőit egymástól eltérő csoportokba sorolta és ezekre eltérő jogkövetkezmény-rendszert javasolt bevezetni, vagyis a tettes büntetőjogi irányzat felfogása került előtérbe.

Európa élvonalába sorolja jogirodalmunk a század elején bevezetett fiatalkorúakra vonatkozó büntetés-végrehajtási rendszer jogi megalkotását. A büntetési rendszer enyhítése céljából született meg az 1908. évi XXXVI. törvény, az első Bn., amely bevezette a próbaidőre felfüggeszthető szabadságvesztést, emellett rendelkezéseket tartalmazott a fiatalkorúakra nézve is.

Ezt követően csökkent a jogerősen elítéltek száma, gyökeres változás következett be a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott javító-nevelés terén is. Az a követelmény, hogy a fiatalkorúakat másképp kell kezelni, az 1795. évi büntetőkönyv javaslataiban ugyan felmerült, de nem mutattak különösebb érdeklődést ez iránt a későbbiek során. Amíg a XIX. század első felében több börtön is épült, javítóiskola viszont csak Zeleméren létesült 1845-ben, de ez is rövid életű volt. A Csemegi kódex megalkotása idején is még háttérben maradt a kérdés.

A javítóintézetekbe csak azok a 12–16 éves fiatakorúak kerültek a 20. életévük betöltéséig, akik nem rendelkeztek a bűncselekményük veszélyességének felismeréséhez szükséges belátással, valamint azok a 20. életévüket még be nem töltött fogházbüntetésre ítélték, akik 6 hónapot külön magánelzárásban töltöttek volna. Az első javítóintézetet Aszódon építették fel 1884-ben, a kódex életbelépését követő 5. évben. Az új iránti bizalmatlanság megnyilvánulása volt, hogy csak a 90-es évektől kezdve utaltak be jelentősebb számban fiatakorúakat javítóintézetbe. A fiatakorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény leszögezte, hogy fiatakorúval szemben megtorlásnak nincs helye, a javítóintézet feladata a hiányos nevelés megfelelő pótlásával, a veszélyeztetett fiatakorú részére megfelelő környezet biztosításával tisztességes állampolgárrá nevelése. A végrehajtási utasítások kifejezetten tiltották a testi fenyegetés fegyelmi büntetésként történő alkalmazását. Az 1908. évi törvény szüntette meg annak lehetőségét, hogy fiatakorúval szemben fegyház- vagy börtönbüntetést szabjanak ki, és egységes szabadságvesztésként bevezette a fiatakorúak fogházát.

A munkakerülőkkal, csavargókkal szemben Nyugat-Európában már a múlt században is jó eszköznek tekintették a dologházakat. Hazánkban a dologházat a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. törvénycikk vezette be, mint a közveszélyes munkakerülő csavargókkal szemben alkalmazandó biztonsági rendszabályt. A dologházak szervezetét és rendtartását a 62.000/1916. IM. rendelet szabályozta és az elítélt a fegyház, börtön, fogház kiállása után került a dologházba biztonsági intézkedésként.

A korabeli szakirodalomból már kivehető volt, hogy a végrehajtást mi nehezíti. Így többek között a főképpen városi munkakerülőket nem a visszailleszkedésüket elősegítő munkákkal foglalkoztatták. Az elítéltek mezei és kerti munkával; férfiak, nők kosárfonással és cipőjavítással, a nők konfekciómunkával és tollfosztással foglalkoztak. Az önálló dologházak létesítését a törvény kilátásba helyezte, azonban így is már működő büntetőintézetek mellett telepítették le őket. Pl. 1916-ban a Jászberényi Járásbíróság fogházában rendezték be a férfi dologházat, a Kalocsai Törvényszéki Fogház elkülönített részében pedig a női dologházat. Újabb dologházak az 1950-ben történt megszüntetésükig nem létesültek. A bírósági gyakorlatot és a végrehajtási nehézségeket tükrözik a korabeli adatok. Míg

1916-ban 90 férfit és 132 nőt utaltak dologházba, 1935-ben már csak 17 férfit és 24 nőt.

Időrendben minden fejlődést, haladást visszavetett a világháború. A világháború időszakában a büntetés-végrehajtás intézményei jelentős mértékben dekomponálódtak. A háború esetére szóló kivételes törvény, az 1914. évi L. tc. 8. §-a alapján a fogva tartottak egy részét kiadták külső munkára közintézmények, valamint magánosok számára. A hadiszolgálatra alkalmas elítéltek büntetését tömegesen halasztották el és szakították félbe a háború idején. A büntetés-végrehajtási intézetekben a tisztviselők, személyzet hiányzott, nem volt megfelelő nyersanyag és munkaeszköz, hiányuk nehezítette vagy lehetetlenné tette az élelmezést, fűtést, világítást, stb.

1918. október 31-én a polgári demokratikus forradalom kitörésekor a Nemzeti Tanács a fegyházakból kiengedte a politikai foglyokat és azokat az elítélteket, akik a közbiztonságra nem látszottak veszélyesnek.

Ez azonban több helyen nem a Nemzeti Tanács akarata szerint bonyolódott le. Egyes helyeken a hatósági intézkedést be sem várva behatoltak a fogházakba, romboltak, fosztogattak, széttörték a berendezéseket. A Kecskeméti Fogházból történő szabadítás előírászerű lebonyolítása érdekében a megvadult tömeget csillapítani igyekvő ügyészt agyonlőtte egy „rangviselt katona”. Egyébként „a Károlyi kort aligha érheti jogosan vád, hogy a magyar jogfolytonosságot megszakította volna”.⁴⁶

1919. március 21-én – a Tanácsköztársaság kikiáltásával – teljesen megváltozott az igazságszolgáltatás. Az őrszemélyzet kiegészítő része lett az ún. „Vörös Őrségnek”.

Nemcsak az elítéltek élelmezése volt gyenge ettől kezdődően, de a tisztké, öröké is. Az év második felében a büntetés-végrehajtási intézetekben nagy zsúfoltság keletkezett, emiatt ún. kisegítő fogházakat is kellett létesíteni. Az antant megszálló katonák a még megmaradt berendezéseket a fogházakból elhurcolták. Sajnos nemcsak berendezéseket, hanem pl. a Váci Fegyházból egy megszálló katona 11 letartóztatottat vitt ki a város határába és ott agyonlőtte őket. Év végén, Szolnokon egy különítmény behatolt a fogház zárkáiba és bántalmazták a foglyokat.

⁴⁶ Vámbéry Rusztem: Jog és forradalom az „Öt év múltán, a Károlyi korszak előzményei és céljai” című kötetben. Budapest, 1923. 79. oldal

A trianoni békeszerződés következtében három fegyintézet (a lipótvári, illavai és nagyenyedi fegyház), 42 törvényszéki és 200 járásbíróági fogház került elcsatolásra.

Ennélfogva 6 országos büntetőintézet, 4 törvényszéki és 90 járásbíróági fogház maradt 10.100 férőhellyel. Ezekben az években a cellákat nem fűtötték, az élelmezés gyatra volt, az egészségügyi ellátás is szinte hiányzott. 1929-ben öt intézetben is éhségstrájk tört ki, több elítélt meghalt. A nemzetközi felháborodás csillapítására a Váci Fegyintézetben országos jellegű, új rabkórházat létesítettek 18 kórteremmel, 100 ágygal, laboratóriummal, gyógyszerházzal, műtő- és röntgenhelyiséggel és a tüdőbetegek számára nyitott fekvőcsarnokkal. Ugyanebben az évben beindították a „Fogházújságot”, amelyet a Váci Fegyház nyomdájában készítettek kéthetenként.

1921-ben a börtönügyi kormányzat a büntetés-végrehajtásban végleg felszámolta a vállalkozó részt (élelmezés, rabmunka bérbe adása), a törvényszéki fogházakban is a házi kezelést honosították meg (3063/1921. IM rendelet). Ennek következménye lett a fogházak melletti rabkertészetek elterjedése, a fogvatartottak mezőgazdasági munkával való foglalkoztatása.

A nyugat-európai kriminálpolitikai reformok és a bűnözés emelkedésének hatására a tettes-büntetőjogi irányzat intézményeként vezették be hazánkban az 1928. évi X. törvénnyel (II. Bn.) a szigorított dologház intézményét egységes intézkedésként a szabadságvesztés helyett. Ennek legrövidebb tartama 3 év volt, a felső határt a jogszabály nem határozta meg. A megrögzött bűnözőkkel szemben rendelték alkalmazni, akikkel szemben a hagyományos büntetések hatástalannak bizonyultak, a társadalom védelme érdekében megkísérelni „... törvénytisztelő és munkás emberré nevelésüket, de egyúttal ártalmatlanná tenni őket, amíg közveszélyességük tart” – tartalmazta a törvény miniszteri indokolása. A dologházba beutaltak munkakényszer alatt álltak, a munka alól felmentésnek semmilyen címen nem volt helye. Végrehajtására a fegyházra vonatkozó szabályok voltak irányadóak, mint a legsúlyosabb szabadságvesztési nemnek anélkül azonban, hogy annak a fokozatos előrelépés érdekelttségét teremtő, kedvezményeket is magában rejtő elemeit átvették volna. A szigorított dologházi őrizetből az elítéltek csak feltételesen szabadulhattak. A feltételes szabadságra bocsátás kérdésében az igazságügyi

miniszter a felügyelő hatóság meghallgatása után döntött, amelynek elnöke és egyik tagja is ügyész volt.

Annak ellenére, hogy törvény különálló intézet létesítését irányozta elő, a férfiakat ideiglenesen a soproni fegyházban, a nőket a márianosztrai fegyintézetben helyezték el. A szigorított dologház intézményének megszüntetéséig – 1950-ig – nem létesültek külön ilyen intézetek. A bírói gyakorlat szerint pl. 1935-ben 466 férfi és 75 nő volt szigorított dologházi őrizetben. A II. Bn. visszatartó hatása nem érvényesült, amit jól tükröz 1929–1938. években az elítéltek számának alakulása is.

„Magyarországon a bíróságok által elítélt személyek száma az I. világháborút megelőző évtizedben 120.000 körül hullámozott, ami – figyelemmel az ország akkori lélekszámára – azt jelentette, hogy 100.000 lakosra mintegy 750 elítélt jutott. Nem szabad azonban elfeledni, hogy a századforduló előtt még nem voltak egységes büntetőeljárás-jogi szabályok és a közigazgatási szervek, illetve helyi hatóságok sok olyan ügyben jártak el, amelyet később bírói úton orvosoltak.

A bíróságok által kiszabott végrehajtható szabadságvesztések száma az 1900-as évektől évi 40–50.000 között mozgott, s ezért az igazságügyi kormányzat helyesnek látta a büntetések szigorának enyhítését. Ennek feltételeit 1908-ban a I. Büntető Novella teremtette meg azzal, hogy bevezette a végrehajtást próbaidőre felfüggesztő szabadságvesztés intézményét.

Az 1925 és 1930 közötti években átlag 62.000, 1930 és 1935 között 77.000, 1936 és 1938 között évente több mint 96.000 főt ítélték el a bíróságok. Az utolsó, ún. békeévekben 100.000 lakosra 1041–1095 elítélés jutott... az elítéltek 30%-át szabadságvesztéssel, többségét pénzbüntetéssel sújtották...”⁴⁷

A 30-as években született jogszabályok széles körben megállapították a veszélyes bűnözők javíthatatlanságát. Pl. 1930-ban Belgiumban a „Társadalomvédelmi Törvénnyel”. Megszüntette a visszaesők, bűnelkövetők államigazgatási jellegű rendőri felügyeletét és bevezette a szokásszerű bűnözők „állami felügyeletét”. Ennek tartama 5–20 év volt. A biztonsági őrizet ezekben az években terjedt el Európában a jogalkotás szintjén. A gyakorlati jogalkalmazás a legtöbb országban ellenérzéssel fogadta, s csak ritkán alkalmazták.

⁴⁷ Rózsa János: A bűnözés alakulása a statisztikus nézőpontjából. Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról. Szerk. Münnich Iván. Kossuth Könyvkiadó. 1988. 98–99. oldal

A két világháború közötti Magyarországon a fegyház, államfogház, fogház, dologház, szigorított dologház végrehajtása 6 országos intézetben (Budapesti Országos Gyűjtőfogház, a Váci Országos Fegyintézet és Közvetítő Intézet, a Soproni Országos Fegyintézet és Szigorított Férfi Dologház, a Hartai Országos Büntetőintézet, a Márianosztrai Országos Büntetőintézet és Szigorított Női Dologház, a Szegedi Kerületi Börtön és Államfogház), 23 törvényszéki és 90 járásbírósi fogházban és két dologházban történt.

A büntetés-végrehajtási nevelés gyakorlatilag lelki gondozást, vallási útmutatást jelentett. A munkáltatást nevelési eszközként fogta fel a korabeli igazságügy-vezetés, a leszerelt hadsereg számos tisztjét a börtönök élére helyezték, amelynek egyik következményeként a börtönélet militáris vonatkozásokat kezdett felvenni.

Vitathatatlanak értékeli a szakirodalom a fiatakorú, a dologkerülő és visszaeső bűnelkövetők reszocializálásával kapcsolatos korabeli jogalkotást, azonban a célkitűzések, a megfelelő végrehajtási feltételek – objektív és szubjektív értelemben vett feltételek egyaránt – már inkább a fizikai elszigetelést és hátrányokozást jelentették.

Az elítéltnak joga volt élete és testi épsége fenntartásához szükséges ellátásra, a szabad levegőn bizonyos minimális időtöltésre, korlátozottan levelezésre és látogató fogadására, kérelem előterjesztésére és panaszra. A munkáltatás körében elismerték az elítéltek baleset elleni biztosítási jogát, már balesetbiztosítási kötelezettség alá esett minden elítélt, a biztosítási díj pedig az államot terhelte. A jogi helyzet szabályozása lényegében csak köteleességek meghatározásából állott.

A szabadságvesztésre ítélt kötelezve voltak a büntetés tartalmának megfelelően nélkülözésekre és javító hatású magatartásokra. Köteleességük volt különösen szigorú alkalmazkodás az intézet napirendjéhez, a meghatározott helyen tartózkodás, rabruha viselése, tisztaság, munka, tanulás; tartózkodás mindattól, amittől el vannak tiltva és feltétlen engedelmesség feljebbvalóikkal szemben. „Minthogy azonban a szabadságvesztés büntetés csak szükségletkorlátozásokra és korántsem abszolút nélkülöztetésre, a letartóztatott létének megsemmisítésére vagy egészségének megrontására irányul, ennél fogva bizonyos jogok a börtönben is megilletik az elítéltet. Joga van életszükségleteinek kielégítéséhez a megengedett mértékben. (Ezen érték szabja meg jórészt azoknak a viszonylagos nélkülözéseknek

határát, amelyeknek az elítélt magát alávetni tartozik.) Joga van különösen táplálékhoz, gyógykezeléshez, sétához, oktatáshoz, megfelelő bánásmódhoz, stb.⁴⁸ A séta például nem függ a letartóztatott tetszésétől, hanem arra a megállapított időben kötelezve is van.

Az egy évnél hosszabb szabadságvesztést töltő nagykorú elítélt részére az illetékes büntetőbíróság megkeresése alapján a gyámhatóság gondnokot rendelt ki, ez a gondnokság azonban nem korlátozta a gondnokolt cselekvőképességét.⁴⁹ Erre a megkeresésre a büntetőbíróság részéről akkor került sor, amikor az elítéltnak vagyona volt és annak kezelésére megbízottja nem volt.⁵⁰

Ha az elítélt az ingatlan vagyonát el akarta idegeníteni, az ehhez szükséges okirat aláírásához csak abban az esetben kapott engedélyt, ha az elidegenítés nem veszélyeztette a bűnügyi költségek behajtását. Szükség esetén erre nézve ki kellett kérni a behajtásra hivatott pénzügyi hatóság véleményét és az aláírás megengedése a vételár megfelelő részének letétbe helyezéséhez is köthető volt.

Ha az apát egy évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélték, az ún. atyai hatalom gyakorlását a gyámhatóság felfüggesztette.⁵¹

Az ipari- és kereskedelmi alkalmazottak számára megállapított baleseti járadék folyósítása a büntetés-végrehajtás alatt szünetelt, ha egy hónapnál hosszabb szabadságvesztésre ítélték a járadék élvezőjét. A hozzátartozók azonban megkapták azt a járadékösszeget, ami őket sérült halála esetén megilletné.⁵²

A járadékösszegre jogosult rokkantnak, ha nem volt felesége, gyermeke vagy olyan hozzátartozója, akinek ellátásáról megbüntetése előtt gondoskodott, rokkantjáradékát a szabadságvesztés tartamára a fogházvezetőség számára folyósították és felhasználhatta az elítélt élelmezési költségeinek fedezésére.⁵³

A magyar büntetés-végrehajtást ebben az időszakban nem törvény szabályozta, hanem a büntetés-végrehajtási jog alacsonyabb szinten, miniszteri rendeletekben, utasításokban öltött testet.

A büntetőjogi reformirányzatok Európa-szerte kimozdították az ítélkezési rendszert a tetтарыos szemléletéből és a tettes felé fordítva a figyelmet lehetővé

⁴⁸ Szöllősy Oszkár: Magyar Börtönügy. A szabadságvesztés büntetések végrehajtása. Budapest, 1930. 85–86. oldal

⁴⁹ 1877. évi XX. tc. 32. és 33. §-a; 1880. évi XXXVII. tc. 25. §.

⁵⁰ 27.050/1899.

⁵¹ 1877. évi XX. tc. 23. §.

⁵² 1907. évi XIX. tc. 95. §. 1/ pont

⁵³ 91.000/1922. számú népjóléti miniszteri rendelet

tették a magyar büntetés-végrehajtásnak is a humán tudományok, elsősorban a kriminológia, a pedagógia, a pszichológia alkalmazását.

A magyar büntetés-végrehajtás ezekre azonban kevésbé figyelt. Szemléletes példa, hogy az 1908. évi I. Büntető Novellát, a fiatalkorúak büntető jogának és büntetés-végrehajtásának modernizációját hogyan fogadta a börtönügy gyakorlata. A legkiválóbb büntetőjogászok; Angyal Pál, Balogh Jenő, Finkey Ferenc által évtizedeken keresztül dédelgetett reformelképzelések néhány év alatt megbuktak a gyakorlatban. A fiatalkorúak különleges kezelését szabályozó törvények (Bn., Fb.) továbbra is érvényben maradtak, de a háborús években tartalmilag, pedagógiailag kiürültek. A büntetőpolitika már nem vállalt szerepet a progresszív szellemük újratöltéséhez.

A büntető jogtudomány, a büntető törvénykezés a büntetéseket praktikusán megvalósító büntetés-végrehajtás között nem jött létre alkotó szellemi együttműködés. Ebben szerepet játszhatott a büntető jogtudomány, az igazságügyi kormányzat elkülönülése a büntetés-végrehajtástól, de szerepet játszhatott az is, hogy a büntetés-végrehajtásnak nem formálódott ki egy reprezentáns szellemi bázisa, a börtönügy az igazságügy perifériájára szorult. Az elmélet képviselői – Finkey kivételével – nem az eredetiségre, önálló tudományos elmélet kidolgozására törekedtek, hanem a fennálló nézetek egyeztetésére és összefoglalására.

A Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Bizottság az 1920-as években felállította a minimális követelményeket, amelyeket az elítéltek emberséges és szociális kezelése szempontjából minden kultúrállamnak kötelessége volt betartani. A Bizottságban részt vett államok – köztük hazánk is – és a Népszövetség is elfogadta az 1929-ben „Alapelvek az elítéltek kezelésére” címen kiadott nemzetközi dokumentumot, amely a korabeli leglényegesebb börtönügyi követeléseket foglalta össze. Ennek a nemzetközi tudományos dokumentumnak azonban nem sok gyakorlati eredménye volt; nem volt kötelező erejű az elfogadó államokra. A 30-as évek társadalmi-politikai eseményei elterelték a figyelmet a börtönügyi problémákról, az elítéltek helyzetéről.

A börtönök világát a közvetítő iskola tanai hatották át. A célt önmagában hordó megtorlás háttérbe szorult, az egyéni megelőzés nyomult előre. Ennek folytán kialakult az ún. összetett (lélektani, erkölcsi, társadalompolitikai) ismérveket felvonultató osztályozási rendszer. Az alkalmi bűnözők esetében a magánelzárás

rendszerét írták elő megtorlási céllal, a közepesen veszélyesek megjavítására a fokozatos rendszert, a megrögzött bűnözők ártalmatlanná tételére (azonban a megjavítást sem tartották kizártnak) a fokozatos rendszert, de belső differenciálással. A javíthatatlan egész idejét magánelzárásban töltötte. A modern börtönügy egyik legfontosabb tételévé az vált, hogy az elítélteket hasznos munkával foglalkoztassák. Nagy súllyal szerepelt az elítéltek munkával foglalkoztatásának kérdése a nemzetközi börtönügyi kongresszusok munkájában is.

1872-ben már a londoni kongresszuson Nagy-Britannia képviselője a taposómalom alkalmazása mellett állt ki. Az 1895-ös párizsi kongresszuson már egyhangúlag kimondták, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt kötelező az elítéltnak fizikai munkát végezni. Az 1905-ös budapesti tanácskozás állásfoglalása az elítéltek intézetén kívüli munkáltatását illetően keltett külön figyelmet. Ezt a rabok testi és szellemi egészségének fenntartása, erkölcsének javítása, fegyelmezése szempontjából, valamint gazdasági okokból tartották fontosnak. Az értelmi nevelés az elítéltek elemi iskolai oktatására szorítkozott, az erkölcsi nevelés pedig a legtöbb helyen kimerült a valláserkölcsi oktatásban és a vallásgyakorlás engedélyezésében.

Az utógondozás is témája volt a nemzetközi börtönügyi kongresszusoknak. Az 1878-as stockholmi kongresszuson felvetett rabgyámolításból az 1930-as prágai kongresszus már állami feladatot fogalmazott meg. Pártfogó és patronáns egyletek létrehozását, átmeneti otthonok fenntartását szorgalmazták. A börtönöknek nem volt semmiféle jogszabályban előírt kötelezettségük, hogy segítsék az elítélteket a szabadulás után. Ez a feladat társadalmi alapon szerveződő egyletekre és magánszemélyekre hárult. Hazánkban az első ilyen komoly szervezet az 1873-ban alakult Budapesti Rabsegélyző Egylet volt. Az elítélteket pénzsegélyben részesítette, megpróbált munkát szerezni nekik, segítséget nyújtott a támasz nélkül maradt hozzátartozóknak is (Pl. pénzzel, ruhaneművel).

Finkey Ferenc 1943-ban rámutatott arra, hogy a mostoha körülmények megakadályozták Deák Ferencnek és társainak 100 évvel korábbi, európai színvonalú és egyben magyar javaslatának törvényé válását. A javaslat évfordulóján érdemesnek találta elmélkedni arról, hogy annak hármas tagozódása: büntető törvénykönyv, bűnvádi perrendtartás és külön végrehajtási kódex nem merőben tudományos külsőség, hanem hatalmas rendszer, amely a maga szerves erejével össze

tudta volna foglalni és a megvalósulás felé vinni az utógondozást és a patronázst is. Ezzel a szociális követelmények büntetőjogi téren nagy lépéssel közeledtek volna 100 évvel korábban a megvalósulás felé.

A börtönügyben az egyes magyar kormányzatok nem tudtak következetes és mélyreható megújulást elérni sem a második világháború előtt, sem az azt követő évtizedekben.

A második világháború befejeződése után az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései között szerepelt a jogrend helyreállítása és a számonkérés jogi feltételeinek megteremtése. Egy új típusú büntetés-végrehajtási rendszer kialakítását az első években megelőzték sürgősebb feladatok, a romok eltakarítása, a gazdaság beindítása, az új társadalmi rendszer kiépítése. A büntetés-végrehajtás tevékenysége mégis új tartalmat kapott. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-jén a 81/1945. ME. számú rendeletével létrehozta külön bíróságként a népbíróságokat a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonására. Ugyanakkor párhuzamosan működtek az ún. rendes bíróságok is a köztörvényes bűncselekmények elbírálására. A népbírósági jogban alkalmazott büntetések a Csemegi Kódexben ismert fegyházon és börtönön kívül az internálás és a kényszermunka büntetések lettek. Az 1140/1945. ME. számú rendelet eltörölte a fogházat és az internálást, mint büntetést, viszont bevezette új büntetési nemként a munkatáborban végrehajtandó életfogytig vagy határozatlan időre kiszabható kényszermunkát. A kormányrendeletet az Ideiglenes Nemzetgyűlés az 1945. évi VII. törvény rendelkezéseiben emelte törvényi szintre. A 320/1946. (I. 15.) ME. számú rendelet 10. §-a értelmében az elítélteket az újjáépítés érdekében szükséges bármely közérdekű munkára igénybe lehetett venni. Az internálás – az új államrendőrség megszervezése után – államigazgatási kényszerintézkedésként a rendőrség hatáskörébe került. Az 1945-ben rövid ideig főbüntetésként beiktatott internálás időtartama az internált „példás magatartásán” múlott, a tábor parancsnoka további hat hónappal meghosszabbíthatta. Az 1946. évi XIV. törvény eltörölte az államfogház büntetést. A kényszermunka végrehajtási szabályait a 78.000/1946. IM. számú rendelet [(Igazságügyi Közlöny 1946. évi 12. szám. Kiegészítette a 71.000/1948. (VII. 22.) IM számú rendelet (Igazságügyi Közlöny 1948. évi 7. szám)] határozta meg, ugyanakkor új igényként megfogalmazta az elítéltek demokratikus szemléletű nevelését és a társadalomba való beilleszkedése alkalmassá tételét a 7. pontjában. 1947-ben az igazságügy-miniszter rendeletben

rögzítette, hogy „a letartóztatott bárminemű bántalmazása vagy vele szemben testi fenyegetés alkalmazása szigorúan tilos.” A 10.100/1948. IM. utasítás eltörölte a fenyegetési eszközök közül a leláncolás, a lábbilincs használatát, az elítéltek éjjel-nappali megbilincselését, mint fizikai szenvedést okozókat, mint lealacsonyítókat. A büntetés-végrehajtás fő feladata ez alatt az időszak alatt a biztonságos őrzés volt. A munkatáboroként kijelölt büntetőintézetekben olyan sok kényszermunka büntetésre ítéltet tartottak fogva, hogy 1946-ban már nagy zsúfoltság alakult ki, és előfordult, hogy a folyamatos munkáltatást nem tudták biztosítani. A táborszerű elhelyezés feltételeit nem alakították még ki.

Lukács Tibor kigyűjtése szerint a kényszermunka büntetés kiszabása a népbíróságok ítélkezési gyakorlatában viszonylag nem nagy számot tett ki. 1949. január 31-ig 22.642 személlyel szemben hoztak marasztaló ítéletet, ebből 2.208 vádlottal szemben alkalmaztak kényszermunka büntetést.

1947-től az igazságügyi kormányzat azt az álláspontot képviselte, hogy a büntetés-végrehajtás nem lehet az állam számára veszteséges. A rabmunkáltatást beillesztették a tervgazdaságba. 1948-ban létrehozták az Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatóságát, amely a rabmunkáltatás gazdasági részletterveit dolgozta ki és hajtotta végre. 1948-ban államosították az elítélteket foglalkoztató vállalatokat, előírták ezeknek a büntetőintézetektől való különválását, továbbá azt, hogy az intézet köteles megfelelő számban munkaerőt biztosítani részükre.

Ezek a vállalatok főként bútór-, textil- és cipőipari munkákat végeztek. Mezőgazdasági termelést Állampusztán, Nagyfán, Annamajorban, Márianosztrán, Aszódon és Vácon folytattak. A gazdasági szempontok szerint történő centralizálás és munkaerő-koncentráció azzal a következménnyel járt, hogy megszüntették 1948-ban a járásbírószági fogházakat. A zsúfoltság ezáltal tovább növekedett az országos büntetés-végrehajtási intézetekben. Új intézetek létesítését, építését az elhelyezési és munkáltatási gondok megoldása végett nem tervezték, hanem nyitott végrehajtási helyek létesítésével, gyáraknak, bányáknak, építkezési körzeteknek a büntetés-végrehajtás számára átengedésével kezdték megoldani. „A Szovjetunió diktálta sztálini büntetőpolitika ideológiai háttérében az osztályharc fokozódó éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlásának a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó hamis tantételei álltak. Új börtönügyünk az 50-es évek elejétől az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású

eszközévé torzult, amely korszerű és hangzatos elveket képviselt ugyan, de gyakorlatában az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a szocializmus építésével szembefordulók megleckéztetését végezte el”.⁵⁴

Ezen idő alatt az ügyészség szervezete lényegében 1953-ig nem változott, a büntetés-végrehajtás korábbi, úgynevezett operatív felügyelete lassan, formai kérdésekre szorítkozott csak, majd pár évre – a személyi kultusz éveire – szinte teljesen szünetelt.

A korabeli dokumentumok tanúsága és a túlélő személyek elmondása szerint csak mennyiségi mutatók gyűjtésével foglalkozhattak. A törvényes működésre még az addigi befolyásukat is megszüntette a politikai gyakorlat. Az ügyészek elnevezése „királyi ügyész” helyett „államügyész” lett.⁵⁵

A magyar büntetőjog-tudományt a társadalmi fordulatig a korábbi irányzatok jellemezték, majd a tettes büntetőjogi irányzat került előtérbe.

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) hatályba lépésétől – 1951. január 1-jétől – az eltorzult igazságszolgáltatás az elítélteknek hazai történelmünkben ritka nagy tömegét zúdította a börtönökre. Szükségessé vált tehát az intézményrendszer bővítése. A Btá. egyféle szabadságvesztést ismert, amit börtönnek nevezett. A miniszteri indoklás a Csemegi Kódex büntetési nemeinek szükségtelen sokaságával magyarázta ezt a változtatást, a jogirodalomban felmerült, hogy emögött az elítéltek akadálytalan és könnyebb munkába állításának a gondolata volt. A korábbi végrehajtási rendszerhez képest megszűnt mindenfajta fokozatosság, így a közvetítő intézet is. Nem vette fel a törvény a büntetések közé sem a dologházat, sem a szigorított dologházat. Mellőzték a magánzárka alkalmazását, az 1950. évi 39. számú törvényerejű rendelet kifejezetten kimondta, hogy az elítéltekkel szemben magánelzárást csak fegyelmi büntetésként lehet alkalmazni.

A Btá. hatályba lépésének időszakában azonban már tapasztalhatók a személyi kultusz okozta torzulások és következményei. A törvényességi szempontok figyelmen kívül hagyása a büntetés-végrehajtásra is jellemző volt. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) közvetlen kezelésébe került több büntetés-végrehajtási intézet. Ezekbe nemhogy törvényességi felügyeletet ellátó személy, de

⁵⁴ Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtóiroda. 1997. 38. oldal

⁵⁵ Rendeletek Tára. 561. oldal

még büntetés-végrehajtási dolgozó sem léphetett be (hacsak nem fogolyként). Titkos utasítások szerint működtek.

A politikai foglyokat büntetésük letöltése után nem mindig várta a szabad élet. Az internálás gyakran rosszabb volt, mint a börtönbüntetés. Az ilyen munkahelyek száma egy 1952. július 24-jén kelt határozat szerint 70 volt, s ekkor elrendelték a 25-re csökkentését. Ipari létesítmények építkezésein (Almásfüzitő, Csepel, Lábatlan, Tiszalök, stb.), bányákban (Komló, Oroszlány, Recsk, Várpalota, stb.), építkezéseken és számos más ipari, mezőgazdasági jellegű munkán dolgoztak. Az elítélteket az ún. „napelengedés” módszerével ösztönözték a nagyobb munkateljesítményre, ami azt jelentette, hogy a havi 100%-ot meghaladó teljesítmény után 5%-onként, a bányászatban 2%-onként egy-egy napot elengedtek a büntetés tartamából. Szintén a munkateljesítménytől tették függővé a hozzátartozókkal való kapcsolattartásnak, a kulturális programokon való részvételnek az engedélyezését.

1948 és 1950 között a büntetés-végrehajtásnál foglalkoztatott személyzetnél nem a képzettség és a szakmai alkalmasság volt a mérce, hanem elsősorban a politikai megbízhatóság. Az őrszobákban jelmondatként függesztették ki, hogy „ne csak őrizd, gyűlöld is” a foglyot, ami nemegyszer a durva, embertelen bánásmódhoz vezetett a gyakorlatban. Az ÁVH börtöneiben (Budapesti Pestvidéki Fogházban, a Markó utcai Fogház II. és III. emeletén, a Mosonyi utcai börtönben, a Budapesti Gyűjtőfogházban, a Váci Fegyházban) a foglyokkal a legsötétebb módon jártak el, minden beszélgetés szigorúan tiltva volt, üzemekben, zárkákban egyaránt. Orvosi kezelés, gyógyszerek kiosztása gyakorlatilag nem volt. „Több mint három éven keresztül a rabok hozzátartozóitól, a hozzátartozók pedig szeretteikről semmit sem tudtak. Sem beszélő, sem levélírás, sem pedig csomagok beadása nem létezett! Hogy erre az esztelen és barbár intézkedésre miért volt szükség, nem tudni, egyszerű magyarázata talán az, hogy mérhetetlen gyűlöletükben mind jobban és jobban büntetni, kínozni akartak, s nem gondoltak arra, hogy ezzel az intézkedéssel nemcsak az elítélteket büntették, hanem sok százezer hozzátartozót is, akik éveken keresztül próbáltak valamilyen úton hírt szerezni eltűnt szeretteikről.”⁵⁶

Könyveket évekig nem láttak a foglyok ezeken a fogva tartási helyeken, a fenyegetések és büntetések szorosan hozzátartoztak a mindennapi életükhöz.

⁵⁶ Fehérváry István: Börtönvilág Magyarországon 1945–1956. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége kiadása. 1990. 138. oldal

A fegyelmezetlenséget sötétzárkával és az ellátás bizonyos részének megvonásával büntették. Legsúlyosabb fegyelmezetlenségért – pl. az örök megtámadásáért vagy szökésért – újabb büntetés kiszabása mellett a láncviselés büntetését szabták ki. Ha valakit szökésért elfogtak, annak a két lábára egy-egy vaskarikát, és a karika közé egy súlyos láncot kovácsoltak. A fenyítés nagyságától függően ezt a 8–16 kg-os láncot az elítéltnak éjjel-nappal, sokszor több héten át kellett viselnie. A magánzárkát heti egy-két alkalommal sötétzárkával súlyosbították az ilyenért fenyített fogolynál. A sötétzárka egy cella nagyságú, ablak nélküli helyiség volt, minden szellőztetés nélkül. A zárka összes berendezése egy, a szükséglet elvégzésére szolgáló edény, a „kübli” volt. A sötétzárka büntetés egy naptól hat napig tartott, nemegyszer megszakításokkal, sokszor hónapokon át. A levegőtlenység, valamint a kübli bűdös szaga és a zárkában élő rovarok jelenléte súlyosbította az itt fogságban töltött időt. Volt olyan fegyőr, aki falhoz állíttatta a rabokat és órákat, napokat kellett ott állniuk. Voltak olyanok, akik 3–5 napig álltak a fal felé fordulva. Ezeknek a bokái a harmadik napon vastagabbak voltak, s a leszívárgott vértől szinte megfeketedtek a lábaik. Az ÁVH-börtönökben nem volt megtiltva a testi fenyítés alkalmazása, hanem ez még jó pontnak is számított. A súlyos, maradandó testi fogyatékoságot is egyes esetben okozó, ún. vasalásnak a megszüntetésére 1953. őszén került csak sor.⁵⁷ Az ÁVH börtöneiben minden beszélgetés szigorúan tiltott volt úgy a munkahelyen, mint a zárkában. A zsúfoltságra jellemző volt, hogy Márianosztrán a fegyelmi zárkába, így a sötétzárkába is 3–5 rabot tettek, miután a fegyelmmel büntetett rabok száma meghaladta a rendelkezésre álló fegyelmi zárkák számát.

A 2033/10/1952. MT. számú határozat alapján 1952. március 1-jétől a szabadságvesztés végrehajtását és a végrehajtás irányítását kivették az igazságügy-miniszter hatásköréből és azt a belügyminiszter hatáskörébe tették át. Gyakorlatilag azonban 1950-től 1963-ig tartozott a büntetés-végrehajtás a Belügyminisztérium szervezetéhez. A büntetőintézetek központi irányítására megszervezték a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, az elítéltek munkáltatásának irányítására pedig a Közérdekű Munkák Igazgatóságát (KÖMI). Az intézetparancsnoki és a vállalatigazgatói munkaköröket egyúttal összevonták. A szektás és dogmatikus szemlélet, az ezáltal befolyásolt jogalkalmazási gyakorlat következményeként nagyobb mértékben emelkedett a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogva tartottak

⁵⁷ Vasalás: a pincében a köre leültetett rab kezeit a bokájához láncolják, gúzsba kötve.

száma. 1951-et alapul véve 1952-ben 165,1%-ot, 1953-ban pedig 162%-ot ért el. A büntetés-végrehajtás területén is voltak ekkor törvénysértések, lábrakapott az embertelen, durva bánásmód, a katonai formások túlhangsúlyozása.

A Budapesti Gyűjtőfogházról készített korabeli feljegyzés szerint „a foglyokat nem oktatják, nem tanítják..., még csak kísérlet sem történt bármilyen fajtájú nevelés, felvilágosítás megkezdésére sem... A csoportosításban, elhelyezésben nincs semmi rendszer... A börtönbe 1950 óta nem engedtek be újságot. Ennek folytán a foglyok minden rémhírterjesztés prédái... A foglyoknak több, mint a fele nem dolgozik, hanem – eltekintve a napi 15–20 perces sétától – ötöd-, hatodmagával ül egy 2x4 méteres zárkában... A bérezés teljesen önkényesen történik. A teljesített százalékot legtöbb esetben olyan személyek állapítják meg, akik nem is ismerik a végzett munka természetét, még kevésbé látják az egyéni teljesítményeket... A foglyoknak a családjukkal való érintkezését „kedvezménynek” fogja fel és kezeli a börtönigazgatás... Aki dolgozik, nem részesül az általános levélírói, beszélő- és csomagkedvezményben, hanem munkája alapján kap engedélyt.... Ugyancsak kedvezményként kezelik a sétát, ami a legkedvezőbb esetben sem haladja meg a napi 15 percet és hetenként legfeljebb csak 5 ízben kerül rá sor... A foglyok nem ismerik a fegyelmi szabályokat (sőt az örök sem). Így napirenden van, hogy fegyelmi lapot írnak ki olyan cselekményért, amiről a fogoly nem is tudta, milyen szabályzatba ütközik. A fegyelmi eljárás a legteljesebb önkényesség jegyében zajlik. A foglyot nem hallgatják ki, csak közlik vele a döntést, ami kivétel nélkül minden esetben marasztaló... 1953 óta megszűnt a vasma verés és a rendszeres testi bántalmazás... Gyakori a 30 napi szigorított zárka (ami másodnaponként teljes böjtöt jelent) és a 15–20 napos sötétzárka. Egy-egy ilyen büntetésből a foglyok teljes testi és idegi leromlottság állapotában kerülnek ki... Szabályokat senki nem ismer és nem tart be... Nem vonták felelősségre azt az őrt, aki testi bántalmazást alkalmazott foglyokkal szemben még 1953 után is, de azt sem, aki a tüdőbajos foglyokat futólépésben sétáltatta... Az étel kevés... a fehérnemű-ellátás rendszertelen... Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a börtönbüntetésre ítélt foglyok elkecserepedt, reményük vesztett emberekké válnak.”

Egy másik feljegyzés szerint a Markó utcai börtönben 450 személy helyére 1200 személyt helyeztek el. Itt is hiányos volt a munkáltatás. „Így a tétlenül senyvedő

rabok egymást züllesztik, majd a börtönből kikerülve olyan tartozással kezdik újra életüket, amely rendkívül terheli elindulásukat.”

A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 1956. július 20-án tartott országos értekezletén megállapították, hogy a büntetés-végrehajtási munka fő hiányossága a testületi tagok fegyelmi és erkölcsi állapotának tűrhetetlen alacsony színvonala. Különösen sok „az ittasság és a különböző erkölcstelenségek”. A legnagyobb elmaradás a jogszabályoknak megfelelő büntetés-végrehajtási körülmények megteremtése, az előírt szabályzatok betartása terén van.

„Sok helyen megvannak a régi, ma már nem megfelelő módszerek maradványai, amikor a szigorú rabfegyelmet nem tudták elválasztani a durvaságtól, megalázástól. Még előfordult Baracskán, Ormospusztán, Tatabányán, Várpalotán, Sátorlajújhelyen durvaság, tetteges bántalmazás. Várpalotán pl. olyan, úgynevezett „börtönfogásokat” alkalmaztak, hogy a fegyelmi zárkába vizet öntöttek... Még mindig lehet találkozni olyan, ún. elítélt írnokokkal, akik a belső örök irodai munkáját végzik helyettük, még mindig vannak olyan házimunkások, akik a körlet belső életét uralják. Egyes börtönökben és munkahelyeken hiányos a ruházat, nincs megfelelő lábbeli, nincs elég mosdótál, ülőke, falipolc, s egyéb felszerelés, mint pl. Sopronban, Győrött – tartalmazza a jegyzőkönyv. A felszólalók elmondták, hogy Nagyfán három elítélt nőt pofozott meg egy tiszt a közelmúltban, ahol jelen volt a parancsnok és a bv. parancsnokság egyik munkatársa is. Abban állapotok meg, hogy az esetről nem szólnak senkinek. Másik felszólaló szerint is az örök az elítéltekhez durvák. B. F. bv. százados, a Szegedi Országos Börtön parancsnoka előadta, hogy „az ügyészség legelső ellenőrzése felkavarta az elítéltek között a hangulatot, mindenki panaszt akart tenni.” Arra vonatkozóan, hogy miért csak most került sor erre az „első ügyészi ellenőrzésre” – 1956 nyarán –, dokumentumokat nem lehetett találni. Semmilyen önkény nem viseli el egy jogvédő szerv ellenőrzését, törvényességi felügyeletét, különösen nem egy külső elnyomás a nemzeti tradíciókkal rendelkező jogvédő szervet. Figyelmet érdemlő volt S. J. bv. hadnagy, a Váci Országos Börtön parancsnokhelyettesének felszólalása, aki szerint „amíg tervteljesítés lesz börtönben, nem érünk el komoly eredményeket a rabnevelés terén, mert előfordul, hogy hónap végén a terv teljesítése érdekében szinte megkérjük az elítélteket.”

Egy-egy bv. intézetben még fennmaradt ezekben az években is a börtönlelkész. Így pl. Sopronkőhidán 1938-tól 1953-ig ugyanaz a személy volt (G. M.). Egykori elítéltek visszaemlékezéseiből az tűnik ki, hogy a nehezebb időszakokban „a vallás vigasza sok foglyot lecsendesített”.

Ha a törvényesség bármely területe sérelmet szenved, annak a társadalom életében hosszú éveken át nyomot hagyó, káros következményei vannak. Az 1949-ben megszüntetett korábbi ügyészség 1953-ig semmi felügyeletet ezen a téren nem látott el és egyéb feladataira is nemzetközi megfigyelők (M. Licskov és J. Taljonov) külön marasztaló jelentést írtak. Az irattári dokumentációk szerint 1952-ben 101.422 főt ítélték el. Ebből végrehajtandó szabadságvesztés 32,6%, felfüggesztett szabadságvesztés 22,6%, pénzbüntetés 40%, javító-nevelő munka 4,8% volt. A szabadságvesztésre ítélték 6,6%-a kapott egy éven felüli büntetést. A vizsgálati jelentés tartalma szerint nem lehet szó nélkül hagyni a huzavona és bürokrácia nagy számban tapasztalható tényeit az igazságszolgáltatási szerveknél, az aktatologatás és a bürokrácia számtalan megnyilvánulását. 1953-ban a hibák feltárásával határozatot hoztak a törvényesség helyreállítására. Ezt a törekvést jelzi a több, mint egy évvel később megszületett 1105/1954. (XII. 17.) MT. számú határozat, amely – ha több éves késedelem után is – körvonalazta egy új büntetés-végrehajtási rendszer kereteit, elrendelte a büntetés-végrehajtási szabályzat (a továbbiakban: Bv. Szabályzat) kiadását.

Az 1955. évi Bv. Szabályzat rögzítette az egynemű végrehajtási rendszert, célként tekintette a nevelést, mellőzte a testkínzó, fizikai fájdalmakat okozó fegyelmi fenyegetéseket, konkrétan megjelölte az elítéltek kötelességeit. Meghirdette ugyan a nevelést, de erre nézve semmilyen további rendelkezést nem tartalmazott, egyéniesítésre és differenciálásra nem törekedett, termeléscentrikus szemléletet tükrözött. A munkateljesítménytől függött a levelezés, a látogatás, csomag esedékessége, sőt még a feltételes szabadság is.

Érdemül hozható fel, hogy rögzített néhány állampolgári jogot is. Pl. a panaszjogot, az ingyenes egészségügyi ellátást, a pihenéshez való jogot. Habár ezeket nem nevezte kifejezetten jogoknak, hanem a bv. intézet vezetőinek kötelezettségeként írta elő, a kifejezett elismerés elsősorban azért maradt el, mert jogszabály egyáltalán nem rendezte az elítéltek jogi helyzetét. Tájékoztatókban,

titkos belső utasításokban – még mellékletként szerepeltek ezekben is – fogalmaztak meg alapvetően fontos jogokat érintő intézkedéseket, szabályokat.

Az eltorzult büntetőpolitika következményeként az 1955. évi Bv. Szabályzat kiadásának időpontjában a büntetés-végrehajtási szervek nehéz helyzetben voltak. „1955. augusztusában az országban 6 országos börtön, 17 megyei börtön, 11 büntetés-végrehajtási munkahely és 62 járási börtön működött. 1951-hez képest a büntetésüket töltők létszáma a következők szerint alakult: 1955. augusztus 1-jén 165,5%, 1955. november 1-jén 174,5%. A letartóztatottak 46%-a semmiféle munkát nem végzett.”⁵⁸

A büntetőpolitika eltorzulása következményeként a börtönök túlszűfolttá váltak, ami lehetetlenné tette objektíve is az előírások betartását, az elkülönítést, az első és visszaeső büntényesek, valamint a felnőttek és fiatalok közötti kategorizálást. Nem biztosították az elítéltek jelentős számának (16.443 főnek) a munkáltatását. A zsúfoltsághoz hozzájárult az is, hogy a büntetés-végrehajtási szervek nem éltek eléggé a feltételes szabadság kedvezményével. Túlságosan szűk körben szabtak ki a szabadságvesztésnél enyhébb, de adott esetben célravezetőbb büntetési nemeket; javító-nevelő munkát, pénzbüntetést, felfüggesztett szabadságvesztést.

1955. szeptember 30-án 35.783 fő töltötte börtönbüntetését, a büntetés letöltése végett behívásra várt 12.307 jogerősen elítélt. A börtönök és a bv. munkahelyek befogadó képessége ugyanakkor 21.856 fő volt. A fogva tartottak közül az előzetesen letartóztatottak aránya 11,7%-ot tett ki. 7638 fő politikai bűncselekményért, 28.145 fő köztörvényes bűncselekményért volt elítélve. Ekkor volt történelme során Magyarországon a legtöbb ember börtönben. Igaz, az 1952. évi 35.039 fős adat sem sokkal kevesebb ennél. Ahhoz képest viszont, hogy 1954-ben 23.276 fő volt, nagy emelkedésnek tekinthető. Több börtönben fiatalok felnőtt korúakkal, visszaeső, szokásos bűnözők az először vétőkkel, fertőzöttek az egészségesekkel összezárván töltötték büntetésüket. Egy 1954-es adat szerint az elítéltek 28%-a volt visszaeső.

A levegőtlen cellák a büntetés célját jóval meghaladó, embertelen szenvedést okoztak az elítélteknek. A túlszűfolttság miatt több börtönben a legelemibb

⁵⁸ Gláser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Történeti áttekintés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1975. 152. oldal

egészségügyi szabályokat sem lehetett betartani, s még a korabeli dokumentumok szerint is „e tény a járványok veszélyét rejt magában”. Mindezek tanulsága, hogy a büntetés-végrehajtást nem szabad aktuális politikai célok kiszolgálójává, eszközévé tenni. Amikor nem elsősorban jogalkalmazó és jogkövető szervnek tekintették, az igazságszolgáltatás részének, pontosabban, mint ami kapcsolódik az igazságszolgáltatás rendszeréhez, akkor a törvénysértések, az emberi jogok megsértésének eszközévé süllyesztették.

Az 1954. évi 17. számú törvényerejű rendelet ugyan utal a szabadságvesztés végrehajtásának kétféle módjára; a börtönre és a büntetés-végrehajtási munkahelyre, a gyakorlatban azonban nem volt különbség a két végrehajtási mód között. E jelenségre felfigyeltek és kiadták a 29/1955. (XI. 11.) BM-IM-Legf.Ü. számú együttes utasítást.

Hatására csökkent a börtönökben fogva tartottak létszáma, s az 1956. október 1-jei létszám az 1951. évi létszámnak már csak a 86,1%-a volt. Az 1951–1953-as évek átlagában több, mint 128.000 főt ítélték el. Egyharmadát közellátási és áldrágítási cselekményekben mondták ki bűnösnek. A 100.000 főre jutó gyakorisági mutató 1373 volt. Az elítéltek kb. 35%-át pénzbüntetéssel és javító-nevelő munkával, 63%-át pedig szabadságvesztéssel sújtották. Az igazsághoz tartozik, hogy ebben az időszakban kiszabott szabadságvesztés büntetések nagyobb hányadát nem hajtották végre, részben azért, mert a végrehajtás több, mint egyharmadát már eleve felfüggesztették; részben pedig azért, mert egyéni- és közkegyelmi rendelkezések útján elengedték vagy törölték... 1954-ben az elítéltek száma 70.000 alá, több mint 45%-kal esett vissza. Habár a következő évben ismét emelkedett, de az 1960-as évek közepéig tovább csökkent.⁵⁹

A végrehajtó szervek kötelességeként megfogalmazott jogok érvényre juttatására azonban a törvényességi felügyelet megszervezése nélkül semmi esély nem volt.

Annak ellenére, hogy az alkotmány már 1949-ben rendelkezett az ügyészségről, a realizálására az 1953. évi 13. számú törvényerejű rendeletben (Ütvr.) került csak sor, s eléggé szűkreszabottan.

⁵⁹ V. ö.: Rózsa János: A bűnözés alakulása a statisztikus nézőpontjából. Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról. (Szerk.: Münnich Iván) Kossuth Könyvkiadó. 1988. 98–116. oldal

A törvényesség helyzetére jellemző példaként hozható fel, hogy a szabadságvesztés büntetésen kívül a többi büntetés végrehajtását még belső utasítások sem szabályozták. Az erre az időszakra eső korábbi kutatások szinte áttekinthetetlennek tartották a javító-nevelő munka és a mellékbüntetések végrehajtását. Országosan egységes gyakorlatról még szó sem lehetett ebben az időszakban, de még olyan törvényességi vizsgálatról sem, amely ezt elősegítette volna. Az Ütvr. és a 20/1953. Legf.Ü. számú utasítás a törvényességi felügyeletet a letartóztató intézetek feletti törvényességi felügyeletre szűkítette le, vagyis az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés végrehajtására. E koncepció tarthatatlanságát a későbbi gyakorlat bizonyította, lehetőséget teremtett a törvénytisértésekre. Ebben az időszakban a törvényességi felügyeletet a szabadságvesztés végrehajtásának felügyelete, valamint a kodifikációs, szabályozási feladatokban való közreműködés kötötte le. A szabadságvesztés szervezett módon történt megkezdésének biztosítására a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter, az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész 29/1954. számú együttes utasítást adott ki, amely a „bíróságok részére előírta” a büntetés végrehajtásával kapcsolatban rájuk háruló feladatokat. A büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészi feladatok szétesztása a más felügyeleti tevékenységet végzők között, a leszűkítése a törvénytisértések időszakában egyébként is hatástalanná tette a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészi munkát.

Az Ütvr. a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész kötelességeként jelölte meg ugyanakkor, hogy ügyeljen arra; „... a letartóztató intézetekben csak olyanokat tartsanak őrizetben, akiket a törvénynek megfelelő határozattal nyomozó szerv, ügyész vagy a bíróság helyezett letartóztatásba, valamint arra, hogy a letartóztató intézetekben a fogva tartásra vonatkozó szabályokat megtartsák. Nyomban szabadlábra kell helyezni azt, akit törvényes alap nélkül tartanak letartóztató intézetekben.”⁶⁰ A törvénytisértések feltárása és kiküszöbölése érdekében bármely időpontban meglátogathatja a letartóztató intézeteket és munkahelyeket, megvizsgálhatja a fogva tartás körülményeit és rendjét. Megtekintheti azokat az okmányokat, amelyek alapján a letartóztatottakat fogva tartják, továbbá megtekintheti a letartóztató intézetek igazgatósága által kiadott rendelkezéseket, amelyek

⁶⁰ Ütvr. 25. §. (1) és (2) bek.

a letartóztatottak fogva tartásának körülményeire és rendjére vonatkoznak.⁶¹ Az operatív intézkedés jogát jelenti, hogy az ügyész maga helyezheti határozatával szabadlábra a törvénysértően fogva tartottat. Ennek külön kiemelése szükséges volt a jogszabály meghozatalának idejében abból az általános rendelkezésből, hogy „a letartóztató intézetek vezetősége köteles az ügyésznek a törvények megtartására és a letartóztatottak fogva tartásának körülményeire vonatkozó rendelkezéseit végrehajtani.”⁶² Sajnos, mindez csak papíron létezett, pedig nem is volt sok.

Az ötvenes évek politikai és büntetőpolitikai torzulásai az alapvető emberi jogok súlyos megsértését jelentették a durva, embertelen bánásmódot, a börtönökben a biztonság- és termelés-centrikusságot. Nyugat-Európában eközben a reszocializáció segítésére irányuló erőfeszítések voltak a jellemzőek.

Az 1956. október 23-át követő néhány nap alatt a börtönökből kiszabadultak a politikai foglyok, a beszolgáltatást nem teljesítő parasztok ezrei. Végérvényesen ekkor szűntek meg a szénbányák mint bv. munkahelyek, pl. Béta bányauzem, valamint a büntetés-végrehajtási ipari vállalatok is.

A forradalom és szabadságharc vérbefojtása után több száz halálos ítélet született. Az értekezésem alapjául szolgáló kutatómunka során egyébként már selejtezett iratok hiányában találtam az akkori személyzet által kézzel is készített feljegyzéseket, amelyekből kitűnően az 1970-es évek elejéig 1180 főt végeztek ki halálos ítélet alapján. Közülük 380 főt szervezkedés, hűtlenség, népellenes bűntett miatt. Felmerül, hogyha még a háborús bűntettek miatt kivégzetteket is rehabilitálták, az igazsághoz tartozó lenne ezeket az ügyeket is felülvizsgálni. A fegyverrejtegetés miatt kivégzettek ügyei is figyelmet érdemelnének. (Kitartóan állította a halálra ítélt gazda, hogy ő nem tett semmilyen fegyvert a szalmakazalba.)

1959-ben napirendre került a szabályozatlan vagy nem megfelelően szabályozott büntetések végrehajtásának törvényességi vizsgálata az ügyészség feladatai között. Így került sorra a mellékbüntetések, a javító-nevelő munka, a pénzbüntetés; a szabadságvesztés körében pedig a bánásmód, az elhelyezés, a munkáltatás, nevelés, a fegyelmi eljárás, a feltételes szabadságra bocsátási gyakorlat, az intézkedések körében pedig az elkobzás végrehajtásának törvényességi vizsgálata. Ennek eredménye volt, hogy szabályozták az egyes büntetési nemek

⁶¹ Ütvr. 26. §.

⁶² Ütvr. 27. §.

végrehajtását. Az egyes jogoktól eltiltás, a foglalkoztatástól eltiltás, a kitiltás és a kiutasítás végrehajtását a 3/1959. BM-IM-Legf.Ü. számú együttes utasítás tartalmazta, a javító-nevelő munkával kapcsolatos kérdésekről szóló tájékoztató pedig 1959. október 16-án jelent meg. Megfelelő szabályozás hiányában a javító-nevelő munka végrehajtásának gyakorlata nem volt egységes, a vállalatok eltérően értelmezték a javító-nevelő munkára ítélt jogi helyzetét. Az elkobzás tárgyában tartott vizsgálatok eredménye volt a 14/1957. (XII.5.) IM. számú rendelet, mint amely a büntetőeljárás során lefoglalt, illetőleg elkobzott dolgok kezeléséről és nyilvántartásáról szólt.

A szabadságvesztés végrehajtása tárgyában a 8/1959. (VI.30.) BM. számú utasítás kiadására került sor, amely a büntetés-végrehajtási rendszert nem változtatta ugyan meg, hanem csak módosította.

Az 1950. évi II. törvény 50. §-ában megfogalmazott büntetési céllal összhangban a nevelés szabályozottan is büntetés-végrehajtási feladattá vált. Hátrányosan diszkriminálta az utasítás az „osztályidegeneket”, viszont tartalmazta az elítéltek nevelésének elvi-szervezeti feltételei megteremtését is. Előírta, hogy minden büntetés-végrehajtási feladatot, funkciót az elítéltek őrzésének és nevelésének, mint két fő feladatnak kell alárendelni. Az elítéltek munkáltatását a nevelésük fő eszközének tekintették, és megszüntették a KÖMI-t, mint különálló szervezetnek a működését és az országos parancsnokság szervezetébe vonták be. Új módon szabályozta a levelezés és látogatás kedvezményét, kifejezésre juttatott egyfajta differenciálást a feltételes szabadság engedélyezésénél is. Jelentős mértékben megszigorította az addig eléggé általános félkedvezményt és még a negyedkedvezményből is kizárta a szokásos és súlyos visszaeső bűnözőket, a munkamegtagadókat, az öncsonkítást elkövetőket. Az elítéltek nevelésének egységes irányítására 1959-ben a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán létrehozták a Nevelési Osztályt, a 32/1959. számú országos parancsnoki parancs előírta többek között, hogy minden száz letartóztatott nevelésével egy nevelő foglalkozzon. Kezdetét vette az elítéltek iskolai oktatása, megjelent számukra egy központi szervezésű hetilap, vezetékes rádiót hallgathattak, lehetőség nyílt filmvetítésekre és kulturális rendezvények szervezésére is. A BM. Utasítás gondolt az elítélt szabadulása utáni helyzetére is.

Ezen időszakban a büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyeletéről lényegében megállapítható, hogy az 1950–59-es években nemigen működött, 1956-ig szünetelt is. Az ügyészség negyedévi tervekkel dolgozott és egy-egy vizsgálati témával az egész ügyészi szervezet foglalkozott. Az 1953. évi 13. számú törvényerejű rendelet nem határozta meg kellő pontossággal a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet kereteit, s így eleve nem lehetett összhang a gyakorlat és a jogszabály között.

Változást hozott az 1959. évi 9. számú törvényerejű rendelet és az ennek alapján kiadott 5/1959. Legf. számú utasítás. Ez volt az első utasítás, amely a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelettel foglalkozott, meghatározta a szervezetét, alapvető feladatait, tárgyát, a felügyelet gyakorlásának módját.

Az utasítás jelentős mértékben bővítette a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyelet feladatkörét, felhívta a figyelmet a visszaesés megelőzése szempontjából fontos büntetés-végrehajtási területekre. A Legfőbb Ügyészség az utógondozással kapcsolatos nehézségek megismerése végett 1959-ben reprezentatív felmérést végzett a visszaesés okairól. A törvényességi vizsgálatok rámutattak arra, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer a módosítások ellenére sem biztosítja a kellő differenciálást, lényegében azonos végrehajtási mód érvényesült valamennyi szabadságvesztést töltő elítéltre nézve. A szabályozás hiányosságai miatt rendezetlen volt az elítélt jogi helyzete. A feltételes szabadságon lévők felett nem volt hatékony ellenőrzés, nem rendezték a jogait, kötelességeiket sem. A pénzbüntetés végrehajtásának ütemét jelentős mértékben lelassította a Btá. 36. §-ának rendelkezése, amely csak behajthatatlanság esetében engedte meg a pénzbüntetés szabadságvesztésre átváltoztatását. A vizsgálatok megállapították, hogy a visszaesők nagy százalékánál az ismételt bűnözésben szerepet játszott a magára hagyatottság, a társadalom elfordulása, a szabadságvesztésből szabadult foglalkoztatásának megtagadása. Bizonyos változást hozott az 55/1960. (XII. 22.) Korm. számú rendelet, amely elsőként szabályozta a börtönből szabadultak munkába való elhelyezkedését.

Az 1961. évi V. törvény (Btk.), s az ehhez kapcsolódó végrehajtási jogszabályok révén bővült a büntetés-végrehajtás tárgyköre.

A Btk. a szabadságvesztésnek két végrehajtási módját különböztette meg; a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. Arra nézve, hogy a szabadságvesztést milyen esetben kell börtönben vagy büntetés-végrehajtási munkahelyen végrehajtani, a törvény nem rendelkezett. Általánosságban szögezte le, hogy a börtön a büntetés-végrehajtási munkahelynél szigorúbb.

Azt, hogy a szabadságvesztést kikkel szemben kell börtönben és kikkel szemben kell büntetés-végrehajtási munkahelyen végrehajtani, az Igazságügyi Minisztérium 1964. május 29-jén szabályozta a 3/1962. BM. számú utasításhoz kapcsolódva. Ez az együttes utasítás előírta azt is, hogy a szabadságvesztést kiszabó ítéletről kiállított értesítésen a bíróságok tüntessék fel az elítélés alapját képező büntett politikai, illetve köztörvényi jellegét, a feltételes szabadság korlátozásait, illetve kizárását.⁶³ Jelentős volt az 1964. október 6-án kiadott 5-ös számú Nevelési Utasítás, amely módosította, továbbfejlesztette a fegyelmi eljárás szabályait és megjelölte a megyei börtönökben folyó nevelő munka célját, feladatát, elveit, eszközeit és módszereit. Az utasítás kitért más büntetés-végrehajtási szakágak (ör-, anyagi, pénzügyi szolgálat) nevelési feladataira is. Az 1965. május 15-jén kiadott utasítás az adminisztrációt igyekezett egyszerűsíteni, megszüntetve a letartóztatottak elhelyezési nyilvántartását, az IM. Bv. Országos Parancsnokának 6/1966. számú parancsa pedig az addigi törzslap helyett nyilvántartó lapot rendszeresített. A 109/1964. (IK. 10.) IM-BM-HM-MM számú együttes utasítás a szabadságvesztés foganatba vételével kapcsolatban teremtette meg a szorosabb összhangot a bíróságok és a bv. intézet között. Jelentősége volt az 1963. december 2-án kiadott Egészségügyi Utasításnak is, amely a kényszerzubbonny (óvóköntös) alkalmazását szabályozta. A Btk. 47. §-a ismét lehetővé tette, hogy a pénzbüntetést meg nem fizetés esetén szabadságvesztésre változtassa át a bíróság. Kiiktatta a hosszadalmas polgári végrehajtási eljárást, aminek eredményeképpen jelentősen meggyorsult a pénzbüntetés végrehajtása. Amíg 1955. december 31. napján mindössze 37,7% volt a pénzbüntetés behajtási aránya, 1965. december 31. napján már 87,9%.

1963-ban a magyar börtönügynek addig elfoglalt helyét illetően született jelentős döntés; a belügyminisztérium szervezetéből az igazságügy-miniszter irányítása alá került.⁶⁴

⁶³ Hatályos Legfőbb Ügyészi Utasítások Gyűjtemény. Budapest, 1966. 259. oldal

⁶⁴ 1963. évi 24. számú törvényerejű rendelet.

A büntetés-végrehajtási nevelés célját a korabeli 3221/1963. (V. 30.) kormányhatározat is kifejezésre juttatta azzal, hogy tételei között szerepelt többek között; „...a differenciálás a szabadságvesztés végrehajtása során is annyira fontos, mint a büntetőeljárás egyéb szakaszaiban a nyomozás és az ítékezés során. A kiszabott büntetések végrehajtása során... minden eszközzel törekedni kell az elítéltek átnevelésére és ingyenesen gondoskodni kell arról, hogy a szabadságvesztés büntetésüket letöltött személyek a róluk való gondoskodás hiányában vagy más körülmények hatására ne lépjenek újból a bűnözés útjára”.

Kezdetét vette az egyes büntetések végrehajtásának jogi szabályozása. A javító-nevelő munka végrehajtásának a 7/1962. (VI. 28.) IM. számú rendelet, a kényszergyógykezelés fogatosításának a 9/1962. (VII. 21.) IM. számú rendelet, a büntetőbírószági határozattal elrendelt kényszerelvonó kezelés fogatosításának pedig az 5/1962. (IX. 16.) EüM. számú rendelettel történt meg a végrehajtás szabályozása.

Ettől az időtől kezdődően háromévenként törekednek az ügyészségek, hogy egy-egy büntetési nem végrehajtásáról áttekintést nyerjenek, 1963-tól figyelhető meg a főügyészségeknél olyan törekvés, hogy nem mechanikusan, mennyiségi szemlélettől vezettetve, kizárólag a Legfőbb Ügyészség által kijelölt kérdésekben tartanak törvényességi vizsgálatokat, hanem a helyi törvényességi viszonyokat figyelembe véve tűzik napirendre a törvényességi szempontból nem kielégítőnek mutató büntetés-végrehajtási feladatok megvizsgálását. 1963-tól vált gyakorlattá, hogy a főügyészségek helyileg egy-egy törvényességi szempontból elmaradottabb végrehajtási területet vontak vizsgálat alá. Ezt az ún. helyi jellegű vizsgálati tevékenységet aktuális témaválasztás, aktivitás, eredményességre való törekvés kezdte jellemezni.

A jogszabályi változások szükségessé tették a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet feladatainak, szervezetének, tárgyának, módszereinek újraszabályozását. Erre az 1/1964. Legf.Ü. számú utasítással került sor, amely 1964. május 1. napján lépett hatályba. Új feladatot jelentett a kényszergyógykezelés, a büntetőbírószági határozattal elrendelt kényszerelvonó kezelés, valamint a bűnügyi nyilvántartás törvényességi felügyelete. Kötelezővé tette az utasítás az ügyészségek számára az érdemi végrehajtáshoz szükséges nyilvántartások vezetését is.

Pl. a kényszergyógykezeléssel és kényszerelvonó kezeléssel kapcsolatos nyilvántartások vezetését. Ezekből lehetett csak megállapítani, hogy egy-egy megyében kik vannak házi gondozásban, illetve kik állnak kényszerelvonó kezelés hatálya alatt. Az 1963-ban és 1964-ben az utógondozás törvényessége tárgyában tartott ügyészi vizsgálatok nyomatékosan felhívták a figyelmet arra, hogy az utógondozás szabályozása az 55/1960. (XII. 22.) Korm. számú rendelettel nem tekinthető megoldottnak. A 12/1965. (VII. 1.) Korm. számú rendeletben kifejezésre jutott már az a felismerés, hogy a szabadságvesztésből szabadultat nemcsak támogatni, hanem ellenőrizni is kell. Az 1964–1965-ben a szabadságvesztés végrehajtásának tárgyában végzett ügyészi vizsgálatok (így az elítéltek elhelyezésével, anyagi és egészségügyi ellátásával, a neveléssel, a fegyelmi eljárással, a munkáltatással kapcsolatban) felhívták a figyelmet a büntetés-végrehajtási rendszer megváltoztatásának szükségességére. Az 1955. évi Bv. Szabályzattal deklarált büntetés-végrehajtási rendszer ugyanis a módosítások ellenére sem tudta biztosítani a szabadságvesztés végrehajtása során az egyéniesítés és differenciálás feltételeit.

Élénkítőleg hatott a 60-as évek elején megindult kodifikációs munkára az elméleti tevékenység is, ami azt tükrözte, hogy megnőtt az érdeklődés a büntetés-végrehajtás tartalmi kérdései iránt. A bűnügyi tudományokban végzett kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a bűnözés elleni küzdelemben hosszú távú tervet kell készíteni. A büntetés-végrehajtás területén a börtönök rossz állapotát, a személyi állomány felkészületlenségét, a militáris szemléletet, a törvényi szintű szabályozás hiányosságát is megemlítették. A büntetéssel kapcsolatos elméleti munka élénkítésében jelentős szerepet játszottak Földvári József, Fonyó Antal és Kádár Miklós elméleti nézetei, valamint az a vita, amely felelevenítette a tett-büntetőjog és a tettes-büntetőjog, illetőleg a büntetésbiztonsági intézkedés problémáit.

Szabó András, Molnár József és Huszár Tibor a fiatalkorúak büntető intézeteit vizsgálta, Vermes Miklós pedig a visszaesők börtönkörülményeit.⁶⁵

A magyar szerzők közül többen a hátrány, a „malum” okozását tartották a büntetés alapelveinek. A büntetést és a nevelést általában nem egymást kizáró fogalmaknak tekintették, de nem is azonosíthatóknak. A büntetés hátrányozó

⁶⁵ V.ö.: Szabó András: A nevelési helyzet alapproblémái a fiatalkorúak börtönében. Állam- és Jogtudomány. 1962/3.; Molnár József: A büntetett fiatalkorúak személyiségformálása és a javítóintézet. Kriminálisztikai Tanulmányok. Budapest, 1963.; Huszár Tibor: Fiatalkorú bűnözők. Budapest, 1964.

jellegével kiváltott visszatartó erejével védi a társadalmat, a bűnelkövetőt pedig a végrehajtás neveli. A kriminológiai programot Balogh László és Pál László így fogalmazták meg jegyzetükben: „a büntetés-végrehajtás ideje alatt végzett nevelés programja a társadalmi alkalmazkodás képességének és készségének a kialakítása az erkölcsi, jogi és társadalmi normákkal szemben elfoglalt értelmi és érzelmi érdektelenség felszámolása, a helyes magatartás és a társadalmi együttélési szabályok megtartására irányuló kötelességszerű cselekvés indító okainak kialakítása és elmélyítése, a személyiségkorrekció útján a törvénytisztelő állampolgár kialakítása, a személyiség perspektívarendszerének megteremtése.”⁶⁶ Ugyanakkor viszont a büntetés-végrehajtás sem azonosítható a tiszta neveléssel, mert akkor nevelőintézeteket kellene helyette létrehozni, amelyek viszont nem védenék meg a társadalmat.

Számos tanulmány foglalkozott a büntetés-végrehajtás fejlesztésével. A továbbfejlesztés elméleti alapjait azok a kutatások adták, amelyek elősegítették annak felismerését, hogy a legkimunkáltabb büntetési rendszer sem képes a büntetőpolitikai célkitűzések elérését biztosítani korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. Többek között Fonyó Antal, Szabó András, Vermes Miklós írásai a büntetés-végrehajtási jog tudományos művelésének megindulását jelezték.⁶⁷ A bűnözés elleni küzdelem hatékonyságának fokozása mindig megköveteli a büntetés-végrehajtás rendszerének a felülvizsgálatát is, a módszerek és eszközök továbbfejlesztését.

A büntetési rendszer újabb alapokra helyezésének útján az első lépést az 1966. évi 20. számú törvényerejű rendelet tette meg, a szabadságvesztés addig két fokozata két újabb fokozattal bővült, összhangban a bűnelkövetők négy típusával kapcsolatos felfogással. A négy fokozat a következő volt: szigorított börtön, börtön, szigorított büntetés-végrehajtási munkahely és büntetés-végrehajtási munkahely. A bíróság az ítéletében rendelkezett arról, hogy a szabadságvesztést melyik fokozatban kell végrehajtani. A büntetés-végrehajtási rendszer tehát utat engedett az egyéniesítésnek és differenciálásnak, amivel továbbfejlesztette az elítéltek kategorizálását.

⁶⁶ Balogh László-Pál László: Kriminálpedagógia (főiskolai jegyzet, kézirat), Budapest, 1975. 29. p.

⁶⁷ Fonyó Antal: A munka tartalma, célja és módszerei a büntetés-végrehajtás intézményeiben. Jogtudományi Közlöny, 1966/3. 105-113. oldalak; Szabó András: Nevelés a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során. Jogtudományi Közlöny, 1966/5., 231-239. oldalak

A szabadságvesztés végrehajtásának magyarországi történetében figyelemre méltó állomásnak tekinthető a jogi szabályozást illetően a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról szóló 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet (Bv. tvr.), amely minden állampolgár számára megismerhető jogszabályként határozta meg a jogi helyzetet, a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának alapelveit, módszereit és az új büntetés-végrehajtási rendszert. A törvényerejű rendelet és végrehajtására a 110/1967. IM. számú utasítással kiadott Büntetés-végrehajtási Szabályzat 1967. március 1-jén lépett hatályba.

E szabályozás már a nevelést tette egyértelműen a büntetés-végrehajtás leglényegesebb tartalmi elemévé, hosszú időre irányt szabott a gyakorlati munkának, megteremtette a továbblépéshez a jogi feltételeket és eszközöket. A büntetés-végrehajtás céljának az elítéltek törvénytisztelő állampolgárrá nevelését, vagyis az ún. átnevelését jelölte meg. Ez a megfogalmazás mind elvi, mind gyakorlati szempontból összhangban állt a korabeli társadalmi berendezés eszméivel. Megkövetelte a büntetés-végrehajtási szervektől, hogy feladataik megoldását a nevelési cél szolgálatába állítsák.⁶⁸

A bűncselekményt elkövető személyisége nem a társadalomtól elvárt módon alakult, a magatartás indítékrendszere hibás, szemben áll a társadalmi követelmények rendszerével. Megfogalmazást nyert az elítéltek jogi helyzete, így az őket terhelő kötelezettségek. Az elítélteket megillető jogokat a Bv. Szabályzat sorolta fel részletesen. Az elítéltek jogi helyzetének kérdései több, mint egy évtizedig nem volt témája ekkor az elmélet művelőinek sem. A Bv. Szabályzat az elítéltet jogi szempontból a végrehajtás alá vetett tárgyából annak alanyává emelte fel.

A fokozatok jellemzői, eltérő sajátosságai, az egyes fokozatok közötti különbségeket a törvényerejű rendelet jelölte meg. Garanciális intézkedések segítették elő, hogy a fegyelmezés az elítéltek nevelésének fontos eszközévé válhasson. A törvényerejű rendelet gazdagította a jutalmazási rendszert, bevezette a pénzjutalmat és fogház fokozatban a rövid tartamú eltávozást. A munkáltatás céljaként a következő megfogalmazást adta: „A büntetés-végrehajtás során

⁶⁸ V. ö.: Szabó András: Nevelés a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során. Jogtudományi Közlöny. 1966. évi 5. szám 232. oldal

a munkáltatás elsődleges nevelési célokat szolgál; a rendszeres munkás életmódhoz való készséget hivatott kialakítani.”

A növekvő bűnözés türelmetlenséget váltott ki, melynek következménye lett a Büntető Törvénykönyv 1971. évi Novellája, a 28. számú törvényerejű rendelet, amely a halálbüntetés mellé visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést, szigorításokat rendelt el a visszaeső bűnözőkkel szemben. Megváltozott a szabadságvesztés büntetés fokozatainak elnevezése is. A büntetés-végrehajtás szervezete 1966–1967-ben kialakított formában sem tudta biztosítani a meghatározott cél megvalósulását. A Novella négy végrehajtási fokozat elnevezését fegyházra, szigorított börtönre, börtönre és fogházra változtatta. Dogmatikai módosításai közül kiemelkedik a bűncselekmények közötti differenciálás. A vétségek kedvezőbb megítélésben részesültek, mint a büntettek a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának, a feltételes szabadságra bocsátásnak, a kényszergyógykezelésnek, a büntetés felfüggesztésének, a büntetett előlélethez fűződő hátrányok alóli mentesítésnek a szabályozásánál.

A fiatakorúak esetében a büntetés-végrehajtási rendszert is ezen időszakra differenciálttá kívánták tenni, bár a felnőttekre vonatkozó általános szabályok rájuk is irányadóak voltak. Több átmeneti szerepet betöltő jogszabályt⁶⁹ követően az 1966. évi 20. számú tvr. változtatta meg érdemben a fiatakorúakkal szemben kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának rendjét, melynek realizálását az 1966. évi 21. számú tvr. tartalmazta. Az eltérések a végrehajtás helyében, rendjében, az anyagi és egészségügyi ellátásban, a köteleességekben és jogokban, nevelésben és oktatásban, a fegyelmezésben, a jutalmazásban, a munkáltatásban és szakoktatásban, a társadalom segítése igénybevételében, a szabadulásra való felkészítésben jelentkeztek.

A büntetés-végrehajtást érintő újabb szabályozásokra is sor került a 60-as évek végén. Az igazságügy-miniszter a 6/1966. (VII. 24.) IM. számú rendeletével újból szabályozta a kényszergyógykezelés végrehajtását, az egészségügyi miniszter az akkori jogpolitikai követelményeknek megfelelően az 1/1966. (VI. 3.) EüM. számú rendeletben határozta meg az egészségügyi szervek teendőit a büntető bíróságok által elrendelt kényszerelvonó kezelés eredményes végrehajtása érdekében. A gyakorlati követelményeknek megfelelően a 7/1968. (XI. 26.) IM. számú rendelet

⁶⁹ 1950. évi 39. tvr., 1951. évi 34. tvr., stb.

módosította a javító-nevelő munka végrehajtásáról szóló 7/1962. (VI. 28.) IM. számú rendeletet.

A büntetés-végrehajtás kérdéseinek nem belső, titkos utasításokban szabályozása már kétségtelen egyfajta fejlődést, egy lépést juttat kifejezésre a törvények tiszteletben tartása iránt.

Figyelmet érdemel a 60-as évek szabályozásából e területen még a 112/1963. IM. számú utasítás az elfogató parancs kibocsátásáról, a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 109/1964. (IK. 10.) IM-BM-HM-MM. számú együttes utasítás, a 112/1967. IM. és a 4/1968. BM. számú utasítás a mellékbüntetések végrehajtásáról, a 105/1966. (IK. 9.) IM. számú utasítás az Országos Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet Működési és Ügyviteli Szabályzatáról.⁷⁰

Az Igazságügyi Minisztérium és a Legfőbb Ügyészség vizsgálati tapasztalatai azt mutatták ebben az időben, hogy a bíróságok feltételes szabadságra bocsátási gyakorlata nem felelt meg a Btk. 39. §. (1) bekezdésében írt törvényi előfeltételeknek. Kellő indok nélkül feltételes szabadságra bocsátottak nem egy esetben olyan elítélteket, akik a feltételes szabadságra bocsátást követően elég rövid idő alatt újabb bűncselekményt követtek el.

Az 1963–1971. közötti években alakult ki a büntetés-végrehajtás feletti ügyészi felügyelet három fő módszere: a kötelező munkatervi vizsgálatok, a legfőbb ügyészi utasításban előírt időszaki vizsgálatok, a főügyészség éves célkitűzése keretében tartott helyi jellegű vizsgálatok. 1966-ban az elítéltek munkáltatása és bérezése tárgyában tartott törvényességi vizsgálatok alapján az elítéltek kárfelelősségének részletes szabályozását kellett kezdeményezni. „Hosszú éveken át vitatott volt a végrehajtásban a munka szerepe, célja... a munkáltatás öncélúvá vált, sokszor a termelési érdekek léptek előtérbe a büntetés-végrehajtási érdekekkel szemben....”⁷¹

Figyelmet érdemel, hogy az előzetes letartóztatás foganatosításának szabályait már ekkor valamennyi foganatosító szervre nézve egységes elvek szerint

⁷⁰ A bűnügyi nyilvántartás törvényességi felügyelete körében a Legfőbb Ügyészség Ig. 2411/1964. számú körlevele iránymutatást adott a magyar állampolgár külföldi elítélése tárgyában követett eljárásra nézve, a Bfl. 21.414/1968. számú főosztályvezetői utasítás pedig a rehabilitáció törvényességi felügyeletére nézve tartalmazott előírást.

⁷¹ Gláser István: A szabadságvesztés végrehajtás új rendje és az azzal kapcsolatos ügyészi törvényességi felügyeleti feladatok. Ügyészségi Értesítő II. évfolyam, 1966. évi 4. szám 10. oldal

rendelte megállapítani a törvényerejű rendelet. 1969-ben több főügyészség vizsgálata is megállapította, hogy nem következetes a szigorított börtönökben a gyakorlat az elítélteket terhelő köteleességek teljesítésének megkövetelésénél, de ugyanakkor a magatartási szabályok nehezen ellenőrizhetők, formális követelményeket is támasztottak az elítéltekkel szemben. Később igazságügy-miniszteri parancs jelölte meg az elítéltek új magatartási szabályait a különböző büntetés-végrehajtási fokozatokban.

1970-ben hat főügyészség vizsgálta meg a szabadságvesztésből szabadultak utógondozását. Megállapításuk szerint az utógondozás helyzete a három évvel azelőtti helyzethez képest nem javult, sőt, egyes területeken hanyatlást tapasztaltak. Már ekkor felmerült az utógondozás új alapokon való szabályozásának szükségessége.

1970-ben a kényszergyógykezeltek büntetőeljárási jogainak, továbbá polgári jogi és családjogi helyzetének vizsgálata során az előbbi területen a törvényesség nagyfokú lazaságát lehetett tapasztalni, amely elsősorban a kérdések szabályozatlanságára volt visszavezethető. Folyamatossá vált ebben az időszakban a házi gondozás és a bv. intézeten kívüli kényszerelvonó kezelés törvényességi felügyelete is.

Az ügyészségről szóló 1972. évi V. törvény (Üt.) az 1959. évi 9. számú törvényerejű rendelethez képest a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyeletben a következő változásokat hozta:

1.) Az Üt. IV. fejezete az eddiginél konkrétabban fogalmazta meg a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyelet tárgyát. Nemcsak egy általános meghatározást adott, hanem kihangsúlyozta, hogy a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyelet tárgyát az összes fő- és mellékbüntetések, valamint a Btk-ban megjelölt intézkedések képezik.

2.) Kifejezetten kiterjesztette az Üt. a törvényességi felügyeletet a feltételes szabadságra, az utógondozásra és a bűnügyi nyilvántartásra is.

3.) Az Alkotmány 77. §. (3) bekezdése szerint „az állam minden szervének és minden állampolgárának kötelessége, hogy az alkotmányt, az alkotmányos jogszabályokat megtartsa, és feladatkörében eljárva megtartassa.” Értelemszerűen az alkotmánynak ez a rendelkezése az Üt. IV. fejezetében is érvényesítendő. Ezért nem lett tárgya a törvényességi felügyeletnek a büntetések megkezdésével kapcsolatos

adminisztráció és ügyviteli szabályok betartása, a büntetés-végrehajtási szervek gazdálkodási tevékenysége, a büntetés-végrehajtási vállalatok gazdaságosságának kérdése, a nevelési eljárások, a pedagógiai módszerek kérdése.

4.) Az Üt. megerősítette az előzetes letartóztatás foganatosításával kapcsolatos jogszabályok betartásának addigi, legfőbb ügyészi utasításban előírt ellenőrzési gyakorlatát.

5.) Az 1959. évi 9. számú törvényerejű rendelet rendelkezési jogot biztosított az ügyész számára „a letartóztatottak fogva tartásának körülményeivel” kapcsolatban is. Ebben az időszakban a „letartóztatott” fogalmába az elítéltet is beletartozónak értelmezték. Az ügyészi rendelkezési jognak ez a széles körű szabályozása elkerülhetlenné tette a büntetés-végrehajtási szervek jogkörébe való beavatkozást. Ezt szűkítette az Üt. azzal, hogy az ügyészi rendelkezési jogot az elítéltek fogva tartási körülményeivel kapcsolatban nem tartotta fenn.⁷²

6.) Az Üt. alapján új jogot jelentett, hogy az ügyész bármely büntetőügy iratait megvizsgálás végett magához kérhette, hogy a határozat végrehajtása megfelel-e a törvényeknek. Ezt az iratbeszerzési jogot az Üt. polgári ügyek iratainak a beszerzésére is kiterjesztette.

A legfőbb ügyész az Üt. alapján a 12/1973. (ÜK. 12.) Legf. Ü. számú utasításban szabályozta a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet szervezetét, az előzetes letartóztatás, a szabadságvesztés, a javító-nevelő munka, a pénzbüntetés, a mellékbüntetések, a felnőttekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések, az utógondozás és a bűnügyi nyilvántartás törvényességi felügyeletének módszereit. A legfőbb ügyészi utasítás már tekintettel volt az 1974. január 1. napján hatályba lépett büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (Be.) rendelkezéseire is.

Jelentős változás a korábbi legfőbb ügyészi utasításhoz képest, hogy a rendelkezés nemcsak a szabadságvesztést végrehajtó szervekkel szemben, hanem minden, a büntetőügyben hozott határozatok végrehajtására illetékes szerv esetében törvényességi felügyeleti intézkedésként írja elő, ugyanakkor – a Üt. 12. §. (1) bekezdéséhez kapcsolódva – meg is jelöli a büntetőügyben hozott határozat végrehajtására illetékes szerv vezetőit. Az Üt. 12. §. (2) bekezdésének alapvetően

⁷² V. ö.: Gláser István: A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletéről. Ügyészségi Értesítő VIII. évfolyam, 1972. évi 4. szám 20. oldal

fontos rendelkezése szerint „az ügyész köteles nyomban szabadlábra helyezni azokat, akiket törvényes határozat nélkül tartanak fogva.” Az utasítás egységesítette a törvényességi felügyelet gyakorlatának módszereit, amelyek a következőképpen nyertek megfogalmazást: eseti feladatok ellátása, kötelező munkatervi és helyi jellegű törvényességi vizsgálatok lefolytatása.⁷³

Új előírás volt a bv. felügyeleti ügyész részére, hogy a feltételes szabadságon lévő elítéltet jegyzőkönyvi figyelmeztetésben részesíthette a magatartási szabályok megszegése esetén. A mellékbüntetések közül a vagyonelkobzás törvényességi felügyelete jelentett új feladatot. A kényszergyógykezelés és a kényszerelvonó kezelés törvényességi felügyeletével kapcsolatban megjegyezhető, hogy 1974. január 1-jétől megszűnt az addig kötelező nyilvántartás. Az utasítás lehetővé tette, hogy az ügyész is intézkedést tehet a szabadult elhelyezése, a társadalomba való beilleszkedésének elősegítése érdekében.

A szabadságvesztés végrehajtásának vizsgálata során szintén az nyert megállapítást – az előző évekhez hasonlóan –, hogy helytelen szemlélet uralkodik, másrészt hiányoznak a feltételek is. A nevelőállomány jelentős része szakképzetlen volt, nem lehetett szó szakszerű és szervezett nevelésről. Nem differenciálódott eléggé az őrési, munkáltatási és nevelési rendszer. A kulturált elhelyezés követelményei is finoman szólva sok kívánnivalót hagytak még maguk után. A termelésre helyeződött ismét a hangsúly, szinte önálló tényezővé nőtte ki magát és egyre kevésbé volt a nevelés eszköze.

A Be-re tekintettel az Igazságügyi Minisztérium újraszabályozta a kényszergyógykezelés végrehajtását – (5/1974. (VI.16.) IM. számú rendelet, a 125/1973. (IK. 1974. évi 1. szám) „IM. utasítás” pedig a Be. XVIII. fejezetére figyelemmel meghatározta a megyei bíróság elnöke által kijelölt „egyesbíró feladatait”. A Btk. novella és a Be. rendelkezéseit figyelembe véve újraszabályozást nyert a szabadságvesztés büntetés végrehajtása és az előzetes letartóztatás foganatosítása a 107/1974. (IK.8.) IM. számú utasítással kiadott büntetés-végrehajtási szabályzatban, amely 1974. július 1. napján lépett életbe.

Jelentősen nőtt a pénzbüntetésre ítélték száma és a pénzbüntetés összege. A végrehajtás jól szervezettségét mutatta a 89,9%-os behajtási arány.

⁷³ V. ö.: Gláser István: A büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet elvi és gyakorlati kérdései. Ügyészégi Értesítő. X. évfolyam, 1974. évi 1. szám 2. oldal

A mellékbüntetések végrehajtása is megfelelő szervezettséget mutatott ezekben az években, bár a vagyonelkobzás és kitiltás kivételével a többi mellékbüntetés végrehajtását csupán belső utasítás szabályozta.

A kényszergyógykezeltek családjogi helyzetével, társadalombiztosítási ellátottságával, büntető- és polgári jogaival foglalkozó mélyreható legfőbb ügyészégi vizsgálat – 1974–1976-os években – feltárta többek között, hogy a kényszergyógykezelt tárgyalásra szóló idézésénél nem tartották be a büntetőeljárási törvény rendelkezéseit. Számos esetben jogtalanul szüneteltették a kényszergyógykezelt nyugdíját.

A bűnügyi nyilvántartás törvényességi felügyeletében új feladatot jelentett a nyilvántartás gépesítésének előkészítésében való közreműködés, amely komoly szerepet játszott abban, hogy lecsökkent a valamilyen okból hibásan kiadott erkölcsi bizonyítványok száma.

A 60-as évek büntető jogalkotásából kiemelés igényel az 1969. évi 9. számú törvényerejű rendelet „A társadalom fokozottabb védelméről a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni fellépés érdekében.” Mód és lehetőség nyílt a visszaesők legveszélyesebb körével szemben a szigorúbb fellépésre. Új intézkedés alkalmazásának lehetőségét teremtette meg a törvényerejű rendelet, a szigorított őrizetét, amely nem egyszerűen csak társadalomvédelmi célokat követő biztonsági intézkedésként került bevezetésre, hanem célja volt a társadalomba való visszavezetés is.

Ennek érdekében lett volna szükséges ezeknél az eltorzult személyiségű elkövetőknél speciális nevelő, ha kell, gyógyító eljárásra, az egyéni és csoportos munkaterápiás kezelésre, a szabadidő helyes eltöltésére, a tartalmas emberi kapcsolatok kiépítésére való nevelésre. Az ilyen speciális foglalkozás személyi (megfelelő szakembergárda) és tárgyi (intézetek, munkahelyek) feltételeit kellett volna gyorsan megteremteni ahhoz, hogy hatásos legyen. „Egyébként azonban nem sok jót várhatunk alkalmazásától” – olvashatjuk a korabeli irodalomban.⁷⁴

A büntetés-végrehajtás intézményrendszere szempontjából is jelentős változás az alkoholisták kényszergyógyításának bevezetése 1974-ben.

⁷⁴ Földvári József: Az új magyar Btk. kriminálpolitikai koncepciójáról. Magyar Jog XXVI. évfolyam, 1979. évi 8. szám.

Nagy jelentőségű volt a szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásáról szóló 1975. évi 20. számú törvényerejű rendelet megjelenése, amely az utógondozás differenciált rendszerét hozta létre.

A segítő-gondozó funkciót minden arra rászoruló a szabadságvesztésből szabadult személy esetében lehetővé tette. Az első törvényhozási intézkedés volt, amely a visszaesőkkel szemben nem a represszió fokozásával kívánt fellépni. A segítő-gondozó feladatok lényegében a szabadulás előkészítésében, támogatásában jelentkeztek. A részletes végrehajtási szabályokat a 3/1975. (XII. 11.) IM. számú rendelet és a rendőri szervekre külön a 7/1977. BM. számú utasítás tartalmazta. Helyesen mutatott rá a törvényerejű rendelet indokolása arra, hogy „a büntetését kitöltő személy elkövet-e újabb bűncselekményt, jórészt attól is függ, milyen körülmények közé került, a környezete miként befolyásolja, adott esetben miként ellenőrzik a magatartását, a szükséges esetben megkapja-e a támogatást a társadalomba való beilleszkedéshez.”

Az 1970-es évek második felében a büntetőeljárési jogok biztosítása körében tartott vizsgálatok során még mindig tapasztalható volt egyes bv. intézetekben a határozat formális kézbesítése.

Ez abban nyilvánult meg, hogy átadták a határozatot az előzetesen letartóztatottnak, a kézbesítési ívet rögtön aláírták vele anélkül, hogy a címzett a határozatot egyáltalán el tudta volna olvasni, a jogorvoslattel kapcsolatban nyilatkozhatott volna.

Több főügyészeg gyakorlatára jellemző volt ezekben az években, hogy a havi vizsgálat fő módszerének a bv. dolgozókkal, illetve az előzetesen letartóztatottakkal való beszélgetést tekintették, s mellőzték a konkrét ügyek megvizsgálását. Sajnos, ilyen módszert egyes társadalmi ellenőrző szervezetek részéről napjainkban is lehet tapasztalni, s bizony a közzétett megállapításaik megalapozottságát ezért kételkedve is fogadhatják a vizsgált szervek vezetői. A hetvenes évek végén az ügyészek változtattak e módszeren.

1977-ben megvizsgálták a bánásmód törvényességét. Kiderült, milyen sokoldalú megközelítése is lehetséges ennek. A bántalmazás, a nőkkel való bizalmas kapcsolat, az elvtelen kedvezmény, a szexuális kapcsolat egyaránt tette, hogy a bánásmód törvényessége terén nem volt rend. A tárgyilagosság kedvéért meg kell

jegyezni, hogy a bánásmód törvényessége megsértésének ezek az esetei nem általánosságban voltak jellemzőek, de mindenesetre figyelmet érdemlőek.

A munkáltatás vizsgálata a munkavédelem területén tárt fel sok hiányosságot. Pl. nem készítettek vagy hiányosak voltak a munkavédelmi szabályzatok, nem ragaszkodtak a kötelező esetekben a munkavédelmi vizsgához, nem tartották meg rendszeresen a munkavédelmi szemléket, a zajártalom messze meghaladta a megengedett erősséget, stb.

A helsinki értekezlettől (1975.) meginduló közeledés keretében a büntetés-végrehajtási rendszerek kultúráját, humánumát is kezdték megismertetni az egyes országok között. Ettől kezdődően egyre szélesebb szakmai körök számára is lehetővé vált az ENSZ által kimunkált 1955. évi, az Európa Tanács által kidolgozott 1973. évi ajánlásoknak a megismerése, amelyek már a korszerű börtönnormák megalkotására kétségtelenül hatással voltak. A büntető hatalom „önkorlátozása”, az oldódás légköre, a 70-es évek generációváltása és ezáltal felkészültebb szakemberek munkába állása a hazai szakterületen változást, fejlődés előkészítését hozta magával.

A kriminálpedagógia útkeresésének ebben a szakaszában magán viselte az optimizmus jegyeit, amely szerint a zárt intézeti kényszerkörülmények kedvező feltételeket jelentenek az elítélt személyiségének átalakítására. A kriminálpszichológia e téren végzett kutatásait az óvatos előrehaladás, az elítéltek személyiségformálásának valóságosabb megközelítése jellemezte.

A 70-es évektől egyébként a legtöbb államban már szakítottak a börtönbüntetés terén a nevelési-kezelési módszerek mindenhatóságába vetett elképzelésekkel, előtérbe került az a szkeptikus, realista felfogás, amely a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlen személyiségkárosító hatásának mérséklését tűzte ki célul. A hazai szakirodalomban már olvashattunk ebben az időszakban a szabadságvesztés végrehajtása során jelentkező káros hatásokról is, az elítélt társadalmi kapcsolatainak lazulásáról, mint ami csökkenti a visszailleszkedésének esélyeit.

A pénzbüntetést ebben az időszakban Jescheck a modern kriminálpolitika központi szankciójának tekinti.⁷⁵

⁷⁵ V. ö.: Hans-Heinrich Jeschek: Der Einfluss der neueren schwedischen Kriminalpolitik auf die deutsche strafrechtsreform, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 1978. 694. oldal

Magyarországon a pénzbüntetés alkalmazásának köre, a kiszabott pénzbüntetés összege ebben az időszakban jelentősen emelkedett.

1975-ben a pénzbüntetés össz-előírása még 10,373.853.-Ft-ot, 1979. évben pedig már 133, 390.174.-Ft-ot tett ki. A végrehajtás szervezettségére, a fegyelmezettségére mutat, hogy az ilyen nagyarányú emelkedés ellenére is javult a behajtási arány, amely az 1975. évi 89,4%-kal szemben 1979. év végén elérte a 91%-ot.⁷⁶

A mellékbüntetések végrehajtásának törvényességi felügyelete a végrehajtás ellenőrzésének hiányát tárta fel sok esetben. A rendőri szervek a mellékbüntetés jellegétől függően nem differenciáltak az ellenőrzésben, a még mindig hatályos 4/1968. BM. számú utasítás épp olyan mélységű ellenőrzést igényelt a foglalkozástól eltiltottaknál, a járművezetéstől eltiltottaknál, mint a közügyektől eltiltottak körében.

1978-tól kezdve aktuálissá vált már a szigorított őrizetből ideiglenesen elbocsátottak feletti pártfogói felügyelet vizsgálata is, amelynek során felszínre kerültek a magatartási szabályok értelmezésének problémái, a rendőri és a bírósági szervek együttműködését zavaró jelenségek.

Az 1970-es években összefoglaló elemző munkák jelentek meg a tudomány képviselői részéről a jobbítás érdekében. Horváth Tibor főiskolai jegyzetet, Gláser István egyetemi jegyzetet, Pál László kriminálpedagógiai monográfiát; Bócz Endre, Gönczöl Katalin és Nagy Ferenc jogösszehasonlító tanulmányokat írt. Vigh József és Tauber István az elítéltek beilleszkedési szándéka kialakulásának akadályairól írt tanulmányt, Csetneky László a büntetés-végrehajtási pszichológia akkori ismeretanyagát foglalta össze. Földvári József a korabeli büntetés tanát foglalta rendszerbe.⁷⁷

Az 1976-ban megindult kodifikációs munkához kidolgozott fejlesztési koncepció már lemondott az elítéltek személyiségének átalakítására irányuló végrehajtási célról, figyelmet a jogi szabályozás kidolgozására, a humánus bánásmódra, valamint a végrehajtás ügyészségi és bírósági kontrolljának erősítésére irányította. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló, 1979. évi kódex-

⁷⁶ Saját gyűjtési adatok az Igazságügyi Minisztérium és a Legfőbb Ügyészség irattárában

⁷⁷ Gláser István: A magyar büntetés-végrehajtási jog (egyetemi jegyzet), 1976.; Gláser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970.; Földvári József: A büntetés tana. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970.; Bócz Endre: A szabadságvesztés végrehajtásának keretei Finnországban. Jogtudományi Közlöny, 1978/9. 563-568. oldalak; Gönczöl Katalin: A „rehabilitációs” ideológia „csődje” – börtönreformok az amerikai kontinensen. Jogtudományi Közlöny. 1977/12. 569-666. oldalak; Nagy Ferenc: Szociálterápiai intézmények, mint a büntetési célok elérésének eszközei egyes európai országokban. Jogtudományi Közlöny. 1978. 37-45. oldalak; Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban, Budapest, 1976; Csetneky László: Büntetés-végrehajtási pszichológia (főiskolai jegyzet). Rendőrtiszti Főiskola. 1975; Vigh József-Tauber István: A szabadságvesztés hatékonyságának főbb jellemzői. Jogtudományi Közlöny, 1976. 641. oldal

szerű és 1990-től már a szakirodalomban kódex-ként említett törvényerejű rendelet tankönyvi feldolgozásában kiemelkedő munkát végzett Horváth Tibor, aki szerkesztője volt a kétkötetes „Büntetés-végrehajtási jog” című főiskolai tankönyvnek, amelyet a BM Könyvkiadó adott ki 1983-ban. Az 1980-as években a szakterületen végzett kutatások a valós helyzet illúzióktól mentes, reális feltárására irányultak. Nagy Ferenc öt nyugat-európai ország tekintetében végezte el a büntetés-végrehajtási jog összehasonlítását, Mezey Barna a börtönügy történetének részleteivel, Vókó György az elítéltek jogi helyzetével, Horváth Tibor és Kabódi Csaba az emberi jogok érvényesülésével foglalkoztak.⁷⁸

A rendszerváltozás éveiben megindult reform-előkészületeknek a tudomány részéről is segítségére siettek, sajnos a gyakorlati végrehajtáshoz még a korábbiaknál is szűkösebb erőforrások álltak rendelkezésre. Az átfogó reform ezen a területen történő gyakorlati megvalósulásának elmaradása mellett viszont sikerre vezetett a magyar büntetés-végrehajtás eurokompatibilissé tétele, ami az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendeletet módosító 1993. évi XXXII. törvényben jutott kifejezésre. Ennek előkészítésében, majd kodifikációjában az elmélet művelői részéről is komoly szerepet töltöttek be.⁷⁹

A 90-es években megjelent szakmai tanulmányok is tükrözik az elméleti és gyakorlati, továbbá a fejlesztési problémákat sokoldalú megközelítésből.⁸⁰

A fogva tartással járó szankciók végrehajtása minőségének meghatározó jelentőségére figyelemmel nem haszontalan az összes fogva tartott létszámának alakulását áttekintenünk 1945-től napjainkig. Ezzel kapcsolatban is azonban csak a bv. intézetekre nézve lelhetők fel adatok. Itt a fogva tartottak összlétszámának (jogerősen elítélt, előzetesen letartóztatott, szabadságvesztésre átváltoztatott pénz- vagy munkabüntetést töltő, kényszergyógykezelt vagy ideiglenesen

⁷⁸ Nagy Ferenc: Ausztria, az NSZK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése, Bv. Szakkönyvtár, 1990/1.; Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 1995., Vókó György: A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban. Jogtudományi Közlemény. XLIV. új évfolyam 1989. évi 8. szám, Horváth Tibor: Az emberi jogok védelme a büntetőjogi szankciók végrehajtása során, különös tekintettel a szabadságvesztésre. In.: Az emberi jogok érvényesülése a büntető igazságszolgáltatásban. Miskolc, 1991.; Kabódi Csaba: Az emberi jogok érvényesülésének lehetőségei a börtönben. Börtönügyi Szemle. 1991/1.

⁷⁹ Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességének, hatékonyságának tényező (kandidátusi értekezés) 1989., Lőrincz József: A fiatalok szabadságelvonással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása (kandidátusi értekezés) 1993.; Kövér Ágnes: A büntetésről és a börtönről (kandidátusi értekezés) 1994.; Kabódi Csaba: Emberi jogok a börtönben (kandidátusi értekezés) 1995; továbbá olyan cikkek, mint Bárd Károly: A büntetés-végrehajtási reform sikerének feltételei. Börtönügyi szemle, 1991/1. 17-22. old.; Vókó György: Strasbourgi elvek, Börtönügyi Szemle 1993/3. 49-53. old.; Ruszonyi Péter: Konvenció. Börtönügyi Szemle. 1994/4. 90-100. old.; Kabódi Csaba: Emberi jogok (a strasbourgi esetjog tükrében) Börtönügyi Szemle, 1994/3. 1-13. old.

⁸⁰ Boros János: Rab-hierarchia (erőszak és informális státusz összefüggései a visszaeső elítélteknél). Börtönügyi Szemle. 1995/2. 16-21. old.; Huszár László: Alkalmazkodás (hosszúidős elítéltek börtönadaptációja). Börtönügyi Szemle, 1995/2. 23-35. oldal

kényszergyógykezelést, szabálysértési bírság miatt elzárást töltő) alakulásáról, ami a mindenkori szabályozás függvényében alkotóelemeiben is változott, akkor kapunk reális képet, ha lehetőleg minden évben azonos időpontot veszünk alapul. Az egyes évek utolsó napján (december 31-én) ez a következőképpen alakult:⁸¹

1945-ben 10.682, 1946-ban 12.641, 1947-ben 12.722, 1948-ban 15.802, 1949-ben 18.959, 1950-ben 21.214, 1951-ben 35.039, 1952-ben 34.368, 1953-ban 23.276, 1954-ben 28.971, 1955-ben 30.451, 1956-ban 5.375, 1957-ben 19.170, 1958-ban 18.760, 1959-ben 16.063, 1960-ban 13.827, 1961-ben 15.879, 1962-ben 13.391, 1963-ban 11.033, 1964-ben 14.334, 1965-ben 17.156, 1966-ban 18.169, 1967-ben 17.379, 1968-ban 15.974, 1969-ben 16.822, 1970-ben 18.374, 1971-ben 19.946, 1972-ben 20.013, 1973-ban 18.540, 1974-ben 17.778, 1975-ben 18.154, 1976-ban 20.485, 1977-ben 17.811, 1978-ban 19.150, 1979-ben 16.764, 1980-ban 17.532, 1981-ben 18.881, 1982-ben 19.775, 1983-ban 21.129, 1984-ben 21.884, 1985-ben 23.016, 1986-ban 24.816, 1987-ben 22.543, 1988-ban 20.921, 1989-ben 15.928, 1990-ben 12.319, 1991-ben 14.810, 1992-ben 15.913, 1993-ban 13.186, 1994-ben 12.694, 1995-ben 12.455, 1996-ban 12.763, 1997-ben 13.410, 1998-ban 14.181, 1999-ben 15.066, 2000-ben 15.757, 2001-ben 17.169, 2002-ben 17.624, 2003-ban 16.379, 2004-ben 16.399, 2005-ben 16.300, 2006-ban 14.740, 2007-ben 14.328, 2008-ban 14.572, 2009-ben 15.196 fő volt büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezve. Megfigyelhető, hogy 3-4 év telik el addig, amíg a kriminalizálás és a dekriminalizálás, a büntetéseket szigorító vagy enyhítő büntetőpolitika hatása a fogvatartottak létszámában jelentkezett.

Az összlétszám alakulására kisebb mértékben volt befolyással, hogy az 1989. évi LIV. törvény kiiktatta a szankciórendszerből a szigorított őrizetet, az 1990. évi XVI. törvény a munkaterápiás alkoholelvonást, az 1993. évi XVII. törvény a szigorított javító-nevelő munkát. Ugyanakkor 1995. január 1-jétől az idegenrendészeti őrizetben lévőkkel bővült időlegesen a bv. intézetekben fogva tartottak összlétszáma.

A nemzetközi összehasonlítások alkalmával használt ún. bebörtönzöttségi arány számításához ezek az adatok azért nem használhatók fel, mivel nem tartalmazzák a rendőrségi fogdákból fogva tartottak – s történelmünk során más előfordult helyeken fogva tartottak – számát. Sajnos mindig elkövették a kutatók azt

⁸¹ Saját gyűjtési adatok a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a Legfőbb Ügyészség irattárában

a hibát, hogy csak ezeket az adatokat vették figyelembe a bebörtönzöttség méréséhez, a más országokkal való összehasonlításhoz. Egyébként az összehasonlítás kérdéseinek a nemzetközi szakirodalomban egy külön fejezete alakult ki az eltérő mérési módszerek miatt.

A rendőrségi fogdákból fogva tartottak létszáma (örizetese, előzetesen letartóztatottak) az egyes évek utolsó napjain a következők voltak: 1989-ben 971, 1990-ben 1649, 1991-ben 1471, 1992-ben 1575, 1993-ban 1280, 1994-ben 1609, 1995-ben 1316, 1996-ban 1327, 1997-ben 1464, 1998-ban 1.312, 1999-ben 1.215, 2000-ben 1.148, 2001-ben 1.262, 2002-ben 1.038, 2003-ban 843, 2004-ben 90, 2005-ben 132, 2006-ban 155, 2007-ben 71, 2008-ban 54, 2009-ben 57 fő.⁸²

A fogva tartottak létszámának alakulása mindig hatással volt a fogva tartási körülményekre, az elhelyezésre, munkáltatásra, anyagi és egészségügyi ellátásra, nevelésre, bánásmódra, az intézeti fegyelemre, stb., végső soron a törvényességre is.

Az 1990-es években a növekvő és minőségében is kedvezőtlenül változó bűnözés új kihívás elé állította a bűnüldöző és a büntető igazságszolgáltatási szerveket.

A represszív jelleg megnyitásával hozható összefüggésbe a visszaesés, a feltételes szabadságra bocsátás, a felfüggesztett szabadságvesztés, a vagyonekobzás és a rehabilitáció szabályozásának megváltoztatása. Ennek következtében, valamint az 1989. évi és az 1990. évi közkegyelmi törvények hatására, továbbá a szabálysértési eljárásban alkalmazott elzárás elrendelhetőségének módosítása következtében mintegy 3000 fogvatartott szabadítására került sor 1990-ben. A többszörös visszaesők feltételes szabadságra bocsátása lehetőségének bevezetésével újabb 3000 fő szabadulhatott. 1995-ben a fogvatartotti létszám a tíz évvel korábbinak a fele volt. Ugyanakkor ebben az időszakban a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények a korábbiaknak 3-4 szeresére emelkedett. A végrehajtás során célul tűzték ki a büntetőintézeti körülményekkel együtt járó személyiségkárosító hatás mérséklését, a börtönviszonyok humanizálását. Erre komoly biztató hatással volt a nyugat-európai tapasztalat, az ENSZ és az Európa Tanács intézményrendszere, az emberi jogok, az emberi méltóság megerősödött hangsúlya. A hatékonyság és a

⁸² Saját gyűjtési adatok a Legfőbb Ügyészség irattárában

gazdaságosság jegyében ismét hangsúlyt kapott a szabadságvesztés alternatívákkal helyettesítése.⁸³

A börtönügyi jogalkotás és jogalkalmazás alakítására a nyugat-európai államokban börtönügyi alapelveket fogalmaztak meg.⁸⁴ A normalizálás elve alapján az elítéltek jogi helyzetét, életmódját, anyagi ellátását közelíteni kell a szabad élet feltételeihez. Az ezzel kapcsolatos átfogó fejlesztés azonban elmaradt. A nyitottság elvén az elítéltek szellemi és fizikai izolációjának a lehetőség határáig oldó törekvést értik. 1993-1999. között nőtt a feltételes szabadságra bocsátottak, az enyhébb fokozatba helyezettek, az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának hatálya alá kerültek, a büntetés-félbeszakításon lévők száma. A felelősség elve alapját az emberi jogi koncepció nyújtotta, amely a büntetőhatalom korlátlanágával szembeállította az elítélt emberi jogait. Az elítéltet a végrehajtási folyamat közreműködőjévé teszi, a büntető végrehajtás funkciója a társadalom számára elfogadható életvezetés kialakításához történő segítségnyújtásra módosult. A börtönszemélyzetnél ez egy szemléletváltozást, az eddigiektől eltérő bánásmód-kultúrát követelt meg, amely folyamat még napjainkban sem ért véget. A gyakori ügyészégi ellenőrzések, vizsgálatok sajnos még napjainkban is tárnak fel bántalmazásokat.

A szervezett bűnözői körök aktivizálódására, a robbantásokra, az állampolgári biztonságérzetet megingató bűncselekményekre a büntető igazságszolgáltatás az ítélkezés szigorításával reagált. Az 1999. március 1-én hatályba lépett 1998. évi LXXXVII. törvény a jogalkalmazásnak ebbe az irányba történő elmozdulásához nyújtott törvényi alapot. A novella többek között bevezette az ún. középmértéket, módosította a feltételes szabadságra bocsátás, a próbára bocsátás, a büntetéskiszabás szabályait, bevezette a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést (TÉSZ).

A szigorítás hatására a fogvatartotti létszám emelkedett, a letöltött szabadságvesztés tartamának átlaga 4 év 1 hónap volt a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának számítása szerint. A végrehajtás során csökkent az enyhébb fokozatba helyezések, az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának, az intézményekből ideiglenes eltávozások száma. A férőhelybővítés ellenére a

⁸³ Kerecsi Klára-Dér Mária: Mennyibe kerül a büntető igazságszolgáltatás, avagy az alternatív szankciók költsége. Kriminológiai Tanulmányok. XXXV., 1998. 47-54. oldalak

⁸⁴ V. ö.: Lőrincz József: Harmonizációs törekvések és problémák a magyar börtönügyben a rendszerváltozás időszakában. Börtönügyi Szemle. 2001/4. sz. 15-23. oldalak

zsúfoltság nőtt, több lett az ún. rendkívüli események száma, a rend és fegyelem fenntartásához szükséges intézkedések kerültek előtérbe a többi büntetés-végrehajtási feladattal szemben. A nyitottság és a felelősség elvének gyakorlatban érvényesülése szűkebb területre szorult, feszültebbé vált a fogvatartottak és a személyi állomány kapcsolata.

A 2003. évi büntető novella: a 2003. évi II. törvény a szigorítások javarészét eltörölte, de meghagyta az életfogytig tartó szabadságvesztést. A börtönnépességet csökkentő hatását növelte a 2007. január 1-től bevezetett közvetítői eljárás a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kiterjesztésével, az enyhébb fokozatba helyezést elősegítő eljárási szabályokkal. (enyhébb fokozatból előbb mehet feltételes szabadságra.) Ezzel párhuzamosan megalkották a pártfogó felügyelet rendszerének átalakításáról szóló 2003. évi XIV. törvényt, a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényt, a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvényt, valamint az Igazságügyi Hivatalról szóló 144/2005. (VII. 27.) kormányrendeletet. Nemcsak megalkották a jogszabályokat, hanem meg is valósították azok rendelkezéseit, megszervezték nyomban a végrehajtást is.

A rendszerváltozás óta a fiatakorúak elhelyezési körülményeinek javítása érdekében létrehoztak 3 regionális intézetet; a megépítésük sorrendjében Kecskeméten, Szirmabesenyőn és Pécsen, lehetőség nyílt nevelési és kezelési csoportok kialakítására. A fogvatartott nők létszáma kétszerese általában a fiatakorúak létszámának a fogvatartotti népességen belül (5 % körüli). Az ő regionális elhelyezésük is megoldásra vár. A megyei büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak többsége előzetesen letartóztatott, 2005. óta az előzetes letartóztatás végrehajtásának fő helyei a megyei büntetés-végrehajtási intézetek lettek a Be. és a Bv. tvr. módosítása folytán.

Az állandóan zsúfolt, több mint száz éves épületekben a fogvatartottak elhelyezése nem felelt meg és nem felel meg ma sem a jogszabályi előírásoknak. Nemzetközi ellenőrző szervezetek is ezt rendszeresen szóvá tették és teszik. Elszállításuk jobb körülmények közé jogi státuszuk miatt nem lehetséges. Büntető eljárási jogait úgy tudják legjobban gyakorolni, ha közel vannak védőikhez, a velük szemben eljáró hatóságokhoz és hozzátartozóikhoz. Amikor az egyik megyében megszüntették a büntetés-végrehajtási intézetet (Komárom-Esztergom) és

az előzetesen eltartóztatottakat más megyébe szállították át, nagy felháborodást váltott ki, amely még nem nyugodott le ma sem. A büntetőeljárás lett nehezebb ezáltal és a védelem pedig akadályozott, a nagyobb költségeket nem is említve.

A Büntető Törvénykönyv büntetési és intézkedési rendszerének módosításával összefüggésben mindig napirendre került a büntetés-végrehajtási jogi szabályozás módosításának szükségessége is. A XX. század második felében Európa sok államában változtatták, módosították a büntetés-végrehajtási jogot vagy teljesen új törvényi alkotások születtek.

Lényegében a bűnözés alakulása, amire visszavezethető a börtönnépesség nagyarányú megnövekedése, több alkalommal, emellett a bűnelkövetők összetétele, a súlyosabb büntetések is. Az utóbbi tíz évben a bűnelkövetők számát és százezer lakásra jutó gyakoriságát az ország megyéiben az 1. és 2. számú táblázat, valamint a szintén mellékletet képező kartogramok mutatják.

Nem számolt a törvényhozó azzal, hogy a fogva tartottak száma emelkedik, a haladó elképzelések megvalósításához a személyi és tárgyi feltételek rendelkezésre fognak-e majd állni. Kedvezőtlen változást lehetett tapasztalni a fogva tartottak összetételében is. Ezt tárja elénk adatokkal a 3., 4., 5., és 6. táblázat. Azt, hogy miképpen alakult a közel 30 év alatt a bűncselekmények, az elkövetők, elítéltek és a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték száma; a 7. sz. ábrával kombinált táblázat mutatja (Bv. Nyto.). Nőtt a börtönök biztonságára, rendjére nagyobb veszélyt jelentő erőszakos, garázda jellegű bűncselekményért elítéltek és a nagyobb gondoskodást igénylő fiatalok, továbbá a kóros személyiségű, a személyiségzavarban szenvedő, valamint az alkoholizmusra hajlamos fogva tartottak számaránya. A fejlesztési elképzelések, amelyek az elhelyezési körülmények és az ellátás javítására, a munka díjazásának emelésére, a nevelési és munkáltatási feltételek javítására irányultak, nem valósulhattak meg. A 8/1979. (VI. 30.) IM. rendelet a büntetés-végrehajtási szabályzatról (Bv. Szabályzat) a Bv. tvr.-el együtt 1979. július 1-jén lépett hatályba, mint a büntetés-végrehajtás jogi alapjai. A Btk., a Be. és más törvények változásaira tekintettel többször módosult időközben a Bv. tvr. is.⁸⁵

⁸⁵ Például az 1993. évi XXXII., az 1995. évi CVII., a 2003. évi XIV., a 2003. évi CXXV., 2006. évi LI., 2007. évi XXVII., 2008. évi XCII., 2009. évi CXLIX. törvény, stb.

A Bv. tvr.-hez hasonlóan a Bv. Szabályzatot is minden alkalommal módosítani kellett a Bv. tvr. és más törvényi szintű jogi szabályozás változása alkalmával.⁸⁶

A büntetés-végrehajtási szabályzat végrehajtása tárgyában kiadott 101/1981. (IK.2.) IM. számú utasítás részletes szabályozást tartalmazott minden szolgálati ág tevékenységére. Időközben a jogi szabályozás változása folytán ezt is módosítani kellett⁸⁷, majd hatályon kívül helyezni.

Az Őrszolgálati Szabályzat kiadásáról a 107/1982. (IK.3.) IM. számú utasítás rendelkezett, ami helyett 1989. július 1. napján lépett hatályba a 102/1989. (IK.2.) IM. számú utasítás mellékleteként kiadott, a büntetés-végrehajtási testület Biztonsági Szabályzata.

A Bv. tvr. a szükséges elzárttság mellett biztosítja az elítélt és a külvilág közötti kapcsolat fenntartását, sőt fokozását. Megfelelően deklarálja a büntetéssel együtt járó hátrányok és a humanizmus egységét, céltudatosan szolgálva a társadalomba való visszavezetést a hosszabb szabadságvesztésre ítéltknél. „A szabadságvesztés végrehajtási rendszerének jelentős pozitívuma, hogy a szabályozás most először gondol és fordít figyelmet azokra, akiknél az elmeműködés kóros állapota korlátozta a cselekménye következményeinek felismerését, illetve akik személyiségzavarban szenvednek. Ezek, valamint a kényszergyógyításra kötelezett alkoholisták számára hozták létre a gyógyító-nevelő csoport intézményét”.⁸⁸ A Bv. tvr. évszázados hiányosságot pótol azzal, hogy egységes szempontok szerint szabályozta a közügyektől, foglalkozástól, a járművezetéstől eltiltás, a kitiltás és a kiutasítás végrehajtását. A vagyonek Kobzást 1979 július 1-ig a polgári perekben hozott határozatokhoz hasonlóan hajtották végre. A Bv. tvr. érvényt szerzett a vagyonek Kobzás büntető szankció jellegének azzal is, hogy a végrehajtását kimondottan büntetés-végrehajtási feladatnak tekinti. A mértéktelen alkoholfogyasztás és a bűnözés összefüggése készítette a törvényalkotót, hogy a társadalom védelmét jogi formában is biztosítsa. Az alkoholisták kényszergyógyítása (Btk. 75. §.) általános feltétele az volt, hogy a bűncselekmény elkövetése összefüggésben legyen az elkövető alkoholista életmódjával. A Btk-ból az intézkedések közül történt törlése nem aratott sikert, különösen akkor nem, amikor a

⁸⁶Például a 12/2006. (III. 23.), 61/2007. (XII. 23.), 20/2009. (VI. 19.) IRM. stb.

⁸⁷ 119/1983., 106/1984. IM. számú utasításokkal, stb.

⁸⁸ Nyíri Sándor: Büntető jogpolitika – büntetőjog. Ügyészeti Értesítő XVII. évfolyam, 1981. évi 3. szám 7. oldal

tőlünk nyugatabbra fekvő országokban éppen erősítik. A Btk. 76. §-ában szabályozott munkaterápiás alkoholelvonó intézetben végrehajtandó kényszergyógyítás a Btk. módosítása folytán kikerült természetesen a büntetés-végrehajtási jogszabályokból is.

A Bv. tvr. az elítéltek nevelését alapelvnek tekintette, amit kifejezésre juttatott az a korábbi, már hatályon kívül helyezett rendelkezése is, hogy „a szabadságvesztés végrehajtásának egész rendszere, az abban részt vevő szervek összehangolt tevékenysége az elítéltek nevelését szolgálják”. A nevelés szempontjából célszerűbb, humánusabb fegyelmezési és ösztönzőbb jutalmazási rendszert vezetett be. A szabadulás előkészítéséhez hathatósabb segítség nyújtására adott lehetőséget. A hosszú tartamú szabadságvesztés személyiségkárosító hatásának kompenzálása végett az ilyen tartamú büntetést töltő elítélteknek a szabadulás előtti átmeneti csoportba helyezését tette lehetővé a megelőző évek kriminálpedagógiai és pszichológiai tapasztalataira alapozva. Külön feltételeket teremtett a személyiségzavarban szenvedő elítéltek gyógyítására, sajátos nevelésére és oktatására.

A nevelés szerepének megnövekedett fontosságát juttatta kifejezésre, hogy az IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 1984-ben kiadta „a büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját és a koncepció megvalósítási programját”, amellyel alapot kívánt adni a büntetés-végrehajtás elméletének és gyakorlatának korszerűsítésére, a személyi állomány szemlélete helyes irányú formálásának segítéséhez, módszertani kultúráltságának fejlesztéséhez. A koncepció nevelés felfogásában már nem fedezhető fel a korábbi időszak optimizmusa, a börtönön belüli nevelés a társadalomban folyóhoz képest minimális programra vállalkozhat ott már csak. Nem vállalhatja a családi, iskolai nevelés teljes programját, a személyiség sokoldalú kibontakoztatását sem tűzheti ki célul. Az elítéltek pozitív befolyásolására nemcsak a nevelőnek, hanem az egész intézeti hatásrendszernek kell törekednie. „A büntetés-végrehajtási nevelés folyamatjellegét kiemelve rögzíti, hogy a hatásrendszer eleme a büntetést megelőző és a szabadulást követő időszak is, így a nyomozati és a bírói szak, valamint a pártfogó felügyelet és az utógondozás”.⁸⁹

A rendszeres munkavégzés is a nevelési folyamat része, biztosítja az elítélt testi, szellemi képességének fenntartását és fejlesztését, az elítéltet állandó

⁸⁹ Lőrincz József: Négy évtized a magyar büntetés-végrehajtás történetében. Kriminálpedagógiai és Kriminálpszichológiai Tanulmányok. Válogatás a BM. MH. Kriminálpedagógiai és Kriminálpszichológiai Munkaközösségek előadásainak anyagából. III. 1986. 32. oldal.

tevékenységre készíteti és elősegíti a társadalomba való beilleszkedését. Érezhetően csökkenni kezdett a 80-as évek vége felé a fogva tartottak munkája iránti kereslet, a vállalatok nem voltak érdekeltek téve gazdálkodásukban a fogva tartottak alkalmazásában. Ugyanakkor az elítéltek foglalkoztatásának kötelezettsége a vállalatok gazdaságos működését veszélyeztette. A munkáltatással elérni kívánt nevelési cél pedig az, hogy az elítéltet hozzászoktassa a rendszeres munkához, szokássá, életszükségletté kell válni a munkának, az elítélt ez által válik részesévé a társadalom életének. Az 1986-os munkáltatás-fejlesztési koncepció új feladatokat, funkciókat határozott meg, amely szintén felvetette a büntetés-végrehajtás szervezetének továbbfejlesztését, hatékonyabb, rugalmasabb, a feladatokhoz jobban alkalmazkodó intézményrendszer kialakítását. A munkáltatás-fejlesztési koncepció ugyan megkísérelte az elítéltek munkavégzésének gazdaságossági és reszocializációs céljait összehangolni a kedvezőtlen gazdasági körülmények között is, a helyzet rosszabbodásának folyamatát azonban már nem tudta megakadályozni.

A Btk. 46. §-a lehetővé tette, hogy a büntetés-végrehajtási bíró a büntetés végrehajtása alatt megváltoztassa az ítéletben meghatározott fokozatot, enyhítse, vagy szigorítsa az intézeti előterjesztésre. Újabban már az elítélt és védője is kérheti az enyhítést. Évről évre növekedett a szabadságvesztés büntetések végrehajtási fokozatának utólagos megváltoztatása. (8. sz. táblázat)

A szabadságvesztés végrehajtását illetően hatályos szabályaink előremutatóak voltak, ha minden előírássra a feltételek még nem is álltak rendelkezésre. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy „a személyi és tárgyi előfeltételek csak akkor válnak törvényességi kérdéssé, ha a feltételek hiányára hivatkozással elmarad vagy a jogszabály rendelkezéseitől eltér valamely büntetés-végrehajtási feladat ellátása”.⁹⁰

A többi büntetésről, valamint az intézkedésekről szólva megállapíthatjuk, hogy a Bv. tv. 63. §-a a javító-nevelő munka végrehajtását a munkáltatóra bízta és kihangsúlyozta a munkahelyi kollektíva és az ott működő társadalmi szervezetek közreműködésének fontosságát. A 9/1987. (XI. 21.) IM. számú rendelet a javító-nevelő munka új formájának, a közérdekű munkának a végrehajtásáról szólt már.

A Btk-t módosító 1984. évi 19. számú törvényerejű rendelet bevezette a szigorított javító-nevelő munka főbüntetést, ami az elítélt személyi szabadságának

⁹⁰ Nyíri Sándor: A büntetés-végrehajtás időszéri kérdései. Ügyészségi Értesítő XIX. évfolyam. 1983. évi 1. szám 8. oldal

korlátozásával együtt járó munkára kötelezést jelentett. Az alapvető végrehajtási szabályait az 1984. évi 21. sz. törvényerejű rendelettel módosított Bv. tvr., a részletes szabályokat pedig a 3/1985. (III. 7.) IM. számú rendelet és a 118/1985. IK. Bv. mell. 4. f.) IM. Utasítás tartalmazta.

A szigorított javító-nevelő munka végrehajtását vizsgálva megállapítható volt, hogy az elítéltek kb. egyötöde egészségi állapota miatt eleve alkalmatlan volt a lehetséges munkavégzésre. Egyes ítéletek törvényessége is megtámadható volt, mert teljesen munkaképtelen személyeket kötelezett a bíróság szigorított javító-nevelő munkára. A csökkent munkaképességűek esetében sem lehetett alkalmazni hatékonyan a büntetést. „Az ítélet, amely arra kötelezi az elítéltet, hogy olyan munkát végezzen, amelyre egészségi állapotánál fogva alkalmatlan, nem hajtható végre, hiszen törvénybe ütközik. Ezért egyrészt az ilyen ítéletek jogorvoslása, másrészt a foglalkozás lehetőségeinek bővítése” szükségessége merült fel.⁹¹ A meglepetésszerűen bevezetett új főbüntetés eredetileg csak a közveszélyes munkakerülést szankcionálta, 1987-től azonban alkalmazni lehetett más bűncselekményekre is. 1989-től nemzetközi egyezségokmányba ütközése miatt hazánk eltörölte a közveszélyes munkakerülés büntethetőségét. Ezáltal leszűkült az alkalmazási lehetősége is. A szigorított javító-nevelő munka hasonlított végrehajtásában az ún. félszabad típusú intézményre, amely a személyi szabadság korlátozását jelentette ugyan, de nem olyan mértékben, mint ha teljes személyi szabadságkorlátozás alatt töltött volna az elítélt szabadságvesztés büntetést. A Btk-t módosító 1987. évi III. törvény terjesztette ki a szigorított javító-nevelő munka alkalmazásának lehetőségét, de ennek ellenére nem emelkedett a szigorított javító-nevelő munkára ítélték száma.

A vizsgálat idején 17,5%-át kellett a büntetésnek szabadságvesztésre átváltoztatni, mert az elítélt kivonta magát a büntetés-végrehajtás alól. Egyébként az elítéltek között jelentős számban voltak visszaesők, alkoholisták. A gyűjtő- és elosztó intézet Martonvásáron működött, ahonnan az elítélteket munkásszállásokra szállították ki, amelyek a munkahelyek közelében voltak. Így a férfiakat a Dorogi Szénbányák munkásszállására, Péliszentföldre, a Nyírlugosi Állami Gazdaságba, a nőket pedig az Újpesti Bőrgyár munkásszállására. 1985-ben 376 főt, 1986-ban 902

⁹¹ Sáfrán György–Vókó György: A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásával kapcsolatos gyakorlati kérdésekről egy vizsgálat tapasztalatai alapján. Ügyészségi Értesítő 1986. évi 3. szám 31. oldal

főt ítélték szigorított javító-nevelő munkára a bíróságok, ettől kezdve azonban egyre csökkent a számuk, 1991-ben már csak 91 főt ítélték erre a büntetésre. A szankciórendszerből a rendszerváltást követően történt kiiktatását⁹² illetően megállapítható volt a tapasztalatokat értékelve az, hogy úgy szabad csak büntetőjogi szankciót bevezetni, hogy annak a végrehajtási feltételeit is előtte megteremtik, a végrehajtását is előkészítik, megszervezik. Úgy az elmélet és a gyakorlat számára is megfontolásra tartják érdemesnek a jogirodalomban azt a gondolatot, amely a szabadságvesztés végrehajtását ellátó intézményrendszer félszabad típusú intézettel történő kiegészítését jelentené.

A pénzbüntetés végrehajtására alapvetően fontos rendelkezések a Bv. tvr. 68–69. §-a, valamint a valamennyi büntetés és intézkedés fogamatba vételére, illetve végrehajtására nézve szabályokat előíró, a többször, így a 104/1984. (IK.5.), a 109/1985. (IK.4.), a 120/1987. (IK. 1988. 2.) IM. számú utasítással módosított, a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra háruló feladatokról szóló 107/1979. (IK.8.) IM. sz. utasítás, valamint a 108/1985. (IK. 4.) és a 121/1987. (IK.1988. 2.) IM. sz. utasítással módosított, a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bírósági büntetés-végrehajtási csoportra és a bírósági gazdasági hivatalra háruló feladatokról szóló 108/1979. (IK. 8.) IM számú utasítás voltak. Utóbbiakat a 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 158. § (2) bekezdése hatályon kívül helyezte.

A pénzbüntetés az egyetlen olyan büntetési nem volt a Btk. rendszerében, amelyet akár főbüntetésként, akár mellékbüntetésként is ki lehetett szabni. Végrehajtásának szabályairól ezért kitérően is érdemes pár mondatban ehelyütt is szólni. A magyar büntetés-végrehajtási jogban a pénzbüntetés végrehajtását – bármennyire is régi büntetési nem – mégis belső utasítások szabályozták eddig részleteiben. A 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet ennek véget vetett. Végrehajtásának hatékonyságát az rontotta le, amikor indokolatlanul engedélyeznek részletfizetést, halasztást.

A szabadságelvonás nélküli büntetések alkalmazásának skáláját, valamint a fokozott individualizációt növelte az a törvényadta lehetőség, hogy egyes mellékbüntetések főbüntetésként is kiszabhatók. A mellékbüntetések végrehajtásának

⁹² Az igazságügy-miniszter a 13/1992. (VIII. 2.) IM. rendeletével a szigorított javító-nevelő munkára ítélt büntetésének végrehajtását félbeszakította.

alapvető kérdéseit átfogóan először a 3/1959. BM-IM-Legf. Ü. számú együttes utasítás szabályozta. A szabályozás áttekinthetőségét nehezítette, hogy szervenként külön utasítások foglalkoztak a mellékbüntetések végrehajtásával. A végrehajtás részletes szabályait a 4/1968. BM számú utasítás tartalmazta, amelyet a 27/2001. (BK. 11.) BM utasítás helyezett hatályon kívül. Felmerült, hogy helyes lenne rendeleti szinten megoldani a végrehajtás részletes szabályozását, amit egyébként a mellékbüntetések önálló alkalmazásának lehetősége, a társadalom fokozottabb bevonása is indokolt. Mindenesetre úgy a rendeleti szintű szabályozás hívei, mint az utasításszintű szabályozás támogatói azonos véleményen voltak és vannak most is abban, hogy a végrehajtás részletes, az új büntető- és büntetés-végrehajtási rendelkezésekkel összhangban álló szabályozását minél előbb meg kell alkotni.⁹³

A jogkorlátozó jellegű mellékbüntetések végrehajtásától jelentős mértékben eltért a vagyoni jellegű mellékbüntetés, a pénzmellékbüntetés végrehajtása, mégpedig annyiban, hogy az elítéltet anyagi hátrány is sújtotta.

A 2001. évi CXXI. törvény 88. §-a (2) bekezdésének a) pontja a Btk-nak a vagyonekobzást tartalmazó 62–63. §-át hatályon kívül helyezte, a vagyonekobzás mellékbüntetés helyett intézkedés lett.

A pártfogó felügyelet érvényesülése szintén változást eredményez az állampolgári jogi helyzetben. A Btk. 82. §-ában szabályozott járulékos jellegű intézkedés, a pártfogó felügyelet közvetlen előzménye az 1975. évi 20. sz. törvényerejű rendeletben előírt pártfogó felügyelet volt. A Btk. továbbfejlesztette és szélesebb körben jelentőséghez jutó jogintézménnyé formálta. Tartalmát először a Bv. tvr. 92–104. §-ai, valamint a 7/1979. (VI.29.) IM. számú rendelet határozták meg. A biztonsági, felügyeleti, valamint a reszocializálási, segítségi vonások komplexitását adta meg a szabályozás.

A fiatalkorúakra az 1951. évi 34. számú, az 1984. évi 23. számú törvényerejű rendelet 11. §-a, a 955/84/1955. OM. számú utasítást követő rendelkezések után kifejezetten pártfogó felügyelet cím alatt adott szabályozás az 1961. évi V. törvény 100. §-a volt. A magatartási szabályok előírását a 6/1962. (VI. 21.) IM. számú rendelet, a végrehajtási szabályokat pedig az 5/1963. (VIII. 21.) MM. számú rendelet tartalmazta. A 2016/1969. (V. 20.) Korm. számú határozat 3. pontja

⁹³ V. ö.: Vókó György: A mellékbüntetések végrehajtásával kapcsolatos rendőri feladatokról. Belügyi Szemle 1983. évi 2. szám 55–60. oldal

alapján a hivatásos pártfogó felügyelet szervezéséről és feladatairól szóló 131/1970. (M.K. 15.) MM. számú utasítás hivatásos pártfogó szervezetet állított fel a társadalmi pártfogók mellett. Az utasítás, valamint a 6/1969. (VIII. 30.) MM. számú rendelet széles körű feladatokat bízott a pártfogókra. A Btk. 119. §-a szerint „a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, a próbára bocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott és javítóintézetből ideiglenesen elbocsátott fiatalok pártfogó felügyelet alatt áll.” A végrehajtást a Bv. tvr. 133. §-a, 1997-ig a 6/1980. (VI. 24.) OM. számú rendelet, az 1/1974. és a 3/1979. OM. számú rendelet szabályozta. Új szabályozást jelentett az 1997: XXXI. törvény, a 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet ezt érintően.

A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XIV. törvény megteremtette a pártfogó felügyelet korszerűsítéséhez szükséges törvényi kereteket.

A Btk. 74. §-a mellőzte a kényszergyógykezelés végrehajtásának házi gondozásos formáját és a kényszergyógykezelést csak a kijelölt egészségügyi intézetben (Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet) engedi fogatosítani. A Bv. tvr. meghatározta a kényszergyógykezelés fogatosításának alapvető feladatát (84. §. (1) bekezdés) és a kényszergyógykezelt jogi helyzetét is (84. §.(2) bekezdés). Azokat az alapvető követelményeket, amelyeket az intézetnek biztosítani kell, a Bv. tvr. a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtásáról szóló 9/1979. (VI. 30.) IM. számú rendelet, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet működéséről szóló 106/1980. (IK. 5.)IM. sz. utasítás, valamint az IM. Bv. országos parancsnokának 0142/1984. OP., majd ehelyett a 0283/1994. (IK. Bv. Mell. Különszám) OP. intézkedésével kiadott szervezeti és működési szabályzat sorolt fel. A Bv. tvr. e szankcióra nézve is módosult, viszont a többi szabály helyébe a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtásáról, valamint az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet feladatairól szóló, a 6/2006. (VIII. 25.) IRM rendelettel módosított 36/2003. (X. 3.) IM rendelet lépett. A zárt intézeti kényszergyógykezelés feletti törvényességi felügyeletet a Legfőbb Ügyészség látja el közvetlenül.

Az alkoholisták kényszergyógyítása lépett a korábbi kényszerelvonó kezelés elnevezésű szakasz helyébe. A Btk. 75. §-ában szabályozott kényszergyógyítás a szabadságvesztés végrehajtásához kapcsolódott, a szabadságvesztés büntetés

töltésének ideje alatt a gyógyító-nevelő csoportban történt. Ez évtől erről is múlt időben lehet említést tenni.

Jogállammá válás előtt a Btk. 76. §-a szabályozta a kényszergyógyításnak a munkaterápiás intézeti kezelés formájában történő végrehajtását. Ennek értelmében a 6 hónapot meg nem haladó szabadságvesztés vagy ennél enyhébb büntetés helyett önálló intézkedésként volt alkalmazható, ha fennálltak a munkaterápiás intézeti gyógykezelés egyébkénti közigazgatási jog által szabályozott feltételei. Az önálló intézkedésként elrendelt kényszergyógyítást a Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézetben, Nagyfán hajtották végre, amely legfeljebb két évig tarthatott. A végrehajtására vonatkozóan a Bv. tvr-en kívül az 1982. évi 41. számú törvényerejű rendelet, a Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet működéséről szóló 105/1984. (IK. 6.) IM. számú utasítás, valamint az IM. Büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 0121/1984. OP. számú intézkedésével kiadott intézeti parancs tartalmazott előírásokat.

Az 1990. évi XIV. törvény a kényszergyógyításnak a Btk. 76. §-ában szabályozott formáját hatályon kívül helyezte a kezelés kikényszerítésének mivoltára, a jogállamiság követelményeire, az emberi jogok érvényesítésére figyelemmel.

Ezt követően a Btk. 75. §-a szerinti kényszergyógyítás a bűnösség megállapítása esetén főbüntetés mellett elrendelhető gyógyító jellegű intézkedés lett. Ehelyütt jegyezhető meg, hogy elősegítette a Btk. 75. §-a szerinti kényszergyógyítás végrehajtását „A kényszergyógyításra kötelezett elítéltek decentralizált kivizsgálásáról és a gyógyító-nevelő csoportok működéséről” szóló Módszertani Útmutató, amelyre az IM. Büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 0128/1984. számú 1984. szeptember 21-jén kiadott intézkedésével került sor. Megjegyezhető, hogy a kidolgozását több különféle szakemberből álló bizottság végezte el a helyszíneken történt komoly, alapos vizsgálatot követően.

A Btk. 75. §-át módosította az 1987. évi III. törvény 11. §-a, amely a kábítószerélvezők vagy kábító hatású anyagot fogyasztók kényszergyógyításáról szólt. A végrehajtását azonban egy későbbi rendeletre bízta a törvényhozó. A büntetés-végrehajtásnál a kábítószer-élvezők és a kábító hatású anyagot fogyasztók kényszergyógyításának sem a tárgyi, sem a személyi feltételei nem voltak meg. A jogi szakirodalomban is szükségesnek ítélték, hogy a kényszergyógyítás lehetősége majd kiterjedjen a kábítószer-függőségben szenvedőkre, sőt, a kábító hatású anyagot

fogyasztókra is, hiszen ezek kóros élvezete a kábítószerhez hasonló függőséget hozhat létre, a gyógyításuk ugyanolyan gondoskodást igényel, mint a kábítószerfogyasztóké. A büntetés-végrehajtási intézetek egy részében drogrevenüciós részlegeket hoztak létre, ahol azokat a fogvatartottakat helyezik el, akik már kapcsolatba kerültek a kábítószerrel. Ambuláns kezelésre kiszállítják őket. A Btk-t módosító 2009. évi LXXX. törvény a kényszergyógyítást törölte a szankciórendszerünkben a külföldi kedvező tapasztalatok ellenére.

Szükségessé vált az életviszonyok folytán az elkobzásra vonatkozó jogszabályok korszerűsítése. Ezt a célt szolgálta a Bv. tvr. 87–89. §-aival. A Btk. 77. §. szerinti elkobzás célja elsődlegesen nem az, hogy joghátrány alkalmazásával tartson vissza újabb bűncselekmények elkövetésétől; hanem, hogy megakadályozza a társadalomra veszélyes dolog további birtokban tartását. A Bv. tvr-en kívül a végrehajtási szabályokat az elkobzás fogantatosításáról, valamint a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezeléséről szóló 15/1988. (X. 25.) IM. számú rendelettel módosított 13/1979. (VIII. 10.) IM. számú rendelet, valamint a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezeléséről és nyilvántartásáról szóló, az 1/1993. (I. 13.) IM-BM-PM együttes rendelettel módosított 117/1984. (IK. 2.) IM.-BM.-PM-Legf. Ü. számú együttes utasítás tartalmazta. A végrehajtási szabályok figyelemmel voltak a technikai, gazdasági, pénzügyi életben bekövetkezett változásokra is, azonban a fejlődés azóta már túlhaladta őket. E végrehajtási szabályokat felváltotta a lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékestésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet. A vagyoneklobzás fogantatosítására a bírósági végrehajtásról szóló 1979. évi 18. számú törvényerejű rendelet (Vht.), és a 14/1979. (IX. 17.) IM számú rendelet (Vhr.) rendelkezéseit kellett alkalmazni – az új Vht., az 1994: LIII. törvény hatályba lépéséig – a Bv. tvr-ben foglalt eltérésekkel. A Bv. tvr. érvényt szerzett a vagyoneklobzás büntetés jellegének azzal is, hogy végrehajtását büntetés-végrehajtási feladatnak tekinti, továbbá azzal, hogy nem ad kibúvási lehetőséget a vagyoneklobzás végrehajtása alól. A 2001. évi CXXI. törvény 88. § (2) bekezdés a) pontja a Btk-nak a vagyoneklobzást tartalmazó 62–63. §-át hatályon kívül helyezte, a vagyoneklobzás mellékbüntetés helyett büntetőjogi intézkedés lett.

A büntetés-végrehajtás és az utógondozás feladatai szorosan kapcsolódnak egymáshoz, már a végrehajtás ideje alatt is messzemenően figyelemmel kell lenni az utógondozásra, meg kell tenni az előkészítő intézkedéseket az utógondozás eredményessége érdekében. „A legtökéletesebb büntetőeljárás vagy a legjobban szervezett és működő végrehajtás sem érhet el komoly eredményeket, ha nincs utógondozás.”⁹⁴

A gyakorlati tapasztalatok szerint is a legintenzívebb és legeredményesebb büntetés-végrehajtás is illuzórikussá válhat az utógondozás hiánya vagy helytelensége miatt. A büntetés-végrehajtás célja; annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék és tartózkodjék újabb bűncselekmények elkövetésétől, csak részben valósíthatók meg a végrehajtás ideje alatt, a továbbiakban az utógondozásra vár már a feladat, hogy a büntetés-végrehajtás során kialakított pozitív készségek realizálását, a reszocializációt, vagy amint a nyugati kriminológiai irodalomban fogalmazzák az utóbbi években, az integrációt biztosítsa. A Bv. tvr. 114–115. §-a, a 16/1989. (XII. 22.) IM. rendelettel módosított 7/1979. (VI. 29.) IM. számú rendelet 13–15. §-a meghatározta a szabadságvesztésből szabadult elítéltnak azt a jogát, hogy segítséget és támogatást kérhet, különösen a munkába állásához, a letelepedéséhez és szállás biztosításához, a megkezdett tanulmányok folytatásához. A letelepedésével és a munkába állásával kapcsolatos ügyeinek rendezése érdekében – az intézet rendjének sérelme nélkül – családtagjaival, volt vagy leendő munkáltatójával, a leendő pártfogóval levelezhet és szükség esetén személyesen is érintkezhet. A szabadult elítélt alkalmazását nem tagadhatták meg a Bv. tvr. rendelkezése szerint amiatt, hogy szabadságvesztésre volt ítélve, kivéve, ha a büntetlen előélet a munkakör betöltésének előfeltétele volt. Ekkor foglalmaztuk meg a pártfogó felügyelet és az utógondozás közötti különbséget először. Az utógondozás és a pártfogó felügyelet kapcsolatára jellemző, hogy az utógondozás tartalmát képezi a pártfogó felügyeletnek is, azonban az utógondozásnak a pártfogó felügyelettől függetlenül is kell érvényesülnie. Mindkét intézkedésnek van azonos tartalmi része, de amíg a pártfogó felügyelet kötelezettséget jelent az elítélt számára, ellenőrzési jogosultságot a hatóságnak, addig az utógondozás csupán lehetőség a segítség kérésére, igénybe vételére.

⁹⁴ Lukács Tibor: Feljegyzés az élők házáról. Gondolat, Budapest, 1979. 286. oldal

A pártfogó felügyelők tevékenységének fontosságát felismerve a jogalkotó a 2003. évi XIV. törvénnyel teremtette meg a pártfogó felügyelet és az utógondozás korszerűsítéséhez szükséges törvényi kereteket. Nagyon nagy eredmény volt, hogy létrejött az Igazságügyi Hivatal, az egyes megyei hivatalok, ahol a pártfogó felügyelők egységes országos irányítás alatt a pártfogó felügyelet és a közérdekű munka végrehajtásával, az utógondozással, a mediációval kapcsolatos feladataikat. Ezzel megszűnt a szankciók és intézmények végrehajtásával kapcsolatos eltérő gyakorlat, a végrehajtásuk elkerült a független bíróságtól.

A végrehajtást előkészítő tevékenységek jogi szabályozásának alakulása közül azokat emelem ki, amelyek viszonylag huzamosabb ideig eredményeznek beavatkozást az állampolgár jogi helyzetébe.

A személyes szabadságot érintő intézkedéseket a Be. jelöli meg. Az elmeállapot megfigyelése (Be. 107. §.) bizonyítási eszköz, nem kényszerintézkedés, mégis a szabadságjog időleges megvonásával jár, foganatosítható szabadlábon lévő és előzetes letartóztatásban lévő terhelttel szemben.

Lényeges, hogy a szabadlábon lévő terhelt elmeállapotát polgári gyógyintézetben, az előzetes letartóztatásban lévő terhelt elmeállapotát pedig az IMEI-ben figyelik meg. Ugyanitt történik az ideiglenes kényszergyógykezelés (Be. 140–145. §.) végrehajtása is. Az őrizettel kapcsolatban a Be. 126-128. §, 555. § (4) bekezdés; a Rendőrségről szóló 1994: XXXIV. törvény 1. § (2) bekezdés i) pontja, 33. §; a 12/1996. (VI. 28.), az 1/1997. (I. 28.), és a 12/1998. (II. 25.), a 40/1998. (IX. 9.), a 4/2000. (I. 31.), a 23/2001. (X. 11.) BM rendelettel módosított 19/1995. (II. 13) BM rendelet a rendőrségi fogdák rendjéről; 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 134. §-a rendelkezett.

„A Bv. tvr. meghatározta az előzetesen letartóztatott jogi helyzetét a foganatosítás rendjében, megjelölte az előzetes letartóztatást foganatosító bv. intézet jogait és kötelességeit, de ugyanakkor lehetőséget biztosított az ügyésznek, illetőleg a bíróságnak arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézet számára az előzetes letartóztatás foganatosítása módjára nézve speciális rendelkezést is adjon. A Bv. tvr. 116. §. (1) bekezdése értelmében ugyanis az előzetes letartóztatást az ügyész, illetve a bíróság rendelkezésének megfelelően kell végrehajtani.”⁹⁵ Lényeges változás, hogy

⁹⁵ Gláser István: A büntetés-végrehajtással összefüggő új jogszabályokból adódó ügyészi feladatok. Ügyészégi Értesítő XVI. évfolyam 1980. év 2–3 szám. 49. oldal

törvényben határozta meg a végső lejáratit időt (felnőtteknél 3 év, fiataloknál 2 év két kivétel esetében), nem a nyomozóhatóságnál, a rendőrségi fogdában hajtják végre – ahol csak kivételesen lehet maximum 60 napig - , hanem büntetés-végrehajtási intézetben.

A járulékos büntetés-végrehajtási feladatok közül elsősorban a mentesítés és a bűnügyi nyilvántartás kérdései emelhetők ki a téma szempontjából fontosságuknál fogva. A bűnügyi nyilvántartás általános rendeltetése a bűnüldöző szervek munkájának segítése.

Egyébként a mentesítésre és a bűnügyi nyilvántartásra vonatkozó jogszabályok közül a Btké. mellett kiemelhető ebből az időszakból a bűnügyi nyilvántartásról szóló 5/1979. (X. 14.) BM. rendelet; az igazságügyi szerveknek a bűnügyi nyilvántartással kapcsolatos feladatairól szóló, a 3/1995. (I.23.) IM. rendelettel módosított 119/1980. IM. utasítás, a hatósági erkölcsi bizonyítványokról szóló 12/1983. (XII. 29.) BM. rendelet, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény, a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény VIII. fejezete, a bűncselekmények és egyes szabálysértések miatt felelősségre vont, rendőrhatalósági felügyelet és kitiltás hatálya alatt álló, valamint a körözött személyek nyilvántartásával kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló, a 2/1980. Legf. Ü. utasítással módosított 5/1977. Legf. Ü. utasítás. A bűnügyi nyilvántartás törvényességi felügyeletével kapcsolatban 1979-ben újszerű rendelkezés volt a Be. 381. §. (3) bekezdésének az 1979. évi 4. számú törvényerejű rendelet 56. §-ában megállapított szövege. Eszerint a bíróságnak a mentesítést kimondó határozata hatályon kívül helyezéséről az ügyész indítványára vagy hivatalból utólag határoz a bíróság, ha a mentesítés hatályát veszítette, vagy utóbb megállapítják, hogy a mentesítésnek törvényi akadálya volt. E rendelkezések helyett következett a Btk. 100-106. §, 121. és 136. §-ai; a bűnügyi nyilvántartásról és a hatósági erkölcsi bizonyítványról szóló, az 1999. évi CXX. törvénnyel módosított 1999. évi LXXXV. törvény; a Rendőrségről szóló 1994: XXXIV. törvény 84. § a), e), g), m) pont; a bűnügyi nyilvántartást kezelő szervről, az adatközlés és az adatszolgáltatás rendjéről szóló, a 45/2000. (XII. 28.) BM-IM együttes rendelettel módosított 7/2000. (II. 16.) BM-IM együttes rendelet; a hatósági erkölcsi bizonyítványról szóló, a 21/2003. (VI. 7.) BM rendelettel módosított 6/2000. (II. 11.) BM rendelet; majd a 2009. évi XLVII. törvény a bűnügyi nyilvántartási rendszerről,

az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról lépett hatályba a 20, 21, 22, 23/2009. (VI. 19.) IRM számú végrehajtási rendeleteivel a korábbiak helyett.

A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete a Btk. és a Bv. tvr. hatályba lépését követő időszakban is fontos szerepet játszott, a felügyeleti munkában a segítőkészség kezdett dominálni.

A változások a következőkben foglalhatók össze: jelentősen bővült a büntetőjogi intézkedések köre, ennek megfelelően a törvényességi felügyelet tárgyát képezték ettől kezdődően a kényszergyógyítás, a pártfogó felügyelet, egy ideig a szigorított őrizetből ideiglenes elbocsátás megszüntetése is. Bővült az előzetes letartóztatás törvényességi felügyelete is. Az ügyészségnek vizsgálni kellett többek között a kényszercselekmények, az elkülönítés törvényességét is, illetve az ügyészi rendelvénnyel rendelkezők teljesítését. A szabadságvesztés törvényességi felügyelete körében a szabadítás törvényessége szempontjából alapvetően fontos a Bv. tvr. 5. §-ának az időtartam számítására vonatkozó rendelkezése. A törvényességi felügyelet tárgyát képezte ettől kezdődően a szabadságvesztés végrehajtásának rendje és ebben a körben elsősorban a büntetés-végrehajtási fokozatok szabályainak megtartása. Jelentős változás állt be a feltételes szabadság kérdésében. Ha a bíróság pártfogó felügyeletet nem rendelt el, a feltételes szabadságra bocsátottat semmiféle magatartási szabály nem kötötte és nem köti ma sem, a feltételes szabadság megszüntetésére is csak akkor kerülhet sor, ha a feltételes szabadság ideje alatt az elítélt újabb bűncselekményt követ el és ezért a bíróság ismét elítéli és megszünteti a feltételes szabadságot.

A büntetés-végrehajtási bírói határozat ellen fellebbezési lehetőség arra kötelezte az ügyészt is, hogy gondosan ügyeljen az indítvány tartalmi és formai helyességére. Kötelességgé vált annak megvizsgálása, hogy megnyugtató módon bizonyítva van-e a szabályok megszegése és az olyan mértékű-e, amiért indítványt kell tennie. Ha nem tartotta indokoltnak a megszüntetési indítványt, akkor a pártfogoltat jegyzőkönyvi figyelmeztetésben részesítette, indítványt tehetett a magatartási szabályok megváltoztatására is, javító-nevelő munka, majd az ehelyett bevezetésre került közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatása helyett az új munkahely kijelölésére.

A pártfogó felügyelet végrehajtásának törvényességi felügyelete során az ügyész ettől kezdődően megvizsgálhatta a hivatásos pártfogó (jelenlegi elnevezése: pártfogó felügyelő), illetve az ellenőrzési feladattal megbízott rendőri szerv tevékenységének törvényességét, megtekinthette a pártfogó felügyelettel kapcsolatos iratokat. Ezen kívül a pártfogolt, annak hozzátartozói, munkatársai, munkahelyi vezetői meghallgatása útján is tájékozódhatott a magatartási szabályok megtartásáról. Ha a próbára bocsátott a pártfogó felügyelet magatartási szabályait megszegte, a bíróság hivatalból vagy az ügyész indítványára tárgyaláson határozott a próbaidő meghosszabbításáról vagy a próbára bocsátás megszüntetéséről.

Erre indítványt nem a bv. felügyeleti ügyész, hanem a bíróság illetékessége szerinti ügyészség terjesztette és terjeszti elő. A bv. felügyeleti ügyész állást foglal a magatartási szabályszegések súlyosságának kérdésében és instrukciót ad az eljárásra illetékes ügyészségnek. Hasonló az eljárás akkor is, ha a pártfogó felügyeletet a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése mellett rendelték el és a pártfogolt a magatartási szabályokat súlyosan megszegte. Amennyiben a bv. felügyeleti ügyész a magatartási szabályszegéseket nem tartotta vagy tartja súlyosnak, visszaküldte és visszaküldi jelenleg is az iratokat a pártfogónak.

A Bv. tvr. a bíróság büntetés-végrehajtási feladatait kiemelte a büntetőeljárás köréből és ezeket az eljárásokat a megyei, illetve a fővárosi bíróságon működő büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe utalta legnagyobb részt.

Sajátos hatásköri szabály érvényesült a katonai bíróság által elítéltek esetében: a bv. bíró feladatait a bíróság katonai tanácsa látta el. A bv. bíró eljárásának sajátosságai a feladat jellegének feleltek meg, egyes bíróként jár el. Az elítélt meghallgatására és bizonyítás felvételére a bv. bírói eljárásban is sor kerülhet, egészen 1993-ig azonban még ilyen esetben sem tarthatott tárgyalást. Az 5/1992. AB. határozatig fellebbezésre csak a feltételes szabadságot, a szigorított őrizetből ideiglenes elbocsátást megszüntető, a javító-nevelő munkát és a szigorított javító-nevelő munkát szabadságvesztésre átváltoztató határozata ellen volt lehetőség. Másfajta határozatot – törvénysértés esetén – hivatalból vagy az ügyész indítványára változtathatott meg. A bv. bíró végzése elleni fellebbezés elbírálása a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsának hatáskörébe tartozott. Egyébként az adott ügyekben mindig a bv. bíró illetékessége alapozta és alapozza meg ma is a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész illetékességét.

Az 1980-as évek végén érzékelhető volt az európai jogállamiság eszmeáramlatának hatása. Megindultak az állam büntetőhatalmának korlátozásával kapcsolatos jogi előkészítő munkálatok, elméleti munkák is napvilágot láttak a büntetés-végrehajtással kapcsolatban is ebben az időszakban hasonló témakörben, így többek között az elítéltek és más jogkorlátozás hatálya alatt állók jogi helyzetével kapcsolatban.

Először a büntetési rendszer humánusabbá tételét kezdték meg. A halálbüntetés, a szigorított őrizet, a kényszergyógyítás munkaterápiás intézeti kezelési formájának, valamint a szigorított javító-nevelő munka megszüntetésére került sor. A halálbüntetéssel kapcsolatban az 1989. évi XVI. törvény tette meg az első lépést, amelynek értelmében a halálbüntetés már nem lehetett hazánkban politikai leszámolás eszköze. 1990-ben az Alkotmánybíróság a már említett 23/1990. (X. 31.) AB határozatával megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ezzel kapcsolatos előírásokat. A rendszerváltással ugyanis megtörtént alkotmányunk módosítása is, melynek tartalmát képezte ettől kezdődően az a követelmény, hogy „... minden embernek vele született joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit sem lehet önkényesen megfosztani”.

Nemzetközi jogi kötelezettségeink teljesítése során, így az Európa Tanácsba történő belépésünkkel összefüggően nagy figyelmet fordított mindenki arra, hogy a hazai büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogszabályok megfeleljenek az Európai Jogok Európai Egyezményének. A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése hazánkban a nemzetközi emberi jogi egyezményekhez – köztük a „Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni egyezményhez” – történő csatlakozás szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai büntető jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését.

A jogharmonizáció folyamata a büntetés-végrehajtási jog fejlődésében is meghatározó változást eredményezett. A jogszabályi változások közül jelentőségére figyelemmel kiemelés igényel a Bv. tvr. rendelkezéseit korszerűsítő 1993. évi XXXII. törvény, amely a büntetés-végrehajtás szabályozásában figyelembe vette az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait, valamint az ENSZ Minimum Szabályait.

Rendelkezései közül garanciális jelentőségükre tekintettel külön is meg kell említeni, hogy a nemzetközi követelményrendszerrel összhangban hozta a fogva tartottak jogi helyzetét, a félszabad végrehajtási rendszer egyes elemeit hasznosítva lehetővé tette a börtönben, illetőleg a fogházban végrehajtandó szabadságvesztés büntetés esetén enyhébb szabályok alkalmazását (EVSZ), ezáltal enyhítve az elítélt személyi szabadságának korlátozását. A korábbiakhoz képest szélesebb körűvé vált a fogva tartottak panaszjoga, általános lett a bírói út igénybevételének lehetősége, bővült a speciális büntetés-végrehajtási jogviszonyban a bírói hatáskör. A vállalt nemzetközi kötelezettségek részei a magyar jognak, így a magyar bv. jognak is, amit az Alkotmánybíróság konkrét kérdésben hozott döntésével megerősített. Megjegyzem, hogy a bv. jog művelői, a bv. joggal foglalkozók körében ez nem volt kétséges.

Ahogy nincs Európában egységes büntetőeljárési jog, ugyanúgy nincs egységes büntetés-végrehajtási jog sem. Jól kivehető, hogy a kontinentális modellben egy-egy intézményre nézve rajzolódik ki az ún. európai trendhez való idomulás.

A rendszerváltozás során egy-két bv. intézetben az elítéltek követeléseiket – hasonlóan a szomszédos országokban előfordult esetekhez – csoportos ellenszegüléssel is megpróbálták kikényszeríteni. Ennek a leszerelése – egy kivétellel – minden esetben nyugodt körülmények között bonyolódott le, a büntetőintézetek működését, a köznyugalmat nem veszélyeztették. Tehát nem volt olyan súlyos ellenszegülés, mint amelyet egyes híradások révén a szomszédos országokból lehetett hallani.

A rendszerváltozással együtt bekövetkezett közkegyelmi törvények a börtönnépesség alakulására kedvező hatással voltak. Az elítéltek elhelyezési körülményei, a foglalkoztatás, a nevelés feltételei a fogva tartottak létszámának csökkenésével javulhattak. Az 1989. és 1990. évi közkegyelmi törvényi rendelkezések eredményeként 1990 nyarán közel háromezer elítélt szabadítására került sor. A büntetőeljárési törvény 1987-es módosítását követően az előzetesen letartóztatottak száma átmenetileg csökkent.

A börtönügy szervezeti korszerűsítése a rendszerváltozást követő években kezdődött meg. Nőtt az intézetek önállósága, egy szervezeti egységbe integrálódtak a fogva tartottak életének irányítását, ellenőrzését és a nevelésüket végző személyek. Az 1993. évi XXXII. törvény többek között előírta, hogy az elítéltet lehetőleg

lakóhelye közelében lévő intézetben kell elhelyezni. Ennek a megvalósításához csak hosszú távon fűzhetők remények. Az elítéltek lehetőleg egyszemélyes zárkába történő elhelyezésével kapcsolatos igény – amelynek a magyar börtönügyben történelmi gyökerei vannak – az elítéltek kedvezőtlen egymásra hatását kívánja csökkenteni a börtön-szubkultúra visszaszorítása érdekében.

Fontos előrelépést jelentett a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény meghozatala, amely a bv. szervezetnek az államszervezetben elfoglalt helyét, az irányítási és vezetési jogköröket, a szervezet felépítését, valamint működésének fontosabb szabályait tartalmazta.

A részletes végrehajtási szabályok kidolgozásának folyamatában 1996. október 1. napján lépett hatályba a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM. számú rendelet (Bv. Szabályzat), amely a büntetés-végrehajtási intézetek számára meghatározó jelentőségű. Komoly változást hozott a fogva tartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 11.) IM. számú rendelet, a fogva tartottakkal kapcsolatos kártérítési eljárás szabályairól szóló 13/1996. (XII. 23.) IM. számú rendelet, a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak birtokában lévő külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos eljárásról szóló 4/1997. (II. 12.) IM. rendelet, a fogva tartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998. (III. 6.) IM. rendelet és a jelenleg hatályos számos, új végrehajtási jogszabály is.

A korszerűsítés a jogalkotást és jogalkalmazást orientáló olyan alapelvek mentén indult meg, amelyeket az ENSZ, majd az Európa Tanács is fontosnak tartott. A megvalósítás során meg kellett felelni a társadalom biztonságához való joga érvényesülésének, mégpedig a fogvatartott személy emberi méltóságának tiszteletével.

A magyar büntetés-végrehajtás több évszázados történetének tanulmányozása az elmélet és a gyakorlat tükrében arra a következtetésre is enged jutni, hogy a fejlődést nem csupán a végrehajtás tárgyi feltételeinek javítása biztosította, hanem a gazdasági fellendülés – amely magával hozta a rabipart, a gazdasági környezet pedig igényt tartott az elítéltek, köztük a börtönből szabadulók munkaerejére –, továbbá a szellemi gondozás, a börtönügyi irodalom is igyekezett megtalálni a büntetés-végrehajtás akkor még megválaszolatlan kérdéseire a választ.

Az európai bűnügyi együttműködés kialakításával kapcsolatos feladat, így a jogalkotás, mint a gyakorlat terén harmonizációs kötelezettségeket jelentett. Ezt hagyományaink illő tiszteletben tartásával, értékeink megbecsülésével folyamatosan végeztük, végezzük.

Történelmünkben meghatározó volt mindig, hogy mikor, kikkel léptünk szövetségre, kikkel kerestük az együttműködés útját. Jól érzékelhető kihatása volt ennek nemcsak a büntető igazságszolgáltatásra, hanem a büntetés-végrehajtásra is.

A BÜNTETÉS ÉS VÉGREHAJTÁSA KOMPLEX ÉRTELMEZÉSÉRŐL SZÓLÓ RÉSZ

IV. FEJEZET

Az ókori gondolkodóktól napjainkig ívelő meghatározó nézetekről, elméleti tételekről és hatásuk irányairól

A bünt nyomon kell, hogy kövesse kísérője, a büntetés, amire már az ókorban Horatius is egyértelműen rámutatott. A filozófia, a büntetési elméletek, nézetek egyes tételei – ha érintőlegesen is – ennek a ma már létező elméleti rendszernek alapjai, létrejöttének mozgatói. A csoportosítás szempontja elsősorban a bűnelkövetők jogi helyzetét szabályozó büntetés-végrehajtási jog kialakulására, megerősödésére való – még ha távolnak is tűnő – hatás lehet.

A büntető felelősségre vonás e szakaszában a tettről a tettesre esik már nagyobb figyelem. Jóllehet a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a konkrét büntetések és azok végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbá.

A bűnügyi tudományok körén belül a büntetés-végrehajtás tekintetében is elméleti elemzést lehet és kell végezni. Természetesen az egészet nem tehetjük egy értekezés keretében, de a főbb elméletekről, nézetekről, véleményekről, megállapításokról – legalább vázlatoszerűen – szakmai illendőséghez, tudományos erkölcsiséghez tartozó dolog szólni. A büntetéstan hagyományos vitái a büntető igazságszolgáltatás céljainak felsorolásával kezdődnek J. Bentham óta.

A büntetőjog elméletének a büntetéstanra gyakorolt hatásával az ókortól az antik filozófia idevágó egyes nézeteinek bemutatásától indítva – a gyakorlattal összefüggésbe hozva – napjainkig terjedően, társadalmi-történelmi csomópontok szerint az előző fejezetekben foglalkoztam.

Abból a tételtől indultam ki, hogy a büntetési elmélet alapul szolgál a büntetés célkitűzéseire, a kiszabás elveire és a büntetés végrehajtásának gyakorlati megszervezéséhez is.

A büntetésre vonatkozó – a mai napig befolyással bíró – elképzelések az európai gondolkodásban az ókori görög gondolkodók nézeteiben már megtalálhatók. Így a bűncselekmények megelőzésének racionális társadalmi célkitűzése (Protagorasz), a büntetésnek az egyénnel szembeni etikai igazolása (Platon, Arisztotelész), a megtorlásnak mint a kiegyenlítő igazságosságnak az elve, a büntetés arányosságának követelménye. Már ie. előtt, az V. században Platon ajánlotta, hogy a megtorlás mellett keresni kell azokat a módszereket is, amelyek a bűnelkövetőt megjavítják, megelőzik az újabb bűnelkövetést és visszavezetik a társadalomba.⁹⁶

A természetjogászok, majd a szerződéses államfelfogás képviselőinek (Grotius, Pufendorf, Hobbes, Locke és mások) büntetéselméleti nézeteiben az állam büntetési jogosultsága és az állampolgári szabadság büntetőjogi garanciái kerültek az érdeklődés előterébe. A XVIII. század filozófusai (Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Beccaria és Filangieri) munkássának eredményeként vált el a büntetési elmélet a spekulatív filozófiától. Nyugat-Európában ekkor uralkodóvá vált nézet szerint a szabadságvesztés büntetést kell a büntetési rendszer elegyévé tenni a halálbüntetés és a testi büntetések helyett. A hangsúly a büntetés társadalmi funkciójára kerül, amelyet az általános megelőzésben látnak. Kant és Hegel megtorlási elmélete maradandó hatást gyakorolt Közép-Európában. A hegeli elmélet a bűnelkövetőt szabad és önrendelkező lény rangjára emelte. A XIX. század gondolkodói az ún. relatív vagy hasznosságai elméletekre kezdtek építeni a megtorlás (abszolút elméletek) helyett. Az általános megelőzés helyett a különös megelőzést tekintette elsődlegesnek egy részük (így Roeder, Ahrens, Grohmann is), foglalkoztak az elkövető megjavításával.

A büntetés szükségességét hirdető nézetekben egyre nagyobb hangot kapott a büntetési célok kérdése. Az utilitarista elméletek a büntetés célját a hasznosságában, az újabb bűnelkövetések megelőzésében határozták meg.

A büntetés szükségességét, hasznosságát, igazságosságát a büntetési célok keretében veszik figyelembe az ún. egyesítő elméletek (Carrara, Rossi, Romagnosi, Lucas, Helie).

A századforduló két egymással küzdő felfogása, a klasszikus és az új irányzatok, a tett, illetőleg a tettes büntetőjog (Liszt, Garofalo és Ferri). A megtorlás szerepét a büntetés különféle céljaiban fogalmazták meg. A viták tanulságaként

⁹⁶ V.ö.: Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 1999. 77-79. oldalak

levonható, hogy a megtorlás tartalma a büntetésnek, de nem célja; a büntetés hagyományos fogalma nem áll ellentétben az általános és a különös kriminálpolitikai célkitűzésekkel. A XX. században a modern polgári jogfejlődés keretei között kitűnik a megtorlási és a hasznossági elméletek harca és egymás mellett élése is. Filippo Gramatica fejtette ki 1934-ben, hogy a társadalom védelme érdekében el kell törölni a büntetőjogi felelősség fogalmát és azt az antiszocialitással kell helyettesíteni. Büntetés helyett az állam köteles a bűncselekményekre vezető okok kiküszöböléséről gondoskodni és a társadalmi beilleszkedést biztosítani. Ennek érdekében a büntetések helyett megelőző, nevelő és gyógyító intézkedéseket kell alkalmazni, mégpedig nem az okozott kár vagy cselekmény irányában, hanem a bűnelkövető személyiségéből eredő antiszocialitás kiküszöbölése érdekében. A különös megelőzési elmélet sem ad választ a büntetéssel kapcsolatos valamennyi problémára. Sargarodszkij utilitarista büntetési elmélete kapcsán sem záródott le az a vita, amely a büntetési célokról, ezen belül a megtorlás és a nevelés viszonyáról indult.

A XX. század első felére mély nyomot hagyott a klasszikus büntetőjogi iskola garanciákkal körülbástyázott büntetéselmélete. Nyugat-Európában a második világháború utáni büntetés-végrehajtás fejlődésére jelentős hatást gyakorolt az „új társadalomvédelem” mozgalma, amely egyéniesített kezeléssel az aktív, megelőző szociálpolitika kiépítését, a megtorló jellegű szabadságvesztés büntetések felváltását szorgalmazta. A 40-es évek végén ismét feltűnt a tettes büntetőjog, megerősödött a relatív büntetési célok hangoztatása.

Marc Ancel 1954-ben a büntetőjog fenntartása mellett javasolta az aktív megelőző büntetőpolitikát a társadalom fokozott védelme érdekében, valamint a bűnelkövetők társadalmi beilleszkedésének elősegítését, átnevelését, pszichológiai kezelését. Közvetíteni akart a büntetőjogi dogmatikusok és azok között, akiknek véleménye szerint a büntetőjog csődöt mondott, és azt ajánlotta, hogy az átnevelés egyéniesített formáit a bíróságok rendeljék el. A bűnelkövetőket ilyen szempontból csoportosította és krónikus elmebetegekre, alkoholistákra és kábítószerfogyasztókra, neurotikusan indultak vagy depressziós személyekre, személyiségfejlődésben visszamaradottakra, pszichopatákra és jellemfogyatékosokban szenvedőkre, valamint céltudatos cselekvésre képesekre osztotta őket. Csak az utóbbiakkal szemben tartotta a büntetőjogi büntetések alkalmazását indokoltnak és

célravezetőnek. Álláspontja szerint a pszichoterápiás kezelés végrehajtása céljából speciális intézeteket kell létrehozni, amelyek vagy zártak, vagy különböző fokban nyitottak, és így lehetővé teszik az egyénre szabott intézkedések kialakítását. Emellett egyes speciális intézeteket is létre kellene hozni, ahol orvosi kezelésben is lehetne részesíteni a bűnelkövetőket. Ezek az intézmények már a nyomozás szakaszától kezdve a büntetőeljárás folyamán igénybe vehetők lennének.

A hetvenes évek közepe tájától Európában és az USA-ban a pozitivistá szemlélet azért vált tarthatatlanná, mivel rájöttek, hogy a rehabilitáció, a reszocializáció nem lehet a büntetéskiszabás irányító eszméje. A kezelési, pszichológiai és szociálpedagógiai programok nem eléggé fejlettek és kialakultak ehhez.

Az általános elrettentés büntetési elmélete egybeesik az „érvényesüljön a törvény és legyen rend (law and order) követéssel. A semlegesítési elméletnek – mint a generális elrettentési teória egyik leágazásának – fő tétele a bebörtönzés semlegesítő hatása. A pozitivistá célbüntetések elmélete ugyanúgy, mint a kontrollelmélet minden esetben eszköznek tekintette a büntetést, rajta kívüli célhoz igazította hozzá az alkalmazandó eszköz kiválasztását. Szociológiai-pszichológiai megalapozásúak és hasznossági szemléletűek. Az erkölcsfilozófiai indíttatású arányossági elmélet hívei nem büntetőpolitikai célok meghatározásából indultak ki, hanem erkölcsi értékekből (igazságosság és méltányosság). H. Morris és H. L. A. Hart rámutattak, hogy a megérdemelt büntetés és az ehhez kapcsolódó egész gondolatmenet olyan alapelvek kidolgozását teszik lehetővé, amelyek az állam büntetőhatalmát korlátozzák emberségesebb és az emberi méltóságot tiszteletben tartó büntetési kezelést tesznek lehetővé.

Az elméleti vitákban gyakrabban esett és esik szó ma is a büntetés ún. reneszánszáról, arról a kíváncsiságról, hogy a szabadság elvonását rosszként, hátrányként kell megélnie az elítéltnak. Fő végrehajtási célként a biztonságot vagy az ártalmatlanná tételt hangsúlyozzák, mint általános megelőzést előtérbe helyező cél-felfogást. Túlnyomórészt ez az angol nyelvű szakirodalomban terjedt el. A legtöbb államban a reszocializációt elsődlegesnek tekintik, de nem kizárólagosnak. Erre példaként hozzák fel az osztrák büntetés-végrehajtási törvény 20. §-ának (1) bekezdését, amelyben a cél a speciál prevenció (reszocializáció), a társadalom védelmének biztosítása, valamint harmadikként az alkalmazott büntetés intő és

figyelmeztető céljának érvényre juttatása. A német, svéd és a spanyol szabályozás értelmében a reszocializáció mellett figyelembe kell venni a társadalom biztonsági igényét, amit a bűnelkövető fogva tartásával lehet elérni. Egyben a végrehajtásban a feladatok és a célok sokrétűsége is megfigyelhető, s a reszocializációt más-más módon tartják elképzelhetőnek elérni. Az orosz és a kínai büntetés-végrehajtás a munka által történő nevelést, illetve átnevelést, a dán, svéd és a holland börtönök a szabad élethez közelítő lakócsoporthoz végrehajtással tartják elképzelhetőnek a cél leghatékonyabb, leggyorsabb elérését.

A fokozott biztonságra alapozott büntetés-végrehajtás megvalósítását változatlanul nehezíti a világ legtöbb országában a fogva tartási feltételek nem megfelelő megteremtése, a biztonsági intézkedések állandó tökéletesítése. A külvilág irányába nyitás a világon várhatóan még hosszú évekig nem jut el ahhoz a formához, amely Svédországban már a XVIII. század óta működik. Sokan hangoztatják, hogy a jövő a külvilág felé történő jól adagolt és átgondolt nyitásban, a jövő útja a fogva tartottak felelősségének és önálló életvezetésre való képességük növelésében keresendő.

A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása, a fogva tartás elkerülésének igénye nem szünteti meg egyben a zárt büntetés-végrehajtás létét.

A vagylagos szankciók alkalmazása Európában a XIX-XX. századforduló táján merült fel először, mégpedig a patronage (egyfajta pártfogó felügyelet) és a pénzbüntetés bevezetésével. A második világháborút követően a szabadságvesztést helyettesítő intézmények kialakulásának szükséglete előtérbe került a nemzetközi együttműködés szintjén is. Az Európa Tanács 1956-ban alakította meg a Bűnözés Problémáival Foglalkozó Bizottságot, melynek célja a szabadságvesztéssel nem járó szankciók kutatása, illetve alkalmazási lehetőségeinek felmérése. A kutatási program összefüggésben állt azzal, hogy a világháború után a büntetőjog megtorló elmélete mindenfelé ösztönös ellenkezést váltott ki. A helyébe lépő, ezt felváltó elmélet a treatment (kezelés) elmélet, mely az elkövető kezelését, gyógyítását helyezi előtérbe, azokat meg akarja javítani, a társadalomba való visszailleszkedésüket segítve. Pozitívuma, hogy felismerte a szabadságvesztés káros hatásait, hátrányait. Hibája azonban, hogy a kezelést tetszés szerinti ideig folytathatja, illetve hogy nem híve a szabadlábban történő kezelésnek, hanem az egyéni és kiscsoportos

foglalkozásra épülő börtönmodell kiépítését szorgalmazta. Hanyatlásának egyik oka éppen a benne rejlő költségigényesség.

Az 1970-es évek elején ismét a megtorló elmélet nyert teret azzal a módosítással, hogy a büntetések zömét a közösségben, a szabad élet viszonyai között kell végrehajtani, ott, ahol a cselekményt kiváltó okok is fellelhetők.

A módosítás indoka az is, hogy egyre inkább előtérbe kerültek a szabadságvesztés büntetés negatív hatásai. Ezek között lehet felsorolni a családi kapcsolatok fellazulását, a személyiség elsivárosodását, a munkahely elvesztését, anyagi nehézségeket, de mindenképpen itt kell említeni a szellemi képességek eltompulását, a testi-lelki egészség elsorvadását is. A gyakori visszaesések is azt mutatták, hogy a szabadságvesztés büntetés nem elég hatékony, továbbá jelentős költségeket ró az államháztartásokra. (Közvetlen hatékonyság: bűnözés csökkenése, az egyes bűnüldöző-igazságszolgáltatási szervek eredményessége; közvetett hatékonyság: a társadalmi közösségek erkölcsi színvonalának emelkedése, kohéziójának fokozódása; nevelési hatékonyság: jogismeretek hozzáférhetősége, elterjedtsége, a jogszabályok közérthetősége.)

Így tehát előtérbe kerültek a közösségben végrehajtott, szabadságelvonással nem járó szankciók, melyek alkalmazását az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa által 1965-ben elfogadott határozat is sürgeti. Az alternatív szankciók előretörésének, térnyerésének másik indoka a börtönökben és fegyházakban kialakuló zsúfoltság, és a vele járó, már említett költségesség. Az Amerikai Egyesült Államokban pl. egy évtized alatt csaknem megduplázódott a börtönnépesség. Az Európa Tanács 1976-os határozata is részben annak elismerésén alapul, hogy ez a körülmény jelentősen csökkent a szabadságvesztés hatékonyságát. A határozat felhívta a kormányokat, hogy vizsgálják meg, milyen akadályok gátolják a különböző alternatívák elterjedését; egyben fejlesszék tovább a lehetőségeket. Így a hetvenes évektől kezdik alkalmazni a közérdekű munkát, felfüggesztett szabadságvesztést és az intenzív pártfogó felügyeletet szélesebb körben.

A nyolcvanas évek második felétől a börtönbüntetés reneszánszát éli. Magyarázható ez a bűncselekmények számának emelkedésével, az újból jelen lévő elrettentés eszméjével, valamint az alternatív szankciók iránti bizalmatlansággal. Több európai ország hatalmas méretű börtönépítkezésekbe kezdett, habár ez

indokolható a már meglévő büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságával is. Ugyanakkor arra buzdíthat, hogy a bíróságok több szabadságvesztés büntetést szabjanak ki annak ellenére, hogy az azt helyettesítő intézmények sokkal humánusabbak, mint a bebörtönzések.

Léteznek olyan irányzatok is, amelyek magának a büntetőjognak keresik az alternatíváját, ezeket diverziós programoknak szokás nevezni. E körbe tartozik pl: a kompenzáció és a mediáció. A kompenzáció nem más, mint a sértett számára nyújtott kártalanítás, elégtétel. A mediáció lényege, hogy az áldozat és az elkövető megegyezzen egymással, a megegyezés elérése a cél, tehát nem hátrány okozása, az elkövető megbüntetése.

Az ezredfordulón a büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, melyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik. A büntetési célokat is az emberre – mint individuumra és társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. A büntetéshez az igazságosság (mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának) mértéke és eszköze mellett szükség van úgy egy közelebbi, mint egy távolabbi célra is. A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak olyan módon is, hogy a büntetés jellege nem zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Pl. a pénzbüntetéseket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is úgy kellene végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan.

Változatlan a szabadságvesztés foganatba vételének helyzete hazánkban, beleértve az átváltoztatott közérdekű munkát és pénzbüntetést is. A 2009. év

folyamán végrehajtásra előjegyzett 41.546 szabadságvesztés büntetésből az év utolsó napján még nem került fogamatba vételre 8506 büntetés, ami – a külföldön tartózkodó 198 elítéltet nem számítva is – 20 %. A rendszerváltozás óta e körül mozgott a hátralék aránya, kirívó 2007. év volt, amikor 24,5 %-ot tett ki. (A hátralék országos eloszlását a 9 sz. táblázat tartalmazza 2009. évre vonatkozóan.) E saját felmérésen alapuló adatok is alátámasztják hogy mielőbbi feladat a körözést szabályozó törvény módosítása, valamint az ügyészségi, bírósági, rendőrségi számítógépes nyilvántartási rendszerek összeköttetésének megvalósítása. Amíg ez nem valósul meg, addig csak szűrőpróbaszerűen kontrollálható, hogy megtörtént-e a fogamatba vétel. Jogállamban nem történhet meg, hogy bárki kiszabott büntetésének végrehajtása elmaradjon – a kegyelem esetét kivéve –, mert ez a jogegyenlőség elvébe is ütközik. Az országos körözési nyilvántartás hibáinak kiszűrése, és ezzel együtt a szabadságvesztés fogamatba vételének hatékonyabbá tétele érdekében célszerűnek tartanám a vonatkozó jogszabályok olyan tartalmú módosítását, amely előírná a rendőrség számára, hogy az elfogató parancsot kibocsátó és visszavonó hatóságokat értesítse az elfogatóparancs rögzítéséről, illetve törléséről. Ennek alternatívája lehetne az, ha a bv. csoportok közvetlen hozzáféréssel rendelkeznének az országos körözési nyilvántartáshoz, s így ők maguk tudnák ellenőrizni a rendszer vonatkozó adatállományának aktuális állapotát.

A végrehajtandó szabadságvesztés fogamatba vétele törvényességének ellenőrzését fokozottan megkönnyítené – az ügyészeknek a bv. csoportoknál végzendő helyszíni vizsgálata lehetőségének hiányában – a bv. csoportok tevékenységével kapcsolatos bírósági nyilvántartás és az ügyészségi nyilvántartás közötti célhoz kötött információcsere megvalósulása.

A körözési nyilvántartás eredményesebb ellenőrzését, és az esetlegesen felmerülő hibák kiküszöbölését emellett nagymértékben elősegítené a személykörözési nyilvántartás adattartalmának (2001. évi XVIII. törvény 18. §) a szabadságvesztés (közérdekű munka) kiszabásáról rendelkező jogerős bírósági ítélet számával történő bővítése, így ugyanis kizárólag a körözési nyilvántartást érintő törvényességi ellenőrzés segítségével megállapítható lenne, hogy egy meghatározott bírósági ítélettel kapcsolatban kibocsátott elfogatóparancs tekintetében milyen intézkedések történtek.

Addig a büntető igazságszolgáltatás tekintélye csorbulhat, amíg előfordulhat, hogy a bíróság által jogerősen kiszabott – akár egyetlen – szabadságvesztés végrehajtása is elmarad. Álláspontom szerint a vázolt jogszabály-módosítások, valamint az e téren részfeladatok teljesítésére törvényi felhatalmazással rendelkező szervek hatékonyabb együttműködése jelentős mértékben elősegítheti az ilyen esetek előfordulásának megakadályozását.

A jogfosztás, illetve jogkorlátozás mértékét az adott szankciók tartalma adja. Mivel az alapvető jogok korlátozásáról van szó – még ha maga az állam részéről és törvény alapján is –, messzemenő védelmet kell nyújtani az esetleges visszaélésekkel szemben. Ezt követeli meg a személyiség és általában az emberi jogok megnövekedett jelentősége. Utóbbi szükségszerűen felvetette az igényt, hogy újraértékeljük a bűnelkövető megítélését.

A büntetőjogi szankció a megelőzésnek csak egyik eszköze, s mint ilyen, része az állami, társadalmi eszközök komplex rendszerének. A visszaesés elleni küzdelem egyik fontos eszköze kétségtelenül a büntetések és a büntetőjogi intézkedések hatékony végrehajtása is. Tulajdonképpen a büntetőjogi szankciók céljának realizálása a végrehajtás feladata.

Az eddigi tudományos vizsgálatok azt mutatják, hogy igen bonyolult kérdésről van szó, amelynek további megoldása számos tudománynak – így a jogtudománynak, kriminológiának, büntetőjog-szociológiának, szociálpszichológiának, matematikának és más tudományoknak – a közös feladata. Általában a büntetőjogi szankcionálás hatékonysága alatt a kitűzött cél, és ezen cél elérésének oka közötti kapcsolatot értjük, hogy a kitűzött célt optimális módon értéke el. A represszív hatékonyság mérésének fontos feltétele az, hogy az eredmények viszonyítási alapját; vagyis a célt meghatározzuk. A modern büntetőjogok a büntetés célját általában a speciális és generális prevencióban határozzák meg.

Vitathatók azok a nézetek, amelyek szerint, amikor a büntetőjog a megtorlást tekintette a büntetés alapvető céljának, a hatékonyság kérdése fel sem merült. Éppen e megtorlásban remélték automatikusan a cél elérését. Seneca ezt úgy fejezte ki annak idején: „okos nem azért büntet, mert bűnt követtek el, hanem azért, hogy a jövőben ne kövessenek el.” Olyan adekvát eszközt kell alkalmazni, amely képes az

egyén antiszociális orientációját megváltoztatni, vagy úgy befolyásolni, amely őt azonban csak a feltétlenül szükséges mértékben sújtja.⁹⁷

A büntetés hatékonyságának fokát tehát annak a szociális értéknek a különbsége adja meg, ami a büntetés szociálisan pozitív eredményeinek maximálisan lehetséges elérése jelent ahhoz az értékhez viszonyítva, amit ezen cél elérésére szolgáló eszközökre fordítunk. Ilyen tényező elsősorban a külső környezet, a külső feltételek és hatások, amelyeket az ember erkölcsi nézeteinek, értelmi, érzelmi és akarati tulajdonságaival összhangban vesz fel és amelyek viselkedését pozitív vagy negatív értelemben befolyásolhatják. A különböző emberek azonos helyzetekben másként, sokszor ellentétes módon reagálnak, amit az emberi tudat bonyolultsága, utánozhatatlan individualitása és relatív önállósága idéz elő. Az ember pszichológiai és erkölcsi vonásai bonyolult rendszert alkotnak és különféle tudományágak vizsgálatának tárgyát képezik. Figyelembe kell venni azt is, hogy az emberek tudata nem képez egy mindenkorra zárt rendszert, hanem állandóan új és új ingereket, hatásokat vesz fel. Ehhez még hozzá lehet fűzni azt is, hogy az embernek teljes elszigetelése a külső hatásoktól sem zárja ki a viselkedésében és tudatában bekövetkező változást, mivel a tudat viszonylagos önállósága lehetővé teszi a személyiség megváltozását a saját fejlődése alapján.

A kiszabott szankció és az ember viselkedésének megváltozása között nincs közvetlen okozati összefüggés, a büntetés hatásának, működésének mechanizmusa igen bonyolult. A hatékonyság lényegében tehát a tervezett eredmények megvalósítását jelenti, kritériuma a cél meghatározta tevékenysége eredményei által szabályozott.

A szakirodalom hatékonysági mutatói voltaképpen nem a büntetés kedvező hatását, hanem éppen hatástalanságát mutatják meg. Az egyes büntetőjogi rendelkezések konkrét követelményeket határoznak meg, mint az időbelileg korlátozott büntetések (például: a pénzbüntetés megfizetése). Ha az elítélt teljesíti ezeket a követelményeket, akkor a büntetés hatékonnak tekinthető. Maradva a példánál: 2009. évben 4.111.059.500 Ft pénzbüntetést jegyeztek elő végrehajtásra, amelyből az év utolsó napján 1.348.465.099 Ft (32,8 %) volt a hátralék. A végrehajtás ütemében ez közel 2 %-os lemaradást jelent az előző évi ütemhez

⁹⁷ V.ö.: Vókó György: A büntetés mai komplex értelmezése. Jogtudományi Közlöny. LXIV. Évfolyam. 2009. évi 2. szám 46-47 oldalak

viszonyítva. Nagyobb a lemaradás az 1990-es évek 10-20 % közötti hátralékához, valamint a 2000-től megfigyelhető 20-30 % közötti aránynál. 2007-től 30 % fölötti a hátralék. (Saját felmérés évente tételesen: 10-11. számú táblázat).

Felvetődik, vajon nem kellene-e megváltoztatni a szabályozást és a végrehajtási feladatot a független, külső kontroll alatt nem álló bíróságtól (Bírósági Gazdasági Hivaltól) jobban ellenőrizhető végrehajtó szervhez áttenni?

A hatékony büntetési rendszer megvalósítása esetén sem hagyható figyelmen kívül a társadalmi beilleszkedés objektív feltétele, valamint a társadalmi viszonyok, amelyek kedvező alakulása hozzásegít a visszaesés számának csökkenéséhez. A hatékonyságnál a büntetés célja és annak elérése közötti viszony játszik szerepet. A cél elérése és az ahhoz szükséges ráfordítás közötti viszony kérdése már egy másik vonatkozási rendszer. Magától értetődően állandóan törekedni kell arra, hogy a büntetés célját a lehető legcsekélyebb társadalmi ráfordítással érjük el. A ráfordítások és szükségletek közötti optimális viszony, az ésszerűség és az áttekinthetőség magas foka, a büntetőeljárás gördülékeny, gyors lefolytatása és a büntetés kiszabása kedvezően hatnak azokra, akik felelősek a büntetés hatékonyságáért. A társadalmi ráfordítást gyakran nem lehet előre pontosan meghatározni. A büntetés-megvalósulás folyamatában szükségessé válhatnak a büntetési cél elérése érdekében olyan intézkedések, amelyeket nem lehetett előre látni.

A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás társadalmi hatékonyságához elengedhetetlen, hogy minél több bűncselekményt feltárjanak, az elkövetőket minél előbb felelősségre vonják. (12. sz. ábra)

V. FEJEZET

A MAI BÜNTETÉSI TEÓRIÁK RACIONALITÁSAI

A mai büntetési elméletek sokszínűséget mutatnak az utóbbi évtizedek túlzásai és kudarcai ellenhatásaként, keresve a hatékonyságot a jogállamiság keretein belül. Az érdem, a megfizetés, az elrettentés, a reszocializáció, a helyrehozatal és a pótlás teóriája, a semlegesítést célzó büntetés, a társadalmi teóriák és a konszenzuselmélet tételeiben az időszerű racionalitások ebből a szempontból felfedezhetők. Sokakat foglalkoztat; hogyan lehet hatékony a büntetés egy demokráciában, mennyiben kielégítőek a XXI. század eleji értelmezések Európában. A helyreállító igazságszolgáltatás komponensei (törvény, sértett, elkövető) újraértékelése vált szükségessé és annak újraértelmezése, mit is jelent napjainkban a büntetés.

A büntetés mindenhatóságát hirdető, a megtorlást középpontba helyező büntetőpolitika, avagy az ezt ellenző, az állam és a közösségi képződmények partnerségét hirdető helyreállító igazságszolgáltatás kizárólagossága helyett olyan büntetőpolitikai reformokra van szükség, amelyek ötvözik az egyes büntetőpolitikai modellek eredményeit. A bűnözéssel szembeni állami fellépésre vonatkozó számos társadalmi elvárást csak a különféle büntetőpolitikai megközelítések elemeinek együttes érvényesítésével lehet kielégíteni. A társadalom elvárja az elkövető megbüntetését, de azt is, hogy térítse meg a közösség számára a bűncselekménnyel okozott kárt, törekedjen az áldozat sérelmének jóvátételére. Ugyancsak igény a társadalom részéről, hogy az állam javítsa a közrendet és a közbiztonságot, vállaljon aktív szerepet a bűnelkövetővé válás esélyének csökkentésében, biztosítson ingyenes jogi tanácsadást és eljárási jogi képviselőt a szociálisan rászorulóknak.

A büntető igazságszolgáltatási rendszer jelenlegi formáinak átalakításánál ezért arra kell törekedni, hogy meg legyenek a feltételek, amelyek mellett az említett célok egyszerre valósíthatók meg.

A büntető igazságszolgáltatás rendszerében a büntetőjogi szankciók három mozzanatban jelennek meg. A büntetőpolitikára és a közvéleményben észlelhető mozgásokra hagyatkozva a törvényalkotó írja le jellegüket és mennyiségüket. Ezután a bíró megállapítja a vádlott bűnösségét vagy annak hiányát a tettek súlyosságának,

illetve a vádlott személyiségének a függvényében – akár implicit módon, akár kimondva vannak jelen e kritériumok a törvényben – kihirdeti a büntetést vagy más szankciót. Végül az ítéletben foglalt döntés alkalmazásaként a büntetés vagy más büntetőjogi szankciót végrehajtják; az elítéltek, a büntetőjogi felelősségre vont személyek azt elszenvedik, elviselik.

A bűncselekményt elkövetett személlyel szemben a bíróság felhatalmazza a megfelelő szerveket az állam kényszerítő erejének a használatára. A szankció egyes jogok szűkítésének vagy tőlük való megfosztottságnak a formáját ölheti, avagy pozitív kötelességet írhat elő. Legtöbb szankció elnevezésében ez szerepel is. Más kontextusban is előfordulnak megfosztottságok vagy kötelességek – például meg kell fizetni az adót, vagy ki kell tölteni egyes adminisztratív kérdőíveket -, ám amikor büntetésként terhelik valakire ezeket, stigmatizáló vagy dorgáló elem társul hozzájuk a bűncselekmény elkövetőjével szemben. Az ítélet tehát közvetlenül személyes következményekkel, valamint közvetett szociális következményekkel jár, amelyeket igazolni kell.

Az ítélet racionális megalapozására vonatkozó írások csak egyetlen, esetleg néhány típusú igazoláshoz folyamodnak. Ám ha valóban meg akarjuk érteni a büntetés, mint társadalmi intézményt, és valóban meg akarjuk ragadni minden egyes „rendszer” belső feszültségét, meg kell keresnünk a megközelítés vezérlő gondolatát (különösképpen a magaviseleti és politikai premisszákat), illetve a gyakorlati következményeket, amelyeket megcélznak, illetve a valóságos befolyásukat.⁹⁸

a) A megfizetés teóriája, illetve az érdem

A megfizetésre alapozó elméletek már nagyon régiek, különösképp Kantnál és Hegelnél találjuk meg őket. A hetvenes években, az „érdem” útján való modern megközelítési formájukban, épp az elítélt megjavulására és reszocializációjára vonatkozó gondolatoknak felrótt túlzások és kudarcok ellenhatásaképpen, domináns jelleget kaptak. Ezekben a szankció, tartalmát tekintve – magyarul pontosabban kifejezve – a fenyítés a bűncselekménynek megfelelő morális válaszként igazolódik: az, aki megsértette a törvényt, fenyítést érdemel, a büntetés súlya arányos kell, hogy legyen a bűncselekmény súlyosságával. Az igazolást egy olyan érv is megerősíti, ami

⁹⁸ Andrew Asworth: „Sentencing” (Ítélet), The Oxford Handbook of Criminology, Oxford University Press, harmadik kiadás, 2002. 1077-1083. old.

a büntetés intézményéről feltételezett, egész társadalmat érintő elrettentő hatást szab meg: vagyis az, hogy a társadalom az állam kezébe helyezett büntetőeszköz mérséklő hatása nélkül anarchiába sülyedne. A megfizetés tézisének egyes fenntartói még egy argumentumot adnak hozzá ehhez: a fenyítésnek nemcsak igazolt dorgálást kell mérnie a bűnelkövetőre, hanem meg is kell győznie a megbánás, a megjavulás és a társadalommal való megbékélés szükségességéről.

Az érdem teóriájának magaviseleti premisszája abból áll, hogy az egyének felelősek tetteikért és elhatározásaikat lényegében racionálisan hozzák meg. A politikai premissza pedig azt mondja ki, hogy minden egyes egyednek ugyanakkora tiszteletre és méltóságra van joga: a bűnös megérdemli a büntetést, ám az elítélés nem fosztja meg minden jogától; különösképp attól a jogától nem, hogy az elkövetett bűntetthez képest ne részesüljön aránytalan fenyítésben.

Az arányosságnak, ami az érdem teóriájának központi eleme, két aspektusa van. A „kardinális” aspektus a büntetés súlyosságát célozza meg, ami nem lehet aránytalan az elkövetett bűncselekményhez képest. A különböző büntetésekből elfoglalt viszonylagos szinteket, különféle nemzeti vagy időhöz kötődő kontextusokban, a társadalmi konvenciók és kulturális tradíciók határozzák meg; viszont többféle okból a konvenciók is változhatnak. A „megszokott” arányossági elv a bűnös cselekmény súlyosságából indul ki. Gyakorlatilag sok függ attól, hogyan értékelik az elkövető magatartását, különösképp azok, akik meghozzák az ítéletet, és a társadalom mennyire fél a hagyományos, az „igazi” (például: utcabeli) bűnözés viszonylagos súlyosságától, és az új típusú bűncselekményektől (például: természetszennyezéstől, a kereskedelmi csalástól). A megszokott arányossági elmélet egy olyan értékrend felállítását követeli meg, ami minden típusú súlyosság megítéléséhez alapul szolgál. A feladat, ami alapvető minden olyan megközelítésben, amelyben az arányosság szerepet játszik, szorosan kötődik az elmélethez; egyes szerzők szerint az így meghozott döntések lényegében esetlegesek, és az uralkodó társadalmi-politikai struktúrától függenek.

b) Az elrettentés elmélete

Az elrettentés teóriája szerint a büntetés – nevezzük az intézkedéseket is magában foglaló szankcióként magyarul fenyítésnek e fejezetben – célja mindenekelőtt az, hogy elrettentő stratégia keretében megelőzze a jövőbeni

bűncselekményeket. Államhatalmi gyakorlatként az ítélet csak hatásában igazolódik. A szankció vagy fenyítés meghatározása az elrettentő elméletek típusa szerint változik. Az egyéni elrettentéstől, vagyis arról, ami magát az elítéltet téríti el a visszaeséstől, kevés írás szól. E megközelítésben az első bűncselekmény csak könnyű büntetést von maga után, míg a visszaeső mind súlyosabban részesül: a visszaesés megelőzését célozva a büntett súlyossága másodlagossá válik. E látásmódot hordozza a modern büntető gyakorlat a többszörös visszaesők kezelésében.

A jelenlegi gondolatok inkább az általános elrettentésre vonatkoznak, vagyis a büntetés olyan módon történő kiszámítására, ami az egész népességre gyakorolt elrettentő hatás függvénye. Ennek alapján a nagy utilitarista szerző, mint Bentham és a gazdasági teoretikusok, mint Poschner, olyan mérce szigorúsága mellett foglalnak állást, ami a kilátásba helyezett fenyítéshez képest a bűncselekmény hasznát lecsökkenti.

A magaviseleti premissza lényegében felelős egyéneket feltételez, akik döntésük következményeinek racionális kiszámítására adják a fejüket, ám a létezésüket sok kriminológus tagadja.

A politikai premissza abból áll, hogy a legtöbb ember által legmagasabbra tartott jó képviseli a legfőbb értéket, és az egyén csak egynek számít: tehát igazolható egy ember szigorú megbüntetése, ha ez másokat hathatósan elrettent, ami persze súlytalanná teszi az arányosság elvét. Empirikus eredményekkel nehezen állítható, hogy a súlyos büntetések valóban elrettentő hatást gyakorolnak az egyének magaviseletére. Be kellene bizonyítani ehhez; az emberek, amikor elkövetnek egy bűncselekményt, ismerik a kapható ítélet szigorúságát, és éppen ez a potenciális szigorúság, illetve nem más ok készíti őket arra, hogy megtartóztassák magukat az elkövetéstől. Úgy tűnik, hogy van kapcsolat a fenyítés bizonyossága és a bűnözési arány között; ellenben sokkal kisebb e kapcsolat bizonyossága a büntetések szigorúsága esetében.⁹⁹ E megkülönböztetés nagy jelentőséget nyer, ha az elrettentésről marginális hatásként van szó, vagyis amikor nem tudjuk, hogy a fenyítés veszélye az elrettentőbb-e (leggyakrabban így van), vagy a szigorúbb fenyítés veszélye rettent el. Sok szerző azt is megvizsgálja, hogy miért nem lehet

⁹⁹ V. ö.: A. Vont Hirsch, A. E.: Bottoms, E. Burney, P. O. Wilkström: Criminal Deterrence and Sentence Severity; An Analysis of Recent Research, Oxford, Hart Publishing, 1999.

elfogadni azt a nagyon elterjedt gondolatot, miszerint a nagyobb büntetésnek nagyobb az elrettentő hatása; e reláció valójában nagymértékben a kontextustól függ.

A preventív (megelőző) szemlélet jegyében teendő intézkedések elsősorban a közvélemény „lecsillapítása” végett indokoltak: nap mint nap tapasztaljuk, hogy egyre gyakoribbak a kirívóan súlyos, személy elleni erőszakos bűncselekmények, amelyek kapcsán óhatatlanul felmerül a törvényhozó felelőssége is. A retributív (megtorló) szemlélet jövőjével kapcsolatban az okozza a fő dilemmát, hogy az azzal kapcsolatos nyugat-európai és hazai nézőpont meglehetősen ellentétes. Egyfelől a nemzetközi megállapodások, ajánlások, stb. a büntetések, illetőleg a büntetés-végrehajtás szervezetének racionalizálását, a szabadságvesztés büntetés abszolút ultima ratio jellegét és az alternatív szankciók bevezetésének szükségességét hirdetik. Ugyanakkor a magyar közvélemény olyannyira punitív beállítottságú, hogy még mindig a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés megszüntetésének kérdése az egyik központi vitatéma.

c) *Az egyedi javulás célzata: a reszocializáció elmélete*

Az olyan ítéletnek, amelynek a célzata elrettentené a bűnelkövetőt a törvény áthágásától, hosszú a története. Nyilván jelen van a probációs periódusok gyakorlatba ültetésének a kezdetén, vagy a fiatal bűnelkövető újranevelésére létrehozott intézményekben. A fő gondolat ebben az, hogy az egyéni visszaesést reform- és visszailleszkedési stratégiával kell megelőzni, ami terápiát, tanácsadást, családon belüli beavatkozást, kognitív és viselkedési programokat, szakmai minősítés elnyerését, stb. foglalhat magába. Több európai országban is létezik e stratégia, zenitjét a hatvanas években érte el az Egyesült Államokban, azért, hogy a következő évtizedben látványos visszaesést produkáljon, majd a kilencvenes években visszanyerjen valamit az elvesztett térből. A nyilvánvalóan viselkedési problémákkal küszködő bűnelkövetőket segítő humanitárius segítségnyújtás szándéka miatt újabb és újabb kezelési programokat találnak ki. Központi kérdés marad ezekben a különböző intervenciók hatékonysága, régi a vita a hatékonyság meghatározása és mérése kérdésében. Az látszik helyes magatartásnak, ha elfogadjuk, hogy egyes visszailleszkedési programok bizonyos típusú bűnelkövetők esetében hatékonyabbak lehetnek, de csak bizonyos körülmények között.

A személyes javulás teóriájának a magaviseleti premisszája abból áll, hogy bizonyos, valószínűleg többféle bűncselekményt társadalmi nyomás, pszichológiai probléma, illetve ilyen vagy olyan címen bekövetkező nehéz helyzet határoz meg jelentős mértékben. Ha általában nézzük, ez az elmélet szoros kapcsolatban áll a pozitivistá kriminológiával. Politikai premisszája szerint úgy kell tekinteni a bűnelkövetőket, mint akik képtelenek bizonyos helyzetekkel szembeni ellenállásra, illetve akiknek speciális segítségére van szükségük, következésképpen (valószínűleg) nem teljesen felelnek tetteikért. E logika alapján minden esetben külön büntetést kell kigondolni, hogy megfeleljen a bűnös egyéni szükségletnek: olyan mértékben persze, hogy a szükségletekre alapozó megközelítés ne állítson korlátokat a beavatkozás elé, ám épp így és ilyen mértékben kerül konfliktusba azzal a jogi elgondolással, miszerint senki sem büntethető aránytalan módon. E teória inkább a diagnosztikai és kezelési folyamatokra, illetve az akkreditált programok jó végrehajtására fókuszál. A büntetés ilyen fajta megközelítésében a „diagnosztikai” eszközök lényeges szerepet játszanak.

d) Semlegesítést célzó büntetés

A semlegesítés általi megközelítés abból áll, hogy azonosítani kell azokat a bűnözőket vagy bűnöző típusokat, akik ellen veszélyességük miatt speciális védelmi intézkedéseket kell fogantatosítani (általában hosszabb bezárás formájában). A belátáson alapuló életfogytiglanra szóló ítélet mind többször került alkalmazásra ilyen szellemben.

Ennek a megközelítésnek nincs magaviseleti premisszája. Nem részesít előnyben semmilyen bűnözési okot, és nem törődik a bűnöző magaviseletének a megváltoztatásával: lényegében a potenciális áldozatok védelmére szorítkozik. A politikai premisszát gyakran utilitaristaként mutatják be, ugyanis az elítélt semlegesítését az ebből következő globális társadalmi haszon növelésével hozza kapcsolatba. Néha úgy fejeződik ki ez a gondolat, hogy a potenciális áldozatok jogai győznek a bűnözőkével szemben. A prediktív (jövendőlésen alapuló) ítéletek jól ismert és rendszeresen elismert kihagyásai megkérdőjelezzik azt az érvelést, hogy a népesség védelmének a célja igazolja a büntetések meghosszabbítását, ennek ellenére több országban is igen erős a politikai nyomás, miszerint a törvények a bíróságok számára olyan eszközöket biztosítsanak, amelyek lehetővé teszik a semlegesítés

elvére alapozó hosszú ítéletek kimondását. Ha a politikai érvelésben ilyen a büntetőjogi felfogás valósága, megvan minden ok arra, hogy a megmaradt eljárási garanciák komolyságával a lehető legszélesebben lehessen szembeszegülni a prediktív ítéletekkel.

Mindazonáltal az európai büntetőjogi gondolkodás olyan fázisba jutott, amelyben a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés (TÉSZ) létjogosultsága gyakorlatilag megszűnt. Hazai vélelmek szerint is a TÉSZ megszüntetésével kapcsolatos döntésekben nem játszhatnak szerepet a társadalom esetleges kritikái, ellenérzései. Ez nem sérti a büntetőhatalom számonkérhetőségének az elvét sem¹⁰⁰, mert ez olyannyira súlyos joghátrányt jelent, hogy létjogosultságának kérdésében csakis a jogász érvelés lehet mértékadó.

e) A helyrehozatal és a pótlás teóriája

E teóriát nem számítják a fenyítés teóriái közé. Az a feltevése, hogy a meghozott ítéletnek fel kell adnia a fenyítés gondolatát, mégpedig azért, hogy a helyrehozatalhoz és a pótláshoz kötődhessen, ami a bűnelkövető által az áldozatnak és a közösségnek okozott igazságtalanságot illeti. A helyrehozatali elméletek (restorative justice) többsége a bűncselekményben szereplő „tétbirtokosok”-ra (stakeholders) helyezi a súlyt (akik ebben az esetben nemcsak az államot és a bűnelkövetőt jelentik, hanem az áldozatot és a közösséget is), továbbá a perjelentőségére (ami az összes tétbirtokost egyesíti, hogy megfelelő választ adjon a bűncselekményre), valamint az ítélet helyrehozatali célzatára (ami valamilyen formában általában az áldozatnak nyújtott kárpótlást és a közösségnek nyújtott „helyrehozatalt” jelent, gyakran a bűnelkövető megjavulását és visszailleszkedését célzó kiegészítésekkel). A helyrehozatali igazságszolgáltatás többféle variációja van a különböző országokban, egyeseket már törvénybe foglaltak, mások kísérleti stádiumban vannak, tehát terjedelmes lenne értékelést adni róluk. Többségük az elítélt reszocializációs teóriáját megalapozó magaviseleti premisszához hasonló premisszára támaszkodik, és arra a gondolatra, hogy maga a per is hozzájárul az

¹⁰⁰ Lsd. Hack Péter írását a büntetőhatalom számonkérhetőségének tétjéről: „A büntető igazságszolgáltatás menete, az eljárások lefolytatásának mikéntje nem lehet a benne résztvevő hivatásos jogalkalmazók belső ügye. A büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos társadalmi érdek az, hogy annak működése növelje a jog uralmába vetett bizalmat, a társadalom tagjai érzékeli, hogy az eljáró hatóságok pártatlanul, elfogultságoktól mentesen, szakszerűen az érintettek alapvető jogait tiszteletben tartva, illetve csak a legszükségesebb mértékben korlátozva lássák el tevékenységüket. A büntető felelősségre vonásnak olyan rendben kell megtörténnie, amely minimumra csökkenti a hibák lehetőségét, és átlátható, ellenőrizhető, számonkérhető rendszerével biztosítja a törvények uralmát. Hack Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Budapest; Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 25. oldal

áldozatnak járó helyrehozatalhoz; politikai premissájuk az, hogy nem az államnak kell diktálnia a bűncselekményre adott választ, hanem az érdekelt felek determinálják a kártalanítást és a helyrehozatal, a bűnöző egyszerű fenyegetése elé helyezve, továbbá a lehető legtöbb szereplőt bevonva a perbe, a társadalmi szövet éppé tétele végett.

Más áldozatra összpontosító kezdeményezés is létezik, ami néha helyrehozatal nélküli kárpótlást céloz. Egyike a legelterjedtebbeknek ezek közül mind az európai kontinensen, mind a common law országokban az, hogy az áldozat a törvényszéknek egy „áldozati nyilatkozatot” mutat be, amiben leírja az őt ért sérelmet vagy kárt. Kevésbé hihető, hogy az újítás elvben elsajátítható, illetve a gyakorlatban kívánatos lenne. Egyes országokban az áldozat még a büntetésre vonatkozó véleményéről is nyilatkozhat ily módon, ami igen súlyos problémát vet fel a bűnös által okozott igazságtalanság magán vagy közös jellegével kapcsolatban.

A bűnelkövető által nyújtható jóvátétel állami szankciórendszeren belüli elhelyezkedését illetően számos kategorizálási kísérlet történt a közelmúltban. Albrecht szerint létezik:

1. a büntetőjogi döntés előtti vagy az eljáráson kívüli informális jóvátétel és kárkiegyezés,
2. a kárjóvátétel, mint a bűnüldözésről, illetve a szankcionálásról való lemondás feltétele,
3. a próbára bocsátás és a végrehajtás felfüggesztésének a kárjóvátétellel való kombinációja,
4. a jóvátétel, mint önálló szankció,
5. a jóvátétel, mint a feltételes elbocsátás feltétele,
6. a kárjóvátétel vagy a tettes-áldozat egyezség olyan megoldása, amely a büntető felelősségrevonás folyamatában, vagy a büntetés végrehajtás mellett önálló eljárásban valósul meg.¹⁰¹

Németországban az Igazságügyi Minisztérium munkacsoportja ehhez képest az alábbi három fő modellt különbözteti meg:

1. az összekapcsolt (adhéziós) modellt, amely a polgári és büntetőjog egy eljárásban való érvényesítését jelenti az egységes döntéshozatal céljából. (Lsd. A francia büntetőeljárás törvény előírja, hogy minden esetben, amikor olyan személyi

¹⁰¹ Albrecht H. J.: Kriminologische Perspektiven der Schadenwiedergutmachung. In.: Eser, A. – Kaiser G. – Madlener K.: Neue Wege der Schadenwiedergutmachung im Strafrecht. Band 18., Freiburg, i. Br. 1990., In.: Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív reakciók. 87-88. oldalak

kárt szenvednek el, ami egy bűncselekményre vezethető vissza, akkor az „action civile en réparation du dommage” érvényesíthető legkésőbb a közvád emelésével egyidejűleg),

2. az átengedő modellt, amelyben az állam lemond a sértett javára a pénzbüntetésből befolyt összeg egy részéről (Lsd. a svájci büntetőtörvény előírja, hogy az elítélt által fizetett pénzbüntetés, elkobzott tárgyak és vagyoni értékek, amelyek az államot illetik, a sértett javára kártalanításra felhasználhatók. Ennek feltétele, hogy a kárt sem az elkövető, sem a biztosító nem téríti meg, és a sértett az államot terhelő kártalanításról a megtérített részt illetően lemond)¹⁰²

3. a szankciómodellt, amelyben a kárjótétel büntetésként szerepel (Lsd. Angliában már 1973-ban mellékbüntetésként bevezették az ún. „compensation order”-t, 1982 óta pedig önálló szankcióként is kiszabható).¹⁰³

Az európai kontinens országában, noha továbbra is a legalitás elve mellett folyik a büntetőeljárás, e princípium egyre gyakrabban háttérbe szorul bizonyos célszerűségi szempontok érdekében.¹⁰⁴

Megjegyezhető, hogy a közvetítői eljárás bevezetése kívánatos volt, de semmi esetre sem elégséges eszköze a kárhelyreállító igazságszolgáltatási koncepció kifejeződésének; a sértett kára mielőbb és minél teljesebb megtérülésének. (Közvetítői tárgyalás eredménytelen, az elkövető nem hajlandó megtéríteni a sértett kárát.) Felmerült a kárjótételnek önállóan alkalmazható intézkedéskénti bevezetése, azonban szélesebb körben, mint a közvetítői eljárásnak. Az államnak fennáll egy olyan közvetlen (objektív) védelmi kötelezettsége az állampolgárával szemben, amely a személy elleni bűncselekmények kontextusában az elkövető felelősségre vonásában ölthet testet. Ezt az aggályt oszlatja, hogy az elkövető bűnössége bírói ítélettel lenne megállapítható.

A helyreállító igazságszolgáltatás, mint olyan, nem képezhet a plátói terápiával, az Arisztotelész által szorgalmazott megtorlással, mint kiegyenlítő igazságossággal, a kanti és hegeli büntetéssel egyszintű alternatív tárgyalási modellt.

¹⁰² V. ö.: Schweizerisches Strafgesetzbuch. Herausgeben von der Bundeskanzlei, Bern, 1991. In: Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív reakciók. 89. oldal

¹⁰³ V. ö.: Schweizerisches Strafgesetzbuch. Herausgeben von der Bundeskanzlei, Bern, 1991. In: Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív reakciók. 89-90. oldalak

¹⁰⁴ V. ö.: Molnár Gábor? Mediáció a büntetőeljárásban. In.: Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): A mediáció. Budapest, HVG ORAC, 2006. 287-288. oldalak

f) Társadalmi teóriák

A társadalmi és politikai kontextusról szóló gondolkozás újra felbukkanását is észlelhetjük. Meg kell említenünk etekintetben Garland¹⁰⁵ a fenyítés történelmi fejlődésének társadalmi háttéréről szóló jelentős elméleti analízisét, továbbá Hudson által előadott érveket egy aktívabb társadalmi politikáról, mint bűnözésre adott legfőbb válaszról. Azoknak, akiket meghódított a Hart-féle¹⁰⁶ különbségtétel a fenyítést igazoló általános jelleg célzata (utilitarista elrettentő célkitűzés) és a büntetés kimondását uraló elvek (nevezetesen: a megfizetés és az érdemé) között, el kell olvasniuk Lacey munkáját, ami fenntartva, hogy minden ilyen elem felveti az egyéni autonómia és a kollektív jólét problémáját, végül is tagadja e dichotómiát; és kimondja: ahelyett, hogy tagadnánk e két értéket szembeállító konfliktust, inkább arra kell törekednünk: egyiket se áldozzuk fel teljesen. Kifejtve e tézist, feltárja a fenyítésbe, mint állami előjogba foglalt politikai értékeket, illetve társadalmi funkciójának világosabb átláthatóságát követeli.

Braithwaite és Petit¹⁰⁷ gondolatai egy általuk „republikánusnak” nevezett politikai filozófiára támaszkodnak, aminek viszont a (dominion), „szuverén állapot” a központi fogalma. A lényege a szabadság (liberty), nem annyira a mások által gyakorolt egyszerű kényszer hiánya (freedom) értelmében, mint inkább olyan politikai kompromisszumon nyugvó, bizonyos típusú beavatkozás elleni védelmi garanciaforma értelmében, amiben minden állampolgár alkotó tényező. A szerzők azt sugallják tehát, hogy az ítéleteknek inkább az áldozatok dominion-ját kell növelnie, úgy hogy az elítéltekét legkevésbé se csökkentse. Úgy tűnik, a szigorúságnak felső határokat képzelnek el (homályosan) míg alsó határokat nem. Szerintük a büntetőrendszer által gyakorolt feddő funkciónak, a lehető legteljesebb mértékben, más eszközökkel kell, lehet megvalósulnia, mint a fenyítés. Mint ahogy a dominion fogalma azt foglalja magába mindenek előtt, hogy szabadsága perspektívájában az állampolgár nyugodt lehet, ugyanúgy azt is megkövetelheti; megelőzés céljából hosszú, elrettentő vagy semlegesítő büntetéseket szabjanak ki. Tehát e szerzőknél semmi helye annak az egyedi jognak, amely szerint nem lehet súlyosabban megbüntetni senkit, mint ahogy büntettének súlyossága követeli: minden attól függ,

¹⁰⁵ D. Garland: Punishment and modern society (Büntetés és modern társadalom), Oxford, University Press, 1990.

¹⁰⁶ H. Hart: Punishment and Responsibility (Büntetés és felelősség), Oxford, Clarendon Press, 1968.

¹⁰⁷ J. Braithwaite, P. Petit: No Just Deserts: A Republican Theory of Criminal Justice (Csak semmi érdem: A büntető igazságszolgáltatás republikánus teóriája), Oxford, Clarendon Press, 1992.

hogy mennyire kedvez a globális dominion-nak, és a büntetés szigorúsága egyedi esetekben meghaladhatja, vagy nem érheti el a „megérdemelt” magasságot.

g) Konszenzuselmélet

A strasbourgi joggyakorlat, ennek az Európai Unióba történt inkorporálása révén régebbre visszanyúló, és nagyobb, hasznosítandó, figyelembe veendő anyag gyűlt össze. Megfogalmazhatóvá vált erről a területről kiindulva a konszenzuselmélet az ekvivalencia sok-sok területen érvényesülő tételeiből. Megállapítható, hogy a szankciórendszer vonatkozásában a harmonizáció, a közös tendenciák már ma is érezhetőek. „Az emberi jogok védelmének európai gyakorlatában sokszor kerül terítékre a büntetőeljárás alá vont személy jogi helyzete, illetve a vele való bánásmód, és az egységes ítélkezésnek köszönhetően olyan standardok alakultak ki, amelyek irányadóak minden, az emberi jogi egyezményben részes államok számára.”¹⁰⁸ Az államok jogrendje közötti közelítésnek a büntető felelősségre vonás mindhárom szakaszának szabályait és gyakorlatát érintenie kell, nem utolsósorban a büntetés-végrehajtás szabályait. A nemzetközi bűnügyi együttműködés minden esetben kompromisszumot feltételez részint a hazai büntető anyagi, eljárási és végrehajtási jogi szabályok, másrészt a nemzetközi bűnüldözés sikeressége érdekében az államok közötti hatékony együttműködést tekintve. Az európai közösségi jog nemzeti jogokkal szembeni elsőbbségének alapelve közelíti a nemzeti rendszereket. A jogállam „tisztességének fokmérőjét” jelenti az, hogy – a bármi címen szabadságában korlátozott – büntető felelősségre vonás hatálya alatt állókkal bánnak.

h) A büntetés értelméről elmélkedés

A félig Grotius és Leibniz elméletét tükröző tanítás szerint: „A passzivitás betegsége a tettelegesség betegségének másik oldala”. Ne utáljon mindenki, ez az, amit gyakorlatban alkalmaznak – tétlenség paroxizmusa -, amit a domináns ideológiának „eladnak”, hogy büntető eszméjét a értelem bőségével lássa el. Börtönben ülni mindenek előtt azt jelenti, hogy semmivé válsz, passzivitásra, önpusztításra, haszontalanságra vagy kényszerítve, hatékonyság nélküli és hideg magány a magányért (amit egyesek szemérmetlenül úgy minősítenek, hogy börtön „az önmagad fölötti gondolkodás helye”). A fiatalokúak igenis jól teszik, hogy

¹⁰⁸ Vótkó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 12. oldal

felteszik az összes értelemre vonatkozó kérdést! Ha közelebbről megnézzük, lázadó, öngyilkos vagy képmutató reakcióikban indok van, azaz „értelem”.

A hosszú büntetésekre ítélt felnőtt fogvatartottak is felteszik a kérdést, hogyan élni nap mint nap. Az előttük leeresztett sorompók lehetetlenné teszik, hogy elképzeljék azokat a terveket, amelyeknek az állványzati felállítását parancsba adják nekik, megakadályozzák őket abban, hogy a lehetséges folyamatosságot felvázolják. Amikor a túlélés nap mint nap azt követeli tőlük, hogy álljanak ellent a fájdalomnak és az elhagyatottságnak, amikor egyetlen lét-okot se jeleznek számukra soha, a megoldás egyik fajtáját saját óhajaik, szükségleteik megsemmisítésében látják, pedig ezek a szenvedés legfőbb forrásai, akárcsak a hiány felidézése. A magányba egy önmagán kívüli magába süllyedés ilyen feltételei között a büntetés nemcsak fájdalommentes, hanem válasz- és visszhang hiányos is mindenre. Nincs célja, se eseménye, nincs benne se folytonosság, se törés, se téma, se építkezés, se táplálkozás, se „ürülés”, mélyen destruktív, de nem fáj, vagy alig, nincs benne értelem.¹⁰⁹

Az elválasztás és az újraegyesítés dialektikája (mármint az, amelyik bekövetkezik a bűnelkövető helyzetében a társadalmi corpussal szemben) azt feltételezi, hogy a szankciónak kezdetben sosem szabad változatlanként meghatározottnak lennie, épp fordítva, az elítélt fejlődésének függvényében állandóan újra meghatározhatónak kell lennie – nemcsak az (újra)nevelési funkció miatt, aminek dominálnia kell a büntetés-végrehajtást, hanem azért is, hogy mindenképp megelőzhető legyen, különösen a fiatal bűnelkövetők esetében a stigmatizáció, ami nagyon hamar bezárhatja őket az életfogytiglani bűnöző státusába (maga a „bűnügyi nyilvántartás” is szörnyen hatékony eszközzé válhat, kontraproduktív értelemben). Azon rendelkezések alapján, amelyeknek az érvényességét senki más nem vonja kétségbe, a mai európai országok jogában még a jogerőre emelkedett büntetés sem végleges: minden fogvatartottnak az a hivatása, hogy egy szép napon elhagyja a börtönt, ami azt jelenti; az elkerülhetetlen kijövés perspektíváját már a büntetés végrehajtásának a kezdetétől irányítani kell. Ez az irányítás csak egyénre szóló lehet: többé már nem létezik „a büntetések makroökonómiája”, csak szabályzati rendelkezések vannak. E szempontból az egyes

¹⁰⁹ V.ö.: Frize Nicolas: A börtönideológia állapota. Párizs, Éditions Léo Scheer, 2004. 22-23. oldal (Szerző az Emberi Jogi Liga biztossági felelőse)

bíróságok által gyakorolt, és a börtönlakosság többsége által ismert igazi „tarifák”, a megtorló politika diszfunkcióját jelzik.

Ebben egy igen lényeges kérdéshez értünk: a büntetés „formáltsága” és különösen fix mivolta, biztonsági és összevonhatatlan büntetési periódusok beiktatása, súlyosan kompromittálja azoknak a céloknak az elérését, amelyekre a büntetés-végrehajtás intézménye hivatott. Tehát az idő, mint olyan, meghatározó lehet a vélemény kisiklás fölötti erőt vevés, valamint a büntető megtorlás szimbolikus követelése és valóságos hatékonysága közötti kompromisszum keresésében.¹¹⁰

i) A szankció hatékonyságának jobb biztosítása

Túlságosan is sokat tudunk arról, hogy a börtön mennyire meghosszabbítja és megerősíti ma a bűnözési logikát(a „novicius” és a „kemény” bűnözők, vagy legalábbis az előzetesen letartóztatottak és az elítéltek összekeveredése; az utánzó viselkedést erősítő promiszkuitás; a börtönlakosság olyan kódok szerinti de facto irányítása, amelyek inkább az alvilágtól, mint a „külső, normális” világtól kölcsönzik elveiket, olyannyira, hogy a szankció, elméletileg nevelő szerepét ellentétébe fordítják át). Márpedig világos, vagy legalábbis elfogadottabb a közvélemény előtt az, hogy a börtön nem egy lakat alá helyezett biztonságos hotel, hanem ugyanazok a szabályok irányítják, mint a társadalom másik felét és ha ez így van, nem engedhető meg, hogy a szabadságfosztásban eltöltött időszak antiszociális szabályoknak való alávetettségben teljen az esetek egy részében.

Ha mélyebben elgondolkodunk, azt látjuk, hogy a „kinti világ” alakítja a „benti világot”: a börtön világa visszatükrözi, sőt felerősíti a jelenlegi társadalom igen sok vonását. Ma sokkal könnyebb televíziót nézni, mint tanulmányokat folytatni, túlhajszojják a versengést, a hierarchiák olyannyira kikerülhetetlenek, hogy sok fogvatartott valójában két büntetést tölt egy alatt, mert a szabadságfosztáshoz egy igazságtalan és erőszakos világnak való alávetettség társul.

Épp ezért kell üdvözölni azokat a nem elhanyagolható erőfeszítéseket, amelyek vissza akarják állítani a jogot, jogállamot megalkotni a börtönfalakon belül. Messze állunk még azonban attól a börtönigazgatási modelltől, amelyben a fogva tartott ember megtartja mindazokat az „emberi és állampolgári jogokat, amelyek

¹¹⁰ Jean-Pierre Dubois: Gondolatok a büntetés értelméről, CNCDH (Emberi Jogok konzultatív országos bizottsága, 2002. www.commission-droits-home.fr)

„összeegyeztethetők” a büntető szankció végrehajtásával és az intézmény biztonságával.” Márpedig ez az egyedüli logikai elv, ha a szabadságfosztó büntetés valójában nem száműzés, ami végképp megszabadítja a társadalmat a „normális” életre alkalmatlan elemektől, hanem épp fordítva, többé vagy kevésbé hosszú menet a börtönből való kijövet felé.

Más szavakkal az elválasztásnak (a bűnöző és a társadalom többi része között) az ítélelhozatal alapján kell kulminálnia; már másnap el kell kezdődnie a közös életbe való visszatérésnek. Ilyen perspektívába kell helyezni a büntetés-végrehajtás összes rezsimjét (alternatív büntetések, félig szabad rezsimet és más rugalmas büntetés-rendezések, stb. előtérbe helyezése a bebörtönzéssel szemben).

Ilyen értelemben kell felfogni a büntetés-felfüggesztés rezsimjét is: a „nem-büntetés”-nek is megvan a maga értelme. Általában a társadalmi kommunikációs kapcsolatok lehető leggyorsabb visszaállítása, az a lehetőség, hogy ne csak bűnözőként lássanak valakit, minden visszailleszkedési, helyreállítási nevelő folyamat szükséges feltétele. E tekintetben kellene még több figyelmet szentelni a „büntetés-utáni”, a „börtön-utáni” időnek, vagyis azoknak a (pénzügyi, társadalmi, kulturális) feltételeknek, amelyek mellett a visszailleszkedés nem marad kegyes óhaj.

Az újrendezés nemcsak az alapszabályok újraalkotását jelenti: azok az eszközök, amelyek nélkül minden reform csak kozmetikázás marad, bírósági ülések és eljárások ugyancsak beletartoznak.

A büntetések végrehajtása, a társadalom érdekeinek és az áldozatok jogainak a tiszteletben tartása mellett, az elítéltek beilleszkedését vagy visszailleszkedését, valamint a visszaesés megelőzését is elő kell, hogy segítse. E célból a végrehajtás során ahhoz, hogy az elítélt személyiségének és helyzetének a fejlődését is számításba lehessen venni, rendezhetők a büntetések. A büntetések egyénre szabása lehetővé kell, hogy tegye, ahányszor csak lehetséges; az elítélt fokozatosan visszatérhessen a szabadságába; a szabadlábra helyezés ne történjék bírósági vagy ügyészégi felügyelet nélkül. A Canivet bizottság szorgalmazta az ún. külső ellenőrzés helyreállítását.¹¹¹

¹¹¹ V. ö.: NDUR de PPS: Guy Canivet: A bv. intézetek külső ellenőrzésének javítása, a fő pecsétőr, igazságügyi miniszternek adott jelentés, Párizs, Francia dokumentáció, 2000 *Hivatalos jelentések gyűjteménye* A Francia dokumentáció webhelyén: www.ladocumentationfrancaise.fr tanulmányozható, a nyilvános jelentések könyvtárában.

j) Börtön és demokrácia

Vajon mi az értelme annak, tehető fel a kérdés, hogy olyan intézményt tartunk fenn, amelynek a működése, egyenlege nem biztos, hogy pozitív globálisan. A reformátorok széthúzó stratégiájával szemben – melyben különböző tervek elfogadhatóbbá kívánják tenni a börtönt – és a végsőkig kitartó abolicionistákéval szemben, akiknek a rendszer aporiáját (elégtelenségét) nyilvánvalóvá tevő szándékához a mennél rosszabb, annál jobb politikája is elképzelhető, a börtönt vissza kell állítani a büntetőpolitika vonulatába, illetve a börtön világra jötténél bábáskodó demokratikus rendszer dinamikájába. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a börtön egyike azon helyeknek, amelyeken a hatalom gyakorlása potenciálisan, a legjobban ellenőrizhető, még akkor is, ha az ellenőrzés speciális akadályokba ütközik. Vajon a börtön eltűnése nem járna-e azzal a veszéllyel, hogy sokkal kevésbé ellenőrizhető, azaz kevésbé demokratikus elzáró berendezkedést vagy megengedhetetlen nyomást – vagy megsemmisítést – lehetővé tevő eszközök fejlődnek ki? A rend és az igazság közötti törekény egyensúly vajon nem arra vinné-e el a dolgokat, hogy a rend fenntartása prioritást élvezzen? Az áldozatok szövetségeinek mind nagyobb a befolyása – amely mind népszerűbbé váló, sajtó által is átvett harcukkal mind több előjogot szereznek büntetőügyekben (például: a polgári peres félként való fellépés jogát) – egy amerikai típusú fejlődés rémét vetíti előre, amelyben a zárka-elnyomás összes változata felerősödik, és ehhez hozzáadódik a halálbüntetés jelentős alkalmazása is.

Az elzárás, mint a rendfenntartás professzionistái és a felelősségre vonható hatalmi viszonyában lényegében egyre erősödő eszköz – lásd: szabálytalan helyzetű külföldiek bebörtönzése, visszaesők túlzott büntetése, és különösen az előzetes fogvatartás -, egyre gyakoribb használatával lezülleszti a börtön és az igazságosság közötti viszonyt. Utóbbiról (az előzetes fogvatartásról) megjegyezhetjük, hogy a nemzetközi direktívák mind erősebb korlátozását szorgalmazzák.¹¹²

Az elzárási időtartam növekedésének visszaszorítása nehezen képzelhető el a büntetési skála módosítása nélkül – ami nyilván társadalmi és szakmai vitát kíván.

¹¹² V. ö.: Combessie Philippe: a börtön szociológiája. La Découverte, Párizs, 2001. 106-108. oldal (Szerző szociológus, az IRESCO-CNRS, a jelen társadalmi kutatóintézet igazgatója)

k) A büntetés XXI. század eleji értelmezése Európában

A demokratikus társadalom a jogállam igazságszolgáltatását napjainkban olyan büntetés kigondolására készítetik, amely eleget tesz a törvénynek, az áldozatnak vagy sértettnek, de ugyanakkor az elítéltnak is azért, hogy utóbbi képessé váljon a börtönlogikával szembehelyezni a saját személyes erkölcsét. Kizárólag a szükséges és arányos, valamint az egyénre szabott és értelmes büntetés lehet igazságos, vagyis az, amelyik az elítélt emberi jogait is tiszteli. A kettős cél, amit egy demokrácia maga elé tűz a fogvatartott személyekkel szemben, nem lehet más, mint a szankció hatékonyságának a növelése, és az elítélt visszailleszkedésének az előkészítése. A börtön alkalmazásának, és szenvedést okozó mivoltának a korlátozása ugyanakkor „láthatóvá” tétele és elfogadása a demokratikus rendszer büntető parancsoló imperatívuszainak, szükségszerűségeinek.¹¹³

A tét nem más, mint a bírói büntetés háromszögét alkotó – az elkövető, a sértett és a törvény – összetevők újraértékelése, a helyreállító, újjáépítő igazságszolgáltatási elgondolás által indukált viszony-dinamika impulzusa alatt. Az újraértékelést az a szerénység szellemétől vezérelt ösztönzés kellene, hogy mozgassa, ami az emberi szellem és szív számára továbbra is botrányt jelent: azaz a büntetés kínos mivolta. Ezáltal három irányba ágazó kérdés vezérlete alá kerülne: hogyan lehet egyszerre elégtételt szolgáltatni a törvénynek, az áldozatnak, in fine az elítéltnak is? Mennyire képes alávetni magát egy helyreállító, újjáépítő igazságszolgáltatás céljának e három komponense.

ka) A büntető rendszerek filozófiája, ellentétben a megtorlás rendszerével, a bűncselekményt helyezi központba. Nem tudni, hogyan létezhet egy jól rendezett társadalom nagyobb tilalmaktól artikulált törvénykönyvek rendszere, illetve ismert és erővel kikényszerített szankciók védelme nélkül. A törvény érdekének a fogalma megköveteli, hogy a közrend tisztán politikai gondolatával összefüggésben újragondolják, új alakba öntsék. Ezt az érdeket viszont nem lehet meghatározni egy harmadik entitás, az állam kötelessége, feladata nélkül, ami nem más, mint az állampolgárok biztonságának vagy épségnek nevezett elsődleges jogának a megvédése.

¹¹³ Philippe Maurice: Éltre szóló gyűlölet. Párizs, Le Cherche du midi, második zsebkiadás, 2002. 296-299. oldalak (Franciaországban az Alkotmánytanács tagja, a történelemtudomány doktora, szociológus, egyben hajdani rab, akit halálra ítélték, majd kegyelmet kapott és 23 évet ült börtönben.)

A közrend ilyen felfogása kikényszeríti, hogy ne válasszuk el a törvényt transzcendens (magasabb rendű) ideáját a megvédendő társadalom immanens (benne rejlő) ideájától. A törvény és a társadalom védelmének az említése ez esetben nem utal heterogén tervekre, olyanokra, amelyek alkalmasak arra, hogy teljesen különböző pólusokon kössenek ki. Törvénykönyveink politikai gyökerei, ideértve a büntető törvénykönyvet is, megkövetelik, hogy synergiába (egyidőben alkalmazva egymás hatását támogatja és erősíti) állítsuk a két megcélzott ideát. Mit jelentene a törvény idézése a maga eljárásbeli formalitásaival, ha nem tennénk fel újra és újra a bizalom kérdését, amit a társadalom tesz fel: miféle együttélési akarat fejeződik ki egy történelmi közösség politikai szervezetében? Ha így tesszük fel a kérdést, nem válik heterogénné a törvény és a közrend kielégítése; összekapcsolódásuk a képviseltek szintjén valósul meg, itt jön létre egy társadalom morális egysége, itt válik szimbólummá. E nívón a büntetés szimbóluma és a társadalmi szimbólum kongruens (egybevágó). Az, amit a politikai gondolkodás hozzáadhat a pszichológiai vagy szociológiai jellegű mérlegeléshez nem más, mint a hatalom függőleges tengelye és az együtt élni akarás vízszintes tengelye közötti artikuláció (tagolás).¹¹⁴ Széles körű szakmai, társadalmi, politikai megvitatása szükséges minden szankcionálást tartalmazó szabálynak, mégha jogharmonizációs kérdésről is van szó. Köztudott, hogy dinamikus, tervszerű munka szükséges ehhez. Erre valók az apparátusok.

Az állampolgár biztonsághoz való joga, és a harmadik – az állam – kötelessége az a páros, amelyben legkönnyebb elemezni a kérdést. Viszont a magas arány a biztonság, mint jog nem működik az áldozatnak és az elkövető félnek adandó kettős elégtétel nélkül. Potenciális áldozatként és potenciális elkövetőként, sértő félként követeljük jogunkat a biztonsághoz.

kb) Az áldozatnak adandó elégtétel oldaláról kell megkülönböztetnünk azt a párost, amit az áldozat az ellene agressziót elkövetővel alkot. E páros az igazságos bosszú paradigmájában fellelhető sértett és a sértő párosának az örököse, amiben a fő hangsúly az áldozatra esett. E címen őrzi meg az igazságos büntetés paradigmája azt, ami a legjobb a bosszú etikájában, nevezetesen: visszaadni az áldozatnak a

¹¹⁴ V. ö.: Ricoeur Paul: „Az igaz, valamint az igazságszolgáltatás és ennek kudarca”, Cahier de l’Herne, 81. szám 304-306. oldalak

megbecsülést, a jó hírnevet, amit a sértés megsebzett. A biztonsághoz való jog, mint a törvény fennhatóságának ellensúlya, ily módon hasznosítja a sértett igaz haragjából fakadó bosszúvágy erejét. E tekintetben az agressziót elszenvedett fél marad elsődleges haszonélvezője – európai szakzsargonnal – a törvényszék és a büntetőper intézményének, ugyanis a panasztevő (feljelentő) jogi helyzetét a közvád változtatja át és az elismert áldozatává.

Ám az az elégtétel sem válik sosem teljessé, amiben az áldozat részesül. Ha a törvénynek adott elégtétel azzal a kockázattal jár, hogy sohase válik istenségétől megfosztottá, az etikai terror terhétől eléggé megszabadítottá, az áldozatnak adott elégtétel azzal a kockázattal jár, hogy sose válik eléggé humanizálttá. Nem azért, mintha félni kellene a panasz túlzásaitól, ami a düh, illetve a szenvedéllyé vált harag formáját öltheti, a bosszúvágnak, esetleg a gyilkolási vágy aljas vonásait kölcsönözve. Leginkább épp az ellenkezőjétől kell tartani. A bíróság előtti megjelenés feltételei ordítóan egyenlőtlenek. Ez az egyik oka annak, hogy a szegények aránya a börtönökben olyan nagy. A logikai botrányhoz itt egy szociológiai botrány is társul. Az áldozatnak adott elégtétel inadekváttá válik az igaz panaszhoz hozzáadódó rossz szenvedélyek miatt. Fentebb már kimondtam, hogy a bosszút igénylő igaz haragja könnyen dühhé, veszettséggé, ölési vággyá válhat. E ponton pillanthatjuk meg, hogyan billeg a megcsúfolt fizikai és morális integritás, a helyrehozatalát célzó legitim óhaj, illetve a bosszúvágy, a tiszta erőszak között. A bosszúnak járó helyrehozatal horizontján még mindig és állandóan kirajzolódik a bosszúvágy, törésponttá válik a jog és az erőszak közötti rejtett artikuláció. Ilyen kétértelműségek árán válik a jog határai között az áldozatnak nyújtott elégtétel a büntetés értelmének integráns részévé.

kc) Szó se lehet tehát arról, hogy az elítéltnak nyújtott elégtétel címszava alatt el lehessen helyezni az elítéltek, elsősorban fogvatartottak rehabilitációját, amit a modern gondolkodók doktrínája távol akar tartani a megtorlás fogalmától? Az lenne az igazán erős gondolat ezzel kapcsolatban, ha a bűnös iránti gondoskodás, Platón Gorgiasz-ának felejthetetlen öröksége, mihelyt a törvénynek adott elégtétel alapján, az áldozatnak nyújtandó elégtétellel párhuzamosan, elítéltnak nyújtandó elégtételként értelmezzük, már nemcsak alaki jelentőséggel bír a büntetés értelme szempontjából. Ez lenne a bosszú rendszerének az utolsó visszhangja a büntető igazságszolgáltatáson

belül: a bűnös az áldozat ellenpartnere marad. Végülis, ugyancsak a bűnösnek nyújtandó elégtétel címén foglalható a közrend védelmének a kontextusába a lélek terápiája és a híres platóni gyógyszer: ugyanis jó a potenciális áldozatnak – amit a biztonsághoz való jog hordozóiként is potenciális agresszorokként vagyunk – ha a fogvatartottak megtartják az állampolgárok közösségébe való visszatérést, illetve az állampolgársághoz tartozó jogok teljes visszaadásának a perspektíváját. Ilyen értelemben a visszaadást célzó intézkedések, a bűnösnek nyújtott elégtétel gondolata révén, indirekt módon – az áldozatnak nyújtott elégtétel kiegészítő elégtételeként –, beletartoznak a büntetés értelmébe.

Ma mindenki megegyezik abban, hogy e feltételt szinte lehetetlen kielégíteni; de egyedül megvalósítása képes arra, mégha valószerűtlen is, hogy a modern gondolkodók doktrínája által megközelített pragmatikus megfontolások, a hasznosság egyetlen szempontja alapján, újra bekerüljenek a büntetés értelmébe. E tekintetben a rehabilitáció folyamatának egyik aspektusa az lenne, hogy a fogvatartott fogjon hozzá memoárja megírásához, az áldozattal való hajdani erőszakos viszony elmeséléséhez. Ez lenne a büntett utolsó ténybeállítás, utolsó bírósági megjelenése a sértett és a sértő között, melynek fényében újra lehetne értékelni az áldozattal szembeni igazságtalanságot. E címen egyfajta megbánás lenne, a megbocsátás inkognitója. Így kevésbé lenne sokkoló Hegel megjegyzése, miszerint a legextrémebb büntetés is tiszteletére válik a bűnözőnek, amennyiben nem állat, hanem ember kapja. Valószerűtlennek tartani az efféle kimenetelt, annak bevallását jelenti, hogy a büntetés paradigmája, mégha az elégtétel conceptusa (vázlata, fogalmazványa) környékén kap is újra helyet, képtelen megszüntetni a „botrányt”, amit a büntetés az értelemnek jelent.

2005-ben az „áldozat-érzékenység” folyamatát végigkísérve eljutottak az új belga büntetés-végrehajtási törvény mediációval kapcsolatos rendelkezéseinek elemzéséig, megszületett egy szorosabb, hangsúlyozottabb resztoratív igazságügyi rendszert (továbbiakban: RIR) terve, ami a stratégia-alkotásban, a képzésben és a politika felszínén is megjelent. Resztoratív tanácsadók már 10 éve aktívan dolgoznak a belga börtönökben: foglalkozásokat szerveznek a sértettekről és a RIR-ről a fogvatartottaknak és a börtönszemélyzetnek egyaránt; kapcsolatokat hoznak létre és tartanak fenn a mediációs szolgálatokkal, más RIR- és sértett-központú programokkal (mint például a „Sértett a nézőpontban” – továbbiakban: SN), illetve a

helyi közösség lakosaival. A RIR-el kapcsolatos elképzelések bekerültek Belgium Büntetés-végrehajtási Törvényének (2005. január 12.) számos szakaszába. A resztoratív börtönök kialakításáról 1998-ban kezdődött kutatás adta az első lökést ahhoz, hogy az SN-t a belga börtönökben bevezessék. 2000. nyarán a flamand kormány által megjelentetett irányelv nem csupán a fogvatartottak jogainak és szükségleteinek a kielégítését célozta meg, hanem a személyes megközelítést is hangsúlyozva, az elkövetőket olyan emberekként kezelve, akiknek a sértett és a társadalom számára valamit vissza kell állítaniuk, vagy meg kell javítaniuk. Ebben a vonatkozásban a hatóságok megpróbálták felkelteni a felelősségérzetet a fogvatartottakban, segítve őket, hogy reflektálni tudjanak jogellenes magatartásuk konzekvenciáira, és hogy ösztönözzék őket, ha lehetséges: valamilyen jóvátételt adjanak a sértettnek és a társadalomnak.

Az SN-foglalkozások alkalmával a viktimalizációról szóló ismeretek a börtönben legalább három formában megjelennek:

- az egész foglalkozás-sorozat alatt az SN-szakemberek magas szintű (akadémiai) tudásanyaggal rendelkeznek kriminológiából, pszichológiából és/vagy szexológiából, megtöltve a foglalkozásokat a sértettel és az empátiával kapcsolatos szókinccsel és ismerettel;
- a sértetteket megkérlik, hogy osszák meg tapasztalataikat a résztvevőkkel, és nyíltan meséljenek a bűncselekmény után történekről;
- a foglalkozásokat olyan szakemberek segítségével szervezik, akik jártasak a sértettek támogatásában, továbbá ügyvédekkel, akik sértettekkel kapcsolatos ügyeket beszélnek meg, és polgári kárigényeket rendeznek.

A bűncselekmények áldozataival kapcsolatos növekvő „érzékenység” számos új, a sértettekhez köthető reményt keltett, melyek közül néhányat jogszabályi rendelkezések öntöttek formába [pl. a Büntetés-végrehajtási Törvény (2005. január 12.) és a feltételes szabadlábra helyezésről szóló 1998. évi március 5-i és 18-i rendelkezések]. Az új belga Büntetés-végrehajtási Törvényben a sértettekre irányuló figyelem és a resztoratív megközelítés a börtönökben formálisan a törvény számos §-ában megtalálható. A 9. § a resztorációt, mint a börtönbüntetés egyik célját sorolja fel; ugyanezen § (3) bekezdése az egyéni fogvatartási tervet (azaz a börtönbüntetés alatti fejlesztő programok megtervezését, amelyet az elítélttel közösen, vele

egyetértésben visznek véghez, és amely a munkavégzést és tanulást, a sértettel való közvetlen tevékenységeket, stb. tartalmazza) a RIR-hez köti.

Egy másik fontos § a fogvatartási terv tartalmához köthető. A fogvatartási tervtől elvárják, hogy tartalmazzon resztoratív tevékenységeket, még pontosabban olyan tevékenységeket, amelyek „a sértettnek okozott kárhoz” kapcsolódnak. A 82. § a börtönfoglalkoztatást tárgyalja és azt, hogy ez hogyan szolgálja a sértett javát, továbbá a jóvátételt és a tartozás visszafizetését.

Egy következő § (84. §) azt javasolja, hogy a börtönfoglalkoztatást részben a fogvatartási terv alapján ismerjék el (mely során a resztorációs cél játszik szerepet).

A Büntetés-végrehajtási Törvény parlamenti vitája során felmerült a kérdés, hogy melyek lesznek a lehetséges következményei annak, ha egy elítélt nem hajlandó együttműködni a saját fogvatartási tervének felvázolásában. A kérdést feltevő parlamenti képviselő (Jean-Pierre Malmendier) véleménye szerint az ilyen visszautasítás nem maradhat konzekvenciák nélkül. Az igazságügy-miniszter (Laurette Onkelinx) válaszában hangsúlyozta, hogy „közvetett konzekvenciák” származhatnak a visszautasításból, pl. említést tesznek róla a feltételes szabadlábra helyezéssel kapcsolatos előterjesztésben.¹¹⁵

Az 1998. évi március 5-i és 18-i törvények új eljárást léptettek életbe, amely szabályozta, hogy miként biztosítsák a fogvatartottak számára a feltételes szabadlábra bocsátást. A jelentkező fogvatartottakat megkérték, hogy állítsanak össze egy reintegrációs tervet, melyben bemutatják, milyen lépéseket tettek a börtönbüntetés ideje alatt, és mit terveznek a szabadlábra bocsátásuk esetén (beleértve többek között a munka és lakhatás terveit).

A sértettekkel szembeni magatartás is fontos „tényezővé” vált. Ezt szintén belevették a feltételes szabadságra helyezésről szóló törvénybe. A +. § (3) bekezdés e) pontja szerint a feltételes szabadlábra bocsátás egyik ellenjavaslata lehet, hogy milyen a fogvatartottnak a bűncselekmény sértettjével szembeni magatartása. Így, ha a fogvatartott nem tudja felmutatni, hogy tett lépéseket a sértett irányába, ez okot adhat arra, hogy továbbra is börtönben tartsák. Ezzel szemben a feltételes szabadságra bocsátást előkészítő bizottság a sértett irányába tett lépéseket az elítélt javára írja.

¹¹⁵ Belgian Chamber of Representatives. Compte rendu intégral/Integraal verslag. Séance plénière/Plenumvergadering, Brussel, 2004.

A börtönbeli resztorációs programoknak – mint pl. az SN vagy a sértett-elkövető mediáció végrehajtása, illetve az új jogszabályi rendeletekhez és büntetőstratégiához fűzött elvárások – hozzá kell járulniuk az eredeti „jogsértés” (azaz a jogszabály megsértése, amelyet szabadságvesztés-büntetéssel szankcionálnak) újradefiniálásához és újra központba állításához a „károk” figyelembe vételével, eljutva azokhoz a fájdalmas konzekvenciákhoz, melyeket a törvényszegés okozhatott azok számára, akik közvetlenül (vagy közvetve) érintettek. Ez az elkövetőkkel való foglalkozás a káros következmények és érzelmek vonatkozásában a törvénykezési apparátus racionális és felelős szereplőit arra sarkallja, hogy költségelőny-analízist végezzenek, és felmérjék a büntető szankció várható elrettentő hatását. Ez az, ami látszik az ítélethozatal szintjén a háttérben, és ami egy új dimenziót hoz előtérbe: az embert és az érzéseit. Azon túl, hogy az elkövetőt „bukott döntéshozónak” bélyegzik – saját meggyőződése szerint is –, az elítélt egy érzelmileg inadekvát emberi lényként jelenik meg. Az esetek túlnyomó többségében hiányzik a szókincse, hiányoznak a képességei, hogy a potenciális sértett helyzetébe képzelje magát; és mint ilyen személy, folyamatos veszélyt jelent a társadalom többi tagjára.

Az új kezdeményezések, amelyek a belga büntető igazságszolgáltatás stratégiai fejlődéséből fakadnak, azt sugallják, hogy a rehabilitációs ideológia négy komponense – munka, iskola, erkölcsi hatás és fegyelmezés – amely különböző mértékben, de majd négy évszázada uralta az elítéltekkel folyó munkát, most egy ötödik komponenssel egészült ki: az inadekvát érzelmi képességek orvoslásával. Hasonlóan a többi képességekhez, az érzelmi képességekkel történő foglalkozás lehetősége azonban csak a teljes börtönpopuláció kis része számára elérhető.

Például az SN-programba való bekerülés három módon is korlátozva van:

- a személyi állomány korlátozott száma és a kislétszámú civil szervezetek óhatatlanul is korlátokat állítanak: a program mindössze három, 2005-től öt börtönben működik Flandria 17 börtönéből;

- azok az elkövetők (pl. a kábítószerrel visszaéléssel büntetettek, embercsempészek), akik nem köthetők beazonosítható sértetthez, általánosan kizártak a programból¹¹⁶;

¹¹⁶ Volt néhány kísérlet olyan elkövetőkkel, akik úgynevezett „sértett nélküli” bűncselekményt követtek el, de őket eddig általában kizárták a programból.

- a szigorú kiválasztási folyamatok – melyek felvételi beszélgetésekből és néha a pszichoszociális szolgálatokkal folytatott konzultációkból állnak a börtönben – eleve megszürik azokat a fogvatartottakat, akik a legesélyesebbek arra, hogy a börtönpopulációból az ő érzelmi képességeiket fejlesszék, vagy állítsák helyre.

Az első korlátozó tényezőnek gazdasági és humánerőforrás okai vannak, ami bizonyos mértékig stratégiai döntésekkel orvosolható. A másik két tényező azonban egyenesen a resztoratív filozófia lényegébe vág, és a konzekvenciák összpontosításától egyenesen a bűncselekmény okozta károkhoz vezet.

A „sértett” és az „elkövető” közötti interakció hatást gyakorol a büntető igazságszolgáltatás rendszere és a társadalom egésze közötti interakcióra.

A törvények nem csak arra szorítják a polgárokat, hogy „jó” (törvénytisztelő) döntéseket hozzanak, de arra is szükség van részükről, hogy adekvát érzelmi képességeik legyenek, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy előre jelezzék egy potenciális törvénszegés káros konzekvenciáit, és ez megakadályozza őket abban, hogy polgártársaiknak sérelmet okozzanak. Röviden: ahhoz, hogy az elítéltek szabadulásuk után a társadalom teljes értékű tagjaivá váljanak, az érzelmi dimenzióra is szükség van.

Új információk és új elvárások jelennek meg a büntető igazságszolgáltatás rendszere oly szorosan őrzött határain belül, és akár közvetve, akár közvetlenül, további hatást gyakorolnak az ítélelhozatal és a feltételes szabadlábra helyezés döntéshozatali folyamatára. A sértettekkel és a viktimalizációval kapcsolatos tapasztalatok a bűnügyek egy teljesen új dimenzióját tárják fel a hagyományos elkövető-központú megközelítéséhez képest, melyek egzakt konzekvenciái még tisztázatlanok. Ezt két további, 2006. május 17-én hatályba lépett törvénnyel erősítették meg a belga jogban, mely szerint az elítéltnak joga van külsős konzultációhoz, illetve olyan törvényszékek létrehozását helyezték kilátásba, amelyek az ítélet végrehajtásáért felelősek. 2006. május 22-i adásában a BBC News egy olyan riportot sugárzott, melyben arról volt szó, hogy a jövőben az Egyesült Királyságban a sértettek esetleg helyet kapnak a szabadlábra bocsátó bizottságok tagjai közt. John Ried belügyminiszter azzal érvelt, hogy a sértettek hangját „érthetőbben kell hallanunk”.

Több országban is felvetették a londoni kérdést, mely szerint a büntetőjogi szankció végrehajtásának vajon hű tükreinek kell-e lennie a bíró által meghozott

ítéletnek, vagy a kettő között bizonyos távolság is létezik? Más szóval: vajon a végrehajtó szerveknek – van, ahol hatóságoknak – hűségesen, sőt betű szerint „tisztelniük kell-e” a megítélt dolgot; vagy éppen ellenkezőleg, bizonyos autonómiát tanúsíthatnak a bíróval szemben? A többségükben dualista szankciórendszert tartalmazó büntető törvényekben a büntetésekről szólva a szabadságelvonás, a pénzbüntetés és a jogfosztás vagy külön kötelezettségek trilógiájával találkozhatunk. A szabadságelvonás sem egységes fogalom, számos megkülönböztetéssel élnek; lehet időszakos vagy örökös, sőt egy- vagy kétnapos, periódusokra tördelt. Minden jog elismeri a felfüggesztett végrehajtást (suspend sentence), csak változó feltételekkel. A különösen veszélyes bűnözők kezelésére jó néhány meghatározatlan tartalmú megelőző fogvatartást kreált. A pénzbüntetések mindenütt a törvényalkotó kedvencei. Felidézhető nem egy országból az áldozatnak nyújtandó kompenzáció is, amely lehetővé teszi a bírónak, hogy a vádlottat az áldozatnak átutalandó bírságra ítélje. A jogfosztást vagy külön kötelezettségeket magukba foglaló büntetések legérdekesebbnek tartott tagja a közérdekű munka (comonity service order), ami jelenleg szinte mindenütt létezik. Törvényalkotások mellett gyakran más büntetéseket is előírnak, mint például többek között a vezetői engedély visszavonása.

Az egyensúly keresését a közérdek és a bűnelkövetői érdekek között a büntető törvénykönyvek is mutatják, amikor legtöbbjükben emlékeztetnek rá, hogy az ítéletet hozó bíróságnak, amikor dönt, figyelembe kell vennie az elkövetett bűncselekmény súlyosságát ahhoz, hogy a szükséges és helyes vagy arányos szankciót kiválassza (általános pozitív megelőzés), és a vádlott személyiségét (egyéni megelőzés). Ugyanez érvényes a végrehajtáskor is, mint az ítélethozatal stádiumában. Figyelembe kell venni a tettek súlyosságára alapozott elítélő határozatot (nem változó oldal) éppúgy, mint az elkövető személyiségét, ami változhat (változó oldal). Csak így biztosítható a bűnözéstől elrettentés, a bűnelkövető társadalomba visszailleszkedése, az áldozatnak vagy a közösségnek okozott károk megtérítése. Így igazolhatók az individualizáció nevében bizonyos változások. A végrehajtásnak az elítélő határozat iránti bizonyos fokú hűség mellett a fogvatartottak iránti bánásmóddal kapcsolatban is bizonyos számú elvet tiszteletben kell tartani. Tehát a meghatározott ítélet és az elviselt ítélet között fennálló mennyiségi távolság fölötti vita és a büntetés végrehajtását irányító elvek meghatározása a végrehajtás minden aspektusát érinti, legyen szó akár a formáról, akár a végrehajtás tartalmáról.

A szankciót megállapító határozatot azonnal vagy rövid időn belül követő végrehajtás és az ettől többé-kevésbé eltávolodó végrehajtás közötti elméleteket ostromló, vitát kiváltó különbség tehető. Egyrészt az elítélő határozatot követő hűség oldalán a megítélt dolog hatalmát idézhetjük fel, ami nem csak az új bűnözés tilalmát hozza fel ugyanazon tényekért, hanem a meghozott határozat tiszteletben tartását is. Ennek szociológiai aspektusa, az ítélet végrehajtása, elengedhetetlen az általános megelőzés két eleme értelmében, melyekből az egyik az emberek elrettentése a bűnöző utánzásának megakadályozása végett (negatív prevenció), illetve a nevelésük (pozitív prevenció). Az a végrehajtás, amely az ítéletet meghozó bíróság által elrendeltekkel szemben másféle alapbeli vagy időbeli módozatot mutatna, nem töltene be társadalmi funkcióját: a megbocsátás és a közvélemény nem rímelnék egymásra. Másrészt viszont az elítélő határozattal szembeni hűtlenség mellett felhozhatjuk az egyéni prevenciót, mint amely magát a bűnözőt elrettentő, részlegesítő tartalmú és rehabilitáló célzatú.

Felmerül a kérdés, vajon azonos-e a büntetés tartalma és tartama az ítélethozatal során történő meghatározás, illetve a végrehajtás stádiumában? Az egymástól való távolság mindenesetre változatos nagyságú a világon aszerint, hogy minimumában csak alkalmazza a meghozott ítéletet, maximumában megváltozik a karaktere. Az elviselt büntetés nyilvánvaló módon csak kivételesen ugyanaz, mint a meghozott büntetés. Létezhet az is kezdetben, hogy a bíróság olyan büntetést alkalmazott, ami nem illeszkedik kellőképpen, emiatt a végrehajtás során megváltoztatható a büntetés természete (pl. pénzbüntetés átváltoztatása). A jól illeszkedő büntetés esetében köthető hozzá annak az elítéltnak az esete, aki személyes okok miatt olyan helyzetbe kerül, amelyben nem töltheti le büntetését börtönben. Sokkal gyakoribb a feltevés, amely szerint a meghozott büntetés karakterváltása az elítélt magatartásával magyarázható a büntetés végrehajtása alatt. A próbára bocsátás, a felfüggesztett végrehajtás és a közérdekű munka nagy hasonlóságot mutat a tekintetben, hogy egy vagy több szolgáltatás formájában, közösségben hajtják végre, az összes számba vett jogrendszerben lehetséges az elítélt bebörtönzése, ha kötelezettségeit megsérti. Ennek az alapja az a quasi szerződés, hogy a bíróság nem hoz börtönbüntetést, ha a felelősségre vonás alatt álló személy megfogadja a jó magaviseletet. Ennek megszegése az elítélt által szabadságelvonás büntetés szankcióját vonja maga után. Az egyes országok gyakorlatát tanulmányozva

megállapítható, hogy a kirótt büntetés karakterváltozása az elítélt jó magaviseletének a hatására eléggé ritka. A jó magaviseletnek a befolyása a büntetés végrehajtására a legtöbb országban valójában és mindenekelőtt a büntetés tartamát érinti [például a feltételes szabadságra bocsátás, az úgynevezett holland előrehozott (vagy megelőlegezett) szabadítás, stb.].

Mint láthatjuk, a meghozott ítélet és az elviselt ítélet között nagy különbség van, ami egyértelműen alátámasztja a végrehajtási szakasz fontos szerepét a büntető felelősségre vonás folyamatában. A különbséget az elítélt magatartásának figyelembe vétele és ezzel egyidőben a közösség védelme okozza: az első szempont általános, a második különös jelentőséget kap a veszélyes, illetve a szokásos bűnözők esetében. A különféle törvénykezések között kétségtelenül nagy különbségek vannak, de a különbség gondolata, illetve ennek kétféle alapja valójában átüt minden jogrendszeren, avagy egyesít minden jogrendszert. Ám az előbbi megjegyzés nem magyarázható úgy, mintha nemzeti jogrendszerek uniformizációjával állnánk szemben. Inkább konvergenciáról van szó, csak ennyiről, de ez nem kevés.

„Mindazonáltal a kirótt és a fogamatba vett büntetés időben elválhat egymástól, amellet az egyes jogrendszerek beépítik az elítélt esetleges magatartásváltozásának a ténylegesen elszenvedett büntetésre gyakorolt kihatásait is a tartamot és a szigor befolyásoló tényezők közé. Így a meghozott és az elviselt ítélet között nagy különbség van, ami alátámasztja a végrehajtási szakasz külön tanulmányozásának szükségességét” – írja Korinek László Kriminológia című kétkötetes tartalmi szempontból is hatalmas munkájában (440. oldalon).

A büntetés és végrehajtása minden korban szorosan összefüggött az általános társadalmi felfogással, valamint a mindennapi élet körülményeivel. A hétköznapi lét sajátosságai és lehetőségei döntően befolyásolták az alkalmazott büntetéseket is.

Ha a büntetőjog azzal tudja betölteni társadalmi szerepét, hogy büntet és véd, akkor a büntetés-végrehajtási jog is csak akkor tudja betölteni társadalmi szerepét, amennyiben ezt érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is. A tágabb értelemben vett büntetőeljárás, a büntető felelősségre vonás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének – így a nyomozásnak, a bíróság ítélkezésének, de a szankció

végrehajtásának is – a minden szempontból, még az időszerűség szempontjából is, nem kellő súllyal kezelése, azaz elhanyagolása, továbbá a kapcsolódás lazulása az egyes szakaszok között az egész folyamat hatásfokát ronthatja le.

A jogállamiság követelményeinek teljesítésével az új viszonyokhoz kellett és továbbra is kell alakítani a büntető felelősségre vonás egészét. A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése, a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási alapelveknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését is, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. A büntetőjogi szankciók végrehajtását szabályozó büntetés-végrehajtási jogtól függ a szankció, a büntetőjogi intézkedés, de még az eljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása. A szankciók tartalmát képező jogkorlátozás, jogfosztás mértéke törvényben nyert megfogalmazást, a kötelezettségek helyett az ösztönzésnek jutott nagyobb szerep, a véleménynyilvánítás, önálló döntési és választási lehetőségek köre növekedett, nemzetközi összehasonlításban is igen széles körű biztosítérendszer működik. A hatékonyság és a törvényesség komplementer alapkövetelményekké váltak. A hatékonyság csak a törvényességgel összhangban fokozható, egymást kölcsönösen feltételező és egyszersmind egymásra ható fogalmakról van szó.

Az új évezredben, évszázadban a büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, melyet csak annyiban gyakorolhat és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik. A büntetési célokat is az emberre – mint individuumra és társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. A büntetéshez az igazságosság (mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának) mértéke és eszköze mellett szükség van úgy egy közelebbi, mint egy távolabbi célra is. A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak olyan módon is, hogy a büntetés jellege nem zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Pl. a pénzbüntetéseket majd elsősorban az áldozatok

kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is úgy lehetne végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan.

A büntetés-végrehajtó vagy a büntetés-végrehajtásban közreműködő szervek a bűnelkövetőkkel, a tettesekkel kerülnek kapcsolatba, jogviszonyba, mégpedig büntetés-végrehajtási jogviszonyba. A büntető felelősségrevonás e szakaszában a tettesre esik már nagyobb figyelem.

Jóllehet, a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összezsengenek, a konkrét büntetés és annak végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká. Az ítéletben kiszabott és törvényben meghatározott büntetés jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor, midőn az egyes büntetés-, büntetőjogi intézkedés tartalmától függően valakit ténylegesen börtönben, fogdában fogva tartanak, avagy kitiltják, kiutasítják valahonnan és eltiltanak más alapvető jogaitól. A jogfosztás, illetve jogkorlátozás mértékét az adott szankciók tartalma adja. Mivel az alapvető jogok korlátozásáról van szó – még ha maga az állam részéről és törvény alapján is –, messzemenő védelmet kell nyújtani az esetleges visszaélésekkel szemben. Ezt követeli meg a személyiség és általában az emberi jogok megnövekedett jelentősége. Utóbbi szükségszerűen felvetette az igényt, hogy újraértékeljük a bűnelkövető megítélését.

A büntetőjogi szankció a megelőzésnek csak egyik eszköze, s mint ilyen része, az állami, társadalmi eszközök komplex rendszerének. A visszaesés elleni küzdelem egyik fontos eszköze kétségtelenül a büntetések és a büntetőjogi intézkedések hatékony végrehajtása is. Tulajdonképpen a büntetőjogi szankciók céljának realizálása a végrehajtás feladata.

Az eddigi tudományos vizsgálatok azt mutatják, hogy igen bonyolult kérdésről van szó, amelynek további megoldása számos tudománynak – így a jogtudománynak, kriminológiának, büntetőjog-szociológiának, szociálpszichológiának, matematikának és más tudományoknak – a közös feladata.

Általában a büntetőjogi szankcionálás hatékonysága alatt a kitűzött cél és ezen cél elérésének oka közötti kapcsolatot értjük, hogy a kitűzött célt optimális módon érték-e el. A represszív hatékonyság mérésének fontos feltétele az, hogy az eredmények viszonyítási alapját; vagyis a célt meghatározzuk.

A modern büntetőjogok a büntetés célját általában a speciális és generális prevencióban határozzák meg.

Vitathatók azok a nézetek, amelyek szerint, amikor a büntetőjog a megtorlást tekintette a büntetés alapvető céljának, a hatékonyság kérdése fel sem merült. Éppen e megtorlásban remélték automatikusan a cél elérését. Seneca ezt úgy fejezte ki annak idején: okos nem azért büntet, mert bűnt követtek el, hanem azért, hogy a jövőben ne kövessenek el. Olyan adekvát eszközt kell alkalmazni, amely képes az egyén antiszociális orientációját megváltoztatni vagy úgy befolyásolni, amely őt azonban csak a feltétlenül szükséges mértékben sújtja.

A büntetés hatékonyságának fokát tehát annak a szociális értéknek a különbsége adja meg, ami a büntetés szociálisan pozitív eredményeinek maximálisan lehetséges elérése jelent ahhoz az értékhez viszonyítva, amit ezen cél elérésére szolgáló eszközökre fordítunk. Az elítélte egy kiszabott büntetéssel egyidejűleg számos olyan tényező van befolyással, amely hatást gyakorolhat viselkedésének és tudatának megváltoztatására.

Ilyen tényező elsősorban a külső környezet, a külső feltételek és hatások, amelyeket az ember erkölcsi nézeteinek, értelmi, érzelmi és akarati tulajdonságaival összhangban vesz fel és amelyek viselkedését pozitív vagy negatív értelemben befolyásolhatják. A különböző emberek azonos helyzetekben másként, sokszor ellentétes módon reagálnak, amit az emberi tudat bonyolultsága, utánozhatatlan individualitása és relatív önállósága idéz elő. Az ember pszichológiai és erkölcsi vonásai bonyolult rendszert alkotnak és különféle tudományágak vizsgálatának tárgyát képezik. Figyelembe kell venni azt is, hogy az emberek tudata nem képez egy mindenkorra zárt rendszert, hanem állandóan új és új ingereket, hatásokat vesz fel. Ehhez még hozzá lehet fűzni azt is, hogy az embernek teljes elszigetelése a külső hatásoktól sem zárja ki a viselkedésében és tudatában bekövetkező változást, mivel a tudat viszonylagos önállósága lehetővé teszi a személyiség megváltozását a saját fejlődése alapján.

Gyakran előfordulnak olyan esetek, amikor az új bűncselekmény elkövetése az előtte végrehajtott büntetéssel nem kapcsolatos okok hatásának következménye és ezért nem igazolhatja az előbb végrehajtott büntetés bizonyos hiányosságait. A büntetést kitöltött személynek a végrehajtás utáni, szabadságvesztés esetén a szabadulás utáni cselekedeteit nem szükségszerűen magyarázza meg a büntetés hatásossága vagy hatástalansága. Nem helyes tehát minden újabb bűncselekmény elkövetését a büntetés hatástalanságának eredményeként értékelni.

Sok kutató úgy vélte, hogy a társadalmi beilleszkedési zavarok vizsgálata során is úgy jár el, mint amikor egy új oltóanyagot kísérleteznek ki; egy tényező megváltoztatása után próbálták lemérni az eredményekben bekövetkezett változásokat. Aztán a balsiker okát a visszaesés fogalmának meghatározásában keresték, de használhatóbb, pontosabb fogalmat nem találtak. A kiszabott szankció és az ember viselkedésének megváltozása között nincs közvetlen okozati összefüggés, a büntetés hatásának, működésének mechanizmusa igen bonyolult. A hatékonyság lényegében tehát a tervezett eredmények megvalósítását jelenti, kritériuma a cél meghatározta tevékenysége eredményei által szabályozott. Fayerback (1775–1833) az Anti-Hobbes című munkájában kifejtette, hogy a büntetéssel fenyegetés célja a visszatartás. A büntetéssel fenyegetettség hatásmechanizmusát később „pszichológiai kényszerítésnek” nevezte. Minthogy ez nem elégséges ahhoz, hogy kellő ösztönzést adjon a bűncselekménytől való tartózkodáshoz, ezért a büntetést a gyakorlatban is alkalmazni kell. Ennélfogva fő célja, hogy a fenyegetést hatékonyra tegye.

Földvári József Kriminálpolitika című könyvében kifejtette – nagyon is időszerűen közelítve meg a kérdést –, hogy a büntetés célja nem az elítéltek átnevelése, csupán reszocializálása, gondolkodásmódjának, értékmotiváció rendszerének megváltoztatása.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a büntetés nem szünteti meg azokat a szociális feltételeket, amelyek a bűnözést létrehozták vagy annak növekedését lehetővé tették. A büntetés védelmi hatását részben a bűncselekmény elkövetésének fizikai lehetetlenné tételével érik el, részben pedig feltételezik, hogy a büntetés gátló, megelőző komponense az elkövetőnél pszichikai védelmet alakít ki. A büntetés ezen komponensének elérését általában a büntetés minimális programjaként jelölik meg.

Amíg az egyén nem követ el további bűncselekményt, addig a büntetés speciálisan hatékony megelőző hatásáról beszélhetünk. A társadalom többi tagjára gyakorolt nevelő hatás elérhető azáltal, hogy a többi állampolgárnak megmutatjuk az elkövetett bűncselekmények igazságos megbüntetésének elháríthatatlanságát, a bűncselekmény veszélyességét, megvetendő voltát, büntethetőségét és ezáltal erősíti az emberek jogi biztonságának érzését és elképzelését a törvények tekintélyéről. Az általános megelőző hatás ugyanakkor erősíti a büntetés speciális megelőző hatékonyságát is. Az elítélt javításának kérdését nem lehet elbírálni a szociálpolitikai helyzet és a társadalmi jogi tudat figyelembevételével nélkül. A visszaesés tehát a társadalmi beilleszkedés szubjektív és objektív körülményei együttes hatásának eredménye. A személyiség kedvező átalakulása tulajdonképpen a konkrét szituációban mutatkozik meg, többek között az elítélt büntetés utáni tevékenysége mutatja meg főként a beilleszkedési szándék meglétét, amely a pozitív élettervek kialakításában ölt testet. A generális prevenció az egész lakosság tudatformálását fogja át, így hatását, mint a felelősségtudatot formáló komponensek egyikét tekinthetjük.

A szakirodalom hatékonysági mutatói voltaképpen nem a büntetés kedvező hatását, hanem éppen hatástalanságát mutatják meg. Az általános cél érvényes valamennyi büntetésre, így a nem szabadságvesztés büntetésekre is. Több szerző a büntetés hatékonyságának legfontosabb mértékeként a tettes büntetőjogilag kifogástalan szociális viselkedését jelöli meg a büntetés végrehajtását követően. Az egyes büntetőjogi rendelkezések konkrét követelményeket határoznak meg, mint az időbelileg korlátozott büntetések (például a pénzbüntetés megfizetése). Ha az elítélt teljesíti ezeket a követelményeket, akkor a büntetés hatékonnak tekinthető.

Sok kutató a büntetés hatékonysága kritériumának csak azt tartja, hogy nem követtek-e el az elítéltek újabb bűncselekményt. A nyugati kutatók közül az amerikaiak, továbbá a finn P. Uusitalo, a dán K. O. Christiansen, N. D. Walker említhető különösen az ezen az állásponton lévők közül. A hazai szakirodalomban Földvári József, Rácz György és Havasi Tibor fogadja ezt el. Gönczöl Katalin és Vígh József szerint „A büntetés hatékonysága a speciális prevenció terén csak közvetve és bizonyos korrekciókkal mérhető a visszaesés mutatóival, minthogy a büntetéssel – különösen a szabadságvesztés büntetéssel szemben – csak az a követelmény támasztható, hogy kialakítsa az elítéltnél a társadalmi beilleszkedés

szándékát”.¹¹⁷ Víggh József Tauber Istvánnal közösen végzett vizsgálatok tapasztalatai alapján – egy komplex jellegű mérési metódust állított fel, utalva a jogon kívüli egyéb eszközök szerepére is. Véleményem szerint is a visszaesési arányszámokból valamennyi összetevő tényleges vizsgálata nélkül nehéz következtetni arra, hogy az újabb bűncselekmény elkövetésében milyen mértékben játszott közre a büntetés hatástalansága vagy a szabadulás utáni körülmények. Az újabb bűnelkövetésnek lehetnek olyan biológiai, szociálpszichológiai vagy környezeti okai, amelyek közömbösítik, lerontják a büntetés esetleges pozitív hatását. Másrészt az újabb bűnelkövetés elmaradása sem tudható be csak a büntetés hatásának. Nem lehet tudni, hogy az elítélt nem tartózkodott volna az újabb bűncselekmény elkövetésétől akkor is, ha más büntetést szabtak volna ki.

Cristiansen dán kriminológus azt hangsúlyozta, hogy a különféle büntető eszközök hatékonysága a visszaesés szempontjából alig különböznek egymástól, így érdemes a legolcsóbb és lehetőleg legeredményesebb, a társadalmi céloknak leginkább megfelelő eszközöket keresni. Shoham és Sandberg a felfüggesztett és végrehajtható szabadságvesztéseket hasonlították össze. Arra a következtetésre jutottak, hogy a büntetés hatékonysága szorosan összefügg az elkövető személyiségével és kevésbé a büntetési nemmel.¹¹⁸

A külföldön végzett kutatások szerint a leginkább hatásos büntetési nem a pénzbüntetés (Anglia, Németország, Lengyelország). Az enyhébb büntetések olyan elítéltekkel szemben kerülnek alkalmazásra, akik kevésbé antiszociálisak, mint a szabadságvesztésre ítélték. Saját kutatások szerint az antiszociális személyek jobban visszaesnek, ha enyhébb büntetésre ítélik őket. A tudomány művelői között vannak olyanok, akik a büntetési időtartamok felső határainak kitolását javasolják (lengyel tudósok), mások a börtön negatív hatásainak kiszűrése végett fontosnak tartják a szabadulás előtti időszakban a fokozatosság bevezetését, a szabad élethez szokás lehetőségét (orosz tudósok). A hatékony büntetési rendszer megvalósítása esetén sem hagyható figyelmen kívül a társadalmi beilleszkedés objektív feltétele,

¹¹⁷ Víggh József–Gönczöl Katalin: A fiatalok bűnelkövetők redukációja az utógondozás során. Jogtudományi Közlöny 1972. évi 8. szám, 492. oldal

¹¹⁸ V. ö.: Karl Christiansen felszólalása a Varsói Regionális Szemináriumon, Przegląd Penitencjarny Kriminologiczny, Nr. 4. Warszawa 1972. Cit: Víggh József: Kauzalitás, determináció és prog-nozis a kriminológiában. Budapest, Akadémiai Kiadó 1980. S. Shoham and M. Sandberg: Suspended sentences in Israel. In: Crime and Delinquency, 1974. Cit: Víggh József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Budapest, Akadémiai Kiadó 1980.

valamint a társadalmi viszonyok, amelyek kedvező alakulása hozzásegít a visszaesés számának csökkenéséhez.

Monika Latec lengyel kutató kiemeli ezzel kapcsolatban az elszigetelés minimalizálását, a családi kapcsolatok fenntartását, a szakmai képzést, amely alapot épít a jövőbeni szabad élet feltételeinek megteremtéséhez. Igen érdekes az az elgondolása, miszerint a büntetések és jutalmak arányai ésszerű kidolgozása igen jó eredményt hozhat. Ugyanakkor a végrehajtási intézet személyzetének feladata, hogy valamilyen módon enyhítse az elítélt frusztrációs állapotát. Kiemeli a művelődés, a szakképzés szerepének jelentőségét, az egyéni döntési lehetőségek növelésének igényét. A bolgár Karakasev szerint a hatékonyság általános mutatói közé tartoznak: a bűnügyi statisztika adataival mérhető mutatók; az olyan mutatók, amelyeket az adott helyzet normatív szabályozása, a tudományos eredmények és a tényleges állapot összehasonlítása útján kell mérni (ilyenek pl. a büntetés-végrehajtó szervek rendszerének állapota, a büntetés-végrehajtás megszervezésének színvonala; azok a mutatók, amelyek a törvényességnek a büntetés-végrehajtó szervek részéről történő betartásával kapcsolatosak, végül pedig a visszaesés. A. Rzeplinski lengyel kutató szerint a családi kapcsolatok lazulása is oka a hatékonyság csökkenésének.

Hollandiában végzett felmérés szerint a büntetést követő 1, 2, 3 és 4 évvel a 2035 súlyosabb bűncselekmény miatt hozott ítélet alapul vételével kiválogatott minta visszaesési százalékarányai: 19, 27, 33 és 34% volt sorrendben. A 6 éves idő leteltével a csoportnak 41%-a követett el újabb bűncselekményt.

Az angol büntetési rendszert jellemezve mondta Lacey, hogy voltaképpen nem valami egyöntetű örömrivalgás az egyedi igazságosság mellett, hanem egyfajta kompromisszum az igazságosság és a hatékonyság között, más célok elérésének szélesebb értelmében véve – amelyek közül a legnyilvánvalóbb a bűnözés visszaszorítása.

Ennek a kompromisszumnak az alapját kardinális kérdések adják, mint pl. az, hogy mennyit kell egy társadalomnak büntető igazságszolgáltatásra költenie, pl. a jóléti vagy oktatási ráfordításokkal összehasonlítva.¹¹⁹ Oberhein fejtegetései szerint a büntetés végrehajtása is egy üzemgazdasági rendszer, amely arra irányul, hogy a lehető legcsekélyebb befektetéssel a lehető legnagyobb hasznot hozza. Az

¹¹⁹ V. ö.: Nicola Lacey: Igazság és hatékonyság a büntetőbíráskodásban. Coexistence 1986. évi 23. szám

intézményesített szabadságelvonáshoz szükséges eszközök (épületek, személyzet, anyagiak, stb.) készenlétbe helyezésein keresztül azonban a jövőbeli bűncselekményeket kell megakadályozni, az elítélteket szocializálni vagy az állami rendet fenntartani. Optimális költség, haszonreláció akkor áll elő, ha a meglévő büntetés-végrehajtási kapacitás pontosan megfelel az elítéltek számának.¹²⁰

Az viszont, hogy egyes esetekben a büntetés célját a lehető legkisebb ráfordítással ériék el, nem képezi a büntetés hatékonyságának alapvető kritériumát. A hatékonyságnál a büntetés célja és annak elérése közötti viszony játszik szerepet. A cél elérése és az ahhoz szükséges ráfordítás közötti viszony kérdése már egy másik vonatkozási rendszer. Magától értetődően állandóan törekedni kell arra, hogy a büntetés célját a lehető legcsekélyebb társadalmi ráfordítással ériük el. A ráfordítások és a szükségletek közötti optimális viszony, az ésszerűség és az áttekinthetőség magas foka, a büntetőeljárás gördülékeny, gyors lefolytatása és kiszabása kedvezően hatnak azokra, akik felelősek a büntetés hatékonyságáért.

Ugyanakkor a tévesen megkövetelt és túlzó ráfordítás a büntetés hatékonyságának biztosítása ellen hat és ezzel a büntetés céljának elérését megkérdőjelezi vagy veszélyezteti. A társadalmi ráfordítást gyakran nem lehet előre pontosan meghatározni. A büntetés-megvalósulás folyamatában szükségessé válhatnak a büntetési cél elérése érdekében olyan intézkedések, amelyeket nem lehetett előre látni. Bár ezek több ráfordítást igényelnek, mindazonáltal nem csökkentik a büntetés hatékonyságát, hanem biztosítják, illetve fokozzák azt. A büntetési eszközök takarékos felhasználásának elve azt jelenti, hogy arra kell törekednünk; lehetőleg a legkisebb hátrányozással ériük el a kívánt eredményt. Steven Shavell az optimális visszatartó hatást a büntetés és a bűncselekmény által okozott kár arányosságától várja. E kiragadott összefüggésre matematikai modellt dolgozott ki és bírálja a büntetési rendszereket, amelyek ettől az optimumtól eltérnek.¹²¹

A realitás azt mutatja, hogy a büntetés lefolyását a jóvátételre vonatkozó kötelezettségek teljesítése vonatkozásában növelni kell. A büntetés hatásmódja és

¹²⁰ V. ö.: Oberheim R.: Criminalpolitik und Über-belegung im Justizvollzug. Zeitschrift für Rechtspolitik, 1985. 133–137. oldal, Kiemelés Pusztai László: A büntetés-végrehajtás reformja Olaszországban. 87. oldal

¹²¹ V. ö.: Steven Shavell: Criminal law and the optimal use of nonmonetary sanctions as a deterrent. Büntetőjog és a nem vagyoni büntetések optimális alkalmazása a visszatartás érdekében. Columbie Law Review 1985. évi 6. szám. 1232–1265. oldal

céljai elérésének lehetőségei jelentős mértékben függenek a bűnelkövető személyétől. A célok elérése azoknál a legnehezebb, akiknél fokozottabb az önfegyelmi és beilleszkedési nehézségek (visszaesők, munkakerülők, lógósok, aszociális személyek). A büntetés hatékonyságának első előfeltétele az, hogy az elkövetett bűncselekmények felderítésre kerüljenek és hogy az azokért felelős személyeket büntetőjogilag ténylegesen és igazságosan felelősségre vonják. Ezt követeli a negatív mellékhatásokat kizáró hatékony büntetés-végrehajtás, majd a társadalom aktív közreműködése a beilleszkedés segítésében. Nem utolsósorban az igazságügyi szervek tevékenységének minősége is alapvető feltételként befolyásolja a büntetés eredményességét. A törvényességnek az eljárás minden szakaszában történő megóvása egy magas színvonalú eljárási kultúra és a törvénynek megfelelő, meggyőzően megalapozott döntéshozatali rend alapvető előfeltétele a büntetés célja elérésének. Az igazságügyi és végrehajtó szervek e területen kifejtett munkájában néha előfordult hiányosságokat utólagosan sem lehet hatástalanítani, s ezek a hiányosságok veszélyeztetik a büntetés társadalmi hatékonyságát. Az egyes büntetési nemeknél a visszaesési arányt azért nem lehet összehasonlítani, mivel eltérnek egymástól a személyi tulajdonságok, a bűncselekmények jellege és súlya. A büntetés hatásai egyébként is korlátozottak a bűnözés alakulására a tettezhöz kapcsolódó volta miatt.

Újra meg újra feltűnnek olyan elméletek, amelyek szerint a társadalmi körülmények teljes mértékben meghatározzák az emberi cselekvést, annak minden mozzanatát és így a büntetőjogi felelősséget kizártnak tartják, vagy legalábbis a környezet felelősségét is felvetik a bűnös magatartás bekövetkezéséért. A veszélyeztető állapot (munkakerülő életmód, toxikománia) miatti büntetőjogi intézkedések ugyancsak módosult bűnösségfogalom alapján hozhatók.¹²² A generális preventív hatékonyság mérésére a hosszabb időszakokra szolgáló kriminálstatisztikai adatok szolgálnak. Az emberek többségében a generál preventív erőt a büntetés elkerülhetetlenségének tudata, mítosza táplálja. A szigorú büntetés is teljesen hatástalan lesz, ha az elkövető azt hiszi, nem fogja utolérni.¹²³ A büntetések szigorítása és a bűnözés csökkenése között nincs mindig arányos összefüggés. Tény,

¹²² Marc Puech: Scolies sur la faute pénale. A büntetőjogi bűnösség fogalomról. Revue Francaise de Theorie Juridigue. 1987. évi 5. szám, 78–85. oldal

¹²³ V. ö.: Samuel Cameron: The Economics of Crime Deterrence: A Survey of theory and Evidence. A bűncselekmény elrettentésének gazdaságossága: A teória és a tények áttekintése. Kyklos 41. füzet 1988. évi 2. szám. 301–323 oldal

hogy bizonyos határokon belül a szigorítás hatással lehet az általános és egyéni visszatartásra.

Bassioni akként vélekedett, hogy a szabadságvesztés reszocializálásra alkalmassá tétele kudarcot vallott, így csak mint az elrettentés eszközének van jelentősége. Ugyanezt a gondolatot fejezte ki Corneil, Alwin, amit Marc Ancel kiegészített az általános megelőzésre alkalmatlansággal is.¹²⁴

F. Gramatica „társadalom-biztonságának” elmélete és az ellenhatást jelentő anceli „ új társadalomvédelmi koncepció” elterjedése után a tettes központú büntetőjogi mozgalom került előtérbe, központi feladatnak a „betegség” megfelelő kezelését, a „treatment”-t tekintették. Észak-Amerikában D. Bennet és P. Róbert eljutott addig, hogy a végrehajtás pszichológus és pszichiáter közreműködésével az elítélt személyiségébe való beavatkozást jelentsen. Warren, Wilson és Glaser kísérleteit a büntetés megtorló jellegének fenntartása mellett végezték. Morris és Hawkins a büntetés kúraként való felfogása ellen ugyan fellépett, de ragaszkodtak emellett a kezelési, nevelési eljárások továbbfejlesztéséhez.

Az Egyesült Államokban a megoldás útjait keresve azt találták, hogy jóval szerényebb célokat kell kitűzni a büntetés céljául, mint a „törvénytisztelő állampolgárrá nevelést”. Inkább meg kellene javítani a börtönviszonyokat. A büntetés célja csak az lehet, hogy aki „bünt követett el, meg kell büntetni”. Vannak, akik értelmetlen dolognak tartják mérni a büntetés eredményességét. A büntetés egy folyamat, egy következmény. A fogva tartás körülményeit azonban e célnak megfelelően kell alakítani. A börtönben sok az igazságtalanság, a korrupció, a brutalitás. Ezeket kell visszaszorítani, hogy az elítéltekre ne legyenek romboló hatással. Ugyanakkor módosulnia kell az elítéltekről vallott felfogásnak is; nem tekinthetők sem polgárjogi halottaknak, sem ápolásra szoruló betegeknek. Nem lehetnek kiváltságaik, nem élhetnek jobban a börtönben, mint szabadon.

A bűncselekményt elkövetők reszocializációja eredményességének növelése szükségessé teszi a büntetés-végrehajtási szervek, a büntetés-végrehajtásban közreműködő más állami szervek színvonalas, a törvényességi követelményeket maradéktalanul kielégítő munkája mellett a társadalom legkülönbözőbb erőinek még aktívabb, szervezettebb, koordináltabb, szabályozottabb részvételét. Az, hogy az

¹²⁴ Corneil, Bassioni, Alwin és Ancel felszólalása a Bellagioi kongresszuson. BSZT. 100–101. oldal

elítelt a büntetés kitöltése után ismét a bűnözés útjára lép-e, attól is függ; milyen körülmények közé kerül, a környezete miként befolyásolja és szükséges esetben kaphat-e támogatást a társadalomba való beilleszkedéshez, ami azonban nem szorítkozhat csak a szociális támogatásra.

A jogalkalmazás az összetett tevékenységek közé tartozik, mivel történelmileg és társadalmilag meghatározott körülmények, előírások, szokások, elvárások közepette megy végbe. Feltétlenül meg kell szüntetni az ismert szakadékok az elmélet és a gyakorlat között és fejleszteni a büntetés-végrehajtási jog szociológiai szemléletét is. A gazdaságosságot szolgálja a munka ésszerű, arányos megosztása; garanciálisan aggálytalan, de a lehető legegyszerűbb formáinak alkalmazása, illetőleg az időszzerű elvégzésének a biztosítása. A munka végzése során pedig a magas szintű szakértelem, a jó felkészülés és a jó szervezés, s nem utolsósorban a korszerű technika alkalmazása. A büntető felelősségre vonás egyes szakaszai hatékonyságával kapcsolatban mindenekelőtt tisztázni kell; elérték-e a hatóságok a szakasz lezárásával azt a részcélt, amelyet a törvény rendelkezései értelmében a társadalom védelme, illetőleg a büntetőjogi felelősségre vonás feltételeinek biztosítása érdekében megvalósítani kötelesek, felismerték-e a büntetőeljárás megindításának és lefolytatásának törvényes akadályait és ennek megfelelő döntést hoztak-e. Az eljárás második szakasza annak a Nyugaton széles körben elterjedt elméletnek, amely szerint a büntetőeljárást két szakaszra kell bontani, alapgondolata az, hogy az első szakaszban meg kell állapítani a bűnöző bűnösségét, az ügy egyéb körülményeit, tanulmányozni kell a vádlott egyéniségét, ki kell szabni a büntetést (itt a nyomozást gyakorlatilag figyelmen kívül hagyják). Az eljárás második szakasza a büntetés végrehajtása, amelynek során különleges figyelmet kell fordítani a bűnöző személyiségére; a bűnöző sorsát a büntetés-végrehajtási intézetekben nem lehet az adott intézet vezetőségére bízni, s függővé tenni az intézet vezetőségének szabad mérlegelésétől, hanem ebben a kérdésben a büntetés végrehajtásának ellenőrzését végző speciális személyt kell döntési joggal felhatalmazni. A büntető igazságszolgáltatás és a büntető végrehajtás harmóniájának megteremtése érdekében a jogszabályok alkotó kidolgozásába be kell vonni a büntetés-végrehajtási jog művelőit, a közreműködést meg kell teremteni, nehogy ismét gyakorlatban megvalósíthatatlan célok és feladatok törvényi szorításában vergődjék, mint ahogy történt ez a közelmúltban is nem egy esetben.

A megosztott jogokat élvező és a végrehajtás folyamatában részfeladatokat teljesíteni köteles intézmények kapcsolatát rendkívül finoman kimunkálva kell szabályozni úgy, hogy mindegyikük megőrizze autonómiáját, ugyanakkor a másikkal való együttműködésre legyen készítetve – kényszerítve.

A jog alkalmazását végző szervezetek hatékonyságát vizsgálva a legkézenfekvőbb, a formai hatékonyság mutatója itt az lehet, hogy a jogszabályok milyen mértékben érvényesülnek a jogalkalmazás során, vagyis a jogalkalmazási szervezet „megfelelően” közvetíti-e a jogszabályokat a társadalom felé. A jogszabály hatékonysága – a jogalkalmazó szervezetek közbejöttével – csak akkor biztosítható, ha döntéseiket végrehajtják.

Éppen ezért – legáltalánosabban fogalmazva – a jogszabályok hatékonyságának feltétele azok tökéletessége, végrehajtásuk pontossága, valamint az emberek megfelelő jogtudata. Az állami büntető igény érvényesítése nem járhat az egyén alkotmányos jogainak sérelmével. Ha nem így történik, akkor a megsértett jogrend védelmére hivatkozó állam az egyén jogainak sérelmén keresztül a jogrendet sérti meg. A jogállamiság ellen hat, amikor a korszerű törvényi előírás és a végrehajtás feltételei, mindennapi valósága között jelentős az eltérés. Amennyiben a norma gyakorlati hatékonysága ellenére a kodifikációs célok nem valósulnak meg, a norma tartalmának, eszközeinek – esetleg a célmeghatározás realitásának – felülvizsgálatára van szükség. Egyszerűen szólva: ha a jogszabályt hibamentesen és következetesen alkalmazzák, de az mégsem azt a társadalmi hatást váltja ki, ami miatt létrehozták, a jogszabályt meg kell változtatni. Fennáll ez a vizsgált területre nézve is.

A jog hatékonyságának további eleme a végrehajtó, a jogalkalmazó szervezet hatékonysága.

Olaszországban végzett empirikus kutatások szerint a szigorú büntetések is csak akkor hatékonyak, ha azok elkerülhetősége alacsony. Ez is alátámasztja azt az elméleti megállapítást, hogy nem a szigorú, hanem az igazságos mértékű büntetés a hatékony.¹²⁵

A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás társadalmi hatékonyságához elengedhetetlen, hogy minél több bűncselekményt feltárjanak, az elkövetőket minél

¹²⁵ V. ö.: Antonio Pagliaro: Verifica empirica dell' effetto di prevenzione. Az általános megelőző hatás empirikus bizonyítása. Rivista Italiana di Diritto e Processo Penale. 1986. évi 2. szám

előbb felelősségre vonják. Nehéz elképzelni hatékony büntető igazságszolgáltatást korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. A büntetések pusztán hátrányozó jellege fölött elszállt az idő, a nevelés és a rehabilitáció módszereinek a jogállamiság követelményei között kell érvényesülniük. A hátrányozást a nevelés eszközeként kell felfogunk, mint amiben kifejezésre jut a büntetés visszatartó hatása is.

A visszaesés, ezen belül is különösen a többszörös visszaesés trendjének kedvezőtlen alakulása okait keresve kutatási eredményeim igazolták azt a korábbi kutatási tapasztalatot, hogy a visszaesési arány a büntetés kitöltését követő első évben, illetve első hat hónapban a legnagyobb. Ezt a kutatást nem csak a szabadságvesztés büntetésből szabadultakra nézve végeztem el – ez volt az újszerűsége –, hanem a többi büntetésre és intézkedésre nézve is. Ezek vonatkozásában is hasonló következtetésre lehetett jutni, csak egyharmadnyi arányszámmal, hiszen nem olyan súlyú tettekről és személyekről van szó. A megvizsgált több ezer eset a büntető felelősségre vonás mindhárom szakaszában tárt fel a hatékonyság ellen ható tényezőket, amelyek a végrehajtás során csapódtak ki. Ilyen volt pl. a büntetőeljárás elhúzódása, ennek következtében az előzetes letartóztatás esetén a tartamának meghosszabbodása is, a visszaeséssel nem kellő súllyal törődő bírósági gyakorlat, a többszörös visszaesőkre alkalmazott enyhe büntetések hatástalansága, stb. Az előzetes letartóztatás tartamát 1990. óta személyesen nézve megállapítható, hogy a 2009. december 31-i állapothoz képest csak 1997-ben, 2000-ben, és 2004-ben volt rosszabb a helyzet a 6 hónapnál hosszabb ideje előzetes letartóztatásban lévő személyek számát illetően (13. sz. táblázat).

A büntetés-végrehajtás várható reformjának a legtöbb országban a fogva tartottak elhelyezésének javítása áll a középpontjában, a zsúfolt elhelyezés megszüntetése, mint ami elősegítené a végrehajtási feladatok eredményesebb megoldását. Vannak országok, amelyekben új börtönépítési programokat kívánnak megvalósítani, emberibb fogva tartási körülményeket kialakítani (USA, Anglia). Emögött egy keményebb büntetőpolitika intézményi hátterének a megalkotása is észrevehető, hiszen a társadalom az egyre súlyosabb bűncselekményekre súlyosabb szankciókkal való reagálást vár el.

Az Egyesült Államokban egy nagy kutatásról számolt be Edwin W. Zedlewsky, a Nemzeti Igazságügyi Intézet közigazdásza érdekes tanulmányában.

A különféle szakemberek bevonásával több éven át végzett vizsgálat nemcsak a fogva tartó intézetekre terjedt ki, hanem az egész társadalmi mechanizmusra. Egyik oka volt az, hogy az egész világon a büntető igazságszolgáltatás rendszere a börtönök zsúfoltsága miatt válságos helyzetbe került. Bár az USA-ban a börtönkapacitás növekedett, azonban nem tartott lépést a szükséglettel. A közvélemény figyelme egyre inkább a börtönök zsúfoltságára irányult. Ugyanakkor a börtönnel szembeni alternatívák keresésére zavarólag hatott, hogy a közvélemény viszont szigorúbb és több büntetést követel. Sok szakember a börtönépítéssel szemben foglalt állást azzal érvelve, hogy túl drága, kevés eredményt hoz a bűnözés csökkentésében. Zedlewsky rámutatott arra, hogy a börtönépítés drágaságából téves kiindulni. Az áldozat kára, az igazságosság és a társadalom rettegése mennyiségileg pontosan nem fejezhető ki, az erről alkotott kép természetesen nem lehet teljes. A kutatók e területekről is gyűjtöttek adatokat, melyek nagymértékben a nagyobb börtönkapacitás szükségessége mellett szólnak, még ha el is vetjük az említett érzelmi és pszichológiai „költségeket”. Magyarországon egy elítélt tartási költsége a büntetés-végrehajtási intézetben – mindent beleszámítva – napi 8000 F-ot tesz ki.

A bűn társadalmi költségeit kutatva elsőnek Gary Becker vázolt fel egy analitikus keretet a bűnözés elleni harc optimális költségeinek meghatározására. Felismerte, hogy a bűnözés csökkentésére irányuló kiadások megcsapolják az állami forrásokat, a társadalomra más kiadásokat is ró az igazságszolgáltatási rendszer működésének költségein kívül. A vagyonbiztonsági rendszerek, az áldozatok veszteségei, stb. éppúgy a bűnözés költségei, mint a börtönök és a rendőrségi fizetések. A szakértői bizottság az ilyen költségek három fajtáját különböztette meg: az áldozatok kára, a bűnüldözés és bűnmegelőzés, valamint az elkövetők megbüntetése. Ezek összege teszi ki a bűnözés társadalmi költségeit. Az egyes elemek kölcsönösen függnak egymástól, mivel a büntetés növekedése ugyanakkor növelheti a büntetés költségeit, de csökkentheti az áldozatok és a megelőzés költségeit. Meg kell tehát találni azt az egyensúlyt az egyes elemek között, amely a legkisebbé teszi a bűnözés egész számláját. Mérlegre teszik a társadalom biztonságát a büntetés költségeivel szemben, s ebben az értelemben egy társadalmi költséghaszon kiegyenlítést végeznek. Vajon a társadalom jobban járt-e, ha bizonyos elkövetők szabadlábon vannak? Vajon a vádlottak hasznos termékeket fognak-e előállítani munkájukkal? A társadalom milyen mértékben lesz védett

a bűncselekményből származó kártól? Megtörténik legalábbis implicit a kétféle „költség” összehasonlítása – a fogva tartás költségei és a társadalomnak azáltal okozott költségei –, hogy ha az elkövető esetleg szabadon marad.

Az USA-ban egy szabadságvesztést kimondó ítélet mintegy 25 ezer dollárnyi évi költségét kell mérlegre tenni azzal a társadalmi költséggel szemben, amit egy szabadon hagyás vonna maga után. Ezt a költséget durva megközelítéssel úgy lehet megállapítani, ha figyelembe vesszük a bűncselekmények évi számát, amelyet egy bűnelkövető elkövetne, ha szabadon maradna és ezt a számot megszorozzuk a bűncselekmény becsült átlagos társadalmi költségével. Annak a bűncselekményszámnak a megállapításához, amelyet a szabadon lévő bűnözők valószínűleg elkövetnének, a fogva tartottak kikérdezéseiből származó és az éves bűncselekményre vonatkozó információkat használták fel. Végző értékelést a társadalomnak okozott kár nagysága jelenti. Figyelembe vettek továbbá minden olyan bűncselekményt, amely kárt okozott, s amelyet meg tudtak állapítani. Megállapították még, ha megdupláznák a fogva tartás évi költségeit, feleznék az egy elkövető által elkövetett évi bűncselekmények számát és feleznék az egy bűncselekményre eső átlagos költséget, akkor is 50 millió dollár befektetés a fogva tartásra szemben állna 107 millió dollár társadalmi költséggel. Nem is szólva olyan hatásokról, hogy az üzletek működési költségei csökkennek, mivel kevesebb lesz a lopás, a tömegközlekedés biztonságosabb és népszerűbb lesz. Valószínűsítették a kutatók, hogy a társadalom a börtönberuházások után lényeges megtérülési rátában részesedne.

Az adatokból természetesen nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. A több vagy kevesebb bűncselekmény-megtakarítás attól függ, mekkora elrettentést teremt a börtönbüntetés kockázatának a növekedése. Vajon el lehet-e vetni a jelenlegi büntetőpolitikát, amely minimalizálja a szabadságvesztés alkalmazását, vagy felül kell vizsgálni a szelektív, ártalmatlanná tételtől várt feltételezett bűnözéscsökkentést? A szabadságvesztés büntetések tartamának növelése bizonyos elkövetés tekintetében a férőhelyek csökkenésének számát jelenti más elkövetők részére. Valójában a legtöbb elítélt bűnelkövető nem kerül börtönbe és aki börtönbe is kerül, nem tölti ki-le a teljes büntetését. Jelentős arányukat feltételes szabadságra bocsátják. Ha a büntetéseknek nem a mennyiségileg nehezen meghatározható olyan követelményeire támaszkodunk, mint a megtorlás vagy az

igazságosság, hanem a költséghaszon kilátását vesszük alapul annak kutatásához, vajon a társadalom több pénzt költ-e büntetésre, mint a büntetésből származó nyereség; a közvélemény számára kétségtől új és meglepő eredményt kapunk. Az eredmények túlnyomórészt támogatják a börtönkapacitás növelésének ügyét. Valószínűleg kevesebbe kerülne a társadalomnak büntetési kiadásokban, ha a jelenlegi helyhiány miatt a fogva tartási intézetekbe nem kerülő, de oda érdemes bűnelkövetők számára megfelelő férőhely lenne.¹²⁶

Természetesen a legjobb, a legolcsóbb büntetés-végrehajtás a börtön különféle alternatívái lennének. Ezek a szankciók viszont alkalmazhatók mindenkivel szemben. S ezek végrehajtási, ellenőrzési feltételeit is meg kell teremteni.

¹²⁶ V. ö.: Zedlewski, E. W.: When have we punished enough? Mikor büntetünk hatékonyan? Public Administration Review (USA) 1985. évi különszám

VI. FEJEZET

**A MAGYAR ELMÉLETI ALKOTÁSOK TUDOMÁNYT TEREMTŐ
HATÁSÁRÓL ÉS A JOGÁLLAMI EREDMÉNYESSÉGRE TÖREKVŐ
ELKÉPZELÉSEKRŐL, HELYZETRŐL**

A magyar büntetési elmélet fejlődésének kezdeteit túlnyomórészt az 1795. évi büntető kódex tervezetétől számítjuk, a gyökerek azonban messzebbre nyúlnak vissza. A következő században kiváló magyar gondolkodók (Szemere Bertalan, Csatsko Imre, Sárváry Jakab, Balla Károly, Eötvös József, Szalay László, Lukács Móric) büntetéselméleti munkáikban már teljes áttekintést nyújtottak az európai, valamint az észak-amerikai büntetés-elméletekről, másrészt a kritikai értékelésüket is elvégezve keresték a legjobb hazai megoldási lehetőségeket.

Elvetették úgy az abszolút, mint a relatív elméletek egyoldalúságát, nézeteiket főként az emberi vagy polgári igazság elméletét (Rossi) követve fejtették ki. Az 1843. évi büntetőjogi és börtönügyi javaslat, de még a polgári igazságosság elvét követő Csemegi kódex büntetési szemlélete is a reformkor eredményeire épített, amelynek továbbvitelében Pauler Tivadar munkássága emelkedett ki. A magyar büntetési elméletben a századfordulón a klasszikus és a reformirányzatok vitájában a pozitivista szemlélet tört előre Friedmann Ernő és Vámbéry Ruztem személyében. A reformiskola megalapozói Pikler Gyula és Somló Bódog voltak. A reformirányzatok hatása ellenére a magyar büntetési elmélet további fejlődésére a gyakorlatiasabb és rugalmasabb egyesítő elméletek voltak a meghatározóak, amelyet Fayer László, Balogh Jenő, Angyal Pál és Finkey Ferenc képviseltek.

Finkey büntetési elmélete az ún. közvetítő irányzathoz csatlakozik, ahol a megtorlást fenntartja, mint elméleti célt (vagyis a büntetésnek csak tartalma a megtorlás), reális célként azonban a társadalom védelmét, a megelőzést, a büntetésnek jogvédelmi jelentőségét hangsúlyozza. Ez állhat elrettentésben, javításban, ártalmatlanná tételben, nevelésben a büntetettek csoportjaitól függően.

Finkey a „börtönügyi tudományt” már nem egyszerűen a szabadságvesztés tudományának tekintette. Felfogása szerint a börtönügy a büntetőjog tudományának

az az önálló ága, amely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés büntetésekkel, az ezekhez hasonló vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik.¹²⁷ A büntetés-végrehajtási jogot a büntetőjog-tudomány olyan önálló ágának tekintette, amely a büntetési és megelőzési intézkedésekkel foglalkozik. Finkey munkássága nyomán már a börtönügy jogtudománnyá vált.

Angyal Pál és Finkey Ferenc után arra, hogy a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdések önálló szabályozást igényelnek, Irk Albert már magától értetődő természetességgel mutatott rá és osztotta fel a büntetőjogot a ma is követett három fő részre: anyagi, eljárási és végrehajtási jogra.

Megfigyelhető, hogyha az egyes tudományágakon belül a kutatási tapasztalatok gyarapodásának következményeképpen a megismerés határai kiterjednek, a társadalmi gyakorlat újabb következményei jelentkeznek. A körülmények kölcsönhatással vannak egymásra és azzal az igénnyel járnak, hogy bizonyos jelenségeket speciális elemzésnek vessünk alá. Így az egyes tudományágak szárnyai alól új tudományágak bontakoznak ki, amelyek új nézőpontból sajátos módszerekkel végzik megismerési tevékenységüket.

„Az európai börtönügy elméleti modelljétől való legdrasztikusabb eltávolodás a második világháború befejezését követő évtizedben történt. Miközben a nyugati társadalmakban megindult a hagyományos értékrend és intézményrendszer megújítása, a hazai börtönügy a paranoiddá torzult sztálini büntetőpolitika ideológiai hátterében az osztályharc fokozatos éleződésének, illetve a proletár diktatúrának a hatalomgyakorlással a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó tantételei álltak. Az átpolitizált büntetésstan új tartalma a represszív prevenció lett.”¹²⁸ Az 1950-ben megalkotott Btá. ugyanakkor a tett-büntetőjog elveit követte. Kádár Miklós büntetési célelmélete szerint a büntetés első és legfőbb célja a társadalom védelme, második célja a különös megelőzés, ezen belül a tettes megjavítása és nevelése. A harmadik cél pedig az általános megelőzés, de nem az elrettentés, hanem

¹²⁷ Finkey Ferenc: A börtönügy jelen állapota és reformkérdései. 1904. 8. oldal, kiemelés: Tari Ferenc: Az időszerű Finkey. Dr. Finkey Ferenc 1870–1949. Emlékkönyv, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátorlajújhely kiadványa. Szerk: Szatmáry Béla, kiadatott Sárospatakon, 1995-ben, 81–95. oldal

¹²⁸ Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtóiroda. 1997. 51. oldal

a társadalom tagjainak nevelése révén. Fonyó Antal éles határt húzott az „új társadalomvédelem” mozgalom két ága, a Gramatica-, illetve az Ancel-féle irányzat között. Nézete szerint az intézkedések a büntetési rendszernek és a büntetési elméletnek önálló építőkövei. Király Tibor határozottan elkülönítette a büntetésektől a tisztán morális rosszallást tartalmazó, óvó, segítő intézkedéseket. Többször kiemelte a büntetés jogi lényegét. Később legtöbbször a büntetés-nevelés problémakörével foglalkoztak. Szabó András az átnevelés szükségleteihez igazodó büntetések követelésével logikusan jutott el olyan közvetítő elméleti alapra, amelyen a tett-büntetőjog és a determinizmus egyeztethető. Földvári József a büntetés-tan elméletének alapjául átfogó tanulmányában a büntetés végső célját a megelőzésben jelölte meg az általános és különös megelőzés módszerként alkalmazva. Az 1960-as évek elejétől kriminológusok, szociológusok kezdték meg a börtönökben az empirikus kutatásokat.¹²⁹

Az 1960-as években megjelent kriminálpedagógiai jellegű tanulmányok az elítéltek átnevelésével kapcsolatos elképzeléseket tükrözték még. Olyan célkitűzést irányoztak elő, amely értelmében az elítéltekben a büntetés-végrehajtás eredményeképpen kialakulhat az újabb bűnelkövetéstől való tartózkodás és a társadalmi munkamegosztásba való önkéntes beilleszkedés készsége. Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogi kodifikációs munkát a büntető jogtudomány és a kriminológia elméleti vezető egyéniségei segítették, így Fonyó Antal, Szabó András, Vermes Miklós és mások kodifikációs tárgyú írásaikkal a büntetés-végrehajtás tudományos művelésének élénkítésével. Az elítélt jogi helyzetének törvényi szintű szabályozása révén sikerült a végrehajtás tárgyából annak alanyává tenni. A büntetés-végrehajtási jog jogi szabályozását érintő, azzal kapcsolatos elemzések az 1970-es évektől már megjelentek Földvári József, Gláser István és Horváth Tibor tollából. Jog-összehasonlító tanulmányok írásával elősegítette művelését Bócz Endre, Gönczöl Katalin és Nagy Ferenc. Átfogó, nemzetközi kitekintést is nyújtó kriminálpedagógiai munkát írt Pál László. A 70-es években mutattak még rá Vigh József és Tauber István közös tanulmányukban az elítéltek beilleszkedési szándéka büntetőintézetben belüli kialakításának több, nehezen

¹²⁹ Szabó András: A nevelési helyzet alapproblémái a fiatalkorúak börtönében. Állam- és Jogtudomány 1962/3; Molnár József: A büntetés fiatalkorúak személyiségformálása és a javítóintézet. Kriminológiai Tanulmányok. 1963; Huszár Tibor: Fiatalkorú bűnözők. Tankönyvkiadó Budapest. 1964.

feloldható akadályára.¹³⁰ Büntetés-végrehajtási jogból 1976. évben Horváth Tibor főiskolai jegyzetet, Gláser István pedig egyetemi jegyzetet írt. Utóbbi szerző a szabadságvesztés büntetés végrehajtását dolgozta fel külön monográfiában. Györgyi Kálmán a büntetési rendszert – a büntetőjog alapkérdésének tekintve – egységbe foglalva dolgozta fel, Nagy Ferenc pedig az intézkedések helyét a büntetőjog szankciórendszerében. Mindezek jelentős hozzájárulások voltak a büntetés-végrehajtási jogtudomány újraindulásához.

Horváth Tibor arra az álláspontra helyezkedett a korszak büntetés-elméleti vitája során, hogy a tettarányos, a malum jellegű büntetés központi szerepének fenntartása mellett – a büntetési rendszer humanizálásával – nagyobb mértékben egészülhet ki a szankciórendszer morális pszichikai, szociálpolitikai tartalmú, prevenciós célokat szolgáló intézkedésekkel. Több büntetési cél mellett foglalt állást, a legátfogóbb célként a társadalom védelmét jelölte meg.

Az 1980-as években két erőteljes irányzat rajzolódott ki; a Víg József által képviselt tettes-büntetőjog alapján álló, a társadalom közösségi erejére építő, korszerűsített kezelési felfogás, a másik a Szabó András és Békés Imre képviselte irányzat, amely a klasszikus büntetéstán újjáélesztett fogalmaival operál a tettarányos megtorló büntetés híveként.

Víg József szerint fontos, hogy ne csak a normasértő tetteire reagáljunk, aki az okozott lánc végén van, hanem a korábbi láncszemekben elhelyezkedő személyek és szervezetek hatását is kiértékeljük, és vonjuk azokat a bűnözés gyökereinek megszüntetésébe. Az ún. pozitív felelősség és felelősségre vonás az olyan emberi magatartásra való társadalmi reagálás, amely betartja a normákat, él és nem visszaél a jogaival, teljesíti és nem megszegi a kötelességeit. Levonható tehát az a következtetés, hogy az elismerés, az ösztönzés sokkal hatékonyabb eszköze a felelősségtudat kialakításának, mint a tiltások, a „tilalomfák erdeje”. Szabó András véleménye szerint az adott állam általános közjogi berendezkedéséhez kötődik a büntetőjog felelősségi rendszere, vagyis a parlamentáris demokráciának, a klasszikus jogállamiságnak az ún. tett-büntetőjog felel meg, mivel „gondoskodó” jóléti vagy szociális államhoz a tettes büntetőjog áll közel. (A gondoskodás alapján a kezelésre, személyiség átformálására igényt tartás szempontjából nem sok

¹³⁰ Víg József–Tauber István: A szabadságvesztés-büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. Jogtudományi Közlöny, 1976. évi 11. szám, 641. oldal

különbséget lát az 50-es, 60-as évek nyugati, ún. jóléti állama és az ebben az időszakban létező keleti paternalista szocialista állam között.)

A büntetőjognak igazságosnak kell lennie, követnie kell azokat az értékeket, amit a törvényesség, a törvény előtti egyenlőség, a jogállamiság kritériumai jelentenek. A klasszikus büntetőjog alapelveinek érvényesítése mellett lehetőséget kell biztosítani a „kezelésre” is, igaz nem kötelező formában, hanem szolgáltatás gyanánt. Ezt azzal indokolják, hogy a börtön totális rendszerében nem alakulhat ki az elítéltekben a pedagógiaiilag szükséges együttműködési készség. Gönczöl Katalin szerint recesszió idején indultak meg azok a társadalmi, hatalmi mechanizmusok, amelyek a punitatív, megtorló jelleget helyezték előtérbe, az igazságosság és a klasszikus értelemben vett garanciák egyidejű hangoztatásával. Ha az államhatalom a bűnözésben megnyilvánuló támadást csak a megtorlás erejével töri le, akkor pusztító erőt gerjeszt. A büntetőjog eszközrendszere önmagában alkalmatlan a bűnözésben újratermelődő társadalmi problémák és az egy-egy bűncselekményben kifejezésre jutó egyéni konfliktusok, krízishelyzetek megoldására. A büntetőpolitikának a tudatos társadalomirányítás eszközeként úgy kell működnie, hogy ne válhasson a félelem, a pánikszzerű önvédelem államilag szentesített eszközévé.¹³¹ A büntetés-végrehajtási (szankcióvégrehajtási) politika részterülete a kriminálpolitikának, a büntetések és intézkedések végrehajtásának elveit és stratégiáit tartalmazza.¹³²

A generális prevenció hívei közül a neoklasszikus büntetőjogi irányzat követői úgy gondolják, hogy a társadalom számára a legfontosabb üzenet irányt mutatni a polgárok többségének arról, hol húzódik a tiltott és a megengedett tettek határa, az állam a büntetőjog eszközeivel rosszallását fejezi ki ezen értékek megsértőivel szemben. Ezzel szemben a speciális prevenció hívei szerint igazságtalan valakit előéletének ismerete nélkül súlyos következményre vezető magatartáshibája miatt büntetőjogi szankcióval sújtani.¹³³

A büntetés toleráns és civilizált formáit a kulturális minták határozzák meg Kövér Ágnes szerint, azon keresztül, hogy mit is ért az adott kultúra intoleráns vagy

¹³¹ V. ö.: Gönczöl Katalin: Gazdaság–bűnözés–büntetőpolitika. Valóság. 1988. évi 10. szám

¹³² V. ö.: Irk Ferenc: Kriminálpolitika és értékvédelem. Jogtudományi Közlöny XLIX. évfolyam 1994. évi 7–8. szám, 314. oldal

¹³³ V. ö.: Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és generális prevenció. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok. XXXIV. kötet. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet. Budapest, 1997. 193–207. oldal

inhumánus kezelési módokon.¹³⁴ Minden intézménynek megvan a saját belső racionalitása, módszere arra, ahogyan ellátja feladatát, sajátos intézményei, kultúrája létezik, kiépített ismeretanyaga, technikája, normatív szabályai, munkaeljárása. Ha a büntetést mint társadalmi intézményt vizsgáljuk, akkor a bűnözéskontroll pönológiai módjának apparátusaként is felfoghatjuk, amely egy sajátos intézményi eszközrendszerrel működött.

A jogállamisággal összeegyeztethetetlen az ún. tettesorientált javító-reszocializáló-kezelő büntetőjog, a haszonelvű, cél-racionális büntetések; annak a klasszikus (vagy neoklasszikus) tett- és bűnösségarányos megtorlás felel meg (részletesen lásd: Szabó András tanulmányai). Nem véletlen tehát, hogy az utóbbi évtizedekben Európában egyre határozottabban a jogállamiság eszméjének megfelelő klasszikus (neoklasszikus) felfogás váltja fel a reszocializáló-kezelő büntetőjogot.¹³⁵

Az elmélet művelői kitartóan szorgalmazták a nem szabadságvesztéssel járó szankciók alkalmazását, azt, hogy a társadalmi rendszerváltásnak a szankciórendszerben is tükröződnie kell, amelynek során az alternatív gondolatoknak és az áldozati érdekeknek is helyet kell kapniuk pl. a tettes–áldozat–egyezség formájában.¹³⁶

A szabadságvesztés végrehajtása előtt vagy alatt alkalmazott olyan cselekmények, amelyek a szabadságvesztés negatív hatása kiküszöbölésére irányulnak, a felfüggesztés, feltételes szabadságra bocsátás. Ezek azonban valójában nem alternatívák, hanem a szabadságvesztés büntetés negatív hatásait próbálják enyhíteni, kiküszöbölni.

A bíróság által alkalmazott olyan szankciókat nevezik alternatíváknak még, melyek nem járnak szabadságelvonással.

Ez a meghatározás tűnik a legjobbnak, azonban mindegyik kapcsolódik valamiként a szabadságvesztés büntetéséhez.

Kerezsi Klára szerint az alternatív szankciók közösségben végrehajtott és különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyeletet jelentenek, amelyek

¹³⁴ Kövér Ágnes: A büntetés elméletének kritikai megközelítése. II. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok. XXXIV. kötet. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. Budapest, 1997. 208–231. oldal.

¹³⁵ Pusztai László: Az Országos Kriminológia és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. Ügyészeti Értesítő XXIX. évfolyam, 1993. évi 3. szám, 2. oldal

¹³⁶ Barabás Tünde: Rendszerváltás, bűnözés, szankciók. Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar–Német Kriminológiai Szimpózium. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. Budapest, 1995. 211–212. oldal

a reintegrációhoz szükséges támogatást is nyújtják az elkövetőnek.¹³⁷ Tulkens definíciója értelmében a közösségi szankciók nem a valamitől való megfosztást tűzik ki célul, hanem felelős alanyként tekintik az elkövetőt, akitől a közösség felelősséget követel. Implícit módon kifejezik, hogy az elkövetőnek a közösség jólétéhez pozitív módon kell hozzájárulnia, azaz megfizettetik vagy helyreállítatják vele azt a sérelmet, amelyet a bűncselekmény okozott.¹³⁸ Az alternatív szankciók hátrányeleme lehet a szabadságkorlátozás, a munkavégzés és a felügyelet. A gyakorlatban ezek természetesen összefonódva érvényesülnek. A közösségi szankciók is a társadalom védelmét szolgálják, céljuk az egyéni újabb bűnelkövetés megelőzése a speciális prevenció céljának megfelelően, mögötte azonban mindig ott áll a szabadság elvesztésének a lehetősége, azaz a büntetés általában szabadságvesztésre változtatható át. Az ilyen szankciók tartalmát, a végrehajtás módját mindig az aktuális büntetőpolitika által referált célok határozzák meg. A probléma központi része az, hogy az adott politikai irányzatok a szociális támogató funkciót vagy a felügyeleti, illetve kontrollelemet hangsúlyozzák-e. Mi tekinthető „igazságos büntetésnek”, az a különböző időben és helyeken eltérő az állampolgárok igazságérzetétől függően. Sokan követelik, hogy a büntetések térjenek el attól a mértéktől, amit az állampolgárok igazságosnak tartanak; a bűnelkövetés megakadályozása céljából a bűnelkövetőt izolálni kell a társadalomtól; a társadalomnak kárt okozó személyek azt tegyék jóvá, „dolgozzák le” ezt a kárt a társadalom számára.

A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek is sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában.

Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan egységesítő elmélet kidolgozására van szükség, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát, pluralizmusát.

A hazai szakirodalomban a treatment felé érdeklődéssel fordult Vadas György, Gárdai József, Pál László, Szabó András és Vígh József egyes munkáiban. Ez az ideológia azonban hazánkban nem tudott megbukni, mert a gyakorlatban nem

¹³⁷ V. ö.: Kerezi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Komplex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2006. 207-210. oldalak

¹³⁸ V. ö.: Tulkens, H. J. J.: Községi szankciók: a büntetés új koncepciója. In: A társadalmi – politikai változások és a bűnözés – a 21. század kihívása. (Szerk.: Gönczöl, K.) Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásából. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest

is jutott érvényre. A szabadságvesztés hatástalanságát megállapító vizsgálatok iránt kételyeket támasztott Denis Szabó módszertani hiányosságai miatt. Tapasztalhatjuk, hogy egyre inkább felismerik a szabadságvesztés jelentőségét a bűnözés elleni küzdelemben, csak centrális szerepét tartják túlzottnak. A rövid tartamú szabadságvesztést a speciális prevenció által támasztott követelmények realizálására – az első büntényesek bizonyos csoportjait kivéve – alkalmatlannak tartják. Vannak, akik a külföldön alkalmazott félszabad, nyitott intézetek bevezetésétől várnak eredményt, de ezeknek csak az éjszakai elzárási formája mellett mutattak ki eddig jelentősebb, pozitív eltérést. A társadalmi beilleszkedés szándékával rendelkezők arányának mutatószáma objektív adatokkal is ellenőrizhető szubjektív viszonyokat tükröz. Kétségtelen azonban, hogy a beilleszkedési szándék sem feltétlenül „a büntetés pozitív hatása”. Vannak emberek, akiket a szabadságvesztés büntetéssel együtt járó vagy azt követő egyéb kellemetlenségek vagy hátrányok, valamint lelkiismereti okok tartanak vissza bűncselekmények elkövetésétől. A büntetések hatékonyságának növelése szempontjából is nagyon fontos az emberek jogtudatának megfelelő alakítása; az, hogy a szabadságvesztés büntetés tényleges súlya és az arról kialakított elképzelések közelítsenek egymáshoz. Molnár József, Tauber István és Víg József kutatások alapján megállapították, hogy a büntetés hatékonysága egzakt módon történő mérése szükséges és lehetséges; a szabadságvesztés hatékonysága méréséhez mutatószámok rendszere szükséges; a büntetés hatékonyságának mérése mellett szükség van a büntető igazságszolgáltatás egésze hatékonyságának mérésére. A vizsgálatokat összehasonlító módszer alapján kell végezni a jogalkalmazás, ítélkezés, a büntetés-végrehajtás és a jogalkotás területén is.

A generális prevenciós kutatások főként a bűnözés prognosztizálása területén hasznosíthatóak. A kutatások bizonyították egyrészt a generális prevenció primátusát, másrészt lényeges szerepét az individualizáció, a differenciálás szempontjából. Reális kritériumok a büntetés hatékonyságára a következők: a büntetés végrehajtására vonatkozó szabályok betartásának színvonala, a büntetést kitöltött személyek visszaesése, a büntetéssel sújtható bűncselekmények struktúrája és dinamikája, a büntetés alkalmazásának gyakorisága. Reálisan elkülöníteni és mennyiségi mutatókkal jellemezni a büntetéssel együtt hatást gyakorló értékeket mindezekig nem sikerült. Ennek komplex kidolgozása más tudományágak

segítségével, mint amilyen a szociálpszichológia, matematika is, vitathatatlanul előrelépést jelent.

A hatékonysági mutatók, a kritériumok, az igazságszolgáltatással kapcsolatos tevékenység teljesítésével összefüggő egyes eljárási cselekmények módját, minőségét és egyedi eredményességét értékelik és teszik összehasonlíthatóvá, mérhetővé. Speciális, preventív hatékonyság mérésével kapcsolatban Szabó András felvetette, hogy az elítéltek tudati állapotával nem lehet mérni a hatékonyságot, szerinte meg kell maradni az olyan objektív mutatószámnál, mint a visszaesés. Csak ezzel viszont nem lehet mérni az egyes szakaszok, mint például a végrehajtás hatékonyságát. A közvélemény a büntető törvények érvényesítésének hatékonyságát azoknak a szerveknek a tevékenysége alapján értékeli, amelyek a gyakorlatban alkalmazzák ezeket a törvényeket. Közvetlenül a bűncselekmény elkövetése után a társadalom felháborodása és a bűnös elítélése figyelhető meg. Amikor már nincs szabadrábbon és büntetését tölti, például akik a börtönben végzett munka során érintkeznek vele, kezdenek együtt érezni az elítélttel. Miután a bűnös letöltötte büntetését, visszanyerte szabadságát, ismét uralkodóvá válik az elítélése, a vele szembeni ellenséges érzület, ami természetesen megnehezíti a reszocializációját.

A visszaesés megelőzését kutatva Gödöny József a tapasztalatokat három problémakörbe csoportosította: a visszaesés okai, a szabadságvesztés alatti nevelés, az utógondozás. A szabadságvesztés végrehajtásának lényegét jelentő nevelési-reszocializációs folyamat hatékonysága elválaszthatatlan az egész végrehajtási rendszer hatékonyságától. A hatékonysági problémák a neveléssel kapcsolatban a pedagógiai eljárások korrigálásával és fejlesztésével, az objektív és szubjektív feltételek javításával fokozatosan felszámolhatók. Fel kell használni a direkt pedagógiai módszereken kívül minden olyan tevékenységet az elítéltek pozitív személyiségformálására, amely a büntetés-végrehajtás keretén belül működik. Az indirekt pedagógiai formák közül a rendszeres termelőmunkában való részvétel kifejleszti a munkavégzés igényét. A fegyelmezés és a jutalmazás a rend fenntartása mellett az erkölcsileg helyes viselkedésre ösztönözve fejt ki hatást az elítélltre. Az oktatás, szakmai képzés, művelődési, kulturális és sportolási lehetőségek, a szabadidő értelmes kitöltésének lehetősége több, mint hasznos időtöltés, személyiségformáló

tényező. A rövid tartamú eltávozás elősegíti az elítélteknek külvilággal való kapcsolattartását, jól szolgálja a végrehajtás hatékonyságát.

Vermes Miklós szerint a büntetés-végrehajtás csak részben képes a szocializálódási folyamatban keletkezett hiányosságok korrigálására, illetve a szabadságvesztés folyamán csak bizonyos pozitív készségeket lehet kialakítani. (Az egyenes következménye az ellentmondásnak, hogy az elítélteket mesterséges, a társadalomból elszigetelt környezetben akarjuk megjavítani a társadalmi együttélésre.) A büntetés céljának realizálására a szorosan vett büntetőjogi eszközöket olyan szociálpolitikai intézkedésekkel kell kiegészíteni, amelyek alkalmasak a büntetés-végrehajtás során kialakult készségek realizálására, vagyis arra, hogy a szabadult képes legyen beilleszkedni a társadalomba. Az utógondozásnak egy ilyen típusú szociálpolitikai intézménynek kell lennie. Sveri Knotz (Svédország) szerint az önkéntes alapon szervezett utógondozástól várható siker. Szerintem nem kizárólag, szervezettség, szociális háló nélkülözhetetlen hozzá.

Amikor a büntetés-végrehajtás eredményességét vizsgáljuk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a bűnözés társadalmi feltételeinek, okainak megszüntetése nem a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés-végrehajtás, hanem az attól elkülönült bűnmegelőzési rendszer feladatát kell képeznie. A hatékony működés szempontjai mindig az adott szervezet tevékenységét kifejező, az ellenőrző, felügyeletet végző, illetve külső szemlélő, az állampolgár, a közvélemény számára is megragadható mutatókhoz igazodnak és a statisztika adataiban jelennek meg.

Magyarországon is a büntetések szigorítása foglalkoztatja a szakmai és közvéleményt, amellyel a bűnözésre kíván a társadalom válaszolni.

„A biztonságérzet látványos csökkenésével párhuzamosan – igaz nem annyira drámai mértékben – jelentősen mérséklődött a hatóságok (rendőrség, bíróságok, börtönök) munkájának eredményességébe vetett hit is, vagy más megközelítésben ezen hatóságok elismertsége. 1982-höz viszonyítva érezhetően visszaesett azok aránya, akik a bűnözés hatóságok általi befolyásolhatóságában bíznak és komplementens módon megnőtt azon szkeptikusok tábora, akik kétségbe vonják ezt.”¹³⁹

¹³⁹ Korinek László: Félelem a bűnözéstől. Doktori értekezés tézisei. 1998. III. 4.

Hazánkban az 1993. évi XXXII. törvény megszületését, a szinte soronkívüli jogalkotási feladatot – amelyhez tanulmányok sora járult hozzá – a nemzetközi kötelezettségekből fakadó jogharmonizációs feladatok elvégzése és a büntetés-végrehajtás fejlődési igénye is elősegítette. A büntetés-végrehajtási novella megjelenését követően számos kutatás indult meg, élénkült a szakmai és elméleti vita több területen. Ezek közül is kiemelhető a fogva tartottak jogi helyzetével, elhelyezésével, munkával foglalkoztatásával; a büntetés-végrehajtás és a társadalmi környezet viszonyának újszerű értékelésével; a „börtöntársadalom” szociológiai mozgásformáival kapcsolatban végzett kutatások, továbbá az elítéltek büntetés-végrehajtási intézeten kívüli tartózkodása tárgyában végzett vizsgálatok és szakmai, elméleti viták; a felügyelet, őrzés és ellenőrzés kérdéseinek ártérkelődésével, a gyógyításra szoruló fogva tartottak kezelésével, a pártfogó felügyelettel és az utógondozással kapcsolatos elméleti munkák és viták. A számos szakmai-tudományos konferencia nagyban elősegítette a szakmai, elméleti viták megélénkülését. Ezek közül is kiemelhető az elítéltek rehabilitációjának szervezeti és jogi feltételei, a börtönrendszerek átalakítása, költségkímélő fejlesztése; az etnikai és vallási kisebbségek helyzete, új utak a börtönépítészetben; a társadalmi szervezetek részvétele az elítéltek reszocializációjában; a nők a büntetés-végrehajtásban címmel tartott nemzetközi konferenciák, a rendszerváltozás óta évenként megtartott kriminál informatikai, illetve a kriminálexpón elhangzott szakmai tudományos viták. Mindezek elősegítették a magyar büntetés-végrehajtási jog tudományos művelését, a reformtörekvések elméleti megalapozását.

Megindult egy új büntetés-végrehajtási törvény elkészítése, azonban a kidolgozása elmaradt. Az elmélet és a gyakorlat által leginkább támogatott elképzelések szerint a javasolt büntető végrehajtási jog három ágra tagolódhatna. Így a büntető-végrehajtási anyagi jogra (intézmények meghatározása), az eljárási szabályokra, igazgatási részre. Megjegyezzük, hogy a büntetés-végrehajtás anyagi-jogi intézményének eljárását szabályozó rendelkezések akkor sem tekinthetők a büntetőeljárás részének, ha a büntetőeljárás modellül szolgál vagy kiegészítő szerepet is tölt be a büntetés-végrehajtás eljárásának szabályozásában. A harmadik ág a büntetés-végrehajtási igazgatási jog, amely a tevékenységet ellátó hatóságok szervezetét, működését, törvényességi felügyeletét rendezhetné. A büntető-végrehajtási jog továbbfejlesztése során is ki kell alakulnia a „rendszer gondolkodási

kényszernek”, anélkül, hogy merev és üres formalizmus, a dogmákhoz való és csak azok betűit figyelő szemlélet válna uralkodóvá.¹⁴⁰ A büntető anyagi jogtól abban határolódik el, hogy nem jelöl meg büntetéseket, intézkedéseket, hanem a végrehajtás szabályozásával kívánja előmozdítani a büntetés és intézkedés céljának megvalósítását. Nem a bűnözés, a bűnelkövetés a tárgya, hanem a büntetés és intézkedés végrehajtásának folyamatában az elítélt és a végrehajtási szerv közötti jogviszony, külön figyelemmel mindegyikük jogi helyzetére.

A törvényesség és humanitás követelménye, valamint a hatékonyság igénye jelentős mértékben fejleszti a büntetés-végrehajtási jogot az egész világon.

A humanitásnak minden büntetőpolitikát megelőző tétele azt kívánja meg, hogy a bűncselekmény elkövetője és a közösség között létrejött kapcsolatok a bűnt elkövető emberekért való társadalmi felelősség alapján, valamint az elítélt bűnözők újbóli integrációjára vonatkozó szociális segély, gondoskodás, az emberiséghez való tartozás alapján legyen szabályozva. Ebből következik, hogy le kell mondani minden olyan büntetésről, rendszabályról, amely alkalmas az emberi személyiség megzavarására vagy lényeges életfunkciók súlyos károsítására. A reformok szelleme a büntetés-végrehajtáshoz is eljut természetesen, bár sajátos jelleggel és tartalommal.

Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a büntetés-végrehajtás Magyarországon humánusabb lett, követi a mai viszonyokat. A kötelezettségek helyett az ösztönzésnek jutott nagyobb szerep, a véleménynyilvánítás, önálló döntési és választási lehetőségek köre növekedett, ezek megfelelő színtere az öntevékeny szervezet. Olyan törvényre van szükség, amely a jelenlegi, sokszor módosított törvényerejű rendeletnél jobban szolgálja a büntetési és nevelési célokat, amely épít a büntetés-végrehajtás még ma is hasznosítható hagyományaira, értékeire, ugyanakkor közelít a korszerű európai megoldásokhoz. A büntetés-végrehajtás új szabályozását szükségessé teszi az új büntetőjogi és büntető-eljárásjogi szabályozás is.

Ennek során azonban ajánlatos megszívlelni nagy jogtudósaink intelmeit. Így azt is, amely szerint „sokszor hangoztatott panasz, hogy codificatoraink nem veszik figyelembe a magyar viszonyok követelményeit, sokat recipiálnak, sőt gyakran egyszerűen fordítanak. Ez az állítás a maga általánosságában nem jogosult

¹⁴⁰ Békés Imre: Dogmatika és büntetőpolitika. Jogtudományi Közlöny. 1982. évi 12. szám, 595–597. oldal

büntető törvénykönyvükkel szemben; másrészt azonban tagadhatatlan, hogy büntető törvényhozásunk Szent Istvántól fogva napjainkig a külföldi jogrendszerekből számos intézményt ültetett át, sok jogtételt recipiált, és pedig egyeseket helyesen, a magyar jogfejlődésnek és törvénykezésnek, sőt egész nemzetünk haladásának is javára, másokat kellő megfontolás és az eltérő magyar viszonyoknak megfelelő figyelembe vétele nélkül. A megfontolás nélkül való recepciónak veszedelmei pedig éppen a büntető törvényhozás terén a legnagyobbak, mert a gyakorlati jogéletnek egyik ága sincsen olyan szoros összefüggésben a nép jellemével és a tényleges életviszonyokkal, mint a büntetőjog.”¹⁴¹

A büntetőpolitika alakítása előtt célszerű lenne teljesebb körűen tekintetbe venni a büntetés végrehajtása körében bekövetkező módosulásokat is.¹⁴² Ki kell térni a szabályozás során a büntetés-végrehajtás olyan formáira is, mint a pártfogó felügyelettel próbára bocsátás, a felfüggesztett szabadságvesztés, feltételes szabadságra bocsátás. A módosított büntető törvénykönyvben meghatározott valamennyi büntetési nemnek a végrehajtására vonatkozó szabályokat törvény kell, hogy tartalmazzon. Meg kell szüntetni azt az állapotot, hogy a miniszter a hatáskörét meghaladó kérdéseket szabályozzon. Természetesen az új büntető-végrehajtási törvényben felhatalmazást kell adni arra, hogy a közigazgatási főhatóságok egyes kérdéseket külön szabályozzanak. Pl. az elítéltek munkavégzéséért járó díjazás részleteit, a börtönrendtartást, a mellékbüntetésre ítélték nyilvántartó lapjának vezetését, stb. Az elítélt jogi helyzetének szabályozása során abból kell kiindulni, hogy „mindent szabad, amit a törvény nem tilt” – ám ezt csak a büntetés jellegzetességeivel összhangban lehet értelmezni, figyelemmel arra, hogy az elítélt is állampolgár. A fokozatokat fenn kell tartani, amelyek szerint az erőszakos bűnözőket, a súlyos bűncselekmények elkövetőit és a visszaesőket elkülönítetten kell foglalkoztatni a többi elítélttől. Pontosan meg kell határozni a törvényben az elítéltek magatartásával szemben támasztott követelményeket, a fegyelmi-megelőző intézkedéseket, az ösztönző eszközöket, a biztonsági kötelezettségeket, a bűncselekmények felderítésére és bizonyítására vonatkozó eljárási szabályokat, az elítéltek egészségügyi és anyagi ellátására vonatkozó normákat, előírásokat.

¹⁴¹ Balogh Jenő: Büntető törvényeink módosításához. Külön lenyomat a „XX. század” első évfolyamának 10. és 11. füzetéből. Budapest. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. 1900.

¹⁴² V. ö.: Jamas Austin–Barry Krisberg: Incarceration in the United States: The Extent and future of the problem. Szabadságvesztés az USA-ban: A probléma nagysága és jövőbeli alakulása. Annals Of the American Academy 1985. évi 3. szám

A büntetés-végrehajtási jogterületet nem csupán egyes elszigetelt jogszabályok hozatala révén kell fejleszteni, hanem egy egységes törvény megalkotásával is, amely tükrözi a végrehajtási tevékenység lényegét, céljait, elveit, és rendjét. Ez a büntető végrehajtási vagy büntetés-végrehajtási törvény hangsúlyozná legtalálóbban a különböző jogi rendelkezések konszolidációjának ismervét, az elítéltek jogainak és érdekeinek korlátozásával kapcsolatos irányultságokat, helyesen adná vissza a törvény tárgyát.

A törvény általános része tartalmazhatná a jogerős bírói ítéletek alapján kiszabott büntetések és más szankciók végrehajtásának feladatait, a büntetés-végrehajtási tevékenység alapelveit: törvényesség, demokratizmus, az állampolgárok törvény előtti egyenlősége, humanizmus, igazságosság, a büntetés végrehajtásának differenciálása és egységesítése, stb. A rendszerváltozás alatti büntetés-végrehajtási reform folyamatában született elemzések különös figyelemmel hangsúlyt helyeztek az elítéltek jogi helyzetének, az emberi és állampolgári jogoknak a vizsgálatára. Számos elméleti munka sürgette, hogy a börtönviszonyok humanizálása terén lehet támaszkodni a történelmi tapasztalatokra, de gyorsan és hatékonyan kell reagálni az újonnan megjelenő ellentmondásokra. Jelentősek voltak az elmélet által is támogatott törekvések, amelyek az európai börtönnormák megvalósításának irányába hatottak. Az eddigi véleményeket, nézeteket is felhasználva egy magyar büntető végrehajtási törvény a következő főbb részekből állhatna: általános alapelvek, általános anyagi jogi rész, anyagi jogi különös rész, eljárásjogi rész, igazgatási, felügyeleti és társadalmi kapcsolati, részvételi rész.

A büntetés-végrehajtás hatékonyságának egyik alapvető feltételét képező törvényes működésének elősegítése a jogszabályok érvényesülésének, a szabályozás fejlesztésének szolgálata alapvetően fontos társadalmi szempont. Elengedhetetlen követelménnyé vált, hogy minden jogkorlátozás, az állampolgári jogok és kötelességek minden módosulása – így a büntetés végrehajtása miatt történő is – törvényben nyerjen szabályozást. Az egész végrehajtási rendszernek, valamennyi büntetés és intézkedés végrehajtásának kellene lenni egy országos „gazdájának”. S ennek a szervnek törvényben meghatározott keretek között intézkedési jogkört is kellene kapnia. A büntetés-végrehajtási jog a büntetések és intézkedések végrehajtását szabályozva kívánja előmozdítani ezen intézmények célját azzal, hogy a végrehajtásban részt vevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teljessé teszi

a büntető felelősségrevonás folyamatát. A büntetés-végrehajtási jog a valóságban átfogja minden marasztalást megállapító és intézkedést jelentő ügyészségi és bírósági határozatok végrehajtását is. A vagyoni jellegű hátrányok alkalmazása is a büntető törvénykönyvön alapul, illetve büntetőeljárás törvény teszi lehetővé, így büntetőbíróági határozat végrehajtásáról van szó. Tehát nem lehet a vagyoni jellegű hátrány foganatosításának szabályozása sem más jogág, mint a büntetés-végrehajtási jog feladata.

A bűnügyi nyilvántartás sem tisztán igazgatás jellegű tevékenység, s nemcsak az elítélés kimutatását célozza. Közvetlenül kihat az állampolgári jogokra is, szorosan kapcsolódik a rehabilitációhoz, amely viszont döntő szerepet játszik az elítélt társadalomba való beilleszkedésében.

Az új törvény különös részébe kerülnének az egyes büntetések és intézkedések végrehajtására vonatkozó speciális szabályok. Az előzetesen letartóztatottak helyzetét lényegesen eltérően kellene kezelni a jogerősen elítéltektől. Még a végrehajtási helyeket is kifejezetten el kellene különíteni a büntetés-végrehajtási intézetektől, mint amelyek merőben más rezsim szerint működnek.

A büntetés-végrehajtási jogalkotás is nagy elméleti és gyakorlati munkát igényel, az egyes büntető szankciók végrehajtása során keletkező társadalmi viszonyok mélyreható elemzését. Az egymással összefüggő társadalmi viszonyokat szabályozó jogszabályoknak egységes rendszert kell alkotniuk, ez alapvető feltétele a jogrendszer egésze hatékony működésének.

A jog hatékonyságának és társadalmi értékének fogalmát és a kettő kölcsönhatását vizsgálók szerint a jog társadalmi értéke elsősorban azt fejezi ki, hogy a jogszabályok az objektív társadalmi érdeket helyesen tükrözik vissza és elősegítik érvényesülésüket. A hatékonyság pedig az, hogy a jog objektíve előnyös hatást gyakorol a társadalmi viszonyokra az adott feltételek között. Az a jogi ráhatás tekinthető hatékonynak, amely mindenekelőtt a társadalmi haladást szolgálja. A jog hatékonysága – állapította meg Kulcsár Kálmán – talán a jogtudomány legkomplexebb problémája, megközelítése éppen ezért csupán akkor válhatott tudományosan lehetségessé, amikor „a jogi gondolkodásban, a jogtudományban bekövetkezett változások utat engedtek az interdiszciplináris szemléletnek, amidőn kihirdetett jogszabály realizálódásának problémája egyáltalán kérdésessé válhatott, amidőn a jogi gondolkodásnak szükségképpen túl kellett tennie magát a jogi

jelenségeken, amidőn felismerte a jog szolgálati szerepét a társadalomban.”¹⁴³ A büntetések, intézkedések végrehajtását szabályozó jogszabályokra is érvényesek és helytállóak e megállapítások.

A személyiségi és általában az emberi jogok megnövekedett jelentősége szükségszerűen felvetette azt az igényt, hogy újraértékeljék a bűnelkövetők megítélését, jogi helyzetét, az ezt szabályozó büntetés-végrehajtási jog szerepét. Az elkövetkezendő szabályozásnál nagyobb figyelmet kell éppen ezért fordítani a jogok és kötelességek összefüggésére, kölcsönhatására.

A büntetés-végrehajtási jognak a nemzetközi dokumentumokban is tükröződő követelmények, elvárások szerinti művelése és ezen belül az elítéltek jogi helyzetének átgondolása, összhangban a kriminálpolitika, a büntetési rendszer fejlődési irányvonalával, hozzájárulhat az állampolgári jogok fokozott védelméhez, a törvényesség e területen történő további erősítéséhez. A normalizálás követelménye szerint a börtönbüntetés körülményeit – a biztonsági igények által megkövetelt módon – lehető legjobban közelíteni kell a szabad élet körülményeihez. Ez azt jelenti, hogy a fogva tartott személyi és mozgásszabadságát kivéve – megőrzi valamennyi alapvető (emberi) jogát és szabadságát. Természetesen tisztában kell lennie azzal, hogy magának a szabadságvesztés büntetésnek a végrehajtása során több jog sérül meg vagy szenved csorbát eltérő terjedelemben és mélységben, amelyekkel kapcsolatban azt kell célul kitűzni, hogy az a lehető legkisebb mértékű legyen.

A társadalom részvételét és a nyitottságot is intézményesített jogi formában célszerű megvalósítani, amit többen is szorgalmaztak jogirodalmunkban. A nyitottság számos formában nyilvánul meg, így a levelezés, látogató fogadása, csomag, újság és könyvrendelés, a rádió- és televíziókészülékek használata, az ún. külső munkán való részvétel, a kimaradás és eltávozás rendszere, a nyitott intézetek, stb.

A XXI. század küszöbén a bűnözés alakulása, összetétele, nemzetközi jelenséggé válása egyértelművé tette – nemcsak a tudományos körök, hanem a hétköznapi emberek számára is –, hogy az igazságszolgáltatás eddigi módszerei már nem elégségesek a felgyülemelő problémák kezelésére. Önmagában az, hogy a bűncselekmény elkövetőjének lehetőleg a közösségtől elzárva kell bűnhődnie a tetteért, nem garancia a társadalom által elfogadott érték- és normarendszer újabb

¹⁴³ Kulcsár Kálmán: A jog szociológiai alapjai. Budapest, 1976. IV/2. 225–251. oldal; IV/6. 313–334. oldal; Kulcsár Kálmán: A jog hatékonyságának társadalmi feltételei. Gazdasági és Jogtudomány MTA. IX. osztályának közleményei (VIII.) 1974. L. 20.

megsértésének végleges kizárására. Nyilvánvalóvá vált, hogy az egyes deviáns magatartást tanúsító személlyel szembeni fellépés csak akkor lehet eredményes, ha a cselekmény háttérében meghúzódó társadalmi folyamatok és egyéni problémák is reflektorfénybe kerülnek. Komplex problémák kezelésében csak a komplex megközelítés vezethet eredményre. Szabó András szavaival élve: „Nem lehet arra alapozni, hogy mivel neveletlen valaki, azt büntetéssel kell nevelni. Nem lehet arra alapozni, hogy mivel beteg valaki, azt büntetőjogi úton gyógyítani kell. Nem lehet arra alapozni, hogy személyiségzavara büntetőjogi úton átrendeázhető. Nem lehet arra alapozni, hogy mivel szociálisan elhanyagolt valaki, büntetőjogi úton gondoskodjunk szociális gondozásáról.”¹⁴⁴ A bűncselekmények elkövetésével általában a társadalmi követelményekkel való alkalmazkodási képesség hiányai mutatkoznak meg. Ezek jelentős része a szocializációs folyamatban keletkezett és pótlásra szorul annak érdekében, hogy a társadalomba való beilleszkedés sikeres legyen. Ehhez pedig nem elegendő pusztán a kiszabott büntetés végrehajtása, hanem további emberközeli, egyénre szabott segítségnyújtásra van szükség ahhoz, hogy nyugodtan mondhassuk: a lehetőségekhez mérten mindent megtettünk annak érdekében, hogy megóvjuk az elítéltet a törvényes renddel való újabb összeütközéstől.

A vázolt elméleti fejtegetések is mutatják, miként változtak a büntetési célokra vonatkozó felfogások, a büntetőpolitikai szemlélet, maga a büntetőjog intézményei, aminek megfelelően alakult a büntetés-végrehajtás jogi szabályozása. Azt már azonban régen felismerték, hogy nem lehet a büntetési rendszer általános kérdéseitől, a büntetési nemektől elszakítva szemlélni a büntetés-végrehajtás jogi szabályozását.

A büntetés-végrehajtási jog a bűnügyi tudományok „mostohagyermeké” volt az 1990. évi rendszerváltozásig, holott nem vitásan a jogi kultúra része. A büntetőjog egyik hatásmérőjeként is jellemezték. A jogot, a jogi szabályozásra szoruló intézményeket mindig az életben felmerülő szükségesség hozza létre.

A büntetés-végrehajtási jog az utóbbi egy-két évtized alatt nagyot fejlődött, vele szemben a társadalmi gyakorlat újabb és újabb követelményeket támaszt, s ez a fejlődés a büntetés-végrehajtás tudományági önállóságát eredményezi. Mint egy sajátos életviszonyoknak, mint egy kutatási területnek is kijár az önállóság. Társadalmi

¹⁴⁴ Szabó András: A reform büntetőjoga, a büntetőjog reformja. Kriminológiai Közlemények. Budapest, 1989. 80. oldal

szükségletté vált az egyre szélesebb körű és önálló jogi rendezése. A büntetés, az intézkedés fogatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, amely egyben csak a jog révén létezik.

Erősödött a világon is az a felismerés, hogy hatékony büntetési rendszer nem valósítható meg korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. Ebből következően egyre nagyobb figyelem fordul a büntetés végrehajtásának a tágabb értelemben vett büntetőeljárásban betöltött szerepére, a büntető felelősségre vonás folyamatában játszott fontos tevékenységére.

Kétségtelen, a büntetés-végrehajtási jog jogrendszerünknek az egyik ez idáig még kevésbé kiművelt ágazata, lemaradt mind a büntető anyagi, mind az eljárási jogtól. A büntetés-végrehajtási jog számos elméleti problémájának tisztázását sürgeti az a fejlődési igény is, amely minden állampolgári jogot és kötelességet, azok módosulását – így a büntetés végrehajtása miatt történőt is – törvényben kívánja szabályozni. A büntetés-végrehajtási jogalkotásnak az eddigieknél magasabb szintű új periódusához pedig elengedhetetlenül szükséges a jogág tudományos igényű, széles látókörű művelése, elzárkózásának feloldása, a szakmai közvélemény és a társadalom figyelmének, aktív együttműködésének felkeltése.

Hazánkban ez a húsz éve rendszeressé vált küzdelem még nem jutott el a csúcra, ehhez további lépéseket kell tennünk.

Elméleti művelésének, oktatásának a diktatúrák éveiben háttérbe szorítása legalább két nemzedéknyi lemaradást eredményezett más jogállamokhoz képest. S ez a fejekben nyilvánul meg, amiért a lemaradás behozása időigényesebb. A gyökerek a polgári társadalom kialakulásánál már megtalálhatóak voltak.

A büntető végrehajtás tárgya 1882-ben Rómában kapott először az egyetemen önálló tanszéket, amivel a tudományos önállóságának hangoztatása megkezdődött.¹⁴⁵

Abban az időszakban a szabadságvesztés végrehajtása volt a központi kérdés, ezért szerepelt börtönügy néven. Később az érdeklődés tárgya lett az egyes büntetési nemek egymáshoz való viszonya, a büntetési rendszer, így a többi büntetésfajta végrehajtásával összefüggő kérdések vizsgálata is. Így alakult

¹⁴⁵ Hacker Ervin: A börtönügy. Pécs, 37. oldal

a börtönügyből új tudományággá a pönológia, ahogy Lieber amerikai börtönügyi író nevezte el a büntetéstant. A büntetés-végrehajtási tudomány túllépett a XIX. századi „börtönügyön”, felölelte már a XX. század elején valamennyi büntetés, intézkedés végrehajtásával kapcsolatos jogi és nem jogi kérdéseket. Ezt juttatja kifejezésre az angol nyelvű pönológia, a francia science penitentiaire, az ennek szó szerinti fordítását jelentő szláv penitenciarnaja nauka elnevezés is. A német elmélet börtönügyi tudománynak vagy büntetés-végrehajtás tudományának nevezte (Gefängniskunde). A XX. század első felében olvasható egyik álláspont szerint a börtönügy különféle ismereteket magában foglaló társadalomtudomány, a másik álláspont szerint pedig jogtudomány. Magyarországon már Finkey munkássága nyomán ez az utóbbi vált uralkodóvá. Nézete szerint a társadalomban éppen olyan fontos szerepe van – az általa használt elnevezéssel – a büntetés-végrehajtásnak vagy büntetéstannak, mint az anyagi büntetőjog vagy a büntetőeljárás-jog tudományának. Liszt, a német büntetőjog-tudomány vezéralakja és követője a büntetőjog-tudomány mellé, illetve segédtudományának tekintették, amelynek feladata a büntetés okainak és fejlődésének vizsgálata. Szemben ezzel napjainkban Németországban és a nyugat-európai államokban a büntetések, biztonsági és nevelőintézkedések végrehajtását mind jogi, mind empirikus szempontból vizsgálják (Strafvolzugskunde).

Németországban is az újabb uralkodó felfogás a büntetés-végrehajtási jogot az anyagi és eljárásjog mellett önálló, harmadik jogterületnek tekinti az egész bűnügyi jogon belül. A büntetés harmadik pilléréként említik a büntetés-végrehajtási hatóságot, a büntetés-végrehajtási jogot is.

A büntetés-végrehajtás a büntetőeljárási folyamatban fontos, az egész büntető processzust lényegében lezáró szerepet tölt be. A „három pillér teóriából” kiindulva, amely szerint a büntetőeljárási folyamatnak különböző szakaszokra és területekre bontása lehetővé teszi, hogy a büntetés állami végrehajtása, a szankcióval való törvényi fenyegetettség és a bírói büntetéskiszabás mellett az állami reakció (folyamat) harmadik fokát képezze.¹⁴⁶

G. Kaiser álláspontja szerint maga a büntetés-végrehajtási jog egyben egy külső kontrollja a büntetés-végrehajtás (Strafvollstreckung) törvényességének.

¹⁴⁶ Günther Kaiser, Freiburg: Büntetés-végrehajtási jog (Strafvollstreckung Grest című tanulmánya kéziratban. Fordította Nagy Ferenc.

A végrehajtási előírások csak azokra a büntetésekre és más büntetőjogi intézkedésekre és jogkövetkezményekre alkalmazhatók, amelyeket büntető ítéletben vagy a (büntető) bíróságoknak ezzel egyenértékű határozatában állapítanak meg. A büntetés-végrehajtáshoz sorolja lényegében a Büntető Törvénykönyvben és a Büntetőeljárási Törvényben szabályozott valamennyi végrehajtási intézkedést, kezdve az idézést a büntetés megkezdésére, a végrehajtás elhalasztására, a pénzbüntetésre, az elkobzásra, stb. vonatkozó rendelkezéseket is. A büntetés-végrehajtás fejlődésével kapcsolatban az utóbbi 200 évben megkísérelték a moralitást, a legalitást és a societast egymást követő sorrendbe állítani. Az elemzés alapján szerintem úgy tűnik, mintha a büntetés-végrehajtásban is elértük volna legjobb esetben a legalitást és a jog uralmát. A societastól, a büntetés-végrehajtásnak a (szabad) külvilághoz való hasonlónak tételétől vagy másként a normalizáltságtól Európa sok államában még nagyon távol vagyunk. A legjobban – ha részlegesen is – Dániában és Hollandiában közelítenek ehhez a célhoz. Kétségtelen, hogy most már a büntetés-végrehajtás legalitása nagyon sokat jelent; de nem ez az egyedüli és utolsó válasz a végrehajtási feladatok megoldására. A reszocializálás esélye a büntetés-végrehajtásban és a büntetés-végrehajtás által rendkívül korlátozott, különösen akkor, ha a fogva tartott naponta több, mint húsz órát van bezárva.

Kaiser professzor szerint sem az abolicionizmus, sem a börtönök privatizálása nem nyújt elfogadható, még kevésbé külön alternatívát. Épp ezek, épp ott, azokon a területeken nem jelentenek a problémákra megoldást, ahol belátható időn belül más (ki)út nincs, csak a büntetés-végrehajtás.

A büntetés-végrehajtási jogról írt tanulmányokból, monográfiákból kitűnően a jog önálló ágának azért tekintették, mert meghatározott társadalmi viszonyokat mint saját tárgyát önállóan szabályozza. Németországban is tehát már az uralkodó felfogás a büntetés-végrehajtási jogot az anyagi és eljárási jog mellett önálló harmadik területnek tekinti az egész bűnügyi jogn belül.¹⁴⁷ A büntetés harmadik pilléréként említik a büntetés-végrehajtási hatóságot és a büntetés-végrehajtási jogot is.

Vitathatatlan tény, hogy a jog általában a társadalom viszonyait, tehát életviszonyokat szabályoz és egy-egy jogág viszonylagos önállósága mögött mindig a társadalmi viszonyok, életviszonyok önállósága húzódik meg. A büntetés-

¹⁴⁷ V. ö.: Callies, R-P.: Strafvollzugsrecht. Büntetés-végrehajtási jog. II. Aufl. München, 1981. 10–11. oldal. Kaiser, G. – Kerner, H. J. – Schöch, H.: Strafvollzug Ein Lehrbuch, 3. Aufl. Heidelberg, 1982. 8. oldal; Müller Dietz, H.: Strafvollzugsrecht. 2. Aufl. Berlin-New York, 1978. 22. oldal

végrehajtás során kialakuló jogviszonyok jellegükből adódóan merőben mások, mint más jogviszonyok, sajátosak. Ezt egyébként a hatályos joganyag is kifejezésre juttatja.

A végrehajtási szabályozás egyik fő sajátossága realizálni a büntetés, büntetőjogi intézkedés, a büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedés, továbbá a büntetés-végrehajtás járulékos feladatai, intézkedései végrehajtásának céljait, feladatait. Nem lehet az önkényesség eszköze, mindig a jogszabályoknak megfelelően, a törvényesség betartásával kell teljesítenie funkcióját. Csak így biztosítható, hogy az állampolgári jogok korlátozása, változása ne haladja meg a szükséges mértéket, ne lépje túl a büntetés, intézkedés célját. A büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban részt vevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát. H. Jescheck szerint: „A büntetőjog kriminológia nélkül vak, a kriminológia büntetőjog nélkül viszont parttalan.”¹⁴⁸ Véleményem szerint a büntetőjog, a büntető eljárásjog a büntetés-végrehajtási jog nélkül „vak”, viszont azok nélküle „parttalanná”, önmagukért valóvá válnak.

A modern jogrendszerekben általános tendencia a büntetés-végrehajtási jog kérdéseinek átfogó, külön jogszabályban, esetleg büntetés-végrehajtási kódexben történő szabályozása. A büntetés-végrehajtási jog – megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi joggal, eljárási joggal – társadalmi funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszerének sajátosságaira tekintettel viszonylag önálló jogterületnek tekinthető.

Az egymással összefüggő társadalmi viszonyokat szabályozó jogszabályoknak egységes rendszert kell alkotniuk, ez alapvető feltétele a jogrendszer hatékony működésének. A végrehajtás ténye okoz érzékelhető változást az elítélt, az állampolgár jogi helyzetében.

A büntetés-végrehajtási jog az utóbbi egy-két évtized alatt nagyot fejlődött, vele szemben a társadalmi gyakorlat újabb és újabb követelményeket támaszt és ez a fejlődés a büntetés-végrehajtás tudományági önállóságát eredményezi. Mintegy sajátos életviszonynak, mint egy kutatási területnek is kijár az önállóság. Társadalmi szükségletté vált az egyre szélesebb körű és önálló jogi rendezése. Az elítélt a büntetés-végrehajtási szervekkel büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül, mert

¹⁴⁸ H. H. Jescheck: Berichte und Mitteilungen der M. P. G. München, 1980. 9. oldal. Kiemelés Korinek László G. Kaiser „Kriminológia” c. művéről írt ismertetésből. Günther Kaiser: Kriminologie 2.: Völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage. Heiderberg, 1988. XXVIII. 1066. oldal

a büntetés végrehajtására, az intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, amely egyben csak a jog révén létezik. Amikor a büntetés-végrehajtási jog bizonyos önállóságát hangsúlyozzuk; látnunk kell azt is, hogy intézményei, rendezési elvei jórészt olyan jogviszonyokra hasonlítanak, amelyek más életviszonyokon alapulnak, teljesen eltérő kapcsolatok létezési formái. A büntetés-végrehajtási jogviszony elismerése megjelenik más jogágakhoz tartozó jogszabályokban mind gyakrabban. Így hazánkban is például a magánszemélyek jövedelemadójáról, a társadalombiztosításról, a nyugellátásról, stb. szóló jogszabályokban is.

Napjainkban már egyértelművé vált az is, hogy a büntetés-végrehajtásra vonatkozó kérdések tudományos vizsgálata nem szűkíthető le az ún. börtönügyre és nemcsak azért, mert mind több lesz a szabadságvesztést helyettesítő büntetési nem, illetőleg intézkedés. Az elítélteknek még az egynegyede sem szabadságvesztés büntetést tölt, hanem más jogkorlátozás hatálya alatt áll. Az utóbbiak aránya pedig várhatóan egyre nő. A büntetés-végrehajtási szervezet sem csak büntetéseket, hanem intézkedéseket is hajt végre. Ezért felmerült mint helyesebbnek, a büntető végrehajtási jog szóhasználat alkalmazásának megfontolása.

A büntetés-végrehajtási jog tudományának magára kell vállalnia azoknak az ellentmondásoknak a feloldását, amelyek a tett és a tettes büntetőjog; a múltba tekintés és a jövőbe tekintés körül feszülnek. Ezzel újabb és újabb tudományos kutatási területekre nyer bebocsátást, amelyek túlnőnek a büntető anyagi jog és a büntető eljárási jog keretein. A büntetés-végrehajtási jog tudományának feladata a különböző szankciók – a büntetések és mellékbüntetések, az intézkedések – egymásra hatásának, a közöttük lévő összefüggéseknek a vizsgálata is.

A büntetés-végrehajtás jogilag szabályozott állami tevékenység, mellyel kapcsolatos ismeretanyag szintetizálásában és a jogi normák világába történő átvitelében kiemelkedő és nélkülözhetetlen szerepe van a büntetés-végrehajtási jogtudománynak. „A büntetés-végrehajtási jog tudománya tanulmányozza a büntetés-végrehajtási normák keletkezését, alkalmazásának gyakorlatát, illetve e normák hatékonyságát a bűnözés elleni küzdelemben... Tárnya és módszere kifejezetten a jogtudományokra jellemző. Emellett több tudományág és tudományos ismeretanyag

eredményeire támaszkodik...”¹⁴⁹ A büntetés-végrehajtás jogilag szabályozott állami tevékenység, a büntetés-végrehajtási jogtudománynak ezért fontos szerepe van az erre vonatkozó ismereteknek az összefogásában, a jogrendszerünkbe történő kellő interpretálásában. Az állam büntető igényének érvényre juttatását szabályozza. Ezért bír alapvető jelentőséggel a büntetési cél is a büntetés végrehajtása során.

Lukács Tibor több fórumon is hangot adott annak, hogy a büntetések és büntető jellegű intézkedések végrehajtásának kérdései, a tett- és a tettes büntetőjogi szemlélet ellentmondásai, a múltba tekintő és tetтарыыos büntetőjog teóriája és gyakorlata, valamint a bírósági ítéletben megjelenő prognózis paradoxona, nem utolsósorban a végrehajtást életre hívó, ugyanakkor a végrehajtás által szabályozandó sajátos életviszonyok megkívánják, hogy a büntetés-végrehajtási jog jogrendszerünkben tényleges jogági önállóságot kapjon. Sem az anyagi, sem az eljárási jog, illetőleg jogviszony nem adhat magyarázatot, de alapot sem arra, hogy az elítélt és az intézet, a más büntetést, intézkedést végrehajtó, foganatosító hatóságok között összetett és sokrétű kapcsolat minden vonatkozásban helytállóan indokolható és hatékonyan szabályozható legyen. Egyetértett azzal is, hogy a büntetés-végrehajtás célja végső soron nem más, mint a büntetőjogi felelősségre vonás általános célja. Megvalósításának hogyanját viszont mégis az a sajátos élet-, illetőleg társadalmi viszony határozza meg, amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyt keletkezteti és amely a jogviszony jogi szabályozásával válik „élővé”.

A büntetés-végrehajtás célja nem más, mint a büntető anyagi és eljárási jogoké, de egészen mások azok a követelmények, amelyek a büntetőigény realizálása folytán a büntetőjogi célkitűzéseket szolgálni alkalmasak lehetnek. S ezeket a követelményeket kizárólag csak a büntetés-végrehajtási jog fogalmazhatja meg, s egyben ezek szabhatják meg a továbbfejlesztésének irányait is. Ha kiemelnénk a büntetési rendszerből akár egyet is, pl. a szabadágvesztés büntetést és a büntetés-végrehajtási jog csak azzal foglalkozna, akkor a szabadságelvonással nem járó büntetéseket és általában az intézkedéseket degradálnánk, ezzel csökkentenénk a hatékonyságukat, s az egész szankciórendszerét.

Napjaink elméleti vitáiban mind gyakrabban esik szó a büntetés ún. reneszánszáról, arról a kíváncságról, hogy a szabadság elvonását rosszként, hátrányként kell megélnie az elítéltnak. Fő végrehajtási célként a biztonságot vagy az

¹⁴⁹ Balogh László–Horváth Tibor: Büntetés-végrehajtási jog. I. kötet. BM. Könyvkiadó, 1983. 34–35. oldal

ártalmatlanná tételt hangsúlyozzák, mint általános megelőzést előtérbe helyező célfelfogást. Túlnyomórészt ez az angol nyelvű szakirodalomban terjedt el. A legtöbb államban a reszocializációt elsődlegesnek tekintik, de nem kizárólagosnak. Erre példaként hozzák fel az osztrák büntetés-végrehajtási törvény 20. §-ának (1) bekezdését, amelyben a cél a speciál prevenció (reszocializáció), a társadalom védelmének biztosítása, valamint harmadikként az alkalmazott büntetés intő és figyelmeztető céljának érvényre juttatása. A német, svéd és a spanyol szabályozás értelmében a reszocializáció mellett figyelembe kell venni a társadalom biztonsági igényét, amit a bűnelkövető fogva tartásával lehet elérni. Egyben a végrehajtásban a feladatok és a célok sokrétűsége is megfigyelhető, s a reszocializációt más-más módon tartják elképzelhetőnek elérni. Az orosz és a kínai büntetés-végrehajtás a munka által történő nevelést, illetve átnevelést, a dán, svéd és a holland börtönök a szabad élethez közelítő lakócsoporthoz végrehajtással tartják elképzelhetőnek a cél leghatékonyabb, leggyorsabb elérését.

A fokozott biztonságra alapozott büntetés-végrehajtás megvalósítását változatlanul nehezíti a világ legtöbb országában a fogva tartási feltételek nem megfelelő megteremtése, a biztonsági intézkedések állandó tökéletesítése. A külvilág irányába nyitás a világon várhatóan még hosszú évekig nem jut el ahhoz a formához, amely Svédországban már a XVIII. század óta működik. Sokan hangoztatják, hogy a jövő a külvilág felé történő jól adagolt és átgondolt nyitásban, a jövő útja pedig a fogva tartottak felelősségének és önálló életvezetésre való képességük növelésében keresendő.

A büntetőjogi szankciók napjainkban már sokat humanizálódtak, eszközeikben bővültek, de lényegében ma is az embernek, mint társadalmi és fizikai lénynak az élet, a szabadság, a becsület, a vagyoni és egyéb javai, az ezzel kapcsolatos jogai korlátozását, illetve a megvonását jelentik, ami a végrehajtás folyamatában realizálódik, teljesedik ki.

A büntetés-végrehajtási jognak a jövőben ezért nagyobb figyelmet kell fordítani a jogok és köteleességek összefüggéseire, kölcsönhatásaira, az elítéltek jogállásának kérdésében még meglévő ellentmondások tisztázására.

A bűnözés – mint társadalmi jelenség – alakulásában sok tényező bonyolult összefüggésben játszik szerepet. A bűnelkövetés, a bűnözővé válás – mint

személyiségbeli probléma – okai, háttere az egyén és környezete közötti kapcsolat konfliktusa természetesen mindig komoly érdeklődést váltott ki.

Minden társadalmat foglalkoztat a bűnözéssel szembeni hatékonyabb intézkedések, az ellene fellépés kérdése. Ezzel kapcsolatban érezhetőek a legközvetlenebbül a társadalom elvárásai.

Magyarországon a rendszerváltással olyan szabadosság ütötte fel a fejét, amely hatására legyengültek a szabályok, talán az erkölcsi szabályok is. Az azóta eltelt 20 évben a büntetőpolitika többféle módon is megpróbált a bűnözés kihívásaira reagálni, a büntetőpolitika hullámváltozása volt tapasztalható. Az ideológia-politikai körülmények által indokolt kezdeti dekriminalizációt az 1990-es évek közepén felváltotta a szigorúbb büntetésekre támaszkodó büntetőpolitika, ennek azonban a bűnözés visszaszorítása terén nem lehetett érezni a hatását közel tíz éven át. Igaz, az eljárások elhúzódása, a büntetések kiszabása és nem utolsósorban azok végrehajtása sok évet leköt, és csak ezután látható a generális és a speciális prevenció együttes hatása. Ez a szigorítás rádöbbenett egyes bűnelkövetőket azonban arra, hogy a polgári társadalomban a szabadság nem azonos a szabadossággal.

A jogpolitika orientálja a jogalkotást értékérvényesítésre, közvetíti a jogalkotás és jogalkalmazás felé a társadalmi elvárásokat; egyúttal jelzi azt is, mi az, ami jogilag kivitelezhető, és mi az, ami nem. Utólag úgy értékelhetjük, nem történt meg kellő gyorsasággal. A jogi szabályozás harmonizációjának, az együttműködési gyakorlat megvalósításának ütemét, tartalmát mindenütt komoly mértékben befolyásolta és befolyásolja a bűnözés helyzete is.

A 90-es években ismertté vált bűncselekmények száma háromszorosára nőtt, különösen az emberölések és a betöréses lopások száma. Szaporodtak a durva, kíméletlen erőszakkal elkövetett bűncselekmények. Megjelentek az addig kevésbé ismert maffiaszerűen szervezett, a kábítószerrel, a leánykereskedelemmel összefüggő bűncselekmények, a korrupció, a hivatali visszaélések.

Természetesen a bűnözés elleni küzdelem a maga komplexitásában igyekszik vizsgálni és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében hazánkban is. Fontos büntetőjogi elv, hogy csak végső esetben szabad a büntetőjog eszközeit alkalmazni.

Az erőszakos bűncselekmények 100.000 lakosra számított 333-as arányával Magyarország ugyan az európai középmezőnybe tartozik (a könnyebb számítást

segíti, hogy Magyarország lakossága 10 millió), azonban a trendje nem halasztható teendőket sürget.

Az erőszakos bűncselekmények arányának emelkedése elmaradt ugyan a vagyon elleni bűnözés növekedésétől, de a 100.000 lakosra jutó erőszakos bűncselekmények száma 47 %-kal emelkedett, ami a társadalom tűrőképességét megviselte. Érthető, hogy a bűnözéstől eddig kevésbé fertőzött olyan európai országban, mint Svédországban az utóbbi három év emelkedő adatai foglalkoztatják a közvéleményt. Magyarország a büntetések szigorítását követelte, szigorúbb fellépést az erőszakos bűncselekményekkel szemben. A piaci társadalomhoz igazodó bűnözés szerkezetében a szükséglet kielégítő és a gazdasági kockázatot vállaló bűncselekmények dominálnak, valamint megnőtt az új típusú konfliktusfeloldó magatartások száma. A statisztikai mutatók évről-évre alátámasztják a magyarországi bűnözés utóbbi évek átlagában megmutatkozó stagnálását, a bűnözés emelkedése megállt, az utóbbi évben kevesebb volt az ismertté vált bűnelkövetők száma az előző évinél (2006: 124.171; 2007: 116.161; 2008: 116.584; 2009: 112.830 – 10 millió lakosú országban). A személy elleni bűncselekmények száma 2007. évben 17.110 volt, 2008-ban 20.880, 2009-ben 23.914, ami viszont lényegesen több mint az előző években. Magyarországon is ebben a kategóriában a testi sértések száma dominál, amint Európa sok országában. A legsúlyosabb személy elleni bűncselekmény, az emberölés – ezen belül is a befejezett emberölés – száma viszont csökkent, 2007. évben 154, 2008-ban 145, 2009-ben 139 volt, ami arányát tekintve jóval nagyobb, mint akár Svédországban, ahol évi 100 körül mozog. Hosszabb időt nézve folytatódott ennél a csökkenő tendencia (2004: 208, 2005: 164, 2006: 174).

A vagyon elleni bűncselekmények teszik ki évtizedek óta az ismertté vált bűncselekmények nagyobb hányadát Magyarországon is. 2009. évben 253.366 ilyen bűncselekmény vált ismertté, ez az összes bűncselekmény 64,3 %-a.

A regisztrált gazdasági bűncselekmények száma (16.752) 5,6 %-kal meghaladta az előző évit és 1990-hez viszonyítva 170 %-os emelkedést mutat.

A gazdasági bűncselekmények körében a fizetőeszközök biztonságához fűződő kiemelkedő társadalmi érdek folytán jelentős a pénzhamisítás miatti eljárások figyelemmel kísérése. Az elkövetők száma az ezredforduló után közel négyszeresére nőtt (183).

Magyarországon a fiatalkorúak legalsó büntethetőségi korhatára 14. életév elérése, ami Európában ettől eltér több országban. Fiatalkorúaknak tekintendők Magyarországon a 18. életévük betöltéséig. Öröndetes, hogy évek óta csökken a bűnelkövető fiatalkorúak száma, így 2009. évben 12,3 %-kal mérséklődött az előző évhez képest (11.438-ról 10.036-ra). A csökkenés a gyermekkorú elkövetők körében elérte a 25 %-ot (2008: 3433; 2009: 2.573). A fiatalkorú részvételével elkövetett emberölések száma 19-ről 21-re nőtt. (14-15. sz. táblázat).

Kedvezőtlen jelenségek továbbra is megfigyelhetők voltak; az élet elleni bűncselekményeket, a rablásokat, a testi sértéssel járó bűncselekményeket, a nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekményeket pedig gyakran nagyfokú agresszivitás, esetenként kifejezetten kegyetlen végrehajtási mód jellemzi.

A büntetési nemek megoszlása évek óta lényegében azonos. Életfogytig tartó szabadságvesztéssel – szemben a 2008. évi 8 terhelttel – 2009-ben 11 terheltet sújtott a bíróság, ami az elbírált büntető ügyek tárgyi súlyát is jelzi. Határozott tartamú szabadságvesztést a vádlottak 32,4 %-ával (2008: 31,4 %) szemben szabtak ki (1/3 végrehajtandó 2/3 felfüggesztett).

A közérdekű munkára ítélték aránya a múlt évi 6,7 %-ról 7,8 %-ra emelkedett.

Pénzbüntetést a terheltek 39,1 %-ára (2008: 41,6 %) szabtak ki, az önállóan alkalmazott mellékbüntetések, illetve intézkedések gyakorisága 19,7 % volt az előző évi 19,5 %-hoz képest (16-17. sz. táblázat; 18., 19., 20. sz. ábra).

Nem volt kitérő a bűncselekményekről és elkövetőikről e rövid helyzetkép. A büntetés-végrehajtási feladatok teljesítése, a büntetési cél elérése érdekében nélkülözhetetlen ennek ismerete. A feladatok tervezése szempontjából pedig a büntetések és a büntetés-kiszabási gyakorlat ismerete. A bünt nyomon kell, hogy kövesse kísérője, a büntetés, amire már Horatius is rámutatott. S ezt a büntetést végre kell hajtani, mert e nélkül értelmetlen.

Az ítéletben kiszabott és törvényben meghatározott büntetés jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor, midőn az egyes büntetés, büntetőjogi intézkedés tartalmától függően valakit ténylegesen börtönben, fogdában fogva tartanak, avagy kitiltják, kiutasítják valahonnan és eltiltanak más alapvető jogaitól. A jogfosztás, illetve a jogkorlátozás mértékét az adott szankciók tartalma adja. Mivel az alapvető jogok korlátozásáról van

szó – még ha maga az állam részéről és törvény alapján is – messzemenő védelmet kell nyújtani az esetleges joggal visszaélés megelőzésére, kiküszöbölésére.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntető anyagi jog fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során szabja ki, az állam pedig a végrehajtó szervének eljárása során azt végrehajtja. Mindegyik koncepciója és szerkezete középpontjában, mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja, amelyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik.

Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A bűnelkövető emberben ugyanakkor nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell.

A büntető felelősségre vonás harmadik szakaszában valósul meg a jogerős ítéletben vagy más hatóság határozatában megjelölt büntetőjogi szankció, büntető eljárásjogi kényszerintézkedés vagy más hatósági, igazgatási szankció tényleges tartalmát képező jogfosztás, jogkorlátozás, mégpedig a törvényekben meghatározott mértékben, módon és határig.

Ha a gyakorlati végrehajtás ennél kevesebb, annulálja a törvényt, az azt alkalmazó bíróságot vagy más hatóságot, ezek eljárását, a sértettet, a társadalom védelméhez fűződő alkotmányos követelményt és nem felel meg a jogállamiságnak sem, szinte hiábavalóvá válik minden addigi munka. Ha viszont a végrehajtás során a jogkorlátozásban és a módszerben akár egy hajszállal is a jogállamisági határon túllépnek, szintén a törvényesség, a jogállamiság megsértését jelenti, tekintélyfosztó, a kitűzött célok ellen ható, mert nem lehet senkit a törvények betartására készíteni törvénytisztelő módon.

A büntetési nemek rendszere - amelyekkel Magyarországon a bűnelkövetőket az utóbbi időben sújtották – megoszlását elemezve arra a következtetésre lehet jutni, hogy évek óta alig változott. Az első büntetőjogi kodifikáció eredményeként megszületett XIX. századi büntető kódexek – így a

magyar 1878-as un. Csemegi Kódex is – a társadalmi együttélés alapvető szabályainak megsértését rendelték büntetni. A XX. század társadalmi fejlődése az első büntetőjogi kódexek szemléletét két irányban változtatta meg. Egyrészt a technikai, gazdasági fejlődés következtében megjelent új életviszonyokat bevonta a büntetőjogi védelem körébe, úgy hogy az adott életviszonyra vonatkozó szakigazgatási szabályok megsértését – mint például adóigazgatás, hulladékkezelés, egészségügyi szabályok – büntetni rendelte. A szakigazgatási normák megsértésén alapuló bűncselekményeket az európai jogfejlődés a kodifikáció során elválasztotta a köztörvényi bűncselekményektől. Mivel ezeknek a bűncselekményeknek a törvényi tényállásában nagy szerepet játszanak az igazgatási jogszabályokban tételezett normák, ezért ezeket a bűncselekményeket nem a büntető kódex, hanem maga a szakigazgatási jogszabály tartalmazta (úgynevezett keret- vagy melléktörvény). Az úgynevezett melléktörvények különtartását a jogbiztonság érvényesítése indokolta. A jogbiztonság megköveteli, hogy a jogalkotó a szakigazgatási jogszabályok megsértésén alapuló bűncselekmények esetében is maradéktalanul érvényesítse a nullum crimen és nulla poena sine lege, valamint a bűnfelelősség elveit. Mivel a szakigazgatási jogszabályok megsértésén alapuló bűncselekmények esetében a büntetőjogi felelősség feltételeit a szakigazgatási jogszabály határozza meg, a büntetőjog előbb említett alapelveit ezeknél a bűncselekményeknél úgy lehetett a legtisztábban érvényesíteni, hogy a felelősség feltételeit és a büntetőjogi szankcionálást egy norma, a melléktörvény tartalmazta. Magyarországon a Csemegi Kódex Különös Része mellett számos bűncselekményt melléktörvények szabályozták. Így melléktörvény rendelkezett például a kábítószerrel elkövetett bűntettekről, a sajtóval kapcsolatosan elkövetett bűncselekményekről, a csődeljárással kapcsolatos büntető rendelkezésekről, az adótörvényekkel szemben elkövetett bűncselekményekről, vagy a fizetési eszközzel elkövetett visszaélésekről.

A XX. század fejlődése az új életviszonyok büntetőjogi védelme mellett a szabályozást az elkövető személyi körülményeire tekintettel is megkülönböztette. Így például a katonai bűncselekményekről egyetlen európai büntető kódexben sem találunk rendelkezést, mert a kodifikátor felismerte, hogy a katonai életviszonyok mind tárgyukban, mind személyi körülményeikben olyan eltéréseket mutatnak, amelyeket külön törvényben kell szabályozni. A nyugat-európai kódexek fiatakorúakra vonatkozó rendelkezéseket sem tartalmazzák, mert a fiatalokra sajátos

felelősségi szabályokat érvényesítenek. Ezt a szemléletet követte a magyar büntetőjog is 1961-ig, amíg a katonai bűncselekményeket, illetve a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket külön törvényben szabályozta. A kodifikációs viták során ismét felmerült ennek a bevezetése, jelen állás szerint a vitában azonban ez alulmaradt, feltételezhetően takarékosági okokra visszavezethetően.

1971-ben az életfogytig tartó szabadságvesztés visszakerült a szankciók közé. A halálbüntetés tilalmát az Alkotmánybíróság 1990. október 31-én a 23. számú határozatával mondta ki. Helyette a törvényhozó – a bűnözésre adandó válasz és a határozott ideig tartó szabadságvesztés, illetve az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés helyett, amelyből feltételes szabadságra lehet bocsátani az elítéltet, valamint a halálbüntetés közötti „szakadék” áthidalására – bevezette az úgynevezett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, amelyből nem lehet feltételes szabadságra bocsátani sem. Jelenleg 17 ilyen elítélt tölti ezt a büntetését Magyarországon. A másik életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott elítéltek száma 2008. december 31-én 230 fő, 2009. december 31-én 224 fő volt.

A politikai rendszerváltás eredményeként Magyarország kivételével minden közép-kelet-európai volt szocialista ország új büntető törvénykönyvet fogadott el, hiszen a korábbi büntető törvények a megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények között anakronisztikussá váltak. Ha csak Magyarország szomszédos országaira tekintünk; Szlovákiában, Csehországban, Lengyelországban, Szlovéniában már elfogadtak új büntető törvényt. Az a tény, hogy még nem született új magyar Büntető Törvénykönyv, nem jelenti azonban, hogy a büntetőjog teljesen figyelmen kívül hagyná a társadalomban, a gazdaságban és a bűnözés szerkezetében bekövetkezett változásokat.

A hatályos kódexet – az 1978. évi IV. törvényt – a rendszerváltást követően 70 törvény módosította ez idáig, illetve egészítette ki, valamint 11 alkotmánybírósági határozat semmisített meg alkotmányértőnek tekintett rendelkezéseket. Ezek a változások a törvénykönyv több mint ezer rendelkezését érintették. E nagyszámú módosítást részben a rendszerváltást kísérő ideológiai szemléletváltás, részben az Európai Unió tagságra való felkészülésből folyó jogharmonizációs kötelezettség indokolta. A módosítások következtében a magyar büntetőjog a jogállamiság követelményeinek megfelelően ugyan átalakult, az egymást követő nagyszámú változás azonban óhatatlanul megbontotta a Büntető Törvénykönyv belső

egyensúlyát, a szankciórendszer harmóniáját és a büntetési tételek egymáshoz való viszonyát. A jogállami alapokon nyugvó új büntető kódex megalkotása ezért elodázhatatlanná vált. A 2009. évi LXXX. törvény komoly változásokat vezetett be a szankciókat és a szankcionálást érintően.

A Büntető Törvénykönyv Különös Részében a legnagyobb változások a védett, illetőleg veszélyeztetett jogi tárgyak jegyzékében következtek be. Ilyenek például azok, amelyek az alkotmányos jogok védelmét szolgálják, így a gyülekezési és egyesülési szabályok megsértéséről, az apartheid tilalmáról, a lelkiismereti és vallásszabadság védelméről, a személyi adatokkal visszaélés tiltásáról, a kulturális javak védelméről rendelkező törvényi tényállás stb.

Magyarországon is Európa más országaihoz hasonlóan a következők a vitakérdések: csak gyógyítani, vagy büntetni is kell a kábítószerélvezőket; vannak-e speciális büntethetőséget kizáró vagy megszüntető körülmények? A kábítószerélvezettel kapcsolatban alapkérdés Magyarországon is az; meddig terjedhet az önrendelkezés joga, különösen gyermekek, fiatalkorúak esetében, és melyek e jognak a korlátai.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt a megalkotásától a 2003. évi hatályba lépéséig számos bírálat és módosítás érte; a 2006. évi LI. törvény 256 §-ból áll, ami majdnem maga is egy új kódex. Újraformálta a jogorvoslati rendszert, ezen belül bevezette a harmadfokú eljárást. Új intézmény a közvetítői eljárás, a mediáció.

Közismert tény, hogy az EU tagállamok büntető igazságszolgáltatási rendszerei nagymértékben különböznek a másiktól. A szabadság, jog és biztonság kiépítése hatékony, szervezett igazságügyi együttműködést igényel, beleértve a schengen-i információs rendszer adataihoz hozzáférést, az igazságügyi hatóságoknak a dublin-i egyszerűsítés szerinti közvetlen kapcsolatát is. A lojalitás követelményéből adódik, hogy a megkeresett állam haladéktalanul tájékoztatja a megkereső államot. Ugyanahhoz az igazságszolgáltatáshoz tartoznak az ügyészek, bírák és a büntetés-végrehajtás is.

A bűnözésre adott válasznak mindenkor tiszteletben kell tartania nemcsak a büntetőjog, hanem a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját is; igazodni kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez, azaz az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az

individualizációval lehet a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit, de a lakossági elvárásokat is.

A bűnmegelőző összhatást lényegesen emelheti az elkövető kilétének felderítése, a szankcionálás elkerülhetetlensége, az eljárás és a végrehajtás fogamatba vételének időszerűsége, a szabadságelvonás alkalmazásának célzott – bizonyos elkövetői csoportokkal szemben történő – alkalmazása.

Magyarországon a fogvatartottak létszámát a 21. sz. táblázat ábrázolja egy-egy napra vetítve az egyes években. Nem hanyagolható el az összehasonlításnál, hogy az egyes országokban nem számítanak minden szabadságában korlátozott fogvatartottnak, míg más országokban azonban, így Magyarországon is, igen. Az Európai Unió országait a 22. sz. táblázat mutatja be.

A büntetés-végrehajtási kapacitás bővítésének inkább csak kivételes intézkedésnek ajánlatos lennie, mivel általában nem alkalmas arra, hogy tartós megoldást jelentsen a zsúfoltság problémájára. Magyarországon a zsúfoltság jelentős mértékben csökkent a legutóbbi években, de még mindig fennáll. Az 5-6 évvel ezelőtti 155-160 %-ról 130-133 %-ra, majd a 116-118 %-ra csökkenés az elterelés (diverzió) bátrabb alkalmazása (vádemelés mellőzése, mediáció), a szabadságvesztés alternatíváinak (pénzbüntetés, közérdekű munka, önállóan is alkalmazható jogfosztó mellékbüntetések, büntetőjogi intézkedések) az ítélkezésben nagyobb szerephez jutása, az előzetes letartóztatás helyettesítése (házi őrizet, lakhelyelhagyási tilalom, óvadék), illetve leghosszabb tartamának meghatározása (felnőtteknél 3 év, fiatakorúaknál 2 év), a feltételes szabadságra bocsátható elítéltek körének bővítése ebbe az irányba hatottak. A büntetés-végrehajtási kapacitás bővítése az un. PPP rendszerben történik (magántőke bevonása az építkezésbe, munkáltatásba, élelmezésbe, ellátásba).

2008. évben Magyarországon, Tiszaökon egy 700 fő befogadására alkalmas büntetés-végrehajtási intézetet, Szombathelyen pedig egy 800 fő befogadására alkalmas büntetés-végrehajtási intézetet adtak át, amivel tovább csökkent a büntetés-végrehajtási intézetek telítettsége. E sorok írásának időpontjában (2010. szeptember 10.) már 134 %-os volt (12.335 férőhelyen 16.477 főt tartottak fogva (15.412 férfi és 1065 nő).

Közülük 5055 fő (4713 férfi és 26 nő) előzetesen letartóztatott, 11.114 fő (10.445 férfi és 669 nő) jogerősen elítélt, 126 fő (100 férfi és 26 nő) szabálysértési elzárásra beutalt volt.

A jogerősen elítéltek közül 2836 fő (2737 férfi és 99 nő) fegyház (legszigorúbb), 6584 fő (6128 férfi és 456 nő) börtön, 1320 fő (1212 férfi és 108 nő) fogház (legenyhébb), 209 fő (207 fiú és 2 leány) fiatalkorúak börtöne, 165 fő (161 fiú és 4 leány) fiatalkorúak fogháza fokozatban volt.

Idegen állampolgárságú fogvatartott összesen 600 fő (565 férfi és 35 nő) volt. (23-27. BV. OP. táblázat)

A szabadságvesztés, mint szankció megelőző hatását vizsgálva nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a bűnözés nemcsak a jog eszközével csökkenthető, hanem elsődlegesen társadalmi jelenséggént szorosan összefügg az adott állam gazdasági, politikai helyzetével is. A szabadságvesztés nem oldja meg az érintett személyek konfliktusait, nem szünteti meg a hiányhelyzetet, és nem számolja fel a szocializációs deficitet sem. Természetesen azáltal is csökkenti a bűnelkövetők számát és védi a társadalmat, hogy a bűnöző nem követhet el bűncselekményt, amíg fogva tartják. Személyiségkárosító hatásai (prizonizáció, depriváció, börtönkonformitás, stb.) ismertek. A modern büntetés-végrehajtási rendszerek előnyben részesítik a nyitottságot, a társadalmi integrációt az izolációval szemben. A börtönártalmak lehetőség szerinti kivédése, csökkentése komolyabb klasszifikációval érhető el a további humanizáció mellett. Néhány európai országban bevezették az ún. „elektromos karperec”-et, amely lehetővé teszi, hogy az elítélt (van, ahol előzetes letartóztatás helyett alkalmazzák) otthon vagy meghatározott helyen tartózkodhasson, nem kell neki zárt intézetbe vonulnia. Kisebb súlyú bűncselekmény és bűnelkövető esetén alkalmazzák. Így elkerülhető a börtönártalom, olcsóbb, mint a „rabtartás”. A beindítása azonban egy nagyobb volumenű beruházást igényelne; a központ kiépítése, ahonnan a mozgást figyelik, kerülne nagyobb összegbe. Erre egyelőre nincs költségvetési támogatás.

Amennyiben a büntetés-végrehajtás fejlesztése el-, vagy lemaradna, az az egész büntető igazságszolgáltatás jogállami működését veszélyeztetné.

Magyarországon jelenleg az összes szabadságvesztés büntetését töltő elítélt 46,4 %-a első bűntényes, 29,7 %-a visszaeső, illetve különös visszaeső, 23,9 %-a

többszörös visszaeső. A visszaesők együttes aránya 53,6 %. (A BV.OP. az egyes kategóriák szerinti bontásban is rendelkezik ezekkel az adatokkal. (28. táblázat)

Az elítéltek 57 %-a dolgozik, jó lenne ezt az arányt növelni. Az ő büntetés-végrehajtási jogviszony keretében végzett foglalkoztatásuk azonban nem hasonlítható össze semmilyen téren a szabad életben munkaviszony alapján végzett munkával foglalkoztatással.

Az Európa Tanács illetékes bizottsága a zsúfolt elhelyezést embertelen bánásmódnak minősítette. A túlszűfolttság és az agresszivitás közötti összefüggés ismert, a börtönlakosság túlnépesedése nemcsak négyzetméter- és köbméter-probléma, hanem egy negatív szubkultúra melegágya, a fogvatartottak közötti feszültséget növelő tényező is. Magyarország tehát két irányban is lépett ennek mérséklése, majdan megszüntetése érdekében.

Változatlanul tovább tart a közérdekű munkára ítélt büntetésüket töltők számának emelkedése. 1999. és 2008. között több, mint kétszeresére nőtt az ilyen elítéltek száma (2463-ról 5740-re). 2005. január 1-én 5.666 közérdekű munkára ítélt töltötte büntetését 790 munkáltatónál, 2006-ban ugyanezen a napon 6042 fő 882 munkáltatónál, míg 2007. január 1-én 8208 fő 1015 munkáltatónál, 2008. január 1-én 7530 fő 1073 munkáltatónál. 2006. év folyamán aggasztó volt, hogy a végrehajthatóság megszűnésének megállapítása 425-ről 490-re emelkedett. Okok: munkahely hiánya, egészségi állapot, elévülés, szabályozási hiányosság. 2007. év folyamán a büntetés-végrehajtási bírúk 1241 közérdekű munka büntetést változtattak át szabadságvesztésre. A közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítására az előző évi 508-al szemben 2009. évben 713 esetben került sor. Ha ezt a 2009. december 31-én közérdekű munka büntetését töltő 8468 főhöz viszonyítjuk, az arány nagynak tűnik, s ez a végrehajtási feltételek hiányosságaira mutat rá e büntetés esetében is (29-30. táblázat). Előrelépést jelentene a csoportos letöltés megszervezése is. 2010. május 1-től a Btk. 113. §-ának módosítása folytán, a korábbiakkal ellentétben már nemcsak a 18. életévét betöltött, hanem a 16. évnél idősebb terheltek esetében is alkalmazni lehet majd a közérdekű munka büntetést. A közérdekű munka végrehajtása a végletekig elnehezült, miközben az egyik legkorszerűbb és az elrendelők által dinamikusan emelkedő mértékben alkalmazott alternatív szankcionálási módozat.

A pénzbüntetés végrehajtása központi irányításának megszervezése javíthat a végrehajtás jelenlegi hatékonyságán, mivel a mutatók ennek ütemének 30 %-ot is meghaladó lemaradást jeleznek. Ugyanez vonatkoztatható az elkobzás, vagyoneklobzás büntetőjogi intézkedések végrehajtására is. A bíróságok e feladattal is terhelése a jövőben nem mutatkozik kívánatosnak.

Az Európai Unió tagállamaiban is végrehajtható lesz a magyar büntetőeljárásokban kiszabott elkobzás. Az új szabályozás szerint az ezen az úton befolyt vagyon, pénzösszeg csak akkor lesz megosztható a felkutatásban résztvevő államok között, ha annak értéke meghaladja a 10 ezer eurós értékhatárt. A jogalkotó figyelembe vette az adatvédelmi biztos kifogását, miszerint Magyarországon – több európai országhoz hasonlóan – nincs általános és egységes személyazonosító jel, és az un. szakazonosítók külföldre továbbítása nem megengedett. Gondot jelent az elkobzás biztosítása érdekében az eljárás befejezéséig lefoglalt kábítószeres, továbbá személygépkocsik tárolása, valamint az olyan áruk nyomon követése, amelyek értékesítését, illetve jótékony célra szociális szervezetek útján történő fordítását rendelték el, a gyorsan romlónak minősített élelmiszerek és a jövedéki áruk megsemmisítése.

Az uniós országokban – így Magyarországon is – sok eszköz van arra, hogy az illegálisan szerzett vagyont valamilyen formában elkobozzák. A jogalkotó ugyan nem határozott meg kifejezett szabályt, de a jogalkalmazó – a szakmai közvélemény egyetértésével – a bruttó elv mellett döntött. A magyar szabályozás kötelező értelmezése alapján a szankció – összhangban az angol és német megoldással – a teljes bevételt elvonja. Ezáltal az ügyletbe befektetett tőkére is kiterjed a vagyoneklobzás. Ha a családtagok a bűncselekményből eredő vagyontárgyat ajándékba kapták, az mindenképpen vagyoneklobzás alá esik. Elkobzás alá esik a bűncselekményből eredő vagyon helyébe lépett ellenérték is. Ha a büntetőeljárás olyan bűncselekmény miatt van folyamatban, amellyel kapcsolatban vagyoneklobzásnak lehet helye és alaposan tartani kell attól, hogy annak kielégítését megghiúsítják, a vagyoneklobzással elvonható vagyon, vagyonrész vagy vagyontárgy zár alá vétele akkor is elrendelhető, ha a nyomozás ismeretlen tettes ellen folyik, vagy terheltté nyilvánításra nem került sor. (Legfelsőbb Bíróság 2/2008. BJE. Bírósági Határozatok 56. évfolyam, 2008/9. szám).

Az úgynevezett jogfosztó jogkorlátozó büntetések (közügyektől, foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, kiutasítás) hatálya alatt állók száma az év egy-egy napján évről-évre több ezerrel meghaladja a 30 ezret. Ezeknek az alternatív szankcióknak a tartalma is komoly jogkorlátozást jelent, azonban a végrehajtást ellenőrző rendőri szervek némelyik megyében még azt sem tartják nyilván, kinek a büntetése érvényesülését kellene egyáltalán ellenőrizni.

A büntetés-végrehajtási kódex (a többször módosított 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet) csak általános, de nem részletes végrehajtási szabályokat tartalmaz. Remélhetőleg ezt a hiányosságot megoldja majd egy új büntetés-végrehajtási kódex.

Mindenesetre akkor tudják csak majd betölteni szerepüket, ha végrehajtásuk részletes szabályozása is elkészül.

Az utóbbi két évben 18 ezer feletti számban állottak egy-egy napon pártfogó felügyelet alatt felnőtt korúak. 2008. január 1-én 18.200 fő állt pártfogó felügyelet hatálya alatt (2007. évben ezen a napon 17.234 fő, még egy évvel előtte ezen a napon 15.833 fő). 2010. január 1. napján pártfogó felügyelet alatt állt 16.266 agykorú jogcím szerinti megoszlása a következő volt: feltételes szabadságra bocsátott 2441 fő, próbára bocsátott elkövető 2514 fő, felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt 6318 fő, vádemelés elhalasztásával pártfogó felügyelet alatt álló 4993 fő volt (31. sz. táblázat). 2009. év folyamán újabb bűncselekmény elkövetése miatt 736, a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak megszegése miatt 332 pártfogó felügyelet szűnt meg (31-32. táblázat. Az elmúlt évben több, a pártfogó felügyelet végrehajtása szempontjából alapvető fontosságú jogszabály módosítására került sor (Btk., Be., a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távolságtartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény, valamint egyes szociális tárgyú törvények módosításáról szóló 2009. évi LXXIX. törvény). Legnagyobb súlyú a szankciórendszer megváltozásából adódó feladatváltozás.

Az európai ellenőrző szervek pozitívan értékelték minden eddigi látogatásuk alkalmával, ahogyan a magyar igazságügyi hatóságok, tisztségviselők – ebbe beleértik a büntetés-végrehajtást is – viszonyulnak a fogvatartottakkal kapcsolatos európai emberi jogi követelmények megvalósításához. Példaként hozták fel a büntetés-végrehajtás Magyarországon működő széleskörű jogállami

garanciarendszerét, benne az ügyészi törvényességi felügyelettel, a széleskörű büntetés-végrehajtási bírói hatáskörrel, az ombudsmanhoz fordulási joggal, a társadalmi ellenőrzéssel és a nemzetközi ellenőrzéssel.

A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésével, a reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának fő követelménye is érvényesül. A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege ne zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Mivel a pénzbüntetésekbe befolyt összegeket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is oly módon végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. Nem olyan távoli jövő, hogy Magyarországon is szépen beindult mediáció a büntetés-végrehajtási szakaszban is szerephez jusson. A szankció hatékonyságának feltételei közé tartozik az is, hogy az alkalmazásával összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékre korlátozzák. Minden országnak magának kell törekednie a számára legmegfelelőbb megoldás kiválasztására.

Közös érdekünk, hogy megtaláljuk az eltérő büntetőpolitikai felfogások, napjaink büntetési elméletei és gyakorlatai közötti hidat, amelyre a jövő büntetőjoga, az ezt érvényesítő büntetés-végrehajtás épülhet.

VII. FEJEZET

AZ EURÓPAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG HELYE, SZEREPE AZ EURÓPAI JOGOK RENDSZERÉBEN

Európában az emberi jogok jelentőségének megnövekedésével alakult ki és erősödött meg az európai büntetés-végrehajtási jog. A társadalmi gyakorlat újabb és újabb követelményeket támasztott, az ezáltal szorgalmazott fejlődés sajátos jogágitudományági önállósághoz vezetett. Egyébként mint egy sajátos életviszonynak, mint egy kutatási területnek is kijár az önállóság. Társadalmi szükségletté vált az egyre szélesebb körű jogi rendezése. A büntetés, az intézkedés vagy más jogkorlátozással járó hatósági eljárás fogatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt szabályozza, amely egyben e jog révén létezhet.

Az európai büntetés-végrehajtási jognak a jogrendszerben elfoglalt helyével kapcsolatban az európai államokban elterjedt uralkodó felfogás, hogy a büntető anyagi jog és a büntető eljárási jog mellett a bűnügyi jogok körében a harmadik fő „pillér”, a harmadik fő rész a büntetés-végrehajtási jog. A büntető anyagi jog büntetéssel fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során kiszabja, az állam pedig a végrehajtó szervének eljárása során azt végrehajtja.

Az éremnek, amint mondják, két oldala van. Hiba, amikor nem szólnak arról, ami összekapcsolja a két oldalt, bármilyen vékonynak vagy kör alakúnak néz is ki. Nélküle a két oldal sem létezne.

Az az Európa, amely önmagát egyedül gazdasági céljain keresztül határozza meg, amelyben szinte kizárólag az ökonómiáról szólnak, tőkéről, piacokról, szolgáltatásokról, munkáról, intézményrendszeri és szervezeti kompatibilitásról, az nincs összhangban az európai ember ún. „Európa-credójá”-val. Az egyes emberek nélkül nem lenne semmi, mert Európa egysége valójában a személyek egységét jelenti.

Ezért a büntetési célokat is az emberre - mint individuumra és társadalmi lényre - tekintettel fogalmazzák meg. A büntetéshez az igazságosság (mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának) mértéke és eszköze mellett szükség van úgy egy

közelebbi, mint egy távolabbi célra is. E célok kijelölését illetően is változásról lehet írni.

Amint már utaltam elméleti alapokat keresve rá, a jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani majd a jogaiban megsértett egyénnek, mégha csak olyan módon is, hogy a büntetés jellege ne zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Például a pénzbüntetéseket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is oly módon végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja.

Ha a világot nézzük, összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a különféle törvénykezések között kétségtelenül nagy különbségek vannak. Ez azonban nem magyarázható úgy, mintha nemzeti jogrendszerek uniformizációjával állnánk szemben, inkább konvergenciáról (összetartozásról, hasonlóságról, egymáshoz való közeledésről) van szó, csak ennyiről, de ez nem kevés.

A többségükben dualista szankciórendszert tartalmazó büntető törvénykönyvekben a büntetésekről szólva a szabadságvesztés, a pénzbüntetés és a jogfosztás vagy külön kötelezettségek trilógiájával találkozhatunk. A szabadságelvonás sem egységes fogalom, számos megkülönböztetéssel élnek; lehet időszakos vagy örökös, sőt egy vagy két napos periódusokra tördelt. Mindenhol elismerik a felfüggesztett végrehajtást, csak változó feltételekkel. A pénzbüntetések mindenütt a törvényalkotók kedvencei. A különösen veszélyes bűnözők kezelésére jó néhány ország meghatározatlan tartamú megelőző fogvatartást kreált. Szinte mindenütt létezik a közérdekű munka, de felidézhető nem egy országból az áldozatnak nyújtandó kompenzáció is.

A végrehajtás biztosítását illetően a világon különféle felfogásokat és gyakorlatokat láthatunk. Az egyik felfogás arra a bíróra bízta, aki az ítéletet meghozta; a másik egy önálló, illetve büntetés-végrehajtási bíró gondjaira; a harmadik felfogás szerint az ítélő bíróság biztosítja a büntetések kezelését az ügyészséggel együtt; a negyedik szerint a végrehajtást az ügyészség biztosítja; végül az ötödik felfogás szerint a végrehajtás egy közigazgatási hatóságra is rábízható.

Mindegyik felfogáshoz példaként számos ország sorolható fel. Mindenütt fontos feladatnak tekintik, amelyre áldozni kell.

A szankciót megállapító határozatot azonnal vagy rövid időn belül követő végrehajtás és az ettől többé-kevésbé eltávolodó végrehajtás között elméleteket ostromló, vitát kiváltó különbség tehető. Egyrészt az elítélő határozatot követő hűség

oldalán a megítélt dolog hatalmát idézhetjük fel, ami nem csak az új bűnözés tilalmát hozza fel ugyanazon tényekért, hanem a meghozott határozat tiszteletben tartását is. Ennek szociológiai aspektusa az ítélet végrehajtása, elengedhetetlen az általános megelőzés két eleme értelmében, melyekből az egyik az emberek elrettentése a bűnözők utánzásának megakadályozása végett (negatív prevenció), illetve a nevelésük (pozitív prevenció). Az a végrehajtás, amely az ítéletet meghozó bíróság által elrendeltekkel szemben másféle alapbeli vagy időbeli módozatot mutatna, nem töltené be társadalmi funkcióját: a megbocsátás és a közvélemény nem rímelnek egymásra. Másrészt viszont az elítélő határozattal szemben hűtlenség mellett felhozhatjuk az egyéni prevenciót, mint amely magát a bűnözőt elrettentő, részlegesítő tartalmú és rehabilitáló célzatú.

Az egyensúly keresését a közérdek és a bűnelkövető érdeke között a büntető törvénykönyvek is mutatják, amikor legtöbbjükben emlékeztetnek rá, hogy az ítéletet hozó bíróságnak, amikor dönt, figyelembe kell vennie az elkövetett bűncselekmény súlyosságát ahhoz, hogy a szükséges és helyes vagy arányos szankciót kiválassza (általános pozitív megelőzés), és a vádlott személyiségét (egyéni megelőzés). Ugyanaz érvényes a végrehajtáskor is, mint az ítélethozatal stádiumában. Figyelembe kell venni a tettek súlyosságára alapozott elítélő határozatot (nem változó oldal) éppúgy, mint az elkövető személyiségét, ami változhat (változó oldal). Csak így biztosítható a bűnözéstől elrettentés, a bűnelkövető társadalomba visszailleszkedése, az áldozatnak vagy a közösségnek okozott károk megtérítése. Így igazolhatók az individualizáció nevében bizonyos változások. A végrehajtásnak az elítélő határozat iránti bizonyos fokú hűség mellett a fogvatartottak iránti bánásmóddal kapcsolatban is bizonyos számú elvet tiszteletben kell tartani. Tehát a meghozott ítélet és az elviselt ítélet között fennálló mennyiségi távolság feletti vita és a büntetés végrehajtását irányító elvek meghatározása a végrehajtás minden aspektusát érinti, legyen szó akár a formáról, akár a végrehajtás tartalmáról.

Vajon azonos-e a büntetés tartalma az ítélethozatal során történő meghatározás, illetve a végrehajtás stádiumában? Az egymástól való távolság minden esetben változatos nagyságú a világon aszerint, hogy minimumában csak alkalmazzák a meghozott ítéletet, maximumában megváltozik a karaktere. Az elviselt büntetés nyilvánvaló módon csak kivételesen ugyanaz, mint a meghozott büntetés. Létezik az is kezdetben, hogy a bíróság olyan büntetést alkalmazott, ami nem

illeszkedik kellőképpen, emiatt a végrehajtás során megváltoztatható a büntetés természete (pl. pénzbüntetés átváltoztatása). A jól illeszkedő büntetés esetében köthető hozzá annak az elítéltnak az esete, aki személyes okok miatt olyan helyzetbe került, amelyben nem töltheti le büntetését börtönben (pl. súlyos betegség, kiskorú gyermek stb.).

Sokkal gyakoribb a feltevés, amely szerint a meghozott büntetés karakterváltása az elítélt magatartásával magyarázható a büntetés végrehajtása alatt. A próbára bocsátás, a felfüggesztett végrehajtás és a közérdekű munka nagy hasonlóságot mutat tekintetben, hogy egy vagy több szolgáltatás formájában, közösségben hajtják végre, az összes számba vett jogrendszerben lehetséges az elítélt bebörtönzése, ha a kötelezettségeit megsérti. Ennek az alapja a quasi szerződés, hogy a bíróság nem hoz börtönbüntetést, ha a felelősségre vonás alatt álló személy megfogadja a jó magaviseletet. Ennek megszegése az elítélt által szabadságelvonó büntetés szankcióját vonja maga után.

Az egyes országok gyakorlatát tanulmányozva meg kell állapítanunk, hogy a kirótt büntetés karakterváltozása az elítélt jó magaviseletének a hatására eléggé ritka. A jó magaviseletnek a befolyása a büntetés végrehajtására a legtöbb országban valójában és mindenekelőtt a büntetés tartamát érinti (pl. feltételes szabadságra bocsátás, az ún. holland előre hozott (vagy megelőlegezett) szabadítás stb.).

A végrehajtandó szabadságvesztésnek az egyes országokban az összes szankción belüli alkalmazása például a következő: 2,7 % Japánban, 8,3 % Németországban, 11,7 % Hollandiában, 13 % Svájcban, 15,6 % Ausztriában, 18 % Angliában és Walesben, 34 % Norvégiában.

A fogvatartotti ráta azért átlagos vagy átlag alatti, mivel rövid tartamú büntetéseket szabnak ki. Svájcban a szabadságvesztések 82 %-a mindössze három hónapig tartott.

Magyarországon a kiszabott szabadságvesztés büntetések aránya fokozatosan csökken az utóbbi 25 évben, 1990-től 1999-ig emelkedés volt regisztrálható. Az egy évig terjedő tartam az utóbbi másfél évtizedben meghaladta a 70 %-ot, az öt év feletti arány átlag 1 %.

Az elítéltek ítéletidő szerinti megoszlása a következő képet mutatja: egy évig terjedő tartamú ítélettel rendelkező 21 %, egy-három év közötti 34 %, három-öt év közötti 18 %, öt-tíz év közötti 20 %, tíz év feletti 6 %, életfogytiglani 1,9 %.

A jogállami követelmény-rendszer az állam minden szervezetére, a köz érdekét a törvények uralmának biztosításával védelmező intézményre kötelező. Át kell tekintetni valamennyi szerepét, felmérni az európai uniós tagsággal járó kihívásokat, meg kell hozni azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmassá teszik hazánknak a nagy múltú, nemes hagyományokkal rendelkező, ugyanakkor a modern állam működéséhez nélkülözhetetlen intézményei hatékony funkcionálását.

Kiindulási pontunk szerint a jogállamnak kötelessége, hogy biztosítsa polgárai számára az emberi jogokat, a biztonságos életet, a törvények érvényesülését, az objektív igazság érvényesítésének lehetőségét.

A demokratikus biztonságot meg kell óvnunk a különféle látható vagy rejtett veszélyektől, így többek között a szervezett, továbbá kábítószeres bűnözéstől, a korrupciótól. Ennek garantálása állandó folyamat, amely napról-napra új erőfeszítéseket követel.

Magyarországi kábítószer-fogyasztási mutatók elmaradnak számos nyugat-európai uniós ország mutatóitól. A droghasználat azonban nálunk is növekszik, különösen a fiatalabb korosztályok körében. Már 2004-ben megtörtént a nagy ugrás, 1032 kábítószerrel visszaélést követtek el, ami az előző évi szám (423) több mint két és félszeresét jelenti. A büntetőjog csak egyik összetevője a kábítószer elleni küzdelemnek, bár meghatározza annak kereteit. Az elmúlt évek kábítószer-használattal kapcsolatos büntetőjogi szabályozása körüli viták eredményeképpen nem engedélyezett a „könnyű drogok” használata, ugyanakkor a megtévedt kábítószer-fogyasztók lehetőséget kaptak arra, hogy az egészségügyi, illetve pszichológiai kezelés vállalásával elkerülhessék a büntetőjogi szankciókat (diverzió-elterelés).

A magyar büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak 5 %-a volt kábítószeres bűncselekmény elkövetése miatt elítélve. 2003-tól az önként jelentkező elítéltek számára drogprevenciós részlegek felállítására került sor. A drogprevenciós, egészségfejlesztő és reintegrációs programok megvalósításában nagy szerep jut a civil szervezeteknek is.

Az alkohol bizonyos körülmények között – sajátos élettani, fiziológiai és pszichikai hatásai miatt az emberi személyiséget, magatartást és tevékenységet formáló vagy éppen átformáló mechanizmusa következményeként – szoros kapcsolatban áll a bűnözéssel; a kriminális személyiség kialakításában, vagy a már meglévő kriminális személyiségjegyek elmélyítésében játszik főszerepet. Az

alkoholfogyasztás azonban nem önmagában vezet el a bűnelkövetésig. Az ok-okozati lánc létrejöttéhez egyéb objektív és szubjektív tényezők, okok és feltételek együttállása is szükséges. A választás a személyiség milyenségének, állapotának és az aktuális, az éppen létező objektív viszonyok, azaz a szituáció hatásának, kölcsönhatásának eredője.

Az Európai Unió joggyakorlat a szankció végrehajtás ismérvei közül hangsúlyt helyez az „ésszerű hatékonyság kritériumára”. Az arányos, de ugyanakkor hatékony, sőt elrettentő szankció gyakori meghatározási formula az uniós bírósági gyakorlatban. Szem előtt kell tartani az „asszimiláció kritériumát”, melynek értelmében az alkalmazandó szankciók skálájának összehasonlíthatónak kell lenni. A szigorúság kritériuma a szabadságvesztési tételek különféleségeit foglalja magában, hogy megfelelően hatékony, elrettentő legyen a törvényesség, a jogállamiság keretei között.

A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröse mellett és ellene is felsorakoztathatók továbbgondolkodásra készíthető érvek.

Az ambivalens és összetett folyamatok és lehetséges következményeik a korábbiaknál is sürgetőbben vetik fel az interdiszciplináris kutatások összehangolásának fontosságát.

„Elmélet és gyakorlat legszorosabb összetartozását kell kimunkálni, az alapelveket konkrét esetekhez, példákhoz kötni.” – írta Franz Hausenberg.¹⁵⁰

Vita bona sine doctrina gratiam habet, doctrina sine vita itengritatem non habet. A jó élet tudomány nélkül tetszésre talál, de a tudomány az élet nélkül nem teljes. (Gregorius)

A nulla poena sine culpa elve igazi közös alapvető európai elv napjainkban is. Lényegében egy olyan közösségi elv, amely felé a tagállamok büntető rendszerei irányulnak, és amelynek a fényében – törvényhozói reformok esetleges hiányában – a maguk pozitív jogát értelmezik. Tudatosult ezen elv messzemenő tisztelete és a jogállam között fennálló szoros kapcsolat. A külföldi szakirodalomból azonban kiolvasható, hogy a közösségi intézmények nem eléggé szigorú módon ismerték fel és alkalmazták szankcionáló hatalmuk gyakorlásának a nulla poena sine culpa elvét.

¹⁵⁰ Passau-i Katolikus Egyetem Pedagógiai és Didaktikai Tanszék egyetemi docense – Új Ember 2001. július 22-i szám 9. oldal

A Corpus Iuris rendelkezései megerősítik a bűnösségi elvhez kötődő kérdések alapvető jellegét, mint a bűncselekmény lényegi elemét, és mint a szankció mértékét meghatározó kritériumot.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jog elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. Az új évezred első évtizedében olyan törvényre van szükség, amelyik a jelenleg hatályos, sokszor módosított törvényerejű rendeletnél jobban szolgálja a mai kornak megfelelő büntetési célokat, amely épít a magyar büntetés-végrehajtás ma is hasznosítható hagyományaira, értékeire, ugyanakkor közelít a hasonló korszerű európai megoldásokhoz.

Régi adósságot törleszt a jogalkotó, amikor törvénnyel kívánja szabályozni a büntetések és az intézkedések végrehajtását, ennél fogva végre megfelelő szintre kerülnek valamennyi jogkorlátozás, jogfosztás végrehajtásának szabályai. Erre egy jogállamnak kellő figyelmet szükséges fordítania, hiszen alapvető emberi jogok korlátozásáról van szó, még akkor is, ha az a törvény, valamint bíróság, jogi hatóság határozata alapján történik. Emellett szintén csak helyeselni lehet azt a szándékot, amely a nemzetközi követelmény-rendszer érvényesítése mellett a Büntető Törvénykönyv és a Büntetőeljárási törvény szabályaihoz is igazodik, sőt azokon javít is. Utalok itt például az előzetesen letartóztatottak kapcsolattartására vonatkozó szabályozásra.

Minden olyan módszer, amely segíti a bűnelkövetők társadalmi integrációját, akadályozza a bűnismétlést és egyben a bűnmegelőzést is szolgálja. Ezért csökkenteni kell a börtönártalmakból származó, bűnismétlésre ösztönző veszélyeket. A büntetés tartama alatt növelni kell a foglalkoztatás, a szakképzés, a nevelés, a közoktatás, az egészségmegőrzés lehetőségeit. A bűnismétlés csökken, ha az elítélt szembesül az általa elkövetett cselekmény következményeivel, alkalma van a sértett kártalanítására, a közösség kiengesztelésére.

A büntetést követő utógondozás a társadalmi integrációs szándékot erősíti és megteremti az azok realizálásához szükséges objektív feltételeket is (a lakhatás biztosítása, a családi kapcsolatok helyreállítása, a foglalkoztatás elősegítése). A börtön egy ideig védi a társadalmat a bűnelkövetőtől, de nem megőrző hely, a reszocializációt elősegítő emberjavító intézmény és ezt segíti elő hazánkban a pártfogó felügyelet új szervezetének megszervezése.

Kutatási tapasztalataim szerint a visszaesés a szabadulás utáni első évben a legnagyobb. Ekkor kell megtenni valamennyi, a bűnmegelőzés érdekében szükséges intézkedést, támogatni a szabadult elítéltet a beilleszkedésben.

A szervezett és a kábítószeres bűnözés kihívásai szigorú ellenőrzést követelnek meg. Gondoljunk Olaszország, Görögország, stb. gyakorlatára. Ezek a jogok korlátozásával járnak, amit csak törvényben lehet kimondani. Ugyanígy az általános jogi helyzethez viszonyított enyhítéseket is.

A fogvatartotti ráta a büntető intézetekben találhatóak száma standardizálva a lakónépesség mindenkor 100 ezer lakosára. Az intézetbe való befogadások számának és a fogvatartási idő hosszának eredője döntően befolyásolja. Például Angliában és Walesben 139 %, Portugáliában 137 %, Spanyolországban 136 %, Hollandiában 113 %, Luxemburgban 111 %, Olaszországban 102 %, Ausztriában 97 %, Németországban 96 %, Franciaországban 93 %, Belgiumban 84 %, Görögországban 81 %, Svédországban 76 %, Svájcban 72 %, Finnországban 66 % stb. Magyarországon 130 %.

Ha a bíróságok egyre kevesebb személlyel szemben szabnak ki végrehajtandó szabadságvesztést, nem biztos, hogy csökken, hanem még nőhet is a börtönlakosság. Ennek oka lehet az egyre súlyosabb bűnelkövetések, amelyekre egyre súlyosabb ítéletek születhetnek. A börtönépítést, fejlesztést tehát semmiképp sem lehet félretenni.

A túlszűfolttság és az agresszivitás közötti összefüggés ismert, a börtönlakosság túlnépesedése nemcsak négyzetméter és köbméter probléma. Az elítéltek 53,6 %-a visszaeső, ezen belül 23,9 %-a a többszörös visszaeső.

A jogállam nem létezhet alkotmányos, az emberi jogokat szem előtt tartó igazságszolgáltatás nélkül. Igazságszolgáltatás pedig nem képzelhető el törvényesen és emberségesen működő rendőrség, védői kar, ügyészség, bíróság, büntetés-végrehajtás hiányában. Deák Ferencet idézve: „Mi csak a törvény teljesítését kívánjuk, mert a nem teljesített törvény holt betű, jogfolytonosság nélkül az alkotmány nem él”. Közös célunk, hogy megfeleljünk a jogállami európai uniós követelményeknek.

Az emberi méltóság védelmének követelményét, az élet- és egészség megővésének igényét, a védelem jogát az emberiség fejlődése termelte ki, forrása az ember ilyenkénti mivolta.

A CJ-t (Corpus Juris) 1997-ben kidolgozó, Mireille Delmas-Marty nevével fémjelzett szakértői csoport a tradicionális elvek, mint a *nullum crimen nulla poena sine lege*, a bűnfelelősség és a proporcionalitás elve mellett az európai területiség és az angolszász típusú kontradiktórius eljárás elvét javasolta az európai büntetőjog vezérelveinek. A büntetőjogi felelősségre vonás érvényesítésénél bizonyos bűncselekmények esetén központi szerepet szán az európai ügyészi intézménynek.

Az európai területiség elvének az értelmében az EU területe egy egységes igazságszolgáltatási térség. Ezen belül egységesen, területi korlátozás nélkül, joghatóságtól függetlenül bocsáthat ki elfogató parancsot az alapjogi bíró, folytathat nyomozást az európai ügyész és hajtható végre a bíróság által kiszabott büntetés, a kétszeres elbírálás tilalmának igénybevétele mellett. Ezt az elvet jelölte meg az igazságszolgáltatási együttműködés megteremtéséhez szükséges feltételként az 1999. októberi, a finnországi Tampereben megtartott európai csúcsértekezlet is. Az európai igazságszolgáltatási térség fogalma azonban tágabb értelemben nem korlátozódik a közösségi pénzügyi érdekek sérelmére elkövetett bűncselekmények felelősségre vonására, hanem kiterjed minden, a III. pilléres együttműködés keretébe tartozó bűncselekményekre.

A büntetésekre vonatkozó rendelkezések között a természetes személyek esetén az EK Szerződésből ismert hatékony, elrettentő és arányos büntetőjogi büntetéseket, míg a csalás súlyos eseteiben a szabadságelvonással járó büntetéseket kívánja meg. A korporatív testületek esetén a hatékony, arányos és elrettentő szankció szintén kritérium, melynek természete lehet pénzbüntetés (*criminal fines*) és pénzbírság (*non-criminal fines*) is. Ezek mellett szerepel még az állami támogatásokból és segélyekből (*public benefits or aid*) való kizárás, az üzleti tevékenységből való határozott időre szóló vagy végleges kizárás, a bírósági felügyelet alá helyezés, illetve a jogi személy bírósági határozattal történő feloszlatása.

A tagállamoktól a tervezet azt is megkívánja, hogy alkossák meg azokat a jogszabályokat, amelyek lehetővé teszik - a jóhiszemű harmadik személyek jogainak sérelme nélkül - az irányelvben szereplő bűncselekmények eszközeinek vagy eredményének, illetve ennek az eredménynek megfelelő érték elkobzását, illetve elvonását (*removal*).

A büntetés-végrehajtás általános célja sem lehet más, mint az egész büntető felelősségre vonás célja, legfeljebb azon belül egy feladat szerint meghatározott célkitűzés. Hiszen, amint a büntető anyagi jog és eljárási jog parttalan a büntetés-végrehajtási jog nélkül, úgy a büntetés-végrehajtási jog is öncélúvá, önmagáért valóvá válna, azaz céltalanná nélkülük.

A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának fő követelménye is érvényesül. A büntetés-végrehajtási jognak a legáltalánosabb célja tehát alapvetően meghatározott a büntető anyagi jogban megfogalmazott célok által. Ugyanakkor az egyes végrehajtási tevékenységeknél, szankcióknál a feladat specialitása folytán is külön-külön célok fogalmazhatók meg, amelyek az általános cél megvalósítását segítik elő az adott feladat teljesítésével. Pl. egészen más a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának célja, mint a kényszergyógykezelés végrehajtásáé. Nem lehet elhanyagolni a nem szabadságelvonással járó szankciókat sem ebből a szempontból, különösen akkor, amikor a szabadságvesztés alternatíváit keresik, a nem szabadságelvonással járó szankciók bevezetésének gondolata egyébként világszerte napirenden szerepel. Nem szabad ugyanakkor megfeledkezni arról, hogy történt egy jogsértés, megbontotta az elkövető a jogrendet, mások jogait megsértette, azt helyre kell állítani, s a büntetőjognak a maga egyedülálló eszközeivel, lényegi tartalmával, a büntető szankciók rendszerével. Ez a szerepe is a jogrend, a társadalom védelme érdekében.

A társadalom, a társadalmat alkotó többi ember védelme érdekében, jogai tiszteletben tartásának garantálása szempontjából a bűnelkövetőket felelősségre kell vonni, de akikkel szemben ugyanakkor törvényesen, a jogállamiság követelményeinek, azaz a társadalom igényének megfelelően kell végrehajtani a bíróság által kiszabott büntetőjogi szankciót, de már magát az ezt megelőzően több esetben alkalmazott jogkorlátozással járó büntetőeljárási kényszerintézkedést, továbbá szintén a jogok korlátozását maga után vonó, a büntetőjogi szankció végrehajtását követő védelmi és társadalomba visszavezetést szolgáló intézkedéseket is. Ezek szintén az európai büntetés-végrehajtási jog tárgyát képezik, mert egyrészt megelőzik a szankció végrehajtását, ilyenkor annak tartamába beszámításra kerülnek,

meghatározóan jelentős befolyással vannak a szankció végrehajtásának eredményességére (utalok a hosszan tartó előzetes letartóztatásra), a büntetésekhez hasonlóan komoly jogkorlátozással járnak - még az ártatlanság vélelmének érvényesülése idején és esetén is - , a büntető igazságszolgáltatás biztosításában szorosan együttműködő szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, pártfogó szervezet, stb.) hajtják végre őket; másrészt követik a szankció végrehajtását (pl. feltételes szabadság mellett elrendelt pártfogó felügyelet).

Napjainkban különösen az angol nyelvű szakirodalomban terjedt el az általános megelőzést előtérbe helyező célfelfogás a bűnözésre történő egyfajta reagálásként. Álláspontom szerint - mint ahogy ezt korábban már kifejtettem - minden egyes büntető szankciónak vannak sajátos vonásai, sajátos céljai az általános célon belül. Nem tartom érdemesnek vitatkozni arról, hogy mennyivel más a célja egy szabadságvesztés büntetés végrehajtásának, mint egy foglalkozástól eltiltásnak, vagy egy vádemelés mellőzése esetén alkalmazott pártfogó felügyeletnek. Nemcsak minden egyes szankció végrehajtásának vannak saját vagy különös céljai, hanem a büntető felelősségre vonás minden egyes szakaszának is, ezért például minden egyes szakasznak az eredményessége, hatékonysága is külön vizsgálendő, amihez kiindulópontul szolgálhat a cél. A célt a feladatok determinálják, amelyek mások és mások az egyes szakaszokban, mások és mások az egyes szankciók esetében.

A tudomány által is alátámasztottan juthatunk arra következtetésre, hogy az egyes szankciók végrehajtásának célja is meghatározható, szükségképpen nem azonosítható teljességében a büntetési céllal, annak realizálását szolgáló feladatok által meghatározott különleges speciális célokat jelent. Így a büntetőjog érvényesítése a büntetés-végrehajtás feladata is, a közös célba illeszkedik, a társadalomnak bűncselekményektől való védelmét szolgálja. A cél önmagában a hátrányokozás nem lehet, hiszen az öncélú lenne, visszatekintést jelentene a szemet-szemért időszakra, ami a mai társadalomban már nevetségesen túlhaladott. Célnak mindenképpen a reszocializációnak kell lennie, ami azonban a büntető szankció esetében hátrányokozással is jár és ezt a reszocializációt az elítélt közreműködésével lehet a leghatékonyabban megvalósítani. Az elsődleges végrehajtási cél a társadalomba való visszaillesztés, a reszocializáció, rehabilitáció elősegítése.

A büntetés-végrehajtás során a bűnelkövetővel foglalkozás hangsúlyozása kerül előtérbe. Más kérdés, hogy a végrehajtás egész mechanizmusa során nem

hagyható figyelmen kívül az a bűncselekmény, az a tett, amit elkövetett. Egyébként különben nem is lehetne eredményesen végrehajtani a szankciót, nem valósulhatna meg a végrehajtási cél sem, ha a tettetől elvonatkoztatnánk a tettetést. A végrehajtás menetében, körülményeiben egyfajta választási lehetőség is biztosított a végrehajtás hatálya alatt álló személyek részére (a társadalomtól elszakadásuk mértékének megállapításához is szolgál egyben); s ez azt jelenti, hogy mennyire szakad el a társadalomtól, jelenti azt, hogy a társadalomnak ugyanolyan tagja és életünknek ugyanolyan részese, mint a többi ember. A hátrány számára csak abban jelentkezhet, hogy ő is hátrányt okozott a bűncselekményével a többi embernek és ha ezt a hátrányt nem szenvedné most el, akkor előnyösebb helyzetbe jutna a többi embernél és ez már az egyenlőség elveibe is ütközne. A végrehajtási programok is a felelősségre vonás hatálya alatt álló személy közreműködésére alapoznak.

Az elítéltek, vagy a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogainak biztosításával és a hatékonysághoz szükséges mértékig differenciált kötelességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek, illetve a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint a büntetési, a büntető anyagi jogi és eljárásjogi célok között.

Az európai büntetés-végrehajtási jog alapvető végrehajtási elveivel a büntetés-végrehajtási célok megvalósítását segíti elő.

Világszerte korszerűbb és hatékonyabb, humánusot szolgáló büntetés-végrehajtást szorgalmaznak. Az új orientáció főbb elemei: a törvényesség, az egyenlőség, a jogállamiság fokozott követelménye a büntető felelősségre vonás egész folyamatában. A büntetés-végrehajtás során is az alkotmányos alapelveknek és alkotmányos jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. Ezt egy magas színvonalú, a gyakorlati igényeket kielégítő, segítő európai büntetés-végrehajtási jog képes szolgálni.

Bármely büntetésről vagy intézkedésről legyen is szó, egyrészt a legérzékenyebb beavatkozást jelenti a polgárok magánéletébe, másrészt pedig a végrehajtás törvényességéhez alapvető közösségi, állami, társadalmi érdekek is fűződnek, ennél fogva a büntetés-végrehajtási jog jelentősége semmivel sem kisebb, mint más büntető jogágazatoké.

A jogerős ítélettel kiszabott büntetés, a büntetőjogi intézkedés, a határozattal elrendelt kényszerintézkedés végrehajtásának ideje alatt a jogerős határozat utáni általános jogi helyzet változásának mértéke természetesen attól függ, hogy milyen büntetés, intézkedés végrehajtásáról van szó. A jogerős elítélés, a hatósági szankcionálás hatásait csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha figyelembe vesszük az egyén általános jogi helyzetét és ehhez viszonyítva vizsgáljuk az elítélés, a hatósági szankcionálás tényének a jogi helyzetére gyakorolt hatását; az elítélés, a hatósági szankcionálás ténye a jogi helyzetben milyen változást okoz.

A szankció hatékonyságának feltételei közé tartozik az is, hogy az alkalmazásával összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékre korlátozzák. Éppen ezért az emberi és polgári jogokat csak olyan mértékben szabad korlátozni, amilyen mértékben törvényi szintű rendelkezések megengedik és ez elkerülhetetlen. A bűnüldöző, az igazságügyi és ezen belül a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének minősége, jogszerűsége alapvető feltételként befolyásolja a szankcionálás eredményességét. A büntetés-végrehajtás törvényes, ezáltal a jogállami követelmények szerinti működése, az érvényes és helyes nemzetközi előírások hatályosulása alapvető érdeke nemcsak a bűnüldöző és igazságügyi szerveknek, hanem minden polgárnak is. „Ahol az egyes emberek alapjogai korlátozás alá esnek, a legmesszebbmenőkig védelmet kell nyújtani a visszaélések ellen” - írja Ganthér „Az Európai Emberi Jogi Bizottság gyakorlata a büntetés-végrehajtás területén” című a Max Planck Intézet kiadásában megjelent jogösszehasonlító tanulmányában. Az alapvető emberi jogoknak, a humanizmusnak a társadalom védelmével szinkronban történő érvényesülését biztosítani a törvényesség egyik legérzékenyebb területe. Különösen olyan időszakban az, amikor a bűnözés még nem tapasztalt mértékben és formában zúdul a kontinens országaira, ami egyben a büntetőjogi szankcionálás szigorítása iránti igényt is elemi erővel hozta és hozza a felszínre.

Az európai büntetés-végrehajtási jog tantárgynak is sajátossága a többi tantárgyhoz hasonlóan, hogy kiemel alapvető szabályokat a speciális szabályok rendszeréből. Más alapelveket az egyes büntetések, illetve intézkedések, továbbá hatósági szankcionálás végrehajtásának szabályai elé helyezett. Az alapelvek azért fontosak, mert a bennük megfogalmazott standard-követelmények megengedik a jog állandó adaptálását a társadalmi élethez, a valósághoz.

Vannak az egész európai büntetés-végrehajtásra érvényes alapelvek és vannak csak az egyes szankciók végrehajtásában érvényesülő alapelvek. A jogirodalomban ilyen megkülönböztetést azért nem tehettek, mivel eddig csak a szabadságvesztés végrehajtásának alapelveivel foglalkoztak. Az általános végrehajtási alapelvek között is vannak kiemelt fontosságúak.

A törvényesség és humanitás követelménye, valamint a hatékonyság igénye jelentős mértékben hozzájárult az európai büntetés-végrehajtási jog fejlesztéséhez. A büntetés-végrehajtásnál a törvényesség tartamilag magában foglalja, hogy a büntetés-végrehajtási szervek rendeltetésüknek megfelelően működnek, mindent megtesznek a büntetés és büntetőjogi intézkedés, a büntetőeljárás kényszerintézkedés, vagy más hatósági szankcionálás céljának megvalósítása érdekében. A törvénytörések a büntetőbírói és más hatósági határozatok végrehajtásának késedelmét eredményezhetik, tehát az állami és közösségi büntető igény érvényesülését akadályozhatják, ugyanakkor a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás hatálya alatt álló személy számára. Az emberi és polgári jogok biztosítása iránti igény ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja ezeket, a büntető jogszabályok végrehajtása során. A büntetés-végrehajtás sehol nem lehet az önkényesség eszköze, mindig a törvények betartásával kell teljesítenie funkcióját. Szempont a társadalom, a többi ember védelme a bűnelkövetőtől, de szempont a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától, a hatóságok egyes megtévedt tagjainak esetleges önkényes eljárásától. Ha a végrehajtási tevékenység nem törvényes, nem váltja ki az állam törvényei iránti tiszteletet és természetesen nem felel meg a jogállamiság követelményeinek sem. Az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységében nincs súlyosabb követelmény, nagyobb érték, mint a törvényesség megtartása. A büntetés-végrehajtás törvényessége és annak felügyelete sehol sem lehet másodlagos feladat.

A törvényesség sajátos tartalmi követelménye az önkény kirekesztése a jogszolgáltatásból, az állami szervek tevékenységének alkotmányos rendezése (a hatalommal való visszaélés kizorítása és büntetése), az állami szerv és az állampolgár rendezett kapcsolata, valamint az állampolgárok egymás közti viszonyának törvényes rendezése, a polgárok viszonyának a közösségi szervekkel való törvényes rendezése. Ezek a tartalmi követelmények jogi alapelvekben (törvény

előtti egyenlőség, védelem joga, nyilvánosság, anyanyelv használata, stb.) nyilvánulnak meg és realizálódnak a jogalkotók és jogalkalmazók tevékenységében, mint jogviszonyban. Több határozat, ajánlás tartalmazza a társadalmi szervezetek közreműködését és a polgárok részéről a szükséges segítség és támogatás igénylését is. Ezáltal megjelenik a társadalom részvételének alapelve is.

A személyes adatok védelme, valamint a magánlakás sérthetlensége, a magántitok védelme olyan jogok, amelyeket a büntetés, illetőleg az intézkedés végrehajtása sem zárhat ki. Ez az általános szabály természetesen nem akadályozza a személyhez fűződő jogoknak a büntetés céljával összhangban álló korlátozását, pl. a szabadságvesztésre ítélt levelezésének ellenőrzése nem sérti a magántitok védelmét. Védelem alatt áll a felelősségre vonás hatálya alatt álló személyek vagyoni és személyhez fűződő jogai, továbbá törvényes érdekei.

A joggal való visszaélés tilalmának a büntetés-végrehajtási jogban éppen az a lényeges funkciója, hogy tisztán jogellenesnek minősíthető tényállásokon túlmenően is akár „méltányossági” és „szociális” eszmék szellemében, akár tisztán erkölcsi szempontból rosszallást juttat kifejezésre, az elkövetővel szemben valamilyen hátrányt. A jogok gyakorlásának egyik határa a joggal való visszaélés tilalma.

Külön fontos alapelvként rögzíthető az emberséges bánásmód, az időszerűség követelménye a nyomozás megindításától a büntetés végrehajtásának befejezéséig; a törvényben meghatározott, a bíróság határozatában körülhatárolt joghátrány alkalmazásának követelménye, a hátrány és a kezelés, illetve nevelés egysége, a kínzás tilalma, az orvosi tudományos kísérlet korlátozása és tilalma, stb.

Minden fogvatartottat alanyi jogon megillet az emberi méltóságot és értékeket tiszteletben tartó bánásmód.

A bebörtönzésből eredő, bizonyíthatóan szükségessé vált korlátozásokon kívül minden fogvatartottat megilletnek a nemzetközi egyezményekben szereplő alapvető emberi és szabadságjogok. Joguk van személyiségük fejlesztését célzó kulturális tevékenységben, illetve oktatásokon részt venni. Elérhetővé kell tenni számukra az országban biztosított egészségügyi ellátást, anélkül, hogy megkülönböztetés érné őket a jogi helyzetükből eredően. Erőfeszítést kell tenni a magánelzárás, mint büntetés megszüntetésére, illetve alkalmazásának korlátozására, s minden ilyen törekvést támogatni kell. Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a

fogvatartottak olyan értelmes, díjazott munkát végezhesse, amely elősegíti az ország munkaerőpiacára való visszailleszkedésüket, és ezzel lehetővé teszi számukra, hogy hozzájáruljanak a saját és a hozzátartozójuk anyagi támogatásához. A közösségi és társadalmi szervezetek részvételével és segítségével, kellő figyelemmel az áldozatok érdekeire, kedvező helyzetet kell teremteni a volt fogvatartottak társadalomba való, a lehető legjobb feltételek melletti visszailleszkedésének. E fontos alapelveket részrehajlás nélkül kell alkalmazni.¹⁵¹

Az egyes szankciók végrehajtása során is megfigyelhető alapelvek közül a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának alapelvei között több országban is normalizálásnak nevezik a szabad életviszonyokhoz hasonlításnak az elvét, ami azt jelenti, hogy a végrehajtási intézetben az életfeltételeket - amennyire csak lehetséges - a szabad élet körülményeihez kell közelíteni az elítéltek emberi méltóságának és az elismert társadalmi szabályoknak megfelelően. A bebörtönzés tehát csak a szabadság elvonását jelentheti. Ezen alapul az a sok országban ismert rendelkezés, hogy az elítéltet lehetőleg a lakóhelyéhez közeli intézetben kell elhelyezni, nem korlátozható a kapcsolattartása még fegyelmi fenyítésként sem.

A társadalomtól szükséges mértékű elkülönítés elve (mindattól, ami cselekményét motiválta és elősegítette) az elítéltek társadalomból való elszigetelésének a társadalom védelme érdekében differenciáltan megvalósítandó követelménye, amelyet a szabályozás és a gyakorlat eddig a maximális biztonság szempontjának rendelt alá. Ehelyett a szükséges és elégséges biztonság elvét kellene érvényesíteni, ami azt is jelenti, hogy a zárt intézet életkörülményeit a lehetséges mértékig közelíteni kellene a szabad élet viszonyaihoz.

Szintén alapelv a károsodás csökkentésének elve, vagyis a büntetés végrehajtásával, a szabadságelvonáson kívül még együtt járó más káros (mellék) hatások (izoláció, depriváció, prizonizáció), anyagi és egészségügyi hátrányok kiküszöbölése.

A nyitottság követelménye a külvilág felé történő nyitottabbá tételét jelenti a zárt intézetnek. Ez kifejezésre jut a fogvatartottak korlátlan és szabad levelezésében, a sajtó és a tömegkommunikációs eszközök használatában, látogatók fogadásában, a

¹⁵¹ Basic Principles for the Treatment of Prisoners. Alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódról. Az ENSZ Közgyűlés 1990. december 14-én elfogadott 45/111 számon kihirdetett határozata.

kimaradás és eltávozás bevezetésében és alkalmazásában, a szabadság lehetőségében, az intézeteknek civil szervezetek által esetenként történő látogatásában, stb.

Az integrációs vagy felelősségi elvnek a büntetés-végrehajtás egész folyamatát át kell hatnia és nem korlátozódhat csak a végső szakaszára. Ennek értelmében az elítéltnak segítséget kell adni még ahhoz is, hogy saját magán tudjon segíteni, önálló életvezetését elősegítve fokozni kell a felelősségét. Az elítélt intézeti életét könnyítésekkel, esélyekkel lehet elfogadhatóbbá, társadalomközelibbé tenni (eltávozás, büntetés félbeszakítása, stb.) mindaddig, amíg a felkínált lehetőségekkel vissza nem él. Ez tükrözi azt is, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya, hanem alanya, aki jogokkal és kötelezettségekkel, vagyis felelősséggel rendelkezik. Az elítélt emberi jogainak érvényesülése a büntetés-végrehajtási szervezetnél számon kérhető kötelezettségként kell hogy megjelenjen.

A büntetés-végrehajtási individualizáció elve már közel 100 éve megfogalmazott, de csak kevésbé teljes e kíváncsalom, holott humánus és értelmes büntetés-végrehajtás ma is csak a fogvatartottak személyiségére irányuló és hatékony eszköztárral képzelhető el. Jelenti továbbá az elítélt személyes szükségletéig elmenő - lehetőleg beleegyezésével kialakított - reszocializációs (szocializációs) programnak megfelelő klasszifikációt, egyénre szabott visszailleszkedést, illetve beilleszkedést támogató intézkedéseket.

Az úgynevezett legkisebb beavatkozás elve az egyéniségbe olyan szükséges, de még elégséges „kellemetlenség” okozása, amely mind a szabadságvesztés tartalmában (a jogfosztás, a jogkorlátozás törvényes mértékében), mind pedig a büntetés-végrehajtás legbensőbb (biztonsági, illetve fegyelmi) szabályaiban vissza kell hogy tükröződjék.

Az emberi méltóság tiszteletben tartása és ennek megfelelő bánásmód kívánalma már nemcsak Európában, de a világon egységesen elismert alapelv, amelyre mindenütt kiemelt hangsúlyt kell helyezni. Az alapvető jogok tiszteletben tartása az Európai Közösség Bírósága által védett jogelvek részévé váltak.¹⁵²

Nem a kényszer, hanem csak az ösztönzés módszere áll rendelkezésre arra, hogy az elítélt - személyisége fejlődése szempontjából - hasznos tevékenységet végezzen. Az együttműködési kötelezettség nélkül ilyen munkát a büntetés-

¹⁵² V. ö.: Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 150. oldal

végrehajtás alatt nem lehet eredményesen végezni. Az együttműködési kötelezettség mindkét oldalon a büntetés-végrehajtási jogviszonyban egymás iránti kölcsönös figyelmességgel kapcsolatos minimum elvárást fejezi ki.

Az alapelvek megvalósítása elképzelhetetlen differenciálás nélkül, amely a fogvatartottak biztonsági és kezelési szempontból történő kifinomult osztályozását, csoportosítását, személyiségükhöz illeszkedő, eltérő rezsimek és programok kialakítását, sajátos, egyéniesített kezelési, nevelési eljárások alkalmazását jelenti.

Az alapelvek sarkkövei az Európa Tanács megfogalmazásainak, első helyen szerepelnek a börtönszabályok alapjául szolgáló filozófiai és erkölcsi értékrendszerekben. Megtestesítik az emberiség, az emberi méltóság tiszteletben tartása, a társadalmi célok és a teljesítmény ama kritériumait, amelyekre ráépülhet a korszerű börtönrendszerek következetes és hatékony igazgatása. Mindezek az etikus társadalmi szervezet olyan lényeges vonásaival ruházzák fel a börtönrendszereket, amelyek fontosak a fogvatartottak és az alkalmazottak helyzete, de a civilizált társadalom elvárásai szempontjából is a modern korban. Az alapelvek a legfontosabbak minden olyan börtönrendszer számára, amely a modern, civilizált társadalom alapvető elveinek, az emberiség, az erkölcsőség, az igazságosság és az emberi méltóság tiszteletben tartása elvének talaján áll. Semmilyen körülmények között sem fogadható el az ezektől való eltérés vagy megalkuvás értelmezésük során. Különleges fontosságot tulajdonítanak a reszocializációnak, a kezelés egyéniesítésének és ennél fogva a végrehajtási rendszerek ezt lehetővé tevő differenciálásának, a klasszifikációnak. A színvonalas vezetés – az erőforrások jelenlegi és előre látható szűkössége mellett – létfontosságú az igazgatás hatékonyságának és normáinak szinten tartásához és javításához, valamint a sokoldalúbb és igényesebb végrehajtási módszerek előnyeinek optimalizálásához. Az ellátást, kezelést biztosítani kell azoknak, akiket fogva tartanak, valamint a biztonságot is. Ezek megfelelő szinten tartásáért mindenütt a végrehajtó hatalom és a részére ehhez szükséges költségeket biztosítani tudó törvényhozó hatalom felelős.

A munkáltatás, az iskolai és szociális képzés, a testnevelés elismerten a tevékenység magját alkotják bármely fejlett, végrehajtási rendszerben. Ahol ez lehetséges, a reszocializáció szempontjából szükség van a képzésnek és az ehhez hasonló végrehajtási tevékenységből származó élménynek a szabad társadalom által történő közvetítésére. Általában a meglévő normaküszöbök emelése a cél és a

szabályok tekintélyének erősítésével a börtönök fizikai feltételeinek, a működtetés és a bánásmód minőségének további javítása.

A fogvatartotti és az egész társadalmat egy egységként kell kezelni. Ez beilleszkedik az ekvivalencia, a kölcsönös megfeleltetés elméleti tételeim közé, hiszen a kinti és a benti élet megfelelésségének, közelítésének koncepcióján alapul, de többet jelent mint a normalizálásnak nevezett büntetés-végrehajtási jogi alapelv, a kölcsönös megfeleltetés vonatkozik a kisebb és a nagyobb közösségeknek megfelelésségre is, s nemcsak a büntetés-végrehajtásra, hanem az egész szankciórendszerre, valamint az azt alkalmazó eljárásra is. A nemzetközi és nemzeti követelményeknek való megfeleléshez a „kölcsönös” szó is hozzátartozik, mint ahogy az egyes eljárási szakaszok közötti jobb együttműködés is. Ezért is nevezhető konszenzus elméletnek ez a megközelítése a feladat megoldásának.

A szabadságtól való megfosztást olyan tárgyi és erkölcsi feltételek között kell érvényesíteni, melyek biztosítják az emberi méltóság tiszteletben tartását és összhangban állnak az európai szabályokkal, ami az erejüket és elsőbbségüket alapozza meg.

Nem szabad megkülönböztetést tenni a faj, a bőrszín, a nem, a nyelv, a vallás, a politikai vagy más felfogás, vélemény, nemzeti vagy szociális, társadalmi eredet, származás, születés, gazdasági, vagyoni, születési vagy más státusz alapján. Tiszteletben kell tartani annak a csoportnak a vallásos meggyőződését és erkölcsi elveit, amelyhez a fogvatartott vagy felelősségre vonás alatt álló személy tartozik. Közismert, hogy a gyakorlatban néha nehézségeket okozhat annak megállapítása, hogy valóban meggyőződéses vallási hitről vagy erkölcsi felfogásról van-e szó. Az ilyen eseteket csakis a helyi körülmények és a modern gondolkodás fényében lehet kielégítően megoldani. Bizonyos körülmények között előnyös megkülönböztetésben kell részesíteni egyes személyeket vagy csoportokat. Ilyenkor mindent el kell követni, hogy az illetőkkel és a közvetve érintettekkel érzékenyen és jól bánjunk. Az ilyen különleges intézkedések megtételét át kell hatnia annak az alapkövetelménynek, ami az egyének és meggyőződéseik tiszteletben tartását írja elő. Az intézkedések sosem lehetnek károsak más személyekre vagy csoportokra.

A szabadságuktól megfosztott személyek kezelésének céljai olyanok legyenek, hogy fenntarthassák egészségüket és önbecsülésüket, és - amennyire az ítélet hossza engedi - fejlődjék felelősségérzetük és erősödjenek azok az attitűdjeik és

készségeik, amelyek majd segítik őket visszatérni a társadalomba, hogy ott a legnagyobb eséllyel folytassanak törvénytisztelő és önálló életet a szabadon bocsátásuk után. A kezelés szó a legszélesebb értelemben jelenti mindazon intézkedéseket (munka, szociális képzés, oktatás, szakképzés, testnevelés, szabadulásra való felkészítés, stb.), amelynek célja a fogvatartottak fizikai és lelki egészségének megőrzése vagy visszaadása, társadalomba való visszailleszkedésük, és jelenti általában fogvatartásuk körülményeit. E megközelítési mód gyakorlati alkalmazásának mértéke természetesen változik a létesítmények rendelkezésére álló forrásoktól, az ítéletek hosszától és a börtön környezetétől függően. Mégis fontos egy tömör, általános állítás rögzítése iránymutatásként a börtönigazgatóságok számára, amely egyszersmind általános mérceként szolgálhat az ellátás és teljesítmény értékeléséhez.

Szükség van a büntetőintézmények és szolgáltatások szakképzett és tapasztalt felügyelők, inspektorok által történő rendszeres vizsgálatára, akiket arra illetékes hatóság nevez ki. Feladatuk legyen különösen annak ellenőrzése, hogy milyen mértékben irányítják ezeket az intézményeket az érvényes törvényekkel és jogszabályokkal összhangban, a börtönszolgáltatások céljainak és a szabályok követelményeinek megfelelően. A rendszeres felügyelet értékét hangsúlyozza, hogy ez a kérdés bekerült az alapelvek közé. A felügyeleti eljárások szervezete és státusza országonként más és más. A felügyeleti szolgálat hatékonyságát és hitelességét növeli a börtönigazgatóságtól való függetlensége és munkája eredményeinek rendszeres közzététele.

A fogvatartottak személyi jogainak védelmét, különös tekintettel a fogvatartás végrehajtásának törvényességére, ellenőrzéssel biztosítani kell; - a nemzeti jogszabályok szerint - , amelyet olyan jogi hatóság működtet, vagy más megfelelően kialakított testület, amely nem tartozik a börtönigazgatósághoz, annak felügyelete alá, törvényi felhatalmazás alapján rendszeresen látogatja a fogvatartottakat.

Az ajánlásokat, az alapelveket különféle nemzeti nyelveken hozzáférhetővé kell tenni minden Európa Tanács tagsággal rendelkező országban a személyi állomány számára.

Ugyancsak hozzáférhetővé kell tenni ugyanazokon a nyelveken a fogvatartottak számára, illetve más nyelveken is, amennyire ez indokolt és célszerű.

Különösen fontos a szabályok gyakorlati alkalmazásának hatékonysága szempontjából, hogy az alkalmazottak olvashassák ezeket a szabályokat, mivel ezáltal tökéletesebben megértik saját szerepüket és megismerhetik a börtönök működtetésének a szabályokban foglalt alapkövetelményeit.

A szabadságától megfosztott minden személyt emberi jogainak tiszteletben tartásával kell kezelni, az ilyen személyek megtartják mindazon jogokat, amelyeket a törvény szerint a szabadságvesztés büntetésüket vagy előzetes letartóztatásba helyezésüket kimondó határozattal nem vontak meg.

A szabadságelvonással sújtott személyekkel szemben alkalmazott korlátozásokat a szükséges minimumon kell tartani, és azoknak a kirovásuk alapjául szolgáló célokkal arányosaknak kell lenniük.

A szabadságelvonást kimondó határozat meghozatalánál a források hiánya nem igazolhatja az emberi jogokat, vagy az Európa Tanács határozataiban foglalt szabályokat megsértő fogvatartási körülményeket.

A büntetés-végrehajtási intézményben az életnek a lehető legszorosabban követnie kell a szabad környezetben való élet pozitív aspektusait. Az egyes fogvatartásokat oly módon kell kezelni, hogy azok megkönnyítsék a szabadságuktól megfosztott személyeknek a szabad társadalomba történő visszatérését.

A büntetés-végrehajtás személyi állománya fontos közszolgálati küldetést tölt be, és számára olyan munkafeltételeket kell biztosítani, amely lehetővé teszi a fogvatartottak magas szintű standardok szerinti ellátását.

Az Európa Tanács által ajánlott szabályokat pártatlanul, különösen a fajtán, a nemi, a nemzeti beállítottságon, a nyelven, a valláson, a politikai vagy más véleményen, az etnikai vagy társadalmi származáson, a születésen, a vagyoni, vagy bármely más állapoton alapuló hátrányos megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni.

Külön ki kell emelni, hogy a szabadságelvonásnak a legvégső intézkedésnek kell lennie.¹⁵³

„Ártatlanságát mindaddig vélelmezve, amíg bűnössége nincs bizonyítva, gyanúsított vagy vádlott nem helyezhető előzetes fogvatartásba, kivéve azonban, ha az előzetes fogvatartást a körülmények teszik szigorúan szükségessé. Az előzetes

¹⁵³ Európa Tanács PC-CP (2004) 8. rev 2. számú, Strasbourgban, 2004. november 5. napján kelt tervezete, amelyet „a bűnözés problémáinak Európai Bizottsága – CDPC – , valamint a Büntetéstudományok Együttműködési Tanácsa dolgozott ki. – I. rész 1-8. pontok

fogvatartást ezért tehát kivételes intézkedésnek kell tekinteni, és sohasem lehet kötelező jellegű, és nem alkalmazható büntetésként.”¹⁵⁴

A szabadságelvontást legvégső szankciónak vagy intézkedésnek kívánatos tekinteni, és ennél fogva csak akkor elrendelni, amikor a bűncselekmény súlyossága minden más büntetést vagy intézkedést nyilvánvalóan alkalmatlanná tenne.

A büntetés-végrehajtási kapacitás bővítésének inkább csak kivételes intézkedésnek ajánlatos lennie, mivel általában nem alkalmas arra, hogy tartós megoldást jelentsen a zsúfoltság problémájára. Azoknak az országoknak, amelyek büntetés-végrehajtási kapacitása általában elégséges lehet, de rosszul alkalmazkodik a helyi igényekhez, kívánatos az adott kapacitás ésszerűbb megosztásának elérésére törekedniük.

A közösségben alkalmazott, esetleg a súlyosság szerint fokozatokra bontott büntetések és intézkedések megfelelő összességéről kell rendelkezni; arra kell bátorítani az ügyészeket és a bírákat, hogy azokat a lehető legszélesebb terjedelemben vegyék igénybe.

Kívánatos, hogy a tagállamok megvizsgálják bizonyos vétségtípusok dekriminalizálásának célszerűségét, vagy annak érdekében történő átminősítését, hogy azok ne vonjanak maguk után szabadságvesztés büntetéseket.

A zsúfoltság és a szabadságvesztés büntetés inflálódása elleni egységes fellépés kialakítása végett az ezen jelenségeket kiváltó legfőbb tényezők részletes elemzését célszerű lenne elvégezni. Az elemzésnek, különösen a hosszú szabadságvesztés büntetéssel járó bűncselekmény-kategóriákra, a bűnözés elleni küzdelemben meghatározott prioritásokra, a közvélemény magatartásaira és aggodalmaira, továbbá a büntetés-kiszabásban meglévő gyakorlatokra kívánatos kiterjednie.¹⁵⁵

Az EK Bíróság többször – mint a Casati és a Drexli ügyekben is –leszögezte, hogy „a büntető jogalkotás és a büntetések rendszere tagállami hatáskörbe tartozik”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R. (80) 11. számú ajánlása a tagállamokhoz az előzetes fogvatartásról – az ajánlást a miniszteri bizottság 1980. június 27-én fogadta el a Miniszteri Megbízottak 321. ülésén.

¹⁵⁵ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R. (99) 22. ajánlása a tagállamokhoz a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságáról és a szabadságvesztés büntetés inflálódásáról. Az ajánlást a Miniszteri Bizottság 1999. szeptember 30-án, a Miniszteri Megbízottak 681. ülésén fogadta el – az R. (99) 22. számú ajánlás melléklete I. alapelvek – 1-5. pontja.

¹⁵⁶ Az EK Bíróság által a 203/80. számú Casati ügyben 1981. november 11-én hozott (EBHT 1981., 2595) és a 299/86. sz. Drexli ügyben 1988. február 25-én hozott ítéletet (EBHT 1988., 1203. – kiemelés Szűts Márton: Az EK Bíróság joggyakorlatának erősödő befolyása a nemzeti büntetőjogokra című tanulmányából – in. Györgyi Kálmán ünnepi kötet. Bibliotheca Iuridica. 2004. 533. oldal.

A tagállamok büntetőjogi rendelkezéseinek semlegesítése kapcsán, illetve arról, hogy a közösségi jogi kötelezettségek megsértését szankcionálják-e, a luxemburgi bíróság mondott ítéletet. Közösségi bíró volt az, aki kialakította azt az emberi jogi követelményrendszert, amelynek érvényesülését az EU-ban a büntető területeken is megkövetelik.

Az a körülmény, hogy a büntető területeken nem történt hatáskör átruházás, automatikusan nem jelenti, hogy a közösségi jog ne gyakorolt volna és ne gyakorolna befolyást a nemzeti jogokra. A közösségi jog által megállapított kötelezettségek megsértése tagállami szankcionálásának ellenőrzése, az emberi jogok következetes érvényesítése révén a nemzeti jogrendszereknek a közösségi jog által gerjesztett konvergenciája a büntető szférát már az integráció kezdeti időszakától fogva elérte. A közösségi jog követelményrendszere feltétlen érvényesülést kíván, elsőbbséget élvez a nemzeti jogokkal szemben.¹⁵⁷ Az Európa Tanács működése és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga szintén különös jelentőségű a kontinensen. Az Európai Unió valamennyi tagállama tagja az Európa Tanácsnak és értelemszerűen mindegyikük részese az 1950-ben, Rómában aláírt, az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezménynek is. Ez az Egyezmény, illetve az ezen alapuló strassbourgi joggyakorlat azért is volt különösen meghatározó, mert az európai integráció történetében csak ez az egységes okmány volt az első szerződés, amely az alapjogokra vonatkozó rendelkezést tartalmazott.

Az emberi jogok európai szinten történő védelme az európai integráció kezdeti időszakában az Európai Emberi Jogi Egyezményen, az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogán és ezeknek az EK Bíróság joggyakorlatán keresztül történő „átemelése” révén valósult meg. Az európai emberi jogi egyezménynek a EK Bíróság döntése értelmében a Közösség nem válhatott részesévé, ám ez nem jelentette azt, hogy maga az egyezmény, illetve az azon alapuló esetjog ne gyakorolt volna fontos hatást a közösségi jogra és a luxemburgi joggyakorlatra. Az európai emberi jogi egyezmény kötelező érvényét egyébként az EK Bíróság előbb bújtatva, illetve hallgatólagosan mondta ki, később viszont már nevesítve hivatkozott rá. Rögzítésre került, hogy az alapvető jogok az általános jogelvek integráns részét képezik, amelyek betartását az EK Bíróság biztosítja, illetve, hogy ezen jogokat - a tagállamok

¹⁵⁷ Jacqué J. P. Droit institutionnel de l'Union européenne, Dalloz, Paris, 2003, 907-912 old. – Kiemelte: Szűts Márton: Az EK Bíróság joggyakorlatának erősödő befolyása a nemzeti büntetőjogokra – in. Györgyi Kálmán ünnepi kötet. Bibliotheca Iuridica. 2004. 539. oldal.

közös alkotmányos hagyományai alapján - a Közösségen belül biztosítani kell. Az EK Bíróság az ítéletben azt mondta ki, hogy az általános jogelvek részét képező alapjogok védelme során a tagállamok alkotmányos hagyományai mellett azon nemzetközi egyezményeket is figyelembe veszi, amelyeknek a tagállamok részesei. Ezt követően a luxemburgi határozatok bővültek az európai emberi jogi egyezményre utalással. Az EK Bíróság joggyakorlata nyomán ma már az elsődleges jog is expressis verbis hivatkozik az egyezményre.

Az Amsterdami Szerződés egyik jelentős újítása, hogy rögzítésre került, miszerint a tagállamok közös alapelvei - a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok, valamint a jogállamiság - megsértése esetén az adott tagállam szankcióval sújtható. Az emberi jogok még hangsúlyosabbá válásának jegyében a Nizzai Szerződés a fenti rendelkezést módosította és ezzel egyidejűleg került ünnepélyes kihirdetésre az Emberi Jogi Charta is.

Az Európai Bíróság - több lépcsőfokot is megjárva - végülis arra az álláspontra helyezkedett, hogy a közösségi jognak figyelembe kell vennie a tagállamok jogrendszereinek közös alapelveit, ezek között az emberi jogokat is, hiszen ezek az elvek a tagállamok közös filozófiai, politikai és jogi alapjának tekinthetők: az alapvető jogok tiszteletben tartása a Bíróság által védett általános jogelvek részét képezik.¹⁵⁸ Az emberi jogok sok olyan jogot tartalmaznak, amelyek a büntetőjoghoz, a büntetőeljáráshoz és a büntetés-végrehajtáshoz kötődnek. Az emberi jogok között megjelenő büntetőjogra vonatkozó szabályok a nemzeti büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog oldalán büntetőjogi alapelvként jelennek meg, amelyek áthatják az adott nemzeti jogrendszer egészét.

A büntetés-végrehajtás átadása kapcsán a kölcsönösségre tekintettel a szuverenitás ugyan korlátozást szenved akkor, ha az állam egy másik állam büntetőítéletét hajtja végre, de a szuverenitás szélesedik, ha az állam büntető ítéletét egy másik állam hatja végre. A gyakorlati nehézség és az elvi ellenvetések ellenére az újabb időkben egyre több bilaterális, regionális és multilaterális egyezmény foglalkozik a büntetés végrehajtásának átadásával. Ezek közül az északi államok

¹⁵⁸ V. ö.: Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 150. oldal

mentek a legmesszebbre, ahol a büntetés végrehajtásának átvétele csak igazgatási és nem bírósági döntéseken alapul.¹⁵⁹

A büntetés-végrehajtási rendszer magában foglalja mindazokat a tevékenységeket, amelyek a büntetés, a büntetőjogi intézkedés céljának megvalósítását elősegíti. A végrehajtás előkészítését, megkezdését, rendjét, a befejezését, valamint az azt követő teendőket.

A büntetés-végrehajtási szervek rendszere világszerte eltérő, differenciált, különféle irányokba széttagolt. A büntetés-végrehajtás szervezetét és rendszerét a büntetési rendszerhez kell igazítani, amely viszont elválaszthatatlan része a büntetőjognak, az egész jogrendszernek. A büntetési rendszer - még ha hosszabb időn keresztül lényegében véve annak tanulmányozására korlátozódott is - nem kizárólag a szabadságvesztésből áll, további fejlesztésének perspektíváját e büntetési nem alkalmazásának korlátozása jelenti más büntetési nemek fokozott alkalmazásával, vagy pedig újaknak a bevezetésével.

Fontos kérdés, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása melyik minisztérium ágazati irányítása alatt áll. Minden államnak alapvető érdeke, hogy törekedjen a végrehajtási és annak garanciarendszerét jól kiépíteni. Nagyon jól kidolgozott, megfelelő garanciarendszer képes csak még a nemzetközi egyezményen, törvényen alapuló beavatkozást - a dolog természeténél fogva - a törvényes, a társadalom által meghatározott keretekben tartani, hogy ne jelentsem sem több, sem kevesebb jogkorlátozást, mint amit a társadalom elvárását tükröző egyezmény, illetőleg törvény tartalmaz. Vannak országok, pl. Anglia, Oroszország, Szerbia, Montenegró, Kuba, Irán, Szingapúri Köztársaság, Thaiföldi Királyság, stb. -, ahol a Belügyminisztériumhoz tartozik. Az országok nagy részében a történelmi fejlődés a szabadságvesztések végrehajtását az Igazságügyi Minisztérium ágazati irányítása alá helyezte. Ebben az évben Magyarország az utóbbiak közül az előbbiekhöz csatlakozott.

Az egyéb büntetések és intézkedések szervezeti kérdéseit vizsgálva nem feledkezhetünk meg arról, hogy az elítéltek túlnyomó többségét, több mint háromnegyed részét - hazai és külföldi tudományos tapasztalatok alapján remélhetőleg ez az arány növekszik - nem végrehajtandó szabadságvesztéssel, hanem

¹⁵⁹ V. ö.: Ligeti Katalin: Büntetőjogi és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 126. oldal

más büntetéssel, intézkedéssel sújtják. A nem szabadságvesztés, hanem a többi büntetés, intézkedés végrehajtásának szervezetlensége szintén komoly hatással van a végrehajtási rendszer egészének hatékonyságára. A büntetési rendszer, de más hatósági szankcionáló rendszer is igen széles területen működik, több más-más ágazathoz tartozó szerv fejt ki tevékenységet. Nem vitatott, hogy egész Európában szükségessé vált a büntetés-végrehajtás korszerű, a feladatokhoz jobban igazodó intézményrendszerének a kidolgozása. A szervezetet majd a megoldandó feladatok által meghatározott követelményekhez kell igazítani.

A büntetés-végrehajtási jog feladatának meghatározása elének tárja magának a büntetés-végrehajtási jognak a tárgyát is; ami a büntetések és mellékbüntetések, büntetőjogi intézkedések, a vagyoni jellegű hátrányok, a bűnügyi és büntetés-végrehajtási nyilvántartási határidőre vonatkozó rendelkezések, az elmeállapot megfigyelésének, valamennyi őrizetnek, az előzetes letartóztatásnak, kijelölt helyen tartózkodásnak, az ideiglenes kényszergyógykezelésnek a végrehajtása, továbbá az utógondozás, a büntetés-végrehajtás garanciarendszere (ügyészi törvényességi felügyelet, bírósági eljárás büntetés-végrehajtási ügyekben, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának ajánlásai, a nemzetközi, és társadalmi ellenőrzés). Az európai emberi jogi ellenőrző szervezetek viszont minden szabadságkorlátozást, amit hatóságok rendelnek el, illetve az ő felügyeletük alatt van, azt ide tartozónak tekintenek. Így a pszichiátriai intézetekben elhelyezett személyeket is, hiszen az ő szabad mozgásukat is bírósági határozat alapján korlátozzák, illetve a gyógykezelésük is bírósági kontroll alapján történik.

A büntetés-végrehajtási jog szabályozása tükrözi a végrehajtás hatálya alatt álló személy és a végrehajtást végző szerv kapcsolatának jogi tartalmát, a végrehajtással érintett személy jogi helyzetét, a törvényességi garanciákat.

Az eddig kifejtetteket összefoglalva megállapítható tehát, hogy a büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás feladatát. Az elítéléssel - vagyis az emberi és polgári jogok bírósági ítélet szerinti törvényes korlátozásával - az egyén jogi helyzetében beálló változás nem abszolút, az elítélt nem válik teljesen jogfosztott személlyé, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem olyan alanya, akit a büntetés, intézkedés végrehajtása során jogok illetnek meg és köteleességek terhelnek. Az elítéltek vagy a büntető és más hatósági felelősségre vonás hatálya alatt állók

jogainak biztosításával és a hatékonysághoz szükséges mértékű differenciált kötelességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek, illetve a büntető és más hatósági felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint az eljárási célok között.

A büntetés-végrehajtó vagy a büntetés-végrehajtásban közreműködő szervek a bűnelkövetőkkel, az elítéltekkel, valamint más felelősségre vonás hatálya alatt álló személyekkel kerülnek kapcsolatba, mégpedig jogszabályokban szabályozott kapcsolatba, azaz jogviszonyba, amit büntetés-végrehajtási jogviszonynak nevezünk. A büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát; megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi és eljárási joggal - funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszerének sajátosságaira figyelemmel - önálló jogágazatnak tekintendő.

A büntetés-végrehajtási jog a büntetések és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárási törvényben felsorolt szabadságkorlátozó kényszerintézkedések, a nem büntető hatóság által alkalmazott szabadság-korlátozó szankciók végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését; a végrehajtáshoz kapcsolódó járulékos feladatokat, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit; a jogok és kötelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza.

Szerves részét képezi egy több oldalról előremutatóan jól működő jogállami biztosítérendszer is, benne az ügyészi törvényességi felügyelettel, a bírósághoz fordulás jogával (a széles bv. bírói hatáskörrel), az emberi jogvédő szerepet betöltő ombudsmannal, a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzéssel.

A büntetés-végrehajtás egyetemes és hazai történetének, a jogfejlődésnek nemzetközi összehasonlításban tanulmányozása, az elméleti kutatások eredményeivel való ismerkedés után levonható következtetések egyben e területen kiinduló pontok a jogállami követelmények tanulmányozásához.

A bűnözés elleni küzdelemnek – ha nem is meghatározó, de mégis nélkülözhetetlen – része a büntető felelősségre vonás folyamatában, a tágabb

értelemben vett büntetőeljárásban a szankciók (büntetések, intézkedések) végrehajtása, és a hozzá kapcsolódó járulékos feladatok is.

Másik alaptételünk szerint mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik. A társadalom, a társadalmat alkotó emberek védelme érdekében, jogaik tiszteletben tartásának garantálása szempontjából a bűnelkövetőket felelősségre kell vonni, de akikkel szemben ugyanakkor törvényesen, a jogállamiság követelményeinek, azaz a társadalom igényének megfelelően kell végrehajtani a bíróság által kiszabott büntetőjogi szankciót, de már magát az ezt megelőzően alkalmazott jogkorlátozással járó büntetőeljárási kényszerintézkedést, továbbá a szintén jogok korlátozását maga után vonó, a büntetőjogi szankció végrehajtását követő védelmi és társadalomba visszavezetést szolgáló intézkedéseket is. Ezek szintén a büntetés-végrehajtási jog tárgyát képezik, mert vagy megelőzik, a szankció tartamába beszámításra kerülnek, meghatározóan jelentős befolyással vannak a szankció végrehajtásának eredményességére (utalok a hosszan tartó előzetes letartóztatásra), a büntetésekhez hasonlóan komoly jogkorlátozással járnak – még az ártatlanság vélelmének érvényesülése idején és esetén is –, a büntető igazságszolgáltatás biztosításában szorosan együttműködő szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet) hajtják végre őket.

A büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatásossága és hatékonysága a rendszeren belüli kölcsönhatásoktól is determinált, a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő valamennyi szerv munkaterhét az eljárás megelőző szakaszaiban más szervek által hozott döntések határozzák meg.

Mit ér egy sikeres, gyors nyomozás, a nevelő hatást is kiváltó bírósági tárgyalás, a helyes ítélet, ha a kiszabott büntetés, alkalmazott intézkedés nem vagy nem megfelelően kerül végrehajtásra, ha az elítélt, felelősségre vont személy nem részesül további pozitív ráhatásban a büntetés végrehajtása alatt, ha nem kap segítséget a társadalomba beilleszkedéshez. Megalapozott törekvés, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás befejezéséig tartó folyamatot, sőt a társadalom megbocsátását is egyben kifejező bűnügyi nyilvántartásból történt törlést is mint egységes egészet vizsgáljuk; mint olyant, amely a társadalommal összeütközésbe kerülő személyt hivatott a társadalomba újra visszavezetni, ott elismertetni, éppen a társadalom védelme érdekében. A bíróság határozatában

elrendelt, a törvényben meghatározott büntetés, intézkedés jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor; midőn egy büntetés, büntetőjogi és büntetőeljárási intézkedés tartalmától függően valakit ténylegesen börtönbe, fogdában fogva tartanak, avagy elveszik a gépjárművezetői jogosítványát, a foglalkozás gyakorlásához szükséges iratokat, kitiltják vagy kiutasítják valahonnan és eltiltanak más, alapvető jogai gyakorlásától időlegesen vagy véglegesen.

Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke adja a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalmát.

A büntető igazságszolgáltatás eredményes működésének feltételei közé tartozik, hogy a büntető szankcióval összefüggő negatív hatásokat is egyben kizárja vagy a lehető legkisebb mértékre korlátozza. Éppen ezért az állampolgári jogokat is csak olyan mértékben szabad korlátozni, amilyenben elkerülhetetlen, és ez a jogkorlátozás – természetesen törvényben részletesen felsorolva, amint hazánkban van – nem haladhatja meg azokat a határokat, amelyek a büntetés igazságos végrehajtásához szükségesek. Szempont a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, de szempont a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától. Ha a végrehajtási tevékenység nem törvényes, nem váltja ki az állam törvényei iránti tiszteletet és természetesen nem felel meg a jogállamiság követelményeinek sem. Az igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási szervek tevékenységében nincs súlyosabb követelmény, nagyobb érték, mint a törvényesség megtartása. Az erre való törekvés összeköti az országokat, még ha különböző is a történelmi útjuk során kialakult jogrendszerük, intézményrendszerük. A törvényt sértések akadályozhatják az állam büntetőigényének érvényesülését, ugyanakkor a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás hatálya alatt álló személy terhére.

A büntetés-végrehajtás során kialakuló jogviszonyok jellegükből adódóan merőben eltérnek más jogviszonyoktól, amit a hatályos joganyag is kifejezésre juttat. A tapasztalatok gyarapodásával, a társadalmi gyakorlat újabb követelményeinek jelentkezésével mindig speciális elemzésnek kell alávetnünk bizonyos társadalmi viszonyokat.

A büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban részt vevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségrevonás folyamatát. Az

elítéléssel, az elmarasztalással – vagyis az állampolgári jogok törvény szerinti korlátozásával – az állampolgár jogi helyzetében beálló változás nem abszolút, az elmarasztalt személy nem válik teljesen jogfosztottá, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem olyan alanya, akit a büntető szankció végrehajtása során jogok illetnek meg és kötelezettségek is terhelnek. Az elítéltek vagy a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogainak biztosításával és a hatékonysághoz szükséges mértékű differenciált köteleességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek, illetve a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint a büntetőjogi, a büntetőeljárás céljai között.

A büntetés-végrehajtási jognak a jogrendszerben elfoglalt helyével kapcsolatban az európai államokban elterjedt, uralkodó felfogás, hogy a büntető anyagi jog és a büntető eljárási jog mellett a bűnügyi jogok körében a harmadik fő „pillér”, a harmadik fő rész a büntetés-végrehajtási jog. A büntető anyagi jog büntetéssel fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során kiszabja, az állam pedig a végrehajtó szervének eljárása során ezt végrehajtja.

A büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik.

Álláspontom szerint – mint ahogy ezt korábban már kifejtettem – minden egyes büntető szankciónak vannak sajátos vonásai, sajátos céljai az általános célon belül. Nem tartom érdemesnek vitatkozni arról, hogy mennyivel más a célja egy szabadságvesztés büntetés végrehajtásának mint egy foglalkozástól eltiltásnak, vagy egy vádemelés mellőzése esetén alkalmazott pártfogó felügyeletnek. Nemcsak minden egyes szankció végrehajtásának vannak saját vagy különös céljai, hanem a büntető felelősségre vonás minden egyes szakaszának is, ezért például minden egyes szakasznak az eredményessége, hatékonysága is külön vizsgálendő. S ehhez kiindulópontul szolgálhat a cél. A célt a feladatok determinálják, amelyek mások és mások az egyes szakaszokban, mások és mások az egyes szankciók esetében. Amit a jogirodalomban Horváth Tibor a szabadságvesztés büntetésről megfogalmazott

követelményként, hogy helyes lenne célmeghatározás, s amit Lőrincz József és Nagy Ferenc tovább erősítettek, arra a tudomány által is alátámasztott következtetésre juthatunk, hogy az egyes szankciók végrehajtásának célja is meghatározható, szükségképpen nem azonosítható teljességében a büntetési céllal, annak realizálását szolgáló feladatok által meghatározott különleges speciális célokat jelent. Így a büntetőjog érvényesítése a büntetés-végrehajtás feladata is, a közös célba illeszkedik, a társadalomnak bűncselekményektől való védelmét szolgálja. A cél önmagában a hátrány okozás nem lehet, hiszen az öncélú lenne, visszatekintést jelentene a szemet szemért időszakra, ami a mai társadalomban már túlhaladott. Célnak mindenképpen a reszocializációnak kell lennie, ami azonban a büntető szankció esetében hátrány okozással is jár és ezt a reszocializációt az elítélt közreműködésével lehet a leghatékonyabban megvalósítani. Az elsődleges végrehajtási cél a társadalomba való (vissza)illesztés (reszocializáció, rehabilitáció) elősegítése.¹⁶⁰ A büntetés végrehajtása alatt a büntetést a tettesen hajtják végre, aki elkövette a bűncselekményt. Ennélfogva a tettel foglalkozás hangsúlyozása e szakaszban szintén nem képezheti értelemszerűen vita tárgyát sem. Más kérdés, hogy a végrehajtás egész mechanizmusa során nem hagyható figyelmen kívül az a bűncselekmény, az a tett, amit a tettes elkövetett. Különben nem is lehetne eredményesen végrehajtani a szankciót, nem valósulhatna meg a végrehajtási cél sem, ha a tettől elvonatkoztatnánk a tetteket. Azáltal, hogy a végrehajtás menetében, körülményeiben egyfajta választási lehetőség is biztosított a végrehajtás hatálya alatt álló személyek részére, hogy mennyire szakad el a társadalomtól, jelenti azt, hogy a társadalomnak ugyanolyan tagja és életünknek ugyanolyan részese, mint a többi ember. A hátrány számára csak abban jelentkezik, hogy ő is hátrányt okozott a bűncselekményével a többi embernek és ha ezt a hátrányt nem szenvedné most el, akkor előnyösebb helyzetbe jutna a többi embernél és ez már az egyenlőség elveibe is ütközne.

A végrehajtási programok az elítélt közreműködésére alapoznak.

Az elítéltek vagy a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogainak biztosításával és a hatékonysághoz szükséges mértékig differenciált köteleességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-

¹⁶⁰ V. ö.: Nagy Ferenc: Célok és alapelvek a szabadságvesztés büntetés végrehajtása körében. Magyar Jog. Negyvenharmadik évfolyam. 1996. évi 4. szám 202. oldal

végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek, illetve a büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint a büntetés, a büntető anyagi jogi és eljárási jogi célok között.

A büntetés-végrehajtási jog alapvető végrehajtási elveivel a büntetés-végrehajtási célok megvalósítását segíti elő.

A büntetés-végrehajtást szabályzó törvénynek a büntetőeljárási hagyományokra épülő szerkezeti sajátossága, hogy kiemelnek alapelvi szabályokat a speciális szabályok rendszeréből. Más alapelveket az egyes büntetések, illetve intézkedések végrehajtásának szabályai elé helyezett. Az alapelvek azért fontosak, mert a bennük megfogalmazott standard követelmények megengedik a jog állandó adaptálását a társadalmi élethez, a valósághoz.

Tehát vannak az egész büntetés-végrehajtásra érvényes alapelvek és vannak csak az egyes szankciók végrehajtásában érvényesülő alapelvek. A jogirodalomban ilyen megkülönböztetést azért nem tehettek, mivel csak a szabadságvesztés végrehajtásának alapelveivel foglalkoztak. Az általános végrehajtási alapelvek között is vannak kiemelt fontosságú alapelvek.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is alkotmányos alapelveknek és alkotmányos jogoknak érvényesülniük kell. Világszerte korszerűbb és hatékonyabb, humánusot szolgáló büntetés-végrehajtást szorgalmaznak. Az új orientáció főbb elemei: a törvényesség, az egyenlőség, a jogállamiság fokozott követelménye a büntető felelősségrevonás egész folyamatában.

A törvényesség és humanitás követelménye, valamint a hatékonyság igénye jelentős mértékben fejleszti a büntetés-végrehajtási jogot. A büntetés-végrehajtásnál a törvényesség tartalmilag magában foglalja, hogy a büntetés-végrehajtási szervek rendeltetésüknek megfelelően működnek, mindent megtesznek a büntetési és büntetőjogi intézkedés, a büntetőeljárási kényszerintézkedés céljának megvalósítása érdekében. A törvénytörések a büntetőbíróági határozatok végrehajtásának késedelmét eredményezhetik, az állam büntetőigénye érvényesülését akadályozhatja, ugyanakkor a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás alatt álló személy számára. Az emberi és állampolgári jogok biztosítása iránti igény ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja ezeket, a büntető jogszabályok végrehajtása során. A büntetés-végrehajtás nem lehet az önkényesség eszköze, mindig a törvények

betartásával kell teljesítenie funkcióját. Szempont a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, de szempont a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától, a hatóságok egyes megtévedt tagjainak esetleges, önkényes eljárásától. Ha a végrehajtási tevékenység nem törvényes, nem váltja ki az állam törvényei iránti tiszteletet és természetesen nem felel meg a jogállamiság követelményeinek sem. Az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtási szervek tevékenységében nincs súlyosabb követelmény, nagyobb érték, mint a törvényesség megtartása.

A törvényesség sajátos tartalmi követelménye az önkény kirekesztése a jogszolgáltatásból, az állami szervek tevékenységének alkotmányos rendezése (a hatalommal való visszaélés kiszorítása és büntetése), az állami szerv és az állampolgár rendezett kapcsolata, valamint az állampolgárok egymás közti viszonyának törvényes rendezése. Ezek a tartalmi követelmények jogi alapelvekben (törvény előtti egyenlőség, védelem joga, nyilvánosság, anyanyelv használata, stb.) nyilvánulnak meg és realizálódnak a jogalkotók és jogalkalmazók tevékenységében, mint jogviszonyban. A magyar büntetés-végrehajtási jog tükrözi azt a felismerést, hogy a bűnözés elleni küzdelem nem lehet csak az állam, a bűnüldöző szervek feladata. Ezért a Bv. tvr. több rendelkezése is tartalmazza, hogy a végrehajtásban mely állami szervek működnek közre, illetve a végrehajtásért melyik szervek felelősek. Több rendelkezés tartalmazza a társadalmi szervezetek közreműködését, és kifejezetten az állampolgárok részéről a szükséges segítség és támogatás igénylését is. Ezáltal megjelenik a társadalom részvételének alapelve is.

A Bv. tvr. 2. §. (2) bekezdése az elítélt garanciális szempontból különösen fontos jogait foglalja össze. A magántitok és a személyes adatok védelme, valamint a magánlakás sérthetetlensége olyan személyhez fűződő jog, amelyet a büntetés, illetőleg az intézkedés végrehajtása sem zárhat ki. Ez az általános szabály természetesen nem akadályozza a személyhez fűződő jogoknak a büntetés céljával összhangban álló korlátozását, pl. a szabadságvesztésre elítélt levelezésének ellenőrzése nem sérti a magántitok védelmét. A törvény tehát biztosítja az elítélteknek az őket megillető jogok szabad gyakorlását, de a jogok társadalmi rendeltetésének megfelelően. A törvény védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit.

A joggal való visszaélés tilalma nem szűkíthető le csak egyértelműen jogellenes tényállásokra. A joggal való visszaélés tilalmának a büntetés-végrehajtási

jogban éppen az a lényeges funkciója, hogy tisztán jogellenesnek minősíthető tényállásokon túlmenően is akár „méltányossági” és „szociális” eszmék szellemében, akár tisztán erkölcsi szempontból rosszallást juttat kifejezésre, az elkövetővel szemben valamilyen hátrányt. A jogok gyakorlásának egyik határa a joggal való visszaélés tilalma.

Külön alapelveként rögzíthető az emberséges bánásmód, a társadalom részvétele¹⁶¹, az időszerűség követelménye a nyomozás megindításától a büntetés végrehajtásának befejezéséig, a törvényben meghatározott, a bíróság határozatában körülhatárolt joghátrány alkalmazásának követelménye, a hátrány és a kezelés, illetve nevelés egysége, a kínzás tilalma, az orvosi tudományos kísérlet korlátozása és tilalma, stb.

A társadalomtól szükséges mértékű elkülönítés elve (mindattól ami cselekményét motiválta és elősegítette) az elítéltek társadalomból való elszigetelésének a társadalom védelme érdekében differenciáltan megvalósítandó követelménye, amelyet a szabályozás és a gyakorlat eddig a maximális biztonság szempontjának rendelt alá. Ehelyett a szükséges és elégséges biztonság elvét kellene érvényesíteni, ami azt is jelenti, hogy a zárt intézet életkörülményeit a lehetséges mértékig közelíteni kellene a szabad élet viszonyaihoz.

Szintén alapelv a károsodás csökkentésének elve, vagyis a büntetés végrehajtásával, a szabadságelvönáson kívül még együtt járó más káros (mellék) hatások (izoláció, depriváció, prizonizáció), anyagi és egészségügyi hátrányok kiküszöbölése.

A nyitottság követelménye a külvilág felé történő nyitottabbá tételét jelenti a zárt intézeteknek. Ez kifejezésre jut a fogva tartottak korlátlan és szabad levelezésében, a sajtó és a tömegkommunikációs eszközök használatában, látogatók fogadásában, a kimaradás és eltávozás bevezetésében és alkalmazásában, a szabadság lehetőségében, az intézeteknek civil szervezetek által esetenként történő látogatásában, stb.

Az integrációs vagy felelősségi elvnek a büntetés-végrehajtás egész folyamatát át kell hatnia és nem korlátozódhat csak a végső szakaszára. Ennek értelmében az elítéltnak segítséget kell adni ahhoz, hogy saját magán tudjon segíteni. Hatályos jogszabályaink tartalmazzák az elítélt felelősségének fokozását, önálló

¹⁶¹ Bv. tvr. 3. §., 20. §. (1) és (2) bek. 50. §.(2) bek.

életvezetésének elősegítését. Az elítélt intézeti életét könnyítésekkel, esélyekkel teszik elfogadhatóbbá, társadalomközelibbé (eltávozás, enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása, büntetés félbeszakítása) mindaddig, amíg a felkínált lehetőségekkel vissza nem él. Ezt tükrözi az is, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya, hanem alanya, aki jogokkal és kötelezettségekkel, vagyis felelősséggel rendelkezik. A jogok és kötelezettségek kölcsön-feltételezettségének elvét vezeti le ebből Kabódi Csaba, mégpedig azt igényli a büntetés végrehajtása során, hogy a büntetés-végrehajtási apparátus mint fölérendelt, leplezetlen hatalmi erővel rendelkező szervezet számon kérhető kötelezettségeként jelenjen meg az elítélti „emberi jog” érvényesülése.¹⁶²

A büntetés-végrehajtási individualizáció elve már 100 éve megfogalmazott, de csak kevésbé teljes e kíváncs, holott humánus és értelmes büntetés-végrehajtás ma is csak a fogva tartottak személyiségére irányuló és hatóképes eszköztárral képzelhető el. Jelenti továbbá az elítélt személyes szükségletéig elmenő – lehetőleg beleegyezésével kialakított – reszocializációs (szocializációs) programnak megfelelő klasszifikációt, egyénre szabott visszailleszkedést, illetve beilleszkedést támogató intézkedéseket.

Az ún. legkisebb beavatkozás elve az egyéniségbe olyan szükséges, de még elégséges „kellemetlenség” okozása, amely mind a szabadságvesztés tartamában (a jogfosztás, a jogkorlátozás törvényes mértékében), mind pedig a büntetés-végrehajtás legbensőbb (biztonsági, illetve fegyelmi) szabályaiban vissza kell, hogy tükröződjék.

Az emberi méltóság tiszteletben tartása és ennek megfelelő bánásmód kíváncsma már a világon egységesen elismert alapelv, amelyre a büntetés-végrehajtási jogszabályok is kiemelt hangsúlyt helyeznek.

Az európai gyakorlattal szinkronban hazánkban a szabadságvesztést töltő személy mint állampolgár vehet részt a különféle oktatási, képzési, közművelődési, gyógyító foglalkozásokon. A közoktatási törvény a büntetés-végrehajtás feladatává tette az elítéltek általános iskolai oktatásának teljes szervezését és finanszírozását. Az elítélt jogává vált az oktatásban való részvételének eldöntése. Nem a kényszer, hanem csak az ösztönzés módszere maradt arra, hogy az elítélt – személyisége fejlődése szempontjából – hasznos tevékenységet végezzen. Az együttműködési kötelezettség nélkül nevelési munkát a büntetés végrehajtása alatt nem lehet

¹⁶² Kabódi Csaba: Az emberi jogok érvényesülésének lehetőségei a börtönben. Börtönügyi Szemle 1991. 1. szám, 34. oldal

eredményesen végezni. Az együttműködési kötelezettség mindkét oldalon a büntetés-végrehajtási jogviszonyban egymás iránti kölcsönös figyelmességgel kapcsolatos minimum elvárást fejezik ki.

Az alapelvek megvalósítása elképzelhetetlen differenciálás nélkül, amely a fogva tartottak biztonsági és kezelési szempontból történő kifinomult osztályozását, csoportosítását, személyiségükhöz illeszkedő, eltérő rezsimek és programok kialakítását, sajátos, egyéniesített kezelési, nevelési eljárások alkalmazását jelenti.

A büntetés-végrehajtási rendszer magában foglalja mindazokat a tevékenységeket, amelyek a büntetés, büntetőjogi intézkedés céljának megvalósítását elősegítik. A végrehajtás előkészítését, megkezdését, rendjét, a befejezését, valamint az azt követő teendőket. A végrehajtás előkészítésének feltétele a jogerős határozat. (Kivétel például a megrovás.) A jól áttekinthető és pontosan vezetett nyilvántartás képet ad arról is, hogy történt-e minden elítélttel szemben intézkedés a végrehajtás érdekében.

A nyilvántartás áttekintését biztosítják a bírósági értesítések és az ügyészi rendelvény, nyilvántartási lap a foglalkozástól, a járművezetéstől eltiltásról, a közügyektől eltiltásról, kitiltásról; gyűjtőjegyzék a szabadságvesztésről, közérdekű munkáról, a pártfogó felügyeletről; egységes értesítések (pénzbüntetésről, vagyonelkobzásról, elkobzásról, rendbírságról, az államot illető bűnügyi költségről, a polgári bíróság által kiszabott pénzbírságról, az elkobzás alá eső érték, illetőleg a vagyoni előny megfizetésére kötelezésről); végrehajtási ügykönyv a szabadságvesztésről, közérdekű munkáról, a pártfogó felügyeletről; a külön jogszabály szerinti pénzügyi nyilvántartások a bírósági gazdasági hivatalban, a mellékbüntetések nyilvántartási naplója.

A büntetés-végrehajtási szervek rendszere világszerte eltérő, differenciált, különféle irányokba széttagolt, Magyarországon számos, egymásnak mellérendelt szervezet végez büntetés-végrehajtási tevékenységet, ami mint igazságügyi igazgatási tevékenység, jól elhatárolható az igazságszolgáltatási tevékenységtől és más tevékenységtől.

A büntetés-végrehajtás szervezetét és rendszerét a büntetési rendszerhez kell igazítani, amely viszont elválaszthatatlan része a büntetőjognak, az egész jogrendszernek. A büntetési rendszer – még ha hosszabb időn keresztül lényegében véve annak tanulmányozására korlátozódott is – nem kizárólag szabadságvesztésből

áll, további fejlesztésének perspektíváját e büntetési nem alkalmazásának korlátozása jelenti más büntetési nemek fokozott alkalmazásával, vagy pedig újaknak a bevezetésével.

A büntetés-végrehajtás szervezete szétagolt, több büntetés, intézkedés hosszú évtizedeken át nélkülözte a központi irányítást és ellenőrzést, a vagyoni jellegű szankciók még ma is ilyenek. Az egymástól független, egymásnak mellérendelt szervek kapcsolata sem kielégítő, nincs, aki azt koordinálja, holott a gyakorlatban az elítélt egyik szervtől a másikhoz kerül. Például a szabadságvesztésből szabadulva a mellékbüntetés hatályosulása folytán a rendőrséghez, az esetleges pártfogó felügyelet miatt a pártfogó felügyelőhöz, stb. Egyes szankciók, új intézmények (vádemelés elhalasztása) esetén már bírósághoz sem kerül a felelősségre vont személy.

Tekintettel arra, hogy a végrehajtás gyakran több „tárcát”, társadalmi szervezetet és nem utolsósorban állampolgárokat érintő komplex jellegű tevékenység, a döntéshozatal szakaszában szükség lenne a végrehajtás koordinálásáért felelős – a minisztériumok és országos hatáskörű szervek irányában is ezt illető – megfelelő jogosítványokkal rendelkező országos hatáskörű szerv kijelölésére.

A bíróság ítélkező tevékenysége – amelyhez a bírói függetlenség tapad – a jogerős határozat közlésével, az erről szóló értesítő kiállításával, a végrehajtásra adott utasítással lezárul¹⁶³. Arra nézve, hogy a bíróság által kiállított értesítés, utasítás eljut-e és a jogszabály által előírt időben a büntetés-végrehajtási intézethez, garancia az ügyészség is. A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyelete tölti be azt a hézagot ezen a téren, ami a jogerős ítélet és a végrehajtás megkezdése között van. Magyarországon jelenleg még a pénzbüntetést, a büntetőjogi intézkedések közül a vagyonelkobzást, az elkobzást a bíróságok hajtják végre gazdasági hivatalaik és a polgári ügyekben eljáró végrehajtók útján. A vagyonelkobzás a Btk-t módosító 2001. évi CXXI. törvény 11. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezés alapján került a büntetőjogi intézkedések közé (Btk. 70. § (1) bekezdés 6. pont). A mellékbüntetések közül a hivatkozott törvény 88. §-a (2) bekezdésének a) pontja kiiktatta. A vagyonelkobzás végrehajtása nem igazságszolgáltatás, hanem büntetés-végrehajtás, ami igazságügyi igazgatás. Elvi jelentőséggel mutatott rá Magyarországon az Alkotmánybíróság 53/1991. (X. 31.) AB. számú határozata indokolásának II. 2.

¹⁶³ Legfelsőbb Bíróság B.törv. III. 1440/1992. számú törvényességi határozatának indokolása

pontjában arra, hogy a bíróságok büntetés-végrehajtással kapcsolatos tevékenysége igazgatási, nem bírói tevékenység „Az igazságügyi igazgatás a közigazgatás olyan, viszonylag önálló – szakterülete, amelybe nem csupán a bíróságokkal kapcsolatos igazgatási feladatok ellátása tartozik bele, hanem a bírósági határozatok intézményes végrehajtásáról szóló gondoskodás...”- tartalmazza az Alkotmánybíróság határozata. Tehát nem általános értelemben vett igazgatásról van szó.

A Bv. tvr. 3. §-a szerint „A büntetések és az intézkedések végrehajtását a bíróság rendeli el. Az ügyész által megállapított pártfogó felügyelet végrehajtásáról az ügyész rendelkezik. A végrehajtás a bíróság, a büntetés-végrehajtási szervezet, a rendőrség, valamint a törvényben meghatározott más szervek feladata, a végrehajtásban más szervek és szervezetek is közreműködnek.” Jogállami, törvényességi garanciákkal kellően biztosított megoldás az lenne, ha ezek a más szervek, társadalmi szervezetek, börtönmissziók közreműködése nem a büntetés-végrehajtási szervezettel kötött együttműködési megállapodás útján érvényesülne, hanem ennek módját és kereteit, mélységét, a felelősségi határokat törvény határozná meg. Így elkerülhető, hogy egyes szervezetek „hatósági jogkörben” járjanak el, esetleg a hatósági eljárásokat felelősség nélkül befolyásolhassák. A Bv. tvr. módosításával nevesíteni kellene a büntetés-végrehajtási intézeteket működtető PPP szervezeteket (gazdasági társaságokat), mivel a 3. § csak általánosságban ad felhatalmazást a közreműködésükre. A szerződés időtartamára részükre speciális státuszt lehetne adni, és meghatározott feladat- és hatásköröket. Ezzel összefüggésben rá kell mutatni arra, hogy a PPP területén lévő koherens jogi szabályozás hiánya miatt kialakult aggályos jogi helyzet megoldását a legutóbbi, szakmai vitára bocsátott tervezet sem orvosolta volna.

Magyarországon a rendőrség hajtja végre a foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, a kiutasítás büntetéseket, a közügyektől eltiltás és a kitiltás mellékbüntetést, továbbá a büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási őrizetet 30 napig, hosszabbítása esetén maximum 60 napig az előzetes letartóztatást, közreműködik a büntetőjogi intézkedések közül a pártfogó felügyelet és az elkobzás végrehajtásában. Az utóbbiban még a vám- és pénzügyőrség is a hatáskörébe tartozó cselekmények esetén. A kiutasítást az idegenrendészeti hatóság útján fogatosítja.

Az előzetes letartóztatást, a szabadságvesztés büntetést, a szabálysértési elzárást, a kényszergyógykezelést, az ideiglenes kényszergyógykezelést pedig a

Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumtól a Belügyminisztériumhoz került büntetés-végrehajtási szervezet hajtja végre, az utóbbi két intézkedést természetesen a Nemzeti Erőforrás Minisztérium egészségügyi államtitkárának szakmai irányításával.

Fontos kérdés, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása melyik minisztérium ágazati irányítása alatt áll. Minden államnak alapvető érdeke, hogy törekedjen a végrehajtási és annak garanciarendszerét jól kiépíteni. Nagyon jól kidolgozott, megfelelő garanciarendszer képes csak még ezt a törvényen alapuló beavatkozást is – a dolog természeténél fogva – a törvényes, a társadalom által meghatározott keretekben tartani, hogy ne jelentsen sem több, sem kevesebb jogkorlátozást, mint amit a társadalom elvárását tükröző törvény tartalmaz. Vannak országok – például Anglia, Oroszország, Szerbia, Montenegró, Kuba, Irán, Szingapúri Köztársaság, stb. –, ahol a Belügyminisztériumhoz tartozik. Hazánkban a történelem a szabadságvesztések végrehajtását az Igazságügyi Minisztérium ágazati irányítása alá helyezte. Rövid időszakon keresztül – 1952 és 1963 között – ezt az állami feladatot a Belügyminisztérium látta el.

A centralizáltság és merevség ellen hatott, amikor a bv. intézetek a hatáskörök leadásával több szakmai önállóságot kaptak. A takarékosagra is lehetőséget nyitna a továbbiakban, ha a megyei büntetés-végrehajtási intézetek felett több felügyeleti jogosultságot kapna a helyi ügyészség, valamint egy helyi felügyelő bizottság, amelynek ügyész, bíró tagja is és helyi önkormányzati tagja is lenne. A jogalkotó a pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XIV. törvény meghozatalával teremtette meg a pártfogó felügyelet korszerűsítéséhez szükséges törvényi kereteket. A szervezeti reform egyik legfontosabb eleme, hogy a pártfogói tevékenység kikerült a bírósági szervezet keretéből és új, önálló szervezet jött létre minisztériumi irányítás, felügyelet mellett. A pártfogó felügyelet végrehajtására a Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatalánál és a megyei (fővárosi) hivatalainál pártfogó felügyelők működnek a Bv. Kódex 95. § (1) bekezdésének a 2003. évi XIV. törvény 35. §-ával megállapított rendelkezése szerint. Ma már ezeket a hivatalokat igazságügyi hivataloknak nevezik és az ő feladatkörükbe került a közérdekű munka, a mediáció és a kártalanítás végrehajtása is.

Az egyéb büntetések és intézkedések szervezeti kérdéseit vizsgálva nem feledkezhetünk meg arról, hogy az elítéltek túlnyomó többségét, több, mint 80-90 %-át – hazai és külföldi tudományos tapasztalatok alapján remélhetőleg ez az arány

növekszik – nem végrehajtandó szabadságvesztéssel, hanem más büntetéssel, intézkedéssel sújtják.

A széttagoltság mellett eleve nehéz egységes szemléletet meghonosítani a végrehajtásban. Ebben a széttagoltságban sajátos nehézséget jelent, amikor valamelyik szervnek nem rendeltetésszerű fő profilja a büntetések és intézkedések végrehajtása. Közismert pl. a rendőri szervek túlterheltsége és ezért nem is lehet elvárni, hogy a rendőrség külön foglalkozzon akár a foglalkozástól, akár a közügyektől eltiltással, vagy a kitiltással. A mai helyzetben a legkevésbé sem várható el a munkáltatóktól, hogy behatóbban törődjenek a közérdekű munkára ítétekkel. S lehetne a példákat folytatni.

Magyarországon tehát a büntetési rendszer igen széles területen működik, több más-más ágazathoz tartozó szerv fejt ki tevékenységet. Nem vitatott, hogy szükségessé vált a büntetés-végrehajtás korszerű, a feladatokhoz jobban igazodó intézményrendszerének a kidolgozása. A szervezetet a megoldandó feladatok által meghatározott követelményekhez kell igazítani. Figyelembe kell venni azt is, hogy a jelenlegi gazdasági lehetőségek elsősorban olyan szervezeti megoldások alkalmazását teszi reálissá, amelyek nem igényelnek nagyobb anyagi ráfordítást. Kétségtelen tény, hogy hazánkban jelentős lépéseket tettek az individualizáció, az elkövető személyiségét, életkörülményeit is figyelembe vevő büntetési rendszer felé. Azért csak felé, mert gazdasági, szervezési és egyéb objektív és szubjektív okok miatt elérni a valóságban nemigen tudták. Szükséges és várható a büntetés-végrehajtás valamennyi területén változás, a kialakult szervezet és intézményrendszer még nem kellően feladatorientált, esetenként több évtizedes hagyományok, tradíciók is nehezítik a feladatok megoldását, a rugalmasság ellen hatnak. A differenciálás terén is kihasználatlan lehetőségek vannak. Mindezek természetesen nem jelentik azt, hogy a büntetés-végrehajtás eddigi rendszere, tevékenysége ebben a szervezeti formában éveken át csak sikertelen lett volna. A külső feltételek nehezebb részén túl egyre erőteljesebben jelentkeznék a belső ellentmondások az intézmények működésében is. Az új jogszabályok és új koncepciók mindig új feladatokat fogalmaztak és fogalmaznak meg, amelyek végrehajtása a jelenlegi rendszerben, szervezeti keretek között nehézségekbe ütközik, sőt, néha még lehetetlenné is válik. Ez is felveti a büntetés-végrehajtás szervezete egész rendszere továbbfejlesztésének szükségességét.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec(2006)2 ajánlása – amely az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szól – 71. Szabálya szerint „A büntetés-végrehajtási intézeteknek a hatóságok felelőssége alatt kell működniük és azokat a hadseregtől, a rendőrségtől és a bűnügyi nyomozástól el kell különíteni.”

Az e szabályhoz tartozó kommentár még azt is tartalmazza, hogy „Fontos a rendőrségi irányítás és a büntetés-végrehajtási adminisztráció egyértelmű szervezeti különválasztása is”. A legtöbb európai államban a rendőrség irányítása a Belügyminisztérium felügyelete alatt áll. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága kimondta, hogy „egyértelműen külön kell választani a rendőrség, a bírósági rendszer, az ügyészség és a büntetés-végrehajtási rendszer szerepét.”¹⁶⁴

A Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium összevonását követően a szakmai közvélemény a rendőrségtől és a bűnügyi nyomozástól elkülönítést illetően nem egyszer fogalmazta meg a kételyeit Magyarországon. Lehetségesnek tartom a Belügyminisztériumhoz tartozóként is a nemzetközi tapasztalatokból kiindulva, de alapos szervezeti elkülönítést és működési garanciákat szükséges kialakítani.

A jogi szabályozás gondoskodik arról is, hogy megfelelő szankciók érvényesüljenek azokkal szemben, akik ki akarják vonni magukat a büntetés végrehajtása alól, ez is hozzátartozik a büntetés-végrehajtási rendszerhez. Az a körülmény, hogy a végrehajtás érdekében a büntetés-végrehajtási jogszabályok mellett büntető anyagi jogi és büntető-eljárásjogi szabályok is tartalmaznak szankciókat, nem fosztja meg a végrehajtás előkészítése érdekében tett intézkedéseket a büntetés-végrehajtási jogi jellegüktől. Megfontolandó lenne azonban a büntetés-végrehajtási törvényben szabályozásuk. A kodifikátor is igyekezett a probléma megoldását elősegíteni. Újítása, hogy kizárta a feltételes szabadságra bocsátásból azokat az elítélteket, akik a szabadságvesztés büntetésüket önként nem kezdik meg. Ennek az az oka, hogy az utóbbi években jelentősen csökkent a végrehajtandó szabadságvesztést önként megkezdők aránya, az elítéltek jelentős hányada körözés útján került kézre, és azt követően kezdi meg a büntetés letöltését. Az új szabály célja annak a kifejezésre juttatása, hogy a büntetés végrehajtása során tanúsított kifogástalan magatartás magában foglalja a szabadságvesztés önkéntes megkezdését is. Messzemenően támogatandónak tartom ezt az elképzelést a büntetés

¹⁶⁴ 2001/10. ajánlás; A rendőrség európai etikai kódexe.

hatékonyasága szempontjából és a halasztásra vonatkozó szabályozás ismeretében, amelyre biztosított a lehetőség. Ennek részben eleget tett a személy- és tárgykörözésről szóló 2001. évi XVIII. törvény, - amely 2001. november 1. napján lépett hatályba – 53. §-a, mivel kiegészítette a Bv. Kódexnek a bíróság büntetés-végrehajtási feladatait szabályozó II. Fejezetét egy 6/A. §-al. Ennek alapján a bv. bíró a büntetés végrehajtása érdekében a lakcím-figyelést, illetve körözést rendelhet el, illetőleg elfogató parancsot bocsáthat ki az ismeretlen helyen tartózkodó elítéltnak a felkutatása érdekében. Valamennyi jogellenesen távollévő elítélt felkutatásának elrendelése egységesen a bv. bíró hatáskörébe került. Amennyiben az ideiglenes intézetelhagyásról az elítélt az előírt jelentkezési határidőre nem tér vissza, a parancsnok haladéktalanul megkeresi az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes rendőrkapitányságot az elővezetés iránt, az intézet székhelye szerint illetékes bv. bíróhoz fordul az elfogatóparancs kibocsátása érdekében és fogolyszökés vétségének alapos gyanúja miatt feljelentést tesz az intézet székhelye szerint illetékes rendőrkapitányságon. A tartózkodási hely felkutatásának elrendelése helyett „eltűntként” kell bejelenteni és körözni a pártfogoltat, ha ismeretlen helyre távozott. A feltételes szabadságon lévő, próbára bocsátott, felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt pártfogolttal szemben az ismeretlen helyre távozás okából helye lehet személyes szabadságot is érintő szankció alkalmazásának, még az elfogatóparancs is szóba jöhet. Az ismeretlen helyre távozott, adaptációs szabadságon lévő kényszergyógykezelést, az elkobzás alá eső érték, vagyoni előny, valamint az államot megillető bünygyi költség megfizetésére kötelezettet „eltűntként” lehet körözni. Elfogatóparancsot kell kibocsátani, ha a szabadságvesztést vagy hátralévő részét ismeretlen helyen tartózkodó elítéltnak kell fogvatba venni. Akinek a pénzbüntetését, illetve közérdekű munka büntetését szabadságvesztésre már átváltottatták, az elfogásuk érdekében nincs akadálya elfogató parancs kibocsátásának.

A bíróság a Be. 591–595.§. alapján egyes büntetések megkezdésére, fizetések teljesítésére halasztást engedélyezhet. A végrehajtás megkezdése a büntetés, intézkedés töltését, fizetés teljesítését, határidő folyásának, tilalom hatályosulásának megkezdését, a szankció végrehajtási rendjéhez tartozó jogok és köteleességek érvényesülését jelenti. A végrehajtás rendje a büntetés-végrehajtási rendszer legfontosabb tartalmi eleme. A Btk. 37. §-ában megfogalmazott büntetési, intézkedési cél megvalósításával kapcsolatos feladatot a végrehajtás csak akkor tudja

teljesíteni, ha a végrehajtás rendjének elemei (fokozat, felügyelet, őrzés és ellenőrzés, anyagi és egészségügyi ellátás, nevelés, oktatás, munkáltatás, jogok és kötelességek meghatározása, tilalmak érvényesítése, az ellenőrzés, a végrehajtó szerv jogainak és kötelességeinek meghatározása, az elítélt érdekvédelme, a végrehajtás befejezésének előkészítése) biztosítottak. A végrehajtás befejezésével a büntetés, intézkedés letöltése véget ér, a tilalmi határidő lejár, a végrehajtó szerv feladat- és jogköre is megszűnik. Másképp történik az egyes büntetések és intézkedések befejezése. Sőt, még a végrehajtás befejezése utáni feladatok is – a büntetés, intézkedés jellegétől függően – különbözőek. Pl. különféle szervek értesítése a szabadulásról.

A büntetés-végrehajtási jog feladatának meghatározása elénk tárja magának a büntetés-végrehajtási jognak a tárgyát is; ami a büntetések és mellékbüntetések, büntetőjogi intézkedések, a vagyoni jellegű hátrányok, a bűnügyi és büntetés-végrehajtási nyilvántartási határidőre vonatkozó rendelkezések, továbbá az elmeállapot megfigyelésének, valamennyi őrizetnek, az előzetes letartóztatásnak, kijelölt helyen tartózkodásnak, az ideiglenes kényszergyógykezelésnek a végrehajtása, az utógondozás, a büntetés-végrehajtás garanciarendszere (ügyészi törvényességi felügyelete, bírósági eljárás büntetés-végrehajtási ügyekben, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának ajánlásai, a nemzetközi, a társadalmi ellenőrzés). Az európai büntetés-végrehajtási jognak tárgya még a polgári kórházak pszichiátriai osztályain kezelt betegek jogi helyzete, a velük való bánásmód, valamint a külföldiek kijelölt, őrzött szállóhelyei is.

A büntetés-végrehajtási jog szabályozása tükrözi a végrehajtás hatálya alatt álló személy és a végrehajtást végző szerv kapcsolatának jogi tartalmát, a végrehajtással érintett személy jogi helyzetét, a törvényességi garanciákat.

A büntető anyagi jogtól abban különbözik, hogy nem jelöl meg büntetéseket, intézkedéseket, hanem a végrehajtás szabályozásával kívánja előmozdítani a büntetés és intézkedés céljának a megvalósítását. Nem a bűnözés, a bűnelkövetés a tárgya, hanem a büntetés és intézkedés végrehajtásának folyamatában az elítélt és a végrehajtási szerv közötti jogviszony, külön figyelemmel mindegyikük jogi helyzetére.

A büntető eljárási jog és a büntetés-végrehajtási jog között a következő különbségek tehetők:

- a büntetőeljárási jog a büntetések kiszabásának, az intézkedések és kényszerintézkedések elrendelésének módját és feltételeit, a büntetés-végrehajtási jog viszont csak a végrehajtásának módját szabályozza;
- a büntetés-végrehajtási jog a büntető eljárásokon felül más jogokat is biztosít;
- a büntetőeljárásban a nyomozó szervek (rendőrség, vám- és pénzügyőrség), ügyészség, bíróság lehetnek eljáró hatóságok, míg a büntetés-végrehajtási jog más állami szervre, továbbá gazdálkodó szervekre, társadalmi szervekre is bíz végrehajtási feladatot;
- a büntetőeljárási törvény az ítélet jogerőre emelkedéséig tartó időszakot, a büntetés-végrehajtási jog pedig ettől kezdődően egészen az utógondozás feladatáig, a bűnügyi nyilvántartásból való törlésig bezárólag tartó időszakot szabályozza elsősorban. A visszanyúló, kapcsolódó feladat az eljárási kényszerintézkedések végrehajtásának szabályozása, illetve vádemelés elhalasztása esetén lehetséges pártfogó felügyelet.

A büntetés-végrehajtási jog a közigazgatási jogtól abban különbözik, hogy nem általában az állami, az önkormányzati szervekre, hanem kizárólag csak büntető határozat végrehajtásával megbízott állami szervekre nézve tartalmaz rendelkezéseket. Ez alól bizonyos mértékben kivételt képeznek az utógondozásban közreműködők.

A polgári jogtól való legszembetűnőbb különbség, hogy a büntetés-végrehajtási jogban nem az egyenjogúság és mellérendeltség, hanem éppen az ellenkezője a domináns. Ugyanakkor a büntető határozat hatálya alatt álló személy nem is alárendeltje a végrehajtó szerv képviselőjének polgári jogi vagy munkajogi értelemben véve, viszonyukat a végrehajtási feladat határozza meg. A büntetés-végrehajtási alárendeltség tartalma az, hogy az elítélt köteles teljesíteni a büntetés-végrehajtási szerv vagy a képviselője által kiadott jogszerű utasítást.

A munkajogtól az alapvető különbség abban van, hogy a büntetés-végrehajtási jogban a munka nem szerződéses kötelezettség, hanem a büntetés-végrehajtási jogviszony egyik lényeges eleme a büntetési cél megvalósítása érdekében.

A büntetés-végrehajtás során kialakuló jogviszonyok jellegükből adódóan merőben eltérnek más jogviszonyoktól, amit a hatályos joganyag is kifejezésre juttat. Földvári József már több, mint két évtizeddel ezelőtt megállapította, hogy

a büntetőjognak ezen fő része jelentőségében lényegesen növekszik és jogszabályanyaga is határozottan kezd elkülönülni mind az anyagi jog, mind az eljárási jog anyagától. Angyal Pál és Finkey Ferenc arra mutattak rá már a múlt század elején, hogy a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdések önálló szabályozást igényelnek. Irk Albert pedig magától értetődő természetességgel osztotta fel a büntetőjogot a gyakorlatban ma is követett három fő részre; anyagi, eljárási és végrehajtási jogra. A büntetés-végrehajtási jog nem szűkül le a „börtönügyre”, tartalmazza valamennyi büntetés, büntető intézkedés végrehajtásával kapcsolatos jogviszonyok szabályozását. Egyre több tudományos és jogirodalmi munkában – így Gläser István, Gönczöl Katalin, Györgyi Kálmán, Herke Csongor, Horváth Tibor, Kabódi Csaba, Kerezsi Klára, Király Tibor, Korinek László, Kőhalmi László, Kövér Ágnes, Lajtár István, Lőrincz József, Mezei Barna, Nagy Ferenc, Nagy Zoltán, Pusztai László, Szabó András, Tari Ferenc, stb. – is alátámasztották ezt.

A magyar büntetés-végrehajtási jog a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárási törvényben felsorolt szabadságkorlátozó kényszerintézkedések végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését; a végrehajtáshoz kapcsolódó járulékos feladatokat, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit; a jogok és kötelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza. Szerves részét képezi egy többoldalról előremutatóan jól működő jogállami biztosítérendszer is, benne az Európa Tanács konferenciáin és egyes értekezletein pozitív példaként említett magyar ügyészi törvényességi felügyelet, a bírósághoz fordulási jog (széles bv. bírói hatáskör), az emberi jogvédő szerepet betöltő ombudsman, a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzés.

A büntetés-végrehajtási jog forrásait – amelyekből a joganyagot merítjük és megismerjük – nem egyetlen jogágazat területén találhatjuk meg, hanem megoszlik a különböző jogágazatok – a büntetőjog, a büntetőeljárási jog, a közigazgatási jog, a munkajog, a társadalombiztosítási jog, polgári jog, családi jog és elsősorban a büntetés-végrehajtási jog igen terjedelmes területén. Ez arra vezethető vissza, hogy a büntetés-végrehajtási jog sajátos jogviszonyt jelent, amely mellett tovább élnek az

egyébként minden állampolgárt megillető jogok az adott büntetés, intézkedés tartalmát jelentő jogkorlátozás mellett.

A büntetés-végrehajtási jog forrásai a tárgyat figyelembe véve is csoportosíthatók. Ez a módszer segíti leginkább a gyakorlatban a jogalkalmazókat, a jogkövetőket feladataik elvégzésében, de a tájékozódni vágyókat is.

**NEMZETKÖZI KÖVETELMÉNYRENDSZER ÉS KÜLFÖLDI
TAPASZTALATOK RÉSZE**

VIII. FEJEZET

A NEMZETKÖZI EMBERI JOGI ELVÁRÁSOKRÓL

A hazai eredmények értékelése és a fejlesztés feladatainak meghatározása nem nélkülözheti a nemzetközi elvárásoknak, más országok ezen a területen elért eredményeinek, folytatott gyakorlatának ismeretét. Ezért törekedni kell arra is, hogy megismerjük a világ „börtönügyének” helyzetét és okuljunk belőle.¹⁶⁵ Hazánkban egyidejű feladat a nemzetközi kötelezettség-vállalásainkból eredő harmonizációs jogalkotási problémák megoldása és a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja. A jogharmonizáció követelményei nem törhetik le azonban az ország belső kívánalmait. Az egyes országokban bármennyire is azonosak a jelenségek, amelyekre az igazságügy területéről választ kell adni, a gazdasági-társadalmi fejlettségükben kimutatható különbségek, a hagyományok eltérő volta, az európai integrációs igényük azért feltételezi az alkotó hozzáállást.

A büntetés-végrehajtás szervezeti rendszerének, módjának és intézményeinek külföldi modelljei kétségtelenül hasznos tapasztalattal szolgálhatnak a hazai szakemberek számára. A jogösszehasonlítás problémái folytán az egyes jogintézmények fejlődési tendenciáinak meghatározásánál számos ország összesített tapasztalatát lehet alapul venni. Az ezzel foglalkozóknak felfogásukban nem kell érinteni a jog egészét és főleg nem annak elméleti megalapozását. A pozitív törvények hasonlóságának vagy különbözőségének egybevetése alkalmi összekötő kapcsolat is lehet az eltérő jogrendszerek között még akkor is, ha elvi álláspontjaik alapvetően különböznek egymástól. Mint minden összehasonlításnál, így a büntetés-végrehajtás esetében is az elsődleges feladat azoknak a körülményeknek a figyelembevétele, amelyek övezik, determinálják, fejlődését és alakulását befolyásolják, de amelyek kívül állnak rajta.

¹⁶⁵ V. ö.: Lukács Tibor: Feljegyzések az élők házáról. Gondolat, Budapest, 1979. 107. oldal

Nehézséget jelent pl. a nemzetközi összehasonlítás során az is, hogy az egyes országoknak különböző módon számított adataik vannak. Eltérő a bebörtönözöttségi fok számítása is. Viszonyítják az össznépesességhez, a vétőképes lakossághoz, a letartóztatással együtt és nélkül.¹⁶⁶

Először a modern büntetés-végrehajtás feladatára az 1870. évi észak-amerikai nemzeti börtönügyi kongresszus mutatott rá, mégpedig az elítélt átnevelésének, átalakításának szükségességére. A nyugat-európai államokban elsőnek a munkára nevelés eszméje jelent meg.

A büntetés-végrehajtás jogi szabályozása először a világon alacsonyabb szintű jogforrásokban történt, mégpedig általában a végrehajtást irányító országos hatóság részéről. Sokáig élt az az elképzelés, hogy az elítélt nem alanya, hanem tárgya a büntetés-végrehajtásnak. Ennélfogva az elítéltek jogi helyzetének átfogó szabályozása hosszú évszázadokon és évtizedeken át mellékes tényezőnek számított. Angliában, Belgiumban és Hollandiában azonban már a XIX. század végén önálló törvények szabályozták a büntetés-végrehajtás alapkérdéseit, így az elítéltek jogi helyzetét is.

A nemzetközi büntetőjogi és börtönügyi bizottság az 1920-as években felállította a minimális követelményeket, amelyeket az elítéltek emberséges és szociális kezelése szempontjából minden kultúrállamnak kötelessége volt betartani. A bizottságban részt vett államok – köztük hazánk is – és a Népszövetség elfogadta 1929-ben az „Alapelvek az elítéltek kezelésére” címen kiadott nemzetközi dokumentumot, amely a korabeli leglényegesebb börtönügyi követeléseket foglalta össze.

Ennek a nemzetközi tudományos dokumentumnak azonban nem sok gyakorlati eredménye volt; mert nem volt kötelező erejű az elfogadó államokra. A II. világháború előtti helyzethez viszonyítva fejlődést jelentett nemzetközi szempontból a kriminológia és a büntetés-végrehajtás területén az, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének keretében¹⁶⁷ különleges szervezeti egység létesült, amelynek jelenlegi neve Crime Prevention and Criminal Justice Branch.¹⁶⁸ Ez a szervezeti egység az

¹⁶⁶ Lynch, J. P.: A comparison of prison Use in England, Canada, West-Germany and the United States: A Limited test of the punitive hypothesis. A börtönök használatának összehasonlítása Angliában, Kanadában, az NSZK-ban és az Amerikai Egyesült Államokban: A büntetési elmélet korlátozott vizsgálata. The Journal of Criminal Law and Criminology (USA 79. kötet, 1988. évi 1. szám 180–217. oldal)

¹⁶⁷ V. ö.: K. Poklewski-Koziell: Niektora aspekty dziaalności ONZ w zakresie polityki kiminalnej. Az ENSZ tevékenységének egyes aspektusai a büntetőpolitika-kriminálpolitika területén. PiP 1970. évi 10. szám

¹⁶⁸ A bűncselekmények megelőzésére és a büntető igazságszolgáltatással foglalkozó osztály

1950. évi különleges megállapodás alapján átvette a Nemzetközi Büntető és Büntetőintézeti Bizottság funkcióját és a később megalapított regionális intézményekkel együtt vizsgálatokat végez, irányelveket dolgoz ki és előkészíti az 5 évenként megrendezett kongresszusokat. Különösen lényegesnek tűnik az az igyekezet, hogy összhangba hozzák a kriminálpolitikát a büntetőintézeti politikával és ezen belül a reszocializációval.

A fogva tartottakhoz kapcsolódó alapelvek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából (3, 5, 6, 9. cikk), valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából (7, 9, 10. cikk) levezethetők, a gyakorlati alkalmazhatóságukat elősegítik az ENSZ minimumszabályai, ajánlásai, az Európa Tanács ajánlásai.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1955. augusztus 23. és szeptember 2. között tartott kongresszusa a bűnözés megelőzése és a bűnözőkkel való eljárás keretében kivételes jelentőségű nemzetközi szintű okmányt fogadott el. A bebörtönzöttekkel való bánásmódhoz kiadott általános minimális irányelvek (alapelvek) olyan quasi jogi eszköz, ami ugyan nem kötelező érvényű, de a legvégső esetben lehet alkalmazni. A bűnözőkkel való eljárás mintaszabályainak 94 tételét és az azokhoz kapcsolódó ajánlásokat az ENSZ illetékes szerve – a Gazdasági és Szociális Tanács – hagyta jóvá az 1957. július 31-jén kelt 663/XXIV. számú határozattal. Később a fogva tartott személy jogainak bővítését szolgálta egy 95. §-sal történt kiegészítése. Jogi szempontból azonban hangsúlyozni kell, hogy nem nemzetközi szerződés, illetőleg annak valamilyen változata.

A szabályzat „Bevezető megfontolásaiban” fellelhető annak a ténynek a megállapítása, hogy a világszerte létező jogi, társadalmi, gazdasági és földrajzi feltételek és körülmények különbözősége miatt az összes szabályt nem lehet mindenütt és ugyanabban az időben alkalmazni. Függetlenül azonban a nézetek fejlődésétől és az új megoldások keresésétől a szabályzatnak állandó ösztönző eszközt kell képezni azoknak az akadályoknak, azoknak a nehézségeknek a leküzdésében, azoknak az alapelveknek a vonatkozásában, amelyeket az ENSZ ilyennek ismert el. A dokumentum meghatározta az alapelveket, melyek közül első helyen a pártatlanság és a „meg nem különböztetés” alapelve áll. A következőkben előírta, hogy el kell különíteni a különféle kategóriájú bebörtönzötteket, meg kell határozni, szabályzatban kell előírni az elszállásolásuk körülményeit, a személyi higiénijuk biztosítását, az öltözködésüket és ágyneművel való ellátottságukat,

étkezésüket, foglalkoztatásukat és sportlehetőségüket, orvosi ellátásukat, esetleges képzésüket és büntethetőségüket korlátozó intézkedéseket, az információ bejutásának lehetőségét, az általuk esetleg emelt különféle kifogások és panaszok kijutásának lehetőségét, a külvilággal való kontaktus tartását, a könyvekhez való jutást, a vallás gyakorlásának kérdését, milyen tulajdonok felett rendelkezhetnek az elítéltek; az esetleges halál vagy betegség, illetőleg átszállítás esetén való eljárást, a fogva tartott átköltöztetésének kérdését, a hivatalos személyre, illetve a felügyeletre vonatkozó kérdéseket.

Egyébként még ha az ENSZ közgyűlése szorgalmazza is, hogy tartsák be, illetve vegyék figyelembe ezt a bizonyos dokumentumot, még az ENSZ-közgyűlés sem teszi és teheti másképpen, mint bizonyos politikai vagy erkölcsi követelményekre való hivatkozással, tehát nem jogilag. A minimális előírásokban szereplő szabályok ugyanakkor többek, mint bizonyos morális elvekre való hivatkozások és azok betartására való felszólítás. Így pl. a 31. pont előírja, hogy „tilos a testi büntetés és a sötét cellába való bezárás” mint a kegyetlen, embert megalázó büntetések alkalmazása. A 40. pont pedig azt tartalmazza, hogy mindenfajta könyvvel ellátott könyvtárnak kell az elítéltek rendelkezésére állnia. Habár maga ez a minimális előírásokat tartalmazó dokumentum nem tekinthető kötelező érvényűnek, de vezérfonalul szolgálhat azokra az esetekre, amikor a megalázó vagy embertelen, kegyetlen bánásmód kérdése felmerül. Segítséget jelent pl. a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikk 3. pontjában foglalt kitétel tiszteletben tartásához, amely előírja, hogy „A büntetés-végrehajtási rendszerben olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és a társadalomba való beilleszkedésük elősegítése.”

A 70-es évek végére uralkodóvá vált az a felfogás, miszerint a szabadságvesztés büntetés nem nélkülözhető a büntetési rendszerekből, de ugyanakkor nyilvánvalóvá vált az is, hogy nem tartható fenn az egyoldalúan pszichológiai módszerekre támaszkodó kezelési modell sem. Előtérbe került az a szkeptikus – realista felfogás, amely a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlen személyiségekárosító hatásának mérséklését tűzte ki célul. Ez a felfogás több más törekvéssel együtt (pl. a szabadságvesztés ultima ratio jellege, tartamának csökkentése, stb.) a büntetés-végrehajtás központi kategóriájává a börtönviszonyok humanizálását tette. E törekvésnek, amelynek indítékát totális politikai rendszerek

börtönfelfogásával szembeni kritika is szolgáltatva – alapvetően két igénynek kellett megfelelnie: az egyik a társadalom biztonságához való joga, a másik a fogva tartott személy emberi méltóságának tisztelete. A folyamatot elősegítette a nemzetközi együttműködésnek az Egyesült Nemzetek Szervezete, majd az Európa Tanács által életben tartott dinamikus intézményrendszere.

1984 májusában a Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottság sok ajánlást terjesztett elő, amelyek azt célozták, hogy a bebörtönzöttekkel való bánásmódban a minimális alapelveket effektívvé, hatékonyá tegyék a gyakorlatban. Az „eljárások a minimális előírások alkalmazására” című ajánlás tartalmazza, hogy az államok 5 évenként számoljanak be arról, milyen haladást értek el az alapelvek alkalmazása terén.

Az ENSZ-nek a bűnmegelőzés és a jogsértőkkel szembeni bánásmód kérdésével foglalkozó VII. kongresszusát előkészítő interregionális tanácskozás résztvevőinek a büntetés-végrehajtási javító-nevelő rendszerrel kapcsolatos ajánlása a pszichoterápiás szemléletről arra az eljárásra való áttérést tükrözte, amelyik perspektivikus szakmai képzést és az élethez nagyobb lehetőséget nyújt az elítéltek számára. A fogva tartottak szakmai képzését és oktatását főként képesített szakemberek, munkavezetők végezzék és ne a pszichiátriai, szociális szolgálat dolgozói. A fogva tartottak munkaképességének kialakítását és nevelését a velük való foglalkozás két olyan aspektusaként jelölték meg, amelyeket nem szabad elválasztani egymástól.¹⁶⁹

A jogoknak a minimális szabályokban szereplő terjedelmes katalógusa egyre erősebb támogatást kapott a nemzetközi jog sokoldalú tartalmában és az azon alapuló tevékenységben.¹⁷⁰

Az alapelvek szerepét erősíti lényegében a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikkének tartalma is. Eszerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberiesen és az emberi személyiség vele született méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.

A börtönrendszer olyan bánásmódot foglal magában, melynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és újrabeillesztése a társadalomba.

¹⁶⁹ V. ö.: Vókó György: A büntetőbíráskodás gyakorlata és perspektívái a változó világban. Ügyészségi Értesítő XXI. évfolyam, 1985. évi 3. szám 40. oldal

¹⁷⁰ Tájékoztatási szempontból fontos az ENSZ Titkárságának jelentése (amit a Crime Prevention and Criminal Justice Branch dolgozott ki, Human Rights in the Administration of Criminal Justice cím alatt „International Review Of Criminal Policy” 1978. évi 34. szám.

Ezenkívül alkalmazni kell a 7. §-t is, amely a következőket tartalmazza: „Senkit sem lehet kínzásnak, sem pedig kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy elbánásnak alávetni. Különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletnek alávetni.” A 16. §. pedig azt tartalmazza, hogy mindenkinek mindenütt joga van személyiségének elismerésére.

A 9. §. a személyi biztonság és szabadság jogára vonatkozik, valamint a bebörtönzött személyekkel kapcsolatos kötelezettségekre, a bírósághoz való fellebbezésre, felszólalásra abból a célból, hogy vizsgálják meg a bebörtönzés jogosságának – legalitásának – kérdését.

Az irányelvek egyes részeinek (fejezeteinek) tartalomra utaló címei a következők: előjáró megjegyzések; általános alkalmazási szabályok; ezen belül az egyes kategóriák elkülönítése, elhelyezése; személyi higiénia, ruházat és ágynemű, ételmezés, testedzés és sport, egészségügyi szolgálat, fegyelem és fenytítés, kényszerítő eszközök, a foglyok tájékoztatása és azok panaszjoga, kapcsolat a külvilággal, könyvek, vallás, a foglyok tulajdonát képező tárgyak megőrzése, értesítés elhalálozásról, betegségről, elszállításról, a foglyok szállítása, az intézet személyi állománya, ellenőrzés. A II. részben pedig különleges kategóriákra alkalmazandó szabályok szerepelnek, így az elítéltekre, a kezelésükre, csoportosításukra és az individualizációra, a kedvezményekre, a munkára, nevelésre és szórakozásra, a társadalmi kapcsolatokra és az utógondozásra. A B. pontban az elmebeteg és más elmefogyatékossgú fogva tartottakra, a C. pont az előzetesen fogva tartott vagy még el nem ítélt személyekre, a D. pont pedig a nem büntetőeljárás során hozott bírói határozat alapján fogva tartottakra vonatkozó előírásokat tartalmazza.

Az ezek alatt a címek alatt csoportosított szabályok tartalma a szabadságuktól megfosztott személyek jogaira vonatkozó katalógus modelljének kidolgozását jelenti, ami lehetővé teszi, hogy vele összehasonlítsák az egyes országokban alkalmazott megoldásokat.

A szabadságától megfosztott személynek a szabályokból levont következtetés szerint a következőkre van joga: a lakóhelyiségének megfelelő felszerelésére, annak kellő szellőztetésére, fűtésére (a helyi klímától függően), a természetes és mesterséges világításra (ami lehetővé teszi az olvasást és a munkát), tisztességes egészségügyi berendezésre, megfelelő alvási lehetőségekre, az

éghajlatnak és az egészségi állapotnak megfelelő ruhára; teljes értékű, tápláló, jó minőségű ételmezésre (amit a naponta szokásos időközökben kell nyújtani), valamint ivóvízhez való állandó hozzáférésre; orvosi és fogorvosi ellátásra (összekapcsolva azt az adott ország egészségügyi szolgálatának megszervezésével), a kórházi és megfelelő gyógyszerellátásra (állandóan hozzáférhető legyen az üzemi orvos, aki köteles naponta megfelelő ügyeletet tartani); vallásának gyakorlására, különösen imakönyvek birtoklásával, az adott vallás képviselőjével való kapcsolat felvételére és – amennyiben azt a körülmények lehetővé teszik – a vallásos szertartásokon való részvételre; viszont mindenkinek joga van megtagadni a kapcsolatot az intézménybe beengedett lelkésszel.

Biztosítani kell a fogva tartott részére a hírközlő eszközök használatának lehetőségét, valamint minden büntető intézményben létesített, részben szórakoztató, irodalmi, részben pedig a tudást gyarapító könyvekkel ellátott könyvtár igénybe vételét.

Előírás, hogy naponta legalább egy órás gyakorlatot végezzen a fogvatartott a szabad levegőn; a tudomására hozzák családtagjának elhalálozását, illetve súlyos betegségét, akit - ha a betegség az életét veszélyeztet - saját maga vagy kísérettel felkereshesse. A családjának lehetőséget kell kapni arra, hogy tudomást szerezzen – és pedig haladéktalanul – a bebörtönzött testi sérüléséről, súlyos betegségéről, illetve a haláláról, valamint egy másik intézménybe való átszállításáról. Jogként kell rendelkezni a külvilággal való kapcsolat létesítéséről, elsősorban családtagjaival és barátaival levelezés vagy bizonyos szabályos időközökben való látogatás útján.

E meritóriusan felsorolt jogosultságokat kiegészíti a 36. pont bizonyos fokig formális, eljárási jellegű tartalma, amely szerint biztosítani kell, hogy hetenként kérelemmel vagy panasszal fordulhasson a fogva tartott az intézmény vezetőjéhez és az általa meghatalmazott alkalmazotthoz. Ezen kívül meg kell engedni, hogy a fogoly cenzúrázás nélkül, megfelelő formában, az engedélyezett úton kérelemmel vagy panasszal forduljon a Központi Börtönügyi Igazgatáshoz, a bírósághoz vagy más illetékes szervhez. Minden kérelmet, illetve panaszt (ha csak az szemmel láthatóan nem jelentéktelen, illetve alaptalan) gyorsan meg kell vizsgálni és az érdekeltnek minden felesleges haladék nélkül feleletet kell adni.

Foglyok bizonyos jogosultságainak az alapját meg lehet találni a büntetőintézeti dolgozókra vonatkozó 46–54. pontokban is. Bár ezek

a rendelkezések inkább az utóbbiak, vagyis a büntetőintézeti dolgozók – képesítésével, az ő szakmai képzésükkel, erkölcsi színvonalukkal, a feladatok teljesítésére való beállítottságukkal foglalkoznak. Ehhez kapcsolódik az ENSZ-nek az ugyanezen a kongresszusán elfogadott különleges rezolúciója, amely részletes javaslatokat tartalmaz „a büntető és a javító intézmények személyzetének kiválasztására és oktatására vonatkozóan”. Az irányelvek említett pontjaiból kitűnnek tehát a foglyoknak azok a jogosultságai, amelyek pl. abban rejlenek, hogy velük szemben nem szabad erőszakot alkalmazni bizonyos kifejezetten meghatározott eseteken kívül. A szabadságától megfosztott nő számára biztosítva van, hogy a női osztályon minden tevékenységet a női börtönszolgálat lássa el, s ha kivételesen azt férfi látná el, csak a női szolgálat képviselőinek társaságában teheti.

A II. részből kitűnően az elítélteknek olyan velük szemben alkalmazott bánásmódra van joguk, amely erősíti a felelősségérzetüket, önbecsülésüket és azt az akaratukat, hogy a jövőben önálló egzisztenciát, életlehetőséget alakítsanak ki a törvények megsértése nélkül. Nevezetesen a további életvitelt széles körű tanulás útján, tanácsadás igénybevételével, tárgyi és erkölcsi eszközök felhasználásával – nem zárva ki a vallásos gondoskodást – alakíthassák.

Joguk van hasznos aktivitással eltöltött munka végzésére a szokásos munkanapokon. Ennek a munkának a lehetőséghez mértén olyan sajátosságúnak kell lennie, ami lehetővé teszi, hogy a fogoly (bebörtönzött személy) ennek folytán szaktudást szerezzen vagy szaktudását fejlessze és hogy lehetőséget adjon számára; szabadságának visszaszerzése után ennek segítségével kereső tevékenységet folytathasson. A fogva tartottnak megfelelő díjazásban kell részesülnie, alá kell vetnie magát a biztonsági, balesetelhárító előírásoknak.

Joga van arra, hogy a legszorosabb kapcsolatot tartsa fenn a foglyok javára működést kifejtő különböző szervezetek képviselőivel. Így abból a célból, hogy büntetésének letöltése után gondozásban részesíthessék. Ezeknek a szervezeteknek a meghatalmazott képviselői számára lehetővé kell tenni, hogy belépjenek a büntető intézményekbe, ott tanácskozzanak az adott fogoly szabadulása utáni jövőjével kapcsolatos kérdésekről.

III. C. kategóriába tartoznak az előzetesen letartóztatott személyek, akiknek joguk van arra, hogy velük szemben a büntetlenség, az ártatlanság vélelmét

alkalmazzák és ennek folytán olyan speciális bánásmódban részesüljenek, amely feljogosítja őket a következőkre

- el legyenek különítve a büntetésüket töltő foglyoktól;
- saját ruhájukat viseljék, kívülről kapjanak ételmezés-kiegészítést, privát orvosi gondozást, könyveket és publikációkat, valamint saját költségükön beszerzett más anyagokat;
- szabadon kaphassanak jogi segítséget, védői látogatást és védővel való tanácskozást;
- lehetővé váljék számukra a munka végzése, amire azonban ugyanakkor nem szabad őket kötelezni.

A polgári foglyok (B. kategória) nem lehetnek rosszabb helyzetben, mint azok a személyek, akik nincsenek elítélve.

Pozitívan lehet értékelni, hogy a „bebörtönzöttekhez való bánásmódhoz” kiadott minimális szabályokat kötelező normának ismerik el mindazok az államok, amelyek képviselői részt vesznek az ENSZ által a bűnözés megelőzésének és a bűnözőkkel kapcsolatos eljárásnak a kérdéseiről időszakonként megrendezett kongresszusokon. Abban az esetben, ha azt jelentik, hogy a szabályzat egyik vagy másik előírását nem tudják alkalmazni, gondosan megadják ennek okait (esetleg annak igazolását). Jellemző példát nyújtanak erre az ENSZ egy regionális intézetében (UN Asian and Far East Institute For The Prevention of Crime and the Treatment of Offenders), ahol azoknak a jelentéseknek az elemző munkája folyik, amelyeket a távol-keleti országok nyújtottak be. E jelentésekből világosan kitűnik az a körülmény, hogy ezeknek az országoknak az illetékes szervei a minimális előírásokat nem kezelik másként, mint ahogyan általában a nemzetközi jogi normákat kezelik.¹⁷¹ Az ENSZ dokumentum is már kiemelte, hogy nem büntető intézetek rendszer-mintája részleteinek ismertetése a cél, hanem csupán az akkori elgondolások általános világánál és a mai legmegfelelőbb rendszerek lényegi elemeinek alapján összefoglalni mindazt, amit a fogvatartottakkal bánás és az intézetek igazgatása terén általánosan, mint jó elveket és gyakorlatot fogadnak el.

A minimális szabályok több, mint 55 év alatti változások nélküli (egy kiegészítést kivéve) hatályát – azon kívül, hogy a szokásjogi helyzetének megszilárdításaként méltatható – kétféleképpen lehet értékelni. Egyrészt mint

¹⁷¹ Draft Commentaries for the Asian and Pacific Region by W. Clifford, E/CN5/1984.

a munka tökéletességére vonatkozó argumentumot. Az ENSZ különleges szervezeti egysége folyamatosan specialistákat, tanácsadókat, szakembereket küld az érvényesülés vizsgálatára, megfelelő javaslatokat tesz a főtitkár részére és dokumentumokat terjeszt elő 5 évenként a kongresszusnak, kérdőíveket küld ki valamennyi állam kormányának. Ezt a tevékenységet közvetetten az ENSZ tekintélye támogatja, amely többek között 1971. december 20-án 2858 (XXVI) számú határozatával a kormányoknak a hatékony megvalósítást javasolta, vagyis a szabályzat hatékony megvalósítását és lehetőség szerint az ország törvényei közé való felvételét (inkorporálását), és pedig a szabályzatnak az arra alkalmas részében.

P. Cornil belga kriminológus és büntetőintézeti szakember az ENSZ időszaki folyóiratának („International Review of Criminal Policy” 1968. évi 26. szám; P. Cornil: International Standards for the Treatment of Offenders.) különleges számában, amely a minimális szabályzattal foglalkozott, már 1968-ban felhívta a figyelmet a szövegezés bizonyos hiányosságaira, amelyek különösen abból erednek, hogy a szabályzat pl. nem tükrözi azt a haladást, amit a büntetőintézetek rendszerének bizonyos reformjai hoznak magukkal. Ugyanebben – az 1968-as – évben az ENSZ tanácsadó csoportja azt követelte, hogy a szabályzatot osszák fel két kategóriára. Az első rész proklamálná az alapvető emberi jogokat a fogoly (bebörtönzött személy) státuszára vonatkozóan és nemzetközi megállapodás tárgyává válna, a második rész viszont felölelné a foglyokkal való bánásmód alapelveit és irányelveit a társadalomvédelem integrált erőfeszítéseinek politikája szellemében.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a börtönügy témája nem annyira népszerű valamennyi államban, mint az államok egy bizonyos részében. A kérdőívekre kapott válaszok sohasem érték el a címzettek számának még a felét sem¹⁷² és az utóbbi időben ez a százalék még csökkent is. Könnyebb hallgatólagosan elismerni a szabályzat erejét, mint jelentést tenni a betartásáról. A szabályzatnak közgyűlés által javasolt népszerűsítése szintén nem megy végbe a várt eredménynek megfelelően. Közbevetőleg megjegyzem, hogy egyébként is az emberi jogok védelmének általános nemzetközi modelljét képező egyes aktusok részben az együttműködési folyamat, részben pedig az éles rivalizálás eredményei.

¹⁷² Lásd közelebbi adatokat J. Sliwowski: Zagadnienie postepowania ze skazanymi – Az elítéltekkel való bánásmód problémái – Problematyka przestepnosci na V. Kongresie Narodów Zjednoczonych – A bűnözés problematikája az Egyesült Nemzetek V. Kongresszusán – szerk. B. Holysta, Warszawa, 1976. 89. és 9. oldal

Jól ismert tény, hogy a nemzetközi fórumon való fellépés, valamint a benyújtott jelentések, a riportok rendszerint önelégültséggel vannak átítatva. Ha nem lenne szó olyan tragikusan komoly tényekről, az ismert szabály travesztálása – átköltése – útján el kellene ismerni, hogy ezek a „diplomatus takargatások” olyan tartós fordulatot jelentenek, amivel a vétség hódol az erénynek. Ha kritikamentesen támaszkodnának az előadók hivatalos deklarációkra, akkor el lehetne ismerni azt is, hogy pl. a foglyok kínzása vagy a foglyokkal az emberi méltóságot lealacsonyító módon való bánásmód a beteg fantázia szüleménye. A minimális szabályzat hatást gyakorol annak következtében is, hogy a világon léteznek olyan nem kis jelentőségű dokumentumok, mint a deklarációk, rezolúciók, a tágon értelmezett emberi jogokra vonatkozó kinyilvánítások, a szabadságuktól ilyen vagy olyan formában megfosztott személyekre vonatkozó nyilatkozatok. Példaként meg lehet említeni az emberi jogokra és kötelességekre vonatkozó amerikai deklarációt, az emberi jogokról szóló amerikai konvenciót, az ember és a nép jogait tartalmazó afrikai kartát.¹⁷³

Az európai büntetés-végrehajtási jog alapvető forrása az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló (továbbiakban e fejezetben: Egyezmény), amelyet 1950-ben Rómában, másfél évvel az Európa Tanács 1949. márciusi megalakulása után alkották meg, abból a célból, hogy erősítsék az egyetemes emberi jogok országhatároktól független érvényesülését. A dokumentum 1953-ban lépett hatályba, és ezzel közel egy időben megkezdte működését a csatlakozó államok által vállalt kötelezettségek biztosítására létrehozott Európa Tanácsi intézményrendszer is. Az Egyezmény voltaképpen a szerződő államok sajátos „kereszteződése”, jórészt szinte deklaratív előírásokkal, amelyeket az egyes ügyekben hozott döntések értelmeznek. Az Egyezmény forradalmisága korántsem az állampolgári jogok és kötelességek felsorolásában rejlik, amelyeket garantál, szavatol; hanem abban, hogy betartásával ellenőrzésére különleges mechanizmust alakított ki. Az Európai Emberi Jogi Bizottság határozatai és az emberi jogok ítélőszékének (bíróágának) döntései egyben tájékoztatást is nyújtanak a jogalkotók és jogalkalmazók számára. Az Európa Tanács Bíróága az Emberi Jogok Európai Bíróága (továbbiakban e fejezetben: Bíróág) gyakorlatilag tehát angolszász típusú precedensjog alapján működik. Az ítélkezési gyakorlatot ennek ellenére nagyfokú következetesség jellemzi, ha akadnak

¹⁷³ V. ö.: P. Sieghart: The International Law of Human Rights, Oxford, 1983.

is azonos problémakört érintő eltérő döntések, ezt legtöbbször inkább az ügyek sajátosságai, mintsem a Bíróság eltérő összetétele indokolja.

Mégsem lehet biztos a kérelmező, hogy panaszát a korábbi gyakorlat következetes alapul vételével bírálják el, aminek az az oka, hogy az Egyezmény egyes gyakran konkuráló előírásai közül hol az egyiknek, hol a másiknak biztosítanak elsőbbséget. Ennélfogva az Egyezmény valamely előírásának megsértését ellensúlyozhatja más jogok érvényesülése.

A emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény azért újszerű, mert mint nemzetközi szerződés először vállalkozik arra, hogy az állampolgárokkal szembeni eljárást szabályozza, s hogy erre nemzetközi normákat állítson fel. Túltesz ennyiben az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatán is és áttöri az országok belügyeibe való be nem avatkozás szabályát is.¹⁷⁴

Az európai büntetés-végrehajtási jog forrásai mindig az egyes nemzetközi egyezmények tárgyához igazodnak, hogy azok alkalmazása szempontjából az egyes országokban mely szerveket lehet illetékes szerveknek tekinteni. Pl. a Strassbourghban, 1979. április 20-án kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvének 24. Cikkéhez fűzött fenntartás szerint „Az egyezmény alkalmazása szempontjából Magyarországon igazságügyi hatóságként a büntetőbíróságokat, az ügyészségeket, az Igazságügyi Minisztériumot és Legfőbb Ügyészséget kell tekinteni.”¹⁷⁵

A nemzetközi szabályok fontos szerepet töltenek be a börtönkezelés és irányítás gyakorlatában, az ezzel kapcsolatos filozófiában. Jóllehet a szabályok a nemzetközi jogban nem bírnak kötelező érvénnyel, mégis széleskörű elismerést nyertek, mint a börtönigazgatás és -kezelés gyakorlatának egyfajta mintaszabályzatai. Ezen túlmenően - bár országonként változó mértékben - a szabályok nemzetközi jogi helyzete olyan, hogy valamilyen formában erőteljesen befolyásolják a börtönigazgatás erkölcsi és gyakorlati normáit. A szabályok nemzetközi érvényességüknek immár több, mint fél évszázada alatt közvetve vagy közvetlenül ösztönözték az igényesebb munkát és közrejátszottak az emberség és a tisztesség minimális feltételeinek megteremtésében a különféle börtönrendszerekben. Így tehát

¹⁷⁴ V. ö.: Vókó György: Magyar Büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 1999. 117. oldal

¹⁷⁵ Az Európa Tanács Főtitkáránál 1993. július 13. napján megtörtént a letétbe helyezése, az 1994. XIX. törvény hirdette ki.

annak ellenére, hogy a szabályok formális útmutató szerepet töltenek be a börtönigazgatóságok számára, nagy erkölcsi és politikai kötelezettséget is rónak az őket elfogadó tagországokra.

A világ országai a Polgári- és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát tekintik zsinórmértéknek. Például hozható fel erre a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága 1459/B/1992. AB. határozata is többek között, amely szerint „amennyiben nem alkalmaznánk az Egyezségokmány rendelkezéseit, a jogállami elvárásokkal szemben álló joggyakorlatot kreálnánk a hazai büntető joggyakorlatban.”

Az Unió Alapjogi Chartájának egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, mint amely szűkíti vagy hátrányosan érinti azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket - saját alkalmazási területükön - az Unió joga, a nemzetközi jog, a tagállamok alkotmányai, illetve az Unió vagy a tagállamok mindegyikének részességével kötött nemzetközi megállapodások, így különösen az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmények elismernek.

Figyelemmel a világon lévő jogi, szociális, gazdasági és földrajzi körülmények sokrétűségére nyilvánvaló, hogy az irányelvek közül nem mindegyik alkalmas arra, hogy mindenütt és mindenkor érvényesülhessen. Ösztönözniük kell azonban azt a folytonos törekvést, hogy alkalmazásuk útjából a gyakorlati nehézségek elháruljanak, és azt a felismerést, miszerint egészükben véve azokat a minimális feltételeket képezik, amelyeket az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európa Tanács és az Európa Unió is célszerűeknek fogadott el.

Másfelől viszont az irányelvek olyan területet érintenek, amelyen az elgondolások állandóan változnak és fejlődnek. Nem kívánnak eleve kizárni bizonyos kísérleteket és gyakorlatokat, amennyiben azok az irányelvekkel összhangban vannak és céljuk azoknak a céloknak az előmozdítása, amelyek az irányelvek egészéből leszűrhetőek. Mindenkorra meg kívánják hagyni a központi börtönigazgatás számára azt a lehetőséget, hogy mindezek szellemében az irányelvektől való eltérést engedélyezze.

Az új európai börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlása 108. Szabálya kifejezetten azt tartalmazza, hogy „Az európai büntetés-végrehajtási szabályokat rendszeresen aktualizálni kell.” A hozzáfűzött magyarázat szerint a leghelyesebb

büntetés-végrehajtási gyakorlatra vonatkozó ismeretek szüntelenül fejlődnek és fontos, hogy az európai büntetés-végrehajtási szabályok figyelembe vegyék ezt a fejlődést. Olyan mechanizmust kell tehát kialakítani; amelyik lehetővé teszi, hogy a szabályok rendszeresen aktualizálásra kerüljenek. Ezeknek az aktualizálásoknak tudományos kutatásokon és szabályokon, a büntetés-végrehajtásra alkalmazandó más instrumentumokon, normákon és ajánlásokon kell alapulniuk.¹⁷⁶

A nemzetközi fórumokon egyetértés alakult ki a büntetés-végrehajtási politika három lényeges irányát illetően:

- a szabadságvesztés büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül;
- a büntetés végrehajtásának elvileg a bűnelkövető újbóli beilleszkedését kell céloznia;
- a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek biztosítania kell az ember alapvető jogainak betartását.

A helsinki értekezlet óta beindult folyamat hatásaként – az emberi jogok biztosításának témakörébe ágyazva – különösen Európában kaptak új erőre a fogva tartottak jogi helyzetével kapcsolatos előrevivő törekvések.

Az Európa Tanács közgyűlése már 1981. január 19-jén jóváhagyta a 914. számú ajánlást a foglyok társadalmi helyzetére vonatkozóan.

Kétségtelen, hogy a kötelező erővel nem bír, azonban egyre erősebb hatást fejt ki a „standard minimum rules of prison conditions”, mint amely a börtönkörülmények javítására szolgáló elvárásokat rögzíti. E szabályokat számos nyugat-európai ország törvényhozója szinte teljes egészében a belső jog részévé tette, de nem közvetlenül, azaz a határozat kihirdetésével, hanem a végrehajtási szabályokban. Az ENSZ közgyűlése 1985. november 29-én fogadta el a 40/33 számú határozatával.

Az Európa Tanács ajánlásaiban, valamint a nyugat-európai országok törvénykezése kísértetiesen követi, másolja egy ideig a tartalmát. Az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa által 1973-ban hozott R(73)5. számú „Határozat a fogvatartottakkal való minimális követelmények szabályairól” 94 §-ból álló szabályrendszere már szinte kódexet képezett. Az alapelvek között szabályozta az

¹⁷⁶ Az európai büntetés-végrehajtási szabályok rendszeres aktualizálásának szükségességét az európai igazságügy-miniszterek 26. értekezletének 4. számú határozata [(MJV-26/2005.), 4. végleges határozat 11. bekezdés] is hangsúlyozta.

emberi méltóság garantálását, valamint, hogy a szabadságelvonnás alkalmazása nem lehet diszkriminatív.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága már számos, kötelező erővel ugyan nem bíró, de ugyanakkor igen fontos és a tagállamok törvényhozására jelentős hatást kifejtő ajánlást tett közzé. Ilyen volt például az R(80)11. számú ajánlás az ítélethozatal megelőző fogvatartásról, amit a Miniszteri Bizottság 1980. június 27-én a miniszteri megbízottak 321. ülésén fogadott el. Ide sorolható az R(83)2. számú ajánlás is, amely az elmebetegségben szenvedő, kényszergyógykezelt személyek jogi védelméről szól.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R/87/3. számú ajánlását a tagországoknak az Európai Börtönszabályokról 1987. február 12-én, a miniszteri képviselők 40. ülésén fogadta el. A börtönkezelésben és irányításban megnyilvánult jelentős társadalmi irányzatok és változások szükségessé tették az Európa Tanács fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó minimum irányelveinek (73/5. számú határozat) újrafogalmazását, hogy támogassák és bátorítsák a leginkább előrevivő fejleményeket és perspektívát kínáljanak a jövőbeli előrehaladásnak. Előrebocsátotta, hogy habár jelentős haladás következett be a bűnelkövetőkkel való foglalkozás nem elzárásos, alternatív formáinak kifejlesztésében, a szabadságtól megfosztás szükséges szankció marad a büntető igazságszolgáltatási rendszerekben. Dánia képviselője a miniszteri képviselők ülései ügyrendjének 10. 2/c. pontjának értelmében fenntartotta kormánya számára azt a jogot, hogy teljesíti-e vagy nem az Európai Börtönszabályokról Szóló Ajánlás 38. pontja 3. bekezdésében foglaltakat. Ennek értelmében az orvosnak naponta meg kell látogatnia a fegyelmi zárában elhelyezett fogvatartottakat és, ha egészségi szempontból szükségesnek tartja e fegyelmi büntetés befejezését vagy megváltoztatását, tegyen ilyen értelmű javaslatot az igazgatónak.

Franciaország képviselője az 54. pont 2. bekezdésében foglaltakkal kapcsolatban tartotta fenn kormánya számára a jogot, hogy teljesíti-e ezt vagy nem. Eszerint „az alkalmazottakat általában főállású, hivatásos börtöntisztviselőkké kell kinevezni és köztisztviselői státuszba kell helyezni, állásuk garanciája csakis a kifogástalan magatartás, a hatékonyság, a testi és lelki egészség, valamint a megfelelő iskolázottság legyen. A fizetés legyen elegendő ahhoz, hogy vonzza és megtartsa a pályán az alkalmas férfiakat és nőket; a kiegészítő juttatások és szolgálati feltételek – tekintettel a munka nehézségére – legyenek előnyösek.”

A Miniszteri Bizottság az Európa Tanács Alapokmányának 15/b. cikkében foglaltak alapján, tekintettel a közös büntetőpolitikai alapelvek kidolgozásának fontosságára ajánlotta, hogy a tagországok kormányai belső törvényhozásukban és gyakorlatukban kövessék az Európai Börtönszabályok szövegében megfogalmazott elveket, amelyeket az ajánlás melléklete tartalmazott, s hogy a lehető legszélesebb körben terjesszék ezt a szöveget.

Ezen szabályok céljai a preambulumban megfogalmazottak szerint a következők voltak:

a) megteremteni a börtönigazgatás minden mozzanatára vonatkozó minimális normáknak azt a körét, amely elengedhetetlen az emberséges viszonyokhoz és a pozitív kezeléshez a modern és haladó rendszerekhez;

b) ösztönözni a börtönigazgatóságokat, hogy helyénvaló modern elveken és célokon, valamint az igazságosságon alapuló vezetési, irányítási stílust és gyakorlatot alakítsanak ki; támogassák az erre irányuló elképzeléseket;

c) erősíteni a börtönszemélyzet tagjai körében az olyan szakmai magatartásokat, amelyek tükrözik munkájuk fontos társadalmi és erkölcsi minőségét, és olyan feltételeket teremteni, amelyek között képesek javítani saját teljesítményüket, azt a legmagasabb szintre emelhessék, általában a társadalom, illetve gondjaikra bízott fogvatartottak hasznára, mely körülmények között hivatásuk gyakorlásában elégedettek lehetnek;

d) reális kritériumokat felállítani, amelyek alapján a börtönigazgatóságok és mindazok, akik a börtönviszonyoknak és a börtönök működtetésének felügyeletéért felelősek, megbízhatóan megítélhetik a teljesítményt és mérhetik a magasabb színvonalra való előrelépést.

Hangsúlyozták, hogy a szabályok nem alkotnak mintának tekinthető rendszert, és hogy a gyakorlatban számos európai börtönrendszer jóval e szabályokban foglalt normák szintje fölött működik, valamint mások is ezen munkálkodnak és fognak munkálkodni a jövőben.

Bárhol jelentkezzenek is nehézségek vagy gyakorlati problémák a szabályok bevezetése során, az Európa Tanács a rendelkezésére álló gépezettel és szakértelemmel kész tanácsot nyújtani és felkínálni segítségként a hatókörében működő különféle börtönigazgatóságok tapasztalatainak eredményeit segítségképpen.

Azt az ajánlást tartalmazza, hogy a tagországok kormányai saját belső törvényhozásukban és gyakorlatukban vezessék be az európai börtönszabályok szövegében felsorolt elveket, amelyek a progresszív végrehajtás során különös hangsúlyt kapjanak. A II. részben felsorolt alapelvek többek között azt tartalmazzák, hogy a szabadságuktól való megfosztás olyan tárgyi és erkölcsi viszonyokban nyilvánulhat meg, amelyek biztosítják az emberi méltóság tiszteletben tartását és összhangban állnak a tárgyalásra kerülő szabályokkal, amelyeket részrehajlás nélkül kell alkalmazni. A foglyok személyi jogainak védelmét, különös tekintettel a fogva tartás mértékére, végrehajtásának törvényességére; ellenőrzéssel biztosítani kell. „Az ellenőrzést úgy kell megoldani, hogy – igazodva a nemzeti szabályokhoz – egy olyan jogi hatóság vagy más megfelelően kialakított testület, amely nem tartozik a börtönigazgatósághoz, felhatalmazás alapján rendszeresen látogatja a foglyokat”. (I. rész 5. pont)

A 42. pont 3. alpontja szerint minden fogolynak lehetővé kell tenni, hogy – a titkosság biztosítása mellett – kérést vagy panaszt terjesszen elő a központi börtönigazgatósághoz, jogi hatósághoz vagy más megfelelő hatósági szervhez.

A 46. pont és a 47. pont 1. alpontja a következőket tartalmazza: „Amennyire az keresztülvihető, minden fogoly számára biztosítani kell, hogy kielégíthesse vallásos, lelki és erkölcsi életének szükségleteit azzal, hogy részt vehet az intézményben tartott vallásos összejöveteleken és birtokában tarthat bármely szükséges könyvet vagy szakirodalmat. Ha az intézményben jelentékeny számú, azonos vallású fogoly él, ezen vallás egy szakképzett képviselőjét kell kinevezni és jóváhagyni. Ha a foglyok száma indokoltá teszi, valamint a körülmények megengedik, ezt az intézményben állandó igénybe vételre kell hozni.”

Az összes fogoly számára biztosítani kell a jogot, hogy a börtönbe kerülésről vagy egy másik intézetbe történt átszállításukról azonnal értesítsék családjukat (49. pont 3. alpont).

A 72. pont 1. alpontja szerint „Az intézményben folyó munkavégzés szervezettségét és módszereit olyan közel kell hozni a hasonló munkavégzési formáknál a társadalomban meglévő szervezettséghez, módszerekhez, amennyire az csak lehetséges, előkészítve ezzel a foglyokat a szokásos munkavégző életmód körülményeire. Emiatt fontosabbá kell, hogy váljanak a mai munkanormák és

technikák és működésük a modern irányítási rendszerekben és gyártási folyamatokban.”

Rendelkezésre kell, hogy álljon egy bérezési rendszer a foglyok munkavégzésének igazságos elismerésére. Ezen rendszer alapján a foglyok számára engedélyezni kell, hogy keresményüknek legalább egy részét elköltsék saját használatra engedélyezett cikkekre; illetve, hogy keresményük egy részét átutalják a családjuknak vagy más engedélyezett célokra költsék (76. pont).

Különös figyelmet kell fordítani a fiatal foglyok oktatására, az idegen származásúakra vagy a saját kultúrálódási, illetve faji igényekkel fellépőkre.

Az ajánlás IV. része a speciális kategóriák számára tartalmaz kiegészítő szabályokat. Ezen belül a 91. pont többek között azt, hogy az előzetesen letartóztatottak részére biztosítani kell mind a 90. pontban foglaltakból levezethető előnyöket, kizárólag azokkal a megszorításokkal, amelyek a büntetőeljáráshoz, illetve az intézmény biztonságához szükségesek. Az előzetesen letartóztatottakat – a letartóztatásukkal egyidőben – fel kell jogosítani arra, hogy törvényes képviselőt válasszanak, illetve engedélyezni kell számukra, hogy ingyenes jogsegélyért folyamodjanak oda, ahol ilyen szolgálat működik.

A nemzetközi aktus jelentőségének értékmérője nyilvánvalóan nem a közvetlen hatékonysága, ami mindig nem is mérhető, hanem az is, hogy modelljellegében hatást gyakorol a regionális aktusok, illetve az egyes államok által kidolgozott aktusok számára. Ajánlást fogadott el a „veszélyes elítéltek fogva tartása és kezelése” tárgyában R (82) 17. szám alatt 1982. szeptember 24-jén az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, ami szintén segítséget jelentett a tagállamok jogalkotása és gyakorlata számára.

A gyakorlatban a legkülönbébb panaszokat terjesztenek elő. Ennek a bírósági nemzetközi ellenőrzési formának lelkes rajongója Alessandra Loini del Russo professzor, aki az Ítélszék döntéseinek, határozatainak igen nagy jelentőséget tulajdonít, többek között akkor, ha azok az ember egyes jogainak lényegére vonatkozó megállapítással foglalkoznak.¹⁷⁷

¹⁷⁷ A. L. del Russo: Prisoners Rights of Access to the Courts: A Comparative Analysis of Human Right Jurisprudence in Europe and the United States. Kiadta: Legal Rights Prisoners – G. P. Alperta szerkesztésével, London. 1980. 146. és következő oldalak

Az Európai Bizottság határozatait és az Emberi Jogok Bíróságának döntései egyben a tájékoztatást is szolgálják, igen értékes forrásai annak a módnak, ahogyan a gyakorlatban a foglyok jogait felfogják azok a szervek, amelyek a különféle büntetőintézeti koncepciók és a jogtudomány széles nemzetközi síkjára alapoznak.

Az államoknak az ENSZ alapokmány, különösen annak 55. cikke értelmében elő kell segíteniük az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok egyetemes és hatékony tiszteletben tartását, figyelembe véve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 5., a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikkét.

Ezek egybehangzóan előírják, hogy senkit sem szabad kínzásban, sem pedig kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésben részesíteni vagy ilyen bánásmódnak alávetni. A kínzást elkövetőt vagy ki kell adni, vagy pedig ellene büntetőeljárást kell lefolytatni. A minimális szabályok 32. pontja elismeri a szigorított bebörtönzést, fogva tartás létjogosultságát, feltéve, ha az orvos írásban adja, hogy a fogva tartott ennek kitehető. A 31. pont megtiltja a sötétzárkával való büntetést. Nyilvánvaló, hogy a meghosszabbított, elkülönített fogva tartás összeegyeztethetetlen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával.

A nemzetközi jogirodalomban olvasható vélemények szerint minél általánosabb a generális klauzula, annál tágabb annak lehetősége, hogy abból hasznot merítsenek. Lényeges, hogy azok megfeleljenek a reális szükségleteknek – amit találóan állapított meg M. Ch. Bassiouni.¹⁷⁸

A strasbourgi döntéshozatali folyamatot a jogirodalomban túl nehézkesnek, bürokratikusnak jellemezték, kevésbé tartják alkalmasnak arra, hogy hatékonyan kontrollálja a büntetés-végrehajtási gyakorlatot. A strasbourgi esetjog kétség kívül orientációs eszköz az emberi jogoknak a börtönökben való tiszteletben tartását vigyázó minden más szervezet, fórum számára.

Magyarország több univerzális és regionális emberi jogi nemzetközi egyezmény részes államává vált. Szükséges kiemelni az univerzális konvenciók közül az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, valamint „a Kínzás és más kegyetlen, embertelen

¹⁷⁸ M. Ch. Bassiouni: Criminal Law and Its Processes, Springfield, Illinois, 1969. 37. oldal

vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni” Nemzetközi Egyezményt. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (1966) az 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelet hirdette ki, ezt az 1988. évi 25. számú törvényerejű rendelet módosította, az Egyezségokmányhoz kapcsolódó „Fakultatív jegyzőkönyvek” kihirdetése az 1988. évi 24. számú törvényerejű rendelettel, az 1995. II. törvénnyel történt. Az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés és bánásmód elleni” Nemzetközi Egyezmény kihirdetéséről, illetve az 1990. évi LIX. törvény ennek módosításáról szolt. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szolt, Rómában, 1950. november 4-jén kelt egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetése az 1993. évi XXXI. törvénnyel történt, az 1994: LXXXVI. törvény hirdette ki a kilencedik jegyzőkönyvét. Az 1993. évi XXXI. törvény megkülönböztetett helyet foglal el a jogforrások között. Az emberi jogok európai vagy strasbourgi bíraskodása kettős rendeltetés betöltésére hivatott. A felmerülő konkrét panaszok megvizsgálása és elbírálása révén egyrészt értelmezi és ezáltal gazdagítja az Egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek anyagát, másrészt kiegészítő szerepet vállal a kezdeményezésre jogosult természetes személyek, szervezetek és egyének csoportjai, valamint a szerződő felek által előterjesztett jogsérelmek orvoslásában. Az emberi jogok védelmének strasbourgi szervei nem jogosultak arra, hogy valamely részes állam jogszabályát, bírósági vagy más hatósági döntését megsemmisítsék. Legfeljebb azt állapíthatják meg, hogy megsértettek valamely, az Egyezmény által védett emberi jogot. Minderre válaszként az érintett állam hatáskörrel rendelkező szervei az Egyezményben vállalt kötelesség teljesítéseként nem mellőzhetik a szükséges korrekciós és reparációs intézkedések meghozatalát. A fogva tartottakkal való emberséges bánásmódot szolgálja az egyezmény szellemében az 1987. november 26-án elfogadott, az 1995. évi III. törvénnyel kihirdetett Európai Konvenció, a Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szolt Egyezmény, illetve a Kínzás Elleni Bizottság (CTP), amely rendszeres és ad hoc látogatásokat szervez. A Gyermek jogairól szolt, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről az 1991. évi LXIV. törvény; a Párizsban, 1957. december 13-án kelt, európai kiadatási egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyveinek kihirdetéséről az 1994. évi XVIII. törvény; a Strasbourgban, 1959. április 20-án kelt, a kölcsönös jogsegélyről szolt európai egyezmény és kiegészítő

jegyzőkönyvének kihirdetéséről az 1994. évi XIX. törvény; a Strasbourgban, 1983. március 23-án kelt, az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezmény kihirdetéséről az 1994. évi XX. törvény rendelkezett. Tehát létrejött egyfajta összhang a magyar büntetés-végrehajtási jogszabályok és gyakorlat, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az ún. Európai Börtönszabályokban, de a gyakorlatban is megtestesülő normák között. Magyarország az államok többségéhez hasonlóan felismerte, hogy a büntető igazságszolgáltatás működésének elősegítése érdekében célszerű más államokkal bűnügyi jogsegélyszerződéseket kötni, illetőleg a bűnügyi jogsegély különféle formáit szabályozó több oldalú nemzetközi szerződésekhez csatlakozni. A nemzetközi szerződések napi alkalmazásához szükséges hazai szabályozást egészítette ki a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény, amely egyben megszabta az együttműködés korlátait is. Ennek értelmében együttműködésre csak olyan mértékben kerülhet sor, ameddig az nem csorbítja a magyar szuverenitást (felségjogot), nem veszélyezteti az állam biztonságát vagy nem sérti közrendjét. Az olyan jogsegélykérelmeket, amelyek eredményeként a külföldön folyó eljárás, kiszabott büntetés vagy annak végrehajtási módja ellenkezik a magyar alkotmányos jogállami alapelvekkel vagy sértene az emberi jogokat, csak feltételekhez kötötten szabad teljesíteni, ennek hiányában meg kell tagadni. A szabadságvesztéssel nem járó büntetésekre vonatkozó ENSZ minimumszabályok (ENSZ-közgyűlés 45/110. számú határozata, ENSZ A/Conf. 144/24. 1990. szeptember 6.) iránymutatásul szolgálhatnak a nem szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciókkal kapcsolatos jogalkotói és jogalkalmazói munkához is. Ugyanilyen szerepet tölt be az ENSZ Kötelező Minimum Szabályai a fiatalokkal kapcsolatos jogalkalmazásra („Pekingi Szabályok”), amit az ENSZ közgyűlése 1985. november 29-jén fogadott el 40/33 sz. határozatával.

Az Emberi Jogok Bizottsága a 7. Cikkelyhez megfogalmazott általános kommentárjában foglalta össze álláspontját. Ebben arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy „az államnak biztosítani kell a hatásos védelmet az ellenőrzés bizonyos eszközei, módszerei által. A rossz bánásmód miatt a panaszok esetében az illetékes szerveknek hathatós vizsgálatot kell folytatniuk. Akiket vétkesnek találtak, felelősségre kell vonni és az állítólagos áldozatoknak hathatós vagy valódi jóvátételt

kell rendelkezésre bocsátani, mely magában foglalja a kompenzációra való jogot is.”¹⁷⁹

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény (Konvenció) újszerűsége azzal írható körül – amint már előljáróban hangsúlyoztam – , hogy mint nemzetközi szerződés először vállalkozik arra; az állampolgárokkal szembeni eljárást szabályozza, s hogy erre nemzetközi normákat állítson fel. A Konvenció ennyiben túltesz azon, hogy pusztán nyilatkozat vagy programkinyilvánítás legyen, mint ahogy ez az 1948. december 10-i ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. S ennyiben áttöri mind ez ideig a nemzetközi jogban általánosnak elismert azt az alapszabályt; nevezetesen más országok belügyeibe való be nem avatkozás szabályát, túl van azon, hogy az államoknak illetékességük van a saját területükön. Államon belüli alapelvek ezek, az állami szuverenitás kizárólagosságának elve visszaszorul itt.

Az emberi jogok és alapvető szabadságjogok kiválasztása a kizárólagos állami fennhatóság köréből joggal nevezhető mint a fejlődés markáns példája. Habár az a gondolat, hogy egy nemzetközi jogi minimális emberi jogi alapelvekben megállapodjanak, sokkal régiebb, s visszavezethető alapjaiban az ún. spanyol iskolára (1532.) és ugyanúgy megtalálható már Grótiusnál (a háború jogáról). Az a XIX. századi alapelv, hogy az individuumok teljesen ki vannak zárva a nemzetközi rendből, jelenleg a feloldódás állapotában van. Az állam és az államok feletti szervezetek mellett az egyes egyének is közvetlen kapcsolatba kerülnek a nemzetközi joggal. Az Európai Emberi Jogi Konvencióval végül is egy európai közös rend; „ordre publik” felé nyílt út. A Konvenció viszonylag szűk területi határa alapján egy közös szellemi, erkölcsi alapon nyugodhat, mely szellemi-erkölcsi alapja nem más, mint a demokratikus jogállam nyugati mintájú alapelve és a részt vevő államok közös jogi tradícióján nyugszik. Célja, hogy ezt a jogállást ne csak mint előképet feltételezze, hanem annak közvetlen, jogi relevanciát is kölcsönözzön. A Konvenció előírása ezáltal az aláíró államok számára egy közös joggá válna (ordre publik), amely a népek közös örökségén nyugszik. Tartalmilag ez a közösségi jogállás szükségképpen egy minimális szintre korlátozódik. Arra a minimális szintre, amely a személyiség alapvető védelmét jelenti. A konvenció célja nem terjed addig, hogy új, kiterjedt jogterületeket szavatoljon. Sokkal inkább az a célja, hogy a szerződő

¹⁷⁹ 112 Emberi Jogok Bizottsága 1982. évi jelentéséből

államok körén belül az alapvető szabadságjogok állását megerősítse, szűk határokon belül kiegészítse. Ennyiben is eltér az ENSZ Emberi Jogi Nyilatkozatától, amely egy maximális standard felállítása érdekében jött létre és szociális megfontolásokat is magába akar ötvözni.

A strasbourgi esetjog az Egyezmény egyes rendelkezéseinek értelmezésére, tartalmának és terjedelmének megállapítására vonatkozó, egyedi ügyekben hozott döntések összességét öleli fel. Az egyedi ügyekben adott jogértelmezés, az ekként lefektetett jogelvek az Egyezményben részes államokra nézve kötelezőek. E jogelvek töltik ki tartalommal az Egyezmény rendelkezéseit, értelmezik, magyarázzák és határozzák meg az államok Egyezményben vállalt kötelezettségeinek terjedelmét és határait.

A strasbourgi esetjog tehát precedensjog, amely egyrészt köti az államokat, másrészt a strasbourgi szerveket is annyiban, amennyiben azt későbbi döntéseikben figyelembe veszik és alkalmazzák.

Az emberi jogok európai bizottságának és bíróságának a fogvatartotti panaszokkal kapcsolatos döntései mércéül szolgálnak a büntetés-végrehajtási szervek részére is. Hangsúlyozni szeretném, hogy csak az emberi jogok kirívóan durva megsértése ellen nyújtanak garanciát a fogva tartottak számára. A strasbourgi esetjog megkerülhetetlen orientációs eszköz az emberi jogoknak a börtönökben való tiszteletben tartását vigyázó minden más szervezet, fórum számára.

A kontinentális jogrendszer hagyományain nyugvó és azon belül is specifikus jogi kultúrán nevelkedett jogásznemzedék számára minőségileg teljesen új helyzetet jelenthet a precedensrendszerben való jogi gondolkodás elsajátítása, egy nemzetközi esetjogban lefektetett jogelvgyűjtemény gyakorlati alkalmazása.

A Konvenció jogvédelmi rendszerének jogvédelmi szervei: a Bizottság, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága és Bíróság.

a) A Bizottság az a szerv volt, ahová egyes személyek vagy más joggal felruházott emberek a konvenció jogok megsértése esetén közvetlenül fordulhatnak. Kulcsszerepet töltött be a Konvenció jogvédelmi rendszerében, feladatát a Bíróság vette át.

b) A Bíróság minden olyan esetben döntést hoz a Konvenciót illetően, illetve tárgyal, amely számára a 48. cikkelynek megfelelően a magas szerződő felektől vagy

a Bizottságtól megérkezik. A Bíróság döntése végleges és a magas szerződő felekre kötelező.

A Bíróság illetékessége mindazonáltal nem közvetlenül adott, hanem a magas szerződő feleknek a Bíróság ítélezésének való alávetésétől függ.

c) A Miniszteri Tanácsnak a Konvenció jogvédelmi rendszerébe való bekapcsolása alapjaiban szükségszerű megoldás. Azért folyamodtak hozzá, mert az aláíró államok vonakodtak kifejezni azt a lépésüket, hogy belátható időn belül a Bíróság ítélezésének alávessék magukat. Az Európa Tanács egy szerve – ez a Miniszteri Bizottság –, amely egyedül illetékes annak nevében cselekedni. Habár lényegében politikai szerv, a Konvenció által jogvédelmi szerep is hárul rá a 14. cikkelynek megfelelően.

A Bizottság abban az esetben, amikor egy panasz jogosságáról dönt, kétségtelen, hogy joggyakorló szerepet tölt be. Nagymértékben független, mindenekelőtt az államoktól, akik ellen panasszal élhetnek. A 23. cikkelyben szerepel, hogy a Bizottság tagjai, mint egyes személyek jöhetnek csak számításba és párttól függetlenek. Szerepük egy bíró szerepével hasonlítható leginkább össze.

A Bizottság csak személyektől és nem kormányzati szervezetektől fogad el panaszokat – az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése után 6 hónapon belül – azon a jogcímen, hogy az Egyezményben és annak jegyzőkönyveiben csatlakozott állam az ezekben elismert jogok és szabadság megsértésével hátrányt okozott.

A nemzetközi normák és irányelvek igazolják azt, hogy létezik a rabokkal való bánásmódnak néhány olyan vonása, amely egyetemesen alkalmazandó. Ezek nem képezhetik sohasem alku tárgyát, ezektől nem lehet eltérni semmiféle körülmények között sem. Ezek között találjuk a kínzás bármely formájának tiltását, a megfelelő élelem és víz, alváshoz és mosakodáshoz, mosáshoz szükséges anyagok, egészséggondozáshoz való hozzáférhetőség, vallásgyakorlási alkalom és családjukkal való kapcsolattartás kötelezően a rabok számára történő biztosítását.

Néhány országban nincs lehetőség, hogy eleget tegyenek ezeknek az alapvető követelményeknek. Ez esetben egyszerű az érintett kormányzatok felé küldött üzenet. Amennyiben nem lehetséges tiszteletben tartani ezeket a normákat, akkor nem szabad sem a férfiakat, sem a nőket börtönbe küldeni.

Ha valaki elfogadta, hogy bizonyos normák nem képezhetik alku tárgyát, akkor annak azt is el kell ismernie, hogy a börtön bizonyos mértékig tükre annak

a társadalomnak, amelyben az megtalálható. Ebben a vonatkozásban nem különösebben hasznos összehasonlítani a braziliai börtönöket a Gambiában találhatóakkal vagy a japán börtönöket a Mexikóban találhatóakkal. Nyugat-Európában például elvárás, hogy a rabokat egyággyas cellákban kell tartani, a legtöbb afrikai országban az egyággyas cellákban történő elhelyezést kulturális szempontból büntetésnek tekintik.

Évtizedek óta – számos ok miatt – takarékosan kell élnünk a börtönbüntetés módjával és mértékével. Az okok egy része a börtönbüntetés hátterében meghúzódó elvekre vonatkozik. Ezek azon a fogalmon alapulnak, hogy bizonyos embereket, akik megszegték a törvényeket, úgy kell büntetni, hogy szabadságuktól megfosztjuk és a társadalomból kirekesztjük őket. Ennek igazolására az szolgál, hogy a bűncselekmény, amelynek elkövetésében vétkesnek ítéltettek, olyannyira súlyos, hogy arra nincs egyéb megfelelő büntetés.

A nemzetközi büntetés-végrehajtási jog kezdeményezései ösztönzik és figyelemmel kísérik a nemzetközi jogi kontroll működését. Nyilvánvalóan nem elegendőek az intézményi, regionális vagy a nemzetileg behatárolt végrehajtási jogi szabályozások. Jóllehet, a büntetés-végrehajtás harmonizálására irányuló nemzetközi törekvések már az 1920-as évekig nyúlnak vissza és ezek az ENSZ révén az ún. minimum standard előírások megalkotásával sikeresen végződtek, de a minimális alapelvek végrehajtása messze elmaradt a várakozásoktól. Csak az „Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Európai Egyezménye”, valamint a megfelelő ellenőrző szervezetek strasbourgi létesítése és ítélkezési gyakorlat hatott alakítólag a végrehajtásra. A mérce szerint a közös európai standard. Ennek alapján a kollektív emberi jogi védelem strasbourgi rendszere az utóbbi 20 évben a hatvanas években még előre nem látható lendülettel bontakozott ki. Effektivitását semmilyen más regionális vagy univerzális védelmi rendszer, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya sem érte el.

Azon fogva tartottak számára, akik úgy érzik, hogy az emberi jogaikban csorbát szenvedtek, az államon kívüli kontrollforum működésével összefüggésben mindenekelőtt az egyéni panasznak van jelentősége, mivel ez közvetlen utat nyit az Emberi Jogok Európai Bíróságához. Mindemellett speciális előfeltételekre kell tekintettel lenni, a jogi út előzetes kimerítésére, ami ebben az összefüggésben szigorú előfeltétel. Az elítéltek számára ez azt jelenti, hogy az összes jogorvoslási lehetőséget

ki kell érdemük, a szolgálati felügyeleti panaszt, az ügyészhez fordulást is és – amennyiben egybevágó alapjogról van szó – az alkotmányjogi panaszt is. A letartóztatott személyek panaszai az eddigiekben sok esetben azért nem voltak sikeresek, mert a panasztevők nem éltek korábban az összes belső állami jogvédelmi lehetőséggel. Amennyiben a bíróság a nem elfogadható panaszt elutasítja, ez ellen nincs helye jogorvoslatnak. Ezzel az eljárás lezárul. Ha ellenben a panaszt elfogadhatónak minősítik, akkor a továbbiakban a megalapozottság kérdésében jelentést készítenek az Emberi Jogok Európai Bíróságának és a Miniszteri Bizottságnak, amelyek egyedül hivatottak a döntésre. A panasz benyújtásával kapcsolatos, gondot okozó eljárásjogi akadályok a gyakorlatban igencsak számottevőek.

Az első években az összesen regisztrált panasz közel 97%-át (évente kb. 400–600, 1988 óta 1000 fölött) nem elfogadhatónak minősítették, az elfogadott panaszok aránya időközben emelkedett ugyan, de ez még mindig csak 10%. Ez az elítéltek helyzetére vonatkozóan is azt jelenti, hogy panaszait az európai ellenőrző szervek túlnyomórészt elutasítják. Az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéleteinek az Országgyűlési Könyvtár Európa Tanácsi gyűjteményében átvizsgálása során megállapítható volt, hogy 15 foglalkozott büntetés-végrehajtást érintő kérdéssel. A panaszok tárgya az embertelen és megalázó bánásmód, a bírósághoz vagy ügyvédhez való hozzájutás akadályozása, a börtönből való levelezés vagy látogatások jogtalan korlátozása, valamint „jogszerűtlen” fogva tartás volt.

Az Európai Emberi Jogi Bizottság döntéseinek száma létezése idején jóval meghaladta az ítéletekét. Fogva tartottól származó, az Európai Emberi Jogi Bizottsághoz benyújtott kérelmek száma összesen 1990-ben 281 (17%), 1991-ben 250 (15%), 1992-ben 248 (13%) volt.

A panaszok többsége mindazonáltal a vizsgálati fogság tartamának hosszát érintette, mellette azonban a kényszerelhelyezéseket és a pszichiátriai kórházakba való beutalásokat is. Egy eljárás az elítélt levelezésére gyakorolt ismételt befolyással foglalkozott. Ezen a területen a helyzet összességében tisztázó jellegű. Az európai bírói testületek előtti jogi panaszok korlátozott gyakorlatából adódó siker kilátásai azért voltak időlegesen meghatározottak, mert a Bizottság alkalmazási gyakorlatából adódó „európai minimum-standard” időnként a már elért vagy régóta célul kitűzött végrehajtási színvonal alatt volt. Mindenesetre azok a körülmények, amelyekre

a strasbourgi emberi jogi szervezetek az európai büntetés-végrehajtáshoz fordulnak, időközben jelentősen emelkedtek.

A büntetés-végrehajtásra vonatkozó központi szabályozás a 3. cikkben található, ez biztosítja a fogva tartottak védelmét a kínzással és az embertelen vagy lealacsonyító büntetéssel vagy bánásmóddal szemben. Tartalmilag az újabb törekvéseket az jellemzi, hogy fokozottan magukba foglalják a szervezeti és eljárásjogi biztosítékokat a végrehajtásban alkalmazott emberi jogi jogsértések megakadályozására és ellenőrzésére. Az Európa Tanács az ún. Kínzás Elleni Egyezményhez magyarázattal szolgáló jelentésében kifejti, hogy bár a kínzást, a kegyetlen, embertelen vagy a lealacsonyító bánásmódot vagy büntetést a belső állami jog, valamint több nemzetközi megállapodás is tiltja, de a tapasztalat azt mutatja, hogy szélesebb körű és hatékonyabb nemzetközi ellenőrzési intézkedésekre van szükség, mindenekelőtt azon személyek védelmének erősítésére, akiknek a szabadságát elvonták. Mindez nem utolsósorban a nemzetközi minimális alapelveknek a büntetés-végrehajtásra gyakorolt csupán részleges átalakító hatásának, az Európai Emberi Jogi Bizottság és az Emberi Jogok Európai Bírósága előtti hosszú eljárási időtartamnak, valamint a panaszok csekély sikerkilátásainak háttéréből kell szemlélni. Az ezeknek a szervezeteknek a reformjára vonatkozó kiegészítő törekvéseknek a hatékonyságát kell javítani.

1989 óta az emberjogi védelem strasbourgi rendszerét a Kínzás Elleni Bizottság tevékenységével egészítették ki. Az elvárásnak megfelelően a bizottság főként olyan jelenségeknek szentel figyelmet, amelyek a kínzás, az embertelen vagy méltatlan bánásmód körébe tartoznak.

Az ún. Kínzás Elleni Bizottságnak a látogatási jelentései és az ezekről készített összefoglaló jelentése – amit az Európai Emberi Jogi Egyezmény által létrehozott felügyeleti (ellenőrzési) rendszer egészít ki – azt mutatják, hogy mennyire jogos volt a feltételezés és mennyire megalapozott a külső kontroll iránti igény a speciális látogatási rendszer révén. Mivel azonban a Bizottság fő feladata az ilyenfajta bántalmazások megelőzése, az orientáció részben olyan körülményekre irányul, amelyeket az európai büntetés-végrehajtási alapelvek szabályozásából merítenek. Más szóval az európai standard megsértése egyúttal kiindulópontot szolgáltat ahhoz, hogy az emberi jogok veszélyeztetettek és a rossz bánásmódtól

tartani kell. Mandátumának megfelelően az Európai Kínzás Elleni Egyezmény alapján a Bizottság tevékenysége technikai értelemben nemcsak a szabadságvesztés végrehajtására korlátozódik, hanem érdeklődése kiterjed a rendőri és a vizsgálati fogságra, a kényszerelhelyezett elmebetegekre és a fogva tartott menedékjogot kérőkre is.

Mivel az emberi jogok veszélyeztetettsége minden letartóztatás kezdetén különösen nagy – közömbös, hogy technikailag elfogásról, őrizetbe vételről vagy vizsgálati fogságról van-e szó – a Kínzás Elleni Bizottság a rendőrség által fogva tartott személyek három jogának tulajdonít különleges jelentőséget.

Elsőként a személynek arról a jogáról van szó, hogy a bizalmába fogadottakat, mint például a családját, letartóztatása tényéről értesítsék; továbbá arról a jogáról, hogy jogással tanácskozhasson; végül joga van ahhoz is, hogy választott orvosával vizsgálta meg magát és kiegészítésként a rendőrorvos általi esetleges vizsgálathoz.

A Kínzás Elleni Bizottság felfogása szerint emellett három alapvető biztosítékról van szó a fogva tartott személyekkel való rossz bánásmóddal szemben, amelyeket már mindenfajta szabadságelvonás kezdetén alkalmazni kellene. Ennek biztosítására a rendőri őrizetbe vett személyeket haladéktalanul és világosan ki kellene oktatni összes jogaikról.

A büntető elzárás vonatkozásában a Bizottság kiemeli az intézményileg, regionálisan vagy nemzeti tekintetben a hatékony panasz (fellebbezési) eljárás szükségességét; továbbá független személyiségek rendszeres ellenőrzésének megvalósítását. Különösen a túlsúfoltság olyan probléma, amit a Bizottság megbízatása időszakára kiemelten fontosnak tekint, mivel a túlsúfoltság az egész intézményt, összes munka- és életfeltételeivel együtt befolyásolja. A Bizottság ezen kívül különösen figyelmet szentel a veszélyes vagy „nehéz” fogva tartottak egyes vagy elkülönítési elzárásának, valamint az egyik intézetből a másikba történő átszállításának, mert az egyes elzárás bizonyos körülmények között, például a folyamatos elkülönítésnél, embertelen vagy méltatlan bánásmódhoz vezethet. Ennek megfelelően a fogva tartottnak az egyik büntetőintézetből a következőbe történő folytonos áthelyezése károsan befolyásolhatja az érintett lelki vagy testi egészségét. Ezen felül a fogva tartottnak nehézséget jelent a családjával vagy jogi tanácsadójával a megfelelő kapcsolat fenntartása. Alapjában véve a folytonos

áthelyezés itt is bizonyos körülmények között embertelen vagy méltatlan bánásmódhoz vezethet. A Bizottság nem utolsósorban a végrehajtási személyzet ki- és továbbképzését tartja a kedvező változás egyik lehetőségének és ezért külön kiemeli.

Az a kihívás, ahogy egy társadalom bánik a törvényszegőivel, az saját emberségének és méltóságának egy fokmérője.

Három híres aforizma, amely ezt az elvet foglalta össze, három híres személyiségtől származik. Az első Winston Churchilltől, aki az 1910-es brit kormány belügyminisztereként a következőt mondta: „A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik legtevédehetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának.”¹⁸⁰

A második egy nagy írótól származik; Fjodor Dosztojevszkijtől, aki olyan kimerítően írt a börtönbüntetésről.¹⁸¹ Szerinte „Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit.”

A harmadik aforizma újabb keletű. Az egyik leghíresebb volt rabtól származik, aki a Dél-Afrikai Köztársaság első elnöke volt, aki így fogalmazott.¹⁸² „Úgy mondják, hogy nem ismer valaki igazán egy országot, amíg nem látta belülről annak börtöneit. Egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánik a legmagasabb rangú állampolgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.”

Gantner a Max Planck Intézet kiadásában megjelent „Az Európai Emberi Jogi Bizottság gyakorlata a büntetés-végrehajtás területén” című jogösszehasonlító tanulmányában írta, hogy „ahol az egyes polgárok alapjogai korlátozás alá esnek, a legmesszebbmenőkig védelmet kell nyújtani a visszaélések ellen.”

Ezekben a szabályokban új hangsúlyt helyeznek az emberi méltóság elveire, a börtönigazgatás elkötelezettségére, a humánus és pozitív irányú kezelés mellett, a személyi állomány szerepének és a hatékony, modern irányítási módszereknek a fontosságára. Ezek kiemelése támpontot ad, bátorítást és irányutatót kínál a börtönigazgatás bármely szintjén dolgozók számára. A szabályokhoz magyarázó jegyzet csatlakozik, melynek célja a megértés, az elfogadás és a rugalmasság előmozdítása, melyek szükségesek az alapvető normákon túlmutató, az elvárhatóan legmagasabb színvonalú végrehajtás megvalósulásához.

¹⁸⁰ Belügyminisztériumi jegyzetjelentés H. C. Viták 5. sorozat 19. kötet

¹⁸¹ A holtak háza. 1915.

¹⁸² Mandela, N. 1994: Hosszú menet a szabadság terén, Little Brown és Co London.

Az Európa Tanácsban az ilyen feladatokkal közvetlenül megbízott egyik legfontosabb testület a Bűnözési Problémák Európai Bizottsága (CDPC) és a Börtönügyi Együttműködés Bizottsága (PC-R-CP). Ez a két bizottság teremti meg a nemzetközi együttműködés lehetőségét és a munkavégzéshez szükséges szakmai és technikai háttérrel az Európa Tanács Alapszabályzatának keretén belül és a Miniszteri Bizottság ellenőrzése mellett. „A fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó minimum irányelvek” és „Az Emberi Jogok Európai Egyezménye”, a „Európai Börtönszabályok” meghatározás korszerű és haladó megfogalmazást kínáltak a börtönigazgatás és a kezelés számára. Az Európa Tanács részéről az újabb szövegváltozat elkészítése során a egyik fő szempont annak erőteljesebb hangsúlyozása volt, hogy a börtönigazgatóságok tartsák kötelességüknek a szabályok betartását, gondoskodjanak a szabályok erőteljesebb érvényesüléséről és nagyobb tekintélyéről a nemzeti felügyelet, valamint az Európa Tanács eszményeit szolgáló nemzetközi konzultációs folyamatok megerősítése révén. Bár némiképp megváltoztak a prioritások és a hangsúlyok, ez egyáltalán nem csorbítja a szabályokat átható hagyományos értékeket, tükrözi az átfogó hangulati és gyakorlati változásokat. Szabályaival az Európa Tanács megerősítette az emberiségnek és a börtönszolgálatok jótékony törődő szerepének hagyományos értékeit, amelyek a reszocializációt szorgalmazzák, ahol csak lehetséges.

A büntetési kérdésekkel kapcsolatos információcsere, amelyet az Európa Tanács Jogügyi Főigazgatósága szervez, lehetővé teszi olyan konkrét kérdések gyors napirendre tűzését, amelyekkel kapcsolatban a börtönigazgatóságok meríteni kívánnak a többi európai rendszer tapasztalataiból, ami az adott probléma-területet vagy aktuális kérdést illeti.

Az Európai Büntetés-végrehajtási Szabályok 1987. óta megerősített státuszt élveznek. Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a CPT rendszeresen hivatkozik rájuk. A szabályok újabb változata – amelyet az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec(2006)2 ajánlása a tagállamok számára az európai büntetés-végrehajtási szabályokról cím alatt adott ki – valószínűleg még hasznosabb lesz majd ezen szervezetek számára, amennyiben azok figyelembe veszik a büntetés-végrehajtás területén érvényesülő helyes gyakorlatok legutóbbi fejlődését. A nemzeti bíróságokat és a felügyeleti szerveket is határozottan arra kell bízni, hogy támaszkodjanak a szabályokra. Így különösen a fogvatartottaknak az egyes tagállamok közötti

gyakoribb átadása miatt fontos, hogy az az állam, amelyik az átadásnál dönt, biztosítékot kapjon arra vonatkozóan; az adott fogvatartottal jól bánnak majd a fogadó országban. Az új szabályok teljességre törekednek, anélkül azonban, hogy a valóságtól elrugaszkodott követelmények elé állítanák a tagállamokat. Iránymutatást adnak azon tagállamok számára, amelyek korszerűsíteni kívánják büntetés-végrehajtási jogszabályaikat, és segítséget nyújtanak a büntetés-végrehajtási adminisztrációk számára annak meghatározásában, hogyan gyakorolják jogosítványait, továbbá abban a helyzetben, amikor a szabályokat még nem teljesen integrálták a belső jogba. Olyan intézkedéseket céloznak meg, amelyeket inkább a végrehajtó szervek „belső szabályozásába, mint a nemzeti törvényekbe” kívánatos beépíteni, amennyiben elismerik, hogy az utóbbiak az Európa Tanács különböző tagállamaiban eltérő formákat ölthetnek. A „belső jog” meghatározása azért jött létre, hogy ne csak a nemzeti parlament által elfogadott elsődleges törvényeket foglalja magába, hanem minden más, törvényen alapuló szabályozást vagy rendeletet, vagy akár a bíróság iránymutatást jelentő gyakorlatát is, amennyiben ezeket a jogrendszereket elismerik. Az összehangolás a különböző jogszerű államok esetében ilyen lépéseket igényel.

Az Európai Unióban az utóbbi évek legnagyobb kísérlete a büntetőjogi szabályozás megteremtésére a Corpus Juris (CJ) megalkotása volt 1996-ban.¹⁸³ A CJ a büntetéseket fő- és kiegészítő büntetésekre osztja, főbüntetés a szabadságvesztés és a pénzfőbüntetés. Szervezettel szemben értelemszerűen kizárólag pénzbüntetés alkalmazható. A szabadságvesztés büntetés mértéke egyetlen bűncselekmény esetén sem haladhatja meg az öt évet. A pénzbüntetés napi tételeinek száma legfeljebb 365 nap lehet, az egy napi tételnek megfelelő összeg pedig nem haladhatja meg a hármezer eurót. A pénzbüntetés szervezetek esetén globális rendszerű, mértéke a tízmillió eurót nem lépheti át. A bíróság a büntetés végrehajtását felfüggesztheti, az elkövetőt próbára bocsáthatja, a szabadságvesztést pénzfőbüntetésre változtathatja, vagy a nemzeti jog alapján az ott meghatározott mértékben már csökkentett vagy enyhébb büntetést is kiszabhat. Intézkedésként az elkobzást alkalmazhatja. Amennyiben az elkövetőt elítélik, a bűncselekményből származó előnyt, illetve

¹⁸³ Delmas-Marty, Mireille (ed): Corpus Juris. Introducing penal provisions for the purpose of the financial interests of the European Union. Paris, 1997, Economica. Végső változatát 1999-ben Firenzében fogadták el: Delmas-Marty, Mireille-Vervaele, J. A. E.: The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. Vol. 1. Intersentia, 2000., Antwerpen, Groningen, Oxford.

hasznát, valamint az elkövetés eszközét az EU javára el lehet kobozni. Elkobzásra akkor is sor kerülhet, ha az elkövetőt a bűnösség hiánya vagy kóros elmeállapot miatt nem lehet elítélni. A büntetés kiszabásánál szervezet esetében az általános és speciális elrettentő (deterrence) hatásra, természetes személy esetében a rehabilitáció lehetőségének biztosítására kell tekintettel lenni.

Az Európai Gazdasági Közösség a gazdasági integráció megvalósítását tűzte ki célul, és nem tartotta feladatának az emberi jogok védelmét. Ahogy a gazdasági és politikai integráció kiteljesedett, úgy vált nyilvánvalóvá, hogy a közösségi intézmények döntései kihatással vannak az emberi jogokra. Az emberi jogok érvényre juttatásában – a kezdeti elutasítás után – meghatározó szerepet vállalt az Európai Bíróság (Stauder-ügy, Internationale Handelsgesellschaft-ügy, Nold-ügy, Hauer-ügy).

Az Európai Bíróság először a közösség aktusaival szemben alakította ki az emberi jogok védelmének lehetőségét, majd alkalmazni kezdte a tagállamok aktusaival szemben is.

A Bíróság a közösségi jog elsődleges forrásai mellett hivatkozott az emberi jogi tárgyú egyezményekre, így különösen az Emberi Jogok Európai Egyezményére, és alkalmazza az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogát is.

A normatív jogvédelem fejlődése az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság 1977-es közös nyilatkozatától, melyben az emberi jogok elsődleges fontosságát és tiszteletben tartását hangsúlyozták, az Európai Egységes Aktán, a maastrichti, az amszterdami és a nizzai szerződésen át eljutott az EU Alkotmányáig, benne az alapjogi chartáig, s a lisszaboni szerződésig.

Az együttműködés mind szorosabbá válik, a kormányközi együttműködés formáit mindinkább felváltják a tagállamok hatóságainak együttműködése. Utalok az európai elfogatóparancs jogintézményére.

A büntetés-végrehajtás tagállami hatáskör, és a közelmúltig kívül esett a közösségi szervek érdeklődési körén. A börtönügy területén az Európa Tanács játszott döntő szerepet határozataival, ajánlásaival, illetve az Emberi Jogok Európai Bírósága, valamint a Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (röviden: CPT) látogatásai révén.

Éppen ezért is volt nagy jelentőségű az Európai Parlament 1998. december 17-én megtartott ülésén hozott A4-0369/98. számú határozata.

Az Európai Parlament ebben az Európai Unión belüli fogva tartási körülményekről szóló határozatában a preambulumban az Európai Unió alapító szerződésére, az amszterdami szerződés tervezetére, az emberi jogokkal kapcsolatos joggyakorlatra, az emberi jogokról szóló európai egyezményre, az Európa Tanács büntetőügyi határozataira és ajánlásaira utal, de felhívja az elítéltek átadásáról szóló 1983. évi európai egyezményt, azt 1987. évi kínzás és más embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmáról szóló egyezményt, és hivatkozik az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára is. Utal arra, hogy az Európai Unió széles körben támaszkodik az Európa Tanács emberi jogi instrumentumaira. A Parlament ebben a határozatban külön felszólítja a tagállamokat, hogy az Európa Tanács büntetés-végrehajtási előírásait teljes mértékben alkalmazzák, a CPT ajánlásait pontosan kövessék, azoknak tegyenek eleget.

Nyomatékosan követeli a fogvatartottak családi kapcsolatainak szem előtt tartását. Több kérdésben állást foglal, így a fogvatartottak emberi jogainak tiszteletben tartásában, elítéli a diszkriminációt, különleges biztonsági intézkedéseket csak rendkívüli körülmények esetén, törvény alapján lehet alkalmazni. Felhívja a figyelmet a változatos tevékenységi formák (munka, képzés, kulturális és sportlehetőségek) biztosítására. A határozat több pontja foglalkozik az egészségügyi ellátással; a megfelelő színvonalú orvosi ellátás, a szűrővizsgálatok, egészségnevelés, szükség esetén pszichiátriai kezelés biztosításának szükségességével. Kitér a speciális csoportokra is: a nőkre, az anyákkal együtt elhelyezett gyermekekre, a fiatalokúra, a szenvedélybetegekre. A határozat megfogalmaz elvárásokat a szankciórendszerrel kapcsolatban: a vizsgálati fogság kivételes jellegét, az alternatív büntetések és intézkedések alkalmazását, a rövid tartamú szabadságvesztést helyettesítő büntetéseket, a társadalomba visszailleszkedést segítő programokat, az áldozatnak okozott károk megtérítését, a félig vagy teljesen nyitott büntetés-végrehajtási intézetek támogatását. Hangsúlyozza a nyilvánosság tájékoztatásának fontosságát. A határozat külön kitér a személyzet munkafeltételeinek javítására, a képzés fontosságára, a tapasztalatcserét szolgáló információs hálózat kiépítésére. Lényegében összesítése a valós helyzetnek, a tudományos eredményeknek. E fontos dokumentumnak, az Európai Unió Európai Parlamentje ezen integráló határozatának

ismerete hozzátartozik ahhoz az iránymutatáshoz, amelyhez igazodást Európában egy jogállamtól különösen elvárnak, amelynek a meghozatala során az Európai Parlament tekintettel volt az Európai Uniót létrehozó szerződésre, az emberi jogok egyetemes nyilatkozatára és joggyakorlatára, az emberi jogok és alapvető szabadságok európai egyezményére és kiegészítő jegyzőkönyveire, az Európai Emberi Jogi Bíróság joggyakorlatára, a fogvatartottakkal való bánásmódnak az Európa Tanács által 1973-ban elfogadott minimális szabályainak gyűjteményére, az Európa Tanácsnak az előzetes letartóztatásról (R(90)11), a büntetés-végrehajtási szabadságról (R(82)16), a veszélyes elítéltek fogvatartásáról és kezeléséről (R(82)17) és a büntetés-végrehajtási intézetekben lévő külföldiekről (R(84)12) hozott határozataira és ajánlásaira, a közösségben végrehajtott intézkedések és szankciók európai szabályaira (R(92)16), az elítéltek átszállításáról/átadásáról 1983-ban elfogadott európai egyezményre, a kínzás és embertelen és megalázó bánásmódok megelőzéséről 1987-ben elfogadott európai egyezményre, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 1987. február 12-én az európai büntetés-végrehajtási szabályokról elfogadott R(87)3) ajánlásra, az Európa Tanács kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott bizottságának (CPT) 1998. május 14-i jelentésére, az 1989. szeptember 17-én¹⁸⁴ az alapvető jogokra és szabadságokra vonatkozó nyilatkozat elfogadásáról hozott határozatára, az 1996. szeptember 17-én¹⁸⁵, 1998. április 8-án¹⁸⁶, 1998. február 17-én¹⁸⁷ hozott határozataira az emberi jogok tiszteletben tartásáról az Európai Unióban, az 1996. január 18-án hozott határozatára a rossz fogvatartási feltételekről az Európai Unió börtöneiben¹⁸⁸, a Vandemeulebroucke úr és Aelvoet asszony által benyújtott határozati javaslatra a fogvatartottak látogatáshoz való jogáról, különösen Nagy-Britanniában (B4-1022/97), ügyrendjének 148. cikkére, a közszabadság-ügyi és belügyi bizottság jelentésére (A4-0369/98).

A határozat tartalma átfogó jellegű, széleskörű.

A) Az Európa Unió Európai Parlamentje figyelemmel arra, hogy a szabadságvesztésnek, büntetőjogi szankció funkcióján kívül, elő kell segítenie a

¹⁸⁴ EU Hivatalos Közlöny 1989. május 16. C 120, 51. oldal

¹⁸⁵ EU Hivatalos Közlöny 1996. október 28. C 320, 36. oldal

¹⁸⁶ EU Hivatalos Közlöny 1997. április 28., C 132, 31. oldal

¹⁸⁷ EU Hivatalos Közlöny 1998. március 16., C 80, 43. oldal

¹⁸⁸ EU Hivatalos Közlöny 1996. február 5., C 32, 102. oldal

közbéke helyreállítását a személyek javainak védelme és hatékony megóvása révén, továbbá az elítéltek felelősségérzetének kifejlesztését és polgári beilleszkedését;

B) kiemelt figyelmet fordítva a sértettek jogaira és a számukra az elítéltek által okozott sérelmek jóvátételének elősegítésére;

C) tekintettel arra, hogy jelentős különbségek vannak az Európai Unió országaiban alkalmazott igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási rendszerek között, különösen a börtön- és más a rövid időtartamú elítélések helyettesítését szolgáló alternatív intézkedések elfogadásában;

D) tekintettel arra, hogy a fogvatartás gyakran az egyedül rendelt büntetőjogi szankció, és az alternatív intézkedések vagy helyettesítő büntetések továbbra is marginálisak, és azokat a közvélemény nem fogadja el,

E) sajnálva különösen az egy évnél rövidebb büntetésekre alkalmazandó helyettesítő büntetések gyér alkalmazását, amely markáns többséget tesz ki az Unió szinte valamennyi országában;

F) kedvezően fogadva a börtönbüntetések alternatív intézkedéseinek és a helyettesítő büntetések, valamint a büntetések végrehajtását biztosító rugalmas módok elterjedését a különböző rendszerekben;

G) annak tudatában, hogy célszerű rendszeresen összehasonlítani a különböző igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási rendszereket, különösen az alternatív intézkedések, és a rövid időtartamú elítélések helyettesítő büntetésének alkalmazását, valamint tudva, hogy az abból adódó nehézségek ellenére, a tagállamokban közelíteni kell az igazságszolgáltatási gyakorlatok módjait;

H) aggódva azok miatt a nagyon kedvezőtlen feltételek miatt, amelyek még most is igen nagyszámú európai büntetés-végrehajtási intézetben uralkodnak, különösen amiatt, hogy az alapvető emberi jogokat, azzal ellentétben, amelyet a nemzetközi egyezmények és a tagállamok alkotmányai kimondanak, nem tartják tiszteletben, ami igen súlyos kárt okoz a későbbi polgári életbe való beilleszkedésben;

I) teljes mértékben csatlakozva az Európa Tanács által megfogalmazott célkitűzésekhez, különösen a fogvatartás káros hatásainak a legkisebbre való csökkentésében és a büntetés humanizálásának szükségességét illetően;

J) bátorítva a több tagállam által a fogvatartási rendszer hatékonyságának javítása érdekében tett erőfeszítések által, a fogvatartottak fogvatartásának és

társadalomba beilleszkedésének igazságosabbá és emberibbé tétele és korszerű intézetek építése érdekében tett erőfeszítései láttán;

K)nyugtalanságot érezve különösen a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága miatt az Unió több országában, ami nagymértékben veszélyezteti a társadalmi beilleszkedés esélyeit a fogvatartottak testi és lelki egészségében mutatkozó következmények révén, és károsan érinti a személyi állomány munkafeltételeit, valamint a szakmai, oktatási, kulturális és sporttevékenység lehetőségét;

L)tekintettel arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek lakói tiltott alkalmazású szerek függő fogyasztói, ami önmagukra, fogvatartott-társaikra is veszélyt jelent, és tágabb értelemben a büntetés-végrehajtási intézetek diszfunkcionalitásának kockázati eleme (korruptió-kísérletek);

M)mélységes nyugtalanságot érezve a büntetés-végrehajtási intézetekben elkövetett öngyilkosságok számának több európai országban a közelmúltban bekövetkezett emelkedése miatt;

N)nyugtalanságot érezve az előzetes letartóztatásba vételek és időtartamuk miatt; határozottan emlékeztetve arra az alapelvre, amely szerint mindenki, aki ellen büntetőeljárás indul szabad, és minden jogát élvezi; hogy az előzetes letartóztatás nem csupán az esetleges elítélés előrehozatalát és vitathatatlan személyes hátrányt jelent, hanem az ártatlanság véelme alapjogának mellőzését is jelenti; tehát csak akkor legitim, ha abszolúte szükséges.

1. Felkéri a tagállamokat, hogy maradéktalanul alkalmazzák az Európa Tanács büntetés-végrehajtási szabályaiban foglalt rendelkezéseket, különösen a higiénia minimális követelményeire: a zárkák berendezésére, az élelmezésre, az öltözködésre, a fűtésre, továbbá tisztálkodási helyiségekbe jutásra, a munkában való részvételre, az oktatásra, a képzésre, valamint a társadalmi-oktatási, kulturális és sporttevékenységekre vonatkozó szabályokat, amely mindazon olyan elem, amelyik a börtönlakó méltóságának része, és hozzájárul a polgári életbe való beilleszkedéshez; felkéri ezen kívül a tagállamokat, hogy szigorúan tartsák meg az Európa Tanácsnak a kínzás, az embertelen és megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott bizottságának ajánlásait, és fogadják meg a hozzájuk címzett tanácsokat;

2. nyomatékkal kéri, hogy vegyék figyelembe az elítélt családi környezetét, különösen legalábbis akkor, ha nincsenek pontosan meghatározott és indokolt ellen-

indikációk (büntársakkal való összejátszás lehetősége, maffia-típusú szervezkedés, a terrorizmus különleges formái, stb.), elősegítve a családja lakóhelyéhez közeli fogvatartást, és elősegítve a családi és intim látogatások megszervezését, specifikus helyiségek berendezésével, mivel a házastársak és a gyermekek mindig igen jótékony hatással vannak a fogvatartottak jó útra térésére, felelősségtudatának felébresztésére, és a polgári életbe való beilleszkedésére; kéri ezen kívül, hogy amikor két házastársat fosztottak meg szabadságától, segítsék elő teljes együttélésüket, vegyes jellegű körletekkel, feltéve, hogy azt kezelési és biztonsági okok nem ellenjavallják;

3. emlékeztet arra, hogy a mozgási szabadságtól való megfosztás nem jelent minden alapvető szabadságtól való megfosztást; hogy a gondolat-, vélemény-, szólásszabadságot, politikai vagy vallási hovatartozást ebben a tekintetben kötelező tiszteletben tartani, hasonlóképpen a politikai jogokat, különösen pedig a javak kezeléséhez való jogot, kivéve, ha azt bíró kifejezetten megtiltja;

4. kéri, hogy az Unió minden tagállama alaptörvényt dolgozzon ki a büntetés-végrehajtási intézetekről, amely olyan keretet határoz meg, amely egyszerre szabályozza a belső jogi (anyagi) rendszert, a külső jogi rendszert, a kifogásolási jogát, továbbá a fogvatartottak kötelezettségeit, és olyan független ellenőrző szervet hoz létre, amelyhez a fogvatartottak fordulhatnak jogaik megsértése esetén;

5. úgy véli, hogy a speciális biztonsági rendszereket a büntetés-végrehajtási intézetekben csak kivételesen, és olyan törvény alapján szabad alkalmazni, amely meghatározza mindezeknek a rendszereknek az alkalmazási feltételeit, leghosszabb időtartamukat, a védelemhez való jogot és a fogvatartottak jogorvoslathoz való jogát;

6. elítéli a fogvatartott-népesség körében minden faji, etnikai, nemzeti vagy vallási hátrányos megkülönböztetést, és kéri különösen a sebezhető csoportok védelmét a fogvatartott társak vagy a személyi állomány tagjai részéről megnyilvánuló ellenséges magatartásokkal szemben;

7. hangsúlyozza, hogy fontos a börtönbüntetésre vonatkozó minden kérelmet, különösen, ha az a büntetés mérséklését vagy az adott büntetés végrehajtási feltételeinek felülvizsgálatát érinti, szakosított bírósági fórum vizsgálja meg, amely nem lehet az, amelyik az ítéletet hozta;

8. felkéri a közhatóságokat, hogy a börtönstruktúrákban a lehető legtöbb munka-, képzési-, kulturális és sporttevékenységet biztosítsanak, amelyek elengedhetetlenül fontosak a fogvatartottnak a polgári életbe történő visszatéréséhez;

9. hangsúlyozza, hogy ha nem elkerülhető, hogy több fogvatartott osszon meg egy zárkát, a megosztást gondosan kell végrehajtani;

10. felkéri a tagállamokat, hogy hozzanak meg minden hasznos intézkedést annak a problémának a megoldásához, amelyet a személyi állomány tagjai és a fogvatartottak elleni fenyegetések és agressziós cselekmények jelentenek;

11. felhívja a figyelmet arra, hogy a büntetés-végrehajtási központok egészségügyi szolgálatai egészének olyan szolgáltatási színvonalat kell a fogvatartottak számára biztosítania, mint amely az ország bármely más lakosa számára biztosítotthoz hasonlítható, különösen azt a lehetőséget, hogy éjszaka azonnal ügyeletes orvosi szolgálathoz jusson;

12. kéri, hogy büntetés-végrehajtási intézetben való fogvatartáskor minden fogvatartottról valódi egészségügyi állapotfelmérés készüljön, és bátorítja az egészségügyi oktatást és a saját test megismerését; hangsúlyozza ezen kívül a börtön elhagyásakor a külső orvosi állapotkövetés fontosságát;

13. hangsúlyozza a pszichiátriai ápoltak specifikus helyzetét, és kéri, hogy megfelelő fogvatartási feltételekben és megfelelő pszichiátriai elhelyezésben részesüljenek;

14. kéri, hogy a tagállamok szigorúan alkalmazzák az Egészségügyi Világszervezetnek a HIV vírus fertőzés és az AIDS ellen börtönkörnyezetben való küzdelemre vonatkozó alapelveit tartalmazó irányelvét;

15. sürgeti a tagállamokat abban, hogy humanitárius okok miatt és az egyén méltóságára tekintettel hozzanak létre a nagyon súlyos és gyógyíthatatlan betegségben szenvedő fogvatartottak számára olyan jogi mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik, hogy életük legvégső időszakát saját társadalmi-családi környezetükben tölthessék, és amikor a családba fogadás nem lehetséges, kéri, hogy a büntetés-végrehajtási adminisztráció olyan szövetségekkel és nem-kormányzati szervezetekkel (NGO) hozza létre a szükséges kapcsolatokat, amelyek ilyen típusú betegekkel foglalkoznak;

16. felhívja a figyelmet a börtönben lévő nők specifikus igényeire, különösen a várandósság, a szülés és a gyermek első életévei tekintetében, és kéri, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben lévő gyermekek és nők a helyszínen részesüljenek a kisgyermekkor ellátáshoz igazodó szolgáltatásokban, legalább a gyermek kétéves koráig; hangsúlyozza, hogy ezen kívül fontos, hogy az édesanyjuk

mellett maradni kényszerülő gyermekek társadalmi és iskolai környezetében a hátrányos megkülönböztetés minden formáját küszöböljék ki, és mindenkor, amikor az anya helyzete lehetővé teszi, segítsék elő az anyának és a gyermeknek a büntetés-végrehajtási intézeteken kívül levő, speciális egységekben való elhelyezését;

17. úgy véli, hogy a kiskorúaknak nincs helyük a büntetés-végrehajtási intézetekben, és nyomatékkal ajánlást tesz a tagállamokban olyan konstruktív és humánus büntetőjog bevezetésére a fiatalok számára, amely azok felelősségén és képességein alapul, továbbá a büntetés-végrehajtási intézetbe való zárás alternatíváiról, és amennyiben lehetséges, gyakran a felrótt magatartásnak betudható érzelmi és tanulási hiányosságok megszüntetését célzó intézkedésekről rendelkezik;

18. azt az ajánlást teszi, hogy a kábítószerfüggő fogvatartottak gyógyintézeti elhelyezéshez kötött, vagy a büntetés-végrehajtási intézetek által jóváhagyott szakellátásban részesüljenek, és szigorú feltételek mellett jussanak külső önkéntes rehabilitációs programokhoz;

19. nyugtalanítja az olyan fogvatartottak magas száma, akik tiltott kábítószer-függők, és kéri, hogy minden büntetés-végrehajtási intézetben valósítsanak meg kábítószer-ellenes és csempészet-ellenes politikákat;

20. emlékeztet arra, hogy az előzetes fogvatartásnak továbbra is meg kell tartania kivételes jellegét, és semmi esetre sem alkalmazható a beismerés megszerzését célzó kényszereszközként;

21. sajnálatát fejezi ki amiatt, hogy az alternatív intézkedések alkalmazását gyakran a felügyeletet ellátó bíróságok anyagi eszközeinek hiánya, a túlságosan bürokratikus, vagy kevésbé szelektív utasítási rendszerek, továbbá a hozzáférési módok ismeretének hiánya akadályozza meg;

22. szükségesnek tartja a rövid időtartamú elítélések helyett alkalmazott alternatív intézkedések és helyettesítő büntetések ellenőrzését, hatékonyságuk, a visszaesés arányának és a polgári társadalomba való részvétel nyilvánvalóvá tétele végett;

23. úgy ítéli meg, hogy a társadalomba való beilleszkedési terveket, továbbá az alternatív intézkedéseket és helyettesítő büntetéseket összességükben folyamatosan össze kell hangolni a büntetés-végrehajtási intézetekben, a bíróságokon és az önkéntes szervezetekben képviselt különböző foglalkozások között;

24. külön hangsúlyozza a nyomozati eljárások gyorsításának fontosságát, főképpen, amikor a nyomozás a terhelt előzetes fogvatartása mellett folyik;

25. felhívja a figyelmet a büntetés egyéniesítésének prioritására, úgy, hogy a felelős bíróság és a büntetés-végrehajtási adminisztráció által kidolgozott büntetés-végrehajtási terv mindenben vegye figyelembe az elítélt bejelentéseit; hangsúlyozza, hogy az alternatív büntetésnek vagy a szabadságvesztés büntetésnek lehetőséget kell adnia a bűnös számára, hogy kárpótolja a sértettnek okozott sérelmet;

26. hangsúlyozza, hogy a büntetés mérséklésének, a közkegyelemnek vagy az egyéni kegyelemnek, jellegüktől függetlenül, az érintettek és a közvélemény számára jól érzékelhető értelemmel és jelentéssel kell rendelkezniük, vagyis, igazodniuk kell azoknak a személyes helyzetükhöz, akiknek szólnak;

27. hangsúlyozza, hogy a szabadságvesztést helyettesítő büntetéseket mindenkor alkalmazni kell, amikor a javak és személyek biztonsága megengedi;

28. felkéri a közhatóságokat, hogy alkalmazzák a félszabad büntetés-végrehajtás, vagy a nyitott környezetben való büntetés-végrehajtás rezsimjét, és úgy járjanak el, hogy ezeket a rezsimeket az állampolgárok biztonságának és az elítéltek felelősségének légkörében alkalmazzák;

29. nyomtatékosan kéri a tagállamok közhatóságait, hogy készítsék fel a fogvatartottakat a szabad életre és tegyék számukra lehetővé, hogy részt vegyenek a saját személyük vagy családjuk szempontjából különösen fontos eseményeken, adjanak számukra eltávozási engedélyt, ha nem valószínű, hogy újabb törvénysértést vagy újabb vétséget követnek el;

30. ajánlja a rövid tartamú büntetések helyett alternatív büntetések alkalmazását; különösen azokét, amelyek már bizonyították hatékonyságukat az Unió egyes országaiban, például a közérdekű munka, a napi tételek Németországban, az elektronikus karperec viselése Svédországban; ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy az elektronikus kontroll e módját nem szabad alkalmazni az előzetes letartóztatás, a próbára bocsátás és a feltételes elítélés helyett, amelyek az ítélettel vagy elítélés felfüggesztésével használatos alternatív büntetések, amelyeket azonban a büntetésük végén levő elítéltek számára tartanak fenn;

31. hangsúlyozza azt, hogy mennyire fontos a nagyközönség tudomására hozni a büntetés-végrehajtás intézményének céljait és eszközeit, annak érdekében,

hogy a börtönlakók társadalomba való beilleszkedésére irányuló erőfeszítések a lakosság körében általában polgári szolidaritással találkozzanak;

32. felkéri az Európai Unió közhatalmi szerveit, különösen pedig a tagállamok kormányait, hogy konkrét politikákat határozzanak meg a büntetésüket letöltött fogvatartottak szakmai beilleszkedésének elősegítésére, és mindenfajta hátrányos megkülönböztetés felszámolására, amely sajnos napjainkban igen gyakori, és amely a gyakorlatban a szakmai beilleszkedés minden lehetőségétől megfosztja őket a vállalkozások és a közigazgatás nagy szektorában;

33. elismeri az őrszemélyzet munkafeltételeit; hangsúlyozza alap- és továbbképzésük fontosságát, továbbá munkafelvételeik javításának jelentőségét, és bátorítja a tapasztalatcsere megkönnyítésére irányuló hálózatok létrehozását;

34. úgy véli, hogy a fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk méltó és kellően díjazott munka végzésére;

35. felkéri az Unió államait és kormányait, hogy még inkább hangsúlyozzák a szociális-oktató segítő személyi állomány felvétele, képzése és munkába állítása területén való erőfeszítéseket mind az intézeteken belül, mint pedig nyitott környezetben, továbbá a büntetés letöltése utáni nyomon követés keretében;

36. úgy véli, hogy a szabadságelvonáson kívüli büntetéseket kívánatos kiszabni a kábítószerfüggőkkel szemben a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága elleni küzdelem érdekében, a kábítószerfüggőket segítve abban, hogy számot vessenek a függőségükkel;

37. megerősíti, hogy a kormányoknak továbbra is teljes felelősséget kell vállalniuk a büntetés-végrehajtási intézetekben az élet- és életfeltételek megszervezéséért, és hangsúlyozza, hogy mennyire veszélyes a büntetés-végrehajtással, az intézményeken belüli fegyelemmel és biztonsággal kapcsolatos bármely felelősséget/feladatot átruházni;

38. felhívja a közhatalmak figyelmét a börtönkörnyezethez közeli egyesületek és nem-kormányzati szervezetek által végzett munka fontosságára, amelynek megkerülhetetlen szerepe van a fogvatartottakkal való foglalkozásban és beilleszkedésben, és tevékenységeik fokozott támogatását kéri;

39. felkéri a tagállamokat, hogy hozzanak meg minden rendelkezést a külföldieket feltartóztató központokkal és váróövezetekkel kapcsolatban, avégett,

hogy a feltartóztatott személyeket megfelelően tájékoztassák jogaikról és azok képesek legyenek jogukat gyakorolni;

40. kötelezi a Bizottságot, hogy kövesse nyomon a jogi és büntetés-végrehajtási rendszerek alakulását és az emberi jogokról szóló éves jelentés alkalmával közölje az Európa Tanács és a jelen határozat által létrehozott büntetés-végrehajtási normák alkalmazásának állapotát, valamint a különböző, hatályos jogszabályok közelítése érdekében hozott intézkedésekről;

41. kéri, hogy az európai képviselők rendelkezzenek az Európai Unió területén lévő büntetés-végrehajtási intézetek és külföldiek feltartóztató központok látogatásához való jogosultsággal;

42. megbízza elnökét, hogy a jelen határozatot küldje meg a Bizottságnak, a Tanácsnak, továbbá a tagállamok kormányainak és parlamentjeinek.

Az átfogó reformok közül – a terjedelem nagyságára figyelemmel – csak néhányat emelek ki: Így

- a pillérstruktúra felszámolása, a szabadság, a biztonság, jog térségének az Unió közös intézményi, jogi keretében történő elhelyezése,
- az együttműködés hatékonyabbá tétele, a döntéshozatal felgyorsítása érdekében a szabadság, biztonság, jog térsége nagy részén - kivéve a rendőrségi és családjogi együttműködést - a közösségi módszer alkalmazásának fő szabállyá tétele, azaz áttérés a minősített többségi döntéshozatalra,
- a közösségi szintet, az európai jog szerepét erősíti az Európai Bíróság joghatóságának kiterjesztése a szabadság, biztonság és jog térsége egészére,
- a polgár-közeliséget, az európai polgárok jogainak formális védelmét erősíti az Alapjogi Charta beépítése az alkotmányos szerződésbe, az emberi, az alapvető polgári, az igazságszolgáltatással összefüggő és más jogok és elvek kodifikálása,
- az Unió föderatív jellegét erősíti az Európai Ügyészség jogalapjának az alkotmányos szerződésben történő rögzítése, a szövetségi nyomozó hatósági szint megjelenítése.

A szakirodalomban többen elemezték azt, hogy a nemzeti keretek közé szorított büntető igazságszolgáltatás milyen módon alakul át az Európai Unióban.

Ligeti Katalin szerint az Európai Unió büntetőpolitikája megvalósítására alapvetően két út áll nyitva: a harmonizáció és az egységesítés. A szakértő csoport által elkészített dokumentumban, a Corpus Jurisban megfogalmazott modell alapján a szerző a következőket állapítja meg: „Az itt vázolt megközelítésből kiderül, hogy az Európai Unió büntetőpolitikája a tagállamok közötti jelenleg érvényesülő bűnügyi együttműködési formák fokozatos felváltására irányul. Az új modell lényege, hogy a tagállamok területe a büntető igazságszolgáltatás gyakorlása szempontjából egy egységes jogterületet alkosson - espace judiciaire européenne.

Bármely módon kerül sor az európai büntetőjog kialakítására, mindenképpen szükséges a büntetőjogi szuverenitás hagyományos elvének a feladása, s annak elfogadása, hogy a büntetőjog alkotása és alkalmazása területén a nemzetállam kizárólagos hatásköre megszűnik.”¹⁸⁹

Ugyanő - a közösségi jog és a büntetőjog, illetve az uniós jog és a büntetőjog viszonyát vizsgálva - megállapítja: „... az európai jog és a büntetőjog viszonyában a harmonizációs folyamat nagyfokú összetettsége... figyelhető meg. Az európai jog előírásai befolyásolják a nemzeti büntető igazságszolgáltatás minden szegmensét: bizonyos magatartások büntetendővé nyilvánítását, a kiszabható büntetések fajtáját és mértékét, a büntetések alkalmazásának módját, a büntetőbíróságok jogértelmezését.”

Karsai Krisztina az európai büntetőjogi integráció jövőjéről szólva kijelenti: „... bizonyosra vehető, hogy Európában a nemzeti keretek közé szorított büntető igazságszolgáltatás ideje lejárt, s új korszak kezdődött - a büntetőjogi rendszerek egymás mellettisége „átjárhatóságra” változott.”¹⁹⁰ Megfogalmazza azt is, hogy „...Bármilyen képet is öltson majd a jövő európai büntetőjoga, az egyéni emberi jogok érvényesülésének ma biztosított szintjét garantálni kell, az egyént érintő „európai” büntetőjogi vívmányokról.... való lemondás áldozata nem pótolható az ezzel elérhető esetleges, olykor igen kétséges bűnüldözési előnyökkel. A jövőt tekintve a regionális, európai emberi jogvédelem további erősödése várható, azonban a bűnüldözésben, a büntető igazságszolgáltatásban ... megfigyelhető a hatékonyság

¹⁸⁹ Ligeti Katalin In.: Wiener A. Imre (szerk.): Büntetőjog Általános Rész. KJK.-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 301. oldal

¹⁹⁰ Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzlet kiadó Kft. Budapest, 239. oldal

iránti igény előtérbe kerülése, aminek következetes érvényesítése a terhelti - vagy éppen harmadik személyhez kötődő - jogok csorbulásához vezethet.”¹⁹¹

Hangsúlyozza azt is, hogy az európai büntetőjogi integrációban az egyén védelme érdekében az emberi jogvédelem kikristályosodott standardjaira kell támaszkodni. Felhívja a figyelmet arra, hogy megszületett az Alapjogi Charta, illetve az uniós alkotmány, de az emberi jogokról szóló rendelkezések nem teljesen ugyanazok, mint az európai emberi jogi egyezményben, ezért az nem látható előre, hogy a kétféle jogvédelem (Emberi Jogok Európai Bírósága, illetve a Közösségi Európai Bíróság) milyen tényleges viszonyban is fog egymással állni.

Az együttműködés mélyítésének szándékát jelzi, hogy az Európai Unió Bizottsága javaslatot tett a 2004-2009. közötti időszakra egy jogalkotási programra (Tampere II.). E programtervezet tartalmazta többek között a következőket: az EU formális belépése „Az emberi jogokról és alapszabadságokról szóló európai egyezmény”-be, koherens büntetőjogi politika létrehozása (középpontban az Eurojusttal, az Európai Ügyészséggel).¹⁹² (Eddig a Közösségi Bíróság konkrét határozatokban és az Európai Parlament nem kötelező, csak ajánló határozatával tette meg.)

Mindezeket azért kellett felvázolni, hogy figyelem irányuljon arra; mindez nem maradhat nyom nélkül a büntetés-végrehajtás intézmény-rendszerében. Elképzelhetetlen, hogy ne alakuljon ki együttműködés, ne alkossanak egységes szabályokat, standardokat, ne folytatódjon a büntetés-végrehajtási rendszerek közeledése az egyes tagállamokban, és ez ne érintené a fogvatartottak jogait, a jogvédelem mechanizmusait. Idéznünk kell az EP A4-0369/98. sz. határozatának 4. pontját: „(az Európai Parlament) Megköveteli, hogy az Európai Unió tagállamai vegyenek részt a büntetőjogi alaptörvény kidolgozásában, amely keretet szolgáltat majd a fogvatartottak belső (materiális) és külső jogi helyzetének, panaszjogának és kötelezettségeinek szabályozására, valamint amely független felügyeleti szerv létrehozását irányozná elő, ahová a fogvatartottak jogaik megsértése esetén fordulhatnak.” Megjegyezhető, hogy az angol szöveg büntetés-végrehajtási törvényre

¹⁹¹ Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzlet kiadó Kft. Budapest, 242. oldal

¹⁹² V.ö.: Tóth Árpádné dr. Masika Edit: A szabadság, a biztonság, jog európai térségének reformja az európai alkotmányozás tükrében. Európai Műhelytanulmányok. 97. Budapest, MHK 2004. 48-49. old.

utal: „4. Requests that all Member States of the European Union should set to work on drafting a fundamental prison law laying down a legal framework...”

Az Európai Unióban a fogvatartottak emberi jogainak védelme tehát, ha áttételesen is, de már érvényesül.

a) Az EU Bizottság által készített országvélemények emberi jogi helyzetértékelésében rendre megjelent, hogy „...sok börtönben a helyzet még mindig aggályos”(1998.), „aggasztó, hogy pl. a magyar börtönökben az intézmények befogadó képességénél 40 %-kal többen raboskodnak” (1999.) „A Bizottság ismét kiemeli a börtönök túlszűfoltóságát, amely az elmúlt év során tovább fokozódott.” (2000.) „A korábbi évekhez hasonlóan az értékelés ismét problémaként jelölte meg a börtönök túlszűfoltóságát.”¹⁹³

b) Az Európai Parlament ajánlására az Európai Unió Bizottsága 2002. szeptemberében létrehozott egy független szakértői testületet azzal a mandátummal, hogy az tájékoztassa az EP-t az Európai Unió alapjogi chartájában foglalt jogok érvényesüléséről a tagállamokban. A testületben a Bizottság által felkért, az adott kormányoktól független tudományos szakértők, professzorok dolgoznak, tagállamonként egy-egy. 2003 elején elhatározták a testület kiegészítését az új tagállamok egy-egy képviselőjével. 2003-tól valamennyi tag elkészítette nemzeti beszámolóját, a testület ezen alapuló jelentését az Európai Parlament tárgyalja.

„A nemzeti beszámolók a charta egyes cikkelyei kapcsán bemutatják és elemzik a nemzeti jogalkotás, a nemzeti bíróságok és egyéb hatóságok gyakorlatát, valamint a különböző nemzetközi fórumok... illetve az ENSZ emberi jogi intézményeinek az adott országgal kapcsolatos esetjogát, jelentéseit.”¹⁹⁴

Ha pl. a 2002. december 1. és 2003. december 1. közötti időszakra kiterjedően készült magyar beszámolóból a fogvatartottakat érintő részeket idézzük, pontosítások szükségességére figyelhetünk fel.¹⁹⁵

- A jelentés szól arról, hogy 2003. január 1-én hatályba lépett a fogvatartottak panaszjogára vonatkozó új szabályozás (18/2002. (XI. 30.) IM rendelettel módosított 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet). Technikai módosításról lehet beszélni, a Bv. tvr. szabályozása változatlan maradt.

¹⁹³ Lakatos István: Az emberi jogok kérdése az európai unióban. Acta Humana 2002/48. 46-66. oldal

¹⁹⁴ Az alapjogok helyzete Magyarországon 2003-ban. Fundamentum. 2004. évi 1.szám 177. oldal

¹⁹⁵ Az alapjogok helyzete Magyarországon 2003-ban. Fundamentum. 2004. évi 1.szám 180-181. oldal, 191. oldal

- A jelentés kitér a fogvatartás körülményeire, rámutatva az akkori túlsúlyfoltásra (161 %-os telítettség). A jelentés utal a büntetés-végrehajtás intézmény-rendszerének hosszú távú fejlesztéséről szóló kormányhatározatra, valamint a büntetés-végrehajtás fejlesztési programjáról szóló kormányhatározatra, amely 2003. és 2008. között új bv. intézetek létrehozását célozza meg. Az eredmények között megemlíti az új Veszprém Megyei Büntetési Intézet létesítését, és a folyamatban lévő sopronkőhidai felújítási munkákat. Azóta elkészült – időrendben említve – az új Tiszalöki és Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet is, a telítettség pedig 120 %-ra esett vissza. Ehelyütt is megemlítem, hogy nemcsak ezért. Arról is szólni kell, hogy a büntetéskiszabási gyakorlat szigorodása folytán máris 130 %-ra nőtt a telítettség, valamint bv. intézetek bezárása okából (Fővárosi Bv. Intézet II. Objektum, Állampusztai Országos Bv. Intézet Solti Objektum).

- A fogvatartottak panaszhoz való jogának érvényesülésével kapcsolatban kritikai megjegyzéseket fogalmaz meg a jelentés, és kissé sarkosan azt állapítja meg, hogy a fogva tartottak panaszhoz való joga nem tekinthető hatékonyan biztosítottnak. Az e jelentést írók szakmai felkészültsége is e tekintetben kívánni valót hagy maga után. Kevés helyen van annyi panasz fórum, lehetőség, mint Magyarországon.

- A CPT ajánlásában arra hívja fel a magyar hatóságok figyelmét, hogy a HIV-fertőzöttekkel kapcsolatos eljárásukat hozzák összhangba a releváns nemzetközi követelményekkel. Megjegyezhető, hogy ez már 2003-ban megtörtént, ezt a CPT látogató bizottsága konstataálta és közzétette. A jelentésírók lemaradtak az eseményekről, illetve nem mélyültek el a vonatkozó szakmai anyagokban.

- A fiatalkorú elítéltek helyzetéről az „aggasztó események, jelenségek” cím alatt ír a jelentés. Röviden bemutatja a három, fiatalkorúak fogvatartására létesült intézet (tököli, kecskeméti, szirmabesenyői) befogadási és létszám adatait. Azóta Pécssett is megkezdte működését az országban legkorszerűbb Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete. A fiatalkorú nők elhelyezését tekintette a legnagyobb problémának, akik közül hatan Pálhalmán tartózkodnak. Ehhez is hozzá kell fűzni, hogy az ügyészség jóval korábbi hatékony intézkedése következtében megoldódott a fiatalkorú lányok törvényes elhelyezésének ügye. Lehetne még hosszasan sorolni az országjelentés hiányosságait. Célszerű lenne valóban hozzáértő, büntetés-végrehajtási

jogot tanult és azt értő szakemberrel is átnézetni az erről szóló országjelentést, amint az más államokban is szokás.

Hazánk az Európai Unióhoz való csatlakozással egy olyan integrációnak vált részesévé, amely célként tűzte ki maga elé a szabadság, a biztonság és a jog térségének megteremtését. A Szerződés az Európai Unióról („Szerződés”) 29. cikke szerint: „az Unió célja, hogy a büntetőügyekben folytatott rendőri és igazságügyi együttműködés területein a tagállamok közös fellépésének kidolgozásával ... biztosítsa a polgárok magas szintű biztonságát egy olyan térségben, amely a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapul.”¹⁹⁶

Az együttműködés ellen hat viszont az a tény, hogy a büntetőjog területén a tagállamok továbbra is ragaszkodnak a szuverenitásból fakadó büntetőhatalmukhoz. Ezt az Európai Bíróság egyik eseti döntése is megerősítette, amely megerősíti, hogy „a jognak a büntetőjog útján történő végrehajtása kizárólagosan a tagállamokat illeti meg.”¹⁹⁷ A rendőri és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés ezért „megmaradt a kormányközi együttműködés terepének, amelyben közösségi jog lassan születik, s így annak elsőbbségéről és közvetlen alkalmazhatóságáról sincs szó.”¹⁹⁸

A tagállamok egyelőre fenn kívánják tartani a belső büntetőjogi szabályozások különbözőségeit, amely felveti a személyek szabad mozgása elvének kihasználásán alapuló büntetőjogi forum shopping kérdését. Ez a fogalom „azt a folyamatot jelöli, amelynek során a nemzetközileg tevékeny bűnözők cselekményeik elkövetésére – valamint már felderített esetén – a büntetés végrehajtására azt az országot választják, ahol a büntetőeljárás, illetve a büntetés-végrehajtás esélye a legcsekélyebb, ahol a büntetés-végrehajtás szabályai az elítélt számára a legkedvezőbbek.”¹⁹⁹ A pozitív joghatósági konfliktusok egyértelmű rendezésének hiánya azonban a bűnüldöző hatóságok számára is lehetőséget ad a visszaélésekre. Példa erre, amikor az egyes tagállami szabályozásokat összehasonlítva, a büntetési tételek között fennálló különbségek alapján a terhelt számára előnyösebb vagy hátrányosabb döntést hozhatnak arra vonatkozóan, hogy mely tagállam járjon el az

¹⁹⁶ Az Igazságügyi Minisztérium Európai Közösségi Főosztályán működő Fordításkoordináló Egység munkatársai által 2003. májusában kiadott szöveg alapján.

¹⁹⁷ Case 186/87 Cowan (Jan William) v Trésor Public [1989] ECR 195, [1990] 2 CMLR 613. – idézi: Ligeti Katalin: Az európai közösség büntetőjoga. Állam és Jogtudomány XXXIX. évfolyam 1998., 334. oldal

¹⁹⁸ Szűcs Tamás, Kende Tamás, Dunay Pál, Nagy Boldizsár, Kardos Gábor, Jeney Petra: Az Európai Unió felépítése és működése; Európai közjog és politika, 166. oldal (Osiris, Budapest, 2003.)

¹⁹⁹ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 17. oldal

adott ügyben. Ez adott esetben az elkövető reszocializációjához (társadalomba való visszaillesztéséhez) kötődő társadalmi és igazságszolgáltatási érdek sérelmével is járhat. Könnyű belátni, „hogya a reszocializációt hazai környezetben eredményesebben lehet szolgálni. A büntetés végrehajtása külföldi elítélt esetén ugyanis a nyelvi és szociális korlátok miatt csak kis mértékben teszi lehetővé a reszocializációt.”²⁰⁰

A bűnügyi együttműködés és a büntetőjog fejlesztése – mint az említett problémákra adott válasz – „az Unión belül alapvetően két irányban mutatkozik meg: egyrészt a tagállamok közötti bűnügyi jogsegély fejlesztésében, másrészt a nemzeti büntetőjogok harmonizációját, sőt bizonyos mértékű egységesítését öleli fel.”²⁰¹

A bűnügyi jogsegély fejlesztése körében olyan jogintézményekről van szó, mint például az európai elfogatóparancs, a büntetőeljárás, illetve büntetés-végrehajtási célú átadás, az Európai Unió tagállamaival büntető ügyekben folytatott eljárási jogsegély (más néven: kis jogsegély) különböző formái, valamint az Európai Unió valamely tagállamában kiszabott pénzbüntetés végrehajtása egy másik uniós tagállamban.²⁰² A bűnügyi jogsegély körébe tartoznak még a rendőri és igazságügyi együttműködés különböző szervezeti megoldásai, mint például a rendőri szervek Europol-on, illetve az igazságügyi hatóságok Eurojust-on belüli együttműködése.²⁰³

Ami viszont a bűnügyi együttműködés területei közül a büntetés-végrehajtással szembeni követelményrendszer szempontjából igazán lényeges, az a nemzeti büntetőjogok harmonizációja. E fogalom alatt azt a folyamatot kell érteni, amely során végbemegy „a nemzeti jogrendszerek egyes különbözőségeinek valamilyen közös cél érdekében történő leépítése egyforma szabályok bevezetése nélkül.”²⁰⁴ E tendencia elsősorban a büntető anyagi jog területén bontakozik ki, mivelhogy az anyagi jogi megközelítés, vagyis „az egyforma cselekmények lényegében azonos megítélésnek és szabályozásnak megvalósítás”²⁰⁵ jóval szorosabb kapcsolatban áll az integráció gazdasági érdekeivel, mint az eljárási, illetve végrehajtási jogi harmonizáció.

²⁰⁰ Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK-KERSZÖV. – Budapest, 2004. 125. oldal

²⁰¹ Ligeti Katalin: Az Európai Unió büntetőpolitikája. Állam és Jogtudomány, XLIII. Évfolyam, 2002. 77. oldal

²⁰² E jogintézményeket a 2003. évi CXXX. törvény vezette be a magyar büntetőjogba.

²⁰³ Ld: Szerződés az Európai Unióról. 29-31. cikk

²⁰⁴ Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004. 31. oldal

²⁰⁵ Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004. 31. oldal

A jogközelítés szükségszerűségét aláhúzza a nemzetközi bűnüldözés hatékonysága és igazságossága (például, hogy minden tagállamban hasonló kényszerintézkedéseket alkalmazzanak), valamint a harmonizált anyagi jogi normák azonos szinten történő érvényre juttatásának követelménye, nem utolsósorban pedig az emberi-jogi garanciális szempontok. Ez utóbbit az Európai Parlament akként foglalta össze, hogy az „igazságszolgáltatáshoz való jog... magába foglalja a hatékony jogorvoslatot, a pártatlan bírósághoz, tisztességes, ésszerű időn belüli tárgyaláshoz és a jogi segítséghez való jogot, továbbá a gyanúsított személyek alapvető jogainak teljes tiszteletben tartását a büntetőper megkezdése előtt és a pert követően, illetve a tisztességes és emberséges bánásmódhoz való jogot az elítéltekkel szemben.”²⁰⁶

További érv, hogy a jogharmonizációs folyamatnak azért is érintenie kell a büntetés-végrehajtás szabályait, mert „egyre több külföldi személy kerül nem a saját államában börtönbe, és ez a külföldi fogvatartottak nagyfokú izolációjához vezethet”²⁰⁷, amely már a reszocializációs törekvés ellen hat.

Látni kell ugyanakkor, hogy a büntetés-végrehajtási jog terén az emberi jogok garanciális védelmének fontosságát nem csupán az Unió, és más, a demokratikus értékrend mellett kitartó államok emberi jogok iránti elkötelezettsége magyarázza, hanem maga a reszocializációs cél, mivel a „fogvatartott jogainak elismerése, sine qua non előfeltétele, mintegy kiindulópontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásának elősegítését.”²⁰⁸

Ha az európai uniós büntetés-végrehajtási jogot tágabban értelmezzük, azaz a fogalmat kiterjesztjük az Európa Tanács²⁰⁹ által megfogalmazott kötelező és nem kötelező erejű normákra, továbbá az egyes büntetés-végrehajtással (is) kapcsolatos uniós politikai dokumentumokra, akkor ez a fogalom mégiscsak értelmet nyer.

Egy közelmúltban megjelent cikk szerzője kifejti, hogy „az EU egyes tagállamai által külön, a nemzeti szuverenitásuk felhasználásával kötött nemzetközi szerződések alapján, illetve ilyen nemzetközi szerződések által létrehozott nemzetközi szervezetek által kibocsátott – tehát az egyes tagállamokra külön kötelező

²⁰⁶ P6_TA(2004)0022 számú európai parlamenti ajánlás [2004/2175(INI)]

²⁰⁷ Heike Jung/Hans-Jürgen Schrott: Das Strefrecht als Gegenstand der Rechtsangleichung in Europa, Goldammer's Archiv 1983. 252. p. – idézi: Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004. 36. oldal

²⁰⁸ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 82. oldal

²⁰⁹ A strasbourgi székhelyű regionális nemzetközi szervezetnek jelenleg 47 tagja van, közöttük az EU 27 tagállama.

– egyes normákon vagy komplex normarendszereken túlmutatóan, bár ezek alkalmazásával mégiscsak lehetséges közösségi büntetés-végrehajtási jogról beszélni”²¹⁰

Az európai (uniós) büntetés-végrehajtási jogot túlnyomórészt a fogvatartásra vonatkozó követelmények fedik le. E követelmények megfogalmazása, mint általában minden norma létrejötte bizonyos alapvető elvek elfogadásán alapul. Az európai börtönügy területén, a reszocializáció eszméjét kifejező három alapvető szokás megkülönböztetni: a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elvét.

A normalizálás, vagyis a büntetés-végrehajtási intézeten belüli életviszonyok közelítése az intézeten kívüli viszonyokhoz, a jogi szabályozás szempontjából azt jelenti, hogy a lehető legkisebb mértékben korlátozzák az elítéltek azon jogait, amelyek nem sajátosan a büntetés-végrehajtási jogviszonyból származnak. A szabadságvesztés büntetésnek tehát a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül. A normalizálás elve érvényesítésének legnagyobb gyakorlati akadálya azonban még mindig az intézeti férőhelyek szűkössége.

A nyitottság elve a rabok társadalomtól való teljes elszigetelésének tagadása. Ez a gyakorlatban a „lehetőség határáig szélesíti a fogvatartott kapcsolatát a külvilággal, másfelől (az intézetek) növelik a börtön és a társadalmi környezet közötti interakciót a külső erőforrások, szolgáltatások igénybe vételével, a közvélemény...rendszeres, hiteles tájékoztatásával.”²¹¹ A nyitottság érvényesítése akár azt is jelentheti, hogy a fogvatartottak számára engedélyezik az intézetek ideiglenes elhagyását. Ezen intézmény alkalmazása azonban „a fogvatartotti állomány kedvezőtlenebb összetétele miatt... szűkülő tendenciát mutat.”²¹²

A felelősség elve az elítéltek felelősségérzetének, önbecsülésének és önállóságának fejlesztésére aló törekvést foglalja magában. Ez az elv szorosan összefügg a bűnügyi együttműködés már említett emberi jogias elkötelezettségével, hiszen az elítéltet csak akkor lehet felelősségre szoktatni, ha a büntetés-végrehajtás elismeri út a szabályozás alanyának, azaz embernek. Ugyanakkor a felelősség elve

²¹⁰ Beregi Anita: A büntetés-végrehajtás európai dimenziói. Ügyészek Lapja 2008/4. 65. oldal

²¹¹ Csóti András-Lőrincz József: Múlt és Jövő (Jogharmonizáció és nemzeti sajátosságok), Börtönügyi Szemle. 1997/2. 38.

oldal

²¹² Lőrincz: Büntetőpolitika... 411. oldal

azt az ideát is kifejezi, miszerint az önbecsüléssel és felelősségérzettel felvértezett ember a jövőben tartózkodni fog a bűncselekmények elkövetésétől.

Az eddig taglaltakkal szemben az Európa Tanács REC(2006) 2-es számú ajánlása az „Európai büntetés-végrehajtási szabályokról” („Börtönszabályok”) a büntetés-végrehajtási jogirodalomban kikristályosodott alapelvi trichotómia helyett kilenc alapelvet ismer el.²¹³

Közelebbről:

- a szabadságuktól megfosztott személyek emberi jogainak tiszteletben tartása (1. pont);
- „a személyi szabadságuktól megfosztott személyek mindazon jogai megmaradnak, melyeket az ítélettel vagy az őrizetbe helyezéssel nem vontak el tőlük”²¹⁴ (2. pont);
- törvényi célokat alapul vevő arányosság mércéjének alkalmazása a szabadságelvönáson túlmenő jogkorlátozásokat illetően (3. pont);
- „azon börtönfeltételek, melyek megsértik a fogvatartottak emberi jogait, az erőforrások hiányával nem igazolhatóak” (4. pont);
- normalizáció (5. pont);
- reszocializáció (6. pont);
- a civiltársadalom börtönéletbe való bevonásának ösztönzése (7. pont);
- a személyi állomány központi szerepe, és ennek garanciális elemei (8. pont);
- kormányzati és nem kormányzati ellenőrzések és felügyelet szükségessége (9. pont).

A felsorolt alapelveknek az ajánlásban megfogalmazott „összes szabály értelmezésében és érvényesítésében zsinórmértékül kell szolgálniuk. Az alapelvek a szabályok szerves részét képezik és nem a Preambulum elemei vagy bizonyos specifikus szabályok”²¹⁵

Az Európa Tanács ajánlása a felsorolt alapelvektől elkülönítve, önálló rendelkezés formájában határozza meg a nemet, a rasszbeli hovatartozáson, bőrszínen, nyelven, valláson, világnézetén, nemzeti vagy társadalmi eredeten,

²¹³ V.ö.: Új európai börtönszabályok és magyarázatuk (továbbiakban: Európai Börtönszabályok), összeállította: Vókó György, 24-27. oldal (Ügyészek Országos Egyesülete, Budapest, 2007.)

²¹⁴ Juhász Zsuzsanna: Megújult Európai Börtönszabályok. Börtönügyi Szemle, 2006/3., 454-46. oldal

²¹⁵ Börtönszabályok, 24. oldal

nemzeti kisebbséghez való tartozáson, vagyonon vagy bármilyen más állapoton alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmát.²¹⁶ A kiemelés oka valószínűleg az lehet, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma a fejlett jogrendszerekben általános követelmény.

A büntetés-végrehajtási jog területén „Az...»európai normák« leggyakrabban nem konkrét jogforrások... hanem akár több, különböző szintű jogforrásból táplálkozó, általában elvi jelentőségű szabályok”²¹⁷, amelyek az Európa Tanácshoz és az Európai Unióhoz köthetők.

Az Európa Tanács keretében több büntetés-végrehajtási relevanciával bíró, emberi-jogi tárgyú nemzetközi egyezmény elfogadására került sor. Kiemelkedik az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (ismertebb elnevezésével: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye”, az „Egyezmény”), az 1987-ben elfogadott „A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény” („Kínzás elleni egyezmény”), az elítéltek átszállításáról szóló egyezmény, stb.

Az Egyezmény végrehajtását az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) hivatott biztosítani, melynek joghatósága – azon államok tekintetében, amelyek ezt elismerték – kiterjed az Egyezmény értelmezésére és alkalmazására. Az EJEB „többször is hangsúlyozta, hogy az Egyezmény élő dokumentum, melyet a mindenkori körülmények fényében kell értelmezni.”²¹⁸ Az EJEB előtt eljárást kezdeményezhet egyik részes állam a másik állam ellen (államközi panasz), valamint – meghatározott feltételekkel – a részes állam állampolgára, állampolgárainak csoportja, illetve nem kormányzati szervezete (egyéni és kollektív panasz).

A Kínzás elleni egyezmény végrehajtását a Kínzás, Embertelen, Megalázó Eljárás vagy Büntetés Elleni Európai Bizottság (European Committee for the Prevention of Torture – CPT) ellenőrzi. A CPT munkatársai időszakos vagy rendkívüli látogatásokat ehetnek a büntetés-végrehajtási intézményekben (7-9. cikk), de egyéni panasszal is lehet hozzájuk fordulni, különösen, ha fennáll a lehetősége, hogy az ügyben a hatóságok nem járnak el megfelelően. A CPT és a tagállami

²¹⁶ Börtönszabályok, 13. pont, 31. oldal

²¹⁷ Bereczki Zsolt: Az Európai Unió börtönügyi politikája. Börtönügyi Szemle. 2002/4. 78. oldal

²¹⁸ Shaw, Malcom N.: Nemzetközi jog. 231. oldal (Osiris, Budapest, 2001.)

hatóságok tagjait az eljárás során együttműködési és titoktartási kötelezettség terheli.²¹⁹

Az említett egyezményeken kívül, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága számos politikai jelentőséggel bír, de kötelező jogi erővel nem rendelkező határozatot, illetőleg kormányok számára megfogalmazott, konszenzuson alapuló ajánlást fogadott el büntetés-végrehajtást érintő tárgykörökben.²²⁰ Ezek a dokumentumok a szó valódi értelmében véve nem minősülnek jogforrásoknak, legfeljebb az úgynevezett „puha jog” (soft law) kategóriájába tartoznak, de hatnak a tagállami törvényhozásokra. A nem kötelező európai normák tehát nem „súlytalan” szabályok, mivelhogy a háttérükben ott van az a sajátos jogi-kulturális környezet, amely ezeket relevánsnak tekinti.

Az Európai Börtönszabályok betartásának elősegítése az Európa Tanács Alapszabályának keretein belül tevékenykedő, a Miniszterek Bizottsága ellenőrzése alatt álló két szakmai bizottság, jelesen a Bűnözési Problémák Európai Bizottsága (European Committee on Crime Problems – CDPC) hatáskörébe tartozik.

Az 1987-es Börtönszabályok bevezető részében az ajánlás megalkotói maguk hangsúlyozták, hogy „ez a szabályzat nem típuszabályok gyűjteménye, számos európai büntetőintézmény már túlhaladt rajta, mások igyekeznek a nyomukba lépni.”²²¹ Az új szabályozásból ez a tétel már kimaradt, viszont bekerült helyére egy meghatározás, mely szerint „e közös alapelvek megtartása erősíti a nemzetközi együttműködést ezen a területen.”²²² Az 1987-es ajánlás előremutató jellegét jól példázza az Európai Parlament 1998-ban elfogadott, A4-0369/98-as számú határozata, melyben a Parlament teljes mértékben csatlakozott az Európa Tanács célkitűzéseéhez.

Külön ki kell térni az új Börtönszabályok utolsó pontjára, amely követelményként fogalmazza meg a szabályzat „tudományos kutatásokon és a (...) büntetés-végrehajtásra alkalmazandó.. normákon és ajánlásokon”²²³ alapuló aktualizálását, amint ennek fontosságát az európai igazságügy-miniszterek 26.

²¹⁹ V. ö.: Lukács Krisztina: CPT látogatások Magyarországon. Collegium, 2007. 2-3. szám, 91. oldal

²²⁰ V. ö.: Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 377-378. oldal

²²¹ Európai Büntetőszabályzat. 4. oldal (Conseil de L'Europe, Strasbourg, 1991.)

²²² Börtönszabályok, bevezető...

²²³ Börtönszabályok, 108. Szabály

értekezletének 4. számú határozata is hangsúlyozta [MJU-26(2005), 4. végleges határozat, 11. bekezdés].”²²⁴

Az Európai Unió intézményéhez kötődő, büntetés-végrehajtást érintő dokumentumok közül mindenek előtt az Európai Unió 2000. decemberében megtartott nizzai csúcstalálkozóján elfogadásra került Európai Unió Alapjogi Chartáját kell megemlíteni. Bár a Charta nem vált az alapítószerződések szerves részévé, az Európai Bíróság „inspirációs forrásként”²²⁵ hivatkozhat rá, s ezzel a jogi relevanciáját erősítheti. Főtanácsnoki indítványokban, az Elsőfokú Bíróság, illetve a Bíróság ítéletében egyébként erre már sor került.²²⁶

A Charta eredetileg a tervezett Európai Alkotmány második részét képezte volna. A tagállamok elvetették az Alkotmány tervét és 2007-ben egy új szerződést dolgoztak ki, a Lisszaboni szerződést, amelyhez hozzákapcsolták az Európai Parlament által előzőleg már jóváhagyott és az uniós intézmények vezetői által 2007. december 12-én aláírt Alapjogi Chartát.

Kérdés, milyen viszonyban áll egymással az Európai Tanácshoz kötődő Egyezmény és az uniós Charta? Erre az utóbbi dokumentum 53. cikkelyének rendelkezése ad választ, mely szerint a Chartát az Egyezménnyel összhangban kell értelmezni, vagyis rendelkezéseinek nem lehet olyan értelmet tulajdonítani, amely sértene az Emberi Jogok Európai Egyezményét.

Viszonylag új fejlemény ugyanakkor, hogy a Bizottság olyan jogalkotási programot fogadott el, amely majdan a büntetés-végrehajtást is érinteni fogja. Ez a „Zöld könyv a büntetőjogi jogkövetkezményeknek az Európai Unióban történő egymáshoz való közelítéséről, kölcsönös elismeréséről, valamint kikényszerítéséről” („Zöld könyv”)²²⁷. E dokumentum első mondatában a Bizottság leszögezi, hogy „Az Európai Unió a maga számára célként tűzte ki, hogy a szabadság, a biztonság és az igazságosság területén magas színvonalú védelmet ajánl polgárainak. (...) Ezért a

²²⁴ Vókó György: Új európai börtönszabályok és magyarázatuk. Ügyészek Országos Egyesülete, Budapest-Pécs, 2007.

²²⁵ Várnay Ernő – Papp Mónika: Az Európai Unió joga. 241. oldal (KJK-KERSZÖV, Budapest, 2005.)

²²⁶ Id: A 2006. június 27-i ítélete a C-540/03 ügyben, Európai Parlament kontra az Európai Unió Tanácsa, a harmadik országbeli kiskorú gyermekek családintegrációs jogáról (2003/86/EK irányelv)

²²⁷ Green Paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union, 30.04.2004, COM(2004)334 final („Zöld könyv”).

Bizottság érdemesnek találja annak elemzését, hogy akadályát képezik-e a büntetőjogi büntetések terén fennálló nemzeti eltérések e cél elérésének?”²²⁸

„Ez az okmány – áll a Zöld Könyv bevezetőjében – előzetes megjegyzés abból a célból, hogy az erre vonatkozó válaszok és vélemények fényében egy második szakaszban jobb információkkal alátámasztott véleményt lehessen kialakítani jogalkotási javaslat hasznossága és megvalósíthatósága, valamint – bizonyos mértékben – a büntetőjogi büntetésekre általában alkalmazandó szabályok egymáshoz való közelítésére vonatkozóan általában, továbbá a szabadság-elvonással járó büntetések és alternatív szankciók Európai Unión belüli kölcsönös elismerése tekintetében.”²²⁹

A Zöld Könyv megállapítja: „A büntetések egymáshoz való közelítése segítené a közvéleményt abban, hogy azonos véleményen legyen az igazságosságról, ez pedig az egyik feltétele a szabadság, a biztonság és az igazságosság területe létrehozatalának. (...) A bűncselekmény meghatározásának és a büntetés súlyosságának ebből fakadóan történő egymáshoz való közelítése hatékony és egymással azonos mértékű védelmet nyújt a polgároknak az Unió egész területén egy olyan jelenséggel szemben, amely sérti a tagállamok által közösen elfogadott elveket és értékeket.”²³⁰

A Zöld Könyv kifejti, hogy „a büntetésekkel és azok kikényszerítésével kapcsolatos büntetőjogi szabályok egymáshoz való közelítése, minthogy növeli a kölcsönös bizalmat, szintén segít biztosítani az ítéletek kölcsönös elismerésének elfogadását. De a jogközelítés nem sine qua non-ja a kölcsönös elismerésnek, sokkal inkább az a helyzet, hogy ez a két, egymást kiegészítő rendszere az európai igazságosság elérésének. A tagállami jogszabályok egymással való összeegyeztethetősége így módon könnyebb lenne – az EU Szerződés 31. cikk 1c bekezdésének megfelelően – és javulna a tagállami hatóságok között a határozatok végrehajtása során történő együttműködés (31. cikk 1a bekezdés). A büntetés-

²²⁸ „The European Union has set itself the objective of offering its citizens a high level of protection in an area of freedom, security and justice). For this the Commission considers that it is worth analysing whether national differences regarding criminal penalties are an obstacle to attaining that objective.” Zöld Könyv, bevezető

²²⁹ „This document is a preliminary reflection instrument so that at a second stage a better informed opinion can be reached, in the light of the reactions and comments on it, on the utility and feasibility of a legislative proposal, and to some extent also on the approximation of the rules applicable to criminal penalties in general and to the mutual recognition of custodial sentences and alternative sanctions in the European Union.” Zöld Könyv, bevezető

²³⁰ „The approximation of penalties would help to give the general public a shared sense of justice, which in one of the conditions for establishing the area of freedom, security and justice. (...) Approximation of the definition of the offence and of the level of the penalty incurred for it, provides effective and equivalent protection for citizens throughout the Union against a phenomenon that strikes against the principles and values shared by the Member States.” Zöld Könyv, 1. 1., első bekezdés.

végrehajtás körülményeinek a tagállamok közötti egymással való összeegyeztethetősége elősegítené a személyek rehabilitálását azzal, hogy lehetővé tenné számukra büntetésüknek az elítélés helyétől eltérő tagállamba való letöltését.”²³¹

Mindazonáltal „Nem elég, például megállapítani a tagállamokban alkalmazható büntetési szintek hasonló szintjét, ha a kiszabott büntetés végrehajtása az egyik államban rugalmasabb, a másikban szigorúbb.”²³²

A jövőbeni célok felvázolása mellett a Zöld Könyv a jelenlegi helyzetet is értékeli, és megállapítja, hogy bár az európai uniós szerződés 31. cikkének c) bekezdése kiterjed a büntetőjogi büntetések végrehajtásának szabályaira, az Európai Unió „ezen a területen eddig nem volt aktív.”²³³ Ezt a megállapítást nehéz vitatni, de nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az uniós intézmények közül az Európai Parlament már elfogadott néhány – igaz szintén politikai jellegű, soft law – dokumentumot. Bár ezek közvetlen gyakorlati jelentősége igen csekély, (tán még az Európa Tanács-i ajánlásoknál is csekélyebb), az európai közvélemény formálásában van némi szerepük. Ilyen például az Európai Parlament már említett 1998. december 17-i határozata, amely külön foglalkozott a büntetés-végrehajtási intézetek helyzetével, és ezzel kapcsolatban kimondta, hogy „a büntetés-végrehajtási intézetek rendjéért, és az azokban uralkodó életfeltételekért továbbra is a kormányok tartoznak teljes felelősséggel.”²³⁴ „Ezzel (pedig) nyilvánvalóvá tette, hogy az állam a büntetés-végrehajtás felelősségétől privatizálás útján nem szabadulhat meg.”²³⁵

A hazai bv. kódex jelenleg is zajló kodifikációja kapcsán, mintegy különös aktualitást emelném ki a határozat 4. pontját, amely „kéri, hogy az Unió minden tagállama alaptörvényt dolgozzon ki a büntetés-végrehajtási intézetekről, amely olyan keretet határoz meg, amely egyszerre szabályozza a belső jogi (anyagi)

²³¹ „... the approximation of rules of criminal law concerning penalties and their enforcement also helps to secure acceptance of the mutual recognition of judgments, since it enhances mutual trust. But approximation is not a sine qua non for mutual recognition; rather, these are two complementary mechanisms for achieving the European area of justice. Compatibility between the rules applicable in the Member States would thus be facilitated, as required by Article 31(1)© of the TEU, and cooperation between the authorities of the Member States in the enforcement of decisions (Article 31(1)(a)) would be improved. Compatible conditions for enforcement of penalties between the Member States would promote the rehabilitation of persons by allowing them to serve their sentence in a Member State other than the one where they were convicted.” Zöld Könyv, 1.1., második bekezdés.

²³² „It is not enough, for instance, for similar penalty levels to be set in the Member States if penalties, once imposed, are applied more flexibly or more strictly in one country than in another.” Zöld Könyv, 1.1., ötödik bekezdés.

²³³ Zöld Könyv. 2.1.11;

²³⁴ Határozat az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről (Átváltoztatások és helyettesítő büntetések), BSz., 1999/3. 10. oldal (Forrás: Zeitschrift für Strafvollzug und Strafgefälligenhilfe 1999. 2. 106-110. p. Bundesrat Drucksache 20/99 (1999. 01. 14.).

²³⁵ Harold Presuker megjegyzései a határozathoz (ford: Karsai Krisztina), BSz., 1999/3. 12. oldal

rezsímet, és a külső jogi rezsímet, a kifogásolás jogát, továbbá a fogvatartottak kötelezettségeit, és olyan független ellenőrző szervet hoz létre, amelyhez a fogvatartottak fordulhatnak jogaik megsértése esetén.”²³⁶

Az Unió tehát egyelőre nem számol azzal, hogy a közeli jövőben valamiféle egységes uniós büntetés-végrehajtási szabályozás jönne létre, ám arra ösztönzi a tagállamokat, hogy teremtsék meg a nemzeti szabályozások konvergenciáját, és habár ezt egyelőre a hazai jogalkotók belátásától teszik függővé (és ezáltal – tegyük hozzá – az adott ország fiskális helyzetétől is), már középtávon sem elképzelhetetlen, hogy az Unió megfogalmazzon bizonyos kritériumokat egy átfogó büntetőjogi jogalkotási program keretében.

Meglátásom szerint figyelmet kell fordítani a büntetés-végrehajtás szociális funkcióinak fejlesztésére, hogy a szociális szabályok érvényesüljenek a büntetés-végrehajtás rendszerében. Az elítéltek számára biztosított képzési, foglalkoztatási lehetőségek, a nyitott rezsímek működtetése jelentős mértékben elősegíti a társadalomba való visszailleszkedést, ami a bűnözés csökkenését eredményezheti. A büntetés-végrehajtás szociális politikák oldaláról történő megközelítést modern megközelítésnek tartják sokan Európában, amely mélyreható elemzést, a közösségi felelősség erősítését, valamint a különböző csoportok, szervezetek – így a kormányzat helyi szervezetei, az NGO-k, a helyi közösségek - együttműködését igényli. Az elítéltek társadalmi visszailleszkedéséhez, a képzési és különféle kezelési programok megvalósításához elengedhetetlen a helyi közösségek segítsége. Éppen ezért támogatni kell azokat a csoportokat, amelyek segítséget nyújtanak az elítéltek reszocializációjához. A bv. rendszerekben egyensúlyt kell kialakítani a büntetési és a szociális funkció között. A büntetőpolitikának szociális és rehabilitációs (társadalomba való visszatérést elősegítő) természetűnek kell lennie, a szociális politika a büntetés-végrehajtás fontos része.

A bűnözés elleni küzdelem nagy kihívás. Az alapvető jogok érvényesítése az országok demokratikus státuszát követeli meg. Az egyes országokban eltérőek azok a gazdasági tényezők, amelyek a különböző bűnözési szituációkhoz vezetnek, így e jogon belül is különböző megoldások születnek. Az emberek kritizálják a különféle megoldásokat, még a társadalmi kontrollt is. A büntetőjognak egyre súlyosabb bűncselekményekre kell választ adni, s a válaszokban megjelenő, az elkövetőt

²³⁶ V. ö.: Vóko György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 73. oldal

támogató magatartás kritikákat kap. Az egyéni felelősség természetes dolog, ugyanakkor a társadalom szociális és gazdasági tényezői is meghatározóak a bűncselekmények elkövetésében. Büntetés-végrehajtási jogi szempontból is fontos az alternatív szankciók szerepe. A büntetőpolitikának is fókuszálni kell a reintegrációra. Ez az alternatív szankciók alkalmazásának és a nyitott büntetés-végrehajtási intézetek működtetésével támogatásra talál.

Az Európai Unióban is tehát beindult a szabályozás e területen is.

Az Európa Tanács 2008. november 27. napján hozta meg az európai büntetés-végrehajtási jog fejlesztése szempontjából nagy jelentőségű 2008/909/IB. kerethatározatát a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról. Ennek előzménye volt, hogy 1999-ben Tampereben elfogadta a kölcsönös elismerés elvét, mint amelynek az Unión belül mind a polgári, mind a büntető ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapjává kell válnia. A szabadság, a biztonság és a jog Európai Unión belüli megerősítését célul kitűző hágai program²³⁷ szükségessé tette, hogy a tagállamok végrehajtsák az intézkedési programot, különösen a jogerős szabadságvesztés büntetések végrehajtása terén. Valamennyi tagállam megerősítette az Európai Tanácsnak az elítélt személyek átszállításáról szóló, 1983. március 21-i egyezményét. Ennek értelmében – emlékeztetőül – az elítélt személyek a velük szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés fennmaradó részének letöltése céljából csak az állampolgárságuk szerinti államba, és csak az érintett személy, valamint az érintett államok hozzájárulásával szállíthatók át. Az egyezmény 1997. december 18-i kiegészítő jegyzőkönyvét – amely bizonyos feltételekkel lehetővé teszi a személy hozzájárulása nélküli átszállítást – még nem erősítette meg minden tagállam. Olyan alapkötelezettségről nincs szó, amely szerint a büntetés vagy végzés végrehajtása céljából az elítélt személyeket át kellene venni. Azokban az esetekben, amikor az elítélt személyt a nemzeti jog vagy nemzetközi eszközök alapján valamely tagállamba vagy harmadik országba is át lehetne szállítani, a kibocsátó állam és a végrehajtó állam illetékes hatóságainak egyeztetése során kell mérlegelniük, hogy a végrehajtó államban

²³⁷ HL C 53., 2005. 3. 3. 1. oldal

történő végrehajtás jobban szabályozná-e a társadalmi beilleszkedés célját, mint a harmadik országban történő végrehajtás.

A büntetés végrehajtó államban történő végrehajtásának javítania kell az elítélt személy társadalmi beilleszkedésének esélyét. Az arról való meggyőződés érdekében, hogy a büntetés végrehajtó államban történő végrehajtása az elítélt személy társadalmi beilleszkedésének célját szolgálja-e, a kibocsátó állam illetékes hatósága olyan tényezőket vesz figyelembe, mint például az elítélt személy kötődése a végrehajtó államhoz, az, hogy az elítélt személy a végrehajtó államot tartja-e családi, nyelvi, kulturális, társadalmi vagy gazdasági kapcsolatai, illetve a végrehajtó állammal való egyéb kötődése helyének.²³⁸

A végrehajtó államnak –mielőtt visszautasítja a szabadságvesztés büntetéstől eltérő intézkedéssel járó büntetés elismerését, végrehajtását – mérlegelnie kell a büntetés e kerethatározattal összhangban történő átalakításának lehetőségét is.

Hangsúlyozottan fontos, hogy ez a kerethatározat tiszteletben tartja az alapvető jogokat, és szem előtt tartja az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkében elismert és az Európai Unió alapjogi chartájában, különösen annak VI. fejezetében megfogalmazott elveket. Ezen kerethatározat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető egy határozat végrehajtásának megtagadására vonatkozó tilalomként, amennyiben objektív okok alapján vélelmezhető, hogy a büntetés kiszabására az érintett személy neme, faji vagy etnikai származása, vallása, nemzetisége, anyanyelve, politikai véleménye vagy szexuális irányultsága alapján került sor, vagy hogy az érintett személyt az említett okok bármelyike miatt érte joghátrány.²³⁹

A kerethatározat értelmében büntetés bármely olyan szabadságvesztés büntetés vagy szabadságelvonnással járó bármely intézkedés, amelyet bűncselekmény elkövetése miatt határozott vagy határozatlan időtartamra szabtak ki büntetőeljárás alapján. Az a tény, hogy a büntetés mellett pénzbüntetés kiszabására és/vagy vagyonelkobzás elrendelésére is sor kerül, amelynek megfizetésére, behajtására vagy végrehajtására még nem került sor, nem akadályozza az ítélet továbbbítását.

Az ilyen pénzbüntetések és vagyonelkobzást elrendelő határozatok más tagállamban történő elismerésének és végrehajtásának a tagállamok között alkalmazandó eszközökön, különösen a kölcsönös elismerés elvének a

²³⁸ Európa Tanács 2008/909/IB. Kerethatározat bevezető része (9) bekezdése

²³⁹ Európa Tanács 2008/909/IB. Kerethatározat bevezető része (13) bekezdése

pénzbüntetésekre való alkalmazásáról szóló, 2005. február 24-i 2005/214/IB tanácsi kerethatározaton²⁴⁰, valamint a kölcsönös elismerés elvének a vagyonekmozgást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról szóló, 2006. október 6-i 2006/783/IB kerethatározaton²⁴¹ kell alapulnia.

Többször kihangsúlyozott követelmény, hogy „ez a kerethatározat nem érinti az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkében biztosított alapvető jogok és alapvető jogelvek tiszteletben tartásának a kötelezettségét.”²⁴²

A keretegyezmény 4. cikke tartalmazza az ítélet és a tanúsítvány egy másik tagállamba történő továbbításának feltételeit. Eszerint

„(1) feltéve, hogy az elítélt személy a kibocsátó államban vagy a végrehajtó államban tartózkodik, és feltéve, hogy ez a személy a 6. cikkben előírt esetekben ehhez hozzájárulását adta, az ítéletet a tanúsítvánnyal együtt – amelyre a formanyomtatványt az I. melléklet határozza meg – a következő tagállamok egyikének lehet továbbítani:

a) az elítélt személy állampolgársága szerinti tagállam, ahol a személy él; vagy

b) az az állampolgárság szerinti tagállam, amelyben az elítélt személy nem él, de ahova az elítélt személyt – a büntetés végrehajtását követően – kitoloncolják az ítéletbe vagy az ítélet következményeként hozott bírósági vagy közigazgatási határozatba, vagy az ítélet következményeként hozott bármely egyéb intézkedésbe foglalt kiutasításról vagy kitoloncolásról szóló rendelkezés alapján; vagy

c) az a) és b) pontban említetteken kívül bármely tagállam, amelynek illetékes hatósága hozzájárul az ítéletnek és a tanúsítványnak az említett tagállamba történő továbbításához.

(2) Az ítélet és a tanúsítvány továbbítására akkor kerülhet sor, ha a kibocsátó állam illetékes hatósága – adott esetben a kibocsátó állam és a végrehajtó állam illetékes hatóságai közötti egyeztetést követően – meggyőződött arról, hogy a büntetés végrehajtó állam általi végrehajtása az elítélt személy társadalomba való beilleszkedésének elősegítését szolgálja.

(3) Az ítélet és a tanúsítvány továbbítását megelőzően a kibocsátó állam illetékes hatósága bármilyen megfelelő módon egyeztethet a végrehajtó állam

²⁴⁰ HL L 76, 2005.3.22., 16. oldal

²⁴¹ HL L 328., 2006.11.24., 59. oldal

²⁴² Európa Tanács 2008/909/IB. kerethatározat 3. cikk (4) bekezdés

illetékes hatóságával. Az (1) bekezdés c) pontjában említett esetekben az egyeztetés kötelező. Ilyen esetekben a végrehajtó állam illetékes hatósága haladéktalanul értesíti a kibocsátó államot arra vonatkozó határozatáról, hogy hozzájárul-e az ítélet továbbításához.

(4) Ezen egyeztetések során a végrehajtó állam hatáskörrel rendelkező hatósága a kibocsátó illetékes hatóságának indokolással ellátott véleményét nyújthat be arról, hogy a büntetés végrehajtó állam általi végrehajtása nem segítené elő az elítélt személy társadalmi rehabilitációját és a társadalomba való sikeres beilleszkedését.

Ha nem kerül sor egyeztetésre, ilyen vélemény haladéktalanul benyújtható az ítélet és a tanúsítvány továbbítását követően. A kibocsátó állam illetékes hatósága mérlegeli ezt a véleményt, és határoz arról, hogy a tanúsítványt visszavonja-e vagy sem.

(5) A végrehajtó állam saját kezdeményezésre kérheti a kibocsátó államot az ítélet és a tanúsítvány együttes továbbítására. Az elítélt személy is kérheti a kibocsátó állam vagy a végrehajtó állam illetékes hatóságait az eljárás kezdeményezésére e kerethatározat alapján. Az e bekezdés alapján továbbított kérelmek nem kötelezik a kibocsátó államot az ítélet és a tanúsítvány együttes továbbítására.

(6) E kerethatározat végrehajtása során a tagállamok olyan rendelkezéseket fogadnak el, amelyek különösen figyelembe veszik az elítélt személy társadalmi rehabilitációjának elősegítését, és amelyek alapját képezik az illetékes hatóságok arra vonatkozó döntéshozatalának, hogy az (1) bekezdés c) pontja szerinti esetekben hozzájárulnak-e az ítélet és a tanúsítvány továbbításához.”

A kibocsátó vagy átadó állam minden információ beszerzése érdekében az Európai Igazságügyi Hálózat kapcsolattartóinak közbeiktatásával vizsgálatokat végez.²⁴³

Az ítélet a tanúsítvánnyal együtt csak akkor továbbítható az ítélet elismerése és a büntetés végrehajtása céljából a végrehajtó állam részére, ha ehhez az elítélt személy a kibocsátó állam jogával összhangban hozzájárulását adta. A 6. cikk (2)-(4) bekezdése alapján:

„(2) Az elítélt személy hozzájárulása nem szükséges, ha az ítéletet a tanúsítvánnyal együtt az alábbiak részére továbbítjuk:

²⁴³ HL L 191. 1998. 7.7.4. oldal

- a) az állampolgárság szerinti tagállamba, ahol az elítélt személy él;
- b) abba a tagállamba, amelybe az elítélt személyt – a büntetés végrehajtását követően – kitoloncolják, miután az ítéletbe vagy az ítélet következményeként hozott bírósági vagy közigazgatási határozatba, vagy az ítélet következményeként hozott bármely egyéb intézkedésbe foglalt kiutasításról vagy kitoloncolásról szóló rendelkezés alapján;
- c) abba a tagállamba, amelybe az elítélt személy az ellene a kibocsátó államban folyamatban lévő büntetőeljárásra tekintettel vagy a kibocsátó államban történt elítélését követően elszökött vagy más módon visszatért.

(3) Minden olyan esetben, amikor az elítélt személy még a kibocsátó államban tartózkodik, lehetőséget kell adni számára véleményének szóbeli vagy írásbeli kifejtésére. Amennyiben a kibocsátó állam az elítélt személy életkorára, illetve fizikai vagy mentális állapotára figyelemmel azt szükségesnek ítéli, ezt a lehetőséget a jogi képviselője számára kell biztosítani.

Az elítélt személy véleményét figyelembe kell venni az ítélet tanúsítvánnyal együtt történő továbbítása kérdésének eldöntésekor. Ha az elítélt személy él az e bekezdésben biztosított lehetőséggel, a véleményét továbbítani kell a végrehajtó államnak, különösen tekintettel a 4. cikk (4) bekezdésének alkalmazására. Ha az elítélt személy szóban fejtette ki véleményét, a kibocsátó államnak gondoskodnia kell arról, hogy az ilyen nyilatkozatot írásba foglalva bocsássák a végrehajtó állam rendelkezésére.”

A kerethatározat értelmében és a kettős büntethetőség mérlegelése nélkül az ítélet elismerésére és a büntetés végrehajtására kerül sor a 33. számú mellékletben felsorolt bűncselekmények esetében, ha csak a kibocsátó, illetve kiadó állam joga szerint a kibocsátó államban legalább három évi szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel büntetendők. A mellékletben fel nem sorolt bűncselekmények esetében a végrehajtó állam az ítélet elismerését és a büntetés végrehajtását ahhoz a feltételhez kötheti, hogy az olyan cselekményekre vonatkozzon, amelyek a végrehajtó állam joga szerint is – a tényállási elemektől és a minősítéstől függetlenül – bűncselekménynek minősülnek.

A keretegyezmény 8. cikk (2)-(4) bekezdései iránymutatást nyújtottak az egyeztetethetőség nehézségei megoldására. Így

„(2) amennyiben a büntetés- időtartamát tekintve – nem egyeztethető össze a végrehajtó állam jogával, a végrehajtó állam illetékes hatósága kizárólag abban az esetben dönthet a büntetés átalakításáról, ha az adott büntetés mértéke meghaladja az adott állam nemzeti jogában a hasonló bűncselekményekre előírt maximális büntetést. Az átalakított büntetés mértéke nem lehet alacsonyabb a végrehajtó állam nemzeti jogában a hasonló bűncselekményekre vonatkozóan előírt maximális büntetésnél.

(3) Amennyiben a büntetés – jellegét tekintve – nem egyeztethető össze a végrehajtó állam jogával, az adott állam illetékes hatósága azt a saját jogában hasonló bűncselekményekre alkalmazott büntetésnek vagy intézkedésnek megfelelően átalakíthatja. Az ilyen büntetésnek vagy intézkedésnek a lehető legpontosabban meg kell felelnie a kibocsátó államban kiszabott büntetésnek, és ennek következtében a büntetés nem változtatható pénzbüntetésre.

(4) Az átalakított büntetés nem súlyosbíthatja a kibocsátó államban kiszabott büntetést a büntetési tétel jellege vagy időtartama tekintetében.”

Az elismerés és a végrehajtás megtagadásának okai közül kiemelném a ne bis in idem (kétszeres büntetés tilalmának) elvét, a végrehajtó állam joga szerint a büntetés végrehajthatósága elévülését, a végrehajtó állam joga alapján fennálló mentességet; a büntetést olyan személyre szabták ki, akit a végrehajtó állam joga szerint az ítéletben megállapított cselekményekért az életkora miatt még nem lehetett volna büntetőjogi felelősségre vonni; az ítéletnek a végrehajtó állam illetékes hatósága általi kézhezvétele időpontjában kevesebb, mint hat hónap büntetés van hátra.

Feltétel az érintett személy értesítése a tárgyalás helyéről, idejéről, hogy a határozat meghozatalára meg nem jelenése esetén is sor kerülhet; védelméről gondoskodás; határozathozatal után tájékoztatása a fellebbezéshez vagy perújításhoz való jogáról. Akadály többek között az is, ha a kiszabott büntetés olyan pszichiátriai vagy orvosi kezelésre irányuló intézkedést vagy más szabadságelvonással járó intézkedést foglal magában, amelyet a végrehajtó állam a saját jogi vagy egészségügyi rendszerei következtében nem tud végrehajtani. Ide sorolható még, ha az ítélet olyan bűncselekményre vonatkozik, amely a végrehajtó állam joga szerint úgy tekintendő, mintha azt teljes egészében vagy jelentős részben a területén vagy területének minősülő helyen követték volna el.

A kibocsátó és a végrehajtó állam illetékes hatóságai eseti alapon megállapodhatnak az ítélet részleges elismeréséről és a büntetés részleges végrehajtásáról az általuk meghatározott feltételekkel összhangban, feltéve, hogy az ilyen elismerés és végrehajtás nem eredményezik az ítélet időtartamának meghosszabbodását.

A végrehajtó állam illetékes hatósága a lehető leghamarabb határoz az ítélet elismeréséről és a büntetés végrehajtásáról, és erről tájékoztatja a kibocsátó államot.

Az ítélet elismeréséről és a büntetés végrehajtásáról szóló jogerős határozatot az ítélet és a tanúsítvány kézhezvételét követő 90 napon belül meg kell hozni, hacsak nem áll fenn halasztási indok.

A végrehajtó állam ideiglenes letartóztatásba helyezheti az elítélt személyt.²⁴⁴

Ha az elítélt személy a végrehajtó államban tartózkodik, a végrehajtó állam a kibocsátó állam kérésére – az ítélet és a tanúsítvány megérkezése előtt, vagy az ítélet elismerésére és a büntetés végrehajtására vonatkozó döntés meghozatala előtt – az ítélet elismerésére és a büntetés végrehajtására vonatkozó határozat meghozataláig letartóztathatja az elítélt személyt, vagy fogatosíthat bármely ahhoz szükséges intézkedést, hogy az elítélt személy a területén maradjon. A büntetés időtartama nem hosszabbodhat meg az e rendelkezés értelmében letartóztatásban töltött idő miatt.

Az elítéltet a fő szabály szerint a jogerős határozat meghozatalát követően legkésőbb 30 napon belül át kell szállítani a végrehajtó államba. Ha ezt előre nem látott körülmény akadályozza, új időpontban állapotnak meg. Ebben az esetben tíz napon belül kerül sor az átszállításra. Minden tagállam – nemzeti jogának megfelelően – engedélyezi saját területén a végrehajtó államba átszállításra kerülő elítélt személy átmenő szállítását, feltéve, hogy a kibocsátó állam az erre irányuló kérelmet dokumentálható módon megküldte. Nem szükséges az átmenő szállítás engedélyezését kérni, ha a szállító tervezett közbülső leszállás nélkül légi úton történik. Az átmenő szállítás engedélyezése érdekében megkeresett tagállam kizárólag a területén átmenő szállítás időtartama alatt tarthatja fogva az elítélt személyt.

A büntetés végrehajtását a végrehajtó állam joga szabályozza.

²⁴⁴ Európa Tanács 2008(909)IB kerethatározat 14. cikk

A végrehajtó állam illetékes hatósága a letöltendő szabadságvesztés büntetés teljes időtartamából levonja az ítéletben kiszabott büntetésből már letöltött szabadságvesztés teljes időtartamát.

A végrehajtó állam illetékes hatósága kérelemre tájékoztatja a kibocsátó állam illetékes hatóságát az esetleges korai vagy feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó rendelkezésekről. A kibocsátó állam hozzájárulhat az ilyen rendelkezések alkalmazásához vagy visszavonhatja a tanúsítványt.

A tagállamok rendelkezhetnek úgy, hogy a korai vagy feltételes szabadságra bocsátásról hozott határozat meghozatalakor figyelembe vehetik a kibocsátó állam által jelzett nemzeti jog azon rendelkezéseit, amelyek értelmében az érintett személy meghatározott időpontban jogosult korai vagy feltételes szabadságra bocsátásra.”²⁴⁵

A specialitás elve alapján az e kerethatározat 18. cikke szerint a végrehajtó államba átszállított személy ellen az átszállítója előtt elkövetett és az átszállításának alapjául szolgáló bűncselekményektől különböző egyéb bűncselekmény miatt nem indítható büntetőeljárás, nem ítéltető el, és egyéb módon nem fosztható meg szabadságától. Ez nem alkalmazható az alábbi esetekben:

a) ha az elítélt személynek, habár erre alkalmas lett volna, a végleges szabadon bocsátásától számított 45 napon belül nem hagyta el a végrehajtó állam területét, vagy miután azt elhagyta oda visszatért;

b) ha a bűncselekmény szabadságvesztés büntetéssel nem büntethető vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel nem fenyegetett;

c) ha a büntetőeljárás eredményeként nem kerül sor személyi szabadságot korlátozó intézkedés alkalmazására;

d) ha az elítélt személlyel szemben szabadságelvonással nem járó büntetés vagy intézkedés, különösen pénzbüntetés szabható ki vagy azt helyettesítő intézkedés alkalmazható, még akkor sem, ha a büntetés vagy intézkedés személyi szabadságának korlátozását eredményezheti;

e) ha az elítélt személy hozzájárult az átszállításhoz;

f) ha az elítélt személy az átszállítása után, az átszállítását megelőzően elkövetett meghatározott cselekmények vonatkozásában kifejezetten lemondott a specialitás szabályának alkalmazásához fűződő jogáról. A lemondó nyilatkozatot a végrehajtó állam illetékes igazságügyi hatóságai előtt kell megtenni, és az adott állam

²⁴⁵ Európa Tanács 2008(909)IB kerethatározat 17. cikk (2)-(4) bekezdés

nemzeti jogának megfelelően kell jegyzőkönyvbe venni. A lemondó nyilatkozatot úgy kell megfogalmazni, hogy abból egyértelműen kitűnjön, hogy azt az érintett személy önként és az abból adódó következmények teljes tudatában tette. E célból a személy jogi képviselő igénybevételére jogosult.

Mind a kibocsátó, mind pedig a végrehajtó állam amnesztiát hirdethet, vagy közkegyelmet gyakorolhat. Az ítélet felülvizsgálata tárgyában kizárólag a kibocsátó állam határozhat. A kibocsátó állam illetékes hatósága haladéktalanul tájékoztatja a végrehajtó állam illetékes hatóságát minden olyan határozatról vagy intézkedésről, amelynek eredményeként a büntetés végrehajtása azonnal vagy bizonyos időn belül megszűnik. A végrehajtó állam is tájékoztatja a kibocsátó állam illetékes hatóságát – többek között – az ítélet elismeréséről, a büntetés átalakításáról szóló határozatokról, a feltételes szabadságra bocsátás időtartamának kezdetéről és végéről, az elítélt a fogvatartásból esetleges megszökéséről, a büntetés letöltéséről. A végrehajtás megtagadása esetén a büntetés végrehajtásának joga visszakerül a kibocsátó államhoz. A tanúsítványt és a többi dokumentumot is le kell fordítani a végrehajtó állam hivatalos nyelvére vagy hivatalos nyelveinek egyikére. A kerethatározat alkalmazásából eredő költségeket a végrehajtó állam viseli az átszállítás és a kibocsátó állam területén felmerülő költségek kivételével.

A magyar jog fejlődési irányát 1993–1994-től egyértelműen az Európai Közösség joga, annak a jogharmonizációs programjához való csatlakozásunk határozza meg. A magyar büntetés-végrehajtási jog művelői az Európa Tanács ajánlásainak megvalósítását már évekkel előtte megkezdték, 1993-ban és az azt követő években nagyot léptek ezen a téren, az Európai Unió elvárásai pedig legnagyobb részt megegyeznek ezekkel. A további harmonizációs finomítások minden valószínűséggel a nemzetközi kapcsolatrendszerben, az együttműködés mechanizmusában várhatók a nemzeti tradicionális értékek ugyanolyan tiszteletben tartásával, mint eddig. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy vannak előremutató magyar tapasztalatok Nyugat-Európa számára is.

IX. FEJEZET

**A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS SAJÁTOSSÁGAI, EREDMÉNYEI ÉS
TAPASZTALATAI AZ EGYES ORSZÁGOKBAN**

Napjainkban már mindenki előtt természetes, hogy meg kell ismerni más országok intézményeit, tapasztalatait, és ami abból nálunk használható – sajátosságai figyelembe vételével –, ami beilleszthető a mi jogi kultúránkba, az itthoni jogi környezetbe, azt át lehet venni. Pusztán azon az alapon viszont, hogy ott, ahol már van, bevált, nem ítélt meg egyetlen intézmény sem. Vizsgálni kell azt is, milyen szerepet tölthet be a hazai viszonyok között, időszerű és hatékony intézkedést jelentene-e.

A büntetés-végrehajtás az európai államokban jogilag szabályozott és szervezett, végrehajtási törvényre vagy rendeletre, valamint igazgatási előírásokra épül. Van, ahol a büntető anyagi jogban, vagyis a Btk-ban szabályozták, míg a végrehajtás részletes szabályozására külön szintű előírások vonatkoznak.

Pl. Svájcban a büntetés-végrehajtási jog a szövetségi Btk. és a Btk-hoz kapcsolódó végrehajtási rendeletekben nyert szabályozást. Ennek oka, hogy a kantonok kompetenciájába tartozik a büntetés-végrehajtás. Van, ahol a büntető eljárásról szóló törvény keretében szabályozzák a büntetés-végrehajtást, mint pl. Franciaországban. Vannak olyan országok is, amelyeknek büntetés-végrehajtási joganyagát önálló, külön büntetés-végrehajtási jogszabályok tartalmazzák. Az utóbbi évtizedekben Európa sok államában változtatták, módosították a büntetés-végrehajtási jogot vagy teljesen új törvényi alkotások születtek. A büntetés-végrehajtás általános, alapvető szabályait, a büntetéseket és intézkedéseket, az alkalmazás feltételeit a Btk. rögzíti, a végrehajtási feladatokról, a büntetés-végrehajtási szervezetről, működéséről, a fogva tartottak, valamint a büntetés-végrehajtási dolgozók jogairól és kötelezettségeiről külön jogszabályok tartalmazzak rendelkezéseket. A büntetés-végrehajtást önállóan törvényben szabályozó országok például az európai kontinensen Olaszország, Portugália, Dánia, Norvégia, Svédország, Spanyolország, stb. Ezen kívül az angolszász jogterületen is túlnyomórészt törvényekben szabályozott a büntetés-végrehajtás, továbbá Közép-

Európában is ez figyelhető meg. Vannak olyan országok is, amelyekben a büntetés-végrehajtásról nem törvényi, hanem rendeleti szinten született meg a szabályozás. Pl. Európában Belgiumban történik ilyen módon a szabályozás, ma már itt is törvény. Európán kívüli országok közül pedig Kínában. Egyes nyugati államokban maga az alkotmány is tartalmaz büntetés-végrehajtással kapcsolatos elvi jelentőségű rendelkezést. Így pl. az olasz alkotmány 27. cikkének (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a büntetés nem ellenkezhetsz a humánus követelményével és az elítélt átnevelését kell szolgálnia. A spanyol alkotmány 25. cikkében kifejezetten előírja, hogy a szabadságvesztés büntetésnek és a biztonsági intézkedéseknek az átnevelésre és a társadalmi visszailleszkedésre kell irányulnia.²⁴⁶

Az európai büntetés-végrehajtás szerves részeivé váltak olyan alapelvek, mint a differenciálás, osztályozás, az elzárási hátrányok elkerülése, stb. Az 1980-as évek első felében a legtöbb ország – amely intézményeinek működéséről, hatékonyságáról mérleget készített – arra a megállapításra jutott, hogy a börtönök igen rossz feltételek között működnek, elsősorban azok túlszűfolttsága miatt. Több országban a közvélemény szemében a börtönök jelentősége csökkent a rehabilitáció szempontjából. Manapság is érzékelhető, hogy megnövekedett a szabadságvesztéssel szembeni kétely, másrészt, hogy a bűnözés állandó növekedése, a börtönök zsűfolttsága észlelhető szinte világszerte.

A fogva tartottak számának „inflálódása” és az átlagos fogva tartási idő növekedése a börtönrezsimek szigorodását eredményezi. Több országban – így az USA-ban, Kínában, Angliában és más országokban is a „jog és rend” („law and order”), a leginkább „kemény kéz”-nek jellemzett kriminálpolitikát és gyakorlatot tartják népszerűbbnek a növekvő bűnözés brutalitásával szemben. A magyar büntető jogalkotás is e mögé látszik felsorakozni. Ugyanakkor a büntetés-végrehajtási jogalkotás, a végrehajtási gyakorlat (enyhébb végrehajtási szabályok, intézetekből távollétek bővülése, stb.) ezzel ellentétes tendenciát juttat kifejezésre. Mindenütt kutatják a szabadságvesztés alternatíváit, keresik az egyes országokban jelentkező eltérő gyakorlatok indokát.

A büntetés-végrehajtással kapcsolatos nézetek között vannak olyanok kis számban, amelyek szerint a büntetés-végrehajtási jog a büntetőeljárás jog

²⁴⁶ V. ö.: Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Budapest, 1997. 10. oldal

alkotórésze, nézetük szerint az elítélt szemszögéből egységes történelemről van szó. Másik nézet az anyagi jogi szankcióhoz köti a büntetés-végrehajtási jogot, és érvelnek az alapelveknek, a fontosabb végrehajtási szabályoknak a Btk-ban történő szabályozása mellett. A legelterjedtebb és uralkodó álláspont a büntetés-végrehajtási jogot az anyagi jog és az eljárási jog mellett önálló jogterületnek tekinti a bűnügyi tudományok egészén belül. Több országban hivatkoznak a büntető igazságszolgáltatás három pillérére, amely szerint a büntetőtörvény büntetéssel fenyeget, az elkövető bűnössége esetén a bíróság ezt a büntetést kiszabja, az állam pedig végrehajtja, ami három különböző feladat ellátását jelenti.

A nyugati országokban a legkülönbözőbb büntetéstan fogalmak, elvek és jogintézmények variációit látjuk.

Így a neoklasszikus büntetőjogi felfogás térnyerését, a treatment (a kezelési ideológia) bukását (kiszámíthatatlan tartalmú szabadságelvonásaival börtönlázadásokhoz, a visszaesések növekedéséhez és a végrehajtási költségek duzzadásához vezetett), a skandináv modell csődjét, a társadalomvédelem megújulását, a nyitott és zárt börtönöket, a hétvégi és az éjszakai elzárást, az elítéltek szabadságolását, az ún. „vörös házakat” (házasélet – pl. Spanyolország, skandináviai államok, volt Szovjetunió területén lévő államok), a rabönkormányzatokat, az angliai „shart, sharp, shock” szigorú rezsimjét.

Az 1970-es években bevezetett reformok korlátozták a speciális büntetések alkalmazását, meghatározták a „felső határokat”. Ez azt a célt szolgálja, hogy a bűnelkövetőket ne kényszerítsék az indokoltnál szükségesebb mértékben, hosszabb ideig tartó kezelésre, s a bűncselekmény súlyosságát is figyelembe kell venni.

A nyugat-európai börtönöket a személyiségformálás intenzíven működő kis műhelyeiként jellemzik egyesek, amellyel szembeállítják a múlt század légkörét idéző „nagyipari emberraktárakat”, amelyre szintén vannak példák, különösen Közép és Kelet-Európában.

Nemzetközi áttekintés alapján megállapítható, hogy közös a társadalomba való (vissza)illesztésnek (reszocializációnak, rehabilitációnak) elsődleges végrehajtási célként megfogalmazása, ha nem is olyan kizárólagos helyet foglal el mint korábban. A reszocializáció tartalmára vonatkozó felfogásban is módosulások következtek be. (Európán kívül Japánban is megtalálható cél.) Az Európai Unióban

napjainkban változik a büntetőjog, választ adnak ezzel is a bűncselekmények számának emelkedésére; a szervezett, a határokon átlépő bűnözésre.

A skandináv szakirodalom a visszaesés, a szabadult elítéltek újabb bűnelkövetésének megelőzését az utógondozási rendszertől várja. Az utógondozásban jelentős szerepük van az utógondozási (átmeneti) otthonoknak, ahol a munkáltatás, szállás, egészségügyi ellátás mellett orvosi, pszichológusi ellenőrzés alatt is állnak a szabadultak. Az utógondozást az utóbbi években tapasztalt fejlődés ellenére is jelentős mértékben korlátozzák társadalmi, gazdasági kötöttségek, a szakképzett utógondozási apparátus hiánya. Az újabb felfogás a reszocializáció eszméjének rendeli alá a biztonságos őrzés követelményeit is, e szellemben jöttek létre nyílt és félig nyílt intézetek. Mind nagyobb mértékben alkalmazzák a fegyveres erők helyett a technika legmodernebb eszközeit.

A skandináv bűnügyi politika hangsúlyozza, hogy a börtönbüntetésnek csak a szabadság megfosztását kell magában foglalnia. Még a mai – a világon is az egyik legmodernebbnek említett (ezért illik is egy-két mondattal többet is megemlíteni az aktualitásairól) - svéd büntetés-végrehajtáson is érződik Jakob Bosström (1797–1866) büntetőjogi gondolatainak tartós befolyása, aki elutasította az egyéni gonoszságnak állami rosszal való bármiféle hatósági megtorlását. A svéd társadalom a börtönnel és a próbációval kapcsolatban a normalizáció elvét követi. Eszerint nem az a cél, hogy a kinti társadalmat másolják (például az oktatásban vagy az orvosi ellátás területén), hanem arra törekszenek, hogy az elítélteknek lehetővé tegyék a társadalomban elérhető szolgáltatások igénybe vételét. Ennek megfelelően csak olyan esetekben szabad megengedni, hogy intézetben kívülről hívjanak szakembert az intézetbe, amikor a biztonsági körülmények nehezítik az elítéltek mozgását. A civil kórteremben őrt állítanak a beteg mellé. Minden, ami bánásmóddal, a fogva tartási típus meghatározásával kapcsolatos, a helyi parancsnokság hatáskörébe tartozik. Már az első naptól kezdik felkészíteni az elítéltet ún. „kezelési terv” szerint a szabadulás utáni életre. A nyitott börtön előnyben részesítése mellett ott is vannak esetek, amikor a zárt börtön kikerülhetetlen (a férőhelyek 64%-a zárt). Az elítélteknek bizonyos „minősítő” időszakot le kell tölteniük, mielőtt eltávozást kapnak (ami 3 napos lehet). Gondot jelent, hogy a svéd börtönökben lévő elítélteknek több mint a fele alkohol- vagy kábítószerélvező. A börtönökben a telítettség közel 85%-os, ami 2010. március 23-án egyidejűleg 4500 elítéltnak felel meg. 1994. január 1-jétől bevezetett

elektromos távfigyelő segítségével lehetőség nyílt arra, hogy bizonyos ítéletek korlátozott mozgásszabadsággal otthon is letölthetőek. Az elítéltnak meghatározott időpontok és okok kivételével tilos elhagynia otthonát. A fogva tartottak alacsonyabb létszámát és a humánusabb büntetés-végrehajtást az állami jóléttel indokolják, továbbá azzal, hogy a szabadságvesztés büntetés a társadalomba való újra beilleszkedés intézményeivel kapcsolatos kiadásokkal együtt jóval költségesebb, mint a többi szankció. Ezeket a pénzeket értelmetlenül kidobottnak tekintik, inkább a szabadlábon történő büntetés-végrehajtás fejlesztésére fordítanak. Ennek ellenére azonban az utóbbi években Svédországban is a fogva tartottak számának emelkedése figyelhető meg. Szakértők elmondása szerint 2013-ra – óvatos becslések szerint is – legalább 1100 új férőhelyre lehet szükség országszerte. Ennek oka, hogy a bírósági gyakorlat alapján hosszabb büntetések kiszabására lehet számítani. A Norvégiában és Dániában bevezetett „várólistás” rendszert elvetették. Beatrice Ask igazságügyi miniszter asszony szerint megoldást jelentene, ha minél több külföldi rabot tudnának átadni az állampolgárságuk szerinti országnak. A vonatkozó strasbourgi ET egyezmény erre az elítélt beleegyezése esetén lehetőséget ad ugyan, de a svéd börtönök magas színvonala miatt ezzel – a tapasztalatok szerint – csak nagyon kevés külföldi fogvatartott él. Svédországban 54 börtön működik, ezek nagy része az állam, illetve a tartományok által üzemeltetett intézmény. Az elítéltek a magyar megoldáshoz hasonlóan fegyház, börtön és fogház végrehajtási fokozatban töltik a kiszabott szabadságvesztés büntetést. Az elítéltek 92 %-a férfi (tehát a nők aránya 3 %-kal nagyobb, mint nálunk), 54 %-uk visszaeső (ez közeli arány a miénkkel). Külföldi állampolgárral csak akkor léphet kapcsolatba az előzetesen letartóztatott, ha erre a büntetés-végrehajtási intézet megkeresésére az ügyész engedélyt ad. A konzulok egyébként támadják ezt a gyakorlatot azzal az indokkal, hogy nem felel meg a konzuli kapcsolatokról szóló 1963-as Bécsi Egyezménynek. Külföldi mobiltelefonszámot nem hívhat, csak vezetékest. Ennek az egy-két éve létező szabályuknak az indokaként a következőket hozták fel: egy mobiltelefont sokkal könnyebben használhat más személy is, a büntetés-végrehajtási intézetnek pedig mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a hívás lehetőleg biztosan az arra jogosult családtaghoz fusson be (az internetes távbeszélési lehetőségek – pl. Skype – ezért nem megengedettek). A szabadságvesztés büntetésüket töltők dolgozni kötelesek, a külföldi állampolgár pedig vagy dolgozni vagy tanulni (általában a svéd

nyelv tanulását jelenti) kötelesek, a kábítószerfüggők vagy egyéb szenvedélybetegséggel, pszichiátriai problémákkal küzdő fogvatartottak pedig különböző terápiában vehetnek részt. Külön rehabilitációs programokat biztosítanak a szexuális bűncselekményeket elkövetők, illetve a családon belüli erőszak miatt elítéltek számára. Az egészségügyi ellátás keretében szerződéses orvosok heti rendszerességgel keresik fel az intézményeket, a nővéri személyzet pedig állandó jelleggel teljesít szolgálatot a büntetés-végrehajtási intézetben. Ha olyan egészségügyi probléma merül fel, amit a börtönben nem lehet gyógyítani; akkor ezt egy külső kórházban biztosítják az elítélt számára szigorú feltételekkel (a szállítás csak a büntetés-végrehajtási intézet gépjárművével történhet, az ellátás alatt a folyamatos őrzés feltételeit a börtön erre kijelölt személyzete biztosítja.).

A kórházi várólisták a beteg rabokra is vonatkoznak, ezért nem sürgősségi ellátás esetén nem ritka a 3-4 hónapos várakozási idő. A nem sürgősségi fogászati kezeléseket a raboknak maguknak kell megtéríteniük. A szabad orvosválasztási jog az elítéltek esetében nem érvényesül teljes mértékben, így a börtönrel szerződéses viszonyban álló orvossal elégedetlen elítéltek számára indokolt esetben csak külső kórházban történő vizsgálat szervezését biztosítja a büntetés-végrehajtási intézet. Minden azt bizonyítja, ha a világ, Európa élvonalához hasonlítjuk a Magyarországon fogvatartottak egészségügyi ellátását, nincs szégyenkezni valónk. Svédországban 2000 óta jelentősen lecsökkent a büntetés-végrehajtási intézetekben az öngyilkosságok száma. Arra vezetnek vissza, hogy egy évtizede az öngyilkosság és a depresszió területén elismert szakembereknek számító pszichiáterek is rendszeresen felkeresik az intézményeket.

Az Országos Svéd Büntetés-végrehajtási Szervezet (Kriminalvården) 2008-ban nyitotta meg első „átmeneti házait”, melyben a fogvatartottak – amennyiben önkéntesen jelentkeznek – könnyebben felkészülhetnek a börtön utáni életre. Jelenleg a legnagyobb városokban működő átmeneti házak legfőbb célja az elítéltek társadalomba történő visszavezetésének elősegítése, illetve a visszaesés kockázatának csökkentése. Az itt lévő elítéltek szabadabb életet folytathatnak, mely magában foglalja a ház meghatározott időszakokra történő elhagyását is. A személyzet különös hangsúlyt fektet arra, hogy a fogvatartottak minél önállóbbak legyenek, így pl. saját maguk végzik ruhájuk tisztítását, saját maguknak főznek, illetve pénzügyeiket is önállóan intézhetik. Munkát is megpróbálnak nekik keresni, így szabadságuk után

dolgozni elkezdhetnek. A házakban külön személyzet működik, mely a pártfogó felügyelethez hasonló tevékenységet lát el, és mindenben segíti a fogvatartottakat. Az ide történő jelentkezése a fogvatartottaknak csak önkéntes alapon történhet, egyetlen feltétele, hogy a szabadságvesztés büntetés fele, de legalább 3 hónap már elteljen.

Finnország sem 1966-ban, sem az 1975-ben megalkotott szabályozáskor nem követte a treatment-ideológiát. Az 1958-as norvég törvény csak a büntetés-végrehajtást érintette. A dán megoldás a svéd szisztémához áll közel, sőt azt negyedszázaddal előbb vezette be. Norvégiában az 1958. évi büntetés-végrehajtási törvény a büntetőintézetek két típusát különböztette meg; a központi és helyi büntetőintézeteket.

Alapvető szabály, hogy az elítéltet feltételes szabadlábra lehet helyezni miután büntetése 2/3-át letöltötte, ez nem lehet kevesebb négy hónapnál. A feltételes szabadságra bocsátás kérdésében a büntetőintézeti igazgató dönthet. Az elítéltek kötelesek dolgozni, a vizsgálati fogságban lévők csak zárkájukat kötelesek tisztán tartani. Finnországban az utóbbi harminc évben 19 alkalommal módosították a végrehajtásra is kihatással a büntető törvényeket. 1989-ben a büntetések végrehajtásáról szóló törvény reformja újra csökkentette azt a minimális időt, amit börtönben kell eltölteni a feltételes szabadlábra helyezés előtt. Ez az új minimum 14 nap. A feltételes szabadlábra helyezési szabályokat más módon is liberizálták. 1991. január 1-jén lépett életbe a finn Büntető Törvénykönyv teljes revíziójának első része. A 3 hónapig terjedő börtönbüntetéseket napokban mérik.²⁴⁷ Ez bátorítás a rövidebb elzárással járó büntetések alkalmazására.

A börtönpopuláció 1992-ben emelkedett, de a lefelé haladó trend folytatódott. A legtöbb európai országban az elmúlt években emelkedő börtönpopuláció volt tapasztalható. 1994-ben a közösségi szolgálat részévé vált a szankcionálási rendszernek. A visszaesés aránya stabil maradt. Súlyosabb bűncselekményekért feltételes ítélet volt és most is a szabadságvesztés fő alternatívája. A bűnözési trendekről és büntetőjogi fejleményekről szóló éves áttekintések nem állapítottak meg nagyobb fejlődést a bűnözési helyzetben, mely úgy tűnhetett volna, hogy kapcsolatban van a szankcionálási rendszer szigorúságában bekövetkezett változásokkal. A sokrétűvé válás nemcsak nagy biztonságú börtönöket

²⁴⁷ Patrik Törnudd: 15 éve csökkenő elítéltszám Finnországban. Problémák és megoldások. Heuni Helsinki 1997.

hozott létre, hanem olyan intézeteket is, melyekben – mint például a finn munkatáborokban – nincsenek sem falak, sem örök. Több börtönrezsimben vezettek be olyan lehetőséget, hogy a börtönbüntetés ideje alatt tanulmányokat lehessen folytatni, börtönmunkát piaci bérek mellett végezni vagy normál munkát a börtönön kívüli munkahelyeken. Némely esetekben elmosódott a választóvonal a nem intézeti szankciók és a nyílt börtönökben való elzárás között.

Dániában, Svédországban vagy Hollandiában a végrehajtás mindennapjaihoz természetesen hozzá tartozik az ún. lakócsoporthoz elhelyezés.²⁴⁸

A felügyelet és a biztonság fenntartása a börtön falán belül szükségszerű a mindennapi munkában. Az elítéltek támogatása és motiválása is számos szituációban jelen van a mindennapi tevékenységekben (sport, mosoda, takarítás, stb.). A támogató magatartás a személyi állomány egy csoportjában (pl. ápolók, nevelők, tanárok) természetes, míg másokhoz a személyi állomány tagjai közötti együttműködéssel jut el. A dán büntetés-végrehajtást átható alapelvek, amelyek a nemzetközi standardokkal teljesebben ki; a normalizáció, a nyitottság, a felelősség, a biztonság, a minimálisan legszükségesebb mértékű beavatkozás és az erőforrások optimális felhasználása. A személyzet viselkedésének az emberi jogok tiszteletén kell alapulnia, ezért a képzés és az erkölcsi értékek tiszteletben tartására, a fogvatartottak és a kollégák felé megnyilvánuló tiszteletteljes viselkedésre fókuszál. A dán bv. és pártfogó felügyelői szolgálat működésének alaptétele – a biztonsági, őrzési és támogató, motiváló tevékenység dualizmusa – adja a büntetés-végrehajtás személyi állománya feladatának komplexitását, s ez az alap- és továbbképzés során is meghatározó.

A közelmúltban (2000) Dániában a büntetés-végrehajtási jog első kodifikálásának, Norvégiában az eddigi börtöntörvénynek egy új, kibővített szabályozással történő helyettesítésével került sor a büntetés-végrehajtási jog reformjára. A törvény a börtön, a pénzbüntetések, a feltételes elítélés, a közhasznú munka és a biztonsági őrizet végrehajtását szabályozza. Nem foglalkozik a pszichésen zavart elkövetőkkel, akiket a szociális hatóságok és az általános kórházügy illetékességi körébe tartozónak ítél. A törvény 4. §-a hangsúlyozza, hogy a büntetés végrehajtása során csak olyan létbeli korlátozásokat szabad alkalmazni a

²⁴⁸ V. ö.: Nagy Ferenc: A büntetés-végrehajtás helyzete ma és holnap. Börtönügyi Szemle, 1990. évi 1. szám 39–41. oldalak

bűnelkövetővel, amelyeket a törvény elrendel, vagy amelyek magából a büntetésből következnek.

A sok végrehajtási rendelet a különböző végrehajtási körülmények közötti differenciált jogalkalmazást segíti elő.

A norvégiai reform meglévő büntetés-végrehajtási törvényanyagra épülhetett, melynek kezdetei a XIX. századig nyúlnak vissza. A 2001. május 18-án elfogadott norvég törvény abban különbözik a dántól, hogy a vizsgálati fogságot is szabályozza, a pénzbüntetések végrehajtását viszont nem. A büntetést az új norvég bv. törvény 2. § (1) bekezdése alapján olyan módon kell végrehajtani, amely figyelemmel van a büntetés céljára, megelőzi az újabb büntetendő cselekmények elkövetését, védi a közt, és a kereteken belül „kielégítő tartózkodást biztosít” a fogvatartottak számára.

Az új norvég büntetés-végrehajtási törvény meghatározta a végrehajtás célját, az új dán bv. törvény viszont nem. Emiatt sok kritika érte. A norvég törvényalkotó a büntetés célján a köz biztonsági igénye mellett az általános jogfelfogás és a társadalom megtartási igényének figyelembevételét érti. A büntetés progresszív letöltésének elején nagyobb súlyt kap a köz védelme és a megtorlás igénye, a későbbiek folyamán pedig egyre nagyobb szerephez jutnak a fogvatartott egyéni szükségletei. A fogvatartott joginak és kötelezettségeinek szabályozása nagy teret enged a mérlegelésnek. Ebben lényeges különbség mutatkozik a megfelelő dán rendelkezésekhez képest. Míg például a norvég törvény szerint a fogvatartottnak „tegyék lehetővé a vallásgyakorlást” és privát tárgyak birtoklása „engedélyezhető”, addig ez Dániában alapvető joga. Ugyanez érvényes a külvilággal való kommunikációra (látogatás, levelezés, telefonálás), valamint a napi udvari sétára. A munka és képzés, melyek a norvég büntetés-végrehajtásban a fogvatartott kötelességei közé tartoznak, a dán börtönben nem csak kötelességei, hanem ezekhez joga is van. Dániával ellentétben, ahol az elítéltek döntő többségét (mintegy 90 %-át) már a büntetés letöltésének kezdetén a nyitott végrehajtásban helyezik el (kisebb a személyzet aránya, csak a külső ajtókat tartják zárva éjszakára, a szökés szankciója a zárt intézetbe helyezés), Norvégiában a nagyobb biztonsági fokozatú végrehajtási formákból a kisebb biztonsági fokozatúakba való fokozatos átmenet elvét követik. (Ez tükrözi a dán normalitási elv és a norvég normalizálási elv közötti különbséget). Dániában a börtönök és őrizetes-házak átlagos kapacitása 3700 férőhely, melyek

átlagos telítettsége 3400 körüli, azaz a kapacitás kihasználtsága 92 %. A maradék büntetés felfüggesztésére és az alternatív szankciókra (pl. közhasznú munka) vezetik vissza a kedvező arányt és mintegy 2600-as átlagos telítettség mellett a kihasználtság 90 % alatti.

Izlandon még ma is működik az 1873-ban épült reykjavíki börtön, egyébként még öt kisméretű intézmény áll rendelkezésre. Az egyéni cella az általános, nappal közösen dolgoznak.

A büntetés-végrehajtási ügyek a büntetőbíróság elnökének hatáskörébe tartoznak. Általános szabály, hogy az elítéltnak megszakítás nélkül kell kitöltenie a büntetését, a büntetés-végrehajtási hatóság rendkívüli okok miatt feltételes szabadságot adhat az elítéltnak. Minden elítélt köteles díjazás ellenében munkát végezni. A fegyelmi büntetések felfüggesztéssel is elrendelhetők. A bezártságból eredő hátrányok elkerülése érdekében a bírák egyre gyakrabban élnek a próbára bocsátással, a büntetés végrehajtásának felfüggesztésével.²⁴⁹

A büntetés-végrehajtási intézetek differenciáltságát alapvetően befolyásolja az ország területi nagysága, lélekszáma, jog- és büntetőrendszere, állami berendezkedése, stb.

A francia büntetés-végrehajtási rendszer a speciális intézeteken túlmenően azokat a személyeket, akiket három évi szabadságvesztést meghaladó vagy határozott tartamú, illetőleg életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték, központi végrehajtási intézetben helyezik el. A helyi börtönben a vizsgálati foglyok és az egy évig terjedő fogházbüntetésre ítélték kerülhetnek, természetesen egymástól elkülönítve. Börtönrendszere hasonlít Magyarország börtönrendszerére abban, hogy a ma használatos börtönök jelentős része a XIX-XX. század fordulóján épült, olyan helyeken, amelyek akkor közlekedési és kereskedelmi központnak számítottak, ma már azonban nem. Ezek az épületek elavultak is.

Franciaországban az 50-es években indult meg és a 70-es évekkel teljessé vált ki a reform, melynek során jelentősen módosították a büntetési rendszert. A rendszer egyik érdekessége a félszabadság szakasza, ami az egy évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtása során azt jelenti, hogy az elítéltek kíséret mellett

²⁴⁹ V. ö.: Kristjansson, S. G. (Reykjavík): A börtön Izlandon. Fordította: Horváth Éva. *Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal* 1989. évi 2. szám – Magyar Jog, Harminchetedik évfolyam 1990. évi 3. szám

munkáltatás céljából az intézetet mindennap elhagyhatják, de éjszakára kötelesek az intézetbe visszatérni. Napirenden szerepel a börtönállapotok, az elítéltek élet- és munkakörülményeinek korszerűsítése, humanizálása; az alternatív büntetési formák szélesebb körű alkalmazása. 1983-ban az igazságügyminiszter körlevélben javasolta a bíróságoknak, hogy alkalmazzák szélesebb körben a „közérdekű munka” büntetést. Az 1975. július 11. és 1983. június 10-i törvények több fontos alternatív büntetési nemet vezettek be. Lehetővé vált a pénzbüntetés egy évre történő felfüggesztése. 1987-ben megszűnt Franciaországban a munkakötelesség, ehelyett a munka reszocializációs folyamatot szolgáló, az elítélt jó magatartására támpontot nyújtott tényezőként szerepel. Az 1987. július 22-i törvény szabályozása szerint a végrehajtási intézeteken belül minden lehetséges intézkedést meg kell hozni annak érdekében, hogy a fogva tartott szakmai tevékenységét, munkavégzését biztosítsák.

A fogvatartotti létszám szempontjából különbséget tesznek az anyaország és a Franciaországhoz tartozó, Európán kívüli területek között. Több, mint 50.000 ezer főt tartanak általában fogva, a börtöntelítettség átlagosan vehető 100 %-osnak.

Az új évezredben, az évszázad elején megindult a börtönrendszer korszerűsítése.²⁵⁰ Új rendelkezéseket alkottak a feltételes szabadlábra helyezéssel kapcsolatban.²⁵¹

A polgári büntetési elméletek közül a megtorlás elvének hívei leginkább az angolszász jogterületről jelentkeztek, még mindig az arisztotelészi igazságos büntetést véve alaptételüknek. Újítottak annyival, hogy elvetik a fizikai szenvedést, a gyötrelmet okozó büntetéseket, s további humanizálást tartanak szükségesnek. A szigorúan tettarányos koncepció előnye, hogy az állampolgári jogok bizonyos szempontú garanciáját nyújtja, támadható viszont abból a megközelítésből; miként lehet egy elkövetett rosszat egy másik rossz (a büntetés) okozásával megszüntetni.

Angliában a korszerű büntetés-végrehajtás kezelési elveit és módszereit a Borstal Intézet több évtizedes gyakorlatából merítik. A büntetés-végrehajtást az 1948-ban történt reformját követően az 1952. évi börtönügyi törvény alapján kiadott belügyminiszteri rendeletek és utasítások szabályozták. A korszerűsítésre 1964-ben került sor, a büntetés-végrehajtás rendjét általában a fokozatosság elve (progressive

²⁵⁰ V. ö.: Vókó György: A börtönrendszer korszerűsítése irányainak azonossága Franciaországban és Magyarországon. Börtönügyi Szemle. 2003. évi 4. szám, 1-10. oldalak

²⁵¹ V. ö.: Vókó György: Feltételes szabadlábra helyezésre vonatkozó új rendelkezések Franciaországban. Magyar Jog. 2004. évi 6. szám 375-378. oldalak

system) határozza meg. Az ún. parolarendszer 1967-ben történt bevezetésére az elítélt büntetése 1/3 részének letöltése után feltételes szabadságra kerülhet kötelező pártfogó felügyelettel.

A megnövekedett bűnözés és a jóléti állam büntetőpolitikájának csődje válsághelyzetet teremtett a büntetés-végrehajtás gyakorlatában is.

Anglia büntetés-végrehajtási intézményeiben átlagosan 50.000 elítéltet tartottak fogva (Európa Tanács, Space 94/1). Hasonlóan Európa több országához – pl. Franciaország, Olaszország, Belgium, kelet-európai országok egy része, stb. – múlt században épített, már elöregedett épületekkel, elhelyezési lehetőségekkel rendelkeznek. Megjegyzem, hogy az 50 ezer körüli fogva tartott csak Angliában és Walesban van; Skócia és Észak-Írország ezen felül számítandó. Nagy-Britanniában egyébként több életfogytiglanra ítélt tölti a büntetését, mint az Európa Tanács összes jogállamában együttvéve. A börtönök tehát jelenleg zsúfoltak, az egészségügyi ellátás sem kielégítő.²⁵²

Az elavult és zsúfolt börtönök kérdését a modern börtönök kísérletképpen történő bevezetésével próbálták megoldani. A kormányzat kedvezményeket biztosítana a magántársaságoknak, de a hatóságok felügyeleti jogköre megmaradna. Stephen Shaw, a Börtönreform Bizottság vezetője rámutatott a visszaélés lehetőségeire az ideiglenes szabadlábra helyezés, a fegyelmezés és a büntetés enyhítésével összefüggésben. Angliában 1877-ben szüntették meg a börtönvállalkozásokat, jöllehet John Howard már a XVIII. században mozgalmat indított a megszüntetésükért.

A Kínzás Elleni Bizottság angliai látogatásai során²⁵³ a fogvatartottakkal kapcsolatban embertelen és megalázó bánásmódot állapított meg. A bizottság tapasztalatai szerint a meglátogatott intézetekben a fogva tartottak – különösen az előzetesen letartóztatottak – életkörülményei messze elmaradnak a nyugat-európai színvonaltól. A börtönöket szűkeknek és technikailag gyengén felszereltnek találták. A szolgáltatásokat alacsony színvonalúnak minősítették. A foglyok étkeztetése is

²⁵² V. ö.: Robert Mac Lennan: Válság a Nagy-britanniai börtönökben. Contemporary Review, 1986. évi 3. szám 198–204. oldal

²⁵³ V. ö.: Vókó György: A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai. Javaslatok az Egyesült Királyságnak, ellenszerek a rendőri túlkapasokra. Börtönügyi Szemle. 2003. évi 2. szám 81-84. oldal

kívánni valót hagyott maga után, inkább az alkalmazottak kényelméhez igazodott. Nem voltak meg a feltételek az elmebeteg foglyok kezeléséhez.²⁵⁴

Angliában és Walesben nemcsak az új börtönök építésébe kezdtek (börtönépítési programjukban tízezer új cella létesítése szerepel), hanem a régi intézetek felújítása mellett ideiglenes intézeteket is kialakítanak előre gyártott elemekből. Újszerű kezdeményezés az is, hogy úszó börtönöket vásároltak külföldről. A helyzet javítása érdekében a börtönök mintegy tizedét szeretnék privatizálni. Az 1991. évi Criminal Justice Act. alapján a belügyminiszter a börtönök igazgatására szerződéseket köthet, melyek értelmében az elítéltek őrzését és kíséretét a magánszektor láthatná el. Az első ilyen intézet a „The Wolds” néven Humberside megyében került átadásra 320 fogva tartott befogadására alkalmasan.

A végrehajtási intézeti férőhelyek számát a 20 évvel ezelőtti 38.500-ról 63.000-re növelték. A zsúfoltság megelőzésére szolgáló új törekvések közül kiemelhető még, hogy 1989-től az elektronikus házi őrizet intézményét is alkalmazzák. Az előzetesen letartóztatottak aránya Angliában és Walesben átlagosan 25-26 %-át tette ki az összes fogva tartottnak.²⁵⁵

Skóciában a Barlinnie börtönében lezajlott börtönlázadás ráirányította a közvélemény figyelmét a zsúfoltságra, a rosszul képzett személyzet által tanúsított bánásmódra, amely miatt az elítéltek mind fizikailag, mind lelkileg megalázva érzik magukat. A skót egészségügyi közigazgatás jelentése szerint „a skót börtönügyi igazgatóság mindenfajta nyilvánvaló és hatékony rend nélkül működik. Hiányzik a besorolás, a kategorizálás és értékelés bármely fajtája”. A skót börtönhatóságok szerint intézményeik sikeresek, mivel senki nem tudott megszökni. Átlagosan 5600 főt tartottak fogva az 5635 fő részére biztosított férőhelyen (börtöntelítettség 99,3%). A nyugat-európai országok közül Angliában és Walesben volt még 2006-ban is a legnagyobb fogvatartotti ráta (141 fogvatartott/100 ezer lakos). Spanyolországban 140, Németországban 97, Franciaországban 88, Norvégiában 68 fogvatartott jutott 100 ezer lakosra. Ezek a szignifikáns különbségek azt is kifejezik, hogy az egyes kormányok milyen büntetőpolitikát folytatnak. 2004. január hónapban az Egyesült Királyság Kormánya közzétette Patrick Carter jelentését az angliai és walesi

²⁵⁴ Kurir 1991. december 17-i száma 3. oldal

²⁵⁵ Az Európa Tanács tagállamai börtönigazgatóinak tanácskozásán készített adatösszehasonlítás, Róma, 1994. december

börtönrendszer és a pártfogó felügyelői szolgálat jövőjéről, amelynek fő következtetései:

- az elítéléseknél meg kell teremteni a pénzbüntetés és a közösségi szankciók egyensúlyát,
- ki kell fejleszteni egy integrált megközelítést, amely a börtön és a pártfogó felügyelet rendszerén keresztül csökkenti a visszaesést,
- a magánszektorból és az önkéntesektől származó új erőforrásokkal kell élénkíteni a módszereket és eljárásokat. E célok gyakorlatban megvalósítása érdekében megalakult az Elkövetők Nemzeti Menedzsment Szolgálat. A beavatkozás négy kategóriáját fejlesztették ki; a büntetés, a segítség, a változtatás és az ellenőrzés. Az a cél, hogy ezek a kategóriák megjelenjenek a szabadságvesztés és a pártfogó felügyelet végrehajtása alatt egyaránt.

A börtönök zsúfoltságának csökkentése végett 2008-ban új börtön építését határozták el Walesban. Az új börtön Caernarfonban egy bezárt üzem körül épülve, s ezer elítéltnak adna munkát. A komoly történelmi múlttal rendelkező város lakossága vegyes érzelmekkel fogadta az új börtön építésének hírért.²⁵⁶

Németországban a történelmi tapasztalatokra tekintettel kellő súlyt helyeznek a büntetési és a büntetés-végrehajtási rendszer területén az ún. jogállamiságból fakadó állampolgári jogok védelmére, hasznosítani igyekeznek a legújabb angolszász és skandináv börtönügyi tapasztalatokat.

„Berthold Freudenthalnak először 1910-ben Jénában napvilágot látott „Die staatsrechtliche Stellung des Gefangenen” című rektori előadása óta mindinkább elismert, hogy a fogva tartott közjogi viszonyban áll az állammal. E közjogi viszony szabályozása pedig elsősorban a törvényhozó feladata, tehát – az önkényes jogkorlátozásokat és visszaéléseket kizárandó – törvényi alapot igényel és semmiképp sem szabad csupán az igazgatási szférának átengedni a végrehajtás kialakítását.”²⁵⁷ A büntetés-végrehajtás rendjét az 1976-ban megalkotott börtönügyi törvény és igazságügy miniszteri rendeletek szabályozták a reszocializálás gondolatát szem előtt tartva. Kezdetét vette az a fejlődési korszak, amit új pragmatizmusnak neveznek. A büntetés-végrehajtásra egyre inkább az ideológiamentes szemlélet

²⁵⁶ V. ö.: New Prison from a factory, Charles Crommer. Western Telegraph, 2008. 09. 01.

²⁵⁷ Nagy Ferenc: Célok és alapelvek a szabadságvesztés büntetés végrehajtása körében. Magyar Jog. Negyvenharmadik évfolyam 1996. évi 4. szám 200. oldal. Cit.: Müller Dietz, H.: Grundfagen desstrafrechtlichen sanktionensystems. Heidelberg, Hamburg, 1979. 131.

jellemző. Az intézet-felügyelő bizottságok révén biztosítják a társadalmi erők bevonását a büntetés-végrehajtás problémáinak megoldásába. A szociálterápiai intézetben elhelyezést dán és holland tapasztalatok alapján vették át. Németországban közel 70 ezer főt tartottak fogva, átlagosan számítva a börtönkapacitás 95,6%-ban volt kihasználva.

A speciális intézetek közül a pszichés beteg elkövetőkkel szemben elrendelt zárt intézeti gyógyító intézkedést Németországban nem az igazságügyi végrehajtás szervezeti keretén belül fogantatosítják (mint pl. Ausztriában), hanem azon kívül, mint pl. Svédországban.

Németországban az elítélt lehetőséget kap arra, hogy javaslataival és panaszaival a végrehajtási intézet vezetőjéhez fordulhasson. A végrehajtás jogi intézkedés ellen bírói döntés kérhető, ha a kérelmező bizonyítani tudja, hogy az intézkedés meg nem tétele őt sértette jogaiban (megtagadása vagy elmulasztása is). A kérelemről az a büntetés-végrehajtási kamara dönt, amelynek területén az érintett végrehajtási intézet van. E döntés ellen fellebbezéssel lehet élni, amennyiben törvénysértés a jogi felülvizsgálatnak vagy az egységes joggyakorlat biztosításának a lehetősége fennáll. A fellebbezésről a területileg illetékes tartományi felsőbb bíróság büntető tanácsa dönt. Az alapjogok csorbítása esetén alkotmányjogi panasz előterjesztésével lehet élni, sőt, ezen túlmenően az utolsó belső állami döntést követően panasz nyújtható be az Emberi Jogok Európai Bíróságához. Ahogy a legtöbb európai államban – Franciaország kivételével – Németországban is munkakötelezettség terheli az elítélteket. Munkájukért díjazásban részesülnek. Németországban a társadalombiztosítással rendelkező átlagbérének csupán 5%-át kaphatja az elítélt és hasonló a helyzet Belgiumban, Angliában és Spanyolországban is. Hollandiában a nyitott végrehajtási intézetekben, ahol az elítélt intézeten kívüli külső munkaadónál dolgozik, az általánosan irányadó minimálbért kapja. Látogatásra havonta egy alkalommal van lehetőség, hasonlóan mint Ausztriában és Angliában. Ezen túl további látogatások engedélyezése az intézetvezető mérlegelési körébe tartozik. Németországban a bv. intézetek meglehetősen túlszűfoltak. Alsó-Szászországban a fogvatartottak száma 1991-2005. között folyamatosan növekedett. A túlszűfoltág meghatározza a fogvatartottak mindennapi tevékenységét, lehetőségeit, megnehezíti a bv. intézet személyzetének munkáját. A túlszűfoltág egyik kezelési módjaként azt követték, hogy a fogvatartottakat közös zárkában

(zárkánként 4 fogvatartott) helyezték el. A közös elhelyezés felszínre hozott fogvatartottak közötti vitákat, embertelen elszállásolás miatti kártérítési pereket (pl. 2002. szeptemberében a hannoveri elsőfokú bíróság törvénytelennek, az emberi méltósággal és más emberi jogokkal ellentétesnek mondta ki azt, hogy 5 fogvatartottat egy 16 négyzetméteres, elkülönített WC-sarokkal rendelkező zárkába zárnak be éjszakára). A kártérítési ítéletek hatottak Alsó-Szászország vezetésére és pénzt fordítottak börtönépítésre (Alsó-Szászországban – 2 új börtön építésének eredményeként – jelenleg 98,59 %-os a telítettség). A német Kormány most próbál jogszabályt módosítani, hogy legalizálja a túlszűfolttságot. A bv. munkát meghatározó következő tényező a külföldi fogvatartottak aránya. Egy berlini börtönben 2005 júliusában 33 % (60 országból), Hessen tartományban 2004. áprilisában 40,5 % volt a külföldi fogvatartottak aránya. Alsó-Szászország börtöneiben 2004. októbertől 2005. októberig a külföldiek aránya 3,3 %-kal csökkent. Hivatalosan a német, illetőleg a külföldi fogvatartottak kezelése megegyezik, a gyakorlat azonban ettől eltér. Jogszabály alapján elsődleges feladat a fogvatartottak reszocializációja és a német társadalomba való visszavezetése. Ez utóbbi azok számára megfelelő, akik a szabadulásuk után Németországban maradnak. A külföldi fogvatartottakkal kapcsolatos problémák egyrészt a kommunikációs problémák (Keletről, illetőleg Afrikából érkezők esetén). Ennek megoldására a tolmács meglehetősen drága, ezért inkább a kétnyelvű fogvatartottak segítségét veszik igénybe, akkor is, ha ez adatvédelmi szempontból rossz megoldás, továbbá nyelvórákon vesznek részt a személyzet tagjai. A kommunikációs problémákon túl kiemelendő az orosz származású fogvatartottak jól szervezett csoportjainak kezelési nehézsége. Az orosz származásúak nem integrálódtak a német társadalomba, elkülönültek. Ez a csoport nehézséget okoz a bv. intézetekben is, mivel nyomás hatására az újonnan érkező német-orosz elítélt nem a büntetés-végrehajtás személyzetének, hanem a német-orosz csoport vezetőjének engedelmeskedik. A bv. intézet vezetősége különböző eszközökkel (a fogvatartottak közötti írásbeli érintkezés szigorú ellenőrzése, más bv. intézetekkel való együttműködés erősítése, szigorúbb zárkaellenőrzés, a fogvatartottak részére eltérő időpontban biztosított szabadidő, a fogvatartottak zárkák közötti átköltöztetése, a német-orosz fogvatartott vezető az intézet jól elkülönített részébe való áthelyezése, speciális képzés a német társadalomba való integrációról) igyekszik felszámolni a kialakult helyzetet. A bv. munkát nehezítő következő

tényező, hogy a kiszabott büntetések egyre hosszabbak és az elítéltek egyre gyakrabban nem kapnak kedvezményt a büntetésből.

A korábbi évtizedekben a német közvéleménynek inkább pozitív megítélése volt a büntetés-végrehajtásról, mely helyzet mára jelentősen megváltozott. Megkülönböztetnek nyitott, félig nyitott, zárt, valamint magas biztonsági fokozatú bv. intézetet, amelyek között az elítéltek eltávozásának engedélyezésében nincs nagy különbség: az intézet vezetője (az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték kivételével) egyszemélyi felelősség mellett dönt az eltávozás engedélyezéséről. Az eltávozások megengedettek, de az esetek többségében – a megszorító politika eredményeként – csak a büntetési idő végén járó elítélteket érinti. Feltételes szabadságra bocsátást is egyre ritkábban javasolnak, mivel visszaesés esetén a sajtó a büntetés-végrehajtást teszi felelőssé. A kritika középpontjában a félig nyitott bv. intézetek állnak (szökés után a sajtó valóságos kampányt indított az intézet ellen. „Még egy újabb szökés.”). Kiállítást szerveztek a parlamenti képviselők és a lakosok számára a bv. munka problémáiról, megkérik a sajtót a sikeres reszocializáció – mint ami az elsődleges cél – eredményeinek közlésére.²⁵⁸

Ausztriában a börtöntelítettség 90 % körüli volt. Az osztrák büntetés-végrehajtás helyzete kedvezőnek jellemezhető, habár ott is vannak gondok, kifogásolhatók. A bűnözés elleni küzdelemben a büntetés-végrehajtás hatékonysága is szerepet játszott a feltételezései szerint.

A kedvezmények köre, mennyisége is növekedett, a fokozatos végrehajtás az elítéltek számára jelentős ösztönző erő lehet. A telefonálással kapcsolatban szigorúbb szabályok érvényesülnek, mint Magyarországon. A törvény biztosítja ugyan, de jogerősen elítélt e jogával csak rendkívül fontos esetben élhet. Az előzetesen letartóztatottak pedig csak a vizsgálóbíró engedélyével telefonálhatnak. Az elsőfokú büntetés-végrehajtási hatóság a bv. intézet vezetője. A bírósági fogházak büntetés-végrehajtási felső hatósága annak az első fokon, büntetőügyekben eljáró hat bíróságnak az elnöke, amelynek az illetékességi (működési) területén a fogházak találhatók. A legfelsőbb büntetés-végrehajtási hatóság a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium.²⁵⁹ Csak a bírósági fogházakra vonatkozóan van büntetés-végrehajtási

²⁵⁸ V. ö.: Vókó György: Börtönviszonyok tanulmányozása Németországban. Ügyészek Lapja, 2001. évi 5. szám 61-67. oldalak

²⁵⁹ Magyar Miklós: Osztrák büntetés-végrehajtás – magyar szemmel. IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Módszertani Füzetek. 1988. évi 2. Szám. 30. oldal

felső hatóság; a büntetés-végrehajtási intézetekre nézve nincs, ezekre megfelelő hatáskörrel, jogosultsággal a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium rendelkezik.

A büntetés-végrehajtás rangját mutatja, hogy az osztrák alkotmányban rögzítették: az igazságszolgáltatás harmadik oszlopa a büntetés-végrehajtás, a bíróság és az ügyészség után. A kábítószerfüggő fogva tartottak önkéntesen, bizonyos kedvezmények fejében a kábítószer-fogyasztásról lemondanak és rendszeres vizeletvizsgálatnak vetik alá magukat. Mintegy 220 fogva tartottat vontak be a kábítószer helyettesítő, ún. metadonprogramba. Újabban a fogva tartottak között magas a külföldiek aránya. Az 1996-os túszedés óta a bv. intézetek biztonsági rendszerét jelentős beruházásokkal korszerűsítették. A fogva tartottak munkadíjazása 1993 óta öt fokozat szerint a civil életben érvényes, a piacgazdaság szempontjainak figyelembevételével kötött kollektív szerződések alapján történik. A fogva tartott hetente egyszer jogosult fél órára látogatót fogadni, a látogatási idő hathetenként egy óra időtartamú. A fogva tartottak negyedévente egy 3 kg-os csomagot kaphatnak, amelyet távollétükben is kinyithat és ellenőrizhet a felügyelet. (A magyarországinál nagyobb szigorú a gyakoribb kábítószer-küldemények miatt vezették be.) Az enyhébb végrehajtási rezsim alatt állók intézeten kívül felügyelet nélkül dolgozhatnak, képzés és továbbképzés céljából elhagyhatják az intézetet, havonta 1-2 alkalommal szabadságra mehetnek, kísérővel csoportos kimaradást kaphatnak, zárkaajtójuk nappal nyitva van. A fogva tartottak minden, e jogaikat érintő döntés és utasítás, a személyzet őket érintő viselkedése miatt panaszt tehetnek, a visszatájékoztatás azonban nem kötelező.²⁶⁰

Svájcban nyilvánvalóan hatottak J. M. Pestalozzi nézetei, aki a szabadságvesztés büntetés értelmére, céljára, tartalmi kialakítására vonatkozó elgondolásait 1782-ben tette közzé az „Arners Gutachten über Kriminalgesetzgebung”-ban. A büntetőintézetekben a kíméletes bánásmódot ajánlotta és minden fogva tartott „testi és lelki erejének erősítését” tekintette a büntetés-végrehajtás feladatának. Az 1937. évi Szövetségi Btk. 1942. évi hatályba lépése óta rajta hosszú idő alatt csak két részrevíziót hajtottak végre. Az utóbbi években történt meg a komoly felülvizsgálata. A szabadságvesztés büntetés a svájci büntetőjog központi szankcióeleme. A Btk-ban található büntetés-végrehajtási rendelkezések

²⁶⁰ V. ö.: Gartner István–Oltvány István: Szomszédolás. Gondolatok az osztrák bv. jogról és büntetés-végrehajtásról. Börtönügyi Szemle. Tizenhetedik évfolyam, 1998. évi 1. szám 60–68. oldalak

a büntetés-végrehajtás szövetségi szintű jogi keretét szolgáltatják. A betartásuk fölött a Bundesrat (Svájc Szövetségi Tanácsa) őrökdi a Btk. 392. cikke szerinti felügyeleti kötelezettségének gyakorlása folytán. A szövetségi törvény rangjával rendelkezik az Európai Emberi Jogi Egyezmény is. Marc Ancel „A XX. század felének legjobb büntető törvénykönyvé”-nek nevezte. A szövetségi jog kötelezi a kantonokat a szükséges végrehajtási intézetek létrehozására, de lehetőséget biztosít a kantonok közötti megállapodással, végrehajtási intézetek közös létesítésére és üzemeltetésére is. A kantonok ennek figyelembevételével három konkordátumban egyesültek, melyek lényegében végrehajtási jogi rendelkezések, döntéseket, irányvonalat tartalmazó interkontinentális szerződések. Egységes szövetségi büntetés-végrehajtási törvény nélkül a büntetés-végrehajtás sokrétű, sokcélú, de áttekinthetetlen is.

A büntetőintézeteknek a következő főbb típusai vannak: a vizsgálati fogság foganatosítását szolgáló intézet, fogház (Haftanstalt), az első alkalommal elítéltek intézete (Anstalt für Erstmalige), „más” elítéltek (visszaesők, közveszélyesek, szökésveszélyesek) intézete, munkára nevelő intézet, gyógy- és ápolóintézet, iszákosok és kábítószerekek intézete.

A félfogság 1971-ben történt bevezetésekor a „semi-détention” belga jogintézményt vették alapul. Szintén az említett rövid tartamú büntetéseket jogosultak ilyen formában végrehajtani, az elítélt csupán a pihenőidejét és szabadidejét tölti az intézetben. (A fogva tartási arányt nem befolyásolja, mivel egy zárkát állandóan lefoglal az elítélt.) Így a munka és képzési (tanulmányi) viszonya jogilag érintetlen marad. A félszabadságnak nevezett végrehajtási formát fogházbüntetésre ítélték esetében alkalmazzák. A félfogságtól abban különbözik, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása során a neki kijelölt (vagy az egyetértésével a bv. hatóság által keresett, illetve közvetített) új munkahelyre lép. Egyébként a munkával foglalkoztatás a bv. intézeten kívül történik. A rövid tartamú szabadságvesztésnek a három speciális végrehajtási formája az eddigi tapasztalatok szerint bevált. Az elítéltek jogai egyrészt a büntetés és intézkedés végrehajtásáról rendelkező törvényi, illetve rendeleti előírásokon alapulnak, másrészt az emberi alapjogokon és a fogva tartottakat megillető, ún. minimális követelményeken, amelyeket az ENSZ és Európa Tanács állított fel. A börtönből szabadság engedélyezése inkább kivételnek tekinthető, illetve kifejezett kedvezménynek. Svájcban különösen magas a külföldi elítéltek részaránya (átlagosan 40 % körüli), hasonlóan mint Svédországban és Hollandiában.

A holland büntetőjogot és végrehajtási joganyagot az 1800 előtti időszakban a szigorú, elrettentésre koncentráló büntetések jellemezték. 1596-ban szállították az első beutaltakat az amsterdami „fegyelmezés házá”-ba, a Tuchthuisba. A nők részére 1598-ban fonóház, 1603-ban pedig a nehezen nevelhető gyermekek és fiatalok részére külön részleg létesült. A holland Btk. a XIX. század második felének klasszikus szakaszában született meg. A börtönbüntetés végrehajtása során 1929-ben tértek át a közös elhelyezésre. A későbbiekben lényeges változásokat a börtönügy elveiről rendelkező 1951. évi törvény hozott, majd az 1970-es reformok.

A közérdekű munkát Hollandiában 1981-ben kísérletképpen vezették be, 1984-ben a tapasztalatokat már kedvezőnek minősítették. A bv. jog első legfontosabb forrása a börtönügy elveiről szóló 1951. évi törvény volt.

Az elítéltek jogi helyzete messzemenően megfelel a fogva tartottak kezelésére vonatkozó minimális elveknek. 1983-ban bevezették az „ellenőrzés nélküli látogatás”-t azok részére, akiknek a büntetése meghaladja a 6 hónapot és akik zárt intézményekben hosszú tartamú büntetésüket töltik. Ilyen körülmények között szexuális kapcsolat is létrejöhet a partnerek között. A félig nyitott vagy a nyitott intézetekben elhelyezett elítéltek minden hónapban, illetve minden héten igénybe vehetik a hétvégi szabadságot. Az alacsony és kedvező holland fogvatartotti arány az utóbbi években már megszűnt a bűnözés emelkedésével, viszont sokáig élt hosszú éveken át a rövid tartamú szabadságvesztések, a feltételes elbocsátások, illetve az idő előtti szabadon bocsátások, kegyelmezések, a várólista alkalmazása együttes, közös megoldása révén. Jelenleg Hollandiában a börtöntelítettség 102,8%-os. A 10 évvel ezelőtti végrehajtási férőhelyek száma kb. 7600 volt, már több, mint 9000 férőhely kialakításával foglalkoznak. Ez a kapacitásnövekedés 60%-a a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekkel, illetve visszaélésekkel hozható összefüggésbe és további kapacitásbővítés van napirenden.

A fogvatartás humanizálása, a szabadságelvonás káros hatásainak megelőzése, valamint az elítélt társadalomba való visszatérítésének előmozdítása érdekében az elítéltet lehetőleg a lakóhelye közelében működő bv. intézetben helyezik el (regionalizáció), a fogva tartás körülményeit fokozatosan javítják, fejlesztik; a fogva tartás idejét szakaszolják a zárt-, félig nyitott, nyitott intézményekbe kerüléseknek megfelelően; az elítéltek tevékenységi formáit arányosan osztják fel a munka, a személyiségfejlesztés és a szabadidő között.

Hollandiában a büntetési rendszer megítélésében felszínre tört konfrontáció oka az, hogy a bűnözés abszolút számainak – ezen belül is az agresszív bűncselekmények számarányainak – növekedésével szemben a büntetési rendszert hatástalannak tartják, egyesek a kiutat az egész jogrendszer totális átrendezésében vélik megtalálni. Más a helyzete a kontinensen büntetést töltőknek és a Holland Antillákon fogvatartottaknak.

Belgiumban 2005. június 22-én fogadtak el egy törvényt, amely a büntetőeljárás törvényt egészíti ki a mediáció szabályaival. Az új szabályozás a büntetőeljárás minden szakaszában, minden áldozat és elkövető számára lehetőséget nyújt a mediációra, bármely bűncselekmény esetén. A törvényi szabályozás megalkotása valójában a létező gyakorlat hivatalos elismerését jelentette. Más országokhoz hasonlóan Belgium is küzd a bv. intézetek zsúfoltságával. A büntetés-végrehajtás szemszögéből vizsgálva a mediáció alkalmazásának kérdéseit, s a mediáció és a klasszikus szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának összehasonlításán keresztül tekintve át, hogy a mediáció kulturális sokk-e a börtönrendszernek; a belga fogvatartottak a következőkben összegezhetőek:

Mediáció

- önkéntességen alapul
- vonzó
- nyitott, tiszteletteljes légkör jellemzi az eljárást
- meleg, emberséges környezet
- figyelemmel van az áldozatra
- bizalmas

Klasszikus végrehajtás

- kötelező az ítélet végrehajtása
- riasztó, elrettentő
- ellenséges légkör, a terhelt védekező magatartása jellemző
- hideg, bizalmatlan környezet
- a terheltre (és hozzátartozóira) hat
- a biztonság és a kontroll az elsődleges.

A büntetés-végrehajtás a büntetésre és az elkövetőre koncentrál, amely egy új megközelítésben a „helyreállító fogvatartás” (helyreállító szabadságvesztés-büntetés végrehajtás) koncepciójává fejleszthető. A helyreállító fogvatartás nem más, mint egy cselekvési terv a börtönrendszer számára, amely magában foglalja a börtönök speciális feladatait – beleértve a bűncselekmény helyreállító igazságszolgáltatás keretében való megközelítésének feladatát, a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazásának elősegítését is – a megfelelő jövőkép kialakítása érdekében. Belgiumban minden bv. intézetben van egy helyreállító igazságszolgáltatási tanácsadó (a börtönigazgatóság mellett működő állami hivatalnok), aki ösztönzi az új bv. kultúra elterjedését, elősegíti, hogy a bv. szakaszban (fogvatartási kontextusban) kifejlődjön a helyreállító igazságszolgáltatás,

és ehhez megpróbál fizikai eszközökkel is támogatást nyújtani (pl. ha az elítéltnak nincs elég pénze, akkor segítséget kaphat egy ún. helyreállító alaptól). A „helyreállító fogvatartás” a helyreállító igazságszolgáltatás két utas formája, amelyben a tanácsadó egyrészt elősegíti az áldozat és az elkövető közötti mediációt, másrészt ösztönzi az elítélteket az áldozat-tudatossági programokban való részvételre. A „helyreállító fogvatartás”-nak vannak bizonytalansági tényezői (pl. a feltételes szabadságra bocsátás mennyiben függhet a sikeres mediációtól), s a tanácsadóknak identitásproblémát hozhat felszínre, mivel a büntetési forma hatékony (az áldozat személyéhez és érdekeihez is igazodó), törvényes végrehajtását kívánó személy egyben a börtönbüntetés kritikus hangja is. Mindezek miatt a „helyreállító fogvatartás” kockázatos.

A börtönökben lefolytatott mediáció előnyei: lehetőség van a mediáció börtönben való megszervezésére; a résztvevők jobban érdekelték a megegyezésben, mint korábban gyanúsítottként; a börtönszemélyzetnek magas a motiváltsága a sikeres mediációhoz való hozzájárulásban; értékes a helyreállító igazságszolgáltatási tanácsadó ráhatása és veszélyei: az ajánlattal szembeni közömbösség, a bizalmatlanság, az önkéntesség. A jelenlegi – csekély számú ügyet érintő – gyakorlatnak leginkább példamutató jelentősége van, amellyel kapcsolatban kérdésként merülhet fel, hogy a bv. rendszer nyomása alatt a büntetési szakaszban az áldozat-elkövető között kialakult párbeszéd valóban mediáció-e (a pártatlanság elve, az önkéntesség elve és a bizalmi elv érvényesül-e).

A bebörtönzés humanizálásának 3 módja: a belső (anyagi) feltételek fejlesztése; a fogvatartás kívülről való humanizálása; humanizálás az elítélt és az áldozat részvételével, ahol mindkét fél aktív szereplő. A mediáció közvetve hozzájárulhat a túlzásfoltosság csökkentéséhez, azonban büntetési szakaszban való alkalmazása az elítéltek és az általános bv. intézeti kultúra változását igényli. A mediáció multifunkcionális eszköz, amely a megegyezés mellett kockázatot is magában hordoz, az áldozat és az elítélt részére is megfelelő jogi garanciák szükségesek.²⁶¹

²⁶¹ V. ö.: Vókó György-Pajor András: A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a börtönfalakon belül. Börtönügyi Szemle. 2009. évi 3. szám 49-62. oldalak

Olaszországban is a börtönök túltelítettek. Általában több mint 50 ezer elítélt tölti büntetését. A börtöntelítettség 120-130 %-os.²⁶²

Az 1931. évi büntető törvénykönyv (Codice penale italiano) módosítása állt a világháború utáni időszak reformtörekvéseinek középpontjában. 1981-ben bevezettek olyan rövid tartamú szabadságvesztést helyettesítő szankciókat, mint a félfogság (naponta legalább 10 órát a bv. intézetben kell tölteni), az ellenőrzött szabadság (liberta controllata – naponta egyszer jelentkezni kell a rendőrségen, tilos fegyvert tartani; bevonják a jogosítványt, útlevelet) és a helyettesítő pénzbüntetés. A dekarcerizáció hatása azonban a börtönpopuláción nemigen mutatkozik meg. Az olasz büntetés-végrehajtás az 1975-ös törvénnyel megújult, még ha nem is valósított meg minden reformtörekvést. Sikerült átültetni az alkotmányos alapelveket a büntetés-végrehajtásba. Kompromisszumra törekedtek az egyensúly megtartása érdekében, mert nyomást gyakorolt a növekvő kriminalitás miatti nyugtalanság. „Lényeges korlátozást jelent, hogy a 90. cikk felhatalmazta az igazságügy-minisztert; a rend és biztonság nyomós és rendkívüli okából a bv. törvény reformintézkedéseit meghatározott időtartamra részben vagy egészben hatályon kívül helyezheti. Emögött az előírás mögött az az aggodalom lappang, hogy – a törvényhozás minden kurtító közbeavatkozás ellenére – a büntetőintézetbeli élet humanizálásában túl messzire ment. Ezért igyekeztek beépíteni egy olyan biztonsági szelepet, melynek segítségével az autoritás gyorsan visszaállítható.”²⁶³ Új kezdeményezés az olasz börtönökben a szakmai tanfolyamok, a szakmai képzés megszervezése.

Az 1986. évi reform egyrészt bővítette az egyes bíró hatáskörét, másrészt megváltoztatta az általa hozható intézkedések jellegét és igényjogosultságát. (Az ún. házi őrizet és a büntetés végrehajtásának elhalasztása.)

A munkabért általában az elítélt kapja meg, amelyből a végrehajtási költségeket fedeznie kell, hasonlóan mint Franciaországban, Belgiumban, Svájcban és Hollandiában is. Az elítéltek jutalomszabadságot kapnak 15 napig terjedően, ami többször is engedélyezhető, de évente a szabadság össztartama a 45 napot nem haladhatja meg.

²⁶² V. ö.: Börtönújság, 1998. május 8-i szám „Életfogytig se!” című tudósítása

²⁶³ Pusztai László: A büntetés-végrehajtás reformja Olaszországban. Büntetés-végrehajtási rendszerek nemzetközi áttekintése. IM. Bv. Országos Parancsnokság nevelési osztály, 1987. évi I. számú kötete a Nevelő Szakkönyvtár sorozatból. 102–103. oldal

Az egyik milánói börtönben, a Bollate intézetben lévő elítéltek számára informatikai cégek biztosítanak munkát, másrészt a faipari szektorban is várják őket. A kertészkedés és a gyümölcstermelés iránt érdeklődők töltik fel az egyik cég élelmiszer-áruházainak polcait friss zöldséggel, gyümölcssel és fűszernövényekkel.²⁶⁴ A numbrai Spoleto börtönben dolgozhatnak a börtönben lévő nyomdában, a faipari műhelyekben, itt készült bútorokkal látják el az olaszországi bv. intézeteket, a varrodában egyenruhákat készítenek, a kertészetben a zöldségek és gyümölcsök termesztésén kívül dísnövények nevelésével is foglalkoznak. S még vannak konyhai, valamint intézet-karbantartási munkák.²⁶⁵

A spanyol fegyházak végrehajtási jellegű intézményeiről az első írásos bizonyítékok már 1564-ből származnak. A nép számára 1608-ban Walladolidban nyitották meg az első börtönt, túlnyomórészt a prostituáltakat helyezték el itt. A spanyol büntető-jogtudományra a XIX. század elején nagy hatással voltak Bentham utilitárius eszméi és a javítási teória.

1870, 1928 után az 1944 évi Btk. utolsó részreformját napjainkig az 1983. július 25-i 8. számú törvény jelentette. A korábbi és az utóbbi időszak büntetőjogi változásai mindig az adott politikai, társadalmi rendszer változásával álltak összefüggésben, több esetben ezek a reformok az új alkotmány elveihez igazodtak. A végrehajtási jogban egyértelmű elsőbbsége van az átnevelésnek és a reszocializációnak, amit alkotmányi szabályozás állapít meg. A börtönből való szabadságoláshoz több formája létezik, az ún. rendes szabadság keretében a második fokozatú elítéltek évente 36 napig, a harmadik fokozatú elítéltek pedig 48 napig terjedhetően távozhatnak szabadságra.

Spanyolországban az 1996. május 24-én hatályba lépett új büntető kódexben szabadságelvonó büntetésként a börtönbüntetés, a hétvégi elzárás és a pénzbüntetés meg nem fizetése miatti szabadságelvonás szerepel. A hétvégi elzárást – ahol nincs ilyen intézet – az adott település egyik meghatározott helyiségében kell letölteni. Az elkövető egyetértésével pénzbüntetéssel vagy közérdekű munkával is lehet helyettesíteni.

²⁶⁴ Detenuti Lavorano volentieri, Alessandro Fatato. Corriere della Sera, 2008. 05. 21.

²⁶⁵ Sfruttando dal lavoro, Vittorio Gazzini. Corriere della Sera, 2008. 04. 17

Megszűnt a büntetésnek munkával való csökkentése. (2 nap munkával 1 nap büntetés elengedhető volt jó magatartás esetén). További újítás a pénzbüntetésnél a napi tételes rendszer bevezetése és a részletfizetés lehetősége.²⁶⁶

Az 1979. évi büntetés-végrehajtási törvény alapján speciális apartmanokat létesítettek, ahol a szabadsággal rendelkező elítéltek házastársukkal, élettársukkal, illetve gyerekükkel zavartalanul együtt lehetnek havonta egy alkalommal. Ezen kívül megjegyezhető ehelyütt, hogy a családtagok intim látogatására alkalmas helyiséget alakítottak ki Dánia, Svédország, Finnország, Hollandia egyes végrehajtási intézményeiben is. Ilyet magam is láttam Frankfurt am Main-ban.

A spanyolországi Naclares börtön elítélteit, akik a szabadlábra kerülésük előtt Alavában járnak dolgozni, és ott vesznek részt a reintegrációs programokban, a jövőben kedvezőbb közlekedésre számíthatnak.

Eddig sajnálatos módon a menetrendek nem igazodtak az elítéltek munkavégzésének kezdetéhez és végéhez. A területen vasút nem jár, a taxival való közlekedés pedig aránytalanul magas költséget rótt volna a fogvatartottakra, a buszjáratok sűrítése jelentette tehát az egyetlen megoldást a kialakult problémára. A menetrendek átalakításához a helyi közlekedési vállalat pénzügyi támogatást kapott.

2008 augusztusától az elítéltek számára többé nem jelenthet gondot, hogy pontosan érkezzenek a munkahelyükre, és hogy időben térjenek vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe.²⁶⁷

Katalániában a felfüggesztett szabadságvesztés vagy a szabadságvesztést helyettesítő intézkedés meghatározott kötelezettséggel, meghatározott képzéseken, programokon való részvétellel jár együtt. A kötelezettség magában foglalhat bizonyos kezeléseket, az egészségügyi ellátórendszer keretében igénybe vehető ellátást vagy beutalást valamilyen függőséget kezelő klinikára, pszichiátriai központba, illetőleg speciális képzést., a katalán fogvatartotti ráta 118, a fogvatartottak 65 %-ának 5 évet, 25 %-ának 10 évet meghaladó a büntetése.

Spanyolország, Malaga tartományának új börtönét Archidonában fogják felépíteni. A tervek szerint 2009 tavaszán kezdik el a földterület rendezését, és elvileg 2011-re zárul le a kivitelezés.

²⁶⁶ V. ö.: Nagy Ferenc: A büntetőjog legújabb nemzetközi és hazai változásairól. Magyar Jog. Negyvenötödik évfolyam, 1998. évi 2. szám

²⁶⁷ V. ö.: Los presos de Naclares contarán con un mejor transporte para acudir a sus trabajos, Fernando Rodriguez, Diario de Noticias de Alava, 2008. 07. 23.

A város önkormányzata támogatta a büntetőkomplexum építését, mivel 800 munkahelyet fog teremteni a környék lakossága számára. A megállapodások értelmében a börtön részére egy 350 ezer m²-es területet jelöltek ki, mivel a biztonság fokozása érdekében az épületegyüttes körül ki kell építeni a védelmi sávot. (Természetesen az intézet jóval kisebb területen helyezkedik majd el.). A tervek szerint 100 millió euróba kerül az 1008 zárka kiépítése, amelyekben 2000 főt tudnak majd elhelyezni.²⁶⁸

Portugáliában mintegy 600 férőhellyel növelték a befogadóképességet, cellákat újíttak fel, hálótermeket hoztak létre. Az előzetesen letartóztatottakat külön büntetés-végrehajtási intézetben helyezik el. A fiatalkorúak fogva tartási intézményének a büntetés-végrehajtás szervezetébe történő átadásáról folynak a tárgyalások. Egészségügyi intézmények átadásáról úgyszintén. A külföldi fogvatartottak körében a kábítószer-bűncselekmények és a lopások tipikusak.

Megszervezték az ún. szabad kijárású fogva tartottak munkahelyi foglalkoztatását. A munkabérek legalább az országos minimálbérnek megfelelően határozták meg, védik a fogva tartottak (egészség)biztosítási és társadalombiztosítási szerződéseit is. Arra törekedve, hogy hasznos tevékenységekkel való foglalkoztatási lehetőséget teremtsenek a fogva tartottaknak, a Gazdasági Minisztériummal való együttműködésben büntetés-végrehajtási gazdasági övezetek létrehozását tervezik, olyan feltételeknek a büntetés-végrehajtási intézetekben való létrehozásával, amelyek külső magánvállalkozások számára gyártó-termelő berendezések elhelyezését teszik lehetővé. A Lisszaboni Büntetés-végrehajtási Intézetben új terápiás egység kezdte meg működését és két másik „kábitószer-elvonó egység” lépett működésbe a Portói Büntetés-végrehajtási Intézetben és a Santa Cruz do Bispói Intézetben.

Vessünk pillantást más kontinensekre is. 2009-ben a portugál börtönökben közel 12 ezer főt tartottak fogva, 20 %-uk Brazíliából vagy Angolából érkezett.

Az észak-amerikai, ún. rehabilitációs ideológia lényegét tekintve szintén egy reszocializációs iskola, amely a bűnelkövető társadalomba való visszavezetését a kezelési módszerek segítségével képzelte el.

A kezelés ideológiája arra épült, hogy a büntetés-végrehajtási eljárások az orvosi eljárásokhoz hasonlíthatók. A kísérleti intézetekben végzett hatékonysági

²⁶⁸ V. ö.: Carmen Martin, Diario sur Digital, 2008. 08. 01.

kutatások megállapították, hogy az ideális treatment-elbánásban részesült elítéltek inkább visszaesnek, mint a szakszerű kezelést nem kapott fogva tartottak. D. Bennet és P. Róbert eljutott addig, hogy a végrehajtás pszichológus és pszichiáter közreműködésével az elítélt személyiségébe való beavatkozást jelentsen. Warren, Wilson és Glaser kísérleteit a büntetés megtorló jellegének fenntartása mellett végezték. Morris és Hawkins a büntetés kúraként való felfogása ellen ugyan fellépett, de ragaszkodtak emellett a kezelési, nevelési eljárások továbbfejlesztéséhez. A megoldás útjait keresve azt találták, hogy jóval szerényebb célokat kell kitűzni a büntetés céljául, mint a „törvénytisztelő állampolgárrá nevelést.” Inkább meg kellene javítani a börtönviszonyokat. A büntetés célja csak az lehet, hogy aki „bünt követett el, meg kell büntetni.” A büntetés egy folyamat, egy következmény. A fogva tartás körülményeit a célnak megfelelően kell alakítani. A börtönben sok az igazságtalanság, a korrupció, a brutalitás. Ezeket kell visszaszorítani, hogy az elítéltekre ne legyenek romboló hatással. Sajátosságként kell megállapítani az Egyesült Államokból kiindult legújabb változatot is, a magánbörtönöket. Az állam – költségvetési okok miatt – lehetővé tette a magántőke részvételét a büntetés-végrehajtásban is. Komoly változást nem eredményez, inkább a tőkés gazdaság mibenlétét jobban kifejező finanszírozási formaként funkcionál. Amerikában a legnagyobb börtönvállalkozás, a Corrections Corporation of America jelenleg 9 börtönt foglalkoztat és továbbiakat is akar szervezni. Az állami börtönökben nincs lehetőségük a foglyoknak, hogy kereső foglalkozást folytassanak és hozzájáruljanak fogva tartásuk költségeihez – ezért terjed a privatizálás gyakorlata.²⁶⁹ Többen rámutattak már a szerződéssel magánkézbe adott börtönök gyakori ellenőrzésének szükségességére²⁷⁰, kifejezésre juttatták fenntartásaikat, a hatékony felügyeletről való gondoskodás igényét.²⁷¹

Az utóbbi években a megtorlás elve tért vissza az amerikai büntetőjogba, a növekvő bűnözés mellett a társadalom nem viseli el, hogy súlyos bűncselekmények elkövetői elkerüljék a börtönt, szaporodott az egyéni bosszúból fakadó cselekmények száma. Reagan elnök által 1984-ben aláírt bírósági reformtörvény szerint a büntetés

²⁶⁹ V. ö.: Kenneth Russel: Privatisation of Prisons. A börtönök privatizálása. New Law Journal 1987. évi 6. szám 193–194. oldal

²⁷⁰ V. ö.: James Theodore Gentry: A „Panopticon” felújítása: A magánbörtönök ellenőrzésének problémája. The Yale Law Journal 1986. évi 2. Szám 355. oldal

²⁷¹ V. ö.: D. W. Dunham: A foglyok jogai és a börtönöknek magánvállalkozásba adása. Columbia Law Review, 86. Évfolyam, 1986. évi 7. Szám, 1475–1504. oldal

kiszabásának a bűncselekmény súlyából kell kiindulni, határozatlan tartamú rehabilitációs programok helyett határozott tartamú büntetést kell alkalmazni. Az új szemlélet ellenzi a szokásos bűnözőkkel szembeni szigorú büntetéseket, mondván, hogy a büntetőjog csak a múltban elkövetett bűncselekményeket bírálja el, nem a jövőben esetleg elkövetendőket.²⁷² Az USA igazságszolgáltatása két ellentétes követelmény között igyekszik egyensúlyt tartani; az egyik a viszonylag gyenge pozícióban lévő vádlottak jogainak biztosítása a hatalmas jogalkalmazó apparátus önkényével szemben, másrészt az állampolgárok vagyonának, a közbiztonságnak a védelme az egyre növekvő bűnözéssel szemben.

Az USA-ban a büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzetére is a büntetőintézetek zsúfoltsága a jellemző, amelyet egyrészt alternatívák keresésére, másrészt pedig új intézetek építésével igyekeznek megoldani. 1980 és 1994 között a bebörtönzött emberek száma megháromszorozódott, ami évi 7,9%-os növekedést jelent. A fogva tartási arány 1989-ben 100.000 lakosra számítva 400 volt, amely messze meghaladta az európai országok gyakorlatát. 1994 év végén már 565 fogva tartott jutott 100.000 lakosra. Nemcsak az európai átlagot haladta meg ez a fogvatartotti arány, hanem még külön az oroszországit is. Ma már 600 % fölötti szinte folyamatosan. A világ egyetlen országában sincs börtönben olyan sok ember az összlakossághoz viszonyítva, mint az USA-ban. 1996. augusztusában 1,6 millió volt a fogva tartottak összlétszáma. Ez az adat kétszerese a 10 évvel korábbi adatnak.¹³⁴ Az USA börtöneiben minden évben több, mint 11 millió férfi és nő fordult meg. A fogva tartottak 94%-a férfi, kétharmaduk újabb bűncselekmény miatt töltötte büntetését, ötharmad részük a feltételes szabadság megszüntetése miatt került vissza a börtönbe.

A 160 % telítettségű kaliforniai börtönökben megoldatlan a mentálisan beteg elítéltek kezelése. Missouri államban a börtönpopuláció folyamatosan öregedő képet mutat. A Moberly büntetőközpontban az idős elítéltek körletében az átlagéletkor eléri a 63 évet. Florida állam négy bv. intézetben működtet már geriátriai szárnyat. Az idős elítéltek differenciált bánásmódot igényelnek, hiszen közülük sokan még munkaképesek, napközben elhagyják a celláikat, s dolgozni mennek; többen viszont

²⁷² V. ö.: J. S. Bainbridge: Criminal Law. Büntetőjog. American Bar Association Journal 1985. évi 5. szám, 61–63. oldal

mozgásukban korlátozottak, illetve fekvő betegként az ápolók segítségére szorulnak.²⁷³

Oroszországban 1994. szeptember 1-jén 664.700 volt az elítéltek összlétszáma, a bebörtönzöttségi ráta pedig 443. Jelenleg is e körül mozog átlagosan. A büntetés-végrehajtás Oroszországban a Belügyminisztérium, illetőleg a belügyi igazgatás irányítása alatt áll ugyanúgy, mint az egykori Szovjetunióban. Egyébként a büntetés-végrehajtás belügyi igazgatás alatt áll Európában Angliában és Walesben még, Európán kívül pedig Kínában, Kubában, Iránban, stb.

A büntetés-végrehajtás során felmerült panaszokban és kérelmekben a döntés nem tartozik bírói jogkörbe, tehát bírósághoz nem fordulhatnak a büntetés-végrehajtás során felmerült panaszukkal az elítéltek.

A volt Szovjetunióban a büntetés-végrehajtás feladatát az elítéltek átnevelésében látták, ennek eszközeinek tekintették a végrehajtás rendjének következetes biztosítását, a munkával való nevelést, az elítéltek általános és szakmai képzését, valamint politikai nevelését. A 30-as években a telepek és táborok voltak nagyobb arányban, mint a börtönök. A személyi kultusz időszakában tagadták a börtönügy létjogosultságát, a jogszabályokkal ellentétes alacsonyabb szintű rendelkezések szabályozták a büntetés-végrehajtás működését. 1958-ban megalkották a Szovjetunió büntető törvénykönyveinek alapelveit, az egyes köztársaságok büntető törvénykönyveit, majd 1969-ben került sor a köztársasági büntetés-végrehajtási törvények kiadására.

Az 1992. július 12-i reformtörvény szerint az előírt munkanormának csupán a szándékos nem teljesítése eredményezhet már csak fegyelmi büntetést, nem értékeli a munkateljesítmény elmaradását – mint a korábbi években – az intézeti rend elleni vétségnek. Ami előbbre jutást jelent, hogy a teljesített munkaidőt a nyugdíjellátás szempontjából figyelembe kell venni szolgálati időként, illetve abba be kell számítani. Az elítéltek havi keresetének el kell érnie a szabad polgárok törvényben megállapított minimális bérét. Évente 12 napi szabadságot kaphat az elítélt.

²⁷³ V. ö.: Prison systems confront mounting costs of an aging prison population, Joe Lambe. News Observer, 2008. 08. 27.

Az orosz föderáció büntetőtáborai és börtönei ékesen bizonyítják, hogy milyen borzasztó következményekkel jár, ha az állami infrastruktúra képtelen ellensúlyozni a börtönnépességben bekövetkezett növekedést.

A körülmények rosszabbak a vizsgálati börtönökben (sizo). Nem szokatlan, hogy 90 rabot is bezsúfolnak egy olyan helyiségbe, amely hivatalosan 20 rab elhelyezésére szolgál. A helyiségben 40 ágy fér el. 1995. október 24-jén Jurij Kalinin tábornok a büntetés-végrehajtás főparancsnoka parlamenti beszéde során a következőket mondotta: „Be kell vallanom, hogy néha a rabok halálzásairól szóló hivatalos eredmények nem takarják a valós tényeket. A valóságban a rabok a túlnépességtől, az oxigénhiánytól és a börtönkörülményektől halnak meg... Az oxigénhiánytól bekövetkező halálesetek majdnem minden nagyobb oroszországi vizsgálati fegyházban előfordulnak... A Sizokban a kritikus helyzet napról napra tért nyer: az átlagos rabnépesség havonként 3500–4000 fővel növekszik.”²⁷⁴

1994-ben a Moszkvai Butirskaja és a Matrosskaja vizsgálati börtönökben tett látogatását követően Nigel Rodley professzor, az ENSZ kínzással kapcsolatos különleges felügyelője a következőket mondotta: „A különleges jelentést tevőnek Dante költői vénájára, vagy Bosch művészi adottságaira lenne szüksége, hogyha megfelelőképpen kívánná leírni azokat a pokoli körülményeket, amelyeket ezekben a cellákban talált.”²⁷⁵

Kidolgozták a büntetés-végrehajtási rendszer átszervezésének 2005-ig szóló koncepcióját, amely nyomatékosan szól az „elítelt személyek törvényes jogainak biztosításáról.”

Az új orosz Btk-t az állami дума (parlament) 1996. május 24-jén fogadta el és 1997. január 1-jén lépett hatályba. A következő elveket rögzítette: törvényesség, törvény előtti egyenlőség, bűnösség, igazságosság, humanizmus.

Új a szankciórendszerben a közérdekű munka; a szabadságkorlátozás bv. igazgatású javítótelepeken szándékos bűncselekmény miatt 1 évtől 3 évig, gondatlan bűncselekmény miatt 1 évtől 5 évig terjedő tartamban elítéltek esetében (őrzés nincs, de felügyelet van); elzárásbüntetés (1–6 hónapra) szigorított végrehajtási körülmények mellett. Emelkedett a határozott ideig tartó szabadságvesztés

²⁷⁴ Egy megoldás kutatása: Bűnözés, büntetéspolitika és börtönfegyintézetek a volt Szovjetunióban, Emberjogi Kiadványok, Börtönreform Moszkvai Központja, Moszkva. 1996.

²⁷⁵ ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa. 1994. A különleges jelentést tevő jelentése az orosz föderációban tett novemberi látogatásáról.

minimum (3 hónapról 6 hónapra) és maximum (10 évről 20 évre). A fiatalkorúak büntetőjogában a nevelő jellegű intézkedések kerültek előtérbe (megrovás, szülői vagy állami felügyelet, kártérítésre kötelezés, speciális kötelezések).

Az utóbbi években egy megindult kilöködéstről lehet olvasni.

Kelet-Európa sok országában a 60-as években alakult ki a büntetés-végrehajtási jog. Bulgáriában 1961-ben, az akkori Csehszlovákiában 1965-ben (módosították 1973-ban), Lengyelországban 1969-ben (1970-ben lépett hatályba) hoztak büntetés-végrehajtási törvényeket. Jugoszláviában az 50-es években megjelent alapjogszabályt többször módosították, végül az ezzel kapcsolatos joganyagot 1964-ben és 1968-ban foglalták törvénybe.

Az eltérések gazdasági, kulturális, történelmi sajátosságokra, a jogi kultúra szintjére, hagyományaira, a büntetés-végrehajtás korábban kialakult intézményrendszerére, az adott ország bűnözési helyzetére vezethetők vissza.

Lengyelországban az ismert politikai változások óta kedvező fordulat következett be a büntetés-végrehajtás területén is. A börtönnépességben azonban újból egyfajta növekedés tapasztalható.

Csehországban a fogvatartotti arány egyébként 130,4%-nak felel meg. Lengyelországban az 1990. február 23-i törvényt követően az izolációs elzárás tartama 6 hónapról 1 hónapra csökkent, és ennek kiszabása a büntetés-végrehajtási bíró hozzájárulásától függ.

A munkáltatás területén Csehországban az elítélteket munkakötelezettség terheli és a szabad munkavállalók minimális bérét elérő díjazásban részesülnek.

Szlovákiában az intézményi rendszer (18 intézmény) teljes kapacitása 9311 főre méretezett. Éves viszonylatban csekély mértékben emelkedett a fogva tartottak létszáma.

Szlovákiában 1989. óta a büntetés-végrehajtási törvényt már kétszer módosították és egészítették ki. A szabadságvesztés végrehajtásának célja változott, a fő hangsúly az elítélt nevelésén volt, s ezen belül a munkára való nevelésre, a büntetés-végrehajtás rendjére épült. Jelenleg a fogva tartottakkal szembeni bánásmódot tartják kiemelkedően fontosnak. A büntetés-végrehajtási törvényben újrafogalmazott célok és feladatrendszerek megkövetelik, hogy a nevelés és

a bánásmód kérdésében is változzon a szemlélet és gyakorlat. Nagyobb hangsúlyt kap ebben a folyamatban az elítélt aktivitása, saját sorsának alakulása iránti felelősségérzete.

Romániában a fogva tartottak számának csökkentése érdekében 1996-ban a büntetőeljárás törvény előírt olyan intézkedést, amely lehetővé teszi előzetes letartóztatás helyett lakóhely elhagyása tilalmának bevezetését. Kaució vagy bírói ellenőrzés alatti szabadlábon maradás ugyancsak lehetséges. A pénzbüntetést, mint a szabadságvesztés alternatíváját írják elő.

Az ázsiai, a dél-amerikai országokban a szervezeti rendszerek igen eltérőek – különösen a délkelet-ázsiai országokban –, ennek ellenére azonban számos hasonló sajátosságot is felfedezhetünk.

Indiában a büntetés-végrehajtást a szociális ügyek minisztériuma igazgatja. Vannak nyitott börtönök és speciális intézetek is. A pártfogói és utógondozói szolgálatok többnyire nem hivatalos intézmények. Japánban a szabadságvesztésre ítélték javító-nevelése a reszocializációjukat szolgálja. Ahogy közeledik az elítélt a szabadságvesztés időtartamának végéhez, olyan mértékben fokozatosan csökkennek a korlátozások. Jól szervezettek, irányítottak a börtönök, a bűnözés rátája a legalacsonyabb a világon. Börtönszabályzata először 1872-ben volt, börtöntörvénye pedig 1908-ban, amelyen 1977-ben csak kisebb változtatásokat eszközöltek. A börtönök működését alapvetően befolyásolja a japán szociokulturális társadalmi környezet. A hagyományos hivatástudat az egyik forrása az alacsony bűnözési rátának, valamint a bebörtönzöttek tipikus szorgalmának. A börtönökben az elítéltek rehabilitációs programokban vesznek részt, a kezelés progresszív rendszerben történik. Az igazságügy-minisztériumban az elítéltekkel két iroda foglalkozik; a büntetés-végrehajtási, valamint az utógondozási iroda. Az utóbbi irányítja a pártfogó felügyeletet, a feltételeken szabadlábra helyezetteket ellenőrző hálózat munkáját.²⁷⁶

Kínában érdekesnek tűnik az, hogy a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek évente egyszer látogatást tesznek a büntetés-végrehajtási intézetekben és az ott szerzett tapasztalatok alapján is különböző intézkedések születnek. A kínai bv. intézetek számottevő részében működő oktatási programok igyekeznek az elítélteket

²⁷⁶ V. ö.: Elmer H. Johson, Illinois-Hisashi Hasegawa, Tokyo: Prison administration in contemporary Japan: Si issues. Börtönigazgatás a mai Japánban: Hat probléma. Journal of Criminal Justice 1987. évi 15. szám, 65–74. oldal

tájékozottá tenni a politika, a morál és a jog területein. A politikai jogoktól megfosztást a közbiztonsági szervek, a pénzbüntetést, a vagyonelkobzást a bíróság hajtja végre. Különböző források a halálos ítéletek és a kivégzések számának nagy növekedéséről, a foglyok bántalmazásáról számoltak be 1993-ban. A kínai börtönökben fogva tartottak száma meghaladta az 1,2 millió főt.²⁷⁷

Célul tűzték ki az elítéltek életkörülményeinek javítását, az elítéltek joghátrányainak olyan mérvű korlátok közé szorítását, amelyekre feltétlenül szükség van a büntetés céljának eléréséhez, a fő hangsúlyt az elítéltek életének demokratizálására és dinamizálására helyezték. Az egyéni és differenciált bánásmódnak azok az alapelvei jutnak érvényre, amelyek a szabadságvesztés végrehajtásának egyes fokozataiban eltérőek. (Eltérő az elítélt őrzése, felügyelete, az intézetben belüli mozgása, jutalmazása, fenyítése és életrendje.)

Vietnamban sem tartalmaz a büntetések végrehajtása olyan elemeket, amely testi szenvedést vagy az emberi méltóság megalázását jelentené. A szabadságvesztés felének letöltése után lehetőség van a feltételes szabadságra bocsátásra. Ezt a büntetés-végrehajtást felügyelő állam- és társadalmi szervek határozzák meg. A büntetésnek nemcsak a megtorlás a célja, hanem a bűnelkövető átnevelése, hogy a jövőben törvénytisztelő állampolgárrá váljék, egyszersmind másokra is ilyen hatással legyen.

Indonéziában arra törekednek, hogy a kezelés valamennyi eszköze az elítéltek rehabilitációját, oktatását szolgálja. Valamennyi elítélt írásos információkat kap a börtönszabályzatról, a jogairól, a panaszok intézési módjáról, amely hozzásegíti őket ahhoz, hogy tisztában legyenek jogaikkal és kötelességeikkel. Biztosítják a munka megfelelő díjazását is. A börtönökben különböző szintű oktatás folyik, de főként alapképzést biztosítanak a rehabilitációhoz.

Íránban a büntetés-végrehajtás a belügyminisztériumhoz tartozik. Az iszlám fundamentalizmus visszaállításának hatásaként eltörölték az európai alapelveket, az „Isten által adományozott jog” elve szerint vallási alapokon működő szigorú, konzervatív büntetési rendszert vezettek be.

Dél-Amerikában is, különösen Brazíliában a börtönöket a túlszűfolttság jellemzi. Több börtönben nem tudják a feladatukat megfelelően ellátni a börtönőrök. Az elítéltek csoportokat alakítva maguk formálják az intézet rendjét, kábítószert

²⁷⁷ V. ö.: Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. 24. oldal

fogyasztanak nem egy helyen, szabadlábban lévő társaikkal kapcsolatot tartanak. A fogvatartottak száma a rendelkezésre álló férőhelyek kétszerese.

Kubában is napirendre került a büntetés-végrehajtási szabályok felülvizsgálata.

Kolumbiában a Bogotai Fegyközpontban 1995-ben a cellák olyannyira tele voltak foglyokkal, hogy nem volt mindegyiküknek fekhelye. 19-nél több rabot zsúfoltak be olyan cellákba, amelyeknek befogadóképessége 4 főre volt biztosított. A vizsgálati börtönnek 1500 rab a befogadóképessége, 1995 májusában 3450 férfi fogva tartott volt itt a látogatás napján.²⁷⁸

A legrosszabb börtönkörülmények némelyikét volt afrikai gyarmati országokban találták.

A Zaira börtön egyik rabja a következőképpen írta le, hogy mit is jelent a túlnépesség a gyakorlatban:

„Cellámban három csoport van, én a kettes számú csoportban vagyok. Más cellákban négy, sőt még öt csoport is van, amikor sok a rab. Amikor eljön az alvás ideje, mindnyájan helyet készítünk az első csoportnak. Felállunk vagy leülünk a szoba egyik végében. Némelyikünk állva alszik, de nem feketünk le, csak az első csoport tagjai fekszenek le. Négy óra elteltével felkelnek és akkor mi fekszünk le. Négy óra elteltével felkelünk és jön a harmadik csoport.”²⁷⁹

Nyugat-Afrikában, Szenegálban 37 büntetés-végrehajtási intézet működik, valamennyiben napi gondokkal küszködnek. Az épületek lepusztult állapotban vannak, sok helyen még víz, villanyvilágítás sincs, kevés a gyógyszer. Például a rufisque-i börtönnek még gépkocsija sincs, a rabokat a rendőrség vagy valamelyik magánfuvarozó szállítja. Hagyomány, hogy a börtönből szabaduló elégeti a holmiját, megmártózik a tengerben, így mossa le magáról a rács mögött rátapadt szennyet, ami nem sokat ér a nemzetközi börtönfelügyelőség megállapítása szerint sem. Amikor a börtönök megtelnek, a hatóságok büntetéseket engednek el vagy amnesztiát hirdetnek.

Európa országai és Észak-Amerika országainak 41%-ában olyan helyettesítő intézkedéseket hoztak, amelyek a börtönben töltött időt feltételesen csökkentik és ilyen intézkedések megtételét tervezik a jövőben. Ugyanezen országok 44%-a hozott

²⁷⁸ Coyle, A. 1995. A kolumbiai börtönökben tett látogatásról írott jelentés. Kézírt anyag

²⁷⁹ A Nigériai Polgári Szabadságjogok Szervezet 1991-ben tett jelentése Lagosból az ENSZ-hez „A fal mögött a nigériai börtönkörülményekről”. Börtönűjság. 1998. április 3-i szám 5. oldal

vagy a közeljövőben tervez hozni olyan intézkedést, amely az ítélethozatal előtti fogva tartás alkalmazását korlátozza vagy tervezi ilyen intézkedések meghozatalát a közeljövőben.

Az Európa Tanács által végzett felmérések szerint a tagországok 81%-a növelte a bv. intézetek befogadóképességét vagy növelni készül a közeljövőben.

Minden tagállamban fontos kérdéssé vált az elítéltek aktívan tartása, munkával foglalkoztatása a fokozódóan nehéz gazdasági környezetben. Elsőbbséget törekszenek adni annak, hogy minden elítéltnak lehetővé váljék a „hasznos hozó foglalkoztatás, ha nincsenek érdekelve nevelési, oktatási és „felfrissülési” vagy sporttevékenységben.

Az országok nagyobb százalékában a börtönökben nagy a zsúfoltság annak ellenére, hogy börtön a bűnözésre adott legdrágább válasz. Az Európa Tanács 24 tagállamában 2000-ben megvizsgált börtönökben a fogvatartottak legalább 2/3-ada túlszűfolt elhelyezési körülmények között volt. A túlszűfoltság az emberi jogok sérülésében, embertelen, megalázó bánásmódhoz vezethet. Alapvető feladat ezeknek a börtönöknek az emberi jogok bázisán működtetése.

X. FEJEZET

**AZ ELÍTÉLTEK ÉS A FELELŐSSÉGRE VONÁS HATÁLYA ALATT
ÁLLÓK JOGI HELYZETÉBEN BEÁLLÓ VÁLTOZÁS FŐ JELLEMZŐI**

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 29. Cikke második bekezdése kihangsúlyozza, hogy „A jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít.”.

A felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetében beálló változás mutatja az adott büntetés, büntetőjogi intézkedés, büntető eljárásjogi, továbbá igazgatási jogi kényszerintézkedés, igazgatási szankció tartalmát. A szankcionálási rendszer tartalmi jellegzetességét tükrözik az elítéltek és más felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések. A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának ezidáig a központi kérdése a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete volt. Ehhez viszonyítva tudtuk és tudjuk értékelni a többi büntetéssel és intézkedéssel sújtottak jogi helyzetét is. Az elítéltek jogi helyzete kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét és egyben szintjelzője a jogállamiságnak is. Vitatatlan, hogy az utóbbiról csak akkor beszélhetünk, ha teljes, ha minden hatóságra, szervre, állampolgárra, a társadalom minden egyes tagjára kiterjed, tehát így a „megbélyegzettek”, az elítéltekre is. Az elítélt, a felelősségre vonás hatálya alatt álló személy a büntetés-végrehajtási szervekkel büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül, ami jogok és kötelezettségek hordozását egyaránt jelenti.

Az ember szabadságjogait az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, de annyiban köteles is korlátozni és szabályozni, amennyiben azt a közjó, vagyis a társadalom egysége, békessége és fejlődésének érdeke megköveteli.

A büntető felelősségre vonás folyamata során az emberi jogoknak, alapelveknek, a nemzetközi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell, ami a jogállamiság egyik alapvető fokmérője Európában. Az európai jog befolyásoló

hatását érzékelhetjük a bűnügyekkel foglalkozás minden területén, amit szem előtt kell tartani a jogalkotásban, a jogalkalmazásban, a jogtudomány művelésében és az egyetemi oktatásban is. A jogterület nagyon fontos szerepet tölt be az emberi jogok védelmét kiemelt helyen kezelő európai közösségben, amit igazol, hogy ilyen jelentős joganyag és jogeset gyűlt össze az európai integráció fejlődése, erősödése közben. Olyan eredményekről van szó, amely befolyásolja a tagországok, az egész kontinens, annak minden polgára élet-, és társadalmi viszonyait, s nem hanyagolható el a kihatás más kontinensekre sem.

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségnek is egyik célja, hogy megkönnyítse az emberek hétköznapi jogaik gyakorlása és azok érvényesítése közben.

A strasbourgi joggyakorlat, ennek az Európai Unióba történt inkorporálása révén régebbre visszanyúló és nagyobb hasznosítandó, figyelembe veendő anyag gyűlt össze. Megfogalmazhatóvá vált erről a területről kiindulva új elméletként a konszenzuselmélet az ekvivalencia sok-sok területen érvényesülő tételeiből. Míg az európai büntetés-végrehajtási jog elnevezés új, az európai büntetőjog elnevezés több évtizede olvasható az európai szakirodalomban, amely alatt az európai államok olyan büntető anyagi jogi, büntető eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi szabályait értették, amelyek alkalmazásával eredményesen lehet küzdeni a határokon átlépő bűnözéssel szemben. Tágabb értelemben már a luxemburgi bíróság döntései előtt is beletartozónak vették az Európa Tanács, az Európai Emberi Jogi Bíróság, a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló Európai Egyezmény által létrehozott Kínzás Megelőzési Bizottság (CPT) határozatait, ajánlásait. A bűnözés elleni küzdelem a maga komplexitásában igyekszik vizsgálni és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ebből a szempontból is helyeselhetően világszerte mindinkább megfelelő figyelem fordul a büntetőjogi szankciókra és érvényesítésük, azaz végrehajtásuk fontos szerepére a büntető felelősségre vonás folyamatában.

A büntetőjogi szankciók három mozzanatban jelennek meg az egyes államok büntető igazságszolgáltatási rendszerében. A törvényalkotó írja le jellegüket és mennyiségüket. Ezután a bíró megállapítja a vádlott bűnösségét vagy annak hiányát; a tettek súlyosságának, illetve a vádlott személyiségének függvényében - akár implicit módon, akár kimondva vannak jelen e kritériumok a törvényben – kihirdeti a

büntetést vagy más szankciót. A törvényi tényállások az embernek és méltóságának védelmét a nemzetközi egyezmények alapján más-más megfogalmazásban, de tartalmazzák.

Legfontosabb alapelv szerint a jogállam kötelezettsége, hogy biztosítsa a polgárai számára az emberi jogokat, a biztonságos életet, a törvények érvényesülését, az objektív igazság érvényesítésének lehetőségét. Az elkövetett cselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit és a lakossági elvárásokat is. A bűnözésre adott válasznak tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját; igazodnia kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez. A szankciót megállapító határozatot azonnal vagy rövid időn belül követő végrehajtás és az ettől többé-kevésbé eltávolodó végrehajtás között elméleteket ostromló, vitát kiváltó különbség tehető. Egyébként az elítélő határozatot követő hűség oldalán a megítélt dolog hatalmát idézhetjük fel, ami nemcsak az új bűnözés tilalmát hozza fel ugyanazon tényekért, hanem a meghozott határozat tiszteletben tartását is. Ennek szociológiai aspektusa az ítélet végrehajtása, elengedhetetlen az általános megelőzés két eleme értelmében, melyekből az egyik az emberek elrettentése, a bűnözők utánzásának megakadályozása végett (negatív prevenció), illetve a nevelésük (pozitív prevenció). Az a végrehajtás, amely az ítéletet meghozó bíróság által elrendeltekkel szemben másféle alapbeli vagy időbeli módozatot mutatna (feltételes szabadságra bocsátás intézményét nem számítva), nem töltene be társadalmi funkcióját; a megbocsátás és a közvélemény nem rímelnék egymásra. Másrészt viszont az elítélő határozattal szembeni hűtlenség mellett felhozhatjuk az egyéni prevenciót, mint amely magában a bűnözőt elrettentő, véglegesítő tartalmú és rehabilitáló célzatú. Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságjogokat és korlátokat, védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan.

Az egyensúly keresését a közérdek és a bűnelkövető érdeke között a büntető törvénykönyvek és a büntetés-végrehajtási törvények is mutatják, amikor legtöbbjükben emlékeztetnek arra, miszerint az ítéletet hozó bíróságnak, amikor dönt, figyelembe kell vennie az elkövetett bűncselekmény súlyosságát ahhoz, hogy a

szükséges és helyes vagy arányos szankciót kiválassza (általános pozitív megelőzés), illetve a vádlott személyiségét (egyéni megelőzés). A nulla poena sine culpa elvének nagy jelentőséget tulajdonítanak az Európai Unióban, mint a felelősségre vonási rendszert működtető büntetőjog általános elmélete aspektusának, a hozzá kapcsolódó követelmények iránt nagyfokú érdeklődés nyilvánult meg.

A kölcsönös elismerésnek, mint az igazságügyi együttműködések sarokkövének a további megvalósítása maga után vonja a büntetőeljárási jogoknak, de a büntetés-végrehajtási jogoknak is – a tagállami biztosítékok jelenlegi szintjére vonatkozó tanulmányokra épülő – egységes szabályainak kidolgozását, a tagállamok jogi hagyományainak tiszteletben tartásával.

A végrehajtás alatt is érvényes az, ami az ítélethozatal stádiumában. Figyelembe kell venni a tettek súlyosságára alapozott elítélő határozatot (nem változó oldal) éppúgy, mint az elkövető személyiségét, ami változhat (változó oldal). A végrehajtásnak az elítélő határozat iránti bizonyos fokú hűség mellett a fogvatartottak iránti bánásmóddal kapcsolatban is bizonyos számú elvet tiszteletben kell tartani. Mivel alapvető jogok korlátozásáról van szó – mégha törvény és bírósági határozat alapján is –, messzemenő védelmet kell nyújtani ugyanakkor az esetleges joggal való visszaélés megelőzésére, kiküszöbölésére. Szempont a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, a törvényeit sértőtől, de szempont a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától, a hatóság egyes megtevedt tagjainak esetleges önkényes eljárásáról.

Az élethez és testi épséghez való jog garantálásán túlmenően az emberi méltóság problémája különösen élesen jelentkezik a büntetés-végrehajtás tekintetében. A szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni bánásmód tökéletes mutatója annak, hogy adott állam mennyire tartja tiszteletben az emberi méltóságot a gyakorlatban. A rendőrség által őrizetbe vett vagy a bíróságok által jogerősen elítélt személyeket megfosztják személyes szabadságuktól, a társadalom többi tagjától elkülönítve, fogvatartási intézményekben helyezik el őket. Az előzetes fogvatartás és a szabadságvesztés büntetés azonban önmagában nem járhat egyéb hátránnyal; ki kell, hogy merüljön a személyes szabadságtól történő megfosztásban. Különösen fontos tehát, hogy az ilyen szabadságuktól megfosztott személyeket a fogvatartás teljes ideje alatt mindvégig emberként kezeljék, emberi méltóságukat semmilyen körülmények között ne sértsék meg. S bár a legtöbb államban belső

jogszabályok garantálják mindezt, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a kérdéskört szükséges a független államok konszenzusán alapuló nemzetközi egyezményekkel is szabályozni. Az ilyen egyezmények gyakorlati jelentősége abban ragadható meg, hogy legitim alapot szolgáltatnak meghatározott nemzetközi szervek, ellenőrző szervezetek létrehozásához és működéséhez.

A nemzetközi együttműködés a fogvatartottak jogainak, illetve a büntetőpolitika és a börtönügyek területén nagy múltú és elismerésre méltó hagyományokra tekinthet vissza. Már az 1864-es I. Genfi Konvenció is foglalkozik a fogvatartottak egy „sajátos alcsoportjával”, a hadifoglyokkal. A megállapodás a fogságba esettek számára emberi körülményeket, a lehető legkevésbé kegyetlen bánásmódot és az életben maradáshoz szükséges orvosi ellátást ír elő. Ezen jogok felügyeletében és érvényesülésük elősegítésében óriási szerepet játszott és játszik a modern emberi jogok egyik zászlóvivője a - Henry Dunant alapította - Nemzetközi Vöröskereszt. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) pártatlan, humanitárius magántestület a katonai konfliktusok polgári és katonai áldozatainak védelmére és segítésére. 1949. augusztus 12-én a Genfi Konvenciók lehetővé tették, hogy az ICRC képviselői minden olyan helyre elmenjenek, ahol védelemre szoruló emberek lehetnek, különös tekintettel az internáló táborokra, börtönökre és munkatáborokra. Engedélyt kell kapniuk, hogy bemenjenek minden olyan helyre, ahonnan a kiadatásra kerülő elítéltek útnak indulnak, ahol áthaladnak, illetve ahová megérkeznek. A második világháború után az ENSZ fellépésével az emberi jogok - és velük a fogvatartottak jogai is - fokozott figyelemben részesültek. (Ebben nyilvánvalóan nagy szerepet játszott a háború, amely rámutatott e jogok és a mögöttük rejlő elvek kezelésének fontosságára illetve szükségszerűségére). Az 1949-ban megalakult Európa Tanács által 1950. november 4-én, Rómában életre hívott „Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről” tartalmazza az egyik legtöbbet hivatkozott és emlegetett alapelvet a fogvatartottak jogaival kapcsolatban, vagyis hogy „senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni” (3. Cikk - Kínzás tilalma). Az Európa Tanácsnak a büntetőpolitikával és büntetés-végrehajtással foglalkozó és az ilyen ügyekkel közvetlenül megbízott legfontosabb testületei a Bűnözési Problémák Európai Bizottsága (CDPC) és a Börtönügyi Együttműködési Bizottság (PC-R-CP). Ez a két bizottság teremti meg a nemzetközi együttműködés lehetőségét és a munkavégzéshez szükséges

szakmai és technikai hátteret Európában az Európa Tanács Alapszabályzatának keretén belül és a Miniszteri Bizottság ellenőrzése mellett. A büntetés-végrehajtási intézetek igazgatásának hivatalos és erkölcsi tekintélyt nyújtanak a „Fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó minimum irányelvek” (az ún. Európai Börtönszabályok, mely a Miniszteri Bizottság ajánlása alapján, kerül elfogadásra), az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény, valamint olyan alapidokumentumok, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya vagy az ENSZ által kiadott ún. standard minimum szabályok. A témában az első ilyen nemzetközi dokumentum az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye²⁸⁰, melyet 1950. November 4-én Rómában írtak alá a részes államok. Ennek 3. Cikke kimondja: „Senkit nem lehet kínzásnak sem pedig embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.” Ezt a kitételt szűkíti és konkretizálja a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának²⁸¹ 10. Cikke. E szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberiesen és az emberi személyiség vele született méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni²⁸². Az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt jött létre továbbá a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni Nemzetközi Egyezmény²⁸³, melyet Magyarországon az 1988. évi 3. sz. törvényerejű rendelet hirdetett ki. Ezen egyezmények bírósági vagy bíróságon kívül utat biztosítanak a szabadságuktól megfosztott személyek számára jogaik megsértése esetén. Így az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Európai Egyezményének 1. Cikke alapján létrejött az Európai Emberi Jogi Bizottság, mely a kínzás elleni nem bírósági jogvédő mechanizmust biztosított. Hasonlóan jogvédelmet lát el az Emberi Jogok Európai Bírósága, melyhez a fogvatartott egyéni panaszt nyújthat be, ha jogait vagy emberi méltóságát súlyosan megsértették, és az adott országban rendelkezésre álló valamennyi jogorvoslati lehetőséget kimerítette. Az utóbbi évtizedekben ugyanakkor az Európa Tanács az emberi jogok garantálása körében egyre nagyobb hangsúlyt fektet az erőszak megelőzésének kérdésére. Elsőként 1976-ban a Svájci Kínzás Elleni Bizottság elnöke, Jean- Jacques Gautier tett javaslatot egy olyan nemzetközi egyezmény

²⁸⁰ Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki

²⁸¹ A dokumentumot az ENSZ Közgyűlése XXI. ülészakán 1966. Dec. 16-án fogadta el.

²⁸² Megszületése után tíz évvel az 1976. évi 8. sz. tvr. hirdette ki hazánkban

²⁸³ A dokumentumot az ENSZ Közgyűlése XXXIX. ülészakán fogadta el.

kidolgozására, mely alapján minden fogvatartási intézményt független szakértők keresnének fel. A tervezetet hivatalosan Costa Rica nyújtotta be az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához 1980. március 6-án, ekkor azonban még nem került elfogadásra. Az előkészületek 1981-ben megindultak, az Európa Tanács közgyűlése elfogadta a 909. Ajánlást a Kínzás elleni Nemzetközi Egyezményről, amelyben hivatkozott az Egyesült Nemzetek keretében vállalt munkára és azt ajánlotta, hogy a Miniszterek Bizottsága szólítsa fel a tagállamok kormányait az ENSZ Emberi Jogok bizottsága által előkészített Kínzás Elleni Egyezmény tervezetének elfogadására és megvalósítására. Három évvel később az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése elfogadta 971. számú ajánlását,²⁸⁴ melynek melléklete tartalmazta a Gautier-féle tervezeten alapuló európai egyezmény tervezetét. Az Egyezményt végül 1987. június 26-án fogadta el a Miniszteri Bizottság Strasbourgban, és hét állam²⁸⁵ ratifikációját követően 1989 február 1-én lépett hatályba. Magyarország az Egyezményhez történő csatlakozási tárgyalások eredményeképpen 1993. november 4-én helyezte letétbe megerősítő okiratát az Európa Tanács főtitkáránál. A vonatkozó szabályozás²⁸⁶ értelmében az okirat három hónap múlva lépett hatályba, kihirdetéséről az 1995. évi III. törvény gondoskodott. Jelenleg az Egyezménynek az Európa Tanács tagállamai közül 46 ország a tagja. Az Egyezmény 1. Cikke alapján jött létre a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Európai Bizottság (továbbiakban: Bizottság), melyet rendszerint Kínzás Elleni Bizottsággént vagy egyszerűen CPT-ként²⁸⁷ emlegetnek. A Bizottság a Nemzetközi Vöröskereszt munkájából merít inspirációt. E szervezet elsőként fellépve látogatási rendszert épített ki a fogvatartási intézményekkel kapcsolatosan, mely a szabadságuktól megfosztott személyek védelmét hivatott biztosítani, s melyben független szakértők tevékenykednek. Ugyanezen elv alapján működik a Bizottság is, mely az Egyezmény hatályba lépésének évében tartotta meg első ülését, s egy évvel később, 1990-ben foganatosította első látogatásait, s ezt követően rövid idő alatt befolyásos szervezetté vált. Az Európa Tanács emberi jogvédő rendszerének szerves része, amely bíróságon

²⁸⁴ A Miniszteri Bizottság fogadja el a Fogvatartottak Kínzás és Kegyetlen, Embertelen vagy Lealacsonyító Bánásmódja Elleni Védelméről szóló Európai Egyezmény-tervezetet, előtte konzultálnak a Bűnözési Problémák Európai Bizottságával (CDPC) is.

²⁸⁵ Ausztria, Franciaország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Málta, Hollandia

²⁸⁶ Egyezmény a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről 19. Cikk 2. pont: „Annak a tagállamnak a tekintetében, mely később juttatja kifejezésre, hogy magára nézve kötelezőnek tartja az Egyezményt, az Egyezmény az azt követő három hónapos időtartam elteltét követő hónap első napján lép hatályba, amikor letétbe helyezte a megerősítésről, az elfogadásról vagy a jóváhagyásról szóló okiratát.”

²⁸⁷ European Committee for the prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

kívül, „pro-aktív” mechanizmust hoz létre az Emberi Jogok Európai Bíróságának utólagos bírósági ellenőrző mechanizmusával párhuzamosan.

A Bizottság látogatások révén megvizsgálja a szabadságuktól megfosztott személyekkel szemben tanúsított bánásmódot²⁸⁸ annak érdekében, hogy amennyiben ez szükséges, erősítse védelmüket a kínzással, az embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szemben. Az emberi méltóságot és értékeket tiszteletben tartó bánásmód (amelyet például az ENSZ Közgyűlésének 1990-ben elfogadott 45/111. számú határozatának első pontja is biztosít a fogvatartottak számára) nem olyan, amelynek fogalmát taxatív felsorolással, precíz módon meg lehet határozni. Ennek ellentéteit; a kínzást, illetve az embertelen, megalázó bánásmódot sem lehet egzaktul definiálni.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 5. Cikke, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményének 7. Cikke, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Európai Egyezmény 3. Cikke közel azonos megfogalmazással élve mondja ki, hogy „senkit sem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak alávetni.”

A CPT a meglátogatott országban a tényszerű helyzet feltárása közben konkrétan a következőket teszi:

- a) megvizsgálja a meglátogatott intézmények általános körülményeit;
- b) megfigyeli a rendfenntartó állomány és más szervek személyzetének hozzáállását a szabadságuktól megfosztott személyekhez;
- c) beszélgetéseket folytat szabadságuktól megfosztott személyekkel, hogy megismerje az a) és b) ponttal kapcsolatos véleményüket és meghallgassa esetleges sérelmeiket;
- d) megvizsgálja a szabadságvesztés alapjaként szolgáló jogi és adminisztratív kereteket.

A CPT jelentéseiből és ajánlásaiból kitűnően különösen a következő fő területekre tér ki:

figyelmet fordít minden olyan állításra, amely a fogvatartottakkal való rossz bánásmóddal kapcsolatos,

²⁸⁸ 2004. október 19-ig a Bizottság 184 látogatást fogantatosított (honlap stat)

megfigyelik az intézményen belül uralkodó légkört („the prevailing climate within an establishment”), fontosnak tartják a személyzet és a fogvatartottak közötti konstruktív légkört, a megfelelő kommunikációt (a konfrontáció helyett),

különösen releváns a CPT mandátuma szempontjából a túlsúfoltság kérdése, leszögezve, hogy a túlsúfoltság egy bizonyos szintje önmagában is megvalósíthatja az embertelen és megalázó bánásmódot,

döntő fontosságúak a fogvatartottak számára biztosított programok, tevékenységek (munka, tanulás, sport),

fontos a zárkán kívül töltött idő, különösen az előzetesen letartóztatottakat fogvatartó intézményekben,

kiemelt jelentőségű a szabadlevegőn tartózkodás, kivétel nélkül valamennyi fogvatartott tekintetében,

a megfelelő higiénés követelményeket, a fürdési és toalett-használati lehetőségek elérhetőségét vizsgálják,

a külvilággal való jó kapcsolatot, ideértve a családdal, barátokkal való levelezést, telefonálást, látogatásokat, mindezek rugalmas rendszerét,

külön figyelmet fordítanak a sajátos csoportok problémáira, úgy mint a nők, a fiatalok és a külföldiek,

ellenőrzik a fogvatartottakkal szemben alkalmazott kényszerítő eszközök használatát, az azt követő orvosi vizsgálat elvégzését és mindezek dokumentálását,

fontos a hatékony jogorvoslat, a kérelem előterjesztésének lehetőséget biztosítani független hatósághoz, továbbá a rendszeres látogatások, ellenőrzések független hatóság által,

fontos érdek, hogy a fegyelmi eljárás megfelelően szabályozott legyen,

külön figyelmet fordítanak a veszélyes fogvatartottakra, a magánélzárás fenyegetése alatt állókra, a fogvatartottak közötti erőszak jelenségére, a különleges biztonságú körletekre („high security units”), az életfogytig tartó és a hosszú tartamú szabadságvesztést töltőkre,

kiemelt vizsgálati terület a fiatalok bebörtönzötték helyzetének vizsgálata,

átfogóan vizsgálja a CPT az egészségügyi szolgáltatásokat, az ahhoz való hozzáférés lehetőségét, beleértve az orvoshoz jutást, a megfelelő ellátást, a prevenciót (ideértve a szűrővizsgálatok kérdését, az öngyilkosság és az erőszak megelőzését), a szakmai függetlenséget,

a CPT hangsúlyozza a személyzet képzésének kiemelt fontosságát, a tréningek szervezését a kommunikációs képességek fejlesztésére, mely az emberi méltóság tiszteletén alapul.

A felsorolás a teljesség igénye nélkül készült azzal a további megszorítással, hogy csak a büntetés-végrehajtást érintő területekre terjed ki (nem érinti a rendőrségi fogdákat, a fiatalkorúak javítóintézteit, a polgári egészségügyi intézményeket, amelyeknél szintén figyelembe kell venni az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló ajánlást). A CPT az Európai Emberi Jogi Bíróság esetértelmezéseiből, illetve a gyakorlati tapasztalataiból indul ki.

A büntetés-végrehajtás akkor tudja csak betölteni korunk Európájában a szerepét, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményének.

A büntető felelősségre vonás egész folyamatában, így a büntetés-végrehajtásban is ugyanolyan társadalmi realitásként kell kezelni az emberi jogokat.

Az integráció feltételezi a mind teljesebb komformitást az európai normákhoz és követelményekhez. A közérdek védelme mellett kell figyelembe venni az egyéni jogok szükségleteit, és egyensúlyt tartani a követelmények között.

Finkey Ferenc közel száz évvel ezelőtt jogos felháborodással írta: „nem nagyítok, ha azt mondom; igen gyakran megtörténik, hogy valaki bíró, ügyész vagy ügyvéd lesz anélkül, hogy a börtönügyről behatóbb fejtegetéseket hallgatott volna, vagy hogy addigélé egy modern fegyházat látott volna. Kíváncos volna – írja ugyanitt – nálunk is egyenesen kötelező tárggyá tenni a joghallgatók tanrendjében a börtönügyet.”

Közbevetőleg ehelyütt azt a tájékoztatást adhatjuk, hogy ez a század-, az ezredfordulóra végre megtörtént, s azóta minden évben megújítjuk; szolgálva az oktatás és a gyakorlat hatékonyságát, a jogállamiságot.

A büntetés-végrehajtási szabályok meghatározásának első kísérlete Európában 1973-ra nyúlik vissza, az Európa tanácsnak a fogvatartottakkal való bánásmód minimális szabályait összefoglaló gyűjteménynek a (73)5 határozattal történő bevezetésével. A gyűjtemény akkoriban az Egyesült Nemzetek szervezetének az eredetileg már 1955-ben megfogalmazott, a fogvatartottakkal való bánásmód minimális szabályai gyűjteményének az európai viszonyokhoz történő igazítása volt.

1987-ben az Európai Büntetés-végrehajtási Szabályok – akkori elnevezésükkel ún. börtönszabályokról szóló ajánlás – teljes egészében felülvizsgálatra került annak jegyében, mint az azt értelmező akkor jelentés, illetve kommentár is jelezte: „a büntetés-végrehajtás vezetése a fogvatartottak és a büntetés-végrehajtás személyi állománya igényeinek, valamint törekvéseinek figyelembe vétele végett, a vezetés és a kezelés rendszerszemléletű megközelítése révén, mint ami pozitív, realista és a mai normáknak megfelelő” – tartalmazta az anyag.

A most megvalósult felülvizsgálatnak ugyanez volt az általános célja. A korábbi szövegekhez hasonlóan a most felülvizsgált szabályok is mind a korábbi büntetés-végrehajtási szabályokban, mind pedig az Emberi Jogok Európai Egyezményében deklarált alapvető értékeken alapulnak. 1987. óta azonban a büntetés-végrehajtási jogszabályok és gyakorlatok igen jelentős változáson mentek keresztül Európában. A társadalom, a bűnözés elleni küzdelem szempontjai, a büntetéskiszabási gyakorlatok és a kutatások fejlődése, valamint az Európa Tanács új tagállamokkal bővülése jelentősen megváltoztatták a büntetés-végrehajtási intézetek működtetésének és a fogvatartottak kezelésének kontextusát.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság fogvatartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek növekvő tömege, valamint a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megakadályozására létrehozott Európai Bizottság (CPT) által a fogvatartottakkal való bánásmódról kiadott normák meghatározó szerepet játszottak ebben a fejlődésben. Ennek nyomán a Büntetőjogi Problémák Európai Bizottsága (CDPC) azzal a feladattal bízta meg a Büntetéstudományi Együtműködési Tanácsot (PC-CP), hogy harmonizálja a börtönszabályokról szóló ajánlást a jelenlegi helyes gyakorlatokkal.

Az európai büntetés-végrehajtási szabályok új verzióját tartalmazó Ajánlás elismeri az Emberi Jogok Európai Bíróságának és a CPT-nek a közrehatását is. Ezen kívül hangsúlyozza, hogy nem szabad szem elől téveszteni az úgynevezett ultima ratio alapelvét, amely szerint a szabadságvesztésnek a legutolsó sorban alkalmazandó intézkedésnek kell lennie. Ez az alapelv a börtönnépesség legalacsonyabb szinten tartását célozza. Az alapelvnek a fontossága a börtönök túlnépésedéséről és a börtönbüntetés inflálódásáról szóló (99)22 ajánlásban is elismerésre került. Ez az ajánlás annak szükségességét hangsúlyozza, hogy csak a legsúlyosabb bűncselekményekkel kapcsolatban folyamodjanak szabadságvesztés büntetéshez. Az

ultima ratio alapelve az elítélt vagy el nem ítélt előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak fogvatartásának szűkítését eredményező módon kívánatos alkalmazni. Másfelől alaposan meg kell vizsgálni az elítélés előtt a fogvatartás alkalmazásának elkerülését megengedő, alternatív szankciók lehetőségét. A tagállamoknak bizonyos bűncselekmények depönalizálásának, vagy akképpen való átminősítésének lehetőségét is kívánatos lenne megvizsgálniuk, hogy azok a továbbiakban ne legyenek szabadságvesztéssel büntetendők.

Az Európai Büntetés-végrehajtási Szabályok 1987 óta megerősített státuszt élveznek. Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a CPT rendszeresen hivatkozik rájuk. A szabályok újabb változata valószínűleg még hasznosabb lesz majd ezen szervezetek számára, amennyiben azok figyelembe veszik a büntetés-végrehajtás területén érvényesülő helyes gyakorlatok legutóbbi fejlődését. Ezt tapasztalhattuk a CPT 2009. évi magyarországi látogatása alkalmával is. A nemzeti bíróságokat és a felügyeleti szerveket is határozottan arra kell bízni, hogy támaszkodjanak a szabályokra. Így különösen a fogvatartottaknak az egyes tagállamok közötti gyakoribb átadása miatt fontos, hogy az az állam, amelyik az átadásról dönt, biztosítékot kapjon arra vonatkozóan; az adott fogvatartottal jól bánnak majd a fogadó országokban.

A felülvizsgált szabályok egyes olyan kérdéseket is érintenek, amelyek nem kerültek figyelembe vételre az 1987. évi szabályokban. A szabályok teljességre töreksenek, anélkül azonban, hogy a valóságtól elrugaszkodott követelmények elé állítanák a tagállamokat. Iránymutatást adnak azon tagállamok számára, amelyek korszerűsíteni kívánják büntetés-végrehajtási jogszabályaikat, és segítséget nyújtanak a büntetés-végrehajtási adminisztrációk számára annak meghatározásában, hogyan gyakorolják jogosítványait, továbbá abban a helyzetben, amikor a szabályokat még nem teljesen integrálták a belső jogba. Olyan intézkedéseket céloznak meg, amelyeket inkább a végrehajtó szervek „belső szabályozásba, mint a nemzeti törvényekbe” kívánatos beépíteni, amennyiben elismerik, hogy az utóbbiak az Európa Tanács különböző tagállamaiban eltérő formákat ölthetnek. A „belső jog” meghatározás azért jött létre, hogy ne csak a nemzeti parlament által elfogadott elsődleges törvényeket foglalja magába, hanem minden más, törvényen alapuló szabályozást vagy rendeletet, vagy akár a bíróság iránymutatást jelentő gyakorlatát is, amennyiben ezeket a jogrendszerek elismerik.

Az állampolgári jogokat is csak annyiban szabad korlátozni büntetés vagy más szankció végrehajtása céljából is, amilyen mértékben ezt a törvény rendelkezése megengedi, és amilyen mértékben ez elkerülhetetlen. A büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntető akarat nem korlátlan, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén nem teljesen kiszolgáltatott. Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya. A büntetés-végrehajtás jogi kereteit a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód és büntetések tilalma, valamint az emberi méltósághoz, biztonsághoz való jog adja.

Az emberi és polgári jogok közül – a nemzetközi elvárásokra (amelyek egyezményekben, határozatokban és ajánlásokban nyertek megfogalmazást) is figyelemmel - az ország biztonságát fenyegető rendkívüli helyzet esetén sem lehet eltérni a következő jogoktól: az élethez való jog; az emberi méltósághoz való jog; a kínzás, a megalázó, embertelen bánásmód és az érintett beleegyezése nélkül végzett orvosi kísérletek tilalma; a „mindenki csak azért a cselekményért felel, amelyet a törvény büntetni rendel”, és a „mindenki csak olyan büntetéssel sújtható, amelyet a törvény meghatároz” szabálya; az ártatlanság védelme; a védelemhez való jog; az azonos cselekményért való többszöri elítélés tilalma; az igazságtalan elítélés (fogva tartás) miatti kártérítéshez való jog; a jogképesség; a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága; az állampolgárságtól megfosztás tilalma. A büntetés hatékonyságának is feltétele az, hogy sikerül-e a büntetéssel összefüggő negatív hatásokat - pl. az elítélt személyiségének károsodását, az úgynevezett prizonizációt - kizárni vagy legalább a lehető legkisebb mértékűre korlátozni. A fogva tartott jogainak elismerése; sine qua non előfeltétele, mintegy kiindulópontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásának elérését. A felelősségre vonás hatálya alatt állók jogainak biztosításával - ami nem jelent liberalizálást, engedékenységet, hanem éppen a társadalomba visszavezetés céljának elérését segíti elő - a hatékonysághoz szükséges mértékű differenciált kötelességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, a felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint az elérni kívánt büntetési célok között.

A fogvatartottak jogi helyzetével kapcsolatban az európai országokban nincs kizárólagos vagy elterjedtebb elméleti irányzat. A jogvédelemre is különféle modellek és megoldások alakultak ki.

Általános értelemben az állampolgár és az állam, továbbá az állami, társadalmi szervek, az ún. nem kormányzati szervek (angol kifejezésének rövidítésével NGO-k) közötti, valamint az állampolgárok egymás közötti viszonyában a jogok és kötelezettségek meghatározását, tartalmát jelenti a jogi helyzet.

Bármely büntetést kiszabó ítélethez, hatóság által alkalmazott szankcióhoz vagy kényszerintézkedéshez fűződhet polgári jogi következmény. Ez azt jelenti, hogy az elítélt, a felelősségre vont, a cselekményével okozott kárt mindig köteles megtéríteni, s a bíróság ítéletének, a hatóság határozatának ez a rendelkezése a kiszabott büntetés nemére tekintet nélkül - és a büntetés, szankció végrehajtásától függetlenül - kötelező. Az elítéléshez, az elmarasztaláshoz általános és speciális büntetőjogi és más következmények is fűződnek. Ezek ugyan nem kifejezetten végrehajtási jellegűek, de újabb elítélés, felelősségre vonás esetén magának az elítélésnek, a felelősségre vonásnak a ténye - a büntetés, szankció végrehajtása nélkül is - kihatással lehet elítélt esetében a büntetés-végrehajtási fokozatra, a feltételes szabadság lehetőségére, a visszaeső minősítés megállapítására, az újabb bűncselekmény miatt kiszabandó büntetés nemére és mértékére is. Az ilyen egyéb következmény más jellegű felelősségre vonás esetén is gyakorlat.

Nem közömbös, hogy a jogerős elítélés akadály lehet a fontos és bizalmas munkakör betöltésének. Nem becsülhetők le a jogerős elítéléshez fűződő munkajogi következmények, hátrányok sem. A jogerős elítélés adott esetben törvényes alapot ad a munkáltatónak arra, hogy megszüntesse a munkaviszonyt. Kötelező jellegű előírás pl., hogy a közügyektől eltiltott dolgozónak az eltiltás alá eső munkaviszonya azonnali hatállyal megszűnik. A jogerős elítélésnek mindezek a következményei csak részben végrehajtási jellegűek, de mindenesetre mutatják az állampolgár jogi helyzetében a jogerős elítélés által okozott változást.

A jogerős ítélet, határozat és a végrehajtás megkezdése közötti időszakra jellemző, hogy az elítélt, terhelt, felelősségre vonás hatálya alatt álló személy és az állam viszonya eltér az általánostól. Ez abban nyilvánul meg, hogy az állam a végrehajtás érdekében speciális jogokat kap (elővezetés, körözés, végrehajtási

nyilvántartás vezetése, stb.), s ugyanakkor az érintett állampolgárt speciális büntetés-végrehajtási kötelezettségek terhelik (jelentkezési, tűrési kötelezettség, stb). Ezek a speciális jogok és kötelezettségek azonban nem öncélúak: az állam büntető igényének érvényesítését biztosítják, sőt, mindig a büntetés, büntetőjogi intézkedés célját szolgálják, illetve azok végrehajtását segítik elő.

Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalma.

A jogerősen elítélt, szankcióval sújtott személy jogi helyzetére jellemzően kiemelhető, hogy magának az elítélésnek, szankcionálásnak a ténye mégsem okoz olyan változást az ezzel sújtott személy általános jogi helyzetében, mint maga a végrehajtás ténye, amikor valakit ténylegesen bezárnak, vagy ténylegesen fogva tartanak, amikor elveszik a jogosítványát, kitiltják, kiutasítják, eltiltják bizonyos jogai gyakorlásától, stb.

A jogerősen elítélt jogi helyzetére általában jellemző az is, hogy egyes jogok és kötelezettségek már a végrehajtás előtt is, illetőleg a végrehajtás után is léteznek és hatályosulnak. Ilyen jog pl. a panaszjog, ilyen kötelezettség pl. a kártérítés.

Jogállamban a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személyt megilletően is tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot és mindazon jogokat, amelyeket a törvény, illetve büntető ítélet nem korlátoz. Nem tehető hátrányos megkülönböztetés a büntető felelősségre vonás hatálya alá került személyek között nemzeti és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, származásuk, nemük, társadalmi, illetve a vagyoni helyzetük szerint. Megmaradnak például a polgári jogok (jogképesség, cselekvőképesség, eljárási képesség, vagyonnal kapcsolatos döntési jogosultság), továbbá mindazok a jogok, amelyek minden állampolgárt megilletnek. Terheli azonban - mint minden állampolgárt - az elítéltet vagy büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személyt is a tartás vagy az adósság megfizetésének kötelezettsége.

Ha a legsúlyosabb joggyakorlást jelentő szankció végrehajtásának hatálya alatt álló, a szabadságvesztést töltő elítélt jogi helyzetét nézzük, mint amelyből legkönnyebb levezetni a több szankció végrehajtása által okozott változás mértékét is - a szabadságvesztés végrehajtásának feladatára tekintettel - az elítélt és a büntetés-végrehajtási intézet közötti viszonyra, ezen belül az elítélt és a büntetés-végrehajtási intézet jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések határozzák meg. Az

állampolgári jogok és kötelezettségek annyiban érvényesülhetnek, amennyiben nem ellentétesek a büntetés céljával, aminek konkrét tartalmat a büntetés végrehajtását szabályozó törvény ad.

A végrehajtás ideje alatt egymás mellett élnek a minden állampolgárt megillető jogok és köteleességek, valamint a végrehajtás során keletkezett speciális jogok és köteleességek. Az utóbbiak sajátossága, hogy csak a büntetés végrehajtásának ideje alatt állnak fenn, az elítélt szabadulásával, a szankció letöltésével, az eljárásjogi vagy igazgatási intézkedés lejártával, megszüntetésével aktualitásukat veszítik. Az állampolgári jogok egy része szünetel a végrehajtás alatt, más része korlátozottan érvényesül, és vannak amelyek korlátlanul.

A büntetés-végrehajtás által nem érintett jogok: az élethez és az emberi méltósághoz való jog; a személyi biztonság joga; az egészséges szociális biztonsághoz való jog; a jogképesség; a jó hírnévhez való jog; a gondolat, a lelkiismereti és vallásszabadság; a magántitok védelme; a művelődéshez való jog; a tudományos és művészeti tevékenység szabadsága; a diszkrimináció tiltása.

A jogi helyzetre vonatkozó szabályozás Európában a jogállami alapkövetelmények teljesítésének célját elérte, azonban - amint más területeken is - nem tekinthető ez lezártnak, hiszen a jogállamiság és az emberi jogok kiteljesedésének folyamata sem lezárt.

Magyarországon a felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó szabályozás a Bv. tvr-nek az 1993. évi XXXII. törvénnyel történt módosítását követően a jogállamiság szintjére jutott ezen a téren, amit egy külön neves tudósokból és szakértőkből összeállított bizottság is elismert. Az újabb és újabb felismerésekkel azonban gazdagítható.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája megerősíti azokat a jogokat, amelyek különösen a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményből, az Európai Unió és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint az Európai Unió Bíróságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából következnek. Nagyszámú az olyan ügy, amelyben egy-egy kérelmező vonatkozásában az Egyezmény több cikkének a megsértését is megállapítja a Bíróság. Például Assenov és mások Bulgária elleni ügyében 1998. október 28-án hozott ítéletében megállapította, hogy a bolgár hatóságok megsértették

az Egyezmény 3., cikkét (kínzás tilalma) azzal, hogy nem folytattak hivatalos vizsgálatot – kérelmező állítása szerint – a rendőrségen történt bántalmazásával kapcsolatban, nem sértették meg azonban az említett cikket sem önmagukban az állított sérülések, sem azok a körülmények, amelyek között a kérelmező az előzetes fogvatartást töltötte.

A Bíróság az Egyezmény 13. cikkének (hatékony jogorvoslathoz való jog), az 5. cikk 3. pontjának (szabadsághoz és biztonsághoz való jog – előzetes letartóztatásban lévő joga ahhoz, hogy haladéktalanul bíró vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé állítsák, és arra, hogy ésszerű időn belül tárgyalást tartsanak ügyében, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezzék), az 5. cikk 4. pontjának (szabadsághoz és biztonsághoz való jog – olyan eljáráshoz való jog, melynek során őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt), továbbá a 25. cikkének (egyéni kérelmek) megsértését is megállapította, viszont nem állapította meg az 5. cikk 1. pontjának és a 6. cikknek (tisztesleges tárgyaláshoz való jog) a megsértését. Tehát egy-egy ügy is több vonatkozásban szolgálhat precedensként.

XI. FEJEZET

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOGVISZONYBAN ÁLLÓK JOGINAK ÉS KÖTELESSÉGEINEK CSOPORTOSÍTÁSA EURÓPÁBAN, A HATÓSÁGOK ÁLTAL JOGAIKBAN KORLÁTOZOTT SZEMÉLYEK JOGI HELYZETÉT ÉRINTŐ FŐBB NEMZETKÖZI RENDELKEZÉSEKRŐL ÉS JOGESETEKRŐL

A büntetés-végrehajtási jogviszonyban is külön megjelenő, az Európai Unió és az Európa Tanács által elismert és kinyilvánított jogokat, szabadságokat és elveket a következőképpen csoportosíthatjuk:

I. Méltósághoz, élethez való jog:

- 1) személyi sérthetetlenséghez való jog;
- 2) emberi méltósághoz és bánásmódhoz való jog;
- 3) a kínzás vagy embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma;
- 4) a rabszolgaság és kényszermunka tilalma.

II. Szabadságok:

- 1) szabadsághoz és biztonsághoz való jog;
- 2) adósságokért való szabadságelvonás tilalma;
- 3) a magán- és a családi élet tiszteletben tartásához való jog;
- 4) a személyes adatok védelme;
- 5) házasságkötéshez és családalapításhoz való jog;
- 6) gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság;
- 7) véleménynyilvánítás és tájékozódás szabadsága;
- 8) gyülekezés és egyesülés szabadsága;
- 9) művészeti és tudományos élet szabadsága;
- 10) oktatáshoz való jog;
- 11) a foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog;
- 12) a vállalkozás szabadsága;
- 13) a tulajdonhoz való jog, a tulajdon védelme;
- 14) menedékjog;
- 15) védelem a kitoloncolással, kiutasítással és kiadatással szemben.

III. Egyenlőség:

- 1) a törvény előtti egyenlőség;
- 2) a megkülönböztetés tilalma;
- 3) kulturális, vallási és nyelvi sokféleség tiszteletben tartása;
- 4) a férfiak és nők közötti egyenlőség;
- 5) a gyermekek jogai;
- 6) az idősek jogai;
- 7) a fogyatékkal élő személyek beilleszkedése.

IV. Szolidaritás:

- 1) a munkavállalók joga a munkáltatónál a tájékoztatáshoz és konzultációhoz;
- 2) kollektív tárgyaláshoz és fellépéshez való jog;
- 3) munkaközvetítői szolgáltatások igénybevételéhez való jog;
- 4) az indokolatlan elbocsátással szembeni védelem;
- 5) tisztességes és igazságos munkafeltételek;
- 6) a gyermekmunka tilalma és a fiatalok munkahelyi védelme;
- 7) család és munka;
- 8) szociális biztonság és szociális segítségnyújtás;
- 9) egészségvédelem;
- 10) általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz való hozzáférés;
- 11) környezetvédelem;
- 12) fogyasztóvédelem.

V. Polgári jogok:

- 1) aktív és passzív választójog az európai parlamenti választásokon;
- 2) aktív és passzív választójog a helyhatósági választásokon;
- 3) megfelelő ügyintézéshez való jog;
- 4) dokumentumokhoz való hozzáférés joga;
- 5) az európai ombudsman;
- 6) petícióhoz való jog;
- 7) szabad mozgás és tartózkodás;
- 8) saját állampolgárok kiutasításának tilalma;
- 9) külföldiek kollektív kiutasításának tilalma;

- 10) külföldiek kiutasításának eljárási garanciái;
- 11) diplomáciai és konzuli védelem.

VI Igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogok és kötelességek:

- 1) tisztességes tárgyaláshoz való jog;
- 2) hatékony jogorvoslathoz és pártatlan bírósághoz való jog;
- 3) az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog;
- 4) büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül;
- 5) a bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elvei;
- 6) a kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma;
- 7) joggal való visszaélés tilalma;
- 8) kártalanításhoz való jog.

A jogok és elvek terjedelmével és értelmezésével kapcsolatban kiemelendő, hogy az európai büntetés-végrehajtási jogban

az I. alatt felsoroltak teljes mértékben érvényesítendőek;

a II. alattiból a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, a személyes adatok védelme, házasságkötéshez és családalapításhoz való jog; gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság, véleménynyilvánítás és tájékozódás szabadsága, tulajdonhoz való jog, a tulajdon védelme, menedékjog, védelem a kitoloncolással, kiutasítással és kiadatással szemben;

a III. alattiból valamennyi érvényesül;

a IV. alattiból a végrehajtás ideje alatt érvényesül a munkaközvetítői szolgáltatások igénybevételéhez való jog, az indokolatlan elbocsátással szembeni védelem, tisztességes és igazságos munkafeltételek, a gyermekmunka tilalma és a fiatalok munkahelyi védelme, a szociális biztonság és szociális segítségnyújtás, az egészségvédelem, a környezetvédelem, a fogyasztóvédelem;

az V. alattiból a végrehajtás alatt érvényesítendő a megfelelő ügyintézéshez való jog, a dokumentumokhoz való hozzáférés joga; az európai ombudsmanhoz, a petícióhoz való jog; a diplomáciai és konzuli védelem, saját állampolgárok kiutasításának tilalma, külföldiek kollektív kiutasításának tilalma, külföldiek kiutasításának eljárási garanciái;

a VI. alattiból érvényesül a végrehajtás idején a tisztességes tárgyaláshoz való jog, a hatékony jogorvoslathoz és pártatlan bírósághoz való jog, az ártatlanság

védelme és a védelemhez való jog, büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül, a bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elvei, a kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma, joggal való visszaélés tilalma, a kártalanításhoz való jog.

Részben vagy egyáltalán nem érvényesül a szankció tartalmától függően a IV. alattiból a kollektív tárgyaláshoz és fellépéshez való jog, a család és munka; a V. alattiból a szabad mozgás és tartózkodás.

Korlátozottan érvényesül a II. alattiból a szabadsághoz és biztonsághoz való jog, gyülekezés és egyesülés szabadsága, művészeti és tudományos élet szabadsága, oktatáshoz való jog, a foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog, a vállalkozás szabadsága; a IV. alattiból a munkavállalók joga a munkáltatónál a tájékoztatáshoz és konzultációhoz, család és munka, általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz való hozzáférés; a V. alattiból az aktív és passzív választójog az európai parlamenti választásokon, aktív és passzív választójog a helyhatósági választásokon.

A végrehajtás ideje alatt az Európa Tanácsnak és az Európai Uniónak van ellenőrzési joga; az államnak és a végrehajtó szerveinek joga a tilalom és a kötelezettségek megkövetelése; a büntető, illetve szankció végrehajtási jogviszonyban álló polgárokat megilleti a nem szünetelő, vagy nem korlátozott jogaik gyakorlása.

Az emberi jogok és kötelezettségek harmóniájának helyreállítása érdekében szükség van az alapvető emberi kötelezettségek számbavételére is, hiszen ezek teljesítése is mindig értékelésre kell, hogy kerüljön. Nyilvánvaló, hogy e jogok érvényesülésének előfeltétele a kötelezettségek betartása.

Ezeket összefoglalóan a következőkben fogalmaztam meg:

Kötelezettsége van az Európa Tanács és az Európai Unió szerveinek; az államnak és végrehajtó szervének az Európai Unió és az Európa Tanács felé, valamint a polgárai felé; a büntetés-végrehajtási jogviszonyban álló polgárnak pedig kötelezettsége egyrészt

- mások jogainak tiszteletben tartása (senki sem akadályozhatja, korlátozhatja vagy csorbíthatja mások jogainak érvényesítését);
- az intézeti rendszabályok betartása;

- képességeihez mértén dolgozni, tevékenykedni közössége érdekeinek megvalósítása érdekében;
- a közterhekhez hozzájárulni;
- tartózkodni a megalapozatlan, valótlan híresztelésekkel mások emberi méltóságának megsértésétől, társadalmi megbecsülésének csökkentésétől;
- gyermekeiről és rászoruló szüleiről gondoskodni;
- veszély, baleset, katasztrófa esetén a szükséges és a lehetőségekhez képest a rászorulóknak segítséget nyújtani;
- a környezet szennyezésétől tartózkodni;
- az együttélés jogi és társadalmi normáinak betartása.

A jogok ütközése, érvényesíthetetlensége esetén az egyén nem alkalmazhat erőszakot, hanem tárgyalások, kompromisszumok vagy állami segítség útján kíséreljen meg érvényt szerezni jogainak.

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó kiegészítő jegyzőkönyvek²⁸⁹ 1. Cikkében kihangsúlyozza, hogy joghatóságuk alatt álló minden személy számára a szerződő felek biztosítják az Egyezmény „Jogok és Szabadságok” címet viselő I. Fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat. A „minden személy” fogalmába természetesen beleértendő a büntetés-végrehajtási jogviszonyban álló személy is.

Élethez való jog

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény védi mindenkinek az élethez való jogát. *„Senkit sem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg”* – tartalmazta az Egyezmény még eredeti szövegezése 2. Cikkének második mondata.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 3. Cikke szerint is „Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.”

²⁸⁹ Magyarországon kihirdetése az 1993. évi XXXI. törvénnyel történt 1993. IV. 7-én

Az élettől való megfosztást nem lehet e Cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered:

- a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében;
- b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogvatartott személy szökésének megakadályozása érdekében;
- c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája II.-2. Cikke szerint

„(1) Minden embernek joga van az élethez.

(2) Senkit nem lehet halálra ítélni, vagy kivégezni.”

Már ehelyütt is utalok arra, hogy ez szószerinti átvétele a „Tizenharmadik jegyzőkönyv az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, a halálbüntetés minden körülmények között eltörléséről” címet viselő jegyzőkönyv 1. cikkének, amelyet a részes államok az Egyezmény kiegészítő cikkének tekintenek az 5. cikk értelmében.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya – amelyhez az európai országok szintén csatlakoztak – 6. Cikke szerint

„1. Minden emberi lénynek vele született joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani.

2. Olyan országokban, amelyek a halálbüntetést nem törölték el, csak a bűncselekmény elkövetése idején hatályos törvényben meghatározott legsúlyosabb bűncselekményekért lehet kiszabni halálbüntetést, és az nem állhat ellentétben az Egyezségokmány rendelkezéseivel, sem a népirtás bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezménnyel. E büntetést csak az illetékes bíróság által hozott jogerős ítélet alapján lehet végrehajtani.

3. Amennyiben az élettől való megfosztás a népirtás bűncselekményét valósítja meg, egyetértés áll fenn abban a tekintetben, hogy e cikk egyetlen rendelkezése sem hatalmazza fel az Egyezségokmányban részes valamely államot arra, hogy bármilyen módon eltérjen olyan kötelezettségektől, amelyeket a népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény rendelkezései értelmében vállalt.

4. Bármely halálra ítéltnek joga van kegyelmet vagy a büntetés megváltoztatását kérni. Közkegyelmet vagy egyéni kegyelmet minden esetben lehet adni, illetőleg a halálbüntetést minden esetben meg lehet változtatni.

5. Halálbüntetést nem lehet kiszabni a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt, és azt terhes nőknél nem lehet végrehajtani.

6. E cikk egyetlen rendelkezésére sem lehet hivatkozni avégett, hogy késleltessék vagy megakadályozzák a halálbüntetésnek az Egyezségokmányban részes valamely állam általi eltörlését.”

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 6., majd 13. kiegészítő jegyzőkönyve 1. cikke már a halálbüntetés eltörléséről rendelkezett. Az 1. cikk szerint: „A halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni, sem kivégezni.” A 2. cikk értelmében ettől nem lehet eltérni még háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén sem, ami következik az Egyezmény 15. Cikkével összevetés alapján. E vonatkozásban fenntartással sem lehet élni. Ugyanezt tartalmazza az Unió Alapjogi Chartája II.-4. Cikke. Ezzel Európa túllépett a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány 4. Cikkében foglaltakon. A Charta szerint ugyanis

„(1) Minden embernek joga van az élethez.

(2) Senkit nem lehet halálra ítélni vagy kivégezni.”

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 4. Cikke a következőket tartalmazza:

„1. A nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején az Egyezségokmányban részes államok az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben tehetnek olyan intézkedéseket, amelyek eltérnek az Egyezségokmányban vállalt kötelezettségeiktől, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem állnak ellentétben egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeikkel és nem jelentenek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést.”

A 2. és 3. Cikk az eltérésre vonatkozóan tartalmaz előírást.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 15. Cikkében úgy fogalmaz, hogy: „Háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén lehet tenni a kötelezettségektől eltérő intézkedéseket a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben, feltéve, hogy az ilyen

intézkedések nem ellentétesek egyéb nemzetközi jogi kötelezettségekkel. Nem lehet eltérni az élethez való jog, a kínzás tilalma, a kényszermunka tilalma cím alatti rendelkezésektől, kivéve a jogszerű háborús cselekmények következtében okozott haláleseteket. „Az eltérés jogával élő Magas Szerződő Fél az Európa Tanács Főtitkárának teljes körű tájékoztatást ad az általa tett intézkedésekről és azok okairól. Ugyancsak tájékoztatja az Európa Tanács Főtitkárát, amikor az ilyen intézkedések hatályukat veszítették és az Egyezmény rendelkezéseit ismét teljes mértékben végrehajtják.”²⁹⁰

Európában mindössze három olyan ország van, ahol még törvényi szinten létezik a halálbüntetés. Ezek Albánia, Görögország és Oroszország. Albániában és Görögországban a köztörvényes bűncselekményekre nem szabható ki. (Ezen országok joga különleges helyzetekben engedi meg a halálbüntetés alkalmazását, így pl. katonai jog hatálya alá tartozó bűncselekmények vagy kivételes körülmények között.) Oroszországban létezik a jogrendben a halálbüntetés, de legalább 15 éve nem hajtottak ilyent végre. A világon egyébként 82 országban már nincs halálbüntetés. 78 országban azonban még élő és alkalmazott jogintézmény.

Paul és Andrey Edwards Egyesült Királyság elleni ügyében 2002. március 14-én kelt ítéletében az Emberi Jogok Európai Bírósága egyhangú döntéssel megállapította, hogy megsértették az Egyezmény 2. cikkét (élethez való jog), mivel a börtönhatóságok többszöri mulasztásuk miatt nem biztosították a kérelmezők letartóztatott fia életének védelmét, és mert nem folytattak le hatékony nyomozást az ügyben kérelmezők fiáról;

Christopher Edwards-ról megállapították már 1991-ben, hogy skizofrén. 1994-ben „az utcán fiatal nőkhöz próbált szexuálisan közeledni, a nőknek szemérmetlen ajánlatokat tett”, a Chelmsford börtönbe került, kezdetben a cellájában egyedül volt. Később áthelyezték egy szintén skizofrén fogvatartott cellájába, akit azért tartóztattak le mert barátnőjét és szomszédját bántalmazta, ismert volt heves dühkitöréseiről, és már korábban is több ember ellen követett el testi sértést, többek között egy volt cellatársa ellen. Halotta a börtönőr a vészcsengőt, de nem látta a piros lámpát kigyulladni a vezérlőpanelen. Folyamatos dörömbölést is hallott a cellaajtón. Mire az őrk a cellába léptek már csak azt látták, hogy Christopher Edwards-ot halálra taposták, rúgták.

²⁹⁰ Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 15. cikk (3) bekezdés

A kínzás az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tálalma.

A történelem folyamán a világ sok civilizációjában a kínzást legális eszközként alkalmazták a vallomások kieroszakolása és az elítélt személy megbüntetése céljából, csak a XVIII. század elején törölték el az európai államok a kínzás alkalmazását. 1874-ben Victor Hugo azt állította, hogy Európában már nem alkalmazzák.

A valóságban azonban, akár tiltják, akár nem, a kínzás és a rossz bánásmód más formái sohasem szűntek meg.

Minthogy létezik és az államok nem képesek véget vetni az emberi jogok e különösen súlyos megsértésének még a saját határaikon belül sem, ezért teljesen nyilvánvaló, hogy nemzetközi szinten is szükséges a kínzások ellen harcolni. Ezért hirdette ki ünnepélyesen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 5. cikkelye, melyet 1948. december 10-én fogadott el az ENSZ közgyűlése, hogy „Senki nem válhat kínzás, vagy kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alanyává.” Ezt követően több, az egész világra érvényes, illetve regionális deklarációt is hozhat lényegében ilyen tartalommal.

Ilyen az 1949. augusztus 12-én Genfben aláírt Genfi Konvenció közös 3. cikkelye, az ENSZ által 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikkelye, az 1981. június 27-én az Afrikai Egység Szervezet állam és kormányfők 18. gyűlése által elfogadott Emberek és Népek Jogainak Afrikai Chartája 5. cikkelye, az 1969. november 22-én elfogadott az Emberi Jogok Amerikai Konvenciójának, az ún. „San José, Costa Rica paktum” 5. cikkelyének 1. és 2. bekezdése, valamint nem utolsó sorban a Rómában 1950. november 4-én aláírt Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Konvenciójának 3. cikkelye.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXXIX. ülészakán elfogadott „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi Egyezmény” 1. cikk (1) bekezdése szerint: „Az Egyezmény szempontjából a „kínzás” kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom, avagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől

értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá; illetőleg, hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”

A 2. cikk rendelkezése értelmében pedig minden részes állam törvényhozási, igazgatási, bírósági és egyéb hatékony intézkedéseket köteles hozni annak érdekében, hogy megakadályozza kínzási cselekmények elkövetését a joghatósága alá tartozó egész területen. Semmiféle kivételes körülményre, bármi legyen is az; hadiállapot, háborúval fenyegetés, belső politikai bizonytalanság vagy bármely más kivételes állapot, nem lehet hivatkozni a kínzás igazolására. Úgyszintén feljebbvaló vagy közhatóság parancsára sem lehet hivatkozni a kínzás igazolására. Kínzásért az állam csak akkor tartozik felelősséggel, ha azt a közhatalom képviselője követi el (vagy az eltűri).²⁹¹

„Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”²⁹² A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya ezen felül tartalmazza még azt is, hogy „Különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletnek alávetni.”²⁹³

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 5. Cikke úgy fogalmazott, hogy „Senkit sem lehet kínvallatásnak, vagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.”

A tiltott bánásmódnak súlyos, kirívó formában kell megvalósulnia.

Az Unió Alapjogi Chartája II-61. Cikke szerint „Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani és védelmezni kell.” A II-63. Cikk pedig azt írja elő, hogy „Mindenkinek joga van a testi és szellemi sérthetetlenséghez... Különösen tiszteletben kell tartani az érintett személy szabad és tájékoztatáson alapuló

²⁹¹ V.ö.: The Greek case, Report of the Commission of 5 November 1969, Yearbook of the Convention on Human Rights, No. XII, p. 195.

²⁹² Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 3. Cikk

²⁹³ Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 7. Cikk

beleegyezését törvényben megállapított eljárásoknak megfelelően, az emberi test és részei haszonszerzési célú felhasználásának tilalmát, stb.”

Az elhatárolás szempontjait kutatva megállapíthatjuk, hogy a kínzásnak nagyon súlyos és kegyetlen szenvedést kiváltó bánásmódnak kell lennie. Ilyennek minősült például egyik Görögország elleni ügyben a talpbotozás, a súlyos ütlegetés, a villamos árammal történő vallatás, a férfiak nemi szervére irányuló rúgások, az igen erős zajnak alávetés. Így a fogdák nagy részében sajnálatosan gyakoribb pofozgatás és ütlegetés esetén nem kínzásról, hanem embertelen, megalázó bánásmódról beszélnek, mint nem kiemelkedően súlyos és kegyetlen szenvedést kiváltó bánásmódról. Vagyis az utóbbi fogalma alá a hatóságok enyhébb erőszakos cselekményei tartoznak, valamint a szándékos fizikai bántalmazással nem járó olyan intézkedések, melyek során az egyén megalázó, lealacsonyító, emberi méltóságát sértő helyzetbe kerül. Az embertelen és a megalázó bánásmódok közül az előbbi a súlyosabb; az egyénnek okozott erős testi vagy lelki szenvedés okozása tartozik ide. Megalázó bánásmódnak azt minősítik, amely a félelem, a gyötrődés vagy alsóbbrendűség olyan érzését váltja ki, mint a megaláztatás, lealacsonyítás; vélhetően a fizikai és erkölcsi ellenállás megtörését eredményezheti. Az erőszak egy olyan kényszert alkalmazó erő kifejtés, amely bizonyos célok elérésére, főleg az ellenállás letörésére alkalmas.

A strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróságra –a quasi előzetes döntést hozó szervéhez; különösen a Bizottsághoz is, amíg működött – sok büntetés-végrehajtási jogi tárgyú ügy került. Az eseti döntések nagy hatással voltak a tagállamok jogalkotására és gyakorlatára is.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok európai Egyezménye 3. §-a szerint senkit sem lehet kínzásnak embertelen vagy megalázó (lealacsonyító) bánásmódnak alávetni. E cikkellyel indokolta kérelmét egy ír származású elítélt. Szerinte az Egyesült Királyság nem tartja be e pontot Észak-Írországból. A Bizottság állásfoglalása szerint a rossz bánásmód még nem jelent kínzást: egy bizonyos súlyossági minimumot el kell, hogy érjen ahhoz, hogy legalább lealacsonyítónak lehessen minősíteni. Ez a minimum viszont relatív, az adott körülményektől függ. Nevezetesen a végrehajtás időtartamától, ennek fizikai/pszichés hatásaitól, a nemtől, kortól vagy akár az egészségügyi állapottól.

A szenvedés intenzitása szerint lehet megkülönböztetni a (legenyhébb) lealacsonyító bánásmódot, az embertelen bánásmódot, és a (legsúlyosabb) kínzást. A legenyhébbnek titulált bánásmód jellemzője, hogy az emberben félelmet, aggodalmat (szorongást), alsóbbrendűségi érzetet keltsen, és mely megalázásra, testi/lelki ellenállás megtörésére alkalmas. A konvenció 3. §-ának megsértéséhez, azon belül is a lealacsonyító bánásmódhoz, Strasbourg szerint két elem – egy objektív, és egy szubjektív – szükséges. E két elem a Mac Feeley-ügy kapcsán²⁹⁴ merült fel, melyben egy észak-írországi terrorcselekményért elítélt személy „szenny-sztrájkba” kezdett. Ez esetben az objektív elem maga a fogvatartás, amit meg lehet állapítani (szennyes cella, az elítélt mezítelensége és a higiénia teljes hiánya). A szubjektív elem – azaz az elítélt megalázásának akarata – azonban itt hiányzik, mivel egyfajta autóagresszióról van szó.²⁹⁵

Az embertelen bánásmód már egy súlyosabb szint. Strasbourg ezt is meghatározta, külön kiemelve öt technikát.²⁹⁶

1. hosszú időn át szétvetett kézzel-lábbal történő, arccal a falhoz állítás;
2. „bekapucnizás”²⁹⁷: sötét zsákot húznak az elítélt fejére;
3. zajkeltés: rendszeres sípolás;
4. kihallgatás előtt az alvástól való eltiltás;
5. szilárd vagy folyékony tápláléktól való megvonás.

A kínzás fizikai erőszakot, nagyfokú – igen komoly – testi/lelki szenvedést jelent.²⁹⁸ Ki kell tehát itt is emelni, hogy nem csak és nem kizárólag testi fájdalom okozásával lehet kínozni. Egy, a fribourgi egyetem által 1985-ben kiadott tanulmány szerint²⁹⁹ az izoláció, a túlszűfoeltság, az alvás és az életritmus manipulálása ugyanúgy képezheti kínzás tárgyát, mint a meleg és a hideg (például fűtőtesttel való-) állandó változtatása, a tökéletes csend és az állandó zaj, a teljes sötétség vagy a mesterséges fény permanens jelenléte. Fontos megjegyezni, hogy kínzónak nem csak az aktív magatartást tanúsító személy minősül. „Az egészségügyi alkalmazottak részvétele az elítéltek kínzásában sajnos igen gyakori”. E mondat a már idézett svájci

²⁹⁴ Mac Feeley, 1980, n. 8 317/78

²⁹⁵ La Convention Européenne des Droits de l’Homme, commentaire article par article, ed. Economice, Paris 1995, 171. old

²⁹⁶ Prison et droit de l’homme, ed. Minisere de la Justice, Bibal-Sery, 1995.

²⁹⁷ „encapuchonnement”

²⁹⁸ A kifejezetten kínzás elleni tiltakozás talán legjelesebb esete az 1967-es „görög eset”, mikor is az áprilisi görög forradalom után Dánia, Norvégia, Svédország és Hollandia is tiltakozott a foglyok kínzása ellen.

²⁹⁹ La torture – le corps et la parole, 52. old. ed. Univ. Fribourg, 1985

egyetemi könyvből való.³⁰⁰ A helyzet annyira valósnak tűnik, hogy több nemzetközi (egészségügyi-) szervezet, így az Association Médicale Mondiale, 1975-ben külön nyilatkozatot fogadott el, elítélve „a kínzásban való aktív részvételt ugyanúgy, mint a passzív jelenlétet”. De egy ugyancsak 1985-ben, ugyancsak Fribourgban tartott konferencián elhangzott az is, hogy az elítélt „fizikai” és „jogi” sorsának hosszantartó bizonytalansága is minősülhet kínzásnak. Igaz, ez utóbbit nem a konvenció 3. §-a, hanem a 6. §-a taglalja.

Nem elég tehát, hogy a végrehajtás kellemetlen, vagy jogtalan legyen. Ez volt egyébként a tanulsága az 1980-as *Gouzzardi c.* Olaszország ügynek is. Az elítéltet Asinara szigetén őrizték, amit megalázó, akár embertelen bánásmódnak tartott. (Strasbourg szerint helyzete csak kellemetlen volt.) Meg kell hát különböztetni – mint azt a Bíróság kihangsúlyozta – a „lealacsonyító” bánásmódot, a „kellemetlen” bánásmódot, valamint a „kényelmetlen” helyzetet.³⁰¹

Leghíresebb eset az 1978-as Írország c. Egyesült Királyság. Írország adott be keresetet a Maze-i és egyéb észak-ír börtönökben előforduló tömeges kínzások elleni tiltakozásként. Bár az Egyesült Királyság a szükségállapotról hivatkozott, Strasbourg mégis megállapította a 3. § megsértését. Indokolásában kifejtette, hogy a konvenció 3. §-a olyan alapvető emberi jogokat tartalmaz, melyeket még hadi- vagy szükségállapot esetén sem szabad felfüggeszteni.³⁰² Ez ügy kapcsán fejtette ki továbbá, hogy a kínzás, embertelen vagy lealacsonyító bánásmódnak egy bizonyos súlyossági fokot el kell érnie, különben „csak” kellemetlenkedésről lehet szó. E szint azonban változó, az adott helyzet minden elemét figyelembe kell venni: a cselekmény hosszát, fizikai hatását, az áldozat korát, nemét, egészségi állapotát és nem utolsósorban a társadalmi/kulturális keretet. Strasbourg tehát e kérdésben inkább a kazuisztikus megközelítést választotta.

A konvenció nem tartalmaz semmiféle specifikus szabályozást a fogvatartottakkal kapcsolatban. 1961-ben, az *Ilse Koch c.* NSzK ügyben a Bizottság kihangsúlyozta, hogy a fogvatartás nem jelenti a konvenció garanciáinak elvetését. A Bizottság elismerte, hogy az erőszak alkalmazása szükséges lehet bizonyos körülmények között, és nem jelent ezen esetekben lealacsonyító vagy embertelen

³⁰⁰ La torture – le corps et la parole, 61. old. ed. Univ. Fribourg, 1985

³⁰¹ *Lopez Ostra c.* Spanyolország, 1994, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Sirey / ed. Daloz, 1996

³⁰² Les détenus et la Convention Européenne des Droits de l’Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 35. old

bánásmódot. (A szökött elítélteket vissza kell „tessékelni”). A Kotalla ügyben³⁰³ - hasonlóan- Strasbourg úgy fogalmazott, hogy a „börtönbüntetés végrehatásának módja a 3. Cikk tükrében némi problémát vet fel.” A vizsgálódás, mint kiderült, eseti kell, hogy legyen, és igen sok tényezőtől függ az, hogy a konvenció 3. Cikkét megsértették-e vagy sem.

Elég lehet azonban az intézmények egyszerű igénytelensége vagy szegénysége ahhoz, hogy a konvenció 3. §-ával ellentétesnek minősüljön működésük. A „görög eset”-nél³⁰⁴ Strasbourg kivizsgálta az athéni büntetés-végrehajtási intézményeket, és megdöbbentő jelentést készített. Az elítélteket és politikai foglyokat valóban kínozhatták, de öt különböző és bizonyított pontban jelezte a problémákat: a cellák túl szűkek, elégtelen az egészségügyi ellátás, az alagsori zárkák fűtetlenek, a cellák többségében alig van fény, végül a padló és a falak nedvesek és porosak. A lealacsonyító bánásmódot, mint a másik előtti megaláztatást meg is állapították. Meg kell jegyezni, hogy ez volt az első eset, hogy egy ET tagállamot a 3. § alapján marasztaltak el. Igaz, jelentősége csak elvi volt, Görögország ugyanis akkor még nem ismerte el a strasbourgi intézményeket.

Sok olyan esettel is találkozhatunk, mikor az európai emberi jogi bíróság (vagy korábban a Bizottság) nem találta a panaszolt eseteket jogsértőnek. Ilyen eset volt a Zeidler-Kornman c. NSzK-ügy.³⁰⁵ Egy fegyőrrel való komolyabb vita után az elítélt visszautasította másik cellába való átköltöztetését; ezt egy komolyabb erőszakjelenet követte, amely során szerinte brutalitás érte. A Bizottság elismerte, hogy szigorúan és keményen bántak vele, a körülményekre – Kornman viselkedésére – tekintettel azonban az ellene használt erő nem minősült túlzottnak. A Bizottság így azt állapította meg, hogy a konvenció 3. §-ának a megsértése nem történt meg.

Egy másik esetben³⁰⁶ egy elítélt arra hivatkozott, hogy „jogaitól megfosztották, szidalmazták és bántalmazták a fegyőrök”, valamint faji diszkrimináció áldozatává vált. A Bizottság előbb elfogadhatatlannak minősítette a keresetet, majd tanúk meghallgatása után mégis csak döntött: a jogsérelem hiányát megállapítva. Ezen esetekből kiderül, hogy a Bizottság (Bíróság) a 3. Cikk

³⁰³ Kotalla-ügy, 1978, n. 7 994/77; La Convention Européenne des Droits de l'Homme, commentaire article par article, ed. Economice, Paris 1995, 163. old

³⁰⁴ Dánia, Norvégia, Svédország, Hollandia c. Görögország, 1969, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, V. Berger, ed. Sirey / ed. Daloz, 1996

³⁰⁵ Les détenus et la Convention Européenne des Droits de l'Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 40. old

³⁰⁶ Arthur Hilton c. Egyesült Királyság, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, V. Berger, ed. Sirey / ed. Daloz, 1996

tekintetében nagyon komolyan veszi a kínzás, embertelen és lealacsonyító bánásmód kritériumait.

Ivanczuk Lengyelország elleni ügyében 2001. november 15-én kelt ítéletében az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy megsértették a konvenció 3. cikkét, ugyanis az előzetes fogva tartásban lévő panaszossal szemben a választójoga gyakorlásával összefüggésben fogatosított motozás során a fogdaőrök a parancsukra meztelenre vetkőzött kérelmező testét lealacsonyító jelzőkkel illették és egyéb módon is megalázták őt, amivel megvalósították a 3. Cikk szerinti „embertelen bánásmódot”.

Valasinas Litvánia elleni ügyben 2001. július 24-én kelt ítéletben az Emberi Jogok Európai Bírósága szintén az Egyezmény 3. Cikkének (kínzás tilalma) megsértését állapította meg, mert a börtönőrök által a panaszos elítélttel szemben az egyik női börtöntisztviselő jelenlétében fogatosított motozás végrehajtása egyértelműen a kérelmező emberi méltósága iránti közömbösségről árulkodott. (Megparancsolták neki, hogy a börtöntisztviselő nő szeme láttára vetkőzzön meztelenre és guggoljon le, majd átvizsgálták nemi szerveit és a rokonától kapott ételt is. A motozást végző tisztek nem viseltek kesztyűt.)

Az emberi méltósághoz és bánásmódhoz való jog

A fogvatartás tényéből következően a fogvatartott életszükségleteiről, emberi mivoltából fakadó egyéb szükségleteiről a fogvatartónak kell gondoskodnia. A bánásmód fogalmát mindig egy hierarchikus, alá-fölérendeltség viszonylatában szabad értelmezni. Ezt a területet, amely a fogvatartási jogviszonyból ered, a bánásmód tartalmát és terjedelmét illetően két nagy részre lehet osztani; objektív és szubjektív elemekre.

A bánásmód objektív elemei: az elhelyezési körülmények minősége (zárkák alapterülete, légtere, szellőzése, világítása, berendezési tárgyai, stb.), a higiéniai viszonyok minősége (tisztálkodás, WC-re jutás, mosás, szárítás, stb.), az élelmezés színvonala (étel minősége, mennyisége, étkezési körülmények, stb.), a ruházat, ágynemű milyensége, az egészségügyi ellátás színvonala.

A bánásmód szubjektív eleme: a személyi állomány fogvatartottakhoz való viszonyulásának irányultsága (hangnem, kényszerítő eszközök alkalmazása,

bántalmazás, megalázás, korrupció, a kötelezettségek teljesítésének megkövetelése, stb.), a fogvatartottak egymás közötti viszonyainak kontrollálása (bántalmazás, kényszerítés, kihasználás egymás sérelmére, stb.), a napi elfoglaltságok biztosításának színvonala és mértéke (szabad levegőn tartózkodás, sport, művelődés, munkavégzés, stb.), a fogvatartotti jogok biztosításának megfelelősége (kapcsolattartás, vallásgyakorlás, stb.), a fogvatartottak ügyei, panaszai és kérelmei intézésének színvonala.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya elsőként határozta meg, hogy a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség vele született méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni, s olyan bánásmódot alkalmazva, amelynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és a társadalomba való beillesztésük elősegítése.

Az embertelen bánásmód miatt a konvenció 3. §-ával kapcsolatosan írt egy arab származású, Boujila nevű férfi³⁰⁷ kérelmet. Arra hivatkozott, hogy elzárták őt az elítélt társaktól és 23-24 órát töltött magánzárkában. Svájc viszont arra hivatkozott, hogy nem volt teljesen elzárva a külvilágtól mert volt ablaka, melyet kinyithatott, és a napi egy órás sétáját sem vonták meg. Miután még a rádió használatát is engedélyezték és rendszeresen orvosi vizsgálat alá vetették, Strasbourg nem marasztalta el Svájcot. A teljes izoláció több esetben vetette fel a kérdést: mennyiben tekinthető a totális elzárás pszichés kínzásnak? Egy ilyen - hasonló - esetben, az Ensslin, Baader, Raspe-ügyben³⁰⁸ a Bizottság egyértelműen megkülönböztette az „egyénnek a fogvatartott-társaktól biztonsági, fegyelmi vagy védelmi okból való elkülönítését” a „totális izoláció”-tól. Az előbbi nem minősül ugyanis embertelen bánásmódnak. Az érzéki (hangtól és természetes fénytől való-) elszigetelés a közösségtől való („szociális”) elszigeteléssel párosulva a személyiség olyan romboláshoz vezethet, mely egyértelműen embertelen bánásmódnak minősül, és melyet semmilyen biztonsági igény nem igazolhat.³⁰⁹ De amennyiben az elítéltnak lehetősége van akár csak a rádió hallgatására, már nem beszélhetünk totális elszigetelésről. Ez volt a fent említett Boujila-eset tanulsága is. Érdekes ellentmondásnak tűnik azonban, hogy a Kröcher és Möller- ügyben az érzéki és szociális elszigeteltséget egyaránt megállapították, a Bizottság az ügy természetére

³⁰⁷ Boujila vs. Svájc, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, V. Berger, ed. Sirey / ed. Daloz, 1996

³⁰⁸ Ensslin, Baader, Raspe-ügy, 1976, n. 7 572/76

³⁰⁹ La Convention Européenne des Droits de l'Homme, commentaire article par article, ed. Economice, Paris 1995, 171. old

való hivatkozással mégsem állapította meg a 3. § megsértését. (A terrorizmus terjedése, az illető személyek a „Vörös Hadsereg Frakció” tagjai voltak.)

Magánzárka-üggyel foglalkoztak 1982-ben a Kröcker és Möller c. Svájc ügyben is.³¹⁰ E személyeket a határőrséggel vívott tűzharc után fogták el. 1977-től 1978-ig biztonsági okokból elkülönített helyen töltötték idejüket. (Fogvatartásuk első hónapjában a külvilágtól valóban elzárva, elkülönítve, kizárólag mesterséges fénynél és állandó kamera-felügyelet alatt éltek.) A Bizottság szerint veszélyes bűnözők esetén nem jelent embertelen bánásmódot ilyen szintű elkülönítés sem. A már említett Guzzardi-ügyre is visszatérhetünk. Guzzardi egy Szardínia közeli kis szigeten töltötte szabadságvesztés büntetését.³¹¹ Itt a sziget kis kijelölt területén állandó megfigyelés alatt szabadon mozoghatott. Senkit nem fogadhatott és ez tette elviselhetetlenné az ott töltött 16 hónapot. Mint ismeretes; Olaszországot mégsem marasztalták el. Ugyancsak hasonló eset volt a Baader, Eusslin, Raspe c. NSZK-ügy is, melyben az elítéltek arra panaszkodtak, hogy elszigetelik őket a kollektívától. A német hatóság védelmében a szökések, valamint mások bántalmazásának megelőzésével érvelt. A Bizottság az elszigetelésnek egy bizonyos mértékét büntetés-végrehajtási intézetekben természetesnek tart, elfogadhatatlannak minősíti azonban a „szociális izolációval párosuló érzéki izolációt, mely a személyiségre romboló hatással lehet”.³¹² A fogvatartottak elkülönítésekor - az esetleges jogsérelem vizsgálatánál - nem lehet általános meghatározásokat adni: a jogsérelem rengeteg szubjektív ténytől függ. Így a fenti esetben, mint a S. Bonzi c. Svájc esetben is, a Bizottság a keresetet elfogadhatatlannak minősítette. A Bizottság egyébként kifejtette, hogy teljes érzéki izoláció nélküli magánzárka nem képez jogsérelmet.³¹³

Bizonyos szempontból ugyancsak izoláltságra hivatkozott egy skót férfi, akit nem a külvilágtól, csak mennyasszonyától tartottak távol. A Wakerfield c. Egyesült Királyság-esetben³¹⁴ az elítélt keresetében embertelen bánásmódnak minősítette azt a tényt, hogy (a látogatásokat megkönnyítendő) angliai börtönéből nem szállítják át egy, a mennyasszonyához közeli skót börtönbe. A Bizottság nem értett vele egyet, és

³¹⁰ Kröcker és Möller c. Svájc 1982.

³¹¹ Az 1956-os „veszélyes személyekről szóló törvény és a „maffiaellenes” törvény alapján

³¹² Les détenus et la Convention Européenne des Droits de l’Homme, ed. Univ. Jean Moulin, Lyon III., 42. old

³¹³ A Boujila-eseten kívül említhető az 1991-es Treholt c. Norvégia-ügy is.

³¹⁴ Wakerfield c. Egyesült Királyság, 1990, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996

nem állapította meg a 3. § megsértését,³¹⁵ megállapította ellenben a magánéletbe való beavatkozást.³¹⁶

Ahhoz azonban, hogy a 3. §-al ellentétbe kerüljön bárki vagy bármi, nem szükséges cselekmény megvalósulása. Maga a fenyegetés a cselekmény bekövetkeztének veszélye elegendő lehet, ha kellőképpen valószínűsíthető.³¹⁷ E kérdés a skót szokásokkal kapcsolatban vetődött fel: a Bizottság szerint a testi fenyegetésre - és annak mindenkor kilátásba helyezésére - nem mentség a skót szokásjog általános (hallgatólagos) beleegyezése. Érvelésében arra hivatkozott, hogy az érzéketlen emberekre amúgy sem hat, az érzékenyeket a kelleténél mélyebben érinti.³¹⁸

Egészségügyi szempontból - de még mindig a 3. §-nál maradva - a Bizottság kifejtette, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek egészségügyi ellátását (ellátottságát) össze kell hasonlítani az elítélt (panaszos) egészségügyi állapotával. Az osztrák Simon Herold³¹⁹ arra panaszkodott, hogy betegsége ellenére előzetes letartóztatásba helyezték. (Az ügy különlegesen végződött: Herold úr visszavonta panaszát, míg a hatóságok felhagytak a személye elleni újabb nyomozással.) Egy másik esetben egy vak élt hasonló panasszal. A Bizottság megvizsgálta az ügyet és a következőkről határozott: nem ad helyet a keresetnek, mert az adott intézményben az egészségügyi ellátás elégségesnek bizonyult; megvizsgálta azt az esetet is, hogy egy vak fogvatartása mennyiben számít embertelennek. Egy világtalan személy fogvatartását csak ritka, nagyon indokolt esetben látta elfogadhatónak. (Ez esetben például az illető többszörösen visszaeső volt).³²⁰ Több esetben az elítéltek egészségügyi állapotukra hivatkozva a hosszú fogvatartást kifogásolták. Ilyen eset volt a Bonnechaux-ügy³²¹, melyben egy 74 éves cukorbeteg és szívritmuszavartól szenvedő személytől vonták meg a szabadságát 35 hónapra, vagy a Chartier-ügy³²², melyben az illetőt 29 évre ítélték, miközben „öröklődéses elhízottságban” szenvedett. Strasbourg, bár fogadta a panaszokat, nem állapította meg a 3. Cikk megsértését.³²³

³¹⁵ Code de la Convention Européen des Droits de l'Homme, 32. old.

³¹⁶ Code de la Convention Européen des Droits de l'Homme, 149. old

³¹⁷ Ez volt a tanulsága a Cambell és Cosans c. Skócia ügynek, 1982

³¹⁸ Prison et droit de l'homme, ed. Ministère de la Justice, Bibal-Sery, 1995

³¹⁹ Simon Herold c. Austria, n. 4340/69.

³²⁰ Prison et droit de l'homme, ed. Ministère de la Justice, Bibal-Sery, 1995

³²¹ Bonnechaux c. Svájc, 1979, n. 8 224/78

³²² Chartier c. Olaszország, 1982

³²³ La Convention Européen des Droits de l'Homme, commentaire article par article, ed. Economice, Paris, 1995, 170. old.

Magyar vonatkozású a Herczegfalvy c. Ausztria elleni ügy(1992-es eset): egy pszichiátriai beteget a szó szoros értelmében kényszerrel - ágyhoz bilincselve - kezeltek. A Bizottság ez esetben sem állapított meg jogsértést.³²⁴ Tekintettel az ügy magyar vonatkozására, ez esetet a későbbiekben kissé elmélyültebben tanulmányozzuk a konvenció 5. §-ának bemutatásánál. (Az említett úr ugyanis egyszerre tiltakozott mind a 3. §, mint az 5. § megsértése ellen.)

A 3. Cikkellyel kapcsolatban végül érdemes megemlíteni a „halál folyosó-szindrómát”. E kínzásnak minősített eset Európában a kiadatással kapcsolatos. Arról van itt szó, hogy a terhelt kiadása egy olyan ország felé történik, ahol hatályban van máig a halálbüntetés. Ilyen eset volt a Soering-ügy is.³²⁵ Soering német állampolgárt Angliában tartották fogva gyilkosságért (szeretője szüleinek megkéseléséért). Anglia, miután kérte az Egyesült Államokat, hogy ne ítélje halálra, aláírta a kiadását. Soering Strasbourghoz fordult, arra hivatkozva, hogy ezzel lealacsonyító, embertelen körülmények közé kerülne, ha kiteszik őt a „halál folyosó-szindrómának”. Az Egyesült Államok ugyanis nem ígért semmit, így a halálbüntetés kiszabása is lehetséges lett volna. Amennyiben ki is szabják a legsúlyosabb ítéletet, úgy a halálra ítélték több éves várakozása igazi kínzásnak számíthat. (E „halál folyosó-szindróma” kifejezés is e várakozást takarja: az ítélethirdetés után akár több éven át várhatja a halálraítélt, hogy a folyosón hallatszóló léptek érte jönnek-e vagy sem.) Strasbourg elfogadta Soering érvelését. Ugyancsak a „halál folyosó-szindróma” miatt marasztalták el Angliát már 1984-ben is,³²⁶ valamint ugyanezen szindróma foglalkoztatta Strasbourgot az Aylor-ügyben.³²⁷ Hasonló – de nem azonos – eset a Vilvarajah-ügy is.³²⁸ Ez ügyben az öt sri-lankai állampolgár tiltakozott Angliából való kiutasításuk és hazaküldésük ellen. Keresetük szerint hazaküldésük esetén a halál veszélyével, de legalábbis a kínzás és embertelen bánásmód valós veszélyével kellene szembenézniük. Ezen öt személy kivételes engedélyben részesült és Anglia területén maradhatott. Így végül a Bizottság nem állapította meg a 3. § megsértését.

³²⁴ Herczegfalvy c. Ausztria, 1992, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996

³²⁵ Soering c. Egyesült Királyság, 1989, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996

³²⁶ Kirkwood c. Egyesült Királyság, 1984, La Cour Européenne des Droits de l'Homme, commentaire article par article, ed. Economica, 1995, Paris

³²⁷ Aylor-Davis c. Franciaország, 1994; Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996

³²⁸ Vilvarajah és autres, 1991, A n. 215.

Ami a faji megkülönböztetést illeti, a Bizottság a faj- és bőrszín szerinti megkülönböztetést 1978-ban lealacsonyító bánásmódnak értékelte, ami a konvenció 3. §-ába ütközik.³²⁹ (Igaz, a Bíróság később nem követte e gondolatmenetet az Abdulaziz, Cabales, Balkandali c. Egyesült Királyság ügyben (1985).³³⁰

Az Emberi Jogok Európai Bizottsága 1998. szeptember 9-én hozott döntést M. P. Magyarország elleni kérelme elfogadhatóságáról. Kérelmező deréktól lefelé megbénult fogvatartott volt, akit a bíróság életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt. A fogvatartott az Egyezmény 3. cikke alapján sérelmezte, hogy fogvatartásának körülményei embertelenek és megalázóak voltak, alapvetően azért, mert bebörtönzése alatt nem kapott megfelelő higiéniai gondozást. A kérelmező megölte tőle elhidegült feleségét és öthónapos kislányukat, majd öngyilkosságot kísérelt meg. Ennek következtében csigolyatörést szenvedett el, és deréktól lefelé megbénult. Többször kezelték kórházban, közte a Bv. Központi Kórházában, illetve az IMEI-ben. Végül büntetését egy bv. Intézet rehabilitációs részlegén töltötte. A fogvatartott állítása szerint nem kapott megfelelő gondozást, higiéniai ellátást, emiatt zárkatársai bántalmazták. Tolószékével nem tudott a fürdőszobába bejutni. Nem kapott megfelelő rehabilitációs kezelést, nem biztosítottak számára testmozgást és megfelelő szabad levegőn tartózkodást.

A büntetés-végrehajtási intézet különböző intézkedéseket hozott, eszközöket bocsátott a rendelkezésére, amelyek egy részét nem vette igénybe. 1996. január 3-án egyágyas szobába helyezték, a fürdőszoba ajtaját kiszélesítették, hogy tolókocsival bejuthasson.

1996. január 8-án a bv. ügyész megvizsgálta az elhelyezésének körülményeit, s ekkor a kérelmező elégedett volt az elhelyezés körülményeivel, a bánásmóddal, az ápolással és az egészségügyi ellátással.

1997-ben kegyelmi kérelme elbírálásáig büntetése félbeszakításra került.

A Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy 1992. november 5. és 1996. január 3. között a kérelmező fogvatartásának körülményei tekintetében az Egyezmény 3. cikkének sérelme fennállt.

A Bizottság a kifejtett véleményében utalt a börtönviszonyok tekintetében folytatott korábbi vizsgálataira. Emlékeztetett arra, hogy „a rossz bánásmódnak el

³²⁹ Asiatique d' Afrique orientale („Kelet-afrikai ázsiaiak”) c. Egyesült Királyság, 1978

³³⁰ Abdulaziz, Cabales, Balkandali c. Egyesült Királyság ügy 1985.

kell érnie a súlyosság minimális mértékét ahhoz, hogy a 3. cikk kiterjedése alá essen. E minimum megítélése, a dolgok természetéből fakadóan relatív: az ügy valamennyi körülményétől, így a bánásmód időtartamától, testi vagy lelki hatásaitól és – néhány esetben – az áldozat nemétől, korától, egészségi állapotától is függ...”.

A Bizottság úgy találta, hogy a kérelmező gondozásának általános elégtelenségére nem elfogadhatóak a kormány érvei, nem hivatkozhatnak a kérelmező vonakodására bizonyos gondozási technikákkal szemben. A börtönhatóságok – éveken keresztül – mulasztást követtek el azzal, hogy nem voltak tekintettel azokra a speciális gondozási követelményekre, amelyeket a kérelmező rokkantsága, állapota (inkontinenciája) indokolt, nem gondoskodtak a kérelmező megfelelő személyes higiénijáról.

Az 1996. januárjában megtett intézkedéseket követően a kérelmező fogvatartási követelményei jelentősen javultak, így azt követően nem tekinthetők olyanoknak, mint amelyek kimerítik az embertelen és megalázó bánásmód fogalmát az Egyezmény 3. cikke értelmében.³³¹

Nem elegendő szokványos intézkedések megtétele, hanem vizsgálni kell azt is, hogy azok valóban hatékonyak-e és elérik-e a kívánt célt.

Rabszolgaság és kényszermunka tilalma

Sajnos még mindig előfordul kontinensünkön és hazánkban is ilyen üldözendő cselekmény.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény szerint:

- „1. Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani.
- 2. Senkit sem lehet kényszer- vagy kötelező munkára igénybe venni.
- 3. E Cikk szempontjából a „kényszer vagy kötelező munka” kifejezés nem foglalja magában:

a) azt a munkát, amelyet az Egyezmény 5. Cikke rendelkezéseinek megfelelően eszközölt fogvatartás folyamán, vagy az ilyen fogvatartásból történt feltételes szabadlábra helyezés idején általában megkövetelnek;

³³¹ M. P. ügy www.im.hu – Igazságügyi Közlöny Büntetés-végrehajtási Melléklete, 2000. évi 1. szám 25. old.

b) a katonai jellegű szolgálatot, illetőleg a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadó személyek esetében olyan országokban, amelyekben ezt elismerik, a kötelező katonai szolgálat helyett megkívánt szolgálatot;

c) a közösség létét vagy jólétét fenyegető szükségállapot vagy természeti csapás esetén előírt szolgálatot;

d) a rendes állampolgári kötelezettségek körébe tartozó munkát vagy szolgálatot.”³³²

Ezekén túlmenően az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 4. Cikkében még tartalmazza azt is, hogy „a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem minden alakja tilos”. Lényegében ezt rögzíti az Unió Alapjogi Chartája II-65. Cikke is, amely a következőt írja elő: „Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani. Senkit nem lehet kényszermunkára vagy kötelező munkára igénybe venni. Tilos emberi lényekkel kereskedni.”

A „rabszolga-kereskedelem minden formája tilos” kifejezéssel mondott többet ki a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 8. Cikke. A 8. Cikk 3. b) pontjában pedig olyan előírást tartalmaz, amelynek értelmében azokban az országokban, ahol valamely bűncselekmény miatti büntetésként kényszermunkával járó szabadságvesztést lehet kiszabni, ez kivételt jelent a kényszer- vagy kötelező munka végzésére kötelezés tilalma alól, ugyanis megakadályozná az illetékes bíróság által hozott ítélettel elrendelt kényszermunka végrehajtását. A 8. Cikk 3. c) pontja pedig egyértelműen leszögezi, hogy a „kényszer- vagy kötelező munka” kifejezés nem foglalja magában azt a munkát vagy szolgálatot, amely rendszeresen megkövetelhető a törvényes bírói határozat alapján letartóztatásban lévő vagy a bírói határozattal kiszabott büntetésből feltételesen szabadlábra helyezett személytől.

Tehát vannak kivételek. Így a katonaság, a katasztrófa-helyzet vagy akár, ha valakit szabadságvesztésre ítélnék. 1982-ben a kivételeket figyelmen kívül hagyva írt keresetet Strasbourgba egy belga, amelyben többszörös visszaesőként arra panaszkodott, hogy munkára kötelezik.³³³

Személyi sértetlenséghez való jog

³³² Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 4. Cikk

³³³ Van Droogenbroeck vs. Belgium, 1982, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996

„Mindenkinek joga van a testi és szellemi sérthetlenséghez”³³⁴ A testi sérthetlenség ellen irányuló és egyéb, az érintett személy emberi méltósága elleni durva jogsértés az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény 3. cikkének rendelkezésébe ütközik.

Szabadsághoz és biztonsághoz való jog

Az Unió Alapjogi Chartája II-66. Cikke szerint „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.”

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 5. Cikke szerint

„1. Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben a törvényben meghatározott eljárás útján:

a) törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt elítélést követően;

b) olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizete vétele, aki nem tesz eleget a bíróság törvényes rendelkezésének, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás vagy őrizetbe vétel;

c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy a bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben;

d) a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján nevelési felügyelet céljából vagy törvényes őrizetben tartása az illetékes hatóság elé állítás céljából;

e) törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, valamint elmebetegek, alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele;

³³⁴ Európai Unió Alapjogi Charta II-63. Cikk (1) bekezdés

f) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából vagy olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kiutasítása vagy kiadatása céljából.

2. Minden letartóztatott személyt haladéktalanul az általa értett nyelven tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról.

3. E Cikk 1. c) bekezdésének rendelkezésével összhangban letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró, vagy a törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő elé kell állítani, s a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy ésszerű határidőn belül tárgyalást tartsanak ügyében vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. A szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, amelyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.

4. Szabadságától letartóztatás vagy őrizetbe vétel folytán megfosztott minden személynek joga van olyan eljáráshoz, melynek során őrizetbe vételének törvényességéről a bíróság rövid határidőn belül dönt, és törvényellenes őrizetbe vétele esetén szabadlábra helyezését rendeli el.

5. Mindenkinek, aki e Cikk rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra.”

Tartalmában lényegében ugyanezeket fogalmazza meg az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 9. Cikke is.

A strasbourgi szervek (az Emberi Jogi Bizottság és az Emberi Jogi Bíróság) állandó joggyakorlata a „szabadság” fogalmát az egyes személy szabadságjogába való állami beavatkozásra, illetve annak korlátok közötti tilalmára alapítja,³³⁵ míg a „biztonság” fogalma az önkény tilalmára korlátozódik, ezáltal kap önálló jelentést.³³⁶ A személyi biztonsághoz való jogot a szabadsághoz való jog részeként, garanciális elemként értelmezik. Így a személyi biztonsághoz való jog megsértésére, illetve veszélyeztetésére akkor lehet hivatkozni, ha a személyi szabadsághoz való jog kerül ezáltal veszélybe. Kiemelendő, hogy a fizikai értelemben vett személyi szabadság és személyi biztonság védelméről van szó, amit több határozatban is kimondtak a

³³⁵ V. ö.: Herke Csongor: Az előzetes letartóztatás végrehajtása az emberi jogok európai egyezménye tükrében. Jogtudományi Közlöny, LIV. évfolyam. 2000. évi 3. szám 95-96. oldal

³³⁶ Lásd pl. 7729/76. sz. panaszt, Decisions and Reports, No. 7. 164. Kiemelés Herke Csongor: Az előzetes letartóztatás végrehajtása az emberi jogok európai egyezménye tükrében. Jogtudományi Közlöny, LIV. évfolyam. 2000. évi 3. szám 95-96. oldal

strasbourgi szervek. Az egyén szabadsághoz való joga alatt a letartóztatással vagy őrizetbe vétellel szembeni szabadságot értik, ugyanakkor a személyi biztonsághoz való joga alatt a fenti szabadságba történő önkényes beavatkozással szembeni védelmet (a szabadsághoz való jog nem abszolút jog, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 5. cikke 1. pontjának taxatív felsorolt hat esetben a jogszabályi keretek között ezek megsérthetők.)

Nem állapított meg azonban a Bizottság jogsértést abban az ügyben, melyben egy pszichiátriai beteget zárt intézetben, szokatlan körülmények és komoly biztonsági intézkedések között tartottak.³³⁷

A Weeks-ügyben,³³⁸ miután börtönbe került (a feltételes szabadlábra helyezésből került vissza a börtönbe) Weeks folyamatos, de meg nem határozott időre került az intézetbe. A Bizottság ezt nem találta az 5. § (1) bekezdésébe ütközőnek, annál inkább megállapította az 5. § (4) bekezdés megsértését: e bekezdés rendelkezik a bíróság legrövidebb időn belüli döntésének kötelezettségéről. (A bíróságnak a (4) bekezdés értelmében az őrizetbe vétel törvényességéről kell a legrövidebb időn belül döntenie.)

A Boumar-ügyben³³⁹ Strasbourg a keresetet benyújtó fiatalok igazát ismerte el. Az előzetes letartóztatásban lévő Boumar az ellen tiltakozott, hogy biztonsági okokra hivatkozva folyamatosan költöztették. A Bíróság az ügyben az 5. § (1) és (4) bekezdésének megsértését egyaránt látta. Strasbourg több olyan eljárási jogsérelmet kifogásoló keresettel foglalkozott, mely tárgyalás nélküli szabadságmegvonást panaszolt. Ezek közé tartozik a Brogan-ügy 1988-ból (An. 145-B), melyben egyes észak-ír személyeket terrorizmus gyanújával börtönöztek be. A Bizottság az 5. § (3)-(5) bekezdésének a megsértését állapította meg, de nem ismerte el az 5. § (1)-(4) bekezdésének a megsértését. A Fox, Cambell és Hartley ügyben³⁴⁰ hasonló, de nem azonos helyzetben Strasbourg az (1) és az (5) bekezdések megsértését állapította meg.

Igaz, ugyancsak eljárási kérdés, de érdekességként hathat a Kolompár-ügy, melyben Kolompár úr a kiadatási eljárást találta túl hosszúnak.³⁴¹ Strasbourg ellenben

³³⁷ Ashingdame-ügy, 1985, A n. 93

³³⁸ Weeks-ügy, 1987, A n. 114

³³⁹ Boumar, 1988, A n. 129

³⁴⁰ Fox, Cambell, Hartley, 1990 A n. 182

³⁴¹ Kolompár c. Belgium, 1992, La Cour Européenne des Droits de l'Homme, commentaire article par article, ed. Economica, 1995, Paris

nem értékelte az esetet sem a szabadságjog- sem a biztonsághoz való jog megsértéseként.

Herczegfalvy István magyar állampolgárságú személy 1964-ben érkezik Ausztriába. 1976-ban, miközben szabadságvesztés büntetését tölti, elítélt-társai bántalmazásért, fegyőröknek okozott sérülésekért, valamint a hatóság sértegetéséért újabb eljárás indul ellene. Amint 1977. május 13-án letöltötte „első” büntetését, 1978. január 9-én egy elmebeteg bűnözőknek fenntartott intézményben helyezik el „először ideiglenes-, egyben végleges céllal.”³⁴² Feltételesen szabadul 1984. november 28-án. Még 1978-ban írt tömeges panaszaiban a fogvatartás jogtalanságát, időtartamát, valamint az orvosi kezelését kifogásolja.

A Bizottság több panaszát eleve elutasítja. Majd 1992-ben úgy dönt a Bíróság, hogy a szóban forgó személy ideiglenes fogvatartása nem haladta meg a konvenció 5. § (3) bekezdése által megkívánt „ésszerű határidőt” (1978. május 27-től 1979. január 10-ig, majd 1979. október 30-tól 1980. április 9-ig). A Bíróság úgy találta, hogy egyébként Herczegfalvy maga járult hozzá perének lassításához. Belátta azonban, hogy az osztrák hatóságok több panaszát és fellebbezését válasz nélkül hagyták, így az 5. § (4) bekezdését megsértettnek nyilvánította. Herczegfalvy azonban a „terápiás kezelések” módját is kifogásolta, mint a konvenció 3. Cikkébe ütköző magatartás-sorozatot. A Bíróság az orvosok szakértelmében bízva elfogadhatónak minősítette azt a tényt, hogy bizonyos esetekben egyes betegek kezeléséhez szükséges némi fizikai kényszert alkalmazni. Esetünkben elsősorban a bilincs- és „biztonsági ágy” használata (és annak tartalma) foglalkoztatta a Bíróságot; a bírák végül egyhangúlag fogadták el, hogy a konvenció 3. Cikkét nem sértették meg.

Mégis, a megállapított jogsérelmekért 100.000 ATS-t, valamint 8.000 DM és 12.000 ATS perköltség visszafizetését ítélik meg.³⁴³

Ivanczuk Lengyelország elleni ügyében az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2001. november 15-én kelt ítélete tartalmazza többek között azt is, hogy nem tartották tiszteletben az Egyezmény 5. Cikkének 3. pontját (szabadsághoz és biztonságához való jog) sem, mert bár a nemzeti hatóságok már 1993. decemberében megállapították, hogy Ivanczuk további előzetes fogvatartása indokolatlan, a

³⁴² Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996, 27. oldal

³⁴³ Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Sirey/ed. Daloz, 1996, 29. oldal

panaszos az óvadék teljesítésének módjával kapcsolatos eljárásnak a hazai bíróságoknak felróható elhúzódása folytán csak 1994. májusában szabadult, ami természetesen egyben „ésszerűtlenül” hosszú idő volt, s egyben a tisztességes tárgyaláshoz való jog megsértését is jelentette (Egyezmény 6. Cikk 1. pont)

„A konkrét fogvatartottakra alkalmazott biztonsági intézkedéseknek a fogvatartásuk biztonságának garantálásához szükséges minimumnak kell megfelelnie. A fizikai korlátok és más technikai eszközök nyújtotta biztonságot a rájuk bízott fogvatartottakat ismerő, éber személyzet által biztosított dinamikus biztonsággal kell kiegészíteni.”³⁴⁴

Tapasztalat, hogy a fogvatartottakkal annál emberségesebben bánnak, minél alacsonyabb a biztonsági szint. A biztonság annál többre kerül, minél magasabb a biztonsági szint. Pénzügyi érdek fűződik tehát ahhoz, hogy ne helyezték a fogvatartottakat a szükségesnél nagyobb biztonsági kategóriába. A biztonság függ az éber személyi állománytól is, aki a fogvatartottakkal kommunikál és tudja, mi történik a börtönben, továbbá ügyel arra, hogy a fogvatartottak a szó jó értelmében aktívak legyenek. Ez a megközelítés, amit dinamikus biztonságként minősítenek, inkább minőségi, mint az a biztonság, amely teljes egészében a statikus biztonsági intézkedésektől függ és erejét a megelőlegezésből nyeri, ami lehetővé teszi a biztonság fenyegetésének korai felismerését.

A veszély értékelése segíthet azoknak a fogvatartottaknak a felismerésében, akik veszélyt jelentenek saját személyükre, a büntetés-végrehajtási személyi állományra, más fogvatartottakra, ezen túlmenően pedig a társadalomra nézve. A biztonságot fenyegető veszély értékelésére szolgáló ismérveket számos országban rendszerbe szedték. Kiterjednek annak a bűncselekménynek a jellegére, amely miatt a fogvatartottat elítélték; arra a veszélyre, amely szökés esetén a közösséget fenyegeti; a korábbi szökési előéletre és külső bűntársak igénybevételére; a többi fogvatartottat veszélyeztető fenyegetések eshetőségére; előzetes letartóztatásba helyezett fogvatartottak esetén arra a veszélyre, amelyet a tanúkra nézve jelentenek. A büntetés-végrehajtási intézetben végzett veszélyértékelésnek figyelembe kell vennie más illetékes szervek, például a rendőrség veszélyértékelését is.

Számos büntetés-végrehajtási rendszer abból az alapelvből indul ki, hogy minden előzetes letartóztatásba helyezett fogvatartottat szigorú biztonsági feltételek

³⁴⁴ Rec(2006)2 ajánlás melléklete az európai börtönszabályokról 51.1.2. szabály

közé kell elhelyezni. Ez nem mindig szükséges, és az elítélt fogvatartottakhoz hasonlóan el kell végezni annak a veszélynek az értékelését, amelyet a fogvatartottaknak ez a kategóriája szökés esetén jelentene.

Egyes országokban az ítélkező bíró a fogvatartottra alkalmazandó biztonsági rezsimit is meghatározza. Más országokban az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélt, vagy külön törvény értelmében fogvatartottak automatikusan magas biztonsági rezsim hatálya alá kerülnek a személyük által jelentett kockázat értékelése nélkül. Az 51.5. szabály előírja a szükséges biztonsági szint szabályos időszakonként történő felülvizsgálatát/átértékelését a büntetés-végrehajtás során. Gyakran előfordul, hogy az a veszély, amelyet a fogvatartott a biztonságra nézve jelent, abban a mértékben csökken, ahogyan a már letöltött büntetés időtartama nő. Az a kilátás, hogy a fogvatartás során alacsonyabb biztonsági kategóriába kerülhet, szintén jó magaviseletre ösztönözheti a fogvatartottat.

A büntetés-végrehajtási intézeteknek olyan helyeknek kell lenniük, ahol mindenki biztonságban érezheti magát; a fogvatartottak, a személyi állomány és a látogatók. A biztonsághoz hasonlóan a biztonságossághoz különféle szempontok közötti egyensúly szükséges. A túlzásba vitt ellenőrzés ugyanolyan káros lehet, mint az elégtelen. A környezetnek nagyobb esélye van a biztonságosságra, ha egyértelmű eljárásokat logikusan (koherens módon) alkalmaznak. Minden esetben a börtönöket megfelelő tűzvédelmi rendszerrel kell ellátni és ki kell függeszteni a használati utasítást, a tüzesetek bejelentésének módozatait, az épületek kiürítési irányelveit, a külső gyülekezési pontokat és az arra irányuló eljárásokat, amelyekkel meg lehet győződni valamennyi fogvatartott és a személyi állomány jelenlétéről.

Az egyes fogvatartottak által a biztonságra jelentett kockázat megfelelő értékelése elvégzésének fontosságát az Emberi Jogok Európai Bizottsága is megállapította. [Lásd az Edwards kontra Egyesült Királyság ügyet (kérelem száma: 46477/99), amelyben a Bíróság megállapította a konkrét ügy körülményei miatt az egyik fogvatartott élethez való jogának megsértését, akit fogvatartott társa zárkájában halálra taposott és vert.]

Egyes büntetés-végrehajtási rendszerekben egyes fogvatartotti kategóriákat vagy személyeket egyre gyakrabban különítenek el a többségtől. Ehelyett a büntetés-végrehajtási hatóságoknak olyan környezet kialakítására kell törekedniük, amelyben minden fogvatartott védve van az erőszakos cselekményektől és szavatozniuk kell,

hogy olyan biztonságossági eljárások összessége álljon rendelkezésre, amelyek minden fogvatartott számára lehetővé teszik a közös tevékenységeket a támadásoktól vagy más erőszakos cselekményektől való félelem nélkül, különösen azzal, hogy a fogvatartottak bármikor, akár éjszaka is kapcsolatba léphetnek a személyi állománnyal. Azokat az egyéneket vagy csoportokat, akiket kiemelt sebezhetőségük (például a nemi bűncselekményt elkövetettek, az elmezavarban szenvedő fogvatartottakat vagy azokat, akik etnikai kisebbséghez vagy vallási csoporthoz tartozása) miatt a többségtől el kell különíteni, lehetőséget kell kapniuk arra, hogy a napi tevékenységekben maradéktalanul, maximális mértékben részt vehessenek.

„Az egészségre és a biztonságra vonatkozó belső jogot a büntetés-végrehajtási intézetekben is alkalmazni kell.”³⁴⁵

Ha a nagy számú fogvatartott van a magas biztonsági fokozatú körletekben, közülük sokak számára fennáll a veszélye annak, hogy ezek a feltételek eltúlzottak és aránytalanok az általuk jelentett tényleges veszélyhez képest. Az ilyen feltételek közé helyezésnek a lehető legrövidebb ideig kell tartania és biztosítani kell a fogvatartott egyéni viselkedésének folyamatos vizsgálatát.

Egyes speciális biztonsági eszközök a fogvatartottak szinte teljes elszigetelésével járnak együtt. Ezeket a kérdéseket a Miniszteri Bizottság tagállamokhoz intézett, az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélték és más hosszú időtartamra fogvatartottak büntetés-végrehajtási adminisztráció általi kezeléséről szóló (2003)23. ajánlásának 20. pontja taglalja.

A hosszú időtartamú fogvatartottak, mint olyanok, nem veszélyes fogvatartottak és az utóbbiakra alkalmazandó rezsimet nem szabad rájuk is kiterjeszteni. A veszélyes fogvatartottak kezelésével a veszélyes fogvatartottak fogvatartásáról és kezeléséről szóló (82)17 ajánlás foglalkozik.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több ítéletet hozott speciális biztonsági intézkedéseknek a fogvatartottakkal szemben történő alkalmazásáról. A Bíróság négy ügyben megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének (a kínzás tilalma) megsértését, a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok teljes megtiltásának okán (Indelicato kontra Olaszország ügy: a kérelem száma 31143/96 – 2001. 10. 18.; Labita kontra Olaszország ügy: a panasz száma 26772/95; Van der Ven kontra Hollandia ügy: a panasz száma 50901/99 és Lorse és

³⁴⁵ Rec(2006)2 ajánlás melléklete az európai börtönszabályokról 51.5. szabálya

társai kontra Hollandia ügy: a panasz száma 52750/99.). Egy másik ügyben a Bíróság az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkével (a magánélet és a családi élet tiszteletben tartásához való jog) és 13. cikkével (hatékony jogorvoslathoz való jog) ellentétesnek ítélte a levelezés akadályozását és annak lehetetlenné tételét a panaszos számára, hogy tényleges jogorvoslattal éljen a vele szemben alkalmazott speciális biztonsági intézkedések kiterjesztéséről szóló határozatok ellen (Messina kontra Olaszország ügy: a kérelem száma: 25498/94 – 2000. 09. 28.). A maga részéről az Egyesült Nemzetek Kínzás elleni Bizottsága aggodalmát fejezi ki az egyik tagállamban a legmagasabb biztonsági kategóriában lévő egyes rabok fogvatartási körülményeinek szigorú volta miatt (CAT/C/CR/29/3. a Kínzás elleni Bizottság konklúziói és ajánlásai: Spanyolország, 2002.).

Kártalanításhoz való jog

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 5. Cikke 5. pontja szerint „Mindenkinek, aki e cikk rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott előzetes letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra.” Ha büntetőügyben hozott jogerős elmarasztaló ítéletet utóbb megsemmisítenek, vagy az elítéltet kegyelemben részesítik azért, mert új vagy újonnan feltárt tények bizonyítják, hogy bírói tévedés történt, azt a személyt, aki ezen ítélet folytán büntetést szenvedett el, kártalanítani kell az adott államban érvényes törvényeknek, vagy joggyakorlatnak megfelelően, hacsak be nem bizonyítják, hogy a tények nem kellő időben való felfedése teljesen vagy részben az elítéltnak róható fel.³⁴⁶

Brogan és társai ügyében a kérelmezőket törvényesen tartóztatták le és tartották őrizetben a brit törvények alapján, de az angol jogrendszerbe nem inkorporált Egyezmény megsértésével. A Bíróság megállapította, hogy az Egyesült Királyság kormánya nem tett eleget az 5. Cikk 5. pontjában foglalt kötelezettségeinek, elutasította az érveket, melyek szerint az e pontban foglalt törvényesség követelménye csak a belső törvényekre vonatkozik. Azoknak az országoknak az esetében, amelyeknek az inkorporálását elvégezték, a Bíróság ennek

³⁴⁶ V. ö.: Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez címet viselő jegyzőkönyv 3. Cikk

alkotmányos hatását vizsgálja, hogy az 5. Cikk 5. pontjában biztosított védelem kielégítő biztonsággal álljon rendelkezésre és így hatékony legyen.

Kétszeres eljárás alá vonás vagy büntetés tilalma

1. Ha valakit egy állam büntető törvényének és büntetőeljárási törvényének megfelelően egy bűncselekmény kapcsán már jogerősen felmentettek vagy elítéltek, e személlyel szemben ugyanennek az államnak az igazságszolgáltatási szervei ugyanezen bűncselekmény miatt nem folytathatnak büntetőeljárást, és vele szemben abban büntetést nem szabhatnak ki.

2. Az előző bekezdés rendelkezései nem képezik akadályát annak, hogy az adott állam büntető törvényeinek és büntetőeljárási törvényeinek megfelelően az eljárást újból megindítsák, ha az új, vagy újólag feltárt tények, vagy az eljárás alapvető hibái természetüknél fogva kihatással vannak a meghozott ítéletre.³⁴⁷

„Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az Unióban a törvény értelmében már jogerősen felmentették vagy elítélték.”³⁴⁸

*Az bűncselekmények és büntetések törvényességének és arányosságának elve,
büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül*

Senkit nem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely az elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyanígy nem lehet bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. Ha valamely bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés kiszabását rendeli, az enyhébb büntetést kell alkalmazni.³⁴⁹

Az ártatlanság vétele és a védelemhez való jog

³⁴⁷ V. ö.: Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez című viselő jegyzőkönyv 4. Cikk

³⁴⁸ Európai Unió Alapjogi Charta II-110. Cikk).

³⁴⁹ Európai Unió Alapjogi Charta II-109. Cikk (1) bekezdés, az emberi jogok és szabadságok védelméről szóló Egyezmény 7. cikke. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 15.cikk 2. pontja „civilizált nemzetek” helyett – amit az Alapjogi Charta tartalmaz -, a „nemzetek közössége” által elismert jogelveket említ érthetően azonos tartalommal.

„Minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították. Minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jog tiszteletben tartását.”³⁵⁰

Az Egyezmény értelmében amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnyeit az elkövető javára érvényesíteni kell. Ugyanezeket tartalmazza lényegében az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 6. Cikk (2) bekezdése is.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 15. Cikke még ezeken felül tartalmazza, hogy a nemzetek közössége által elismert általános jogelvek alapján sem akadályozható meg valamely személy bíróság elé állítása és elítélése olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, ami az elkövetés idején bűncselekménynek minősült. Lényegében e követelmények megfogalmazódnak az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 10. Cikkében és 7. Cikk 2. bekezdésében is.

Tisztességes tárgyaláshoz való jog

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 8. és 9. Cikke a következőket tartalmazza: „Minden személynek joga van az Alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni. Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.”

Valamennyi ún. emberi jogi egyezmény értelmében mindenkinek joga van arra, hogy az ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a

³⁵⁰ Európai Unió Alapjogi Charta II-108. Cikk

nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság, az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.

Sok marasztaló ítéletet hozott az Európai Emberi Jogi Bíróság az eljárások elhúzódása miatt. Pl. Bock Németország elleni ügyben (kérelem száma: 11118/84), Letelier Franciaország elleni ügyben (kérelem száma: 207/91) Debboub Franciaország elleni ügyben (kérelem száma: A 37786/97.), stb.

A bírósági tárgyalás olyan garanciáiról van szó, amelyek nem abszolút és korlátozhatatlan elvekként szerepelnek, de a jogállami büntetőeljárás számára az egyik legnagyobb kihívás azoknak az ellensúlyoknak, biztosítékoknak a feltárása, amelyek – akár a személyiségi jogok biztosítása, akár az eljárás gyorsasága, ésszerű ideje és a hatóságok tehermentesítése érdekében – lehetővé teszik az említett elvek bizonyos szűkítését, differenciált érvényesülését. A jogállami garanciák biztosítása nem feltétlenül egymást kizáró fogalmak. A gyakran eltérő szempontok egyidejű érvényesítése azonban sokszor csak elvi deklarációk szintjén oldható meg, amivel a bíróságok érthető módon nem tudnak mit kezdeni. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 6. cikkének (1) bekezdése az igazságszolgáltatás minőségi kívánalmai között tartalmazza az eljárás ésszerű határidőn belüli befejezésének követelményét, mely az igazságszolgáltatásban a hatékony jogvédelem egyik előfeltétele és szorosan összefügg a jogbiztonság igényével, ezért ez a jog különös jelentőségre tett szert a demokratikus társadalmakban az emberi jogok sorában. Figyelemre méltó az az elv, hogy az ésszerű időtartam akkor kezdődik, amikor a gyanúsítottal közlik az alapos gyanút. Azt, hogy egy-egy ügyben az eljárás elhúzódott-e, számos körülmény együttes és konkrét vizsgálata dönti el, ilyenek például az ügy bonyolultsága, vádlottak és a cselekmények száma, a kérelmező esetleg felróható időhúzása vagy akár együttműködésének hiánya, a hatóságok aktivitása. A döntéseiből egyértelműen kiderül, hogy eredménytelenül hivatkoztak egyes elmarasztaltak a bíróságok munkaterhére, az átszervezésből, a szisztéma átalakításból eredő kezdeti nehézségekre a hazai gyakorlatot illetően. A médiából is szinte naponta ismerünk meg sokszor 5-6 évre elhúzódó ügyeket. A rendszeressé válás megakadályozása

érdekében meg kellene erősíteni a bűnüldözés fórumrendszerait és komolyabban kellene venni azokat az Ajánlásokat, amelyeket az Európa Tanács a büntetőeljárás egyszerűsítése érdekében megfogalmazott. A strasbourgi szervekhez forduló panaszosok jelentős része vitatja a nemzeti bírósági eljárások tisztességességét, és sérelmezi az eljárások hosszát. A gyakorlat azt mutatja, hogy ezeknek a panaszoknak a többsége végül is elfogadhatatlannak bizonyult. Egy büntetőeljárás tisztességességével kapcsolatban a Bizottság az esetjogra hivatkozva rámutatott, hogy a nemzeti bíróságok szabadon eldönthetik, mely tanúk vallomását tartják szükségesnek. Nem kell minden egyes javasolt tanút meghallgatnia, ha egyébként a védelem tanúi közül másokat meghallgat.

Az ésszerű idő követelménye az egyedi eljárásban a felek védelmét szolgálja a túlzott eljárási késedelmekkel szemben, általános célja az igazságszolgáltatás hatékonyságának és hitelességének megőrzése. Az ésszerű idő abszolút számokban nem határozható meg, az ésszerűség mindig az eset körülményeitől függ, s meglehetősen összetett, nehezen kiszámítható. Az állam nem felel a kérelmező által okozott késedelmekért, s a bíróság nem lehet elnéző a felek perelhúzó magatartásával szemben. Így nehéz feladat hárul a bíróságokra, amikor megfelelő egyensúlyt kell teremteniük az ésszerű időn belüli eljáráshoz való jog és tisztességes eljáráshoz való jog egyéb követelményei között.

Judgment kontra Hollandia 26/1992/371/445. számú ügyében az Emberi Jogok Európai Bírósága az Egyezmény 6. Cikke 1. pontjának – az ésszerű időtartamon belüli tárgyaláshoz való jognak – a megsértését állapította meg, mivel Hága Fellebbezési Bírósága a jogkérdésben benyújtott fellebbezést és az ügy iratait 15 és fél hónap múltán terjesztette fel a Legfelsőbb Bírósághoz.

„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy:

a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;

b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;

c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök a védő díjazására, amennyiben az

igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;

d) kérdéseket intézzzen vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják;

e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.”³⁵¹

Törvény előtti egyenlőség

Az Európai Unió Alapjogi Chartája hangsúlyozottabban juttat kifejezésre több, az emberi jogi egyezmények mindegyikében eddig elismert jogokat is, így a törvény előtti egyenlőséghez való jogot is, ami egyben alapelve is a hatóságok eljárásának.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozat 7. Cikke szerint „A törvény előtt mindenkinek egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van a törvény egyenlő védelméhez. Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.” Az Alapjogi Charta több cikke is tartalmazza ezt az elvet.

Megfelelő ügyintézéshez való jog

Az Unió Alapjogi Chartája II-101. Cikke szerint „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit az Unió intézményei, szervei, hivatala és ügynökségei részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. Ez a jog magában foglalja

a) mindenkinek a jogát arra, hogy az őt hátrányosan érintő egyedi intézkedések meghozatala előtt meghallgassák,

b) mindenkinek a jogát arra, hogy a személyére vonatkozó nyilvántartásba a bizalmas adatkezeléshez, illetőleg a szakmai és üzleti titokhoz fűződő jogok, érdekek tiszteletben tartása mellett betekintszen,

³⁵¹ V. ö. Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről 6. Cikk (3) bekezdés

c) az igazgatási szervek azon kötelezettségét, hogy döntéseiket indokolják.

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az Unió a tagállamok jogában foglalt közös általános elvek alapján megtérítse számára az intézményei és alkalmazottai által feladatuk teljesítése során neki okozott károkat.

Mindenkinek lehetősége van arra, hogy az Európai Unió nyelveinek valamelyikén írásban forduljon az Unió intézményeihez, és ugyanazon a nyelven kapjon választ.

*Dokumentumokhoz való hozzáférés joga, valamint az európai ombudsmanhoz
fordulás joga.*

„Minden uniós polgár, továbbá valamely tagállamban lakóhellyel, illetve létesítő okirat szerinti székhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy jogosult hozzáférni az Unió intézményeinek, szerveinek, hivatalainak vagy ügynökségeinek dokumentumaihoz, függetlenül azok formájától.”³⁵² Ugyanígy jogosultak az európai ombudsmanhoz fordulni, kivéve az igazságszolgáltatás hatáskörében eljáró Európai Bíróságot és Törvényszéket, tevékenysége során felmerülő hivatali visszasságok esetén.³⁵³

Petícióhoz való jog

Az uniós polgár, valamely tagállamban a lakóhellyel, illetve létesítő okirat szerint székhellyel rendelkező bármely természetes vagy jogi személy jogosult petíciót benyújtani az Európai Parlamenthez.”³⁵⁴

Flatékony jogorvoslathoz és pártatlan bírósághoz való jog

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya II. Cikk 3. pontja szerint minden részes állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy

³⁵² Európai Unió Alapjogi Charta II-102. cikk

³⁵³ Európai Unió Alapjogi Charta II-103. cikk

³⁵⁴ Charta II-104. cikk

„a) minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el;

b) a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság határozzon, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségeit;

c) az illetékes hatóságok a helyállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek.”

Ezt az Alapjogi Charta a következőképpen vette át:

„Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által korábban létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybe vételéhez. Azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybeviteléhez erre szükség van.”³⁵⁵

A fogvatartott mind az egyes hatósági intézkedések, sőt azok elmulasztása miatt is jogorvoslattal élhet. A Strasbourgban benyújtott panaszok túlnyomó része a börtönökben és más végrehajtási intézményekben fennálló letartóztatási feltételeket támadta.³⁵⁶ A strasbourgi szervek mindenekelőtt két dolgot vizsgálnak: az eljáró hatóságok betartották-e a belső jog szabályait és az eljárást lehetővé tevő belső jogi szabályok összhangban vannak-e az emberi jogokról és alapvető szabadságokról szóló európai egyezmény 5. cikkével. Ha a tagállam a fogvatartás kérdésében meghozott döntéssel szemben jogorvoslati lehetőséget biztosít, akkor a fegyveregyenlőség elvének minden fórum előtt érvényesülnie kell.

³⁵⁵ Európai Unió Alapjogi Chartája II.-107. cikk

³⁵⁶ Az embertelen, megalázó bánásmódra és az emberi jogok európai egyezménye rendelkezéseivel ellentétes letartóztatás foganatosításokra néhány példa a strasbourgi szervek gyakorlatából:

-Bizottság: 5163/72 Hilton v. UK, Decisions and Reports No. 4. p. 177. (elítelt elkülönített fogvatartása, bántalmazás és embertelen, megalázó bánásmód összefüggései); 7465/76 X. v. UK, Decisions and Reports No. 7. p. 153. (kiadatás és embertelen, megalázó bánásmód összefüggései); 7572/76, 7586/76, 7587/76. Ensslin, Baader, Raspe v. Germany, Decisions and Reports No. 14. p. 64. (elkülönített és szigorított fogvatartás, a fogvatartott szociális és érzelmi izolálás a külvilágtól embertelen, megalázó bánásmód összefüggései); 7854/77 Bonzi v. Switzerland, Decisions and Reports No. 12. p. 185. (kínzás, embertelen, megalázó bánásmód fogalma); The Greek case, Yearbook of the European Convention on Human Rights, No. 12. (kínzás, embertelen, megalázó bánásmód fogalma);
-Bíróság: Tomasi v. France case, judgement of 27 August 1992, 27/1991/279/350 (fogvatartott bántalmazása rendőrségi vallatás során; embertelen, megalázó bánásmód)

A Habeas Corpus lényege az egyén azon joga, hogy bírósághoz fordulhasson az őrizetbe vétele, előzetes letartóztatása törvényességének tisztázása végett; az előzetes letartóztatás elrendelésétől függetlenül igényelhető jogorvoslat. A gyors (sürgős) Habeas Corpus eljárás, valamint a fogvatartás törvényességének rendszeres, időközönkénti felülvizsgálatának elmaradása esetén az állam számíthat a strasbourgi szervek részéről történő elmarasztalásra.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság több marasztaló ítéletet hozott amiatt, hogy a hatékony jogorvoslattól vonták el a kérelmezőt,³⁵⁷ egyben a 11. Cikk megsértését is megállapította. Tekin Törökország elleni ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága 1998. június 9-én hozott ítéletében megállapította a hatékony jogorvoslathoz való jog megsértését (13. Cikk), mert bántalmazása miatti panaszának kivizsgálása nem volt alapos és hatékony; megállapította továbbá a 3. cikk megsértését is (Derinsuban jéghideg cellában tartották, bekötött szemmel hallgatták ki, halállal fenyegették és megverték.)

A fogvatartotti kérelmek és panaszok lehetősége

Egyértelmű különbséget lehet tenni kérelem előterjesztése és panasz benyújtása között. Jogalanyokként, a fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk kérelmek előterjesztésére és panaszok benyújtására, mind a büntetés-végrehajtási rendszeren belül, mind pedig azon kívül. A büntetés-végrehajtási hatóságoknak nem szabad akadályozniuk a kérelmek vagy a panaszok benyújtását, de elő kell segíteniük a kimondott jogok tényleges gyakorlását.

Azért, hogy ne maradjon kétség jelentésüket illetően, a „kérelem” és a „panasz” fogalma a következő:

- A fogvatartottak kérelmei a nekik jog szerint nem járó kedvezmények vagy szolgáltatások megadására irányulnak, de a büntetés-végrehajtási adminisztrációnak joga van azokat számukra megadni. Egyes büntetés-végrehajtási rendszerekben a házastársi látogatások például engedélyezhetők, de a fogvatartottaknak egyáltalán nincs kikényszeríthető joguk ebben a tekintetben.

³⁵⁷ Pl. A Sigurdur A. Sigurjousson Izland elleni ügyben. Kérelemszám: 16140/90.

- A panaszok az igazgató vagy a büntetés-végrehajtási személyi állomány bármely más tagja határozatainak, cselekményeinek vagy cselekményei hiányának formális vitatása.

Panaszt lehet benyújtani az egészségügyi személyi állomány ellen is magatartása vagy passzivitása miatt. Az államok többségében orvosi ügyekben speciálisan illetékes fórum jár el. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy az egészségügyi személyi állomány magatartását speciális büntetés-végrehajtási eljárás keretében kifogásolják.

A büntetés-végrehajtási adminisztrációnak gyorsan ki kell vizsgálnia a kérelmeket és a panaszokat. Semmi sem károsabb a személyi állomány és a fogvatartottak közötti kapcsolatokra nézve, mint az, ha a büntetés-végrehajtási hatóságok elérhetetlenek és ellenállók. A büntetés-végrehajtási adminisztrációnak a kérelmekre és a panaszokra adott válaszában, amelyet mindig indokolással kell ellátnia, egyértelműen meg kell jelölnie, ha intézkedni fog, és igenlő válasz esetén milyen intézkedéseket hoz majd. Ugyanez vonatkozik a fogvatartottak családjának és a börtönnépesség jólétét védelmező szervezeteknek a kérelmeire és panaszaira is.

Jellegükönél fogva a hivatalos panaszeljárások arra vezethetik az érintett feleket, hogy ellenséges magatartást tanúsítsanak, amely árt a fogvatartottak és a személyi állomány közötti kapcsolatoknak. Ilyen feltételek mellett célszerűnek látszik először mediáció révén megoldani a vitát. Ez mediációs mechanizmus bevezetését feltételezi a büntetés-végrehajtásról szóló jogszabályokba. A fogvatartott megtartja a hivatalos panasz benyújtásához való jogát, ha a konfliktus mediációval nem oldható meg. A nemzeti jog előírja, hogy a kisebb kérdésekre vonatkozó panaszok elfogadhatatlanok.

Annak a fogvatartottnak, aki vitatja a büntetés-végrehajtási személyi állomány bármely tagja határozatait, cselekményeit, vagy cselekményeinek elmulasztását, először a belső ellenőrzés útján kell reparációt kérnie. Csak a belső jogorvoslati lehetőségek előzetes kimerítése után, vagy ezen jogorvoslati lehetőségek tényleges vagy nyilvánvaló hiánya esetén nyújtható be panasz bírósági funkciót gyakorló, független külső hatósághoz. A panaszosok számára engedélyezni kell, hogy bizalmasan kommunikáljanak a panaszok és jogorvoslati kérelmek megvizsgálását

végző független hatóságok a fogvatartottakkal, és a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetőeknek kell lenniük.

Fennáll annak a veszélye, hogy panaszok megvizsgálását végző, ugyanolyan joghatósággal rendelkező külső független hatóságok egymásnak ellentmondó határozatokat hoznak. Ilyen helyzetben egyetlen független jogorvoslati hatóságnak kell kizárólagos illetékességgel rendelkeznie a jogszabály tartalmának megállapítására.

Ez a szabály nem tesz kísérletet arra, hogy a panaszeljárás kizárólagos mintáját írja elő, hanem megállapítja azokat a lényeges feltételeket, amelyeknek a szóban forgó eljárásoknak meg kell felelniük, hogy tényleges/hathatós jogorvoslatnak minősüljenek.

A kérelmeket és a panaszokat magának a büntetés-végrehajtási adminisztrációnak, és a börtönöket látogató szervek vizsgálatainak az érdekében iktatni kell. Ha valamely büntetés-végrehajtási intézetben alacsony a panaszok száma vagy nincs is panasz, az a fogvatartottak magas elégedettségi szintjének a megnyilvánulása lehet. Másrészt azt is jelentheti, hogy a fogvatartottak valamilyen okból nem bíznak a panaszeljárásban. A panaszok viszonylag magas száma azt mutatja, hogy a fogvatartottaknak van bizalmuk a panaszeljárás iránt, és nem félnek a panasz benyújtásának következményeitől³⁵⁸ A kérelmek és panaszok tartalmának elemzése hozzájárulhat az intézmény működtetésének javításához.

A kérelmek és panaszok benyújtásának joga elsősorban a fogvatartottakat illeti meg, de nem csak rájuk korlátozódik. Harmadik személynek is érdeke lehet panaszt benyújtani a büntetés-végrehajtási adminisztrációhoz, például, amikor a fogvatartott elme- vagy testi állapota nem teszi számára lehetővé, hogy személyesen eljárjon és nincs ügyvédje, hogy nevében fellépjen. A fogvatartott családja jogosult panaszt benyújtani, amikor azt állítja, hogy a fogvatartott jogai sérültek, a börtönnépesség érdekeit védő szervezetek számára pedig a büntetés-végrehajtási intézet igazgatója engedélyezheti ezt.

A panaszoknak inkább írottaknak kell lenniük, ez azonban nem lényeges. Senki sem tagadja, hogy sok rab nem tud leveleket fogalmazni, írni sem tud. Ilyenkor a fogvatartott számára lehetőséget kell biztosítani, hogy találkozhasson a panaszokat

³⁵⁸ CPT/Inf (2002) 1 – a CPT látogatása Bulgáriában 1999-ben és CPT/Inf (2001) 20 – Látogatás a volt Jugoszláv és Makedón Köztársaságban 1998-ban.

megvizsgáló tisztségviselővel, vagy szervvel, hogy szóban előterjeszthesse panaszát,³⁵⁹ azok pedig írásba foglalják.

Amennyiben a panaszost belső eljárás keretében elutasították és külső független hatóság előtt az ügyet megnyeri, biztosítani kell számára, hogy a büntetés-végrehajtási adminisztráció maradéktalanul és gyorsan végrehajtsa ennek a hatóságnak a határozatát.

A jogorvoslathoz való jog tényleges gyakorlásának szavatolása végett panaszúrlapokról, írószerekről és szükség esetén bélyegekről a fogvatartottak számára gondoskodni kell. A panaszúrlapokat a fogvatartottak szabad rendelkezésére kell tartani valamilyen specifikus helyen (például a könyvtárban) elkerülve azt, hogy kifejezetten kérniük kelljen. Olyan átadási rendszert is fel kell állítani, amely nem hozza a fogvatartottat olyan helyzetbe, hogy a büntetés-végrehajtási személyzetnek adja át a bizalmas jellegű borítékot.³⁶⁰

Fontos, hogy a fogvatartott bizalmasan kommunikálhasson a panaszok fogadására jogosult nemzeti és nemzetközi szervezetekkel. Ez azt jelenti, hogy az ezekkel a szervezetekkel történő írásos, elektronikus és szóbeli üzenetváltásokat a büntetés-végrehajtási személyzet nem ellenőrizheti. A panaszok bizalmas volta csak azzal a feltétellel biztosítható, hogy a panaszokat közvetlenül, cenzúrázatlanul, lezárt borítékban küldhessék meg a megvizsgálásukat végző hatóságnak, vagy speciális, csak a panaszok megvizsgálására létrehozott hatóság képviselői által kinyitható, bezárt levelesládába dobhassák be úgy, hogy a büntetés-végrehajtási személyzet azt ne lássa. A személyzetnek azok a tagjai, akik látták, hogy fogvatartott a „panaszládába” lezárt borítékot dobott be, nem fenyegethetik az érintett fogvatartottat, vagy nem gyakorolhatnak rá pszichológiai nyomást azért, hogy fedje fel panaszja tartalmát.

A tagállamok szabad kezet kapnak a panaszok kivizsgálására hivatott független hatóság kijelölésében. Ez lehet mediátor, vagy bíró (büntetés-végrehajtási bíró vagy felügyeletet ellátó bíró, a felügyeletet ellátó ügyész, bíróság vagy hivatalból kirendelt ügyvéd).³⁶¹

³⁵⁹ CPT/Inf (96) 18 – Látogatás Szlovéniában 1995-ben

³⁶⁰ CPT/Inf (91) 15 – Látogatás az Egyesült Királyságban: Anglia és Wales 1990.

³⁶¹ CPT/Inf (2002) 14 – Látogatás Grúziában 2001-ben

A panaszok kivizsgálásával megbízott hatóságoknak rendszeresen vélemény- és tapasztalatcserét kell folytatniuk azzal a céllal, hogy harmonizálják gyakorlatukat.³⁶²

Adósságokért való szabadsághozzás tilalma

Senkit sem lehet szabadságától pusztán azért megfosztani, mert szerződéses kötelezettségének nem tud eleget tenni.³⁶³ Ugyanezt tartalmazza a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. Cikke. Eszerint „Senkit nem lehet bebörtönözni kizárólag abból az okból, hogy nem képes valamely szerződéses kötelezettségének eleget tenni.”

Mozgásszabadság

Az emberi jogok biztosításával kapcsolatban a migráció növekedésével kerültek mindinkább alkalmazásra a mozgás és a tartózkodás szabadságát meghatározó rendelkezések. Ezek értelmében – kezdődően a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányától – mindazokat, akik jogszerűen tartózkodnak egy állam területén, megilleti a mozgás szabadsága és a lakhely szabad megválasztásának joga. Mindenki szabadon elhagyhat minden országot, beleértve saját országát is.

E jogokat kizárólag csak olyan, a törvényekkel összhangban lévő korlátozásoknak lehet alávetni, melyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy a köz biztonsága érdekében, a közrend fenntartásához, a bűnmegelőzéshez, a közegészség vagy az erkölcsök védelméhez, illetőleg mások jogainak és szabadságainak megóvásához szükségesek.

Ezeket az általánosan elismert jogokat bizonyos meghatározott körzetekben alá lehet vetni olyan, a törvény által elrendelt korlátozásoknak is, melyeket egy demokratikus társadalomban a köz érdekei igazolnak.

³⁶² CPT/Inf (96) 9 – Látogatás Spanyolországban 1991-ben

³⁶³ V. ö.: Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez csatolt Negyedik Kiegészítő jegyzőkönyv 1. Cikk

Az Európai Unió Alapjogi Chartája II-105. Cikkében ezen túlmenően az uniós polgárnak jogot biztosít a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz.

E joggal áll rokonságban az elítéltek szabadtéri mozgáshoz való joga. Ami viszont ennél is fontosabb, hogy minden olyan elítéltnak, aki nem végez szabadtéri munkát, napi legalább egy óra szabadtéri mozgást (sétát vagy sportlehetőséget) biztosítsanak. A fiatakorúaknak kifejezetten testnevelést, mint oktatást ír elő. A gyakorlatban igen ritka, hogy a mozgáshoz, a test neveléséhez való jog sérelme miatt nyújtanának be keresetet. Ilyenkor leginkább a kínzásra, az embertelen- és megalázó bánásmódra hivatkoznak. Egy eset már a fentiekben említésre került (Boujila c. Svájc, de ez esetben is megengedték a napi egy órás sétát). Egy másik esetben³⁶⁴ az elítélt arra panaszkodott, hogy számára sétátérnek egy rácsokkal körülvett, egyéni, fedett területet jelöltek ki. A hatóság arra hivatkozott, hogy ezen intézkedés valóban csak az elítélt veszélyessége és a rend fenntartása miatt volt szükséges. A Bizottság, miután fénykép és egyéb bizonyítékok megtekintése után megvitatta a kérdést, a keresetet elutasította, mivel az elítélt napi két órát tölthetett szabad levegőn, és érthette őt a természetes fény is.³⁶⁵

Saját állampolgárok kiutasításának tilalma

Senkit sem lehet sem egyéni, sem kollektív rendszabályokkal annak az államnak a területéről kiutasítani, melynek honosa. Senkit sem lehet megfosztani azon jogától, hogy annak az államnak a területére belépjen, melynek honosa. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 12. Cikk 4. bekezdése szerint „Senkit nem lehet önkényesen megfosztani attól a jogától, hogy saját országába beléphessen.”

Külföldiek kollektív kiutasításának tilalma

Tilos a külföldiek kollektív kiutasítása. A valamely részes állam területén jogosan tartózkodó külföldit csak a törvénynek megfelelően hozott határozat alapján

³⁶⁴ 6337/73. 1975. július 10.

³⁶⁵ Les droits de l'homme dans les prisons, ed. Conseil de l'Europe, 1995

lehet kiutasítani és - feltéve, hogy kényszerítő állambiztonsági okok nem szólnak ellene - , lehetővé kell tenni számára, hogy előterjeszthesse azokat az érveket, melyek a kiutasítása ellen szólnak és azt, hogy ügyét az illetékes hatóság vagy e hatóság által külön e célra kijelölt egy vagy több személy felülvizsgálja, továbbá az eljárásban képviseltethesse magát.

„Senki nem toloncolható ki, utasítható ki vagy adható ki olyan államba, ahol komolyan fenyegeti az a veszély, hogy halálra ítélik, kínozzák, vagy más embertelen bánásmódnak vagy büntetésnek vetik alá.”³⁶⁶

Külföldiek kiutasításának eljárási garanciái

Az Állam területén jogszerűen lakóhellyel rendelkező külföldit onnan csak a jogszabályoknak megfelelően meghozott határozat eredményeképpen lehet kiutasítani, s lehetővé kell tenni számára, hogy:

- a) kiutasításával szemben felhozott indokait előterjeszthesse,
- b) ügyének felülvizsgálatát kérhesse, és
- c) e célokból képviseltethesse magát az illetékes hatóság vagy e hatóság által kijelölt személy, illetőleg személyek előtt.

A külföldit mindezen jogai gyakorlását megelőzően akkor lehet kiutasítani, ha a kiutasítás a közrend érdekében szükséges, vagy pedig nemzetbiztonsági okok indokolják.

Diplomáciai és konzuli védelem

Az Európai Unió 25 tagországa polgárai részére egy további védelem is rendelkezésre áll. Bármely uniós polgár jogosult bármely tagállam diplomáciai vagy konzuli hatóságainak védelmét igénybe venni olyan harmadik ország területén, ahol az állampolgárságuk szerinti tagállam nem rendelkezik képviselettel, ugyanolyan feltételekkel, mint az adott tagállam állampolgárai.³⁶⁷

³⁶⁶ Európai Unió Alapjogi Charta II-79. Cikk (2) bekezdés

³⁶⁷ Európai Unió Alapjogi Charta II-106. Cikk

Hatékony jogorvoslathoz való jog

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. Cikke a részes államokat kötelezi annak biztosítására, hogy minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el;

a) a jogorvoslattal élő személy jogai tekintetében az illetékes bírói, államigazgatási vagy törvényhozó hatóság vagy az állam jogrendszere szerint illetékes más hatóság határozzon, és fejlessze a bírói jogorvoslat lehetőségeit;

b) az illetékes hatóságok a helytállónak elismert jogorvoslatnak érvényt szerezzenek.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 13. Cikke értelmében bárkinek, akinek a jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.

A belső jogorvoslatnak alkalmasnak kell lennie nemcsak annak eldöntésére, hogy történt-e hatalommal visszaélés, eljárási hiba, hanem vizsgálni kell a döntés diszkrecionális elemeit, mint az érdemieket is. A belső törvények hatékonyságát vizsgálta a Bíróság W. Svájc elleni ügyében. Megállapította, hogy az eljáró hatóságok nem sértették meg az Egyezmény 5. Cikke 3. pontjában foglalt ésszerű határidőt, mivel a vitatott fogvatartás elhúzódását elsősorban az ügy bonyolultsága és a kérelmezőnek a hatóságokkal való együttműködést megtagadó magatartása okozta.

Aydin kontra Törökország ügyben hozott ítéletében az Európai Emberi Jogi Bíróság elmarasztalta Törökországot a hazai jogorvoslat kizárása, valamint a jogtalan eljárást illetően. Kérelmező számára nem tették lehetővé, hogy megkínzására vonatkozó panaszait megfelelően kezeljék (megkínnozták, megerőszakolták és bántalmazták), a bírósághoz fordulást sem.

Fellebbezéshez való jog büntető ügyekben

„Annak, akit bíróság bűncselekmény miatt elítélt, joga van arra, hogy bűnössége megállapítását, illetőleg a büntetés kiszabását tartalmazó ítéletet felsőbb bírósággal felülbíráltassa. E jog gyakorlását, ideértve azokat az okokat is, melyekre alapítva a jogok gyakorolhatók, jogszabályban kell szabályozni.

E jogot korlátozni lehet a jogszabályok által meghatározott kisebb jelentőségű bűncselekmények esetében, vagy abban az esetben, amikor a szóban forgó személy ügyét első fokon a legfelsőbb bírói fórum tárgyalta, vagy amikor a felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoztak bűnösség megállapítását tartalmazó ítéletet.”³⁶⁸ Néhány kérelem alapján felmerült az 5. Cikk 3. pontjának nyilvánvaló megsértése. Írország Egyesült Királyság elleni ügyében és a Brogan és társai ügyben hiányzott bármilyen bírói hatáskörrel felruházott tisztviselő elé állítás, a „haladéktalanról” nem is téve említést.

Személyes adatok védelme

Az Európai Unió Alapjogi Chartája II-68. Cikke a következő rendelkezést tartalmazza:

„(1) Mindenkinek joga van a rá vonatkozó személyes adatok védelméhez.

(2) Az ilyen adatokat csak tisztességesen és jóhiszeműen és meghatározott célokra, az érintett személy hozzájárulása alapján vagy valamilyen más, törvényben rögzített jogos okból lehet kezelni. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy a róla gyűjtött adatokat megismerje, és joga van azokat kijavíttatni.

(3) E szabályok tiszteletben tartását független hatóságnak kell ellenőrizni.”

Az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során, Strasbourgban, 1981. január 28-án aláírásra megnyílt Egyezményhez létrehozott Kiegészítő Jegyzőkönyv preambulumban kihangsúlyozva, hogy a személyes adatok országhatárokat átlépő cseréjének növekedésével biztosítani szükséges az emberi jogok és alapvető szabadságok, és különösen a magánélet tiszteletben tartásához való jog hatékony védelmét a személyes adatok cseréjére tekintettel, figyelemmel a népek közötti információáramlás fontosságára. Feladataik gyakorlása során teljesen

³⁶⁸ Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez 2. Cikk

független hatóságokat kell létrehozni, amelyek felelősek azért, hogy az Egyezményben meghatározott alapelvek hazai jogrendjükben történő érvényesülését biztosító rendelkezéseket megfelelően alkalmazzák. Minden egyes felügyelő hatóságnak joga van arra, hogy kivizsgálja a hatáskörébe tartozó, bárki által előterjesztett azon panaszokat, amelyek a panaszos jogainak vagy alapvető szabadságainak védelmét érintik a személyes adatok kezelésére tekintettel. A felügyelő hatóságok a feladataik ellátásában szükséges mértékben együttműködnek egymással, különösen vonatkozik ez a hasznos információk cseréjére. Sérelmesnek talált döntéseik ellen bírósághoz lehet fordulni.

Minden egyes fél csak akkor engedélyezheti a személyes adatok továbbítását olyan címzett részére, aki vagy amely állam vagy szervezet joghatósága alá tartozik, amely nem részese az Egyezménynek, ha az az állam vagy szervezet megfelelő szintű védelmet biztosít a célzott adattovábbítás során. Ettől eltérően akkor engedélyezhető a személyes adatok továbbítása:

a) ha ezt a hazai jog lehetővé teszi;

- az adatalany meghatározott érdekére tekintettel, vagy

- jogszerű nyomós érdekre, különösen fontos közérdekre tekintettel, vagy

b) ha a továbbításért felelős adatkezelő olyan, elsősorban szerződésben kikötött, biztonsági intézkedéseket tesz, amelyeket az illetékes felügyelő hatóságok a hazai jog szempontjából megfelelőnek találnak.

Véleménynyilvánítás szabadsága

„Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhatna. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió, a televízió vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék.

E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak, vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sérthetlenség, a

közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”³⁶⁹ A fogvatartottak véleménynyilvánítási szabadsága korlátozásának terjedelmét befolyásolja a véleménynyilvánítás célja, közérdekűsége, a megcélzott hallgatósága, a véleménynyilvánítás formája, stb. A fogvatartottak pusztán a bebörtönzésük miatt nem veszítik el az Egyezmény 8. és 10. Cikkében biztosított jogait, így foglalt állást az Emberi Jogok Európai Bírósága a Golder kontra Egyesült Királyság ügyben. Ugyancsak elismerte azt is, hogy a fogvatartottak esetében szigorúbb korlátozások alkalmazhatók széleskörű mérlegelési jogkörben, mint a szabad személyekkel szemben. A büntetés-végrehajtási intézet rendjének és biztonságának védelme, a bűnözés megelőzése, előzetes letartóztatásban lévők esetében a nyomozás érdekei indokolhatják a szigorúbb korlátozások alkalmazását.

A Reeve kontra Hollandia ügyben az Európai Emberi Jogi Bizottság elfogadta a holland hatóságok érveit, így azt is, hogy a kérelmező a rendes látogatási időpontra is meghívhatta volna az újságírókat, amikor ellenőrzés nélkül is beszélgethettek volna. A filmezéssel kapcsolatban a lebonyolítással járó súlyos terhekre hivatkozott. A Bizottság ebben az ügyben is kifejtette, hogy a börtönbüntetés ésszerű következményeire tekintettel nem ellentétes az Egyezménnyel az elítéltek közléseinek bizonyos mértékű korlátozása.

Előzetesen letartóztatott esetében még több szempontra kell figyelemmel lenni, ami kifejezésre jutott a Walter Stürm kontra Svájc ügyben is. Véleménynyilvánításukkal kapcsolatban figyelemmel kell lenni többek között a nyomozás érdekeire is, s hogy az ő esetükben az ártatlanság vélelmének is érvényesülnie kell.

Másképp fogalmaz e jog védelmében a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. Cikkében, majd a 20. Cikkében kiegészíti a tartalmi mondanivalót a következőkkel:

„1. Nézetei miatt senki nem zaklatható.

2. Mindenkinél joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokon való tekintet nélküli - szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése

³⁶⁹ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 10. Cikke

szerinti módon történő - keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.

3. Az e Cikk (2) bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek

- a) mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása,
- b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölcsvédelme érdekében szükségesek.”

A 20. Cikk szerint: „Minden háborús propagandát törvényben kell megtiltani. Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat.”

Az Európai Unió Alapjogi Chartája II-71. Cikk (2) bekezdése már úgy fogalmaz, hogy „A tömegtájékoztatás szabadságát és sokszínűségét tiszteletben kell tartani.”

Gyülekezés és egyesülés szabadsága

„1. Mindenkinek joga van a békés célú gyülekezés szabadságához és a másokkal való egyesülés szabadságához, beleértve érdekei védelmében a szakszervezetek alapítását és az azokhoz való csatlakozásnak a jogát.

2. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megakadályozása, a közegészség, az erkölcsök, illetőleg mások jogai és szabadságai védelme érdekében szükségesek. Ez a Cikk nem tiltja, hogy e jogoknak a fegyveres erők, a rendőrség vagy az államigazgatás tagjai által történő gyakorlását a törvény korlátozza.”³⁷⁰

Ami a szocio-kulturális tevékenységet illeti, megemlítenéd a konvenció 11. Cikke. A Bizottságnak volt lehetősége e – a gyülekezési jogot deklaráló – cikkel foglalkozni.³⁷¹ Ez esetben a keresetet benyújtó elítéltek a 11. Cikkre hivatkozva kívántak egybegyűlni, mindezt azonban nem „szocio-kulturális” tevékenység miatt;

³⁷⁰ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 11. Cikke

³⁷¹ 8317/78 sz. kereset, 1980 május 15.

egyszerűen csak egyesülni, találkozni akartak. A konvenció 11. §-ának megsértésére hivatkoztak, amelynek első bekezdése úgy szól, hogy: *„mindenkinek joga van a békés célú gyülekezés szabadságához és a másokkal való egyesülés szabadságához, beleértve érdekei védelmében a szakszervezetek alapítását és az azokhoz való csatlakozásnak a jogát.”*

A hatóság álláspontja szerint az egyesülés joga egyesületek vagy társaságok létesítésére, és nem más ember társaságának (jelenlétének) élvezetére vonatkozik. Hozzátette, hogy ettől függetlenül, ennek ellenére az elítélteknek joguk volt egymással találkozni és egymással kapcsolatot teremteni.

A Bizottság a konvenció rendelkezéseivel összeegyeztethetetlennek minősítette a keresetet, a következő indokkal: *„... a gyülekezés szabadsága, így akár a szakszervezet létrehozása vagy ahhoz való csatlakozás, egy különleges aspektus, egy különleges cél követését célozza meg. Nem jelenti tehát az elítéltek azon jogát, hogy egyszerűen megosszák más társaságát vagy ilyen értelemben „egyesüljenek” (...).”*³⁷²

Megkülönböztetés tilalma

A jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerint vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.³⁷³ Az egyenlő törvényes védelemhez való jog elvéből kiindulva a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 26. Cikke is megfogalmazta a megkülönböztetés tilalmát. Eszerint: *„A törvény előtt minden személy egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van egyenlő törvényes védelemre. Erre tekintettel a törvénynek minden megkülönböztetést tiltani kell és minden személy számára egyenlő és hatékony védelmet kell biztosítani bármilyen megkülönböztetés ellen, mint amilyen pl. a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy más helyzet alapján történő megkülönböztetés.”*

³⁷² Les droits de l'homme dans les prisons, ed. Conseil de l'Europe, 1995, 106. oldal

³⁷³ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 14. Cikke

Az Európai Unió Chartája bővebben fogalmaz a II-81. Cikk (1) bekezdésében, mégpedig a következők szerint:

„Tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más véleményű, nemzeti kisebbséghez való tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés.” Az Európai Alkotmány alkalmazási körében és az abban foglalt külön rendelkezések sérelme nélkül tilos az állampolgárság alapján történő minden megkülönböztetés.”

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 3. Cikke kötelezi a részes államokat arra, hogy az Egyezségokmányban meghatározott valamennyi polgári és politikai jog tekintetében biztosítsák a férfiak és nők egyenjogúságát.

A véleménynyilvánítás szabadsága, a gyülekezés és egyesülés szabadsága, valamint a megkülönböztetés tilalma rendelkezéseit nem lehet úgy tekinteni, mint amelyek akadályozzák a szerződő feleket, hogy a külföldiek politikai tevékenységét korlátozásnak vessék alá.³⁷⁴

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményhez készült kiegészítő jegyzőkönyv 1-2. Cikke további jogok védelmét tartalmazza.

A konvenció 14. Cikke, mely a megkülönböztetés tilalmát deklarálja, a következőket írja elő: *„a jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés (...) nélkül kell biztosítani.”* E cikkekre hivatkozva több kereset érkezett Strasbourgba. Így a fejezet elején már említett Írország c. Egyesült Királyság esete (1978); az ugyancsak fentebb említett Boumar c. Belgium (1987), melyben a Bizottság nem látott jogsértést; vagy az eddig még nem említett De Jong és van den Birk (1984) eset. Ez utóbbiban katonákat ítélték el, mivel a katonai büntető jogszabályokat megsértették. A keresetet benyújtók diszkriminálizációra hivatkoztak, ezen érvet a Bizottság azonban visszautasította, mivel a katonai büntető-jogszabályok valóban vonatkoztak rájuk, és ez, mint előre meghatározott norma, számukra ésszerű és ismert kellett, hogy legyen.

A hatóságoknak nem csupán a női fogvatartottakat érintő szabályok rendelkezéseit kell megtartaniuk, hanem kiemelt figyelmet kell fordítaniuk ezen

³⁷⁴ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 16. Cikke

börtönképesség társadalmi és pszichológiai igényeire is, amikor a fogvatartás valamely aspektusát érintő határozatokat hoznak. A fogvatartott nők, mint kisebbség a büntetés-végrehajtási rendszeren belül könnyen lehet hátrányos megkülönböztetés tárgya, ezért a hatóságoknak – utalva a (2003) 23. ajánlás 30. b. bekezdésében foglaltakra – pozitív intézkedéseket kell hozniuk. A nők sajátos szükségletei a legkülönbözőbb aspektusokat érintik, azokat nem szabad főképpen orvosi jellegűeknek tekinteni. Külön erőfeszítések szükségesek azon nőket illetően speciális külön szolgáltatásoknak a biztosításához, amelyeket azoknak a nőknek kell nyújtani, akik testi, lelki bántalmazás, vagy nemi erőszak sértettei voltak. Engedélyezni kell, hogy büntetés-végrehajtási intézeten kívül szülnének, de amikor az intézeten belül születik gyermek, a hatóságoknak segítséget kell nyújtani és biztosítani a szükséges infrastruktúrát.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyermek jogairól szóló egyezménye 2. cikke szerint a gyermek olyan személyként került meghatározásra, mint aki nincs 18 éves. Figyelemmel arra, hogy Európában a szó szoros értelmében vett gyermekek nem kerülhetnek büntetés-végrehajtási jogviszonyba, a továbbiakban fiatalkorúak kifejezést használók.

Ha kivételesen fiatalkorúakat büntetés-végrehajtási intézetben tartanak fogva, a hatóságoknak figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy ne kizárólag az összes fogvatartott számára biztosított szolgáltatáshoz férjenek hozzá, hanem szociális, pszichológiai és oktatási szolgáltatásokhoz, vallásos neveléshez és szabadidős programokhoz vagy azokkal azonos értékű programokhoz is, amelyek a szabad környezetben élő fiatalkorúak számára elérhetők.

Minden iskolaköteles életkorú fogvatartott fiatalkorúakat további segítségben kell részesíteni.

Amikor kivételesen fiatalkorúakat a büntetés-végrehajtási intézetben tartanak fogva, a büntetés-végrehajtási intézetnek a felnőtteket befogadó részeitől különválasztott részében kell tartózkodniuk.

Az Európai Büntetés-végrehajtási Szabályok általános felfogásukban főképpen a felnőttek fogvatartási feltételeire vonatkoznak, lefedik azonban az előzetesen letartóztatott vagy szabadságvesztés büntetésre ítélt és bármilyen intézetbe elhelyezett fiatalkorúakat is. Az európai szabályok következőképpen védelmezik a büntetés-végrehajtási intézetben lévő fiatalkorúakat. Ez azért fontos, mert továbbra is

tartanak fogva fiatalkorúakat „rendes” börtönökben, bár ez a gyakorlat nagymértékben elfogadhatatlannak minősül. Ezen kívül a Szabályok, bár a felnőttekre összpontosulnak, hasznos általános útmutatást adhatnak azokra a minimális szabályokra vonatkozóan is, amelyeket a más intézményekben fogvatartott fiatalkorúakra is alkalmazni kell.

Mivel a fiatalkorúak továbbra is rendkívül érzékeny kategóriát jelentenek, a büntetés-végrehajtási hatóságoknak biztosítaniuk kell a fiatalkorúak fogvatartási rezsimjének az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyermekek jogairól szóló egyezményében és a fiatalkorúak bűnözésére adott társadalmi reakciókról szóló (87) 20. ajánlásban kimondott vonatkozó alapelveknek való megfelelést, és különösen örködniük kell a következők fölött:

- védelmük a fenyegetés, erőszak vagy a szexuális visszaélés minden formájától;
- számukra megfelelő oktatás és képzés biztosítása;
- segítségük a családjukkal való kapcsolattartásban;
- segítség és kísérés érzelmi fejlődésükben;
- megfelelő sport- és szabadidős tevékenységek felajánlása számukra.

Az ilyen fiatalkorúakat védő egyedi intézkedéseknek speciális instrumentumokon kell alapulniuk, például az Egyesült Nemzetek Szervezetének a fiatalkorúak ügyében megvalósuló igazságszolgáltatás minimális szabálygyűjteményén és a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúakra vonatkozó szabályain. Ezekre a normákra közvetett utalás található a (2003) 23. ajánlás 32. bekezdésében, amely a nagy büntetésre ítélt fiatalkorúakról szól.

Az a kérdés, hogy a kicsiny gyermekeknek engedélyezhető-e valamelyik szülőjükkel börtönben maradása; és ha igen, mennyi időre, erősen vitatott. Az elfogadott megoldás annak hangsúlyozása, hogy az erről szóló döntést a gyermek érdekének kell meghatározni.

Az anya szülői felügyeleti jogát, ha nem került megvonásra, ugyanúgy el kell ismerni, mint az apáét. Az európai normák semmiféle felső életkorhatárt sem írnak elő, amikortól a gyermeket fogvatartott szülőjétől el kell választani. Ebből a szempontból igen meghatározó, egymástól eltérő kultúrák léteznek. Ezen kívül az egyes gyermekek igényei rendkívül változóak, és a gyermek érdeke diktálhatja, hogy a rendes időn túl is a szülőjével továbbra is a börtönben éljen.

Ha kicsiny gyermek számára engedélyezik, hogy valamelyik szülőjével büntetés-végrehajtási intézetben maradjon, speciális intézkedéseket kell foganatosítani szakképzett személyzettel rendelkező bölcsőde berendezése végett, ahol a gyermekeket elhelyezik arra az időre, amikor az adott szülőt olyan tevékenységek kötik le, amelyeknél a gyermek nem lehet jelen.

Az európai börtönökben lévő külföldiek kérdésének növekvő súlya külön szabályokat tesz szükségessé attól függetlenül, hogy elítéltről van-e szó vagy sem. Speciális segítségre lehet szükségük, amikor egy másik állam – érzésük szerint – drákói határozatot hoz fogvatartásukról. Ezt a segítséget országuk képviselőinek kell számukra megadniuk. Haladéktalanul tájékoztatni kell őket azon jogukról, hogy vegyék fel a kapcsolatot diplomáciai vagy konzuli képviselőikkel, és megkapják az érintkezés megvalósításához indokolt eszközöket.³⁷⁵

Azon államok fogvatartottai számára, amelyeknek nincs az országban diplomáciai vagy konzuli képviselőjük, valamint a menekülteknek és a hontalanoknak ugyanilyen lehetőségeket kell biztosítani, és engedélyezni kell, hogy az érdekeik képviselésével megbízott állam diplomáciai képviselőjéhez vagy bármely más olyan nemzeti hatósághoz vagy nemzetközi szervezethez forduljanak, amelynek az a feladata, hogy védelmezze az adott érdekeket. A büntetés-végrehajtási hatóságoknak szorosan együtt kell működniük ezekkel a képviselőkkel a börtönbe zárt külföldi polgárok érdekében, akiknek különleges szükségleteik lehetnek.

A börtönnépesség növekvő diverzifikálódása okán Európában szükség van az etnikai és nyelvi kisebbségek igényei specifikus figyelembe vételére is. A büntetés-végrehajtás személyi állományát fogékonnyá kell tenni a különféle csoportok kulturális gyakorlatai iránt, a félreértések elkerülése érdekében. Amennyire csak lehetséges, a különböző csoportoknak lehetőséget kell kapniuk arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben is folytathassák és tiszteletben tartsák kulturális szokásaikat. A nyelvi igényeket kompetens tolmácsok igénybevételével és az egyes büntetés-végrehajtási intézetekben beszélt különböző nyelveken fogalmazott tájékoztató füzetek átadásával kell kielégíteni.

Tulajdonhoz való jog védelme

³⁷⁵ V. ö.: (84) 12. ajánlás és a (2003) 23. ajánlás 25. bekezdése

Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához. Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elvei szerint történik.

Az előző bekezdésben foglaltak nem korlátozzák az államok jogát olyan törvények alkalmazásában, melyeket szükségesnek ítélnék ahhoz, hogy a javaknak a köz érdekében történő használatát szabályozhassák, illetőleg az adók, más közterhek vagy bírságok megfizetését biztosítsák.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája másként fogalmaz a tartalmi lényeg ellenére. A Charta szerint „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogszerűen szerzett tulajdonát birtokolja, használja, azzal rendelkezzen és azt örökölni hagyja. Tulajdonától senkit nem lehet megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből, törvényben előírt esetekben és feltételekkel, az ezáltal elszenvedett veszteségekért kellő időben fizetett méltányos összegű kártanítás mellett történik. A tulajdon használatát, az általános érdek által szükségessé tett mértékben, törvénnyel lehet szabályozni. A szellemi tulajdon védelmet élvez.”³⁷⁶

A fogvatartott tulajdona személyes létezésének jellemzője, különösen a fogvatartás körülményei között, amelyek az egyén státuszának és személyiségének gyengülése irányában hatnak. A fogvatartott ilyen személyes érzéseivel számolnia kell a személyzetnek és az igazgatóságnak a tulajdon kezelése során, bármilyen szerény legyen is az.

A fogvatartottak összes pénzét, értéktárgyát és más ingóságát, amelyet az intézet szabályzata szerint nem tarthatnak maguknál, az intézetbe történő befogadáskor biztonságos megőrzőben kell elhelyezni. A róluk készült leltárjegyzéket alá kell íratni a fogvatartottal. Gondoskodni kell róla, hogy ezeket a tárgyakat jó állapotban megőrizték. Ha bármely tárgy megsemmisítése szükségessé válik, azt jegyzőkönyvbe kell venni és a fogvatartottat erről tájékoztatni kell.

A fogvatartott szabadulásakor minden ilyen tárgyat és pénzt vissza kell adni, eltekintve a hivatalos pénzlevonásoktól, egyéb holminak az intézetből való hivatalos kiküldésétől, valamint a higiéniai okokból megsemmisített tárgyaktól. A visszakapott tárgyakról és pénzről a szabadulónak átvételi elismervényt kell aláírnia.

³⁷⁶ Európai Unió Alapjogi Chartája II-77. Cikk (1)-(2) bekezdése

Lehetőség szerint az elítélt számára kintről küldött pénzt és ingóságokat ugyanígy kell kezelni, kivéve, ha azokat a bebörtönzés idején történő használatra szánják és ez megengedett.

Ha a fogvatartott gyógyszereket hoz be magával, az orvosnak kell eldöntenie, hogy mi legyen velük.

Ismertetni kell a fogvatartottakkal az olyan cikkekre vonatkozó belső szabályokat vagy rendelkezéseket, mint az értéktárgyak, pénz, gyógyszerek vagy kábítószer.

Ha engedélyezik a fogvatartottak számára, hogy tárgyakat tartsanak birtokukban, a büntetés-végrehajtási hatóságoknak olyan intézkedéseket kell hozniuk, amelyek lehetővé teszik az adott tárgyak biztonságos őrzését.

Házasságkötéshez és családalapításhoz való jog

„A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint.”³⁷⁷

A konvenció 12. Cikke elismeri az egyének házasságkötési jogát. De amennyiben az egyén történetesen elítélt, ezen alapjog élvezete bizonyos nehézségekbe ütközhet. Ilyen esetekkel találkozhatunk a brit joggyakorlatban. A Bizottság a Hamer és Draper c. Egyesült Királyság ügyben úgy fogalmazott, hogy a szabadságvesztés büntetés maga nem lehet a házasságkötés akadálya. Ezek szerint egy szabadságától megfosztott személy elvileg élvezheti e jogot, és semmilyen körülmény nem befolyásolhatja ezt a tényt: még az sem, ha az illető elítéltet életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, mint ahogyan ez a Draper-esetben történt. Az tehát, hogy egy elítéltnak a (feltételes) szabadlábra helyezését kelljen megvárnia ahhoz, hogy megházasodhasson, a konvencióba ütközik. A Bizottság megjegyzi, hogy „semmi sem ad okot arra, hogy az elítéltek házasságkötése a közrendet bármi módon megzavarhatná. Ellenben a házasságnak igen komoly stabilizáló, reintegráló szerepe lehet.”³⁷⁸

³⁷⁷ Európai Emberi Jogi Egyezmény 12. Cikk - az Európai Unió Alapjogi Chartája II-69. Cikk.

³⁷⁸ Les détenus et la Convention Européen des Droits de l'Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 38. old.

E jogeset igen komoly változást eredményezett, rákényszerítette ugyanis a brit törvényhozást egyes jogszabályainak módosítására, melyek szerint házasságot csak bizonyos meghatározott helyiségekben szabad kötni (melyek közé a börtön természetesen nem tartozott). E jogeset ismét bizonyíték arra, hogy Strasbourg a nemzeti törvényhozást is befolyásolhatja.

Oktatáshoz való jog

Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot.³⁷⁹ Ennél továbbmegy az uniós szabályozás. Eszerint „Mindenkinek joga van az oktatáshoz, valamint a szakképzésben és a továbbképzésben való részvételhez. Ez a jog magában foglalja a kötelező oktatásban való ingyenes részvétel lehetőségét.”³⁸⁰

A konvenció első kiegészítő jegyzőkönyvének 2. Cikke kimondja, hogy senkinek nem lehet megtagadni a tanuláshoz való jogát. A Bizottság egy esetben³⁸¹ kifejtette, hogy „a konvenció nem garantálja egy elítéltnak azt a jogát, hogy a bv. intézettől jogi szakkönyveket igényeljen.”³⁸² Hasonló következtetésre jutott a Bizottság egy másik ügyben is³⁸³, mikor egy elítélt hangszereket és egy tranzisztort követelt, hogy tudását elmélyítse. Egy további ügyben³⁸⁴, mikor az elítélt keresetét azért nyújtotta be, mert nem járhatott technika-órákra, a Bizottság a következőkkel utasította el a keresetet:

„Igaz, hogy a Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke szerint senkitől sem lehet elvitatni a tanuláshoz való jogát. De, mint azt az Európai Emberi Jogok Bírósága 1968-ban kifejtette, a jog tárgya elsődlegesen az, hogy a Szerződő Felek biztosítsák az adott időben és helyen létező tárgyak tanuláshoz való jogot...”. A Bizottság abból kiindulva, hogy egy börtönben nincsenek feltétlenül meg a technikaórához szükséges segédeszközök, arra a következtetésre jutott, hogy a szóban forgó börtön

³⁷⁹ V. ö.: Kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez 2. Cikk

³⁸⁰ Európai Unió Alapjogi Charta II-74. Cikk

³⁸¹ 1854/63 sz.

³⁸² Les Droits de l'homme dans les prisons, ed. Conseil de l'Europe, 1995

³⁸³ 2617/65

³⁸⁴ 5962/72, 1975 március 13.

nem sértette meg a Kiegészítő Jegyzőkönyvet. Arra is következtet, hogy e 2. Cikk elsősorban az általános iskolai oktatásra vonatkozik.

Ismét egy újabb esetben³⁸⁵ a Bizottságnak egy összetett ügyben kellett döntenie. Az elítélt keresetében kifejtette, hogy a büntetés-végrehajtási intézet származási alapon diszkriminál, ugyanis neki – mint külföldinek – nem engedélyeztek szabadidőt bizonyos (gépészeti és matematikai) tanfolyamok elvégzésére, míg ezt megtették azoknak, akik a „fogadó”-intézmény országának polgárai voltak. A Bizottság azonban azon az állásponton volt, hogy a bv. intézet nem tiltotta meg a tanfolyamok elvégzését, így annak tananyagát az elítélt levelező képzési formában vagy egyéb szabadidejében elsajátíthatja. A Bizottság megállapította továbbá, hogy az elítélt „A” – emelt – szintű matematikai tanfolyamra kívánt járni, amit nem is tiltottak, a tudásszintje azonban nem felelt meg a követelményeknek. A Bizottság ez utóbbit a Bíróság egy 1968-as megállapításával kapcsolatosan említette, mely szerint nem ellentétes az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvvel az, ha a továbbtanulási jogot csak annak biztosítják, aki az alapképzést is elvégezte.³⁸⁶

Az európai börtönszabályok kiemelik az oktatásnak és szakképzésnek az elítélt fogvatartottak rezsimjében betöltött központi szerepét és nagy súlyt fektetnek a büntetés-végrehajtási hatóságok azon kötelezettségére, hogy megfelelő oktatási programokat állítsanak össze, és bátorítsák a fogvatartottakat az azokban való részvételre.³⁸⁷ A 106.3. szabály szerint „Az elítélt fogvatartottak oktatási programjait a büntetés-végrehajtási intézetben letölteni rendelt időtartamhoz kell igazítani”.

Külön figyelmet kell fordítani a fiatal fogvatartottak oktatására és azokéra, akiknek speciális oktatási igényeik vannak, például külföldi származású fogvatartottak, fogyatékos személyek, és mások. Ez összhangban van a Miniszteri Bizottság börtönben folyó oktatásáról szóló (89)12. ajánlásával, amely kifejezetten említi az összes fogvatartott oktatási szükségleteit. A szabály kiemeli, hogy minden büntetés-végrehajtási hatóságnak ki kell elégítenie azon fogvatartottak szükségleteit, akiknek különleges problémáik vannak az oktatás területén, és integrálni kell a fogvatartottak oktatását a közoktatási rendszerbe. Másrészt, amikor a fogvatartottak szabályos képzést szerveznek meg börtönidejük alatt, fontos, hogy az arról szóló

³⁸⁵ 8874/80 sz.

³⁸⁶ Les Droits de l'homme dans les prisons, ed. Conseil de l'Europe, 1995

³⁸⁷ Európai börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 106. 1-3. szabályainak magyarázata

igazolásban ne tüntessék fel a megszerzés helyét. „Elsőbbséget kell biztosítani azoknak a fogvatartottaknak, akik nem tudnak írni vagy számolni, és azoknak, akik nem rendelkeznek alapfokú iskolai végzettséggel vagy szakképesítéssel... Az oktatást a büntetés-végrehajtási rezsimek szempontjából ugyanolyannak kell tekinteni, mint a munkát; a fogvatartottakat nem szabad akár pénzügyileg, akár pedig más módon büntetni oktatási tevékenységekben való részvételük miatt.”³⁸⁸

A könyvtárakban oktató, nevelő könyvek mellett szórakoztató könyveknek és más információhordozóknak is kell lenniük. „Mindenhol, ahol lehetséges, a börtönkönyvtárat a közkönyvtárak segítségével kell megszervezni.”³⁸⁹

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. Cikkének (4) bekezdése tartalmazza még, hogy „Az Egyezségokmány részes államai kötelezik magukat a szülők és adott esetben a törvényes gyámok ama szabadságának tiszteletben tartására, hogy - gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésüknek megfelelően biztosítsák.” Ezt a fogvatartottnak is biztosítani kell, már több évtizede, hogy ezzel kapcsolatban Strasbourgban született eseti döntés is.

Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog

„1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.

2. E jog gyakorlásába a hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy a mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”³⁹⁰

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 17. Cikke hangsúlyosabban az egyén oldaláról fogalmaz. Eszerint:

„1. Senkit sem lehet alávetni a magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig a becsülete és jó hírneve elleni jogtalan támadásnak.

³⁸⁸ Európai börtön szabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 28.2. és 28.4. szabályai

³⁸⁹ Európai börtön szabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 28.6. szabálya

³⁹⁰ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről 8. Cikke

2. *Ilyen beavatkozás vagy támadás ellen mindenkinek joga van a törvény védelmére.*”

Az (1) bekezdést az Unió Alapjogi Chartája így fogalmazza a II-67. Cikkében: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát és kapcsolattartását tiszteletben tartsák.”

A szabadságvesztés elvesztésének nem kell szükségszerűen a külvilággal való kapcsolatok hiányával együtt járnia. Ellenkezőleg, minden fogvatartottnak joga van bizonyos kapcsolatokhoz és a büntetés-végrehajtási hatóságoknak törekedniük kell olyan feltételek megteremtésére, amelyek leginkább lehetővé teszik a kapcsolattartást. Hagyományosan ezek a kapcsolatok, levelek, telefonhívások és látogatások formájában jelennek meg, de a büntetés-végrehajtási hatóságoknak tudatában kell lenniük a modern technika kívánta elektronikus kommunikációs lehetőségeknek. Ezeknek a fejlődésével az ellenőrzésüket biztosító eszközök is megjelennek, olyannyira, hogy az elektronikus kommunikáció új módjai akképpen használhatók, ami nem veszélyezteti sem a biztonságot, sem a biztonságosságot. A külvilággal való kapcsolatok elengedhetetlenek a börtönlét potenciálisan káros hatásai elleni küzdelemben.³⁹¹

A „család” szót tág értelemben kívánatos ehelyütt értelmezni, hogy az magában foglalja azt a kapcsolatot is, amelyet a fogvatartott valakinek kialakított; a családtaghoz való kapcsolathoz hasonlítható kapcsolatot is, bár lehet, hogy az nem formalizált.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikke elismeri az ember magán- és családi élete, továbbá levelezése tiszteletben tartásához való jogot, az Európai Börtönszabályok 24. szabálya akképpen olvasható, mint amely meghatározza a büntetés-végrehajtási hatóságok felelősségét ezen jog tiszteletben tartása tekintetében a börtön alapvetően korlátozó feltételei között. A szabály a látogatásokra is kiterjed, amelyek a kommunikáció rendkívül fontos formáját jelentik.

„A fogvatartottnak engedélyezni kell, hogy amilyen gyakran lehet, érintkezzenek – levélben, telefonon vagy más kommunikációs módok révén – családjukkal, harmadik személyekkel és a külső szervezetek képviselőivel, valamint, hogy fogadják az említett személyek látogatását.

³⁹¹ Lásd az életfogytiglanra ítéltnek és más hosszú időtartamban fogvatartottnak a büntetés-végrehajtás vezetése általi kezeléséről szóló (2003)23. ajánlás 22. és 23. bekezdéseit

A kapcsolattartás és a látogatások a bűnüldözés, a nyomozás, a helyes rend, a biztonság és a biztonságosság fenntartása, a bűncselekmények megakadályozása és az áldozatok védelme miatt szükséges minden korlátozásának – attól függetlenül, hogy a büntetés-végrehajtási hatóság, vagy bíróság által kibocsátott specifikus határozat rendelte el – azonban lehetővé kell tenni a kapcsolattartás elfogadható minimumát.

A belső jognak meg kell határozni azokat a nemzeti és nemzetközi szerveket, valamint tisztségviselőket, amelyekkel és akikkel a fogvatartottak korlátozás nélkül érintkezhetnek.”³⁹²

A Bizottság által elsőként elfogadhatónak nyilvánított magyar panasz éppen egy fogvatartotté volt. Sárközi Sándor kérelmében a fogvatartás körülményeivel, a hatékony jogorvoslat hiányával és a levelezés ellenőrzésével állt kapcsolatban. (Az Egyezmény 3. és 13. cikkét, valamint a 8. cikket érintette.) A bizottság a kérelmező eredeti panaszait megalapozatlannak találta, azonban azt tapasztalta, hogy a fogvatartott Bizottsággal folytatott levelezését ellenőrizték (és a szokásos bélyegzővel is ellátták...). A Bizottság a levelezés ilyen ellenőrzését indokolatlannak találta és megállapította a 8. Cikk megsértését.

A levelezés ellenőrzésére vonatkozó szabályozás a Beck ügyben is megfelelőnek bizonyult. A Bizottság megállapította, hogy a levelezés ellenőrzésre vonatkozó jogszabály megfelel a világosság és kiszámíthatóság követelményeinek, így a beavatkozás „törvényben meghatározott”, célja a „zűrzavar és bűncselekmény megelőzése” Az a társadalmi szükséglet, amelynek kielégítését szolgálja: a börtön rendjének és biztonságának fenntartása.³⁹³

Az Európai Emberi Jogi Egyezménynek a hatóság által a magán- és családi élet, továbbá a levelezéshez való jog gyakorlásába történő beavatkozást a korlátoknak megfelelően, a kommunikáció szigorításait a minimumra kell szorítani. Mindenfajta kommunikációt a büntetés-végrehajtási intézet helyes rendjéhez, biztonságához és biztonságosságához fűződő szigorú követelmények miatt korlátozni és figyelni lehet. A kommunikációk korlátozása szükséges lehet a folyamatban lévő bűnügyi nyomozások érdekében, újabb bűncselekmények elkövetésének megakadályozása és a bűncselekmények sértettjeinek védelme érdekében is. Különös óvatosság szükséges

³⁹² Európai börtön szabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 24.1-3. szabályai

³⁹³ A 23 198/94. sz. beadványról az Európai Emberi Jogi Bizottság Legfelső Kamarája döntött 1997. január 15-én

azonban az ilyen típusú korlátozásokat illetően, mivel a korlátozások olyan kérdésekre vonatkozó döntéshozatalt tesznek szükségessé, amelyek általában nem tartoznak a büntetés-végrehajtási hatóságok hatáskörébe. Bírósági határozat lehet tehát szükséges az ilyen indokokon alapuló korlátozás bármilyen elrendelése előtt. A figyelésnek is arányosnak kell lennie azzal a fenyegetéssel, amelyet az adott kommunikációforma jelent és nem szolgálhat a kommunikáció közvetett korlátozására. Azokat a külön nehézségeket és késedelmet, amelyekkel az adott nyelvet nem ismerő fogvatartott szemben találja magát, a minimálisra kell szorítani.

A korlátozások elleni jogorvoslatot meghatározó szabályok szintén fontosak: ezeket egyértelműen, világosan, a törvénynek megfelelően kell megfogalmazni, és nem szabad a büntetés-végrehajtási vezetők mérlegelésére hagyni (lásd az Európai Emberi Jogi Bíróság Nagytanácsa által 2000. április 6-án a Labita kontra Olaszország ügyben hozott ítéletet, a kérelem száma: 26772/95. – 2000. 04. 06.). a korlátozásoknak a lehető legkevesébé tolaodóknak kell lenniük, az elrendelésük alapjául szolgáló veszélyre figyelemmel. A levelezés például ellenőrizhető annak megvizsgálása végett, hogy a levél nem tartalmaz-e tiltott tárgyakat, de csak akkor olvasható el, ha specifikus ok miatt gyanú áll fenn arra nézve, hogy a tartalma jogellenes lehet.

A Kokavecz-ügyben az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartott élt panasszal. Részben rendőrségi fogdán, részben az egyik megyei büntetés-végrehajtási intézetben tartották fogva. Panasza részben arra irányult, hogy a fogvatartása körülményei megsértették az Egyezmény 3. cikkét, másrészt arra, hogy azzal, miáltal megtiltották a kapcsolattartást a barátnőjével, megsértették a 8. cikk 1. pontját.

A büntetés-végrehajtási intézet tekintetében a jogi képviselője azt panaszolta az IM Büntetés-végrehajtás Felügyeleti Főosztályán, hogy bár az általános fogvatartási körülmények jók, de kevesellte a heti egy zuhanyozást. Azt a választ kapta, hogy ez megfelel a hatályos jogszabálynak, kivételes bánásmódra nincs lehetőség.

A Bíróság szerint a kérelmező nem merítette ki a magyar jog által biztosított hazai jogorvoslati lehetőségeket az Egyezmény 35. cikkének 4. pontja értelmében, mert nem vette igénybe a vonatkozó rendőri, büntetés-végrehajtási és ügyész hatóságok előtti eljárásokat.

A Bíróság megállapította, hogy egy alkalommal panaszt nyújtott be, amelyben azt sérelmezte, hogy celláját egy „cigánnyal” kell megosztania, panaszát

azonban elutasították. Egy másik alkalommal a zuhanyozási lehetőségek bővítése iránt terjesztett elő kérelmet. A Bíróság rámutatott arra, hogy egyik esetben sem merült fel, hogy megsértették az Egyezményt.

A 8. cikk megsértésére irányuló panasz tekintetében a Bíróság megállapította: az illetékes Főügyészség úgy rendelkezett, hogy a nyomozás sikere érdekében a panaszosnak nem szabad engedélyezni, hogy barátnőjével kapcsolatot tartson. Az eljárás egy későbbi szakaszában a jogi képviselő panaszának helyt adva, engedélyezték azt. (A korlátozás mintegy négy és fél hónapig tartott.)

A Bíróság rámutatott arra, hogy a kapcsolattartás megtiltása beavatkozást jelentett a kérelmezőnek a magánélet tiszteletben tartásához való jogába, és az ilyen korlátozás csak akkor nem ütközik az Egyezménybe, ha „törvényben meghatározott”, az Egyezmény 8. cikk 2. pontjában felsorolt törvényes célok valamelyike védelmében alkalmazott, egy demokratikus társadalomban szükséges intézkedésről van szó. A Bíróság – utalva a Bv. Tvr. 118. §-ára – megállapította, hogy a beavatkozás „törvényben meghatározott”.

Elfogadhatónak ítélte azt is, hogy a korlátozás célja a nyomozás sikeres lefolytatása volt, illetve időtartama sem tekinthető aránytalannak az elérni kívánt célhoz képest (a tilalmat az eljárás elején alkalmazták).

A Bíróság utalt arra a joggyakorlatában kialakított alapelvre, mely szerint szélesebb körű, egy szabadon lévő személlyel szemben indokolatlannak tekinthető korlátozások is elfogadhatók lehetnek egy fogva tartott elítélttel vagy előzetesen letartóztatottal szemben, aki ellen nyomozást folytatnak, hiszen gyakran fennáll az összejárás veszélye.

Mindezekre tekintettel a Bíróság megállapította, hogy a korlátozás összhangban volt a 8. cikk 2. pontjával.

A kapcsolattartáshoz való jog, mint a konvenció 8. cikke magában foglalja a levelezést, látogató fogadását vagy akár a telefonbeszélgetést is.³⁹⁴ Magyarországon szokás csak a fogvatartottnak csomagküldés, nem európai gyakorlat biztonsági okok miatt. A másik három kapcsolattartási jog viszont nagyon is európai gyakorlat. E szabadságjogot olyannyira komolyan veszik, hogy mikor 1975-ben egy Goldner³⁹⁵ nevű fogvatartott (miután börtönlázadásban vett részt) levelet kívánt írni ügyvédjének

³⁹⁴ A konvenció 8. cikkének címe: „Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog”.

³⁹⁵ Goldner c. Egyesült Királyság, 1975, Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Daloz, 1996, 27. old

és ezt számára nem engedélyezték, a Bizottság Goldnernek adott igazat. Strasbourg ugyanis a konvenció 8. cikke (2) bekezdését oly módon értelmezte, hogy a brit hatóság védekezését elfogadhatatlannak értékelte. E bekezdés szerint ezen jog – a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog – „gyakorlásába a hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak érdekében szükséges.” A Bíróság szerint a fenti jogsérelem nem lett volna szükséges egy demokratikus országban; főleg nem annak tudatában, hogy Goldner úr csak a lázadásból való kimaradását kívánta volna tisztázni.³⁹⁶ A Goldner-ügy óta tehát kimondhatjuk, hogy az elítélt nincs megfosztva a 8. cikk adta jogok élvezetétől, de a hatóságok különböző meghatározott legitim okokból megszorításokat alkalmazhatnak. Ilyen legitim ok a közbiztonság, a rend védelme, a bűncselekmények megelőzése, a közérkölcsek védelme, valamint mások jogainak és szabadságának védelme.³⁹⁷

A Goldner-ügy szolgál alapul 1983-ban egy másik jogesethez (Silver-ügy)³⁹⁸, mikor is a Bíróság emlékeztet, hogy milyen esetekben lehetséges az alapvető jogok megsértése. Ismét kifejti a konvenció szövege alapján, hogy az „elfogadható” jogsérelmeket a törvénynek előre meg kell határoznia. Sok esetben a jogszabály azonban nem ír elő semmit. Sőt, az is lehetséges, hogy bizonyos előírásokhoz az elítéltek nem juthatnak hozzá: ezen eseteket a Bíróság ugyancsak úgy értékelte, mintha nem lettek volna a törvény által előre meghatározva.³⁹⁹ Majd Strasbourg azt vizsgálta, hogy az intézkedések egy demokratikus társadalomhoz méltóan valóban szükségesek voltak-e. Végül arra a következtetésre jutott, hogy bizonyos intézkedések nem voltak szükségesek, így a brit hatóságok ismét megsértették a konvenció 8. cikkét. Érdemes megjegyezni, hogy a Goldner- és a Silver-ügyek után az Egyesült Királyság törvényhozása komolyabb változtatásokat hozott az elítéltek kapcsolattartási jogának területén.

³⁹⁶ Les détenus et la Convention Européenne des Droits de l'Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 33. old

³⁹⁷ La Convention Européenne des Droits de l'Homme, commentaire article par article, ed. Economice, Paris, 1995, 351. old.

³⁹⁸ Silver, 1983. március 25.

³⁹⁹ Les détenus et la Convention Européenne des Droits de l'Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 35. old

1988-ban egy ügyvédi levelet tartottak vissza, mikor Schönberger⁴⁰⁰ ügyvéd levelet írt Durmaz (előzetes letartóztatásban lévő) személynek, hogy Durmazné őt bízta meg jogi képviselésével. A levelet azért nem engedték átadni a fogvatartottnak, mert az más – magaviseleti tanácsokat – is tartalmazott. (Strasbourg szerint e levél tartalma nem volt veszélyes.) Érdekes továbbá a Campbell és Fell c. Egyesült Királyság eset is.⁴⁰¹ E személy életfogytiglani büntetését töltötte szándékos emberölés miatt. Miután börtönlázadásban is részt vett (egy őrt seprűnyéllel sebesítve meg), „A” kategóriájú (a legbiztonságosabban őrzött) büntetés-végrehajtási intézetbe zárták, valamint közmunkára fogták. Campbell panasza arra vonatkozott, hogy a védőivel folytatott levelezése „közérdeklődés” tárgyát képezték: a hatóság rendszeresen felbontotta, elolvasta, cenzúrázta leveleit. A Bíróság szerint a hatóságok felbonthatják az ügyvéd beküldött levelét, ha komolyan feltételezhető hogy más, szokásos detektáló eszközökkel nem észlelhető elem van a borítékban.⁴⁰² Igaz, a Bíróság hozzáfűzi, hogy az ügyvéd az igazságszolgáltatás része, így semmi ok sincs feltételezni, hogy az ügyvéd nem alkalmazkodik a szakma előírásaihoz. Ezzel az esettel össze nem tévesztendő 1992-es Campbell-ügyben a skót büntetés-végrehajtási intézet az elítélt Strasbourggal folytatott levelezését is ellenőrizte. Ki kell tehát hangsúlyozni, hogy a strasbourgi intézmény(ek) mindig elfogadták az elítéltek levelezésének egyszerű ellenőrzését. Ez a helyzet teljesen elfogadott és természetes, az ET minden tagállamának gyakorlatában megtalálható, hiszen biztonsági okai vannak.⁴⁰³ A Farrant és társai c. Egyesült Királyság (1987) ügyben a Bizottság indoklása szerint nem lehet a fogvatartottakat független szervezetekkel való levelezésükben akadályozni. Az egyetlen elfogadható magyarázat e cenzúrára a rend védelme. Ami pedig a Bizottsággal (ma már csak a Bírósággal) való érintkezést illeti, külön kihangsúlyozható a levelezés, kapcsolattartás joga. Nem minősül jogtalan beavatkozásnak a Bizottság szerint, ha a levél két napot késik (Farrant ügy) vagy ha a fogvatartott a büntetés-végrehajtási intézet által szolgáltatott papírra köteles írni (feltéve, hogy a papír azonnal hozzáférhető legyen).

A „levelezés” szó azonban több lehetőséget takar: levelezni nem csak a külvilággal, hanem egymás között is lehet. Ilyen ügy volt a Pfeifer és Plank c.

⁴⁰⁰ Schönberger és Durmaz c. Svájc, 1988

⁴⁰¹ Le contentieux disciplinaire dans les prisons françaises et le droit européen, 246. olda. Az ügy az 1984-es Campbell-ügy, ami nem azonos az 1992-es Campbell-üggyel.

⁴⁰² Prison et droit de l'homme, ed. Ministère de la Justice, Bibal-Sery, 1995. 114. old.

⁴⁰³ Les détenus et la Convention Européenne des Droits de l'Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 33. old

Ausztria ügy 1992-ben. Nevezett férfi és nő gyakorta leveleztek egymással, ám egy esetben a büntetés-végrehajtási intézet vezetősége Plank asszony levelének igen nagy részét olvashatatlaná tette. A Bíróság helyt adott az elítéltek keresetének. Indokolása szerint a levél kisatírozott tartalma – bár igen erős szavakkal illette a büntetés-végrehajtási intézetet és az alkalmazottakat – nem volt veszélyes. A Bíróság szerint a fogvatartottak közötti levelezés ellenőrizhető, de a sorok, mondatok kitörlése nem engedhető meg.

Kapcsolatot nem csak levél útján lehet tartani. A Malone⁴⁰⁴ ügyben a Bíróság megfogalmazta a telefonhasználattal kapcsolatos követelményeket. Ezek szerint a távbeszélő-használat szabályait minden országnak a lehető legtökéletesebben kell definiálni. A telefon-felügyelet nem lehet általános: csak meghatározott személyek meghatározott gyanúsítása esetén alkalmazható. E felügyeleti fogalomkör nem csak a lehallgatást jelenti. Ide tartozik a hívott szám feljegyzése vagy akár már egyszerűen a beszédidő mérése is.⁴⁰⁵ Strasbourg megállapította 1993-ban, hogy a telefonbeszélgetés magánjellegén nem változtat az sem, ha a beszélgetés tartalma közérdekbe ütközik.⁴⁰⁶ (Mikor is egy emberölés kísérleti stádiumban maradt egy telefonbeszélgetés rendőri lehallgatása után.)

A kapcsolattartás legalapvetőbb és legközvetlenebb módja a látogatás. A látogató fogadása egyben az elítélt egyik alapvető joga is. Ezt gondolta a bahamai úr is, akit 1972-ben halálra ítélték, majd életfogytiglani büntetésre változtatták büntetését. Viszont (mint azt az első ítélet is mutatja) igen veszélyes elítélt volt, és a Bahamákon nem nyílt lehetőség a biztonságos, megfelelő őrizetre. Így került át Angliába. Európában viszont túlzottan messze volt családjától és kérte visszaszállítását. A Bizottság kérelmét két szempont miatt is elutasította;⁴⁰⁷ múltja miatt egyrészt, valamint arra hivatkozva, hogy senki sem választhatja meg börtöne helyét. Elismerte azonban, hogy családjától 4000 kilométerre nem tud látogatókat fogadni. A találkozások megakadályozása néha tudatos is lehet az állam részéről. Példa erre Mc Veigh, O’Neil és Erams c. Egyesült Királyság esete 1981-ben. A három férfit az IRA-val való közreműködés vádjával tartóztatták le. Igaz, az ügy nem büntetés-végrehajtási intézethez köthető, mert előzetes letartóztatás alatt különítették

⁴⁰⁴ Malone c. Egyesült Királyság, 1984. Jurisprudence de la Cour Européen des Droits de l’Homme, V. Berger, ed. Daloz, 1996, 27. old

⁴⁰⁵ Prison et droit de l’homme, ed. Ministère de la Justice, Bibal-Sery, 1995. 39. old.

⁴⁰⁶ A c. Franciaország, 1993: A. asszony emberölési kísérlete Varga úr ellen

⁴⁰⁷ A harmadik indok formái: alapvető formai hibákön kívül lényeges tényező, hogy a Bahamákra nem terjed ki az Emberi Jogok Európai Konvenciója, illetve a Bizottság hatásköre.

el a személyeket egymástól. Tették ezt oly módon, hogy ne találkozhassanak egy ideig senkivel. A Bizottság szerint ez esetben – mivel a cél társadalmi béke érdekében preventív volt – nem sértették meg a konvenciót.

A Boyle és Rice ügyben⁴⁰⁸ a skót elítélteknek látogatók fogadását tiltották meg. Strasbourg a 8. Cikk megsértését állapította meg. A korábban már említett Wakerfield c. Egyesült Királyság – esetben⁴⁰⁹ az elítélt keresetében embertelen bánásmódnak minősítette azt a tényt, hogy (a látogatásokat megkönnyítendő) angliai börtönéből nem szállítják át egy, a mennyasszonyához közeli skót börtönbe. A Bizottság nem értett vele egyet és nem állapított meg jogsértést. Egy másik esetben, Skóciában a levelezést tiltották meg; amely ügyben megállapították a konvenció megsértését.⁴¹⁰

Az egyik ügyben egy elítélt pár fordult Strasbourghoz.⁴¹¹ A pár ugyanabban a börtönben töltötte büntetését, azonban felügyelet nélkül nem találkozhattak. A Bizottság elutasította a jogsértés megállapítására vonatkozó keresetet, mivel a rend fenntartását veszélyeztetné, ha engedélyeznék az elítélteknek, hogy párjukkal rendszeres szexuális kapcsolatuk lehessen. A Bizottság azonban megjegyzi, hogy „Svédországban e lehetőség adott, de az európai országok többségének közvéleménye még nincs felkészülve arra, hogy az elítélteknek biztosított ezen jogokat elfogadja.”⁴¹² Svájcban az elítélt házastársaknak engedélyezik a felügyelet nélküli találkozást, vagy mint Magyarországon a fogházak esetén, engedélyezik az elítélteknek, hogy bizonyos feltételekkel rövid időre hazamenjenek. Így házas- és családi életük nem sérül.

Az európai börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 24.4-11. szabályai a következőket tartalmazzák:

„A látogatási módozatoknak lehetővé kell tenniük a fogvatartottak számára, hogy a lehető legtermészetesebb módon tartsák fenn és fejlesszék családi kapcsolataikat. A büntetés-végrehajtási hatóságoknak segíteniük kell a fogvatartottakat a külvilággal való kapcsolattartásban és ehhez megfelelő szociális segítséget kell nyújtaniuk.

⁴⁰⁸ Boyle és Rice, 1988, A n. 61

⁴⁰⁹ Wakerfield c. Egyesült Királyság, 1990, Jurisprudence de la Cour Européen des Droits de l'Homme, V. Berger, ed.

Daloz, 1996, 27. old

⁴¹⁰ McCallum, 1990, A n. 227

⁴¹¹ 8166/78 sz. kereset, Svájc ellen

⁴¹² Les détenus et la Convention Européen des Droits de l'Homme, ed. Univ. Jen Moulin, Lyon III., 1990, 45. old

A fogvatartottat az értesítés kézhezvételekor haladéktanul tájékoztatni kell közeli hozzátartozója haláláról vagy súlyos betegségéről.

Amikor a körülmények lehetővé teszik, a fogvatartott számára engedélyezni kell, hogy elhagyja a büntetés-végrehajtási intézetet – akár őrizet mellett, akár pedig szabadon – beteg hozzátartozója meglátogatása, annak temetésén való részvétel végett vagy más humanitárius okok miatt.

Minden fogvatartottnak jogosultnak kell lennie arra, hogy haladéktanul értesítse a családját fogvatartásáról vagy más intézetbe történő átszállításáról, valamint minden olyan súlyos betegségről vagy sérülésről, amelyben szenved.

Fogvatartottnak büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadása, halála, súlyos betegsége, komoly sérülése vagy kórházba szállítása esetén, a hatóságoknak – a fogvatartott ellentétes kérelme kivételével – haladéktanul értesíteniük kell házastársát, élettársát; ha az érintett egyedülálló, a legközelebbi hozzátartozóját vagy bármely más olyan személyt, akit a fogvatartott előzetesen megjelölt.

A fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk a közügyekről való rendszeres tájékozódásra, a napilapokra, folyóiratokra vagy más kiadványokra való előfizetésre és ezek olvasására, illetőleg rádió- és televízióadások hallgatására, nézésére, feltéve, hogy egyedi esetben és meghatározott időtartamra bíróság eltiltást nem rendelt el.

A büntetés-végrehajtási hatóságoknak figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy a fogvatartottak részt vehessenek választásokon és a népszavazásokon, valamint a közélet más eseményein; feltéve, hogy ennek a jognak az érintett általi gyakorlása nem korlátozott a belső jog szerint.

A fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk a médiumokkal való kapcsolatra, feltéve, hogy nyomós okok nem állnak ezzel szemben a biztonság és a biztonságosság, a közérdek, illetőleg az áldozatok, a többi fogvatartott és a személyi állomány védelme érdekében.”

A látogatások nem tilthatók meg, ha biztonsági kockázat áll fenn, hanem a látogatásokra arányosan megnövelt felügyeletet kell biztosítani. Ezen kívül a kapcsolattartást korlátozó intézkedés alátámasztásához a veszélynek kimutathatónak kell lennie; a levelezés meghatározatlan időtartamú cenzúrázása például nem fogadható el. A gyakorlatban a korlátozások a célzott kommunikáció-típusok szerint változnak. A leveleket és telefonbeszélgetéseket modern technológiával könnyű ellenőrizni.

A 24.4. szabály a látogatásoknak nemcsak a fogvatartottak, hanem a családjaik szempontjából is különösen fontos voltát hangsúlyozza. Amikor lehetséges, hosszú időtartamú (72 óráig terjedő időtartamú, mint például számos kelet-európai országban) családi látogatásokat kell engedélyezni. Ezek a hosszított látogatások lehetővé teszik a fogvatartottak számára, hogy partnerükkel intim kapcsolataik legyenek. Az ilyen célból engedélyezett rövidebb időtartamú „házastársi látogatások”-nak megalázó hatásuk lehet a két partnerre nézve.

A 24.5. szabály határozottan arra kötelezi a büntetés-végrehajtási hatóságokat, hogy segítsenek a fogvatartottak számára a külvilággal való kapcsolatokat megtartani. A büntetés-végrehajtási hatóságoknak különösen arra kell törekedniük, hogy minden fogvatartott számára engedélyezzék a börtönnek humanitárius okokból történő elhagyását, mint arról a 24.7. szabály rendelkezik. Az Emberi Jogok Európai Bírósága kimondta, hogy amikor semmiképpen sem áll fenn a szökés veszélye, a fogvatartottnak engedélyezni kell a börtön elhagyását közeli hozzátartozója temetésén való részvétel céljából (lásd a Ploski kontra Lengyelország ügyet – a kérelem száma: 26761/95 – 2002. november 12.). Családi események (például gyermek születése) olyan humanitárius okok, amelyek indokolják a fogvatartottnak a börtönből való kimenetelét.

A 24.6., 24.8. és 24.9. szabályok annak szavatolására irányulnak, hogy a fogvatartottak kapják meg a közeli családtagjaikra vonatkozó fontos információkat, és a rájuk vonatkozó lényeges tájékoztatások jussanak el az érintett személyekhez a börtönön kívül. Kíváncsú a fogvatartottak segítése ilyen információk közlésében. A szabály egyensúly megtartására törekszik a fogvatartottaknak a számukra fontos, börtönön kívül lévő személyeknek bizonyos eseményekről való tájékoztatásához való jogának elismerése, - bizonyos esetekben a hatóságok kötelessége ezeket a személyeket értesíteni – és a fogvatartottak azon jogának figyelembe vételével, hogy egyes rájuk vonatkozó információkat ne közöljenek, ha azt kívánják. Abban az esetben, amikor fogvatartottak önként jelentkeznek a börtönbe, nem szükséges, hogy a hatóságok értesítsék családjukat befogadásukról.

A 24.10. szabály a külvilággal való kapcsolatok egyik aspektusára vonatkozik a tájékozódás lehetőségének aspektusára, amely az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke által szavatolt szólásszabadsághoz való jog egyik eleme.

A 24.11. szabály újdonság az európai büntetés-végrehajtási szabályokban: annak biztosítására irányul, miszerint a büntetés-végrehajtási hatóságok tartsák tiszteletben a fogvatartottaknak az Emberi Jogok Európai Bírósága által egyre gyakrabban elismert azon jogát, hogy részt vegyenek a választásokon [lásd a Hirts (2) kontra Egyesült Királyság (2) ügyet, a kérelem száma: 74025/01, ítélet 2004. március 30.]. A büntetés-végrehajtási hatóságok ebben az esetben is megkönnyíthetik és kötelesek is könnyebbé tenni a dolgok menetét, továbbá mellőzni, hogy akadályozzák a fogvatartottaknak a választásokon való részvételét (lásd az Iwanczuk kontra Lengyelország ügyet – a kérelem száma: 25196/94 – 2001. 11. 15.). Ez a szabály egy régi határozaton alapul, a fogvatartottak választási, polgári és szociális jogairól szóló (62)2 határozaton, amelynek „B” fejezete az alábbiakat mondja ki: ha a törvények lehetővé teszik a választó számára, hogy a szavazóhelyiségben való személyes megjelenés nélkül szavazzon, a fogvatartottaknak engedélyezni kell, hogy éljenek ezzel a kedvezménnyel, kivéve, ha törvény, vagy bírósági határozat kifejezetten megfosztotta őket a szavazáshoz való joguktól (5. bekezdés); azoknak a fogvatartottaknak, akik számára engedélyezték a szavazást, lehetőséget kell kapniuk arra, hogy tájékozódjanak a helyzetről, joguk gyakorlása végett (6. bekezdés).

A 24.12. szabály kiegyensúlyozott helyzet meghatározására törekszik a fogvatartottak kommunikációjának egyik igen vitatott aspektusával kapcsolatban. Bár a szólásszabadság alapjogi norma, a hatóságok jogosultak ezt a szabadságot korlátozni az európai emberi jogi egyezmény 10. cikke (2) bekezdésének megfelelően. A „közérdek” kifejezés lehetővé teszi az ilyen típusú kommunikáció megtiltását a belső biztonságra és biztonságosságra vonatkozó kérdéseken kívüli okok miatt is. Az e területen érvényesítendő korlátozásoknak többek között a sértettek, más fogvatartottak és a büntetés-végrehajtási személyi állomány integritásának védelme lehet a céljuk. A „közérdek”-et azonban meglehetősen szűken kell értelmezni a fogvatartottaknak a médiumokkal való kommunikációja teljes megakadályozásának elkerülése végett, amelyet a jelen szabály engedélyez.

Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság

„1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés

megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.”⁴¹³ Az Európai Unió Alapjogi Chartája is lényegében ilyen rendelkezést tartalmaz.⁴¹⁴

A büntetés-végrehajtási szabályok a vallásnak a börtönben betöltött helyét eddig nem tartották problematikusnak, és arra szorítkoztak, hogy konstruktív ajánlásokat fogalmazzanak meg a vallásos élet börtönben történő megszervezésének legjobb eszközeiről. Az erős vallásos meggyőződésű fogvatartottak számának egyes országokban bekövetkezett növekedése azonban szükségessé teszi a kérdés elméletileg megalapozottabb megközelítését, továbbá egyértelmű követelmények elfogadását.

A vallásszabadság és a gondolat- és lelkiismereti szabadság elismerésének biztosítását célozza az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 9. Cikkében.

Ezt a büntetés-végrehajtási hatóságok kifejezetten azzal egészítik ki, hogy könnyítsék meg a vallásgyakorlás és a fogvatartottak vallásos hitének tiszteltben tartását. Ebben a tekintetben különféle intézkedések foganatosíthatók. Amennyiben lehetséges, a vallásos meggyőződésükből eredő előírásokkal összhangban lévő étrendet biztosítanak a fogvatartottak számára. Ha lehetséges, minden egyes börtönben a különböző vallásokhoz és vallásos meggyőzésekhez tartozó fogvatartottak számára vallásgyakorlási és gyülekezési helyeket kell rendelkezésre bocsátani. Ha a börtönben ugyanazon valláshoz tartozó, elegendő számú fogvatartott van, ki kell jelölni az adott vallás jogosult képviselőjét. Ha a fogvatartottak száma ezt indokolja, és ha a körülmények megengedik, a kijelölt személynek ezt a feladatot teljes munkaidőben kell végeznie. A jogosult képviselő számára engedélyezni kell, hogy rendszeresen tartson szertartásokat, szervezzen tevékenységeket és a vallásához

⁴¹³ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 9. Cikke

⁴¹⁴ Európai Unió Alapjogi Charta II-70. Cikk

tartozó fogvatartottakkal négyszemközt megbeszéléseket folytasson. Fogvatartottól nem tagadható meg, hogy valamely vallás jogosult képviselőjéhez jusson, az adott vallástól függetlenül.

A fogvatartott nem kényszeríthető a vallásos szertartásokon vagy gyűléseken való részvételre, vagy arra, hogy fogadja valamely vallás képviselőjének a látogatását, ami a fogvatartottnak vallási ügyekben minden jogosulatlan nyomásgyakorlástól való megóvását célozza. A vallásgyakorlást nem szabad főképpen a fogvatartási program egyik aspektusának tekinteni, hanem az összes fogvatartottat érintő, közérdekű kérdésként kell kezelni.

A szabad társadalomhoz hasonlóan a börtönökben a vallás helye és szerepe, valamint a lelki szolgálat által betöltött szerep a modern társadalomban bekövetkezett magatartás-változások és feszültségek hatására fejlődött ki. Ma is lényeges mozzanatnak tekinthető ama szabadságjogok és támogató ráhatások között, amelyeknek elismert és biztos helyük van a börtönök mindennapi életében. A börtönigazgatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy a börtönökben élő közösségek és az egyes fogvatartottak szabadon és méltósággal élhessenek vallásos életet a források szabta ésszerű határokon és a börtön rendjének keretein belül.

„A fogvatartottak gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságát tiszteletben kell tartani.”⁴¹⁵

Amennyire csak lehetséges, minden fogvatartottnak biztosítani kell, hogy kielégíthesse vallásos, lelki és erkölcsi életének szükségleteit azzal, hogy részt vesz az intézetben tartott vallásos összejöveteleken vagy szolgáltatásokon, és birtokában tarthat bármely szükséges könyvet vagy írásos anyagot.

Találkozhatunk még vallásszabadsággal kapcsolatos (a konvenció 9. Cikkébe ütköző) esetekkel is. A konvenció 9. Cikke tiltja a vallási diszkriminációt. A tilalom azonban nem általános és nem feltétlen.

(Emlékeztetőül: Az alapvető emberi jogok itt is, mint a konvenció bármely pontja esetében, korlátozhatók

- a közrend érdekében;
- ha a korlátozásokat a jogszabályok előírják (megismerhetőek), valamint
- ha szükségesek.)

⁴¹⁵ Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 29.1. szabály

Egy taoista-buddhista fogvatartott egy filozófiai könyvet rendelt meg, a hatóságok azonban visszatartották, mivel „harcművészeti illusztrációkat” tartalmazott.⁴¹⁶ Az elítélt a konvenció 9. Cikkére hivatkozott, mire a Bizottság álláspontja szerint a vallási szabadságot ez esetben korlátozták.⁴¹⁷ Az elítélt, aki előbb a szikh vallást tette magáévá, majd a fent említett buddhista- taoista eszmék iránt érdeklődött, a bizonyos könyv megtiltását jogsértőnek találta. A Bizottság ugyancsak kimondta, hogy a könyv megrendelésének tiltása jogsértő, pontosabban, hogy a tilalommal az elítélt jogai sérültek, de egy igen lényeges mondatot fűzött az előbbiekhöz: „mivel az elítélt nem azért nem kaphatta meg a könyvet, mert az bizonyos vallási témával foglalkozott, hanem azért mert bizonyos fejezetei harcművészeti technikákat tartalmaztak – ami harmadik félnek ártalmas, így veszélyes lehet – a megállapított jogsértés nem jogtalanság, mert a közrendet⁴¹⁸ szolgálja.”

Ugyancsak a vallási szabadságjogok megsértésére hivatkozott az az osztrák-zsidó elítélt, akinek megtiltották a szakáll megnövesztését. A hatóság a rend, fegyelem és ápoltság biztosítására hivatkozott, míg az elítélt saját vallására. Az 1965-ös ügyben Strasbourg arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy demokratikus ország ilyen kis mértékben korlátozhatja a vallás gyakorlásának szabadságát. Ezen említett ügyön⁴¹⁹ időzzünk el egy keveset. A panaszos – zsidó származású, de a buddhizmus tanait magáénak valló – öt tárgyban a valláshoz való jogát látta sérülni: nem növeszthetett szakállt, nem végezhet jóga-gyakorlatokat, nem hordhat kis kalapot, nem rendelhet meg egy bizonyos folyóiratot, és megtagadták tőle azon könyveket, melyek az életének és filozófiájának fejlődését szolgálták volna.⁴²⁰ A Bizottság elutasította a keresetet a következőkre hivatkozva:

A Bizottság elfogadja az állam érvelését, miszerint a borotvált arc szükséges az elítéltek (a keresetet benyújtó személy) azonosításához: itt tehát a Bizottság a közrend érdekére hivatkozva elfogadja az alapjogok minimális, szükséges és előre meghatározott csorbítását. A második pont, a jóga tilalmának kérdésére maga az állam jelezte, hogy engedélyezi azt, amennyiben nem zavar vele másokat. A kis kalapra vonatkozó tilalmat, mint a szakáll tilalmát, ugyanazon indokkal jogosnak

⁴¹⁶ 6886/75-sz. kereset, 1976

⁴¹⁷ Prison et droit de l'homme, ed. Ministère de la Justice, Bibal-Sery, 1995. 47. old.

⁴¹⁸ „ordre public”

⁴¹⁹ 1753/63. sz. kereset, 1965. február 15.

⁴²⁰ Les droits de l'homme dans les prisons, ed. Conseil de l'Europe, 1995

minősítette. Ami a folyóirat-megrendelés tilalmát illeti, a Bizottság azt állapította meg, hogy a folyóiratot egy római katolikus szervezet adja ki, így az attól való megvonásért egy buddhista nem hivatkozhat vallásgyakorlásának csorbítására.

Ismét egy másik zsidó vallású elítélt arra hivatkozva nyújtotta be keresetét, hogy nem gyakorolhatja szabadon vallását, nem ehét a vallási erőírások szerint.⁴²¹ A Bizottság a panaszt elutasította a következő indokkal:

A keresetet benyújtó elítélt kóser étkezésben részesült; a börtönhöz kirendelt rabbi rendszeresen látogatta, és a rabbi ugyanúgy, mint a laikus zsidó látogatók azt javasolták neki, hogy kérjen vegetáriánus kóser élelmet. A Bizottság megkereste a Főrabbit, aki szerint a hatóság valóban megtett minden tőle telhetőt. A Bizottság így arra az álláspontra jutott, hogy a hatóság mindent megtett, hogy kielégítse az elítélt igényeit.

Egy másik fogvatartott 1978-ban lelkiismereti szabadságára hivatkozva tagadta meg cellájának takarítását. Ismét a hatóság érvelését fogadták el azzal az indokkal, hogy vallási-lelkiismereti szabadságra hivatkozva nem lehet közegészségügyet veszélyeztető tevékenységet folytatni.⁴²²

Ismét egy ügy a vallásszabadság korlátozásáról büntetés-végrehajtási (szabadságvesztési) környezetben. A buddhista elítélt rendszeresen írt cikket egy buddhista lapba, amit a hatóságok megtiltottak.⁴²³ Az elítélt arra hivatkozott, hogy a cikk-küldés nem más, mint kapcsolattartás, hitbeli eszmecsere a hit-társaival, mely cselekedet a valláshoz hozzátartozik. A hatóság a kimenő levelek ellenőrzésének jogát hangsúlyozta. A Bizottság e keresetet is elutasította, mivel „ami a gondolati- és vallásszabadságot illeti, a Bizottság megállapítja, hogy az állam hatósága felkért (látogatásra) egy buddhista papot, és mikor e pap nem ért rá az elítélthez bemenni, az elítélt hetente egy plusz levelet küldhetett egy másik buddhistának. A keresetet benyújtó nem tudta megjelölni, hogy hite miként írná elő a felekezeti lapban való publikálást.”

A talán legismertebb eset, mely börtönben a konvenció 9. Cikkére vonatkozna⁴²⁴, az az eset, mikor az elítélt magát egy bizonyos társaság elnökének nevezvén a börtönigazgatót arra kérte, hogy őt, mint a „Wicca” vallás hívójét

⁴²¹ 5947/72. sz. kereset, 1976

⁴²² Prison et droit de l'homme, ed. Ministère de la Justice, Bibal-Sery, 1995. 59. old.

⁴²³ 5442/72. sz. kereset, 1974

⁴²⁴ 7291/75. sz. kereset, 1977

jegyezzék be. Ez nem történt meg. A Bizottság, amellet, hogy kijelentette: elsősorban formalitás kérdése az elítéltek vallásának jegyzése, a következőket mondta ki: „Az elítéltek vallásának feljegyzése leginkább azt a célt szolgálja, hogy a fogvatartott vallását könnyebben gyakorolhassa. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a bejelentett vallás beazonosítható. A keresetet benyújtó elítélt viszont nem tudta bebizonyítani egyetlen ténnyel sem, hogy a Wicca vallás létezne. Továbbá a keresetből nem derült ki, hogy a hatóságok miben akadályozták meg vallásának gyakorlásában (azt leszámítva, hogy nem jegyezték fel, mint Wicca-hívőt).

Végül egy utolsó eset, amit a konvenció 9. Cikkébe ütközőnek véltek az elítéltek⁴²⁵: észak-írek a meggyőződésükre hivatkozva tiltakoztak az ellen, hogy a börtönben egyenruhát kell viselniük és munkát kell végezniük. Magukat politikai foglyoknak, illetve hadifoglyoknak tekintették, és így követelték a köztörvényesektől való megkülönböztetett elbánást. A szóban forgó állam ezzel szemben azt hozta fel, hogy a konvenció 9. Cikk (1) bekezdése olyan vallási vagy filozófiai meggyőződésre vonatkozik, amely konkrétan meghatározható. Nem terjed ki a szakasz tehát a bizonyos kérdésekben való szilárd meggyőződésre.

A Bizottság a keresetet nem tartotta elfogadhatónak a következők szerint: A keresetet benyújtók a konvenció 9. Cikkére hivatkozva kívánnak olyan speciális státuszt, amely alapján saját ruhájukat hordhatják, a kötelező munka alól kibújhatnak és általában másoktól megkülönböztetett bánásmódban részesüljenek. A Bizottság úgy értelmezte, hogy e jogok nem szerepelnek a konvenció 9. Cikkében. A vallás vagy a meggyőződés szabad gyakorlását nem lehet úgy értelmezni, hogy az magában foglalja az elítéltek saját ruhájukhoz való jogát.

Az elítéltek társadalomban való megtartása nem csak jogpolitikai és szociológiai kérdés, hanem az emberi jogok – így a korábbi fejezetekben említett R(73)5⁴²⁶ - is megkövetelik, mutatott rá a Bizottság.

„A fogvatartottak nem kényszeríthetők vallás gyakorlására vagy filozófia követésére, vallásos szertartásokon vagy gyűléseken, lelki gyakorlatokon való részvételre, vagy arra, hogy fogadják valamely vallás vagy filozófia képviselőjének látogatását.”⁴²⁷

⁴²⁵ 8317/78. sz. kereset, 1980

⁴²⁶ „Ensemble des règles minima pour le traitement des détenus”

⁴²⁷ Az Európai Börtön szabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 29.3. szabály

A vallásgyakorlást nem szabad főképpen a fogvatartási program egyik aspektusának tekinteni, hanem az összes fogvatartottat érintő, közérdekű kérdésként kell kezelni.

A művészeti és tudományos élet szabadsága

A művészeti és tudományos élet szabadságát tiszteletben kell tartani.⁴²⁸ Ez vonatkozik a fogvatartott személyekre is, csak az intézeti rend fenntartása érdekében korlátozható e tevékenységük. „A büntetés-végrehajtási hatóságoknak speciális rendelkezéseket kell hozniuk, hogy külön tevékenységeket szervezzenek azon fogvatartottak számára, akiknek azokra szükségük van. Szabadidős tevékenységeket – amelyek többek között sportot, játékokat, kulturális tevékenységeket foglalnak magukban – kell felajánlani a fogvatartottak számára és az utóbbiaknak, amennyire lehetséges, részt kell venniük a szervezésükben.”⁴²⁹

A foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog

Az Európai Unió Alapjogi Chartája II-15. Cikke szerint

„(1) Mindenkinnek joga van a munkavállaláshoz és a szabadon választott vagy elfogadott foglalkozás gyakorlásához.

(2) Az uniós polgárokat az Unió bármelyik tagállamában megilleti a szabad álláskeresés, munkavállalás, letelepedés és szolgáltatásnyújtás joga.

(3) Harmadik országok azon állampolgárait, akik a tagállamok területén való munkavállalási engedéllyel rendelkeznek, az uniós polgárokkal azonos munkafeltételek illetik meg.”

Az elítéltek és más fogvatartottak sem zárhatók el ettől a jogtól, a nemzetközi elvárás, hogy lehetőség szerint biztosítani kell.

A fogvatartottak által végzett minden munkára alkalmazandók e szabályok, „legyen szó akár azokról a nem elítélt (előzetes letartóztatásban lévő)

⁴²⁸ Európai Unió Alapjogi Charta II-73. Cikk

⁴²⁹ Az Európai Börtön szabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 27.5-6. szabályok

fogvatartottakról, akik azt választják, hogy dolgoznak, vagy azokról az elítélt fogvatartottakról, akiket esetleg munkára szorítanak.”⁴³⁰

„A büntetés-végrehajtási intézetben a munkát a büntetés-végrehajtási rezsim pozitív elemének kell tekinteti és a munka büntetésként sohasem róható ki.

A büntetés-végrehajtási hatóságoknak törekedniük kell elegendő és hasznos munka biztosítására.

Amennyire lehetséges, a munkának lehetővé kell tennie, hogy a fogvatartott megtartsa, vagy javítsa azt a képességét, miszerint kiszabadulása után munkával keresett jövedelméből megéljen.”⁴³¹

Az ajánlás rámutat általános megfogalmazással arra, hogy a nők is különböző alkalmazási típusokhoz jussanak, és választásuknak ne csak a hagyományosan „női”-nek tekintett foglalkoztatásokra kelljen korlátozódnia. A munkának minden fogvatartottra nézve általános fejlesztési funkciót kell betöltenie; az a követelmény, hogy a munka –é amennyiben lehetséges – olyan jellegű legyen, hogy növelje a fogvatartottak önfenntartási képességét is, ebbe az irányba mutat.

„Szakképesítésre kiterjedő munkát kell felajánlani azon fogvatartottak számára, akik képesek a lehetőséggel élni, különösen pedig a fiataloknak.”⁴³²

A normalizálás elve jut kifejezésre például abban, hogy a higiénára és biztonságra, a munkaidőre, sőt a nemzeti társadalombiztosítási rendszerbe történő betagolásra vonatkozó intézkedéseket azokhoz kell igazítani, amelyekben a börtönön kívüli munkavállalók részesülnek. Ez a megközelítés a Miniszteri Bizottság által a fogvatartottak munkájáról szóló (75)25 ajánlásban elfogadott megközelítéssel van összhangban. Ugyanilyen megközelítésnek kell meghatároznia a fogvatartottak munkabérszintjét is. A magánvállalkozások által foglalkoztatott fogvatartottaknak kötelezően „teljes, rendes munkabér”-t kell kapniuk, de ideális esetben minden fogvatartottnak a társadalom egészében alkalmazott munkabérnek megfelelő javadalmazásban kívánatos részesülnie. Hazánk – több európai országhoz hasonlóan – a társadalombiztosítás nemzeti rendszerébe beépülés (szolgálati idő) és a munka díjazása terén van lemaradásban.

Az európai börtönszabályok 26.8-17. szabályai a következőket tartalmazzák még a normalizálási elvre visszavezethetően:

⁴³⁰ Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 26. szabály

⁴³¹ Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 26.1.2.3. szabály

⁴³² Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 26.5. szabály

„Bár a büntetés-végrehajtási munkából való anyagi haszonszerzés ténye a képzés színvonalának, minőségének és megfelelő voltának a javítását eredményezheti, a fogvatartottak érdekei azonban nem rendelkeznek e cél alá.

A fogvatartottak munkáját mindenképpen méltányosan díjazni kell.

A fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk arra, hogy munkabérüknek legalább egy részét személyes használatukra szánt, engedélyezett tárgyak vásárlására fordítsák, a másik részét pedig elküldjék családjuknak.

A fogvatartottak ösztönözhetők arra, hogy keresményük egy részét megtakarítsák és a büntetés-végrehajtási intézetből való eltávozásukkor ezt az összeget meg kell kapniuk vagy azt más engedélyezett célokra fordíthatják.

A higiénia és a biztonság területén alkalmazott intézkedéseknek biztosítaniuk kell a fogvatartottak hatékony védelmét és ezek az intézkedések nem lehetnek kevésbé szigorúak, mint azok, amelyekben a szabad munkavállalók részesülnek.

Rendelkezéseket kell hozni a munkahelyi balesetet szenvedett és a foglalkozási megbetegedésben szenvedő fogvatartottak kártalanítására, amelynek feltételei nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a szabad munkavállalókra alkalmazandó feltételek.

A fogvatartottak napi és heti maximális munkaóráinak számát a szabad munkavállalók foglalkoztatására vonatkozó szabályozás vagy helyi szokások szerint kell megállapítani.

A fogvatartottaknak legalább heti egy pihenőnapot és elégséges időt kell kapniuk a képzéssel és más tevékenységekkel való foglalkozásra.

A munkát végző fogvatartottaknak, amennyiben lehetséges, be kell lépniük a társadalombiztosítás nemzeti rendszerébe.”

A vállalkozás szabadsága

A vállalkozás szabadságát az uniós joggal, valamint a nemzeti jogszabályokkal és gyakorlattal összhangban el kell ismerni.⁴³³

Jogképesség

⁴³³ Európai Unió Alapjogi Charta II-76. Cikk

„A szabadságuktól megfosztott személyeket emberi jogaik tiszteletben tartásával kell kezelni.”⁴³⁴

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 16. Cikke egyértelmű rendelkezése szerint „Mindenkinek joga van arra, hogy mindenütt jogképesnek ismerjék el.”

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 6. Cikke a következőképpen fogalmazott: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiságát bárhol elismerjék.” Így még a börtönben is.

Joggal való visszaélés tilalma

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 17. Cikke szintén fontos büntetés-végrehajtási jogi alapelvet is tartalmaz egyben. Eszerint: „Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, csoport vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására, vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok megsértésére, vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul.”

„A jogkorlátozás alkalmazásának megszorítása” címet viselő 18. Cikk értelmében az „Egyezményben említett jogok és szabadságok korlátozásait nem lehet más célra alkalmazni, mint amelyre elő vannak írva.”

Elkerülhetetlen, hogy a fogvatartottak a szabadsághoz való jog elvesztésén túlmenően más jogai a szabadságelvonás tényéről fogva korlátozásokat szenvedjenek, de ezeknek a lehető legkisebb mértékűeknek kell lenniük. Minden korlátozást törvényben kell pontosan meghatározni, és az kizárólag akkor vezethető be, ha elengedhetetlen a börtönökben a rend, a biztonság és a biztonságosság fenntartásához. Az előírt szigorítások nem sérthetik az európai büntetés-végrehajtási szabályokat.

„A szabadságelvonással sújtott személyekre rótt korlátozásokat a szükséges legkisebb mértékűre kell szorítani és azoknak a kiszabásuk alapjául szolgáló

⁴³⁴ Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 1. szabály

törvényes célokkal arányosnak kell lenniük.”⁴³⁵ Ez a szabály a fogvatartottakkal szemben alkalmazható korlátozó intézkedések határait húzza meg, egyben emlékeztet az arányosság általános elvére, amelynek minden ilyen jellegű korlátozásban zsinórmértékül kell szolgálnia. „Az anyagi források hiánya nem szolgálhat indokul az emberi jogokat sértő fogvatartási körülményekre.”⁴³⁶ Az ilyen jogsértések jelentőségét csökkentő politikák és gyakorlatok sem fogadhatók el e szabályhoz fűzött magyarázat értelmében.

A jogok és elvek terjedelme és értelmezése

Az elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak törvényben és a jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az arányosság elvére figyelemmel a korlátozásokra csak abban az esetben kerülhet sor, ha az elengedhetetlen és ténylegesen az Európa Tanács és az Európai Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.

Amennyiben az Európai Unió Alapjogi Chartája olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokkal, melyek az említett egyezményben szerepelnek. Ez a rendelkezés azonban nem akadályozza meg azt, hogy az Európai Unió joga kiterjedtebb védelmet nyújtson. Ha az Alapjogi Charta a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból eredő alapvető jogokat ismer el, akkor ezeket a jogokat a hagyományokkal összhangban kell értelmezni. A nemzeti jogszabályokat és gyakorlatot az Alapjogi Chartában meghatározottak szerint teljes mértékben figyelembe kell venni.

Az Európai Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, megjárva több lépcsőfokot, hogy a közösségi jognak figyelembe kell vennie a tagállamok jogrendszerének közös alapelveit, ezek között az emberi jogokat is, hiszen ezek az elvek a tagállamok közös filozófiai, politikai és jogi alapjának tekinthetők: az

⁴³⁵ Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 3. szabály

⁴³⁶ Az Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2. ajánlás melléklete 3. szabály

alapvető jogok tiszteletben tartása a Bíróság által védett általános jogelvek részét képezik.⁴³⁷

Összességében az e fejezetben felsorolt jogok a büntetés-végrehajtási jogviszonyban álló személyeket a rendszerezettség szerint vagy teljes mértékben, vagy korlátozottan megilletik, s a szabályozásnak megfelelően kikényszeríthetők. A felelősségre vonás hatálya alatt álló személyek jogai kötelezettséget keletkeztetnek a felelősségre vonást végrehajtó hivatalos szervek és személyek részére, mégpedig azt, hogy ezek gyakorlását kötelesek biztosítani.

Az emberi jogoknak tulajdonított növekvő jelentőség a civil társadalom erejének emelkedésével is összefügg. Az emberi jogok megsértéséről időben tudomást lehet szerezni. Az emberi jogok tisztelete alapelv a büntetés-végrehajtási jogban. Több emberi jogokkal összefüggő nemzetközi egyezmény is arra kötelezi az aláíró államokat, hogy a bűncselekmények elkövetőit üldözzék, letartóztassák és elítéljék, de az emberi jogok tiszteletben tartásával járjanak el velük szemben a büntetésük kiállításáig.

Az emberi jogokat védő szervezetek és általában az NGO-k főszerepet játszanak a születésben lévő európai bírói aktivizmusban.

A tapasztalatok egyértelműek azt illetően, hogy az emberi jogok teljesen elméleti síkon maradnak addig, amíg az erre hivatott bűnüldöző és büntető igazságszolgáltató szervek nem tekintik a hatáskörükbe tartozóknak.

Az emberi jogok sérelme, a foglyokkal való emberséges bánásmód szabályainak megsértése előfordul a mai modern jogállamokban is. Ez ellen minden jogállamnak, valamint az emberi jogok védelmére hivatott nemzetközi és hazai szervezeteknek kötelességük fellépni. Az állami szervek, az ügyészségek, bíróságok, az ombudsman, a nemzetközi szervezetek – így a kínzás és más kegyetlen vagy embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott ellenőrző bizottság (CPT) -, az Európai Emberi Jogi Bíróság, de az EU Bíróság, valamint a társadalmi szervezetek (NGO) is öröködnék e fölött.

Az Európa Tanács tagállamaiban a börtönfeltételek független ellenőrzése különféle formákat ölthet. Egyes országokban a mediátor az, aki ennek a feladatnak az elvégzéséhez szükséges jogosítványokkal rendelkezik; máshol ezt a feladatot a

⁴³⁷ V. ö.: 11/70. sz. ügy, Internationale Handelspegesellschaft (Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 1970. december 17. Kiemelés: Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÓV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004. 150. oldal

bíróságokra, ügyészségekre bízzák, amelyek ezen kívül jogosultak a fogvatartottak panaszainak fogadására és feldolgozására. Semmi szabály, ajánlás nem tartalmazza az ellenőrzés kizárólagos formáját, hanem az Európai Börtönszabályok 93. Szabálya is azt hangsúlyozza, hogy a független ellenőrzésnek jó minőségűnek kell lennie. Ez eleve feltételezi, hogy ezek a nemzeti ellenőrző szervezetek képzett személyi állományra támaszkodhatnak és független szakértőkhöz fordulhatnak. Fontos, hogy ezeknek a szervezeteknek a konklúzióit, valamint az érintett börtön igazgatósága által megfogalmazott esetleges észrevételeket a közvélemény tudomására hozzák.⁴³⁸

A demokratikus jogállam mindig kellő figyelmet fordít a fogvatartottakkal való bánásmódra, hiszen „önkontrolljának” is része vizsgálni azt, hogy milyen - a közhatalom által - a szabadságuktól megfosztott személyek jogi és tényleges helyzete.

„A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik letévedhetetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának.”⁴³⁹

A második egy nagy írótól származik: *„Úgy mondják, hogy nem ismer valaki igazán egy országot, amíg nem látta belülről annak börtöneit. Egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánik a legmagasabb rangú állampolgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.”⁴⁴⁰*

Az Európai Emberi Jogi Bíróság, mint láttuk, sok esetben foglalkozott szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek panaszaival. Az alapvető emberi jogok – ez a konvenció 5. Cikkéből kiderül – több esetben korlátozhatók. Egyik ilyen eset a „törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt döntést követően” (konvenció 5. Cikk a) pont). Az elítélteknek tehát a hatóság jogosan korlátozhatja egyes jogait. Az azonban, hogy mikor és milyen mértékben fogadható el az alapjogok sérelme, Strasbourg szerint abban egyrészt általában a közérdek, közbiztonság, közérkölc és a társadalmi szükségesség mértékének kérdése mérvadó. Ezen belül viszont kazuisztikus kérdés. Nincs általános szabály, hiszen az eldöntendő eset függ a szóban forgó személy kilététől (például terrorista-e vagy sem), tulajdonságaitól vagy akár a társadalmi kerettől.

⁴³⁸ Új európai börtönszabályok 93. Szabálya-hoz fűzött magyarázat

⁴³⁹ Belügyminisztériumi Jegyzetjelentés H. C. Viták 5. sorozat 19. kötet (Winston Churchill)

⁴⁴⁰ Mandela N. 1994: Hosszú menet a szabadság terén, Little Brown és Co London

A büntetés-végrehajtási gyakorlatra vonatkozó ismeretek állandóan fejlődnek és fontos, hogy az európai büntetés-végrehajtási szabályok figyelembe vegyék ezt a fejlődést. Olyan mechanizmust kell kialakítani, amelyik lehetővé teszi, hogy „az európai büntetés-végrehajtási szabályok” rendszeresen aktualizálásra kerüljenek.⁴⁴¹

Ezeknek az időszerűsítéseknek tudományos kutatásokon és szabályokon, a büntetés-végrehajtásra alkalmazandó más instrumentumokon, normákon és ajánlásokon kell alapulniuk. Az európai büntetés-végrehajtási szabályok rendszeres aktualizálásának szükségességét az európai igazságügy miniszterek 26. értekezletének 4. számú határozata is hangsúlyozta.⁴⁴²

⁴⁴¹ Miniszteri Bizottság Rec(2006)2. ajánlása a tagállamok számára „Az európai büntetés-végrehajtási szabályokról” 108. szabály

⁴⁴² MJV-26(2009), 4 végleges határozat

XII. FEJEZET

AZ ELÍTÉLTEK ÉS MÁS BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOGVISZONYBAN ÁLLÓK JOGI HELYZETÉNEK FŐBB JELLEMZŐI HAZÁNKBAN

Az elítélt és más büntető felelősségre vonás hatálya alá kerülő személy a büntetés-végrehajtási szervekkel vagy büntetés-végrehajtási feladatokat is ellátó szervekkel büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül, ami jogok és kötelezettségek hordozását egyaránt jelenti. Hiszen a büntetés végrehajtására, az intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, az csak a jog révén létezik.

A büntető felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetében beálló változás mutatja az adott büntetés, büntetőjogi intézkedés, büntető eljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát, egyben tükrözik a büntetési rendszer tartalmi jellegzetességét.

Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalma.

Az ember szabadságjogait az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, de annyiban köteles is korlátozni és szabályozni, amennyiben azt a közjó, vagyis a társadalom egysége, békessége és fejlődésének érdeke megköveteli.

Büntető felelősségre vonás céljából is az állampolgári jogokat csak annyiban szabad korlátozni, amilyen mértékben ezt törvény rendelkezése megengedi, és amilyen mértékben ez elkerülhetetlen. Az emberi és állampolgári jogok közül – a nemzetközi elvárásokra (egyezmények és ajánlások) is figyelemmel – az ország biztonságát fenyegető rendkívüli helyzet esetén sem lehet eltérni a következő jogoktól: az élethez való jog; az emberi méltósághoz való jog; a kínzás, a megalázó, embertelen bánásmód és az érintett beleegyezése nélkül végzett orvosi kísérletek tilalma; a „mindenki csak azért a cselekményért felel, amelyet a törvény büntetni rendel”, és a „mindenki csak olyan büntetéssel sújtható, amelyet a törvény meghatároz” szabálya.

Jogállamban a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személyt megilletően is tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot és mindazon jogokat, amelyeket a törvény, illetve büntető ítélet nem korlátoz. Nem tehető hátrányos

megkülönböztetés a büntető felelősségre vonás hatálya alá került személyek között nemzetiség és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, származásuk, nemük, társadalmi, illetve vagyoni helyzetük szerint. Pl. megmaradnak a polgári jogok (jogképeség, cselekvőképesség, eljárási képesség, vagyonnal kapcsolatos döntési jogosultság), továbbá mindazok a jogok, amelyek minden állampolgárt megilletnek. Terheli azonban – mint minden állampolgárt – az elítéltet vagy büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személyt is a tartás vagy az adósság megfizetésének kötelezettsége.

Az állampolgári jogi helyzetet az Alkotmány mellett a különféle jogágak (közigazgatási jog, polgári jog, családi jog, munkajog, társadalombiztosítási jog, stb.) határozzák meg. Ezek a jogágak lényegében szabályozzák az állampolgár szükségleteit, érdekeit biztosító jogokat, az állam kötelezettségeit az állampolgárral szemben, az állam jogait, az állampolgár kötelezettségeit az állammal szemben, az állampolgár és az állam, társadalmi szervek közötti viszonyokat, az állampolgár és az állampolgár közötti kapcsolatokat.

Általános értelemben az állampolgár és az állam, továbbá az állami, társadalmi szervek közötti, valamint az állampolgárok egymás közötti viszonyában a jogok és kötelezettségek meghatározását, tartalmát jelenti a jogi helyzet.

A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete, amihez – mint a legnagyobbhoz és legnehezebbhez - viszonyítva tudjuk értékelni a többi büntetéssel és intézkedéssel sújtottak jogi helyzetét is. Az elítéltek jogi helyzete kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, és egyben szintjelzője a jogállamiságnak is. Vitathatatlan, hogy az utóbbiról csak akkor beszélhetünk, ha teljes, ha minden hatóságra, szervre, állampolgárra, a társadalom minden egyes tagjára kiterjed, így a „megbélyegzettek”, az elítéltekre is.

A fogva tartottak jogi helyzetével kapcsolatban az európai országokban nincs kizárólagos vagy elterjedtebb elméleti irányzat. Így még a jogvédelemre is különféle modellek és megoldások alakultak ki.

A büntetés hatékonyságának is az feltétele, hogy sikerül-e a büntetéssel összefüggő negatív hatásokat – pl. az elítélt személyiségének károsodását – kizárni vagy legalább a lehető legkisebb mértékűre korlátozni. A fogva tartott jogainak elismerése; sine qua non előfeltétele, mintegy kiindulópontja minden olyan akciónak,

amely megkísérli a reszocializálásának elérését. Az elítéltek jogainak biztosításával – ami nem jelent liberalizálást, engedékenységet, hanem éppen a társadalomba visszavezetés céljának elérését segíti elő – a hatékonysághoz szükséges mértékű differenciált köteleességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint a büntetési célok között.

Bármely büntetést kiszabó ítélethez fűződhet polgári jogi következmény. Ez azt jelenti, hogy az elítélt a cselekményével okozott kárt mindig köteles megtéríteni, s a bíróság ítéletének ez a rendelkezése a kiszabott büntetés nemére tekintet nélkül – és a büntetés végrehajtásától függetlenül – kötelező. Az elítéléshez általános és speciális büntetőjogi következmények is fűződnek. Ezek ugyan nem kifejezetten végrehajtási jellegűek, de újabb elítélés esetén magának az elítélésnek a ténye – a büntetés végrehajtása nélkül is – kihatással lehet a büntetés-végrehajtási fokozatra, a feltételes szabadság lehetőségére, a visszaeső minősítés megállapítására és az újabb bűncselekmény miatt kiszabandó büntetés nemére és mértékére is.

Nem közömbös, hogy a jogerős elítélés akadályja lehet a fontos és bizalmas munkakör betöltésének. Nem becsülhetők le a jogerős elítéléshez fűződő munkajogi következmények, hátrányok sem. A jogerős elítélés adott esetben törvényes alapot ad a munkáltatónak arra, hogy megszüntesse a munkaviszonyt. Kötelező jellegű előírás pl., hogy a közügyektől eltiltott dolgozónak az eltiltás alá eső munkaviszonya azonnali hatállyal megszűnik. A jogerős elítélésnek mindezek a következményei csak részben végrehajtási jellegűek, de mindenesetre mutatják az állampolgár jogi helyzetében a jogerős elítélés által okozott változást, amelynek egy jogállamban érvényesülnie kell és ehhez szükségesek megfelelő biztosítékok.

A jogerősen elítélt jogi helyzetére jellemzően kiemelhető, hogy magának az elítélésnek a ténye mégsem okoz olyan változást az elítélt, az állampolgár általános jogi helyzetében, mint maga a végrehajtás ténye, amikor valakit ténylegesen bezárnak vagy ténylegesen fogva tartanak, amikor elveszik a jogosítványát, kitiltják, kiutasítják, eltiltják bizonyos jogai gyakorlásától, stb.

A jogerősen elítélt jogi helyzetére általában jellemző az is, hogy egyes jogok és kötelezettségek már a végrehajtás előtt is, illetőleg a végrehajtás után is léteznek és hatályosulnak. Ilyen jog pl. a panaszjog, ilyen kötelezettség a kártérítés.

Az általános állampolgári jogi helyzetben beálló változás mértéke természetesen attól függ, hogy milyen büntetés, intézkedés végrehajtásáról van szó.

A jogerős ítélet (határozat) és a végrehajtás megkezdése közötti időszakra jellemző, hogy az elítélt (terhelt) és az állam viszonya eltér az általánostól. Ez abban nyilvánul meg, hogy az állam a végrehajtás érdekében speciális jogokat kap (elővezetés, körözés, elfogatóparancs, végrehajtási nyilvántartás vezetése, stb.), s ugyanakkor az érintett állampolgárt speciális büntetés-végrehajtási kötelezettségek terhelik (jelentkezés, a végrehajtásra önkéntes bevonulás, tūrésı kötelezettség, stb.). Ezek a speciális jogok és kötelezettségek azonban nem öncélúak, az állam büntetőigényének érvényesítését biztosítják, sőt, mindig a büntetés, büntetőjogi intézkedés célját szolgálják, azok végrehajtását segítik elő.⁴⁴³ A végrehajtáshoz hozzá tartozik annak előkészítése, megkezdése, rendje, befejezése, valamint az azt követő teendők is. A végrehajtás előkészítése és befejezése után is keletkeznek és szűnnek meg jogok és kötelezettségek.

Az elítéléssel – vagyis az állampolgári jogok törvényes korlátozásával – az állampolgár jogi helyzetében beálló változás nem abszolút, az elítélt nem válik teljesen jogfosztott személlyé, nem a büntetés-végrehajtás „tárgya”, hanem olyan alanya, akit a büntetés végrehajtása folyamán meghatározott jogok illetnek meg és kötelezettségek terhelnek. Gyakorlatilag valamennyi emberi tevékenység – hacsak nem a vadonban kerül rá sor, de környezetvédelmi szempontból még itt is – valamilyen módon beavatkozik más ügyeibe és ezek a beavatkozások az elhanyagolható apróságoktól a súlyos sérelemig terjedhetnek.

A foglyok jogaival kapcsolatos problémákban az emberiség fejlődésével szinkronban álló kellő elmélyülés konkrét formát csak a XX. század 60-as és a 70-es évek fordulóján kezdett ölteni. Ebből a szempontból is jellemző egy angol szerzőnek a megnyilatkozása,⁴⁴⁴ aki szerint – a „börtönügy apostolának” nevezett – John Howard munkásságának feldolgozása is elképzelhetetlen lenne a fogoly jogainak megtárgyalása nélkül. Jellemző viszont, hogy több mint 200 év telt el művének kiadása óta, de ezzel a kérdéssel külön nemigen foglalkoztak – írta. Ezután hazánkban történtek lépések, de legfeljebb tantárgy részeként, jogszabály-ismertetés

⁴⁴³ V. ö.: Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs. 2008. 24-30. oldalak

⁴⁴⁴ V.ö. G. Zellig: The Case of Prisoners' Rights, Prison Past and Future. In. Commemoration of the Bicentenary of John Howards' „The State of the Prisons”, London. 1978. 105. p.

szintjén, néhány publikációban.⁴⁴⁵ Ez utóbbiakban megtörtént a felhívás arra, hogy a szabadságvesztésre elítéltek és más fogvatartottak jogi helyzetének az elemzése, a törvényes szabadság és más jogkorlátozás garanciarendszerének további kiépítése a jogvédelmi tevékenység fokozásának időszakában (rendszerváltozás időszaka volt) nem lehet elhanyagolt terület. Ennek közismerten súlyos történelmi előzményei, mélyreható okai voltak.

Az emberi jogok különféle koncepciói és szempontjai között kétségtelenül különös jellegűek a foglyok (nemzetközi terminológiával: bebörtönzöttek) jogai. Magából a helyzetüknek lényegéből következik az, hogy bizonyos jogukat az arra illetékes állami szerv hivatalosan korlátozza, az egyik jogukat – a tág értelemben vett szabadság jogát – elveszi. Hazánkban az elmélet művelőinek hosszas harca után az 1846-os börtönügyi javaslat tartalmazta a büntetés-végrehajtás alapvető szabályait. Az elítéltek jogi helyzetével kapcsolatos szabályokat a XIX.-XX. század fordulóján említették már a büntetőjog és a büntető eljárásjog mellett a jogtudomány olyan művelői, mint Angyal Pál, Finkey Ferenc, Irk Albert. A két világháború között az elmélet tagadta a teljes jognélküliséget.

Az elítéltnak joga volt élete és testi épsége fenntartásához szükséges ellátásra, a szabad levegőn bizonyos minimális időtöltésre, látogató fogadására, kérelem előterjesztésére, panaszra. A munkáltatás körében elismerték az elítéltek baleset elleni biztosítási jogát, viszont ugyanakkor már balesetbiztosítási kötelezettség alá esett minden elítélt, a biztosítási díj pedig az államot terhelte. A büntetés-végrehajtási irodalom is csak szűkkörűen foglalkozott a szabadságvesztést töltő elítélt jogi helyzetével, a szabadságvesztésre ítélt kötelezve voltak a büntetés tartalmának megfelelő nélkülözésekre és javító hatású magatartásokra. Kötelességük volt különösen szigorú alkalmazkodás az intézet napirendjéhez, meghatározott helyen tartózkodás, rabruha viselése, tisztaság, munka, tanulás; tartózkodás mindattól, amitől el van tiltva és feltétlen engedelmesség feljebbvalóikkal szemben. „Minthogy azonban a szabadságvesztés büntetést csak szükséglet-korlátozásra és korántsem abszolút nélkülöztetésre, a letartóztatott létének megsemmisítésére, vagy egészségének megrontására irányul, ennél fogva bizonyos jogok a börtönben is

⁴⁴⁵ V.ö.: Vókó György: Az elítéltek jogi helyzetéről, mint reszocializálásuk kiinduló pontjáról. Jogtudományi Közlöny. XLIV. új évf. 1989. évi 12. szám 626-629. p.; Vókó György: Az elítéltek jogi helyzete. Ügyészségi Értesítő XXV. évf. 1989. évi 3-4. szám 11-18. p.; Vókó György: A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban. Jogtudományi Közlöny. XLIV. új évf. 1989. évi 8. szám. 399-406. p., stb.

megilletik az elítéltet. Joga van életszükségleteinek kielégítéséhez a megengedett mértékben (ez a mérték szabja meg jórészt annak a viszonylagos nélkülözésnek határát, amelyeknek az elítélt magát alávetni tartozik)”.⁴⁴⁶

Az elítélt intézeten kívüli jogairól szólva megállapítást nyert, hogy a büntetés nem szünteti meg a jogképességet, az így szerzett jogokat érintetlenül hagyja, az elítélt a büntetésének tartama alatt is szerezhethet új jogokat, a magánjogi cselekvésében nincs korlátozva.

A büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességét tükrözik az elítélt jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések. Nem véletlen, hogy a második világháború előtti büntetés-végrehajtási rendszerekben, de a személyi kultusz idején is kevés szó esett erről. Az elítéltek jogi helyzetének kérdései ebben az időszakban nem volt témája az elmélet művelőinek sem. Gläser István próbált a Büntetés-végrehajtási Szemle 1959. évi márciusi számában érdeklődést kelteni. A jogi helyzet szabályozása lényegében csak kötelességek meghatározásából állott. Az egész büntetés-végrehajtási jog szabályozása alacsonyabb szintű jogforrásokból történt, mégpedig a végrehajtást irányító országos hatóság részéről.

A büntetőjogi büntetések és intézkedések végrehajtása – bármely büntetésről vagy intézkedésről legyen is szó – egyrészt a legérzékenyebb beavatkozást jelenti az állampolgárok magánéletébe, másrészt pedig a végrehajtás törvényességéhez alapvető jogpolitikai érdekek fűződnek, társadalmi-politikai jelentősége semmivel sem kisebb, mint más büntető jogágazatoké.

A jogerős elítélés vagy más jogkorlátozással járó intézkedés hatásait csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha figyelembe vesszük az állampolgár általános jogi helyzetét, és ehhez viszonyítva vizsgáljuk az elítélés tényének az állampolgári jogi helyzetre gyakorolt hatását, hogy abban milyen változást okoz.

A büntetés-végrehajtási jogszabályok természete és tartalma, valamint az állam büntető politikájának lényege legvilágosabban abban jut kifejezésre, hogy meghatározásra kerül az elítélt jogi helyzete. A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése a szabadságvesztésre elítélt jogi helyzete. Ehhez viszonyítva tudjuk értékelni a többi büntetéssel és intézkedéssel sújtottak jogi helyzetét is. A tudományos kutatások azonban napjainkban már nem szűkülhetnek le

⁴⁴⁶ Szöllősy Oszkár: Magyar Börtönügy. A szabadságvesztés büntetések végrehajtása. Budapest. 1930. 85-86. oldalak

csak a börtönökre, mivel egyre több lesz a szabadságvesztést helyettesítő büntetési nem, illetőleg intézkedés is, s a börtönök egyre inkább támaszkodnak a társadalomra.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a „börtönügy” témája nem népszerű még minden államban. Az utóbbi évtizedekben azonban mindinkább előtérbe került, különösen a helsinki értekezletet követő időszakban. Időszerű feladat ezzel foglalkozni nálunk is, különösen a társadalmi kibontakozás jelenlegi szakaszában, a jogállamiság, az emberi jogok fényében.

Az elítéltek jogi helyzete lényegében kettősséget mutat; egymás mellett élnek a minden állampolgárt megillető jogok és kötelességek, és a büntetés végrehajtása során keletkezett speciális jogok és kötelezettségek is. Az állampolgári jogok és kötelességek annyiban érvényesülhetnek, amennyiben nem ellentétesek a büntetés céljával, aminek konkrét tartalmat a büntetés-végrehajtási jogszabályok adnak. Ez az elítéltek jogi helyzetének a legérzékenyebb pontja, itt kell megtalálni az optimális határt. A büntetés hatékonyságának feltételei közé tartozik, hogy a büntetéssel összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékben korlátozzák. Éppen ezért az állampolgári jogokat csak olyan mértékben szabad korlátozni, amilyen mértékben a jogszabályi rendelkezések megengedik és ez elkerülhetetlen. Az elítélt jogainak korlátozása nem haladhatja meg azokat a határokat, amelyek a kiszabott büntetés igazságos végrehajtásához vagy az alkalmazott eszközökhöz szükségesek. Ennek leglényegesebb pontja az, hogy az államnak milyen szabadságkorlátozás áll érdekében. „A szabadság állandóan növekvő értékének nevében – amit számos szerző hangsúlyoz – meg kell követelni, hogy a szabadságvesztés büntetésnek igazi – valóságos – tartalma csak a szabadság elvesztése legyen.”⁴⁴⁷ Ki kell emelni, hogy az elítélés ténye még nem okoz az állampolgári jogok helyzetében olyan változást, mint a végrehajtás ténye.

A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete. Ehhez viszonyítva tudjuk értékelni a többi büntetéssel és intézkedéssel sújtottak jogi helyzetét is.

A szabadságvesztést töltő elítélt személyes szabadságát elveszíti ugyan, de megőrzi azt a képességét, hogy jogok és kötelezettségek alanya lehet. Összhangban van ezzel T. Taras megállapítása, amely szerint „az a koncepció, amely elismeri,

⁴⁴⁷ J. Sliwowski: Kara pozbawienia wolności we współczesnym Ruchu prawnym i penologicznym – A szabadságvesztés büntetés a jelenlegi világban. Warszawa. 1981. 290. pl.

hogy az elítélt személy nemcsak olyan (köz, magán, szociális, polgári, stb.) jogra tart igényt, amilyen joga minden szabadon élő állampolgárnak van, de azt is jelenti, hogy ezeket a jogokat gyakorolhatja is, hacsak jogszabály vagy jogerős bírósági ítélet (határozat) ezektől a jogoktól nem fosztotta meg.”⁴⁴⁸ Vagyis az érvényesülés gondolata megjelent nála.

M. Porowski és A. Reprinski felveti, hogy egy tágabb körű problémához kell nyúlni; a humanizált megtorlás megfontolásához, mint a kriminálpolitika reformálásának modell-jellegű doktrínájához. Ez kifejezésre juthatna a törvényességben, a személyzet és a bebörtönzöttek jogi helyzetének, méltóságának kölcsönös elismerésében, a börtönintézeti rendszernek a külső struktúrájától való elkülönítésének és integrálásának minimalizálásában.⁴⁴⁹

Földvári József legalapvetőbb tételként azt hangsúlyozta, hogy a szabadságvesztésre ítélték nem jogfosztott személyek, hanem csak egyes jogaikkal való élésben korlátozottak. Ebből következik második alaptételünk: az elítéltek jogai vannak, amelyekkel élés nem tekinthető kedvezménynek.⁴⁵⁰ Ezt juttatja kifejezésre a Horváth Tibor által szerkesztett főiskolai tankönyv is.

Hazánkban is a jogok kezdetben gyakorlatilag, mint lehetőségek jelentkeztek az elítéltek számára. A személyi kultusz okozta torzulások és következményei, a törvényességi szempontok figyelmen kívül hagyása az elítéltek jogi helyzetének fejlődését félbeszakította. Az 1955. évi Bv. Szabályzat több állampolgári jogot érintő kérdést szabályozott. Például többek között a panaszjogot, az ingyenes egészségügyi ellátást, a pihenéshez való jogot. Ezeket nem nevezte kifejezetten jogoknak, hanem a büntetés-végrehajtási intézet vezetőinek kötelezettségeként írta elő. A kifejezett elismerés elsősorban azért maradt el, mert jogszabály egyáltalán nem rendezte az elítéltek jogi helyzetét. Tájékoztatókban, titkos belső utasításokban - de még ezekben is mellékletként szerepeltek – fogalmaztak meg alapvetően fontos jogokat érintő intézkedéseket, szabályokat.

A fejlődés jelentős állomása volt az 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet, amely minden állampolgár számára megismerhető jogszabályként határozta meg az elítéltek jogi helyzetét, így az őket terhelő kötelezettségeket. Az elítélteket

⁴⁴⁸ t. Taras: Prawa wwiezioneego. A foglyok jogai. Ksiega pamiatkowa ku czci prof. Dra Wrtolda swidy. Emlékkönyv Swidi professzor emlékére. „Studia Prawnicze” 1969. 263. pl.

⁴⁴⁹ M. Porowski – A. Rzeplinski: O granicach reformy wieziennictwa – a börtönügy reformjának hatásai. Referatum IPSIR VW. 1984. I. 26-29. p.

⁴⁵⁰ V. ö.: Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1970. 504. oldal

megillető jogokat az ezt követően utasításként kiadásra került Bv. Szabályzat sorolta fel részletesen. A hatályos Bv. Tvr. igyekszik a tapasztalatok alapján különféle követelményeket is kifejezésre juttatni több-kevesebb sikerrel, kisebb hiányosságokkal.

Egyik alaptételünk, hogy az elítéltet csak az ítéletben és a jogszabályban meghatározott hátrányok érhetik. A büntetés kiállása után e jogok újból gyakorolhatóvá válnak, kivéve természetesen azokat az eseteket, amikor a büntetett előéletű személyeket jogszabály bizonyos tevékenységükből kizár.

A jogkorlátozásoknak egy csoportját azok képezik, amelyeket nem a törvényhozó ír elő, hanem a gyakorlásukkal összeférhetetlen a büntetés végrehajtása. Így nem szűnik meg a személyi tulajdonhoz, a művelődéshez való jog sem a szabadságvesztés végrehajtása alatt, de a jogok gyakorlás más tartalommal, bizonyos korlátozással valósul meg. Szabó András is elsőrendűen fontos feladatnak tekintette a jogok és kötelességek hagyományos – és a szabad életben meglévő – kettősségét megteremteni, hogy e jogok ne legyenek kedvezmények formájába burkolva.⁴⁵¹ Az elítéltek jogai és kötelességei alapjaiban az állampolgárokat megillető jogokból és kötelezettségekből tevődnek össze. Bár az elítélt jogviszony alanya, a törvényben megállapított és védett jogok és kötelezettségek hordozója marad, olyan sajátos körülmények között gyakorolja jogait és teljesíti kötelezettségeit, amelyek különleges jelleget kölcsönöznek a jogok gyakorlásának és a kötelezettségek teljesítésének. Az elítéltek – különösen a szabadságvesztésre ítélték – jogi helyzetének ez a sajátossága követeli meg, hogy részletesebben szabályozzák a törvényben jogi helyzetüket, jogaikat és kötelezettségeiket.

A hazai jogi szabályozást és gyakorlatot összevetve a nemzetközi ajánlásokban megfogalmazott követelményekkel, elvárásokkal, ezen a területen nincs különösebb szűgyenkezni valónk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell tennünk semmit. Az elvárások túlnyomó többségének a rendszerváltozás időszakában már sikerült eleget tenni, de például voltak olyan hiányosságok, mint a vallás gyakorlására, különösen imakönyvek birtokban tartására, az adott vallás képviselőivel való kapcsolatfelvételre vonatkozó előírás és gyakorlat hiánya (igaz, tiltó rendelkezés sem volt), a szabad levegőn tartózkodás időtartamának emelése, stb. Az elítéltek jogviszonyaira a büntetés-végrehajtási jogszabályok által nem érintett

⁴⁵¹ V. ö.: Szabó András: Kriminológia és kriminálpolitika. Állam- és jogtudomány. 1965. 498. oldal

körben a minden állampolgárra egyaránt kiterjedő általános szabályok az irányadók. Az állampolgári jogok és kötelezettségek meghatározása magában foglalja az Alkotmányban és minden más – nem büntetés-végrehajtási – jogszabályban megjelölt jogokat és kötelezettségeket, amelyek természetesen az Alkotmányon alapulnak.

Minden büntetés és büntető intézkedés végrehajtása során az elítéltek jogi helyzetét meghatározó jogok és kötelezettségek két fő csoportra oszthatók fel; az állampolgári jogokra és köteleességekre, valamint a büntetés-végrehajtási jogokra és köteleességekre.

Az emberi jogokra vonatkozók és bizonyos büntető anyagi és eljárásjogi, valamint büntetés-végrehajtási jogi standardokat megállapító nemzetközi jog többoldalú nemzetközi szerződésekbe foglalt normáit a büntető jogalkotás, így a büntetés-végrehajtási jogalkotás során is figyelembe kell venni az ezeket aláíró államoknak. Jogállamban a büntetés-végrehajtás jogalkalmazó jellegének kell dominálnia.

1. A szabadságvesztés büntetést töltő elítélt jogai

A szabadságvesztés végrehajtása alatt az általános állampolgári jogok egy jelentős része szünetel, másik része korlátlanul érvényesül, s vannak amelyek korlátozottan. Tehát a szabadságvesztést töltő elítélt jogi helyzetét – a szabadságvesztés végrehajtásának feladatára tekintettel – az elítélt és a büntetés-végrehajtási intézet közötti viszonyra, ezen belül az elítélt és a bv. intézet jogaira és köteleességeire vonatkozó rendelkezések határozzák meg. Az állampolgári jogok és kötelezettségek annyiban érvényesülhetnek, amennyiben nem ellentétesek a büntetés céljával, aminek konkrét tartalmat a büntetés végrehajtását szabályozó törvény ad.

A végrehajtás ideje alatt egymás mellett élnek a minden állampolgárt megillető jogok és köteleességek, valamint a végrehajtás során keletkezett speciális jogok és köteleességek. Az utóbbiak sajátossága, hogy csak a büntetés végrehajtásának ideje alatt állnak fenn, az elítélt szabadulásával aktualitásukat veszítik. Az állampolgári jogok egy része szünetel a végrehajtás alatt, más része korlátozottan érvényesül, s vannak amelyek korlátlanul.

1.1. A büntetés-végrehajtás által nem érintett jogok

A büntetés-végrehajtás által nem érintett jogok: az élethez és az emberi méltósághoz való jog; a személyi biztonság joga; az egészség és szociális biztonsághoz való jog; a jogképeség; a jó hírnévhez való jog; a gondolat, a lelkiismereti és vallásszabadság; a magántitok védelme; a diszkrimináció tiltása; a művelődéshez való jog; a tudományos és művészeti tevékenység szabadsága. Szerintem az utóbbi kettő gyakorlatban eltérő a szabad emberétől.

A jogi helyzetre vonatkozó szabályozás az 1993. évi XXXII. törvénnyel a jogállami alapkövetelmények teljesítésének célját elérte, azonban – amint más területeken is – nem tekinthető ez lezártnak, hiszen a jogállamiság és az emberi jogok kiteljesedésének folyamata sem lezárt, állandó fejlődésben van, az újabb és újabb felismerésekkel szükséges a folyamatos gazdagítása. Ez azt a követelményt is elénk támasztja, hogy figyelemmel kell kísérnünk a nemzetközi normák változását és bővítését is, a jogalkotás fogadóképességét.

Az elítéltek jogviszonyaira a büntetés-végrehajtási jogszabályok által nem érintett körben a minden állampolgárra egyaránt kiterjedő általános szabályok az irányadók. Az állampolgári jogok és kötelezettségek meghatározása magában foglalja az alkotmányban és minden más – nem büntetés-végrehajtási – jogszabályban megjelölt jogokat és kötelezettségeket, amelyek természetesen az alkotmányon alapulnak.

A törvényesség alapelvének kifejezésre juttatásával Bv. tvr., a továbbiakban Kódex 1. §. (1) bekezdése szerint *„a büntetés és intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre”*. A Bv. Kódex rendelkezését az alkotmány 55. §-ának (1) bekezdése alapozza meg, melyben a következő szövegrész olvasható: *„... mindenkinek joga van a szabadságra... senkit sem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.”*

Az Alkotmány 57. §. (2) bekezdés egy több évszázados alapelvet emelt a legfontosabb magyar törvény rendelkezései közé, amely szerint: *„A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi*

felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.” A (4) bekezdés pedig kimondja, hogy „senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény.”

Az ítéletben meghatározott joghátrányok körét a Btk. megfelelő fejezetei tartalmazzák. A Btk. rendelkezése szerint *„a büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány”*. Az Alkotmány a Btk. és a Bv. Kódex előírásai tehát egymással harmonizálnak.

A Bv. Kódex 2. §. (2) bekezdés a) pontja kimondja, hogy az elítélt jogosult az *„anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket; a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány”*. Ezen előírás az alkotmány 68. §. (2) bekezdésének és 70/A. §-án nyugszik. Előbbi kimondja, hogy *„A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja ... anyanyelvük használatát.”* A 70/A. §. pedig rögzíti, hogy *„A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen ... nyelv, nemzeti vagy társadalmi származás... egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”* A büntetőeljáráshoz hasonlóan a büntetés-végrehajtás alatt is mindenki anyanyelvét használhatja. A hivatalos ügyintézésrel függ össze a büntetés-végrehajtásnál a tolmácsolás igénye, így annak költségeit a bv. intézet viseli. Ha azonban a tolmácsolásra a külföldi fogva tartott magánjellegű ügyei miatt van szükség, abban az esetben a tolmácsolás díját neki kell megfizetnie. (Hasonló a helyzet, ha idegen nyelven nem beszélő magyar állampolgár akar külföldi nemzetközi szervezetekhez fordulni. Ez esetben neki kell a fordítás költségeit megfizetnie.)

A külföldiek anyanyelv-használati joga és az ehhez kapcsolódó tolmácsigény jelentős szereppel bír a külföldiek jogainak és kötelezettségeinek teljesítésekor, egyáltalán ezek megértésében.

A Bv. Kódex 36. §. (1) bek. o) pontja külföldi részére biztosítja azt a jogot, hogy állampolgárságának megfelelő ország Magyarországon működő képviselőéhez (konzulátusához) fordulhasson, annak képviselőivel érintkezhessen. A konzulok tevékenységét szabályozó Bécsi Egyezmény meghatározza, hogy a konzuli feladatokat ellátó diplomata mikor és milyen feltételekkel léphet érintkezésbe a vele

azonos állampolgárságú fogva tartottal. Ennek egyik lényeges eleme, hogy mindig a külföldi fogva tartottnak kell kérnie a találkozás lehetőségét. Ha a fogva tartott ezt nem kéri, a konzulnak nincs lehetősége közvetlen érintkezésre. Ha a külföldi kéri a találkozást, akkor az adott ország képviselője a rá irányadó szabályok megtartásával a külföldit fogva tartó bv. intézet parancsnokának az engedélyével találkozhat az ezt kérelmezővel, lényegében az ügyvédekkel hasonló körülmények között. A külföldi fogva tartott kérhet anyanyelvén írt sajtóterméket, erre elő is fizethet, feltéve, hogy az adott sajtótermék nem ütközik valamilyen hazai tilalomba.

A Bv. Kódex 2. §-ának (2) bekezdése szerint az elítéltnak joga van *„a személyhez fűződő jogainak, így különösen a jó hírnevének, magántitkának, a személyes adatainak a védelmére, magánlakásának sérthetetlenségére.”* Az alkotmány mindezeket az 59. §. (1) bekezdésében ismeri el. A legfontosabb személyhez fűződő jogokat a Polgári Törvénykönyv (Ptk) VII. fejezete sorolja fel. Ezeket a jogokat összefoglalta és a leglényegesebbeket emelte ki a Bv. Kódex 2. §. (2) bekezdés b) pontja. Közülük a személyes adat fogalmát a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény a következőképpen határozza meg: *„A meghatározott természetes személlyel kapcsolatba hozható adat, az adatokból levonható következtetés. A személyes adat az adatkezelés során mindaddig megőrzi a minőségét, amíg kapcsolata az érintett helyreállítható.”* Különleges adatok a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre, továbbá az egészségi állapotra, káros szenvedélyre, szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adatok.

A személyes adatok kezelését törvény rendelheti el (bármely ezzel foglalkozó törvényt jelenti), míg a különleges adat kezelését az 1992. LXIII. törvény (2) bekezdés 6. pontja – többek között – akkor teszi lehetővé, ha erre a bűnmegelőzés vagy bűnüldözés érdekében törvény elrendeli. Ilyen törvény az 1992. évi LXVI. törvény, melynek 24. §. (1) bekezdése felhatalmazza többek között a büntetés-végrehajtás szerveit a nyilvántartásba felvett adatok teljes körének igénylésére. Ha a büntetés-végrehajtás bármely adatkezelője az elítélt adatainak védelmében jogszabályt sért, a Ptk. 83. §. (1) és (3) bekezdése, illetőleg a Btk. 177/A. és 177/B. §-okba ütközően pedig büntetőjogi felelősséggel tartozik. A magántitok és a levéltitok

megsértését is büntetni rendeli a Btk. 177. §. és 178. §. erre szóló magánindítvány esetében.⁴⁵²

A magánlakás sérthetetlenségének joga az elítélt tulajdonában lévő vagy általa bérelt lakásnak minősülő ingatlanra terjed ki, és a tényleges személyes birtoklás, illetőleg használat szünetelése idejére tartja fenn a jogi oltalmat. E tekintetben az elhelyezésre szolgáló zárka vagy lakóhelyiség nem minősül magánlakásnak abban az esetben sem, ha azt az elítélt egyedül használja.

A Bv. Kódex 2. §-ának (3) bekezdését az alkotmány 66. §-ának (1) bekezdése és a 70/A. §-ának (1) bekezdései alapozzák meg. A Bv. Kódex hivatkozott rendelkezése tiltja a hátrányos megkülönböztetést az elítéltek között nemzetiségi, etnikai hovatartozásuk, társadalmi származásuk, nemük, illetőleg vagyoni helyzetük szerint. Az alkotmány az etnikai különbségtételt tiltja, egyben az etnikai és nemzeti kisebbségeknek jogként biztosítja saját kultúrájuk ápolását, az anyanyelvük használatát, a saját nyelven való névhasználat jogát, az anyanyelvi oktatáshoz való jogot.⁴⁵³

A Bv. Kódex 2. §-ának (4) bekezdése szerint *„az elítéltet a büntetés és intézkedés végrehajtása során jogorvoslati jog illeti meg”*. A jogorvoslati jog tágabb fogalom, mint a panaszjog intézménye, amely annak – a fellebbezés mellett egyik – csak egyik, bár semmivel sem csekélyebb jelentőségű komponense. Ennek a rendelkezésnek az alkotmányos gyökereit az alkotmány 57. §-ának (1) és (3) bekezdése, továbbá az (5) bekezdése tartalmazza. Az alkotmány ugyanis kötelezően előírja, hogy az állampolgárnak *„joga van ahhoz, hogy ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”* A (3) bekezdés kimondja, hogy a *„büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga”*, míg az (5) bekezdésben úgy rendelkezik, hogy: *„a Magyar Köztársaságban a törvényekben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti.”* Az alkotmány 64. §-a alapján *„mindenkinek joga van arra, hogy egyedül vagy másokkal együttesen írásban kérelmet vagy panaszt terjesszen az illetékes állami szerv felé.”*

⁴⁵² Btk. 183. §.

⁴⁵³ Alkotmány 68. §. (2) bekezdés

Különbséget kell tenni büntetés-végrehajtási panasz, kérelem és egyéb panasz, kérelem között. Előbbiről akkor beszélhetünk, amikor az elítélt büntetés-végrehajtási helyzetével (fogva tartási körülmények, munkáltatás, büntetés félbeszakítása, stb.) kapcsolatban sérelmez vagy kér valamit. A büntetés-végrehajtási panasz vagy kérelem írásban vagy szóban terjeszthető elő. Amennyiben elintézése nem tartozik parancsnoki jogkörbe, az intézet illetékes szakszolgálatáé intézi el. Ha az elítélt az intézkedést nem tartja kielégítőnek, panasszal fordulhat az intézet parancsnokához.

A Bv. Szabályzat 6. §. (1) bekezdése szerint *„Ha jogszabály másként nem rendelkezik, a fogva tartottnak a fogva tartással összefüggő ügyében – hivatalból vagy kérelemre – azon intézet kijelölt szervezeti egységének vezetője dönt, ahol a fogva tartott a büntetés vagy intézkedés végrehajtása céljából tartózkodik. A fogva tartott a fogva tartással összefüggő ügyében – a kérelem, bejelentés tárgyának megjelölése nélkül – személyes meghallgatást kérhet az intézet szervezeti egységeinek vezetőitől vagy a parancsnoktól, hozzájuk írásban közvetlenül is fordulhat.”*

E rendelkezés értelmében az ún. kérelmi lapon megjelölt tárgykörtől függően hozhat döntést a bv. intézetben például a nyilvántartási osztály vagy a gazdasági osztály vezetője, nemcsak a parancsnokkal, hanem más beosztást betöltő bv. dolgozóval szabadon is kapcsolat létesíthető, illetve személyes meghallgatás kérhető.

A Bv. Szabályzat 6. § (2) bekezdése előírja, hogy *„A fogva tartott az (1) bekezdés szerinti döntés (intézkedés, határozat) ellen vagy annak elmulasztása esetén panasszal fordulhat a parancsnokhoz. Ha a döntést a parancsnok vagy jogszabályban meghatározott esetekben a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága kijelölt szervezeti egységének a vezetője hozta, a panaszt az országos parancsnok bírálja el.”* Például átszállítás iránti kérelem az egyik intézetből a másikba, vagy soron kívüli látogatás engedélyezése iránti kérelem, illetve a Bv. Kódex 22. §-ának (3) bekezdésében biztosítottak alapján a súlyos beteg hozzátartozójának meglátogatása iránti kérelem, stb.

„Ha jogszabályban meghatározott esetekben a fogva tartott ügyében az országos parancsnok döntött, a panaszt az igazság-ügyminiszter bírálja el.”⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Bv. Szabályzat 6. §. (3) bekezdése

Például a Bv. Kódex 22. §. (1) bekezdésének b) pontja alapján az országos parancsnok engedélyezheti a szabadságvesztés félbeszakítását az esetben, ha a kérelem 10 napnál hosszabb, de három hónapot el nem érő félbeszakításra irányul. Ennek elutasítása esetén lehet a panaszt az igazságügy-miniszterhez előterjeszteni. *„A panaszt a fogva tartott a döntés közlésétől, illetve a döntés elmulasztásától számított 15 napon belül terjesztheti elő. Ha a fogva tartott a panasz megtételében akadályoztatva volt, a 15 napos határidő az akadály megszűnésétől számít.”*⁴⁵⁵ Felhozható erre példaként, hogy az 1995. évi CVII. törvény 16. §-ának (6) bekezdése értelmében *„a kényszerítőeszköz alkalmazásának jogszerűségét a bv. szerv parancsnoka köteles megvizsgálni, majd álláspontjáról a kényszerítőeszköz alkalmazásától számított 8 napon belül értesíti azt, akivel szemben a kényszerítőeszközt alkalmazták.”* Itt a határidő a kényszerítőeszköz (a példa kedvéért: egy dühöngő fogva tartott megbilincseléséről van szó) alkalmazását követő nyolcadik nap vége. Ha ez a nap is eredménytelenül – vagyis a kényszerítőeszköz alkalmazásának jogszerűsége vagy jogszerűtlensége megállapítása nélkül – telik el, az érintett fogva tartott panasszal fordulhat az országos parancsnokhoz ügye tisztázása és a döntés meghozatala végett.

A panaszt 15 napon belül kell elbírálni, de ez a határidő indokolt esetben egy alkalommal 30 nappal meghosszabbítható. A panasszal megtámadott ügyben hozott döntés végrehajtható, hacsak nincs lehetőség arra, hogy az érintett a büntetés-végrehajtási bíróhoz fellebbezzon vagy keresettel forduljon a bírósághoz.

A Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló, többször módosított 1972. évi V. törvény 11. §. c) pontja szerint az ügyész *„meghallgatja a fogva tartottakat, illetve felülvizsgálhatja a büntetőügyben hozott határozatok végrehajtásával kapcsolatos határozatokat.”* A Bv. Szabályzat 7. §. a) pontja is biztosítja, hogy a fogva tartott az egyéb lehetőségein kívül és felül közvetlenül forduljon a bv. felügyeleti ügyészhez, kérve az általa történő meghallgatását.

A fellebbezés mellett az elítéltet megillető – és a büntetés-végrehajtási szerveknél, továbbá az ügyésznél is előterjeszthető – panasz jogáról a Bv. Kódex módosított 36. §. (1) bekezdésének g) pontja is rendelkezik. Ennek értelmében az elítélt jogosult a büntetés-végrehajtási intézetben a büntetés-végrehajtástól független

⁴⁵⁵ Bv. Szabályzat 6. §. (4) bekezdése

szervnél közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére. A panaszok egy része a bv. intézetben belül kerül előterjesztésre és rendezésre, azok a külső törvényességi kontroll szerepét betöltő ügyészhez el sem jutnak. Lehetőség van azonban arra is, hogy a fogva tartott panaszával közvetlenül forduljon a bv. felügyeleti ügyészhez vagy a bv. intézetben előterjesztett panaszának elbírálását sérelmezze az ügyésznél. Az első esetben a bv. felügyeleti ügyész a panaszt maga vizsgálja ki és teszi meg a szükséges intézkedést, illetve eljuttatja azt az elbírálásra illetékeshez. A második esetben a panasz korábbi elbírálásával kapcsolatos eljárás törvényességét ellenőrzi a bv. felügyeleti ügyész, mintegy további kontrollt gyakorolva. Amikor az ügyész a panaszt érdemben vizsgálja, jogorvoslati szerepet is ellát, amely azonban abban is különbözik a klasszikus értelemben vett processzualis jogorvoslattól, hogy nem tekinthető járulékosnak. Ha ugyanis a panaszban foglaltakkal kapcsolatban az ügyész jogszabálysértést állapít meg, akkor is köteles eljárni a törvényesség helyreállítása érdekében, ha az előterjesztő azt már nem kívánja. Az ügyészhez fordulás lehetősége természetesen nem érinti a panaszosnak azt a jogát, hogy emellett sérelmével a jogszabályban meghatározott más jogorvoslati fórumokhoz is forduljon.

A Bv. Szabályzat 7. §. b) és c) pontjában lehetőséget ad arra, hogy a fogva tartott a fogva tartás alatt gyakorolható állampolgári jogainak sérelme esetén az állampolgári jogok országgyűlési biztosához, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosához, valamint a személyes adatok közlésével vagy a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogainak gyakorlásával összefüggő jogsérelmek esetén az adatvédelmi biztoshoz is fordulhat.

*„A fogva tartott kérelemmel, illetve panasszal fordulhat a külön jogszabályokban meghatározott nemzetközi szervezetekhez,”*⁴⁵⁶ például a „Strasbourgban működő Európai Emberi Jogok Bíróságához.

A fogva tartott jogorvoslati jogának érvényesülését az intézetnek biztosítani kell, a jogorvoslati jog érvényesítésével kapcsolatos iratokat a címzettnek haladéktalanul továbbítani kell, s a panaszokat, kérelmeket, bejelentéseket és döntéseket az intézet köteles nyilvántartani. Ez a kötelezettség azt jelenti, hogy nem veszhet el beadvány, és az sem fordulhat elő, hogy egy kérelemre ne szülessen döntés.

⁴⁵⁶ Bv. Szabályzat 8. §-a

Ha kitekintünk e fontos jog biztosításának kérdését vizsgálva, láthatjuk, hogy különféle modellek és megoldások alakultak ki a kontinensünkön. Az országok jelentősebb részében a panasztétel a büntetés-végrehajtási igazgatáson belül áll fenn (Pl. Belgium, Norvégia, Svédország, Svájc, stb.), továbbá ahol alapvetően igazgatási után, de vegyes összetételű bizottságok is közreműködnek a döntéshozatali folyamatban (pl. Hollandia). Angliában a börtön mellett működő felügyelő bizottsághoz, Franciaországban a börtönigazgatón keresztül a bv. bíróhoz, Németországban az intézet vezetőjének intézkedése ellen a bíróság büntetés-végrehajtási kamarájához fordulhat az elítélt, amelynek a döntését még meg is fellebbezheti.

1.2. A büntetés-végrehajtás ideje alatt tovább élő módosult jogok

A büntetés végrehajtása alatt tovább élő jogok egy része módosul a végrehajtás miatt, ezért ezeknek az alkotmányos jogoknak az elvi tisztaságú érvényesülése nem állítható egyértelműen. Egyrészt az alkotmányos jogok lényegesen módosult formái, másrészt a fogva tartás tényéből és körülményeiből fakadó életviszonyok jogi rendezésére szolgáló szabályok. Közös jellemzőjük viszont az, hogy e jogok gyakorlásának engedélyezése nincs a büntetés-végrehajtási hatóság diszkrecionális jogkörébe utalva és a jogok megtagadása, gyakorlásuknak a törvényi kereteken túlmenő korlátozása vagy megtiltása miatt a fogva tartottaknak jogorvoslati joga van.

„Az elítélt állampolgári jogai a következőképpen módosulnak:

- a) a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való joga nem veszélyeztetheti a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát;*
- b) a munkához való jog átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel;*
- c) a véleményét olyan formában nyilváníthatja, amely nem zavarja a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát; ha a közzétételre szánt vélemény sérti a büntetés-végrehajtás rendjét és biztonságát, az ezt tartalmazó iratot le kell foglalni;*

d) a levelezések – a hatóságokhoz és a nemzetközi szervezetekhez küldött levelek kivételével – a büntetés-végrehajtási intézet biztonsága szempontjából ellenőrizhető, az ellenőrzés lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell;

e) távbeszélő használatára a büntetés-végrehajtási intézet lehetőségei szerint jogosult, ez ellenőrizhető, az ellenőrzés lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell;

f) az egyesüléshez, a tanuláshoz való joga, valamint honvédelmi kötelezettségének teljesítése a szabadságvesztés végrehajtásának következtében korlátozott.”⁴⁵⁷

A Bv. Kódex 36. §. (5) bekezdés a) pontja kimondja, hogy „a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog nem veszélyeztetheti a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát.” Ez a korlátozás lényegében a közérdekű adatokhoz való jutás, illetve azok terjesztésében a sajátos bv. viszonyokból következő okokból ered. Nincs ugyanis senki sem a szabadságvesztést töltők közül abban a helyzetben, hogy a bv. intézetben ugyanolyan körülmények között lehessen, mint a szabad életben. Ez pedig, sok más mellett, a közérdekű adatok megismerésének is akadálya.

Az (5) bekezdés b) pontja mondja ki, hogy „az elítélt ... munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel.”

A magyar alkotmány mindenki részére elismeri a munkához való jogot, hiszen a munka végzése nélkül sokak léte veszélybe kerülhetne.

A jelenlegi munkanélküliség, a magyar gazdasági élet helyzete közvetlen hatással van a bv. intézetben fogva tartottak munkalehetőségeire. Ezért is került sor a bv. vállalatok gazdasági társaságokká történő átalakítására, így a korábbi merev termelési szervezet helyett nagyobb lehetőségek teremthetnek meg a gazdasági környezethez való alkalmazkodáshoz. Addig azonban, amíg az egy-egy bv. intézetben kialakítható új vállalkozási formák ezt lehetővé nem teszik, a munkához való jog – sajnos – szünetel a fogva tartottak mintegy 30%-ánál Magyarországon. Az a körülmény, hogy külföldi országokban ez nagyobb arányt képez még, nem jelent felmentést ezen alkotmányos jog érvényesülésének szorgalmazása alól. Ennek egyébként büntetés-végrehajtási szakmai, a büntetés-végrehajtás eredményessége szempontjából is nagy jelentősége van.

⁴⁵⁷ Bv. Kódex 36. §. (5) bekezdés

A hivatkozott rendelkezés nem tartalmazza ilyen esetre a fogva tartottak jogát a járadékra vagy más, a munkanélkülieket érintő segélyre. Ennek oka, hogy amíg a szabad életben munka nélkül élők a társadalom különböző formában támogatja, a bv. intézet lakóinak ellátásáról az állam gyakorlatilag gondoskodik. Hiszen mindenkinek van fekvőhelye, ételmezése és ruházattal ellátása biztosított, tisztálkodási lehetősége szintén.

A véleménynyilvánítás és az információ szabadsága védelme kiterjed a fogva tartottakra is. Törvényben kell meghatározni a korlátozásokat és meg kell indokolni, miért minősülnek szükséges intézkedésnek egy demokratikus társadalomban, különösen a börtönrend védelme vagy az ottani bűnözés megelőzése érdekében. Az Emberi Jogi Bizottság gyakran ítélte meg úgy, hogy a fogva tartottak véleménynyilvánítási és információs szabadságának korlátozása a börtönben lévők helyzetének elkerülhetetlen következménye, mivel a szabadságtól megfosztás bizonyos jogok és szabadságok korlátozásával jár együtt. A korlátozások szerves részét képezik a fogva tartásnak. A bv. intézet rendjének megsértése akkor következik be, ha valaki vagy valakik egy vagy több meghatározott kérdésben kiáltozva, demonstratív módon fejtik ki véleményüket, de megnyilvánulhat teljes csöndben, csak éppen a kapott utasítások vagy a házirend előírásaival ellentétesen cselekszenek. Így pl. a bv. intézet rendjét sérti, ha valaki-valami ellen tiltakozási szándékkal – az étkezéshez vonulás közben leül a folyosó vagy az udvar talajára (padozatára) és onnan nem hajlandó távozni mindaddig, amíg tiltakozása eredményre nem vezet. (Gyakorlatban előfordult esetek.)

A Bizottság egyik 1983-as jelentésében az egyezmény 10. cikkével ellentétesnek ítélte meg, hogy megtiltották a fogva tartottnak az írószer bevitelét a börtönbe, a kéziratoknak a börtönből történő kijuttatását, valamint a napilapokhoz és magazinokhoz való hozzájutását. Ezt a döntést a Miniszteri Bizottság megerősítette. Ennélfogva a fogva tartottnak joga van az információk megismerésére. A kiadványokhoz (könyvek, napilapok és magazinok) hozzájutásnak, akárcsak a rádió- és televízióadások hozzáférhetőségének korlátozását a 10. cikk 2. pontjának megfelelően kell indokolni.

Interjú és dokumentumfilm készítésére szóló engedélynek a börtönigazgatóság általi visszautasítását a Bizottság, mint a fogva tartottnak az Egyezmény 10. cikke 1. pontja szerinti információk és eszmék közlési jogába való

beavatkozásként vette figyelembe. Arra a véleményre jutott viszont, hogy a konkrét ügy körülményei között nem történt meg a 10. cikk megsértése, figyelemmel azokra az egyéb lehetőségekre, amelyek a fogva tartott rendelkezésére álltak az újságíró rendes látogatási időben történő meghívására, hogy ekkor ellenőrzés nélküli beszélgetést folytathasson vele. A filmre vett riportról a Bizottság elismerte, hogy az igazgatóság részéről indokolatlan terhet rótt volna a börtönhatóságokra egy ilyen típusú interjú elkészítéséhez szükséges eszközök biztosítása.⁴⁵⁸

Az Alkotmánybíróság a 13/2001. (V. 14.) AB határozatában úgy foglalt állást, hogy a véleménynyilvánítási szabadság – mint alkotmányos alapjog – magas értéktartalmából következik, hogy a korlátozás alapjául szolgáló érdeksérelemnek különösen súlyosnak kell lennie. A véleménynyilvánítási szabadság a végrehajtás által nem érintett és a végrehajtás lényege miatt a fogvatartás során továbbélő, de szükségképpen módosuló alapjog.

Nem sérti a véleménynyilvánítás szabadságát és a sajtószabadságot önmagában az, hogy a fogvatartottaknak a médiával való kapcsolata szabályozás és ellenőrzés alatt áll. A fogvatartás alapjául szolgáló büntetések: a szabadságvesztés-büntetés és az elzárás, illetve a büntetőeljárási kényszerintézkedés: az előzetes letartóztatás okához és lényegéhez nem csupán a személyes szabadságtól, a mozgásszabadságtól való megfosztás tartozik, hanem a külvilággal való érintkezés szabályozásának szükségessége és ellenőrzésének esetenkénti vagy folyamatos lehetősége is. Más kérdés, hogy az ellenőrzés egyes esetekben (pl. a védővel való kapcsolatban) sajátos elbírálást igényel.

Az Alkotmánybíróság határozatában ugyanakkor azt is egyértelművé teszi, hogy az előzetes letartóztatás okának és céljának alapján elfogadható az előzetesen letartóztatott és a média közötti kapcsolatfelvétel korlátozása, de kizárólag abban az esetben, ha a büntetőeljárás eredményességével, vagy a fogvatartó intézmény rendjének és biztonságának veszélyeztetése megállapítható.

Az Alkotmánybírósági határozat útmutatása alapján a Bv. Kódex 36/C., D., E. §-ai beiktatásával módosult⁴⁵⁹, egyértelművé vált, hogy az elítélt nyilatkozattételi jogát csak ellenőrzés mellett gyakorolhatja. A vélemény nyilvánosságra hozatala

⁴⁵⁸ Emberi Jogi Füzetek. A Bírósági Határozatok Melléklete. 1971/1. HVG-ORAC. Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 1997. Szerkesztők: Szabó Győző és Nagy Gábor. Az Emberi Jogok és Európai Egyezmények 10. cikkének esetjoga az Európa Tanács Emberi Jogi Bizottságának határozatai és jelentései tükrében. 33–34. oldal

⁴⁵⁹ 2008. évi XCII. törvény 7. §

kizárólag a nemzetbiztonság védelme, államtitok közlésének megakadályozása, illetőleg bűncselekmény közvetlen veszélyének fennállása esetén, annak megakadályozása, valamint a büntetés-végrehajtás rendje és biztonsága érdekében korlátozható. Ez azt jelenti, hogy maga a nyilatkozattétel, illetve a nyilatkozat közzététele engedélyezésre kerül vagy megtagadható. Értelmezésem szerint két engedély van, magának a nyilatkozattételnek az engedélyezése és a nyilatkozat tartalmának. Olyan engedély nem adható, miszerint a nyilatkozat csak bizonyos részek elhagyásával tehető meg.

Az elítélt által írt, illetve a részére érkezett levelet – ha a jogszabály másként nem rendelkezik – legkésőbb a második munkanapon továbbítani, illetve kézbesíteni kell. Az elítélt után kell küldeni a levelet, ha közben más intézetbe vagy rendőrségi fogdába szállították; az intézetből engedélyezett távolléte esetén az intézetbe való visszatérés a levél érkezésétől számított 10 napon túli időre várható; időközben szabadítására került sor. A levelek ellenőrizhetők biztonsági okból, a biztonságot sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzése végett. Az ellenőrzés lehet szűrőpróbaszerű, de rendszeres is, az adott helyzettől és tényektől függően. Ennek során a levelet felbonthatják, hogy nem tartalmaz-e biztonságra veszélyes tárgyat vagy információt, ami az Európai Emberi Jogi Bizottság eseti álláspontja szerint nem ellentétes a Konvencióval. Az elítéltnak a hatóságokkal, nemzetközi szervezetekkel és a védővel való levelezése tartalmilag nem ellenőrizhető. Konkrét ügyben az Emberi Jogok Európai Bizottságától érkezett levelet a bv. intézetben felbontották, amivel megsértették az Egyezmény 8. cikkét.⁴⁶⁰ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete Olaszországot a Domenicini ügyben elmarasztalta azért, mert az ügyvéddel folytatott levelezést ellenőrizték.⁴⁶¹

Ha alapos indok merül fel arra, hogy az elítélt részére érkező levelek nem a borítékon megjelölt hatóságtól, nemzetközi szervezettől vagy a védőtől származnak, a levelet – jegyzőkönyv egyidejű felvétele mellett – az elítélt jelenlétében fel kell bontani. Az elítéltek levelezésének ellenőrzése szempontjából nemzetközi szervezetnek az emberi jogok érvényesülésének vizsgálatát végző szervek tekintendők.

⁴⁶⁰ Emberi Jogok Európai Bizottsága 21967/1993. sz. kérelem alapján S. S. kontra Magyarország ügyben hozott jelentése

⁴⁶¹ V. ö.: BH 1997. évi 9. szám 715–717. oldalak

Ha az ellenőrzés során megállapítják, hogy a fogva tartás biztonságát veszélyeztető adatot, információt vagy tárgyat tartalmaz a levél, az nem kézbesíthető az elítéltnak, amit közölni kell vele. A levelet pedig vissza kell küldeni a feladónak. Az elítéltet a levél biztonságát nem veszélyeztető tartalmáról tájékoztatni kell.

A távbeszélő használata ez okból ellenőrizhető, amiről nem maradhat el az elítélt tájékoztatása.

Az egyesüléshez való joggal kapcsolatban szükséges kitérni arra, hogy az egyesületek alapszabályai sokszínűek, ezekben több olyan feltétel is szerepelhet, amely miatt az, aki szabadságvesztését tölti vagy jogerős ítélet hatálya alatt áll, nem lehet az egyesület tagja. Ugyanakkor olyan egyesületi alapszabály is akad, amely ezt nem zárja ki, tehát emiatt nem szűnik meg a tagsági viszony. Az egyesület mindennapi életében való részvétel ilyenkor korlátozott, de nem kizárt. Így pl. ha valaki olyan egyesület tagja, amely egy település helytörténetének feldolgozását vállalta magára, az ezzel kapcsolatos kutatómunka, tanulmány készítése a börtönökben található könyvtárak igénybevételével is elképzelhető. Hasonlóképpen gyakorolható az egyesületi tevékenység, ha nem szükséges állandó közreműködés ahhoz, hogy az illető tagsága fennmaradjon. Ha az egyesületi alapszabály a tagság fenntartásának egyik feltételeként az éves tagsági díj megfizetését írja elő, ez alól nem mentesít, ha valaki szabadságvesztés büntetését tölti. Sok egyesület létezik, amelynek alapszabálya kimondja; aki nem fizet tagdíjat, azt törlik az egyesületből.

A Bv. tvr. 36. §. (5) bekezdés f) pontja tartalmazza a tanuláshoz való jog korlátozását is, hogy a tanuláshoz való jog nem érvényesülhet maradéktalanul az oktatási intézményekben való személyes megjelenés, a tanórákon, gyakorlatokon való részvétel korlátozottsága vagy lehetetlensége miatt. További korlát, ha az oktatási intézmény szabályzata kizárja a tanulmányok folytatását, ha valaki jogerős büntető ítélet hatálya alatt áll.

Joggal és okkal mutatott rá Nagy Zoltán, hogy a Bv. Kódex felsorolása alkotmányjogi szempontból mégsem taxatív, mire kell a kodifikációs munka során figyelemmel lenni.

A Bv. Kódex 36. §. (5) bekezdése felsorolását hiányosnak kell értékelnünk, mivel olyan egyéb jogok is sérülnek a szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt, mint a magántitok, nemzeti, etnikai kisebbségek számára az anyanyelvi oktatáshoz való jog, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog. Ide sorolnám

még a vallásgyakorlást is, mivel annak módja sem lehet teljes körű a végrehajtás ideje alatt.⁴⁶²

1.3. A szünetelő jogok

A szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt állampolgári jogai és kötelezettségei annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy jogszabály rendelkezik, illetve amennyiben az érvényesülés a büntetés céljával ellentétes.⁴⁶³

„A szabadságvesztés végrehajtása alatt szünetelnek az elítéltnak azok az állampolgári jogai és kötelezettségei, amelyek a büntetés céljával ellentétesek, így különösen, amelyekre a közügyektől eltiltás kiterjed”.⁴⁶⁴ Az elítélt tehát nem vehet részt közügyek intézésében, vagyis a Btk. 62. § (2) bekezdése szerint:

„(2)

- a) nem vehet részt népképviselői szerv tagjainak választásában, népszavazásban és népi kezdeményezésben,*
- b) nem lehet hivatalos személy,*
- c) nem működhet népképviselői szerv testületében (bizottságában),*
- d) nem viselhet tisztséget társadalmi szervezetben, köztestületben, közalapítványban, ,*
- e) nem érhet el katonai rendfokozatot,*
- f) nem kaphat belföldi kitüntetést és külföldi kitüntetés elfogadására engedélyt.*

(3) A közügyektől eltiltott az ítélet jogerőre emelkedésével elveszti:

- a) mindazon tagságát, állását, tisztségét vagy megbízatását, amelynek elnyerését az (1) bekezdés kizárja,*
- b) katonai rendfokozatát, továbbá belföldi kitüntetését és azt a jogát, hogy külföldi kitüntetést viselhessen.”*

Megjegyzem, hogy a jogalkotónak helyesebb lett volna a (2) bekezdésre hivatkoznia, mivel a felsorolás ott szerepel.

A szabadságvesztés végrehajtása alatt szünetel továbbá az elítélt joga:

⁴⁶² Alkotmány. 59. §. (1) bekezdés, 68. §. (2) bekezdés, 70/B. §. (1) bekezdés, 70/F. §., 60. §. (2) bekezdés

⁴⁶³ Bv. Kódex 32. §.

⁴⁶⁴ Btk. 41. §. (3) bek.

„a) a szabad mozgáshoz és tartózkodási hely megválasztásához;

b) a gyülekezéshez;

c) a sztrájkhoz, valamint

d) a választójoga és

e) a szülői felügyeleti joga.”⁴⁶⁵

A szabad mozgáshoz és tartózkodási hely megválasztásához való jogot a Bv. tvr. 26., 28. §-ai, továbbá a Btk. 41-44. §-ai korlátozzák. A Btk. előírásai azt határozzák meg, hogy milyen bűncselekményért melyik fokozatban kell a szabadságvesztés büntetést végrehajtani, míg a Bv. tvr. azt rögzíti, hogy az adott fokozatban mekkora a szabad mozgás lehetősége. A fegyház fokozatban lévő elítélt a büntetés-végrehajtási intézeten belül is csak engedéllyel és felügyelet mellett járhat (ehhez hasonló helyzetben van az előzetesen letartóztatott is). A börtönfokozatú elítélt a bv. intézet kijelölt területén, a fogházas pedig az egész intézet területén (kivéve az elzárt részeket) közlekedhet.

A tartózkodási hely megválasztásának joga nemcsak abban az értelemben szünetel, hogy az elítélt nem döntheti el, hol kívánja letölteni büntetését, de azt sem határozhatja meg, hogy az intézeten belül melyik zárkában kíván tartózkodni.

A gyülekezési jogra vonatkozóan az 1989. évi III. törvény, míg a sztrájkjogra vonatkozóan az 1989. évi VII. törvény határozza meg a jogok gyakorlásának módját, illetve annak tilalmát. Ha valaki a „rácsok mögött”, a határozott tilalom ellenére ezt a két politikai jogot gyakorolná, már azok előkészülete is bűncselekmény, „fogolyzendülés” lehetne.⁴⁶⁶ Ez a korlátozás a politika jellegű gyülekezésekre vonatkozik. Tehát nem zárja ki a vallásgyakorlás során a hívők csoportos részvételét az istentiszteleteken, valamint a sportrendezvényeken a szurkolók részvételét. Ugyanúgy nem esnek korlátozás alá egyéb nagyobb csoportokat mozgó események, így a bv. intézeteken belül a napirend szerinti étkezések, az oda be- és kivonulás, a szabad levegőn tartózkodás és sok más napirendi feladat teljesítése. Tehát az elítélt gyülekezéshez való joga csak politikai jellegű gyülekezés esetén szünetel, azaz nem lehet tüntetni, nem lehet különböző felvonulásokat tartani, mivel ezek sértik a bv. intézet rendjét, és mint ilyenek fegyelemsértésnek, súlyosabb esetben bűncselekménynek minősülnek.

⁴⁶⁵ Bv. tvr. 36. §. (6) bek.

⁴⁶⁶ Btk. 246. §. (5) bekezdés

Szintén szünetel az elítélt sztrájkhoz való joga, amelyet az alkotmány 70/C. §. (2) bekezdésében egyébként is külön törvényekhez köt, azok keretein belül lehet gyakorolni. A sztrájkról szóló 1989. évi VII. törvény – egyéb esetek mellett – tiltja a szabadságvesztés büntetés hatálya alatt állók sztrájkhoz való jogát is.

A választójognak a szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatti szünetelését az Alkotmány, a Btk. és a választójogi törvények is tartalmazzák. Megfontolandó lenne az újrászabályozás az Európai Emberi Jogi Bíróságnak az Egyesült Királyság elleni ügyben hozott eseti döntésére figyelemmel.

A szülői felügyelet legfontosabb szabályait a házasságról, a családról és a gyámságról szóló, többször módosított 1952. évi IV. törvény VIII. fejezete tartalmazza. Aki szabadságvesztés büntetését tölti, gyakorlatilag lehetetlen, hogy szülői felügyeleti jogát gyakorolni tudja. A gyermek gondozására, tartására nincs módja. Ugyancsak nehéz elképzelni, hogy a kiskorú gyermek értelmi és erkölcsi fejlődése a börtönből a helyes irányba terelhető. A Családjogi törvény (1952. évi IV. törvény) 91. §. (1)bekezdés b) pontja is kimondja, hogy szünetel a szülői felügyelet akkor, ha a szülő ténylegesen akadályozva van.

A szülői felügyelet jogához tartozik a kiskorú vagyonának kezelése és a törvényes képviselőtének ellátása is. Természetesen ezekre sincs mód a szabadságvesztés végrehajtása során.

Itt jegyezhető meg, hogy ez a két jog a bíróság döntése alapján, ha a bűncselekményt a szülő a gyermeke sérelmére követte el, nemcsak szünetel, hanem ítélettel meg is szüntethető. A családjogi törvény 89. §-a a jövőre nézve visszaállíthatja azonban a szülői felügyeleti jogot az esetben, ha a megszüntetést eredményező ok már nem áll fenn. A szünetelő jogok felsorolása sem teljes. Nagy Zoltán ide sorolja a társadalmi és gazdasági szervezetek létrehozásának jogát.⁴⁶⁷

A Bv. Kódex 1996. március 1-jével új 36/A. §-sal egészült ki, amely részletesen kifejti a 36. §. (1) bekezdés h) pontjában megjelölt jogot. Eszerint lehetővé kell tenni minden elítélt számára azt, hogy az egyházak lelkészei vagy más képviselői lelki gondozásában részesíthessék. (Egyházon valamennyi Magyarországon elismert és működő egyházat kell érteni.) Nevesített joga lett az elítéltnak az egyházi házasságkötés és az egyházi temetés, továbbá a keresztesítés. Az az elítélt viszont, akinek magatartása, bűncselekménye, veszélyessége a bv. intézet

⁴⁶⁷ Alkotmány 70/C. §. (1) bekezdés

rendjét vagy biztonságát veszélyezteti, eltiltható a közös istentiszteleten való részvételtől. Ugyanakkor az eltiltottak és a magánelzárás fegyelmi fenytést töltők lehetőséget kapnak arra, hogy a lelkésszel ellenőrzés nélkül, egyénileg találkozassanak. A bv. intézet köteles elősegíteni az egyház szociális gondozói tevékenységét, az elítélt szabadulásához való felkészítéséhez nyújtott szolgálatait. Jogosult az elítélt magánál tartani a vallásgyakorláshoz szükséges kegytárgyakat.⁴⁶⁸

E jogok gyakorlását a bv. intézet a házirendjében meghatározott időben és módon biztosítja. A lelkésszel való kapcsolattartást a bv. intézet ellenőrzés nélkül teszi lehetővé, ezt a kapcsolattartást az elítélt és a lelkész is kezdeményezheti. A súlyos, életveszélyes állapotban lévő elítéltet kérésére a lelkész soron kívül is felkeresheti. A magántitok védelmét szolgálja, hogy az intézet a lelkésztől nem kérhet felvilágosítást a működése során tudomására jutott adatokról. Ugyanakkor a lelkész sem avatkozhat be a bv. intézet szakmai tevékenységébe.⁴⁶⁹ A bv. intézetek parancsnokai kötelesek elősegíteni, hogy a bejegyzett egyházak vallásgyakorlási és lelki gondozási jogosultsága a fogvatartottak igényei szerint érvényesüljön. Nevesített joga lett a fogvatartottaknak az egyházi házasságkötés és az egyházi temetés, keresztelés.

A szolgálat végzi az istentiszteleteket, bibliaórákat és hitoktatást, egyéni és közösségi lelki gondozás, rendszeres fogadóórákat tart, továbbá életismereti, valláserkölcsi oktatást is. Feladatuk még a más vallások képviselői bv. intézetekben történő tevékenységének és a börtönmissziók munkájának koordinálása.

Az Európai Emberi Jogi Bizottság különösen korai esetjogában a vallásszabadság védelmét a börtönökben szigorúan értelmezte. Az 5442/72. számú kérelem tárgyában a Bizottság a rab vallásszabadságának gyakorlását olyan tevékenységekre korlátozta, amelyet a vallásgyakorlat szükséges részének tekintett. Úgy találta konkrét esetben, hogy a kérelmező nem tudta bizonyítani, cikkei megjelenése egy újságban egy gyakorlat kötelező része, így a kérelmet elutasította. Más vallás folyóiratára előfizetés megtagadását is jogosnak ítélte a Bizottság.

Az egyes büntetés-végrehajtási jogok csoportosíthatók. Így vannak ellátási (pl. az elhelyezéshez, étellemezéshez, ruházathoz, egészségügyi ellátáshoz, a már megállapított nyugellátáshoz és baleseti ellátáshoz való jog), kapcsolattartási

⁴⁶⁸ Bv. Szabályzat 1. számú melléklet 6. pont

⁴⁶⁹ V. ö.: Bv. Szabályzat, IM. rendelet 93–99. §-ai

(levelezés, látogatás, csomag küldése és fogadása, távbeszélő használata, munkáltatóval, karitatív szervezet tagjával, pártfogóval kapcsolat) újrafogalmazott büntetés-végrehajtási körülmények között sajátosan érvényesülő alkotmányos jogok (vallásgyakorláshoz való jog, munkához való jog, művelődéshez való jog stb.)

Az elhelyezés (elszállásolás) a biztonsági követelményeknek megfelelően zárkában vagy lakóhelyiségben történik: egységes követelmény, hogy emberhez méltó, egészséges, kulturált legyen, feleljen meg a higiéniai követelményeknek.⁴⁷⁰

Az élelmezéssel szembeni követelmény, hogy feleljen meg az elítélt életkorának, egészségi állapotának és a szabadságvesztés végrehajtása alatti tevékenységének.⁴⁷¹ Az élelmezés normák alapján történik (a normákat a Bv. szabályzat 7. sz. melléklete tartalmazza), legalább napi három étkezést – ebből legalább egy alkalommal meleg ételt – kell az elítélt részére biztosítani. Kivételesen (rendkívüli esemény, illetve az elítélt szállításának idején) kizárólag hideg étellel is ellátható.

Az elítélt az ellátását saját költségére kiegészítheti, munkadíjából és letéti pénzéből – a parancsnok által meghatározott időben és módon – szükségleti cikkeket, így különösen élelmiszert, dohányterméket, tisztálkodási és levelezésre szolgáló cikkeket vásárolhat. Erre a célra a tartási költségekhez hozzájárulás összegével csökkentett munkadíjának fogházban és átmeneti csoportban 90, börtönben 85, fegyházban pedig 80 százalékának megfelelő összeget fordíthat.⁴⁷²

A ruházati ellátás az évszaknak megfelelő formaruha, alsóruha és lábbeli, a dolgozó elítélteknek ezen túl munkaruha biztosítását jelenti. A formaruha nem lehet megalázó vagy lealacsonyító.⁴⁷³

Az elítélt egészségének védelmére, egészségügyi ellátására az egészségügyi jogszabályok az irányadók, a gyógyszerellátás – és az önhibáján kívül nem dolgozó elítélt részére a szükséges gyógyászati segédeszköz – az elítéltet térítésmentesen illeti meg.⁴⁷⁴

A hozzátartozóival és a külvilággal való kapcsolattartásra vonatkozó jogok fontos szerepet töltenek be a társadalomba visszailleszkedés esélyeinek a megőrzésében, javításában.

⁴⁷⁰ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés a/ pont, 46. §. (1) bekezdés a/ pont

⁴⁷¹ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés a/ pont

⁴⁷² Bv. Szabályzat 153. §.

⁴⁷³ Bv. Szabályzat 149. §. (1) bek.

⁴⁷⁴ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés a/pont, 47. §. (2) és (3) bekezdés

A külvilággal fenntartható kapcsolatok jellemzően egyoldalúak: az intézet feltételeitől függően gondoskodni kell, hogy az elítelt tájékozódhasson a világ eseményeiről, az ország politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életéről.⁴⁷⁵ Ehhez – lehetőség szerint – a zárkakat fel kell szerelni rádióval és televízióval⁴⁷⁶, de az elítelt a saját televízióját, elemmel működő rádiókészülékét is használhatja.⁴⁷⁷ Jogosult az intézet könyvtárának igénybevételére, emellett – saját költségére – sajtótermékeket is megrendelhet.⁴⁷⁸ Kapcsolatai a végrehajtási fokozat és a szabadságvesztés még hátralevő tartama függvényében szélesebbek is lehetnek.

A hozzátartozóival levelezhet, a levelek gyakorisága és terjedelme nem korlátozott.⁴⁷⁹ A végrehajtás fokozatától függetlenül legalább havonként látogatót fogadhat, egy alkalommal legfeljebb két kiskorút és két felnőttet, legalább harminc perc időtartamban. Ez az időtartam a látogató vagy az elítelt kérelmére további 30 perccel meghosszabbítható. Két sajátos előírás is olvasható e tárgykörben, melyek közül az egyik azt szabályozza, hogy az elítelt más intézetben fogva tartott hozzátartozójával milyen feltételekkel találkozhat, a másik a különleges biztonságú körleten elhelyezett elítelt látogatójára vonatkozik, aki az elítélttel csak zárt fülkéből, telefonon keresztül beszélhet és élelmiszert, illetve más tárgyat a látogatáskor nem vehet és nem adhat át.

Az állampolgári jog korlátai a bv. intézet rendjére és biztonságára vonatkozó előírásokkal indokolható.

Ha az elítelt vagy a látogató a látogatás rendjét megsérti (akár túlzott hangoskodással is), és figyelmeztetés ellenére sem hagyja abba, a látogatás megszakítható. Kötelező a látogatás megszakítása abban az esetben, ha az elítelt vagy látogatója olyan magatartást tanúsít, amely az intézet biztonságát közvetlenül sérti vagy veszélyezteti. A látogatás erre kijelölt helyiségben, asztal mellett történik, de ha az intézet biztonsága indokolja, elrendelhető, hogy a beszélgetés rácson keresztül történjék.⁴⁸⁰

A kapcsolattartási jog az intézet lehetőségeitől függően távbeszélő használatára is kiterjed.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Bv. Szabályzat 78. §.

⁴⁷⁶ Bv. Szabályzat 3. számú melléklete

⁴⁷⁷ Bv. Szabályzat 1. számú melléklete

⁴⁷⁸ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés m/ pont

⁴⁷⁹ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés b/ pont

⁴⁸⁰ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés c/ pont, 6/1996. (VII.12.) IM. rendelet 89. §.

⁴⁸¹ Bv. Kódex 36. §. (5) bekezdés e/ pont

A telefonálás szabályait (a telefonhasználat rendjét és feltételeit) az intézet házirendje határozza meg.⁴⁸²

Az elítélt legalább havonként kaphat és küldhet csomagot.⁴⁸³ Az elítélt részére érkező csomag súlya az öt kg-ot nem haladhatja meg, és mindazon tárgyakat tartalmazhatja, amelyeket engedéllyel magánál tarthat. Ha a túlsúlyos csomag ruhaneműt, illetve tisztasági szereket tartalmaz, az átadása engedélyezhető.⁴⁸⁴

Hozzá tartozónak nem minősülő személyekkel is tarthat az elítélt kapcsolatot a felsorolt módokon, ha erre – kérelmére – engedélyt kap. Levelezése ez esetben is korlátlan, azonban a látogatás gyakoriságára és a látogatók számára, valamint a csomagküldemény mennyiségi határára vonatkozó rendelkezésektől eltérni nem lehet.

Az elítélt kapcsolatot tarthat ügyvédjével, külföldi állampolgárságú elítélt pedig hazája diplomáciai, illetve konzuli képviselőjével is. A csomagküldés azonban ellenőrizhető, mivel az nem tartozik a védői feladatok teljesítéséhez, a védői jogok között sem szerepel.

Jogosult az elítélt – felügyelettel vagy anélkül – meglátogatni súlyosan beteg hozzátartozóját, részt vehet a hozzátartozója temetésén. Az intézet parancsnoka elrendelheti bilincs használatát, kivételes esetben megtagadhatja a látogatás, illetőleg a temetésen való részvétel engedélyezését.⁴⁸⁵

Az elítélt a munkavégzéssel összefüggésben a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre, munkavédelemre, egy évi munkavégzés után húsz munkanap fizetett szabadságra jogosult.⁴⁸⁶ Jogosult az elítélt pihenésre, szabadidőre, naponként legalább egy órai szabad levegőn tartózkodásra.

A dolgozó elítéltek részére a munka befejezése és a másnapi munkakezdés között legalább nyolc óra összefüggő pihenőidőt kell biztosítani. Emellett a napi munkaidőn belül legalább húsz perc munkaközi szünetre, hetente pedig a heti pihenőidőre is jogosult.⁴⁸⁷

A szabad levegőn tartózkodás a fogva tartottakat megillető olyan jog, melynek gyakorlására nem kötelezhetőek. A Bv. Szabályzat 50. §. (1) bekezdése értelmében a zárkák biztonsági ellenőrzése naponta kötelező, melynél a fogva tartott

⁴⁸² Bv. Szabályzat 34. §. (2) bekezdés j/ pont

⁴⁸³ Bv. Kódex 36. §. (3) bekezdés

⁴⁸⁴ Bv. Kódex 91. §.

⁴⁸⁵ Bv. Kódex 22. §. (3) bekezdés

⁴⁸⁶ Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés d/ pont, 45. §. (6) bekezdés

⁴⁸⁷ Bv. Szabályzat 113–115. §.

nem lehet jelen, ezért a fogva tartott a biztonsági ellenőrzés időtartamára köteles a zárkát elhagyni. Amennyiben a bv. intézet a sétára menni nem kívánó fogva tartottat csak a zárka biztonsági ellenőrzéséhez feltétlenül szükséges idő tartamára kötelezi a zárka elhagyására és a szabad levegőn tartózkodásra, mert az őrzés-biztonság előírásai szerinti távoltartást másképp nem tudja megoldani, úgy az intézet eljárása nem jogszerűtlen. A fogvatartotti jogok gyakorlásának módja ugyanis a büntetés-végrehajtás rendjét nem sértheti.⁴⁸⁸ Abban az esetben azonban, amennyiben az orvos a fogva tartott napközben történő fekvését, illetőleg a betegszobai elhelyezését javasolta vagy rendelte el, akkor a fogva tartott a szabad levegőn tartózkodásra a zárka biztonsági ellenőrzésének időtartamára sem kötelezhető. Ilyenkor a fogva tartottnak a biztonsági zárkaellenőrzésről való távollétét – az őrzés-biztonság szabályai betartásával – más módon kell biztosítani.

A Bv. Kódex 36. §. (1) bekezdés f) pontban az elítéltek jogaként jelöli meg, hogy a már megállapított nyugellátást és baleseti nyugellátást a meghatalmazott személy kezéhez vagy a büntetés-végrehajtási intézethez folyósíttathatja, ha üzemi balesetet – új elnevezés szerint: munkabalesetet – szenvedne, jogosult a baleseti ellátásra és a baleseti egészségügyi ellátásra.

A nyugdíjfolyósítás tehát nem szakad meg azért, mert az erre jogot szerző személy valamilyen bűncselekménye miatt szabadságvesztés büntetést kapott és azt a bv. intézetben tölti le.

A nyugdíjra jogot szerzett elítélt saját belátása szerint dönthet úgy, hogy az általa szabályosan meghatalmazott személy rendszeresen felvegye a havi nyugdíját vagy baleseti nyugdíját, de dönthet úgy is, hogy a bv. intézetbe, a letéti számlájára kerüljön. Ez utóbbi mellett szól az a nem lényegtelen körülmény, hogy a letétre kerülő pénzből rendszeresen fordíthat saját szükségleteire fokozatának megfelelő összegű forintot és így – ha nem tud munkát végezni – nincs hátrányos helyzetben azokhoz képest, akiknek a büntetés-végrehajtás munkát tud biztosítani.

A munkabaleset bekövetkezése után – hasonlóan a szabad élethez – az elítélt is jogosult a baleseti ellátásra és a baleseti egészségügyi ellátásra. Itt igen lényeges feltétel az, hogy ez a baleset az elítéltet a munkavégzéssel összefüggésben érje, a balesetet és a sérülését ne saját maga okozza!

⁴⁸⁸ Bv. Kódex 2. §. (6) bekezdés, 33. §. (1) bekezdés c/ pont, 117. §. (1) bekezdés a/ pont, 124. §. (1) bekezdés b/ pont, Bv. Szabályzat 2. §. (2) bekezdés

Ez utóbbi eset ugyanis nem teszi lehetővé, hogy a sérült térítésmentesen és a munkát végzőkkel azonos jogi megítélés alapján kaphassa meg az ellátást.

A jogállamiság gyakorlati érvényesítése az elítéltet a személyes megjelenés korlátozottsága mellett is megilleti. Amikor nincs lehetőség a személyes megjelenésre, az elítélt nevében és képviselőjében meghatalmazott, illetve jogi képviselő is eljárhat az általános szabályoknak megfelelően. Vannak olyan ügyek, amelyekben az elítélt személyes megjelenése kötelező. Büntető ügyben történő idézés alapján az elítéltet a megjelölt helyre és időre az intézet előállítja. Értesítésre csak akkor, ha a megjelenést ő vagy a védője kérte.

Nem büntető ügyben három esetben kötelező az elítélt előállítása – megjelenési szándékától függetlenül –, mégpedig, ha a bíróság tanúként, az apaság és a származás megállapítása iránti perben személyes megjelenésre kötelezéssel félként, gondnokság alá helyezés iránti perben alperesként idézi. A polgári és a közjegyzői eljárásban való részvétel szempontjából a Bv. Szabályzat 190. §-a fontos szabályokat tartalmaz: *„(1) Az elítéltet – ha a tárgyaláson meg kíván jelenni – elő kell állítani, ha félként, a személyes megjelenés kötelezettségével idézik. (2) Az (1) bekezdésben foglaltakon kívül az intézet akkor állítja elő az elítéltet, ha az előállítását kéri és annak költségeit megelőlegezi. (3) Ha az elítélt az előállítás költségeit nem tudja megelőlegezni, az intézet tájékoztatja, hogy költségmentességet, illetve pártfogó ügyvéd kirendelését kérheti. Az intézet az előállítás költségeit az elítélt írásbeli kérelmére kivételesen megelőlegezheti, ha a kérelemben a költségek visszafizetését vállalja. (4) A bírósági ügyekben való előállításra vonatkozó szabályokat a közjegyzői eljárásra is megfelelően alkalmazni kell.”*

Más a helyzet akkor, ha az idézésben nincs arról szó, hogy az érintett peres félnek személyesen kell megjelennie a tárgyaláson. Ekkor ugyanis – bármennyire részt kívánna is venni –, csak akkor kerülhet sor az előállításra, ha az ezzel kapcsolatos költségeket – ez pedig a legtöbb esetben több ezer forint – megelőlegezi. Erre a letétben lévő pénz adhat fedezetet. A rendelet kivételesen lehetővé teszi azt is, hogy a letéti pénzzel nem rendelkező elítélt helyett az előállítás költségeit megelőlegezzék, ennek azonban az a feltétele, hogy az elítélt a visszafizetést garantálja.

Az IM rendelet azt is lehetővé teszi – költségkímélési céllal –, ha a bíróság az elítélt előállítása miatt keresi meg a bv. intézetet, hogy a meghallgatására ne annál

a bíróságnál kerüljön sor, amelyik az előállítást tartalmazó idézést küldte, hanem a bv. intézet székhelye szerint illetékes bíróságnál. Ha az elítélt élni kíván ezzel a lehetőséggel, úgy kérelmét az idézést kiadó bíróságnál kell előterjesztenie.

A terhes és kisgyermekes nő egészségét védő és a gyermekek fejlődését szolgáló, a Bv. Kódexben nem érintett jogai nem korlátozhatók. Ha a szülésre a szabadságvesztés végrehajtása idején kerül sor, az újszülöttet hathónapos koráig az anyjával együtt kell elhelyezni. Kivételesen engedélyezhető, hogy a csecsemő egyéves koráig anyjával együtt a büntetés-végrehajtási intézetben maradjon.⁴⁸⁹

Jogosult az elítélt előkészületeket tenni a szabadulására, ennek keretében a szabadulása utáni munkába állása és letelepedése érdekében a munkáltató, valamint karitatív szervezetek megbízottjával és pártfogóval való érintkezésre.

A szabadságvesztés végrehajtása során az elítéltet ért kárért a Polgári Törvénykönyv szerint, a munkájával összefüggésben ért kárért a Munka Törvénykönyvének értelemszerű alkalmazásával az Igazságügyi Minisztérium felelős. A kártérítési igényt a bv. intézet elismeri vagy elutasítja. A határozat ellen a bv. intézet parancsnokához lehet fellebbezni. Ennek elutasítása esetén pedig az elítélt keresettel fordulhat a bírósághoz.

Ha a kár bekövetkezett, annak megtérítését a fogva tartott a bv. intézetnél kérheti. Meg kell jelölnie, hogy milyen körülmények között, miben és hogyan keletkezett a kára. Arról is nyilatkoznia kell, hogy a kár bizonyítását milyen eszközökkel (pl. tanú) kívánja biztosítani. A bv. intézethez előterjesztett igényben természetesen meg kell jelölnie azt is, hogy mekkora a bekövetkezett kár összege.

Az intézet a kérelmet megvizsgálja. A vizsgálat során meghallgatja – jegyzőkönyv felvétele mellett – a károsultat, meghallgatja a tanúkat, szükség esetén helyszíni bizonyítást, bizonyítási kísérletet végez.

Az előterjesztett kérelem és bizonyítási eljárás, illetve a kivizsgálás során szerzett adatok, tények összevetése után a bv. intézet határozattal dönt. A határozattal szemben a fogva tartottnak a határozat kézhezvételétől számított 15 napon belül joga van fellebbezni az intézet parancsnokához. A fellebbezésben meg kell jelölni mindazokat az okokat és érveket, esetleges újabb bizonyítékokat, amelyek alapján a megfellebbezett határozat megváltoztatását a károsult el kívánná érni. Az intézet parancsnoka további 15 nap alatt hozza meg a döntését és azt ugyancsak határozattal

⁴⁸⁹ Bv. Kódex 36. §. (4) bekezdés

közli. A határozat ellen további fellebbezésnek már nincs helye, de ugyanakkor – a kézhezvételtől számított 30 napon belül – az intézet székhelye szerinti bíróság előtt polgári peres eljárást lehet kezdeményezni. A bíróság előtt a fogva tartottnak bizonyítania kell az előterjesztett kárigény jogalapját és összecszerúségét. Szükség esetén – ha erre a bíróság így intézkedik – saját forrásból kell fedeznie az esetleges költségeket is. (Ha megnyeri a pert, akkor természetesen a megelőlegezett költségeket visszakapja.)

Ha a kárigény nem volt alapos, úgy a pert indító károsultnak meg kell térítenie azokat a költségeket, amelyeket eredménytelen pereskedése miatt a büntetés-végrehajtásnak okozott. Ennek mértékéről is – ítéletében – a bíróság határoz.

A fogva tartottakat ért károk rendezésével foglalkozó 13/1996. (XII.23.) IM. rendelet 16. §-a szerint a fogva tartottat a bv. szerv írásban köteles felhívni az őt ért kár megtérítése iránti igény előterjesztésére. Ennek a rendelkezésnek a legfontosabb tartalmi eleme, hogy a kártérítési igény elévülése csak akkor kezdődik, amikor a bv. szerv a kárigény előterjesztésének lehetőségére a fogva tartottat írásban felhívta, és a kárt szenvedett fogva tartott a felhívást átvette (az átvételt aláírásával kell igazolnia). A felhívásban a bv. szerv kötelessége közölni a kártérítési eljárás leglényegesebb szabályait, így az igény érvényesítésének határidejét, a kérelem alapját képező bizonyítékok felsorolását és csatolását, a kártérítés jogalapjának meghatározását és megfelelő indoklását, a tényleges kártérítési összeg pontos megjelölését, ezen belül a vagyoni és nem vagyoni károk meghatározását, továbbá mindazokat a lényeges eljárási szabályokat, amelyeket ez a rendelet tartalmaz. A szabadságvesztés végrehajtása a büntetés-végrehajtási szerveknek a közhatalom gyakorlása során kifejtett olyan intézkedő tevékenysége, amelyre az államigazgatási jogkörben történt károkozás szabályait kell alkalmazni.⁴⁹⁰

A fogvatartottat ért ruházati kár és az általa az intézetbe bevitt – az intézet parancsnoka által engedélyezett – tárgyak eltűnése, megrongálódása esetén a bv. intézet a Polgári Törvénykönyv szerint felel. Nem felel azokért a tárgyakért, amelyeket a fogva tartott engedély nélkül vitt be, illetve tart magánál. Nem terheli az intézeteket felelősség akkor sem, ha a fogva tartott saját tulajdonú tv-készüléket vagy rádiót vitt az intézetbe és az ott (tehát a zárkában) megrongálódik, ellopják. A fogva

⁴⁹⁰ Ptk. 349. §, Pp. 23. §. (4) bek. b) pont, BH 2001. 319.

tartott ezeket a tárgyakat ugyanis saját felelősségére és kockázatára viheti be, tehát neki kell mindent megtennie annak érdekében, hogy ezekben kár ne keletkezzen.

A kártérítési igény elismeréséről vagy elutasításáról a büntetés-végrehajtási intézet határozatot hoz, mely ellen a Bv. Kódex a károsult részére fellebbezési jogot biztosít. A Legfelsőbb Bíróság törvényességi határozatában⁴⁹¹ kifejtett álláspontja szerint a Bv. Kódex szövegéből nem következik, hogy államigazgatási eljárásról van szó, ennél fogva az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatára vonatkozó szabályok alkalmazására sem kerülhet sor, illetve lehetőség van perindításra akkor is, ha elkészttség miatt utasította el a bv. szerv a fellebbezést.⁴⁹²

Kártérítési igény érvényesítésének határideje a felhívástól számított 3 év abban az esetben, ha a kárigény a fogva tartott munkavégzése során keletkezett károsodással függ össze, 5 év abban az esetben, ha a kár nem munkavégzés alatt, hanem más körülmények között következett be. Ha a munkavégzés során baleset miatt keletkezett a sérülés, úgy a kártérítési igényhez mellékelni kell a munkabalesetnél felvett baleseti jegyzőkönyvet is. A baleseti jegyzőkönyv tartalma sok esetben már eleve meghatározza a kártérítési igény elbírálásának eredményét. Ha ugyanis a baleseti jegyzőkönyv a munkaadó (pl. a bv. intézet vagy a büntetés-végrehajtási kft.) felelősségét állapítja meg, vagy a sérültet vétkesnek nyilvánítja, a kártérítés iránti igény nagy valószínűséggel megalapozott lesz. Abban az esetben azonban, amikor a baleseti jegyzőkönyv a kárt szenvedett fogva tartott felelősségét állapítja meg (részben vagy egészben), a kártérítési igény jogalapja is kétségesse válik.

A kártérítési igény esetében mindig pontosan meg kell határozni a kár keletkezésének okát és mértékét, továbbá, hogy a kár megtérítésére a károsult pontosan milyen összegű kártérítést szeretne kapni. A kár lehet vagyoni jellegű – pl. a saját ruházatban, saját tulajdonú eszközökben, stb. bekövetkezett kár –, de lehet nem vagyoni jellegű is. Ez utóbbi – mivel a nem vagyoni károkat is pénzbeli kártérítéssel lehet részben vagy egészben megtéríteni – némi magyarázatra szorul. A jelenleg hatályos munkajogi vagy polgári jogi előírások ez ügyben nem tartalmaznak semmilyen előírást. Ennek tartalmát rábízzák a kártérítési ügyben szereplő személyekre, végső soron a bíróság megítélésére. A nem vagyoni kár

⁴⁹¹ P. törv. III. 20.350/1988. szám

⁴⁹² V. ö.: BH 1988. évi 448. hat.

ugyanis olyan, a sérülés előtti, a károsult által rendszeresen és igazolható módon gyakorolt cselekvés, amelyre az elszenvedett sérülés miatt a jövőben nem, vagy csak nagy nehézségek árán lesz lehetőség, továbbá a károsult megjelenésében – pl. arcvonások torzulása – bekövetkezett hátrány. Az első esetben pl. egy láb vagy egy kéz részbeni elvesztése is lehetetlenné teheti a korábban gyakorolt sportokat, a külső megjelenésbeli kár pedig az adott szakma gyakorlását hátráltathatja. A felsorolt példák nem merítik ki a nem vagyoni károk teljes körét. A nem vagyoni kár érvényesítésekor minden esetben hitelt érdemlő módon kell a sérült és károsodott személynek a kár mértékét bizonyítania.

Az IM rendelet 16. §-ának (2) bekezdése természetesen nem köti kizárólag a bv. szerv felhívásához a kártérítési igény előterjesztheségét, hanem a károsultnak és meghatalmazottjának bármikor módot ad a kártérítési igény írásban történő benyújtására. A jogszabály azt is lehetővé teszi, hogy a fogva tartott a kártérítés iránti igényét a bv. szervnél jegyzőkönyvbe diktálja.

Az IM. rendelet 16. §-ának (3) bekezdése kimondja, hogy *„a jogerős határozat alapján a fogva tartott javára megállapított kártérítést a bv. szerv a teljesítési határidőn belül köteles megtéríteni. A fogva tartott eltérő rendelkezése hiányában a kártérítés összegét a fogva tartott letétjében kell elhelyezni.”*

A teljesítési határidőt a bv. szerv határozatának rendelkező része tartalmazza, és azt általában 15 napban szokás meghatározni.

1.5. Egyes elítélti jogosultságok gyakorlásának ideiglenes felfüggesztése

A Bv. Kódex 37/A §-a felhatalmazza a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokát az elítéltek meghatározott csoportjára nézve egyes elítélti jogok gyakorlásának teljes vagy részleges felfüggesztésére, szabályozva annak lehetséges okát (jogcímét), tartamát, tartalmát (mely jogokat érint) és – garanciális szabályként – a felfüggesztés indokoltságának a felülvizsgálatát.

Ezek a következők:

a) az intézkedés oka (jogcíme): a büntetés-végrehajtási intézet rendjét, a fogva tartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető esemény;

b) tartama: az esemény felszámolásának ideje, de legfeljebb öt nap, amit az országos parancsnok további öt nappal meghosszabbíthat;

c) tartalma: azok a jogosultságok, amelyek egészére vagy meghatározott részére az intézkedés kiterjed;

- kapcsolattartási jogok (levelezés, látogatás, csomagküldemény, telefonhasználat, külső szervekkel érintkezés a szabadulás előkészítése érdekében, külföldi kapcsolata hazája diplomáciai képviselőjével);

- munkavégzés;

- iskolai tanulmányok folytatása, tanulmányi szabadság;

- szabad levegőn tartózkodás;

- szabadidőben gyakorolható jogok (önképzés, sajtótermékek kézbesítése, televízió műsorainak nézése, sportolás, művelődés)

Az intézkedést kiváltó ok előidézésében vétlen elítélt részére az elmaradt jogainak a gyakorlását utólag lehetővé kell tenni.

d) Az intézkedés indokoltságának felülvizsgálata

Az elítéltek egyes jogainak felfüggesztésére vonatkozó intézkedés elrendeléséről vagy meghosszabbításáról az ügyészt haladéktalanul értesíteni kell. Az ügyész

- az intézkedés indokoltságát haladéktalanul megvizsgálja,

- annak tartalmát megváltoztathatja,

- a jogok gyakorlásának a felfüggesztését megszüntetheti.

1.6. A jogok gyakorlása, a jogérvényesítés eszközei

A büntetés-végrehajtási jogszabályok meghatározzák az elítéltek kötelességei teljesítésének rendjét, emellett a jogok gyakorlására, a jogvédelemre és a jogsérelmek orvoslására is széles körű lehetőségeket biztosítanak.

Az elítéltet megillető állampolgári, illetőleg a büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó jogosultságok jelentős része kizárólag személyesen gyakorolható (mint például a személyiségi jogok, ellátási jogosultságok), más jogaik pedig egészben vagy részben a helyettesítést, mások megbízását vagy felkérését igénylik.

A Bv. Szabályzat 2. §-a azért mondja ki, hogy az elítélt a jogait

- személyesen,
- törvényes képviselője,
- jogi képviselője, illetve
- meghatalmazottja útján gyakorolhatja.

A jogok gyakorlásával összefüggő követelmények:

- nem veszélyeztetheti az intézet rendjét és biztonságát, ezen felül véleményem, szerint
- az nem sértheti a közérdeket és mások jogait.

a) Általános jogérvényesítési eszköz: a kérelem

Az elítélt a jogosultságai jelentős részét közvetlenül, külön engedély nélkül gyakorolhatja, egyes jogai érvényesüléséhez azonban a büntetés-végrehajtási intézet közreműködése is szükséges. Tipikusan ilyennek tekinthető például a fokozat szabályainál enyhébb szabályok alkalmazása esetén az intézetből eltávozáshoz való jog, az iskolai (szakmai vagy általános) képzésben való részvétel, amikor a kérelem szerepe annyi, hogy az intézet a saját munkarendjébe beillessze, a végrehajtás rendjével összehangolja a jog érvényesülését.

A kérelem a jogosultságok gyakorlásán túl eszköze annak, hogy az elítélt – egyedi elbírálás alapján – jogszabály által nem kizárt, de engedélyhez kötött tevékenységet folytathasson (mint például kapcsolattartás hozzátartozónak nem minősülő személlyel, vagy az intézet nyújtotta munkalehetőségek közül a neki legmegfelelőbbet végezze).

Ha a kérelem jogosultság gyakorlására irányul, annak elutasítása az elítéltnak jogsérelmet jelent: a döntés ellen jogorvoslati jogával élhet.

A kérelem irányulhat az ügyészhez is az elítélt bűnügyével kapcsolatos tájékoztatás iránt, illetve annak felülvizsgálatára. Kérelmi lapon, de ügyészi ellenőrzés alkalmával szóban is kérhet az elítélt meghallgatást a bv. felügyeleti ügyésztől.

b) Az elítélt jogainak védelmét, a jogsérelmek orvoslását szolgáló eszközök: az elítélt panaszjoga, a fellebbezés és a kereset

A panasz olyan kérelem, amely egyéni jogsérelem vagy érdeksérelem megszüntetésére irányul és elintézése nem tartozik más, jogilag szabályozott eljárásra.

A panasz irányulhat a fogva tartással összefüggő és attól független jogsérelem orvoslására. Ez utóbbi esetben a panaszt az intézet az elítélt által megjelölt címzetthez továbbítja.

Ha a panasz a szabadságvesztés végrehajtásával összefügg, a Bv. Szabályzat 6. és 7. §-a rendelkezései szerint az elítélt

- fogva tartás helyéül szolgáló intézet szervezeti egységének a vezetőjéhez, annak döntése ellen;

- az intézet parancsnokához, ha az ügyet ő bírálta el;

- a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága kijelölt szervezeti egysége vezetőjéhez;

- az ő döntésével szemben a büntetés-végrehajtás országos parancsnokához fordulhat.

- Ha az ügyben az országos parancsnok hozta a sérelmesnek tartott döntést, a panaszt az igazságügy-miniszter bírálja el.

A jogsértőnek tartott döntéssel szembeni panaszt a döntés közlésétől, ha az elítélt a panasztételben akadályoztatva volt, annak megszűnésétől számított tizenöt napon belül kell előterjesztenie. Az elbírálás határideje harminc nap, de ha az ügy jellege szükségessé teszi, soron kívül.

Az elítélt a fogva tartással kapcsolatos ügyében közvetlenül fordulhat:

- a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészhez, kérheti az ügyész általi meghallgatását, panaszával kapcsolatos intézkedések, illetőleg mulasztások felülvizsgálatát;

- a fogva tartás alatt gyakorolható állampolgári jogainak a sérelme esetén az állampolgári jogok országgyűlési biztosához, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosához;

- személyes adatainak kezelésével vagy a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogainak gyakorlásával összefüggő jogsérelem esetén az adatvédelmi biztoshoz;

- nemzetközi szervezetekhez (mint például az Emberi Jogok Európai Bíróságához, a CPT-hez), ha ezt külön jogszabályok lehetővé teszik.

A fellebbezés a sérelmezett határozat megtámadása. Az elítélt fellebbezéssel élhet

– a büntetés-végrehajtási intézet magánelzárást kiszabó határozata ellen a büntetés-végrehajtási bíróhoz. A fellebbezésnek a magánelzárás végrehajtására halasztó hatálya van (Bv. Kódex 43. §. (4) bekezdés)

– a büntetés-végrehajtási bíró döntései ellen (Bv. Kódex 6. §. (3) bekezdés c) pont.)

c) Polgári jogi, családjogi ügyekben a perindítás eszköze a kereset. Az elítélt minden olyan jogvitás ügyben keresettel fordulhat a bírósághoz, amely a szabadságvesztés büntetéssel nincs kapcsolatban, ha ezt az ügy jellege szerinti jogág eljárási szabályai megengedik.

A büntetés-végrehajtási jogviszonyban az elítélt

– az intézet kártérítésre kötelező határozata és

– az elítélt kárigényét elbíráló határozat

ellen fordulhat a közléstől számított harminc napon belül a határozatot hozó büntetés-végrehajtási szerv székhelye szerint illetékes bírósághoz.⁴⁹³

A fogva tartottakra vonatkozóan további jogok, illetőleg a már deklarált jogok végrehajtásának tárgyában fontos rendelkezések szerepelnek a miniszteri rendeletben, a Bv. Szabályzatban. Ez utóbbi rendeletben további nagyon fontos emberi-állampolgári jogok szerepelnek, melyek gyakorlásának is törvényi megfogalmazást kellene nyernie. Így a fogva tartottak jogaik gyakorlásának módja⁴⁹⁴, a bv. intézet kötelezettsége a fogva tartottak személyiségi jogainak védelmében⁴⁹⁵, panaszjog, stb.

A hazai jogszabályok a legfontosabb jogok körében általában követik az Európai Börtönszabályokról szóló ajánlásokat.

Egyes részletszabályokban eltérés mutatkozik, más fontos(abb) normák kialakításában szemléletbeli különbség van a hazai jogszabályok és az Európai Börtönszabályokról szóló ajánlás között.

⁴⁹³ Bv. Kódex 34-35. §.

⁴⁹⁴ Bv. Szabályzat 2. §. (1) bekezdés

⁴⁹⁵ Bv. Szabályzat 4. §.

2. Az elítélt kötelelességei

2.1. Az elítélt állampolgári kötelelességei

Az állampolgári kötelezettségek egy részét a büntetés-végrehajtási jogszabályok a végrehajtás idejére adaptálják, ezek – részben változatlanul, részben módosítással – fenntartanak egyes állampolgári kötelezettségeket.

a) A szabadságvesztés általában nincs hatással az állampolgári kötelelességekre, így

- a jövedelmi és vagyoni viszonyainak megfelelően az elítéltnak is hozzá kell járulnia a közterhekhez: ha például adóköteles jövedelemmel rendelkezik, a személyi jövedelemadót, forgalomból ki nem vont gépjárműve után a lakhelye szerinti önkormányzat által kivetett adót, az általa vásárolt árucikkek után az általános forgalmi adót, a külföldről érkezett csomagküldemény esetén a vámot, egyéb jogcímen az illetéket neki is meg kell fizetnie;

- teljesítenie kell a munkavédelemmel, környezetvédelemmel összefüggő kötelelességeit;

terheli a

- feljelentési kötelezettség a Btk-ban megjelölt esetekben (Btk. 150. §.);
- köteles tanúvallomást tenni és azt csak a Be. szerinti esetekben tagadhatja meg (Be. 79-98. §.);

- ha az elítélt más ügy terheltje, ebben az ügyben a bizonyítási eljárás lefolytatása során köteles magát szakértői vizsgálatnak alávetni és tűrni, hogy a szakértő a szakvélemény megadásához szükséges vizsgálatot elvégezze (Be. 106. §.). Nem kötelezhető azonban az elítélt arra, hogy műtétnek vagy műtétnek minősülő vizsgálati eljárásnak vesse alá magát.

- Az elítélt sértetti minőségben köteles a szakértői vizsgálat elvégzését egyéb módon (pl. adatszolgáltatással) is elősegíteni. (Be. 106. §.).

- Az elítéltnak is tartózkodnia kell az alaptalan feljelentésektől, mert ennek vele szemben is büntetőjogi és büntetés-végrehajtási jogi következményei lehetnek.

Ha az elítélt magánvádlóként szerepel, köteles a bizonyítási indítványával felmerülő bűnügyi költséget előlegezni, feltéve, hogy költségmentesség nem illeti meg.

A Ptk., a Pp., illetve a Vht. alapján az elítéltet terhelő kötelezettségek közül kiemelhető:

- az elítélt a tanúvallomást – polgári perben is – csak a jogszabály szerinti esetekben tagadhatja meg (Pp. 170. §., 286. §.(2) bekezdés);

- az elítélt köteles tartózkodni alaptalan polgári per kezdeményezésétől, mert az joggal való visszaélésnek minősül és fegyelmi, valamint anyagi konzekvenciákkal jár;

- ha az elítélt félként (Pp. 48. §.) szerepel polgári, munkaügyi peres eljárásban, az eljárási szabályok szerint a feleket terhelő kötelezettségek alól nem mentesül csak azért, mert szabadságvesztést tölt. Így terheli őt a közreműködési, a bizonyítási kötelezettség, stb.

- Perköltség, illetékfizetési kötelezettség szintén a polgári peres eljárás szabályai szerint terhelheti.

- A szabadságvesztés töltése nem mentesíti az elítéltet a polgári végrehajtás alól, köteles eltérni, hogy keresményére – a jogszabályok betartásával végrehajtást vezessenek.

- Hozzá kell járulnia gyermeke jogainak (így a családhoz, a testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz való jog) biztosításához.

b) Egyes állampolgári kötelezettségekre nézve büntetés-végrehajtási jogszabály is tartalmaz rendelkezéseket.

c) Korlátozott bizonyos mértékig az elítéltnak – mint más ügy terheltjének – a jelenléti kötelezettsége. Az elítélt ennek saját jószántából nem tud eleget tenni. A jogi szabályozás a bv. intézet kötelességévé teszi az elítélt előállítását, amennyiben ezt az illetékes hatóság szükségesnek tartja. Nem terheli az elítéltet ilyenkor a büntető ügyben előállítás, más büntetés-végrehajtási intézetbe szállítás, az elmeállapot megfigyelésének költsége.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ V. ö.: Bv. Kódex 33. § (3) bekezdése

2.2. A szabadságvesztésre elítélt büntetés-végrehajtási jogi kötelességei

A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt személyre a bíróság jogerős ítélete által létrejött büntetés-végrehajtási jogviszony a végrehajtás teljes tartamára érvényes, törvényben megállapított kötelezettségeket hárít.

A kötelességekről szóló legátfogóbb, legáltalánosabb és minden büntetőjogi szankcióra kiterjedő szabály arról rendelkezik, hogy az elítélt köteles magát a büntetés, illetőleg az intézkedés végrehajtásának alávetni.⁴⁹⁷ E kötelesség már az ítélet jogerőre emelkedésétől érvényes, és a megszegése alapját képezi további jogkövetkezmény alkalmazásának, így a meg nem fizetett pénzbüntetés, a nem teljesített közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatásának, a jelentkezési kötelezettség elmulasztása esetén a szabadlábon lévő elítélt elővezetése, körözése elrendelésének, ha pedig a büntetés-végrehajtási intézetbe befogadását követően vonja ki magát a végrehajtás alól (megszökik, engedély nélkül eltávozik vagy az engedélyezett távollétról a meghatározott időpontig nem tér vissza), büntetőjogi és fegyelmi felelősség megállapításának.

A büntetés-végrehajtási kötelezettségek részben aktív, részben passzív jellegűek: azaz az elítéltet valamilyen cselekvésre szorítják, illetve meghatározott cselekménytől eltiltják.

Sajátosságuk még, hogy csak átmeneti jellegűek, tehát csak a szabadságvesztés végrehajtásának ideje alatt hatályosulnak, az elítélt szabadulásával aktualitásukat veszítik és helyükbe teljességgel a szabad állampolgárt terhelő kötelezettségek lépnek.

A Bv. Kódex 33. §. (1) bekezdése szerint az elítélt köteles – különösen

a) a szabadságvesztést a büntetés-végrehajtási szervek által meghatározott helyen tölteni;

b) eltérni a más nemű és más fokozatú elítéltektől való elkülönítést, az életkori, kriminológiai, biztonsági, nevelési és egészségügyi szempontok szerinti csoportba sorolását;

⁴⁹⁷ Bv. Kódex 2. §. (6) bekezdés

c) a büntetés-végrehajtás rendjét, biztonsági és higiéniai követelményeit megtartani, a kapott utasításokat teljesíteni;

d) a kijelölt munkát a szakismereteinek és képességeinek megfelelően, fegyelmezetten elvégezni, a munkavédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani;

e) a bv. intézet tisztántartását és ellátását szolgáló munkában díjazás nélkül, alkalmasszerűen – a külön jogszabályban meghatározott mértékben – részt venni;

f) alávetni magát a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek, a műtétre az egészségügyi jogszabályok irányadók;

g) a tartására fordított költséghez – a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka által megállapított összeggel – hozzájárulni, kivéve, ha önhibáján kívüli okból nem dolgozik és nem részesül nyugellátásban vagy baleseti nyugellátásban.

ad.a) A szabadságvesztés végrehajtásának helyét – a bíróságnak a végrehajtási fokozatról szóló rendelkezése betartásával – a büntetés-végrehajtási szervezet jelöli ki vagy a későbbiek során változtatja meg. Emellett a Bv. Kódex 24. §-a lehetőséget ad arra, hogy az elítélt szabadságvesztés büntetését lehetőleg a lakóhelyéhez legközelebb eső büntetés-végrehajtási intézetben töltsse le.

A végrehajtás helyének meghatározásánál természetesen jelentősége van a biztonsági követelményeknek, a lakóhelyhez legközelebbi intézet telítettségének, a foglalkoztatási lehetőségeknek és egyéb célszerűségi szempontoknak is. Ha valaki olyan betegségben szenved, hogy nem kerülhet össze az egészséges elítélttársakkal, gyógyulásaig a Bv. Központi Kórházba kerül, függetlenül annak a lakóhelyétől való távolságától. „A szerzett immunhiányos tünetcsoport vírusával fertőzött fogva tartottakat – fokozott védelmükre, a közösség védelmére és sajátos egészségi állapotukra figyelemmel – fokozattól függetlenül az arra kijelölt bv. intézetben kell elhelyezni.”⁴⁹⁸

Behatárolja a kijelölési jogot továbbá a Btk. 111. §. (1) bekezdése, amely értelmében ugyanis a fiataikorú szabadságvesztését a fiataikorúak büntetés-végrehajtási intézetében kell végrehajtani. További behatárolást jelent a Btk. 127. §. (1) bekezdése, amely szerint ha az elítélt a szolgálatban megtartható, katonai fogdában kell végrehajtani a katonára kiszabott, egy évet meg nem haladó szabadságvesztést a Btk. 44. §-ában meghatározott esetben.

⁴⁹⁸ 5/1998. (II. 6.) IM rendelet 43. §.

Az elítélt túrni köteles, hogy a büntetését a kijelölt intézetben hajtják végre, az erre vonatkozó döntéssel szemben jogorvoslati kérelemmel nem élhet. Ez nem jelenti azonban azt, hogy nem kérelmezheti – akár ő, védője, hozzátartozója – a lakóhelyéhez közelebb eső intézetbe szállítását.

Általános követelmény, hogy az elítélt éjjel és nappal a számára kijelölt büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodjék.

Az intézet az elítélt lakó- és tartózkodási helyét jelenti a büntetés végrehajtásának teljes tartama alatt, onnan csak jogszabályban meghatározott esetekben lehet távol. A jogszabály szerint megengedett távollét lehet teljes vagy ideiglenes. A teljes távollét – amikor az elítélt mind a nappalt, mind az éjszakát bv. intézeten kívül tölti – esetei a következők:

- a szabadságvesztés büntetés félbeszakítása,
- nyomozás céljából történő kiadás,
- polgári kórházi elhelyezés,
- az elmeállapot megfigyelése,
- rövid tartamú eltávozás,
- enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása keretében történő eltávozás,

Az ideiglenes távollét – amikor az elítélt csak átmenetileg, rövid időre vagy csak meghatározott napszakban van távol – esetei:

- kimaradás jutalom (24 órát nem haladhat meg),
- enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása keretében látogató bv. intézeten kívül fogadása esetén,⁴⁹⁹

– peres eljárásban bíróságra, ügyészi és nyomozóhatósági kihallgatásra, továbbá közjegyzőhöz előállítás,

- más intézetbe átszállítás,
- intézeten kívüli munkavégzés,
- külső egészségügyi szakrendelésre előállítás,
- súlyosan beteg hozzátartozója meglátogatása, illetve hozzátartozójának a temetésén való részvétel címén.

⁴⁹⁹ Bv. Kódex 28/A. §. (3) bekezdés c/ pont

ad. b.) Az elítélt köteles eltérni a más nemű és más fokozatú elítéltektől való elkülönítést, az életkori, kriminológiai, biztonsági, nevelési és egészségügyi szempontok szerinti csoportba sorolását.

Az elítéltek elkülönítése és csoportosítása, mint a büntetés-végrehajtási szervezet feladatai a szabadságvesztés végrehajtása céljának elérését, feladatának teljesítését, továbbá a végrehajtás rendjét és biztonságát szolgálják.

ad. c.) Az elítélt köteles a büntetés-végrehajtás rendjét, biztonsági és higiéniai követelményeit megtartani, a kapott utasításokat teljesíteni.

A büntetés-végrehajtás rendjének fogalma nem szűkíthető le az intézet rendjére. Kérdésként merülhet fel, hogy a végrehajtás rendje megsértésének tekintendő-e, ha az elítélt valamely állampolgári kötelezettségét szegi meg a végrehajtás ideje alatt akár cselekvéssel, akár mulasztással. Miután a Bv. Kódex 32. §. értelmében az elítélt állampolgári kötelezségei annyiban szünetelnek, amennyiben erről az ítélet vagy a törvény rendelkezik, a végrehajtás rendje megsértésének kell tekinteni, ha az elítélt ezeket az állampolgári kötelezettségeket megszegi.

Az elítélt számára a szabadságvesztés végrehajtásának általános szabályai mellett a legközvetlenebb, az intézeten belüli élet mindennapi vagy rendszeresen ismétlődő eseményeit meghatározó szabályokat a parancsnok által kiadott házirend tartalmazza. Rendelkezéseinek – így a napirendnek, az intézeten belüli mozgásnak, a foglalkoztatásnak, a munkavégzésnek, a magatartási és viselkedési, valamint egyéb szabályoknak – a betartása az elítéltek számára kötelező.

A büntetőjogi szankciók törvényes keretek között, jogszabályok által meghatározott módon történő végrehajtásának elemi feltétele a tételes szabályozás mellett az, hogy a büntetés-végrehajtási jogviszony alanyai a vonatkozó rendelkezéseket betartsák. A rend fenntartása a büntetés-végrehajtási szervezet feladata, s ehhez a szervezet tagjai megfelelő jogosítványokkal, közöttük az elítélteknek közvetlenül kiadható utasítás jogával rendelkeznek. Az elítélt számára a kiadott utasítás teljesítése kötelező, nem mérlegelheti annak jogszerűségét vagy célszerűségét és a végrehajtását nem tagadhatja meg. Az utasítás jogszerűségéért az azt kiadó személy felelős.⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Bv. Szabályzat 2. §. (2) bekezdése

Ha például valaki megsérti a higiéniai szabályokat, az nemcsak neki, hanem valamennyi társának is kellemetlen hátrányokat okozhat. Ezért fontos a napi tisztálkodás és a zárkák, lakóhelyiségek, a folyosók és minden más lakóhelyiség folyamatos tisztán tartása, az öltözők, a ruházat, általában annak a szűk környezetnek rendben tartása, ahol a büntetési időt le kell tölteni. Ezért sem teheti meg senki, hogy a szükséges orvosi vizsgálatokon való részvételt, illetve a vizsgálatokat megtagadja. Nem egy esetben ezek a vizsgálatok olyan betegségeket tárnak fel, amelyekről az elítélt esetleg nem is tudott. Összefügg ezzel a gyógykezelés eltérésével kapcsolatos kötelezettség is, hiszen annak megtagadása nemcsak a beteg saját egészségét, hanem társaiét is veszélyeztetheti.

ad. d.) Köteles az elítélt a kijelölt munkát szakismereteinek és képességeinek megfelelően, fegyelmezetten elvégezni, a munkavédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani.

Az elítélt munkával foglalkoztatása a büntetés-végrehajtási jogviszony keretében történik, az elítélt érdekeit szolgálja és a számára jogosultságokat is keletkeztet. Célja, hogy elősegítse testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék. A munka kijelölésénél meghatározóak az intézet adottságai (milyen munkáltatás feltételei biztosíthatóak az adott büntetés-végrehajtási intézetben), az elítélt testi és szellemi képessége, emellett lehetőség szerint figyelembe kell venni a szakmai képzettségét és érdeklődését is.⁵⁰¹ A munkavégzésre, munkavédelemre a Munka Törvénykönyve általános szabályait kell alkalmazni, ha büntetés-végrehajtási jogszabályok ettől eltérően nem rendelkeznek. A büntetés-végrehajtás rendje megsértésének kell tekinteni, ha az elítélt fegyelmezetlenül dolgozik.

Munkavégzési kötelezettsége alól az elítélt csak jogszabályban meghatározott esetekben mentesül. Ezek:

- amíg az állampolgári kötelességét teljesíti,
- közeli hozzátartozója súlyos betegsége vagy halála esetén legalább két munkanapon át, ha a parancsnok a látogatást, illetve a temetésen való részvételt engedélyezte,
- ha keresőképtelen beteg,

⁵⁰¹ Bv. Kódex 44. §. (1)-(3) bekezdés

– a kötelező orvosi vizsgálat teljes időtartamára, valamint a véradás miatt távol töltött időre, de legfeljebb egy munkanapra,

– ha elháríthatatlan ok miatt nem tud a munkahelyén megjelenni. (Ilyennek minősül az intézetnek az elítélt jogai érvényesítésével, illetve kötelezettségei teljesítésével kapcsolatos, valamint a fogva tartás rendjének és biztonságának a fenntartása érdekében tett intézkedése),

– a munkáltató engedélye alapján.⁵⁰²

A környezetvédelmi előírások megtartása a szabadságvesztés idején is változatlanul fennálló állampolgári kötelesség, de csak arra a helyre lehet szorítani értelemszerűen, ahol az elítélt tartózkodhat.

ad. e.) Az elítélt köteles a büntetés-végrehajtási intézet tisztán tartását és ellátását szolgáló munkában díjazás nélkül, alkalmasszerűen – a külön jogszabályban meghatározott mértékben részt venni.

E törvényi kötelesség arra szorítja az elítéltet, hogy a lakókörnyezetéül szolgáló intézet tisztaságának fenntartásához, ellátásához tevékenyen járuljon hozzá. Ennek ideje a napi négy órát, havonta összesen a 24 órát nem haladhatja meg.⁵⁰³

Az intézet tisztán tartását és ellátását szolgáló munkának kell tekinteni a takarítást, nyersanyagok ki- és berakását, az alkalmi, kisebb karbantartási munkákat, stb.

ad. f.) Köteles az elítélt alávetni magát a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek is.

A szabad emberek általában saját elhatározásuk alapján vesznek részt orvosi vizsgálaton, gyógykezelésük is a kérésükre történik. Kivételnek azok a betegségek minősülnek, amelyek tekintetében az általános szűrővizsgálaton, ennek eredményétől függően gyógykezelésen – az állami egészségügyi szolgálat felhívására – mindenki köteles részt venni.

A szabadságvesztés végrehajtása büntetés-végrehajtási intézetben történik, ahol zárt környezetben jelentős számú embernek kell együtt élnie. A befogadáskor történő általános, a későbbiekben pedig időszakosan, illetve szükség szerint végzett szűrővizsgálatok hiányában egyes betegségek elterjedésének, az elítéltek tömeges megbetegedésének a fokozott veszélyével kellene számolni. Ennek a megelőzését

⁵⁰² Bv. Szabályzat 104. §. (2) bekezdés

⁵⁰³ Bv. Szabályzat 102. §. (2) bekezdése

szolgálja elsősorban az orvos által szükségesnek ítélt vizsgálat és gyógykezelés túrásának a kötelezettsége. Az is lényeges szempont, hogy a szabadságvesztés végrehajtása nem eredményezheti az elítélt egészségkárosodását. A betegen befogadott vagy a szabadságvesztés végrehajtása során megbetegedett elítélt gyógykezelése, általában az egészség megőrzése – az ő közreműködése mellett – a büntetés-végrehajtási szervezet feladata, és hozzájárul a szabaduláskor a társadalomba történő beilleszkedés esélyének a javításához is.

„A fogva tartott egészségügyi ellátása visszautasításával kapcsolatos joga – a saját és a közösség egészségének védelme érdekében –

a) veszélyeztető, illetve közvetlen veszélyeztető állapot fennállása esetén,
b) életveszélyes állapot, valamint várhatóan maradandó egészségkárosodás elhárítása miatt,

c) közegészségügyi-járványügyi érdekből,

d) törvényben meghatározott esetekben korlátozható.”⁵⁰⁴

Amennyiben a fogva tartott a felsorolt esetekben az előzetes tájékoztatás ellenére megtagadja az együttműködést, az orvos köteles a vizsgálatot vagy kezelést – a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvényben meghatározott intézkedések mellett – elvégezni.

A fogvatartottak részére biztosítani kell az első befogadáskor az EKG szűrésen és a megbetegedések korai felismerését célzó rutinszerűen alkalmazott laboratóriumi szűrővizsgálaton, valamint évente tüdőszűrésen, a nőknek nőgyógyászati szűrésen való részvétel lehetőségét.⁵⁰⁵

Az általános túrási kötelezettség nem terjed ki

- az orvosi kísérletre és
- a műtéti beavatkozásra.

Az orvosi kísérletek – így például új gyógymódok, új gyógyszerek kipróbálása – elítélten még annak beleegyezésével sem végezhetők.¹⁹⁴

Műtéti beavatkozás – a közvetlen életveszély elhárítását szolgáló műtét kivételével – csak a beteg előzetes hozzájárulásával történhet. E tekintetben az egészségügyi jogszabályok az irányadók.

⁵⁰⁴ A fogva tartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998. (III.6.) IM rendelet 4. §. (3) bekezdése

⁵⁰⁵ A fogva tartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998. (III.6.) IM rendelet 8. §. (1) bekezdése

ad. g.) Az elítélt köteles a tartására fordított költséghez – a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka által megállapított összeggel – hozzájárulni, kivéve, ha önhibáján kívüli okból nem dolgozik, és nem részesül nyugellátásban vagy baleseti nyugellátásban. A hozzájárulás összege nem lehet kevesebb, mint az egyhavi munkadíj egy százaléka. Az elítélt önhibájából akkor nem dolgozik, ha annak oka fegyelmi vétség vagy bűncselekmény elkövetése, illetve ha munkaképtelen állapotát szándékosan maga okozta.

Az elítélt tűrni köteles, hogy a keresményének a letétben lévő **pénzének** a külön jogszabályban meghatározott részét a szabadulás idejére a büntetés-végrehajtási intézet az elítélt számára tartalékolja.⁵⁰⁶ A kötelezően tartalékolt összeg a mindenkor alapmunkadíjjal egyenlő.⁵⁰⁷

Az elítélt továbbá köteles tűrni, hogy a büntetés-végrehajtás rendjét sértő cselekmény, illetőleg bűncselekmény megelőzése és megakadályozása érdekében megmotozzák, a személyes használati tárgyai átvizsgálhatók, vele szemben törvényben meghatározott esetben és módon kényszerítő eszközök alkalmazhatók, szükség szerint biztonsági okból elkülöníthető.⁵⁰⁸

Az Alkotmánybíróság 132/2008. (XI. 6.) AB határozatában megállapította, hogy a Bv. tvr. az előzetes letartóztatást, illetve szabálysértés miatt elzárást töltő személyek esetében a biztonsági intézkedést alkalmazható motozásra, ezen belül a testüreges átvizsgálására nem adott felhatalmazást. Az Alkotmánybíróság döntésének megfelelően 2009. augusztus 9-től hatályosan már törvény határozza meg pontosan az említett fogvatartottakra is kiterjedően a fogvatartottak testi integritását érintő biztonsági intézkedések végrehajtásának azon szabályait, amelyek a végrehajtás lényegi elemeit rögzítik. Így a Bv. Kódex 33. § (4) bekezdése hatályos szövege szerint: „A büntetés-végrehajtás rendjét sértő cselekmény, illetőleg bűncselekmény megelőzése és megakadályozása érdekében az elítélt – a testüregre is kiterjedően – megmotozható, személyes használati tárgyai és ruházata átvizsgálhatók, vele szemben mozgáskorlátozó eszköz alkalmazható, biztonsági okból elkülöníthető (a továbbiakban együtt: biztonsági intézkedések), illetve az elítélttel szemben külön törvényben meghatározott esetben és módon kényszerítő eszközök alkalmazhatók. A

⁵⁰⁶ Bv. Kódex 33. §. (3) bekezdése

⁵⁰⁷ Bv. Szabályzat 161. §. (3) bekezdés

⁵⁰⁸ Bv. Kódex 33. §. (4) bekezdés

motozást, illetve a ruházat átvizsgálását az elítélttel azonos nemű személy – ide nem értve a motozásnál közreműködő orvost – végezheti, és az nem történhet szeméremsértő módon. A test üregeinek átvizsgálását csak orvos végezheti. Mozgáskorlátozó eszközként – testi sérüléssel nem járó módon – bilincs (rögzítő övvel vagy anélkül), vezető bilincs vagy a végtag rögzítésére alkalmas más eszköz az intézkedésre okot adó körülmény megszűnéséig, de folyamatosan legfeljebb tizenkét óra tartamban alkalmazható, ha az elítélt egészségi állapota ezt megengedi.”

Szintén jogszabályban – ha nem is a Bv. Kódexben – nevesített kötelezettsége az elítéltnak a formaruha viselése. A formaruháról, annak rendszeres tisztításáról és karbantartásáról a büntetés-végrehajtási intézet gondoskodik, az elítélt pedig köteles azt megóvni, rendeltetésszerűen használni és a kisebb, szakértelmet nem igénylő javításokat rajta elvégezni. A formaruha nem lehet megalázó, elalacsonyító.⁵⁰⁹

Az elítélt köteles a szabadságvesztés végrehajtása során vagy azzal összefüggésben az általa okozott kárt megtéríteni. A kártérítésre az elítéltet a károkozás jellegének megfelelően a Polgári Törvénykönyv, illetőleg a Munka Törvénykönyve, mint irányadó jogszabályok alkalmazásával az intézet határozattal kötelezi, amely ellen a közléstől számított harminc napon belül keresettel fordulhat a bírósághoz.⁵¹⁰

A kárfelelősség sajátosságai:

– A károkozás egyben a büntetés-végrehajtás rendjének megsértése is, a kárfelelősség együtt jár a fegyelmi felelősséggel. A kárfelelősség nemcsak reparációs, hanem nevelési célt is szolgál.

– A büntetés-végrehajtási kárfelelősség elemei: a jogellenes magatartás; okozati összefüggés a jogellenes és felróható magatartás, valamint a következmény között; a büntetés-végrehajtási nevelési célzat, a reparáció.

– A büntetés-végrehajtási kárfelelősség alapvető funkciója a kármegelőzés, hogy az elítélt ismét ne okozzon kárt. Természetesen nem szorulhat háttérbe a jóvátétel szempontja sem.

⁵⁰⁹ Bv. Szabályzat 149. §.

⁵¹⁰ Bv. Kódex 34. §. (1) és (2) bekezdés

– Sajátossága az is, hogy károsult lehet az elítélt társa, büntetés-végrehajtási dolgozó, a bv. intézet, a külső munkáltató vagy annak dolgozója. A károsult személyétől függetlenül azonos eljárásban kell tisztázni a károkozás tényét, valamint a kár összegének megállapítását is.

Az elítélt kárfelelőssége során egyrészt a munkával összefüggésben okozott kárról, másrészt nem munkával összefüggésben okozott kárról beszélhetünk.

Milyen munkával összefüggésben keletkezhet kár?

Minden olyannal, amelyet az elítélt díjazásért vagy díjmentesen köteles elvégezni. Ilyen lehet a gazdasági társaságoknál, más munkáltatónál vagy a bv. intézet ellátásával és fenntartásával kapcsolatban végzett tevékenység.

Ezekben az esetekben is jelentősége van annak, hogy valaki szándékosan vagy gondatlanul okozta-e a kárt és annak is, hogy olyan dologban keletkezett kár, amely az elítélt kizárólagos birtokában, használatában van. Pl. szerszám, műszer, stb.

A kártérítési eljárás lefolytatása attól függ, hogy ki a károsult. Ha a bv. intézet (ideértve a szabadságvesztés ideje alatt az eljáró bíróságokat és más hatóságokat, munkahelyeket, egészségügyi intézményeket, stb.) a károsult, akkor a kár keletkezésének körülményeit kivizsgálják, a szükséges bizonyítékokat az ezzel megbízott bv. dolgozók megszerzik. Az elítéltet a károkozással összefüggésben meghallgatják és arról is nyilatkoztatják, hogy a károkozást elismeri-e, vagy sem. A kártérítési eljárás során határozatot hoznak (ez lehet egyszerűsített eljárásban is) és ennek alapján kötelezik az elítéltet a kár megtérítésére. Ha ezt a károkozó elfogadja, akkor a rendelkezésére álló munkadíjból, más jövedelemnek minősülő pénzéből meg kell fizetnie. Ha nincs pénze, akkor vele szemben a bv. intézetnek fizetési meghagyást kötelező kibocsátani, majd – ha erre is szükség van – végrehajtási eljárást kezdeményezhet.

Ha az elítélt nem ismeri el a kárt, a bv. intézet parancsnokához nyújthat be panaszt, illetve ha a parancsnok döntését nem fogadja el, akkor a szabadságvesztés ideje alatt is peres eljárást indíthat a bv. intézettel szemben. Ez utóbbi esetben annál a bíróságnál kell három példányban a keresetlevelet benyújtani, ahol a bv. intézet székhelye van.

Más a helyzet azonban akkor, ha valaki más személynek okoz kárt. Ha az a személy a bv. dolgozója, abban az esetben az eljárás megindítása ennek a dolgozónak a kezdeményezésére alakul és hasonló helyzet a más fogva tartottnak

okozott kár esetén is. Ez esetben a bírósági eljárást megelőzi a bv. intézetben lefolytatható kártérítési eljárás, más személy esetében (pl. egészségügyi dolgozó vagy külső kórházban, vagy egy hallgató érdeklődő a bírósági tárgyalóteremben) az eljárás már kizárólag a bíróság előtt folyhat. Ezt megelőzheti ugyan egy írásbeli felszólítás a kár megtérítésére és annak elismerése esetén nem lesz szüksége peres eljárásra, ez azonban – sajnos – ritkán vezet eredményre. Ha tehát a károsult peres eljárást kíván indítani, az választásától függően a károkozás helye szerinti bíróságon, illetve a kárt okozó elítéltet befogadó bv. intézet székhelye szerinti bíróságon indulhat meg.

A bírósági peres eljárásra már a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény előírásai érvényesek. Fontos tudni, hogy ezekben a perekben az elítéltet minden, az eljárás során keletkezett költség is terhelni fogja a megítélt kártérítés összegén felül, sőt a bírósági eljárás során csak akkor vehet részt személyesen, ha rendelkezik megfelelő letéti pénzzel. Kizárólag írásbeli kérelemre és csak igen indokolt esetben lehet kérni a költségek megelőlegezését, azt azonban köteles a kérelmező a bv. intézetnek megtéríteni. Ha ezt elmulasztja, abban az esetben a kártérítési eljárást vele szemben le kell folytatni, aminek végső eredménye ekkor is a bírósági végrehajtás lehet. 1995. évi CVII. törvény, amely a büntetés-végrehajtási szervezetről szól, módosította a Bv. Kódex 35. §-ának (1) és (2) bekezdését is. Az (1) bekezdésben a korábbi Igazságügyi Minisztérium mint felelős szervezet helyébe a büntetés-végrehajtási szervezet lépett. Ennek oka, hogy a minisztérium felelőssége eddig is formális volt, hiszen a fogva tartottak kártérítési ügyeiben korábban is a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, majd 1993. április 15-e óta az egyes bv. intézetek jártak el. Érdemi változásokat hozott az a rendelkezés, hogy *„az elítélt a kártérítési igényét annál a bv. szervnél terjesztheti elő, ahol a kár bekövetkezett”*. Ez két változást is jelent. Egyrészt abban, hogy 1996. március 1-jétől a fogva tartott nemcsak a bv. intézetben, hanem a bv. kft-nél is előterjesztheti az ott keletkezett kára megtérítésére irányuló kérelmét, másrészt a kár így nem „vándorol” a fogva tartott esetleges más bv. intézetbe történő átszállításakor. Az ügy jogerős lezárásáig a bv. intézetben, vagy ha perre kerül sor, abban az esetben a bv. intézet székhelye szerinti helyi, illetve megyei bíróságok bírálják el.

Ugyancsak lényeges, új elem az is, hogy megszűnt a bv. intézeteken belüli kétfokú kártérítési eljárás. A jövőben az eljárás egyfokú, és az ott hozott döntés ellen a közléstől számított 30 napon belül a határozatot hozó bv. szerv székhelye szerinti

illetékes bírósághoz lehet keresettel fordulni. A 30 napos határidő elmulasztása esetén a jogérvényesítés elvesztése áll be. A határidő elmulasztása esetén azonban lehetőség van a Polgári Perrendtartás szabályai szerinti igazolási kérelem előterjesztésére. A kereset benyújtásának feltételei egyébként nem változtak.

Az általános elévülési idő munkavégzéssel összefüggő károk esetében a kár bekövetkezését követő három év, míg a nem munkával összefüggő károk megtérítése iránti igény esetében öt év.

A magánszemélyek, így a fogva tartottak egymással szemben érvényesíthető kártérítési igényei is öt év alatt érvényesíthetők.

A Bv. Kódex 34. §-a kiegészült egy új (3) bekezdéssel is. Ez a következő: *„ha az elítélt keresetet nem terjesztett elő és a kárt önként nem térítette meg, a határozatban megállapítható összeget a bv. szerv az elítélt keresményéből – a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (továbbiakban: Vht.) vonatkozó szabályai szerint levonhatja. Ha a levonás az elítélt fogva tartásának az ideje alatt nem teljesíthető, a határozatot hozó bv. szerv a kártérítési igény érvényesítésére keresettel fordulhat a székhelye szerint illetékes bírósághoz.”*

A 13/1996. (XII. 23.) IM. sz. rendelet a fogva tartottak által okozott károk megtérítésére vonatkozó külön rendelkezések között több olyan előírást tartalmaz, amely újszerűnek minősül. Ezek egyike a 13. §-ban olvasható, mely szerint: *„A kártérítési felelősség megállapítása mellett a fogva tartott – rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén – a kár megtérítése alól részben vagy egészben mentesíthető. Rendkívüli méltánylást érdemlő körülménynek minősül különösen, ha a fogva tartott a munkáltatásban önhibáján kívül nem vesz részt, letéti pénzzel nem rendelkezik, nyugellátásban nem részesül.”*

Az IM. rendelet tehát három olyan elemet jelöl különös méltánylást érdemlőként, amelyek mögött súlyos egyéni, illetve társadalmi nehézségek találhatók. Az első ebből az a sajátos körülmény, hogy a fogva tartottak számára egyre nehezebb munkát találni. Ennek oka az, hogy a fogva tartottak zöme nem rendelkezik szakképesítéssel, sőt, sokan közülük még az általános iskolát sem végezték el. Főleg az utóbbi tény vezetett oda, hogy a munkát biztosító különböző gazdálkodó szervezetek egyre kevésbé igénylik az alacsony iskolai végzettségű és szakképzettséggel nem rendelkező munkaerőt, vagy ha erre mégis szükségük van, akkor elsősorban a szabad életben munka nélkül állók közül válogatnak. Az IM.

rendelet idézett része második helyen említi a letéti pénz hiányát, aminek oka nemcsak a munkából szerezhető jövedelem hiányából fakad, hanem abból is, hogy a fogva tartottak jelentős részének családja nincs abban a helyzetben, hogy a szabadságvesztés büntetését töltő családtagot pénzküldeményekkel támogathassa. Harmadik helyen a megszerezhető nyugdíj hiánya szerepel. Ez többféle okra vezethető vissza, pl. az érintett nem rendelkezik a nyugdíj megállapításához szükséges munkaviszonnyal. A felsorolt, különös méltánylást érdemlő okok azonban nem jelenthetik azt, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetet folyamatosan olyan kár érje, amely nem hajtható be. Emellett – a megjelölt különös méltánylást érdemlő körülmények ellenére – a fogva tartottnak meg kell fizetnie az intézetnek okozott kárt abban az esetben, ha azt bűncselekmény elkövetésével vagy szándékos magatartásával okozta, továbbá akkor is, ha azért okozott a büntetés-végrehajtás vagyonában kárt, hogy azzal vagyoni előnyhöz juthasson. Ilyen – elég gyakori – eset az, ha a fogva tartott a bv. intézet vagyonát képező felszerelési tárgyait saját célja érdekében elcseréli, és az ellenőrzés alkalmával az aláírása ellenében átvett felszerelési tárgyakkal nem tud elszámolni.

Az IM. rendelet 14. §-a értelmében *„ha a fogva tartott a szabadulásakor a bv. szervnek 3000 Ft-ot meg nem haladó összeggel tartozik, és a tartozás összegének a keresményéből való levonására nincs lehetőség, a bv. szerv vezetője a fogva tartott tartozását elengedi.”* Ezt az új rendelkezést a gyakorlati élet kényszerítette ki, mivel a bv. intézeteket ért károk egy nagy csoportja néhány tíz vagy száz forint értékű, s ezek behajtása a kárösszeg többszörösét kitevő költséggel jár.

A 13/1996. (XII. 23.) IM. sz. rendelet 14. §-ának (2) bekezdése ezeken is túlmegegy, amikor kimondja: ha a tartozás összege a Bv. Szabályzat szerinti alapmunkadíjat nem haladja meg, és a fogva tartott szabadulásától számított 30 napon belül igazolja, hogy a tartozás megfizetése a saját vagy a családja megélhetését veszélyeztetné, a bv. szerv vezetője a tartozást részben vagy egészben elengedheti. A jogalkotót az IM rendelet ezen részének megszövegezésekor az a szándék vezethette, hogy az önhibáján kívül nehéz helyzetbe kerülő volt fogva tartottat, illetve annak családját a bv. intézetben okozott kár megtérítése – ha a körülmények megfelelően indokolják – további anyagi nehézséggel ne sújtsa.

A 30 napos határidő elmulasztása ezen jog gyakorlását a továbbiakban nem teszi lehetővé. Az igazolást a helyi önkormányzat által kiadott

környezettanulmánnyal kell alátámasztani, továbbá annak igazolásával, hogy a volt fogva tartottat a helyi önkormányzat a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény és más rendeletek alapján nem tudja támogatni. Természetesen ebben a kár kategóriában sincs lehetőség a bűncselekményekkel vagy szándékosan okozott, illetve az anyagi haszonszerzésből okozott károk esetében.

Az IM. rendelet a fogva tartottak által a munkavégzés során okozott károk megtérítésével összefüggésben is több új rendelkezést tartalmaz. Ilyen előírást olvashatunk a 17. §. (2) bekezdésében: *„Gondatlan károkozás esetén a kártérítés mértéke – a károkozás körülményeire, a vétkesség fokára, valamint a károkozás gyakoriságára tekintettel – legfeljebb a fogva tartott háromhavi munkadíjának összegéig terjedhet.”* Ebből a rendelkezésből a „károkozás gyakorisága” szorul magyarázatra. Ha ugyanis a munkát végző és kárt okozó fogva tartott ritkán vagy a korábbiakban egyáltalán nem okozott kárt, akkor az ügyben eljáró bv. szerv vezetője mérlegelheti ennek a rendelkezésnek az alkalmazási lehetőségét, míg az olyan fogva tartott esetében, akinél gyakoriak a károk, ezt a kedvező elbírálási lehetőséget nem lehet alkalmazni.

A 13/1996. (XII. 23.) IM. sz. rendelet 1. §. (3) bekezdése szerint a rendelet alkalmazásában fogva tartottnak az elítéltet, az előzetes letartóztatottat, az elzárást, illetve az idegenrendészeti őrizetet bv. intézetben töltő személyeket kell érteni.

„A kártérítési eljárást az a bv. szerv folytatja le, ahol a kár bekövetkezett. Ha a fogva tartott a kártérítési igényét más bv. szervnél jelentette be, ez a szerv a kártérítési igényt tartalmazó iratot haladéktalanul megküldi az eljárás lefolytatására jogosult bv. szervnek.” Sajátos, új szabályt tartalmaz a 2. §. (2) bekezdése is, amikor kimondja, hogyha a kár a fogva tartott szállítása során következik be, a kártérítési eljárás lefolytatására a járművet üzemben tartó bv. szerv jogosult.

A bv. szervnek okozott kárral összefüggő kártérítési eljárás az ún. kárjelentéssel veszi kezdetét. A kárjelentés – a büntetés-végrehajtás szervezetéről szóló 1995. évi CVII. törvényben meghatározott joga és kötelezettsége alapján – a bv. szerv személyi állománya (tehát a hivatásos és a közalkalmazotti állomány) tagjának írásbeli jelentésére indul.

Az IM. rendelet 4. §-ának (1) bekezdése szerint a kártérítési eljárást a fogva tartott által okozott kár esetében a bv. szervnek a kár megtérítésére vonatkozó

felhívása napján; fogva tartottat ért kár esetén a kárigény bejelentésének napján kell megindítani. Az eljárásra 30 nap áll rendelkezésre, az eljárás lezárásakor határozatot kell hozni. (Ez ellen a határozat ellen lehet a későbbiekben 30 napon belül peres eljárást indítani a bv. szervvel szemben.)

A 4. §. (3) bekezdése a bonyolult megítélésű vagy az átlagosnál hosszabb vizsgálatot igénylő (pl. munkabalesettel összefüggő ügyben) lehetővé teszi, hogy a 30 napos határidőt a bv. szerv parancsnoka további 30 nappal meghosszabbíthassa, de csak akkor, ha a fogva tartott az újabb 30 napon belül még előre láthatóan nem szabadul. Ez esetben le kell zárni az eljárást, és meg kell hozni a határozatot az előírt 30 napon belül.

A kártérítési eljárás megindításáról a fogva tartottat tájékoztatni kell és az eljárás során meg kell őt hallgatni. Az eljárás során a fogva tartott vagy meghatalmazottja (ügyvéd vagy olyan hozzátartozó, akik a fogva tartottal való kapcsolattartásból a 6/1996. (VII. 12.) IM. rendelet alapján nem zártak ki) jogosult a bizonyítékok előterjesztésére, indítványozhatja tanúk meghallgatását, egyéb bizonyítékok beszerzését.

A kártérítést szabályozó IM. rendelet 7. §-a értelmében a „*kártérítési eljárás során a legfontosabb eljárási cselekményeket, így elsősorban a kár megtérítésére való felhívást, a kárigény bejelentését, a fogva tartott és a tanúk meghallgatását, valamint a határozatot írásban kell rögzíteni. Az okirati bizonyítékokat a kártérítési ügy anyagához kell csatolni.*”

Garanciális szabályt tartalmaz a rendelet 7. §-ának (2) bekezdése, amely szerint a fogva tartott és meghatalmazottja számára biztosítani kell a kártérítési ügy iratainak tanulmányozását.

A kártérítési határozatot meghozatalától számított 3 napon belül írásban kell közölni a fogva tartottal és meghatalmazottjával.⁵¹¹ Az átvételt az érdekeltek aláírásukkal igazolják, majd ezt követően 30 nap áll rendelkezésükre a határozattal szemben megindítható esetleges peres eljárás kezdeményezésére. Ha azonban úgy nyilatkoznak, hogy a határozatot tudomásul vették, a teljesítés határideje ezen nyilatkozatnak a bv. szervhez való beérkezésétől, ellenkező esetben a 30 napos határidő lejártától kezdődik. Ha nem volt kereset a döntés ellen, úgy ezt a tényt a bv.

⁵¹¹ V. ö.: 13/1996. (XII. 23.) IM rendelet 8. §-a

szerv egy ún. jogerősítő záradékkal erősíti meg, s ezt követően kezdődnek a behajtással összefüggő határidők.

A kártérítéssel foglalkozó IM. rendelet 1. §-ának (2) bekezdése a korábbi gyakorlathoz képest lényeges változtatást tartalmaz, amikor kimondja, hogy *„ha a fogva tartott a bv. szerv rendeletben meghatározott határozatának a meghozatala előtt szabadul, a kártérítési eljárást meg kell szüntetni. A fogva tartott, illetve a bv. szerv a kártérítési igényét ilyen esetben az elévülési határidőn belül közvetlenül a bíróság előtt érvényesítheti.”* Ez az új eljárás tehát azt jelenti, hogy ha a bv. intézetben folyamatban lévő kártérítési eljárás még nem zárult le a kártérítési határozat meghozatalával, akkor – mivel megszűnt a bv. intézet és a fogva tartott között a büntetés-végrehajtási jogviszony – meg kell szüntetni az eljárást. A megszüntetés nem azt jelenti, hogy a fogva tartott vagy a bv. intézet mentesült a kártérítési felelősség alól, hanem azt, hogy ennek megállapítása a bíróság hatáskörébe kerül át.

2. A többi szankció hatálya alatt álló jogi helyzetében beálló főbb változásról

A többi, más szankció, nem szabadságvesztés büntetés hatálya alatt álló esetében változás az adott büntetés, intézkedés nemétől, tartalmától függ.

Az állampolgári jogok módosulása szempontjait a szabadságvesztés büntetést töltők jogi helyzetét követően, ahhoz viszonyítva helyes bemutatni. Ha lényegesen kisebb súlyú, szűkebb terjedelmű jogvesztéssel, jogkorlátozással járnak is, mégis ez képezi a tartalmukat. Az állampolgári jogi helyzetben okozott hatásról, mint a büntető felelősségre vonás jogi hatásáról, az összes szankciónak ilyen szempontból történő értékelésénél szükséges szólni valamennyiről. Mindegyik tartalmi eleme egyfajta, egymástól eltérő mértékű jogfosztás, jogkorlátozás.

A közérdekű munka végrehajtása egészen sajátos büntetés-végrehajtási jogi helyzetet eredményez. Az elítélt nem kerül munkaviszonyba a munkáltatóval, de mind az elítéltet, mind a munkáltatót megilletik azok a munkaviszonyból eredő jogok és terhelik azok a köteleességek, amelyek a büntetés céljával nem ellentétesek. Így pl. a munkáltatót megilleti a fegyelmi jogkör, de fegyelmi büntetésként elbocsátást nem alkalmazhat. Terheli az üzemi balesettel kapcsolatos felelősség is. Magyarországon

az elítélt köteles a részére – a bíróság ítéletében meghatározott munkát, az ott meghatározott órán át, ingyenesen és szabadidejében végezni, személyi szabadsága egyébként nem korlátozható. Legkisebb mértéke negyvenkettő, legnagyobb mértéke háromszáz óra. Közérdekű munkán a közérdeket szolgáló tevékenységet, a közösség érdekében végzett munkát kell érteni. Ha az elítélt munkakötelezettségének nem tesz eleget, a közérdekű munka, illetőleg ennek hátralévő része helyébe fogházban végrehajtandó szabadságvesztés lép. Ezt úgy kell megállapítani, hogy hat óra közérdekű munkának egy napi szabadságvesztés felel meg. „A büntetést kiszabó bíróság a közérdekű munka végrehajtásának megkezdésére az elítélt kérelmére – indokolt esetben – egy alkalommal, legfeljebb három hónapi halasztást engedélyezhet. Kivételesen indokolt esetben három hónapot meghaladó vagy ismételt halasztás is engedélyezhető.”⁵¹² Az elítélt kérelmére a közérdekű munkát a büntetés-végrehajtási bíró félbeszakíthatja. „A közérdekű munka végrehajtása során az elítéltnak az általa okozott kárért való felelősségére, illetőleg az elítéltet ért kárért a munkahely felelősségére a Munka Törvénykönyve értelemszerűen irányadó. Az elítélt anyagi felelőssége mértékét a hasonló munkakörben foglalkoztatott munkavállalók átlagkeresetének figyelembevételével kell megállapítani.”

A pénzbüntetés végrehajtása az állampolgár általános jogi helyzetén alapvetően nem változtat, mert az elítéltet csupán az a végrehajtási köteleesség terheli, hogy a pénzbüntetést az előírt időpontig megfizesse. A Bírósági Gazdasági Hivatal, mint végrehajtó szerv, fiatalkorú elítélt esetén a pénzbüntetés behajtása iránt intézkedik, ennek eredménytelensége, illetve a felnőtt korú elítélt esetén az első fokon eljáró bíróságot megkeresi a pénzbüntetés szabadságvesztésre átváltoztatása iránt.⁵¹³

Sajátos jogi helyzetről beszélhetünk a Btk. 56-64. §-aiban felsorolt ún. jogfosztó büntetések végrehajtása esetén. Az ilyen büntetés hatálya alatt álló elítélt jogi helyzete a büntetés jellegétől függően eltérő, attól függően, hogy milyen tilalom képezi az adott büntetés tartalmát. A Bv. kódexnek az 1999. évi LXXII. törvény 32. §-ának módosított 74. § (1) és (2) bekezdése szerint „A kitiltott a kitiltás tartama alatt köteles a kitiltást elrendelő határozatot, vagy annak hiteles kivonatát magánál tartani, és ha a rendőrség igazoltatja, a határozatot a személyazonosító igazolvánnyal együtt

⁵¹² Bv. Kódex 65. § (1) bekezdés

⁵¹³ Bv. Kódex 68. § (3) bekezdés

bemutatni. A kitiltott köteles az ítélet jogerőre emelkedését, illetőleg a szabadságvesztésből szabadulását követő nyolc napon belül elhagyni az ítéletben megjelölt helységet (helységeket), illetőleg államigazgatási területet, az általa szabadon választott helységbe távozni, és ott a rendőrségnél jelentkezni.” A kiutasított az ország területét az ítélet jogerőre emelkedése után köteles elhagyni, illetve szabadságvesztés kiállása után.⁵¹⁴ E büntetések tartalmi elemét képező tilalmak deklarálása a végrehajtó szervek felelősségét növeli, nekik kell a tilalom érvényesítéséről gondoskodni. Különösen aggályos ez a beszámítandó és be nem számítható időtartamok vonatkozásában.

A Btk. 70. §-a szerinti intézkedések közül lényegesen nem változtat az elítélt jogi helyzetén a megrovás és a pártfogó felügyelet nélküli próbára bocsátás. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy mindkét intézkedés egyben a bűnügyi nyilvántartás tárgya is.

A kényszergyógykezelte jogi helyzetét meghatározza a gyógyítás követelménye, mint az intézkedés fő célja, a személyes szabadságtól megfosztottság, a büntetőjogi büntethetőséget kizáró kóros elmeállapot, a polgári jogi cselekvőképesség hiánya vagy korlátozottsága, a perbeli cselekvőképesség hiánya, a társadalombiztosítási jogok folyamatossága, a fokozott családjogi védettség és korlátozás egy időben történő érvényesülése, a sajátos intézeti jogi helyzet, az intézeti feladatként realizálódó jogi és szociális érdekvédelem.

A kényszergyógykezelés a 2009. évi LXXX. törvény 25. § (1) bekezdésével megállapított Btk-t módosító törvényszöveg folytán 2010. május 1-től határozott idejűvé vált.

A kényszergyógykezelte beteg elhelyezése kórházjellegű, nyitott ajtajú kórtermekben történik. Élelmezésüket kórházi normák szerint kell biztosítani, kapnak ruhát, ágyneműt, hálóruhát, a tisztasági szerekről a végrehajtó intézet, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (IMEI) gondoskodik. A betegek pénzét (táppénz, nyugdíj, jutalom, munkajutalom) letétként kell kezelni. Panaszukat, kérelmüket, bejelentésüket az általános előírások szerint kell intézni. A jogi helyzetre az általános szabályoktól bizonyos eltérés nyilvánul meg a büntetőeljárás jogban is. Így az elmebeteg terhelt távollétében is megtartható a tárgyalás,⁵¹⁵

⁵¹⁴ Bv. Kódex 75. §. (1) bekezdése

⁵¹⁵ Be. 527. § (3) bekezdés b) pont

kényszerintézkedés elrendelése ellen – a vádlott hozzájárulása nélkül is – fellebbezhet a nagykorú vádlott törvényes képviselője, illetve házastársa.⁵¹⁶ A törvényes képviselő jogosult arra, hogy a büntetőeljárásban a sértett és az egyéb érdekelt jogait gyakorolja.⁵¹⁷

Ha a bíróság a kényszergyógykezeltnak büntető vagy polgári ügyében tartandó tárgyalásra előállítása iránt az IMEI-t írásban megkeresi, az előállításról – a beteg állapotától függően – a főigazgató főorvos dönt és erről értesíti a bíróságot.⁵¹⁸ A beteget mindig elmeápolói kísérettel kell előállítani.

A kényszergyógykezelt polgári jogi helyzetének vizsgálatakor azt kell kiemelni, hogy a Btk. 22. § b) pontja szerinti betegség büntethetőséget kizáró ok, így nem eredményez polgári jogi cselekvőképtelenséget; a büntetőjogban szereplő kóros elmeállapot, mint büntethetőséget kizáró ok és a „polgári jogi cselekvőképtelenség nem szükségszerűen azonos fogalmak. A kényszergyógykezelt nem kötelezhető kártérítésre⁵¹⁹, nem végrendelkezhet, ha cselekvőképtelennek nyilvánították. Közvégrendeletet tehet, de csak akkor, ha korlátozottan cselekvőképességű; ilyen esetben a végrendelete érvényességéhez a törvényes képviselő vagy a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges.⁵²⁰ Polgári perben perbeli jogképességgel rendelkezik, vagyis a polgári jog szabályai szerint jogok megilletik és kötelezettségek terhelik.⁵²¹ Házassági perben perbeli cselekvőképességgel rendelkezik a korlátozottan cselekvőképességű házastárs is.⁵²²

A kényszergyógykezelt gondnokság alá helyezéséről a bíróság határoz, a gondnok személyének kijelölése már a gyámhatóság feladata. Családi jogi állását tisztázó pert teljes cselekvőképtelenség esetén csak a törvényes képviselő indíthat, korlátozott cselekvőképesség esetén pedig a törvényes képviselő hozzájárulásával indíthat a beteg. Örökbefogadást nem eszközölhet. Nem gyakorolhatja szülői felügyelettel együtt járó jogokat és kötelezettségeket, de gyermekével viszont joga van érintkezni. Nem tehet még a gyámhatóság jóváhagyásával sem olyan jognyilatkozatot érvényesen, amelynek értelmében ajándékoz, idegen kötelezettségért megfelelő ellenérték nélkül felelősséget vállal, vagy amellyel jogokról ellenérték

⁵¹⁶ Be. 324. § (1) bekezdés e) pont

⁵¹⁷ Be. 51. § (3) bekezdés

⁵¹⁸ 36/2003. (X. 3.) IM rendelet 13. § (5) bekezdés

⁵¹⁹ Bv. Kódex 83. § (3) bekezdés b) pont

⁵²⁰ Ptk. 624. § (2) bekezdés

⁵²¹ Pp. 48. §

⁵²² Pp. 279. §

nélkül lemond. A kényszergyógykezelt társadalombiztosítási helyzetére jellemző, hogy a kényszergyógykezelés fogatosításának ideje alatt is megilleti a táppénz és a többi juttatás is, ha biztosítottként került betegállományba vagy szerezte meg a jogot és a törvényes előfeltételeknek egyébként is megfelelt.

Az intézeti jogi helyzetére jellemző, hogy a jogszabályban meghatározott eltérésekkel az elmeegógyintézetben ápoltakra irányadó szabályokat kell alkalmazni. Személyes szabadságában korlátozott a beteg, az intézetet csak orvosilag indokolt esetben hagyhatja el, hozzátartozóival és más személyekkel egészségi állapotára és az intézet rendjének biztosításához szükséges feltételekre figyelemmel, a külön jogszabályban meghatározott módon tarthat kapcsolatot.⁵²³ Így korlátlanul levelezhet, látogatót hetenként fogadhat, csomagot hetenként kaphat és küldhet, hetente telefonálhat.

A javítóintézeti nevelés hatálya alatt álló fiatalkorú jogi helyzetét a javítóintézeti nevelés végrehajtásának speciális feladata befolyásolja. Jellemző az is, hogy az ideje alatt a szülők gondozási és nevelési joga szünetel, s ez a jog az intézet igazgatóját illeti meg a Bv. Kódex 108. §. (3) bekezdése alapján.

*„A javítóintézeti nevelés során gondoskodni kell a fiatalkorú megfelelő elhelyezéséről, felügyeletéről, ételmezéséről, ruházatáról és egészségügyi ellátásáról, biztosítani kell a korszerű oktatás és nevelés, a közösségi élet, a művelődés és sportolás feltételeit.”*⁵²⁴ A végrehajtás során a fiúkat és a lányokat el kell különíteni. A fiatalkorúakat életkoruk, továbbá egészségi állapotuk, valamint nevelési szempontok szerint is csoportosíthatják.

A fiatalkorút megillető főbb jogokat a Bv. Kódex 109. §. (1) bekezdése sorolja fel. Eszerint *a fiatalkorú jogosult*

- az életkori szükségleteihez igazodó ellátásra, gondozásra és felügyeletre;
- egészségügyi és mentálhigiénés ellátásra;
- az intézetbe való befogadásakor a jogainak és a kötelességeinek megismerésére;
- a hozzátartozóival, valamint az általa megjelölt és az intézet által engedélyezett személyekkel való levelezésre, a levelek gyakorisága és terjedelme nem korlátozott;

⁵²³ Bv. Kódex 84. §

⁵²⁴ Bv. Kódex 108. § (1) bekezdés

- az intézet rendje szerint látogató fogadására;
- csomagküldeményre, a csomag tartalma ellenőrizhető;
- vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására;
- iskolarendszerű vagy iskolarendszeren kívüli oktatásra és képzésre;
- munkájának a mennyiségnek és a minőségnek megfelelő díjazására;
- az érdeklődésének megfelelő szabadidő-foglalkozásokon való részvételre, az intézet működési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére;
- vélemények szabad kinyilvánítására, a személyét érintő kérdésekben meghallgatásra és tájékoztatásra;
- az intézetben és az intézettől független szervhez közérdekű bejelentés, panasz és kérelem előterjesztésére.

A Bv. Kódex 109. §. (2) bekezdése szerint a fiatalkorú kötelességei különösen a következők:

- a fiatalkorú köteles az intézetben az igazgató által kijelölt csoportban nevelkedni;
- az intézet elhagyásához engedélyt kérni;
- az általános iskolai tanulmányait a tanköteles koron túl is folytatni;
- az eredményes nevelése érdekében az intézet dolgozóival együttműködni;
- az intézet rendjét megtartani.

Az ezeken túlmenő kötelességeit – tekintettel arra, hogy közösségben él, melyhez alkalmazkodnia szükséges – az intézeti rendtartás állapítja meg a fiatalkorú életkorához, egészségi állapotához és szocializációs szintjéhez igazodva. Szintén az intézeti rendtartás tartalmazza e megfontolásból a jutalmazás és fegyelmi felelősségre vonás szabályait.⁵²⁵

Az intézet igazgatója szigoríthat és enyhíthet a végrehajtási körülményeken. „Az intézet igazgatója az intézeti tanács javaslatára zárt jellegű intézeti részlegbe helyezheti a fiatalkorút, ha a javítóintézet rendjét ismételten és súlyosan megsértette.”⁵²⁶ Ha a fiatalkorú magatartására figyelemmel a javítóintézeti nevelés szigorúbb végrehajtására már nincs szükség, a zárt jellegű intézetben elhelyezést meg kell szüntetni.

⁵²⁵ 30/1997. (X. 11.) NM rendelet a javítóintézetek rendtartásáról

⁵²⁶ Bv. Kódex 110. §. (1) bekezdése

Az elkobzás a tulajdoni és a birtokviszonyokban okoz változást. „Az elkobzott dolog tulajdonjoga az államra száll.”⁵²⁷ Az elítélt túrni köteles a jogszerűen elkobzott dolog elvételét és a tulajdonjog megváltoztatását. Az elkobzott vagyon törvény eltérő rendelkezése hiányában az államra száll. Vagyonon annak hasznát, vagyoni értékű jogot, követelést, továbbá bármely pénzben kifejezhető értékkel bíró előnyt is érteni kell.”

A vagyoneklobzást akkor is el kell rendelni, ha az elkövető gyermekkor, kóros elmeállapot vagy a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka miatt nem büntethető.

A pártfogó felügyelet alatt álló jogi helyzetének fő jellegzetessége, hogy – személyes szabadság megvonása nélkül – magatartási szabályokkal teremtett korlátok között kénytelen élni. A minden felnőtt korú pártfogoltat terhelő, ún. általános magatartási szabályokat a Bv. Kódex 96. §-a határozza meg. A pártfogolt köteles ezeket a szabályokat megtartani, valamint azokat, amelyeket a bíróság egyéni mérlegelés alapján külön előírt számára. A magatartási szabályok kétségtelenül beavatkozást jelentenek az állampolgár jogi helyzetébe. A pártfogoltat ugyanakkor megilletik az utógondozottnak biztosított jogok, támogatás.

A katonai sajátosságok figyelembevételével a magatartási szabályok jellemzőek a katona pártfogó felügyeletére is.

A pártfogó felügyelet hatálya alatt álló személy jogi helyzetét tehát az őt terhelő magatartási szabályok határozzák meg.

A Bv. Kódex 96. §-a szerint: „A pártfogolt köteles:

a) a pártfogó felügyeletet elrendelő határozat jogerőre emelkedése, illetve a szabadságvesztésből szabadulása után a jogszabályban meghatározott időben az állandó lakóhelye szerint illetékes rendőrkapitányságon és a hivatásos pártfogó felügyelőnél jelentkezni;

b) ha munkaképes – a jogszabályban meghatározott kivétellel, a lehetőségekhez képest – munkaviszonyba állni, vagy egyéb kereső foglalkozást folytatni;

c) a munkahelyének és a lakóhelyének megváltoztatására irányuló szándékát a pártfogó felügyelőnek előzetesen bejelenteni;

⁵²⁷ Btk. 77. §. (7) bekezdés

d) a pártfogó felügyelőnek a magatartási szabályok megtartására és ellenőrzésére vonatkozó rendelkezéseit teljesíteni;

e) a jogszabályban vagy a bíróság határozatában előírt egyéb kötelezettséget megtartani;

f) a pártfogó felügyelet tartalma alatt a pártfogó felügyeletet elrendelő határozatot magánál tartani, és ha a rendőrség igazoltatja, a határozatot a személyazonosító igazolvánnyal együtt bemutatni.”

A Btk. 82. § (5) bekezdése alapján ezen felül a bíróság, illetve az ügyész elrendelheti, hogy a pártfogolt

- a bűncselekmény elkövetésében részt vett, meghatározott személlyel ne tartson kapcsolatot;
- a bűncselekmény sértettjétől, illetőleg annak lakásától, munkahelytől vagy attól a nevelési-oktatási intézménytől, ahová a sértett jár, tartsa távol magát;
- meghatározott jellegű nyilvános helyeket és nyilvános rendezvényeket, továbbá meghatározott közterületeket ne látogasson;
- nyilvános helyen ne fogyasszon szeszes italt;
- meghatározott helyen és időközönként, meghatározott szervnél vagy személynél jelentkezék;
- vegye fel a kapcsolatot az állami foglalkoztatási szervvel, vagy az önkormányzatnál közmunkára jelentkezzen be;
- meghatározott tanulmányokat folytasson;
- hozzájárulása esetén – meghatározott gyógykezelésnek vagy gyógyító eljárásnak vesse alá magát;
- vegyen részt a pártfogó felügyelő által szervezett csoportos foglalkozáson vagy a Pártfogó Felügyelői Szolgálat közösségi foglalkoztatójának programja szerinti más foglalkozáson.

A bíróság, illetve az ügyész a magatartási szabályokon kívül más magatartási szabályokat is előírhat, különös tekintettel a bűncselekmény jellegére, az okozott kárra és az elkövető társadalmi beilleszkedésének esélyeire.

Annak a hatásrendszernek, amely alá az elítélt a büntetés, intézkedés végrehajtása alkalmával kerül, elemét alkotja a büntetést megelőző és a szabadulást követő időszak is.

Az utógondozás keretében a szabadságvesztésből szabadult elítélt segítséget és támogatást kérhet, különösen a munkába állásához, a letelepedéséhez, szállás biztosításához, a megkezdett tanulmányai folytatásához, gyógykezeléséhez és gyógyító eljáráshoz. A bv. intézet köteles elősegíteni, hogy az elítélt rendezze a szabadulása utáni letelepedésével és munkába állásával kapcsolatos ügyeit.

Az ügydöntő határozatot megelőző, de azzal szorosan összefüggő határozatok végrehajtása során is – az adott intézmény jellegétől függően – alakul a terhelt jogi helyzete. Ilyennek kell tekinteni az előzetes letartóztatást, az őrizetet, az elmeállapot megfigyelését, az ideiglenes kényszergyógykezelést, valamint a házi őrizetet.

Az előzetesen letartóztatott jogi helyzetét az a tény befolyásolja, hogy a büntetőeljárás terheltje és egyben egy zárt közösség – a bv. intézet vagy rendőrségi fogda – fogva tartottja. Az előzetes letartóztatást büntetés-végrehajtási intézetben a tárgyalás előkészítése során hozott határozatig az ügyész, azt követően a bíróság rendelkezése alapján és annak megfelelően kell végrehajtani. Mint a büntetőeljárás terheltjét, megilletik a büntetőeljárási törvényben meghatározott jogok és terhelik azok a kötelezettségek. Mint a bv. intézet vagy a rendőrségi fogda fogva tartottja köteles teljesíteni az intézeti rend fenntartásához szükséges kötelezettségeket, ugyanakkor megilletik ebben a helyzetben is speciális jogok. Ki kell hangsúlyozni, hogy nem azonos a jogi helyzete az elítéltével, ugyanis az ártatlanság vélelme vele szemben érvényesül. Az előzetes letartóztatás eljárásjogi célból alkalmazott szabadságelvonás és nem büntetés. Az előzetesen letartóztatottnak csak azok az állampolgári jogai szünetelnek, amelyeket a jogszabály kifejezetten ilyenként felsorol. Gyakorolhatja például a választójogát is. Az előzetesen letartóztatott jogait a Bv. Kódex 118. §-a, kötelességeit pedig a 117. §-a sorolja fel.

E rendelkezés alapján az előzetesen letartóztatott

a) büntetőeljárási jogait gyakorolhatja,

b) a saját ruháját viselheti,

c) a letétben lévő pénzből meghatározott összeget

a személyes szükségleteire fordíthat,

d) hozzátartozóival és – az ügyész, a vádirat benyújtása után a bíróság jóváhagyásával – más személyekkel levelezhet, legalább havonta egyszer fogadhat látogatót, és kaphat csomagot,

e) a bv. intézetben a rendelkezésre álló művelődési és sportolási lehetőségeket igénybe veheti,

f) anyagi és egészségügyi ellátásban részesül, gyógyszert térítés nélkül kap,

g) kérelmére részt vehet a termelőmunkában, amelyért díjazás illeti meg,

h) panasz, kérelem előterjesztésére jogosult,

i) kártérítésre(35. §) tarthat igényt,

j)jogosult a vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására,

k) pihenésre, a rendszeresen végzett munka után fizetett szabadságra jogosult.

(2) Az előzetesen letartóztatott levelezési és látogatási joga – a védőjével való érintkezés kivételével –, valamint a csomagküldeményhez való joga a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható.”

(3) Az előzetesen letartóztatott – az ügyész, a vádirat benyújtása után a bíróság engedélyével – felügyelettel meglátogathatja a súlyos beteg hozzátartozóját, és részt vehet a hozzátartozója temetésén.

A gyakorlat szerint a kapcsolattartás engedélyezése iránt előterjesztett kérelem elutasítása indokolt, ha az ügy adataiból megállapítható, hogy olyan személlyel kívánja a kapcsolatot felvenni, akinek tanúkénti kihallgatására az ellene indított büntetőeljárásban kerül majd sor.⁵²⁸ Az előzetes letartóztatásban lévő vádlottnak a közeli hozzátartozóival való kapcsolattartása felfüggeszthető, ha olyan adatok merültek fel, hogy a vádlott ezt a lehetőséget a vádlott-társával telefonon történő beszélgetésre használta fel.⁵²⁹

Az előzetesen letartóztatott jogosult nyilatkozatot tenni az 1986. évi II. törvény szerinti sajtótermékek, illetőleg az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény szerinti elektronikus hírközlő hálózat útján történő közzétételekkel. A kérelemről a rendelkezési jogkör gyakorlója (a vádirat benyújtása előtt az ügyész, ezt követően a bíróság végzéssel) határoz. Ez ellen az előzetesen letartóztatott és védője öt napon belül fellebbezhet, amelyet a nyomozási bíró, illetőleg a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsa tanácsulésen bírál el, úgy a nyilatkozattétel, mint a közzététel tekintetében.

⁵²⁸ BH 2001. 566.

⁵²⁹ BH 2001. 105.

A Bv. Kódex 117. § (1) bekezdés szerint az előzetesen letartóztatott köteles: a büntetés-végrehajtási intézet rendjét megtartani, a kapott utasításokat teljesíteni; a büntetés-végrehajtási intézet tisztán tartását és ellátását szolgáló munkában díjazás nélkül, alkalmoszerűen részt venni; a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek magát alávetni. A műtétekre az egészségügyi jogszabályok az irányadók; a tartására fordított összeget a munkadíjából megfizetni; az okozott kárt megtéríteni (34.§).

Az őrizetes jogi helyzete általában azonos az előzetesen letartóztatott jogi helyzetével. Nagy súlyt kell helyezni az értesítés megtörténtére, az eltartása szoruló hozzátartozóról való gondoskodásra, a védelemhez való jog biztosítására.

Házi őrizet esetén a terhelt a bíróság határozatában kijelölt lakást és az ahhoz tartozó lekerített helyet csak szintén a határozatban megjelölt célból hagyhatja el. Így különösen a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása vagy gyógykezelés céljából a határozatban írt időben és távolságra (úti célra). Az ellenőrzés során a rendőrségnek ügyelnie kell arra, hogy a szükséges mértéken túl, törvényes ok nélkül ne zavarja a terhelt magánéletét. A kötelezettségek megszegéséről a rendőrség haladéktalanul értesíti a bíróságot, és ha ennek feltétele fennáll, a terheltet őrizetbe veheti.

A szabálysértési elzárás és az idegenrendészeti őrizet töltésének – még ha szabadságkorlátozást is jelent – lényegesen enyhébb jogkorlátozás a tartalma, mint a szabadságvesztés büntetése. Az elzárást töltő saját ruháját viselheti; hozzátartozóinak, valamint az általa megjelölt és a büntetés-végrehajtási intézet által jóváhagyott személyekkel levelezhet; havonta legalább egy alkalommal fogadhat látogatót; a külön jogszabályban meghatározott összeget személyes szükségleteire használhatja fel, csomagot kaphat, a büntetés-végrehajtási intézetben rendelkezésére álló közművelődési lehetőségeket igénybe veheti; jogosult továbbá panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére. Köteles ugyanakkor az elzárást a büntetés-végrehajtási szervek által meghatározott helyen tölteni; az elzárás végrehajtásának rendjét megtartani, a kapott utasításokat teljesíteni, a büntetés-végrehajtási intézet tisztán tartását és ellátását szolgáló munkában díjazás nélkül, alkalmoszerűen részt venni; a tartására fordított összeget megfizetni, a végrehajtás alatt okozott kárt

megtéríteni.⁵³⁰ A sajtótermékben, illetőleg elektronikus hírközlő hálózat útján történő nyilatkozat tételére az elítéltekre vonatkozó rendelkezések irányadók.

Az idegenrendészeti őrizetben lévő személy szintén szabadságkorlátozás alatt áll, de ez a korlátozás lényegesen enyhébb, mint a szabadságvesztés büntetése.

Az idegenrendészeti őrizetben lévő harmadik országbeli állampolgár jogi helyzetét a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 61. § (3) és (4) bekezdése határozza meg. Eszerint:

„(3)Az őrizetben lévő harmadik országbeli állampolgár jogosult:

a) elhelyezésre, ételmezésre, saját ruházat viselésére – szükség esetén az évszaknak megfelelő ruházatra –, valamint – a külön jogszabályban meghatározott – egészségügyi ellátásra;

b) képviselőjével, illetve a konzuli képviselete tagjával ellenőrzés nélküli, valamint hozzátartozójával ellenőrzés mellett kapcsolattartásra;

c) a külön jogszabályban meghatározottak szerint csomag átvételére és küldésére, levelezés folytatására és látogató fogadására;

d) az ételmezésének saját költségén történő kiegészítésére;

e) vallásának gyakorlására;

f) a rendelkezésre álló közművelődési lehetőségek igénybevételére;

g) kifogás, kérés, panasz, közérdekű bejelentés megtételére;

h) napi legalább egy óra időtartamú szabad levegőn tartózkodásra;

(4) Az őrizetben lévő harmadik országbeli állampolgár köteles:

a) az őrizet végrehajtására szolgáló létesítmény rendjét megtartani, az ezzel összefüggő utasításoknak eleget tenni;

b) olyan magatartást tanúsítani, amely a többi őrizetben lévő személy jogait nem sérti, nyugalmát nem zavarja;

c) az általa használt helyiségek tisztán tartásában díjazás nélkül közreműködni;

d) a személyét érintő vizsgálatoknak magát alávetni, a ruházat átvizsgálását és a birtokban nem tartható személyes tárgyak elvételét tűrni.”

Az őrizetben lévő harmadik országbeli állampolgárt jogairól és kötelezettségeiről anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven tájékoztatni kell.⁵³¹

⁵³⁰ Bv. Kódex 124. §

⁵³¹ 2007. évi II. törvény 60. § (1) bekezdés

A közösségi szálláson lévő harmadik országbeli állampolgárok részére ugyanúgy kell biztosítani elhelyezést, napi háromszori étkezést, személyi felszerelést. Az ő kötelességük:

- „a) a szállás rendjét megtartani, az erre vonatkozó előírásokat teljesíteni;
- b) környezetét tisztán tartani;
- c) a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek, járványügyi intézkedésnek (beleértve a védőoltásokat is) magát alávetni;
- d) a szállás berendezési, felszerelési tárgyait megóvni, a károkozástól tartózkodni, a szándékosan okozott kárt megtéríteni;
- e) 24 órát meghaladó, legfeljebb 120 órás átmeneti távollétét előzetesen – a távozás helyének és időtartamának megjelölésével – a szálláshely szerint illetékes regionális igazgatóságnak bejelenteni.”⁵³²

A fogvatartások fajait végigvizsgálva látható, hogy milyen komoly különbség van a különféle jogcímen fogvatartottak jogi helyzetében, s hogy a szabadságvesztés büntetés jár a legnagyobb jogkorlátozással.

A járulékos büntetés-végrehajtási feladatok közül a bűnügyi nyilvántartás is kiemelhető, mint amelynek működése folytán az állampolgárok, így az elítéltek jogi helyzetére is befolyással bír. Fontos társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy az illetékes szervek tudomást szerezzenek a büntető határozatokról, de ugyanakkor azt is biztosítani kell, hogy az elítélés ne jelentsen az elítélt számára egy egész életre szóló megbélyegzést. A mentesítési és a bűnügyi nyilvántartásból törlési határidőket a 34-35. számú táblázat tartalmazza.

Az utógondozás jelentősége

„Az utógondozás célja az, hogy a szabadságvesztésből szabadultnak segítséget nyújtson a társadalomba beilleszkedéshez, és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.”⁵³³ Az utógondozás nem elhanyagolható kiegészítője a büntetés-végrehajtásnak, szintén differenciált intézkedéseket igényel a sikeres alkalmazása érdekében. A jól végrehajtott utógondozás alkalmas a büntetés-végrehajtás eredményeinek realizálására, pótolhatja még annak esetleges

⁵³² 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet 135. § (2) bekezdés

⁵³³ Bv. Kódex 113. §.

hiányosságait is. Gyakorlati tapasztalataim igazolják, hogy a legintenzívebb és legeredményesebb büntetés-végrehajtás is illuzórikussá válhat az utógondozás hiánya vagy helytelensége miatt. Hiába történt a szabadulás azzal, hogy soha többé nem fogok bűncselekményt elkövetni, ha a szándékában nincsenek körülötte ezt erősítők, mellette állók, hanem csak ettől eltérítők – például volt bűntársai és környezete -, szertefoszlik a szabadságvesztés végrehajtása alatti minden fáradozás eredménye.

Az utógondozás igénye történetileg jóval megelőzte jogintézményként való alkalmazását. A niceai zsinat egy külön szervezetet létesített Hocutratore Pauperum néven.⁵³⁴ Hasonlóképpen a karthágói püspök a diakónusok kötelességévé tette, hogy viseljék gondját az elítélteknek.⁵³⁵ John Howard törvényjavaslatot is benyújtott az „elbocsátott elítéltek gondozásáról” a XVIII. századtól megindult börtönreformálási mozgalom egyik fontos lépéseként. 1826-ban hozta létre Liedner a Rajna-Vesztfáliai Börtönügyi Társaságot.

Az utógondozás, az ún. patronázsügy további felkarolói – így Mary Carpenter és a „börtönök angyala”, Elizabeth Fry - további jótékony egyesületeket és intézeteket hoztak létre. Mintaszerűen szervezte az utógondozás ügyét Belgium, ahol már 1850-ben, 1870-ben, majd 1891-ben külön törvényt alkottak a gyermekvédő és rabsegélyező egyesületek állami támogatásáról. A teljes kibontakozása és megerősödése az angol progresszív börtönrendszer végleges kialakulásával vált lehetővé. Az utógondozás először Angliában lett nem csupán társadalmi, hanem állami feladat és Észak-Amerika teremtette meg a börtönügyi és utógondozási patronázmunka nemzetközi fejlesztésének és elősegítésének modern eszközéül a Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus intézményét.

Az utógondozással kapcsolatban Eötvös József már 1838-ban kifejtette, hogy „csak ha a büntető társaság mellett egy másik áll, mely a süllyedt szerencsétlent magához felemelni igyekszik, csak ha a rendes tömlöci kormányt egyes polgárok segítik, részint a lekipasztort felváltva, vigasztalással közelítve a rabokhoz, részint oktatta őket vagy kiszabadulásuk után jövő jólétekről gondoskodna, csak akkor remélheti mindezen intézmények sikerét.”⁵³⁶

⁵³⁴ Vámbéry Rusztem: Büntetőjog II. füzet Budapest, 1918. 127–128. oldal, Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. Budapest. 1933. 277. oldal

⁵³⁵ V. ö.: Finkey Ferenc: Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázs egyesületekről és a letartóztató intézetekből kibocsátottak utógondozásáról. Budapest, 1943. 8. oldal.

⁵³⁶ Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1938. 48–49. oldal

Deák Ferencnek és társainak európai színvonalú, 1843-as javaslata össze tudta volna foglalni és a megvalósulás felé vinni az utógondozást és a patronázst is, mint ahogy erre Finkey Ferenc több írásban rá is mutatott. Az utógondozási javaslatok az 1867-es kiegyezés és konszolidáció idején éledtek újjá, és ekkor lépett előtérbe valójában az ún. rabsegélyezés eszméje.⁵³⁷ Buda-Pesten 1773-ban alakult meg az első magyar rabsegélyező egyesület. A Patronázs Egyesületek Országos Szövetségét 1909-ben alapították. Az 1800-as évek vége felé a fegyencóvás, majd a rabsegélyezés fogalmak voltak használatosak. Ezt a XX. század elején a patronázs munka fogalomhasználat váltotta fel. A korabeli magyar szakirodalom még nem használta az utógondozás fogalmát, csak az 1940-es évektől vált gyakorivá.

A hazai patronázs tevékenység törvénybe iktatásáról, állami feladatként történt megfogalmazásáról az 1878. évi V. tcz. 27. §-a rendelkezett először az ún. rabsegélyezés ügyének törvénybe iktatásával. Schäfer István 1949. évi írása szerint „a visszaesők...magas arányszámának leszorítása érdekében...elsősorban az utógondozás kiépítése látszik a legsürgetőbb feladatnak.” Az utógondozás szükségességét hangsúlyozva mutatott rá; „a végzetes következményekkel járó szánalmas tévedés” az utógondozást akár felesleges jótékonykodásként felfogni, akár azt hinni, hogy a bíraskodással és a büntetés-végrehajtással – de utógondozás nélkül – az állam „büntetőjog-szemponitú kötelelességei” kimerültek.⁵³⁸

A Bv. Szabályzat kiadásáról szóló 1105/1954. (XII.7.) MT számú határozat 19. pontjában előírta, hogy „a letartóztatottak munkába helyezéséről szabadulásuk után – lehetőleg – gondoskodni kell”. Az 1955-ben kiadott Bv. Szabályzat 189. § (3) bekezdése tartalmazott előírást arról, hogy a szabadulótól a szabadulást megelőző napon érdeklődni kell a szabadulása utáni terveiről, hasznos tanácsokkal kell ellátni és figyelmeztetni a visszaesés következményeire. Az első kifejezetten utógondozásról szóló jogszabály az 55/1960. (XII.22.) Korm. számú rendelet volt, amely a börtönből szabadult személyek munkába állításáról rendelkezett. Konkrét feladatokat fogalmazott meg a bv. intézetek számára is az elítéltek szabadulásának előkészítésével kapcsolatban. Hiányzott azonban a megfelelő együttműködés az akkori tanácsai és a rendőri szervek között. Ezzel kapcsolatban a szabályozás legfőbb hibája az volt, hogy csak a szabaduló kérelmére tette kötelezővé a segítségnyújtást

⁵³⁷ V. ö.: Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1976. 155. oldal

⁵³⁸ Schäfer István: Utógondozás a visszaesés ellen. Jogtudományi Közlöny, 1949. évi 19. szám 419–423. oldal

a munkába helyezéshez. Ennélfogva „sokszor épp azok az elítéltek nem kérték a segítséget, akiknek erre a legnagyobb szükségük lett volna”.⁵³⁹ A szabadságvesztésből szabadult személyek munkába állításáról szóló 12/1965. (VII. 11.) Korm. számú rendelet ismertette az utógondozás szervezetét és feladatait. Előírta a szabaduló elítéltek letelepedésének támogatását, továbbá, hogy a szabadult személy 8 napon belül köteles jelentkezni a tanácsnál. Hiányzott az utógondozás egységes irányítása is, tehát nem volt olyan szervezet, amely összehangolta volna az utógondozásban közreműködők munkáját. Az 1965. évi kormányrendelet végrehajtása tárgyában kiadott 9/1966. EüM. számú utasítás módot nyújtott önkéntes vállalkozó pártfogó felügyelők kirendelésére, azonban a feladataik és jogkörük nem voltak pontosan meghatározva, így funkcióiknak nemigen tudtak eleget tenni.⁵⁴⁰

Az 1966. évi 21. számú tvr. 34. §. (1) bekezdésében előírta, hogy az elítéltet a társadalomba való beilleszkedése, a szabadulás után munkába állása érdekében kellő időben fel kell készíteni a szabadulásra. A 110/1967. IM számú utasítás részleteiben szabályozta, hogy az utógondozás előkészítésénél melyek a büntetés-végrehajtási szervek feladatai. A korábbi, tehát az 1960. és 1965. évi kormányrendeletek alapvető jellemzőjeként ítélte Tavassy Tibor, hogy nem tűzték ki célul az egységes, komplex és mindenre kiterjedő utógondozási-pártfogási tevékenység létrehozását, hanem csak segítséget kívántak nyújtani a szabadultak társadalmi beilleszkedéséhez, elsősorban munkába állításukhoz.⁵⁴¹

Az élet sürgetően vetette fel a szabadultak hatékonyabb támogatását, hiszen többségük valóban fel akarja számolni a múltat, meg akarja találni helyét a társadalomban.

Így jutott el jogfejlődésünk a szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásáról szóló 1975. évi 20. számú tvr. megalkotásához, amely egységes irányítás alatt működő utógondozási-pártfogási rendszert hozott létre. Alapvető változás elsősorban az volt, hogy az utógondozás pártfogás állami összefogása a bíróságok feladata lett. Ez a hiba később erőteljesen kiütközött. Hivatásos pártfogói szervezet létesült a megyei (fővárosi) bíróságok mellett.

⁵³⁹ Gläser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1975. 291. oldal

⁵⁴⁰ V. ö.: Vermes Miklós: Az utógondozás szerepe a bűnisméltés megelőzésében. Az összehasonlító Kriminológia Nemzetközi Központjának IV. Regionális Szemináriuma. IM Budapest, 1980. 217–218. oldal

⁵⁴¹ V. ö.: Tavassy Tibor: A szabadságvesztésből szabaduló visszaeső bűnözők társadalmi beilleszkedése. Belügyi Szemle, 1973. évi 10. szám. 33–39. oldal

Az utógondozásnak két fő iránya jutott kifejezésre: az utógondozott segítése és támogatása és az utógondozott feletti pártfogói felügyelet. A segítség és támogatás egyetlen szabadulótól sem vonható meg. Változatlanul tartalmazta a tvr. azt a rendelkezést, amely szerint „az alkalmazás nem tagadható meg amiatt, hogy a munkára jelentkező szabadságvesztésre volt ítélve, kivéve, ha a büntetlen előélet a munkakör betöltésének előfeltétele.”

A tvr. az utógondozás céljaként jelölte meg, hogy elősegítse a szabadságvesztésből szabadult személynek a társadalomba való beilleszkedését és biztosítsa az ehhez szükséges szociális feltételeket. Az utógondozottak segítése és támogatása, valamint az utógondozottak egy részénél szükséges ellenőrzés és felügyelet között történt különbségtétel. Az ellenőrzéssel és felügyelettel összefüggésben új jogintézményt vezetett be; a felnőtt utógondozottak pártfogó felügyeletét. Az utógondozás és a pártfogó felügyelet kapcsolatára jellemző, hogy az utógondozás tartamát képezi a pártfogó felügyeletnek is, azonban az utógondozásnak a pártfogó felügyelettől függetlenül is kell érvényesülnie. Mindkettőnek van azonos tartalmi része, de amíg a pártfogó felügyelet kötelezettséget jelent az elítélt számára, ellenőrzési jogosultságot a hatóságnak, addig az utógondozás csupán lehetőség a segítség kérésére, igénybevételére.

A legtöbb országban a hivatásos pártfogói hálózat önálló szervezeti formaként létezik, adminisztratív irányításuk az igazságügyi tárcához tartozik. Túlnyomórészt társadalmi pártfogók működését lehet tapasztalni például a skandináv országokban, Ausztriában és Japánban. A pártfogás államilag szervezett ugyan, de privát szervezetek is léteznek. Külföldön is tendencia, hogy az utógondozást lehetőleg korai időszakban kezdjék meg. Ezt Hollandiában krízissegítségként említik. Ennek bevezetése nem csupán a reszocializáló intézményekre volt hatással, hanem a rendőrséggel és az igazságügyi hatóságokkal való kapcsolatra is. Svájcban a folyamatos gondozás modelljét fejlesztették ki. Az angol–amerikai jogterületen volt elsőként jellemző a pártfogói segítség bekapcsolása már a nyomozati eljárás idején. Mondhatjuk, hogy már nálunk is így van, gondoljunk a vádemelés elhalasztása esetén elrendelt pártfogó felügyeletre, amely nemcsak ellenőrzésből áll, továbbá a pártfogótól szakvélemény kérésére.

Az utógondozást a közép-kelet-európai országok posztdeiktuális megelőzésnek fogták fel, mint ami a visszaesés kiküszöbölésére irányul, lényegesnek tartják ebben a munkába állítást és a megfelelő munkahelyi légkör kialakítását.

A szabadult elítéltek jelentős része nem került pártfogó felügyelet alá és így olyan ellenőrzés alá sem, akiknek a pártfogó felügyeletét elrendelték. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy az ő támogatásuk, gondozásuk kevesebb vagy semmi figyelmet nem érdemel. Minden szabaduló pártfogó felügyelet alá helyezésére ugyanakkor nincs szükség, felügyelet nélkül is várható a beilleszkedésük, de egyébként sincs apparátus, költség erre. Önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy vajon milyen az utógondozása, a társadalmi beilleszkedésük segítése azoknak az elítélteknek, akiknek a pártfogó felügyeletét nem rendelték el, és így nem is állnak ellenőrzés alatt, ugyanakkor tulajdonképpen a szabadult elítéltek túlnyomó többségét teszik ki. Hol kell keresnünk a visszaeső bűnözés növekedésében szerepet játszó azokat az okokat, amelyek az utógondozással kiküszöbölhetők? Az eddigi kutatások főként azokra a személyekre terjedtek ki, akiknek a pártfogó felügyeletét is elrendelték.

A többséget képező olyan személyekre azonban csak szűk körben terjedtek ki a tudományos kutatások, akiknek nem rendelték el a pártfogó felügyeletét, a pártfogó felügyelők a bűnügyi nyilvántartástól nem kaptak visszajelzést.

A közel 2500 főre (értékelhető 2483 volt) kiterjedt vizsgálatom számos okot feltárt az utógondozás előkészítésével kapcsolatban. A rövid tartamú szabadságvesztést töltők esetében a nevelők általában nemigen foglalkoztak a bv. intézetekben az utógondozás előkészítésével, a legtöbb esetben a közeli szabadulási napra tekintettel nem is igen volt lehetőségük erre. A munkába állással kapcsolatban csak egyetlen munkáltatót kerestek meg akkor is, ha attól nem érkezett válasz. Nem kerültek írásban rögzítésre, így az elítéltek egy részénél sem lehetett megállapítani, hogy nevelő, az utógondozást előkészítő előadó mit tett az elítélt elhelyezkedésének elősegítése érdekében, az elítélt élt-e a munkahely előzetes biztosítása végett a rendelkezésére álló lehetőségekkel, a nevelő ellenőrizte-e előírászerűen az elítéltek ezzel kapcsolatos tevékenységét.

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy a visszaesettek 37 %-a egy évnél rövidebb szabadságvesztést töltött. Még mindig lehetett olyan téves jogszabály-

értelmezéssel is találkozni, hogy csak azokat kell a szabadulás utáni életre felkészíteni, akiknek elrendelték a pártfogó felügyeletét.

Komoly nehézséget jelent a szabadságvesztésből szabadulók képzettségüknek és egészségi állapotuknak megfelelő munkahelyre elhelyezése.

Ennek okai a vizsgálati tapasztalatok szerint többértűek. Egyrészt a valóban nehezedő gazdasági viszonyok mellett a munkáltatók legfeljebb a korábban is náluk dolgozó, megbízható munkaerőnek bizonyult elítélteket fogadják szívesen. A szakképzetlen, korábban munkaviszonyban nem állt elítéltek ún. munkahelyes levelére sok esetben egyáltalán nem, vagy olyan semmitmondó választ adtak, ami egyet jelent az elutasítással. Nehezíti az elhelyezést a lakhatási, szállásolási lehetőségek szűkös volta. Előfordult, hogy az elítéltet olyan indokkal nem vették fel, hogy a vállalat „tolvajt nem helyez el a rendes dolgozói közé.” A nők részére például egész országrészekben nincs olyan munkahely, amely szállást is tudna biztosítani. Másrészt nehezíti az elhelyezést az elítéltek egy részének nemtörődöm, sőt néha kifejezetten szembehelyezkedő vagy éppen csak taktikázó magatartása. Ezek az elítéltek a felszólítás ellenére sem próbálnak munkahelyet keresni, a nevelők és a pártfogók által keresett munkahelyet pedig nem foglalják el.

A legtöbb megyében komoly problémát jelent a nők és a csökkent munkaképességűek elhelyezése. Tapasztalható az is, hogy egyes megyékben a már munkába állított utógondozottak esetében az átlagosnál szigorúbb megoldásokra kerítenek sort. Több esetben a próbaidő letelte után nem alkalmazzák őket. Nehezen tudják a szabadult elítéltek magukat elismertetni. Például egy jól dolgozó, kifogástalan magatartást tanúsító targoncavezető két éve nem kapott semmi jutalmat amiatt, hogy „nemrég szabadult”.

Szinte valamennyi megyében javaslatként említették, hogy a nagyobb városokban létesítsenek olyan átmeneti szálláshelyeket, otthonokat, ahol a büntetés-végrehajtási intézetből szabadult vagy egyéb körülményeik miatt lakás, szállás nélkül maradt személyek elhelyezését ideiglenes jelleggel meg lehetne oldani. E javaslat a jogtudomány részéről már 1985-ben is felmerült.⁵⁴² Lehet pozitív hatással is egy volt elítélt a szabadultra. Például Angliában utógondozást, illetve annak előkészítését volt

⁵⁴² V.ö.: Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről. Az IM Tudományos és Tájékoztatói Főosztály kiadványa 10. tanulmánykötet 1985. 70. oldal

elítéltek is végzik. Sőt, őket már a büntetésük töltése alatt elkezdik kiképezni a feladatra.

Voltak ellenvélemények is. Például, hogy egy helyen összegyűlnének így a bűnözők, esetleg szervezeten követnének el újabb bűncselekményt. Megoldást jelenthetne, ha azoknak a munkáltatóknak, akik szabadultakat foglalkoztatnak, valamilyen központi kedvezményt (például: adókedvezményt, stb) biztosítanának. Ezáltal a gazdálkodó szervek érdekelték lennének a szabadult elítéltek foglalkoztatásában. Az utógondozás csak akkor lehet eredményes, ha munkáltatók, állami és társadalmi szervek, jótékonyági szervezetek, valamint a társadalom széles rétegei lehetőségükhöz képest segítik a feladat megoldását. A végrehajtásban közreműködők összehangoltabb együttműködése növelné a visszaesés megelőzése érdekében tett erőfeszítések eredményességét.

A társadalmi viszonyok megváltozása folytán létrejöttek olyan szociális, karitatív és öntevékeny szervezetek is, amelyek a szabadságvesztésből szabadultak támogatására szakosodtak. Sajnos nem minden megyében lehetett tapasztalni a közreműködésüket vagy elég szűk körű volt, és csak néhány szerv részéről lehetett észlelni. Főként a segítőkészség kifejezésre juttatását, néhány elítélt beilleszkedésének segítését, de nem szervezett akciót. Ez utóbbi már kevesebb jóval. Egyetértés fogadta az egyházak közreműködését az utógondozásban, a tőlük érkezett segítséget.

A megyék felében merült fel adat arra nézve, hogy még a rendőrség is (nem is lenne feladata, de mégis) alkalomszerűen segítséget nyújtott olyan elítéltek társadalmi beilleszkedéséhez, munkába állásához, akik nem álltak pártfogó felügyelet hatálya alatt.

Korábban gyakorlat volt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek a korlátozott beszámítási képességű, személyiségzavarban szenvedő vagy kényszerszergyógyításra kötelezett (annak végrehajtásától vagy az idő rövideje miatt végre nem hajtásáról) elítélt szabadulásáról tájékoztatták a szabaduló lakó- vagy tartózkodási helye szerint illetékes ideggondozó intézet vezetőjét, illetve alkoholista esetében az alkoholgondozót. Az alkoholgondozók, továbbá az alkoholelleses vagy mentes klubok címjegyzékével mindössze három büntetés-végrehajtási intézet rendelkezett a vizsgálat megállapítása szerint. Azoknak az ideggondozó intézeteknek a többsége,

ahová az értesítés megérkezett, semmi intézkedést nem tett, kényszergyógyítás esetében még az alkoholgondozóhoz sem továbbította azt.

Fontos kezdés ezeknek az elítélteknek az utógondozása, hiszen betegségük miatt nekik még nehezebb a társadalomba való beilleszkedésük. Ezt megmutatta az a vizsgálat, amely szerint a kénygyógyításra kötelezett alkoholisták elítéltek közel háromnegyed része nem tanúsított törvénytisztelő magatartást a szabadulása után sem. Véleményem szerint továbbra is szükség lenne a büntetés-végrehajtási intézetekben a kényszergyógyítás végrehajtására, a gyógyító-nevelő csoportokra. A tőlünk Nyugatra lévő országokban ezeket a gyógyító kezeléseket nem szüntették meg, hanem erősítették.

A vizsgált elítéltek magatartását elemezve megállapítható, hogy egy részük még akkor sem igyekszik beilleszkedni a társadalomba, amikor ehhez megkapja a szükséges segítséget. A visszaesési okok a következők voltak: rendszeres és mértéktelen italozás (17,5%), esetenként mértéktelen alkoholfogyasztás (15 %), rossz baráti vagy rokoni környezet (25%), nem dolgozott és pénzhez akart jutni (22,5%), személyiségében rejlő akaratgyengeség (17,5 %), kevés kereset (15%), a pártfogótól nem kapott segítséget (12,5%), nem vették fel dolgozni sehová (10%), pillanatnyi szükséglet-kielégítés (7,5%), családi életének felbomlása (6%), lakásából kitették és mindenhol elutasították (5%), gyermektartásdíjat nem akar fizetni (5%), nem tudja elviselni, hogy ellentmondjanak neki (5%), csak benne van a hiba (5%), munkatársai a szabadulás után kiközösítették, munkahelyét otthagyták (2,5%), családi háttér hiánya (2,5%), cigánytelep hatása (2,5%), stb. Az okok mintegy 46%-át kifejezetten a szabadulás utáni környezetben vélték. Az alkoholt is említő 32,5%-nál is a szabadulás utáni környezet hatása szintén nem elhanyagolható körülmény. Ugyanakkor 80%-uk segítséget nem kért és nem kapott, 10% kért segítséget, de nem kapott; 10 % nem kért, de mégis kapott segítséget a beilleszkedéshez.

145 elítéltről adatlapot állítottam ki annak felmérése végett, hogy mennyiben és milyen szempontból játszik szerepet az utógondozás elmaradása, hiányossága a visszaesésben. A reprezentatív módszerrel kiválasztott 126 férfi és 19 nő szabadult elítéltre nézve a következőket lehet megállapítani:

Amíg a férfiak 30%-a visszaesett, a nők közül senki. A legnagyobb arányban (31 %) a 18–30 év közötti férfiak közül kerültek ki a visszaesők, az 50 év felettieket – kisebb számukra tekintettel – figyelmen kívül hagyva. Különösen

feltűnő, hogy a visszaesők 69 %-a a szabadulástól számított hat hónapon belül került „összeütközésbe a törvénnyel”.

Tehát a társadalomba történő visszavezetés során az első hat hónapnak van meghatározó szerepe. A család pozitív hatásának fontosságát tükrözi, hogy a házasságban, élettársi kapcsolatban élők közül mindössze 15 % esett vissza, míg a nőtlenek közül 33 %, az elváltak közül pedig 26 %. Figyelmet érdemlő, hogy a visszaesettek 37 %-a egy évnél rövidebb szabadságvesztést töltött. A nyolc általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők közül 36 %, a nyolc általános iskolát végzettek közül pedig 30 % esett vissza, vagyis a visszaesők kétharmad részét ők képezték. Azok közül, akiknél a nevelő nem tartotta indokoltnak az utógondozást, 38 % esett vissza a szabadulás után.

Ezek az adatok is alátámasztják, hogy nagy szükség van az utógondozói munkára, a bűnözés és visszaeső bűnözés elleni küzdelemben.

Az elítéltek munkába állításának feltételei a jövőben várhatóan még nehezebbé válnak. A gazdálkodási és a szociális szféra egyre élesebb különválása következtében a gazdálkodó szervezetektől nem várható el, hogy ellentételezés nélkül feladatokat vállaljanak az elítéltek utógondozása területén. A probléma megoldására javaslat lehet többek között egy Bűnmegelőzési Alap létrehozása, amelyből az utógondozott elítéltek munkáltatását vállaló gazdálkodó szervek támogatásban vagy kedvezményben részesülnének (fejlesztési juttatás, adókedvezmény, közösségért vállalás miatti kedvezmény, stb.).

Jelen helyzetben az utógondozást nem lehet gazdálkodó szervek feladataként kijelölni, e fontos kérdést szociálpolitikánk részévé is kell tenni.

Az utógondozással kapcsolatban szükséges kiemelni, hogy nem büntetőjogi intézkedés, mégha a pártfogó felügyelő is végzi.

Az utógondozás és a pártfogó felügyelet közötti főbb különbségek a következőkben foglalhatók össze:

- a) A pártfogó felügyelet tartalmi eleme a pártfogolt ellenőrzése és irányítása mellett segítségnyújtás, az utógondozás tartalmi eleme viszont kizárólag a szabadult támogatása a társadalomba beilleszkedésben.
- b) A pártfogó felügyeletet a bíróság, ügyészség határozattal elrendeli, az utógondozás nem igényel bírósági, ügyészségi határozatot, és általában a szabadult kérelmére történik.

- c) Alapvető különbség, hogy a pártfogoltat mindig magatartási szabályok terhelik, az utógondozás nem jár együtt magatartási szabályok előírásával.
- d) A pártfogolttal szemben különféle szankciók alkalmazására kerülhet sor a magatartási szabályok megszegése esetén, és annak következménye van, az utógondozás körében szankciók alkalmazása kizárt.
- e) A pártfogó felügyelet büntetőjogi intézkedés, míg az utógondozás a szabadságvesztésből szabadultat megillető büntetés-végrehajtási jogi intézmény, amely azok számára is biztosítva van, akiknek a pártfogó felügyeletét a bíróság nem rendelte el.

A pártfogó felügyelő e munkájához korábban igénybe vehette ún. társadalmi pártfogók közreműködését is. A hatályos szabályozás szerint ilyen már nincs. Vizsgálati és kutatási tapasztalataim alátámasztják tevékenységük hasznosságát, több esetben az eredményességét is. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 2005. évi törvényjavaslat tervezetében helyeselhetően ismét szerepelt, hogy állampolgárok segítik, segíthetik ezt a pártfogó felügyelői munkát. A hatályos szabályozás szerint a pártfogó felügyelő a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, a karitatív és öntevékeny szervezetek közreműködésével végzi az utógondozást.⁵⁴³

A számos törvénnyel – így a 2003. évi XIV. törvénnyel is – módosított Bv. Kódex 114/A. § (1) bekezdése a büntetés-végrehajtási intézet számára ír elő kötelezettséget. Eszerint *„A büntetés-végrehajtási intézet megállapítja, hogy az elítélt a szabadulása után hol kíván letelepedni és rendszeresen munkát végezni; elősegíti, hogy az elítélt rendezze a szabadulása utáni letelepedésével és munkába állásával kapcsolatos ügyeit. A feladatok teljesítése érdekében a büntetés-végrehajtási intézet az elítéltet meghallgatja, szükség esetén megkeresi azt a pártfogó felügyelőt, akinek az illetékességi területén az elítélt letelepedni kíván, hogy nyújtson segítséget a letelepedéséhez és a munkába állásához, illetőleg a megkezdett tanulmányok folytatásához.”*

A pártfogó felügyelő kötelezettsége azon túlmenően, hogy végzi az utógondozást, a Bv. Kódex 114/A. § (2) bekezdése alapján – habár lehetőségként fogalmazza a törvény, de enélkül nem végezhető igazi utógondozási munka – a következő:

„(2) A pártfogó felügyelő

⁵⁴³ Bv. Kódex 114. § (2) bekezdése

a) a büntetés-végrehajtási intézetben felkeresheti az elítéltet, és tanácsot adhat a társadalomba való beilleszkedéséhez;

b) a büntetés-végrehajtási intézetnek az (1) bekezdésben szabályozott megkeresésére, illetőleg az elítélttel történt megbeszélés alapján segítséget nyújthat az elítélt letelepedéséhez és munkába állásához;

c) szükség esetén segíti az elítélt családi kapcsolatainak helyreállítását.”

A pártfogó felügyelőnek kötelessége még az elítélt szabadulása előtt a bv. intézetet tájékoztatni intézkedésének eredményéről, amit a bv. intézet közöl az elítélttel.⁵⁴⁴

„Ha a szabadságvesztésből szabadult személynek nincs megfelelő munkahelye és szállása, elő kell segíteni az olyan munkáltatónál való elhelyezkedését, amely szállást is nyújt, és a büntetés-végrehajtási szervekkel, valamint a pártfogó felügyelővel együttműködve szervezeten támogatja a szabadságvesztésből szabadult személyek beilleszkedését a társadalomba.”⁵⁴⁵

A helyi önkormányzat hatáskörébe tartozik, hogy külön jogszabály szerint segélyben vagy kölcsönben részesítheti a szabadult személyt.

A büntetés-végrehajtási intézet és a pártfogó felügyelő köteles rendszeresen kapcsolatban állni a szabadságvesztésből szabadult személyek szállása és munkába állása gondjainak megoldására szakosodott szociális, karitatív és öntevékeny szervezetekkel.⁵⁴⁶

A büntetés-végrehajtási intézetben büntetésüket töltő elítéltek látogatása, illetve a javítóintézeti nevelés alatt állókkal való találkozás a büntetés-végrehajtási intézet (javítóintézet) székhelye szerint illetékes megyei hivatal kijelölt pártfogó felügyelőjének a feladata, amit a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügy-miniszteri rendeletek módosításáról szóló 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet 39. § (1) bekezdése „börtönpártfogolás”-nak nevezett. Célja az, hogy a bv. intézetből szabadlábba helyezés várható időpontja előtt legalább hat hónappal, a javítóintézetből ideiglenes elbocsátás várható időpontja előtt legalább kettő hónappal elkezdődjön az elítélt tájékoztatása az esetleg elveszett iratai pótlásának; ha szükséges, egészségügyi, szociális intézményi ellátásának vagy elhelyezésének; munka végzése, illetve tanulmányok folytatása, letelepedésének,

⁵⁴⁴ Bv. Kódex 114/A. § (3) bekezdés

⁵⁴⁵ Bv. Kódex 115. § (1) bekezdés

⁵⁴⁶ Bv. Kódex 115. § (3) bekezdése

szállásának vagy lakhatásának, tanácsadó vagy felvilágosító programokon való részvétele lehetőségeiről és szabályairól; az elítélt családjának, gondozójának a felkészítése az elítélt lehetőség szerinti visszafogadására.

Az Igazságügyi Hivatal nem vállalkozói tevékenység keretében a szabadulók ideiglenes elhelyezésére, programok szervezésére pártfogó felügyelői szállásokat, valamint foglalkoztatókat működtethet.

Az utógondozott elítélt jogi helyzetére jellemző, hogy őt kötelezettség nem terheli, viszont joga van ahhoz, hogy „segítséget és támogatást kérhet, különösen a munkába állásához, a letelepedéséhez, szállásbiztosításhoz, a megkezdett tanulmányai folytatásához, gyógykezeléséhez és gyógyító eljáráshoz”. Emellett segélyt vagy kölcsönt is kérhet a helyi önkormányzattól.⁵⁴⁷

Felmerült, hogy legyen legalább egy kötelezettsége is az utógondozottnak, ne féloldalas jogi helyzetűnek mondják, csak szolgáltatás-élvezőnek. El kellene gondolkodnunk az együttműködési kötelezettség valamelyik udvarias formájának megfogalmazásán ennek érdekében, véletlenül nehogy taszító legyen az elítélt szemében. Tíz évvel ezelőtt egy vizsgálat az utógondozási ügyek számát még csekélynek találta, illetve a tevékenységszerkezetben jelentkező súlytalanságának okait kutatva azt állapította meg, hogy „csak néhány megyében fut ún. börtönprojekt. Ahol ilyen program létezik, azaz ahol a pártfogók bejárnak a bv. intézetekbe, azokban a megyékben magasabb is az ilyen ügyek száma a pártfogók tevékenységében.”⁵⁴⁸

A fogvatartottak társadalmi visszailleszkedési esélyeinek javítása integrált megközelítést tesz szükségessé, ami figyelembe veszi a problémák sokrétűségét. Az egymástól elszigetelt erőfeszítések esetén nehezebben érhetők el eredmények, a támogatásnak egységes folyamattá kell integrálódnia. Szorosabb vagy jobb együttműködést feltételez minden az egyes szakterületek között. Nem alakultak ki még azok az együttműködések, amelyek a hatékony támogatás feltételei. A bv. dolgozókon, a bv. felügyeleti ügyészekén és a pártfogó felügyelőkön kívül a megkérdezettek kevéssé tájékozottak e probléma kezelésében. A volt fogvatartottak irányában a támogató attitűd a munkáltatóknál szerény mértékben van jelen, látják annak nehézségeit, pedig az övék az egyik legfontosabb szerep. Célszerű lehet a

⁵⁴⁷ Bv. Kódex 114. § (1) bekezdése

⁵⁴⁸ Kerezsi Klára-Dér Mária: Az alternatív szankciók költségösszefüggései. Magyar Jog. 1998. évi 5. szám 272. oldal

munkáltatók ösztönzése a halmozottan hátrányos helyzetűek foglalkoztatására. Ide sorolom a szabadult, munka nélküli elítélteket is.

A bűnisméltés megelőzésének feladata elsősorban ott merül fel, ahová a volt fogvatartott visszatér, ezért a helyi szervezetek és az önkormányzat együttműködését, részvételét erősíteni kell a kérdés megoldásában. Öröndetes, hogy több közhasznú egyesület is alakult célprogramokkal a szabaduló emberek és munkanélküli családtagjaik segítségének megszervezése, a fogvatartottak szabadulás utáni reszocializációjának elősegítése végett. A végezhető tevékenységek a szabadultak szükségleteihez és a helyi lehetőségekhez illeszthető összetett szociális és munkaerőpiaci problémákra megoldást kereső komplex szolgáltatások lehetnek. Így a kapcsolatfelvétel és tájékoztatás, pszichológiai tesztek felvétele, tréningek megszervezése és tartása, mentális gondozás, krízis intervenció, szociális gondozás és ügyintézés, lakhatási lehetőségek felkutatása, munkába helyezés; utógondozás keretében oktatás, képzés, szakképzés, képesítést adó képzések szervezése, felnőttképzési szolgáltatások, stb.

Szükséges az utógondozás továbbfejlesztése, abban a társadalom legkülönbözőbb erőinek még aktívabb, szervezettebb, szabályozottabb részvétele.

A JOG GYAKORLATI ÉRVÉNYESÜLÉSE ÉS A GARANCIÁK

XIII. FEJEZET

A büntetés-végrehajtási jogszabályok gyakorlati érvényesülésének jelentősége és magyarországi általános képe különös tekintettel a bánásmódra

A legfontosabb alapelv szerint a jogállam kötelezettsége, hogy biztosítja polgárai számára az emberi jogokat, a biztonságos életet, a törvények érvényesülését, az objektív igazság érvényesítésének lehetőségét. A bűnözésre adott válasznak tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját; igazodnia kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez.

A végrehajtás alatt is érvényes az, ami az ítélethozatal stádiumában. Figyelembe kell venni a tettek súlyosságára alapozott elítélő határozatot (nem változó oldal) éppúgy, mint az elkövető személyiségét, ami változhat (változó oldal). A végrehajtással az elítélő határozat iránti bizonyos fokú hűség mellett a fogvatartottak iránti bánásmóddal kapcsolatban is bizonyos számú elvet tiszteletben kell tartani. Mivel alapvető jogok korlátozásáról van szó – mégha törvény és bírósági határozat alapján is – messzemenő védelmet kell nyújtani ugyanakkor az esetleges joggal való visszaélés megelőzésére, kiküszöbölésére. Szempont a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, a törvényeit sértőtől, de szempont a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától, a hatóság egyes megtévedt tagjainak esetleges önkényes eljárásától.

A büntető felelősségre vonás egész folyamatában, így a büntetés végrehajtása alatt is ugyanolyan társadalmi realitásként kell kezelni az emberi jogokat.

Legfontosabb alapelv szerint a jogállam kötelezettsége, hogy biztosítsa polgárai számára az emberi jogokat, a biztonságos életet, a törvények érvényesülését, az objektív igazság érvényesítésének lehetőségét. Az elkövetett cselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit és a lakossági elvárásokat is. A bűnözésre adott válasznak tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját; igazodnia kell ezek hagyományos

értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez. A szankciót megállapító határozatot azonnal vagy rövid időn belül követő végrehajtás és az ettől többé-kevésbé eltávolodó végrehajtás között elméleteket ostromló, vitát kiváltó különbség tehető. Egyébként az elítélő határozatot követő hűség oldalán a megítélt dolog hatalmát idézhetjük fel, ami nemcsak az új bűnözés tilalmát hozza fel ugyanazon tényekért, hanem a meghozott határozat tiszteletben tartását is. Ennek szociológiai aspektusa az ítélet végrehajtása, elengedhetetlen az általános megelőzés két eleme értelmében, melyekből az egyik az emberek elrettentése a bűnözők utánzásának megakadályozása végett (negatív prevenció), illetve a nevelésük (pozitív prevenció). Az a végrehajtás, amely az ítéletet meghozó bíróság által elrendeltekkel szemben másféle alapbeli vagy időbeli módozatot mutatna (feltételes szabadságra bocsátás intézményét nem számítva), nem töltene be társadalmi funkcióját; a megbocsátás és a közvélemény nem rímelnék egymásra. Másrészt viszont az elítélő határozattal szembeni hűtlenség mellett felhozhatjuk az egyéni prevenciót, mint amely magát a bűnözőt elrettentő, véglegesítő tartalmú és rehabilitáló célzatú. Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságjogokat és korlátokat, védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan.

Az élethez és testi épséghez való jog garantálásán túlmenően az emberi méltóság problémája különösen élesen jelentkezik a büntetés-végrehajtás tekintetében. A szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni bánásmód tökéletes mutatója annak, hogy adott állam mennyire tartja tiszteletben az emberi méltóságot a gyakorlatban. A rendőrség által őrizetbe vett vagy a bíróságok által jogerősen elítélt személyeket megfosztják személyes szabadságuktól, a társadalom többi tagjától elkülönítve, fogvatartási intézményekben helyezik el őket. Az előzetes fogvatartás és a szabadságvesztés büntetés azonban önmagában nem járhat egyéb hátránnyal; ki kell, hogy merüljön a személyes szabadságtól történő megfosztásban. Különösen fontos tehát, hogy az ilyen szabadságuktól megfosztott személyeket a fogvatartás teljes ideje alatt mindvégig emberként kezeljék, emberi méltóságukat semmilyen körülmények között ne sértsék meg. S bár a legtöbb államban belső jogszabályok garantálják mindezt, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a kérdéskört szükséges a független államok konszenzusán alapuló nemzetközi egyezményekkel is szabályozni. Az ilyen egyezmények gyakorlati jelentősége

abban ragadható meg, hogy legitim alapot szolgáltatnak meghatározott nemzetközi szervek, ellenőrző szervezetek létrehozásához és működéséhez.

A büntetőjogi szankciók három mozzanatban jelennek meg az egyes államok büntető igazságszolgáltatási rendszerében. A törvényalkotó írja le jellegüket és mennyiségüket. Ezután a bíró megállapítja a vádlott bűnösségét vagy annak hiányát; a tettek súlyosságának, illetve a vádlott személyiségének függvényében – akár implicit módon, akár kimondva vannak jelen kritériumok a törvényben – kihirdeti a büntetést vagy más szankciót. A törvényi tényállások az embernek és méltóságának védelmét a nemzetközi egyezmények alapján más-más megfogalmazásban, de tartalmazzák.

A törvények rendelkezéseinek betartása, a törvényesség az egész világon az igazságszolgáltatás kulcskérdése. Különösen a büntető felelősségre vonás folyamatában kerül nagy hangsúllyal a középpontba – ha más-más elnevezéssel, szűkebb-tágabb értelmezésben – a világ minden táján. A bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek tevékenységében nincs súlyosabb követelmény és nagyobb érték, mint a törvényesség maradéktalan megtartása és megtartatása.

A büntetés hatékonyságának feltételei közé tartozik, hogy a büntetéssel összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékre korlátozzák. Éppen ezért az állampolgári jogokat csak olyan mértékben szabad korlátozni, amilyen mértékben a jogszabályi rendelkezések megengedik és ez elkerülhetetlen. Az igazságügyi és ezen belül a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének minősége, jogszerűsége is alapvető feltételként befolyásolja a büntetés eredményességét.

Mit sem ér a legmodernebb nevelési módszer, vagy akár a legnagyobb szigor, ha az állami akaratot számba sem vevő törvénysértések közepette alkalmazzák. A büntetés-végrehajtásnak sem lehet más célja, mint az államnak. S ha az elítélt azt látja, hogy az állam szerve „fittyet hány” a törvényekre, akkor tőle hogy várhatja el az ellenkezőjét?

A törvényesség általános fogalma lényegében azonosítható a jogszabályok betartásával. Ez az azonosítás, amely csak a jogszabályok – legyenek azok bármilyenek – végrehajtására koncentrálna, gyakori felvetése volt a jogelmélet művelőinek.

Mint meghatározás, ez formális, mert nem emel ki tartalmi sajátosságokat, nem utal a jogi kultúra eddigi történelmi vívmányaira. A jogszabály betartása mellett a törvényesség jelenti a humánus jogszolgáltatást, s a törvény előtti egyenlőség, bírói

függetlenség alapján az állampolgári jogok garanciáit, a joggal és hatalommal való visszaélés korlátait.

Tartalmazza a fogalom a társadalmi feltételek mindenkori jelentőségét is. Jelenti tehát a törvények és más jogszabályok szigorú betartását mind az állam, mind az állampolgárok részéről; az államhatalom önkorlátozását a jog által; minden jogszabálynak törvényen kell alapulnia, s azzal nem lehet ellentétes; a jogalkotásnak is jogilag rendezettnek kell lennie; meg kell védeni az állampolgárok és a közösségek jogait és törvényes érdekeit, szélesebb értelemben pedig a megtartásának ellenőrzését is.

A törvényesség végső soron tehát abban nyilvánul meg, hogy a jogszabályokat megtartják, illetőleg megtartatják. Az emberi jogok érvényesülése és a demokratikus politikai rendszer olyan politikai előfeltétel, amely hozzájárul a törvényesség érvényesüléséhez. Magában foglalja az államszervezet alkotmányos működését, valamint az állami szervek és állampolgárok törvényes kapcsolatát. Mind az állami szervek, mind az állampolgárok jogellenes cselekvése, magatartása a törvényesség megsértését jelenti.

A törvényesség sajátos tartalmi követelménye – az önkény kirekesztése a jogszolgáltatásból, az állami szervek tevékenységének alkotmányos rendezése (a hatalommal való visszaélés kizorítása és büntetése), az állami szerv és az állampolgár rendezett kapcsolata, az állampolgárok egymás közötti viszonyának törvényes rendezése. Ezek a tartalmi követelmények jogi alapelvekben nyilvánulnak meg (törvény előtti egyenlőség, védelem joga, ártatlanság védelme, nyilvánosság, anyanyelv használata, stb.) és realizálódnak a jogalkotó és jogalkalmazó tevékenységben, mint a jogviszonyban.

A törvényesség legfőbb társadalmi feladata az állami szervek és az állampolgárok jogilag rendezett kapcsolatának kialakítása és védelme.

„Utazásom előtt tudatában voltam mindannak, ami igazságügyi rendszereinket elválasztja és aminek gyökere a történelemben, a társadalmi és politikai szervezésben, a nemzetközi elkötelezettségekben rejlik. Most már világosan tudatában vagyok annak is, ami összeköti őket, elsősorban a törvényességre való állhatatos törekvések, amit mi Franciaországban jogállamiságnak nevezünk.” („...en premier lieu le souci constant de la

légalité que nous nommons en France l'Etat de Droit"). Az idézet a francia legfőbb ügyész hazánkban tett látogatását értékelő leveléből származik.⁵⁴⁹

Törvényességen vagy jogszerűségen ugyanis az egyedi jogalkalmazói eljárások és az ezek során számításba jöhető anyagi és processzuális szabályok összhangját érti; a jogszabályi hierarchiával kapcsolatos formális követelményt az „alkotmányosság” kategóriájában fogja fel, illetőleg „a törvények felsőbbbsége” (suprématie des lois, rule of laws) klasszikus megfogalmazással él; míg a jogrendszer minőségével kapcsolatos követelményeket, különösen a közjogi intézmények felépítésével és működésével, valamint az állampolgárok alapjogainak katalógusával és tartalmával összefüggő kérdéseket a „jogállam” vagy „jogállamiság” kategóriájában fogja fel.

A büntető jogpolitikával kapcsolatban ehelyütt meg kell említeni, hogy a legalitás elve magában foglalja a büntető törvények alkalmazásának kötelezettségét is, vagyis a büntető-jogviszony alapján keletkezett állami büntető igény érvényesítése az arra kijelölt hatóságok alapvető kötelezettsége. Ez vonatkozik természetesen a büntetés-végrehajtási szervekre is, amelyek a büntető felelősségre vonás folyamatában a harmadik fő szakaszt töltik meg tartalommal.

A „legalitás”-t a legegyszerűbb magyar fordításban törvényességnek is nevezhetnénk. A magyar törvényesség fogalom azonban ennél szélesebb körű, de magában foglalja a legalitást is. Nem csak az anyagi jog, hanem a büntető eljárási jog szabályainak, valamint az általános állampolgári jogok betartását, betartatását és tiszteletben tartását is megköveteli. Tehát a törvényességünknek az eleme, része, viszont azzal nem azonos jelentőségű, szintű, mi annak nagyobb fontosságot, szerepet tulajdonítunk.

A büntető felelősségre vonás egész folyamatát átható kriminálpolitikai elvek között fő helyen szerepel a törvényesség követelménye. Lényege, hogy a törvényellenes magatartást tanúsított bűnelkövető felelősségre vonása a törvényhozó akaratának megfelelően történjék meg.

„Az első követelmény ezek szerint az, hogy a felelősségre vonás megtörténjék, az ne maradjon el. A második követelmény: csak bűncselekményt elkövetett személyek kerüljenek felelősségre vonásra. A törvényesség igen súlyos megsértését jelentené az, ha

⁵⁴⁹ Hlavathy Attila: Törvényesség-ügyészség-jogállamiság. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája. Az ügyészi funkciók kialakulása és kibontakozása kötetből. Budapest, 1988. 1. oldal

olyan személyekkel szemben alkalmaznák az önmagukban is szigorú büntető jogszabályokat, akik nem sértették meg a törvényhozó akaratát. Ha lehet különbséget tenni a törvénysértések között, ez az eset súlyosabbnak minősülne, mint amikor elmarad a bűncselekményt elkövető személy felelősségre vonása. Van valami emberi a régi mondásban: inkább meneküljön a felelősség alól 99 bűnös, mint egy ártatlan bűnhődjék. És a harmadik követelmény: a bűncselekmény elkövetőjét a törvényhozó akaratának megfelelően vonják felelősségre.”⁵⁵⁰

A büntetőjogi szankció akkor töltheti be a rendeltetését, akkor alkalmas akár a speciális, akár a generális prevenció érvényesítésére, ha a végrehajtás a jogszabályoknak megfelelően történik. Igaz erre a célra a cicerói mondás: ne maior poena quam culpa sit (ne legyen súlyosabb a büntetés a véteknél – Ciceró: a kötelességekről, I. 25.).

A régi bölcs mondás, hogy őrizd meg a rendet, s a rend is megőrizz téged, a büntetés-végrehajtás területén különösen igaz.

A törvényességnek a büntetés-végrehajtási intézetekben történő bármely megsértése helytelen értékeléshez és újabb, még súlyosabb torzulásokhoz vezet az elítéltek jogi tudatában.

M. Porowski és A. Rzeplinski „a börtönügy reformjának hatáiról” (Ogranicach refoemy wisziennictwa) szóló huszonöt éve előadott referátumukban⁵⁵¹ egy tágabb problémához, a humanizált megtorlás megfontolásához javasolták a hozzányúlást, mint a kriminálpolitika reformálásának modell jellegű direktívájához. Ez a végrehajtási eljárásban három alapvető elvben jutna kifejezésre:

- 1) a törvényességben és ezzel kapcsolatban a börtön személyzete és a bebörtönzöttek jogi helyzetének kölcsönös elismerésében;
- 2) a bebörtönzöttek méltóságának elismerésében;
- 3) a börtönintézeti rendszernek a börtönön kívüli struktúrától való elkülönítésének és integrálásának minimalizálásában.

A büntetés-végrehajtásban a törvényesség tartalmilag tehát azt foglalja magában, hogy a büntetés-végrehajtási szervek rendeltetésüknek megfelelően működnek, mindent

⁵⁵⁰ Földvári József: Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987. 171-172. oldal

⁵⁵¹ M. Porowski-A. Rzeplinski: O granicach reformy wisziennictwa. A börtönügy reformjának hatásai. Azon az össz-lengyelországi tudományos konferencián elhangzott referátum, amely a szabadságvesztés büntetés végrehajtásával kapcsolatos elméleti és szervezeti problémával foglalkozott, valamint más elkülönítő büntetőjogi eszközök problémáival. IPSIR VW. 1984. I. 26-29. p.

megtesznek a büntetés és a büntetőjogi intézkedés céljának megvalósítása érdekében. Vagyis a jog betartódásán kívül az érvényesülést is.⁵⁵²

A büntetés-végrehajtásban tehát akkor beszélünk törvénysértésről, ha az adott hiányosság, a jogszabály rendelkezéseinek be nem tartása az adott büntetés, büntetőjogi intézkedés céljának megvalósítását veszélyezteti. Ha a jogszabályi rendelkezés túlhaladottá válik, nem szolgálja a célt, ennek érdekében megfelelően módosítani kell, mert ilyenkor már a kitűzött cél nincs összhangban a tényleges következménnyel. A törvénysértések eredményezhetik a büntetőbírósi határozatok végrehajtásának késedelmét, akadályozhatják az állam büntető igénye érvényesülését, ugyanakkor a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás hatálya alatt álló elítélt számára. A személyes szabadsággal összefüggő törvénysértések – orvoslásuk érdekében konkrét esetekben – azonnali intézkedést igényelnek.

A büntetés-végrehajtás törvényességének alapvető feltétele a jogi helyzet szabályozottsága. Ezen keresztül lehet bemutatni a törvényesség helyzetét is. A törvényesség pedig – mint szó volt róla – egyik alapfeltétele a hatékonyságnak. Ezek adják a keretet, amelyben lehet valamennyi tudomány hatékonyságát elősegítő eredményét felhasználni. S ha a jogi keretek szűkek, túlhaladott valamilyen szabály, a törvényesség kikényszeríti annak a módosítását, a magasabb jogszabályban megfogalmazott cél érdekében. Változtatni természetesen csak törvényes úton lehet, mert a jogbizonytalanságnak még a látszatát is el kell tüntetni.

A bíróság által kiszabott büntetés és alkalmazott büntetőjogi intézkedés akkor töltheti be rendeltetését, akkor alkalmas akár a speciális, akár a generális prevenció érvényesítésére, ha a végrehajtás a jogszabályoknak megfelelően történik. A törvényességnek az eljárás minden szakaszában, a végrehajtás, a beilleszkedést elősegítő intézkedések során történő szigorú megóvása alapvető feltétele a büntetés célja elérésének. Ha ezen a téren előfordul hiányosság, az veszélyezteti a büntetés társadalmi hatékonyságát. Az általános cél a büntetőjogi határozat törvényes végrehajtásának elősegítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, intézkedés betöltse rendeltetését. Végrehajtásra céltudatosan csak a jogszabályt lehet alkalmazni; jogszokást, bírósági vagy közigazgatási precedenst, megállapodást csak átmeneti jelleggel és csak egy-egy kérdésben.

⁵⁵² V. ö.: Kulcsár Kálmán: A jog hatékonysága a társadalomban. Jogtudományi Közlöny. 1977. évi 8. szám 450. oldal

Maradandó igazság, amit Montesquieu kb. 250 éve írt, s amit még mindig ajánlatos megszívlelni, hogy „az igazságtalanság, amit egy emberrel szemben elkövetnek, mindenki számára fenyegetés”. A törvényt ki lehet játszani végrehajtásának a látszatával is.

A törvényesség megtartásának a büntetés végrehajtása során minimálisan az alábbi fő elemeket kell magában foglalnia.

1) Minden olyan intézménynek, amelynek feladata a bíróság ítéletének, ügyészégi határozatának a végrehajtása, a törvény legszigorúbb megtartásával kell működnie.

2) A büntetésüket töltő személyek szigorúan kötelesek megtartani a törvénynek azokat a rendelkezéseit, amelyek meghatározzák a bíróság által kiszabott büntetési nem letöltésének rendjét és feltételeit, továbbá a törvényen alapuló alacsonyabb szintű jogszabályok rendelkezéseit is.

3) Az alacsonyabb szintű büntetés-végrehajtási szabályoknak és a végrehajtó szervekre vonatkozó szabályoknak is, az elítélt magatartására befolyással bíró minden szabálynak törvényen kell alapulnia. Ennek megfelelően a büntetés-végrehajtást, mint ilyent, továbbá az ítélet büntető rendelkezésének a végrehajtását teljes egészében, átfogóan törvénynek kell szabályoznia.

4) Az ítélet végrehajtása és a büntetés kitöltése alatt a törvényesség megtartását rendszeres és néhány területen fokozott törvényességi felügyelettel biztosítani kell. Különösen fontos a folyamatos és rendszer törvényességi felügyeleti tevékenység a szabadságelvonnással járó büntetések, intézkedések letöltésére rendelt intézményekben, ahol a törvény megtartása döntő jelentőségű mind az elítéltek, mind pedig azok részéről, akiknek a feladata a büntetés végrehajtása.

Az elítélt jogi helyzetére kiható, törvényességi szempontból is fontos előírás, hogy vele szemben az ítéletben és a jogszabályban meghatározott joghátrányok alkalmazhatók. A joghátrányt meghatározni csak törvényben lehet.

Törvényességi érdeket szolgál annak előírása, hogy az elítélt köteles magát a büntetés, illetve intézkedés végrehajtásának alávetni. Ebből a rendelkezésből fakad

- az elítélt jelentkezési, fizetési kötelezettsége,
- az elővezetés, tartózkodási hely felkutatása,
- elfogatóparancs,

tehát a végrehajtás kikényszerítésének lehetősége.

További fontos törvényességi garancia, hogy az elítéltet a büntetések és intézkedések végrehajtása során panaszjog illeti meg. Az elítélt panaszjoga azt biztosítja, hogy az elítélt a büntetés, illetve intézkedés végrehajtása során a végrehajtó szerv tevékenysége, határozatai és intézkedései törvényességének felülvizsgálatát kezdeményezhesse.

A panaszjog ugyanakkor nem jelentheti a más jogszabály szerinti jogorvoslat lehetőségének mellőzését. A terhelt tehát élhet a büntetőeljárás, az államigazgatási eljárás szerinti jogorvoslatokkal, de ugyanakkor gyakorolhatja a végrehajtási intézkedések orvoslására irányuló panaszjogát.

A törvényesség alapvető további biztosítéka, hogy büntetést és intézkedést csak akkor lehet végrehajtani, ha annak végrehajtását a bíróság, illetve az ügyész kifejezetten elrendelte.

Törvényességi és jogpolitikai érdek, hogy a büntetés és intézkedés végrehajtása be is fejeződjék, illetve a végrehajtás csak a jogilag megengedett esetekben szakadjon félbe. Ezért a Bv. Tvr. külön rendelkezik a büntetés, az intézkedés végrehajtásának félbeszakításáról. Kimondja, hogy a büntetés, intézkedés végrehajtását csak az arra jogosult hatóság és csak a jogszabályban meghatározott feltétel esetén szakíthatja félbe és a jogszabályok külön megjelölik azokat a büntetéseket, amelyek végrehajtása félbeszakítható.

A jogszabályok rendelkezéseinek be nem tartását, a törvénysértések okait elemezve általánosságban meg lehetett állapítani, hogy a törvénysértésekhez vezető okok igen bonyolultak, összetettek, vannak olyanok is közöttük, amelyeknek a megszüntetése egyik napról a másikra nem oldható meg.

A hazai gyakorlatunkban is előfordul a jogszabályi előírások megsértése, ami mindig veszélyezteti a törvényességet, s ezért a kiküszöbölésére, illetve a minimálisra csökkentésére kell törekedni. Néhány eset megemlítése talán illusztrálja a törvényességet veszélyeztető mivoltukat. Például a bíróságok felfüggesztett szabadságvesztés büntetést hoztak és hirdettek ki, de végrehajthatóról állítottak ki értesítést és küldtek el. A büntetés-végrehajtási csoportok és a befogadó büntetés-végrehajtási intézetek nem vizsgálták ki az elítéltek kérelmére sem ezt, fogamatba vették a szabadságvesztést, mígnem az egyik

országos jellegű börtönből az ügyész rendelkezéssel nem szabadította az elítélteket, miután meghallgatta és nyomban kivizsgálta kérelmüket. Az elhelyezésnél nem tartották be az elkülönítésre vonatkozó szabályokat, a fiatal, első bűntényes elítélt sérelmére erőszakos bűncselekményt követtek el zárkatársai. Az intézeti orvos nem az előírások szerint járt el az idegentestet nyelt elítélt esetében, aki ennek következtében meghalt. A munkavédelmi előírások megszegése, meg nem követelése nem egy súlyos baleset kiváltó oka. Előfordult azonban bántalmazás, durva bánásmód, a magánelzárás törvényes mértékének túllépése, a pénzügyi előírások megsértése, a testületi tagoknak elítéltekkel történő összefonódása.

A fogvatartott ügyészi meghallgatásra irányuló kérelmét nem továbbították az ügyében eljáró ügyésznek. Befogadásnál észlelt sérülésről nem értesítették a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészt.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességének rendszeres vizsgálata a helyzet rosszabbodására, az ezzel kapcsolatos büntetőeljárások számának növekedésére hívták fel a figyelmet.

A büntetés-végrehajtási intézetek normál befogadó képessége e sorok írásakor 12.465 főre volt méretezett. A fogvatartottak összlétszámának éves viszonylatban 658 fővel emelkedése az év utolsó napján 15.360 főre növelte a zsúfoltságot, ami különösen a megyei büntetés-végrehajtási intézetekben szembetűnő. Ez, továbbá a munkavégzési lehetőségek szűkös volta, a tétlenség növelte és növeli a személyzet s a fogvatartottak közötti feszültséget, a rendkívüli eseményeket.

Ez a helyzet egy olyan jogszabálysértés, amely egyik napról a másikra nem számolható fel. Ugyanakkor a zsúfoltság nem csak jogszabálysértő, hanem az Európa Tanács által minősítetten embertelen bánásmód is.

A magántőke bevonásával működtetett két (szombathelyi, tiszalöki) országos büntetés-végrehajtási intézetben tartott vizsgálatok a jogi szabályozás hiányosságai mellett a gyakorlati végrehajtásban is feltártak törvénysértéseket a munkáltatás, a foglalkoztatás, az ellátás, a jogi helyzetre vonatkozó rendelkezések érvényesülése terén.

Az elhelyezési körülményekben meglévő nagy különbségre rámutatás mellett több helyütt is biztonsági szempontból aggályos körülmények között kell végrehajtani az előállítási feladatokat. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a fogvatartottak büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási jogainak gyakorlása az előállítások során biztosított. Ez előállítások

végrehajtására kijelölt rendőri és büntetés-végrehajtási állomány felkészítése – ha nem is kivétel nélkül – összességében megfelelő, ugyanakkor az állomány relatíve alacsony életkora és viszonylag csekély szolgálati tapasztalata, valamint a rendvédelmi szerveknél is tapasztalt fluktuáció az előállítások biztonsága ellen ható körülmény. (2009. évben 18.129 fogvatartottat 46.601 esetben kellett bíróságra, ügyészségre, szakértőhöz, jegyzőhöz, orvosi szakrendelésre előállítani.)

Az egy felügyelőre jutó magas fogvatartotti létszám fokozott biztonsági kockázatot jelent és a személyi állomány igénybevételének mértékét is jelentősen megnöveli, ami kihat a bánásmód törvényességére, az ún. rendkívüli események számának fennmaradására. Sajnos nemcsak fennmaradásról beszélhetünk, 2009. évben mintegy 40 %-kal, 2010. évben időarányosan 50 %-kal nőtt a rendkívüli események száma, melyek túlnyomó részét a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményei (verekedés, súlyos testi sértés, kényszerítés, rablás, szemérem elleni erőszak, hivatalos személy elleni erőszak, sőt még emberölés és előfordult hosszú évtizedek multáival) teszik ki, valamint egyéb jogszabálysértései (tiltott tárgyak tartása - így mobiltelefon, kábító hatású anyag -, magánokirat-hamisítás, vesztegetés, lopás, stb.). Az ilyen ügyek miatt indított büntető és fegyelmi eljárások nem tudták megállítani a jogszabállyal ellentétes magatartások, a rendkívüli események számának növekedését. Tény, hogy változott a fogvatartottak összetétele is. Gyakorlat az is, hogy a súlyosabb bűncselekmény miatt elítéltek, illetve ilyennel gyanúsítottak szabadságának korlátozását, elvesztését rendelik el a bíróságok.

Az utóbbi öt évben a rendőrségi fogdákbán tartott vizsgálatok, ellenőrzések alkalmával a bv. felügyeleti ügyészek által észlelt és kifogásolt hiányosságok, szabálytalanságok között előfordult, hogy

- hiányosak, pontatlanok voltak a fogvatartási okiratok,
- szabálytalanul kezelték a kapcsolattartás engedélyezése iránti kérelmeket,
- a fűtés hiányosságaiból eredően törvénysértők voltak az elhelyezési körülmények,
- nem vették figyelembe a Be. 43. §-a (3) bekezdésének b) pontjában szabályozott kapcsolattartási előírásokat, a változással kapcsolatban nem intézkedtek, a fogvatartottat nem tájékoztatták.

Az előállító helyiségeket vizsgáló ügyészek is több esetben nyújtottak be jelzést, melyek okai az alábbiak voltak:

- a fogvatartottnak az előállítás időtartamáról igazolás kiadására nem került sor,
- hiányosságok voltak a nyilvántartás vezetésével kapcsolatban, így többek között az előállítási okokat nem jelezték, a letéti jegyzőkönyv kitöltésére több esetben nem került sor,
- az előállító helyiségben történt elhelyezés ténye vagy ennek mellőzése az ügyiratban és a „fogdakönyvben” nem volt dokumentálva,
- nem volt dokumentálva az sem, hogy a nyolc órán túli fogvatartás meghosszabbítására, a vezetői engedély beszerzésére pontosan mikor, a határidő lejárta előtt vagy után került sor,
- a körözés alapján elfogott és előállított személy orvosi vizsgálatát nem végezték el, nem állítottak ki igazolást az előállítás okáról és időtartamáról,
- az ORFK Közbiztonsági Főigazgatója által kiadott tájékoztatót az előállított személyek részére nem adták át,
- a Fogdaszabályzatban felsorolt rendkívüli eseményt a bv. felügyeleti ügyésznek nem jelentették,
- az előállításról szóló jelentés a szükséges adatokat nem tartalmazta,
- a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 33. §-a (2) bekezdésének b) pontja alapján történt előállítás és az ezt követő bűnügyi őrizetbe vétel esetén az előállított személynek a bűnügyi őrizetbe vételt elrendelő részére történő átadása, illetve a rendőrségi fogdába befogadása időpontjának a megjelölése elmaradt,
- elmulasztották a jelentési kötelezettséget a testi sérülést okozó kényszerítőeszköz alkalmazása esetén,
- jogszabályban felsorolt okok hiányában került sor IV. biztonsági csoportba sorolásra,
- az újonnan befogadott fogvatartottat a jogszabályban előírt időn belül nem tájékoztatták jogairól, kötelezettségeiről, nem adták át a szükséges tájékoztatót,

- munkába állítás előtt nem történt meg az orvosi vizsgálat, nem adtak tájékoztatást a besorolásról, a munkabérről, a munka- és tűzvédelmi oktatást nem tartották meg,
- az előírt nyilvántartások vezetése nem volt szabályszerű,
- a kártérítési eljárások törvényességi vizsgálata során az ezt szabályozó 13/1996. (XII. 23.) IM rendelet rendelkezéseit hibásan alkalmazták,
- nem szüntették meg a kedvezményt, amikor az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alatt álló elítélt esetében olyan okok következtek be, amelyek miatt e kedvezmény megszüntetésének lett volna helye,
- nem történt meg a félbeszakítás folytán le nem töltött szabadságvesztés hátralévő részének letöltése, amikor az indokoltá vált (a vizsgálat felszínre hozta a 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet hiányosságait, hogy a rendkívüli perorvoslati eljárások esetén nem írt elő kötelezettséget félbeszakítás folytán le nem töltött büntetésrészrel kapcsolatban),
- nem küldték ki az előzetesen letartóztatott hozzátartozója részére kiállított kapcsolattartás iránti kérelmi lapot,
- a fogvatartott fokozott őrzésének elrendelését követően a végrehajtás során hiányosság merült fel,
- az előzetesen letartóztatott esetében az iratok nem tartalmazták a védő nevét a (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 244. §-a (1) bekezdése és az 1/35/1999. OP intézkedés 232. pontja ellenére),
- a fogvatartott papír és írószer hiányában nem tudta elkészíteni kapcsolattartás engedélyezése iránti kérelmét,
- a fogvatartott önhibán kívül eső ok miatt elmaradt szabad levegőn tartózkodását nem pótolták,
- az előzetes letartóztatás fenntartásáról szóló értesítés késedelmesen érkezett,
- az elkülönítésre vonatkozó szabályokat nem tartották be, fiatalkorút felnőtt korúval egy zárkában helyeztek el,
- a kapcsolattartás engedélyezése iránti kérelmet szabálytalanul kezelték,
- a fogvatartottat tiltakozása ellenére dohányzó fogvatartottakkal együtt helyezték el,

- egyes megyékben a bíróságok a rendelvényeken nem éltek a rendelkezési jogukkal, ami a bv. intézet végrehajtási feladatainak teljesítését nehezítette,
- nem voltak fellelhetők az előzetesen letartóztatottak iratai között az őrizetbe vételről szóló határozatok és így nem lehetett a helyszínen ellenőrizni, hogy a hozzátartozók értesítése megtörtént-e.

A közérdekű munka büntetésre ítélték számának évről-évre emelkedése sajnos magával hozta, hogy emelkedett a végrehajthatóság megszűnésének megállapítása is, azaz nem volt megfelelő a munkahely kijelölés; még nagyobb arányban azonban a szabadságvesztésre átváltoztatás. Emellett a vizsgálatok feltárták, hogy esetenként emellett még indokolatlanul elmaradt a pártfogó felügyelők részéről a javaslat a közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatására.

A pénzbüntetés végrehajtásának helyzetét tükrözi az is, hogy évek óta közel egyharmados hátralék jellemzi.

A foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, kiutasítás büntetés, a közügyektől eltiltás és kitiltás mellékbüntetés hatálya alatt állók számra évről-évre több ezerrel meghaladja a harminc ezret. Hacsak két hozzátartozót veszünk figyelembe – már pedig ennél többről lehet szó – akkor is több, mint százezer embert érintő a szankció tartalmát képező jogkorlátozás. Ennek a hatályosulását, végrehajtását ellenőrizni köteles rendőri szervek⁵⁵³ némelyik megyében még azt sem tudják, kinek az ilyen büntetése érvényesülését kell egyáltalán ellenőrizniük. Ügyészi vizsgálatok komoly hiányosságokat tártak fel ezen a területen már a korábbi években is.

A járművezetéstől eltiltás nyilvántartásának az okmányirodák hatáskörébe adása folytán ellenőrző tevékenysége eleve nem lehet hatékony, mivel a rendőrkapitányságok az értesítést nem kapják meg. Nincs olyan technikai fejlettségű központ, amely ezt biztosítani tudná. Nem is említve a beszámítható és a be nem számítható időket, a lejárat nap megállapítását. Ügyészi vizsgálatok komoly hiányosságokat tártak fel ezen a területen már a korábbi években is. Várakozással lehet tekinteni a KMB visszaállításának tervére, aki tudta, ki áll ilyen jogkorlátozás alatt, mennyi ideig, s még ellenőrizte is annak érvényesülését. Gondoskodott arról is, hogy a büntetés nyilvántartó lapra kerüljön a tartózkodási helye

⁵⁵³ Bv. Kódex 70. § (3) bekezdés

szerint illetékes KMB-hez, ha elköltözött. Jogállamban nem lehet olyan, hogy csak papíron létezzen egy bíróság által kiszabott jogerős büntetés.

A büntetőjogi intézkedések végrehajtása körében szintén több javítanivaló kerül felszínre. Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (IMEI) határidőben elvégzi a terheltek elmeállapotának megfigyelését, azonban több esetben előfordult, hogy az ezt elrendelő bíróságok a fogvatartottak jogi státuszának rendezése érdekében hónapok elteltével sem intézkedtek. Az IMEI épületének börtönkörnyezetben elhelyezése, a rendelkezésre álló helyiségek sem felelnek meg a betegek gyógyításával kapcsolatos elvárásoknak. A kényszergyógykezelés határozott idejűvé válása, további gyógykezelésre szoruló betegek polgári kórházak pszichiátriai osztályára kihelyezése az időtartam lejártával felszínre hozta azt a problémát, hogy ezeknek a kórházaknak az ilyen veszélyes betegek kezelésére nincsenek meg a tárgyi és személyi feltételeik. Változatlanul tapasztalható az ezekkel kapcsolatos utógondozási feladatoktól elzárkózás.

Évről-évre növekszik a pártfogó felügyelet hatálya alatt állók száma. Ezzel párhuzamosan növekszik az általuk elkövetett magatartási szabályszegések száma, de ennél több az újabb bűncselekmény elkövetéseik száma.

Jelzés benyújtására került sor, mert néhány ügyben a pártfogó felügyelő ellenőrzési kötelezettségének ismételt elmulasztásával megszegte a jogszabályi kötelezettségét. Véleményem szerint következmény nélkül hagyni nem szabad a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak megszegését.

A büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelése, tárolása, nyilvántartása, megsemmisítése vizsgálatának tapasztalatai alapján feltárt hiányosságok többsége általában adminisztrációs mulasztásokra vezethető vissza.

A járulékos feladatok közül megemlíteném, hogy a számítógépes nyilvántartási rendszer modernizálásával nagyon komoly előrelépés történt az eltelt évtizedekben, elvétve észleltek csak elítéltnek a törvényes határidőn túli mulasztását. A Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának Bűnügyi Nyilvántartó Hatóságánál az integrációs követelményeknek is megfelelő új törvényben előírt feladatokra átváltó, zökkenőmentes volt, zavarólag hatott azonban, hogy több bírósági mentesítés törvénnyel ellentétes volt (utólag részesítették az elítéltet előzetes mentesítésben, nem vették figyelembe például a közügyektől eltiltás lejáratát, stb.). A BSZKI DNS

laboratóriumában ugyanakkor lemaradás volt tapasztalható az alkalmazott létszám drasztikus csökkenése és a pénzügyi fedezet hiánya miatt.

A bánásmód a legtágabb értelemben emberek közötti viszonyt jelent. Mégpedig olyan viszonyt, amelyben az egyik fél valamilyen hatalmi pozícióban áll, a másik fél pedig valamilyen alárendeltségi, függőségi, stb. helyzetben van. A bánásmód mindig a fölérendelt oldaláról valósul meg az alárendelt helyzetben lévővel szemben.

Ilyen viszony van például a szülő és a gyermek, a tanár és a tanuló, az edző és a sportoló, az orvos és a beteg, az előljáró és az alárendelt, a főnök és a beosztott, a bíró és a vádlott, a fogvatartó és a fogvatartott között.

A bánásmód általában huzamosabb időtartamú kapcsolatot feltételez, de megvalósulhat rövid idő alatt is (például egy rendőri előállítás során). A bánásmód tartalma és terjedelme az adott viszony jellegétől függ. Olykor csekély mértékű, csak valamilyen életviszonyra, tevékenységre terjed ki, máskor pedig a függőségi (alárendeltségi) helyzetben lévőnek szinte az egész életterére, életkörülményeire ráhatással van. Például az edző által alkalmazott bánásmód csak a sportoló felkészítésére, az orvos és az ápoló általi bánásmód a beteg gyógykezelésére és kórházi ellátására terjed ki. A szülő viszont jóval szélesebb körben foglalkozik a gyermekével, bánásmódja a gyermek testi és lelki fejlődésének egészére kihatással van.

A hatalmi jellegből adódóan a fölérendelt helyzetben lévőnek önmérsékletet kell tanúsítania a tőle függőségi helyzetben lévővel szemben. Nem szabad a helyzetét kihasználnia, esetleg visszaélni azzal. Éppen ezért a mai társadalmi fejlettségi szinten az ilyen jellegű viszonyok valamilyen jogi szabályozás alatt állnak, valamint erkölcsi követelmények és szokások is átszövik.

A fogvatartó szerv (büntetés-végrehajtási intézet, rendőrségi fogda, idegenrendészeti fogda, előállító helyiségek, stb.) és a fogvatartott (előzetesen letartóztatott, őrizetes, előállított, elítélt, stb.) között büntetés-végrehajtási jogviszony keletkezik.⁵⁵⁴ A büntetés-végrehajtási jogviszony hatalmi jogviszony ugyan, de nem jelentheti a fogvatartott jogfosztottságát, teljes alárendeltségét és kiszolgáltatottságát.⁵⁵⁵ A fogvatartott a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya, hanem alanya, akit a büntető szankció

⁵⁵⁴ dr. Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 1999. 167. oldal

⁵⁵⁵ dr. Csordás Sándor: Kódex a jövőnek. Börtönügyi Szemle. 2000. 3. szám 40. oldal

végrehajtása során jogok illetnek meg és kötelezettségek terhelnek.⁵⁵⁶ A fogvatartó szervezetet – mint a jogviszony másik alanyát- szintén meghatározott jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik, ezek érvényesítésével hatja végre a szankciót. Ennek során különösen érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy a fogvatartó szerv és a fogvatartott között minden érintkezésnek csak e jogviszony alapján, a jog által szabályozottan szabad történnie.⁵⁵⁷

A fogvatartottakkal való bánásmódot a felvázolt alaphelyzet határozza meg. Ebből fakadnak a bánásmód alapelvei, vagyis

- tiszteletben kell tartani a fogvatartottak emberi jogait,
- a fogvatartottakkal emberségesen, az emberi méltóság tiszteletben tartásával kell bánni,
- tilos kínzást, embertelen, megalázó bánásmódot alkalmazni,
- tartózkodni kell mindenfajta diszkriminációtól.

Az emberséges bánásmód, valamint az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményét több nemzetközi dokumentum és hazai jogszabály is meghatározza.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJNE) 10. cikke előírja, hogy „a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.

Az ENSZ Közgyűlésén 1979-ben elfogadott Magatartási Kódex a Rendfenntartó erők Tisztviselői Számkára (REMK) 2. cikke is meghatározza, hogy „kötelességük teljesítése során a rendfenntartó erők tisztviselői kötelesek tiszteletben tartani és védelmezni az emberi méltóságot és óvni minden személy emberi jogait.”

Az emberséges bánásmód követelménye az Alkotmány 54. §-ából is következik, amely kimondja, hogy minden embernek veleszületett joga van az emberi méltósághoz. A Bv. Kódex 21. §-ya is meghatározza, hogy az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani.

A kínzást és az embertelen, megalázó bánásmódot több nemzetközi dokumentum és hazai jogszabály is tilalmazza.

⁵⁵⁶ dr. Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 1999. 143. oldal

⁵⁵⁷ dr. Csordás Sándor: Kódex a jövőnek. Börtönügyi Szemle. 2000. 3. szám 40. oldal

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (EJEN) 5. cikke, a PPJNE 7. cikke, az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 3. cikke, a Kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni Nemzetközi Egyezmény (KNE) 16. cikke közel azonos megfogalmazásokkal írja elő, hogy „senkit sem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak alávetni”.

A kínzás fogalmát a KNE 1. cikke határozza meg, miszerint „a kínzás kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben...”.

A kínzás, embertelen megalázó bánásmód fogalmát és súlyossági fokozatait az EJEE 3. cikkének alkalmazása tekintetében az Emberi Jogok Európai Bírósága is meghatározta.

A Bizottság álláspontja szerint

- kínzás: olyan embertelen bánásmód, amelynek célzata információk vagy koncessziók szerzése, illetve büntetés kiszabása,

- embertelen bánásmód vagy büntetés: olyan bánásmód, amely szándékosan súlyos fizikai vagy lelki gyötrelmet okoz, és amely az adott helyzetben jogtalan,

- megalázó bánásmód vagy büntetés: olyan bánásmód, amely durván megaláz valakit mások előtt, illetve meggyőződésével vagy lelkiismeretével ellentétes cselekvésre készíteti.

A Bíróság konkrét ügyben a következő álláspontot képviselte:

- kínzás: szándékos embertelen bánásmód, amely nagyon súlyos vagy kegyetlen gyötrelmet okoz,

- embertelen bánásmód vagy büntetés: nagyfokú fizikai vagy lelki gyötrellemmel járó büntetés kiszabása,

- megalázó bánásmód: kegyetlen bánásmód, amely azt célozza, hogy az áldozatokban félelem, gyötrellem vagy alacsonyabb rendűség érzetét keltse, alkalmas arra, hogy lealacsonyítsa és megalázza őket, és lehetőleg megtörje fizikai vagy morális ellenállásukat.⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ Rövid útmutató az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ. Budapest, 1994. 16. oldal

A Bíróság gyakorlatában az EJEE 3. cikke alkalmazásához a visszaélésnek egy meghatározott súlyossági fokot el kell érnie. A súlyosságnak ez a minimális mértéke függ a bánásmód jellegétől és tartalmától, továbbá a beavatkozás tartamától, fizikai és pszichikai hatásaitól, valamint életkortól, nemtől és az érintett egészségi állapotától is.⁵⁵⁹

A REMK 1. cikke meghatározza, hogy a rendfenntartó erők tisztviselői kötelesek védelmezni minden embert a törvénytelen cselekményekkel szemben. A 3. cikk kimondja, hogy a rendfenntartó erők tisztviselői csakis akkor alkalmazhatnak erőszakot, ha az feltétlenül szükséges és csakis olyan mértékben, amennyire azt kötelességük teljesítése megköveteli.

A hazai jogszabályokban az Alkotmány – mint az állam és a polgár viszonyának, kapcsolatának, az emberi jogok rendszerének alapvető törvénykönyve – 54. §-a rendelkezik arról, hogy senkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni.

A Bv. Kódex 21. §-a szintén meghatározza, hogy az elítéltet nem lehet kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni.

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) AB határozata is rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntetőhatalom nem korlátlan, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén nem teljesen kiszolgáltatott. Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya. A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteit a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód és büntetések tilalma, valamint az emberi méltósághoz, személyi biztonsághoz való jog adja.

Az embertelen, megalázó bánásmód tilalmához szorosan kapcsolódik a diszkrimináció tilalma is.

A PPJNE 2. cikke, az EJEN 7. cikke, az EUBSZ 2. pontja, a Minimum Irányelvek a Letartóztatott Személyekkel való Emberséges Bánásmódról (ENSZ 1955. AMSZ) 6. pontja különböző megfogalmazásokban meghatározzák, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van a törvény egyenlő védelméhez. Nem tehető hátrányos megkülönböztetés a faj, a bőrszín, a nem, a nyelv, a vallás, a politikai

⁵⁵⁹ Dr. Nagy Ferenc: Európai kihívások, magyar válaszok a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás területén. Börtönügyi Szemle. 2003. 1. szám 15. oldal

vagy más vélemény, meggyőződés, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerint.

Az Alkotmány 70/A. §-a kimondja, hogy a Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. A Bv. Kódex 2. §-a szerint az elítéltek között nem tehető hátrányos megkülönböztetés nemzetiségi és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, társadalmi származásuk, nemük, illetőleg vagyoni helyzetük szerint. A Bv. Kódex e szakasza vonatkozik az előzetesen letartóztatottakra és a szabálysértési elzárást töltőkre is.

A felsorolt szabályok, előírások nem határozzák meg az emberséges bánásmód fogalmát, ezért azt a fogvatartási jogviszony tartalmából és terjedelméből lehet levezetni. A fogvatartási jogviszonyt, az ebből fakadó jogokat, kötelezettségeket és egyéb normákat különböző nemzetközi dokumentumok (ajánlások, határozatok), valamint különböző szintű jogszabályok részletesen szabályozzák.

A nemzetközi dokumentumok közül nagyon fontos szerepet töltött be az ENSZ által 1955-ben kiadott Irányelvek a Letartóztatott Személyekkel való Emberséges Bánásmódról (AMSZ), melyet az európai viszonyokra az Európa Tanács továbbfejlesztett és aktualizált (az Európa Tanács Miniszteri Bizottság ajánlása az Európai Börtönszabályokról R/87/3. EUBSZ). Az AMSZ hivatalos magyarázata szerint „a börtönbeli életfeltételek a legfontosabb tényezők a fogvatartottak méltóságának és önértékelésének meghatározásában. Hol alszik, mit visel, mit, hol, és hogyan eszik, vetett ágya van vagy a földön fekszik rongyokkal takarva, szabad-e mosakodnia és milyen gyakran, bármikor eljuthat-e a mellékhelyiségbe vagy kérnie kell az őrt minden alkalommal, mindezeknek óriási hatása van a testi és lelki jólétre.” A magyarázat szerint „a nagyon rossz fizikai körülmények a fogvatartott méltósághoz való jogának megsértésén kívül minősülnek kegyetlen és különleges büntetésnek, veszélyeztethetik a fogvatartott

egészségi állapotát és életét, és így sérthetik a kínzástól és más kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódtól és büntetéstől való mentesség jogát.”⁵⁶⁰

Az előzetesen letartóztatottak tekintetében az ENSZ által 1994-ben kiadott „Bíróági tárgyalásra vagy fellebbezésre váró, illetve a bíróság határozata alapján más okok miatt őrizetbe vett személyek fogvatartását szabályozó rendelkezések” (Fogvatartási Szabályzat) határozza meg az alapvető fogvatartási szabályokat.

Ezekon kívül egyes speciális kérdésekben, illetve egyes fogvatartotti csoportok tekintetében több ajánlás, határozat látott napvilágot.⁵⁶¹

Európában kiemelkedő az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2. ajánlása a tagállamok számára az európai büntetés-végrehajtási szabályokról.⁵⁶²

Hatályos jogszabályaink közül a Bv. Kódex 21. § (1) bekezdése tartalmazza, hogy „az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani; nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni; rajta orvosi kísérletet vagy beleegyezése nélkül tudományos vizsgálatot vagy kísérletet végezni. A rendőri állományra ugyanezek a tilalmak vonatkoznak a rendőrségről szóló törvény 16. §-a alapján. Ezekkel összhangban rendelkeznek az egyes fogvatartásokat szabályozó miniszteri rendeletek (6/1996. (VII. 12.) IM. Rendelet, 19/1995. (XII. 3.) BM rendelet), de ezek mellett egyéb jogszabályi előírásokat is érvényesíteni kell a fogvatartás során (pl. 253/1997. (XII. 23.) Korm. Rendelet – OTSZ).

Az Európai Bizottság és az Európai Bíróság előzőekben tárgyalt állásfoglalását is figyelembe véve, jogosan juthatunk olyan álláspontra, hogy az emberséges bánásmódnak nem egyedüli ellentéte az embertelen bánásmód. Ugyanis a normákkal ellentétes bánásmódnak egy bizonyos súlyossági fokot el kell érnie ahhoz, hogy embertelen, megalázó bánásmódnak minősüljön. Amennyiben a normaszegés nem éri el e súlyossági fokot, akkor tekinthető a bánásmód „nem emberségesnek”.

Összefoglalva tehát embertelen a bánásmód, ha a fogvatartásra vonatkozó normákat olyan mértékben megsérti, melynek következtében a fogvatartott emberi méltósága is sérelmet szenved.

⁵⁶⁰ Szabványok alkalmazása Nemzetközi Kézikönyv a megfelelő börtöngyakorlatról ENSZ kiadvány 1994. 38. oldal

⁵⁶¹ A 21 év alatti bűnelkövetők rövid tartamú kezelése. Határozat 66/25.; Felnőtt bűnelkövetők rövid tartamú kezelése. Határozat 73/17.

⁵⁶² Vókó György: Új európai börtön szabályok és magyarázatuk. Ügyészek Országos Egyesülete. Budapest, 2007. 21. oldal

A fogvatartó és a fogvatartott közötti viszony tartalma és terjedelme széleskörű, a fogvatartottnak szinte az egész életterére kiterjed, hiszen a fogvatartó intézmények totális szervezeteknek minősülnek. A fogvatartás tényéből következően a fogvatartott életszükségleteiről, emberi mivoltából fakadó egyéb szükségleteiről a fogvatartónak kell gondoskodnia.

A fogvatartottakkal való bánásmód tartalmát és terjedelmét az említett jogviszony tartalma és terjedelme határozza meg. A köztudatban azonban ez nem ilyen egyértelmű, a bánásmódot általában leszűkítve értelmezik, többnyire a fogvatartottakhoz való szubjektív viszonyulásra, leginkább a hangnemre korlátozzák. Nem tekintik például a bánásmód körébe tartozónak az elhelyezési, ellátási körülményeket, vagy egyes jogok (pl. levelezés, látogatás) biztosítását.

A fogvatartási viszonyokból eredően a bánásmód tartalmát és terjedelmét alapvetően két nagy területre, az objektív és a szubjektív elemekre lehet felosztani.

A bánásmód objektív elemei:

- az elhelyezési körülmények minősége (zárkák alapterület, légtere, szellőzése, világítása, berendezési tárgyai, stb.),
- a higiéniai viszonyok minősége (tisztálkodás, WC-re jutás, mosás, szárítás, stb.),
- az élelmezés színvonala (étel minősége, mennyisége, étkezési körülmények, stb.),
- a ruházat, ágynemű milyensége,
- az egészségügyi ellátás színvonala.

A bánásmód szubjektív elemei:

- a személyi állomány fogvatartottakhoz való viszonyulásának irányultsága (hangnem, kényszerítő eszközök alkalmazása, bántalmazás, megalázás, korrupció, a kötelezettségek teljesítésének megkövetelése, stb.),
- a fogvatartottak egymás közötti viszonyainak kontrollálása (bántalmazás, kényszerítés, kihasználás, stb.),
- a napi elfoglaltságok biztosításának színvonala és mértéke (szabad levegőn tartózkodás, sport, művelődés, munkavégzés, stb.),
- a fogvatartotti jogok biztosításának megfelelősége (kapcsolattartás, vallásgyakorlás, stb.),

- a fogvatartottak ügyei, panaszai és kérelmei intézésének színvonala.

A felsorolt objektív és szubjektív elemek mindegyikét különböző szintű normák, előírások szabályozzák. Az ezeknek való megfelelés minősíti a bánásmódot.

A bánásmód mindig annak a részéről valósul meg, aki az adott szabály megtartásáért felelős. Ha például a rendőri fogdában elhelyezett fogvatartott levelezését, látogatását nem biztosítják megfelelően, ezért nem a fogdaórság a felelős, hanem az ügy előadója, az embertelen bánásmód az ő részéről valósul meg.

Olyan kérdés is felmerülhet, hogy embertelen, megalázó lehet-e egy olyan körülmény, amelyre nincs jogi szabályozás. Nem érti például a rendőri vezető, hogy az ügyész miért tartja megalázónak, ha a zárkában nincs asztal (és emiatt a fogvatartottak az ágy szélén ülve a térdükre helyezett tányérból eszik meg a levest), annak ellenére, hogy a FR. nem ír elő ilyen berendezési tárgyat. A válasz egyértelmű: a helyzet akkor is lehet megalázó, ha nincs rá jogszabály. Ilyen esetekben vagy el kell készíteni a jogi szabályozást, vagy annak hiányában is, józan emberi érzésektől vezéreltetve, meg kell oldani a helyzetet. Hiszen arra nincs jogszabály – az adott példánál maradva –, hogy nem lehet asztalt betenni a zárkába.

A jogállamiságnak egyik meghatározó kritériuma, hogyan bánnak az adott országban a bűncselekményt elkövetővel, illetve annak elkövetésével gyanúsított fogvatartottal. A személyi szabadság korlátozása során – még ha az törvény és bírósági határozat alapján történik is – a felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére biztosítani kell az állam védelmét a törvényt sértő bánásmóddal szemben. A Magyar Köztársaság részes állama a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni, valamint a megelőzését szolgáló nemzetközi egyezményeknek. Kiépítette a jogállami garanciarendszert, folyamatosak a feltáró és megelőző szerepet is betöltő ügyészi vizsgálatok és intézkedések, felelősségrevonás kezdeményezések, a nemzetközi ellenőrzések.

A széleskörű emberi jogi garanciák sorába illeszthetők mindazok a törvénymódosítások, melyek következtében szigorodnak a nemzetközi egyezményekbe ütköző magatartások miatt kiszabott büntetések is.

Az állami önkorlátozáson alapuló megközelítés szerint a szabadságjogokat az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, amennyiben azt a közjó, vagyis a

társadalom egysége és fejlődésének érdeke megköveteli. Az állampolgári jogokat is csak annyiban szabad korlátozni büntetés vagy más szankció végrehajtása céljából, amilyen mértékben ezt a törvény rendelkezése tartalmazza, és amilyen mértékben ez elkerülhetetlen.

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) AB határozata tartalmazza, hogy a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntetőhatalom nem korlátlan, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén nem teljesen kiszolgáltatott. Évtizedek óta tanított tétel Magyarországon büntetés-végrehajtási jogból, hogy az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya. A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteit a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód és büntetések tilalma, valamint az emberi méltósághoz, személyi biztonsághoz való jog adja.

A személyi szabadságában korlátozott fogvatartott számára biztosítani kell az állami védelmet az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben. Nem vitatott, hogy a társadalom védelme érdekében a szabályszegőket felelősségre kell vonni, s ha szükséges, szabadságukban is korlátozni kell őket, de ugyanakkor velük szemben mindvégig törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell eljárni. A törvényes bánásmód a hatékony büntetés-végrehajtás nélkülözhetetlen eleme, hiszen a társadalom megtévedt tagjainál a törvényi előírások jövőbeli tisztelete és betartása hosszú távon csak a hatóságok példamutató magatartása mellett érhető el. Törvénytöréssel nem lehet a törvények tiszteletére, betartására késztetni senkit. Minden törvénytörés lehetetlenné teszi a végrehajtás során a büntetési cél megvalósulását, más szóval törvénytelen eszközökkel nem töltheti be rendeltetését egyetlen büntetőbírói határozat sem.

A bánásmód törvényessége összetett módon nyilvánul meg a fogvatartás ideje alatt. Részt képezi a fogvatartottakkal szembeni mindennemű hátrányos megkülönböztetés tilalma, a megfelelő hangnem használata, a fogvatartottak emberi méltóságának, önérzetének tiszteletben tartása. Biztosítani kell a fogvatartottak számára a kínzás és más kegyetlen, embertelen bánásmód elleni panasz, feljelentés megtételének, az ezzel kapcsolatos jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét, a fogvatartó szerv jogsértést megvalósító tagjaival szemben a büntető és a fegyelmi felelősségre vonás következetes érvényesítését. Ezen túlmenően ide tartozik a fogvatartó szervek vezetőinek következetes és határozott fellépése a törvénytörő bánásmód minden formájával szemben. A bánásmód

tágabb értelemben vett fogalmához – amint korábban részleteztük - hozzátartoznak a fogvatartottak elhelyezésének körülményei, a fogvatartó helyek telítettsége is. Az elhelyezés zsúfoltsága hátrányosan befolyásolja a fogvatartottak jogi helyzetét, a fogvatartás biztonságát, valamint kihat a bánásmód törvényességére is. Az elhelyezési körülmények hatást gyakorolnak a fogvatartottak emberi méltóságára, önérzetére is. A nemzetközi egyezményekbe, valamint a hatályos jogszabályokban előírtakba ütköző estek előfordulásának megelőzése, számának csökkentése érdekében az ún. megelőző hatású vizsgálatok nagy szerepet játszanak.

Amint a törvényességnek általában, a bánásmód törvényességének is két oldala van a gyakorlatban a büntetés-végrehajtás ideje alatt. A fogvatartottól meg kell követelni a végrehajtás rendjének betartását, a fogvatartó intézetek nem részesíthetik őket jogszabályellenes kedvezményekben, nem lehet tiltott kapcsolat vagy összefonódás a személyi állomány tagjai és a fogvatartottak között. Egyrészt érvényt kell szerezni a fogvatartottak jogainak, az emberséges bánásmód követelményének; másrészt gondoskodni kell a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítélnek, azon valóban hajtsák végre az ítéletet. Tehát a következetes szankció érvényesítéssel valósulhat meg a büntetés-végrehajtás általános célja, vagyis, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért járó hátrányt jelentsen a jogkövetkezmény, de egyben az elítélt társadalomba történő visszavezetésével, reszocializálásával is érvényesüljön a bűncselekmény által megbomlott jogi egyensúly helyreállítása.

A kínzás és más kegyetlen vagy embertelen megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott Európai Bizottság ellenőrzései során többször is megállapította, hogy Magyarországon a bánásmód jogállami keretek között tartásában, a törvényességében nagyon fontos szerepet tölt be az ügyészség is.

Ezt a tevékenységét többször is igen nagyra értékelte az ellenőrzései befejezésekor tartott záróértekezletein, valamint Európa valamennyi tagállamába megküldött írásbeli anyagában is, amelyet az Európa Tanács Plenáris Ülése is elfogadott. Az ügyészi törvényességi felügyelet a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez járul hozzá ellenőrzéseivel, tényfeltárásaival, vizsgálataival és más felügyeleti jogosítványai gyakorlásával, az állam büntetőhatalmi igényének érvényesülését, valamint annak alkotmányos, törvényes keretek között tartását elősegítve.

A Bv. Kódex 1. §-ának (1) bekezdése alapján a büntetés és az intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre. A büntető szankciók végrehajtása az alapvető emberi jogokba történő beavatkozást jelenti. Ezért is bír garanciális jelentőséggel a Bv. Kódex 2. §-ának (1) bekezdésében rögzített azon alapelv, amely szerint az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók. A nemzetközi kontrolltól függetlenül az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelettel kihirdetett „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény” részes államaként hazánk a konvenció végrehajtásáról időszakos jelentésekben is köteles beszámolni a nemzetközi fórumoknak.

Az Európa Tanács Kínzás Megelőzési Bizottsága (továbbiakban: CPT) 1994. november 1-10. napjain Magyarországon első ízben tett látogatása tapasztalatait összegző jelentésében kiemelte, hogy az ügyészek rendszeres és be nem jelentett látogatása a fogvatartási helyeken jelentősen hozzájárulhat a bántalmazás megelőzéséhez, ezért javasolta, hogy az ügyészség fordítson kiemelt elsőbbséget ezen vizsgálatokra.

Hazánkban a kínzás és más kegyetlen, vagy megalázó bánásmód elleni ENSZ Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény), valamint az Európa Tanács e tárgyú egyezményei a magyar belső jogrendszer részévé váltak, rendelkezéseik jogi helyzetüket tekintve sui generis jogot képeznek, betartásuk közvetlenül kikényszeríthető.

Magyarország maradéktalanul elismerte az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága, valamint az Európa Tanács Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény alapján létrehozott Ellenőrző Bizottság hatáskörét egyéni bejelentések átvételére és kivizsgálására, valamint a hazánkban történő vizsgálat végzésére.

A CPT küldöttségének első magyarországi vizsgálata (1994.) alkalmával senki sem állította, hogy kínzás történt volna rendőrségi vagy más fogvatartásban lévő személy sérelmére és a küldöttség erre nézve egyéb bizonyítékot sem talált. Az Európa Tanács küldöttsége azonban számos, rendőrség által előzetes fogvatartásban lévő személlyel szemben tanúsított fizikai rossz bánásmódra vonatkozó állítást regisztrált; mind az elfogásra, vagyis a fogvatartásba vételre, mind az ezt követő kihallgatásra nézve. Ajánlotta a rendőrök feletteseinek, hogy alárendeltjeik irányába közvetítsék azt az üzenetüket, miszerint a fogvatartott személyekkel szembeni rossz bánásmód elfogadhatatlan a belső

jog, valamint a nemzetközi kötelezettségek szempontjából is. A CPT teljes mértékben azt is elismerte, hogy a gyanúsított őrizetbe vétele gyakran kockázatokkal járó feladat lehet, különösen, ha az érintett ellenáll, vagy ha valaki – a rendőr által alaposan feltételezhetően – felfegyverkezett lehet vagy egyéb okból veszélyt jelenthet.

A CPT ajánlotta, hogy elsőrendű prioritást élvezzen az oktatás kezdeményezése, és minden rendű és rangú fogvatartással foglalkozó személyzet szakmai képzése. Felhívta a magyar hatóságokat arra is, hogy bátorítsanak minden ügyészt és a büntetés-végrehajtási bírókat is az illetékességébe tartozó fogvatartási helyek rendszeres látogatására és felügyeletére.

A Magyar Köztársaság a CPT jelentésére adott írásbeli válaszában aláhúzta, hogy a kifogásolható helyzet (zsúfolt börtönök, higiéniai problémák, stb.) oka jelentős részben a XIX.-XX. századfordulóról örökölt elavult intézeti keret, az alacsony színvonalú infrastruktúra és a korlátozott mértékű fejlesztési forrás. Mindezen problémák megoldása és az anyagi feltételek javítása csak fokozatosan lehetséges az ország gazdasági teljesítőképessége és az állami költségvetés függvényében.

Magyarország széleskörű új jogi szabályozást dolgozott ki és léptetett életbe az Egyezmény által tiltott kínzás és egyéb rossz bánásmód kiküszöbölésének feladatát és felelősségét viselő törvényhozó, végrehajtó, bírói, ügyészi és más (pl. ombudsman) szervek és intézmények tevékenységének tág körére vonatkozóan. E törvények önmagukban is jelzik, hogy a magyar hatóságok a legnagyobb figyelmet szentelik mind az Egyesült Nemzetek Kínzás Elleni Bizottsága, mind az Európa Tanács emberi jogi testületei észrevételeinek és ajánlásainak.

1999. december 5-16. napja között a CPT Magyarországon másodízben tett látogatása során tartott zárómegbeszélése alkalmával a küldöttség jelentősnek értékelte a Legfőbb Ügyészség intézkedését, valamint a bánásmód törvényességének érdekében elvégzett ügyészi vizsgálatokat. Hangsúlyozta a büntetés-végrehajtási intézetekben és a rendőrségi fogdáknak elvégzett ügyészi ellenőrzések jelentőségét a kínzás és kegyetlen bánásmód megelőzésében.

Különös figyelmet érdemel a 90-es évek első feléből az 1993. évi XXXII. törvény, amely módosította a Bv. Kódex rendelkezéseit. Ezek a módosító rendelkezések tartalmazzák a nemzetközi kötelezettségvállalások, az európai büntetés-végrehajtási

normák, valamint a büntető jogszabályok változásai folytán szükségessé vált módosulásokat. Így például az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmének európai egyezményére tekintettel bővültek a Bv. Kódex-nek valamennyi büntetés és intézkedés végrehajtására vonatkozó rendelkezései.

Szélesebb körűvé vált a fogvatartottak panaszjoga, általános lett a bírói út igénybevételének lehetősége, bővült a speciális büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó kérdések elbírálását illetően a bírói hatáskör. A vállalt nemzetközi kötelezettségek részei a magyar jognak, így a magyar büntetés-végrehajtási jognak is, amit az Alkotmánybíróság konkrét kérdésben hozott döntésében is megerősített. Általánosan elfogadottá, gyakorlattá vált, hogy a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek biztosítania kell az ember alapvető jogainak betartását.

A büntetés-végrehajtási szervezetről életbe lépett 1995. évi CVII. törvény a jogállamiság követelményeinek megfelelően törvényi szintre emelte a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai által alkalmazható kényszerítő eszközök szabályozását, az alkalmazás jogszerűségének kivizsgálását. Más törvényekkel összhangban rögzíti az intézkedést elszenvető személy azon jogát, hogy az ügyben az illetékes hatósághoz (rendőrség, ügyészség, bíróság) vagy más panaszforumhoz forduljon.

A Büntető Törvénykönyv is szigorította a kínzás elleni egyezménybe ütköző vagy hasonló magatartásokra előírt büntetési tételeket, általánosságban véve magát a szankcionálást is.

További biztosítékot jelentenek azok a más törvényi rendelkezések, amelyek szerint a fogvatartott a rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet tagja elleni panaszával a rendőrségtől és a végrehajtási szervektől független szervek (ügyészség, bíróság, állampolgári jogok országgyűlési biztosa, független rendőrségi panaszforum) foglalkoznak, s további jogorvoslatként még a bírósághoz is lehet fordulni.

A büntetőeljárásról szóló törvény előírja, hogy kínzás vagy törvényellenes egyéb nyomás eredményeként megszerzett vallomás bizonyítékként nem vehető figyelembe semmilyen eljárásban, kivéve a kínzással gyanúsított személy ellen folyó eljárást.

A magyar Büntető Törvénykönyvnek a hivatali bűncselekményekről szóló fejezete jellegzetes példája a nemzeti jog értelmezésének. Az Egyezmény hazánkban közvetlenül is hatályosul, a 16. cikk 1. pontja maga is garanciát jelent. Speciális, gyorsabb elbírálást tesz

lehetővé, hogy 2000. március 1. napjától a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények, így a fogvatartottakkal való törvénytisztelő bánásmódot megvalósító hivatali bűncselekmények is.

2003-ban a CPT ellenőrzését követően tett ajánlására 2005-ben az előzetes letartóztatás végrehajtásának fő helye a büntetés-végrehajtási intézet lett. Kivételesen indokolt esetben, amikor ez szükséges, az előzetesen letartóztatott 30 napra rendőrségi fogdában is elhelyezhető. Ez az időtartam legfeljebb kétszer 15 nappal meghosszabbítható azóta.

A CPT ajánlásának lényege az volt, hogy az a szerv, amely a fogvatartott ellen nyomoz, nem tarthatja őt hosszabb ideig fogva. Európában abban az időben már csak Magyarországon és Romániában volt ilyen gyakorlat, melynek a megszüntetésére a végső határidőként a 2005. évet jelölték meg. Amennyiben nem hajtottuk volna végre ezt az ajánlást, az európai közösségi tagságunkat érintő hátrányok kilátásba helyezése is elhangzott a szakmai viták során. Hazánk ezt minden gond nélkül a megjelölt végső határidőre – az akkori rendőri vezetés és bizonyos sajtóorgánumok minden ellenkezése és gátló magatartása ellenére is – végrehajtotta.

Ahogy a világon nem egységes a jogrendszerek, ezen belül a büntetőjog, büntetőeljárási jog, ugyanúgy nem egységes a büntetés-végrehajtási jog és gyakorlat sem. Ez utóbbi alól azonban van egy kivétel. Ez pedig az emberi jogi szempontok, vonatkozások kiemelten fontos kezelése. Ebben valamennyi Európa Tanács-i, és Európai Unió ország is egyetért. Magyarország előkelő helyet foglal el ezt illetően az országok sorában. Mindenhol vannak súlyos esetek, így hazánkban is előfordulnak. Nem mindegy azonban, hogyan kezeli ezeket az adott állam, a hatóságok miként járnak el. Magyarországon széleskörű, nagy garancia rendszer működik. Ügyészi törvényességi felügyelet, széleskörű büntetés-végrehajtási bírói hatáskör, állampolgári jogok országgyűlési biztosa, társadalmi ellenőrzés (NCO-k), valamint a nagyon komolyan vett nemzetközi ellenőrzés. E szervek valamennyien nagyon komolyan foglalkoznak a fogvatartottakkal történő bánásmóddal. Közülük például az ügyészségek a fogvatartottakat ért jogsérelmek feltárása, a büntetés-végrehajtási dolgozók kötelességzegéseinek kiderítése érdekében kéthetente ellenőrzést tartanak a büntetés-végrehajtási intézetekben, rendőrségi és idegenrendészeti fogdában,

előállító helyiségekben, őrzött szállásokon, javítóintézetekben. Ennek során különösen a következő rendelkezések érvényesülésének vizsgálatát tartják szem előtt:

- a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 16. § (7) bekezdése,
- az 1988. évi 3. tvr-el kihirdetett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény,
- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló Rec(2006) 2 ajánlás,
- a 3/2000. (ÜK. 12.) LÜh. körlevél,
- a Bv. Kódex 1. § (1) bek., 2. § (1) bek., (3)-(4) bek., (6) bek., 20. § (3) bek., 21. § (1) bek., 33. § (1) bek. c) pont, (4) bek., 36. § (1) bek. g) pont, 116. § (5) bek., 118. § (1) bek., h) pont, 122. § (3) bek., 124. § (1) bek., b) pont,
- a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény és végrehajtásáról rendelkező 114/2007. (V. 24.) Korm. Rendelet 129. § (1) bek. a) pont, 131. §,
- a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (a továbbiakban: Bv. Szabályzat) 2. § (2)-(3) bekezdés, 6-9. §, 17. §, 24. § (2) bekezdés, 42. § (1)-(2), (3) bek. d) pont, 43. § (1) bek., 46-48. §, 61-67. §, 135-137. §, 152. §, 193. §, 237. § (1) bek. e) pont, 237/A. §.,
- a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet (a továbbiakban: Fogdarendelet) 1. § (2)-(3) bek., 2. § (1) bek. g) pont, (8) bekezdés a) pont, (9) bekezdés, 4-4/C. §, 14. §, 17. § (2)-(3) bek., 30. §,
- a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 51. § (3) bek.,
- az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet végrehajtásának szabályairól szóló 27/2007. (V. 31.) IRM rendelet 3. § (3)-(5) bek., 4. § (1) bek., 6. § (1) bek., 7. § (1) bek. d-e) pontjai, 10. § (4) bek., 11.-12.§,
- az elzárás, illetőleg a pénzbírságot helyettesítő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 7/2000. (III. 29.) IM-BM együttes rendelet 1. §., 17. § (4) bekezdés, 23-25. §.,

- az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló nemzetközi egyezmény 2-3., 5. és 7. Cikke,
- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. Cikke,
- az 1995. évi III. törvénnyel kihirdetett, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény.

A több ezer vizsgálati anyag áttanulmányozása, saját közvetlen vizsgálati tapasztalatok alapján a jelen helyzetre vonatkozóan tehetők általános, hasznosítható megállapítások.

A bánásmóddal összefüggésben előterjesztett panaszok fogvatartotti kategóriák és fogvatartási helyek szerinti megoszlását elemezve kiemelés érdemel a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak valós vagy vélt sérelmei miatt előterjesztett panaszok 2008. évben bekövetkezett növekedése, majd 2009. évben jól érzékelhetően történt csökkenése (23 %). A pozitív fejlemény elégedettségre mégsem adhat okot, hiszen a releváns büntetőeljárások száma – ha csekély mértékben is (6,7 %-kal) – tovább nőtt.

Különösen a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazások miatt indult büntetőeljárások számának további növekedése aggasztó, a törvénysértő cselekmények miatt indult büntetőeljárások számának emelkedése ugyanis túlnyomórészt ennek a következménye. A fogvatartotti kategóriákat vizsgálva az előállított személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények számában bekövetkezett növekedés tekinthető kirívóan magasnak.

Az okokat kutatva megállapítható volt, hogy a fogvatartási intézetek személyzetében az elmúlt években tapasztalható tömeges pályaelhagyás miatt jelenleg relatíve kevés a tapasztalt szakember, a felügyelet túlnyomó részét fiatal, számottevő konfliktus-kezelő rutinnal nem rendelkező személyek alkotják. A büntetés-végrehajtási szervezet komoly erőfeszítéseket tesz a jelenlegi személyi állomány képzése, felkészültségének javítása érdekében, a felmerült problémák megoldása végett azonban az eddiginél is nagyobb figyelmet kell fordítani az állomány tagjainak kiválasztására, illetőleg az alkalmatlan személyeknek a fogvatartói állományból való kiszűrésére is.

Fontos célkitűzésként kell megfogalmazni a törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárások eredményesebbé tételét.

Tudományosan bizonyított tény ugyanis, hogy a bűncselekmény elkövetőire a legnagyobb visszatartó hatást nem a büntetés súlyossága, hanem a büntetés elkerülhetetlenségének tudata gyakorolja. A törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban eljáró hatóságoknak a büntetőjogi felelősség bizonyítottságának megítélése során ugyanazon mércével kell mérniük, mint az egyéb bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárásokban. Erre tekintettel ezekben az ügyekben kedvezőbb bizonyítási arány csakis úgy lenne elérhető, ha a fogvatartó intézetekben teremtenénk olyan körülményeket, amelyek az elkövetett deliktumok utólagos rekonstruálását jobban elősegítenék. Természetesen ezen körülmények ahhoz hatékonyan hozzájárulhatnának, hogy a fogvatartó intézetek alaptalan fogvatartotti feljelentés nyomán terheltté váló képviselői egyértelműen tisztázhassák magukat, s hogy egy bizonyítottság hiányában megszüntetett büntetőeljárás ne vethessen rossz fényt későbbi pályafutásukra.

Álláspontom szerint a bizonyítás megkönnyítését és egyúttal a hatékonyabb megelőzést szolgálná pl. a fogva tartási intézetek több videokamerával való ellátása. Gyakran előfordul, hogy az állítólagos bántalmazás helyszíne olyan helyiség, ahol nincs, illetőleg ahol nemi s célszerű ilyen készülék felszerelése (pl. fürdő). Ezekben a helyiségekben nem ritkán kerül sor személymotosásra, valamint ruházat-átvizsgálásra arra hivatkozással, hogy ott ezeket videokamera és külső szemtanú hiányában a fogvatartottak személyiségi jogainak tiszteletben tartásával tudják elvégezni. Az említett gyakorlat azonban sajnos megnehezíti a helyiségben történt események utólagos tisztázását. A probléma kiküszöbölése érdekében indokoltnak tartanánk annak előírását, hogy a személymotosásra és a ruházat-átvizsgálásra csak olyan, kamerával felszerelt helyiségben kerülhessen sor, amelyben lezajló eseményeket kizárólag a megmotoszott fogvatartottal azonos nemű személy követheti nyomon. Az eltérő helyen való intézkedést már pusztán ebből az okból kifolyólag lehetne szankcionálni. Az utólagos bizonyítást jelentősen megkönnyítené, ha ezek a kamerák felvételt is készítenének az intézkedésre kijelölt helyiségekben történt eseményekről, s ezeket a felvételeket meghatározott ideig megőriznék.

A fogvatartási intézetek vezetőinek, valamint a nyomozó hatóságoknak a vizsgálat tárgyát képező panaszokkal, feljelentésekkel kapcsolatos eljárása általában megfelelőnek minősíthető.

A fogvatartottak emberi méltóságát a fogvatartó intézetekben általában tiszteletben tartják, e körben leggyakrabban a durva, megalázó hangnem, illetőleg megszólítás képezte panasz tárgyát.

A vizsgált időszakban az érintett hatóságok a fogvatartottak nyomozó hatóság részére történő kiadása, valamint előállító helyiségben történő elhelyezése alkalmával a vonatkozó jogszabályi előírásoknak megfelelően jártak el, a befogadás során észlelt külsérelmi nyom esetén követett eljárásban azonban már merültek fel hiányosságok,

A vizsgálat adatai alapján megállapítható, hogy a fogva tartó intézetekben fő szabály szerint megkövetelik a személyi szabadságkorlátozás végrehajtása rendjének megtartását, a nagy látenciával jelen lévő korrupciós cselekmények azonban jelenleg is komoly problémát okoznak.

A vizsgálati tapasztalatok szerint a fogva tartó szervek vezetői a személyi állománnyal szemben általában megfelelő határozottsággal lépnek fel a törvénybe ütköző bánásmód esetén.

A fogvatartó intézeteknek a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos gyakorlata többnyire megfelelő, az ezen a téren eseti jelleggel tapasztalható jogsértések mindazonáltal arra hívják fel a figyelmet, hogy ezen intézkedések jogszerűségének kivizsgálása kiemelkedő fontossággal bír.

Megállapítható, hogy a fogvatartottakkal való bánásmód – a vizsgálat során feltárt, eseti jelleggel előforduló hibáktól, hiányosságoktól, valamint a helyenként tapasztalt helytelen gyakorlattól eltekintve – hazánkban általában megfelel a nemzetközi jogi normákban és ajánlásokban megfogalmazott elvárásoknak, valamint a hatályos jogszabályokban előírtaknak. Az ügyészi szervek a feltárt hiányosságok megszüntetése érdekében a szükséges intézkedéseket megtették.

A törvényes bánásmódhoz fűződő alapvető emberi jogi érdekekre is figyelemmel továbbra is fokozott hangsúlyt kell fektetni a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességének a biztosítására; a vonatkozó hatályos hazai és nemzetközi joganyagnak a jelenleginél is teljesebb érvényesülése érdekében a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészeknek mindennapi ellenőrző munkájuk során az eddig tapasztalt szakszerűséggel és lelkiismeretes alaposággal kell eljárniuk. A fogvatartó intézeteken belül elkövetett bűncselekmények elleni eredményes fellépést az ügyészi nyomozó

szerveknek az ellenőrzések során feltárt, bűncselekmény megalapozott gyanúját keltő tényekről való gyors tájékoztatása is nagymértékben elősegítheti.

A leggyakrabban megfogalmazásra kerülő panaszok a fogvatartottakkal szemben alkalmazott hangnemet, nem dohányzó fogvatartottak dohányzók részére kialakított zárkában való elhelyezését és mozgást korlátozó eszköz indokolatlan alkalmazását sérelmezték. Az egyik intézetben elhelyezett előzetesen letartóztatottak azt kifogásolták, hogy zárkájuk ablakát a felügyelet állandóan zárva tartja, s emiatt a zárka szellőzése nem biztosított. A fogvatartottak beadványait, panaszait, feljelentéseit késedelem nélkül továbbították az illetékes hatóságokhoz, illetőleg nemzetközi szervezetekhez. Olyan esetet nem lehetett feltárni, melynek során a fogvatartottat feljelentése vagy panasza miatt bizonyíthatóan törvénysértő bánásmód érte volna. Az azonban 2008 évhez hasonlóan 2009-ben is több alkalommal előfordult, hogy fogvatartott ilyen retorzió, illetőleg ezzel való fenyegetés miatt tett panaszt a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznél. Például az egyik elítélt nő azt panaszolta, hogy a zárkacsarnokban szolgálatot teljesítő férfi bv. felügyelők rendre tegeznek a fogvatartott nőket, aki pedig ezt szóvá teszi közülük, azonnal takarításra utasítják. Az egyik fegyházban az előzetesen letartóztatott férfi sérelmezte, hogy miután bántalmazás miatt feljelentést tett az intézet több felügyelője ellen, majd ezt követően az intézet parancsnokát is feljelentette, a felügyelők fenyegetni kezdték.

A hatályos büntetőjogunk által büntetni rendelt cselekmények közül a kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezmény megsértését – az élet elleni bűncselekményeken kívül – a következő hivatali bűncselekmények jelentik: a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás (Btk. 226. §), a kényszervallatás (Btk. 227. §), a jogellenes fogvatartás (Btk. 228. §), valamint a fogvatartottakkal való bánásmóddal összefüggésbe hozható hivatali visszaélés (Btk. 225. §). E bűncselekményeken kívül a bánásmód törvényességét súlyosan sértik a fogvatartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolattal összefüggő közélet tisztasága elleni bűncselekmények.

A fogvatartó intézetek állományába tartozó személyek által fogvatartott sérelmére elkövetett, élet kioltását eredményező bűncselekmény miatt büntetőeljárás egy esetben indult. A vádirati tényállás szerint 2009. január 24-én az egyik bv. intézetben lévő kettős állampolgár előzetesen letartóztatottat több felügyelő több alkalommal olyan súlyosan

bántalmazta, hogy az ennek következtében eszméletlen, kómás állapotba került, majd koponyaműtét elvégzését követően 2009. február 13-án elhalálozott. Ilyen az utóbbi 40 évben nem fordult elő. Olyan eset volt egyszer, hogy elítélttársak ütötték agyon egy székkal a gyerekhúga megerőszakolásáért elítélt társukat.

A rendelkezésre álló adatok szerint a 2009. évben a fogvatartó intézetek állományába tartozó személyek által fogvatartottak sérelmére elkövetett hivatali bűncselekmények miatt összesen 445 feljelentés megtételére került sor. Ebből összesen 24 ügy a feljelentés elutasításával, 343 ügy a nyomozás, illetőleg a büntetőeljárás megszüntetésével fejeződött be, 5 ügyben a bíróság jogerős ítéletével megállapította a vádlottak bűnösségét, felmentő ítélet nem született, 73 büntetőeljárás pedig még a vizsgálat befejezésének időpontjában is folyamatban volt (4. és 5. számú táblázat).

A büntetőeljárások száma a 2008. évhez képest 6,7 %-os emelkedést mutat, ami különösen azért értékelhető negatív jelenséggént, mert már 2008-ban is mintegy 44 % növekedés volt megfigyelhető a 2007-ben indult büntetőeljárások számához viszonyítva. 2007. évben is mintegy 24 %-os növekedés volt megfigyelhető a 2006-ban indult büntetőeljárások számához viszonyítva.

A rendelkezésre álló adatok alapján 2009. évben a vizsgálat tárgyát képező legtöbb büntetőeljárás (291) – az előző évekhez hasonlóan – hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult. Ennél kevesebb azoknak a büntetőeljárásoknak a száma, amelyeket a büntető ügyekben eljáró hatóságok a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés (135) miatt folytattak. Ezzel kapcsolatban kiemelést érdemel, hogy amíg a tavaly előtti adatokkal összehasonlítva tavaly a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult büntetőeljárások száma 17 %-kal nőtt, a bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés miatt indított bűncselekmények száma 12 %-kal csökkent. A fogvatartó intézetek alkalmazottai által elkövetett kényszervallatás és jogellenes fogvatartás miatt indult büntetőeljárások száma (13 és 6) lényegében nem változott.

A jelzett büntetőeljárások megyék szerinti megoszlását megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy 2009-ben törvénysértő bánásmód körébe tartozó hivatali bűncselekmények miatt minden megyében indult büntetőeljárás. A büntetőeljárások száma

kimagaslóan Budapesten volt a legmagasabb (99), ez azonban nem meglepő, hiszen a fővárosban helyezik el az országban a legtöbb fogvatartottat.

A fogvatartó intézetek típusait megvizsgálva azt a megállapítást tehetjük, hogy törvénysértő bánásmódot megvalósító cselekmények elkövetése a javítóintézetekben, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének Katonai Körletrészén, a közösségi szállásokon és a befogadó állomásokon, illetőleg az őrzött szállásokon (0) nem jellemző.

Az előállítás időtartamának rövidsége ellenére az előállított személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások száma (86) magasnak mondható. Ez a szám a 2008. évi számadathoz képest 132 %-os(!) növekedést mutat.

A törvénysértő bánásmód körébe tartozó bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások eredményeit vizsgálva el kell ismerni, hogy meglehetősen magas a nyomozás megszüntetésével befejeződött ügyek aránya. Ez elsősorban annak a következménye, hogy ezekben az ügyekben általában olyan bizonyítási nehézségek merülnek fel, amelyek jóval nehezebben megoldható helyzet elé állítják a nyomozó hatóságokat, mint az egyéb bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban. Az elkövetők hatalmi helyzetüknél fogva olyan, számukra kedvező körülményeket teremthetnek a bűncselekmények elkövetéséhez, amelyek megnehezíthetik a nyomozó hatóságok munkáját. Gyakran előfordul, hogy a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás helyszíne fürdő, vagy olyan helyiség, ahol kamera nem rögzíti az eseményeket, és ahol a sértetten és az állítólagos bántalmazó(ko)n kívül a cselekmény időpontjában más nem tartózkodik. Általában szintén problematikus a bizonyítás akkor, ha a fogvatartottal szemben kényszerítő eszköz alkalmazására kerül sor, és ő bántalmazást panaszol. A kényszerítő eszköz alkalmazása során ugyanis nem ritkán sérülés is keletkezik, így sokszor utóbb nem állapítható meg, hogy a fogvatartotton található sérülések bántalmazás vagy kényszerítő eszköz jogszerű alkalmazása során keletkeztek.

Abban az esetben, ha a bántalmazásnak több elkövetője és csak egyetlen sértettje van, az elkövetők tagadásával szembe csak egy személy tanúvallomása helyezhető. Egyéb bizonyítékként ilyenkor csak a sérülés meglétét igazoló látlelet és a keletkezés körülményeire vonatkozó orvosszakértői vélemény vehető figyelembe. Az ilyen bántalmazás során szerzett sérüléseknél azonban sokszor nem zárható ki a fogvatartó

intézetekben gyakran megvalósuló szándékos önkárosítás, tehát a sértett vallomását alátámasztó sérülés ténye nem feltétlenül elegendő a bizonyossághoz.

Ezen kívül sok esetben az is komoly bizonyítási nehézséget okoz, hogy a fogvatartottak állításait nem tudják megfelelően alátámasztani, illetőleg ennek érdekében időnként nem is működnek együtt az eljáró hatóságokkal. Ez utóbbi magatartásuk abból is adódhat, hogy kiszolgáltatott helyzetben lévén félnek a terheltek vagy munkatársaik által esetleg megvalósítandó retorzióktól. E bizonyítási nehézségekre tekintettel nem meglepő, hogy a nyomozás megszüntetésére az előző évek gyakorlatával egyezően a legtöbb ügyben azért került sor, mert az eljárás tárgyát képező bűncselekmény elkövetése nem volt megállapítható.

A jogerős marasztaló ítéletek száma továbbra is igen alacsony, a büntetőjogi felelősség megállapításával végződött ügyek az összes büntetőeljárásnak 2009. évben csupán 1,1 %-át tették ki. Az mindenképpen említést érdemel, hogy e sorok írásakor még több olyan 2009-ben indult büntetőeljárás van folyamatban, amelyben jogerős ítélet ugyan még nem született, de vádemelésre már sor került.

*„Az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni...”*⁵⁶³

A vizsgálati tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a fogvatartottak emberi méltóságát a fogvatartó intézetekben általában tiszteletben tartják. A fogvatartottak a korábbi évekhez hasonlóan önértékük megsértéseként leggyakrabban a fogvatartó intézetek képviselőinek részéről tapasztalható durva, megalázó hangnemet, illetőleg megszólítást értékelték.

A nem megfelelő hangnem használata miatt előadott fogvatartotti panaszok valóságtartalmának bizonyítása továbbra is problémát okoz, hiszen az tanúk hiányában szinte lehetetlen, ezen túlmenően gyakorta nehézségként merül fel az is, hogy a panaszosok sokszor sem a cselekmény időpontját, sem az elkövetési helyet nem jelölik meg, sem pedig az elkövető személyét nem hajlandók megnevezni.

Bár a fogvatartottak elhelyezési körülményei több fogvatartó intézetben szenvedtek különböző hiányosságokban, ezek azonban a legtöbb esetben nem vezettek törvénysértő bánásmód megvalósulásához, az emberi méltóság sérelméhez. Előfordult

⁵⁶³ Bv. Kódex: 21. § (1) bekezdés ⁵⁶³ Nemzetközi Kézikönyv 38. oldal

azonban, hogy a fogvatartási intézet túlsúlyoltsága önmagában is az emberi méltóság sérelmével járt együtt.

Van még olyan megyei büntetés-végrehajtási intézet, amelyben az illemhelyiségek elkülönítése nem a jogszabályi előírásoknak megfelelően történik, mert azokat csupán egy függönnyel választják el a zárka egyéb részeitől.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága továbbra is komoly erőfeszítéseket tesz az egyes büntetés-végrehajtási intézetek fogvatartotti létszámának a kiegyenlítése érdekében, de feladatát megnehezíti, hogy ezen törekvések során – főként az előzetesen letartóztatottak esetében – figyelemmel kell lenni a büntetőeljárás érdekeire, valamint arra a követelményre is, hogy a fogvatartottak lehetőség szerint a lakóhelyükhöz legközelebb lévő büntetés-végrehajtási intézetben nyerjenek elhelyezést.

Az egyéb elégtelen fogvatartási körülmények gyakrabban eredményezték a törvényes bánásmód sérelmét.

Az Európa Tanács 2006(2) Ajánlásának 13. pontja a következőképpen rendelkezik a diszkrimináció tilalmáról: *„A jelen szabályokat pártatlanul, különösen a nem, a fajtán, a bőrszínen, a nyelven, a valláson, a politikai vagy bármely más véleményen, a nemzeti vagy társadalmi eredeten, a nemzeti kisebbséghez tartozáson, a vagyonon, a születésen, vagy bármely más állapoton alapuló, minden hátrányos megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni.”*

A fogvatartottak közötti hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetőleg az egyenlő bánásmód követelményét hatályos jogrendszerünk is tartalmazza. A Bv. Kódex 2. § (3) bekezdés szerint: *„Az elítéltek tekintetében az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani.”* A hátrányos megkülönböztetés eseteinek teljes körére fogalmaz meg tilalmat a Fogdarendelet (19/1995. (II. 13.) BM rendelet) 1. § (3) bekezdése: *„A fogvatartás szabályainak alkalmazásáról a fogvatartottak között nem lehet hátrányos megkülönböztetést alkalmazni faj, bőrszín, a nem, a vallás, a politikai vagy bármilyen más vélemény, nemzeti és társadalmi hovatartozás, a születés, a társadalmi vagy bármilyen más helyzet különbözősége miatt.”)*

A vizsgált időszakban több olyan panasz is felmerült, amelyekben a fogvatartottak azt állították, hogy velük szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmaztak, az előterjesztett panaszok közül azonban csak néhány bizonyult megalapozottnak.

A Bv. Szabályzat 193. §-ának (5) bekezdése szerint: „Az elítélt törvényes jogait a kiadás ideje alatt is biztosítani kell.” Az országos vizsgálat e téren hiányosságot nem tapasztalt.

A Bv. Szabályzat 17. §-a szerint: „Ha az elítélten a befogadáskor külsérelmi nyomot észlelnek, vagy a rendőrségi fogdából, a javító intézetből, a katonai fogdából átkísért elítélt azt állítja, hogy bántalmazták, haladéktalanul orvosi vizsgálatot kell végezni, valamint jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek egy-egy példányát az átkísérést végrehajtó szervnek, illetve a törvényességi felügyeletet ellátó ügyésznek meg kell küldeni.” A rendőrségi fogdák tekintetében a Fogdarendelet 17. § (1) bekezdése alapján fogvatartottat zárkában elhelyezni csak előzetes orvosi vizsgálat után lehet. Ugyanezen szakasz (3) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „az orvosi vizsgálat során írásban kell rögzíteni a fogvatartotton lévő külsérelmi nyomokat, valamint az azok keletkezési körülményeire vonatkozó, illetőleg a külsérelmi nyomok hiányát megállapító orvosi nyilatkozatot. Ha a fogvatartott azt állítja, hogy bántalmazták, az orvosi vizsgálatról jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek 1-1 példányát a fogvatartást végrehajtó szervnek, valamint a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyésznek meg kell küldeni.

A rendelkezésre álló adatok alapján a fogvatartó intézetek a külsérelmi nyom észlelése esetén rájuk irányadó jogszabályi rendelkezéseket általában betartották. Egy-két eset előfordult azonban, amikor nem előírászerűen jártak el.

Az egyik rendőrkapitányság fogdáján a sérülten befogadott – később rendőri bántalmazás panaszoló – fogvatartottat sérüléseinek körülményeiről nem nyilatkoztatták, így az előírt jegyzőkönyv felvétele, és annak az illetékes bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész részére történő megküldése is elmaradt. A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 51. § (3) bekezdése alapján az előállító helyiségben történő elhelyezéskor az előállított személyt nyilatkoztatni kell sérüléséről, esetleges panaszáról.

2009. évben a fogvatartottak és az őrszemélyzet közötti korrupció, tiltott összefonódás, valamint fogvatartott jogszabályellenes kedvezményben részesítésének megalapozott gyanúja miatt több büntetőeljárás is indult, mely ügyekben jogerős bírósági ítélet még nem született. Pl. megalapozott gyanú merült fel, hogy fogvatartottaknak a

hozzátartozóiktól kapott ellenszolgáltatás fejében mobiltelefont vitt be az egyik felügyelő a büntetés-végrehajtási intézetbe.

Arra vonatkozó adat nem merült fel, hogy a fogvatartó intézet dolgozója fogvatartottakat magánmunka elvégzése céljából vett volna igénybe. Két évvel ezelőtt előfordult, hogy egy bv. felügyelő és egy elítélt között beszélgetésben és levelezésben megnyilvánuló kapcsolat jött létre, amely miatt az intézet parancsnoka a felügyelőt fegyelmi fenyítéssel sújtotta. Másik bv. felügyelő fogvatartott beleegyezésével szexuális kapcsolatot létesített vele. A felügyelőt cselekménye miatt az intézet parancsnoka szolgálati viszony megszüntetése fegyelmi fenyítéssel sújtotta, az illetékes katonai ügyészség pedig hivatali visszaélés büntette miatt vádat emelt ellene. 2009. évben azt bizonyítani nem lehetett, hogy a fogvatartó intézetek alkalmazottjai és fogvatartottjai közötti nemi kapcsolat létesítésére került sor. Olyan más ügyben folytatott büntetőeljárásra azonban akadt példa, amelyben erre adatok merültek fel.

A büntetés-végrehajtási intézetekben továbbra is súlyos problémaként jelentkezik a mobiltelefonok fogvatartottak részére történő becsempészése. Ez a jelenség leginkább az előzetesen letartóztatottak esetében okoz gondot, hiszen a bejuttatott készülékek segítségével a bűntársak összebeszélhetnek, a terheltek megfenyegethetik a tanúkat, s így vagy egyéb módon megghiúsíthatják a büntetőeljárás eredményességét. A telefonok túlnyomó részét alappal feltételezhetően az állomány egyes tagjai juttatják be az intézetekben elhelyezett fogvatartottak részére, akiknek személye általában rejtve marad a nyomozó hatóság előtt. A mobiltelefonok büntetés-végrehajtási intézetekbe történő bejuttatásának visszaszorítása érdekében az illetékes katonai ügyészség minden olyan esetben büntetőeljárást folytat le, amikor a bv. intézetek állománya ilyen mobiltelefont talál.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód kérdéskörével szorosan összefügg a fogvatartottak megfelelő tájékoztatása. A fogvatartottaktól csak akkor várható el, hogy a fogvatartó intézet rendjének maradéktalanul megfelelő magatartást tanúsítsanak, ha közvetlenül az intézetbe való befogadás után jogaikról és kötelezettségeikről a jogszabályban előírt tartalomban és formában tájékoztatást kapnak. Ezen a téren az ügyészi ellenőrzések főként a rendőrségi fogdák tekintetében tártak fel hiányosságot.

Az egyik rendőrségi fogdában végzett ügyészi vizsgálat időpontjában a fogvatartottak részére készült, 2002-ben központilag kiadott tájékoztató több ponton nem volt összhangban a vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezésekkel.

A vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy a fogvatartó szervek vezetői a személyi állománnyal szemben általában megfelelő határozottsággal lépnek fel a törvénybe ütköző bánásmód esetén, és rendszerint az ilyen jellegű panaszok megnyugtató kivizsgálása is megtörténik. Sajnálatos módon azonban kivételre is akadt példa.

Az intézet parancsnoka nem tett feljelentést az egyik bántalmazás miatt, e magatartásával a büntetőeljárás lefolytatását jelentősen hátráltatta. Emiatt az illetékes Katonai Ügyészség hivatalos személy által elkövetett bűnpártolás büntettének elkövetésével vádolta meg.

Amennyiben az illetékes vezetők törvénysértő bánásmódot megvalósító cselekményt észleltek, vagy ilyen cselekmény elkövetése jutott tudomásukra – a fent említett eset részvételével – nem szenvedett késedelmet a fegyelmi eljárás lefolytatása.

Az utóbbi években nem fordult elő, hogy a fogvatartó szerv büntetőeljárás alá vont dolgozóját annak ellenére nem függesztették fel szolgálati beosztásából, hogy a szolgálati helyéről való távoltartása indokolt lett volna.

A törvénysértő bánásmód miatt elrendelt fegyelmi eljárások az ugyanazon cselekmény miatt folytatott büntetőeljárás megszüntetését követően szintén megszüntetéssel végződtek, a büntetőeljárás megszüntetése azonban nem képezte akadályát a büntetőeljárás tárgyát képező cselekménnyel összefüggő fegyelmi vétség miatti fegyelmi felelősség megállapításának.

Az Ajánlás 64. pontja a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban a következőket írja elő: *„A büntetés-végrehajtási személyi állomány nem alkalmazhat kényszert a fogvatartottakkal szemben, kivéve a jogos védelem, a szökési kísérlet, a megengedett renddel szembeni aktív vagy passzív ellenállás esetét, és mindig csak legvégső megoldásként. Az alkalmazott kényszernek mindig a szükséges legkisebb mértékűnek kell lennie és azt a lehető legrövidebb időtartamban szabad alkalmazni.”*

A kényszerítő eszközök alkalmazására vonatkozó hazai jogi szabályozás az elengedhetetlenül fontos garanciális előírásokat megfelelő részletességgel tartalmazza. A büntetés-végrehajtási testület tagja hivatásának jogszerű teljesítése során intézkedéseinek a

megengedett kényszerítő eszközök alkalmazásával is jogosult érvényt szerezni (Bv. tvr. 20. § (3) bekezdés.) A büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítő eszközök használatára vonatkozó további részletes szabályok a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvényben, illetőleg a Bv. Szabályzat 61-67. §-aiban találhatók meg. A rendőrségi fogdáknál fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítő eszközök szabályait a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, a Rendőrség szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet, valamint a Fogdarendelet 30. §-a tartalmazza.

A vizsgálat adatai szerint 2009. évben a fogvatartó intézetek hivatásos állományába tartozó személyek fogvatartottakkal szemben összesen 425 esetben alkalmaztak kényszerítő eszközt. A legtöbbször testi kényszer (224), illetőleg bilincs (197) alkalmazás vált szükségessé, ezen kívül könnygáz 1, gumibot használatára 2 esetben, szolgálati kutya bevetésére pedig 1 alkalommal került sor. Elektromos sokkoló és lőfegyver alkalmazása a vizsgálat időszakban nem fordult elő. Kényszerítő eszköz használata a leggyakrabban érthetően a legtöbb fogvatartottat befogadó büntetés-végrehajtási intézetekben vált indokolttá (344), ehhez képest jóval alacsonyabb az egyéb fogvatartó intézetekben alkalmazott intézkedések száma.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 16. § (7) bekezdése szerint: *„A jogszerűtlennek minősített kényszerítő eszköz használatáról az ügyészt nyolc napon belül, ha pedig a kényszerítő eszköz használata testi sérülést vagy halált okozott, haladéktalanul értesíteni kell.”*

2009-ben nem történt olyan eset, hogy a testi sérüléssel járó kényszerszelekményeket nem jelentették a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznek.

A vizsgált időszakban a fogvatartó intézetek hivatásos állományába tartozó személyekkel szemben kényszerítő eszköz jogszerűtlen alkalmazása miatt több büntetőeljárás is indult.

A megelőző évben fordult elő, hogy sorozatos szabálytalanságokat tárt fel a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban az egyik országos büntetés-végrehajtási intézetben elvégzett büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi vizsgálat. Az észlelt hiányosságok – jogorvoslati jog biztosításának mellőzése,

dokumentáció hiánya, stb. – miatt a főügyészség fegyelmi eljárást kezdeményezett az intézet biztonsági osztályának vezetője ellen.

Helytállóak azok a megállapítások, melyek szerint az előzetesen letartóztatottakkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések magas száma leginkább a fogvatartottak bizonytalan helyzetükkel összefüggő feszült idegállapotának a következménye.

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben elhelyezett kóros elmeállapotú személyek speciális helyzete sajátos kényszcselekmény, az egészségügyi személyi korlátozás alkalmazását teszi szükségessé. 2009-ben összesen 31 esetben került sor egészségügyi személyi korlátozás alkalmazására, ebből 23 alkalommal férfi, 8 ízben nő volt a kényszerintézkedés elszenvedője. A 2008. évi adatokhoz viszonyítva negatív változásként értékelhető, hogy az egészségügyi személyi korlátozások száma 2009-ben majdnem a kétszeresére nőtt. Az egészségügyi személyi korlátozás gyakorlatát a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya figyelemmel kíséri.

Az Ajánlás 51. 1. pontja alapján a konkrét fogvatartottakra alkalmazott biztonsági intézkedéseknek a fogvatartásuk biztonságának garantálásához szükséges minimumnak kell megfelelnie. A bánásmód törvényességének szempontjából ennek a követelménynek azért van jelentősége, mert a gyakorlati tapasztalatok szerint a fogvatartottakkal annál emberségesebben bánnak, minél alacsonyabb a biztonsági szint.

Az Ajánlás a fogvatartó intézetek biztonságáról szóló rendelkezéseiben előírja a fogvatartottak befogadást követő kockázati értékelését. Az értékelés során egyrészt azt a kockázatot kell felmérni, amelyet a fogvatartott szökése esetén a közösségre nézve jelenten, másrészt fel kell becsülni a fogvatartott szökési kísérletének valószínűségét. A dokumentum 51.4 pontja szerint minden fogvatartottat a meghatározott veszély fokának megfelelő biztonsági rezsimbe kell beosztani, 51.5 pontja szerint pedig a fogvatartás során az alkalmazott biztonsági szint szükségességét rendszeresen felül kell vizsgálni.

A vonatkozó hatályos magyar szabályozást a Bv. Szabályzat 42-44. §-ai tartalmazzák. A hazai megoldás szerint a fogvatartottak a jogszabályban felsorolt kockázati tényezők alapján négy biztonsági csoportba sorolhatóak. A legnagyobb biztonsági kockázatot jelentő, s ezért egyúttal a legsúlyosabb jogkorlátozást is elszenvedő fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolásának szempontjait a Bv. Szabályzat 42. § (3)

bekezdésének d) pontja a következőképpen fogalmazza meg: „a IV. biztonsági csoportba kell besorolni azt az elítéltet, akinél alapos okkal arra lehet következtetni, hogy az intézet rendjét súlyosan sértő cselekményt, szökést, a saját vagy mások életét, testi épségét sértő vagy veszélyeztető magatartást fog tanúsítani, illetve ilyen cselekményt már elkövetett, és a biztonságos fogvatartás csak őrzéssel, kivételesen felügyelettel biztosítható.” A IV. biztonsági csoportba sorolt elítéltek biztonsági csoportba sorolását a Befogadási Bizottság legalább háromhavonta felülvizsgálja. A biztonsági csoportba való besorolás indokairól az elítéltet csak akkor lehet tájékoztatni, ha a tájékoztatás a fogvatartás biztonságát nem veszélyezteti.

A büntetés-végrehajtási intézeteknek a fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolásával, illetőleg a biztonsági csoportba sorolás felülvizsgálatával kapcsolatos gyakorlata alapvetően törvényesnek mondható. Az országban általában érvényesül az a gyakorlat, hogy a biztonsági csoportba sorolásról szóló döntéssel szemben jogorvoslati jogot biztosítanak a fogvatartottak részére. Két büntetés-végrehajtási intézetben azonban a fogvatartottak nem élhettek jogorvoslattal a IV. biztonsági csoportba sorolásról rendelkező döntéssel szemben, azzal kapcsolatos kifogásukat csak a biztonsági csoportba sorolás következő felülvizsgálata alkalmával terjesztették elő.

A biztonsági csoportba sorolás felülvizsgálati idejével kapcsolatban is tapasztalhatók voltak időnként bizonyos mulasztások. Ezek oka leginkább az volt, hogy az érintett fogvatartottakat a felülvizsgálat esedékességének időpontját megelőzően ideiglenesen egy másik büntetés-végrehajtási intézetben helyezték el (ahol a felülvizsgálatot nem végezték el), és csak ezen időpontot követően szállították őket vissza az anyaintézetbe, amelyet büntetése töltésének helyéül kijelöltek.

Az intézmény szabályozása körében az anyagi és az eljárási jogi kérdések külön vizsgálatot igényelnek. Az anyagi jogi kérdések tekintetében megállapítható, hogy a jelenlegi szabályozás – amely kizárólag rendelet szintű – nem ad elhatárolási szempontot a IV. biztonsági csoportba sorolás és a különleges biztonságú zárkába, illetve körletre helyezés indokait illetően.⁵⁶⁴

Az új büntetés-végrehajtási kódex 2005. évi tervezete meghatározta azokat a feltételeket, amelyek alapján az elítélt különleges biztonságú zárkába vagy körletre

⁵⁶⁴ Bv. Szabályzat 47. § (1) bekezdés

helyezhető (Tervezet 125. §). Ez az elképzelés továbbra is figyelembe méltó kell, hogy legyen, annál is inkább, mivel a CPT legutóbbi ellenőrzése alkalmával aggályait juttatta kifejezésre a jelenlegi szabályozás miatt.

A jogintézmény anyagi jogi kérdéskörébe tartozik annak vizsgálata is, hogy emberi jogi szempontból szükséges-e meghatározni azt a maximális időtartamot, amelyre az elítélt – egyhuzamban – különleges biztonságú zárkába, illetve körletre helyezhető. A biztonságos fogvatartás biztosítása büntetés-végrehajtási feladat és szakmai kérdés, ezért álláspontom szerint kellően rugalmas szabályozást kell kialakítani. Előfordulhat, hogy pusztán a bűncselekmény súlya, jellege, vagy az elkövetés módja, illetve az elítélt büntetés-végrehajtási előélete alapozza meg a döntést, más esetben a végrehajtás rendjét sértő fegyelmi vétség, illetve újabb büntetőeljárás alapjául szolgáló cselekmény elkövetése, például szökést kísérelt vagy valósított meg. A körletre helyezés elrendelhető az elítélt életének vagy testi épségének védelme érdekében is. Az okok sokféleségéből következően nehezen vonható meg egy időbeli határ. Véleményem szerint inkább eljárási garanciák megfelelő kiépítésével biztosítható a jogállami követelményeket kielégítő működtetése. Indokoltnak tartanám olyan feltételek rögzítését, amelyek bekövetkezésekor az elítéltet a különleges biztonságú zárkából, illetve körletből ki kell helyezni, így például a rendelet 47. § (1) bekezdése esetén, ha megszűnik a IV. biztonsági besorolás, illetve az elrendelés alapjául szolgáló bűncselekmény miatt indult újabb büntetőeljárást megszüntetik vagy az a terhelt felmentésével zárul, továbbá mindkét esetkorre vonatkozóan, ha az elítélt egészségi állapotában olyan kedvezőtlen tartós változás következett be, ami a további fenntartás esetén visszafordíthatatlan következményekkel járna. Ez esetben a megszüntetésről az intézet parancsnoka is dönthetne.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy önmagában az akár évekig tartó magánelzárás esetén sem állapították meg az Egyezmény 3. Cikkének sérelmét, viszont abba ütközőnek találták e speciális fogvatartási formát, ha az elítélt teljes szenzoros elszigetelésével párosul, például a kapcsolattartás teljes és indokolatlan korlátozása, információforrások (újság) kiiktatása.

Az eljárási szabályokat tekintve sem a Befogadási Bizottság, sem a Különleges Fogvatartást Megállapító Bizottság nem hoz határozatot döntéséről, és annak indokai sem ismerhetők meg rendelkezésekből, illetve esetenként az intézet számára megküldött

jegyzőkönyvből sem. Az új büntetés-végrehajtási kódex 2005. évi tervezete akként kívánta szabályozni, hogy határozattal kell rendezni az elítélt különleges biztonsági zárkába vagy körletre helyezéséről, büntetés-végrehajtási szerv határozatával szemben pedig megteremtette a bírósági felülvizsgálat lehetőségét. Álláspontom szerint ez kellő garanciát biztosít az esetleges automatizmusokkal szemben abban az esetben, ha a büntetés-végrehajtási bíró határozatával szemben is az Alkotmánybíróság 5/1992. AB határozata szellemében biztosítják a fellebbezés lehetőségét.

Megfontolandó lehet egy olyan rendelkezés beiktatása, miszerint ha az elítélt megszakítás nélkül 5 évet töltött különleges biztonságú zárkában vagy körleten, akkor a fenntartásáról már a bíróság, pontosabban a büntetés-végrehajtási bíró döntene, azt követően pedig hathavonta felülvizsgálná a szükségességét.

A fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolására általában alapos okkal került sor, néhány fogvatartott esetében azonban a Befogadási Bizottság döntése nem volt kellő indokolással alátámasztva. Így például az egyik büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezett fogvatartott esetében egy évekkal ezelőtt rögzített „le nem ellenőrzött információ alapján nevezett fogolyszökést szervez” szövegű feljegyzés szolgált a legszigorúbb biztonsági csoportba sorolás alapjául.

A személyi állomány fogvatartottakhoz való viszonya a bánásmód egyik legkényesebb területe. A napi folyamatos kapcsolatból eredően a legtöbb súrlódási felület itt keletkezik (fogdaórság, bv. körletfelügyelők, stb.). A fogvatartottak minden feszültségüket, vélt vagy valós sérelmeiket itt vezetik le. A személyi állomány tűrőképessége sem mindig megfelelő, de az is előfordul, hogy a hozzáállásuk sem kielégítő. Egy-egy „beszólás” könnyen minősülhet megalázó bánásmódnak, de olyan is előfordul, hogy az őr eleve durván viselkedik egy-egy fogvatartottal, vagy általában a fogvatartottakkal szemben. A durva, esetenként megalázó hangnemet nehéz tetten érni, ezért az ilyen panaszok vizsgálata során általában nem lehet megállapítani a megalázó bánásmódot, de akad ezzel ellentétes példa is.

A durva bánásmóddal kapcsolatos panaszok sokasodása miatt az ügyész jelzéssel élt az egyik büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka felé. Ugyanezen büntetés-végrehajtási intézet tekintetében a CPT is megállapítást tett, miszerint a vezetés egyértelműen hozza az őrszemélyzet tudomására, hogy a fogvatartottak testi bántalmazása

és szóbeli sértegetése, továbbá a fogvatartottakkal szembeni tiszteletlen vagy provokatív magatartás elfogadhatatlan, ezért a magyar hatóságok vizsgálják felül az egyik ellenőrzött büntetés-végrehajtási intézetben szolgálatot teljesítő személyi állomány képzési szükségleteit. A büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka a szükséges intézkedéseket megtette, egyes felügyelők ellen büntető feljelentést tett és megfelelőbb vezetőt nevezett ki az adott területre, az intézkedések hatására a rend helyreállt, azóta ilyen panaszok ott nincsenek.

A bánásmód egyik fontos területe, hogy a személyi állomány miként képes megakadályozni a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett cselekményeit.

A Rendfenntartó Erők Magatartási Kódexének 2. cikke is előírja, hogy a tisztviselők kötelesek védelmezni az emberi méltóságot és minden személy emberi jogait. Tudvalévő, hogy a zárkák belső világától nem idegen az erőszak és a gyengébbek kihasználása, ezért a fogvatartottakkal foglalkozó személyi állománynak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a fogvatartottak ne bántalmazzák, sanyargassák egymást, ne kényszerítsék a gyengébbeket akaratukkal ellentétes cselekvésekre (csicskáztatás, stb.), ne vegyék el a gyengébbek személyes tárgyait, stb. A szakemberek számára az is ismert, hogy ezek a cselekmények többnyire rejtve maradnak, a sértettek nem mernek jelentést tenni. Emiatt az ügyészekhez is kevés ilyen panasz jut el.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ilyen cselekményeket a legjobban úgy lehet megakadályozni, ha a személyi állomány a zárkák személyi összetételét gondosan választja meg és állandóan figyelemmel kíséri annak alakulását, valamint a legkisebb jel esetén azonnali intézkedéseket tesz.

Amennyiben a személyi állomány nem képes megakadályozni a fogvatartottak közötti erőszakot, vagy meg sem kíséri azt, akkor szándékosan vagy akár gondatlanul is embertelen bánásmódot valósít meg.

A vonatkozó hatályos jogi szabályozás az átszállítási okok között nem nevesíti a sértett fogvatartottak nyomozási érdekből történő átszállítását, így a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága illetékes szervezeti egységének a vezetője saját mérlegelési jogkörében dönthet arról, hogy a Bv. Szabályzat 31. § (2) bekezdésének b) pontja alapján biztonsági okból a katonai ügyészség kezdeményezésére az elítéltet átszállíttatja-e másik büntetés-végrehajtási intézetbe vagy sem. Megítélésünk szerint a nyomozási érdekeket

eredményesebben szolgálna egy olyan szabályozás, amely szerint azokban az esetekben, amelyekben az eljáró katonai ügyészség nyomozási érdekből indokoltnak tartaná a büntetőeljárásban sértettként szereplő elítéltek átszállítását egy másik büntetés-végrehajtási intézetbe, és ezt kezdeményezné a büntetés-végrehajtási szervezetenél, a fogvatartottakat kötelező lenne átszállítani.

A CPT több jelentésében is kifogásolta, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben, különösen az előzetesen letartóztatottak részére, nem biztosítanak naponta megfelelő zárkán kívüli elfoglaltságot, ezzel a fogvatartottakat tétlenségre kényszerítik. A CPT napi 6-8 óra elfoglaltságot tart megfelelőnek. Legutóbbi jelentésében is ajánlja, hogy fejleszteni kell a tevékenységi programokat, jobban ki kell használni a meglévő lehetőségeket.

Ismeretes, hogy a rendőrségi fogdáknak és a büntetés-végrehajtási intézetekben is az előzetesen letartóztatottak részére kevés napi programot lehet biztosítani, nincsenek meg az ehhez szükséges helyiségek, tárgyi és személyi feltételek. Ez a körülmény azonban nem lehet felmentés az alól, hogy ennek megváltoztatása érdekében az illetékes vezetők semmilyen intézkedést ne tegyenek. Sajnos olyan ellenőrzési tapasztalatok is vannak, hogy a meglévő lehetőségeket sem használják ki kellőképpen. Például a sétaudvarokat sportolás céljára is ki lehetne használni, vagy az előírt napi egy óra szabad levegőn tartózkodáson túl, ha arra lehetőség van, többet is lehetne biztosítani, a közösségi helyiségekben programokat lehetne szervezni, stb.

Az elítéltek részére jóval több napi elfoglaltságot biztosítanak a büntetés-végrehajtási intézetekben, de ezek az elítélteknek csak bizonyos százalékát érintik (munkáltatás, szakképzés, iskolai oktatás, szakkörök, stb.). Az elítéltek egy része semmilyen elfoglaltságban nem vesz, vagy nem vehet részt. A helyzet javítása érdekében minden intézkedés üdvözlendő, még akkor is, ha egy-egy újabb program csak 10-15 elítélt részvételét biztosítja.

A bánásmód elveinek figyelembe vételével megállapítható, hogy a fogvatartottak tétlenségre kényszerítése nem tekinthető emberséges bánásmódnak, mivel a tétlenség ellentétes a természetes emberi szükségletekkel. Ezért az illetékes vezetőknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a jelenlegi helyzeten folyamatosan javítsanak. Ennek

jegyében ajánlja a CPT is, hogy a magyar hatóságok vizsgálják felül a nevelők és szociális ügyintézők szerepét.

Természetesen a CPT is és az ügyészség is tisztában van azzal, hogy az objektív körülmények megváltoztatása, javítása jelentős összegekbe kerül és időtartama is jelentős lehet. Ennek ellenére helyeselhető az ügyészség azon álláspontja, hogy a hiányosságokat fel kell tárni, a problémákat nevükön kell nevezni, annak érdekében, hogy a felszámolásukhoz a megfelelő tervezet el lehessen készíteni és az éves költségvetés tervezésekor lépésenként előre lehessen haladni. Hasonló álláspontot képviselnek a már idézett nemzetközi kézikönyv szerzői is, amikor kijelentik, hogy „még ha nehéz is lényegi változásokat eszközölni a fizikai körülményekben nagyobb befektetés nélkül, nem szabad a fogvatartottakat olyan körülmények között tartani, melyek ellentmondanak az emberi jogoknak és az emberi méltóságnak”.⁵⁶⁵

A bánásmóddal kapcsolatban azonban számos olyan szubjektív hiányosság is tapasztalható, amelyek nem függhetnek az anyagi viszonyoktól. Ezek megváltoztatása nem pénzkérdés. Mindenekelőtt a vezetői állomány fogvatartással kapcsolatos ismereteinek és szemléletmódjának színvonalán kell lényeges javulást elérni, különösen a rendőri állomány tekintetében. Az állomány folyamatos képzése is fontos követelmény. A folyamatos képzés mellett a folyamatos és lényegre törő ellenőrzés is ugyanilyen fontossággal bír.

A törvényes bánásmódhoz fűződő alapvető emberi jogi érdekekre is figyelemmel továbbra is fokozott hangsúlyt kell fektetni a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességének a biztosítására; a vonatkozó hatályos hazai és nemzetközi joganyagnak a jelenleginél is teljesebb érvényesülése érdekében a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészeknek mindennapi ellenőrző munkájuk során az eddig tapasztalt szakszerűséggel és lelkiismeretes alapossággal kell a jövőben is eljárniuk.

A fogvatartó intézeteken belül elkövetett bűncselekmények elleni eredményes fellépést a bejelentés nélkül végzett ügyészi ellenőrzések és az ügyészi nyomozó szerveknek az ellenőrzések során feltárt, bűncselekmény megalapozott gyanúját keltő tényekről való gyors tájékoztatása is nagymértékben elősegítheti.

Az oktatásban, a vezetők képzésében országosan nagyobb teret kell adni a büntetés-végrehajtási jog oktatásának.

⁵⁶⁵ Nemzetközi Kézikönyv 38. oldal

XIV. FEJEZET

A büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékrendszer

A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszerhez hozzá tartozik az adott végrehajtási tevékenységet irányító, vezető, ebből fakadó belső ellenőrzésén túlmenően az ügyészi törvényességi felügyelet, a bírósághoz fordulás lehetősége, a társadalmi ellenőrzés (az NGO-k) tevékenysége, az elítéltek – mint minden embernek – az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga, az utóbbi szervezetek látogatásai.

A büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének jogszerűsége, ezáltal minősége alapvető feltételként befolyásolja a szankcionálás eredményességét.

A törvényességi és jogállami követelményekből a büntető felelősségre vonás harmadik fő szakaszában sem engedtünk, a szankciók és a kényszerintézkedések tényleges tartalmát képező jogfosztás, jogkorlátozás – mégpedig a törvényben meghatározott mértékben, módon és határig – ekkor realizálódik ténylegesen.

Az ügyészi törvényességi felügyelet célja a büntető határozat törvényes végrehajtásának elősegítése és annak előmozdítása, hogy az adott büntetés vagy intézkedés betöltse rendeltetését. Feltételezi a rendszeres ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali jogi intézkedési jogosultságot, továbbá minden bűnüldöző, igazságszolgáltató, végrehajtó, igazságügyi szerv irányába az indítványozási jogosultságot. Ezek együttes megléte biztosíthatja a törvényességi felügyelet elvárható funkcionálását.⁵⁶⁶

A büntetés-végrehajtási bíró – bár ítélező tevékenysége nem végez – az igazságszolgáltatás körébe tartozó olyan feladatokat lát el, amelyek szorosan kapcsolódnak az ítélező tevékenységhez. Bírói funkciójában mindenkire kötelező döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, a büntetés céljának – elsődlegesen a speciális prevenció igényeinek – megfelelően a törvény keretei között alakít az ítélőbíróság által kiszabott büntetés (intézkedés) végrehajtásának menetén. Enyhítéssel vagy szigorítással változtathat az ítélőbíróság határozatain, adott esetben jogorvoslati fórumként is eljár. Ezen kívül még számos olyan további adminisztratív, igazgatási tevékenysége is van, amelyek már nem bírói feladatot jelentenek.

⁵⁶⁶ Csernyánszky Lajos-Horváth Tibor-Heylmann Katalin-Kabódi Csaba-Lőrincz József-Nagy Ferenc-Pallo József: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2007. 307-308. oldal

Az országgyűlési biztos büntetés-végrehajtási jogi szempontból az emberi jogok biztosítása terén az egyedi ügyekben eljáró panaszforum, törvényességi felügyeleti jogosítvány és szankcionálási lehetőség nélkül. Általánosságban véve közvetítő, kiegészítő és helyettesítő jogvédelem a büntetés-végrehajtás területén.

A külső kontroll sajátos formáját jelenti a társadalmi ellenőrzés, amely nem felügyelet, hanem a garanciarendszer olyan eleme, amely a személyi szabadságkorlátozások végrehajtásának területén felmerülő problémákat – tagjainak szakmai érdeklődése, felkészültsége, együttműködési készsége alapján – jelezheti a végrehajtásért felelősnek, megállapításait továbbíthatja a hatósági felügyeleti, intézkedési jogosítvánnyal felruházott szervhez.

A büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszernek az államon belüli nemzeti ellenőrző mechanizmusok mellett szerves részét képezi az államok „feletti” nemzetközi – kötelezettségvállaláson alapuló – univerzális (az ENSZ égisze alatt működtetett), illetve regionális (európai) ellenőrzés is. Hazánk európai jogállami integrációja kapcsán számos olyan nemzetközi egyezményhez csatlakozott, amelyek az emberi jogokkal, valamint kifejezetten vagy közvetve a büntetés-végrehajtással, a büntetés-végrehajtási jogviszonyban álló személyek jogi helyzetével, a velük szembeni bánásmóddal kapcsolatosak. Ezen egyezményeket, illetve az azokat kihirdető jogszabályokat a büntetés-végrehajtási jog forrásainak tekintjük.

Vannak, akik a belső szakmai ellenőrzést a garancia- és kontrollrendszer részének tekintik, míg másik ezt vitatják. Az Európa Tanács REC (2006) 2. számú ajánlásának 92-93. szabályai is rámutatnak arra, hogy a független kontroll csak egy jól működő belső ellenőrzéssel együtt képes hatékonyan biztosítani a végrehajtás szakszerűségét és törvényességét.

A fenti rendszerek – beleértve valamennyi biztosítékrendszert – garanciát tudnak és kell is nyújtaniuk az emberi jogok biztosításához, a törvénysértések megszüntetésében és megelőzésében, a büntetés-végrehajtás hatálya alatt állók – különösen a fogvatartottak – jogi helyzetének védelméhez.

A. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete

A törvényesség fontosságának kérdésében a világon egyetértés van. Az erre való törekvés is összeköti az országokat, még ha különböző is a sajátos történelmi útjuk során

kialakult jogrendszerük, intézményrendszerük. A büntetés-végrehajtás törvényessége és annak felügyelete sem lehet másodlagos feladat. „Mivel az alapvető jogok mellőzhetetlen ismérve a jogérvényesítés biztosítérendszerének garantálása, ennek egyik elemeként indokolt, hogy az ügyészség továbbra is jelentős alapjogvédelmi funkciókat gyakorolhasson, különösen a bűnüldözés és a büntetés-végrehajtás területén.”⁵⁶⁷ A büntetés-végrehajtásnál a törvényesség tartalmilag magában foglalja, hogy a büntetés-végrehajtási szervek rendeltetésüknek megfelelően működnek, mindent megtesznek a büntetés és a büntetőjogi intézkedés, a büntető-eljárási kényszerintézkedés céljának megvalósítása érdekében. A törvények prioritásának biztosítása – nemcsak mennyiségi, hanem minőségi értelemben is (tartalmi, a végrehajtás szempontjából kézzelfogható mondanivaló) – egyik alapvető tartópillére a jogállamnak.⁵⁶⁸

A törvénysértések a büntetőbírószági határozatok végrehajtásának késedelmét eredményezhetik, az állam büntető igényének érvényesülését akadályozhatják, ugyanakkor a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás hatálya alatt álló személy számára. A személyes szabadsággal összefüggő törvénysértések, mulasztások megszüntetése pedig konkrét esetekben egy jogállamban azonnali intézkedést igényel. A törvényességi felügyelet hatékonyságát a vizsgálati és intézkedési jogkör biztosítja. Éppen ezen okok miatt alakult ki már a régmúlt történelem folyamán e területen a világ nagy részén évszázados klasszikus értékekkel is rendelkező sajátos ügyészi törvényességi felügyelet. Minden törvénysértés lehetetlenné teszi a büntetési cél megvalósítását, más szóval törvénytelen eszközökkel nem töltheti be rendeltetését egyetlen büntetőbírószági határozat sem.

A törvényesség biztosításának tartalmát vizsgálva kiinduló pontunk, hogy e törvényesség biztosítása nem más, mint a törvények uralmának, a jogállamiságnak a tényleges érvényre juttatása egyes konkrét esetekben. Olyan elv, amelynek az állam tevékenysége során ténylegesen és maradéktalanul érvényesülnie kell, így akkor is, amikor az állam nevében eljáró személyek vagy szervezetek a közhatalom birtokában lépnek fel más jogalanyokkal szemben. A törvényesség biztosítása tehát azt jelenti, hogy minden állami hatóság, szerv köteles a rá vonatkozó törvényeket szorosan megtartani, döntéseinek

⁵⁶⁷ Petrétei József: Az ügyészség alkotmányjogi helyzetéről a Magyar Köztársaságban. (A Legfőbb Ügyészség 1996. november 17-i tudományos emlékülésén elhangzott előadásból.) Magyar Jog. 1997. 168. oldal

⁵⁶⁸ V. ö.: Kiss László: Gondolatok az alkotmánykonceptióról. Az új magyar alkotmányos rend perspektívái. Janus Pannonius Tudományegyetem Baráti Társasága Pécs, 1996. június 1. 2. oldal

kialakítása során a rá vonatkozó anyagi és eljárási jogszabályokat következetesen figyelembe venni.⁵⁶⁹

A társadalom védelme érdekében a szabályszegőket felelősségre kell vonni, s ha szükséges, szabadságukban is korlátozni kell őket, de ugyanakkor velük szemben mindvégig törvényesen, a jogállamiság követelményinek megfelelően kell eljárni. Jogállamban az állami büntetőhatalom nem korlátlan, a bűnösnek talált és felelősségre vont egyén nem lehet teljesen kiszolgáltatott. A fogvatartottnak sem csupán kötelességei vannak, hanem jogokkal is rendelkezik, amelyek érvényesítésében nem lehet akadályozni.

A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete két oldalról közelíthető meg. Egyrészt érvényt kell szerezni a fogva tartottak jogainak, hogy sajátos helyzetükben ne érje őket több hátrány, mint amit a törvény előír; másrészt gondoskodni kell a többi ember, a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítéltek, azon valóban hajtsák végre az ítéletet. Fontos követelmény az is, hogy ne maradjon el egyetlen büntetés, illetve büntetőjogi intézkedés végrehajtása sem, mert különben az egész büntetőeljárás célját és értelmét veszti. Az ügyészi törvényességi felügyelet a fogva tartottak jogi helyzetének védelméhez, a jogérvényesüléshez járul hozzá ellenőrzéseivel, tényfeltárásaival, vizsgálataival és más felügyeleti jogosítványai gyakorlásával az állam büntetőhatalmi igényének alkotmányos, törvényes keretek között tartását segítve. Az ügyészi tevékenység a büntető igazságszolgáltatás folyamatát egészében átfogja, annak minden szakaszára kiterjed, mintegy összekötve a büntető felelősségre vonás szakaszait; a nyomozást, a bírósági tárgyalást, a büntetés-végrehajtást, sőt az ezt követő visszailleszkedést. Az ügyész a bűnügyet teljességében átlátva tudja megtenni a szükséges intézkedést. A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyelet – amely bizonyos tekintetben elkülönül a többi ügyészi tevékenységtől, de egyben tartja a szoros munkakapcsolatot is – jelenti az állampolgárok, az elítéltek jogainak védelmét, de egyben az állam büntetőigénye érvényesülésének eszközét is, a társadalom és a többi állampolgár védelmét, az állami szervek kötelezettségei teljesítésének kikényszerítését, a mindkét oldalú esetleges joggal való visszaélés kiküszöbölésének garanciáját. Célja a büntető határozat törvényes végrehajtásának elősegítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, intézkedés betöltse rendeltetését, amit a törvénysértések feltárásával, megelőzésével szolgál.

⁵⁶⁹ V. ö.: Európai Legfőbb Ügyészek 6. konferenciája, council of Europe. Legfőbb Ügyészség. Budapest, 2005. 60-63. oldalak

A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelet feltételezi a rendszeres, de a soron kívüli, szükség szerint azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, adott esetben a haladéktalan jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési jogosultságot; minden bűnüldöző, igazságszolgáltató, végrehajtó, igazságügyi igazgatási szerv irányába az indítványozási jogosultságot. Ezek együttes megléte biztosíthatja, jelentheti a törvényességi felügyelet elvárható funkcionálását. Ez más, mint a belső ellenőrzés vagy akár egy külső társadalmi ellenőrzés, avagy önmagában a jogorvoslati fórum. Utóbbi a bíróság is lehet, s kell is hogy legyen, viszont csak az elítélt által sérelmezetteket (ha volt erre lehetősége) tudja elbírálni, tehát ami a bírói pulpitusra kerül (mást nem tehet, hiszen a bírói funkcióval összeegyeztethetetlen a helyszíni kutatás, tényfeltárás, vizsgálódás, nyomozás, stb.), a többi esetben előforduló törvénytértést már nem tudja jogállami döntési, igazságszolgáltatási alkotmányos helyzeténél fogva észlelni, feltárni. A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyelete a történelem folyamán kialakult sajátos eszközeivel, módszereivel elősegíti, hogy a büntetéseket és mellékbüntetéseket, a büntetőjogi intézkedéseket, a büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, az utógondozást, a bűnügyi nyilvántartást, s még a nem büntető felelősségre vonáshoz kapcsolódó, de a büntetés-végrehajtással foglalkozó szervek által foganatosított jogkorlátozásokat, a törvények és más jogszabályok előírásainak megfelelően hajtsák végre; a visszaesés megelőzése érdekében mind az állampolgár, mind az állami szervek az őket érintő rendelkezéseket megtartsák. Szerepe van a végrehajtásban közreműködő, a legkülönbözőbb intézményrendszerekbe és szervezeti hierarchiába tartozó, más-más ágazati irányítás alatt álló szervek gyakorlatának koordinálásában, egységesítésében.

A Magyar Köztársaság Alkotmánya a rendszerváltozás óta tartalmazza az 51. §. (2) bekezdésében, hogy az ügyészség felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett (1989. évi XXXI. törvény 31. §). Ennek részleteit előbb az 1989. évi XLVI. törvénnyel, majd több törvénnyel is módosított és kiegészített 1972. évi V. törvény IV. fejezete *„A büntetések, intézkedések, a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedések végrehajtása törvényességének felügyelete, és a büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban való ügyészi közreműködés”* cím alatt tartalmazza. Az ügyészek e feladat ellátásával kapcsolatos köteleességét pedig a több legfőbb ügyészi utasítással is módosított 1/1990. Legf. Ü. számú utasítás írja elő.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 2. §. (3) bekezdése kimondta, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása felett az ügyészség

– külön törvényben meghatározottak szerint – törvényességi felügyeletet gyakorol. A rendőrségi fogdák rendjéről szóló többször módosított 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet 35. §. (1) bekezdés a) pontja alapján általános fogdaellenőrzésre jogosult a büntetés-végrehajtás felügyeleti ügyész. A Bv. Szabályzat több rendelkezése is utal az ügyészi törvényességi felügyeletre. (Pl. 7. §. a) pont, 58. §. stb.), valamint más büntetés-végrehajtási jogszabályok is. (Például a fogva tartottak egészségügyi ellátásáról szóló miniszteri rendelet). A büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban való ügyészi közreműködés (indítványtétel, ideiglenes foganatbavételi határozat, fellebbezés, stb.) részletszabályait a Bv. Kódex II. és V. fejezete tartalmazza.

A hagyományos, jogorvoslati jellegű bírósági jogvédelemtől idegen és ex officio ellenőrző tevékenység és főként a törvényességi felügyelet teljességének gyakorlásához megkívánt mértékű operatív intézkedési jogosultság, míg az ügyészség tradicionálisan a birtokában van ezeknek az eszközöknek. A büntetés-végrehajtással kapcsolatban az ügyészség feladatai közé tartozhat a törvényességi felügyelet mellett az emberi jogok védelme is. Erre kiváló példa a magyar ügyészség, amelynek jogvédelmi funkciója általánosságban kiterjed az Alkotmány által biztosított alapvető és emberi jogokra.⁵⁷⁰

A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelet szükségessége több nemzetközi dokumentumban is megfogalmazódik.

- Így az ENSZ 1978-ban elfogadott „Előzetes alapelvek valamennyi, bármely formában fogva tartott vagy bebörtönzött személy védelméről” című alapelvek II. 3. Pontja, 25. pontjában;

- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az Európai Börtönszabályokról szóló R/87/3. számú ajánlása I. részének 4., 5. pontjában;

- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az Új Európai Börtönszabályokról szóló Rec. (2006)2. számú ajánlása 92. és 93. szabályában;

- az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottsága 11. ülészakán Bécsben hozott EAC 57/1990/1. szám alatti határozata mellékletének 11. és 15. pontja szerint is az ügyészeknek aktív szerepet kell játszaniuk a bírósági határozat végrehajtásában, illetve felügyeletében; kellő figyelmet kell fordítaniuk a hatalommal való visszaélésre, az emberi jogok súlyos megsértésére;

⁵⁷⁰ Varga Zs. András: A közigazgatás kontrollja és az államhatalmi ágak. In.: Györgyi Kálmán ünnepi kötet. KJK-Kerszöv. Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2004. 593. oldal

- a Kínzás Elleni Bizottság (CPT) 1994. évben Magyarországon tett látogatása alapján készített jelentésében hangsúlyozta az ügyészség büntetés-végrehajtás törvényessége feletti tevékenységének a jelentőségét a jogvédelemben, a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód biztosításában, 1999. évben tartott ellenőrzéséről készült jelentésében kiemelte a kínzás megelőzésében betöltött szerepét;

- az Emberi Jogok Európai Bizottsága 21.967/1993. számú ügyében a büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyelet jogorvoslati szerepét tette nyomatékkossá;

- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának REC (2000) 19. számú ajánlása 4. pontjában az ügyészség feladatai között említi meg, hogy „felügyeli a bírósági határozatok végrehajtását”;

- a 24. pont előírja, hogy védelmeznie kell az emberi jogokat, továbbá az ajánlás kommentárja szerint különösen fontos szerepe van a szabadságvesztés büntetéssel kapcsolatban.

„Az ügyészség feladata valamennyi országban sokoldalú. Súlypontja azonban a bűnüldözés és a vádképviselet. Ehhez jön a büntetés-végrehajtás vagy a büntetés-végrehajtás felügyelete.”⁵⁷¹

Az ügyész rendeli el a büntető ítélet végrehajtását Norvégiában, Hollandiában, az ügyészség a büntetés-végrehajtási hatóság Németországban, illetve közreműködik a büntetés-végrehajtás felügyeletében Franciaországban, Hollandiában, Olaszországban, stb. Kegyelmi hatóságként működik Németországban, egyes tartományokban, részben a kegyelmi döntések előkészítésében működik közre, részben átruházott hatáskörben a kegyelmi döntések meghozatalára jogosult. Vezeti a bűnügyi nyilvántartást Franciaországban, Németországban. Franciaországban kifejezetten az ügyészség feladata a jogerős bírói döntés végrehajtása és a kapcsolódó adminisztratív feladatok is.

Hollandiában kifejezetten az ügyészek kötelezettsége annak ellenőrzése, hogy végrehajtanak-e minden büntetőítéletet, és az ezekkel kapcsolatos kényszerintézkedéseket.⁵⁷²

A tudományos kutatások, nemzeti referátumok megerősítették a világon, hogy valamilyen mértékben célszerű bekapcsolni az ügyészséget a büntetés-végrehajtásba.⁵⁷³

⁵⁷¹ Pusztai László (szerk.): Az ügyészség helye, szervezete és funkciója egyes polgári demokráciákban. Idézet Hans-Heinrich Jeschecktől. Országos Kriminológiai és Kiminálisztikai Intézet kiadványa. 1994. 118–119. oldal

⁵⁷² Dato Steenhuis: A büntetőeljárás Hollandiában. In: J. E. Hall Williams (szerk.): Az ügyész szerepe. Nemzetközi büntető-igazságszolgáltatási szeminárium. 1987. London. School of Economics and Political Science. 61–72. oldal

⁵⁷³ Uo.: V. ö.: 128. oldal, valamint Lars Kuipers: Az ügyészség Hollandiában. Magyar Jog. 1998. évi 4. szám 228–229. oldal

A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi törvényességi felügyelet hazai történeti előzményeit illetően az állapítható meg, hogy e körben olyan hagyományos ügyészi feladatról van szó, amely szinte egyidős magával az ügyészséggel, az ügyészeknek ugyanis kezdettől fogva az egyik alapvető feladata a fogva tartások felügyelete és az ezzel összefüggő jogorvoslatok intézése. Már az 1871. évi XXXIII. törvénycikk – amely hazánkban az első egységes ügyészi szervezetet megteremtette – a királyi ügyészség feladatává tette a fogva tartások, a jogerős ítélet foganatosításának ellenőrzését.

A büntetés-végrehajtási ügyészi felügyeleti tevékenység az elmúlt egy és negyed század alatt nem volt töretlennek mondható, voltak időszakok – például az 50-es évek – amikor háttérbe szorult, azonban az idő bebizonyította ezen ügyészi munka szükségességét.

Az ügyészségi törvényt módosító 2001. évi XXXI. törvény rendelkezései nyomán teljessé vált a személyes szabadságot korlátozó intézkedések végrehajtásának jogszabályi háttere, szervezeti rendszere, valamint ennek törvényességi felügyelete. A módosított 11. §-a alapján megvalósult a ma már minden fogvatartási helyre, minden szabadságkorlátozásra kiterjedő ügyészi törvényességi ellenőrzés, vizsgálat. Megszűnt tehát a jogállami ellenőrzés alatt nem álló személyes szabadságkorlátozás lehetősége.

Feladatkör-bővülés volt a nyomozó hatóságok előállító helyiségeiben foganatosított személyes szabadságot korlátozó intézkedések törvényességi felügyelet, a közösségi szállásokon elhelyezett külföldi állampolgárok jogi helyzetének figyelemmel kísérése, valamint a házi őrizet, a szabálysértési elzárás, az idegenrendészeti őrizet végrehajtásának, a bűnügyi nyilvántartás kibővült feladatainak törvényességi felügyelete, a nemzetközi egyezményekből adódó kötelezettségek teljesítéséből származó újabb feladatok.

A büntetés-végrehajtás törvényességének biztosításához szükséges jogszabályi rendelkezések korszerűsítése az új kihívásoknak megfelelni tudó szervezeti és jogszabályi háttér megújulása érdekében végzett munka eredményeképpen az elmúlt években kiszélesedett a szakági ügyészi eszköztár is.

A törvény 12. és 12/A. §-a kifejezetten bővítette a jogellenes, így a törvénybe és nemzetközi egyezségokmányokba ütköző magatartás megelőzése, feltárása, megszüntetése érdekében tehető ügyészi intézkedések körét is. A szakág önálló szervezeti egységben történő, a büntetőeljárás szakaszainak logikáját követő újjászervezése és működése nemcsak az Európa Tanács-i ajánlást elégítette ki, de jelentős mértékben megnövelte a tevékenysége iránti jogvédelmi igényt, feladatköre több jogszabályi rendelkezés folytán

kifejezetten megnőtt, új megnevezése – nevének a jogvédelmi szóval kiegészítése – találónak bizonyult, tükrözi a ténylegesen végzett tevékenységét, a nemzetközi kapcsolatokban és a strasbourgi szerveknél is érthető, jó hangzása van.

Az ügyész vizsgáló, ellenőrző, figyelemmel kísérő, ténykutató, jogorvoslást elősegítő, azaz felügyeleti jogkörében az ügyész a végrehajtás bármely kérdésében vizsgálatot tarthat, illetve az ellenőrzött szervet vizsgálat tartására kérheti fel; a végrehajtásra illetékes szervek vezetőitől iratok és adatok rendelkezésre bocsátását, illetőleg megküldését, továbbá felvilágosítás adását kérheti (az illetékes szerv vezetője mindennek köteles eleget tenni); általános érvényű rendelkezés (intézkedés, utasítás stb.) kiadását, módosítását vagy hatályon kívül helyezését kezdeményezheti a végrehajtási szerveknél.

Az ügyész bármely időpontban tarthat ellenőrzést a fogva tartó intézetekben és a nyomozó hatóságoknál a foganatosítás és a fogva tartás körülményeinek törvényessége tárgyában, megtekintheti a fogva tartási iratokat, a fogva tartás körülményeit és rendjét szabályozó utasításokat.

Az őrizet és az előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességi felügyelete során az ügyész legalább havonta kétszer, de szükség szerint gyakrabban is ellenőrzi a befogadás, a fogva tartás törvényességét, hogy a fogva tartottak ügyeiben a fogva tartáshoz szükséges hatósági határozatok, illetve iratok megvannak-e, ezek előírászerűek-e, önkényesen vagy tévedésből nem tartanak-e valakit fogva, a személyi azonosítást elvégezték-e, orvosi vizsgálat volt-e, egészségügyi szűrés nélkül nehogy közösségbe helyezzenek befogadott személyt; a befogásra utasítást tartalmazó bírósági értesítés meglétét, pontosságát, szabályszerűségét; ha van, rendelkezéseinek teljesítését; a fogvatartási határidők betartását; minden ellenőrzés vagy vizsgálat alkalmával tájékozik a bánásmódról, a fogva tartási körülményekről, az ételmezésről, ruházattal ellátásról, tisztálkodásról, egészségügyi ellátásról (négy szemközti meghallgatás és a zárkákban együttes meghallgatás útján); a büntetőeljárási jogok, a bv. intézeti jogok biztosítása; a köteleességek teljesítésének megkövetelése, valamint a foganatosítás rendje körébe tartozó számos kérdés köréből tart vizsgálatot az év folyamán. Mindezekről a fogvatartottak négy szemközti történő meghallgatása és az iratok vizsgálata útján tájékozik a bv. felügyeleti ügyész; tehát nemcsak az intézetben, hanem másutt is iratokat vizsgál, így rendőrségnél, ügyészségnél, bíróságnál lévő és más szerveknél fellelhető iratokat is az adott ügy kivizsgálásához szükséges mértékben.

Többek között vizsgálatának tárgya például a büntetőeljárás jogok közül a védővel való kapcsolat (különös tekintettel a kirendelt védőkre), anyanyelv használata, tolmács igénybevétele, határozatok kézbesítése, fellebbezés lehetősége, irattanulmányozás, ellátatlan hozzátartozóról való gondoskodás, vagyona biztonságba helyezése, iratok magánál tartása, előállítás tárgyalása stb. biztosítása; az intézeti jogok közül a kapcsolattartás (levelezés, látogatás, távbeszélő használata, csomag, tisztasági csomag), munkában való részvétel, segélyruha, panasz, jognyilatkozat, konzullal való érintkezés, panaszok és ügyészi meghallgatás biztosítása; vizsgálatának tárgya továbbá a köteleességek teljesítésének megkövetelése is, valamint a fogvatartás rendje körébe tartozó egyéb kérdések, például az elhelyezési körülmények, mozgás korlátozottsága, kényszercselekmények, motozás, az elhelyezésen túlmenő elkülönítés a büntársaktól, átszállítás más intézetbe, nyomozó hatóság részére kiadás, orvosi ellátás, gyógyszerekkel való ellátás, ruházat biztosítása, tisztítása, ágynemű biztosítása, élelmezés, több órás távollét esetén hideg élelemmel való ellátás, előállítás és szállítás szabályszerűsége, kártérítés stb.⁵⁷⁴

A bv. ügyész nemcsak a hozzá a fogvatartottól, hozzátartozójától, védőjétől érkezett panaszokat, kérelmeket, bejelentéseket intézi, hanem minden vizsgálat alkalmával meghallgatásokat is tart egyrészt kérelem alapján is a fogvatartottaknak, de emellett a szűrőpróbaszerűen kiválasztott fogvatartottakat is négy szemközt meghallgatja.

A szabadságvesztés végrehajtásának törvényességi felügyelete körében a bv. ügyész évente rendszeresen vizsgálja a befogadási eljárás, a fogvatartás és a szabadítás törvényességét; a szabadságvesztés végrehajtásának rendjére, az elítéltek jogaira és kötelezettségeire, anyagi és egészségügyi ellátására, jutalmazására és fegyelmezésére, munkáltatására vonatkozó rendelkezések megtartását. Leellenőrzi a szabadságvesztés félbeszakítása, a rövid tartamú eltávozás, a kimaradás, továbbá az enyhébb végrehajtási szabályok, az átmeneti csoport szabályainak alkalmazásával engedélyezett intézetén kívüli tartózkodás szabályszerűségét is. Évente tájékozik arról is, hogy az intézet engedélyezett elhagyásának lejárta után intézkedtek-e a szabadságvesztés büntetés hátralévő részének fogvatartásba vétele érdekében.⁵⁷⁵

Ha a fogvatartott súlyos balesetéről értesül, az értesüléstől számított nyolc napon belül köteles megvizsgálni a baleset bekövetkezésének okait, és értékelni a fogvatartó szerv

⁵⁷⁴ V. ö.: Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 1999-2004. 4. javított kiadás

⁵⁷⁵ V. ö.: A büntetés-végrehajtás törvényességének ügyészi felügyeletéről szóló, többször módosított 1/1990. Legf. Ü. utasítás 4-6 §-ai

vizsgálatának megállapításait, valamint a megelőzés érdekében tett intézkedéseit. Amennyiben a baleset, illetőleg a mérgezés a fogvatartott halálát vagy életveszélyes sérülését okozta, a bv. ügyész köteles a legrövidebb időn belül megjelenni a helyszínen a feladatok elvégzésére. Ha a bv. ügyész a fogvatartó szervtől vagy máshonnan a fogvatartott haláláról értesül, köteles a legrövidebb időn belül megjelenni a haláleset színhelyén és megvizsgálni a halál bekövetkezésének körülményeit.

Bűncselekmény esetén elrendeli az igazságügyi orvosi boncolást. Ha akár a balesettel kapcsolatban, akár a fogvatartott halála kapcsán a fogvatartó szerv dolgozójának felelőssége merül fel, a bv. ügyész kezdeményezi a megfelelő (büntető, fegyelmi, szabálysértési, kártérítési) felelősségre vonását.

Rendkívüli esemény alatt a fogvatartás rendjét súlyosan zavaró cselekvést, mulasztást vagy más történést kell érteni. Minden ilyen eseménynél – a melyet külön utasítás részletesen felsorolt számára – annak súlyosságától függően vagy a lehető legrövidebb időn belül vagy nyolc napon belül a helyszínen meg kell jelennie, a fentebb már leírt vizsgálatot elvégezni és jelentést tenni.⁵⁷⁶

A nem fogvatartással járó büntetésekkel, mellékbüntetésekkel, a büntetőjogi intézkedésekkel és más feladatkörébe tartozó tevékenységével – a terjedelem további növekedésének elkerülése végett – csak érintőlegesen foglalkozom, ami nem jelenti azt, hogy a gyakorlatban elhanyagolhatók lennének. Ezek végrehajtásának törvényességi felügyelete során az ügyész

- megvizsgálja a közérdekű munka végrehajtását a végrehajtásra kijelölt szerveknél; megtekinti a végrehajtással kapcsolatos iratokat; meghallgatja a közérdekű munkára ítéltet, közvetlen munkatársait, feletteseit, valamint az általuk megjelölt és az elítélt munkáját, munkahelyi magatartását ellenőrző személyeket; intézi a büntetés-végrehajtási, valamint a munkajogi panaszát.

- Megvizsgálja - háromévenként legalább egyszer - a pénzbüntetés végrehajtásának törvényességét és az azt végrehajtó szerveknél, megtekinti a végrehajtással kapcsolatos. Emellett a büntetés-végrehajtási intézetben ellenőrzi a pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés törvényességét.

- A közügyektől, foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, kitiltás és kiutasítás végrehajtásának törvényességét legalább három évenként egyszer minden

⁵⁷⁶ V. ö.: 1/1990. Legf. Ü. utasítás 21-22. §-ai

rendőrkapitányságon, területileg illetékes idegenrendészeti hatóságnál és önkormányzatnál szűrőpróbaszerűen ellenőrzi.

Az intézkedések végrehajtásának törvényességi felügyelete során, ha az ügyész arról értesül, hogy a próbára bocsátott, továbbá a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt pártfogó felügyelet alatt álló a magatartási szabályokat megszegi, ennek súlyossága kérdésében állást foglal. Amennyiben a magatartási szabályok megszegését súlyosnak találja, az iratokat – indítvány benyújtása végett – megküldi az illetékes ügyészségnek.

A feltételes szabadságon lévő pártfogó felügyelet alatt álló magatartási szabályszegését szintén megvizsgálja, de az ő esetében már nem kell az indítványhoz a magatartási szabályszegésnek súlyosnak lennie, viszont bizonyítottanak igen. A tényállás tisztázása érdekében – ha ezt szükségesnek látja – az elítéltet meghallgatja, további bizonyítékok megjelölését kéri a pártfogó felügyelőtől vagy ezek beszerzése érdekében az illetékes rendőri szervet keresi meg. Amennyiben alaposan tartani lehet attól, hogy a feltételes szabadságon lévő elítélt a hatóság elől elrejtőzik, az ügyész elrendeli a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételét, vagy ennek elrendelésére indítványt tesz a bv. bírónak.

Törvényességi felügyeleti munkája során az ügyész megvizsgálja a pártfogó felügyelő, illetve az ellenőrzési feladattal megbízott rendőri szerv tevékenységének törvényességét, megtekinti a pártfogó felügyelettel kapcsolatos iratokat. Emellett a pártfogolt, továbbá annak hozzátartozói, munkatársai, munkahelyi vezetői meghallgatásával is tájékozódhat a magatartási szabályok megtartásáról.

A kényszergyógykezelés foganatosítása feletti törvényességi felügyelet során az ügyész többek között vizsgálja a foganatosító intézet rendjére vonatkozó jogszabályi előírások érvényesülését, a kényszergyógykezelt jogi helyzetét a végrehajtás ideje alatt, ennek keretében a társadalombiztosítási helyzetét is, kiemelt feladatként ellenőrzi a bánásmód törvényességét is, nagy figyelmet fordít még a szociális és egészségügyi rendelkezések érvényre juttatására. A törvényességi felügyeleti munkája kiterjed az intézetnek az elmemegfigyeléssel és az ideiglenes kényszergyógykezeléssel kapcsolatos tevékenységére.

Három évenként legalább egyszer vizsgálja a bírósági gazdasági hivatalban és a nyomozó hatóságoknál (rendőrség, vám- és pénzügyőrség, határőrség) a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének és nyilvántartásának, az elkobzás végrehajtásának törvényességét. Az iratok és nyilvántartások alapján azonosítja a bűnjelkamrákban

elhelyezett tárgyakat. Figyelemmel kíséri, hogy a kiadni, illetve visszaadni rendelt dolgok jogos tulajdonosukhoz visszakerüljenek. Vizsgálja a bűnjelek kezelésére vonatkozó előírások betartását, az elkobzott tárgyak értékesítését, kivizsgálja az érintettek panaszait stb. A szükséghez képest megvizsgálja, hogy törvényesen járnak-e el azok a szervek, amelyek a bíróság büntetőügyben hozott határozatának vagyone elkobzást tartalmazó részét hajtják végre. Így a bírósági gazdasági hivatal, végrehajtó iroda, földhivatal stb.

Az ügyész a bűnügyi nyilvántartás törvényességi felügyelete során intézkedik, ha a büntetett előlethez fűződő hátrányok alóli mentesítés nem a jogszabályoknak megfelelően történik. Ha a mentesítés hatályát veszítette vagy utóbb megállapítják, hogy a mentesítésnek törvényi akadálya volt⁵⁷⁷, értesíti az illetékes ügyészt a bíróság mentesítést kimondó határozatának hatályon kívül helyezését célzó indítvány benyújtása végett.

Az utógondozás törvényessége feletti felügyelet gyakorlásával az ügyész a szabadságvesztést kiállott elítélt társadalomba való beilleszkedését segíti elő, az újabb bűncselekménytől visszatartást, az ezzel foglalkozó szervek munkáját. Megvizsgálja a büntetés-végrehajtási intézetben a szabadulás előkészítésére vonatkozó jogszabályok megtartását, de értelemszerűen vizsgálatot tart az utógondozással megbízott szerveknél, ezen kívül ellenőrzési és irányítási joggal felruházott szervet vizsgálat tartására kéri fel, s természetesen meghallgatja a szabadultat, intézkedik esetleges panaszával, kérelmével kapcsolatban.

A házi őrizet végrehajtásának törvényességi felügyelete során az ügyész tájékoztatást kérhet a házi őrizet hatálya alatt álló személyekről, az őrizet végrehajtásának módjáról, megtekintheti az ezzel kapcsolatos iratokat, megvizsgáltathatja a házi őrizet foganatosítását; továbbá, hogy a megszüntetését követően nem folytatják-e tovább.

A vizsgálatról készített feljegyzés egy példányát az ügyész nyolc napon belül külön átirattal megküldi a vizsgált szerv vezetőjének. Az átiratban kezdeményezi a bíróságtól a szükséges intézkedést, más szervek felé pedig rendelkezik vagy jelez.

Rendelkezést ad az ügyész, ha a jogszabályok megsértését észleli; továbbá, ha azt állapítja meg, hogy nem tartják meg a fogva tartás körülményeire vonatkozó szabályokat. A rendelkezésben figyelmezteti az illetékes szerv vezetőjét, hogy a törvénysértés megszüntetésére kapott utasítást köteles végrehajtani és erről nyolc napon belül az ügyészt tájékoztatni. Az ellene felettese útján a felettes ügyészhez esetleg előterjesztett panasznak a végrehajtásra nincs halasztó hatálya. Fontosabb érdek fűződik a törvénysértés

⁵⁷⁷ Be. 577. §. (4) bekezdése

megszüntetéséhez, mint az azt elkövető vezető jogorvoslati jogának végrehajtást halasztó hatályához. Az ügyész köteles nyomban szabadlábra helyezni azokat, akiket törvényes határozat nélkül, vagy a határozatban megjelölt időponton túl tartanak fogva.

Jelzést ad az ügyész, ha a fogva tartási körülményeket kifogásolja, a büntető ügyben hozott határozat végrehajtása során törvénysértésnek nem minősülő hiányosságot észlel; továbbá, ha a rendelkezést nem igénylő, kisebb jelentőségű törvénysértést állapít meg. Amennyiben a fogva tartást foganatosító hivatalos személy olyan cselekményét vagy mulasztását észleli, amely bűncselekmény elkövetésének alapos gyanújára utal, az erről szóló feljegyzéssel közvetlenül a megyei főügyészt tájékoztatja.

Az ügyész az általa észlelt törvénysértés miatt – attól függően, hogy az minek a megállapítására alkalmas – fegyelmi, szabálysértési vagy büntetőeljárást kezdeményez. Kártérítési eljárást akkor kezdeményez, ha a törvénysértés folytán károkozás is történt és fontos állami és társadalmi érdek indokolja, illetve a jogosult nem képes jogainak védelmére.

A bíróság büntetés-végrehajtási igazgatási tevékenységével összefüggésben észlelt intézkedésre okot adó körülmény esetében az ügyész a jogszabály-rendeletkezés érvényesülésének biztosítása érdekében a megyei (fővárosi) bíróság elnökének intézkedését kezdeményezi.

Az arra kijelölt bv. intézet katonai körletrészén a területileg illetékes katonai ügyész gyakorolja a törvényességi felügyeletet mindezek szerint, továbbá a katona pártfogó felügyeletét végrehajtó kijelölt parancsnok e tevékenysége felett is.

A fiatakorúak feltételes szabadsága megszüntetésével⁵⁷⁸ javítóintézeti nevelésével⁵⁷⁹ és pártfogó felügyeletével⁵⁸⁰ kapcsolatos eljárásban a fiatakorúak ügyésze jár el.

Az ügyészség egyfajta összehangoló szerepet is betölt a törvényesség érdekében.

A büntetés-végrehajtás ügyészi felügyeletének a büntetések és intézkedések végrehajtásában közreműködő szervek gyakorlatát egységesítő és koordináló szerepe is van. Ezt az indokolja, hogy a végrehajtásban a legkülönbözőbb intézményrendszerekbe és szervezeti hierarchiába tartozó szervek (rendőrség, bv. szervezet, bíróságok bv. csoportjai, gazdasági hivatalai, végrehajtó irodák, a pártfogó felügyelői hálózat, vám- és pénzügyőrség, vállalatok, más állami és társadalmi szervezetek, stb.) működnek közre.

⁵⁷⁸ Btk. 48. §. (4) bekezdés

⁵⁷⁹ Btk. 118. §.

⁵⁸⁰ Btk. 119. §.

Több országban a büntetőeljárási törvények az ügyészséget büntetés-végrehajtási hatóságként említik. Például a német büntető-eljárási törvény 451. §. (1) bekezdése, a francia büntetőeljárási törvény 48. cikke, stb.

A törvényességi követelményeket – akár a gazdasági nehézségekre hivatkozással – nem szabad leszállítani, azokból engedményeket tenni a jövőben sem. A fogvatartási helyek nagy száma miatt e tevékenység nemcsak minőségében, hanem mennyiségében is új kihívást jelentett és jelent.

Azáltal, hogy nagyobb súlyt helyeztünk a jogszabálysértések, a jogellenes gyakorlat megelőzésére, a fogvatartási helyeken történt gyakoribb ügyészi jelenléttel, vizsgálati és ellenőrző tevékenységgel, eleget tettünk az Európa Tanács azon ajánlásainak is, amely szerint „rendkívül fontos” a szabadságvesztés végrehajtása során az ügyészi felügyelet. A fogvatartottakkal szembeni jogsértések kiszűrése és a nemzetközi elvárásoknak is megfelelő bánásmód érvényesülése érdekében a szakági ügyészek ellenőrző, a jogszabálysértést megelőző tevékenysége alapvető hangsúlyt kapott. A szakági ügyészeknek ez a tevékenysége – amely rendszeres nemzetközi ellenőrzés alatt áll (CPT) – elismerést kapott a Európa Tanács Ellenőrző bizottsága látogatásai alkalmával is. *„A fogvatartási helyek ügyészi ellenőrzése Magyarországon rendelkezik azzal a lehetőséggel, hogy jelentősen hozzájáruljon a bántalmazás, durva bánásmód megelőzéséhez, és általánosságban fogalmazva a kielégítő fogvatartási körülmények biztosításához”* – tartalmazza például a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy büntetés Megelőzésére létrejött Európai Bizottság (CPT) 2003. évi 71. számú határozata, amelyben egyben pozitívan értékelte a hatékony ügyészi fellépést, továbbá elismeréssel szólt az ezen a területen tanúsított ügyészi lelkiismeretes hozzáállásról. A fogvatartottakkal való bánásmód rendszeres ügyészi törvényességi vizsgálata feltárta az esetenként előfordult bántalmazásokat, visszaéléseket, jogellenes fogvatartásokat, megalázásokat is, és jelezte más, eljárásra illetékes szakágak felé a visszaélésre gyanús helyzeteket. A 2005. évben történt ellenőrzésről szóló 35. számú jelentés külön üdvözölte annak az „ügyészi látogatási rendszernek” a létesítését, amely Magyarországon van.

A szakági ügyészek által szóban és egyben külön dokumentáltan meghallgatott fogvatartottak száma az előző éveik folyamán országosan 6000-7000 főt tett ki, de volt amikor 8462 főt (2004. évben), 8620 főt (2006. évben) és az elmúlt évben; 2009-ben 8951 főt. A büntetés-végrehajtást érintő, az ügyészségeken írásban benyújtott panaszok,

kérelmek és bejelentések száma (2306), együttesen az előző évihez képest 4,1 %-os emelkedést mutat.

Azonban ennek az ügyészi tevékenységnek mindössze 17,1 %-a került iktatásra, a többi nem is szerepel a munkateljesítmény mérésében. A tervezett jogi szabályozás abba az irányba mutat, hogy több feladat lesz a büntetés-végrehajtási bírói hatáskör bővülésével összefüggésben is e téren, ami a dokumentálás, iktatás rendszerében majd változtatásokat igényel. Sok kérelem, panasz elintézése a helyszínen a fogvatartó intézetben megtörténik azáltal, hogy a szakági ügyész kétszer olyan gyakran, havonta már legalább két alkalommal van jelen a fogvatartó intézetekben és tart meghallgatásokat.

A panaszok, kérelmek és bejelentések intézése során a fogvatartottak ügyeiken túlmenően családi jogi, polgári jogi, társadalom-biztosítási jogi, munkajogi és még több jogághoz tartozó ügyben kértek a bv. felügyeleti ügyésztől felvilágosítást, intézkedést, vagy a kérelmüknek, a feljelentésüknek az illetékes szervhez történő továbbítását. Az intézeti élettel kapcsolatban a legtöbb kérelem a más bv. intézetbe szállításra irányult, a legtöbb panasz az elhelyezési körülményekkel volt kapcsolatos, a bejelentések és feljelentések többsége a bánásmód miatt történt.

A büntetés végrehajtásával kapcsolatos kezdeményezések száma, a szakág ügyérkezése évről-évre emelkedett. Az utóbbi 5 évben országos átlagban 53.279 volt. Amennyiben a 33 szakági ügyész (ha nem is vagyunk tekintettel arra, hogy közülük 11 másik – egyébként e szakági munkájával összeegyeztethető, tehát nem fogvatartott bűnügyében tárgyaló ügyész – szakági munkája mellett végzi e feladatot) között megosztjuk, jelenleg 1567 ügy jut egy-egy szakági ügyészre országos átlagban 1-1 évben, ami mindegyikükénél 72 üggyel többet jelent, mint öt évvel ezelőtt. Az ügyforgalomban az átlagos növekedés közel 6 %-os.

Az Európa Tanács ellenőrzése alkalmával arra az egy korlátra hívta fel a figyelmet, hogy ne az az ügyész lássa el ezt az ügyészi feladatot és érdeklődjön a bánásmódról, panaszról, aki nyilvánosan, tárgyaláson fogvatartottak ellen a vádat képviseli. Ezt összeegyeztethetetlennek tartják a fogvatartott szempontjából. Van sok-sok más szakterület is az ügyészi tevékenységnek, ez nem jelent gondot. A fogvatartó intézetekben folyamatosan végzett ellenőrzéseiket követően az egyes ügyeket felügyelő ügyészek irányában tett határidőkre figyelem-felhívásaik is hozzájárultak ahhoz, hogy az év utolsó napjára csökkent a 6 hónapnál hosszabb ideje tartó előzetes fogvatartással járó ügyek száma. Az új Be hatálybalépésével kapcsolatos nehézségeket – rendelkezési jog gyakorlása,

kapcsolattartás, átszállítások, kiadások, stb. - , a nyomozás felügyeleti és vádelőkészítési szakággal való jó együttműködéssel sikerült kellő időben megoldani.

2009. évben a bv. felügyeleti ügyészek 8442 vizsgálatot tartottak, ami éves viszonylatban 3,9 %-os emelkedést jelent. Sajnos ebből 1114 (13,2 %) bűncselekménnyel volt kapcsolatos, ami az előző évinél 35 %-kal több. Ennek következtében nőtt a büntető felelősségre vonást kezdeményező bv. felügyeleti intézkedések aránya is.

A bv. felügyeleti ügyészek az ellenőrzéseik, vizsgálataik, a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességének rendszeresen vizsgálata során a helyzet rosszabbodására, az ezzel kapcsolatos büntetőeljárások számának növekedésére hívták fel a figyelmet.

Az elhelyezési körülményekben meglévő nagy különbségre rámutatás mellett az egyik országos vizsgálat feltárta, hogy több helyütt is biztonsági szempontból aggályos körülmények között kell végrehajtani az előállítási feladatokat. Az előállítások végrehajtására kijelölt rendőri és büntetés-végrehajtási állomány felkészültsége, illetve felkészítése összességében megfelelő, ugyanakkor az állomány relatíve alacsony életkora és viszonylag csekély szolgálati tapasztalata, valamint a rendvédelmi szerveknél is tapasztalt fluktuáció az előállítások biztonsága ellen ható körülmény.

Kiemelendő ehelyütt is ugyanakkor, hogy a fogvatartottak büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási jogainak gyakorlása az előállítások során biztosított. Az elmúlt év folyamán 18.129 fogvatartottat 46.601 esetben kellett bíróságra, ügyészre, szakértőhöz, jegyzőhöz, orvosi szakrendelésre előállítani.

Az év utolsó napján a rendőrségi fogdákból összesen 57 főt tartottak fogva 881 férőhelyen. A rendőrségi fogdákból történt elhelyezéssel kapcsolatban egyetlen panasz sem merült fel.

A bv. felügyeleti ügyészeknek a büntetés végrehajtásával kapcsolatos bíróság előtti tevékenységük során 2009. évben 22.254 befejezett ügy keletkezett, ez 7,1 %-os emelkedés a 2008. évhez képest. Ebből 11.807 ügyben a bv. felügyeleti ügyész jelen volt a bv. bírói meghallgatáson, tárgyaláson és közreműködésével elősegítette törvényes határozat meghozatalát, az eljárás gyors lefolytatását.

A közérdekű munka végrehajtásával kapcsolatos intézkedést igénylő kezdeményezések száma éves viszonylatban 15,4 %-kal, 7.378-ra emelkedett. A bv. felügyeleti ügyészi indítványok száma e körben 29,9 %-kal nőtt az előző évhez képest.

Ebből a szabadságvesztésre átváltoztatásra irányuló indítvány 1.731 volt, ami 38,3 %-os emelkedést jelent.

A közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítására az előző évi 508-al szemben a 2009. évben 713 esetben, a szabadságvesztésre átváltoztatására pedig 1.716 esetben került sor. Ha ezt a 2009. december 31-én közérdekű munka büntetését töltött 8.468 főhöz viszonyítjuk, az arány nagynak tűnik, s ez a végrehajtási feltételek hiányosságaira mutat rá a büntetés esetében is.

A 2009. évben 4,111.059.500 Ft pénz fő- és mellékbüntetést jegyeztek elő végrehajtásra, amelyből az év utolsó napján 1,348.465.099 Ft (32,8 %) volt a hátralék. A végrehajtás ütemében ez közel 2 %-os lemaradást jelent az előző évi ütemhez viszonyítva. A befolyt összeg 2,555.790.175 Ft-ot tett ki. Ez a nagyarányú hátralék felveti azt a kérdést, megfelelő-e a pénzbüntetés végrehajtásának szervezete, működése? Költői ez a kérdés az adatok ismeretében.

Továbbra is zavarólag hat a jogfosztó büntetések végrehajtásának törvényességére a megfelelő, részletes végrehajtási szabályok hiánya. A bv. felügyeleti ügyészek a feltárt hiányosságok megszüntetése érdekében a szükséges intézkedéseket minden esetben megtették.

Az év utolsó napján 19.010 közügyektől, 145 személy foglalkozástól, 13.954 fő járművezetéstől eltiltás hatálya alatt állt, 39 fő kitiltott, 269 személy pedig kiutasított volt. Éves viszonylatban a számuk két és fél ezerrel, 33.417 főre nőtt.

2009. december 31-én 16.266 felnőtt korú személy állt pártfogó felügyelet hatálya alatt. Közülük 2.441 fő feltételes szabadságra bocsátott, 2.514 személy próbára bocsátott, 6.318 fő felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, 4.993 pedig olyan személy volt, aki a vádemelés elhalasztása folytán került pártfogó felügyelet hatálya alá.

Közülük az év folyamán 736 főnek újabb bűncselekmény elkövetése, 332-nek a magatartási szabályok megszegése miatt szűnt meg a pártfogó felügyelete. A vizsgálati tapasztalatok a magatartási szabályok betartásában, az ellenőrzési feltételek javításában látják a megelőző hatás erősítését.

A Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának Bűnügyi Nyilvántartó Hatóságánál végzett ügyészi törvényességi felügyeleti tevékenység észrevételeivel elősegítette az új törvény és végrehajtási rendeleteinek gyakorlati érvényesülését.

Az új törvényben előírt feladatokra átállás zökkenőmentes volt ehelyütt, valamint a BSZKI Daktiloszkópiai Osztályán is. Ugyanakkor a DNS laboratóriumban lemaradás volt tapasztalható az alkalmazotti létszám drasztikus csökkenése és a pénzügyi fedezet hiánya miatt. A Bűnügyi Nyilvántartó Hatóságnál lehetett észlelni, hogy több bírósági mentesítés törvénnyel ellentétes volt (utólag részesítették az elítéltet előzetes mentesítésben, nem vették figyelembe a közügyektől eltiltás lejáratát idejét, stb.).

E sajátos ügyészi törvényességi felügyelet során egyrészt érvényt kell szerezni a fogvatartottak, felelősségre vonás hatálya alatt állók jogainak, hogy sajátos helyzetükben ne érje őket több hátrány, mint amit a törvény előír; másrészt gondoskodni kell a többi ember, a társadalom többi tagja jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítéltek, vagy más felelősségre vonási forma alatt áll, azon a kiszabott büntetést valóban hajtsák végre. A büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi (a továbbiakban röviden: bv.) ügyész a jogérvényesüléshez járul hozzá ellenőrzéseivel, vizsgálataival, tényfeltárásaival és más alkotmányos jogkörei gyakorlásával, a végrehajtás egész folyamatának törvényes keretek között tartását segítve. Ez a feladat a jövőben is megköveteli a rendszeres, de a soron kívüli, szükség szerint az azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, adott az esetben a haladéktalan jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési jogosultságot; minden bűnüldöző, igazságszolgáltató, végrehajtó, igazságügyi igazgatási szerv irányába az indítványozási jogosultságot. Ezek együttes megléte biztosítja a törvényességi felügyelet elvárható funkcionálását.

Az ügyészi törvényességi felügyelet továbbfejlesztését a feladatkör kiterjesztésével gondolják egyesek. Így a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések, a lakhelyelhagyási tilalom, valamint a távoltartás végrehajtásának törvényességi felügyeletét is a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészek lássák el a jövőben. A törvényt lehet ezzel módosítani, viszont tárgyi és személyi feltételeket is biztosítani kell az új feladatok ellátásához. Az ügyészségről szóló törvény és egy új Bv. Kódex megalkotásával a vonatkozó utasítások módosítása is természetesen szükségessé válik. Ezt az ügyészi tevékenységet csak úgy lehet garanciális vonatkozása okából is jól ellátni, ha az e tevékenységet végző ügyész a főügyésznek vagy helyettesének van csak alárendelve. Mind többen felismerték – a jogirodalomból tükröződően is – ennek az ügyészi tevékenységnek jogállambeli szükségességét és fontosságát, amit alátámasztanak nemzetközi ellenőrző szervek dokumentumai (pl. CPT jelentései).

B. A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok között

A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszernek a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészi tevékenység mellett másik fontos eleme a bírósághoz fordulás lehetősége, amely megilleti az elítéltet ugyanúgy, mint minden állampolgárt. Sőt, a kifejezetten büntetés-végrehajtási jogviszonyából fakadó kérdésekben a bv. bíróhoz fordulás joga is. A bv. bíró mindenkire kötelező, valódi bírói döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, változtat az ítéelő bíróság határozatán enyhítéssel vagy szigorítással, s van olyan büntetés-végrehajtási intézkedés, amiben jogorvoslati fórum (magánelzárás fegyelmi fenyítés). Eljárását a Bv. Kódex 1979-ben emelte ki a Be. köréből, az ehhez képest novelláris módosítást tartalmazó 1993. április 15. napján hatályba lépett 1993. évi XXXII: törvény jelentős mértékben bővítette a bv. bíró hatáskörét, változott az eljárásának a szabálya, általánossá vált – már az Alkotmánybíróság megelőző döntése folytán is – a határozata elleni fellebbezés lehetősége, bizonyítás felvétele esetén köteles tárgyalást tartani.

Olyan sajátos, az igazságszolgáltatás körébe vágó feladatok ellátásáról van szó, amelyek szorosan kapcsolódnak az ítélező tevékenységhez. A bíróság döntési jogköre az új szabályozás folytán büntetés-végrehajtási ügyekben nagyon széles körű lett, kevés országot lehet találni, ahol az elítélttel kapcsolatos ennyi büntetés-végrehajtási jogi kérdésben bíró dönt. Természetesen a bv. bíró nem lehet a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelője, hanem sajátos igazságszolgáltató és jogorvoslati fórum lehet, mert különben nem is bíró lenne. Másik oldalról megközelítve a kérdést; ugyanakkor nem vállalhatja magára a büntetés-végrehajtás tipikus feladatait, mert akkor már nem bírói funkciót látna el.

Feladatainak teljesítése gyors döntést igényel, ami viszont eljárásának formalizálása, a garanciák fokozása ellen hat. Sok adminisztratív, igazgatási, végrehajtó rendelkező feladata is van ezen túlmenően, amelyekkel még korábban felruházták, viszont, amelyek nem bírói feladatot képeznek. Meg kell említeni, hogy jelenleg hazánkban a bv. bíró igazgatási feladatként, tehát nem bíróiként szervezi, irányítja, ellenőrzi a bv. csoport, a bv. előadók munkáját. A szabadságvesztés büntetés foganatba vétele érdekében tett intézkedései is lényegében ide sorolhatók. Bírói funkciójában jogosult az ítélező bíróság

által hozott büntetést (intézkedést) a végrehajtás menetében – a büntetés céljának, különösen az egyéni prevenció igényeinek megfelelően – a törvény keretei között még alakítani. Ez a feladatköre, valamint a jogorvoslati fórum funkciója már igazságszolgáltatás. A bv. bíró csak az igazságszolgáltatás keretében helyezhető el. A bv. bíró létének indokául felhozták külföldön – amely országban működik – azt az érvet, mely szerint az igazságszolgáltatásnak ki kell terjednie a büntetés-végrehajtási folyamatra is, hogy megvédje az emberi jogokat és lehetővé tegye minden emberi konfliktus megoldását a büntetések végrehajtásának stádiumában. Az Alkotmánybíróság 5/1992. (I. 30.) AB. határozata alapján már 1993. január 1-től a bv. bíró határozatai ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezési jogának szabad érvényesülésével – mint más büntetőbíróági eljárásban – biztosítottá vált a másodfokú felülbírálat alkotmányos követelménye. Kifejezetten bv. bírót, bv. bíróságot Alkotmányunk nem ismer. A bíróságnak klasszikus értelemben az igazságszolgáltatás a feladata, ezt tartalmazza a Magyar Köztársaság Alkotmánya is 45. §. (1) bekezdésében. A magyar jogrendszerben a bv. bíró szervezeti elhelyezésére nézve tehát egy megoldás létezik, hogy csakis az igazságszolgáltatás megtestesítői, és nem más a feladatuk, amit a jogi kultúra vívmányának tekinthetünk.

A bírói hatalmi ág és a végrehajtó hatalom részeként funkcionáló büntetés-végrehajtás különböző viszonyban állhatnak egymással, a végrehajtási szervezet teljes függetlenségétől a bíró által „irányított” végrehajtásig széles a választék. A gyakorlatban alkalmazott megoldások mögött különböző elméleti felfogások húzódnak meg, amelyek eltérő válaszokat adnak a hatalmi ágak elválasztásának mibenlétével, a büntetés céljával, illetőleg az emberi jogok védelmére hivatott eszközrendszer elemeivel kapcsolatos kérdésekre.

Nyilvánvaló például, hogy a büntetés nevelési célját tagadó neoklasszikus iskola hívei számára elfogadhatatlan, hogy az ítélő bíróság által kiszabott tetтарыыos büntetést utóbb egy másik bíró az elítélt megváltozott magatartására tekintettel enyhítse vagy súlyosítsa. A reszocializációs szemléletű büntetőpolitika igazát hirdetőök ezzel ellentétben a büntetés tartalmának a végrehajtás alatti módosítását természetesnek tartják.

Nem egy európai államban (ilyen például az Egyesült Királyság) megfigyelhető a bv. bírói funkció teljes hiánya, amely azonban nem jelent kontroll nélküli állapotot. Ezekben a hatalmi ágak szigorú elkülönítése mellett kitartó országokban is igénybe vehető

a fogvatartottak állampolgári jogainak védelmére a rendes bírói út, illetőleg érvényesülnek az állami, társadalmi és nemzetközi ellenőrzés különböző formái.⁵⁸¹

Az európai államok másik részében a bíróság nemcsak a jogerős ítélet megszületése előtt alkalmazott személyi szabadság elvonását kontrollálja, hanem a kiszabott szankció végrehajtása során is feladatot kap, illetőleg a végrehajtás működése felett valamilyen formában ellenőrzést gyakorol. Léteznek olyan országok, ahol az ítélő bíróság (pl. Lettország⁵⁸²), s vannak olyan államok is (pl. Spanyolország⁵⁸³ vagy Portugália⁵⁸⁴), amelyekben egy erre a célra kijelölt speciális bíró, illetőleg bíróság rendelkezik ilyen hatáskörrel.

A szakirodalom a bv. bírói funkció három jól elkülöníthető modelljét különbözteti meg. A Kabódi Csaba nevéhez fűződő tipológia szerint ezek közül az egyik a büntetés-végrehajtás folyamatába markánsan beavatkozó, reszocializációs folyamatot irányító bíró. Ennek a bírói szerepkörnek a büntetéstani alapját az a reszocializációs szemléletű büntetőpolitika jelenti, mely szerint a szabadságvesztés-büntetés célja az elítélt személyiségének átformálása. E felfogás szerint a bíróság által kiszabott büntetésnek a végrehajtás folyamatában történő speciálpreventív szempontú változtatása csak bírói irányítással mehet végbe. A vázolt megoldás hívei célszerűnek találták, hogy ezt a tevékenységet ne az ítélő bíró, hanem egy megfelelő szakmai – büntetéstani, börtönügyi – jártassággal rendelkező szakbíró végezze.

A reszocializációs teória kudarca után a „börtönprogramot vezérlő” bíró rendeltetése is megváltozott: egyrészt megőrizte szerepét a fogvatartott „jogi ügyeiben”, másrészt új feladatként az úgynevezett közösségi szankciók (például a közérdekű munka) végrehajtásában kapott fontos szerepet. Ezt az irányvonalat követte pl. Franciaország és Portugália.

Az előző modell koncepciójától eltérő elvi kiindulópontokra épül a német-osztrák megoldás, melyben a büntetés-végrehajtási bíró tevékenysége alapvetően nem érdemi-beavatkozó, hanem formális-jogvédelmi jellegű. A bv. bíró nem felügyeli a büntetés-végrehajtás működését, hanem a büntetés-végrehajtás és a fogvatartott állampolgár közötti jogvitában dönt.

⁵⁸¹ Csernyánszky Lajos-Horváth Tibor-Heylmann Katalin-Kabódi Csaba-Lőrincz József-Nagy Ferenc-Pallo József: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2007. 321-322. oldal

⁵⁸² http://www.eurojustice.org/member_states/latvia/country_report/2819

⁵⁸³ http://www.eurojustice.org/member_states/spain/country_report/633

⁵⁸⁴ Lajtár István: A büntetés-végrehajtási bírói eljárás időszerű kérdései ügyészi szemmel. Ügyészségi Értesítő, 1994. évi 2. szám, 22. oldal

A harmadik alaptípusban a büntetés-végrehajtási bíró tulajdonképpen olyan „büntetés-végrehajtási jogalkalmazó”, akinek feladata az ítélőbíróság határozatában foglalt szankció végrehajtása jogi kereteinek meghatározása, illetve „időközi” módosítása és felülvizsgálata. E koncepciót követte a honi mellett a lengyel jogalkotó is.⁵⁸⁵ (Meg kell azonban jegyezni, hogy a hazai megoldás, akár csak pl. a „német változat” korántsem „vegytiszta”, hiszen a bv. bíró nálunk – bár szűk körben – jogorvoslati fórum is⁵⁸⁶, Németországban pedig dönt a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában és egyéb, az ítéleti rendelkezéseket érintő fontos kérdésekben.)⁵⁸⁷

A tágabb értelemben vett büntetőeljárás hatálya alatt álló terhelt életében a büntetés végrehajtásának megkezdése döntő változást jelent. Az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljárásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges jogkorlátozás azonban a végrehajtás során történik.⁵⁸⁸

A végrehajtás közvetlen hatására figyelemmel a jogi helyzetben bekövetkező bármilyen változás közvetlenül érvényesül az elítélt életében. Részben ezzel magyarázható az az igény, hogy az elítéltek jogait és kötelezettségeit érintő, a jogerős bírósági ítélet után meghozható legfontosabb döntések a végrehajtó hatalomtól és személyében is független, az igazságszolgáltatás szervezetéhez tartozó, magas szintű jogi ismeretekkel rendelkező személy hatáskörébe tartozzon. A másik ok, amely bizonyos büntetés-végrehajtási döntéseket a bírósághoz való telepítését indokolja, alkotmányjogi természetű: a bíróság jogerős ítéletében meghatározott szankcióknak a végrehajtás menetében történő módosítása kizárólag ugyanazon hatalmi ághoz tartozó személy számára engedhető át. A bv. bíró ezen tevékenysége ugyan nem igazságszolgáltatás, de ahhoz szorosan kapcsolódó döntések alkotják. Ezek a járulékos igazságszolgáltatási feladatok – bár eltérő mértékben – valamennyi napjainkban létező bv. bírói hatáskörben jelen vannak.

Egyes, az elsőként ismertetett modellhez tartozó, legerőteljesebb bv. bírói szerepkört alkalmazó országokban a büntetés-végrehajtási ügyekben döntési jogosítványokkal rendelkező bíró még mindig határoz olyan szakmai kérdésekben, amelyek máshol a bv. szervezet kompetenciájába tartoznak (tipikusan ez a helyzet Olaszországban). E megoldás a treatment ideológia tündöklésének időszakát idézi, s bár a treatment korának

⁵⁸⁵ Csernyánszky Lajos-Horváth Tibor-Heylmann Katalin-Kabódi Csaba-Lőrincz József-Nagy Ferenc-Pallo József: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007. 322. oldal

⁵⁸⁶ 1979. évi 11. tvr. 7/B. §

⁵⁸⁷ http://www.eurojustice.org/member_states/germany/contry_report/2790.

⁵⁸⁸ 5/1992. (I. 30.) AB határozat

„leáldozásával” a szakmai döntések bírói kézben hagyása joggal vitatható, kétségtelen, hogy ez a bírói kontroll ma is bír bizonyos fokú garanciális jelentőséggel.

Magyarországon a büntetés-végrehajtási bíró döntési jogkörébe (hatáskörébe) tartozik:

1. a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása (Btk. 46. §, Bv. Kódex 7. §, Bv. Szabályzat 194. §, 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet (továbbiakban: IM rendelet) 49. §),
2. enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása (Bv. Kódex 7/A. §, 28/A. §, Bv. Szabályzat 167-169. §-ai; IM rendelet 51. §),
3. magánelzárás fenytés elleni fellebbezés elbírálása (Bv. Kódex 7/B. §, 43. § (4) bekezdés, 121. § (3) bekezdés, 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 23. §, 31. § (2) bekezdés, 34. §, IM rendelet 52. §),
4. feltételes szabadságra bocsátás (Btk. 47. §, Bv. Kódex 8. §, Bv. Szabályzat 198-199. §, IM rendelet 40. §),
5. a feltételes szabadság megszüntetése (Btk. 47. § (4) bekezdés, Bv. Kódex 8. §, IM rendelet 40. §),
6. az elítelt sajtó útján történő nyilatkozattételét, illetve annak közzétételét (Bv. Kódex 9/A §) megtagadó határozat elleni fellebbezés elbírálása,
7. közérdekű munka végrehajtásának helyéül munkahely kijelölése (Bv. Kódex 60. § (1) bekezdés
8. más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtására (Bv. Kódex 10. §, 60. § (2) bekezdés, IM rendelet 69. §),
9. közérdekű munka végrehajtásának félbeszakítása (Bv. Kódex 65. § (2) bekezdés, 66. § (1) bekezdés),
10. közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre (Btk. 50. § (1)-(2) bekezdés, Bv. Kódex 11/A. §, IM rendelet 70-71. §),
11. halasztás a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére (Bv. Kódex 11/A. § (6) bekezdés, 65. § (1) bekezdés,
12. közérdekű munka végrehajtósága megszűnésének megállapítása (Bv. Kódex 11. §, 66. § (3) bekezdése, IM rendelet 72. §),
13. pártfogó felügyelet elrendelése (Btk. 48. § (3) bekezdés, 119. §, Bv. Kódex 13. §, 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet 20. §, IM rendelet 115-125. §),
14. pártfogó felügyelet megszüntetése (Bv. Kódex 13. § (2) bekezdés, 100. §),

15. a bíróság határozatában előírt pártfogó felügyeleti magatartási szabályok megváltoztatása (Bv. Kódex 13. § (2) bekezdés, IM rendelet 126. §),
16. A szabadságvesztés fokozatának utólagos meghatározása fiatalkorúként elítélt huszonegyedik életévét betöltő személy esetében (Btk. 111. § (4) bekezdés, Bv. Kódex 14. §, IM rendelet 50. §),
17. fiatalkorú elbocsátása javítóintézetből (Btk. 118. § (3)-(4) bekezdés, Bv. Kódex 15. §, 112. §, IM rendelet 131. §),
18. a tanulmányok folytatásának elrendelése a javító intézetben az elítélt tizenkilencedik életévének betöltése után (Btk. 118. § (4) bekezdés, Bv. Kódex 112/A. §),
19. ideiglenes elbocsátás megszüntetése (Btk. 118. § (4) bekezdés, Bv. Kódex 15. §, IM rendelet 132-133. §),
20. a kiutasítás végrehajtását kizáró ok fennállásának megállapítása (2001. évi XXXIX. törvény 97. §-ával megállapított Bv. Kódex 12. § (2) bekezdése),
21. a kiutasítás mellékbüntetés végrehajthatóságának az ügyész indítványára, de legalább kétevenkénti megvizsgálása (Bv. Kódex 12. § (4) bekezdése, 2001. évi XXXIX. törvény 43. § (1) bek.).

A bv. bíró hatáskörét a Bv. Kódex I. részének II. fejezete tartalmazza, amelynek címe „A bíróság büntetés-végrehajtási feladatai”. A Bv. Kódex többi 9 fejezete, melyek a II. és III. részben nyertek elhelyezést, az egyes büntetések és intézkedések végrehajtását szabályozzák. Tehát maga a törvényi szabályozás is egyértelműen elkülöníti, mi az, ami bírói tevékenység, s mi az, ami büntetés-végrehajtási.

A büntetés-végrehajtási bíró illetékességét a Bv. Kódex 6. §. (5) bekezdése akként határozza meg, hogy eltérő rendelkezés hiányában annak a büntetés-végrehajtási intézetnek, illetve javítóintézetnek a helye szerint illetékes bv. bíró folytatja le az eljárást, ahol az elítélt a büntetését tölti, illetőleg ahol a javítóintézeti nevelést végrehajtják. Az eltérő rendelkezéseket az egyes ügyekben a Bv. Kódex tartalmazza.

Ezek a következők:

ha a magatartási szabályok megszegése miatt a feltételes szabadság megszüntetésének lehet helye, az ügyész a elítélt tartózkodási helye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bírónak tesz indítványt [Bv. tvr. 9. § (2) bekezdés];

a közérdekű munka végrehajtására irányuló eljárást más munkahely kijelölése esetén a kijelölt munkahely szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le [Bv. tvr. 10. § (2) bekezdés];

a közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítására a közérdekű munka végrehajtására kijelölt munkahely, ha a kijelölésre még nem került sor, az elítélt lakóhelye, illetve tartózkodási helye szerinti büntetés-végrehajtási bíró az illetékes [Bv. tvr. 11. § (2) bekezdés];

a Bv. tvr. 11. §-ának (2) bekezdése szerinti illetékességi szabály az irányadó a közérdekű munka szabadságvesztésre történő átváltoztatása esetén is;

a pártfogó felügyelet meghosszabbítása, megszüntetése, valamint a bíróság határozatában előírt magatartási szabályok megváltoztatása iránt a pártfogó a működési helye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bírónak tesz indítványt [Bv. tvr. 13. § (2) bekezdés];

a javítóintézeti nevelés folytatásának és az ideiglenes fogamatba vétele elrendelésére az a bíróság illetékes, amelynek az illetékességi területén az elítélt a javítóintézeti nevelés folytatásának elrendelése iránt indítvány előterjesztése idején tartózkodott;

a kiutasítás végrehajthatósága kizártságának a megállapítására irányuló eljárást annak az idegenrendészeti hatóságnak a területén illetékes büntetés-végrehajtási bíró folytatja le, amelynek a területén az elítélt tartózkodik [Bv. tvr. 12. § (3) bekezdés];

az ügyész az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes bv. bírónak tesz indítványt. Másik példa: a más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtása tárgyában az eljárást a kijelölt munkahely szerint illetékes bv. bíró folytatja a 10. §. (2) bekezdésének kifejezett rendelkezése értelmében, stb.

A bv. bírói eljárása csupán viszonylagosan önálló a büntetőeljáráshoz képest. A Bv. Kódex 6. §. (7) bekezdése értelmében, amennyiben a Bv. Kódex vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a bv. bíró eljárására a büntetőeljárás szabályai irányadók. Adott esetben a Bv. Kódex, a Be. gondos egybevetése után lehet állást foglalni abban, hogy a Be. valamely rendelkezése alkalmazható-e a bv. bírói eljárásban.

A bv. bíró egyesbíróként jár el, tárgyalás tartása esetén – amint arra a Bv. Kódex novellájához fűzött miniszteri indokolás rámutat – eljárására, az érintett személyek részvételére, a tárgyalás nyilvánosságára, stb. a büntetőeljárás szabályai irányadók.

A bv. bíró eljárását az Alkotmánybíróság határozata, de a törvényi szabályozás is közelítette a többi bírósági eljáráshoz. Például a Bv. Kódex 6. §. (3) bekezdés b) pont rendelkezése előírta, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart.

A bv. bíró eljárását többféle és eltérő szintű jogszabály határozza meg. A régi Be. 397. §. (1) bekezdése mondta ki, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtásáról a bíróság gondoskodik. Pontosabb az új Be. 590. §. (1) bekezdésének az a megfogalmazása, hogy a „végrehajtás «végett» a bíróság intézkedik”. A bv. bíró működésének „eljárási jogát” legmagasabb szinten a Bv. Kódex II. fejezete tartalmazza, míg az „anyagi jogi” szabályok elsősorban a Btk-ban, illetve a Bv. Kódexben találhatók. Az eljárást meghatározó jogszabályok következő szintjét azok a miniszteri rendeletek képezik, amelyek a Bv. Kódex felhatalmazást tartalmazó rendelkezésein (103. §. (3) bekezdés, 105. §. (2) bekezdés, 127. §. (1) és (2) bekezdés) alapulnak. Így például a Bv. Szabályzat. A bv. bíró eljárásának további részletszabályait végül a módosított 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet tartalmazza, amelyet az igazságügy-miniszter a Be. 404. § (1) bekezdésének k) pontjában és a Bv. Kódex 127. § (1) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján határozott meg. Az új Be. 604. §. (2) bekezdése l) pontja szintén ilyen felhatalmazást tartalmaz, azzal a különbséggel, hogy meghatározza a rendeleti szintű szabályozás követelményét is.

Mindezek szem előtt tartásával kell választ adni arra a kérdésre, hogy a Bv. Kódex hivatkozott 6. §. (7) bekezdését lehet-e, kell-e akként értelmezni, hogy a bv. bírói eljárásban a Be-nek a különleges eljárásra vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni, egyéb rendelkezéseit pedig csak annyiban, amennyiben a 555. §-ból más nem következik.

A jogalkalmazási gyakorlat az igenlő válasz irányában mozdult el, ennek jogszabályi alapja azonban vitatható. A különleges eljárás szabályainak alkalmazását a tudományos igényű értelmezések is pusztán a két eljárás hasonló jellegére, quasi jobb híján való alkalmazására vezetik vissza. Hasonló jelleget emel ki a Legfelsőbb Bíróság a BH. 1984. évi 12. számában 486. szám alatt közzétett B.törv. II. 211/1984. számú határozatának indokolásában is: „Minthogy a feltételes szabadság megszüntetése iránti eljárás a Be. XVIII. fejezetében foglalt különleges eljárásokhoz hasonló jellegű, nincs ok arra, hogy az ott kialakított ítélkezési gyakorlattól eltérő álláspontot foglaljon el a bíróság...”

Vélhetően a fenti jogértelmezések által kialakított jogalkalmazói gyakorlatra utalt az Alkotmánybíróság is, amikor határozata indokolásának 5. pontjában kimondta, hogy a Be. különleges eljárásainak közös szabályai alapján a bíróság határozata ellen a terhelt,

a védő és az ügyész fellebbezhet. Megállapítható tehát, hogy a kérdés a jogértelmezés talaján kialakult gyakorlat szintjén nyert megválaszolást. A jogalkotó ugyanis a Bv. Kódex vonatkozó rendelkezései körében nem hívta fel nevesítve a különleges eljárás szabályait – mint a bv. bírói eljárásban alkalmazandó eljárást –, ahogyan a Be. sem sorolta fel a bv. bírói eljárásokat az egyes különleges eljárások között.

A különleges eljárások sajátossága, hogy tárgyuk nem a büntetőjogi felelősség eldöntése, ezért nem is az eljárás egészére vonatkoznak. A különleges eljárások között vannak kifejezetten a büntetés-végrehajtással kapcsolatos, azonban nem a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe utalt eljárások is (szabadságvesztés végrehajtási fokozatának utólagos megállapítása, a feltételes szabadságra vonatkozó rendelkezés utólagos módosítása, a feltételes szabadság utólagos megszüntetése és annak tartama alatt elkövetett bűncselekmény miatt stb.).

A Be. 555. §-ában szereplő eljárási szabályoknak a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban történő alkalmazását a hosszú ideje töretlen jogalkalmazói gyakorlat, valamint a büntetés-végrehajtási jog tudományának művelői egyaránt a két eljárás hasonlóságára vezetik vissza.

A kérdéssel behatóan foglalkozó Berkes György elvi éllel mutatott rá arra, hogy a büntetés-végrehajtási bírói eljárások „történetileg” és tartalmilag a Be. Különleges eljárásaihoz állnak legközelebb. A különleges eljárásokra általában, a büntetés-végrehajtási bírói eljárásokra pedig minden esetben az „alapeljárás” jogerős befejezése után kerül sor. A két eljárás hasonló jellegét alapul véve a Bv. tvr. 6. §-ának (7) bekezdését úgy kell érteni, hogy a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban a Be.-nek, mindenekelőtt a különleges eljárásokra vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni, egyéb rendelkezéseit csak annyiban, amennyiben a különleges eljárás szabályaiból más nem következik.⁵⁸⁹

Az Alkotmánybíróság is az említett jogértelmezések által kialakított jogalkalmazói gyakorlatra utalt, amikor az 5/1992. (I. 30.) AB határozat indokolásának 5. pontjában kimondta, hogy a Be különleges eljárásainak közös szabályai alapján a bíróság határozata ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezhet.⁵⁹⁰

Megállapítható tehát, hogy a Be. szerinti különleges eljárások szabályainak a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban történő alkalmazása a jogdogmatikailag logikus jogszabály-értelmezéssel összhangban lévő gyakorlat szintjén alakult, ahol e rendelkezések

⁵⁸⁹ Berkes György: Vítás kérdések a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban (I. rész). Magyar Jog, 1981. évi 2. szám, 117. oldal

⁵⁹⁰ Vókó György: Garanciák. A büntetés-végrehajtást övező biztosítékok. Börtönügyi Szemle, 1998. évi 3. szám, 22. oldal

figyelembevételét vitathatatlanul megelőzik a Bv. tvr. sajátos szabályai. A jövőben azonban jogos igényként merülhet fel a jogalkotóval szemben a büntetés-végrehajtási bírói eljárás speciális helyzetéből adódó sajátosságokat felölelő, külön nevesített büntetés-végrehajtási eljárás szabályainak megalkotása, a büntetőeljárás rendszerébe történő egyértelmű beillesztése.

Nem vitatható, hogy a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályait megelőzik a Bv. Kódex speciális rendelkezései. Így a Be. 555. §-a szerint a bíróság az iratok alapján dönt, szükség esetén meghallgatja az ügyészt, a terheltet és a védőt. Bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart. A még korábbi szabályozás szerint a bv. bíró az elítéltet meghallgatta, de bizonyítás felvétele esetén sem tartott tárgyalást. Figyelemmel arra, hogy e körben a kontradiktórius tárgyalás lehetőségének kizárása indokolatlan, ezért a Bv. Kódex módosított 6. §. (3) bekezdésének b) pontja már úgy rendelkezik, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart, megmarad emellett a bv. bírói meghallgatás speciális eljárási formája is. Látható, hogy a szabályozás ezáltal is közelít a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályaihoz. Megmarad azonban egy nagyon lényeges különbség, mégpedig az, hogy amíg a Be. különleges eljárásai körében a meghallgatás csak lehetőség, erre utal a törvény szövegében szereplő „szükség esetén” kitétel, addig a bv. bírói eljárásban a meghallgatás minden esetben kötelező, attól a bíró nem tekinthet el. Ez következik a törvénytörvény szöveg nyelvnyelvtani értelmezéséből is, hiszen amennyiben a jogalkotó a meghallgatást a bv. bíró számára a Be. különleges eljárási szabályaihoz hasonló módon kívánta volna szabályozni, úgy azt a törvény szövegében egyértelműen kifejezésre juttatta volna. A törvénytörvény szöveg pedig azt tartalmazza, hogy a bv. bíró „az elítéltet meghallgatja”, tehát nem azt, hogy meghallgathatja.

Ismeretes olyan álláspont is, amely szerint a bv. bírói meghallgatás csak abban az esetben kötelező, ha ezt a törvény az egyes bv. bírói eljárások kapcsán külön is kiemeli. Ez az álláspont már csak azért is elfogadhatatlan, mivel a Bv. Kódex csak a feltételes szabadságra bocsátás (8. §. (1) bekezdés), valamint a szabadságvesztés fokozatának utólagos meghatározása (14. §. (1) bekezdés) kapcsán emeli ki külön is a meghallgatás szükségességét. Nyilvánvaló képtelenség lenne azt állítani, hogy az összes többi bv. bírói eljárás körében – így a feltételes szabadság megszüntetése, a fenyítés elleni fellebbezés elbírálása, enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása, stb. – nem szükséges meghallgatás tartása, a bv. bíró kizárólag iratok alapján is dönthet. Az a körülmény, hogy a jogalkotó az említett esetben külön nevesítve is nyomatékosabbá kívánta tenni a meghallgatás tényét,

nincs ellentétben a Bv. Kódex 6. §. (3) bekezdés b) pontjában írt azon meghatározással, mely szerint a bv. bíró az elítéltet meghallgatja. Olyan általános szabályról van szó, amely valamennyi bv. bírói eljárás során egyaránt irányadó. Hasonló módon azáltal, hogy a jogalkotó bizonyos esetekben (7/B. §. (2) bekezdés) külön is hangsúlyozza, hogy valamely fellebbezésnek nincs halasztó hatálya, még nem rontja le azt az általános érvényű rendelkezést, mely szerint főszabályként a végzések elleni fellebbezésnek csak abban az esetben van halasztó hatálya, amennyiben azt a törvény külön is kimondja. A bv. bírói meghallgatás szükségességét tükrözik a Bírósági Határozatokban megjelent határozatok, a Legfelsőbb Bíróság 4/2000. BJE számú jogegységi határozata, valamint az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága Magyarországon 1994. november 1. és 14. napjai között tett látogatása alkalmával kifejtett álláspontja is. Ha a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező végzését azért kell – a bv. intézet közlése alapján – hatályon kívül helyezni, mert a szabadítás előtt más ügyben az elítélt előzetes letartóztatásának elrendeléséről (jogerős büntetéskiszabásról) szóló bírói értesítés érkezett, nem az az eset áll fenn a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának határozata szerint, amikor újra meg kellene kötelezően hallgatni az elítéltet.

Az Alkotmány 57. §-ának (3) bekezdése értelmében a büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védelem ezen alkotmányos alapelve a büntetés végrehajtásával kapcsolatos bírósági eljárásban is irányadó. A védő részvétele a büntetés-végrehajtási bíró előtti eljárásban eltérően alakul attól függően, hogy a büntetés-végrehajtási bíró meghallgatást vagy tárgyalást tart. A Bv. tvr. 6. §-a (3) bekezdésének b) pontja – az ügyész mellett – a védő vonatkozásában is csupán lehetőségként fogalmazza meg az eljárásban való részvételt. Ebből következően a résztvevő védő gyakorolhatja az őt megillető jogokat, távolmaradásának azonban nincs eljárásjogi következménye.⁵⁹¹

Az Alkotmány 70/A. §-a az emberi, illetve az állampolgári jogok tekintetében tilt bármilyen megkülönböztetést. A jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedések is segítik. Az anyanyelv használata olyan alkotmányos, jogállami alapelv, amely a büntetés végrehajtása során [Bv. tvr. 2. § (2) bekezdés a), b)

⁵⁹¹ A védő kirendelésének, illetőleg a meghatalmazásának a hatálya az ügydöntő határozat jogerőre emelkedéséig tart, így az a büntetés-végrehajtás szakaszában érvényét veszti [Be. 49. § (1) bekezdés]. Nem kizárt azonban, hogy a védő meghatalmazás vagy az elítélt külön védő kirendelésére irányuló kérelme alapján a meghallgatáson részt vegyen és részére a perorvoslat lehetősége is biztosított legyen (BH 1996/631.).

pont] és így a büntetés-végrehajtási bíró eljárásában is érvényesül. E vonatkozásban az irányadóak, továbbá a Be. 9. §-ában, valamint a 114. §-ában rögzített követelmények.

A különleges eljárások általános szabályai alapján az ilyen eljárásban a védő részvétele általában főszabályként nem kötelező. Ezzel összhangban mondja ki a módosított Bv. Kódex, hogy a védő az elítélt meghallgatásán jelen lehet. Részvétele tehát az ügyészhez hasonlóan nem kötelező. A fiatakorúak elleni eljárásban védő részvétele kötelező a Be. 450. §-a szerint, a bv. bírói eljárásban egyes esetekben meg kell idézni a védőt, nevezetesen a feltételes szabadság megszüntetésével kapcsolatos eljárásban a fogva lévő elítélt és a fiatakorú védőjét. A Legfelsőbb Bíróság a már említett BH 1984. évi 12. számában 486. szám alatt szereplő B. törv. II. 211/1984. számú határozatának indokolásában rámutat, hogy a bv. bíró részéről a Be-ben, a Bv. Kódexben előírt személyek megidézése mindenkor kötelező, azonban a szabályszerű idézés ellenére történt távolmaradásuk a meghallgatás és az érdemi határozat meghozatalát nem akadályozza. Ha a bíróság elmulasztja a védő kötelező megidézését, nem valósul meg a Be. 373. §. (1) bekezdés, II/d. pontja szerinti feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértés. Arra ugyanis csak kontradiktórius tárgyalás tartása esetén kerülhet sor, a bv. bírói meghallgatás pedig olyan eljárási forma, amelyben a jogszabály nem a védő mellőzhetetlen jelenlétét, csupán megidézést írja elő. „Az elítélt feltételes szabadságra bocsátásával kapcsolatban a büntetés-végrehajtási bíró által történő meghallgatás esetén nem a Be-nek a különleges eljárásra vonatkozó rendelkezései, hanem a Bv. tvr-nek a rendelkezései irányadók, tehát a meghallgatás a védő értesítése nélkül is tartható, és részére a határozatot nem kell kézbesíteni.”⁵⁹²

Ha a bv. bíró az eljárási szabályokat megszegi, a Be. 373. §-ának (1) bekezdése szerinti eljárási szabálysértés valósulhat meg, ha az eljárási szabálysértés a meghozott határozatot lényegesen befolyásolta. Azonban még ebben az esetben sem kerülhet sor a bv. bíró által hozott első fokú határozat hatályon kívül helyezésére. A Bv. Kódex 6. §. (4) bekezdése értelmében a bv. bíró végzése elleni fellebbezést a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsa bírálja el.

Figyelemmel arra, hogy a bv. bírói meghallgatás során a védő részvétele nem kötelező, felmerül a kérdés, hogy ki kell-e a bv. bírónak rendelnie az elítélt számára védőt? Ismeretes olyan álláspont is, mely szerint nem ellentétes a törvény szövegével, amennyiben a bv. bíró a kirendelést mellőzi, csupán a meghatalmazott védő értesítésére szorítkozik. E

⁵⁹² 12/1996. BH 631 BK határozat

megközelítés helyessége vitatható, mivel a védő „részt vehet”, ehhez azonban olyan helyzetben kell lennie, hogy dönthessen a részvétel tárgyában. Ha nem értesíti, a joga gyakorlása eleve lehetetlenné válik. Bizonyítás felvétele esetén a bv. bíró köteles tárgyalást tartani. Gyakorlati problémaként merülhet fel e körben, hogy mikor minősül valamely eljárási cselekmény foganatosítása bizonyításnak, mi az elhatárolási szempont, amely a meghallgatás vagy a tárgyalás irányába billenti a mérleg nyelvét. A kérdés mindig csak esetenként és a konkrét ügyre vonatkozóan dönthető el. Így például, ha az elítéltnak a bv. bíró kérdéseket tesz fel vagy a nevelőt arra vonatkozóan hallgatja meg, amit a nevelői vélemény tartalmaz, mintegy annak alátámasztásaként, kiegészítése céljából, a meghallgatás tárgykörébe tartozik. Abban az esetben, ha ugyanazt a nevelőt valamely tényre, az elítélt valamely cselekvőségére nézve hallgatja meg, abban az esetben tanúkénti meghallgatásra kerül sor, amely bizonyítás felvételét jelenti, s mint ilyen, már a tárgyalás körébe tartozik. Például a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában eljáró bv. bíró a tárgyalás kitűzése és tartása nélkül is kérheti a nevelői vagy parancsnoki vélemény pontosítását a jelenlévőktől és az azokban hivatkozott iratok bemutatását; mindez nem minősül bizonyítás felvételének, így a védőnek a meghallgatásról való távolmaradása nem értékelhető hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértésnek.⁵⁹³

A bv. bíró a bv. intézet parancsnokát az enyhébb végrehajtási szabályok megszüntetésére irányuló előterjesztésben foglalt adatok kiegészítésére kötelezheti, de nyomozati cselekmények elvégzésére nem hívhatja fel, és a hivatásos pártfogót sem bízhatja meg azzal, hogy tanút hallgasson ki; az ilyen jellegű bizonyítást maga veszi fel, illetve az ügyészt keresi meg a szükséges bizonyítási eszközök felkutatása érdekében.⁵⁹⁴

A bv. bíró egyesbíróként jár el, tárgyalás tartása esetén – amint arra a Bv. Kódex Novellájához fűzött miniszteri indokolás rámutat – eljárására, az érintett személyek részvételére, a tárgyalás nyilvánosságára, stb. az egyesbírónak a büntető eljárásban tartott tárgyalására vonatkozó szabályok az irányadóak. A miniszteri indokolás szerint önmagában az a tény, hogy a bv. bíró a tárgyalást a bv. intézetben tartja, nem alapozza meg a nyilvánosság kizárását. Így tehát érvényesülnek a tárgyalás nyilvánosságának általános szabályai. Így például, ha a látogatási idő alatt kerül sor tárgyalás tartására, a terhelt hozzátartozója kérheti a tárgyaláson való részvétel lehetőségének biztosítását. A tárgyalás nyilvánossága azonban nem jelenti azt, hogy az elítélt kérheti, a tárgyaláson ott lehessen

⁵⁹³ 2/1994. BH 72 BK határozat

⁵⁹⁴ BH 1997. évi 2. szám

a hozzátartozója egyéb esetekben is. Az ilyen lehetőség a tárgyalás nyilvánosságának olyan értelmű kiterjesztését jelentené, amely már ellentétes lenne a törvény szellemével.

E körben felmerült az a kérdés, hogy a bv. bíró a meghallgatást, illetőleg a tárgyalást fogva lévő terhelt esetében tarthatja-e a bv. intézetben kívül? Ha ugyanis a meghallgatásra, illetőleg a tárgyalásra a megyei (fővárosi) bíróság épületében kerül sor, akkor elkerülhetőek lennének a tárgyalás nyilvánosságával kapcsolatos értelmezési nehézségek. A törvény kétségtelenül kategorikusan fogalmaz, a kérdés megválaszolásához azonban közelebb juthatunk, ha a jogalkotó elhatározásának szándékát vizsgáljuk. Amikor a Novella úgy rendelkezett, hogy fogva lévő elítélt esetében a bv. bíró a meghallgatást, illetőleg a tárgyalást a bv. intézetben tartja, abból a realitásból indult ki, hogy a fogva lévő elítéltnak a bv. bírói meghallgatása, illetőleg tárgyalás céljából a megyei (fővárosi) bíróság épületébe való előállítása indokolatlan munkaterhet jelentene a bv. intézet számára. Garanciális érdekek tehát akkor sem sérülnek, ha az elítélt meghallgatására akár a bv. intézetben, akár a megyei (fővárosi) bíróság épületében kerül sor.

A bv. bíró döntésénél figyelembe veszi a társadalomnak a bűnelkövető megbüntetésével kapcsolatos igényét, de az elítélt érdekét is. Ezért született konkrét ügyben olyan jogerős döntés, hogy „az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra, ha a bíróság más ügyben az előzetes letartóztatását rendelte el”.⁵⁹⁵

Mindezekből látható, hogy a bv. bírói eljárás helyzetének nem kellő mértékű jogalkotói tisztázása a bekövetkezett jogszabályi változások tükrében számos kérdést vet fel, s vélhetően a jövőben is az eltérő értelmezések talaján kialakult eljárásjogi problémák forrását képezheti. Vitathatatlan azonban, hogy a bv. bírói eljárás lényegét tekintve sajátos bírói eljárás, amelyre a speciális szabályokon túl a Be. általános rendelkezései az irányadóak.

A fellebbezési joggal való élés fontosságát növeli, hogy a bv. bíró határozatainak, valamint a bv. bíró határozata elleni fellebbezés során hozott másodfokú határozatoknak a felülvizsgálatára nincs lehetőség. A Bv. Kódex 6. §. (3) bekezdés c) pontja szerint a bv. bíró eljárása során hozott végzése ellen – ha a törvény másként nem rendelkezik – fellebbezésnek van helye. A bv. bíró végzése elleni fellebbezést a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsa tanácsulésen, bizonyítás felvétele esetén tárgyaláson bírálja el.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ 9/1994. BH 464 BK határozat

⁵⁹⁶ Bv. Kódex 6. § (4) bekezdés

A megyei (fővárosi) bíróság katonai tanácsának bv. bírāja által hozott határozat elleni fellebbezés elbírálása a katonai tanács székhelyén működő megyei (fővárosi) bíróság másodfokon eljáró tanácsának hatáskörébe tartozik.⁵⁹⁷

A bv. bírói határozat egyfelől az eredeti ítéleti rendelkezés módosítása az elítélt végrehajtás alatti magatartásának mérlegelése alapján, másfelől jelentős változást eredményez az elítélt jogi és valóságos helyzetében. Ezekre figyelemmel garanciális jelentőségű követelmény a másodfokú felülbírálatot lehetővé tevő alkotmányos jogorvoslati jognak a biztosítása is több döntés esetében. Ez alól mindössze két kivételre van lehetőség, mégpedig az a nem szabadságelvonással járó szankcióval kapcsolatos halasztás és félbeszakítás engedélyezésének kérdésében való döntés. Ezek a döntések a büntetés-végrehajtás hatáskörébe tartozó igazgatási intézkedések, és a bv. bíró e körben hozott határozata elleni másodfokú elbírálás lehetőségét biztosító jogorvoslat hiánya nem lehet alkotmányosértő.

Nincs helye fellebbezésnek – a törvény kifejezett rendelkezése folytán – a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére adott halasztással (Bv. Kódex 11. §. (6) bekezdés), valamint a közérdekű munka végrehajtásának félbeszakításával kapcsolatos végzés ellen (Bv. Kódex 65. §. (2) bekezdés).

A büntetés-végrehajtási bíró határozatával szemben az elítélt, a védő és az ügyész élhet fellebbezéssel. A büntetés-végrehajtási intézetnek nmincs külön nevesített jogorvoslati joga, még abban az esetben sem, amennyiben az intézet előterjesztésével ellentétes tartalmú büntetés-végrehajtási bírói döntés születik. Ilyenkor a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka a meghallgatáson részt nem vevő ügyészhez fordulhat a jogorvoslat előterjesztésének megfontolása érdekében.

A személy- és tárgykörözésről szóló 2001. évi XVIII. törvény 53. §-a kiegészítette a Bv. Kódexet egy 6/A. § beiktatásával, amely alapján valamennyi jogellenesen távollévő felkutatásának (lakcímfigyelés, körözés elrendelése, elfogatóparancs kibocsátása) elrendelését egységesen a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe utalta. A 2007. évi CV. törvény 34. § (2) bekezdése a Bv. Kódex e rendelkezését kiterjesztette a jogerősen elrendelt kényszergyógykezeltekre is.

Az elítélt jogi helyzetére jellemző, hogy a bv. bírói eljárásban felmerült bűnügyi költség – eltérő rendelkezés hiányában - őt terheli.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ 1/1995. BH 10 BK határozat

⁵⁹⁸ Bv. Kódex 6.§ (6) bekezdés

Az állam viseli a bűnügyi költséget az alábbi esetekben:

- enyhébb fokozat kijelölése [Bv. tvr. 7. § (2) bekezdés];
- enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának elrendelése, valamint alkalmazásuk megszüntetésének mellőzése [Bv. tvr. 7/A. § (2) bekezdés];
- a fenytés elleni fellebbezés elbírálása [Bv. tvr. 7/B. § (3) bekezdés, 121. § (3) bekezdés]
- feltételes szabadságra bocsátás [Bv. tvr. 8. § (4) bekezdés];
- feltételes szabadság megszüntetésnek mellőzése [Bv. tvr. 9. § (4) bekezdés];
- közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása [Bv. tvr. 11. § (3) bekezdés];
- közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatásának mellőzése [Bv. tvr. 11/A. § (5) bekezdés];
- kiutasítás végrehajthatósága kizártságának megállapítása [Bv. tvr. 12. § (5) bekezdés];

A büntetés-végrehajtással összefüggő bírósági feladatok ellátásával kapcsolatban indokoltnak tartanám a jelenlegi helyzettől eltérő, következetesen profiltiszta kodifikációs megoldásra való áttérést.

Álláspontom szerint helyes lenne, amennyiben a bíróságnak a büntetés-végrehajtással összefüggő valamennyi bírói feladatát a büntetés-végrehajtási bíró látná el, tehát hozzá kerülnének azok a feladatok is, amelyeket a Be. ez idő szerint az ítélobíró hatáskörébe utal [halasztás, részletfizetés szabályai (Be. 591-595. §), a Be. XXIX. Fejezetében lévő büntetés-végrehajtást érintő különleges eljárások].

Egyidejűleg a büntetés-végrehajtási bírót mentesíteni kellene azon igazgatási teendőinek ellátása alól, melyek nem tartoznak a szorosan vett igazságszolgáltatási tevékenységéhez. E téren aggályosnak tartom az új Büntetés-végrehajtási kódex korábbiakban ismertté vált tervezetének azon elgondolását, amely az ítélobíróság adminisztratív terhektől való mentesítése érdekében – ami egyébként valóban kívánatos lenne - a végrehajtáshoz szükséges okiratok kiállításának és a végrehajtásra kötelezett szervhez történő megküldésének feladatát is a büntetés-végrehajtási csoportra, illetve a büntetés-végrehajtási bíróra ruházná.

Az új Büntetés-végrehajtási kódexben szükségesnek tartom a büntetés-végrehajtási bírói eljárás sajátosságait tartalmazó külön nevesített büntetés-végrehajtási eljárási szabályok megalkotását, azoknak a mainál egyértelműbb beillesztését a büntetőeljárás

rendszerébe. Az Alkotmánybíróság 5/1992. (I. 30.) AB határozatában foglaltakra is figyelemmel meg kell őrizni a büntetés-végrehajtási bíró határozatai elleni széles körű fellebbezés lehetőségét. Indokolt biztosítani továbbá a jogerős és törvénysértő büntetés-végrehajtási bírói döntés orvoslásának lehetőségét, például utólagos büntetés-végrehajtási bírói eljárás megteremtése útján.

Néha komoly értelmezési nehézséget okoz már annak az eldöntése is, hogy egy adott kérdést a megglehetősen „nagyvonalú” Bv. tvr. megfelelően leszabályozott-e, s vajon nem kell-e a Be. releváns rendelkezéseihez segítségért folyamodnunk. Sok bizonytalanságot, jogalkalmazói tévedést el lehetne kerülni, ha a bv. bírói eljárás szabályai a büntetés-végrehajtás alapvető szablyaival együtt egy egységes törvényben kapna helyet. E törvényben egyaránt elhelyezésre kerülhetnének a bv. bírói eljárás alapelvei és részletszabályai, amelyekben a jelenleginél fokozottabban lehetne érvényre juttatni a büntetőeljárásban már érvényesülő garanciális szempontokat. (Megjegyezendő ugyanakkor, hogy ez az elkülönült szabályozás természetesen nem azt jelenti, hogy a bv. bírói eljárás semmilyen formában nem kapcsolódhatna a büntetőeljáráshoz. A bv. bírói határozat elleni rendes és rendkívüli jogorvoslat elbírálására továbbra is érdemes lenne megőrizni a rendes bírói utat, hiszen a büntetőeljárásban a jogvédelmi garanciák magasabb szinten valósulhatnak meg mint a bv. bíró „sommás” eljárásában.)

A jogalkotó bőven adott erre teret a jogalkalmazónak, hogy jogértelmezéssel oldja fel az irányadónak tekinthető joganyagban mutatkozó ellentmondásokat. Néha még a jogszabályi kollízió felfedezése sem könnyű, de ha az eljáró bíró azt azonosítja, s a felmerült problémát meg is oldja, ez még korántsem jelenti azt, hogy ugyanaz a kérdés egy másik bv. bírói eljárásban nem bukkanhat fel ismét. Ilyenkor lokális szinten egy újabb megoldással szembesülhetünk, amely vagy azonos más bv. bíró(k) által már korábban adott válasszal vagy sem.

A jogerős bv. bírói határozat ellen nincs helye sem perújításnak, sem felülvizsgálati eljárásnak, ha pedig ellene a törvényesség érdekében nyújtanak be jogorvoslatot, csak a törvénysértés megállapítására van mód a megtámadott határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése nem lehetséges.⁵⁹⁹ A bv. bírói eljárásban hozott határozat elleni egyetlen érdemi jogorvoslati eszköz jelenleg a fellebbezés. Ez a helyzet pedig ad absurdum azzal a következménnyel jár, hogy a másodfokon elbírált, jogerős bv. bírói határozatot végre kell hajtani akár törvényes, akár nem.

⁵⁹⁹ Be. 437. §

A valódi rendkívüli perorvoslat hiányából fakad részben a bv. bírói gyakorlat megyei szintű partikularizálódása is, hiszen a másodfokon eljáró megyei bíróságok határozatai ezekben az ügyekben „szentírásnak” számítanak. Elméletileg a bv. bírói eljárásban hozott határozatok esetén is helye van jogegységi eljárásnak, ennek az eszköznek az igénybe vétele ezen a területen azonban nem vált bevett gyakorlattá: a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozó ügyekben ezidáig összesen csak egy jogegységi határozat született⁶⁰⁰ (nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy jogegységi határozat a bv. bíró hatáskörébe tartozó ügyekben meghozott jogerős határozatot nem helyezheti hatályon kívül, hiszen ez a döntés a terhelt büntetőjogi felelősségét nem érintheti).⁶⁰¹ Ennek oka megítélésem szerint egyrészt a vonatkozó joganyag természetében, másrészt a bv. bírói szerepkör alacsony szakmai presztízésben keresendő. Tény, hogy a bv. bíró hatáskörébe tartozó ügyek általában nem bonyolult jogi megítélésűek, s a processzus is egyszerűbb a büntetőeljárásnál. Ez azonban nem jogosít fel bennünket arra, hogy az eljárásban felmerülő problémákat negligáljuk. A büntetés-végrehajtási bíró döntéseinek komoly kihatása van az elítélt életére, az ítéletben rá kiszabott tényleges jogkorlátozás mértékére, tartalmára.

A büntetés-végrehajtási jogviszonyban az elítélt egyértelműen alárendelt pozícióban van a közhatalmi jogosítványokat gyakorló büntetés-végrehajtási szervezettel szemben. A szankciót elszenvedő személyek kiszolgáltatottsága ellenére a fogva tartó intézetek határozatait a bv. bíró csak igen szűk körben vizsgálhatja felül, jelenleg hazánkban a magánelzárás fenytését kiszabó bv. intézeti határozatok elleni fellebbezések elbírálása az egyetlen ilyen lehetőség.

Természetesen óvatosan kell bánni a bírói felülvizsgálat kiterjesztésével, hiszen akadnak olyan (pl. a fogvatartás biztonságával összefüggő) kérdések, melyekkel kapcsolatos döntések következményeiért a fogvatartási intézetnek kell vállalnia a felelősséget. Ezeket az ügyeket ezért véleményem szerint nem lenne célszerű a bírói kontroll alá vonni, annál nehezebb az ellen érveket felhozni, hogy például a többi fenytési nemet kiszabó határozat ellen fellebbezni lehessen a büntetés-végrehajtási bíróhoz. A bv. bíró fegyelmi eljárással kapcsolatos szerepének kiszélesítése praktikus szempontból is indokolt lenne. A fegyelmi fenytéseknek ugyanis lényeges befolyása van több bv. bírói döntés kimenetelére. Jelenleg előfordulhat, hogy a feltételes szabadságra bocsátásnál vagy

⁶⁰⁰ 4/2000. Büntető jogegységi határozat

⁶⁰¹ Be. 443. § (3) bekezdés

az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésénél azért nem beszélhetünk az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartásáról, mert egy megalapozatlan fegyelmi határozattal a büntetés-végrehajtási intézet őt feddés fenytéssel sújtotta. Ha a bv. bírói eljárásban az elítélt fellebbezése folytán a megalapozatlanság kiküszöbölhető lenne, nem kerülne a bíró nehéz döntési helyzetbe a feltételes szabadság tárgyában való döntés meghozatalakor. Ennek hiányában viszont az eljáró bíró vagy megállapítja, hogy az elítélt magatartása nem kifogástalan, és ezért őt nem bocsátja feltételes szabadságra, vagy figyelmen kívül hagyja a fenytést, és ellenkező tartalmú végzést hoz.

A hatályos magyar jogi szabályozás a végrehajtás alatti bírói feladatokat megosztja az ítélő büntetőbíróság és a bv. bíró között, holott ennek a felosztásnak sem megdönthetetlen elméleti alapja, sem gyakorlati haszna nincsen.

Az összbüntetésbe foglalásra, az utólagos összbüntetésbe foglalásra, a halasztás és a részletfizetés engedélyezésére, a büntetés végrehajtását kizáró okok megállapítására, a pénzbüntetés szabadságvesztésre történő átváltoztatására a jogerős ítélet meghozatala után a végrehajtás szakaszában kerül sor. E döntések vagy kötődnek valamilyen formában a bv. bíró személyéhez, vagy olyan a végrehajtásban részt vevő szervek (pl. bv. intézet, bv. csoport, stb.) közreműködését igénylik, amelyekkel a bv. bíró szinte napi kapcsolatban van, ezért alappal feltehető, hogy a felsorolt eljárásokat gyorsítaná, ha azokból az ítéletet hozó bíróság kimaradna. Sok büntetőbíró idegenkedve foglal állást az említett büntetés-végrehajtási kérdésekben, ezért alappal feltehető, hogy ezektől a feladatoktól való tehermentesítésüket inkább pozitív, mint negatív változásként élnék meg.

Kétségtelen, hogy a hatáskör bővítése nemcsak a bv. bíró szakmai presztízsének növekedését vonná maga után, az új feladatok végrehajtásának olyan személyi vonzatai is lennének, amelyekkel feltétlenül számolni kell. Ez azt jelenti, hogy e feladatok megfelelő ellátása érdekében nemcsak a büntetés-végrehajtási bírók és a mellettük dolgozó kisegítő személyzet, de ezen a szakterületen tevékenykedő ügyészek létszámát is növelni kellene.

Napjaink egyik jellegzetes büntetőpolitikai irányzata a bűnözés elleni küzdelemben a szabadságvesztésen kívüli alternatívák fokozott alkalmazását tekinti üdvösnek. Ebben a szabadságelvonással járó büntetési szisztéma kríziséen túl a végrehajtással járó költségek nagymérvű növekedése, valamint az játszik szerepet, hogy a büntetéstől várt generál- és speciálpreventív hatás nem a törvényhozó elvárásainak

megfelelően alakult.⁶⁰² Nyugat-Európában a törekvések a büntetés-végrehajtás szakaszát sem hagyták érintetlenül. Magyarországon ez a felfogás még nem hatotta át a büntetőjogi kodifikációt. A büntetés-végrehajtási intézetekben folytatott helyreállító, kárjótételi tevékenység egyes európai országokban már bevett gyakorlattá vált.

A büntetés-végrehajtási bíró olyan speciális – büntetéstan, börtönügyi szakértelemmel rendelkező bíró, akinek célja a büntetés-végrehajtás területén a törvényesség és az emberi jogok védelme. A bírósági szervezeten belüli viszonylagos elkülönülésének indoka a feladatai által megkívánt különleges szakértelem mellett működésének sajátos hatókörében keresendő; ő a „büntetés-végrehajtás bírója”, vagyis tevékenysége specifikusan a büntetőbíróság által kiszabott szankció végrehajtásához kapcsolódik. A bv. bíró céljait egyrészt a büntetés-végrehajtás kontrollrendszerének aktív részeseként kontrollfunkciója révén, másrészt járulékos igazságszolgáltatási feladatainak teljesítésével valósítja meg. Ez utóbbi funkció kívül esik a kontrollrendszeren, s annak egyéb szegmenseivel együtt a büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok között foglal helyet.

A büntetés-végrehajtási bírói funkció fenntartásának fő indoka a bíróságok egyetemes alkotmányos függetlensége, amely egy jogállamban a konkrét alkotmányos berendezkedéstől függetlenül záloga a törvényesség biztosításának és az emberi jogok legmagasabb szintű védelmének. Ezen túlmenően e speciális bíró létének szükségessége mellett szól az az alkotmányos megfontolásokon nyugvó igény, hogy a végrehajtás menetében a bíró által kiszabott büntetés tartalmának módosítását szintén bíró végezze el.

Az emberi jogok szerepének felértékelődésével nagymértékben megnövekedett a büntetés-végrehajtást övező kontrollrendszer, s ezen belül az emberi jogok legmagasabb szintű védelmét biztosító büntetés-végrehajtási bíró jelentősége. A bv. bíró által nyújtott jogvédelem magas színvonala e szakbíró hatáskörének további büntetés-végrehajtási ügyfajtákra történő kiterjesztését indokolja. Egyes ügyeknek a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe utalása mellett praktikus indok (az eljárások gyorsítása) hozható fel. A mediációnak a büntetés-végrehajtás területén való hazai alkalmazása jelentős előrelépést jelentene büntető- és büntetés-végrehajtási jogunk megújításában. A bv. bíró közreműködése ezen a területen alkotmányos alapokon nyugodna. A hatáskör bővítésével egyidejűleg ugyanakkor célszerű lenne mentesíteni a bv. bírákat azoktól az adminisztratív feladatoktól, amelyek elvégzése idegen a bírói szerepkörtől, s amelyeknek a büntetés-

⁶⁰² V. ö.: Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2004. 65. oldal

végrehajtási bíró kezében hagyása garanciális szempontokkal sem támasztható alá. A gyakorlati tapasztalatok tükrében a jelenlegi is a bv. bíró hatáskörébe tartozó egyes jogintézmények szabályozásának a korrekciója is átgondolásra érdemesnek mutatkozik. A bv. bíró rendkívül széles mérlegelési jogkörének szűkítése a jogbiztonság alapelvének, bizonyos kedvezmények (pl. feltételes szabadság) megadásának az elítélt passzív szabálykövetést meghaladó pozitív magatartásához kötése pedig a speciális prevenció hatékonyabb érvényesülését szolgálná.

A jogalkalmazói bizonytalanság csökkentése érdekében a büntetőeljárásról szóló törvénytől elkülönült, önálló szabályozásra, a garanciális elemek erősítésére, valamint a jogalkalmazási gyakorlat egységesítését érdemben biztosító rendkívüli perorvoslat megteremtésére van szükség.

C) Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa

Több országban működik ombudsman, amely büntetés-végrehajtási jogi szempontból az emberi jogok biztosítása terén szintén egy panasz fórum, mégpedig egyedi ügyekben, ezeket vizsgálhatja, ha tudomására jut vagy ha az elítélt hozzá fordul. Amennyiben az eljárás folyamatban van, meg kell várnia, míg a jogorvoslati lehetőséget kimerítik. Csak szükség esetén tart ellenőrzést, tehát nem rendszeresen, ami pedig már nem felügyelet, s megelőző hatás is kevesebb fűződik hozzá, csak az egyéni sérelmet tudja elsősorban kivizsgálni. Egyébként kezdeményezhet kivizsgálást, orvoslást a megfelelő jogosítvánnyal rendelkező hatóságnál. Erre hazánkban volt eddig is több példa. Nem egy országban tapasztalat, hogy a panaszokat, kérelmeket is általában megküldik kivizsgálásra vagy a büntetés-végrehajtási szervhez, illetve feletteséhez, vagy az ügyészségnek, hiszen speciális ismeretekre és eszközökre van szükség nem kevés esetben a kivizsgáláshoz. Nem helyeselhető, amikor annak küldik meg e célból, akit éppen mulasztás, felelősség terhel, ha valós a panasz. Így például az intézet igazgatójának küldik meg egyes országokban, tehát annak, akinek az irányítása alatt járt el a tisztségviselő esetleg kifogásolhatóan. Az ombudsman nem végezhet – nem is tud speciális szakismeret, módszerek, eszközök hiányában – általános megelőző, feltáró vizsgálatokat, nincs rendszeresen és gyakran jelen a vizsgált szervnél, nem látja át működésének egészét, nincs benne a büntető felelősségre vonás folyamatában. A sérelmek túlnyomó többsége pedig a büntetőeljárás folyamatából származtatható. Tehát az ombudsman szerepe nem törvényességi felügyelet, hanem emberi

jogi fórum. E kettő mást és mást jelent, egyik sem pótolhatja a másikat. Általánosságban véve „közvetítő”, az általa nyújtott jogvédelmet „kiegészítő” és „helyettesítő” jogvédelemnek nevezik. Jogi következménye nincs, inkább csak erkölcsi ereje. Az ombudsman, illetve a mi Alkotmányunk, törvényünk (1993. évi LIX. tv.) szóhasználatával országgyűlési biztos feladata, hogy *„az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszaéléseket vizsgálja, kivizsgáltassa, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen* (Alkotmány 32/B. §. (1) bekezdés)”. További fontos szabályokat tartalmaz a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXXVII. törvény, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény is.

Magyarországon az önkormányzatok ombudsmanjai (emberi jogi biztosok) az illetékességi területükön működő intézetekkel tartottak kapcsolatot, az elítéltek utógondozásának előkészítése terén tudtak a közelmúlt éveiben és tudnak segítséget nyújtani – mint ahogy a társadalmi ellenőrzések is – az elítélteknek és a büntetés-végrehajtási intézeteknek.

A fogvatartás alatt a büntetés-végrehajtó szervek birtokába jutnak a fogvatartott főbb adatai. Ezeket a fogvatartás alapjául szolgáló határozatok tartalmazzák, további adatok felvétele és fénykép készítése pedig a büntetés-végrehajtási feladatok (nevelés, foglalkoztatás, biztonság, stb.) ellátásához szükséges.

A Bv. tvr. 2. §-a (1) bekezdésének c) pontja erre is figyelemmel kimondja, hogy az elítélt jogosult a személyhez fűződő jogainak, így különösen a jó hírének, magántitkának, a személyes adatainak a védelmére, magánlakásának sérthetetlenségére.

A Bv. Szervezeti törvény meghatározza a nyilvántartható adatok körét és rögzíti azok felhasználásának a célhoz kötöttségét, valamint az adatkérelemre vonatkozó legfontosabb szabályokat. Ezzel összefüggő garanciális rendelkezés, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet a nyilvántartott adatok teljes köréről köteles tájékoztatást adni az adatvédelmi biztos részére.⁶⁰³ A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 96. §-a kimondja, hogy az országgyűlési biztos a rendőrség eljárásával kapcsolatban hozzá fordulók panaszának vizsgálata során a keletkezett iratokba – külön törvény rendelkezése szerint – betekinthez.

⁶⁰³ Bv. Szervezeti törvény 29. § f) pont

A Bv. Szabályzat akként rendelkezik, hogy a fogvatartott a fogvatartásával kapcsolatos ügyében közvetlenül fordulhat a fogvatartás alatt gyakorolható állampolgári jogainak sérelme esetén az országgyűlési biztoshoz, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosához, a személyes adatainak kezelésével vagy a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogainak gyakorlásával összefüggő jogsérelem esetén pedig az adatvédelmi biztoshoz.⁶⁰⁴ Azonos rendelkezés található a Fogdarendeleletben is,⁶⁰⁵ melynek 35. §-a (1) bekezdésének b) pontja – a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészt követően a sorrendben másodikként – az állampolgári jogok és a kisebbségi jogok országgyűlési biztosát nevesíti, mint általános fogdaellenőrzésre jogosultat. A büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kilépés, valamint büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól szóló 44/2007. (IX. 19.) IRM rendelet 4. §-ának c) pontja a hivatalos vagy szolgálati ügyben eljáró személyekre vonatkozó rendelkezések alkalmazását írja elő az országgyűlési biztosra, továbbá az általa megbízott személyre.

Az államhatalom önellenőrző mechanizmusai fogyatékoságainak kiküszöbölését, az alkotmányos jogok védelmét szolgáló garanciák kiegészítést, valamint a parlament igazgatás feletti ellenőrző funkciójának megerősítését szolgálja a parlamenthez kapcsolódó, igazgatástól és a bíróságoktól független országgyűlési biztosi intézmény. Az intézmény célja a jogvédelem, az országgyűlési biztos feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat kivizsgálja vagy kivizsgáltassa, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen.

Varga Zs. András az országgyűlési biztos eljárásának célját vizsgálva hangsúlyozza, hogy az alkotmányos jog fogalmának tisztázása nem egyszerű feladat, mert az a fogalom az Alkotmányban csak az országgyűlési biztosra vonatkozó szabályozás körében [32/B. § (1) bekezdés] fordul elő. Mivel az alkotmányos jog fogalma az alapvető, az emberi és az állampolgári jogok mindegyikét magában foglaló legtágabb kategória, ezért arra a következtetésre jut, hogy az országgyűlési biztosok védeni hivatottak az összes alkotmányos jogot, vagyis az összes alapvető emberi, állampolgári jogot.⁶⁰⁶ E szerint az általános hatáskörű biztos feladatkörébe az összes alkotmányos jog beletartozik, hacsak azt nem másik országgyűlési – külön – biztos védi. Az utóbbi feladata pedig az Alkotmányban vagy a rá vonatkozó külön törvényben meghatározott jog védelme.

⁶⁰⁴ Bv. Szabályzat 7. § b), c) pont

⁶⁰⁵ Fogdarendelet 4/B. § a), b) pont

⁶⁰⁶ Varga Zs. András: Ombudsmanok Magyarországon. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. 74. oldal

Az országgyűlési biztos eljárásának tárgya a visszásság.⁶⁰⁷ Varga Zs. András szerint a visszásság az országgyűlési biztosokat érintő alkotmányos szabályozás „legrejtélyesebb” fogalma, amit az Alkotmány kizárólag az országgyűlési biztosok vonatkozásában említ, de jelentéséhez támpontot nem fűz. Okfejtése szerint, amennyiben a visszásság nyelvtani fogalmához hozzávesszük az országgyűlési biztosi jogintézmény célját, amely az alkotmányos jogokhoz kapcsolódik, akkor mondható, hogy a visszásság az alkotmányos jogokkal kapcsolatos helytelen, rendellenes helyzet. A 2007. évi CXLV. törvény 9. §-ával kiegészített Obtv. 29. § (4) bekezdése az alapvetőjoggal való visszásság fogalmát a következők szerint határozta meg: alapvető jog sérelme vagy annak közvetlen veszélye, függetlenül attól, hogy az cselekvés vagy mulasztás következménye. Az országgyűlési biztos eljárása kezdeményezésre indul alkotmányos jog sérelme vagy veszélyének fennállta esetén, a jogorvoslati jog kimerítése után.

Az alkotmányos jogok védelme kiemelkedő jelentőségére figyelemmel a törvény a hivatalból való eljárás lehetőségét is megadja az országgyűlési biztosnak.⁶⁰⁸ Az országgyűlési biztos akkor járhat el, ha a hozzá intézett beadvány hatóság vagy közszolgáltatást végző szerv eljárásával, határozatával, intézkedésével vagy intézkedésének elmulasztásával kapcsolatos, ezért alapvető fontossággal bír a hatóság fogalmának tisztázása, amit az Obtv. 129. §-a határoz meg. A büntetés-végrehajtási szervek ide tartoznak. Nem minősül hatóságnak az Országgyűlés, a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság, az Állami Számvevőszék, a bíróság, az ügyészség, kivéve a ügyészségi nyomozást végző ügyészi szervet.⁶⁰⁹

Amennyiben az országgyűlési biztos a lefolytatott vizsgálat alapján arra a megállapításra jut, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatos visszásság fennáll, annak orvoslására – az érintett szerv egyidejű tájékoztatása mellett – ajánlást tehet a visszásságot előidéző szerv felügyeleti szervének. A felügyeleti szerv az ajánlás tekintetében kialakított érdemi állásfoglalásáról, illetve a megtett intézkedésről az ajánlás kézhezvételétől számított harminc napon belül értesíti az országgyűlési biztost. Természetesen előfordulhat, hogy a felügyeleti szerv az ajánlásban foglaltakkal nem ért egyet. Ebben az esetben az erre vonatkozó közlésének kézhezvételétől számított tizenöt napon belül az országgyűlési biztos

⁶⁰⁷ Az Alkotmány 32/B. §-ának (1) bekezdése, valamint az 1993. évi LIX. Törvény 1. §-a rögzíti, hogy az állampolgári jogok országgyűlési biztosának feladata az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszásságok kivizsgálása vagy kivizsgáltatása, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedések kezdeményezése.

⁶⁰⁸ Obtv. 16. § (2) bekezdés

⁶⁰⁹ Obtv. 29. § (2) bekezdés

tájékoztatja a felügyeleti szervet az ajánlás fenntartásáról, módosításáról vagy visszavonásáról.

Az ajánlásnál kevésbé általános az intézkedés, a kezdeményezés. Az ajánlástól eltérően azonban ha a megkeresett szerv a kezdeményezéssel nem ért egyet, a válaszadásra nyitvaálló 30 napon belül köteles a kezdeményezést véleményével ellátva felügyeleti szervéhez felterjeszteni. Az Obtv. olyan intézkedésekre is feljogosítja az országgyűlési biztost, amelyek csak meghatározott szervezeteknek címezhetők, illetve amelyek nevesített eljárások megindítását célozzák. Ilyen az Alkotmánybíróság eljárásának, az ügyészi óvás benyújtásának, fegyelmi, szabálysértési vagy büntetőeljárásnak, illetve jogalkotásnak a kezdeményezése.⁶¹⁰

Ha az országgyűlési biztos megállapítása szerint a visszasság kirívóan súlyos, illetve az állampolgárok nagyobb csoportját érinti, a törvény indítványozási jogot biztosít az országgyűlési biztos részére a tekintetben, hogy az Országgyűlés az adott kérdés megtárgyalását már az éves beszámolót megelőzően tűzze napirendre. A napirendre tűzés kérdés-ében az Országgyűlés egyszerű szótöbbséggel dönt.

A jövőre vonatkozóan az a következtetés vonható le, hogy az országgyűlési biztos alkotmányos jogvédelmi feladatát kiválóan ellátta, ellátja a büntető felelősségre vonás hatály alatt álló személyek vonatkozásában is, amint a többi állampolgár tekintetében is. Csatlakozom azoknak a véleményéhez, akik szerint nincsenek olyan meghatározó garanciális, törvényességi, hatékonysági érvek, amelyek külön egy büntetés-végrehajtási parlamenti biztosi intézmény felállítását is kellően alá tudnák támasztani.

Tekintettel azonban arra, hogy az országgyűlési biztos ez idő szerint is komoly szerepet játszik a büntetés-végrehajtás feletti kontroll terén, ezért véleményem szerint indokolt lenne – a gyermeki jogok védelméhez hasonló módon – az általa ellátott ellenőrző szerepnek a hatályos Bv. Szervezeti törvényben történő nevesítése.

Új parlamenti biztosi intézmény létrehozásának megfontolását kizárólag akkor tartanám indokoltnak, ha a garancia- és kontrollrendszer alkotmányos rendszerében meghatározó változás következne be. Ilyennek tekinteném az ügyészség alkotmányos státuszának megváltozását. Az ügyészség Parlament, illetve Kormány alá rendelésének kérdése, az ügyészség alkotmányjogi helyzete⁶¹¹ értekezésem témájához nem tartozik, így szükségtelen elemezni.

⁶¹⁰ Obtv. 22-25. §

⁶¹¹ Petrétai József: Az ügyészség alkotmányjogi helyzetéről a Magyar Köztársaságban. Magyar Jog, 1997. évi 3. szám
Tóth Mihály: Érvek az ügyészség kormány alá rendelése mellett. Ügyészek Lapja, 1999. évi 6. szám

Egyértelmű, hogy az ügyészi törvényességi felügyelet hatékonyságának egyik meghatározó fundamentuma a kontrollt ellátó szervezetnek az ellenőrzött szervtől való teljes függetlensége. Igazi függetlenségről egyébként is a rendszerváltozástól beszélhetünk csak. 80 évig (1871-1949) jól működött miniszteri alárendeltségben is, viszont nagyon komoly operatív jogosítványokkal.

Ezek, valamint az ő garanciális védelmük hiányában nem sokat tudnának tenni a jogállami büntetés-végrehajtás fenntartásáért, megközelítően sem annyit, mint ma.

Hlavathy Attila a rendszerváltozás utáni ötödik évben már megnyugodva rögzítette, hogy remélhetőleg végleg kikerült az igényesebb jogi gondolkodásból az igazságügyért felelős miniszternek alárendelt „büntetés-végrehajtási főfelügyelő” ötlete, hiszen még laikus szemmel nézve is furcsa optikájú lenne, ha a büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium egyik folyosóját (a büntetés-végrehajtás működtetésével foglalkozó részleget) a minisztérium másik folyosója (a büntetés-végrehajtás törvényességének ellenőrzésével foglalkozó részleg) felügyelné.⁶¹²

Lajtár István e témában nemrég megjelent igen színvonalas monográfiájában határozottan kiáll a független ügyészség mellett, csatlakozva Hlavathy Attila álláspontjához.⁶¹³

D) A büntetés-végrehajtás társadalmi ellenőrzése

A Bv. Kódex 3. §-a szerint „A végrehajtás a bíróság, a büntetés-végrehajtási szervezet, a rendőrség, valamint az e törvényben meghatározott más szervek feladata, a végrehajtásban más szervek és szervezetek is közreműködnek”.

Egyes büntetések, illetve intézkedések sajátosságai azonban a végrehajtásban egyéb szervek közreműködését is szükségessé teszik, amelyek ezáltal elősegítik a végrehajtó szerv munkáját. A büntetés-végrehajtási szervezet a büntetés-végrehajtás feladatának segítése érdekében más, nem állami szervezetekkel és magánszemélyekkel is együttműködik.⁶¹⁴

A Bv. Szervezeti törvény 13. §-ának (1) bekezdése rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet a jogszabályok keretei között együttműködik a fogvatartás

Györgyi Kálmán: Az ügyészség átalakulása. Ügyészek Lapja, 1994. évi 6. szám

Fejes Péter: Az ügyészség az ezredforduló küszöbén. Ügyészek Lapja, 1997. évi 4. szám

⁶¹² Hlavathy Attila: Az ügyészség közjogi státusa és feladatköre. Ügyészségi Értesítő, 1995. évi 1-2. szám, 68. oldal

⁶¹³ Lajtár István: A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2010. 201. oldal. 5-211 p.

⁶¹⁴ Bv. Kódex 20. § (2) bekezdés

körülményeinek figyelemmel kísérésére a szabadulás után a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére, a karitatív tevékenység végzésére, továbbá az egyéb büntetés-végrehajtási feladatok segítésére alakult börtönmissziókkal és társadalmi szervezetekkel, az ilyen tevékenységet ellátó egyházakkal, alapítványokkal és személyekkel.

E szervezetek, alapítványok tevékenységüket a büntetés-végrehajtási intézetekkel kötött együttműködési megállapodás keretében végzik. Amennyiben megszegik az intézet rendjére és biztonságára vonatkozó szabályokat vagy az együttműködési megállapodásban foglaltakat, a bv. szervezet az együttműködési megállapodást megszüntetheti. Az együttműködés módját és kereteit sajnos jogszabály nem rendezi.⁶¹⁵ A gyakorlatban ez már szereptévesztéseket eredményezett, de nyomozások eredményének tönkretételét is. Pl. késő este bement ellenőrizni a bv. intézetbe a szereptévesztő ügyvéd az ott lévő védencéhez a többi nyugovóra tért fogvatartottat is zavarva, társadalmi ellenőrként járt be az egyik ügyvéd olaj-maffiában való részvétellel gyanúsított bűntársához stb. Többször javasoltam – amivel valamennyi NGO képviselője egyet is értett – , hogy szabályozást igényel a látogatás gyakorisága, a fogvatartottakkal való kapcsolattartás módja, a fogvatartás helyére belépés és ott tartózkodás módja és formája, a jogosultság igazolásának módja, a személyiségi jogok védelme, a titokvédelmi előírások betartása és nem utolsósorban az iratbetekintés.

Ellenőrzéseket végezhetnének a bánásmód, elhelyezés, anyagi és egészségügyi ellátás, jogorvoslati jog biztosítása, a társadalmi beilleszkedés elősegítése témában. A bv. intézet vagy rendőrségi fogda székhelyén működő önkormányzatot lenne helyes a tagok megválasztására felkérni. Kizáró okként kellene megfogalmazni a büntetett előéletet, továbbá a jelölttel szemben folyamatban lévő büntetőeljárást (erről valamennyi nyomozó hatóság véleményét előzetesen be kellene szerezni), valamint ha a jelölt hozzátartozóján szabadságelvonással járó büntetést vagy intézkedést hajtanak végre. Meg kell határozni a megbízatás tartalmát, megszűnésének feltételeit, továbbá a bizottsági tagsággal összefüggésben történő bármilyen visszaélés jogkövetkezményeit (büntető, fegyelmi, kártérítési, stb.). Az ellenőrzés tapasztalatairól folyamatosan, intézkedés szükségessége esetén soron kívül tájékoztatni indokolt a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészt, valamint a fogva tartó szerv vezetőjét.

⁶¹⁵ Lajtár István: A büntetés-végrehajtási jogharmonizáció és a végrehajtás külső kontrollja. Ügyészek Lapja, 1997.é vi 5. szám, 69. oldal

Olyan törvényi szintű szabályozás lenne szükséges, amely a személyi szabadságkorlátozásokat érintően a jelenlegi szabályozásnál sokkal több biztosítékkal és – a kontroll működését nem nehezítve – részletesebb szabályozás mentén megnyugtató módon biztosítaná a társadalmi ellenőrzésnek a kontrollrendszeren belüli korrekt elhelyezését. Többen javasolták már konferenciákon és publikációkban is, hogy a civil kontrollnak nemcsak az ellenőrzés, az intézményesített nyilvánosság szerepét kellene betöltenie, hanem a helyi szervekkel segítő, támogató, tanácsadó és közvetítői feladatokat is ellátnia.⁶¹⁶ Előfordult nem egy intézetnél, hogy külön személyt kellett beállítani a különféle NGO-ok fogadására, kalauzolására, kiszolgálására, annyi alkalommal és olyan számban jelentek meg, volt amikor egymás tevékenységét is zavarva. Érdeklődésemre azt a választ kaptam a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságától, hogy 38 ilyen szervezettel van együttműködési megállapodásuk. Megjegyzem, hogy magyarországi látogatásai alkalmával a CPT küldöttség sem fogadott minden NGO-t, csak 4-5-el tárgyalt.

A társadalmi ellenőrzés – amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók közül csak a fogva tartottakat érinti – nyilvánvalóan nem tud megoldani komoly büntető, anyagi, eljárási vagy végrehajtási jogi törvényességi kérdéseket, főként nem azonnal, viszont a problémákat a szakértelemmel rendelkező hatósághoz továbbíthatja. A társadalmi ellenőrzés ezekben – például bonyolultabb összbüntetési kérdésben – nemigen tud szakszerűen állást foglalni, intézkedni meg főként nem. Ugyanakkor viszont mindenkinek, így az elítéltnak is segít, ha jelzi az ügyészi törvényességi felügyeletnek vagy más joghatóságnak. Szerepe elsősorban a büntetés-végrehajtási intézet és a környezet kapcsolatának erősítése, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítése. A társadalmi kontroll nem lehet felügyelet, nem büntető és egyéb hatóság. A felügyelet kifejezés helyett az ellenőrzés a pontos, mert a felügyelet szoros időközönkénti, rendszeres, de a soron kívüli szükség szerinti azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési jogosultságot jelent. Rendszeresen és gyakran jelen kell lenni a felügyelt szervnél és benne lenni a büntető felelősségre vonás folyamatában.

Ez más, mint egy ellenőrzés vagy jogorvoslati fórum. A társadalmi ellenőrzéssel egyébként is azokban az országokban lehet találkozni, ahol a bv. szervezet az ügyészséghez tartozik és az ügyészség operatív és igazgatási bv. feladatokat is ellát. Magyarországon az ügyészség nem ezt, hanem törvényességi felügyeletet lát el a büntetés-végrehajtási

⁶¹⁶ V. ö.: Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 1999. 414-415. oldal

szervektől független joghatóságként. A büntetés-végrehajtás nem azonos a szabadságvesztés végrehajtásával, hanem jelenti a többi nem szabadságelvonással járó büntetés és mellékbüntetés, büntetőjogi intézkedés végrehajtását is. Azokat viszont más-más ágazathoz, minisztériumhoz tartozó, egymástól független szervek végzik, amelyeknél a végrehajtás társadalmi ellenőrzése egyéb gondokat is jelentene.

A fogva tartási helyeket látogató bizottságok tagjaival szemben követelmény a végrehajtó szervektől való függetlenség. A legtöbb országban a bizottság tagjai között van a bv. bíró és az ügyész is. Figyelemmel arra, hogy a kellő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés hozzájárulhat a külső kontroll erősítéséhez, ezért indokolt, hogy a több vitát is kiváltó és garanciális szempontból sem minden tekintetben megnyugtató eddigi, ún. együttműködési megállapodások helyett törvényi szabályozás rendezze a társadalmi ellenőrzés kérdését. Nem csupán az ellenőrzés, az intézményesített nyilvánosság szerepét kell betöltenie, hanem segítő-támogató, tanácsadó és közvetítő feladatokat is elláthatnának a helyi szervekkel. E tevékenység azonban az állami büntetőigény törvény szerinti érvényesülését nem zavarhatja.

E) Nemzetközi ellenőrzés

Az emberi jogok, a fogva tartottakkal való emberséges bánásmód szabályainak megsértése előfordul jogállamban is. Ez ellen minden jogállamnak, valamint az emberi jogok védelmére hivatott nemzetközi szervezeteknek fel kell lépniük. A büntetés és intézkedés végrehajtása nemzetközi kontrolljának fontos részét képezi a kínzás megakadályozására vonatkozó európai egyezmény, az 1987-ben aláírt és 1989-ben bevezetett megelőzést szolgáló látogatási rendszer, amely jelentős mértékben kiegészíti a jellegében eltérő, az emberi jogok európai egyezménye szerint felállított jogvédő fórumot, az Emberi Jogi Bíróságot. A Magyar Köztársaság az egyezményt megerősítő okiratát 1993. november 4-jén helyezte letétbe az Európa Tanács főtítkáránál, amely az egyezmény 19. cikke értelmében három hónap múltán Magyarország tekintetében hatályba lépett. Az Egyezmény kihirdetésére az 1995. évi III. törvénnyel került sor. Az ún. Kínzás Elleni Bizottság (CPT) hazánkban először 1994. november 1. és 14. között és 1999. december 5. és 16. között tett látogatást. „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről” az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet szól. Alkotmányunk 54. §. (2) bekezdése is

tartalmazza a kínzás elleni előírást. A fogva tartottak is, mint minden állampolgár, az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése után egyéni panaszukkal a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhatnak. Ezt az utat az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett „Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről” szóló, Rómában 1950. november 4-jén kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc jegyzőkönyv kihirdetése megnyitotta a büntetés-végrehajtási jog alanyai számára is.

Hazánk európai jogállami integrációja kapcsán számos olyan nemzetközi egyezményhez csatlakozott, amelyek az emberi jogokkal, valamint kifejezetten vagy közvetve a büntetés-végrehajtással, a büntetés-végrehajtási jogviszonyban álló személyek jogi helyzetével, a velük való bánásmóddal kapcsolatosak a fentiekén kívül. Ilyenek még többek között:

- az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából különösképpen a 3., 5., 6., 9. cikk;
- az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. Ülésszakán, 1966. december 16-én elfogadott polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelet (7., 9., 10. cikk különösen);
- a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányához kapcsolódó, a szintén az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által New Yorkban, 1966. december 16-án elfogadott Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1988. évi 25. számú törvényerejű rendelet;
- a gyermek jogairól szóló New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény;
- Párizsban, 1957. december 13-án kelt Európai Kiadatási Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyveinek kihirdetéséről szóló 1994. évi XVIII. törvény;
- Strasbourgban, 1959. április 20-án kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1994. évi XIX. törvény;
- Strasbourgban, 1983. március 23-án kelt, az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezmény kihirdetéséről szóló 1994. évi XX. törvény;
- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XLIV. ülészakán, 1989. december 15-én elfogadott Második Fakultatív Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 1995. évi II. törvény;

- az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4. napján kelt egyezmény tizenegyedik jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1998. évi XLII. törvény.

Ezen egyezmények, illetve az azokat kihirdető jogszabályokat a büntetés-végrehajtási jog forrásainak tekintjük. A vonatkozó nemzetközi normák a belső jog egyéb szabályaival, valamint a büntetés-végrehajtási jog forrásainak érvényesülését segítő hazai irányító eszközökkel (alkotmánybírósági határozatok, a Legfelsőbb Bíróság határozatai, belső utasítások, körlevelek, intézkedések, stb.), továbbá az irányadó nemzetközi ajánlásokkal kiegészülve adják a magyar büntetés-végrehajtási jogalkalmazás kereteit.

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárási jogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését.

Így például az Emberi Jogok Európai Egyezményének ratifikálásával Magyarország – mint az Egyezményt elfogadó valamennyi ország – azt a kötelezettséget vállalta, hogy az Egyezményben meghatározott emberi jogokat olyan tartalommal és módon biztosítja a joghatósága alatt álló személyeknek, ahogyan azt az Egyezmény előírja. Az Alkotmány 7. §-ának (1) bekezdése értelmében a nemzetek közösségében való részvétel alkotmányos követelmény, tehát belső jogunkat úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai érvényesüljenek. Mindezek mellett (és mindezek ellenére) azt is szükséges hangsúlyozni – mint arra többek között már jóval ezelőtt magam is rámutattam -, hogy a létező nemzetközi mérce, a jogharmonizáció azonban nem eredményez „egyenjogot”, nem teremt jogi „uniformizáltságot”. Ahogy nincs Európában egységes büntetőeljárási jog, ugyanúgy nincs egységes büntetés-végrehajtási jog sem.⁶¹⁷ Más kérdés, hogy az egyezmények betartásával, az ajánlások figyelembevételével és bizonyos szabályok adaptálásával mégis szükségszerűen kialakul a büntetés-végrehajtás egyfajta európai modellje.

Belső jogunk és annak alkalmazása, valamint a nemzetközi kívánalmak közötti összhang biztosítását az e körben érvényesülő kontroll is indokolja. A nemzetközi kontroll alapvetően háromféle módon érvényesül. Egyrészt hazánk – mint a nemzetközi

⁶¹⁷ Vóko György: Európai mérce. A büntetés-végrehajtás jogharmonizációs gyakorlata. Börtönügyi Szemle, 1997. évi 4. szám, 12. oldal

egyezmények részes állama – időszakos jelentésekben köteles beszámolni a nemzetközi fórumoknak.

Így például:

- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 40. Cikkének 1. pontja szerint a részes államok kötelezik magukat arra, hogy az Egyezségokmányban elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedéseikről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról jelentéseket terjesszenek elő; az Egyezségokmánynak az adott államra vonatkozó hatálybalépésétől számított egy éven belül, majd ezt követően minden olyan alkalommal, amikor erre a Bizottság felkéri őket;
- a gyermek jogairól szóló Egyezmény 44. Cikkének 1. pontja alapján az Egyezményben részes államok kötelezik magukat az Egyesült Nemzetek Főtitkárának közvetítésével az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedéseikről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról jelentést terjesztenek a Bizottság elé, éspedig az Egyezménynek az adott államra vonatkozó hatálybalépésétől számított két éven belül, majd ezt követően ötévenként;
- a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi Egyezmény 19. Cikkének 1. pontja a részes államoknak előírja, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete Főtitkárának közvetítésével a Bizottsághoz jelentést terjesztenek be az Egyezmény értelmében vállalt kötelezettségeik teljesítését célzó intézkedéseikről az attól számított egy éven belül, mikor az Egyezmény az érintett állam tekintetében hatályba lépett. A továbbiakban az Egyezményben részes államok négyévenként kiegészítő jelentéseket kötelesek előterjeszteni az általuk fogantatosított újabb intézkedéseikről és benyújtani azokat az egyéb jelentéseket, amelyeket tőlük a Bizottság kér.

A nemzetközi kontroll másik – igen hatékony – formája, amikor az egyezményben foglaltak végrehajtásának ellenőrzésére külön nemzetközi ellenőrző szervet hoznak létre, amely a tagállamokban végzett időszakonként visszatérő vagy ad hoc látogatásai útján gyakorol kontrollt.

Ezzel összefüggésben kiemelten szólni kell arról, hogy a Magyar Köztársaság a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések, vagy bánásmód elleni

nemzetközi egyezmény (Kínzás Elleni Egyezmény) részes állama, amelyet hazánkban az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet hirdetett ki. Az Európa Tanács tagállamai 1987. november 26. napján aláírták a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések, vagy bánásmód megelőzéséről szóló Egyezményt (Konvenció), amely az 1995. évi III. törvénnyel került kihirdetésre. A Konvenció I. Fejezetének 1. Cikke létrehozta az Európai Bizottságot (CPT),⁶¹⁸ amely időszakonkénti vagy a körülmények miatt szükség szerinti látogatása révén megvizsgálja a részes államokban a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot abból a célból, hogy szükség esetén a védelmüket megerősítse a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések, vagy bánásmódok ellen.⁶¹⁹

A CPT szerepét vizsgálva Ruzsonyi Péter rámutat arra, hogy a Bizottság nem a nemzetközi szerződés megsértéséből származó jogviták eldöntésére hivatott, hanem elsősorban egy mechanizmus a rossz bánásmód megelőzésére. Célja nem a konfliktus megoldása, hanem elkerülése, feladata nem az államok nyilvános bírálata, hanem az együttműködésen alapuló javaslatok megtétele, annak elősegítése, hogy megtalálják a megfelelő megoldásokat az elfogadható bánásmód megvalósításához. A CPT megvizsgálja a ténybeli helyzetet, a fogvatartás általános körülményeit, az ezt szabályozó normákat, a végrehajtásért felelős személyzet fogvatartottakkal szembeni magatartását, valamint a fogvatartottak szempontjait és panaszait. A tapasztalatokat nem annak alapján értékeli, hogy egy helyzet jogos vagy jogtalan, hanem hogy az kiindulópontja lehet-e olyan tendenciának, illetve bánásmódnak, amelyet a bizottság nemkívánatosnak ítél. Így nemcsak azt vizsgálják, hogy történtek-e tényleges jogsértések, hanem figyelemmel vannak az „okokra” és az „előjelekre” is a jövőbeni lehetséges eseteknél.⁶²⁰

A Kínzás Elleni Egyezmény valamennyi részes államának gondoskodnia kell arról, hogy büntetőjoga szempontjából minden kínzási cselekmény bűncselekménynek minősüljön. Biztosítaniuk kell továbbá azt is, hogy az illetékes szervek haladéktalanul és részrehajlás nélkül vizsgálatot folytassanak le minden olyan esetben, amikor ésszerű indokok állnak fenn annak feltételezésére, hogy joghatóságuk területén kínzási cselekményt

⁶¹⁸ European Committee for the prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

⁶¹⁹ A Kínzás Elleni Egyezmény 1. Cikke meghatározza a kínzás fogalmát. E szerint „Az Egyezmény szempontjából a <kínzás> kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom, vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg, hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közhatalmat ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére, vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”

⁶²⁰ V. ö.: Ruzsonyi Péter: Konvenció. A kínzás ellen. Megelőzés. Bízalom. Börtönügyi Szemle. 1993. évi 4. szám, 92. oldal

követtek el. Annak számára, aki azt állítja, hogy kínzásnak vetették alá, lehetővé kell tenni, hogy panasszal élhessen az adott állam illetékes hatóságánál, amelyek azonnal és részrehajlás nélkül lefolytatják a vizsgálatot.⁶²¹

A Kínzás Elleni Egyezmény megsértését – az élet elleni bűncselekményeken kívül – a következő hivatali bűncselekmények jelenthetik: a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás [Btk. 226. §], a kényszervallatás [Btk. 227. §], a jogellenes fogvatartás [Btk. 228. §], valamint az olyan hivatali visszaélés, amely a fogvatartottakkal való bánásmóddal összefüggésbe hozható [Btk. 225. §]. E bűncselekményeken kívül a bánásmód törvényességét súlyosan sértik a fogvatartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolattal összefüggő korrupciós jellegű bűncselekmények (például a hivatalos személy által kötelességszegéssel elkövetett vesztegetés) is.⁶²²

A kínzás és más törvénytörő bánásmód tilalmát a Btk-n kívül számos más jogszabályban is megfogalmazták.⁶²³

Az Európai Bizottság a legkülönbözőbb foglalkozásokat képviselő független és pártatlan szakértőkből (jogászokból, orvosokból, büntetés-végrehajtási szakemberekből) áll. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága országonként egy-egy tagot négyéves időtartamra abszolút szavazattöbbséggel választ az Egyezményben részes államok jelöltjeiből az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Irodája által összeállított névjegyzék alapján. Megválasztásukat követően a bizottság tagjai államukról „leválnak”. Az európai Bizottság megelőző tevékenysége a részes államok joghatósága alá tartozó, minden fogvatartási helyszínen – például börtönök, fiatalkorúak fogvatartási intézetei, rendőrségi fogdák, katonai laktanyák, elmeorvosintézetek – időszakos vagy eseti látogatásából áll, annak megállapítására, hogyan bánnak a fogvatartottakkal.

⁶²¹ Kínzás Elleni Egyezmény 4., 12., 13. Cikk.

⁶²² V. ö.: Vóko György: A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességéről. Belügyi Szemle. 2000. évi 11. szám 85-97. oldalak

⁶²³ A Bv. tvr. 21. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni;

-a Bv. szervezeti törvény 11. §-ának (3)-(4) bekezdése hangsúlyozza, hogy az intézkedő személy nem alkalmazhat kínzást, kényszervallatást, embertelen vagy megalázó bánásmódot, az erre vonatkozó utasítást köteles megtagadni. A személyi állomány tagja az ilyen magatartás tanúsítóját a cselekmény abbahagyására felszólítani, vele szemben intézkedni vagy az intézkedésre jogosult személynek jelentést tenni köteles. A személyi állomány tagja köteles továbbá megakadályozni, hogy a fogvatartottak egymást bántalmazzák, sanyargassák, vagy egyéb, az emberi méltóságot sértő magatartást tanúsítsanak;

- az Rtv. 16. §-ának (3) bekezdése értelmében a rendőr nem alkalmazhat kínzást, kényszervallatást, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot s felettesének erre vonatkozó utasítását köteles megtartani, az ilyen magatartás tanúsítójával szemben a megakadályozás érdekében intézkedni köteles;

- a Fogdarendelet 1. §-ának (2)-(3) bekezdése kategorikus rendelkezésként mondja ki, hogy a fogvatartás során a fogvatartottal az emberi méltóság tiszteletben tartásával kell bánni. Tilos a fogvatartottat kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni, rajta orvosi kísérletet vagy tudományos vizsgálatot vagy kísérletet még beleegyezésével sem lehet végezni. A fogvatartottak között nem lehet hátrányos megkülönböztetést alkalmazni faj, bőrszín, a nem, a vallás, a politikai vagy bármilyen más vélemény, nemzeti és társadalmi hovatartozás, a születés, a társadalmi vagy bármilyen más helyzet különbsége miatt, stb.

A CPT munkássága az együttműködés („co-operation”), a titkosság, a bizalom (confidentiality) és prevenció négyes talpkövére épül.⁶²⁴

A Konvenció 3. Cikke kimondja, hogy az Európai Bizottság és az érintett szerződő fél illetékes hazai hatóságai együttműködnek a Konvenció alkalmazása céljából. Az államok biztosítani kötelesek az Európai Bizottságnak a feladat végrehajtásához szükséges összes rendelkezésükre álló információt, teljes körű tájékoztatást kell adniuk a közhatalom által szabadságtól megfosztott személyek fogvatartási helyéről, szabad bejutást kell biztosítaniuk a küldöttség tagjainak egyrészt az ország területére, másrészt a fogvatartási helyekre és részükre ezen helyeken szabad mozgást kell biztosítaniuk. Az együttműködés kötelezettség is, ennek megszegése esetén az Európai Bizottság „szankciókat” alkalmazhat: ha az állam nem hajlandó együttműködni vagy visszautasítja a javasolt módosításokat, akkor az Európai Bizottság kétharmados többséggel határozhat az elkészített jelentés nyilvánosságra hozataláról. Az együttműködése a CPT-nek is kötelessége, mivel az elmarasztaló határozat előtt lehetőséget kell biztosítani az érintett államnak álláspontja kifejtésére, továbbá figyelembe kell venni az állam nehézségeit is az ajánlások végrehajtása terén.

Az együttműködés biztosítását szolgálja továbbá az összekötő tisztviselő kinevezése is, amit a Konvenció 15. Cikke kíván meg. Ennek értelmében a szerződés megkötésekor közölni kellett annak az illetékes hatóságnak a nevét és címét, amely a mindenkori kormányhoz címzett közlések átvételére illetékes, valamint a kapcsolattartó személy nevét és címét, akit a szerződő fél kijelölt.⁶²⁵

A titkosság – mint a CPT működésének másik alapelve – vonatkozik a bizottság üléseire (zárt ülés), az ülésekről készített jelentésekre, a látogatásokon nyert értesülésekre, ezekről az államoknak küldött jelentésekre és ajánlásokra, de a bizottság munkájával kapcsolatos egyéb iratokra is. Nyilvános a bizottság éves munkájáról készített jelentés, de abban sem közzétehető bizalmas adatok. A látogatásokról készült jelentést a bizottság akkor teheti közzé, ha ahhoz az érintett állam hozzájárul, vagy azt maga kéri. Bizalmasan szerzett információkat azonban ilyenkor sem lehet közölni, és valamilyen konkrét személyt érintő adatokat is csak akkor, ha ehhez az érdekelt személy hozzájárul vagy olyan módon történik a közlés, hogy a konkrét személyre nem lehet ráismerni. A titkosság azonban nem mehet a

⁶²⁴ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 287. oldal

⁶²⁵ V. ö.: Vókó György: Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. Börtönügyi Szemle, 1998. évi 2. szám. 105. oldal

hatékonyság rovására, csak addig alkalmazható, amíg az együttműködést szolgálja és nem jelent szemhunyasztást a nem megfelelő állapotok felett.

Az együttműködés és a titkosság mellett harmadik fontos elem a bizalom. A kormányok bizalmának elnyerése mellett szükség van a fogvatartási intézmények személyzetének és a fogvatartottaknak a bizalmára is. Ezen a téren elsődleges feladat a megfelelő tájékoztatás a látogatások céljáról, a bizottság feladatának jellegéről és hatásköréről. Fontos, hogy a jogalkalmazók és a fogvatartottakkal kapcsolatba kerülő személyek képzésében is nyújtsanak ilyen irányú ismereteket. A személyzet szempontjából ez azért fontos, hogy ne érezzék a látogatást ellenségesnek, amely eleve vádol, hanem tudatosítani kell a bizottság tevékenységének megelőző jellegét. Az ilyen irányú képzés, továbbá a fogvatartottak jogainak jobb megismerését és így hatékonyabb tiszteletben tartását is elősegítheti. A fogvatartottak tájékoztatása pedig azért szükséges, hogy a látogatás ne keltsen megalapozatlan reményeket, majd pedig csalódást. A fogvatartottakkal történő beszélgetések iránt az is erősíti a bizalmat, hogy az az intézmény képviselőinek ellenőrzése nélkül zajlik.⁶²⁶

Végül a Bizottság látogatásainak, jelentéseinek és ajánlásainak jelentős preventív szerepük is van az adott országokban a törvénysértő bánásmódok megelőzésében. A Bizottság eddigi magyarországi látogatásai jelentős segítséget nyújtottak a fogvatartottakkal szembeni emberséges bánásmódra vonatkozó nemzetközi elvárások teljesítésében, a jogi szabályozás harmonizálásában.

A büntetés végrehajtása feletti nemzetközi kontroll legfőbb szerve az emberi jogok európai vagy strasbourgi bírászkodása, amely kettős rendeltetést tölt be. a felmerülő konkrét panaszok megvizsgálása és elbírálása révén egyrészt értelmezi és ezáltal gazdagítja az Európai Emberi Jogi Egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek anyagát, másrészt kiegészítő szerepet vállal a kezdeményezésre jogosult természetes személyek, szervezetek és egyének csoportjai, valamint a szerződő felek által előterjesztett jogséremlmek orvoslásában. Az emberi jogok védelmének strasbourgi szervei nem jogosultak arra, hogy valamely részes állam jogszabályát, bírósági vagy más hatósági döntését megsemmisítsék. Legfeljebb azt állapíthatják meg, hogy megsértettek valamely, az Egyezmény által védett emberi jogot. Minderre válaszként az érintett állam hatáskörrel rendelkező szervei az Egyezményben vállalt köteleesség teljesítéseként nem mellőzhetik a szükséges korrekciós és reparációs intézkedések meghozatalát.

⁶²⁶ V. ö.: Ruzsonyi Péter: Konvenció. A kínzás ellen. Megelőzés. Bizalom. Börtönügyi Szemle, 1993. évi 4. szám, 93. oldal

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 19. Cikke az Egyezményben foglalt kötelesek tiszteletben tartásának biztosítása céljából felállította az Emberi Jogok Európai Bíróságát.⁶²⁷ Azon fogvatartottak számára, akik úgy érzik, hogy az emberi jogaikban csorbát szenvedtek, az államon kívüli kontrollforum működésével összefüggésben mindenekelőtt az egyéni panasznak van jelentősége, mivel ez közvetlen utat nyit az Emberi Jogok Európai Bíróságához. Az elítélteknek azonban előtte az összes hazai jogorvoslati lehetőséget ki kell meríteniük (a szolgálati felügyeleti panaszt, az ügyészhez fordulást és – amennyiben egybevágó alapról van szó – az alkotmányjogi panaszt is), és a kérelem benyújtására a jogerős határozat meghozatalától számított hat hónapon belül van lehetőség. A letartóztatott személyek panaszai az eddigiekben sok esetben azért nem voltak sikeresek, mert a panasztevők nem éltek korábban az összes belső állami jogvédelmi lehetőséggel. A benyújtott panaszokat a Bírósági Hivatal fogadja, ahol megvizsgálják az elfogadhatóság formai feltételeit (névtelenül megküldött fagy már elbírált beadványokkal nem foglalkoznak) és ha nincs nyilvánvaló formai akadály, elküldi a kérelem nyilvántartásba vételéhez szükséges formanyomtatványt. Ennek visszaérkezése és az ügy nyilvántartásba vétele után következik az érdemi döntés, de még mindig csak az elfogadhatóság kérdésében.

A kérelem egy kijelölt előadó bíróhoz kerül, aki általában ismeri a panaszos államának jogrendszerét. Ha a bíró a kérelmet elfogadhatatlannak tartja, jelentését – véleménye megerősítése végett – háromfős bírói tanácshoz terjeszti, egyébként álláspontjának összegzését az ítélezésre kijelölt valamelyik hétagú kamarához továbbítja. A kérelmet a tanács csak egyhangúlag, a kamara szótöbbséggel minősítheti elfogadhatatlannak, ha azonban a kérelem alaposnak látszik, a kamara azt megküldi a bepanaszolt állam kormányának, amelyet általában az igazságügy-miniszter képvisel.

A kérelem a kamara általi elfogadhatóvá nyilvánítása után a feleknek módjuk van a békés megegyezésre. Megegyezés hiányában az ügyek érdemi vizsgálata a Bíróság négy hétagú kamarájának egyike előtt zajlik, kivételesen fontos elvi kérdésben a Bíróság tizenkét tagú kamarája is határozhat.

A Bíróság ítéleteit szótöbbséggel hozza, melyben megállapítja, hogy megsértették-e az Egyezmény valamelyik pontját, igenlő válasz esetében pedig dönt a kártérítésre kötelezésről is. Az ítélet végrehajtását az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ellenőrzi.

⁶²⁷ 1998. novemberében – az Egyezmény tizenegyedik kiegészítő jegyzőkönyvének elfogadásával – szervezeti reformra került sor, melynek jegyében az Emberi Jogi Bizottság és az Emberi Jogi Bíróság összeolvadásával állandó egységes bíróság jött létre, megszüntetve ezáltal a Bizottság korábbi „quasi ítélezési” funkcióját.

Ennek során vizsgálhatják azt is, hogy az elmarasztalt szerződő állam milyen intézkedéseket tett és hogyan alakította át belső jogát a megállapítotthoz hasonló jogsértések megelőzése érdekében.⁶²⁸

A hazai büntetés-végrehajtási jogszabályok több esetben is nevesítik a fogvatartottak nemzetközi szervezetekhez fordulásának lehetőségét. A Bv. tvr. 36. §-a (1) bekezdésének g) pontja értelmében az elítélt jogosult a büntetés-végrehajtástól független szervhez közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére, a nemzetközi szervezethez küldött levelek nem ellenőrizhetők [Bv. tvr. 36. § (5) bekezdés d) pont].

A Bv. Szabályzat 8. §-a alapján a fogvatartott kérelemmel, illetve panasszal fordulhat a külön jogszabályokban meghatározott nemzetközi szervezetekhez. A levelezés ellenőrzése szempontjából nemzetközi szervezetnek azon szervezetek minősülnek, amelyek tevékenysége az emberi jogok érvényesülésének a vizsgálatára terjed ki.

A Fogdarendelet 4. §-ának (4) bekezdése rögzíti, hogy a fogvatartott biztonsági felügyelet mellett, ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot az ENSZ Emberi Jogok Bizottságával, az Emberi Jogok Európai Bizottságával és Bíróságával, a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzésére alakult Bizottság tagjaival, továbbá a magyar jogszabályok által az emberi, állampolgári jogok védelmére feljogosított szervezet tagjaival.

A büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kilépés, valamint a büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól szóló 44/2007. (IX. 19.) IRM rendelet 4. §-ának c) pontja értelmében hivatalos vagy szolgálati ügyben eljáró személynek minősül a fogvatartás körülményeivel foglalkozó nemzetközi szervezet megbízott képviselője.

A javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendelet 48. §-ának (5) bekezdése szerint lehetőséget kell teremteni arra, hogy az emberi jogok védelmére feljogosított szervezet tagja a fiataikorúval felvehesse a kapcsolatot.

Ugyanez a lehetőség biztosított az idegenrendészeti őrizetben, valamint az őrzött szálláson lévőknek is, stb.

A CPT jelentéseiből és ajánlásaiból kitűnően különösen a következő fő területekre tér ki:

⁶²⁸ Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény – tizenegyedik jegyzőkönyvvel módosított – 35-46. Cikke

- figyelmet fordít minden olyan állításra, amely a fogvatartottakkal való rossz bánásmóddal kapcsolatos,
- megfigyeli az intézményen belül uralkodó légkört („the prevailing climate within an establishment”), fontosnak tartják a személyzet és a fogvatartottak közötti konstruktív légkört, a megfelelő kommunikációt (a konfrontáció helyett),
- különösen releváns a CPT mandátuma szempontjából a túlszűfoaltság kérdése, leszögezve, hogy a túlszűfoaltság egy bizonyos szintje önmagában is megvalósíthatja az embertelen és megalázó bánásmódot,
- döntő fontosságú a fogvatartottak számára biztosított programok, tevékenységek (munka, tanulás, sport),
- fontos a zárkán kívül töltött idő, különösen az előzetesen letartóztatottakat fogvatartó intézményekben,
- kiemelt jelentőségű a szabadlevegőn tartózkodás, kivétel nélkül valamennyi fogvatartott tekintetében,
- a megfelelő higiénés követelményeket, a fürdési és toalett-használati lehetőségek elérhetőségét vizsgálják,
- a külvilággal való jó kapcsolatot, ideértve a családdal, barátokkal való levelezést, telefonálást, látogatásokat, mindezek rugalmas rendszerét,
- különös figyelmet fordítanak a sajátos csoportok problémáira, úgy mint a nők, a fiatalok és a külföldiek,
- ellenőrzik a fogvatartottakkal szemben alkalmazott kényszerítő eszközök használatát, az azt követő orvosi vizsgálat elvégzését és mindezek dokumentálását,
- fontos a hatékony jogorvoslat, a kérelem előterjesztésének lehetőséget biztosítani független hatósághoz, továbbá a rendszeres látogatások, ellenőrzések független hatóság által,
- fontos érdek, hogy a fegyelmi eljárás megfelelően szabályozott legyen, külön figyelmet fordítanak a veszélyes fogvatartottakra, a magánelzárás fenytés hatálya alatt állókra, a fogvatartottak közötti erőszak jelenségére, a különleges biztonságu körletekre („high security units”), az életfogytig tartó és a hosszú tartamú szabadságvesztést töltőkre,
- kiemelt vizsgálati terület a fiatalok bebörtönzötték helyzetének vizsgálata,
- átfogóan vizsgálja a CPT az egészségügyi szolgáltatásokat, az ahhoz való hozzáférés lehetőséget, beleértve az orvoshoz jutást, a megfelelő ellátást, a prevenciót

(ideértve a szűrővizsgálatok kérdését, az öngyilkosság és az erőszak megelőzését), a szakmai függetlenséget,

- a CPT hangsúlyozza a személyzet képzésének kiemelt fontosságát, a tréningek szervezését a kommunikációs képességek fejlesztésére, mely az emberi méltóság tiszteletén alapul.

E felsorolás a teljesség igénye nélkül készült azzal a további megszorítással, hogy csak a büntetés-végrehajtási intézeteket érintő szakterületekre terjed ki. Nem érinti a rendőrségi fogdákat, a fiatalok javítóintézteit, a polgári egészségügyi intézményeket, amelyeknél szintén figyelembe kell venni az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló ajánlást. A CPT az Európai Emberi Jogi Bíróság esetértelmezéseiből, illetve a gyakorlati tapasztalataiból indul ki.

A jól működő európai mechanizmus mintájára az ENSZ is kidolgozott egy megelőzést segítő szervezetet. Természetesen teljesen eltérőre sikerült az európaiktól, hiszen az ENSZ több, különféle berendezkedésű országból tevődik össze. Az ENSZ 2002. december 18-án megtartott 25. közgyűlésén az A/RES/57/199. számú határozattal elfogadták a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni Egyezmény⁶²⁹ fakultatív kiegészítő jegyzőkönyvét.

A jegyzőkönyv Preambuluma többek között emlékeztet az Emberi Jogok Világkonferenciájának azon állásfoglalására, mely szerint a kínzás megszüntetésére irányuló erőfeszítéseknek mindenekelőtt a megelőzésre kellene koncentrálniuk, ami a fogvatartási helyek rendszeres látogatásának kiépítését igényli. Fel kell állítani egy Megelőzési Albizottságot.

A Megelőzési Albizottság tevékenységét az ENSZ Alapokmányának keretei között végzi, annak céljai és elvei alapján, a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódra vonatkozó ENSZ szabályokra figyelemmel. Tevékenységét a bizalom, a pártatlanság, az egyenlőség, az egyetemesség és a tárgyilagosság elve vezérli. Tagjai a szerződő felek által jelöltek közül – titkos szavazás útján – választott magas erkölcsi értékkel bíró személyek, akik bizonyított szakmai tapasztalatokkal rendelkeznek az igazságszolgáltatás területén, különösen büntetőjogi, büntetés-végrehajtási vagy rendészeti szakágban, vagy olyan területeken, ahol a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmód jelentőséggel bír.

⁶²⁹ Az Egyezményt az ENSZ Közgyűlése XXXIX. Ülésszakán fogadta el, Magyarország részéről a megerősítő okirat a letétbe helyezése 1987. augusztus 15-én megtörtént, az Egyezmény 1987. június 26-án lépett hatályba, Magyarországon az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet hirdette ki.

A jegyzőkönyv 4. cikkének 2. pontja értelmében a szabadságelvonás fogalma magában foglalja a fogvatartás és a szabadságvesztés bármely formáját, továbbá a személynek olyan köz vagy civil fogvatartási létesítményben történő elhelyezését, amelyet az érintett tetszés szerint nem, csak bírói, közigazgatási vagy más hatósági döntés alapján hagyhat el.

A Megelőzési Albizottság látogatásokat tesz a 4. Cikk szerinti helyszíneken és javaslatokkal él a szerződő felek irányában a szabadságuktól megfosztott személyek védelmével kapcsolatban a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen. Együttműködik mindazon nemzetközi, regionális és nemzeti intézményekkel, amelyek a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni védelem erősítésén dolgoznak.

A Megelőzési Albizottság szükség esetén tanácsokat és segítséget ad a szerződő felek részére a nemzeti megelőző mechanizmusok felállításához, közvetlen – szükség esetén bizalmas – kapcsolatot tart fenn a nemzeti megelőzési mechanizmusokkal, képzéseket és technikai segítséget nyújt részükre. A szerződő feleknek ajánlásokat tehet annak érdekében, hogy erősítsék a nemzeti megelőző mechanizmus kapacitását és megbízatását a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni védelemben (jegyzőkönyv 11. Cikk).

Annak érdekében, hogy a Megelőzési Albizottság elláthassa a 11. cikkben meghatározott mandátumát, a szerződő felek vállalják, hogy:

- a) területükön fogadják a Megelőzési Albizottságot és engedélyezik a jelen jegyzőkönyv 4. Cikk szerinti fogvatartási helyszínekhez való hozzáférést;
- b) minden lényeges információt közölnek a Megelőzési Albizottsággal, amelyet a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni védelem erősítése érdekében elfogadható szükségletek és intézkedések értékeléséhez igényelhet;
- c) előmozdítják és megkönnyítik a Megelőzési Albizottság és a nemzeti prevenció mechanizmusok közötti kontaktusokat;
- d) megvizsgálják a Megelőzési Albizottság javaslatait és a lehetséges végrehajtási intézkedésekről párbeszédet folytatnak (jegyzőkönyv 12. Cikk).

A látogatásokon – melyeket a Megelőzési Albizottság legalább két tagja végez – szükség esetén a tagok kíséretében az ENSZ emberi jogi főbiztosa és az ENSZ nemzetközi bűnmegelőzési központja által tett javaslatok alapján összeállított szakértői névjegyzékből választható szakértők is részt vehetnek. A névjegyzék összeállításakor az érintett államok

legfeljebb öt nemzeti szakértőt javasolhatnak. Amennyiben az érintett szerződő fél ellenzi a kijelölt szakértő látogatáson való részvételét, a Megelőzési Albizottság új szakértőt javasolhat.

A szerződő felek kötelesek együttműködni a Megelőzési Albizottsággal.

Annak érdekében, hogy a Megelőzési Albizottság elláthassa mandátumát, a szerződő felek vállalják, hogy engedélyezik/biztosítják:

a) a jegyzőkönyv 4. Cikke szerinti fogvatartási helyszíneken lévő személyi szabadságuktól megfosztott személyek létszámára vonatkozó információkhoz való korlátlan hozzáférést, úgyszintén a helyszínek számához és elhelyezkedésükhöz való hozzáférést;

b) ezen személyekkel való bánásmódra vonatkozó mindeninformációhoz való korlátlan hozzáférést, továbbá a fogvatartásuk körülményeire vonatkozó információkat;

c) a fogvatartási helyekre, azok felszereléseire, illetve berendezéseire vonatkozó minden információhoz való korlátlan hozzáférést;

d) a lehetőséget a szabadságuktól megfosztott személyekkel történő tanúk nélküli személyes interjúk készítésére, szükség esetén tolmács segítségével vagy más olyan személy közreműködésével, akiről a Megelőzési Albizottság feltételezi, hogy lényeges információkat szolgáltathat;

e) a látogatandó helyszínek és a megkérdezendő személyek megválasztásának szabadságát (jegyzőkönyv 14. Cikk).

A szerződő felek kötelesek együttműködni a Megelőzési Albizottsággal, melynek részleteit a jegyzőkönyv 14. Cikke tartalmazza. A meghatározott fogvatartási helyszínek meglátogatása ellen kifogást emelni csak olyan nemzetvédelmi, közbiztonsági ok, természeti katasztrófa, sürgős és elháríthatatlan indok, illetve a meglátogatandó helyszínen lévő súlyos zavargás miatt lehet, amelyek átmenetileg megakadályozzák az ilyen látogatások lefolytatását. Ezen körön kívül eső vészhelyzetre a szerződő fél nem hivatkozhat a látogatás elleni kifogásként.

A jegyzőkönyv 16. Cikke alapján a Megelőzési Albizottság ajánlásait és megállapításait bizalmasan közli a szerződő féllel és – amennyiben azt jelentősnek ítéli – a nemzeti prevenciós mechanizmussal. A fakultatív jegyzőkönyvhöz való csatlakozás egy CPT tagállam részére azt jelenti, hogy az adott területen érvényesülő nemzetközi kontroll gyakorlatilag megduplázódik. Ez azon túl, hogy a tagállam számára szükségszerűen többlet-feladatot és megfelelési kényszert jelent, vélhetően alapvetően új kihívással nem

jár. Ehhez képest azonban már tartamilag is újszerű kihívást eredményez a nemzeti prevenciók mechanizmusok megteremtésével összefüggő elvárás.

A jegyzőkönyv 18. Cikke alapján a szerződő feleknek biztosítaniuk kell a nemzeti prevenciók mechanizmusok és azok személyi összetételének függetlenségét. Megfelelő lépéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ezen mechanizmusok rendelkezzenek a megkívánt képességekkel és szakmai ismeretekkel. Igyekezniük kell a nemi egyensúly fenntartására és az országban található etnikai és kisebbségi csoportok képviselőinek biztosítására. A szerződő feleknek garantálniuk kell továbbá a kontroll működéséhez szükséges forrásokat.

A nemzeti prevenciók mechanizmusok számára a szerződő feleknek minimálisan a következő hatásköröket kell biztosítaniuk:

a) A 4. Cikk szerinti fogvatartási helyszíneken a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmód időszakos vizsgálatát azzal a céllal, hogy amennyiben szükséges, erősítsék a kínzással és az embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szembeni védelmüket;

b) ajánlások tételét az illetékes hatóságok részére azzal a céllal, hogy javítsák a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot és megelőzzék a kínzást és más embertelen vagy megalázó büntetéseket;

c) javaslatok és megállapítások tételét a hatályos jogszabályok vagy a jogszabálytervezetek tekintetében (jegyzőkönyv 19. Cikk).

Az ENSZ nemzeti prevenciók mechanizmus az olyan szabadságelvonásokra is kiterjed, amelyek kívül esnek a hazai gyakorlatban. Ilyenek például a polgári pszichiátriai intézetben történt elhelyezések. Ezeket a CPT látogatja saját szakértőivel megelőző tevékenysége keretében.

Az új nemzeti kontroll – annak összetételére, a vonatkozó elvárásaira, a tárgyi (pénzügyi különösen) és személyi feltételek hiányára tekintettel – nehezen telepíthető a meglévő kontrollrendszer bármelyik eleméhez is. Ezt igazolja, hogy nincs is sorban állás érte. Az Európában eddig aláírt országok közül a legtöbb az ombudsmanhoz csatolta. Természetesen csak az anyagi eszközökkel lehetséges ez. A szakirodalomból olvashatóan a legtöbb helyen komoly gondok vannak a beindulással kapcsolatban. A fakultatív jegyzőkönyv aláírása – másokhoz hasonló – véleményem szerint a hazai garancia és kontrollrendszer és egyben az érintett hatóságok, szervek számára igen nagy kihívás.

Nálunk a törvényesség már van azon a szinten, hogy csak a „papíron létező”, s nem előírászerűen működő szervet nem tud tolerálni.

A jogállami biztosíték és ellenőrző rendszerhez lehet sorolni a belső ellenőrzést is. Ahány végrehajtó vagy végrehajtásban közreműködő szerv van, annyi fajta belső ellenőrző rendszer működik. Ebbe beleértendő nemcsak a pénzügyi, hanem a szakmai ellenőrzés is, ami lehet rendszeres, időszakos, sőt akár folyamatos is. Az utóbbi időkben sajnos nem kapott kellő figyelmet hazánkban. Nem lehet rajta takarékoskodni, nem szabad elhanyagolni, mert az előbb-utóbb súlyos következményekhez vezethet. A kormányzati és belső működési módjai a naplók vezetésének egyszerű ellenőrzésétől a helyszínek gondos és aprólékos látogatásáig terjedhetnek, ideértve az intézmények vezetésének és a fogvatartottak kezelésének valamennyi aspektusát. Kormányzati szerveknek rendszeresen vizsgálni kell a büntetés-végrehajtási intézeteket, hogy ellenőrizze; a nemzeti és nemzetközi jogi normáknak és a jelen szabályok rendelkezéseinek megfelelően működtetik-e azokat.”⁶³⁰

Fontos, hogy a felügyeleti vizsgálatok megállapításait haladéktalanul közöljék az illetékes hatóságokkal és bocsássák azokat a többi érdekelt fél rendelkezésére is.⁶³¹

Sajátos a Független Rendészeti Panasztestület jogállása.

2008. január 1. napjától a rendészeti jogalkalmazás során elkövetett alapjogsértések vizsgálatára az Rtv.-t módosító 2007. évi XC. törvény létrehozta a Független Rendészeti Panasztestületet (Testület).⁶³² A Testület a jogalkotói szándék szerint más európai uniós tagállamokban vizsgálatot végző független szervekhez, köztük elsősorban a brit Független Rendőrségi Panaszbizottsághoz (Independent Police Complaints Commission) hasonlóan a rendőrségi szervezeti hierarchiába nem illeszkedő, munkavégzése során nem utasítható, tevékenységét külső befolyástól mentesen végző szerv. A Testület öt tagját az Országgyűlés Rendészeti és Emberi Jogi Bizottságának együttes javaslatára az Országgyűlés minősített többséggel, a jelenlévők kétharmadának szavazatával választja.⁶³³ A Testület elnökét tagjai közül maga választja. A szervezeti és személyi függetlenséget emellett a tagokkal szemben támasztott személyi és összeférhetetlenségi követelmények, a tagok megbízatásának határozott időre (hat évre) szóló tartama, az ismételt kinevezés tilalma szolgálja, valamint tevékenységének széles

⁶³⁰ Rec(2006)2. ajánlás 92. szabály

⁶³¹ V. ö.: Rec(2006)2. ajánlás 92. szabály magyarázata

⁶³² A 2007. évi XC. törvény az Rtv-t 6/A-6/C. §-sal, valamint 92-93/B. §-sal egészítette ki.

⁶³³ 10/2008. (II. 28.) OGY határozat

körü nyilvánossága biztosítja. A Testület titkársága szervezetileg az Országgyűlés hivatalába tartozik, elhelyezéséről és működésének feltételeiről az Országgyűlés elnöke és a pénzügyminiszter gondoskodik.

A Testület a rendőrségtől felvilágosítást kérhet, a szükséges iratokba betekinthez, a rendőrség helyiségeibe – az országgyűlési biztosra vonatkozó szabályok szerint – beléphet. A hozzá benyújtott panaszokat megvizsgálva állásfoglalást ad ki az alapvető jogok konkrét ügyben való megsértéséről, amelynek alapján a panaszt az országos rendőrfőkapitány bírálja el. Az országos rendőrfőkapitány határozatának meghozatalát követően a Testület állásfoglalását honlapján közzéteszi. Az országos rendőrfőkapitány határozatával szemben közvetlen bírósági felülvizsgálatnak van helye.

Figyelemmel arra, hogy a Testület hatásköre az Rtv. IV., V. és VI. fejezetében meghatározott kötelezettség megsértése, rendőri intézkedés és annak elmulasztása, kényszerítő eszköz alkalmazása miatti alapjogsérelemre terjed ki, így akár a rendőrség által fogvatartott személy szabadságkorlátozásának végrehajtásával összefüggő új kontrollként is értelmezhető lenne. A Testület munkáját természetesen csak hosszabb idő elteltével lehet megítélni, a működésére vonatkozó szabályokra is figyelemmel azonban többek véleménye szerint olyan hatékony jogvédelmi szerep betöltése aligha várható tőle, amely révén a büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere új önálló elemének lehetne tekinteni. Közelebb áll a belső ellenőrzéshez, függetlenségről aligha lehet beszélni, de fizetésüket az államtitkári fizetés harmadában határozták meg, és lényeges, hogy kitől kapják.

Ha minél gazdagabb, sokrétűbb a jogállami biztosítérendszer, a büntetés-végrehajtás kontrollja, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az elszenvedett jogsérelmek orvoslást nyernek, s az esetleges törvénysértések megelőzésre kerülnek. A kellő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés hozzájárulhat a külső kontroll erősítéséhez, annak szükségszerű része is a világon. Felhívja az általa feltárt hiányosságokra a rendszer intézkedési jogosultsággal rendelkező szereplőinek, illetőleg a közvéleménynek a figyelmét.

A bv. bíró dönt az elé került, az „asztalára helyezett”, hatáskörébe utalt kérdésekben. Az állampolgári jogok az országgyűlési biztos az állampolgári jogok biztosításával; a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzés, valamint a Független Rendészeti Panasztestület a jogok biztosításával, sérelmek orvoslásával foglalkozik. Az ügyészi törvényességi felügyelet ezzel is, azonban emellett – egyedüli garanciális

szervként – a kötelességek teljesítésével, ennek megkövetelésével is, azonban mások jogainak tiszteletben tartásával. A jogok kötelességekkel járnak.

Tehát az ideális, jó megoldás, ha a büntetés-végrehajtást, ha az egész büntető felelősségre vonást övező garancia- és kontrollrendszer minél gazdagabb, sokrétűbb. Mindegyik más-más szempontból, tapasztalatokkal, szakértelemmel, jogkörrel, intézkedési lehetőségekkel segíti elő a jogállam, a törvényességi, hatékonysági követelmények teljesítését, egyik sem pótolhatja vagy helyettesítheti a másikat.

XV. FEJEZET

AZ EURÓPAI – BENNE A MAGYARORSZÁGI – BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSI GYAKORLATRÓL AZ EURÓPAI MINIMUM KÖVETELMÉNYEK TELJESÍTÉSE TÜKRÉBEN

Az Európai Emberi Jogi Bíróság a fogvatartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek növekvő tömege, valamint a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megakadályozására létrehozott Európai Bizottság (CPT) által a fogvatartottakkal való bánásmódról kiadott normák meghatározó szerepet játszottak a megvalósított fejlődésben. A társadalom, a bűnözés elleni küzdelem szempontjai, a büntetéskiszabási gyakorlatok és a kutatások fejlődésére, az Európa Tanács új tagállamokkal való bővülése jelentősen megváltoztatták a büntetés-végrehajtási intézetek működtetésének és a fogvatartottak kezelésének kontextusát. A büntetés-végrehajtási szabályokat egyértelműen kell megfogalmazni, mivel a közvélemény nyomása ténylegesen könnyen ahhoz vezethet, hogy ennek a sebezhető kategóriának az alapvető jogai megsérülnek. A büntetés-végrehajtási szabályok az Emberi Jogok Európai Egyezményének deklarált alapvető értékeken alapulnak; maguk a szabályok és gyakorlatok igen jelentős változáson mentek keresztül Európában.

Az európai büntetés-végrehajtási szabályok új verzióját tartalmazó 2006. évi 2. számú ajánlás elismeri az Emberi Jogok Európai Bíróságának és a CPT-nek a közrehatását is. Ezek a dokumentumok „zsinórmérték”-ül szolgálnak az Európa Tanács tagállami számára a CPT mandátuma alá tartozó területeken, és a főbb elvi irányvonalakat meghatározzák. A Bizottság működésének kezdetétől fogva az adott évben végzett munkája alapján összefoglaló éves jelentéseket készít, amelyekben gyakran érdemi kérdéseknek külön fejezetet szentel. Az évek során az egyes látogatásokról készült jelentésekből, az éves összefoglaló jelentésekből, az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatából kikristályosodott azon elvárások köre, melyek minimumkövetelményeknek tekinthetők a szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni bánásmóddal kapcsolatban. A kiadott standardoknak köszönhetően minden egyes részes állam

valamennyi illetékes hatósága megismerkedhet az elvárásokkal, saját működését ezeknek megfelelően módosíthatja, ezekhez közelítheti, igazíthatja.

A Bizottság a differenciálást több szempont mentén hajtja végre. Különbséget tesz fogvatartási helyszín (rendőrségi fogda, börtön, pszichiátriai intézet), fogvatartott személy (fiatalkorúak, nők), és az ezekhez kapcsolódó általánosabb területek (egészségügyi ellátás, képzés, továbbképzés) között. Mindig szem előtt tartja az úgynevezett ultima ratio alapelvét, amely szerint a szabadságvesztésnek a legutolsó sorban alkalmazandó intézkedésnek kell lennie. Ez az alapelv a börtönnépesség legalacsonyabb szinten tartását célozza. Az alapelvnek a fontossága a börtönök túlnépesedéséről és a börtönbüntetés inflálódásáról szóló (99)22 ajánlásban is elismerésre került. Ez az ajánlás annak szükségességét hangsúlyozza, hogy csak a legsúlyosabb bűncselekményekkel kapcsolatban folyamodjanak szabadságvesztés büntetéshez. Az ultima ratio alapelvet az elítélt vagy el nem ítélt előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak fogvatartásának szűkítését eredményező módon kívánatos alkalmazni. Másfelől alaposan meg kell vizsgálni az elítélés előtt a fogvatartás alkalmazásának elkerülését megengedő, alternatív szankciók lehetőségét. A tagállamoknak bizonyos bűncselekmények depönalizálásának, vagy akképpen való átminősítésének lehetőségét is kívánatos lenne megvizsgálniuk, hogy azok a továbbiakban ne legyenek szabadságvesztéssel büntetendők.

A (2006)2 Ajánlás hangsúlyozva, hogy a szabadságvesztés büntetések végrehajtása és a fogvatartottakért való felelősségvállalás biztonsági, biztonságossági és fegyelmi követelmények figyelembe vételét is szükségessé teszi, amely egyidejűleg olyan fogvatartási feltételeket szavatol, amelyek nem sértik az emberi méltóságot és építő jellegű elfoglaltságokat és olyan elbánást biztosítanak, amelyek lehetővé teszik a fogvatartottak társadalomba történő visszailleszkedésének előkészítését.

Fontos, hogy a tagállamok tovább aktualizálják és tartsák tiszteletben büntetés-végrehajtási politikájuk közös alapelveit, amelyeket inkább a végrehajtó szervek „belső szabályozásába, mint a nemzeti törvényekbe” kívánatos beépíteni, amennyiben elismerik, hogy az utóbbiak az Európa Tanács különböző tagállamaiban eltérő formákat ölthetnek. A „belső jog” meghatározás azért jött létre, hogy ne csak a nemzeti parlament által elfogadott elsődleges törvényeket foglalja magába, hanem minden más, törvényen alapuló

szabályozást vagy rendeletet, vagy akár a bíróság iránymutatást jelentő gyakorlatát is, amennyiben ezeket a jogrendszerek elismerik.

A közös alapelvek megtartása erősíti a nemzetközi együttműködést ezen a területen.

Tudomásul véve azokat a mélyreható társadalmi változásokat, amelyek két évtized során jelentős fejlődést váltottak ki Európában a büntetőjog területén;

ismételten megerősítették az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának azon ajánlásaiban foglalt normákat, amelyek a büntetés-végrehajtási politika és gyakorlat specifikus aspektusaira vonatkoznak, különösen pedig a börtönökben folyó oktatásról szóló R(89)12 ajánlást; a fertőző betegségek és különösen az AIDS ellenőrzésének büntetés-végrehajtási és kriminológiai aspektusairól, a börtönegészségüggyel kapcsolatos problémákról szóló R(93)6 Ajánlást, a szankciók és intézkedések alkalmazásáért felelős személyi állományról szóló R(97)12 Ajánlást, a büntetés-végrehajtás környezetében megvalósuló egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól szóló (98)7 Ajánlást, a börtönök zsúfoltságáról és a börtöninflálódásról szóló R(99)22 Ajánlást, a feltételes szabadságra bocsátásról szóló Rec(2003)22. Ajánlást, az életfogytiglanra ítélték és más hosszú büntetést töltő elítélteknek a büntetés-végrehajtás általi kezeléséről szóló Rec(2003)23 Ajánlást.

„A szabadságelvonnással sújtott személyekre rótt korlátozásokat a szükséges legkisebb mértékűre kell szorítani és azoknak a kiszabásuk alapjául szolgáló törvényes célokkal arányosnak kell lenniük.”⁶³⁴ Ez a szabály az alkalmazható korlátozó intézkedések határát húzza meg. Erre mondhatjuk, hogy „eddig és nem tovább”. A büntető anyagi jogi szabályozásnál pedig az, hogy „ennyi is elég volt”. Az arányosság általános elvének a végrehajtási jellegű korlátozásban zsinórmértékül kell szolgálnia.

Az anyagiak hiánya nem igazolhatja, miszerint valamely tagállam a fogvatartási körülményeket úgy kapja, ami már sérti a fogvatartottak alapvető jogait. Az ún. „börtönélet” természetesen sohasem lehet a szabad társadalomban való élettel azonos, ha a normalizálás elve alapján az életfeltételek a lehető legjobban közelednek a kinti élethez.

„Minden egyes fogvatartást úgy kell kezelni, hogy az megkönnyítse a szabadságuktól megfosztott személyeknek a szabad társadalomba történő visszatérését.” A

⁶³⁴ Rec(2006)2. Ajánlás 3. Szabály

már elítélt vagy nem elítélt előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak egyszer majd visszatérnek a szabad társadalomba, a börtönéletet is ennek a ténynek a figyelembe vételével kell megszervezni. A fogvatartottakat jó testi és mentális egészségben kell tartani, lehetőséget kell kapniuk a munkára és a tanulásra.

Kik tekintendő fogvatartottnak Európában? A terminológia országonként különbözik. Fogvatartási intézménynek például a munkatáborok is. Az új európai börtönszabályok 10.3 és 4. Szabálya elismeri, hogy az előzetes letartóztatásban lévő, vagy elítélés folytán szabadságuktól megfosztott személyeken kívül más kategóriába sorolt, például az ország területén jogellenesen tartózkodó külföldiek a nemzeti törvényi rendelkezések szerint szintén fogva tarthatók büntetés-végrehajtási intézetekben. A szabályokat azokra is alkalmazni kell, akik bár nem tartózkodnak valamely bv. intézet kerítésén belül, adminisztrációs szempontból mégis a börtönnépességhez tartoznak. Így az eltávozási engedélyben részesültek vagy a bv. intézeteken kívüli tevékenységekben résztvevők.

Ez a szabály azokra a helyzetekre is vonatkozik, amikor (például a börtönök zsúfoltsága miatt) azokat a személyeket, akiket a jelen szabály szerint börtönben kellene elhelyezni átmenetileg, más létesítményekben, például rendőrkapitányságokon vagy más helyiségekben tartanak fogva, amelyeket szabad akaratukból nem hagyhatnak el. Természetesen a nem börtönökben való fogvatartásnak a legvégső megoldásnak kell lennie a lehető legrövidebb időtartamban, valamint az adott helyiségekért felelős hatóságoknak mindent el kell követniük a jelen szabályokban meghatározott normák alkalmazása, továbbá nem megfelelő kezelés esetén elégséges kárpótlás (reparáció) biztosítása végett.

A 13. szabály előírja, hogy az európai börtönszabályokat pártatlanul, különösen a nemet, a fajtát, a bőrszínt, a nyelvet, a vallást, a politikai vagy bármely más véleményen, nemzeten vagy társadalmi eredeten, a nemzeti kisebbséghez tartozáson, a vagyonon, a születésen, vagy bármely más állapoton alapuló, minden hátrányos megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni.

Tehát megtiltja az indokolatlan okon alapuló, mindenféle hátrányos megkülönböztetést. Ebben a tekintetben a szabály kényszerítő pontossággal megtartja az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Európai Egyezménye 12. Jegyzőkönyvének szóhasználatát. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a formális egyenlőség elvének minden

körülmények között érvényesülnie kell, különösen, amikor az elv alkalmazása tényleges egyenlőtlenséggel járna. A sebezhető személyek kategóriáinak védelme nem jelenti a hátrányos megkülönböztetés valamilyen formáját, az csak egyes fogvatartottak speciális szükségleteinek kielégítését célzó kezelési formákat jelent.

A gyakorlatról reális képet nyújtó CPT tevékenységeinek alapját természetesen a nemzetközi szervezetek, különösen az Egyesült Nemzetek Szervezetének instrumentumai, de elsősorban az Európa Tanács, utóbbi évtizedben az Európai Unió Alapokmányának megfelelő cikkei alapján kibocsátott ajánlások és határozatok képezik. Ha az utóbbiak tárgya a Bizottság mandátumának hatálya alá tartozó kérdés, a dokumentumok létrehozása szinte kivétel nélkül a CPT közreműködésével történik. A fontosabb dokumentumokat a mellékletet képező külön jegyzék tartalmazza „Nemzetközi egyezmények, határozatok, ajánlások, jogszabályok” cím alatt.

1. Fogvatartás a rendőrség által

A CPT a rendőrség által fogvatartott személyek vonatkozásában három jognak tulajdonít kiemelt jelentőséget: az érintett személy azon jogának, hogy a választása szerinti harmadik személyt (családtag, barát, konzulátus) értesíthesse fogvatartásáról; az ügyvédhez/védőhöz jutáshoz való jogot; és azt a jogot, hogy a választása szerinti orvos általi megvizsgálást kérje (a rendőrhatóságok által hívott orvos által végzett bármilyen vizsgálaton felül).⁶³⁵ A CPT véleménye szerint, ezek a jogok három alapvető garanciát képeznek a fogvatartottakkal szembeni bántalmazás ellen, amelyek alkalmazása a szabadságelvonás legelejétől fogva kívánatos, attól függetlenül, milyen az elnevezése az adott jogrendszerben („előállítás”, letartóztatás, stb.).

Kívánatos, hogy a rendőrség által fogvatartásba vett személyeket kifejezetten és haladéktalanul tájékoztassák jogaikról. Ezen kívül, az utóbbi bármelyik jog gyakorlásának késleltetésére a hatóságok számára az igazságszolgáltatás folyamatosságának megóvása céljából biztosított bármely lehetőséget egyértelműen meg kell határozni, és a késleltetés időtartamát szigorúan korlátozni kell.

⁶³⁵ Ez a jog a későbbiekben a következők szerint került átfogalmazásra: az orvoshoz jutáshoz való jog, ide értve azt a jogot, hogy ha a fogvatartott kívánja, a választása szerinti orvos vizsgálja meg (a rendőrhatóságok által hívott orvos által végzett bármilyen vizsgálaton felül)

Különösen az ügyvédhez jutáshoz, és a rendőrség által hívott orvos által végzett vizsgálaton kívüli, más orvos általi vizsgálatához való jogot illetően, lehetőleg minden késedelmet el kell kerülni ezen jogok gyakorlásában olyan rendszerek révén, amelyek az illetékes szakmai szervezetekkel való egyetértésben előre összeállított listák alapján lehetővé teszik kivételesen ügyvédek vagy orvosok kiválasztását.

Az említett jogok garantálása a Bizottság álláspontja szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni durva bánásmód elleni fő biztosítéknak tekinthető.

Ebből eredően a fogvatartás kezdetétől fogva biztosítani kell érvényesülésüket (néhány kivételes helyzettől eltekintve), függetlenül attól, hogy az adott jogrendszer milyen módon, milyen formába öntve szabályozza őket. A Bizottság ezt azért tartja különösen fontosnak, mert tapasztalatai alapján a szabadságtól való megfosztás megtörténtét közvetlenül követő időszakban a legnagyobb a megfélemlítés és a pszichikai, valamint a fizikai bántalmazás veszélye.⁶³⁶ A szabadságuktól megfosztott személyek jogainak megléte mit sem ér akkor, ha az érintettek nem tudnak azok létezéséről. A joguk érvényesítésének lehetőségét azáltal lehet a leginkább biztosítani a szabadságuktól megfosztott személyek számára, hogy őket valamennyi jogukról az általuk beszélt nyelven tájékoztatják, különös tekintettel az említett három jogra. Annak érdekében, hogy ez a tájékoztatás minden esetben megtörténjen, a Bizottság azt ajánlja, hogy a rendőrség által őrizetbe vett személynek a fogvatartás kezdetén egy formanyomtatványt adjanak át, mely az őt érintő valamennyi jogot szisztematikus felsorolásban tartalmazza. Ezt követően meg kell kérni az érintettet, hogy írjon alá egy nyilatkozatot, melyben elismeri, hogy jogairól megfelelő tájékoztatásban részesült.⁶³⁷ Az említett megoldások könnyen kivitelezhetők, kevés anyagi ráfordítást igényelnek, mégis hatékonyak. Mindezekén túl jogszabályok útján pontosan szabályozni és határidő tűzésével korlátozni szükséges a hatóságok valamennyi olyan lehetőségét, melyek esetén az igazságszolgáltatás érdekeinek védelmében késleltethetik valamely fogvatartotti jog vagy jogok gyakorlását.

Az ügyvédhez jutás lehetősége a már említett tapasztalatok alapján különösen nagy jelentőséggel bír a fogvatartás kezdeti időszakában, hiszen alapvetően biztosítékkul szolgálhat a durva bánásmód megelőzésére. Már a lehetőség pusztá megléte is eltérítheti

⁶³⁶ 6. Éves Jelentés 15. pont

⁶³⁷ 6. Éves Jelentés 16. pont

szándékuktól a durva bánásmódot alkalmazni szándékozókat, mi több, egy ügyvéd megfelelően képzett arra, hogy a már megtörtént bántalmazásokkal szemben hivatalos úton, az arra illetékes szerveknél tegye a szükséges lépéseket, hatékonyan képviselje a szabadságától megfosztott, bántalmazott személy érdekeit. Ahhoz, hogy ez a jog a lehető leghatékonyabban érvényesülhessen, megfelelő lépéseket kell tenni annak érdekében, miszerint azon szabadságuktól megfosztott személyek, akik anyagi helyzetüknél fogva nem tudják kifizetni az ügyvédi honoráriumot, szintén részesülhessenek jogi védelemben. Az ügyvédi képviselethez való jog magában kell, hogy foglalja az ügyvéddel való kapcsolattartás jogát, az ügyvéddel történő négy szemközti beszélgetéshez való jogot, csakúgy, mint a jogot ahhoz, hogy az ügyvéd jelen legyen valamennyi kihallgatás alkalmával. Természetesen ez nem akadályozhatja a rendőrséget abban, hogy sürgős esetben a fogvatartottat ügyvédje távollétében kihallgassa, továbbá abban sem, hogy a nyomozás menetét akadályozó, a nyomozást hátráltató ügyvédet a helyszínről eltávolítsa és helyettesítéséről gondoskodjon.⁶³⁸ A Bizottság ugyanakkor elismeri⁶³⁹, hogy egyes esetekben az igazságszolgáltatás védelme érdekében szükséges késleltetni a szabadságától megfosztott személy és az általa választott ügyvéd kapcsolatba lépésének időpontját. Ez természetesen nem eredményezheti az ügyvédhez jutás jogának teljes figyelmen kívül hagyását a kihallgatás teljes időtartama alatt. Ilyen esetekben egy független, a rendőrség törvényes érdekeit feltételezhetően nem veszélyeztető ügyvéd jelenlétéről kell gondoskodni mindaddig, amíg a késleltetés okai az egyedi eset körülményeit mérlegelve fennállnak. A Bizottság 12. Éves Jelentésében azt is hangsúlyozza, hogy az ügyvédi képviselethez való jog nem kizárólag a gyanúsítottakat illeti meg, hanem valamennyi olyan személyt is, akit a rendőrségre beidéznek, akár csak ha tanúként is.⁶⁴⁰ A Bizottság több helyütt⁶⁴¹ is megemlíti, hogy a részes államok közül néhány vonakodik teljes egészében elfogadni a CPT ajánlásait a rendőrégi őrizetben tartott személyekkel szembeni durva bánásmód megelőzésére szolgáló biztosítékok tekintetében, különösen az ilyen személyek számára az őrizetbe vétel kezdetétől biztosítandó ügyvédhez jutás jogával kapcsolatosan. A 12. Éves Jelentés szerint egyes országokban ez a jog csupán az őrizetben eltöltött meghatározott

⁶³⁸ 12. Éves Jelentés 41. pont

⁶³⁹ 6. Éves Jelentés 15. pont

⁶⁴⁰ 12. Éves Jelentés 41. pont

⁶⁴¹ 6. Éves Jelentés 1. pont, valamint 12. Éves Jelentés 41. pont

időtartam elteltét követően illeti meg a szabadságától megfosztott személyt, míg máshol a jog csak a vádemelést követően éled fel.

Kíváncsú, hogy a rendőrség által fogvatartottak ügyvédhez jutáshoz való jogában legyen benne az ügyvédekkel való kapcsolatfelvétel, és az ügyvéd általi látogatásokhoz való jog is (mindkét esetben olyan feltételek között, amelyek szavatolják a megbeszélések bizalmas jellegét); hasonlóképpen elvben az a jog is, hogy az érintett részesülhessen abban a lehetőségben; az ügyvéd jelen legyen a kihallgatásokon.

A rendőrségi őrizetbe vett személy számára hivatalosan elismert jogot kell biztosítani egy orvoshoz. Más szavakkal a Bizottság véleménye szerint minden esetben késedelem nélkül orvost kell hívni a letartóztatott személy kérelmére.⁶⁴² Az intézkedést végrehajtó rendőröknek az említett kérelemmel kapcsolatosan nincs mérlegelési jogkörük. A jog továbbá magában kell, hogy foglalja a szabadságától megfosztott személy orvosi vizsgálatához való jogát, mely vizsgálatot az általa kiválasztott orvos végzi el. A fogvatartás során végzett valamennyi orvosi vizsgálatot a rendőrség szolgálati állománya tagjainak halló- és különösen látótávolságán kívül kell fogantatosítani, hacsak az egyedi eset körülményeire tekintettel az orvos maga nem kérelmezi ennek ellenkezőjét. Mindezek mellett fontos biztosítéknak tekinthető, hogy az orvosi vizsgálatok eredményeit, a fogvatartott személy releváns állításaival és a vizsgálatot végző orvos következtetéseivel együtt hivatalos formában dokumentálni kell, és elérhetővé kell tenni a fogvatartott és ügyvédje számára.⁶⁴³

Az őrizetbe vett személy számára fogva tartásának kezdetétől biztosítani kell azon jogot, hogy fogva tartásáról harmadik személyt értesíthessen. A Bizottság természetesen ebben az esetben is elfogadja, hogy az egyedi eset körülményeinek figyelembe vételével bizonyos alkalmakkor, a nyomozás és az igazságszolgáltatás érdekeinek védelmében, e szabály alól a hatóságok tehetnek kivételt.⁶⁴⁴ Ugyanakkor e kivételeket pontosan szabályozni szükséges, meg kell határozni a jogosultság korlátozásának megengedhető leghosszabb időtartamát, és megfelelő biztosítékokat kell felállítani a visszaélések megakadályozása érdekében.

⁶⁴² 12. Éves Jelentés 42. pont

⁶⁴³ 2. Éves Jelentés 38. pont

⁶⁴⁴ 12. Éves Jelentés 43. pont

A Bizottság véleménye szerint a szabadságuktól megfosztott személyek rendelkezésére álló alapvető biztosítékokat nagyban erősítené, ha egyetlen pontos, és mindenre kiterjedő őrizeti (fogvatartási) napló tartalmazná az adott fogva tartottra vonatkozó valamennyi feljegyzést és adatot (mikor vették őrizetbe és milyen okból, mikor ismertették vele jogait, mikor beszélt ügyvédjével, az étkezések időpontja, a kihallgatások időpontja, az átszállítások és a visszaszállítások időpontja, a befogadáskori és a később keletkezett külsérelmi nyomok és keletkezésük lehetséges okainak leírása, az esetleges mentális zavarok megnevezése, stb.).⁶⁴⁵ Számos okból szükséges lehet a szabadságától megfosztott személy sajátkezű aláírása vagy hiányának magyarázata az ilyen feljegyzések mellett, továbbá fontos, hogy az érintett ügyvédje szabadon hozzáférhessen valamennyi feljegyzéshez.

A fent említett három jog érvényesülésének és biztosításának kérdésén kívül a rendőrségi őrizettel kapcsolatosan a Bizottság részletesen foglalkozik még a kihallgatások rendjével és a rendőrségi zárkákban és fogdáknak fellelhető körülményekkel. A 2. Éves jelentés ajánlásai alapján egyértelmű szabályoknak vagy útmutatásoknak kell leírnia a nyomozási szakban fogatosított rendőrségi kihallgatások menetét, részletes szabályait. Mindenképpen pontos szabályozás szükséges az alábbi témakörökben: a fogva tartott és kihallgató személy tájékoztatása a kihallgatáson részt vevő személyek személyazonosságáról (nevük és/vagy létszámuk ismertetésével), a kihallgatás megengedett leghosszabb időtartama, a kihallgatás közben tartható szünetek és pihenők, a kihallgatás lebonyolításának megengedett lehetséges helyszínei, a fogva tartottnak állva kell-e részt vennie a kihallgatáson, kábítószer vagy alkohol befolyásoló hatása alatt álló személyek kihallgatásának rendje. Ugyanezen pontban a Bizottság megjelöli, hogy a kihallgatásról készült jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell a kihallgatás megkezdésének és befejezésének pontos időpontját, illetve valamennyi, a fogva tartott vagy bármely más jelen lévő személy által tett kérelmet. A hangfelvétel készítését a Bizottság a durva bánásmód elleni újabb fontos biztosítéknak tekinti, amely az eljáró hatóság számára is számos egyéb előnnyel járhat.⁶⁴⁶ Ez a megoldás a kihallgatási eljárás teljes és autentikus rögzítését eredményezi, így nagyban elősegíti a bántalmazáson alapuló eljárásokban a felderítés pontosságát. Ez

⁶⁴⁵ 12. Éves Jelentés 40. pont

⁶⁴⁶ 2. Éves Jelentés 39. pont

pedig mind a rendőrségi fogva tartás ideje alatt bántalmazott személy, mind a pszichikai nyomásgyakorlás vagy a fizikai bántalmazás elkövetésével vádolt rendőr érdekeit szolgálja. A Bizottság éppen ezért örömmel tapasztalja, hogy egyre több országban vezetik be a fogvatartott személyek kihallgatásának elektronikus úton történő rögzítése gyakorlatát.⁶⁴⁷ A kihallgatás szakértői feladat, melyhez speciális képzésre van szükség annak érdekében, hogy az a szabályoknak megfelelően játszódjon le. Ehhez mindenekelőtt arra van szükség, hogy a kihallgatás célját kristálytiszta módon meghatározzák. Ez a cél nem lehet más, mint hogy a hatóságok pontos, megbízható információkhoz jussanak, melyek segítséget nyújtanak az adott eset felderítésében. A cél tehát nem a beismerő vallomás kicsikarása egy olyan személytől, akiről a rendőrök már eleve azt feltételezik, hogy bűnös. Az évek folyamán a bizottság számos fogva tartottal beszélt számos országban, akik a fizikai vagy a pszichikai megfélemlítés vagy bántalmazás megdöbbentő eseteiről számoltak be. Ezeket a tőlük beismerő vallomást kicsikarni szándékozó rendőrök követték el a kihallgatások alkalmával.⁶⁴⁸ Magától értetődő, hogy az a büntető igazságszolgáltatási rendszer, amely a legfontosabb bizonyítéknak a beismerő vallomást tartja, ösztönzi a nyomozásban részt vevő személyeket, s gyakran nyomást is gyakorol rájuk az eredményesség elvárásával, hogy fizikai vagy pszichikai erőszakot alkalmazzanak a gyanúsítottal szemben. A Bizottság több alkalommal, több országban megfélemlítést célzó kihallgató helyiségeket talált, melyek falait teljesen feketére mázolták, és a bennük elhelyezett spotlámpákat a kihallgatandó személy számára fenntartott székre irányították.⁶⁴⁹ A Bizottság véleménye szerint az ilyen megoldások megengedhetetlenek. Ahhoz, hogy egy kihallgató szobát megfelelőnek lehessen tekinteni, különböző kritériumoknak kell megfelelnie az adott helyiségnek. Ilyen módon a szobának legyen megfelelő szellőzése, megvilágítása, fűtése, és a kihallgatáson részt vevő valamennyi személy számára ugyanolyan stílusú és kényelmű széket kell biztosítani. A kihallgatás vezetője nem foglalhat el uralkodó pozíciót (például emelvényen elhelyezett szék) a kihallgatottal szemben. Bizonyos államokban a bizottság olyan esetekkel találkozott, amikor a fogva tartott személy szemét bekötözték a kihallgatás alatt. A küldöttségek számos, egymásnak gyakran ellentmondó magyarázatot kaptak a rendőröktől ezzel a gyakorlattal kapcsolatosan. Az évek alatt összegyűjtött információk

⁶⁴⁷ 12. Éves Jelentés 36. pont

⁶⁴⁸ 12. Éves Jelentés 35. pont

⁶⁴⁹ 12. Éves Jelentés 37. pont

alapján a Bizottság számára világos, hogy számos, ha nem valamennyi esetben a fogva tartott személyt ezért kötik be, hogy később ne tudja azonosítani az őt bántalmazó hivatalos személyt. A Bizottság véleménye szerint még azokban az esetekben is, amikor nem történik bántalmazás a kihallgatott személy szeméinek bekötése az elnyomó intézkedések egy formájának tekintendő, melynek megítélése azonos az adott személy pszichikai bántalmazásával. Éppen ezért a 12. Éves Jelentésében a Bizottság kijelenti, hogy a rendőrségi őrizetben tartott személy szemének bekötése teljes mértékben elfogadhatatlan és tilos. Ugyanebben a jelentésében a Bizottság azon elvárásának ad hangot, mely szerint a börtönben fogvatartott személyek rendőrség általi pótlólagos kihallgatása szükségszerűen esetleges, és a durva bánásmód megelőzésének kiindulópontjára figyelemmel az ilyen kihallgatásokat szerencsésebb lenne a börtönben, mintsem a rendőrség épületében fogatosítani. E szerint az ilyen személyek visszaszállítása csak akkor engedélyezhető, ha elkerülhetetlen és feltétlenül szükséges. Sajnos az sem szokatlan a Bizottság számára, hogy a fizikai bántalmazásra alkalmas, gyanús tárgyakat talál a rendőrségi épületekben, mint például fabotokat, seprűnyeleket, baseballütőket, fémpálcákat, elektromos-kábel darabokat, késeket. Nem egy alkalommal az ilyen tárgyak jelenléte vezette a delegációkat arra a következtetésre, hogy az ilyen helyszíneken fogva tartott személyeket megfenyegették, vagy bántalmazták. A rendőröktől hallott gyakori magyarázat e tárgyak jelentésére, hogy azokat a gyanúsítottaktól foglalták le és bizonyítékként kívánják felhasználni. Az a tény azonban, hogy ezek a tárgyak minden esetben jelöletlenek és gyakran rejtett zugokban (például függöny mögött) találunk rájuk, csak szkepticizmust ébreszt az ilyen magyarázatok tekintetében. A feltételezések kialakulásának megelőzése végett bizonyítékként lefoglalt tárgyakat minden esetben az előre meghatározott módon, pontosan meg kell jelölni, dokumentálni kell őket, és elhelyezésükről a kifejezetten erre a célra rendszeresített raktárhelyiségben kell gondoskodni.⁶⁵⁰

A rendőrségi őrizetnek relatíve rövid tartamúnak kell vagy legalábbis kellene lennie, továbbá csak kivételes esetben szabadna engedélyezni az előzetes letartóztatás rendőrségi fogdáiban történő fogatosítását.⁶⁵¹ A rendőrségi záraknak ezen alapszabályokból következően meghatározott, olykor a börtöncelláktól eltérő

⁶⁵⁰ 12. Éves Jelentés 39. pont

⁶⁵¹ 12. Éves Jelentés 47. pont

követelményeknek kell megfelelniük. Röviden összefoglalva valamennyi zárkának tisztának és a benne elhelyezett fogva tartottak számára igazodóan megfelelő méretűnek kell lennie, továbbá megfelelő megvilágítással és szellőzéssel kell rendelkeznie. Mindezek felett a zárkákban pihenésre alkalmas bútorzatot kell elhelyezni, és az éjszakára bent tartott személyek számára tiszta matracot és takarót kell biztosítani, lehetőséget kell nyújtani a tisztálkodásra, jó állapotban lévő, tiszta mellékhelyiség használatára és az állandó ivóvízhez jutásra. A szabadságuktól megfosztott személyek számára megfelelő időközönként ételt kell biztosítani, beleértve legalább napi egy teljes étkezést: valamit, ami kiadósabb és táplálóbb, mint egy szendvics.⁶⁵² A 24 óránál tovább fogva tartott személyek számára legalább napi egy óra szabadlevegőn tartózkodást kell biztosítani.⁶⁵³ Bonyolult kérdésnek tekinthető annak meghatározása, hogy pontosan mekkora egy megfelelő méretűnek tekinthető rendőrségi zárka. A kérdés megválaszolásakor a szakértőnek számos tényezőt kell figyelembe venniük. A Bizottság véleménye szerint a nehézségek ellenére mégis rendkívül fontos lenne egy pontos, szigorú szabályozás ezen a területen. Álláspontjuk szerint egy egyszemélyes zárka esetében az alábbi paraméterek tekinthetők elfogadhatónak: 7 négyzetméter alapterület, minimum 2 méter távolság szemben álló falak között és legalább 2,5 méteres belmagasság.⁶⁵⁴ A Bizottság által meglátogatott számos rendőrségi fogvatartási intézmény nem felelt meg az említett minimum-követelményeknek. A gyakorlatban a mai napig túl gyakran fordul elő, hogy a bírósági meghallgatás előtt egy-két napig túlzsúfolt, szellőzetlen, nem megfelelő megvilágítással és berendezéssel rendelkező zárkákban helyezik el a fogvatartottakat, nem biztosítanak számukra megfelelő lehetőséget a mellékhelyiség használatára, valamint a tisztálkodásra és a pihenésre.⁶⁵⁵

A Bizottság a fogva tartással kapcsolatos minimum-követelmények felállításakor egymástól elkülönülten kezeli a rendőrségi fogdában végrehajtott és a börtönben végrehajtott szabadságelvonás kérdését. Ennek fő oka, hogy a rendőrségi őrizet fő szabály szerint jóval rövidebb időtartamú, mint a jogerősen elítélt személyek szabadságtól való megfosztása. Ugyanakkor számos országban, így Magyarországon is előfordult – ha nem is általános gyakorlatnak tekinthető –, hogy az előzetesen letartóztatott személyeket is

⁶⁵² 2. Éves Jelentés 42. pont

⁶⁵³ 12. Éves Jelentés 47. pont

⁶⁵⁴ 2. Éves Jelentés 43. pont

⁶⁵⁵ 12. Éves Jelentés 47. pont

rendőrségi zárkában helyezik el, bár a Bizottság szerint ez nem kívánatos, sőt egyenesen megszüntetendő gyakorlat. (Magyarország az 1998. évi XIX. törvénnyel kivételesen kétszer 15 nappal meghosszabbítható 30 napban maximálta a rendőrségi fogdában elhelyezést, ami a 2005. január 1-e előtt állapothoz képest nagy előrelépés).

Fontos garanciát jelent a rendőrségi fogvatartás időtartama alatti bánásmód miatt tett panaszok kivizsgálására független mechanizmust működtetni.⁶⁵⁶

A CPT fenntartásait fejezte ki egyes országokban megfigyelt azon gyakorlattal kapcsolatban is, amely szerint az egyes operatív (kábitószér, szervezett bűnözés, terrorizmus elleni) szolgálatoknak a rendőrség épületén belül az érintett szolgálat által fenntartott, saját fogvatartási körletük van. A Bizottság úgy véli, hogy ezt a gyakorlatot meg kell szüntetni, olyan különálló rendőri testület által fenntartott központi fogdakörlet ellenében, akik a fogvatartottak őrzésére és ellátására irányuló, specifikus képzést kaptak. Ez kétségkívül igen áldásos lenne a bántalmazás megelőzése szempontjából. Az operatív szolgálatoknak a külön fogda fenntartásától való mentesítése kezelési és logisztikai előnyökkel is járhat.

A CPT úgy véli, hogy a rendőrség által fogvatartottak számára biztosított alapvető garanciák szilárdabbá válnának (a rendőrségi tisztviselők munkája pedig könnyebbé lenne), ha egységes és teljes nyilvántartást vezetnének a fogvatartásról, amelyet minden egyes fogvatartottról külön nyitnának. A nyilvántartásba be kellene vezetni az adott személy fogvatartásának minden aspektusát, és a vele szemben hozott minden intézkedést is (a szabadság elvonásának időpontja és az intézkedés indoka(i); az érintett jogairól történő kioktatásnak időpontja; sebesülésre utaló jelek, elmezavar jelei, stb.; az az időpont, amikor a hozzátartozókat/a konzulátust és az ügyvédet értesítették, és az az időpont, amikor felkeresték a fogvatartottat; az étkezések időpontja; kihallgatási időtartam(ok); az átszállítás vagy a szabadon bocsátás időpontja, stb. Egyes kérdésekben (például a fogvatartott személyes tárgyai; az a tény, hogy a fogvatartottat kioktatták jogairól, és azokat érvényesítette, vagy azokat nem kívánta érvényesíteni) meg kell követelni az érintett aláírását, és, ha szükséges, meg kell magyarázni az aláírás hiányát. Végül, a fogvatartott ügyvédjének betekintést kell biztosítani a fogvatartásról készített nyilvántartásba.

⁶⁵⁶ 2. Éves Jelentés 41. pont

Kíváncsi, hogy a rendőrség által fogvatartott személyek a kívánt időpontban tudják természetes szükségleteiket tiszta és illendő (méltó) körülmények között elvégezni, és megfelelő helyiségek álljanak rendelkezésre és tisztálkodásukhoz. A fogvatartottaknak rendes időpontban kell ételmet kapniuk, ide értve a legalább napi egyszeri teljes étkezést (vagyis az egy szendvicsnél tartalmasabb ételmet).⁶⁵⁷

A rendőrség általi fogvatartás viszonylag rövid időtartamú (vagy legalábbis annak kellene lennie). A rendőrségi fogdáknak a fogvatartás körülményeinek bizonyos elemi feltételeket ki kell elégíteniük.

Minden rendőrségi fogdának tisztának és ésszerű méretűnek⁶⁵⁸ kell lennie, az abban elhelyezhető személyek számára figyelemmel, a fogdákat megfelelő (vagyis, a pihenőidőszakokon kívül olvasáshoz elegendő) világítással kell ellátni; lehetőleg a záraknak természetes megvilágítással kell rendelkezniük. Ezen kívül, a zárakat úgy kell berendezni, hogy lehetővé tegyék a pihenést (például egy rögzített széssel vagy paddal), és azokat a személyeket, akiknek az éjszakát fogvatartásban kell eltölteniük, tiszta matraccal és takaróval kell ellátni. A rendőrség által fogvatartott személyeknek illő körülmények között megfelelő WC-hez és tisztálkodási lehetőségekhez kell jutniuk. Bármikor ivóvízhez és megfelelő időpontokban ennivalóhoz kell jutniuk, de értve a napi legalább egyszeri teljes (vagyis, az egy szendvicsnél tartalmasabb) étkezést. A rendőrség által 24 órán át vagy hosszabb időtartamban fogvatartott személyek számára, amennyire lehetséges, szabad levegőn való napi mozgási lehetőséget kell biztosítani.

A CPT küldöttségei által meglátogatott számos helyiség nem felel meg ezeknek a minimális szabályoknak. Ez különösen sérelmes azon személyek számára, akik később bíróság előtt jelennek meg; igen gyakran előfordul, hogy azt követően visznek személyeket bíró elé, hogy egy vagy több napot töltöttek az előírt normáknak nem megfelelő, és nagyon piszkos zárakban, anélkül, hogy pihenni, helyesen táplálkozni, vagy mosakodni tudtak volna.

2. A büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottakról

⁶⁵⁷ A CPT azt is nyomtatékosan javasolja, hogy a rendőrség által 24 vagy ennél több órára fogvatartott személyek számára, amennyiben lehetséges, szabad levegőn végzett testmozgást is biztosítsanak.

⁶⁵⁸ A rendőrségi fogdák méretét illetően 1. és 2. Összefoglaló jelentés (CPT/Inf (92)3) 43. bekezdését is.

Bevezetésül hangsúlyozni kell, hogy a CPT-nek számos kérdést kell megvizsgálnia börtönlátogatásai alkalmával. Nyilvánvaló, hogy külön figyelmet szentel a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak őrszemélyzete általi bántalmazására vonatkozó minden állításnak. A CPT mandátumába tartozik ezen kívül azonban a büntetés-végrehajtási intézetben lévő fogvatartási körülmények minden aspektusának vizsgálata is. A bántalmazás számos olyan formában megjelenhet, aminek nem eltökélt akarat, hanem inkább a szervezési hiányosságok vagy az anyagi források elégtelensége az oka. Az intézeti élet általános minősége következésképpen a CPT számára igen fontos. Az ottani életminőség igen nagymértékben a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak számára kínált tevékenységektől, továbbá a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak és a személyi állomány közötti együttes kapcsolatok állapotától függ.

A CPT igen nagy figyelmet szentel az intézetben uralkodó légkörnek. A büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak és a személyi állomány közötti építő jellegű kapcsolatok elősegítése – a konfliktusos kapcsolatokkal ellentétben – lehetővé teszi a büntetés-végrehajtási környezettől elválaszthatatlan feszültség enyhítését és ebből adódóan az ehhez esetleg kötődő erőszakos cselekmények és bántalmazás lehetőségének érezhető mérséklődését. Röviden, a kommunikáció és a segítség szellemének együtt kell járnia a felügyeleti intézkedések érvényesítésével. Ez a hozzáállás távolról sem veszélyezteti a biztonságot, inkább erősítheti azt.

A zsúfoltság kérdése közvetlenül a CPT mandátumába tartozik. A börtönön belüli minden szolgálat és tevékenység érintetté válik, ha a büntetés-végrehajtási intézetnek több büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottat kell befogadnia, mint az a létszám, amelyre létrehozták. Az általános életminőségben a zsúfoltság megérezteteti hatását, még hozzá jelentősen. Ezen kívül, a büntetés-végrehajtási intézet, vagy egyik részlege zsúfoltságának foka olyan mértékű lehet, hogy az már önmagában is embertelen vagy megalázó bánásmódot jelent.

A jelenség szűkös és a higiéniai követelményeknek nem megfelelő elhelyezést eredményez, továbbá a magánélet és a magánszféra teljes és tartós hiányát, a zárkán kívüli tevékenységekre való lehetőségek csökkenését, túlterhelt egészségügyi szolgálatot, növekvő feszültséget és a fogvatartottak, valamint a fogvatartottak és börtönszemélyzet közötti egyre gyakrabban előforduló erőszakos viselkedést von maga után. Ez a lista a

Bizottság véleménye szerint több mint aggasztó. Az 1996. évben tett látogatásai alapján a Bizottság 7. Éves Jelentésében ismételten rávilágít az európai börtönök túlszűfolttségének veszélyeire. A Bizottság szerint a probléma különösen a vizsgálati fogságban tartott személyek számára kialakított létesítményekben és körletekben tekinthető súlyosnak, bár számos államban a börtönrendszer egészét jellemzi. A probléma megoldására több országban új börtönöket építettek, ám a maga részéről a Bizottság nem látja eredményre vezetőnek ezt a megoldást.⁶⁵⁹ A tény, hogy egy állam oly sok állampolgárát szabadságvesztés büntetéssel sújtja, nem magyarázható pusztán a bűnözési ráta magas szintjével, részben felelős érte mind a végrehajtó hatalom, mind az igazságszolgáltatási rendszer. Ilyen körülmények között nem kínál megfelelő megoldást a problémára, ha egyre több és több pénzt ölnek a „börtönállamba”. Ehelyett szükséges lenne a vizsgálati fogság intézményének újraszabályozása, az alkalmazott büntetőpolitika átgondolása és megreformálása, és új, nem szabadságelvonással járó büntetési nemek kialakítása és alkalmazása. Bizonyos országokban a problémát új büntetőpolitika bevezetésével kívánják csökkenteni. Ennek keretében különböző eszközök segítségével csökkentették a szabadságvesztés büntetésre ítélt személyek számát, a kiszabott büntetések időtartamát, s ennek köszönhetően határozott lépést tettek afelé, hogy kezelhető szinten tartsák a börtönnépességet. A túlszűfolttség problémája az 1990-es évek közepére olyan méreteket öltött, hogy szükségesnek látszott egy európai együttműködési rendszer kiépítése a kérdés kezelésére. A Bizottság 1997-ben ezért a legmesszebbmenőig örömmel fogadta, hogy a munkálatok kezdetüket vették a CDPC⁶⁶⁰ keretei között. A Bizottság 7. Éves Jelentésében kijelentette: reméli, hogy a szervezet következtetései és munkájának eredményei prioritást kapnak az európai államok büntetőpolitikájában. Felül kell vizsgálni inkább az előzetes fogvatartásra és a büntetéskiszabásra vonatkozó jogszabályokat és gyakorlatokat, továbbá a szabadságvesztésen kívüli büntetések rendelkezésre álló skáláját. Ezt a megoldást javasolja a Miniszteri Bizottság R(99)22 számú ajánlása a börtönök túlszűfoltságáról és a szabadságvesztés büntetés inflálódásáról.

A megfelelő foglalkoztatási programok megléte a szabadságuktól megfosztott személyek számára, akár tárgyalásukra várnak, akár jogerősen szabadságvesztésre ítélték,

⁶⁵⁹ 7. Éves Jelentés 14. pont

⁶⁶⁰ European Committee on Crime Problems

alapvető fontossággal bír. A CPT megállapította, hogy Európában sok előzetes házban a tevékenységek rendkívül korlátozottak. A program kialakításakor a büntetés-végrehajtási intézetek vezetőinek szem előtt kell tartaniuk az ember alapvető mozgásigényét, a fogvatartott figyelme lekötésének és oktatásának, továbbképzésének fontosságát. Ahhoz, hogy egy ember embernek érezhesse magát, szüksége van arra, hogy idejét hasznosan tölthesse. Ehhez járulhat hozzá a büntetés-végrehajtási intézet megfelelő foglalkoztatási lehetőségek biztosításával. A fogva tartottakat nem szabad hetekig vagy akár hónapokig tétlenségben hagyni, zárkákba bezárni, különös tekintettel azok általános állapotára. E helyett a Bizottság ajánlásai alapján biztosítani kell számukra, hogy a nap jelentős részét (minimum 8 órát) zárkáikon kívül tölthessék, változatos és szocializációjuk szempontjából hasznos elfoglaltságokkal töltve el ezt az időszakot.⁶⁶¹ Fontos továbbá, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeknek rendszeresen lehetőségük legyen a szabad levegőn tartózkodni. A Bizottság a szabad levegőn tartózkodás minimális napi időtartamát egy órában állapítja meg, és kiemeli, hogy erre kivétel nélkül valamennyi fogvatartottnak lehetőséget kell biztosítani.⁶⁶² Természetesen a büntetés-végrehajtási intézeten belül erre a célra kialakított területnek megfelelő méretűnek kell lennie, és lehetőleg védelmet kell nyújtania az időjárás viszontagságaival szemben. A fogvatartottak számára biztosítandó lehetőségek közül itt kell még megemlítenünk a külvilággal való kapcsolattartás kérdését is. A szabadságvesztés büntetés kiszabásának célja nem pusztán a bűncselekményt elkövető és ezért bíróság által jogerősen elítélt személyek elkülönítése a társadalomtól. Hasonlóan fontos az a cél, hogy a társadalom „megtévedt” tagját visszavezessék a „helyes útra”. Amennyiben a fogvatartottat büntetése időtartamáig teljes mértékben elkülönítik a külvilágtól, csökken az esélye annak, hogy büntetése letöltését követően komolyabb nehézségek nélkül visszailleszkedjen a társadalomba. A teljes izolációt lazábbá teszi, ha nem szakítja meg a baráti, és ami talán még fontosabb, a családi kapcsolatokat, kötelekeket. Ezért mindenekelőtt lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a fogvatartott ápolhassa, tarthassa fenn említett kapcsolatait. Mindezek fényében a Bizottság hangsúlyozni kívánja a kapcsolattartás fontosságát, legyen az személyes találkozás, távbeszélőn történő kommunikáció vagy levelezés. Különösen fontos lehet ennek lehetővé tétele azon

⁶⁶¹ 2. Éves Jelentés 47. pont

⁶⁶² 2. Éves Jelentés 48. pont

fogvatartottak esetében, akiknek családja távol él a fogvatartás helyszínétől. Előfordulhat, hogy a családtagok ilyen esetben önhibájukon kívül nem tudják rendszeresen meglátogatni szabadságától megfosztott rokonukat, ezért a Bizottság véleménye szerint ezekben az esetekben a szabályozást rugalmasabban kell kezelni.⁶⁶³

A CPT ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kívánja, hogy mennyire fontos bizonyos rugalmasságot érvényesíteni a látogatásokra és a telefonkapcsolatokra vonatkozó szabályozás alkalmazásában azon büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak esetében, akiknek családja az intézettől nagyon messzire él (ami lehetetlenné teszi a látogatást). Az ilyen büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottaknak például több látogatási időt lehet összeadni és/vagy a lehető legjobb telefonkapcsolatot felkínálni családjukkal.

A büntetés-végrehajtás személyi állományának esetenként erőszakhoz kell folyamodnia a büntetés-végrehajtási intézetben lévő, erőszakos fogvatartottak megfékezésére is kivételesen, szükségessé válhat testi lefogó-eszközök használata is. Ezek a helyzetek a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak lehetséges bántalmazása szempontjából magas fokú veszélyt hordoznak magukban, és specifikus garanciákat igényelnek.

Azokban az esetekben, amikor bármely kényszerítő eszköz alkalmazása elkerülhetetlenné válik a Bizottság véleménye szerint az érintett fogvatartottat állandó megfigyelés alatt kell tartani az intézkedés befejezéséig. Az ilyen eszközök alkalmazását minden esetben pontosan dokumentálni kell, a lehető leghamarabb be kell szüntetni, ezek sohasem alkalmazhatók büntetesként, és alkalmazásukat nem lehet egyfajta büntetés gyanánt elrendelni.⁶⁶⁴ Hogy az esetleges visszaélések elkerülhetővé váljanak, a fegyelmezés szabályait pontosan részletekbe menően kell meghatározni, és gyakorlatban történő érvényesülésüket biztosítani kell. Bármely szürke zóna, szabályozatlanság ezen a téren növelheti a veszélyét egy ellenőrzés nélküli, az alapvető emberi jogi követelményeknek nem megfelelő rendszer kiépülésének. Rendszeresen alkalmazott eljárásnak tekinthető például a fogvatartottak biztonsági vagy rendvédelmi okokból történő elkülönítése a többi bentlakótól. Ezt az intézkedést is számos biztosíték mentén kell és lehet végrehajtani. A fogvatartottal közölni kell az elkülönítés okát, kivéve, ha biztonsági okok

⁶⁶³ 2. Éves Jelentés 51. pont

⁶⁶⁴ 2. Éves Jelentés 53. pont

ezt nem teszik lehetővé⁶⁶⁵, alkalmat kell adni számára nézetei kifejtésére és arra, hogy az eljárással szemben panasszal fordulhasson az illetékes hatóságokhoz. Itt kell megemlíteni, hogy a szabadságuktól megfosztott személyek rendelkezésére álló panaszjog és az eredményes kivizsgálási eljárás a börtönökben előforduló durva bánásmód megelőzésének alapvető biztosítéka lehet. A fogvatartottaknak rendelkezniük kell a megfelelő panasztételi lehetőségekkel mind az intézeten belül, mind azon kívül. Kiemelkedően fontos annak biztosítása is, hogy független szervek (például a büntetés-végrehajtási bíró és az ügyész) rendszeresen látogatásokat tehessenek a fogvatartási helyszíneken, négy szemközt beszélhessenek a fogvatartottakkal, meghallgathassák panaszaikat, az egyedi ügyekkel kapcsolatosan megtehessék a szükséges intézkedéseket, megvizsgálhassák a börtönökben uralkodó körülményeket.

A Bizottság különösen nagy figyelmet fordít azon fogvatartottakra, akiket bármely okból – fegyelmezési céllal, veszélyességük vagy gondot okozó viselkedésük okán, a nyomozás érdekében, a fogvatartott személyes védelmének biztosítása okán – magánzárkában tartanak fogva. A magánzárkák már önmagában is számíthat embertelen és megalázó bánásmódnak, így minden alkalommal olyan rövidre kell fogni időtartamát, amennyire ez csak lehetséges, és amint nem indokolt fenntartása, azonnali hatállyal meg kell szüntetni végrehajtását. Alapvető biztosítéknak számít, hogy a végrehajtás során bármikor, az érintett fogvatartott vagy a börtönszemélyzet valamely tagja kérelmére késelem nélkül orvost kell hívni, hogy megvizsgálja a fogvatartottat. A vizsgálat eredményeit, melyek tartalmazzák a fogvatartott pillanatnyi fizikai és mentális állapotának leírását és a végrehajtás folytatásának ezekre gyakorolt várható hatását, írásba kell foglalni és továbbítani kell a hatáskörrel rendelkező szervhez.⁶⁶⁶

A börtön személyzete felelősséggel tartozik azért, hogy megvédje a fogvatartottat más olyan foglyoktól, akik őt bántalmazni szeretnék. Valójában az erőszakos fellépés a fogvatartottak között egymással szemben elég gyakran fordul elő a büntetés-végrehajtási intézetekben, kezdve az erőszak egészen gyenge formáitól a kegyetlen bánásmódon át a komoly fizikai erőszakig. Azok a fogvatartottak például, akiket szexuális bűncselekmény

⁶⁶⁵ Ezt a követelményt a következőképpen változtatták meg: a fogvatartottat írásban kell tájékoztatni a vele szemben alkalmazott eljárások okáról (érthetően a tájékoztatás nem tartalmazza azon adatokat, melyek fogvatartott előtti elhallgatását biztonsági okok indokolják).

⁶⁶⁶ 2.Éves Jelentés 56. pont

elkövetésének gyanújával vettek őrizetbe, vagy akiket ilyen bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen szabadságvesztésre ítélték, sokkal inkább ki vannak téve annak a veszélynek, hogy társaik bántalmazzák őket. Az ilyen cselekmények megelőzése mindig is nagy kihívást fog jelenteni a rendszer számára. Megoldásként általában elkülönítik őket a többi fogvatartottól. Az érintett fogvatartottak nagy árat fizetnek biztonságukért, tekintettel azon körülményre, hogy szabadidejük eltöltésének lehetősége sokkal korlátozottabb, mint a többi rab esetében. Egy másik megoldás, hogy szétszórják a szexuális bűncselekmény elkövetésével vádolt vagy annak elkövetése miatt jogerősen elítélt fogvatartottakat az adott intézményben. Egy harmadik lehetséges megoldás, hogy átszállítják a fogvatartottat egy másik intézménybe és titkosítják a rá vonatkozó információknak azon részét, melyekből kiderülne, miért tartják fogva az illetőt. Valamennyi említett megoldásnak meg vannak az előnyei és a hátrányai is. Ehelyett a megoldások közti döntést mindig az adott körülmények figyelembe vételével ajánlja meghozni.⁶⁶⁷ A fogvatartottak közötti erőszak jelenségének megfékezéséhez szükség van arra, hogy a személyzet képes legyen gyakorolni hatáskörét és felügyeleti jogát a kérdéses esetekben. A személyzetnek fel kell ismernie az erőszakra utaló jeleket, felkészültnek és elég képzettnek kell lennie a probléma megoldásához. A fogvatartottakkal való jó kapcsolat fontos lehet ebben az esetben. Ez pedig elsősorban azon múlik, hogy a személyzet mennyire szakképzett, milyen kommunikációs képességekkel rendelkezik. Az emberséges börtönrendszer sarokköve mindig a megfelelően toborzott börtönszemélyzet lesz, olyan emberek kiválasztása, akik tisztában vannak azzal, hogyan kell viselkedniük a fogvatartottakkal szemben, és akik inkább hivatásként, mint egyszerű megélhetési forrásként tekintenek a munkájukra. E szemlélet alapján ezek az emberek jó kapcsolatot tartanak fenn a szabadságuktól megfosztott személyekkel. A Bizottság gyakran szembesül a ténnyel, miszerint a fogvatartottak és a személyzet között fennálló kapcsolatot a formalitás és a távolságtartás jellemzi, hogy a személyzet hozzáállása a fogvatartottakhoz hasonló, mint a katonai feljebbvaló viselkedése a parancsnoksága alatt állókkal szemben, hogy a személyzet kerüli a verbális kommunikációt a fogvatartottakkal, mintha ez lenne munkája alapvető követelménye. A következő bánásmódok bevett gyakorlatnak számítanak a Bizottság által meglátogatott intézmények többségében: a fogvatartott köteles a falnak fordulva várakozni, amíg a személyzet tagja hozzá beszél, vagy amíg a látogató be nem lép

⁶⁶⁷ 11. Éves Jelentés 27. pont

a helyiségbe, fejüket lehajtva, kezüket a hátuk mögött összekulcsolva kell tartaniuk, ha az intézményen kívül mozognak, a személyzet mindig jól látható helyen és provokatív módon tartja magánál a gumibotot. Az ilyen gyakorlat biztonsági szempontból teljesen felesleges és indokolatlan, és nem segíti elő a pozitív kapcsolat kialakulását a fogvatartottak és a személyzet között.⁶⁶⁸ A jó viszony eléréséhez szintén elengedhetetlen a megfelelő számú személyzet jelenléte bármely időpontban, a foglyok által bármely célra használt bármely helyiségben. A CPT gyakran szembesült azzal, hogy a valóságban nem ez a helyzet. A személyzeti létszám alacsony volta még kevésbé teszi lehetővé, hogy az örök személyes kapcsolatba kerülhessenek a fogvatartottakkal, általánosságban véve mindez veszélyes környezetet teremt a fogvatartottak és a személyzet részére egyaránt. Szintén meg kell jegyezni, hogy ahol a személyzet létszáma nem megfelelő, csupán rengeteg túlórával lehet megoldani a minimális biztonsági szint fenntartását, és az intézmény megfelelő működését, ez pedig ugyancsak nem tesz jót az általános légkörnek.

A CPT által meglátogatott számos országban, és különösen Közép- és Kelet-Európában, a fogvatartottakat gyakran olyan nagy hálótermekben helyezik el, amelyek magukban foglalják a fogvatartottak által naponta használt valamennyi létesítményt, vagy azok nagy részét, például a háló-, vagy a nappali körleteket, valamint tisztálkodóhelyiségeket. A CPT az ilyen elhelyezési módot magát elvből ellenzi a zárt intézetekben, és még hevesebb ellenzést vált ki belőle az, ami gyakran előfordul, hogy a szóban forgó hálótermekben rendkívül szűkös és piszkos körülmények között helyezik el a fogvatartottakat. Nincs kétség afelől, hogy különböző tényezők – köztük kulturális jellegűek – egyes országokban ajánlatosabbá teszik a közös fogvatartási helyeket az egyéni zárkáknál. Nem sok minden szól azonban az olyan rendszer mellett – viszont sok minden szól ellene –, ahol fogvatartottak tucatjai élnek és alszanak együtt.

A nagy hálótermek elkerülhetetlenül a fogvatartottak mindennapi életében az intimitás hiányát okozzák. Ezen kívül, nagy a megfélemlítés és az erőszak veszélye. Az ilyen elhelyezési mód megkönnyítheti a kriminogén szubkultúrák kialakulását, és elősegíti a bünszervezetek összetartását. Rendkívül nehezíti, akár lehetetlenné teszi az őr és felügyeleti személyzet általi hatékony ellenőrzést is; különösen akkor, ha zavarok vannak az intézetben, rendkívül nehéz elkerülni a jelentős erőszak igénybevételével járó külső

⁶⁶⁸ 11. Éves Jelentés 26. pont

fellépést. Ezzel az elhelyezési móddal a veszélyek és az igények esetenkénti értékelése alapján, a fogvatartottak megfelelő szétosztása is szinte megoldhatatlan feladat. Mindez a probléma még élesebbé válik, amikor a fogvatartottak létszáma meghaladja az ésszerű betöltöttségi mutatót; ezen kívül, ilyen helyzetben a közös helyiségekre, például a mosdókra és a WC-kre háruló túlzott terhelés, valamint ilyen nagyszámú személy számára a szellőzés elégtelensége gyakran siralmas fogvatartási körülményekhez vezet.

Az olyan büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottnak, akivel szemben erőszakot alkalmaztak, jogosultnak kell lennie arra, hogy azonnal orvos vizsgálja meg, és ha szükséges, kezelésben részesüljön. A vizsgálatnak úgy kell lefolynia, hogy azt ne hallja, és lehetőleg ne is lássa a nem egészségügyi személyi állomány, és a vizsgálat eredményeit (köztük a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott megfelelő nyilatkozatait és az orvos megállapításait) kifejezetten írásba kell foglalni, és a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott rendelkezésére bocsátani. Azokban a ritka esetekben, amikor testi lefogóeszközt kell alkalmazni, a fogvatartottat, akivel szemben ilyen eszközt alkalmaztak, állandó és megfelelő felügyelet alá kell helyezni. Ezen kívül, a lefogóeszközöket a lehető legkorábban le kell venni. Szankcióként ilyen eszközök sohasem használhatók, vagy használatuk szankcióként sohasem hosszabbítható meg. Végezetül, kívánatos olyan nyilvántartás vezetése, amelybe minden olyan esetet bejegyeznek, amikor büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottal szemben erőszakot alkalmaztak.

A panasz- és felügyeleti eljárások alapvető garanciát jelentenek a büntetés-végrehajtási intézetekben a bántalmazás ellen. Kívánatos, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak rendelkezésére mind a büntetés-végrehajtási rendszerben, mind pedig azon kívül panaszlehetőségek álljanak, továbbá, hogy megfelelő hatósághoz bizalmasan fordulhassanak. A CPT különös jelentőséget tulajdonít annak, hogy minden büntetés-végrehajtási intézet olyan független szerv (például látogatói bizottság vagy a felügyelettel megbízott bíró, ügyész látogasson, amely/aki jogosult a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak panaszait átvenni (és, ha szükséges, az ebből adódó intézkedéseket megtenni), és a büntetés-végrehajtási intézeteket meglátogatni. Ezeknek a szervezeteknek nagy szerepük lehet, többek között, a büntetés-végrehajtás igazgatóságának a büntetés-végrehajtási intézetben konkrét fogvatartottal, vagy a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottakkal való általános vitáinak elsimításában.

Az is mind a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak, mint pedig a büntetés-végrehajtási személyi állomány érdekeit szolgálja, hogy a fenyítő eljárásokat egyértelműen határozzák meg és azokat a gyakorlatban úgy is folytassák le. Ezen a területen minden homályos pont azt a kockázatot hordozza magában, hogy nem hivatalos (és ellenőrizetlen) rendszerek alakulnak ki. Kíváncsú, hogy a fenyítő eljárások biztosítsák a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott számára a meghallgatáshoz való jogot azon cselekményekre vonatkozóan, amelyek elkövetését a terhére róják, és azt, hogy bármely kiszabott szankció miatt a felettes hatósághoz forduljon.

A formális fenyítő eljárással párhuzamosan gyakran más olyan eljárások is léteznek, amelyek értelmében büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak fegyelmi és/vagy biztonsági okok miatt a büntetés-végrehajtási intézetben többi fogvatartottól akarata ellenére külön lehet választani (például az intézményen belüli „jó rend” érdekében). Kíváncsú, hogy ezen eljárások alkalmazását is hatékony garanciák övezzék. Kíváncsú, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottat tájékoztassák a vele szemben alkalmazott intézkedés okairól (kivéve, ha azt megkerülhetetlen biztonsági megfontolások teszik szükségessé)⁶⁶⁹, hogy a fogvatartott lehetőséget kapjon véleménye ismertetésére a kérdésről, és megfelelő hatóság előtt vitathassa az intézkedést.

A CPT gyakran megfigyeli olyan eszközök, például a zárak ablakai elé helyezett olyan redőnyök, spaletták, fémtáblák létét, amelyek megfosztják a fogvatartottakat a nappali fényhez jutástól, és megakadályozzák friss levegőnek a helyiségbe jutását. Az ilyen eszközök különösen gyakoriak az előzetes fogvatartást fogantató intézetekben. A CPT teljes egészében elfogadja, hogy az összejátszás és/vagy a bűncselekmények veszélyének elkerülésére szánt specifikus biztonsági intézkedések szükségesek lehetnek egyes fogvatartottak esetében. Ezeknek az intézkedéseknek azonban kivételt kell képezniük, nem általános szabályt. Ez azt feltételezi, hogy az illetékes hatóságok minden egyes fogvatartott esetét megvizsgálják annak meghatározására, hogy valóban szükségesek-e specifikus biztonsági intézkedések az adott esetben. Ezen kívül ha ilyen intézkedések szükségesek is, sem járhatnak soha azzal együtt, hogy az adott fogvatartott sohasem jusson nappali fényhez és friss levegőhöz. Ezek az élet alapvető elemei, amelyekhez minden elítéltnak joga van;

⁶⁶⁹ Ez a követelmény a későbbiekben a következők szerint került átfogalmazásra: kíváncsú, hogy a fogvatartottat írásban tájékoztassák a vele szemben hozott intézkedés okairól (ugyanis, hogy a közölt indokok nem feltétlenül tartalmazhatnak olyan információkat, amelyeket rendkívül fontos biztonsági követelményekre tekintettel célszerű lenne az érintettel közölni).

sőt ezeknek az éltető elemeknek a hiánya betegségek, különösen a tüdőbaj terjedéséhez teremt kedvező feltételeket.

A CPT különös jelentőséget tulajdonít személyeknek az elkülönítéssel járó feltételek közötti fogvatartásra (fegyelmi okok, „veszélyesség” vagy „zavarkeltő magatartás” miatt, illetőleg a bűnügyi nyomozás érdekében, vagy a saját kérésükre).

Az arányosság alapelve egyensúly megtalálását követeli meg az elkülönítés okaira vonatkozó követelmények és az elkülönítési rezsim jellege között, amelynek igen káros következményei lehetnek az érintett személyre. Az elkülönítés, bizonyos feltételek között, embertelen és megalázó bánásmódot is jelenthet. Mindenesetre, kívánatos, hogy az elkülönítés minden formája a lehető legrövidebb legyen.

Amikor ilyen rendszer kérelemre válik szükségessé, vagy alkalmazása fontos garanciát jelent, hogy vagy az érintett fogvatartott, vagy pedig büntetés-végrehajtási tisztségviselő a fogvatartott számára orvost hívjon, aki haladéktalanul megvizsgálja a fogvatartottat. Az orvosi vizsgálat megállapításait, amely tartalmazza a fogvatartott testi és lelki állapotának az értékelését, valamint, ha szükséges, az elkülönítőben tartás előre látható következményeit, kívánatos írásos jelentésbe foglalni, és az illetékes hatóságoknak átadni.

Egyes fogvatartottak nagyon nehezen ellenőrizhetők, más intézetbe való átszállításuk azonban néha szükséges lehet. Fogvatartottnak egyik intézetből a másikba történő örökös átszállítása azonban igen káros következményekkel járhat testi és lelki jólétére nézve. Ezen kívül az ilyen fogvatartottnak problémái lesznek a családjával és az ügyvédjével való kapcsolattartásban. A sorozatos átszállítás, bizonyos körülmények között embertelen és megalázó bánásmódot jelenthet.

Az emberi arcú büntetés-végrehajtási rendszer alapköve mindig a gondosan kiválasztott és képzett személyi állomány, amely megfelelő magatartást képes tanúsítani a fogvatartottakkal való kapcsolatban, és amely munkáját az egyszerű alkalmazásnál több, hivatásként fogja fel. A fogvatartottakkal való pozitív kapcsolatok létesítését e hivatás egyik kulcselemének kell elismerni.

A CPT sajnos gyakran azt tapasztalja, hogy a személyi állomány és a fogvatartottak közötti kapcsolatok formálisak és távolságtartók, mivel a személyi állomány igen merev magatartást tanúsít a fogvatartottakkal, és a velük való szóbeli kommunikációt munkája marginális elemének tekinti. Megfigyelt tüneti jelenségei ennek a hozzáállásnak: a

fogvatartottak arra kényszerítése, hogy arccal a fal felé forduljanak azt várva, hogy a büntetés-végrehajtás személyi állománya befogadja őket, vagy amikor látogatók haladnak el; annak megparancsolása, hogy a fogvatartottak hajtsák le a fejüket, és hátul kulcsolják össze a kezüket, amikor az intézetben közlekednek; a gumibotjukat ellenségesen, sőt provokálóan tartó örök. Ezek a gyakorlatok a biztonság szempontjából szükségtelenek, és semmivel sem segítik elő a személyi állomány és a fogvatartottak közötti pozitív kapcsolatok kialakulását.

A büntetés-végrehajtási személyi állomány igazi professzionalizmusa megköveteli, hogy az képes legyen a fogvatartottakat tisztességesen és emberségen kezelni, úgy azonban, hogy figyelmet fordít a rend és a biztonság kérdéseire is. Ebben a tekintetben a büntetés-végrehajtási adminisztrációnak arra kell bízgatnia a személyi állományt, hogy egyfajta bizalmat sugározzon abban a tekintetben, hogy a fogvatartottak készek megfelelően viselkedni. A személyi állomány és a fogvatartottak közötti konstruktív és pozitív kapcsolatok kialakítása nem csupán csökkenti a bántalmazás veszélyét, hanem erősíti az ellenőrzést és a biztonságot is.

A személyi állomány és a fogvatartottak közötti pozitív kapcsolatok szavatolása nagymértékben attól is függ, hogy állandóan megfelelő létszámban legyen jelen az őrszemélyzet a fogvatartási körletekben és a fogvatartottak által gyakran látogatott helyszíneken. A CPT küldöttségei gyakran azt tapasztalják, hogy nem ez a helyzet. Az általánosan alacsony létszámú személyzet és/vagy az őrszemélyzet specifikus jelenléti rendszere csökkenti a fogvatartottakkal való közvetlen kapcsolatok lehetőségét, kétségtelenül akadályozza a pozitív kapcsolatok kialakulását; általánosabban fogalmazva, olyan környezetet alakít ki, amely nem hordozza magában a kívánt biztonságot sem a személyi állomány, sem pedig a fogvatartottak számára.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy amikor nem megfelelő a személyi állományi létszám, nagyszámú túlóra válhat szükségessé a biztonság és a tevékenységi programok minimális szintjének fenntartásához az intézetben. Ez a helyzet könnyen nagyfokú stresszt, idő előtti szakmai kifáradást/fásultságot válthat ki a személyi állományban, olyan helyzethez vezethet, amely a börtönkörnyezettel együtt járó feszültség végletekig fokozását okozhatja.

A fogvatartottakért a büntetés-végrehajtás személyi állományát terhelő felelősségvállalás kötelezettsége magában foglalja a nekik esetleg sérelmet okozó más fogvatartottakkal szembeni védelmet is. Valójában a fogvatartottak közötti erőszakos események minden büntetés-végrehajtási intézetben megszokott; a jelenség igen nagy változatosságot mutat, a zaklatás finom formáival kezdve, a nyilvánvaló megfélemlítéseken át, egészen a súlyos fizikai agresszióig.

A fogvatartottak közötti erőszakos cselekmények elleni hatékony stratégia megköveteli, hogy a büntetés-végrehajtási személyi állomány képes legyen – a létszám tekintetében is – hatalmát és felügyelői funkcióját kifejezésre juttatni. A büntetés-végrehajtás személyi állományának figyelemmel kell lennie a zavar jeleire, és megfelelően határozottnak és képzettnek kell lennie a fellépésre, amikor ez szükségesnek bizonyul. A személyi állomány és a fogvatartottak közötti, a fogvatartás biztonsága és a fogvatartottakért való felelősségvállalás fogalmain alapuló pozitív kapcsolatok ezen a téren meghatározó tényezők; ez nagymértékben attól függ, hogy a személyi állomány megfelelő képességgel rendelkezik-e az interperszonális kommunikáció területén. Ezen kívül az igazgatóságnak késznek kell lennie maradéktalanul támogatni a személyi állományt hatalma gyakorlásában. A helyzet sajátos elemeihez igazodó specifikus biztonsági intézkedések (köztük a hatékony motozási eljárások) szükségesnek lehetnek; az ilyen intézkedések azonban csak az említett alapvető biztonsági követelmények kiegészítő elemei lehetnek. Ezen kívül a büntetés-végrehajtási rendszernek foglalkoznia kell a fogvatartottak osztályozásának és megfelelő elosztásának kérdésével is.

A nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetésével gyanúsított vagy ilyen bűncselekmények miatt büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak különösen ki vannak téve a többi fogvatartott részéről megnyilvánuló agresszió igen nagy veszélyének. Az ilyen cselekmények kivédése mindig súlyos kihívás. Az ilyen fogvatartottaknak a börtönnépesség többi részétől való elválasztásának politikája gyakran alkalmazott megoldás. Az érintett fogvatartottak azonban magas árat fizethetnek – viszonylagos – biztonságukért, mivel tevékenységi programjuk lényegesen korlátozottabb, mint a rendes fogvatartási rezsimben. Másik megoldás az érintett fogvatartottaknak a büntetés-végrehajtási intézeten belüli szétszóródása. Ahhoz, hogy ez sikerüljön, az ilyen fogvatartottaknak a rendes fogvatartási körletekben való hatékony integrációjához

szükséges környezetet kell garantálni; különösen a büntetés-végrehajtás személyi állományának őszinte elkötelezettséggel kell határozottan megtorolnia az ilyen fogvatartottakkal szemben minden ellenséges megnyilvánulást vagy üldözési cselekményt. Harmadik megoldás lehet a fogvatartottaknak más intézetbe történő átadása, bűncselekményeik jellegének elfedésére irányuló intézkedésekkel társítva. Mindegyik megoldásnak vannak előnyei és hátrányai, és a CPT egyik specifikus megoldást sem támogatja jobban a többinél. Az érvényesítendő politika meghatározása ugyanis az egyes esetek sajátos körülményeitől függ.

A CPT gyakran megfigyeli olyan eszközök, például a zárkák ablakai elé helyezett olyan redőnyök, spaletták, fémtáblák létét, amelyek megfosztják a fogvatartottakat a nappali fényhez jutástól, és megakadályozzák friss levegőnek a helyiségbe jutását. Az ilyen eszközök különösen gyakoriak az előzetes fogvatartást foganatosító intézetekben. A CPT teljes egészében elfogadja, hogy az összejátszás és/vagy a bűncselekmények veszélyének elkerülésére szánt specifikus biztonsági intézkedések szükségesek lehetnek egyes fogvatartottak esetében. Ezeknek az intézkedéseknek azonban kivételt kell képezniük, nem általános szabályt. Ez azt feltételezi, hogy az illetékes hatóságok minden egyes fogvatartott esetét megvizsgálják annak meghatározására, hogy valóban szükségesek-e specifikus biztonsági intézkedések az adott esetben. Ezen kívül ha ilyen intézkedések szükségesek is, sem járhatnak soha azzal együtt, hogy az adott fogvatartott sohasem jusson nappali fényhez és friss levegőhöz. Ezek az élet alapvető elemei, amelyekhez minden elítéltnak joga van; sőt ezeknek az éltető elemeknek a hiánya betegségek, különösen a tüdőbaj terjedéséhez teremt kedvező feltételeket.

A CPT elismeri, hogy az illő életfeltételeknek a büntetés-végrehajtási intézetekben való megteremtése költséges lehet, és azok javítását számos országban a pénzalapok hiánya gátolja. A fogvatartottak elhelyezésére szolgáló helyiségek ablakait elfedő eszközök elvétele (és kivételes esetekben, amikor az szükséges, más, megfelelő kialakítású biztonsági eszközök felszerelése) bizonyára nem okoz túlságosan súlyos ráfordítást, ugyanakkor nagyon hatékony hatása van valamennyi érintett személyre.

A fertőző betegségek, és különösen a tuberkulózis, a hepatitis és a HIV/AIDS terjedése több európai ország közegészségügyének súlyos gondjává vált. Bár ezek a betegségek a lakosságot általában is érintik, drámai problémává váltak bizonyos büntetés-

végrehajtási rendszerekben. Ebben a tekintetben a CPT-nek több alkalommal kellett súlyos aggodalmát kifejeznie az e probléma kezelésére fogantatott intézkedések nem megfelelő volta miatt. Ezen kívül gyakran állapította meg, hogy azok az anyagi körülmények, amelyek között a fogvatartottakat elhelyezték, csak elősegíthették ezeknek a betegségeknek a terjedését.

A CPT elismeri, hogy gazdasági nehézségek időszakában – mint ez manapság a CPT által meglátogatott sok országban a helyzet – áldozatot kell hozni, köztük a büntetés-végrehajtási intézetekben is. Az adott pillanatban meglévő problémáktól függetlenül azonban valaki szabadságának az elvétele gondozásának kötelezettségét is jelenti; ez a kötelezettség hatékony megelőzési, szűrési és kezelési módszereket is szükségessé tesz. Ennek a kötelezettségnek a hatóságok általi megtartása még nagyobb, amikor könnyen halálos kimenetelű betegségek kezeléséről van szó.

Korszerű szűrési módszerek alkalmazása, a gyógyszerekkel és más hasonló szerekkel való rendszeres ellátás, személyi állomány rendelkezésre állása annak felügyeletére, hogy a fogvatartottak helyes adagolásba és megfelelő időszakonként bevegyék az előírt gyógyszereket, valamint adott esetben a speciális ételmezési rend az említett betegségek leküzdését és az érintett fogvatartottaknak nyújtandó megfelelő ápolást szolgáló hatékony stratégia fontos elemei. Ezen kívül, a fertőző betegségben szenvedő fogvatartottak elhelyezésének, anyagi körülményeinek elő kell segíteniük egészségi állapotuk javulását; a nappali fényen és a jó szellőzésen kívül, kielégítő tisztasági feltételeknek kell lenniük, zsúfoltság nélkül.

Ezen kívül, az érintett fogvatartottakat nem szabad elkülöníteni a börtönnépesség többi részétől, feltéve, hogy ezt az intézkedést egészségügyi vagy más okok nem teszik szigorúan szükségessé. A CPT ezzel kapcsolatban külön hangsúlyozza, hogy semmiféle orvosi indoka nincs fogvatartott elkülönítésének kizárólag azért, mert HIV szeropozitív.

Minden félreértés eloszlatása végett, a nemzeti hatóságok feladata úgy eljárni, hogy mind a fogvatartottak, mind pedig a személyi állomány számára hozzanak létre teljes körű felvilágosítási programot. Kíváncsú, hogy ez a program kiterjedjen a betegség terjedésének módjaira, az ellene való védekezés eszközeire, valamint a megfelelő védőintézkedések érvényesítésére. Különösen hangsúlyozni kell a HIV és a hepatitis B/C

nemi úton terjedését, és intravénás kábítószerfüggés esetén, továbbá hangsúlyozni kell a testnedveknek, mint a HIV és a hepatitis vírus-vivőanyagoknak a szerepét.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a szűrések előtt – a pozitív eredmény esetén a szűrés után is – minden tájékoztatást és információt meg kell adni. Magától értetődik ezen kívül, hogy a betegekre vonatkozó információkra az orvosi titoktartási kötelezettség vonatkozik. Elvi kérdés, hogy ezen területen minden beavatkozást az érintett személyek tájékoztatást követő hozzájárulásával kell elvégezni.

Ezen kívül ahhoz, hogy az említett betegek ellenőrzése hatékony legyen, az adott országban működő minden minisztériumnak és szervezetnek figyelmet kell fordítania erőfeszítéseik optimális összehangolására. A CPT ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a kezeléseket a szabadulás után is szavatolni kell.

Minden országban van bizonyos számú olyan fogvatartott, akit biztonsági szempontból különös veszélyt jelentőnek tekintenek, és aki ennek következtében különleges fogvatartási feltételeket igényel. Ezen fogvatartottak magas biztonsági veszélyességi fokozata az általuk elkövetett bűncselekmények jellegéből, és abból a módból eredhet, ahogyan a börtönélet miatti korlátokra reagálnak, vagy pszichológiai/pszichiátriai személyiségük miatt. Ez a fogvatartotti csoport a teljes börtönnépességnek csak igen kicsiny részét jelenti (vagy legalábbis, ha az osztályozási rendszer kielégítően működik, nem szabad többet jelentenie). Ez a csoport azonban a CPT-t külön foglalkoztatja, mivel a velük szemben alkalmazandó kivételes intézkedések szükségessége az embertelen és a megalázó bánásmód nagyobb veszélyével jár.

A biztonsági szempontból rendkívül nagy veszélyt jelentő fogvatartottak számára a fogvatartási egységen belül viszonylag kevésbé korlátozó rezsimet kell biztosítani, amely kiegyenlíti fogvatartási helyzetük súlyos voltát. Kívánatos különösen, hogy kapjanak lehetőséget az egységükben lévő fogvatartott-társakkal való kapcsolatokra, és széles választékban álljanak rendelkezésükre tevékenységek. Külön erőfeszítéseket kívánatos foganatosítani a magas biztonsági fokozatú egységeken belüli jó légkör biztosítására. A cél – a személyi állomány és a fogvatartottak közötti – pozitív kapcsolatok meghonosítása. Ez mind az egységben lévőkkel való emberi bánásmódot, mind pedig a hatékony ellenőrzés és biztonság, köztük a személyi állomány biztonságának fenntartását is szolgálja.

A kielégítő tevékenységi programok léte éppen annyira fontos – ha még nem fontosabb – a magas biztonsági fokozatú egységekben, mint a rendes rezsimű részlegekben. Az ilyen program sokat tehet azoknak a romboló hatásoknak az ellensúlyozására, amelyeket a fogvatartott személyiségre az ilyen egységben való bezárt környezet gyakorol. A javasolt tevékenységeknek a lehető legváltozatosabbnak kell lenniük (képzés, sport, szakmai képesítés értékű munka, stb.). Különösen a munkát illetően egyértelmű, hogy biztonsági okok kizárhatnak számos, a rendes büntetés-végrehajtási intézetekben megtalálható munkatípust. Ennek azonban nem szabad azt jelentenie, hogy a fogvatartottak kizárólag unalmas, egyhangú munkát végezzenek.

Magától értetődik, hogy fogvatartott nem marad annál hosszabb időn át speciális fogvatartási rezsim alatt, mint azt az általa jelentett veszély szükségessé teszi. Rendszeresen felül kell tehát vizsgálni az elhelyezéséről szóló határozatot. A felülvizsgálatnak az értékelésre speciálisan képzett személyi állomány általi folyamatos értékelésén kell alapulnia. Ezen kívül a fogvatartottakat, amennyire lehetséges, folyamatosan teljes körűen tájékoztatni kell elhelyezésük, és ha szükséges, a meghosszabbítás indokairól; a tájékoztatás lehetővé teszi számukra többet között, hogy hatékony jogorvoslattal éljenek ezen intézkedés ellen.

Számos európai országban az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak, és a hosszú időtartamú büntetésre ítélték száma emelkedőben van. A CPT egyes látogatásai során azt tapasztalta, hogy ezeknek a fogvatartottaknak a helyzete sok kívánnivalót hagy maga után az anyagi feltételek, a tevékenységi programok, és az emberi kapcsolatok lehetősége tekintetében. Ezen kívül számos ilyen fogvatartottal szemben olyan speciális szigorításokat alkalmaztak, amelyek a nagy büntetéssel járó romboló hatásokat a végletekig fokozzák; a fogvatartottnak a zárka minden elhagyásakor történő állandó megbilincselése, más fogvatartottakkal való érintkezés megtiltása, és korlátozott látogatáshoz való jog. A CPT semmiféle indokot sem lát szigorítások válogatás nélküli alkalmazására adott büntetésnemet töltő valamennyi fogvatartottal szemben, azon veszélyek kellő figyelembe vétele nélkül, amelyeket az érintett fogvatartottak személyükben egyénileg jelenthetnek (vagy nem jelenthetnek).

Minden hosszú időtartamú szabadságvesztés büntetés deszocializáló hatást gyakorol a fogvatartottakra. Azon kívül, hogy hozzászoknak az intézményi

körülményekhez, az ilyen fogvatartottakat egy sor pszichológiai probléma sújthatja (köztük az önbecsülés elvesztése és a társadalmi képességek leromlása) és egyre inkább eltávolodnak a társadalomtól, ahová legtöbbször a végén mégis visszatér. A CPT véleménye szerint kívánatos, hogy a nagy büntetést töltő fogvatartottakra alkalmazott rezsimek olyan jellegűek legyenek; amelyek pozitíve és kezdeményezően kiegyenlítik ezeket a hatásokat.

Az érintett fogvatartottaknak motiváló és változatos tevékenységi fajtákat (lehetőleg szakképesítési szempontból értékes munkát; tanulást; sportot; közös szabadidős tevékenységet/tevékenységeket) kívánatos biztosítani. Ezen kívül abban a helyzetben kell lenniük, hogy maguk választhassák meg időtöltésüket, ami ösztönzőleg hat autonómia-érzetükre és személyes felelősségvállalásukra. További intézkedéseket kívánatos fogantatosítani ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtás értelmet kapjon számukra; pontosabban személyre szabott kezelési programok készítése és megfelelő pszichoszociális támogatás fontos lehet az ilyen elítéltek beártsáruk elviselésében való támogatásában, és adott időpontban szabadulásra való felkészítésükben. Ezen kívül az intézményi körülmények megszokásának a hosszú büntetést töltő fogvatartottakra gyakorolt negatív hatásai kevésbé lesznek élesek és jobban felkészülnek a szabadon bocsátásra, ha ténylegesen lehetőséget kapnak a külvilággal való kapcsolattartásra.

A CPT hangsúlyozni kívánja, mennyire fontosnak tartja a jogalkalmazó vezetők⁶⁷⁰ képzését (amelynek kívánatos magában foglalnia az emberi jogi képzést⁶⁷¹). Állíthatjuk, hogy nincs jobb garancia a szabadságuktól megfosztott személyek bántalmazása ellen, mint a helyesen képzett rendőrségi és büntetés-végrehajtási tisztségviselő. A jól képzett tisztségviselők sikeresen tudják funkcióikat gyakorolni bántalmazás alkalmazása nélkül és teljesíthetik a fogvatartottak számára biztosított alapvető garanciákat.

A CPT ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy a kommunikációs technikákra való képességnek a jogalkalmazók felvételénél meghatározó elemnek kívánatos lennie, és a képzés során kiemelt figyelmet kellene fordítani ezen képességek tökéletesítésére, az emberi méltóság tiszteletben tartása alapján. Ezek a képességek gyakran lehetővé teszik a

⁶⁷⁰ A 2. összefoglaló jelentésben (CPT/Inf. (92) 3) a „jogalkalmazó vezetők” kifejezés a rendőrségi tisztségviselőket és a büntetés-végrehajtás tisztségviselőit foglalja magában.

⁶⁷¹ V. ö.: Az Egyesült Nemzetek a kínzás és a más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni egyezményének 10. cikke

rendőrségi vagy a büntetés-végrehajtási tisztségviselők számára az olyan helyzet kioldását, amely másképpen erőszakot szülne, és általánosabban fogalmazva, hozzájárulnak a feszültségek enyhítéséhez és a rendőrségi és a büntetés-végrehajtási intézetekben való élet minőségének javításához, minden érintett javára.⁶⁷²

Életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt és hosszú szabadságvesztés büntetést töltő fogvatartottakról külön is:

Számos európai országban az életfogytiglanra ítélt fogvatartottak, és a hosszú időtartamú büntetésre ítélték száma emelkedőben van. A CPT egyes látogatásai során azt tapasztalta, hogy ezeknek a fogvatartottaknak a helyzete sok kívánnivalót hagy maga után az anyagi feltételek, a tevékenységi programok, és az emberi kapcsolatok lehetősége tekintetében. Ezen kívül számos ilyen fogvatartottal szemben olyan speciális szigorításokat alkalmaztak, amelyek a nagybüntetéssel járó rongáló hatásokat a végletekig fokozzák; a szigorításra példa lehet a börtönnépesség többi részétől való állandó elkülönítés, a fogvatartottnak a zárka minden elhagyásakor történő állandó megbilincselése, más fogvatartottakkal való érintkezés megtiltása, a korlátozott látogatáshoz való jog. A CPT semmiféle indokot sem lát szigorítások válogatás nélküli alkalmazására adott büntetésnemet töltő valamennyi fogvatartottal szemben, azon veszélyek kellő figyelembe vétele nélkül, amelyeket az érintett fogvatartottak személyükben egyénileg jelenthetnek (vagy nem jelenthetnek).

Minden hosszú időtartamú szabadságvesztés büntetés deszocializáló hatást gyakorol a fogvatartottakra. Azon kívül, hogy hozzászoknak az intézményi körülményekhez, az ilyen fogvatartottakat egy sor pszichológiai probléma sújthatja (köztük az önbecsülés elvesztése és a társadalmi képességek leromlása) és egyre inkább eltávolodnak a társadalomtól, ahová legtöbbjük a végén mégis visszatér. A CPT véleménye szerint kívánatos, hogy a nagybüntetést töltő fogvatartottakra alkalmazott rezsimek olyan jellegűek legyenek, amelyek pozitíve és kezdeményezően kiegyenlítik ezeket a hatásokat.

⁶⁷² A CPT arra bátorítja egyébként a nemzeti hatóságokat, hogy törekedjenek a nagy veszélyt jelentő helyzetek, pl. az elfogás és a gyanúsítottak kihallgatása, kezelésének szakmai gyakorlati oktatásába felvenni az emberi jogok alapelveit; ez a megoldás hasznosabb lenne, mint a külön megtartott emberi jogi tanfolyamok.

Az érintett fogvatartottaknak motiváló, és változatos tevékenységi fajtákat (lehetőleg szakképesítési szempontból értékes munkát; tanulást; sportot; közös szabadidős tevékenységet/tevékenységeket) kívánatos biztosítani. Ezen kívül abban a helyzetben kell lenniük, hogy maguk választhassák meg időtöltésüket, ami ösztönzőleg hat autonómiaérzetükre és személyes felelősségvállalásukra. További intézkedéseket kívánatos foganatosítani ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtás értelmet kapjon számukra; pontosabban személyre szabott kezelési programok készítése és megfelelő pszichoszociális támogatás fontos lehet az ilyen elítéltek bezártságuk elviselésében való támogatásában, és adott időpontban szabadulásra való felkészítésükben. Ezen kívül az intézményi körülmények megszokásának a nagybüntetést töltő fogvatartottakra gyakorolt negatív hatásai kevésbé élesek lesznek, és jobban felkészülnek a szabadon bocsátásra, ha ténylegesen lehetőséget kapnak a külvilággal való kapcsolattartásra.⁶⁷³ A fogvatartottak számára biztosítani kellene azt a lehetőséget, hogy amikor helyzetük figyelemre méltóan javult, ismét döntéshozó fórumhoz fordulhassanak.⁶⁷⁴

Az országok többsége lehetővé teszi az életfogytiglani börtönbüntetések felülvizsgálatának kérelmezését.

Az életfogytiglani büntetések tekintetében a legkidolgozottabb kétségtelenül Anglia és Wales rendszere. Itt az életfogytiglant kötelezően ki kell szabni emberölés esetén, és személy elleni más súlyos bűntettek miatt is kiszabható (mérlegelésen alapuló életfogytiglani szabadságvesztés). A kötelező életfogytiglani büntetésekhez egyfajta „tariff” (biztonsági időszak) is társul, amely meghatározza azt a minimális határidőt, amikor feltételes szabadon bocsátásra sor kerülhet. A „shole life tariff” (egész életre szóló biztonsági időszak) azt jelenti, hogy a büntetés túlságosan hosszú ahhoz, hogy a fogvatartott élete folyamán végrehajtható lenne. Sőt 1977. óta, ha az elkövető bűnösségét nemi erkölcs elleni bűncselekmény vagy más, súlyos erőszakos bűntett miatt másodszorra állapítják meg, automatikusan életfogytiglanra ítélik, feltéve, ha nem állnak fenn olyan kivételes körülmények, amelyek e szabály alól kivételes felmentést indokolnak (automatikus életfogytiglanra ítézés).

⁶⁷³ R(82) 16. Ajánlás

⁶⁷⁴ Rec. (2003) 22.21. bekezdés

Öt európai ország: Horvátország, Norvégia, Portugália, Szlovénia és Spanyolország törvényeiben nem szerepel életfogytiglani börtönbüntetés.

Az bizonyos, hogy büntetőpolitikai megoldások és azok érvényesítésének módja súlyosan befolyásolja az életfogytiglanra ítélték számát és arányát a börtönnépességen belül, és azt is, hogyan kell velük bánni. Így például, viszonylag rövid börtönidőszak végén a börtönből való esetleges szabadulás a szabadságra való felkészüléssel jár együtt, míg az életfogytiglanra ítélet kizárja az ilyen felkészülést, ám idővel a fogvatartásban való elhalálózásra való felkészülésre lehet számítani.

Feltételes szabadon bocsátást minden fogvatartott számára

A Miniszteri Bizottságnak a Tagállamokhoz intézett Rec (2003) 22. Ajánlása a feltételes szabadon bocsátásról az alábbiakra tesz javaslatot:

„ 4. a. (...) kívánatos, hogy a törvények rendeljék el minden fogvatartott elítélt, köztük az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték számára, hogy részesülhessenek a szabadon bocsátás lehetőségében”.

A Rec (2003) 23. Ajánlás pontosan tárgyalja „az életfogytiglanra ítélték és más nagyidős fogvatartottak büntetés-végrehajtási hatóságok általi kezelését”. Kívánatos, hogy a kezelést az egyéniesítés, a normalizálás, a felelősség-tudatosság, a biztonság és a biztonságosság, az el nem különítés alapelvei vezéreljék, végül pedig és főleg a „progresszió alapelve”. A progresszió elősegíti a felelősségtudat mind nagyobb gyakorlását, és célja, hogy idővel lehetővé tegye a fogvatartott számára, hogy a börtönkörnyezetből könnyebben térjen át a szabadkörnyezeti életbe.⁶⁷⁵

A szabadulás reménye nélküli életfogytiglanra ítéletek kevés teret hagynak a „dinamikus biztonság” számára.

A büntetés-végrehajtási intézet vezetésének egyik elsőrendű célja az elégséges ellenőrzési szint biztosítása a biztonság, a rend és a biztonságosság szavatolása végett. Bár az ellenőrzés jellege és foka attól a biztonsági fokozattól függően változhat, amelybe a büntetés-végrehajtási rendszer tartozik, és azon fogvatartotti típusok szerint is, amelyek az adott intézményben el vannak helyezve, mindig a dinamikus biztonság fogalmán kell

⁶⁷⁵ CM (2003) 109. Addendum 3,44 bekezdés

nyugodnia. A dinamikus biztonság azt jelenti, hogy a börtönőröket, még a legalacsonyabb rangúakat is, arra kell kiképezni és bátorítani, hogy jó személyes kapcsolatokat alakítsanak ki a fogvatartottakkal, hogy egyénileg ismerjék és értsék meg őket, segítsenek problémáikat megoldani, és építő jellegű párbeszédet kezdeményezzenek velük.⁶⁷⁶

Ítéleteiben az Emberi Jogok Európai Bírósága hangsúlyozta, hogy a veszélyesség nem szükségképpen állandó jellemzője a bűnelkövetőnek.⁶⁷⁷ Ez a szabály egyaránt vonatkozik a szabadságvesztés büntetés időtartamára, mind pedig a feltételes szabadon bocsátáshoz rendelt feltételek meg nem tartása miatti visszaküldésre a börtönbe. Következésképpen, valahányszor a veszélyesség fogalma szóba kerül, rendelkezéseket kell hozni annak meghatározására, hogy a veszélyesség továbbra is fennáll-e, vagy csökken. Ugyanez a szabály érvényes a kriminogén ismérvekre is. Ezek a kritériumok ugyanis nem szükségszerűen állandóak és folytonosak. A veszélyesség és a kriminogeneitás az idők folyamán különböző okok miatt változhat. Előfordulhat, hogy adott időpontban végzett kockázat és kriminogeneitás értékelés később már nem érvényes. Következésképpen időszakonként vagy ha a körülményes szükségessé teszik, meg kell ismételni az értékeléseket.

A Bizottság elismeri, hogy szükséges lehet egyes fogvatartottakat bizonyos időn át magánzárkában elhelyezni. Az arra vonatkozó döntést azonban, hogy alkalmazni kell-e vagy sem ezt az intézkedést, a büntetés-végrehajtási hatóságoknak kellene meghozniuk, az egyéni kockázatértékelés alapján, és a lehető legrövidebb időtartamban kell alkalmazni. Az elkülönítés rendszerét a büntetés-végrehajtási intézet vezetési eszközének kell tekinteni, nem pedig olyan tételnek, amely szerepel a bíróság által kiszabható büntetőjogi szankciók között.⁶⁷⁸

Alapvető fontosságú szabad levelezési rendszert elfogadni, mind a postai küldemények feladása, mind pedig fogadása tekintetében. Hasonlóképpen, a magánélet és a testi kontaktust megengedő feltételek között gyakori és hosszú idejű látogatások is lényegesek. A telefonhívások további eszközt jelentenek a családdal való kapcsolat megtartására. A hosszú idős és életfogytiglanra ítélték telefonhívásait egyszerűvé kellene

⁶⁷⁶ CM (2003) 109. Addendum 3,73. bekezdés

⁶⁷⁷ Az X kontra Egyesült Királyság ítélet, 1981. november 5.; a Weeks kontra Egyesült Királyság ítélet, 1987. március 2.; a Thynne, Wilson és Gunell kontra Egyesült Királyság ítélet, 1990. október 25.

⁶⁷⁸ Gyűjtemény/2007/04., 261. bekezdés

tenni. Ha attól lehet tartani, hogy a telefonbeszélgetéseket büntettek elkövetésének megszervezésére, szökés előkészítésére, vagy akár a biztonság és a rend más módon történő megzavarására használják ki, a telefonbeszélgetéseket lehet figyelni/lehallgatni azzal a feltétellel, hogy a fogvatartottat tájékoztatják az ilyen lehallgatás lehetőségéről, ha a lehallgatást szükségesnek tartják. Hasonlóképpen, ha a levelek vagy a látogatások kockázatot jelentenek a biztonságra és a biztonságosságra, megelőző intézkedések alkalmazásával kell megtartásukra felkészülni, például a levelezés ellenőrzésével, és a látogatások előtt és után motozások végzésével.

3. Egészségügyi ellátás a büntetés-végrehajtási intézetekben

a) Az orvoshoz való jog

A nem kielégítő színvonalú orvosi ellátás igen gyorsan olyan helyzetekhez vezethet, amelyek „az embertelen vagy megalázó bánásmódok” közé tartoznak.

A büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadáskor a fogvatartottat az intézet egészségügyi szolgálata egy tagjának haladéktalanul meg kell vizsgálnia. Eddigi jelentéseiben a CPT azzal az ajánlással élt, hogy minden egyes újonnan érkezett fogvatartott orvossal folytathasson megbeszélést és adott esetben befogadását követően amint lehetséges, végezzék el orvosi vizsgálatát. Hozzá kell tenni, hogy egyes országokban a befogadáskori orvosi ellenőrzést diplomás ápoló végzi el, aki jelentést készít az orvosnak; ez utóbbi megoldás néha a rendelkezésre álló személyi állomány számára legkényelmesebbnek tekinthető.⁶⁷⁹

Az is ajánlás tárgya, hogy minden új érkezőnek olyan tájékoztató iratot vagy brossurát adjanak át, amely az egészségügyi szolgálat léteéről és működéséről szól, további figyelmeztetést a lényeges higiéniai intézkedésekre.

Fogvatartása alatt a fogvatartottnak az esetében alkalmazott fogvatartási rezsimtől független bármikor lehetőséget kell kapnia az orvoshoz forduláshoz (különösen a magánzárkába helyezett fogvatartottnak).⁶⁸⁰ Az egészségügyi szolgálatot úgy kell

⁶⁷⁹ Ez a követelmény a későbbiekben az alábbiak szerint került újrafogalmazásra: minden újonnan érkezett fogvatartottnak orvossal megfelelő beszélgetést kell folytatni, és befogadását követően, amint lehetséges, el kell végezni orvosi vizsgálatát; kivéve, ha kivételes körülmények állnak fenn, ennek a beszélgetésnek/vizsgálatnak a befogadás napján kell megtörténnie, különösen az előzetes házak esetében. A befogadáskori orvosi vizsgálatot diplomás ápoló is elvégezheti, aki jelentést készít az orvosnak.

⁶⁸⁰ Lásd a 2. Összefoglaló Jelentést (CPT/Inf (92) 3).

megszervezni, hogy a vizsgálat iránti kérelmeket olyan gyorsan teljesíthessék, amennyire szükséges.

Minden fogvatartott számára biztosítani kell, hogy titokban/bizalmasan fordulhasson az egészségügyi szolgálathoz, például lezárt üzenet formájában. Ezen kívül az őrszemélyzetnek nem szabad rostálnia az orvosi vizsgálat iránti kérelmeket.

A büntetés-végrehajtási intézet egészségügyi szolgáltatának minimálisan rendszeres ambuláns ellátásból, és sürgősségi rendszerből kell állnia (természetesen, ehhez adódik még a kórházi típusú, ágyakkal felszerelt egység). Minden fogvatartott számára biztosítani kell a (diplomás) fogászati ellátást. Ezen kívül, a büntetés-végrehajtási orvos mellett szakorvosi ellátás is működhet.

A sürgősségi ellátással kapcsolatban orvos számára elrendelhető az ügyelet. Egyébként elsősegélynyújtásra alkalmas személynek mindig jelen kell lennie a büntetés-végrehajtás épületében. Legvégső lehetőségként elismert ápolói képesítéssel kell rendelkeznie.

Az ápolószemélyzetnek a beteg megfelelő nyomon követését kell biztosítania, különösen a járóbeteg ellátáson folytatott kezeléseknél; számos esetben nem elégséges, hogy az orvosi nyomon követést a fogvatartott kezdeményezésére hagyják.

Szavatolni kell a jól felszerelt közvetlen kórházi ellátást, vagy civil kórházban, vagy büntetés-végrehajtási kórházban.

A polgári kórház igénybe vétele esetén fölmerül a biztonság kérdése. Ezzel kapcsolatban a CPT nyomatékot helyez arra, hogy a kezelés céljából kórházba küldött fogvatartottakat a biztonság érdekében nem szabad ágyukhoz vagy más bútordarabhoz kötni. A biztonsági követelményeket kielégítő más eszközöket lehet és kell alkalmazni; egyik lehetséges megoldás a polgári kórházakon belül ilyen célú egységek létrehozása.

Amikor külső kórházba szállítás vagy külső orvosi vizsgálat igénybevétele szükséges, a fogvatartott betegek szállítását az egészségi állapotukat maradéktalanul figyelembe vevő időpontban és feltételek között kell teljesíteni.

b. Az ellátás egyenértékűsége

b. a.) Általános orvoslás

A büntetés-végrehajtás egészségügyi szolgálatának olyan körülmények között kell biztosítania az orvosi kezeléseket és az ápolást, továbbá a diétákat, a fizioterápiát, a rehabilitációt, vagy bármilyen más ellátást, amelyet a szabad környezetben élő lakosság élvez. Az orvos-, ápoló és műszaki személyi állomány létszámát, a helyiségbiztosítást, a felszereléseket és a berendezéseket eszerint kell meghatározni.

A gyógyszerár és a gyógyszerek osztásának megfelelő ellenőrzését biztosítani kell. A gyógyszerkészítést ezen kívül szakképzett személyzetre (gyógyszerész, ápoló, stb.) kell bízni.

Minden betegre egészségügyi dossziét kell készíteni, amely a diagnosztikai információt a betegség lefolyásának nyomon követését, és az elvégzett szakorvosi vizsgálatokat tartalmazza. Átszállítás esetén a dosszié adatait a következő orvosok tudomására kell hozni.

Az ápolócsapatoknak ezen kívül napi nyilvántartást kell vezetniük, amelybe bejegyzik a betegekre vonatkozó különleges eseményeket. A nyilvántartások átfogó képet adnak a büntetés-végrehajtási intézetben lévő egészségügyi helyzetről, és feltárnak minden felmerülő specifikus problémát.

Az egészségügyi szolgálat jó működéséhez az szükséges, hogy az ápolószemélyzet rendszeresen találkozzék és munkacapatot képezzen a főorvos felelőssége alatt.

b.b) Pszichiátriai kezelés

Az általános népesség körében megfigyelt statisztikai mutatókkal összehasonlítva, több fogvatartottnak mutatkoznak pszichiátriai jellegű tünetegyüttesek. Következésképpen minden büntetés-végrehajtási intézetben az egészségügyi szolgálatban szakképzett pszichiáter orvosnak kell lennie, és az ápolók közül többeknek képesítéssel kell rendelkezniük ezen a területen.

Az orvos- és ápolószeméllyzettel való ellátásnak és fogvatartási helyeknek a rendelkezésre állásával biztosítani kell folyamatos farmakológiai, pszichoterápiás és ergoterápiás programok lehetőségét.

A CPT hangsúlyozza a büntetés-végrehajtási adminisztráció szerepének fontosságát a pszichiátriai zavarokban (depresszió, reakciós állapot) szenvedő

fogvatartottak korai kiszűrésében, környezetük megfelelő kialakításának lehetővé tételében. Ezt a tevékenységet az örszemélyzet egyes tagjai megfelelő egészségügyi képzésével lehet bátorítani.

Az elmebeteg fogvatartottat megfelelően felszerelt és szakképzett személyzettel ellátott kórházi környezetbe kell felvenni és kezelni. Ez a struktúra akár civil pszichiátriai kórház, akár büntetés-végrehajtási rendszerben létrehozott, speciálisan felszerelt pszichiátriai egység is lehet.

Gyakran azt állítják egyrészt, hogy etikai okok miatt helyezik el az elmebeteg fogvatartottakat a büntetés-végrehajtási rendszeren kívül, a közegészségügyhez tartozó intézetekbe. Másrészt azt is lehet állítani, hogy a büntetés-végrehajtási rendszeren belül pszichiátria struktúrák létrehozása optimális biztonsági feltételek között teszi lehetővé az ápolás biztosítását, és erősíti ezen a rendszeren belül az orvosi és szociális szolgálatok tevékenységét.

Az alkalmazott megoldástól függetlenül, a pszichiátriai egység befogadóképességének kielégítőnek kell lennie. Túlságosan gyakran fordul elő hosszú várakozási idő, amikor a beutalás szükségessé vált. A kérdéses személynek pszichiátriai egységbe történő beutalását kiemelten fontos, elsőrendű kérdésnek kell tekinteni.

Az erőszakos/veszélyes pszichiátriai beteget szoros felügyelet alá kell helyezni és számára ápolói segítséget kell biztosítani, ha célszerű, gyógyszeres nyugtatással együtt. A testi lefogóeszközök alkalmazása csak igen ritkán lehet indokolt, és annak mindig az orvos kifejezett utasítására kell történnie, vagy az alkalmazást haladéktalanul az orvos tudomására kell hozni jóváhagyás végett. A testi lefogást amint lehetséges, meg kell szüntetni. Sohasem alkalmazható szankcióként, és ezzel a céllal nem is hosszabbítható meg.

Testi lefogóeszköz alkalmazása esetén az alkalmazás tényét be kell jegyezni a beteg dossziéjába, és a megfelelő nyilvántartásba, az intézkedés kezdetének és befejezése időpontjának, továbbá a körülmények és az indok feltüntetésével.

c) A beteg hozzájárulása és a titoktartási kötelezettség

A hozzájárulás szabadsága, a titoktartási kötelezettség megtartásával együtt, az egyén alapjoga. Ezek a feltételek jelentik annak a bizalomnak az alapját is, amely az orvos

és a beteg közötti kapcsolatban szükséges, különösen fogvatartási környezetbe, ahol a szabad orvosválasztás nem lehetséges a fogvatartottak számára.

c.a) A beteg hozzájárulása

A betegnek módjában kell lennie, hogy rendelkezzen minden hasznos információval (ha szükséges, orvosi jelentés formájában) egészségi állapotáról, kezelése lefolyásáról, és a neki rendelt gyógyszerekről. A beteg számára lehetőleg el kell ismerni azt a jogot, hogy megismerje büntetés-végrehajtási orvosi dossziéja tartalmát, feltéve, hogy ennek nincs terápiás célú ellenjavallata.

Kíváncsú, hogy kérhesse ezeknek az információknak a családja, védője, vagy külső orvos számára történő átadását.

Minden belátási képességgel rendelkező beteg szabadon visszautasíthatja a kezelést, és az orvosi beavatkozás bármely más formáját. Az ezen alapelv alóli minden kivételnek törvényi alapúnak kell lennie, és kizárólag egyértelműen és szigorúan meghatározott, az egész lakosságra egyaránt alkalmazandó kivételes körülményekre vonatkozhat.

Klasszikusan nehéz helyzet áll elő, amikor a beteg döntése ellentétes az orvos általános kezelési feladatával. Ez akkor áll elő, amikor a beteg személyes meggyőződése vezeti döntésében (vérátömlesztés megtagadása, például), vagy amikor testét szándékozik felhasználni, vagy akár önmagát megcsonkítani azért, hogy követeléseinek nyomatékot adjon, hatalom ellen tiltakozzon, vagy valamilyen ügy mellett tegyen tanúbizonyságot.

Éhségsztrájk esetén egyes országok, hatóságok vagy szakmai szervek orvos fellépését kérik, amikor a betegen súlyos tudatzavar mutatkozik. Más országokban az a szabály, hogy a klinikai döntéseket a kezelőorvosra hagyják, ha az begyűjtötte a szükséges véleményeket és figyelembe vette az ügy össze körülményeit.

Fogvatartottaknak orvosi kutatásokban való részvételét illetően nyilvánvaló, hogy kötelező az igen óvatos, elővigyázatos hozzáállás, tekintettel arra, hogy hozzájárulásukat ne torzítsa a büntetés-végrehajtási környezet. Garanciáknak kell biztosítaniuk, hogy minden érintett fogvatartott szabadon, és megfelelő tájékoztatás után adja hozzájárulását.

Az alkalmazott szabályoknak a szabad környezet szabályaival meg kell egyezniük, etikai bizottság közreműködése mellett. A CPT kedvezően viszonyul a börtönkörülmények

patológiájára vagy epidemiológiájára, illetőleg a fogvatartási feltételek más, sajátos vetületeire vonatkozó kutatásokhoz.

A fogvatartottnak felsőoktatási célokra való részvételéről vele együttműködve kell dönteni.

c. b) Titoktartási kötelezettség

Az orvosi titoktartási kötelezettséget a börtönben ugyanolyan feltételek mellett kell megtartani, mint szabad környezetben. A betegek dossziéit az orvos felelősségére kell tárolni.

A fogvatartottak minden orvosi vizsgálatát (befogadásukkor vagy később) úgy kell elvégezni, hogy azt a büntetés-végrehajtási személyi állomány ne hallja, és – kivéve az orvos ezzel ellentétes kérése esetén – ne is lássa. Ezen kívül a fogvatartottakat egyénileg és nem közösen kell megvizsgálni.

d) Egészségügyi megelőzés

A börtönök egészségügyi szolgálatát nem szabad a beteg fogvatartottak ápolására korlátozni. Az egészségügyi szolgálatokat szociális és megelőző orvos-egészségügyi felelősséggel/feladatokkal is fel kell ruházni.

d. a) Higiénia

A börtön-egészségügyi szolgálatok feladata – adott esetben más hatóságokkal együttműködve – az élelmezési feltételek (mennyiség, minőség, elkészítés, osztás és a higiénia (a ruházat és az ágynemű tisztasága, a folyóvízhez jutás; a higiénés helyiségek), valamint a zárkákban a fűtési, a világítási és a szellőzési feltételek megőrzése. A foglalkozások és a szabad levegőn való testmozgás rendszerét szintén figyelembe kell venni. Az egészségtelenség, a promiszkuitás, valamint a hosszan tartó elkülönítés és semmittevés vagy konkrét fogvatartott tekintetében való orvosi beavatkozást, vagy a felelős hatóságnál való általános jellegű orvosi eljárást tehet szükségessé.

d. b) Fertőzőbetegségek

A büntetés-végrehajtási intézet egészségügyi szolgálatának biztosítania kell, hogy rendszeresen adjanak tájékoztatást mind a fogvatartottak, mind pedig a büntetés-végrehajtás személyi állománya számára a fertőzőbetegségekről (különösen a hepatitisről, az AIDS-ről, a tuberkulózisról és a bőrfertőzésekről). Szükség esetén a környezet (fogvatartott-társak, büntetés-végrehajtási személyi állomány, az érintett fogvatartott gyakori látogatói) orvosi ellenőrzését el kell végezni.

Különösen az AIDS-szel kapcsolatban megfelelő tanácsokat kívánatos adni a szűrés előtt, és ha szükséges, a szűrés után. A büntetés-végrehajtási személyi állomány számára folyamatos képzést kell biztosítani a fogantatósítandó megelőző intézkedésekről és a HIV szeropozitivitás esetén tanúsítandó magatartásról, megfelelő utasítások kíséretében a hátrányos megkülönböztetés tilalmára és a titoktartási kötelezettségre vonatkozóan.

A CPT hangsúlyozni kívánja, hogy semmilyen orvosi indok sincs az egészséges HIV-vírus-hordozó szeropozitív fogvatartottak elkülönítésére.⁶⁸¹

d.c) Az öngyilkosságok megelőzése

Az öngyilkosságok megelőzése a büntetés-végrehajtási egészségügyi szolgálat hatáskörébe tartozó másik terület. Kívánatos, hogy felhívja a figyelmet a problémára az intézeten belül, továbbá biztosítsa megfelelő intézkedések fogantatósítását.

A befogadáskor végzett orvosi vizsgálat és a befogadási eljárás egészében fontos szerepet játszik ezen a területen; ha megfelelően végzik el, az eljárás lehetővé teszi legalább néhány kockázatot jelentő személy kiszűrését, és az újonnan érkezett valamennyi fogvatartott által érzett szorongás legalább részbeni enyhítését.

Ezen kívül, munkájától függetlenül, minden büntetés-végrehajtási tisztségviselőnek figyelemmel kell lennie az öngyilkosság veszélyének jeleire, ami a felismeréséhez szükséges képzést tesz szükségessé. Meg kell jegyeznünk ebben a tekintetben, hogy a büntetőpert közvetlenül megelőző vagy közvetlenül követő időszakokat, továbbá néha a szabaduláshoz közeli időszakot az öngyilkossági veszély növekedése jellemzi.

⁶⁸¹ A későbbi megfogalmazás szerint: nincs orvosi indok fogvatartottnak kizárólag azzal az indokkal való elkülönítésére, hogy HIV szeropozitív.

Az öngyilkossági veszély jeleit mutató személyt ameddig csak szükséges, külön ellenőrzés alá kell helyezni. Ezen kívül az ilyen személyeket nem szabad könnyen az öngyilkosságot lehetővé tevő tárgyakhoz (ablakrács, törött üveg, övek, nyakkendő, stb.) engedni.

Kíváncsint intézkedéseket fogyanatosítani a jó információáramlás biztosítására is mind az adott intézeten belül, mind, ha szükséges, az intézetek (különösen azok megfelelő egészségügyi szolgálata) között a potenciálisan veszélyeztetettnek minősített személyekről.

d. e) Az erőszak megakadályozása

A börtön-egészségügyi szolgálatok azzal járhatnak hozzá a fogvatartottakkal szembeni erőszakos cselekmények megakadályozásához, hogy módszeresen feljegyzik a látott sérüléseket, és adott esetben általános tájékoztatást adnak az illetékes hatóságok számára. Információ konkrét esetekre vonatkozóan is átadható, elvben azonban ez csak az érintett fogvatartottak hozzájárulásával vállalható fel.

Fogvatartottnak az intézetbe való befogadásakor elvégzett orvosi vizsgálata során megállapított, erőszakra utaló jelet megfelelően írásba kell foglalni, továbbá a fogvatartott vonatkozó kijelentéseit és az orvos megállapításait is. Ezen kívül, a fogvatartott rendelkezésére kell bocsátani ezeket az információkat.

Ugyanezen eljárást kell alkalmazni, amikor fogvatartottat az intézeten belüli erőszakos cselekmény után⁶⁸² vagy a börtönbe történő visszatérésekor orvos vizsgálja meg, miután a nyomozás céljára ideiglenesen a rendőrségre visszaszállították.

Az egészségügyi szolgálat időszakos statisztikákat készíthet a tapasztalt sérülésekről a büntetés-végrehajtási adminisztráció, az igazságügyi minisztérium, az ügyészség, stb. számára.

d. f) Társadalmi és családi kapcsolatok

Az egészségügyi szolgálat mérskékelheti a társadalmi és a családi kapcsolatoknak a szabadságvesztés büntetéssel gyakran együtt járó szétesését is. Támogatnia kell – az érintett szociális szolgálatokkal együttműködve – a fogvatartottaknak a külső világgal való

⁶⁸² Lásd szintén a CPT 2. Összefoglaló Jelentésének 53. bekezdését is: CPT/Inf (92)3

kapcsolatainak elősegítését: jól felszerelt látogatási terek; a család vagy a házastárs/partner látogatásai megfelelő feltételek között; családi, szakmai, oktatási, társadalmi-kulturális céllal előkészített eltávozási engedélyek.

A körülményektől függően, a büntetés-végrehajtási orvos eljárhat a fogvatartott és családja számára a társadalombiztosítási juttatások átutalásának megszerzése vagy fenntartása iránt.

e) Humanitárius fellépés

A fogvatartottaknak lehetnek különösen sebezhető, specifikus kategóriái. Kíváncsok, hogy a börtönök egészségügyi szolgálatai különös figyelemmel forduljanak igényeikhez.

e. a.) Anya és gyermek

Általánosan elismert alapelv, hogy szülés ne történjék büntetés-végrehajtási környezetben, és a CPT tapasztalata szerint ezt az alapelvet tiszteletben is tartják.

Az anyának és gyermekének lehetőséget kell kapnia arra, hogy legalább bizonyos időtartamot együtt töltsön. Ha az anya és a gyermek együtt van büntetés-végrehajtási intézetben, olyan feltételek között kell őket elhelyezni, amely bölcsőde megfelelőjét, a szülés utáni és gyermekgondozó szakszemélyzet segítségét biztosítja számukra.

A hosszú távú rendelkezéseket, különösen a gyermeknek az intézeten kívüli elhelyezéséről az anyjától való elválasztással, minden konkrét esetben egyénileg kell meghozni gyermekpszichiátriai és orvosi-szociális vélemények alapján.

e. b) Serdülők

A serdülőkort a személyiség átformálódása kíséri, és külön erőfeszítésre van szükség a hosszú távú társadalmi beilleszkedés-hiány veszélyének mérséklésére.

A fogvatartás alatt meg kell adni a serdülőnek azt a lehetőséget, hogy állandó környezetben, személyes tárgyaikkal együtt, társadalmi szempontból kedvező csoportosulások szerint éljenek. A fogvatartási rezsimnek intenzív elfoglaltságokon, különböző társadalmi-oktatási találkozók, sporttevékenységeken, iskoláztatáson,

szakmatanuláson, kíséret melletti kimenőkön, valamint ésszerű választások és tervek megnyitásán kell alapulnia.

e. c) Patológiás személyiségek

A börtönnéesség és a büntetés-végrehajtási egészségügyi szolgálat páciensei körében állandóan megtalálható az egyensúlyt veszítettek, a társadalomból kiszorultak bizonyos aránya, akiket hátrányos családi háttér, hosszú ideje tartó kábítószerfüggés, a hatóságokkal való különféle összeütközések, vagy más szociális bajok jellemeznek. Vannak közöttük erőszakosak, öngyilkosságra hajlamosak, de olyanok is, akik elfogadhatatlan szexuális viselkedésűek. Többségükben képtelenek önmaguk kontrolljára és ápolására.

Ezeknek a fogvatartottaknak a szükségletei valójában nem orvosi jellegűek, ám a büntetés-végrehajtási orvos segíthet a nekik szánt, a büntetés-végrehajtási egységekben közösségi alapon megszervezett és a tevékenységek közé helyesen beillesztett szocioterápiás fejlesztési programok előre vitelében.

Az ilyen egységek mérsékelhetik a megalázottságot, az önmegvetést és a gyűlöletet, fejleszthetik a felelősségérzetet és előkészíthetik a beilleszkedés bizonyos formáját. Ezekhez a programokhoz az a közvetlen érdek is fűződik, hogy a büntetés-végrehajtási személyi állomány aktív együttműködésére és elkötelezettségére alapozzon.

e. d) A fogvatartásra való alkalmatlanság

A tipikus példák azon fogvatartottak példái, akik esetén rövid távon végzetes prognózis várható, akik olyan súlyos betegségben szenvednek, amelyek kezelése a fogvatartás feltételei mellett nem végezhető helyesen, valamint azok, akik súlyosan fogyatékosak vagy idősek. Az ilyen személyeknek büntetés-végrehajtási környezetben való folyamatos tartása elviselhetetlen/tűrhetetlen humanitárius helyzetet okozhat. Az ilyenfajta esetekben a büntetés-végrehajtási orvos feladata az, hogy jelentést készítsen az illetékes hatóság számára a megfelelő rendelkezések meghozatala végett.

f) Szakmai függetlenség

Minden büntetés-végrehajtási intézet ápolószemélyzete potenciálisan veszélyeztetett. A páciensek (a beteg fogvatartottak) ápolásában álló feladata gyakran konfliktusba léphet a büntetés-végrehajtás működtetéséből és biztonságából eredő megfontolásokkal. Ez a helyzet etikai dilemmákhoz és nehéz választásokhoz vezethet. Az ápolásban való függetlenségük szavatolásához a CPT fontosnak tartja, hogy státuszuk a lehető legszorosabban zárkózzon fel az általában a közösségi egészségügyi szolgálatok személyi állományának jogállásához.

Attól függetlenül, hogy a büntetés-végrehajtási orvos milyen státusz értelmében gyakorolja tevékenységét, klinikai döntései kizárólag szakmai követelményektől függhetnek.

Az orvosi ellátás minőségét és hatékonyságát minősített/képzett orvosi fórumnak kell értékelnie. Hasonlóképpen a rendelkezésre álló anyagi forrásokat ugyanilyen hatóságnak kell kezelnie, nem pedig a pénzügyekért vagy a biztonságért felelős fórumoknak.

A büntetés-végrehajtási orvos – kezelőorvos. Következésképpen, az orvos/beteg kapcsolat megóvása érdekében nem szabad annak igazolására kötelezni, hogy a fogvatartott alkalmas büntetése kitöltésére. Nem szabad hatóság által kért testi motozást vagy testi vizsgálatot sem elvégeznie, kivéve, ha az sürgős és más orvos nem érhető el.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a büntetés-végrehajtási orvos szakmai szabadságát maguk a börtönkörülmények korlátozzák: nem választhatja meg szabadon a betegeit, mivel a fogvatartottaknak más egészségügyi ellátás nem áll rendelkezésükre. Akkor is teljesítenie kell kötelességét, ha a beteg az orvosi szabályokkal ellentétesen cselekszik, megfenyegeti, vagy erőszakot alkalmaz vele szemben.

g. Szakmai hozzáértés, kompetencia

Kíváncsú, hogy a büntetés-végrehajtási orvosok és ápolók olyan speciális ismeretekkel rendelkezzenek, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy felismerjék a börtönpatológia különleges formáit, és az ápolást a fogvatartással együtt járó feltételekhez adaptálják.

Különösen az erőszak megelőzésére és adott esetben megfékezésére irányuló szakmai magatartásokat kell fejleszteni.

Az elégséges személyi létszám biztosításához, az ápolókat gyakran ápoló segítők támogatják. Vannak közöttük olyanok, akik az örök közül kerülnek ki. A különböző szinteken a szükséges tapasztalatokat a képzett személyi állománynak át kell adnia, és azt időszakonként aktualizálni kell.

Előfordul, hogy magukat a fogvatartottakat alkalmazzák segítő ápolói feladatokra. Nem fér hozzá kétség, hogy ez a megoldás azzal az előnnyel jár, hogy több fogvatartottnak hasznos munkát adnak. Ezt azonban csak végső lehetőségként kívánatos igénybe venni. Ezen kívül, a fogvatartottakra sohasem szabad a gyógyszerosztást bízni.

Összefoglalva, a CPT-nek az a véleménye, hogy a büntetés-végrehajtási környezet egészségügyi gyakorlatának sajátos jellemzői egészükben igazolhatják, hogy posztgraduális képzés és folyamatos továbbképzés alapján azt önálló szakággként ismerjék el mind az orvosok, mind pedig az ápolók esetében.

„A büntetés-végrehajtási hatóságoknak védeniük kell az őrizetükben lévő fogvatartottak egészségét.”⁶⁸³

Ez a szabály új és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikkén alapul, amely deklarálja *„mindenkinek azt a jogát, hogy a legjobb testi és lelki egészségi állapotot élvezze, amelyet elérni tud”*. Ezzel az alapjoggal párhuzamosan – amelyet mindenki alkalmazni kell – a fogvatartottak többletvédelemmel rendelkeznek státuszuk okán. Ha egy ország személyeket szabadságuktól foszt meg, vállalja annak felelősségét, hogy egészségükkel törődjen, figyelemmel a fogvatartási feltételekre és az egyéni kezelésre, amely ezen feltételek tényénél fogva szükségesnek bizonyulhat. A büntetés-végrehajtás adminisztrációjának nem csupán az a felelőssége, hogy biztosítsa a fogvatartottak egészségügyi ellátáshoz jutásának tényleges voltát, hanem az is, hogy olyan feltételeket teremtsen, amelyek kedvezőbb egészségügyi helyzetbe hozzák a fogvatartottakat és a büntetés-végrehajtás személyi állományát. Kívánatos, hogy a fogvatartottak a befogadásuk időpontjához képest nem rosszabb egészségi állapotban hagyják el a börtönt. Ez a börtönélet minden aspektusára vonatkozik, különösen az egészségügyi ellátásra.

⁶⁸³ (2006)2. Ajánlás 39. Szabály

Ezt az elvet a Miniszteri Bizottságnak a gondozás etikai és szervezeti aspektusairól a tagállamokhoz intézett (98)7 ajánlása erősítette meg, valamint a CPT, különösen a 3. Általános Jelentésében [CPT/Inf (93)12.]. Ehhez adódik még az Európai Emberi Jogi Bíróság által generált mind jelentősebb joganyag, amely megerősíti, hogy az államok feladata az őrzésük alatt lévő fogvatartottak egészségének védelme.

Az egészségügyi ellátás szervezetére nézve az új európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló ajánlás⁶⁸⁴ 40. Szabálya tartalmaz alapvető előírásokat. Eszerint

„A büntetés-végrehajtási intézetben nyújtott egészségügyi ellátást a helyi önkormányzat vagy az állam általános egészségügyi ellátási szolgálatával szoros kapcsolatban kell megszervezni.

A büntetés-végrehajtási intézetekben az egészségpolitikát a nemzeti közegészségügyi politikába kell integrálni, amellyel összhangban kell lennie.

A fogvatartottak számára a jogi helyzetükre alapozott hátrányos megkülönböztetés nélkül kell elérhetővé tenni az egészségügyi szolgálatokat.

A büntetés-végrehajtási intézet egészségügyi szolgálatainak törekedniük kell minden testi vagy mentális betegség, valamint azon hiányosságok vagy fejlődési rendellenességek kiszűrésére és kezelésére, amelyekben a fogvatartottak esetleg szenvednek.

Ennek érdekében, minden fogvatartottnak részesülnie kell a szükséges orvosi, sebészeti, pszichológiai ellátásban, azokat is ideértve, amelyek szabad környezetben állnak rendelkezésre.”

A 40. Szabály leghatékonyabb végrehajtási módja az lenne, hogy a nemzeti egészségügyi hatóságok is felelősek legyenek a börtönökben nyújtott egészségügyi ellátásokért, a számos európai országban folytatott gyakorlathoz hasonlóan. Ha nem ez a helyzet, akkor a lehető legszorosabb kapcsolatot kellene kialakítani a börtönökön belül egészségügyi ellátást nyújtók és a börtönökön kívüli egészségügyi szolgálat között. Ez nem kizárólagosan a kezelések nyomon követésének bizonyítását jelenti, hanem a fogvatartottak és a büntetés-végrehajtási személyi állomány olyan helyzetbe hozását is, hogy a legszélesebb körben részesülhessenek a kezeléseket, a szakmai normák és a képzés fejlődéséből.

⁶⁸⁴ Az új európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló (2006)2. Ajánlás melléklete 40. Szabály

A Miniszteri Bizottság (98)7. ajánlása úgy ítéli meg, hogy *„a büntetés-végrehajtás egészségügyi politikáját integrálni kellene a nemzeti egészségügyi politikába és azzal összhangba kellene hozni”*. Azon kívül, hogy ez a fogvatartottak érdekelt szolgálja, ugyanez vonatkozik az egész népesség egészségére is, különös tekintettel a fertőző betegségekkel kapcsolatos politikára, amelyek a börtönökből a nagyobb közösség irányába is elterjedhetnek.

A fogvatartottak azon jogát, hogy korlátozás nélkül hozzájussanak az ország egészében rendelkezésre álló egészségügyi szolgáltatásaihoz, megerősíti az Egyesült Nemzetek Szervezetének a fogvatartottak kezeléséről szóló Alapelveinek 9. alapelve is. A CPT 3. Általános Jelentése hasonlóképpen nagy jelentőséget tulajdonít a fogvatartottak egyenértékű egészségügyi ellátáshoz való jogának. Az is alapvető fontosságú, hogy a fogvatartottak térítésmentesen jussanak hozzá az egészségügyi ellátáshoz (az Egyesült Nemzetek Szervezetének a fogvatartás bármely formája vagy szabadságvesztés büntetés hatálya alatt álló minden személy védelmét szolgáló Alapelvek 24. alapelve). Számos ország komoly nehézségekkel küzd a népesség egésze számára nagy volumenű egészségügyi szolgáltatás nyújtása terén. A körülményektől függetlenül azonban a fogvatartottak jogosultak az egészségügyi ellátás legjobb felszereléseire jutni, mégpedig térítés nélkül. A CPT kifejtette, hogy még jelentős gazdasági nehézségek időszakában sem mentesíti semmi sem az államot attól a felelősségtől, hogy ellássa a legszükségesebb/alapvető fontosságú cikkekkel a szabadságuktól megfosztott személyeket, hangsúlyozva, hogy az alapvető fontosságú cikkek magukba foglalják az elégséges mennyiségű és megfelelő egészségügyi cikket is {v.ö. például a Moldvai Köztársaságról készült jelentéssel [CPT/Inf (2002) 11.]}

A szabályok között nincs olyan, amely gátolná a fogvatartottakat abban, hogy saját költségükre saját orvosuk vizsgálja meg őket.

„Minden büntetés-végrehajtási intézetnek legalább egy általános orvos szolgáltatásaival kell rendelkeznie.

Intézkedni kell arról, hogy sürgős esetben mindenkor okleveles orvos azonnal beavatkozást végezzen el.

A teljes munkaidőben foglalkoztatott orvossal nem rendelkező büntetés-végrehajtási intézeteket részmunkaidős orvosnak kell rendszeresen látogatnia.

Minden büntetés-végrehajtási intézetnek megfelelő egészségügyi képesítéssel rendelkező személyzettel kell rendelkeznie.

*Minden fogvatartott számára lehetővé kell tenni az okleveles fogorvosi és szemészeti ellátást.*⁶⁸⁵

Ez a szabály a fogvatartottak számára az egészségügyi ellátáshoz való tényleges hozzájárulás iránti alapvető igényt érinti mindenkor, amikor az szükséges; ez azt jelenti, hogy minden büntetés-végrehajtási intézetben kívánatos orvost kinevezni. Ennek a gyakorló szakembernek minden szükséges kompetenciával kívánatos rendelkeznie. A nagy büntetés-végrehajtási intézetekben az orvosnak teljes munkaidős állást kívánatos betöltenie. Minden esetben biztosítani kell az orvos közreműködésének lehetőségét a sürgős esetekben való intézkedés végett. Ezt a követelményt a Miniszteri Bizottság (98)7 ajánlása megerősíti.

Az orvosokon kívül megfelelő képesítéssel rendelkező ápolószemélyzetnek is lennie kell. Egyes Kelet-Európai országokban az egészségügyi szakképesítéssel rendelkező, az orvos alárendeltségében működő gyakorlati szakemberek (akiket helyenként „felcser”-nek neveznek) is nyújthatnak egészségügyi ellátást. A másik legfontosabb csoport a kellően képzett ápolónők csoportja. 1998-ban az Ápolónők Nemzetközi Tanácsa nyilatkozatot tett közzé, amely többek között deklarálta, hogy az ápolónők nemzeti egyesületeinek bizalmas jellegű állásfoglalásokat, tanácsokat és segítséget kellene nyújtaniuk a büntetés-végrehajtási intézetek ápolónői számára. [Az ápolónők szerepe a foglyok és a fogvatartottak gondozásában, az Ápolónők Nemzetközi Tanácsa, 1998.]

A fogvatartottakkal való kapcsolataikban az orvosoknak ugyanazon szakmai alapelveket és normákat kívánatos alkalmazniuk, mint amelyeket a börtönön kívüli funkcióik gyakorlásában alkalmaznának. Ezt az alapelvet a Büntetés-végrehajtási Egészségügyi Szolgálatok Nemzetközi Tanácsa erősítette meg, amikor az Athéni Esküt elfogadta: *„Mi egészségügyi hivatást gyakorlók, akik büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozunk, és Athénben, 1979. szeptember 10-én találkoztunk, kötelezettséget vállalunk itt, a Hippokratészi eskü szellemének megfelelően, hogy a legjobb egészségügyi ellátást biztosítjuk azoknak, akik bármilyen okból börtönbe vannak zárva, előítéletek nélkül, és megfelelő szakmai etikánk keretei között.”*

⁶⁸⁵ Az új európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló (2006)2. Ajánlás melléklete 41. Szabály

Ezt követelik meg az Egyesült Nemzeteknek az első, az egészségügyi személyi állomány, különösen pedig az orvosok szerepére alkalmazandó Egészségügyi Etikai Alapelvei is, a foglyok és a fogvatartottak kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetések vagy bánásmódok elleni védelmében.

Az orvosoknak vagy az orvos alárendeltségében lévő szakképzett ápolónak látnia kell minden fogvatartottat a befogadás után.

„Az orvosnak vagy az orvos alárendeltségében lévő szakképzett ápoló(nő)nek látnia kell minden fogvatartottat a befogadása után és amint lehetséges, meg kell vizsgálnia, kivéve, ha a vizsgálat nyilvánvalóan nem szükséges.

Az orvosnak vagy az orvos alárendeltségében lévő szakképzett ápoló(nő)nek meg kell vizsgálnia a fogvatartottakat, ha szabadulásuk előtt kéri és legalább olyan gyakorisággal kell megvizsgálnia a fogvatartottakat, ahányszor szükséges.”⁶⁸⁶

Ennek az orvosi vizsgálatnak:

- lehetővé kell tennie az orvosi személyzet számára a korábban meglévő bármely patológiai állapot meghatározását és annak biztosítását, hogy az alkalmazott kezelést jól végzik,

- lehetővé kell tennie megfelelő támogatás nyújtását azon személyek számára, akik esetleg kábítószer-elvonás hatásaitól szenvednek,

- hozzá kell járulnia a fogvatartást megelőzően elszenvedett esetleges erőszakos cselekmények nyomainak meghatározásához és

- lehetővé kell tenni az erre képzett személyzet számára, hogy felmérje a fogvatartott mentális állapotát és megfelelő segítséget kell nyújtania azon személyek számára, akik öncsonkításra hajlamosak.

- Az orvosi vizsgálat csak akkor tekinthető nyilvánvalóan fölöslegesnek, ha azt sem a fogvatartott egészségi állapota, sem pedig közegészségügyi szükségletek nem teszik szükségessé.

Minden megállapított sérülésre vonatkozó részletes adatokat közölni kell az illetékes hatóságokkal.

Az első vizsgálat után az orvosnak kíváncsi minden fogvatartottat olyan gyakran megvizsgálnia, amilyen gyakran azt egészségi állapota megköveteli. Ez különösen fontos

⁶⁸⁶ Az új európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló (2006)2. Ajánlás melléklete 42. Szabály

az olyan fogvatartottak vonatkozásában, akik elmebetegségben vagy elmezavarban szenvednek, akiknek kábítószer- vagy alkoholfogyasztás elvonási tüneteivel kell szembenézniük vagy akik különös érzelmi feszültséget éreznek bezártságuk tényéből adódóan. A Miniszteri Bizottság (98)7. Ajánlása a hangsúlyt az alkoholista vagy a kábítószerfüggő fogvatartottaknak nyújtott gondozásra helyezi és felhívja a figyelmet az Európa Tanácsnak a kábítószerrel való visszaélés, továbbá azok tiltott forgalmazása elleni küzdelem területén folytatott együttműködési csoportjának (Pompidou Csoport) az ajánlásaira. 2003. áprilisi ítéletében (McGlinchey és társai kontra Egyesült Királyság, a kérelem száma: 50390/99, 2003. 04. 29.) az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértését a fogvatartása alatt elhalálozott heroin-függő személy orvosi kezelése tekintetében.

Számos európai országot ténylegesen nyugtalanít a fertőző betegségek, például a tuberkulózis terjedése. Ez fenyegetést jelent a fogvatartottak és a büntetés-végrehajtási személyi állomány, valamint a közösség egészének egészségére nézve. Ezt a tényhelyzetet ismerték fel a balti országok kormányfői, akik közös nyilatkozatot tettek közzé 2002. júniusában, megjegyezve, hogy a fertőzött fogvatartottakat befogadó és silány higiéniai feltételekkel, szaniterfelszerelésekkel rendelkező zsúfolt börtönök nagy veszélyt jelentenek a fertőző betegségek területén a régióban. A börtönkörnyezetben gyakorló orvosoknak különösen ébernek kell lenniük a börtönbe nemrégiben befogadott személyek vizsgálatakor, hogy minden fertőző betegségben szenvedő személyt kiszűrjenek. A zsúfolt és silány higiéniajú intézetekben rendszeresen szűrővizsgálatokat kell szervezni. Adott esetben az ilyen betegségben szenvedő fogvatartottak kezelési programját kell bevezetni. Az egyik országjelentésben a CPT megjegyezte a tuberkulózis elleni gyógyszerek adásának elégtelen voltát, ami létfontosságú, mivel az ilyen gyógyszerek szórványszerű adása az antibiotikumoknak ellenálló tuberkulózis megjelenéséhez vezethet és hivatkozott arra az alapelvre, amely szerint a büntetés-végrehajtási hatóságok kifejezetten kötelesek a gyógyszereket rendszeresen kiosztani [jelentés a lett kormány számára CPT/Inf (2001) 27]. Átalakításokat is kívánatos elvégezni, ha klinikai jellegű okok szükségessé teszik az ilyen fogvatartottak elkülönítését saját érdekükben és más személyek biztonsága végett. A Miniszteri Bizottság R(98)7. Ajánlása úgy véli, hogy a hepatitis B elleni védőoltás ajánlható lenne a fogvatartottak, valamint a személyi állomány számára.

Az utóbbi években a HIV hordozó fogvatartottak száma emelkedett. Egyes országokban az erre adott válasz az ilyen fogvatartottak automatikus elkülönítése volt. Semmiképpen sincs klinikai igazolása ennek az eljárásnak és kívánatos ezt a gyakorlatot elkerülni. Ezzel kapcsolatban hivatkozhatunk a Miniszteri Bizottság tagállamokhoz intézett (93)6 Ajánlásában a fertőző betegségek; különösen az AIDS ellenőrzésének büntetés-végrehajtási és kriminológiai aspektusairól, valamint a börtönegészségüggyel kapcsolatos problémákról megfogalmazott normáira. A Miniszteri Bizottság (98)7. Ajánlása ezt megerősíti és kiemeli, hogy HIV teszt csak az érintett fogvatartott hozzájárulásával és anonim módon végezhető. 2003. óta Magyarországon is így történik.

Az Egészségügyi Világszervezet irányelvei (a WHO-nak a HIV fertőzésről és az AIDS-ről szóló irányelvei a börtönökben Genf, 1993.) egyértelműen kimondják, hogy a HIV tesztek nem lehetnek kötelezőek, és a fertőzött fogvatartottak nem különíthetők el a többiektől, az olyan betegség esetét kivéve, amely speciális orvosi kezelések igénybe vételét teszi szükségessé.

Minden fogvatartott jogosult a szükséges szintű rendszeres és bizalmas jellegű orvosi vizsgálatokra, amelyek legalább azzal azonos színvonalúak, mint a polgári társadalomban létezők. Azoknak a feltételeknek, amelyek közepette a fogvatartottal való beszélgetés az egészségi problémáiról zajlik, azonosaknak kell lenniük azokkal, mint amelyek a polgári orvoslás gyakorlásában érvényesülnek. Amennyiben lehetséges, a beszélgetésnek megfelelően felszerelt orvosi rendelőben kell lefolynia. Elfogadhatatlan, hogy a rendelésre a fogvatartottak csoportjai szerint, vagy más fogvatartottak, avagy nem egészségügyi személyi állomány jelenlétében kerüljön sor. A fogvatartottakat nem szabad bilincsben tartani vagy fizikailag az orvostól elválasztani a vizsgálatok alatt.

A fogvatartottak sohasem kötelezhetők arra, hogy közöljék a büntetés-végrehajtás személyi állományával az orvosi vizsgálat iránti kérelmük indokait. Az orvosi vizsgálat iránti kérelmekre vonatkozó rendelkezéseket már a börtönbe történő befogadásukkor el kell magyarázni a fogvatartottaknak.

Az egyes foglyok orvosi iratanyagának az orvos ellenőrzése alatt kell maradnia, és a fogvatartott előzetes írásos engedélye nélkül az nem közölhető. Egyes országokban a börtön-egészségügyi szolgálatok a polgári egészségügyi ellátás hatáskörébe tartoznak. „Az egészségügyi ellátáshoz való jog”-ban fentebb ismertetett előnyökön kívül ezek a

rendeletek annak egyértelmű megállapításához járulnak hozzá, hogy az orvosi iratanyag nem része a büntetés-végrehajtási intézetek általános irattárainak.

A vizsgálat és diagnózis nyomán előírt kezelésnek olyannak kell lennie, amely a legjobban szolgálja az egyes fogvatartottak érdekeit. A kórismének és az orvosi kezeléseknak az egyes fogvatartottak szükségletein kell alapulniuk, nem pedig a büntetés-végrehajtási adminisztráció követelményein. A Miniszteri Bizottság (98)7 Ajánlása hangsúlyozza, hogy a fogvatartottaknak előzetesen egyértelmű hozzájárulásukat kell adniuk minden orvosi vizsgálathoz vagy kezeléshez, amit a CPT 3. Általános Jelentése is ajánl.

A Miniszteri Bizottság (98)7. Ajánlása megjegyzi, hogy kiemelt figyelmet kell fordítani a testi fogyatékos fogvatartottak szükségleteire és segítségük végett felszereléseket biztosítani, mint ahogyan ez a börtönön kívül történik.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2001. júliusi ítéletében (Price kontra Egyesült Királyság, a kérelem száma: 33394/96) megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. Cikkének megsértését egy súlyosan mozgássérült fogyatékos kezelését illetően annak ellenére, hogy semmiféle bizonyíték sem volt arra, hogy bármiféle kifejezett szándék állt volna fenn a büntetés-végrehajtási hatóságok részéről a kérelmező (nő) megalázására vagy lealjasítására.

Egyes bíróságokon a büntetések hosszabbá válásának következményeként a büntetés-végrehajtási adminisztrációnak már most szembe kell néznie az idős személyek növekvő számából adódó szükségletekkel. Egyes bíróságokon az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetések vagy a kedvezményes szabadulás lehetősége nélküli nagy büntetések kiszabásának új tendenciája azon fogvatartottak számának jelentős növekedéséhez vezetett, akik börtönben fognak megöregedni. A büntetés-végrehajtási adminisztrációnak kiemelt figyelmet kell fordítania e fogvatartotti csoport különböző; mind szociális, mind pedig egészségügyi problémáira. Ez egy sor speciális berendezés beszerzésével is járhat a mozgékonyság elvesztésével vagy a mentális leépülés megjelenésével járó problémák megoldása végett.

Külön figyelmet kell fordítani a betegség végső szakaszában lévő fogvatartottakra és olykor felmerülhet az ilyen fogvatartottak előrehozott szabadításának célszerűségéről dönteni. A büntetés-végrehajtás orvosi személyi állománya által felállított kórismének vagy

adott tanácsnak szakmai ismérveken kell alapulnia és a legjobban kell a fogvatartott érdekeit szolgálnia. A Miniszteri Bizottság R(98)7. Ajánlása kimondja, hogy a szóban forgó betegek külső ápolási egységbe történő átszállításának tényére vonatkozó döntést orvosi ismérvek alapján kell meghozni. 2002. novemberi ítéletében [Mouisel kontra Franciaország (a kérelem száma: 67263/01 – 2002. 11. 14.)] az Emberi Jogok Európai Bírósága az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. Cikkének megsértését állapította meg a betegség végső stádiumában lévő fogvatartott kezelése tekintetében. Felhívta a figyelmet arra, hogy az állam kifejezetten köteles megfelelő orvosi kezelést nyújtani és helytelenítette azt a tényt, hogy a fogvatartott a kórházi ágyhoz volt bilincselve. Egy másik; 2003. októberében ítélettel befejezett ügyben (Hénaf kontra Franciaország, a kérelem száma: 555524/00) a Bíróság megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. Cikkének a megsértését egy beteg fogvatartottal való bánásmódot illetően, aki a kórházi ágyhoz volt láncolva.

A Miniszteri Bizottság (98)7. Ajánlása az éhségstrájkot folytató fogvatartottak kezelését tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy az éhségstrájkoló klinikai vizsgálata csak a beteg kifejezett hozzájárulásával végezhető el, kivéve, ha súlyos elmezavarban szenved, ami pszichiátriai szolgálathoz történő átszállítását teszi szükségessé. A szóban forgó betegeknek részletes magyarázatot kell kapniuk cselekményüknek hosszú távú egészségükre gyakorolt esetleges káros hatásairól. A gyakorló szakember (orvos) által foganatosított minden intézkedésnek összhangban kell lennie a belső joggal és a szakmai szabályokkal.

Orvos vagy szakképzett ápoló(nő) nem kötelezhető arra, hogy megállapítsa, hogy a fogvatartott alkalmas-e szankció elviselésére, de tanácsot adhat a büntetés-végrehajtási adminisztráció számára arról, hogy egyes intézkedések milyen veszélyt jelenthetnek a fogvatartottak egészségére nézve. Az orvosnak vagy a szakképzett ápolónak külön feladatta van az olyan fogvatartottakkal szemben, akiket bármilyen ok miatt magánzárkában tartanak fogva; akár fenyegetési céllal, akár pedig „veszélyesség”-ük miatt, vagy „nehéz magatartás”-uk okán, akár pedig a bűnügyi nyomozás érdekében, avagy saját kérésükre tekintettel. A megállapított gyakorlatnak megfelelően (lásd például az Egyesült Nemzetek Szervezetének a fogvatartottak kezelésére vonatkozó minimális szabályai közül a 32.3. Szabályt) az ilyen fogvatartottaknak naponta kell orvosi vizsgálaton átesniük.

„A külön orvosi ellátást igénylő beteg fogvatartottakat szakosított intézetekbe vagy polgári kórházakba kell átszállítani, ha az ápolás börtönben nem folytatható.”⁶⁸⁷

A speciális felszerelésekhez való jutás gyakran szükségessé teheti a fogvatartott más helyre történő szállítását. A büntetés-végrehajtási adminisztrációnak biztosítania kell, hogy a fogvatartottak kísérésére előírt rendelkezések megfelelőek legyenek és ne okozzák a kezelés késedelmét vagy fokozott szorongást. A fogvatartottak szállítási feltételeinél figyelembe kell venni patológias állapotukat.

Amikor fogvatartottak elmebetegségét diagnosztizálják, nem szabad őket börtönben tartani, hanem megfelelően felszerelt pszichiátriai intézetbe kell átszállítani. 2001. áprilisában hozott ítéletében [Keenan kontra Egyesült Királyság, (a kérelem száma: 27229/95 – 2001. 04. 03.)] az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. Cikkének megsértését egy olyan fogvatartott esetében, aki öngyilkosságot követett el az orvosi vélemény, a pszichiátriai felügyelet és az elkülönítés hiánya miatt, ami összeegyeztethetetlen az elmezavarban szenvedő beteg kezelésével. 3. Általános Jelentésében a CPT rámutat, hogy az öngyilkosságok megelőzése a büntetés-végrehajtás egészségügyi szolgálatának hatáskörébe tartozó terület. A szolgálatnak biztosítania kell az intézeten belüli figyelemfelhívást erre a problémára, valamint gondoskodnia kell megfelelő eszközökről.

A Miniszteri Bizottságnak az elmezavarban szenvedő személyek emberi jogairól és méltóságáról szóló, a tagállamokhoz intézett (2004)20 Ajánlása 35. Cikkében kimondja, hogy az elmezavarban szenvedő személyeket nem érheti hátrányos megkülönböztetés a büntetés-végrehajtási intézetekben. Különösen a büntetés-végrehajtási intézeteken kívül biztosított ellátással azonos ellátás elvét kell tiszteletben tartani az egészségük által szükségessé tett ápolás vonatkozásában. Az ilyen személyeket a büntetés-végrehajtási intézetből kórházba kell átszállítani, ha egészségük ezt követeli.

4. A külföldieknek az országba történő belépésére és tartózkodására vonatkozó (idegenrendészeti) jogszabályok értelmében feltartóztatott személyek

⁶⁸⁷ Az új európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló (2006)2. Ajánlás melléklete 46.1. Szabály

A CPT küldöttségei gyakran találkoznak a külföldiek belépésére és tartózkodására vonatkozó jogszabályok értelmében szabadságuktól megfosztott személyekkel (a továbbiakban: „feltartóztatott külföldiek”): azokkal a személyekkel, akiknek az ország területére való beléptetését megtagadták; akik jogellenesen léptek be az országba, és akiket a későbbiekben a hatóságok ilyen minőségben azonosítottak; akiknek az adott országban való tartózkodási engedélye lejárt; menedékkérők, akiknek szabadságelvonását a hatóságok szükségesnek tartják, stb.

Különösen a repülőtereken lévő „nemzetközi” tranzitövezetekben azoknak a személyeknek a pontos jogi helyzete, akiknek az országba való belépését megtagadták, és akiket ilyen övezetekben helyeztek el, vita tárgya. A CPT már többször találta szemben magát azzal az érveléssel, hogy ezek a személyek „nincsenek szabadságuktól megfosztva”, mivel bármikor szabadon elhagyhatják az övezetet úgy, hogy felszállnak a választásuk szerinti nemzetközi repülőjára.

A maga részéről a CPT mindig is azt hangoztatta, hogy a tranzit vagy a „nemzetközi” övezetben való tartózkodás, a körülmények szerint, az emberi jogok európai egyezménye 5. cikke (1) bekezdésének (f) pontja szerinti értelemben a szabadságelvonással rokonítható, és következésképpen ezek az övezetek a CPT mandátumának hatálya alá tartoznak. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által 1996. június 25-én az *Amuur versus Franciaország* ügyben hozott ítélet ezen vélemény megerősítésének tekinthető. Ebben az ügyben, amelyben négy, a Paris-Orly repülőtér tranzitövezetében húsz napon át tartott négy személy kért menedéket, a Bíróság azon a véleményen volt, hogy „a menedékkérők számára adott egyedüli lehetőség, hogy önként elhagyják azt az országot, ahová menekülni kívánnak, nem zárhatja ki a szabadság megsértését..”, és megállapította, hogy „a menedékkérőknek a tranzitövezetben tartása az elszenvedett szigorítások miatt egyenértékű a szabadság elvonásával”.

Egyes országokban a CPT küldöttségei feltartóztatott külföldieket hosszú időn (heteken, és bizonyos esetekben hónapokon) át a rendőrkapitányságokon elhelyezve találtak, közepes anyagi feltételek között, mindenfajta tevékenységtől megfosztva, és esetenként arra kényszerítve, hogy bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyekkel osszák meg a zárkát. Ez a helyzet tarthatatlan.

A CPT elismeri, hogy a körülmények hatalmánál fogva a feltartóztatott külföldiek bizonyos időt a rendőrség rendes fogdájában tölthetnek. A rendőrkapitányságokon uralkodó feltételek azonban gyakran nem vagy inkább sohasem alkalmasak hosszabb feltartóztatási időtartamokra. Követezésképpen, az abszolút minimumra kell korlátozni azt az időtartamot, amelyet a feltartóztatott külföldiek ezekben a helyiségekben töltenek.

A CPT küldöttségei esetenként azt tapasztalták, hogy a feltartóztatott külföldieket büntetés-végrehajtási intézetekben tartották fogva. Még ha ezeknek a személyeknek a fogvatartási feltételei megfelelőek is – ami nem mindig volt úgy – a CPT úgy véli, hogy ez a hozzáállás alapjaiban téves. A börtön, meghatározásánál fogva nem megfelelő fogvatartási hely olyan személy számára, akinek a bűnösségét nem állapították meg, és nem is gyanúsítják bűncselekmény elkövetésével.

a) Garanciák a feltartóztatás alatt

A szabadságuktól megfosztott személyek más kategóriáihoz hasonlóan kívánatos, hogy a feltartóztatott külföldiek már szabadságelvonásuk elején értesíthessék a választásuk szerinti személyt helyzetükről, továbbá ügyvédhez és orvoshoz juthassanak. Ezenkívül haladéktalanul és az általuk értett nyelven tájékoztatást kell kapniuk minden jogukról, és az ügyükben alkalmazott eljárásról.

A CPT megállapította, hogy voltak olyan országok, amelyekben megtartották ezeket a követelményeket, míg más országokban nem. Küldöttségei számos alkalommal találkoztak különösen olyan visszatartott külföldiekkel, akiket nem tájékoztattak maradéktalanul jogi helyzetükről az általuk értett nyelven. Ennek a problémának a kiküszöbölése érdekében a visszatartott külföldiek számára kívánatos módszeresen olyan dokumentumot átadni, amelyik ismerteti az ügyükben alkalmazandó eljárást és jogaikat is. Ennek a dokumentumnak az érintettek által a leginkább beszélt nyelveken kívánatos rendelkezésre állnia, és ha szükséges, tolmácsszolgálatot is biztosítani kell.

Az ügyvédhez való jogot a feltartóztatás teljes időtartama alatt kívánatos alkalmazni, amely magában foglalja az ügyvéddel való bizalmas megbeszélés, és az ügyvéd jelenlétének jogát is az illetékes hatóságok általi kihallgatások alatt.

Általánosságban a feltartóztatott külföldiek számára biztosítani kell a külvilággal való kapcsolattartás jogát a feltartóztatásuk alatt, különösen pedig a telefonhoz jutást; azt, hogy fogadhatták hozzátartozóik és az illetékes szervezetek képviselőinek látogatását.

b) A bántalmazás veszélye a visszaküldés szerinti országban

A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód tilalma magában foglalja azt a kötelezettséget is hogy ne küldjenek vissza senkit olyan országba, ahol komoly indokkal feltételezhető, hogy valós veszély áll fenn kínzására vagy bántalmazására. Azt megtudni, hogy az Egyezmény Részes Államai eleget tesznek-e ennek a kötelezettségnek, nyilvánvalóan nagyon fontos kérdés a CPT számára.

A CPT fontos megelőző feladataira tekintettel, a Bizottság inkább arra a kérdésre összpontosítja a figyelmét, hogy a döntéshozatali folyamat a maga egészében megfelelő garanciákkal szolgál-e személyeknek olyan országokba történő visszaküldése tekintetében, ahol kínzás vagy bántalmazás fenyegeti őket. Ebben a tekintetben a CPT-nek meg kell vizsgálnia, hogy az alkalmazandó eljárás igazi lehetőséget kínál-e az érintetteknek ügyük előadására, és az ilyen ügyek feldolgozásával megbízott tisztviselők megfelelő képzést kaptak-e, és objektív és független információkhoz jutnak-e az emberi jogok helyzetéről más országokban. Sőt, a veszélyeztetett érdekekre tekintettel a Bizottság úgy véli, hogy valakinek adott állam területéről való kiutasítását elrendelő határozattal szemben az intézkedés végrehajtása előtt más, független szerv előtt kívánatos jogorvoslati lehetőséget biztosítani.

A kiutasítás végrehajtása is gyakran nehéz feladat, az elrendelő határozat hatálya alatt álló külföldinek arra bírása, hogy elhagyja annak az országnak a területét, ahol eltökélte, hogy maradni fog, gyakran nehéz feladat. A rendfenntartó erők tagjai esetenként arra kényszerülhetnek, hogy erőszakhoz folyamodjanak a kitoloncolás foganatosításához. Az alkalmazott erőszaknak azonban a szigorúan szükséges mértékre kell szorítkoznia. A kitoloncolási rendelkezés hatálya alatt álló személyeknek mindenfajta gyógyszer beadása csak orvosi döntésre, az orvosi etikának megfelelően történhet. Valaki szájának a betömése különösen veszélyes intézkedés.

Például azokban a helyzetekben, amikor ellenállás tapasztalható, a kísérő személyzet általában a külföldinek a földön történő teljes mozgásképtelenné tételéhez folyamodik, arccal a föld felé, a bilincsnek a csuklókon történő elhelyezése végett. A külföldinek ilyen testhelyzetben tartása, amelyet még súlyosbít a kísérő személyzet testsúlyának különböző testrészeire történő nehezedése (nyomás a mellkasra, térdek a vesére, a tarkó szorítása) kézzel-lábbal, foggal-körömmel való tiltakozása után, a testhelyzetből eredő fulladás veszélyével jár.⁶⁸⁸

A CPT kiemeli a küldő, bírósági és más nemzeti és nemzetközi ellenőrző hatóságok szerepét a rossz bánásmód megelőzésében a kitoloncolások foganatosítása során. Fontos követelmény, hogy ezek kísérik figyelemmel az e területen tapasztalható fejlődést, különösen a kényszer, a kényszereszközök alkalmazása és a légi úton történő kitoloncolási intézkedés hatálya alatt lévő személyek alapvető jogainak megóvása területén.

⁶⁸⁸ V. ö.: többek között „Positional Asphyxia – Sudden Death” (A testhelyzetből adódó fulladás – Hirtelen halál?) U.S. Department of Justice/Igazságügyi Minisztérium, 1995. június és a London, 2002. áprilisában „Safer Restraint/Biztonságosabb megfékezés” címmel, az Egyesült Királyság Rendőrsége panaszokat vizsgáló hivatalának égisze alatt szervezett konferencia munkáival (v.ö. [www//pca.gov.uk](http://pca.gov.uk))

ZÁRÓGONDOLATOK

A magyar büntetés-végrehajtás hosszú, kitérőktől sem mentes fejlődési utat tett meg az évszázadok során. Napjainkban egy új szakaszhoz érkezett, amikor meg kell erősíteni újabb jogállami feladatai ellátása, rendeltetése érdekében.

Az egyes választások után az új kormányok által minden esetben különböző elnevezéssel kidolgozott, jól hangzó fejlesztési programok nem, vagy csak részben valósultak meg, hosszú távra szólóak voltak, a rövidebb távú kriminálpolitika nem sorolta előbbre a teljesítés felgyorsítását a költségvetési források hiányosságára hivatkozással. Eredményeket a szerves fejlődés hozhat a büntetés-végrehajtásban is. Szervesen Európához tartozva ezen a téren is. Minden egyes rendszerben meg vannak a másiktól elemek. Ha jogintézményeket, gyakorlatokat enélkül, külső nyomásra köteles befogadni egy-egy ilyen szervezet, akkor azokat – fontosabb elemét legalábbis – előbb-utóbb kilöki magából. Több figyelmeztetést kaptunk már, hogy ne másoljuk szolgai módon más országok megoldásait, hanem ültessük át a mi gyakorlatunkba olyan módon; azok értelmesek legyenek a mi rendszerünkön belül is.

Az egyes országok között a legfontosabb különbségek – ha vannak – nem is a szabályozásban, és talán nem is a szakmai technológiák között, hanem elsősorban a fejekben rejlenek; az attitűdökben, a szemléletben és a munkastílusban. A társadalmi megrendelés a jogszabályokon szűrődik át a politika rendszerén. A gyakorlattal vagy a szakmai technológiákkal kapcsolatban a legnagyobb hatású a pénznek, a forrásoknak a megléte, illetve hiánya, ideértve a humán erőforrást és az infrastruktúrát is. A szemléletmód és a munkastílus változásához alapvetően fontos a vezetés minden szintjének a motiváltsága és az elkötelezettsége a személyi állomány gondolkodásának, attitűdjének megváltoztatásához.

A büntetés-végrehajtás akkor tudja csak betölteni korunk Európájában a szerepét, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményének.

A büntető felelősségre vonás egész folyamatában, így a büntetés-végrehajtásban is ugyanolyan társadalmi realitásként kell kezelni az emberi jogokat.

Az integráció feltételezi a mind teljesebb konformitást az európai normákhoz és követelményekhez.

A közérdek védelme mellett kell figyelembe venni az egyéni jogok szükségleteit és egyensúlyt tartani a követelmények között.

Az emberközpontú európai normák és ajánlások megvalósításához és jogállami kontrolljához meg vannak a lehetőségek hazánkban is.

A büntetés újabb keletű kibontakozását láthatjuk az utóbbi évtizedekben a világon. Bármilyen különbözőek is az európai és az amerikai államok által használt módszerek, mégis egyazon kérdésre válaszolnak az Atlanti-óceán mindkét partján. A fogvatartottaknak a köz érdekében történő munkavégzését, mint a polgári norma imperatívuszát meg kell szervezni. Az európai országokban bíróság elé kerülők szociális helyzete és a rájuk kiszabott szankciók közötti összefüggésről szóló összes rendelkezésre álló kutatás egybehangzóan azt tükrözi, hogy az óceán mindkét partján a munkanélküliséget és a szakmai bizonytalanságot a bíróságok egyéni szinten ugyanolyan szigorúan ítélik meg.

A büntetések tartamának növekedése, a visszaesőkkel és a többszörös visszaesőkkel szembeni büntetés szigorítása azt eredményezi, hogy hazánkban, de másutt is, a börtönök túlnépesedése erősen ránehezedik a büntető intézmények működésére, és a szabadságvesztést visszasüllyesztheti arra a szintre, ahol csak a nemkívánatos személyek bezárására, „elraktározására” telik. Meg kellene előznünk, hogy egyáltalán ilyen helyzet kialakuljon nálunk.

Az európai uniós joggyakorlat a szankció-végrehajtás ismérvei közül hangsúlyt helyez az „ésszerű hatékonyság kritériumára”. Az arányos, de ugyanakkor hatékony, sőt elrettentő szankció gyakori meghatározási forma az uniós bírósági gyakorlatban. Szem előtt kell tartani az „asszimiláció kritériumát”, melynek értelmében az alkalmazandó szankciók skálájának összehasonlíthatónak kell lennie. A szigorúság kritériuma a szabadságvesztési tételek különféleségeit foglalja magában, hogy megfelelően hatékony, elrettentő legyen a törvényesség, a jogállamiság keretei között. Az integráció feltételezi a mind teljesebb konformitást az európai normákhoz és követelményekhez.

A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésével,

reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának fő követelménye is érvényesül.

A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege ne zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Például a pénzbüntetésekből befolyt összegeket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is oly módon végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja. Nem olyan távoli jövő, hogy a hazánkban szépen beindult mediáció a büntetés-végrehajtási szakaszban is szerephez jusson. A szankció hatékonyságának feltételei közé tartozik az is, hogy az alkalmazásával összefüggő negatív mellékhatásokat kizárják, vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékre korlátozzák. A büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének minősége, jogszerűsége, alapvető feltételként befolyásolja a szankcionálás eredményességét.

A jogok mellett meg kell követelni a köteleességek teljesítését is. A kontroll szervei közül ebben az ügyészség egyedül maradt. Minden más jogvédő társadalmi és állami szerv „a fogvatartottnak jár” egyoldalú szemléletű intézkedéseket követelt. A magyar büntetés-végrehajtás irányultságát, stratégiáját tekintve egy „sodródó”, a mindenkori kormányzati ad hoc célkitűzéseket végrehajtani próbálgató, önálló arculattal nem rendelkező, nehézkesen és költségesen működő szervezetté vált, amelyből a jelenlegi jogszabályi keretek között nem is lehet kilépni és a továbbfejlődés útjára lépni, eredményét tekintve döntő változásokat eszközölni. Az egész szervezetet összehangoló, összefogó, rendszerszemléletű működés megvalósulása több esetben csorbát szenved és az elnehezült szervezeti, jogszabályi keretekhez – másra nagyon lehetőség nincs – igazítják az elérhető célokat, és nem fordítva.

A fogvatartottak foglalkoztatásának fontossága, társadalmi hasznossága, a büntetés-végrehajtási rendszeren belüli feszültségoldó hatása nem vitatható. A megvalósításhoz új munkahelyeket kell létrehozni a büntetés-végrehajtási intézeteken és az elítélt munkáltatással foglalkozó kft-ken belül is.

Ennek egyik Nyugat-Európában is gyakorolt módja, hogy az állami költségvetés számára szükséges eszközöket berendezéseket (bútor), ruházatot (kórházi, elítélt, stb.) gyárt, és ebbéli szükségleteket elégíti ki. (Példának okáért: Dániában egy köztisztviselő –

beosztásától függően – az arra adaptált „bútor-katalógusból” választhatja ki irodai berendezését, amelyet fogvatartottak állítottak elő.)

Azon kifogások, amelyek szerint az elítélt nem képes minőségi munkát végezni, nem valóság, legfeljebb intézkedéseinkkel, munkáltatási mechanizmusainkkal, módszereinkkel nem gyakorlunk kellő késztetést a megvalósíthatóság irányába.

Ezen negatív kinyilatkoztatás pontosan abból a „rendszerváltás” nélküli megkövesedett szemléletből fakad, amely bénítja és nem engedi az innovatív megoldásokat felszínre hozni, mert a jogszabályi keretstruktúra nem ezen gondolkodásmódot preferálja kellőképpen.

A kriminogén személyek a munka alóli kihívást helyezték tevékenységük fókuszába; szemléletük, hogy ami kötelező az kényszer, ez pedig kerülendő. Az, hogy a civil szférában a munkahellyel való rendelkezés nem törvényi előírás, a bv. intézetben belülről nem hatolhat be, itt kell lennie munkahelynek, hozzá kell tartozni a fogvatartáshoz. A „munka nélkül is meg tudok élni” a járandóságomból elve semmilyen késztetést nem nyújt arra, hogy a fogvatartott akár a bv. intézetben tartózkodása alatt, akár a szabadulását követően munkavégzésből próbálja eltartani, fenntartani magát. Sok esetben így a civil életben inkább választja a segélyből élés és mély szegénységben maradás életfilozófiáját, mely több esetben bűnismétléshez is vezet. A nyugat-európai modellekben (természetesen itt sem minden tökéletes) az elítélt csakis a munkavégzése, tanulása eredményeképp jut az alapellátáson túli szolgáltatások megszerzésének lehetőségéhez. Aki ezen elveket – a munkavégzési kötelezettség nélkül is – az kizárólag az ún. minimál standardot kapja (pl. ágy, ruha, napi háromszori étkezés, orvosi ellátás). A tanulás egyenértékű a munkavégzéssel, mivel mindkettő reszocializációs szerepe hasonló, hiszen ugyanúgy rendszerességre, felelősségvállalásra, célkitűzések megvalósítására sarkall.

A büntetés-végrehajtási szervezet hosszú távon csakis nehézkesen és költségesen működhet a jelenlegi módon. A jogi szabályozás változása és annak függvényében szervezési intézkedésekre van szükség.

A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröse mellett és ellene is felsorakoztathatók továbbgondolásra készíthető érvek. Az ambivalens és összetett folyamatok és lehetséges következményeik a korábbiaknál is sürgetőbben vetik fel az interdiszciplináris kutatások összehangolásának fontosságát. Elmélet és gyakorlat

legszerosabb összetartozását kell kimunkálni; az alapelveket konkrét esetekhez, példákhoz kötni. Gregorius mondása volt, hogy „a jó élet tudomány nélkül tetszésre talál, de a tudomány az élet nélkül nem teljes” (Vita bona sine doctrina gratiam habet, doktrina sine vita itenqritatem non habet).

Minden olyan módszer, amely segíti a bűnelkövetők társadalmi integrációját, akadályozza a bűnismétlést és egyben a bűnmegelőzést is szolgálja. Ezért csökkenteni kell a börtönártalmakból származó, bűnismétlésre ösztönző veszélyeket. A büntetés tartama alatt növelni kell a foglalkoztatás, a szakképzés, a nevelés, a közoktatás, az egészségmegőrzés lehetőségeit. A bűnismétlés csökken, ha az elítélt szembesül az általa elkövetett cselekmény követelményeivel, alkalma van a sértett kártalanítására, a közösség kiengesztelésére. A büntetést követő utógondozás a társadalmi integrációs szándékot erősíti és megteremti az azok realizálásához szükséges objektív feltételeket is (a lakhatás biztosítása, a családi kapcsolatok helyreállítása, a foglalkoztatás elősegítése). A börtön egy ideig védi a társadalmat a bűnelkövetőktől, de nem megőrző hely a reszocializációt elősegítő emberjavító intézmény és ezt mozdítja elő hazánkban a pártfogó felügyelet új szervezete.

Megismételt kutatásaim, tapasztalataim szerint a visszaesés a szabadulás utáni első évben a legnagyobb. Ekkor kell tehát megtenni valamennyi, a bűnmegelőzés érdekében szükséges intézkedést, támogatni a szabadult elítéltet a beilleszkedésben.

A fogvatartottak helyzete, így különösen a jogi helyzete akkor lesz tökéletesebb, ha a büntetés-végrehajtás működése is hatékonyabb, tökéletesebb lesz.

„Az elítéltek jogi helyzetének átgondolása, a hatályos rendelkezéseknek a továbbfejlesztés igényével történő áttekintése összhangban kell hogy legyen büntetési rendszerünk fejlődési irányvonalával, az állampolgári jogok fokozott védelmének igényével, hiszen ez a demokrácia kiteljesedésének egyik alapfeltétele. A végrehajtás nem lehet az önkényesség eszköze, mindig a jogszabálynak megfelelően, a törvényesség betartásával kell funkcióját teljesítenie. Csak így biztosítható, hogy az állampolgári jogok korlátozása ne haladja meg a szükséges mértéket, ne lépje túl a büntetés, intézkedés célját. Az elítéltek jogi helyzete kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, és egyben szintjelzője a jogállamiságnak. Vitathatatlan, hogy az utóbbiról csak akkor beszélhetünk, ha teljes,

minden hatóságra, szervre, állampolgárra, a társadalom minden egyes tagjára kiterjed, így a megbélyegzettekre, az elítéltekre is.”⁶⁸⁹

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntető anyagi jog büntetéssel fenyeget, a bíróság ezt a törvényben szabályozott eljárás során szabja ki, az állam pedig a végrehajtó szervének eljárása során azt végrehajtja. Mindegyik koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik.

Nem szabad eltérni, hogy következmény nélkül maradjon a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A bűnelkövető emberben nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntető felelősségre vonás ebben a harmadik, ún. büntetés-végrehajtási szakaszában már a tettről a tettesre esik nagyobb figyelem, bár a büntetési és büntetés-végrehajtási elméletek összezsengenek. A büntetés-végrehajtás a büntető felelősségre vonás harmadik fő szakasza, amelynek során megvalósul a jogerős bírósági ítéletben vagy más hatóság határozatában megjelölt büntetőjogi szankció, büntető eljárásjogi kényszerintézkedés vagy más hatósági, így igazgatási szankció tényleges tartalmát képező jogfosztás, jogkorlátozás, mégpedig a törvényekben meghatározott mértékben, módon és határig. Ha a gyakorlati végrehajtás ennél kevesebb, annulálja a törvényt, az azt alkalmazó bíróságot vagy más hatóságot, ezek eljárását, a sértettet, a társadalom védelméhez fűződő alkotmányos követelményt és nem felel meg a jogállamiságnak sem, szinte hiábavalóvá válik minden addigi munka, költség, idő. Ha viszont a végrehajtás során a jogkorlátozásban és a módszerben akár egy hajszállal is a jogállamisági határon túllépnek, szintén a törvényesség, a jogállamiság megsértését jelenti, tekintélyfosztó, a kitűzött célok ellen ható, mert nem lehet senkit a törvények betartására készíteni törvénysértő módon. Amennyiben a jogállam hatóságai, szervei, tisztségviselői nem tartják tiszteletben a törvényt, sőt, nem

⁶⁸⁹ Vókó György: Az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak jogállása. Börtönügyi Szemle, 1990. évi 3. szám. 5. oldal

példamutatóak a betartásában, nehezen vezet eredményre az egész büntető felelősségre vonás mindhárom szakasza, nem váltja ki a törvények iránti tiszteletet. Törvényesség nélkül nincs jogállamiság sem. Nagyon fontos, nagyon éles határról van szó; mégpedig a társadalmi, a jogi élet változásával változó határról. Kellő odafigyelést, felkészültséget igényelnek az e szakaszban lévő feladatok is, ezért is támogattam a rendszerváltozás idején, hogy jogi szakvizsgatárgy, majd egyetemi tantárgy legyen a magyar büntetés-végrehajtási jog. Meg kell ehelyütt említeni, hogy hazánkban lett Európában is először tantárgy az Európai büntetés-végrehajtási jog, mégpedig Magyarország Európai Unióhoz csatlakozása évében. Nagy aquis, kötelező joganyag van, s precedens. A tudományos és oktatói munkában elért eredményeinknek kedvező a visszhangja nemcsak hazánkban. Az európai ellenőrző szervek pozitívan értékelték minden eddigi látogatásuk alkalmával, ahogyan a magyar hatóságok, tisztségviselők viszonyulnak a fogvatartottakkal kapcsolatos európai emberi jogi követelmények megvalósításához. Példaként hozták fel a büntetés-végrehajtás hazánkban működő széleskörű jogállami garanciarendszerét, benne az ügyészi törvényességi felügyelettel, a széleskörű büntetés-végrehajtási bírói hatáskörrel, az ombudsmanhoz fordulási joggal, a társadalmi ellenőrzéssel és a nemzetközi ellenőrzéssel.

Igen nagy érzékenységet, fontosságot igényel egy jogállamban a büntetés-végrehajtás törvényessége. A jogállam „tisztességének fokmérőjét” jelenti az, ahogyan a – bármilyen címen szabadságában korlátozott – fogvatartottakkal bánnak. Kihívás a jogállammal szemben, hogy törvényszegőinek is meg tudja mutatni saját emberségét és méltóságát.

Winston Churchill az 1910-es brit kormány belügyminisztereként még a következőt mondta: „A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik legtévedhetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának.”⁶⁹⁰

Fjodor Dosztojevszkij szerint – aki olyan kimerítően írt a börtönbüntetésről⁶⁹¹ – „Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit.” A harmadik aforizma újabb keletűként az egyik leghíresebb volt rabtól származik, aki a közelmúltig a Dél-Afrikai Köztársaság elnöke volt és így fogalmazott: „Úgy mondják,

⁶⁹⁰ Belügyminisztériumi Jegyzetjelentés H. C. Viták. 5. sorozat, 19. kötet

⁶⁹¹ A holtak háza, 1915

hogy nem ismer valaki igazán egy országot, amíg nem látta belülről annak börtöneit. Egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánik a legnagyobb rangú polgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.”⁶⁹² „Ahol az egyes országok alapjogai korlátozás alá esnek, a legmesszebbmenőig védelmet kell nyújtani a visszaélések ellen.” – írja Ganthér „Az Európai Emberi Jogi Bizottság gyakorlata a büntetés-végrehajtás területén” című a Max Planck Intézet kiadásában megjelent jog-összehasonlító tanulmányában.

Finkey Ferenc közel száz évvel ezelőtt jogos felháborodással írta: „nem nagyítok, ha azt mondom; igen gyakran megtörténik, hogy valaki bíró, ügyész vagy ügyvéd lesz anélkül, hogy börtönügyről behatóbb fejtegetéseket hallgatott volna, vagy hogy addigelé egy modern fegyház látott volna. Kíváncsi volna – írja ugyanitt – nálunk is kötelező tárggyá tenni a joghallgatók tanrendjében a börtönügyet.”

Tisztelettel azt a tájékoztatást adhatjuk, hogy ez a XX. század végén, 1990-től – jogállamiság kezdetétől – megtörtént a század-, az ezredfordulóra, s azóta minden évben megújítjuk; a tudomány új eredményeivel bővítjük; szolgálva az oktatás és a gyakorlat hatékonyságát, a jogállamiságot.

Sajnos egy-két jogi karon még mindig nem tudták megoldani a gyakorlat részéről is nagyon igényelt e jogi szakvizsgatárgy kötelező tantárgyként oktatását, ami az ott végzettek kedvezőtlen megítélését eredményezi nemcsak a jogi szakvizsgán, hanem később a gyakorlatban is a jogász pályán az érzékelhető nem alapos – esetleg tanfolyamon szerzett – szerényebb ismereteik, szakmai műveltségük okán. Sajnos néhány jogi kari vezető beosztású oktató is csak az általa oktatott tárggyal foglalkozva, annak primátusával törődve megelégedik a gyakorlati igények figyelembe vételéről is. A tudomány kötelességének tartom – Finkey Ferencre is hivatkozással -, hogy erre hívja fel a figyelmüket.

Kiemelném még, hogy a büntetés-végrehajtási jog elemzésében mindig egy adott időpontban fennálló helyzetről kaphatunk képet, a következő vagy esetleg már új gyakorlati kérdést vagy jogalkotói szempontot hozhat felszínre, amelyre ugyanúgy, mint az egész összefüggésrendszerre, nyomban oda kell figyelni. Nem lezárt kérdésről van szó, hanem folyamatos feladatról. Keresni kell az előrevitelt szolgáló jogi háttérrel, biztosítani az információval ellátottságot, hogy minél nagyobb bizalom alakuljon ki.

⁶⁹² Mandela N. 1994. Hosszú menet a szabadság terén, Little Brown és Co London.

A büntetés-végrehajtás akkor tudja betölteni korunkban európai uniós szerepét, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményeinek.

A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetők a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés. Márpedig ezt mindannyian nagyon óhajtjuk. Közös érdekünk, hogy megtaláljuk az eltérő büntetőpolitikai felfogások, napjaink büntetési elméletei és gyakorlatai közötti hidat, amelyre a jövő büntetőjoga, az ezt érvényesítő büntetés-végrehajtás épülhet.

A fejlődésért, még korszerűbb és hatékonyabb, a humánusot szolgáló állami és jogi intézményrendszerért dolgozunk, ezen belül ugyanilyen büntetés-végrehajtási rendszerért, magyar és egyben európai büntetés-végrehajtásért, ezt előmozdító büntetés-végrehajtási jogért.

Az eredeti felismerések elérésén túl eredményeinket is bátran bemutathatjuk, de a világ tudományos tevékenységének eredményeit is közvetíteni kell.

Büntetés-végrehajtási rendszerünk továbbfejlesztésének összhangban kell lennie jogéletünk fejlődési irányvonalával, az emberi és állampolgári jogok fokozott védelmének igényével, a demokrácia egyik feltételét jelentő törvényesség követelményeivel.

A jogbiztonság követelménye és az emberi jogok védelme érdekében úgy kell megőrizni a büntető igazságszolgáltatás hagyományos, garanciákban gazdag rendszerét, hogy ne rendelődjön alá rövid távú büntetőpolitikai igényeknek. A büntető igazságszolgáltatás, beleértve a hozzá kapcsolódó büntetés-végrehajtás fejlesztését is, hosszabb távú gondolkodást tesz szükségessé. A különböző érdekek között konfliktusokat okozó diszfunkció lehetséges korrekciója a jogalkalmazás során történhet meg a tételes jogszabályok betartásával. Cél, hogy a formális jogbiztonság megtartása és az emberi jogok védelme mellett az igazság érvényre juttatása a leghatékonyabban történjék. A közérdek védelme mellett figyelembe kell venni az egyéni jogok szükségleteit, és egyensúlyt tartani a követelmények között.

Végezetül Cesare Beccaria gondolatát idézem, amelynek mának szóló üzenete is van:

„Meg akarjátok előzni a büntetteket?”

Tegyétek, hogy a törvények világosak, egyszerűek legyenek, és hogy a nemzet egész ereje

Azok védelmére összpontosuljon, s egyetlen része se használtassék fel megsemmisítésükre.

Tegyétek, hogy a törvények ne annyira az ember osztályait, mint inkább magukat az embereket szolgálják.

Tegyétek, hogy az emberek tartsanak tőlük, de csak is tőlük tartsanak.

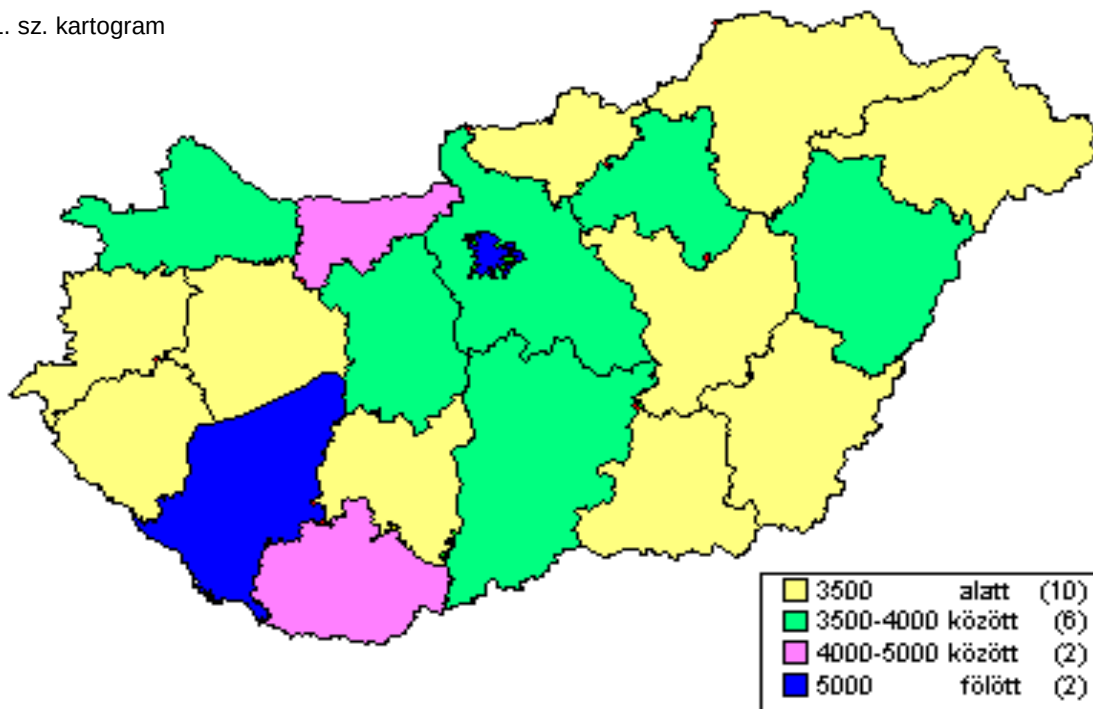
A törvényektől való félelem üdvös, de végzetes és melegágya a bűnösnek az embernek embertől való félelme.”

(Cesare Beccaria, A bűnökről és a büntetésekről”

dc_45_10

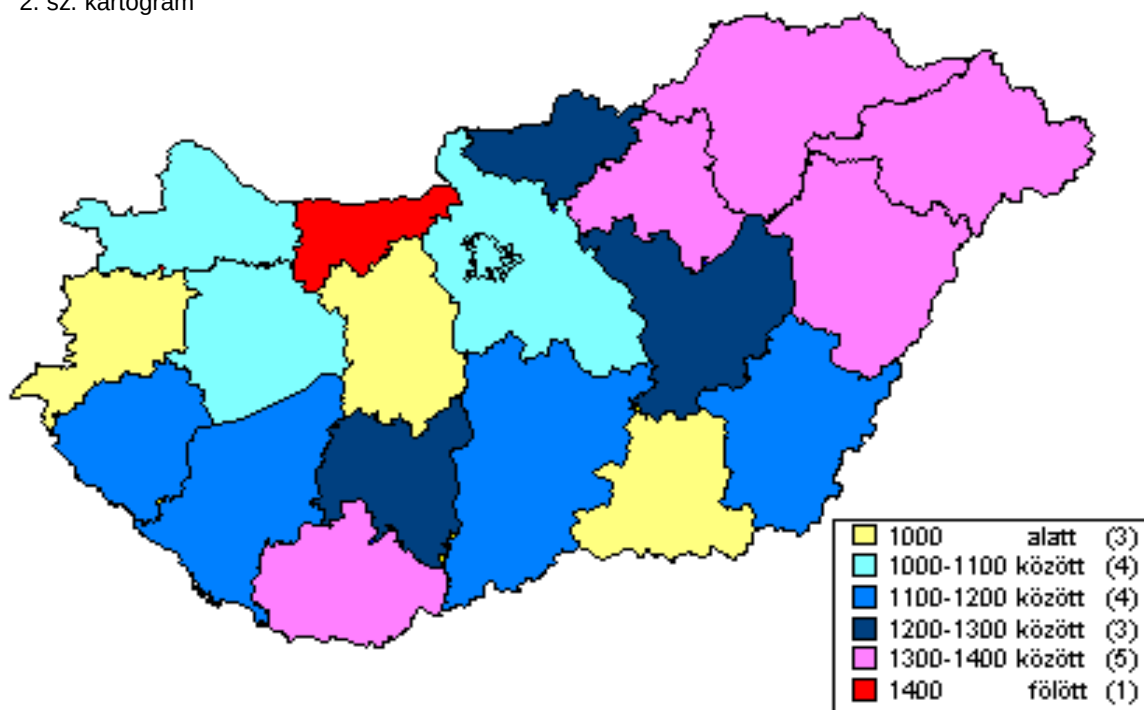
**A 100 000 lakosra jutó bűncselekmények
területi megoszlása 2002. évben**

1. sz. kartogram

**A 100 000 lakosra jutó ismertté vált bűnelkövetők
területi megoszlása 2002. évben**

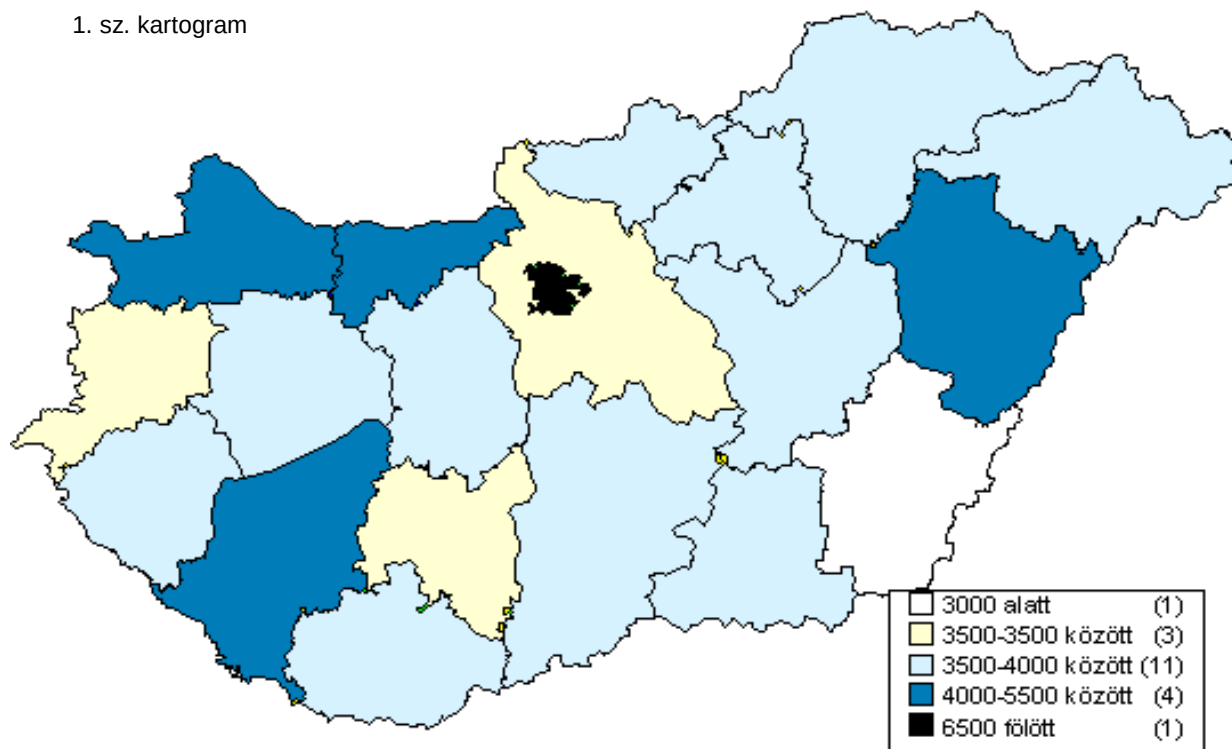
2. sz. kartogram

dc_45_10

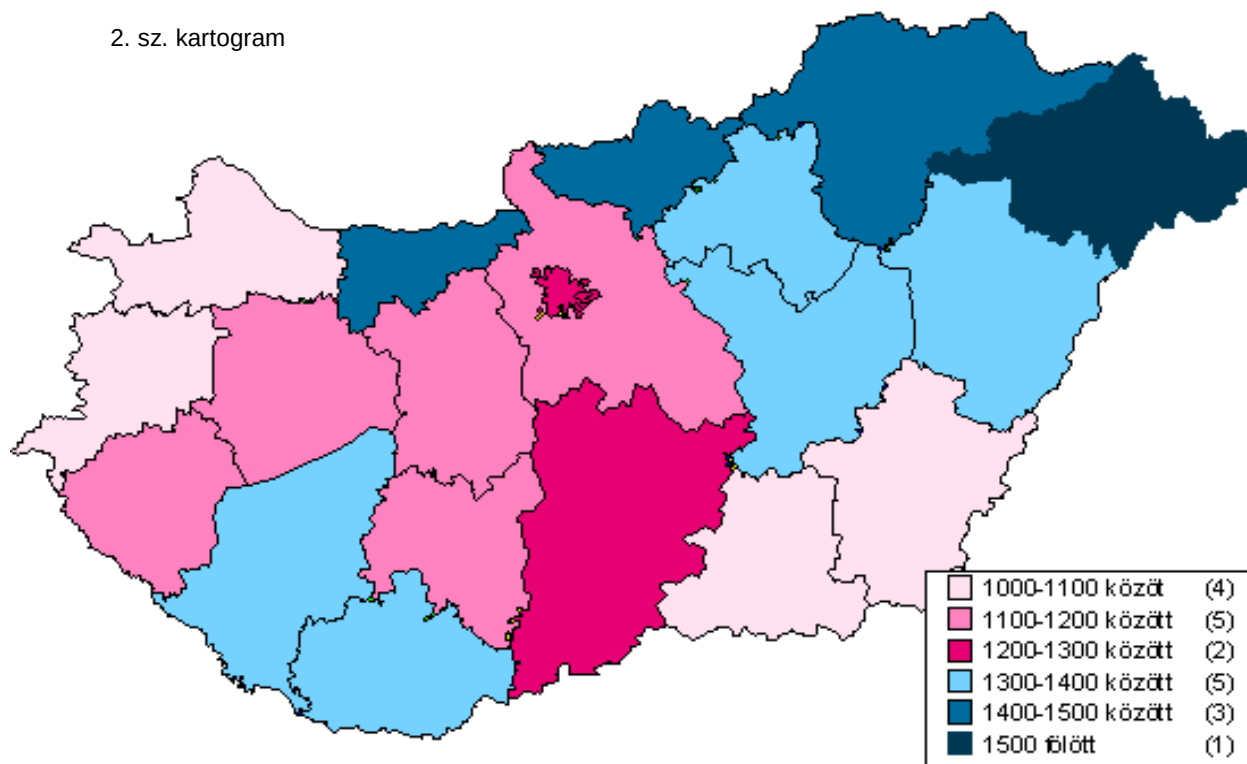
**A 100 000 lakosra jutó bűncselekmények
területi megoszlása 2005. évben**

1. sz. kartogram

**A 100 000 lakosra jutó ismertté vált bűnelkövetők
területi megoszlása 2005. évben**

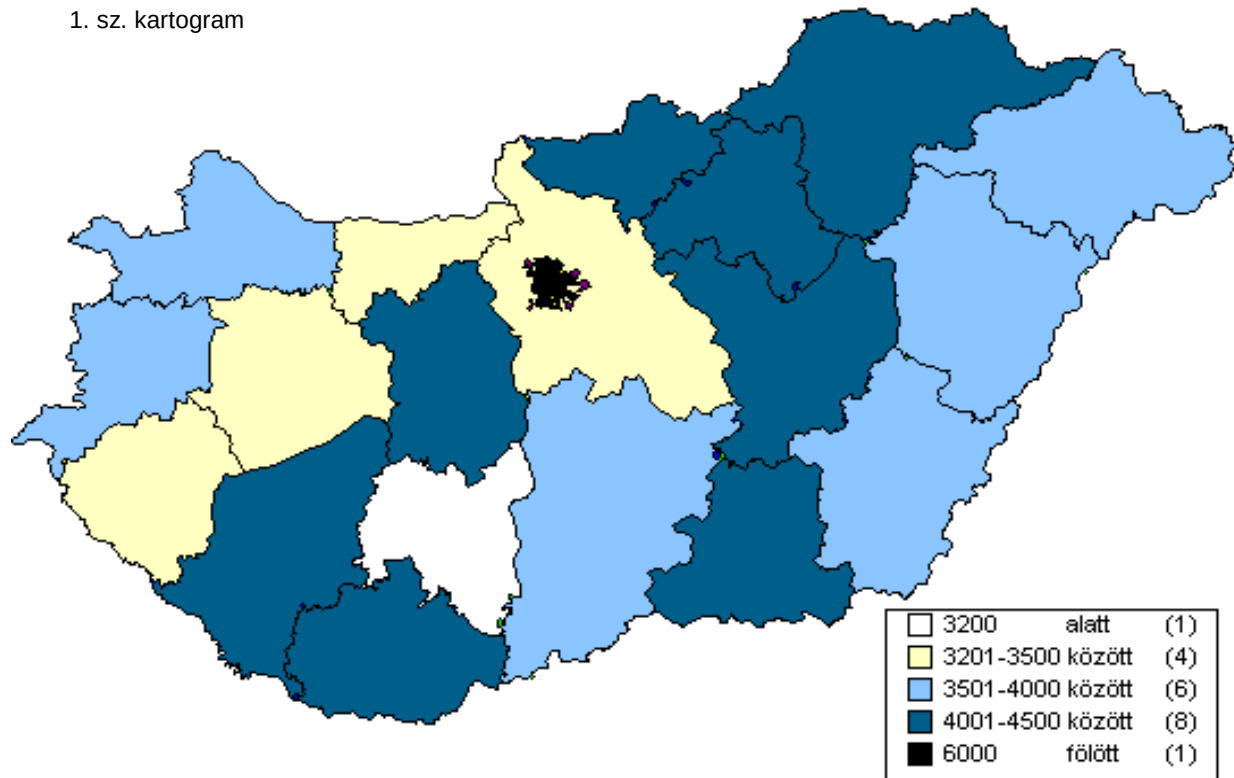
2. sz. kartogram

dc_45_10

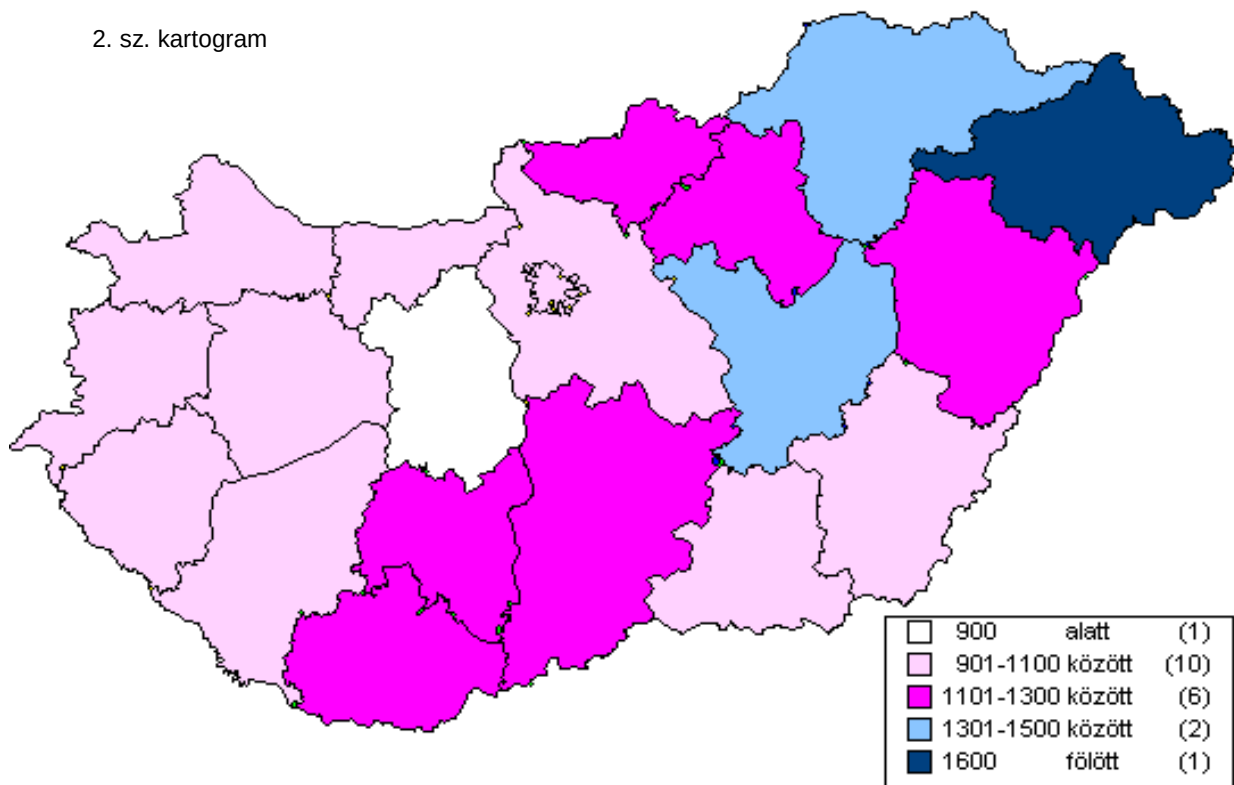
**A 100 000 lakosra jutó bűncselekmények
területi megoszlása 2007. évben**

1. sz. kartogram

**A 100 000 lakosra jutó ismertté vált bűnelkövetők
területi megoszlása 2007. évben**

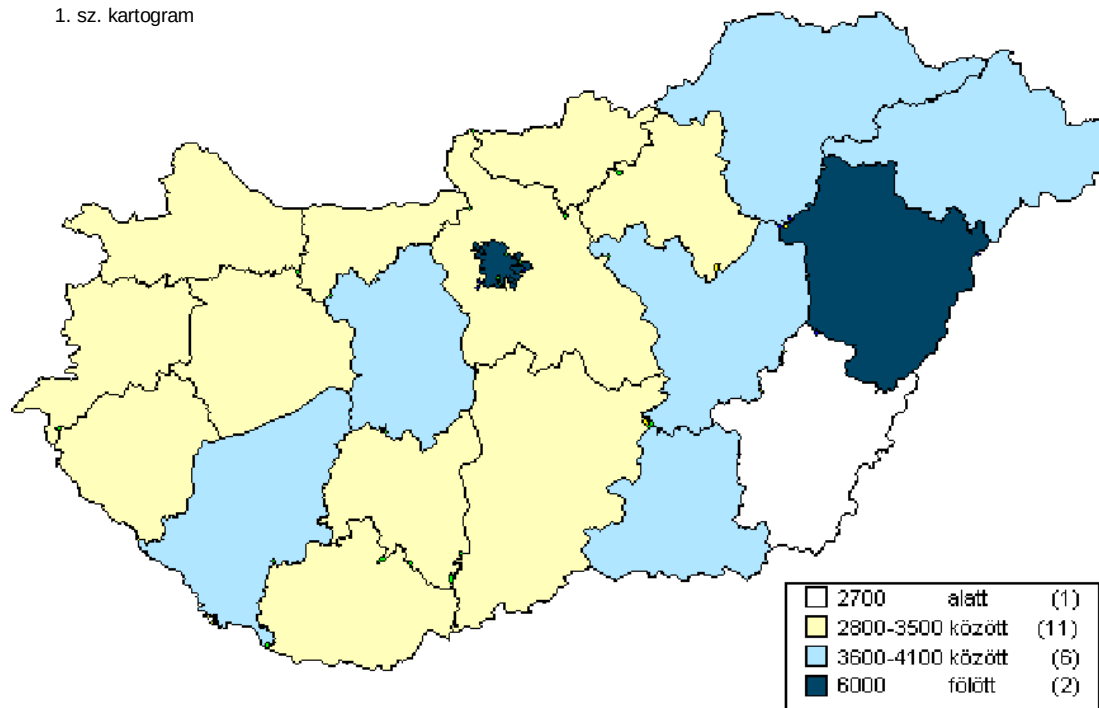
2. sz. kartogram

dc_45_10

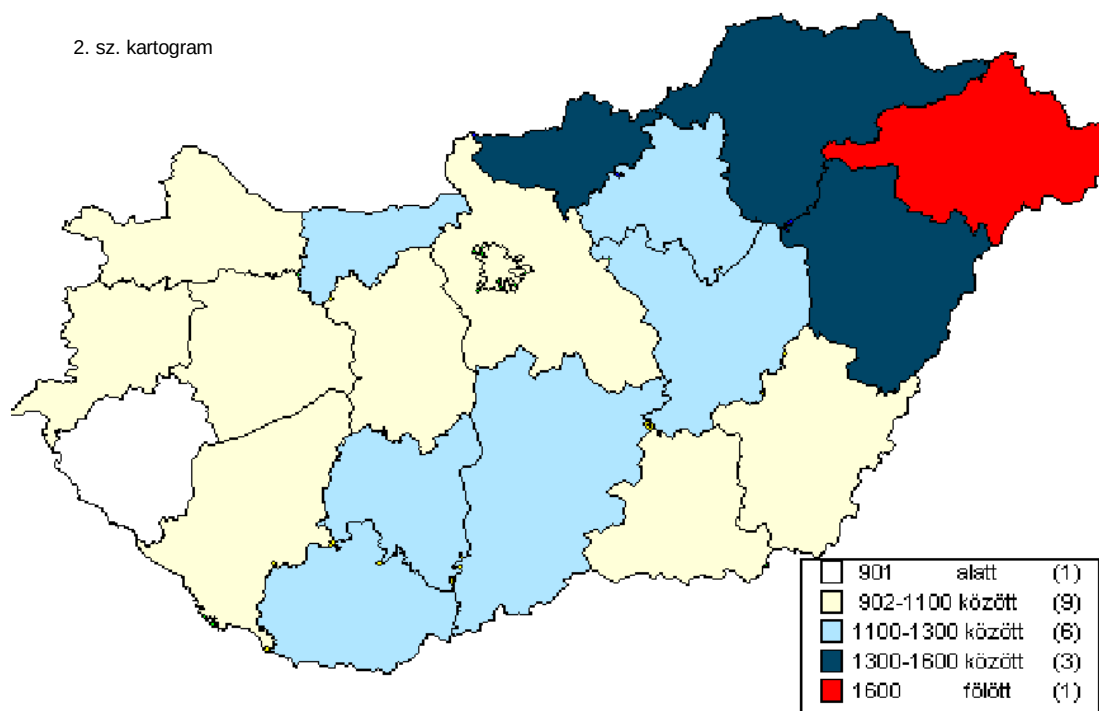
**A 100 000 lakosra jutó bűncselekmények
területi megoszlása 2008. évben**

1. sz. kartogram

**A 100 000 lakosra jutó ismertté vált bűnelkövetők
területi megoszlása 2008. évben**

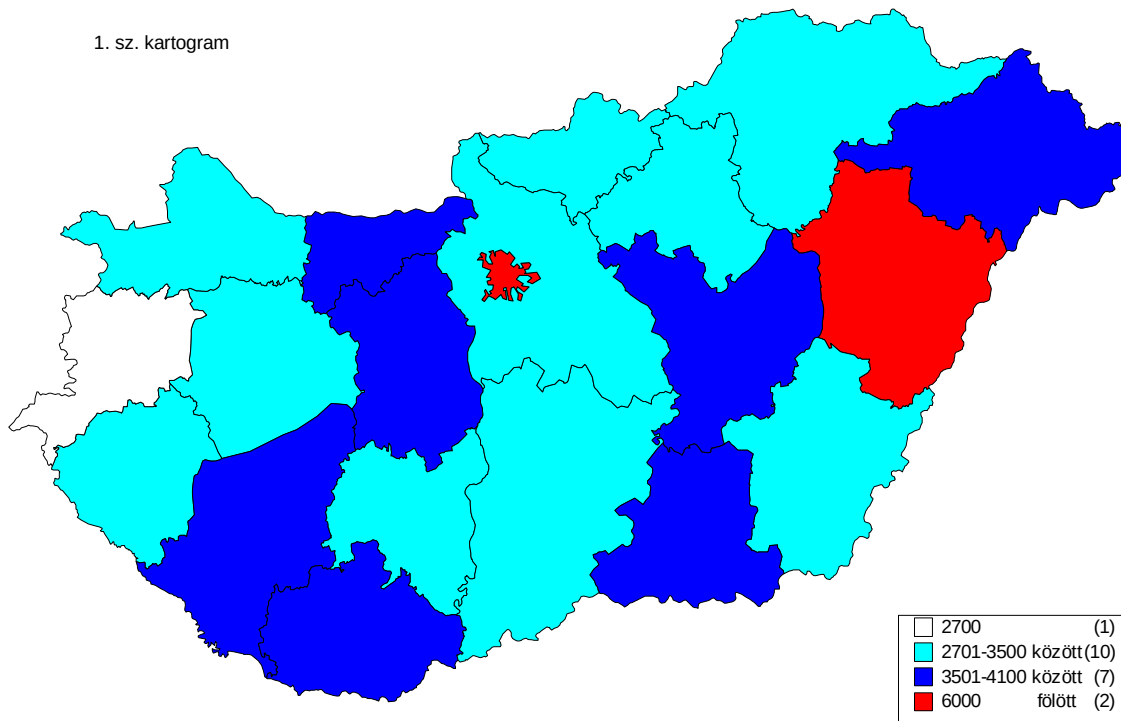
2. sz. kartogram

dc_45_10

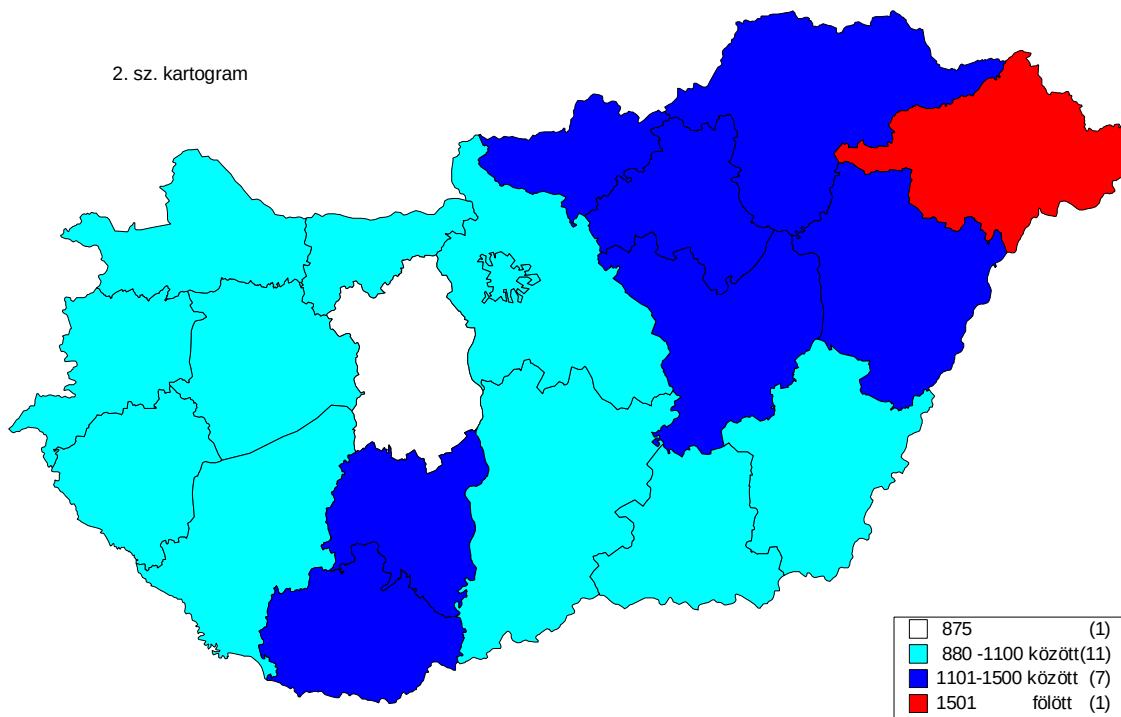
**A 100 000 lakosra jutó regisztrált⁽²⁾ bűncselekmények
területi megoszlása 2009. évben**

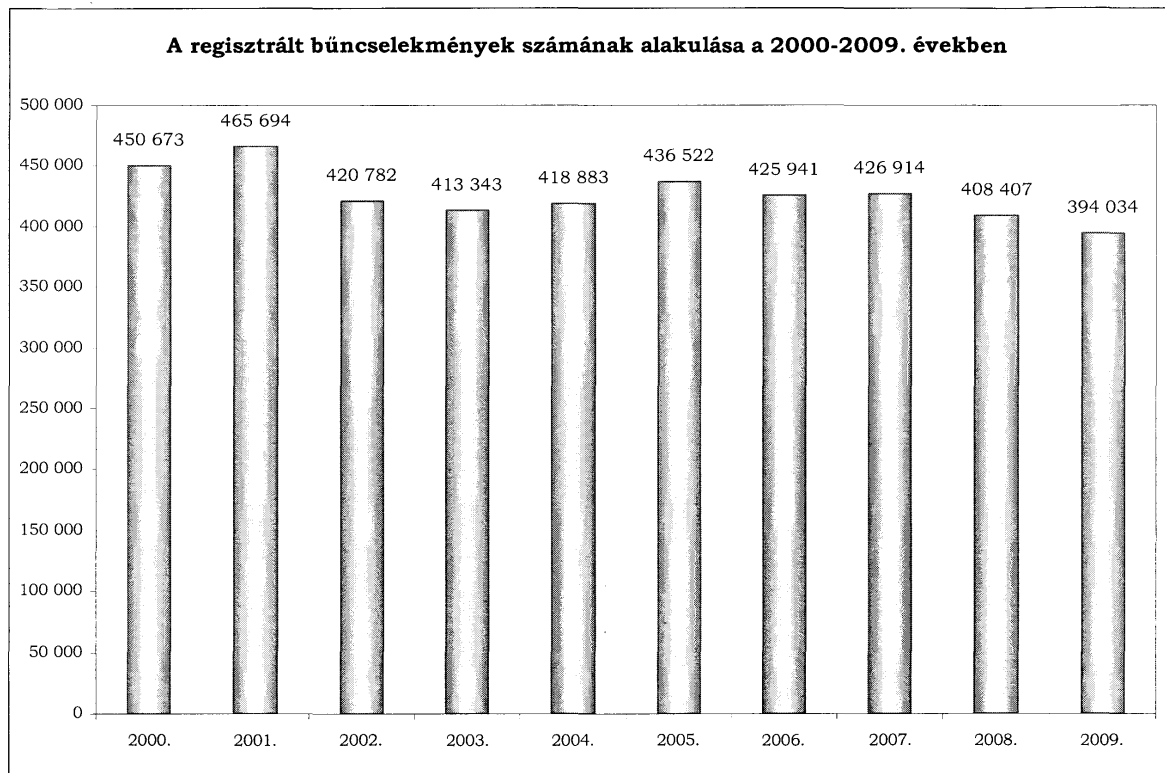
1. sz. kartogram

**A 100 000 lakosra jutó regisztrált⁽²⁾ bűnelkövetők
területi megoszlása 2009. évben**

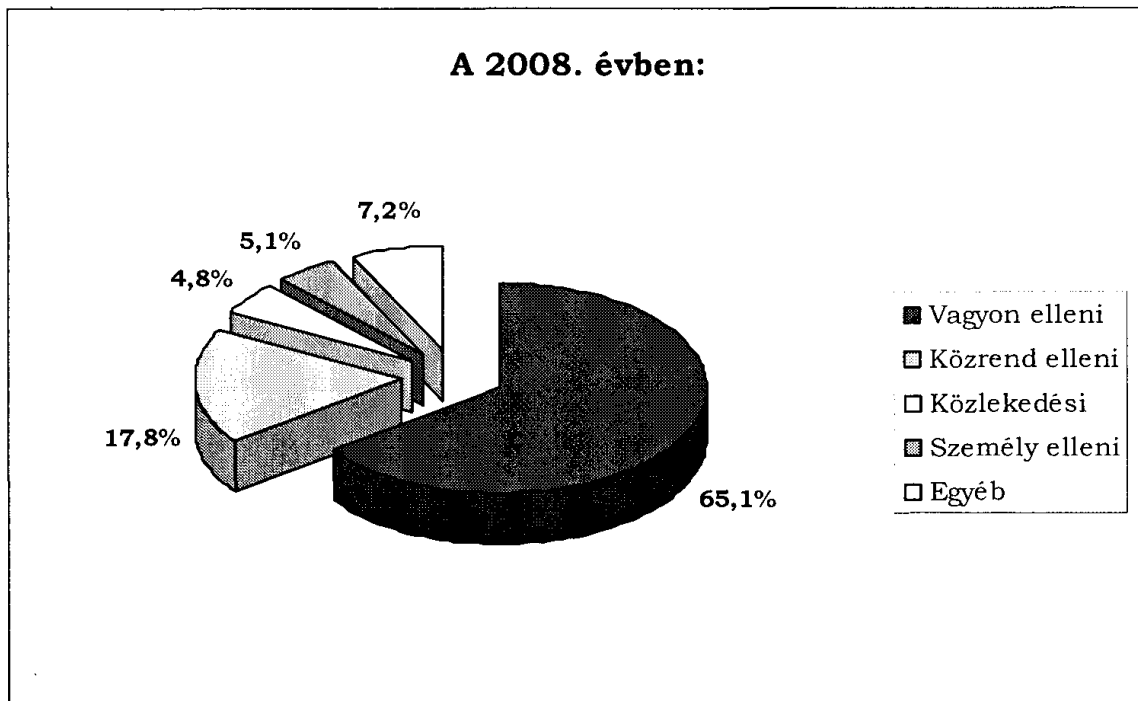
2. sz. kartogram

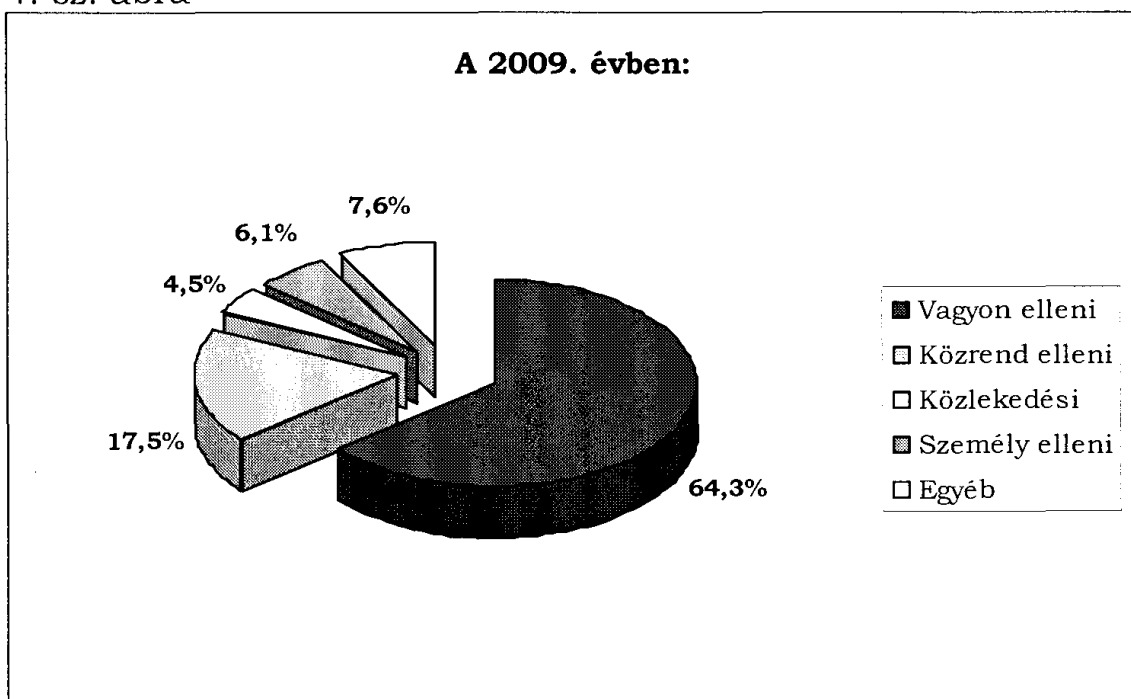

A bűncselekménycsoportok megoszlása a 2008-2009. években

3/A. sz. ábra

4. sz. ábra

Bűnelkövetők száma és 100 000 lakosra jutó gyakorisága az ország megyéiben

1. sz. tábla

Megyék, főváros	Bűnelkövetők száma és gyakoriságának rangsora										
	2000		2001		2002		2003		2004		
	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	100 000 lakosra jut
Baranya	4 591	10	5 222	6	5 607	2	5 143	4	5 289	6	1 314,8
Bács-Kiskun	5 994	13	5 683	17	6 330	10	5 884	11	6 474	12	1 195,4
Békés	4 151	16	4 535	10	4 431	12	4 079	13	4 399	14	1 119,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	11 128	2	10 586	1	9 912	5	9 347	5	10 635	1	1 440,8
Csongrád	5 227	5	4 856	11	4 039	18	4 188	16	4 869	13	1 143,5
Fejér	3 721	20	3 814	20	4 026	20	3 960	19	4 585	16	1 069,8
Győr-Moson-Sopron	4 513	15	4 719	13	4 604	15	3 968	20	4 228	20	960,6
Hajdú-Bihar	7 154	4	7 356	3	7 231	6	6 329	8	7 306	5	1 327,7
Heves	3 763	9	4 566	2	4 356	3	4 148	3	4 394	4	1 357,1
Jász-Nagykun-Szolnok	5 001	6	4 908	8	5 279	8	4 990	7	5 339	7	1 292,2
Komárom-Esztergom	4 164	3	4 025	7	4 575	1	4 299	1	4 323	3	1 368,5
Nógrád	2 563	8	2 505	9	2 843	7	2 643	6	2 785	8	1 276,8
Pest	11 262	14	11 587	14	11 660	14	11 992	10	13 491	11	1 199,8
Somogy	3 757	11	3 594	15	3 738	13	3 276	17	3 348	19	1 002,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	8 840	1	7 825	4	7 782	4	7 601	2	8 318	2	1 425,4
Tolna	2 943	7	3 250	5	3 130	9	2 559	14	3 106	10	1 256,0
Vas	2 493	19	2 586	18	2 524	19	2 527	18	2 679	18	1 005,8
Veszprém	3 737	18	4 181	12	3 767	17	3 682	15	3 779	17	1 025,5
Zala	3 332	12	3 192	16	3 461	11	3 118	12	3 236	15	1 090,6
<i>Megyék összesen</i>	<i>98 334</i>		<i>98 990</i>		<i>99 295</i>		<i>93 733</i>		<i>102 583</i>		<i>1 219,6</i>
Főváros	19 098	17	16 264	19	18 032	16	19 577	9	21 751	9	1 275,5
<i>Országos összesen*</i>	<i>122 860</i>		<i>120 583</i>		<i>121 885</i>		<i>118 145</i>		<i>130 182</i>		<i>1 286,8</i>

Bűnelkövetők száma és 100 000 lakosra jutó gyakorisága az ország megyéiben

2. sz. tábla

Megyék, főváros	Bűnelkövetők száma és gyakoriságának rangsora										
	2005.		2006.		2007.		2008.		2009.		
	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	100 000 lakos- ra jut
Baranya	5 343	8	5 190	19	4 956	7	4 492	10	4 807	6	1 217,2
Bács-Kiskun	6 490	11	6 805	1	6 874	5	6 716	5	5 400	11	1 018,1
Békés	4 177	18	3 755	18	3 522	18	3 646	15	3 696	13	995,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	11 605	1	10 724	3	10 614	2	11 011	2	10 392	2	1 482,1
Csongrád	4 331	20	4 529	13	4 159	15	4 440	11	4 239	12	1 000,2
Fejér	4 737	16	4 322	15	3 748	20	4 087	16	3 749	20	875,3
Győr-Moson-Sopron	4 783	17	4 447	16	4 055	19	4 394	13	4 381	14	980,0
Hajdú-Bihar	7 442	5	7 746	4	7 013	4	7 372	4	6 623	5	1 221,5
Heves	4 315	7	3 637	9	3 721	8	3 747	9	3 684	7	1 171,6
Jász-Nagykun-Szolnok	5 542	6	5 311	7	5 462	3	4 997	6	4 889	4	1 238,1
Komárom-Esztergom	4 483	4	4 153	5	3 454	10	3 759	8	3 416	9	1 086,3
Nógrád	3 076	3	2 819	6	2 699	6	3 013	3	2 957	3	1 424,1
Pest	13 396	13	12 591	12	11 559	14	11 387	17	11 342	16	934,8
Somogy	4 355	9	3 233	17	3 170	16	3 187	14	3 351	10	1 040,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9 053	2	8 696	2	9 243	1	9 524	1	8 526	1	1 508,2
Tolna	2 901	12	2 888	8	2 659	9	2 895	7	2 753	8	1 167,1
Vas	2 793	19	2 535	20	2 600	11	2 460	19	2 307	19	884,1
Veszprém	4 176	14	3 986	11	3 503	17	3 602	12	3 348	17	929,0
Zala	3 354	15	3 020	14	2 885	13	2 626	20	2 601	18	896,3
<i>Megyék összesen</i>	<i>106 352</i>		<i>100 387</i>		<i>95 896</i>		<i>97 355</i>		<i>92 461</i>		<i>1 111,5</i>
Főváros	20 789	10	19 061	10	16 717	12	16 215	18	16 335	15	954,0
<i>Országos összesen</i>	<i>133 790</i>		<i>124 171</i>		<i>116 161</i>		<i>116 584</i>		<i>112 830</i>		<i>1 124,8</i>

Bűnelkövetők előélet szerinti megoszlása az ország megyéiben

3. sz. tábla

Megyék, főváros	A bűnelkövetők közül százalékban														
	Büntetlen előéletű					Büntetett előéletű					Visszaeső				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Baranya	58,4	57,5	57,3	56,5	58,8	41,6	42,5	42,7	43,5	41,2	14,7	14,2	12,7	13,8	12,7
Bács-Kiskun	57,5	56,3	57,2	55,7	57,6	42,5	43,7	42,8	44,3	42,4	12,9	13,8	12,4	12,2	11,6
Békés	60,9	60,6	58,9	60,0	64,7	39,1	39,4	41,1	40,0	35,3	11,4	11,5	10,1	9,9	9,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	53,5	50,6	53,1	53,1	54,5	46,5	49,4	46,9	46,9	45,5	14,6	16,5	15,2	15,1	14,8
Csongrád	62,9	63,1	63,4	61,7	68,7	37,1	36,9	36,6	38,3	31,3	12,6	11,2	9,8	10,5	9,3
Fejér	60,0	61,2	62,0	67,7	64,7	40,0	38,8	38,0	32,3	35,3	12,5	11,7	11,5	8,8	9,4
Győr-Moson-Sopron	61,8	62,2	60,7	62,2	61,0	38,2	37,8	39,3	37,8	39,0	10,6	10,3	9,6	8,3	8,0
Hajdú-Bihar	58,3	58,9	59,3	57,6	60,1	41,7	41,1	40,7	42,4	39,9	15,7	13,6	12,8	13,2	11,5
Heves	59,4	57,7	56,5	56,6	57,3	40,6	42,3	43,5	43,4	42,7	13,4	14,7	14,3	12,4	12,4
Jász-Nagykun-Szolnok	56,4	55,7	54,1	54,2	53,7	43,6	44,3	45,9	45,8	46,3	16,4	17,9	14,5	14,8	13,7
Komárom-Esztergom	59,2	60,3	59,5	62,0	64,1	40,8	39,7	40,5	38,0	35,9	11,0	11,1	11,1	8,0	9,1
Nógrád	57,0	57,9	55,5	56,4	57,2	43,0	42,1	44,5	43,6	42,8	11,8	10,4	7,2	10,2	10,9
Pest	66,9	67,8	68,8	67,8	69,7	33,1	32,2	31,2	32,2	30,3	10,5	9,8	8,6	9,3	8,0
Somogy	55,4	57,2	58,6	55,1	61,0	44,6	42,8	41,4	44,9	39,0	17,2	15,9	14,0	13,9	12,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	60,7	58,9	57,0	59,0	58,6	39,3	41,1	43,0	41,0	41,4	12,0	11,8	11,5	11,1	10,4
Tolna	60,6	60,0	70,6	71,0	63,5	39,4	40,0	29,4	29,0	36,5	11,8	12,4	9,2	12,3	9,6
Vas	61,1	59,6	61,8	63,2	63,2	38,9	40,4	38,2	36,8	36,8	8,7	11,4	10,2	8,9	9,4
Veszprém	62,0	62,4	61,4	58,7	61,3	38,0	37,6	38,6	41,3	38,7	11,9	11,6	12,2	12,1	12,3
Zala	59,2	57,9	60,7	56,5	63,4	40,8	42,1	39,3	43,5	36,6	12,7	14,3	12,3	14,0	11,6
<i>Megyék összesen</i>	<i>59,6</i>	<i>59,3</i>	<i>59,7</i>	<i>59,7</i>	<i>61,3</i>	<i>40,4</i>	<i>40,7</i>	<i>40,3</i>	<i>40,3</i>	<i>38,7</i>	<i>12,9</i>	<i>12,9</i>	<i>11,7</i>	<i>11,6</i>	<i>10,9</i>
Főváros	60,2	60,1	61,1	60,3	60,2	39,8	39,9	38,9	39,7	39,8	13,8	13,5	13,4	13,1	12,3
<i>Országos összesen</i>	<i>61,3</i>	<i>60,9</i>	<i>61,2</i>	<i>61,2</i>	<i>62,6</i>	<i>38,7</i>	<i>39,1</i>	<i>38,8</i>	<i>38,8</i>	<i>37,4</i>	<i>12,5</i>	<i>12,5</i>	<i>11,6</i>	<i>11,4</i>	<i>10,7</i>
Ebből külföld	94,5	94,6	94,4	94,3	96,3	5,5	5,4	5,6	5,7	3,7	1,1	1,3	1,1	1,0	0,8

Bűnelkövetők előélet szerinti megoszlása az ország megyéiben

4. sz. tábla

Megyék, főváros	A bűnelkövetők közül százalékban														
	Büntetlen előéletű					Büntetett előéletű					Visszaeső				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Baranya	58,4	57,5	57,3	56,5	58,8	41,6	42,5	42,7	43,5	41,2	14,7	14,2	12,7	13,8	12,7
Bács-Kiskun	57,5	56,3	57,2	55,7	57,6	42,5	43,7	42,8	44,3	42,4	12,9	13,8	12,4	12,2	11,6
Békés	60,9	60,6	58,9	60,0	64,7	39,1	39,4	41,1	40,0	35,3	11,4	11,5	10,1	9,9	9,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	53,5	50,6	53,1	53,1	54,5	46,5	49,4	46,9	46,9	45,5	14,6	16,5	15,2	15,1	14,8
Csongrád	62,9	63,1	63,4	61,7	68,7	37,1	36,9	36,6	38,3	31,3	12,6	11,2	9,8	10,5	9,3
Fejér	60,0	61,2	62,0	67,7	64,7	40,0	38,8	38,0	32,3	35,3	12,5	11,7	11,5	8,8	9,4
Győr-Moson-Sopron	61,8	62,2	60,7	62,2	61,0	38,2	37,8	39,3	37,8	39,0	10,6	10,3	9,6	8,3	8,0
Hajdú-Bihar	58,3	58,9	59,3	57,6	60,1	41,7	41,1	40,7	42,4	39,9	15,7	13,6	12,8	13,2	11,5
Heves	59,4	57,7	56,5	56,6	57,3	40,6	42,3	43,5	43,4	42,7	13,4	14,7	14,3	12,4	12,4
Jász-Nagykun-Szolnok	56,4	55,7	54,1	54,2	53,7	43,6	44,3	45,9	45,8	46,3	16,4	17,9	14,5	14,8	13,7
Komárom-Esztergom	59,2	60,3	59,5	62,0	64,1	40,8	39,7	40,5	38,0	35,9	11,0	11,1	11,1	8,0	9,1
Nógrád	57,0	57,9	55,5	56,4	57,2	43,0	42,1	44,5	43,6	42,8	11,8	10,4	7,2	10,2	10,9
Pest	66,9	67,8	68,8	67,8	69,7	33,1	32,2	31,2	32,2	30,3	10,5	9,8	8,6	9,3	8,0
Somogy	55,4	57,2	58,6	55,1	61,0	44,6	42,8	41,4	44,9	39,0	17,2	15,9	14,0	13,9	12,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	60,7	58,9	57,0	59,0	58,6	39,3	41,1	43,0	41,0	41,4	12,0	11,8	11,5	11,1	10,4
Tolna	60,6	60,0	70,6	71,0	63,5	39,4	40,0	29,4	29,0	36,5	11,8	12,4	9,2	12,3	9,6
Vas	61,1	59,6	61,8	63,2	63,2	38,9	40,4	38,2	36,8	36,8	8,7	11,4	10,2	8,9	9,4
Veszprém	62,0	62,4	61,4	58,7	61,3	38,0	37,6	38,6	41,3	38,7	11,9	11,6	12,2	12,1	12,3
Zala	59,2	57,9	60,7	56,5	63,4	40,8	42,1	39,3	43,5	36,6	12,7	14,3	12,3	14,0	11,6
<i>Megyék összesen</i>	<i>59,6</i>	<i>59,3</i>	<i>59,7</i>	<i>59,7</i>	<i>61,3</i>	<i>40,4</i>	<i>40,7</i>	<i>40,3</i>	<i>40,3</i>	<i>38,7</i>	<i>12,9</i>	<i>12,9</i>	<i>11,7</i>	<i>11,6</i>	<i>10,9</i>
Főváros	60,2	60,1	61,1	60,3	60,2	39,8	39,9	38,9	39,7	39,8	13,8	13,5	13,4	13,1	12,3
<i>Országos összesen</i>	<i>61,3</i>	<i>60,9</i>	<i>61,2</i>	<i>61,2</i>	<i>62,6</i>	<i>38,7</i>	<i>39,1</i>	<i>38,8</i>	<i>38,8</i>	<i>37,4</i>	<i>12,5</i>	<i>12,5</i>	<i>11,6</i>	<i>11,4</i>	<i>10,7</i>
Ebből külföld	94,5	94,6	94,4	94,3	96,3	5,5	5,4	5,6	5,7	3,7	1,1	1,3	1,1	1,0	0,8

Bűnelkövetők előélet szerinti megoszlása az ország megyéiben

4/A. sz. tábla

Megyék, főváros	A bűnelkövetők közül százalékban														
	Büntetlen előéletű					Büntetett előéletű					Visszaeső				
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Baranya	57,6	56,9	62,3	66,7	0,0	42,4	43,1	37,7	33,3	0,0	13,0	13,1	11,7	10,0	13,7
Bács-Kiskun	56,4	55,9	62,0	65,1	0,0	43,6	44,1	38,0	34,9	0,0	11,2	10,9	9,5	8,7	10,3
Békés	68,7	74,0	75,4	78,2	0,0	31,3	26,0	24,6	21,8	0,0	7,3	6,2	4,7	4,9	9,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	55,3	55,4	60,6	67,2	0,0	44,7	44,6	39,4	32,8	0,0	15,2	14,9	14,2	11,9	16,4
Csongrád	68,5	69,1	72,1	74,8	0,0	31,5	30,9	27,9	25,2	0,0	8,2	7,8	7,1	6,7	11,1
Fejér	64,0	65,8	70,0	76,3	0,0	36,0	34,2	30,0	23,7	0,0	9,2	9,5	8,4	7,6	10,9
Győr-Moson-Sopron	69,8	70,5	75,3	75,8	0,0	30,2	29,5	24,7	24,2	0,0	6,2	6,5	6,0	6,1	11,2
Hajdú-Bihar	63,7	63,5	67,4	69,5	0,0	36,3	36,5	32,6	30,5	0,0	11,2	11,0	9,4	9,2	12,6
Heves	55,5	52,5	54,7	62,3	0,0	44,5	47,5	45,3	37,7	0,0	13,1	13,4	15,9	10,2	12,5
Jász-Nagykun-Szolnok	52,5	52,1	58,2	62,2	0,0	47,5	47,9	41,8	37,8	0,0	13,6	13,8	13,7	12,2	15,5
Komárom-Esztergom	66,6	66,9	68,7	72,6	0,0	33,4	33,1	31,3	27,4	0,0	7,5	8,5	8,3	8,7	13,4
Nógrád	56,0	58,9	66,9	66,9	0,0	44,0	41,1	33,1	33,1	0,0	12,0	10,1	7,9	7,8	9,6
Pest	69,6	70,9	71,9	73,4	0,0	30,4	29,1	28,1	26,6	0,0	8,1	7,7	7,5	7,4	9,5
Somogy	62,1	64,9	68,6	71,8	0,0	37,9	35,1	31,4	28,2	0,0	11,5	10,1	10,6	9,4	11,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	60,6	62,1	62,1	64,5	0,0	39,4	37,9	37,9	35,5	0,0	10,4	10,2	10,4	9,0	11,9
Tolna	64,0	63,1	66,8	73,8	0,0	36,0	36,9	33,2	26,2	0,0	9,3	7,9	8,9	7,6	11,6
Vas	69,2	73,0	78,2	81,1	0,0	30,8	27,0	21,8	18,9	0,0	8,2	6,8	5,2	5,2	12,7
Veszprém	61,3	62,3	66,9	69,5	0,0	38,7	37,7	33,1	30,5	0,0	11,5	10,4	9,6	9,8	11,3
Zala	63,4	65,6	70,2	70,6	0,0	36,6	34,4	29,8	29,4	0,0	11,7	10,6	9,6	9,9	12,6
<i>Megyék összesen</i>	<i>62,2</i>	<i>62,9</i>	<i>66,3</i>	<i>69,8</i>	<i>0,0</i>	<i>37,8</i>	<i>37,1</i>	<i>33,7</i>	<i>30,2</i>	<i>0,0</i>	<i>10,6</i>	<i>10,3</i>	<i>9,8</i>	<i>8,8</i>	<i>12,1</i>
Főváros	60,4	60,3	60,5	64,4	0,0	39,6	39,7	39,5	35,6	0,0	13,1	12,5	12,6	11,4	13,7
<i>Országos összesen</i>	<i>63,6</i>	<i>63,7</i>	<i>66,4</i>	<i>69,7</i>	<i>0,0</i>	<i>36,4</i>	<i>36,3</i>	<i>33,6</i>	<i>30,3</i>	<i>0,0</i>	<i>10,5</i>	<i>10,3</i>	<i>10,0</i>	<i>9,0</i>	<i>12,1</i>
Ebből külföldi	96,7	94,6	95,6	94,7	0,0	3,3	5,4	4,4	5,3	0,0	0,6	1,1	1,0	1,1	1,6

A visszaeső bűnelkövetők megoszlása az ország megyéiben

5. sz. tábla

Megyék, főváros	Összes visszaeső														
	Száma					Különös visszaesők aránya					Többszörös visszaesők aránya				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Baranya	677	743	714	709	671	19,4	19,2	21,1	19,3	19,1	50,1	45,0	45,2	47,2	52,0
Bács-Kiskun	773	787	785	715	752	17,5	18,6	19,6	21,0	19,4	43,6	41,6	41,3	37,9	40,3
Békés	475	522	446	402	435	18,1	24,3	22,4	21,1	21,6	33,9	29,5	32,7	30,1	32,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 630	1 750	1 502	1 407	1 574	20,7	18,9	20,9	21,3	22,6	46,4	44,2	47,1	42,7	43,6
Csongrád	659	544	395	439	451	20,9	20,6	23,3	21,4	25,3	38,2	34,2	35,2	36,7	43,7
Fejér	466	447	465	347	432	15,2	19,0	18,1	15,9	20,8	52,1	45,0	46,7	41,5	44,4
Győr-Moson-Sopron	478	488	442	330	338	19,5	22,3	19,9	23,6	20,7	47,1	44,1	45,7	45,8	40,8
Hajdú-Bihar	1 125	998	928	835	842	20,3	21,1	19,3	21,9	22,7	39,6	38,7	39,3	41,6	40,7
Heves	503	669	625	515	546	11,3	10,6	11,0	9,3	11,4	73,6	75,6	77,6	80,0	75,6
Jász-Nagykun-Szolnok	820	880	766	737	729	19,5	19,5	21,1	19,4	21,1	39,1	40,8	39,7	39,8	41,0
Komárom-Esztergom	457	446	509	343	393	18,4	18,2	18,3	23,0	18,3	37,2	37,9	36,9	30,6	32,8
Nógrád	302	261	206	269	304	21,9	21,1	23,8	19,3	24,7	40,4	40,2	38,8	38,3	39,5
Pest	1 187	1 133	1 007	1 120	1 082	20,3	21,9	22,2	22,2	16,4	38,6	39,5	34,0	35,0	40,6
Somogy	648	571	525	455	425	23,8	20,5	19,6	21,3	22,6	38,0	40,3	40,4	44,0	41,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 064	925	898	843	869	21,5	21,8	22,4	22,3	18,6	46,4	49,2	47,2	46,9	46,6
Tolna	348	404	289	314	297	16,1	18,8	17,6	8,9	19,5	46,6	43,8	37,7	34,7	43,8
Vas	217	294	258	224	252	22,6	19,7	21,3	20,5	23,8	38,7	38,1	36,4	41,5	33,3
Veszprém	446	485	461	446	463	21,7	22,3	16,1	21,7	20,3	44,6	43,1	48,2	45,1	43,2
Zala	424	455	427	435	375	20,3	14,3	20,4	20,2	20,8	37,5	34,5	32,6	29,2	31,2
<i>Megyék összesen</i>	<i>12 699</i>	<i>12 802</i>	<i>11 648</i>	<i>10 885</i>	<i>11 230</i>	<i>19,7</i>	<i>19,7</i>	<i>20,0</i>	<i>20,2</i>	<i>20,3</i>	<i>43,7</i>	<i>43,0</i>	<i>43,1</i>	<i>41,9</i>	<i>43,3</i>
Főváros	2 630	2 191	2 416	2 563	2 672	21,2	22,5	22,4	24,2	22,0	43,8	42,7	40,6	39,6	37,6
<i>Országos összesen</i>	<i>15 386</i>	<i>15 059</i>	<i>14 115</i>	<i>13 497</i>	<i>13 947</i>	<i>19,9</i>	<i>20,0</i>	<i>20,4</i>	<i>20,9</i>	<i>20,6</i>	<i>43,6</i>	<i>42,8</i>	<i>42,6</i>	<i>41,4</i>	<i>42,1</i>
Ebből külföld	57	66	51	49	45	15,8	9,1	15,7	20,4	20,0	14,0	18,2	21,6	26,5	15,6

A visszaeső bűnelkövetők megoszlása az ország megyéiben

6. sz. tábla

Megyék, főváros	Összes visszaeső														
	száma					Különös visszaesők aránya					Többszörös visszaesők aránya				
	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Baranya	695	682	581	447	657	25,3	21,1	24,3	20,8	23,0	44,9	51,6	46,8	43,8	38,7
Bács-Kiskun	725	743	654	586	558	17,9	22,6	21,9	23,9	22,9	43,7	38,8	41,1	40,4	35,5
Békés	303	232	167	178	360	23,4	23,3	31,7	24,2	17,8	29,7	34,1	29,3	25,8	25,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 760	1 599	1 510	1 311	1 703	19,7	16,6	18,9	17,8	20,8	44,1	47,8	43,9	43,3	33,9
Csongrád	353	354	296	299	471	23,8	30,2	24,0	26,8	26,1	42,8	33,6	43,2	33,8	35,5
Fejér	438	409	313	311	407	21,5	18,1	24,3	23,2	21,6	40,4	43,5	41,5	36,7	29,5
Győr-Moson-Sopron	297	288	245	269	489	21,5	27,1	25,3	24,9	18,4	42,4	42,7	42,0	39,4	28,6
Hajdú-Bihar	830	851	658	679	834	23,6	22,7	26,7	28,3	29,5	39,5	41,8	40,7	38,9	31,7
Heves	564	489	593	383	462	10,5	8,6	16,7	19,1	24,5	75,5	78,9	37,1	33,4	35,1
Jász-Nagykun-Szolnok	755	733	748	612	756	22,4	19,8	18,7	19,1	22,5	39,7	42,2	47,1	47,7	38,5
Komárom-Esztergom	336	353	288	326	457	19,6	21,5	25,3	20,9	28,0	34,8	31,7	29,2	32,8	21,0
Nógrád	368	286	214	235	284	22,0	19,2	21,5	24,7	19,4	48,4	42,3	41,6	37,0	32,0
Pest	1 087	969	869	841	1 082	21,5	18,2	21,4	25,1	24,4	37,0	39,6	34,2	29,0	25,5
Somogy	500	327	336	299	380	22,2	19,3	23,5	20,7	27,6	43,0	47,4	40,8	41,5	38,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	945	885	960	859	1 015	22,6	20,1	22,2	21,7	22,3	36,7	43,3	37,4	40,2	35,7
Tolna	270	227	236	219	319	21,1	21,1	28,0	16,0	27,9	37,4	41,4	32,2	31,5	27,9
Vas	229	172	134	129	294	17,5	14,5	20,1	20,9	33,7	37,6	45,9	41,0	30,2	18,0
Veszprém	479	416	337	352	379	19,6	18,3	13,9	20,7	18,5	40,5	35,3	42,1	32,7	34,8
Zala	392	320	277	261	327	24,5	23,1	19,5	14,6	22,9	30,9	34,4	46,2	38,3	29,7
<i>Megyék összesen</i>	<i>11 326</i>	<i>10 335</i>	<i>9 416</i>	<i>8 596</i>	<i>11 234</i>	<i>21,0</i>	<i>19,8</i>	<i>21,6</i>	<i>21,7</i>	<i>23,5</i>	<i>42,1</i>	<i>43,9</i>	<i>40,6</i>	<i>38,2</i>	<i>32,1</i>
Főváros	2 731	2 391	2 110	1 853	2 237	24,6	25,2	23,1	24,8	25,3	37,6	36,5	37,7	36,0	36,1
<i>Országos összesen</i>	<i>14 095</i>	<i>12 778</i>	<i>11 560</i>	<i>10 481</i>	<i>13 517</i>	<i>21,7</i>	<i>20,7</i>	<i>21,9</i>	<i>22,3</i>	<i>23,7</i>	<i>41,1</i>	<i>42,4</i>	<i>40,0</i>	<i>37,8</i>	<i>32,8</i>
Ebből külföldi	38	52	34	32	46	21,1	7,7	23,5	28,1	10,9	10,5	17,3	8,8	28,1	19,6

Fiatalkorú bűnelkövetők száma és 100 000 lakosra jutó gyakorisága az ország megyéiben

7. sz. tábla

Megyék, főváros	Fiatalkorú bűnelkövetők száma és gyakoriságának rangsora										
	2000		2001		2002		2003		2004		
	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	100 000 lakosra jut
Baranya	388	12	444	11	449	10	398	9	580	4	2 921,2
Bács-Kiskun	549	11	536	16	573	12	629	7	599	14	2 142,6
Békés	372	13	405	13	404	16	337	16	447	10	2 221,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 376	1	1 512	1	1 411	1	1 236	1	1 421	1	3 467,2
Csongrád	494	6	608	2	425	15	402	11	507	9	2 390,5
Fejér	337	19	385	18	433	17	413	13	482	11	2 170,1
Győr-Moson-Sopron	476	9	471	12	446	14	349	17	442	17	2 010,6
Hajdú-Bihar	703	7	782	5	815	4	579	10	751	8	2 458,9
Heves	373	8	457	4	398	7	368	5	403	7	2 496,4
Jász-Nagykun-Szolnok	521	4	546	6	596	3	611	2	661	3	3 052,7
Komárom-Esztergom	392	5	444	3	489	2	369	6	343	13	2 147,4
Nógrád	305	2	259	7	265	6	269	3	352	2	3 342,5
Pest	965	15	999	15	1 098	11	998	14	1 180	15	2 133,4
Somogy	346	10	324	17	388	9	291	15	321	18	1 960,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	941	3	845	8	810	8	855	4	934	5	2 765,7
Tolna	245	14	287	10	329	5	189	20	267	16	2 119,6
Vas	192	20	217	20	239	19	201	18	227	19	1 715,4
Veszprém	324	18	377	14	350	20	288	19	401	12	2 155,3
Zala	281	16	330	9	304	13	325	8	235	20	1 607,5
<i>Megyék összesen</i>	<i>9 580</i>		<i>10 228</i>		<i>10 222</i>		<i>9 107</i>		<i>10 553</i>		<i>2 433,4</i>
Főváros	1 326	17	1 224	19	1 344	18	1 277	12	1 684	6	2 540,4
<i>Országos összesen</i>	<i>11 081</i>		<i>11 631</i>		<i>11 689</i>		<i>10 473</i>		<i>12 325</i>		<i>2 465,2</i>
Ebből külföld	175		179		123		89		88		

Fiatalkorú bűnelkövetők száma és 100 000 lakosra jutó gyakorisága az ország megyéiben

8. sz. tábla

Megyék, főváros	Fiatalkorú bűnelkövetők száma és gyakoriságának rangsora										
	2005.		2006.		2007.		2008.		2009.		
	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	100 000 lakosra jut
Baranya	488	9	489	17	462	7	428	11	484	4	2 586,0
Bács-Kiskun	572	16	538	5	683	6	653	8	485	13	1 844,9
Békés	391	17	414	12	343	16	361	16	320	15	1 742,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 432	1	1 328	1	1 535	1	1 409	1	1 131	2	2 989,2
Csongrád	450	14	445	11	394	13	515	7	413	10	2 075,4
Fejér	499	12	392	16	342	20	388	18	371	16	1 721,5
Győr-Moson-Sopron	371	19	432	14	366	17	424	14	475	9	2 284,9
Hajdú-Bihar	828	6	876	2	757	5	890	4	702	7	2 452,1
Heves	468	4	365	8	368	8	462	5	453	3	2 913,0
Jász-Nagykun-Szolnok	656	2	573	6	612	3	536	6	507	5	2 538,4
Komárom-Esztergom	377	11	358	9	333	9	372	9	274	14	1 802,8
Nógrád	319	3	300	3	305	2	359	2	310	1	3 102,2
Pest	1 154	15	979	20	925	19	892	20	954	19	1 597,3
Somogy	414	8	309	15	332	12	332	13	364	8	2 317,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	923	5	919	4	947	4	1 049	3	801	6	2 536,9
Tolna	267	13	305	7	254	11	283	10	234	11	2 041,0
Vas	250	18	219	19	263	10	234	17	233	12	1 875,7
Veszprém	464	7	412	10	323	15	370	12	285	18	1 641,3
Zala	243	20	248	18	266	14	204	19	227	17	1 714,1
<i>Megyék összesen</i>	<i>10 566</i>		<i>9 901</i>		<i>9 810</i>		<i>10 161</i>		<i>9 023</i>		<i>2 177,9</i>
Főváros	1 551	10	1 296	13	1 035	18	1 208	15	955	20	1 574,5
<i>Országos összesen</i>	<i>12 197</i>		<i>11 287</i>		<i>10 909</i>		<i>11 438</i>		<i>10 036</i>		<i>2 113,1</i>
Ebből külföldi	80		90		64		69		58		

Bűnelkövetők nemek szerinti megoszlása

9. sz. tábla

Év	Bűnelkövetők száma	ebből								
		Férfi		Nő		Fiatalkorú bűnelkövetők száma	ebből			
							Férfi		Nő	
		szám	%	szám	%		szám	%	szám	%
1990.	112 254	98 432	87,7	13 822	12,3	12 848	11 525	89,7	1 323	10,3
1991.	122 835	110 435	89,9	12 400	10,1	13 509	12 447	92,1	1 062	7,9
1992.	132 644	119 097	89,8	13 547	10,2	15 476	14 276	92,2	1 200	7,8
1993.	122 621	110 191	89,9	12 430	10,1	15 001	13 792	91,9	1 209	8,1
1994.	119 494	107 167	89,7	12 327	10,3	14 479	13 331	92,1	1 148	7,9
1995.	121 121	108 356	89,5	12 762	10,5	14 321	13 209	92,2	1 112	7,8
1996.	122 226	108 546	88,8	13 675	11,2	13 544	12 387	91,5	1 157	8,5
1997.	130 966	115 821	88,4	15 141	11,6	13 955	12 612	90,4	1 343	9,6
1998.	140 083	122 222	87,2	17 842	12,7	12 866	11 493	89,3	1 373	10,7
1999.	131 658	113 695	86,4	17 913	13,6	11 540	10 165	88,1	1 375	11,9
2000.	122 860	106 061	86,3	16 719	13,6	11 081	9 835	88,8	1 246	11,2
2001.	120 583	104 477	86,6	16 004	13,3	11 631	10 322	88,7	1 309	11,3
2002.	121 885	105 149	86,3	16 637	13,6	11 689	10 344	88,5	1 345	11,5
2003.	118 145	100 727	85,3	17 303	14,6	10 473	9 098	86,9	1 375	13,1
2004.	130 182	110 486	84,9	19 501	15,0	12 325	10 678	86,6	1 647	13,4
2005.	133 790	111 956	83,7	21 665	16,2	12 197	10 390	85,2	1 807	14,8
2006.	124 171	104 075	83,8	19 932	16,1	11 287	9 718	86,1	1 569	13,9
2007.	116 161	98 356	84,7	17 690	15,2	10 909	9 372	85,9	1 537	14,1
2008.	116 584	98 220	84,2	18 267	15,7	11 438	9 824	85,9	1 614	14,1
2009.	112 830	92 903	82,3	18 819	16,7	10 036	8 408	83,8	1 628	16,2

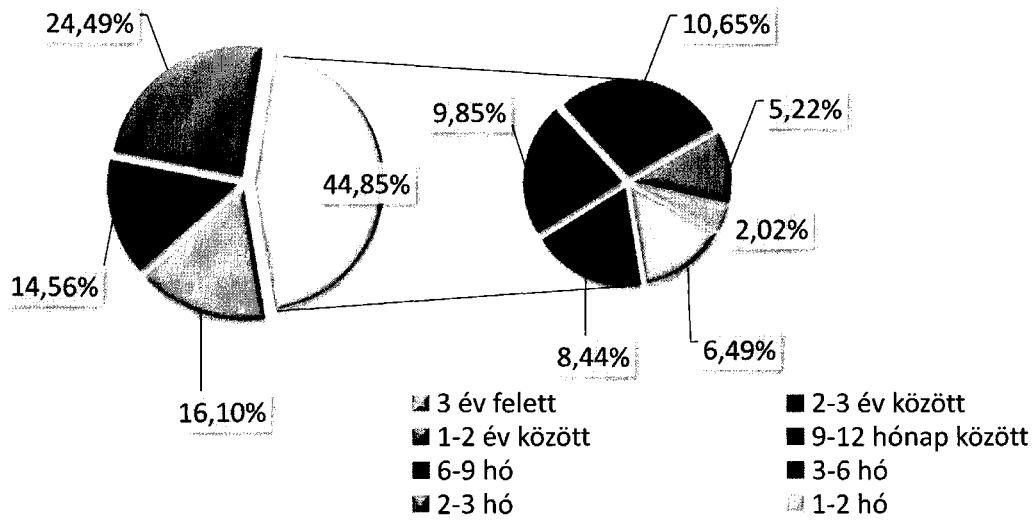
**A pénz fő- és mellékbüntetés (együttesen) végrehajtásának helyzete 2009.
december 31-én**

Megye	2008. évi hátralék	2009. évi előírás	Össz. előírás	Hátralék	%
Fejér	13.060.488	52.064.700	65.125.188	14.089.950	21,63
Baranya	37.957.490	112.433.925	150.391.415	33.922.055	22,56
Heves	30.801.370	97.263.200	128.064.570	30.851.100	24,09
Békés	28.059.170	59.048.230	87.107.400	21.157.200	24,29
Bács-Kk.	40.393.500	127.500.190	167.893.690	41.459.040	24,69
Veszprém	29.869.750	96.553.150	126.422.900	31.999.200	25,31
Tolna	17.774.740	61.114.030	78.888.770	20.186.750	25,59
Kom-Esz.	56.795.210	127.259.372	184.054.582	47.833.674	25,99
Somogy	22.430.851	79.718.500	102.149.351	26.617.394	26,06
Nógrád	33.624.205	53.787.000	87.411.205	24.039.010	27,50
Vas	29.278.250	78.360.800	107.639.050	29.851.690	27,73
Szabolcs-Sz.	60.447.973	174.793.760	235.241.733	65.917.385	28,02
Hajdú-B.	36.857.740	126.011.769	162.869.509	46.904.115	28,79
Zala	28.237.906	94.022.920	122.260.826	37.684.840	30,82
Főváros	338.046.972	599.345.162	937.392.134	336.659.959	35,91
Győr-M-S	84.364.870	123.938.990	208.303.860	75.140.997	36,07
Pest	130.516.446	290.758.857	421.275.303	155.808.865	36,99
BAZ	98.417.812	228.273.750	326.691.562	130.228.672	39,86
Jász-Nk	67.112.742	133.317.980	200.430.722	80.267.133	40,05
Csongrád	83.243.580	128.202.150	211.445.730	97.846.070	46,27
Összesen	1.267.291.065	2.843.768.435	4.111.059.500	1.348.465.099	32,80

**A pénzbüntetés végrehajtása során 2009. évben befolyt összegek és a
pénzbüntetés törlése**

Megye	Befolyt összeg	Pénzbüntetés törlése	Együtt
Főváros	575.963.165	24.769.010	600.732.175
Baranya	102.621.040	13.848.320	116.469.360
Bács-Kiskun	114.573.264	11.861.386	126.434.650
Békés	58.691.340	7.258.860	65.950.200
Borsod-Abaúj-Z.	186.732.520	9.730.370	196.462.890
Csongrád	111.324.930	2.274.730	113.599.660
Fejér	48.949.500	2.085.738	51.035.238
Győr-Moson-Sopr.	108.402.162	24.760.674	133.162.836
Hajdú-Bihar	104.650.060	11.315.334	115.965.394
Heves	82.934.400	14.279.070	97.213.470
Jász-Nagykun-Sz.	108.560.639	11.602.950	120.163.589
Komárom-E.	120.786.686	15.434.222	136.220.908
Nógrád	56.122.220	7.249.975	63.372.195
Pest	255.324.681	10.141.757	265.466.438
Somogy	71.367.347	4.164.610	75.531.957
Szabolcs-Szatmár	150.315.638	19.008.710	169.324.348
Tolna	54.167.350	4.534.670	58.702.020
Vas	75.549.070	2.238.290	77.787.360
Veszprém	90.597.950	3.825.750	94.423.700
Zala	78.156.213	6.419.773	84.575.986
Összesen	2.555.790.175	206.804.199	2.762.594.374

A büntetőeljárások időtartama

A terheltek 44,85%-át érintően 1 éven belül jogerős határozatot hoztak

**2009. december 31. napján 6 hónapnál hosszabb ideje
előzetes letartóztatásban lévő személyek száma és megoszlása:**

**A 4246 előzetesen letartóztatott (beleértve a nem jogerősen elítéltet is) közül
1552 ügyében az előzetes letartóztatás 6 hónapnál hosszabb ideje tartott a vizsgálat
időpontjában**

Megye	Összes előzetesen letartóztatott	A 6 hónapnál hosszabb ideje fogvatartással járó ügyek közül nyom. szakban volt, bírósági szakban volt (vádemeelés még nem történt):		Együtt
Főváros	1447 (1384 f + 63 n)	275	298	573
Baranya	96 (87 f + 9 n)	11	22	33
Bács-Kiskun	166 (147 f + 19 n)	17	40	57
Békés	98 (90 f + 8 n)	12	26	38
Borsod-A-Z.	325 (311 f + 14 n)	19	136	155
Csongrád	236 (219 f + 17 n)	9	80	89
Fejér	252 (227 f + 25 n)	32	70	102
Győr-Mos-S.	191 (182 f + 9 n)	-	35	35
Hajdú-B.	185 (174 f + 11 n)	18	8	26
Heves	115 (87 f + 28 n)	9	39	48
Jász-Nk-Sz.	217 (208 f + 9 n)	8	56	64
Kom.-Esz.	-	-	-	-
Nógrád	84 (80 f + 4 n)	7	21	28
Pest	94 (91 f + 3 n)	18	-	18
Somogy	113 (104 f + 9 n)	9	59	68
Szabolcs-Sz.	155 (152 f + 3 n)	6	41	47
Tolna	101 (100 f + 1 n)	10	43	53
Vas	114 (109 f + 5 n)	7	3	10
Veszprém	185 (176 f + 9 n)	9	67	76
Zala	72 (68 f + 4 n)	23	9	32
Összesen	4246 (3996 f +250 n)	499	1053	1552

Fiatalkorú bűnelkövetők száma és 100 000 lakosra jutó gyakorisága az ország megyéiben

14. sz. táblázat

Megyék, főváros	Fiatalkorú bűnelkövetők száma és gyakoriságának rangsora										
	2000		2001		2002		2003		2004		
	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	Száma	Rangsor	100 000 lakosra jut
Baranya	388	12	444	11	449	10	398	9	580	4	2 921,2
Bács-Kiskun	549	11	536	16	573	12	629	7	599	14	2 142,6
Békés	372	13	405	13	404	16	337	16	447	10	2 221,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 376	1	1 512	1	1 411	1	1 236	1	1 421	1	3 467,2
Csongrád	494	6	608	2	425	15	402	11	507	9	2 390,5
Fejér	337	19	385	18	433	17	413	13	482	11	2 170,1
Győr-Moson-Sopron	476	9	471	12	446	14	349	17	442	17	2 010,6
Hajdú-Bihar	703	7	782	5	815	4	579	10	751	8	2 458,9
Heves	373	8	457	4	398	7	368	5	403	7	2 496,4
Jász-Nagykun-Szolnok	521	4	546	6	596	3	611	2	661	3	3 052,7
Komárom-Esztergom	392	5	444	3	489	2	369	6	343	13	2 147,4
Nógrád	305	2	259	7	265	6	269	3	352	2	3 342,5
Pest	965	15	999	15	1 098	11	998	14	1 180	15	2 133,4
Somogy	346	10	324	17	388	9	291	15	321	18	1 960,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	941	3	845	8	810	8	855	4	934	5	2 765,7
Tolna	245	14	287	10	329	5	189	20	267	16	2 119,6
Vas	192	20	217	20	239	19	201	18	227	19	1 715,4
Veszprém	324	18	377	14	350	20	288	19	401	12	2 155,3
Zala	281	16	330	9	304	13	325	8	235	20	1 607,5
<i>Megyék összesen</i>	<i>9 580</i>		<i>10 228</i>		<i>10 222</i>		<i>9 107</i>		<i>10 553</i>		<i>2 433,4</i>
Főváros	1 326	17	1 224	19	1 344	18	1 277	12	1 684	6	2 540,4
<i>Országos összesen</i>	<i>11 081</i>		<i>11 631</i>		<i>11 689</i>		<i>10 473</i>		<i>12 325</i>		<i>2 465,2</i>
Ebből külföld	175		179		123		89		88		

Fiatalkorú bűnelkövetők száma és 100 000 lakosra jutó gyakorisága az ország megyéiben

15. sz. táblázat

Megyék, főváros	Fiatalkorú bűnelkövetők száma és gyakoriságának rangsora										
	2005.		2006.		2007.		2008.		2009.		
	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	szám	rangsor	100 000 lakosra jut
Baranya	488	9	489	17	462	7	428	11	484	4	2 586,0
Bács-Kiskun	572	16	538	5	683	6	653	8	485	13	1 844,9
Békés	391	17	414	12	343	16	361	16	320	15	1 742,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 432	1	1 328	1	1 535	1	1 409	1	1 131	2	2 989,2
Csongrád	450	14	445	11	394	13	515	7	413	10	2 075,4
Fejér	499	12	392	16	342	20	388	18	371	16	1 721,5
Győr-Moson-Sopron	371	19	432	14	366	17	424	14	475	9	2 284,9
Hajdú-Bihar	828	6	876	2	757	5	890	4	702	7	2 452,1
Heves	468	4	365	8	368	8	462	5	453	3	2 913,0
Jász-Nagykun-Szolnok	656	2	573	6	612	3	536	6	507	5	2 538,4
Komárom-Esztergom	377	11	358	9	333	9	372	9	274	14	1 802,8
Nógrád	319	3	300	3	305	2	359	2	310	1	3 102,2
Pest	1 154	15	979	20	925	19	892	20	954	19	1 597,3
Somogy	414	8	309	15	332	12	332	13	364	8	2 317,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	923	5	919	4	947	4	1 049	3	801	6	2 536,9
Tolna	267	13	305	7	254	11	283	10	234	11	2 041,0
Vas	250	18	219	19	263	10	234	17	233	12	1 875,7
Veszprém	464	7	412	10	323	15	370	12	285	18	1 641,3
Zala	243	20	248	18	266	14	204	19	227	17	1 714,1
<i>Megyék összesen</i>	<i>10 566</i>		<i>9 901</i>		<i>9 810</i>		<i>10 161</i>		<i>9 023</i>		<i>2 177,9</i>
Főváros	1 551	10	1 296	13	1 035	18	1 208	15	955	20	1 574,5
<i>Országos összesen</i>	<i>12 197</i>		<i>11 287</i>		<i>10 909</i>		<i>11 438</i>		<i>10 036</i>		<i>2 113,1</i>
Ebből külföldi	80		90		64		69		58		

A büntetések és az önállóan alkalmazott intézkedések megoszlása a jogerős bírósági határozat szerint

16. sz. táblázat

10. SZ. táblázat

Ügyészségek	Terheltek száma, akikkel szemben büntetést vagy intézkedést alkalmaztak	A főbüntetés neve								Önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés
		életfogytig tartó szab. vesztes	hat. tartamú szabadság-vesztés	ebből		közérdekű munka	pénz-büntetés	felfüggesztett pénzbüntetés		
				végrehajtandó	felfüggesztett					
		terhelt								
Főváros	15 875	1	5 233	2 033	3 200	1 919	5 542	39	3 141	
Baranya megye	3 191	0	960	298	662	134	1 380	28	689	
Bács-Kiskun megye	4 605	0	1 347	431	916	579	1 672	51	956	
Békés megye	2 563	0	694	210	484	236	894	53	686	
Borsod-A-Z megye	8 470	3	3 067	1 155	1 912	347	3 663	22	1 368	
Csongrád megye	3 594	0	1 099	389	710	269	1 308	54	864	
Fejér megye	2 224	0	757	234	523	283	726	21	437	
Győr-M-Sopron megye	3 349	2	1 030	331	699	283	1 281	87	666	
Hajdú-Bihar megye	5 352	0	2 086	612	1 474	305	2 095	25	841	
Heves megye	2 542	0	660	201	459	78	1 118	60	626	
Jász-N-Szolnok megye	3 578	1	1 415	518	897	180	1 310	12	660	
Komárom-E megye	2 555	0	997	422	575	292	993	18	255	
Nógrád megye	2 059	0	701	176	525	311	615	32	400	
Pest megye	7 628	1	1 908	465	1 443	541	3 363	108	1 707	
Somogy megye	2 363	3	846	327	519	254	751	3	506	
Szabolcs-Sz-B megye	6 673	0	2 294	695	1 599	266	2 779	36	1 298	
Tolna megye	1 889	0	457	137	320	109	850	47	426	
Vas megye	1 805	0	404	157	247	41	1 039	12	309	
Veszprém megye	3 346	0	1 302	404	898	242	1 071	26	705	
Zala megye	1 988	0	627	214	413	126	877	15	343	
Központi Nyomozó Főü.	6	0	1	1	0	0	3	0	2	
Budapesti Katonai Ü.	255	0	42	13	29	2	177	3	31	
Debreceni Katonai Ü.	98	0	4	0	4	0	87	0	7	
Győri Katonai Ü.	55	0	6	0	6	0	23	3	23	
Kaposvári Katonai Ü.	71	0	10	0	10	0	41	2	18	
Szegedi Katonai Ü.	107	0	7	1	6	0	68	4	28	
2009. év összesen	86 241	11	27 954	9 424	18 530	6 797	33 726	761	16 992	
2008. év	85 274	8	26 812	9 086	17 726	5 748	35 446	658	16 602	
2007. év	87 744	14	26 413	8 853	17 560	5 413	38 603	685	16 616	
2006. év	97 302	17	29 139	9 740	19 399	5 584	42 038	820	19 704	
2005. év	98 561	7	29 862	9 891	19 971	4 946	42 316	804	20 626	

Forrás: A Vádképviselési Informatikai Rendszer (VIR) adatállománya

A büntetések és az önállóan alkalmazott intézkedések megoszlása a jogerős bírósági határozat szerint

17. sz. táblázat

Ügyészségek	Terheltek száma, akikkel szemben büntetést vagy intézkedést alkalmaztak	A főbüntetés neve							Önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés
		életfogytig tartó szab. vesztes	hat. tartamú szabadságvesztés	e b b ő l		közérdekű munka	pénz-büntetés	felfüggesztett pénzbüntetés	
				végrehajtandó	felfüggesztett				
		Fiatalkorú terhelt							
Főváros	940	0	175	80	95	79	33	2	651
Baranya megye	161	0	56	10	46	5	6	1	93
Bács-Kiskun megye	316	0	84	15	69	55	12	3	162
Békés megye	227	0	45	10	35	9	9	0	164
Borsod-A-Z megye	1 001	0	371	110	261	29	35	1	565
Csongrád megye	227	0	60	14	46	16	11	4	136
Fejér megye	142	0	41	4	37	4	5	0	92
Győr-M-Sopron megye	161	0	31	4	27	6	8	1	115
Hajdú-Bihar megye	397	0	121	14	107	32	25	0	219
Heves megye	268	0	63	7	56	0	23	1	181
Jász-N-Szolnok megye	232	0	48	8	40	6	8	0	170
Komárom-E megye	133	0	61	19	42	11	11	0	50
Nógrád megye	188	0	46	8	38	16	1	0	125
Pest megye	479	0	128	30	98	36	30	1	284
Somogy megye	161	0	43	15	28	1	2	0	115
Szabolcs-Sz-B megye	603	0	176	46	130	11	18	0	398
Tolna megye	115	0	30	7	23	3	3	1	78
Vas megye	118	0	18	5	13	2	5	0	93
Veszprém megye	296	0	112	18	94	21	4	0	159
Zala megye	144	0	53	8	45	1	7	0	83
2009. év összesen	6 309	0	1 762	432	1 330	343	256	15	3 933
2008. év	6 283	0	1 610	427	1 183	285	343	16	4 029
2007. év	6 213	0	1 691	389	1 302	239	322	17	3 944
2006. év	7 174	0	1 891	367	1 524	242	358	10	4 673
2005. év	6 880	0	1 820	395	1 425	241	414	20	4 385

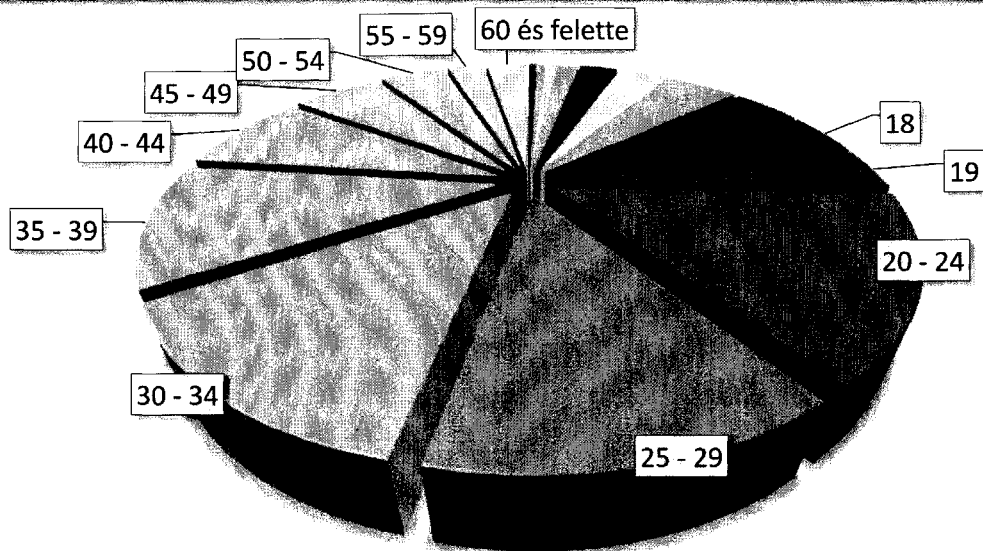
Forrás: A Vádképviselési Informatikai Rendszer (VIR) adatállománya

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

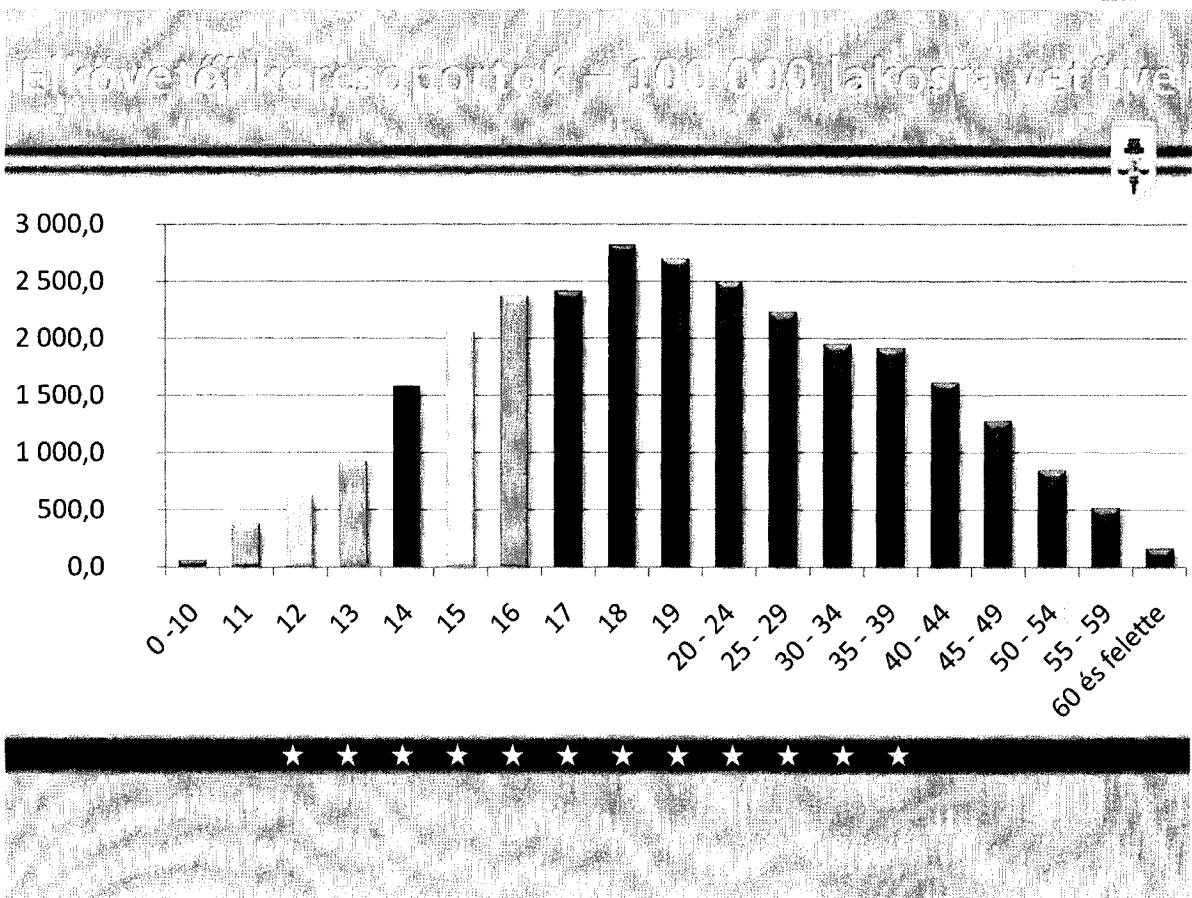
A bűnelkövető **fiatalkorúak** száma **12,3%-kal mérséklődött**,
a **csökkenés** a nem büntethető **gyermekkorú** elkövetőknél **25%-os** volt

Magyarországi korcsoportok erőszakos és garázda bűncselekmények

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

A 18 év alattiak elkövetéseit gyakran nagyfokú **agresszivitás**,
esetenként kifejezetten **kegyetlen** végrehajtási mód jellemzi

**A fogvatartotti létszám alakulása
1970–2007 között**

Év	Előzetesen letartóztatott	Elítélt	Kényszer- gyógykezelt	Elzárásra beutalt	Egyéb	Összesen
1970	3 234	14 109	349	772		18 464
1971	3 488	15 218	380	860		19 946
1972	3 103	15 611	409	890		20 013
1973	2 628	14 694	402	816		18 540
1974	2 459	14 324	257	737		17 777
1975	2 355	14 391	218	934	26	17 924
1976	2 340	15 337	217	1 158	345	19 397
1977	2 303	15 826	231	1 160	581	20 101
1978	1 998	15 099	215	1 167	822	19 301
1979	1 923	12 263	213	1 142	1 223	16 764
1980	2 539	12 351	229	957	1 452	17 528
1981	2 783	13 365	247	1 016	1 470	18 881
1982	3 209	13 920	272	1 034	1 338	19 773
1983	3 611	14 704	275	1 426	1 283	21 299
1984	3 690	15 060	259	1 633	1 242	21 884
1985	3 958	15 481	250	1 902	1 425	23 016
1986	3 834	17 194	231	1 709	1 844	24 812
1987	3 131	15 950	225	1 646	1 591	22 543
1988	2 829	15 178	223	1 236	1 455	20 921
1989	2 402	12 632	199	155	540	15 928
1990	3 246	8 897	146	30		12 319
1991	4 264	10 326	152	68		14 810
1992	4 272	11 424	143	74		15 913
1993	3 557	9 390	130	119		13 196
1994	3 433	9 390	121	196		13 140
1995	3 183	8 928	128	215		12 454
1996	3 455	8 986	147	174		12 762
1997	3 660	9 408	165	172		13 405
1998	3 909	10 171	173	113		14 366
1999	4 114	10 800	181	15		15 110
2000	4 105	11 201	173	60		15 539
2001	4 263	12 755	194	63		17 275
2002	4 329	13 260	192	57		17 838
2003	3 776	12 464	184	83		16 507
2004	4 101	12 180	192	70		16 543
2005	3 981	11 469	198	72		15 720
2006	3 786	10 782	186	57		14 811
2007	3 822	10 259	177	73		14 331

Sor-szám	Ország	Lakosság (millió) **	Fogva-tartottak száma **	Bebörtönzési ráta **	Befogadó-képesség* *	Telítettség (%) **	Személyi állomány létszáma ***
1.	Ausztria	8,38	8671	103	8423	102,9	3988
2.	Belgium	10,76	10159	94	8422	118,8	nincs adat
3.	Bulgária	7,58	9071	120	5828	155,6	4884
4.	Ciprus	805 100	671	83	546	152,7	371
5.	Csehország	10,54	21881	208	19471	105,3	10505
6.	Dánia	5,57	3967	71	4134	96	5020
7.	Egyesült Királyság*	55,2	85009	154	77 855	109,2	50329
8.	Észtország	1,34	3555	265	3656	97,2	2204
9.	Finnország	5,35	3231	60	3298	98,2	2956
10.	Franciaország	62,1	59655	96	47672	118,1	29717,65
11.	Görögország	11,3	11547	102	7543	141,9	nincs adat
12.	Hollandia	16,61	15604	94	18064	86,4	12333,4
13.	Írország	4,55	4214	93	3947	101,6	3789,2
14.	Lengyelország	38,18	82697	217	84383	97,8	26916,305
15.	Lettország	2,26	7200	319	9168	70,4	4359
16.	Litvánia	3,35	8000	239	9062	85,5	3553,5
17.	Luxemburg	507200	706	139	711	99,3	387
18.	Magyarország	10,02	15373	153	12042	127,7	7602
19.	Málta	417800	583	140	444	84,5	nincs adat
20.	Németország	81,78	70817	87	78921	89,7	37304
21.	Olaszország	60,63	67444	111	44073	147	47688
22.	Portugália	10,64	11541	108	11921	95,5	5930
23.	Románia	21,45	28147	131	34854	80,8	12703
24.	Spanyolország	46,24	76259	165	48659	136,3	24471
25.	Svédország	9,31	7286	78	6914	105,4	6776
26.	Szlovákia	5,41	9316	172	10406	89,5	5092
27.	Szlovénia	2,06	1385	67	1115	124,2	805

* Anglia és Wales

** King's College London - European Prison Brief - honlapján elérhető adatok alapján http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/wpb_stats.php

*** Európa Tanács 2007. évi statisztikai adatai alapján <http://www.coe.int>
SPACE I

Fogvatartotti létszám (2010. szeptember 10.)

23. sz. táblázat

Intézet	Elhelyezhető létszám	Telítettség (%)	Összlétszám	Férfi	Nő	Idegen állampolgárságú
Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet	173	177	307	288	19	25
Baranya Megyei Bv. Intézet	97	155	150	136	14	6
Békés Megyei Bv. Intézet	86	143	123	120	3	6
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet	220	156	343	316	27	1
Fővárosi Bv. Intézet	781	207	1619	1505	114	183
Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet	158	143	226	208	18	13
Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet	177	171	303	285	18	17
Heves Megyei Bv. Intézet	126	167	210	137	73	4
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet	140	138	193	184	9	5
Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet II. (Székesfehérvár)	127	157	199	192	7	9
Somogy Megyei Bv. Intézet	129	167	215	205	10	7
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet	142	181	257	237	20	19
Tolna Megyei Bv. Intézet	97	136	132	121	11	6
Veszprém Megyei Bv. Intézet	198	131	260	249	11	12
Zala Megyei Bv. Intézet	85	144	122	115	7	7
MEGYEI INTÉZETEK ÖSSZESEN:	2736	170	4659	4298	361	320
Államrészter Országos Bv. Intézet	814	130	1059	1059	0	5
Balassagyarmati Fegyház és Börtön	321	134	430	429	1	3
Budapesti Fegyház és Börtön	953	143	1360	1360	0	74
Fiatalokorúak Bv. Intézete	807	90	723	719	4	7
Fiatalokorúak Regionális Bv. Int. Kecskemét	30	90	27	20	7	0
Fiatalokorúak Regionális Bv. Int. Pécs	50	94	47	47	0	0
Fiatalokorúak Regionális Bv. Int. Szirmabesenyő	115	105	121	121	0	0
Kalocsa Fegyház és Börtön	240	147	353	21	332	9
Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet I. (Baracska)	787	120	947	947	0	8
Márianosztrai Fegyház és Börtön	444	124	552	552	0	22
Pálhalmai Országos Bv. Intézet	1161	123	1423	1126	297	23
Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön	263	156	409	409	0	13
Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	492	131	644	644	0	10
Szegedi Fegyház és Börtön	1100	116	1271	1256	15	68
Szombathelyi Országos Bv. Intézet	800	105	837	830	7	10
Tiszaúti Országos Bv. Intézet	700	110	767	767	0	13
Váci Fegyház és Börtön	522	113	591	591	0	12
Büntetés-végrehajtás Központi Kórház	0		27	22	5	0
Igazságügyi Megfigyelő és Elmeegógyító Intézet	0		230	194	36	3
VÉGREHAJTÓ INTÉZETEK ÖSSZESEN:	9599	123%	11818	11114	704	280
MINDÖSSZESEN:	12335	134%	16477	15412	1065	600

24. sz. táblázat

1. lap

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁG

Verzió : KNY / 2010.09.10.

Készítés dátuma: 2010.09.10.

FOGVATARTOTTAK LÉTSZÁMA, ELHELYEZÉSE

Intézet megnevezése	Elhelyezh	Telítettség	Össz. létszám			Előzetes letar.			Elítélt			Elzárásra beutalt		
			Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő
Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet	173	177%	307	288	19	204	188	16	90	88	2	13	12	1
Baranya Megyei Bv. Intézet	97	155%	150	136	14	115	101	14	34	34	0	1	1	0
Békés Megyei Bv. Intézet	86	143%	123	120	3	88	86	2	33	32	1	2	2	0
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet	220	156%	343	316	27	269	248	21	58	56	2	16	12	4
Fővárosi Bv. Intézet	781	207%	1619	1505	114	1364	1282	82	255	223	32	0	0	0
Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet	158	143%	226	208	18	151	134	17	73	72	1	2	2	0
Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet	177	171%	303	285	18	243	229	14	56	54	2	4	2	2
Heves Megyei Bv. Intézet	126	167%	210	137	73	133	106	27	74	29	45	3	2	1
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet	140	138%	193	184	9	154	146	8	37	36	1	2	2	0
Közép-Dunántúli Orsz.Bv.Int.II.	127	157%	199	192	7	163	157	6	32	32	0	4	3	1
Somogy Megyei Bv. Intézet	129	167%	215	205	10	161	154	7	38	37	1	16	14	2
Szabolcs-Szatmár-Bereg M.Bv. Intézet	142	181%	257	237	20	175	165	10	68	64	4	14	8	6
Tolna Megyei Bv. Intézet	97	136%	132	121	11	108	98	10	22	22	0	2	1	1
Veszprém Megyei Bv. Intézet	198	131%	260	249	11	161	150	11	96	96	0	3	3	0
Zala Megyei Bv. Intézet	85	144%	122	115	7	72	66	6	43	42	1	7	7	0
MEGYEI INTÉZETEK ÖSSZESEN	2736	170%	4659	4298	361	3561	3310	251	1009	917	92	89	71	18
Állampusztai Országos Bv. Intézet	814	130%	1059	1059	0	0	0	0	1057	1057	0	2	2	0
Balassagyarmati Fegyház és Börtön	321	134%	430	429	1	85	84	1	344	344	0	1	1	0
Budapesti Fegyház és Börtön	953	143%	1360	1360	0	331	331	0	1029	1029	0	0	0	0
Fiatalokorúak Bv. Intézete	807	90%	723	719	4	53	49	4	670	670	0	0	0	0
Fiatalokorúak Region. Bv. Int. Kecskemét	30	90%	27	20	7	7	5	2	20	15	5	0	0	0
Fiatalokorúak Region. Bv. Int. Pécs	50	94%	47	47	0	19	19	0	28	28	0	0	0	0
Fiatalokorúak Region. Bv. Int. Szirmabes	115	105%	121	121	0	46	46	0	75	75	0	0	0	0
Kalocsai Fegyház és Börtön	240	147%	353	21	332	46	14	32	307	7	300	0	0	0
Közép-Dunántúli Orsz.Bv.Int.I.	787	120%	947	947	0	22	22	0	906	906	0	19	19	0
Márianosztrai Fegyház és Börtön	444	124%	552	552	0	78	78	0	474	474	0	0	0	0
Pálhalmi Országos Bv. Intézet	1161	123%	1423	1126	297	118	93	25	1296	1032	264	9	1	8
Sátoraljaúj helyi Fegyház és Börtön	263	156%	409	409	0	81	81	0	328	328	0	0	0	0
Sopronköhídei Fegyház és Börtön	492	131%	644	644	0	65	65	0	579	579	0	0	0	0
Szegedi Fegyház és Börtön	1100	116%	1271	1256	15	271	256	15	998	998	0	2	2	0
Szombathelyi Országos Bv. Intézet	800	105%	837	830	7	110	103	7	723	723	0	4	4	0
Tiszaöldi Országos Bv. Intézet	700	110%	767	767	0	22	22	0	745	745	0	0	0	0
Váci Fegyház és Börtön	522	113%	591	591	0	98	98	0	493	493	0	0	0	0
Büntetés-végrehajtás Központi Kórház			27	22	5	3	3	0	24	19	5	0	0	0
Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító			230	194	36	39	34	5	9	6	3	0	0	0
VÉGREHAJTÓ INTÉZETEK ÖSSZESEN	9599	123%	11818	11114	704	1494	1403	91	10105	9528	577	37	29	8
MINDÖSSZESEN	12335	134%	16477	15412	1065	5055	4713	342	11114	10445	669	126	100	26
Változás (bázis: KNY / 2010.09.03.)	0	0%	37	36	1	14	18	-4	17	18	-1	6	0	6

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁG
Verzió : KNY / 2010.09.10.

25. sz. táblázat

2. lap

Készítés dátuma: 2010.09.10.

FOGVATARTOTTAK (megőrzésesek is) LÉTSZÁMA, ELHELYEZÉSE - EGÉSZSÉGÜGYI INTÉZETEK

Intézet megnevezése	Ágy- szám	Telí- tetts	Létszám		
			Össz.	Férfi	Nő
Büntetés-végrehajtás Központi Kórház	297	45%	133	108	25
Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító	311	79%	247	210	37
EGÉSZSÉGÜGYI INTÉZETEK ÖSSZESEN	608	63%	380	318	62

26. sz. táblázat

BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁG

4. lap

Verzió : KNY / 2010.09.10.

Készítés dátuma: 2010.09.10.

FOGVATARTOTTAK LÉTSZÁMA, ELHELYEZÉSE - ELÍTÉLTEK

Intézet megnevezése	Fegyház			Börtön			Fogház			Fk. börtön			Fk. fogház		
	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő
Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet	0	0	0	64	62	2	25	25	0	0	0	0	1	1	0
Baranya Megyei Bv. Intézet	4	4	0	23	23	0	7	7	0	0	0	0	0	0	0
Békés Megyei Bv. Intézet	0	0	0	26	25	1	6	6	0	1	1	0	0	0	0
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet	1	1	0	51	49	2	6	6	0	0	0	0	0	0	0
Fővárosi Bv. Intézet	6	5	1	174	153	21	70	61	9	3	2	1	2	2	0
Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet	0	0	0	55	54	1	17	17	0	0	0	0	1	1	0
Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet	0	0	0	40	39	1	15	14	1	0	0	0	1	1	0
Héves Megyei Bv. Intézet	2	0	2	62	21	41	9	7	2	1	1	0	0	0	0
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet	2	2	0	27	27	0	8	7	1	0	0	0	0	0	0
Közép-Dunántúli Orsz.Bv.Int.II.	1	1	0	16	16	0	15	15	0	0	0	0	0	0	0
Somogy Megyei Bv. Intézet	2	2	0	27	26	1	9	9	0	0	0	0	0	0	0
Szabolcs-Szatmár-Bereg M.Bv. Intézet	2	2	0	52	49	3	12	11	1	1	1	0	1	1	0
Tolna Megyei Bv. Intézet	0	0	0	15	15	0	7	7	0	0	0	0	0	0	0
Veszprém Megyei Bv. Intézet	0	0	0	66	66	0	25	25	0	2	2	0	3	3	0
Zala Megyei Bv. Intézet	0	0	0	31	30	1	11	11	0	0	0	0	1	1	0
MEGYEI INTÉZETEK ÖSSZESEN	20	17	3	729	655	74	242	228	14	8	7	1	10	10	0
Állampusztai Országos Bv. Intézet	2	2	0	864	864	0	191	191	0	0	0	0	0	0	0
Balassagyarmati Fegyház és Börtön	162	162	0	165	165	0	17	17	0	0	0	0	0	0	0
Budapesti Fegyház és Börtön	530	530	0	459	459	0	40	40	0	0	0	0	0	0	0
Fiataikorúak Bv. Intézete	2	2	0	376	376	0	55	55	0	147	147	0	90	90	0
Fiataikorúak Region. Bv. Int. Kecskemét	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	10	1	9	5	4
Fiataikorúak Region. Bv. Int. Pécs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	14	0	14	14	0
Fiataikorúak Region. Bv. Int. Szirmabes	0	0	0	2	2	0	2	2	0	29	29	0	42	42	0
Kalocsai Fegyház és Börtön	96	0	96	194	6	188	17	1	16	0	0	0	0	0	0
Közép-Dunántúli Orsz.Bv.Int.I.	4	4	0	631	631	0	271	271	0	0	0	0	0	0	0
Márianosztrai Fegyház és Börtön	253	253	0	212	212	0	9	9	0	0	0	0	0	0	0
Pálhalmai Országos Bv. Intézet	2	2	0	982	793	189	312	237	75	0	0	0	0	0	0
Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön	126	126	0	195	195	0	7	7	0	0	0	0	0	0	0
Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	296	296	0	275	275	0	8	8	0	0	0	0	0	0	0
Szegedi Fegyház és Börtön	475	475	0	457	457	0	66	66	0	0	0	0	0	0	0
Szombathelyi Országos Bv. Intézet	243	243	0	470	470	0	10	10	0	0	0	0	0	0	0
Tiszaöldi Országos Bv. Intézet	310	310	0	375	375	0	60	60	0	0	0	0	0	0	0
Váci Fegyház és Börtön	313	313	0	178	178	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0
Büntetés-végrehajtás Központi Kórház	0	0	0	14	11	3	10	8	2	0	0	0	0	0	0
Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító	2	2	0	6	4	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0
VÉGREHAJTÓ INTÉZETEK ÖSSZESEN	2816	2720	96	5855	5473	382	1078	984	94	201	200	1	155	151	4
MINDÖSSZESEN	2836	2737	99	6584	6128	456	1320	1212	108	209	207	2	165	161	4
Változás (bázis: KNY / 2010.09.03.)	-11	-10	-1	21	22	-1	10	9	1	2	2	0	-5	-5	0

FOGVATARTOTTAK LÉTSZÁMA, ELHELYEZÉSE

Intézet megnevezése	KGYK-ra beutalt			Idegenrend. ór.			Idegen államp.			Eng.nélk. távol		
	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő	Össz.	Férfi	Nő
Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	25	25	0	0	0	0
Baranya Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	6	5	1	0	0	0
Békés Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	6	6	0	0	0	0
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Fővárosi Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	183	172	11	0	0	0
Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	13	10	3	0	0	0
Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	17	17	0	0	0	0
Heves Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	4	0	4	1	1	0
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	5	5	0	0	0	0
Közép-Dunántúli Orsz.Bv.Int.II.	0	0	0	0	0	0	9	9	0	0	0	0
Somogy Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	7	7	0	1	1	0
Szabolcs-Szatmár-Bereg M.Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	19	19	0	1	1	0
Tolna Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	6	6	0	0	0	0
Veszprém Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	12	12	0	3	3	0
Zala Megyei Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	7	5	2	0	0	0
MEGYEI INTÉZETEK ÖSSZESEN	0	0	0	0	0	0	320	299	21	6	6	0
Állampusztai Országos Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	5	5	0	2	2	0
Balassagyarmati Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	3	3	0	0	0	0
Budapesti Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	74	74	0	4	4	0
Fiataikorúak Bv. Intézete	0	0	0	0	0	0	7	4	3	0	0	0
Fiataikorúak Region. Bv. Int. Kecskemét	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fiataikorúak Region. Bv. Int. Pécs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fiataikorúak Region. Bv. Int. Szirmabes	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalocsai Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	9	0	9	0	0	0
Közép-Dunántúli Orsz.Bv.Int.I.	0	0	0	0	0	0	8	8	0	2	2	0
Márianosztrai Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	22	22	0	0	0	0
Pálhalmi Országos Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	23	22	1	2	0	2
Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	13	13	0	0	0	0
Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	10	10	0	0	0	0
Szegedi Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	68	68	0	0	0	0
Szombathelyi Országos Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	10	9	1	0	0	0
Tiszaörsi Országos Bv. Intézet	0	0	0	0	0	0	13	13	0	0	0	0
Váci Fegyház és Börtön	0	0	0	0	0	0	12	12	0	0	0	0
Büntetés-végrehajtás Központi Kórház	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító	182	154	28	0	0	0	3	3	0	0	0	0
VÉGREHAJTÓ INTÉZETEK ÖSSZESEN	182	154	28	0	0	0	280	266	14	11	8	3
MINDÖSSZESEN	182	154	28	0	0	0	600	565	35	17	14	3
Változás (bázis: KNY / 2010.09.03.)	0	0	0	0	0	0	-1	0	-1	1	1	0

VIII. Összesített

28. sz. táblázat

ELÍTÉLTEK ELŐÉLET, ÉLETKOR ÉS SZABADSÁGVESZTÉS TARTAM SZERINTI MEGOSZLÁSA											
		1 hónapig	1 hónaptól 6 hónapig	6 hónaptól 1 évig	1-2 évig	2-3 évig	3-5 évig	5-10 évig	10 év felett	Életfogyt.	Összesen
Első büntényes	14-17 évig	0	2	1	13	18	13	0	0	0	47
	18-24 évig	2	72	212	230	222	225	150	54	1	1168
	25-29 évig	2	43	152	161	114	182	134	73	10	871
	30-39 évig	1	96	238	269	167	247	240	134	59	1451
	40-49 évig	7	57	150	174	126	130	154	68	20	886
	50-59 évig	3	21	67	66	49	47	95	41	7	396
	60 éves és id.	1	6	15	13	10	16	24	10	1	96
Összesen I.		16	297	835	926	706	860	797	380	98	4915
Visszaeső Különös ve.	14-17 évig	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
	18-24 évig	1	24	82	94	73	101	56	2	0	433
	25-29 évig	0	38	124	129	79	121	127	22	2	642
	30-39 évig	2	68	195	245	157	197	199	65	18	1146
	40-49 évig	1	30	115	127	86	108	122	37	22	648
	50-59 évig	1	22	44	43	27	32	38	24	11	242
	60 éves és id.	1	1	7	4	4	6	6	4	1	34
Összesen II.		6	183	567	643	427	565	548	154	54	3147
Többszörös visszaeső	14-17 évig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	18-24 évig	0	4	15	12	17	18	12	0	0	78
	25-29 évig	0	20	48	67	39	51	55	7	1	288
	30-39 évig	1	50	159	252	159	187	208	70	19	1105
	40-49 évig	0	34	100	135	85	127	199	49	32	761
	50-59 évig	2	19	33	42	22	40	66	22	19	265
	60 éves és id.	0	2	4	8	2	4	7	1	3	31
Összesen III.		3	129	359	516	324	427	547	149	74	2528
I.II.III. ÖSSZESEN:		25	609	1761	2085	1457	1852	1892	683	226	10590

Közérdekű munka büntetésüket töltők száma 2009. december 31-én, új munkahely kijelölése, végrehajthatóság megszűnésének megállapítása 2009.év folyamán:

Megye	Büntetésüket töltők száma	Munkáltatóik száma	Új munkahely vagy munka kijelölése	Végrehajthatóság megszűnésének megállapítása
Főváros	3731	135	88	337
Baranya	267	76	-	18
Bács-Kiskun	543	74	17	27
Békés	221	35	2	12
BAZ	120	39	6	13
Csongrád	494	35	2	24
Fejér	543	135	39	17
Győr-Moson-S.	346	89	13	9
Hajdú-Bihar	194	52	36	33
Heves	162	26	-	-
Jász-Nagyk-Sz	53	43	8	13
Komárom-E.	294	62	42	20
Nógrád	404	31	6	36
Pest	235	77	43	91
Somogy	178	54	19	11
Szabolcs-Szatm.	109	50	6	23
Tolna	199	36	17	10
Vas	82	11	1	8
Veszprém	126	46	13	-
Zala	167	31	6	11
Összesen	8468	1137	364	713

Közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatása 2009. év folyamán és az ezzel kapcsolatos intézkedések:

Megye	Pártfogói előterj. száma	Ügyészi indítv. átváltoz.	Bv. bírói meghallg. ügyészi részvét. sz.	Indítv. elutasító bv. bírói hat. sz.	Ügyészi fellebb. a bv. bírói hat. ellen	Ezt elutasító II. fokú határozat	Elítélti és védői fellebbezések száma	Ezeket elut. II. fokú határozatok száma
Főváros	881	808	20	64	-	-	136	134
Baranya	37	37	102	-	-	-	8	8
Bács-Kk.	78	74	124	-	-	-	14	14
Békés	32	32	27	-	-	-	7	7
BAZ	66	65	154	-	-	-	19	14
Csongrád	100	100	72	-	-	-	26	26
Fejér	93	93	93	-	-	-	-	-
Győr-M-S.	58	53	5	-	-	-	-	-
Hajdú-Bih.	92	92	226	-	-	-	31	31
Heves	3	3	3	-	-	-	-	-
Jász-Nk.	43	43	85	-	-	-	4	4
Kom-Eszt.	167	160	175	-	-	-	52	52
Nógrád	19	19	16	2	-	-	4	4
Pest	29	16	-	6	-	-	-	-
Somogy	41	41	89	-	-	-	13	13
Szabolcs-Sz	48	47	47	3	-	-	8	8
Tolna	24	41	85	-	-	-	3	3
Vas	3	5	11	-	-	-	-	-
Veszprém	30	26	23	-	-	-	7	6
Zala	38	37	16	1	-	-	13	12
Összesen	1882	1792	1373	76	-	-	345	336

dc_45_10

Pártfogó felügyelet alatt álló nagykorúak 2009. december 31. napján

Megye	Btk. 48. § (3) bek.	Btk. 72. § (6) bek.	Btk. 89. § (6) bek.	Btk. 82. § (1) bek., Be. 225.§ (1)	Összesen:
Főváros	434	80	644	493	1651
Baranya	66	144	236	304	750
Bács-Kiskun	150	234	500	314	1198
Békés	49	216	242	259	766
BAZ	255	48	431	257	991
Csongrád	67	183	232	93	575
Fejér	60	155	258	329	802
Győr-M-S.	63	157	301	290	811
Hajdú-Bihar	202	29	348	367	946
Heves	69	189	361	412	1031
Jász-Nk- Sz.	166	220	568	636	1590
Komárom-E.	104	19	133	158	414
Nógrád	59	179	238	213	689
Pest	206	61	323	104	694
Somogy	78	156	366	208	808
Szabolcs-Sz.	196	47	280	206	729
Tolna	46	102	135	66	349
Vas	37	114	205	126	482
Veszprém	66	170	345	90	671
Zala	68	11	172	68	319
Összesen	2441	2514	6318	4993	16266

dc_45_10

A pártfogó felügyelet megszűnése újabb bűncselekmény elkövetése vagy a magatartási szabályok megszegése miatt 2009. év folyamán:

Megye	Btk. 48. § (3) bek.		Btk. 72. § (6) bek.		Btk. 89. § (6) bek.		Btk. 82. § (1) bek. Be. 225. (1) bek.		Összesen:	
	bcs.	msz.	bcs.	msz.	bcs.	msz.	bcs.	msz.	bcs.	msz.
Főváros	13	17	2	9	-	40	-	12	15	78
Baranya	-	1	6	-	-	-	11	8	17	9
Bács-Kk.-	2	5	17	3	16	19	12	5	47	32
Békés	3	-	16	-	7	2	5	-	31	2
BAZ	16	4	61	8	46	12	18	10	141	34
Csongr.	3	-	6	-	2	3	1	4	12	7
Fejér	-	-	9	2	5	-	12	-	26	2
Győr-M.	5	2	11	1	1	6	10	6	27	15
Hajdú-B	4	3	1	-	7	4	67	4	79	11
Heves	2	1	17	6	23	1	11	45	53	53
Jász-Nk	11	1	22	2	30	6	7	6	70	15
Kom-Eszt.	2	2	2	-	4	1	6	19	14	22
Nógrád	4	1	3	5	3	4	2	3	12	13
Pest	-	1	1	-	1	2	7	1	9	4
Somogy	2	1	22	2	16	3	10	6	50	12
Szabolcs	15	2	2	-	13	2	3	2	33	6
Tolna	1	-	12	-	8	1	4	6	25	7
Vas	2	-	6	-	6	-	6	-	20	-
Veszpr.	2	-	36	-	2	-	-	5	40	5
Zala	-	-	2	-	11	1	2	4	15	5
Összes	87	41	254	38	201	107	194	146	736	332

- bűnszervezetben való részvétel,
- terrorizmus,
- emberkereskedelem,
- gyermekek szexuális kizsákmányolása és gyermekpornográfia,
- kábítószer és pszichotróp anyagok tiltott kereskedelme,
- fegyverek, lőszer és robbanóanyagok tiltott kereskedelme,
- korrupció,
- csalással kapcsolatos bűncselekmények, ideértve az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló 1995. július 26-i egyezmény értelmében az Európai Közösségek pénzügyi érdekeit sértő csalásokat is,
- bűncselekményből származó jövedelem tisztára mosása,
- pénzhamisítás, beleértve az euro hamisítását is,
- számítógépes bűncselekmények,
- környezettel kapcsolatos bűncselekmények, beleértve a veszélyeztetett állatfajok, valamint a veszélyeztetett növényfajok és –fajták tiltott kereskedelmét is,
- segítségnyújtás jogellenes beutazáshoz és tartózkodáshoz,
- szándékos emberölés, súlyos testi sértés,
- emberi szervek és szövetek tiltott kereskedelme,
- emberrablás, személyi szabadságtól való jogellenes megfosztás és túszejtés,
- rasszizmus és idegengyűlölet,
- szervezett vagy fegyveres rablás,
- kulturális javak tiltott kereskedelme, beleértve a régiségeket és a műtárgyakat is,
- csalás,
- zsarolás és védelmi pénz szedése,
- termékhamisítás és szerzői jogi termékkel történő kalózkodás,
- hivatalos okmányok hamisítása és az azzal való kereskedés,
- fizetőeszközök hamisítása,
- hormontartalmú anyagok és más növekedésserkentők tiltott kereskedelme,
- nukleáris és radioaktív anyagok tiltott kereskedelme,
- lopott gépjárművek kereskedelme,
- erőszakos közöszlész,
- gyűjtogatás,
- a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá tartozó bűncselekmények,
- repülőgép/hajó jogellenes hatalomba kerítése,
- szabotázs.

Büntetési nem	Mentesítési határidők				Selejtezési határidők	
	Felnőttkorú		Fiatalkorú		Szándékos	Gondatlan
	Szándékos	Gondatlan	Szándékos	Gondatlan		
BÜNTETÉSEK						
Pénzbüntetés	Jogerő napján				M+5 év	
Pénzbüntetés (gondatlan)			Jogerő napján			M+3 év
Felfüggesztett pénzbüntetés	Jogerő napján				M+3 év	
Felfüggesztett pénzbüntetés (gondatlan)			Jogerő napján			M+3 év
Közérdekű munka	Jogerő napján				M+5 év	
Közérdekű munka (gondatlan)			Jogerő napján			M+ 3 év
Felfüggesztett szabadságvesztés	Jogerő dát.+felfüggs. tart.				M+8 év	
Felfüggesztett szabadságvesztés (gondatlan)	Jogerő dát.+felfüggs. tart					M+5 év
Fk. felfüggesztett szabadságvesztés			Jogerő napja		M+8 év	
Fk. felfüggesztett szabadságvesztés (gondatlan)			Jogerő napja			M+5 év
Gondatlan letöltendő szabadságvesztés		Letöltés napján		Letöltés napján		M+8 év
2 hó = < szándékos szabadságvesztés > = 1 év	Letölt+3 év				M+10 év	
Fk 1 hó = <szánd. szabadságvesztés > = 1 év		Letöltés napján			M+10 év	
1 év < szándékos szabadságvesztés > 5 év	Letölt+5 év				M+10 év	
Fk 1 év < szándékos szabadságvesztés > 5 év			Letölt+3 év		M+10 év	
5 év = szándékos szabadságvesztés	Letölt+5 év				M+12 év	
Fk. 5 év = szándékos szabadságvesztés			Letölt+3 év		M+12 év	
5 év < szándékos szabadságvesztés	Letölt+10év		Letölt+10év		M+12 év	
Életfogytig tartó szabadságvesztés					Halál+12 év	
Összbüntetés esetén	Az alapítéletek közül a legsúlyosabbnak megfelelően					
Bírói mentesítés	Bírói mentesítési határozat kelte				Főbüntetés függvényében	
Kegyelmi mentesítés	Kegyelmi határozat kelte				Főbüntetés függvényében	

35. táblázat

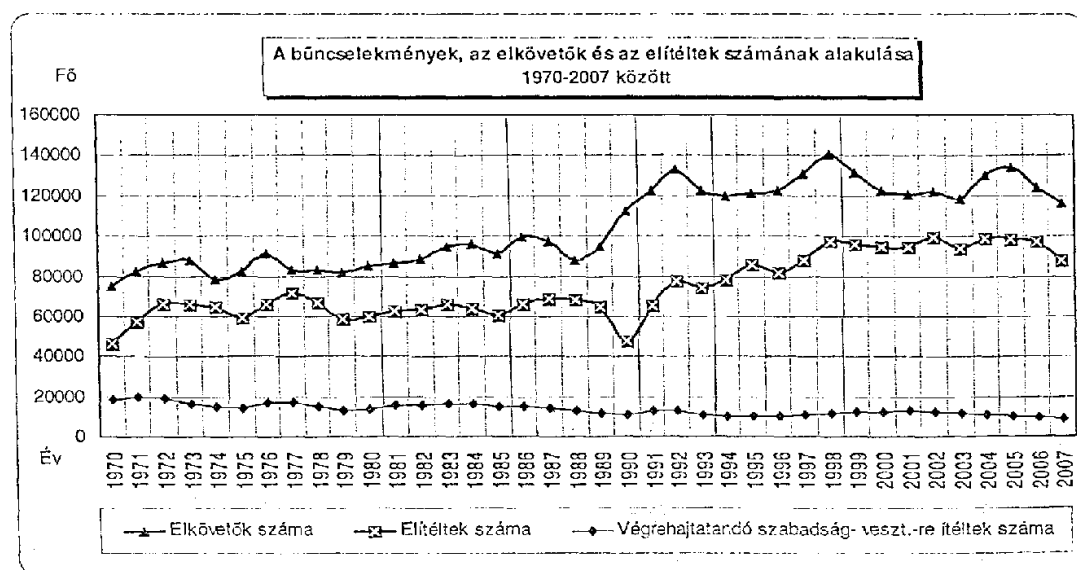
Büntetési nem	Mentesítési határidők DC_45_10				Selejtezési határidők	
	Felnőttkorú		Fiatalkorú		Szándékos	Gondatlan
	Szándékos	Gondatlan	Szándékos	Gondatlan		
Foglalkozástól eltiltás	Jogerő napján a foglalkozás jogának gyakorlása kivételével				Vh+5 év	Vh+3 év
Járművezetéstől eltiltás	Jogerő napján a járművezetés jogának gyakorlása kivételével				Vh+5 év	Vh+3év
Kiutasítás	Jogerő napján				Vh+5 év	Vh+3 év
Lefokozás	Jogerő napján				Vh+5 év	Vh+3 év
Szolgálati viszony megszűntetése	jogerő napján				Vh+ 5év	Vh+3 év
Rendfokozatban visszavetés	Jogerő napján				Vh+5 év	Vh+3 év
Várakozási idő meghosszabbítás	Jogerő napján				Vh+5 év	Vh+3 év

INTÉZKEDÉSEK

Megrovás	Nincs	Határozat kelte+3év
Próbára bocsátás	Nincs	Hat. kelte+prób. tart+3év
Kényszergyógykezelés	Nincs	Végrehajtás befejezése+3 év
Elkobzás	Nincs	Jogerő+3 év
Vagyonelkobzás	Nincs	Jogerő+3 év
Javítóintézeti nevelés	Nincs	Végrehajtás befejezése+3 év
Büntetés kiszabásának mellőzése esetén	Nincs	Jogerő+3 év

**A bűncselekmények, az elkövetők és az elítéltek számának alakulása
1970–2007 között**

Év	Bűncselekmények száma	Elkövetők száma	Elítéltek száma	Végrehajtandó Szabadságvesztés-re ítélték száma
1970	122 289	74 969	46 330	18 323
1971	123 147	82 284	57 521	19 655
1972	125 999	86 160	65 787	19 012
1973	125 388	87 993	66 247	16 030
1974	111 825	78 231	64 909	15 218
1975	120 889	82 220	59 233	14 592
1976	129 424	91 110	65 938	16 718
1977	123 623	83 257	71 795	17 279
1978	126 907	83 336	66 657	14 817
1979	125 267	82 037	58 459	13 029
1980	130 470	84 781	59 913	13 518
1981	134 914	86 613	62 716	15 384
1982	139 795	88 190	63 626	15 690
1983	151 505	94 464	66 147	16 196
1984	157 036	96 204	63 858	16 370
1985	165 816	91 216	60 918	14 697
1986	182 867	99 114	65 809	15 189
1987	188 397	97 654	68 591	14 500
1988	185 344	87 844	68 197	12 987
1989	224 943	94 704	64 720	11 561
1990	341 061	112 254	47 694	10 936
1991	440 370	122 835	65 647	12 631
1992	447 215	132 644	77 481	13 035
1993	400 935	122 621	74 481	10 944
1994	389 451	119 491	78 324	10 138
1995	502 036	121 121	85 746	10 073
1996	446 050	122 226	81 392	9 977
1997	514 403	130 966	88 071	10 839
1998	600 621	140 064	97 277	11 712
1999	505 716	131 608	96 186	12 058
2000	450 673	122 860	94 488	12 203
2001	465 694	120 583	94 568	12 600
2002	420 782	121 885	99 726	12 266
2003	413 343	118 145	94 202	11 770
2004	418 883	130 182	98 976	10 608
2005	436 522	133 790	98 524	9 897
2006	425 941	124 171	97 444	9 846
2007	426 914	116 161	87 502	9 124

ELÍTÉLTEK					
	Létszám	Ebből			
		Férfi	Nő	Köztörvényes	Állam ell.
Fegyház	2846	2734	112	2846	0
Börtön	6113	5670	443	6113	0
Fogház	833	765	68	833	0
Pb. és közérdekű munka átváltoztatása (fogház)	480	454	26	480	0
Fk. börtön	177	173	4	177	0
Fk. fogház	141	137	4	141	0
Összesen:	10590	9933	657	10590	0

SZIGORÚBB ILLETVE ENYHÉBB FOKOZATBA HELYEZÉS ÖSSZESEN						
	Előterjesztve		Engedélyezett		Nem engedélyezett	
	szigorúbb	enyhébb	szigorúbb	enyhébb	szigorúbb	enyhébb
Fegyház	0	703	0	375	0	291
Börtön	35	2465	29	1345	8	1051
Fk. börtön	0	23	0	15	0	9
Fogház	7	0	4	0	1	0
Fk. fogház	2	0	0	0	2	0
Összesen:	44	3191	33	1735	11	1351

2004-ben 375 enyhébb, 55 szigorúbb, 2007-ben 1480 enyhébb, 39 szigorúbb fokozatba helyezés volt.

ENYHÉBB FOKOZATBA HELYEZÉS KERELEMRE			
	ELŐTERJESZTETT	ENGEDÉLYEZETT	NEM ENGEDÉLYEZETT
Fegyház	621	332	257
Börtön	2317	1245	1005
Fk. börtön	23	15	9
Összesen:	2961	1592	1271

ENYHÉBB VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK KÖZÉ HELYEZÉS ÖSSZESEN					
	Előterjesztve	Engedélyezett	Visszahelyezve (Megszűnt)	Eltávozások száma	Nem jelentkezett
Börtön	181	125	4	717	1
Fk. börtön	2	1	0	12	0
Fogház	211	145	6	2172	0
Fk. fogház	1	1	0	16	0
Összesen:	395	272	10	2917	1

ENYHÉBB VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOK KÖZÉ HELYEZÉS KERELEMRE					
	Előterjesztve	Engedélyezett	Visszahelyezve (Megszűnt)	Eltávozások száma	Nem jelentkezett
Börtön	174	118	0	17	1
Fk. börtön	2	1	0	12	0
Fogház	200	131	0	1883	0
Fk. fogház	1	1	0	16	0
Összesen:	377	251	0	1928	1

KIMUTATÁS

a büntetések és az intézkedések végrehajtásának főbb adatairól

2009 évről

A szabadságvesztés büntetés foganatba vételének helyzete
2009. december 31. napján

Megye	2009. évi előírás	Folyamatban maradt ü. sz.	% arány	Ebből külföldön tartózkodók sz. és %-a		Külföldön lévők nélkül a hátralék aránya (%)
Bács-Kiskun	2006	182	9,07	11	6,04	8,52
Tolna	752	72	9,57	7	9,72	8,64
Békés	1091	107	9,81	19	17,76	8,70
Szabolcs-Szatmár	3362	384	11,42	5	1,30	11,27
Heves	1674	211	12,60	19	9,00	11,47
Veszprém	1149	153	13,32	15	9,80	12,01
Zala	962	130	13,51	6	4,61	12,89
Fejér	1018	135	13,26	-	-	13,26
Győr-M-Sopron	1291	179	13,87	-	-	13,87
BAZ	4384	664	15,15	14	2,11	14,83
Baranya	646	116	17,96	15	12,93	15,63
Pest	4711	739	15,69	-	-	15,69
Nógrád	844	133	15,76	-	-	15,76
Somogy	1158	193	16,66	-	-	16,66
Komárom-E.	1637	286	17,47	10	3,49	16,86
Vas	1036	198	19,11	20	10,10	17,18
Csongrád	1290	240	18,60	3	1,25	18,37
Jász-Nagyk-Sz.	2121	508	23,95	6	1,18	23,67
Hajdú-B.	2549	654	25,66	-	-	25,66
Főváros	7865	3222	40,97	48	1,49	40,36
Összesen	41.546	8.506	20,68	198	2,33	19,99

A szabadságvesztés büntetés fokozatának megváltoztatása 2009. év folyamán:

Megye	Bv.intézeti javaslat		Védő, elítélt kérelme enyhítésre	Bv. bíró a fokozatot		Ügyészi részvétel az elítélt meg- hallgatásánál	Ügyészi fellebbezés
	enyhítésre	szigorításra		enyhítette	szigorította		
Főváros	445	-	-	182	9	283	2
Baranya	-	-	10	6	-	6	-
Bács-Kk.	1	9	381	273	5	295	1
Békés	-	-	22	18	-	12	-
BAZ	71	1	102	67	1	105	1
Csongrád	303	4	259	113	4	188	14
Fejér	-	2	629	263	2	631	1
Győr-M-S.	60	3	86	82	-	139	-
Hajdú-B.	30	-	-	16	-	28	-
Heves	13	-	13	12	-	13	1
Jász-Nk.-	7	-	7	6	-	7	-
Kom-Esz.	-	-	-	-	-	-	-
Nógrád	41	2	17	41	2	34	-
Pest	-	19	394	259	15	66	-
Somogy	13	-	26	5	-	28	-
Szabolcs-	178	-	110	156	-	283	-
Tolna	7	-	7	7	-	7	-
Vas	276	3	-	151	-	279	1
Veszprém	13	-	27	21	-	26	1
Zala	15	-	25	18	-	22	-
Összesen:	1473	43	2115	6671	38	2452	22

Enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása (Bv. tvr. 7/A. §) 2009. év folyamán:

Megye	Bv.int előter. jesz- tése	Védő, elítelt kérel- me	A bv. bíró az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását				Fellebbezett ellene:				Ügyészi részvétel megh.	Bv. bíró tárgyalást tartott
			elrendelte fogh.	börtön	elutasította fogh.	börtön	eredm- nyesen:	eredmény- telenül:	eredm- nyesen:	eredmény- telenül:		
Főváros	15	-	1	5	1	8	-	3	-	-	11	-
Baranya	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Bács-K.	54	30	20	34	6	24	-	-	-	-	54	-
Békés	13	-	10	1	2	1	-	2	-	-	10	-
BAZ	12	-	1	11	-	6	-	-	-	1	21	-
Csongr.	17	-	7	2	5	3	-	-	2	1	10	-
Fejér	66	8	53	21	30	15	2	6	-	1	144	-
Győr-M.	3	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Hajdú-B	5	3	4	1	3	-	-	3	-	-	8	-
Heves	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	38	-
Jász-Nk	8	-	1	8	-	1	-	-	-	-	8	-
Kom-E.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nógrád	15	-	-	5	-	10	-	-	-	-	13	-
Pest	36	-	12	9	4	11	1	2	1	-	7	-
Somogy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Szab-Sz	22	-	12	2	6	2	-	3	-	-	22	-
Tolna	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
Vas	22	2	2	22	-	7	-	2	-	-	32	-
Veszpr.	3	-	2	-	1	-	-	-	-	-	3	-
Zala	6	-	2	4	-	-	-	-	-	-	5	-
Összes:	300	43	130	151	58	88	3	21	3	3	388	-

Enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetése
2009. év folyamán

Megye	fogház börtön fokozatban		Fellebbezett ellene			
			elítélt, védő eredményesen:	nem:	ügyész eredményesen:	nem
Főváros	-	-	-	-	-	-
Baranya	-	-	-	-	-	-
Bács-K.	-	-	-	-	-	-
Békés	1	-	-	-	-	-
BAZ	-	-	-	-	-	-
Csongrád	-	1	-	1	-	-
Fejér	-	-	-	-	-	-
Győr-M-S	-	-	-	-	-	-
Hajdú-B.	1	-	-	-	-	-
Heves	-	-	-	-	-	-
Jász-Nk.	-	1	-	-	-	-
Kom-Esz.	-	-	-	-	-	-
Nógrád	-	1	1	-	-	-
Pest	-	1	-	-	-	-
Somogy	-	1	-	-	-	-
Szabolcs-Sz.	2	-	-	1	-	-
Tolna	-	-	-	-	-	-
Vas	-	1	-	-	-	-
Veszprém	-	-	-	-	-	-
Zala	-	-	-	-	-	-
Összesen	4	6	1	2	-	-

2009. év folyamán magánelzárás fenytést kiszabó határozatok és az ellenük szóló fellebbezések

Megye	Magánelzárás határozat száma elítélteknél előz. letartózt.					Bv. bíróhoz fellebbezések fogvatartott védő				Bv. bírói meghall ügyész jelen volt	Bv. bíró tárgyalást tartott
	fegyház	börtön	fogház	bv. int.	rend.fogda	eredm.	nem	eredm.	nem		
Főváros	102	129	2	75	-	47	-	-	-	68	3
Baranya	1	4	-	31	-	4	13	-	-	7	-
Bács-K.	31	86	9	61	-	10	59	-	1	85	6
Békés	-	3	-	17	-	-	7	-	-	3	7
BAZ*	20	29	4	56	-	25	2	-	-	30	1
Csongr	20	52	8	57	-	14	44	-	-	31	1
Fejér	-	272	58	14	-	87	9	-	-	96	-
Győr-M	30	53	10	10	-	24	79	-	-	90	20
Hajdú-B	4	14	1	35	-	3	10	-	-	13	2
Heves	-	10	-	22	1	1	-	-	-	1	-
Jász-Nk.	-	4	-	6	-	2	8	-	-	10	2
Kom-Esz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nógrád	19	11	-	6	-	2	34	-	-	35	-
Pest	59	158	86	32	-	186	42	-	-	10	-
Somogy	-	2	-	9	-	6	5	-	-	11	-
Szabolcs	131	173	37	25	-	37	104	1	-	136	2
Tolna	-	1	-	32	-	-	-	-	-	33	-
Vas	35	44	2	15	-	13	83	-	-	96	-
Veszpr.	-	2	5	18	-	8	-	-	-	8	2
Zala	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összes	452	1047	222	521	1	469	499	1	1	763	46

2009. év folyamán magánelzárás fenytítés elleni fellebbezés folytán hozott bírósági határozatok

Megye	bv. bíró a magánelzárást			bv. bírói határozatok elleni fellebbezések						II. fokú határozatok folytán az intézet határozata	
	helyben- hagyta	megvál- toztatta	mellőzte	fogvatartott ered.	nem ered.	védő ered.	nem ered.	ügyész ered.	nem ered.	nem vált.	megvált.
Főváros	71	36	7	2	29	20	11	-	-	40	22
Baranya	13	4	-	-	2	-	-	-	-	2	-
Bács-Kk.	59	10	-	-	16	-	-	-	-	16	-
Békés	5	2	-	-	2	-	-	-	-	2	-
BAZ	8	-	-	-	8	-	-	-	-	8	-
Csongrád	44	13	1	2	18	-	-	-	-	18	2
Fejér	47	40	-	-	13	-	-	-	-	13	-
Győr-M-S.	79	14	4	-	60	-	-	1	-	60	1
Hajdú-B.	10	3	-	3	10	-	-	-	-	10	3
Heves	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jász-Nk.	8	2	-	-	3	-	3	-	-	3	-
Kom-Esz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nógrád	34	2	-	-	25	-	-	-	-	25	-
Pest	42	162	24	4	32	-	-	4	-	32	4
Somogy	5	6	-	3	7	-	-	1	1	7	3
Szabolcs	104	35	2	-	13	-	1	-	-	14	-
Tolna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vas	83	6	7	5	46	-	-	-	-	46	5
Veszprém	3	5	-	-	1	-	-	-	-	1	-
Zala	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	615	341	45	44	285	20	15	6	1	297	40

Feltételes szabadságra bocsátás 2009. év folyamán

Megye	Elbírált ügyek száma	Feltételes szabadságból kizárás	Feltétel szabads eng. száma	Ebből intézeti vélemény ellenére	Elutasítás száma	Elutasítás aránya (%)	Ebből int. jav. ellenére	Ügyész hány elítélt meghallgatásán vett részt	Ügyész hány esetben fel-lebbezett	Bv. bíró nem meghallgatást, hanem tárgyalást tartott
Főváros	1091	185	675	36	231	38,13	32	505	3	2
Baranya	78	4	56	2	18	28,29	2	44	-	-
Bács-Kk.	1031	35	815	36	181	20,95	13	282	-	-
Békés	42	-	38	2	4	9,52	2	28	1	-
BAZ	319	75	206	14	170	53,29	21	372	5	-
Csongrád	614	-	556	20	58	9,45	-	386	4	2
Fejér	2172	11	1865	18	296	14,13	7	1865	-	-
Győr-M-S	264	-	184	5	68	25,76	5	238	1	-
Hajdú-B	77	1	64	3	13	18,18	10	60	-	-
Heves	60	-	57	3	3	5,00	-	30	-	-
Jász-Nk.	54	1	29	5	24	46,29	1	29	-	-
Kom-Esz	9	-	9	-	-	-	-	9	-	-
Nógrád	178	7	120	3	51	32,91	-	165	1	-
Pest	1113	1	822	26	291	26,23	20	230	1	-
Somogy	40	9	30	-	1	25,00	-	40	-	-
Szab-Sz.	590	57	484	9	49	17,97	4	579	-	-
Tolna	45	6	31	6	8	31,11	1	45	-	-
Vas	607	23	350	28	53	8,73	10	607	1	-
Veszprém	72	-	46	14	26	36,11	3	70	-	-
Zala	37	4	37	-	-	-	-	31	-	-
Összesen	8493	419	6474	230	1545	18,19	131	5615	19	4

Közérdekű munka büntetésüket töltők száma 2009. december 31-én, új munkahely kijelölése, végrehajthatóság megszűnésének megállapítása 2009.év folyamán:

Megye	Büntetésüket töltők száma	Munkáltatóik száma	Új munkahely vagy munka kijelölése	Végrehajthatóság megszűnésének megállapítása
Főváros	3731	135	88	337
Baranya	267	76	-	18
Bács-Kiskun	543	74	17	27
Békés	221	35	2	12
BAZ	120	39	6	13
Csongrád	494	35	2	24
Fejér	543	135	39	17
Győr-Moson-S.	346	89	13	9
Hajdú-Bihar	194	52	36	33
Heves	162	26	-	-
Jász-Nagyk-Sz	53	43	8	13
Komárom-E.	294	62	42	20
Nógrád	404	31	6	36
Pest	235	77	43	91
Somogy	178	54	19	11
Szabolcs-Szatm.	109	50	6	23
Tolna	199	36	17	10
Vas	82	11	1	8
Veszprém	126	46	13	-
Zala	167	31	6	11
Összesen	8468	1137	364	713

Közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatása 2009. év folyamán és az ezzel kapcsolatos intézkedések:

Megye	Pártfogói előterj. száma	Ügyészi indítv. átváltoz.	Bv. bírói meghallg. ügyészi részvét. sz.	Indítv. elutasító bv. bírói hat. sz.	Ügyészi fellebb. a bv. bírói hat. ellen	Ezt elutasító II. fokú határozat	Elítélti és védői fellebbezések száma	Ezeket elut. II. fokú határozatok száma
Főváros	881	808	20	64	-	-	136	134
Baranya	37	37	102	-	-	-	8	8
Bács-Kk.	78	74	124	-	-	-	14	14
Békés	32	32	27	-	-	-	7	7
BAZ	66	65	154	-	-	-	19	14
Csongrád	100	100	72	-	-	-	26	26
Fejér	93	93	93	-	-	-	-	-
Győr-M-S.	58	53	5	-	-	-	-	-
Hajdú-Bih.	92	92	226	-	-	-	31	31
Heves	3	3	3	-	-	-	-	-
Jász-Nk.	43	43	85	-	-	-	4	4
Kom-Eszt.	167	160	175	-	-	-	52	52
Nógrád	19	19	16	2	-	-	4	4
Pest	29	16	-	6	-	-	-	-
Somogy	41	41	89	-	-	-	13	13
Szabolcs-Sz	48	47	47	3	-	-	8	8
Tolna	24	41	85	-	-	-	3	3
Vas	3	5	11	-	-	-	-	-
Veszprém	30	26	23	-	-	-	7	6
Zala	38	37	16	1	-	-	13	12
Összesen	1882	1792	1373	76	-	-	345	336

A pénz fő- és mellékbüntetés (együttesen) végrehajtásának helyzete 2009. december 31-én

Megye	2008. évi hátralék	2009. évi előírás	Össz. előírás	Hátralék	%
Fejér	13.060.488	52.064.700	65.125.188	14.089.950	21,63
Baranya	37.957.490	112.433.925	150.391.415	33.922.055	22,56
Heves	30.801.370	97.263.200	128.064.570	30.851.100	24,09
Békés	28.059.170	59.048.230	87.107.400	21.157.200	24,29
Bács-Kk.	40.393.500	127.500.190	167.893.690	41.459.040	24,69
Veszprém	29.869.750	96.553.150	126.422.900	31.999.200	25,31
Tolna	17.774.740	61.114.030	78.888.770	20.186.750	25,59
Kom-Eszt.	56.795.210	127.259.372	184.054.582	47.833.674	25,99
Somogy	22.430.851	79.718.500	102.149.351	26.617.394	26,06
Nógrád	33.624.205	53.787.000	87.411.205	24.039.010	27,50
Vas	29.278.250	78.360.800	107.639.050	29.851.690	27,73
Szabolcs-Sz.	60.447.973	174.793.760	235.241.733	65.917.385	28,02
Hajdú-B.	36.857.740	126.011.769	162.869.509	46.904.115	28,79
Zala	28.237.906	94.022.920	122.260.826	37.684.840	30,82
Főváros	338.046.972	599.345.162	937.392.134	336.659.959	35,91
Győr-M-S	84.364.870	123.938.990	208.303.860	75.140.997	36,07
Pest	130.516.446	290.758.857	421.275.303	155.808.865	36,99
BAZ	98.417.812	228.273.750	326.691.562	130.228.672	39,86
Jász-Nk	67.112.742	133.317.980	200.430.722	80.267.133	40,05
Csongrád	83.243.580	128.202.150	211.445.730	97.846.070	46,27
Összesen	1.267.291.065	2.843.768.435	4.111.059.500	1.348.465.099	32,80

A pénzbüntetés végrehajtása során 2009. évben befolyt összegek és a pénzbüntetés törlése

Megye	Befolyt összeg	Pénzbüntetés törlése	Együtt
Főváros	575.963.165	24.769.010	600.732.175
Baranya	102.621.040	13.848.320	116.469.360
Bács-Kiskun	114.573.264	11.861.386	126.434.650
Békés	58.691.340	7.258.860	65.950.200
Borsod-Abaúj-Z.	186.732.520	9.730.370	196.462.890
Csongrád	111.324.930	2.274.730	113.599.660
Fejér	48.949.500	2.085.738	51.035.238
Győr-Moson-Sopr.	108.402.162	24.760.674	133.162.836
Hajdú-Bihar	104.650.060	11.315.334	115.965.394
Heves	82.934.400	14.279.070	97.213.470
Jász-Nagykun-Sz.	108.560.639	11.602.950	120.163.589
Komárom-E.	120.786.686	15.434.222	136.220.908
Nógrád	56.122.220	7.249.975	63.372.195
Pest	255.324.681	10.141.757	265.466.438
Somogy	71.367.347	4.164.610	75.531.957
Szabolcs-Szatmár	150.315.638	19.008.710	169.324.348
Tolna	54.167.350	4.534.670	58.702.020
Vas	75.549.070	2.238.290	77.787.360
Veszprém	90.597.950	3.825.750	94.423.700
Zala	78.156.213	6.419.773	84.575.986
Összesen	2.555.790.175	206.804.199	2.762.594.374

Mellékbüntetés hatálya alatt állók 2009. december 31. napján:

Megye	Eltiltott			Kitiltott	Kiutasított	Összesen
	közügyektől	foglalkozástól	járművezetéstől			
Főváros	3525	19	2300	7	-	5851
Baranya	1094	10	606	-	-	1710
Bács-Kisk.	993	8	1065	10	1	2077
Békés	447	19	646	1	23	1136
BAZ	1903	9	1549	-	-	3461
Csongrád	478	6	351	-	103	938
Fejér	224	2	500	-	3	729
Győr-M-S.	434	11	1390	1	17	1853
Hajdú-Bihar	1915	5	784	2	13	2719
Heves	1152	6	488	3	1	1650
Jász-Nk.-Sz.	715	3	369	1	1	1089
Kom.-Esz.	796	-	486	1	8	1291
Nógrád	397	1	28	1	-	427
Pest	1415	21	1553	1	4	2994
Somogy	1206	6	353	-	2	1567
Szabolcs-Sz.	592	5	628	-	58	1283
Tolna	248	-	59	-	-	307
Vas	354	1	261	7	35	658
Veszprém	613	4	150	-	-	767
Zala	509	9	388	4	-	910
Összesen	19010	145	13954	39	269	33417

Pártfogó felügyelet alatt álló nagykorúak 2009. december 31. napján

Megye	Btk. 48. § (3) bek.	Btk. 72. § (6) bek.	Btk. 89. § (6) bek.	Btk. 82. § (1) bek., Be. 225.§ (1)	Összesen:
Főváros	434	80	644	493	1651
Baranya	66	144	236	304	750
Bács-Kiskun	150	234	500	314	1198
Békés	49	216	242	259	766
BAZ	255	48	431	257	991
Csongrád	67	183	232	93	575
Fejér	60	155	258	329	802
Győr-M-S.	63	157	301	290	811
Hajdú-Bihar	202	29	348	367	946
Heves	69	189	361	412	1031
Jász-Nk- Sz.	166	220	568	636	1590
Komárom-E.	104	19	133	158	414
Nógrád	59	179	238	213	689
Pest	206	61	323	104	694
Somogy	78	156	366	208	808
Szabolcs-Sz.	196	47	280	206	729
Tolna	46	102	135	66	349
Vas	37	114	205	126	482
Veszprém	66	170	345	90	671
Zala	68	11	172	68	319
Összesen	2441	2514	6318	4993	16266

A pártfogó felügyelet megszűnése újabb bűncselekmény elkövetése vagy a magatartási szabályok megszegése miatt 2009. év folyamán:

Megye	Btk. 48. § (3) bek.		Btk. 72. § (6) bek.		Btk. 89. § (6) bek.		Btk. 82. § (1) bek. Be. 225. (1) bek.		Összesen:	
	bcs.	msz.	bcs.	msz.	bcs.	msz.	bcs.	msz.	bcs.	msz.
Főváros	13	17	2	9	-	40	-	12	15	78
Baranya	-	1	6	-	-	-	11	8	17	9
Bács-Kk.-	2	5	17	3	16	19	12	5	47	32
Békés	3	-	16	-	7	2	5	-	31	2
BAZ	16	4	61	8	46	12	18	10	141	34
Csongr.	3	-	6	-	2	3	1	4	12	7
Fejér	-	-	9	2	5	-	12	-	26	2
Győr-M.	5	2	11	1	1	6	10	6	27	15
Hajdú-B	4	3	1	-	7	4	67	4	79	11
Heves	2	1	17	6	23	1	11	45	53	53
Jász-Nk	11	1	22	2	30	6	7	6	70	15
Kom-Eszt.	2	2	2	-	4	1	6	19	14	22
Nógrád	4	1	3	5	3	4	2	3	12	13
Pest	-	1	1	-	1	2	7	1	9	4
Somogy	2	1	22	2	16	3	10	6	50	12
Szabolcs	15	2	2	-	13	2	3	2	33	6
Tolna	1	-	12	-	8	1	4	6	25	7
Vas	2	-	6	-	6	-	6	-	20	-
Veszpr.	2	-	36	-	2	-	-	5	40	5
Zala	-	-	2	-	11	1	2	4	15	5
Összes	87	41	254	38	201	107	194	146	736	332

A pártfogó felügyeletnek a magatartási szabályok megszegése miatti megszüntetésével kapcsolatos ügyészi indítványok 2009. év folyamán:

Megye	Pártfogóktól érkezett előterjesztések			Ügyészi indítvány			Indítvány elutasítása			Folyamatban van az ügy elbírálása		
	Btk.48.§ (3) bek.	Btk.72.§ (6) bek.	Btk.89.§ (6) bek.	a	b	c	a	b	c	a	b	c
Főváros	17	9	40	17	9	40	-	-	-	-	-	-
Baranya	2	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-
Bács-Kk	1	1	3	1	1	3	-	-	1	-	1	2
Békés	-	-	1	-	-	1	-	-	-	1	2	4
BAZ	6	16	25	5	16	25	-	-	-	3	7	12
Csongrád	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fejér	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Győr-M.	-	2	7	3	2	7	-	-	-	2	2	4
Hajdú-B	3	-	1	3	-	1	-	-	-	3	-	1
Heves	1	6	1	1	6	1	-	-	-	-	-	-
Jász-Nk.	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kom-Esz	2	-	1	2	-	1	-	-	-	1	-	-
Nógrád	1	5	3	1	5	3	-	-	-	-	1	-
Pest	5	-	7	5	-	2	1	-	-	3	-	1
Somogy	-	2	7	-	2	7	-	-	-	-	1	2
Szabolcs	2	-	2	2	-	2	-	-	-	-	-	-
Tolna	1	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-
Vas	1	-	6	1	6	-	-	-	-	-	-	4
Veszprém	2	2	14	2	2	9	-	-	1	2	1	5
Zala	1	-	2	1	-	2	-	-	-	1	-	1
Összesen	47	45	121	48	51	104	1	-	2	18	15	36

A Btk. 48. § (3) bekezdés esetében a bv. bírói meghallgatáson való ügyészi részvétel száma: 29

Ügyészi fellebbezés: 1

Elítéltek fellebbezéseinek száma: 3

Védői fellebbezések száma: 1

Ideiglenes folyamatba vételt rendelt el a bv. felügyeleti ügyész: 0

Ideiglenes folyamatba vételt indítványozta: 4

Vádemelés elhalasztása esetén [Be. 147/A. § (5) bek.] az ügyész 318 fő pártfogó felügyelet hatálya alatt álló ügyében benyújtotta a vádiratot a magatartási szabályok súlyos megszegésének következményeként.

**2009. december 31. napján 6 hónapnál hosszabb ideje
előzetes letartóztatásban lévő személyek száma és megoszlása:**

**A 4246 előzetesen letartóztatott (beleértve a nem jogerősen elítéltet is) közül
1552 ügyében az előzetes letartóztatás 6 hónapnál hosszabb ideje tartott a vizsgálat
időpontjában**

Megye	Összes előzetesen letartóztatott	A 6 hónapnál hosszabb ideje fogvatartással járó ügyek közül nyom. szakban volt, bírósági szakban volt (vádemelés még nem történt):		Együtt
Főváros	1447 (1384 f + 63 n)	275	298	573
Baranya	96 (87 f + 9 n)	11	22	33
Bács-Kiskun	166 (147 f + 19 n)	17	40	57
Békés	98 (90 f + 8 n)	12	26	38
Borsod-A-Z.	325 (311 f + 14 n)	19	136	155
Csongrád	236 (219 f + 17 n)	9	80	89
Fejér	252 (227 f + 25 n)	32	70	102
Győr-Mos-S.	191 (182 f + 9 n)	-	35	35
Hajdú-B.	185 (174 f + 11 n)	18	8	26
Heves	115 (87 f + 28 n)	9	39	48
Jász-Nk-Sz.	217 (208 f + 9 n)	8	56	64
Kom.-Esz.	-	-	-	-
Nógrád	84 (80 f + 4 n)	7	21	28
Pest	94 (91 f + 3 n)	18	-	18
Somogy	113 (104 f + 9 n)	9	59	68
Szabolcs-Sz.	155 (152 f + 3 n)	6	41	47
Tolna	101 (100 f + 1 n)	10	43	53
Vas	114 (109 f + 5 n)	7	3	10
Veszprém	185 (176 f + 9 n)	9	67	76
Zala	72 (68 f + 4 n)	23	9	32
Összesen	4246 (3996 f + 250 n)	499	1053	1552

2009. december 31. napján bv. intézetben és rendőrségi fogdában fogvatartottak száma és a befogadóképesség:

Megye	Bv. intézetben fogvatartottak	Normál befogadóképesség	Rendőrségi fogdában fogvatartottak	Normál befogadóképesség
Főváros	2651	1734	25	135
Baranya	201	147	-	30
Bács-Kiskun	1373	969	5	38
Békés	132	86	-	20
Borsod-A-Z.	819	698	4	60
Csongrád	1255	1126	5	90
Fejér	2443	2070	-	38
Győr-Moson-S.	800	650	3	59
Hajdú-Bihar	257	177	3	66
Heves	179	126	2	61
Jász-Nagyk-Sz.	217	140	-	-
Komárom-E.	-	-	-	50
Nógrád	427	321	-	51
Pest	2011	2070	-	47
Somogy	168	129	3	32
Szab-Szat-B.	968	842	1	20
Tolna	124	97	-	10
Vas	794	800	1	28
Veszprém	269	198	3	18
Zala	108	85	2	28
Összesen	15196	12465	57	881

2009. év folyamán a fogvatartottak vagy hozzátartozóik bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész által intézett kérelmeinek, panaszainak, bejelentéseinek száma, az általa külön is meghallgatott fogvatartottak száma:

Megye	Fogvatartottak vagy hozzátartozóik részéről írásban a főügyészségre benyújtott kérelmek, panaszok, bejelentések (száma együttesen)			A bv. felügyeleti ügyészek által szóban és külön dokumentáltan meghallgatott fogvatartottak száma (közülük kérelmi lapra)	
Főváros	242	171	58	201	456
Baranya	10	2	3	144	15
Bács-Kiskun	21	32	1	1614	247
Békés	4	1	-	232	16
Borsod-A-Z.	2	21	25	196	94
Csongrád	9	25	1	564	174
Fejér	27	26	-	1713	217
Győr-Moson-S	166	121	8	657	333
Hajdú-Bihar	1	1	8	888	36
Heves	2	1	4	53	14
Jász-Nagyk-Sz	31	6	-	272	23
Komárom-E.	-	-	-	-	-
Nógrád	18	6	1	104	17
Pest	350	57	-	361	294
Somogy	46	28	-	166	41
Szabolcs-Sz.	-	14	85	495	222
Tolna	1	10	2	186	70
Vas	41	194	32	411	41
Veszprém	68	11	-	165	52
Zala	3	4	3	529	84
Összesen	1042	731	231	8951	2446

2009. év folyamán az elővezetés és a rendőri kísérés végrehajtásával felmerült költség megtérítése tárgyában az ügyészégre érkezett bírósági határozatok száma és az ellenük irányuló fellebbezések száma:

Megye	Határozatok száma:	Fellebbezések száma:
Főváros	744	-
Baranya	1	-
Bács-Kiskun	82	-
Békés	156	1
Borsod-Abaúj-Zemplén	955	9
Csongrád	59	-
Fejér	6	-
Győr-Moson-Sopron	232	-
Hajdú-Bihar	342	-
Heves	90	2
Jász-Nagykun-Szolnok	435	-
Komárom-Esztergom	377	-
Nógrád	48	-
Pest	321	-
Somogy	104	2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	409	1
Tolna	55	-
Vas	61	-
Veszprém	120	-
Zala	75	5
Összesen:	4672	20

2009. december 31. napján elzárást, idegenrendészeti őrizetet töltött rendőrségi fogdában, bv. intézetben, őrzött szálláson

Megye	Elzárást töltő				Idegenrendészeti	
	rendőrségi fogdában	nő	bv. intézetben	nő	őrizetet töltő	nő
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Főváros	-	-	1	1	-	-
Baranya	-	-	2	-	-	-
Bács-Kk	-	-	3	-	19	1
Békés	-	-	2	-	-	-
BAZ	-	-	14	1	-	-
Csongr.	-	-	4	-	-	-
Fejér	-	-	12	1	-	-
Győr-M	-	-	2	-	30	-
Hajdú-B	1	-	2	-	-	-
Heves	-	-	-	2	-	-
Jász-Nk.	-	-	3	1	-	-
Komárom	-	-	-	-	-	-
Nógrád	-	-	-	-	-	-
Pest	-	-	-	-	-	-
Somogy	-	-	9	5	-	-
Szabolcs	-	-	8	3	56	-
Tolna	-	-	1	-	-	-
Vas	-	-	5	-	-	-
Veszpr.	3	-	-	-	-	-
Zala	-	-	3	1	-	-
Összes:	4	-	78	15	105	1

**2009. december 31. napján házi őrizet alatt állók, valamint
őrzött szálláson elhelyezett külföldiek**

Megye	Házi őrizet alatt álló	Őrzött szálláson elhelyezett külföldi			
		férfi	nő	fk.	befogadóképesség
Főváros	86	27	-	-	27
Baranya	1	-	-	-	-
Bács-Kkun	5	19	1	1	36
Békés	5	-	-	-	-
Borsod-A.	3	-	-	-	-
Csongrád	19	-	-	-	-
Fejér	14	-	-	-	-
Győr-M-S.	-	-	-	-	-
Hajdú-B.	1	-	-	-	-
Heves	22	-	-	-	-
Jász-Nk.	2	-	-	-	-
Komárom	-	-	-	-	-
Nógrád	-	-	-	-	-
Pest	38	-	-	-	-
Somogy	1	-	-	-	-
Szabolcs-Sz	-	37	4	-	150
Tolna	1	-	-	-	-
Vas	-	-	-	-	-
Veszprém	3	-	-	-	-
Zala	4	-	-	-	-
Összesen	205	83	5	1	210

2009. év folyamán bv. intézetben elhelyezett előzetesen letartóztatottak nyomozás céljára kiadása:

Megye	Száma:	Ügyész nem engedélyezte:
Főváros	3755	-
Baranya	876	-
Bács-Kiskun	1031	-
Békés	49	-
Borsod-A-Z.	1169	58
Csongrád	725	1
Fejér	448	-
Győr-Moson-S.	244	-
Hajdú-Bihar	800	4
Heves	-	-
Jász-Nagyk-Sz.	155	1
Komárom-E.	1	-
Nógrád	293	-
Pest	439	-
Somogy	608	-
Szabolcs-Sz-B.	66	-
Tolna	276	-
Vas	15	-
Veszprém	4	-
Zala	36	-
Összesen	10990	64

Irodalom

Alan Hunt: The ideology of Law: Advances and problems in recent applications of the concept of ideology to the analysis of Law. Law and Society Review, Volume 19, Number 1(1985)

Albrecht, H. J.–Schädle, W.: Die gemeinnützige Arbeit auf dem Weg zur eigenständigen Sanktion? Entwicklung, Stand, Perspektiven. A közhasznú munka az önálló szankcióvá válás útján. Fejlődés, helyzet, távlatok – Zeitschrift für Rechtspolitik. 1988. évi 8. szám

Albrecht, Hans Jörg: A büntetőjog európaizálása és a belső biztonság Európában Belügyi Szemle, 2000. évi 3. szám

Albrecht, Peter-Alexis/Braum, Stefan: Kontingentes „Europäisches Strafrecht” in actio: Schwerpunkte, Konturen, Defizite. Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft 2001/3.

Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung. Wien, 1787.

Allison, J. P.: Economic Factors and The Rates of Crime. Gazdasági tényezők és a bűncselekmény aránya. Land Economics, 48. kötet 1972.

Altenhein, G. A.: Die Organisation des Strafvollzuges. A büntetés-végrehajtás szerkezete. In: Schwind, H.-D. Blau, G. (Hrsg.): Strafvollzug in der Praxis. A büntetés-végrehajtás gyakorlata. 2. Aufl. Berlin – New York, 1988.

Ambrus Ágnes–Tóth Judit: A külföldiek jogai. Rendészeti Szemle, 1993. évi 4. szám

Andrew Asworth: „Sentencing” (Ítélet) The Oxford Handbook of Criminology, Oxford University Press, harmadik kiadás, 2002. 1077-1083. oldalak. Oxfordi Egyetem jogász professzora

Andorka R.: A deviancia fogalmának meghatározása. Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarok köréből. (Szerk.: Miltényi K., Münnich Iván) Statisztikai Kiadó Vállalat 1980.

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1915. I. kötet

- Antal Szilvia: A büntetések foganatba vételének, megkezdésének szabályai. Kriminológiai tanulmányok 44. Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2007.
- Arndt, Herbert: Haftentschädigung nach der Menschenrechtskonvention. Az emberi jogok konvencióinak megfelelő fogolykártalanítás. Deutsche Richterzeitung 1966.
- Auby, I.-M.: Le contentieux administratif du service public pénitentiaire. A büntetés-végrehajtási szervek közigazgatási pereit. Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger, Franciaország. 1987.
- Austin J. – Krisberg B: Incarceration in the United States: The Extent and Future of the Problem. Szabadságvesztés az Egyesült Államokban: a probléma nagysága és jövőbeli alakulása. ANNALS OF AMERICAN ACADEMY 1985. évi 3. szám
- Ádám Antal: Az élethez, a személyi szabadsághoz és a biztonsághoz való jog. Emberi jogok hazánkban. Tanulmánykötet. ELTE Jogi Továbbképző Intézet – Kutatócsoport. Budapest, 1988.
- Ádám Antal: Az emberi és állampolgári jogok jellegéről és korlátairól. Jogtudományi Közlöny XLVIII. évfolyam 1993. évi 11. szám
- Ádám Antal: Samu Mihály: Jogpolitika. A jog humanizálása. Jogtudományi Közlöny LXIV. Évfolyam 2009. évi 7-8. szám 352-356. oldalak
- Balla Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Trattner–Károlyi Pest, 1841.
- Balogh Ágnes-Kóhalmi László: Büntetőjog. I. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialog-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.
- Balogh Jenő: Börtönügyi viszonyaink reformjához. XXXIX. kötet 6. füzet Franklin, Budapest, 1888.
- Balogh Jenő: Büntető törvényeink módosításához. Külön lenyomat a „XX. század” első évf. 10. és 11. füzetéből. Budapest, Pesti Könyvszemle Részvénytársaság. 1900
- Balogh László–Horváth Tibor: Büntetés-végrehajtási jog. I. BM. Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Barabás Andrea Tünde: A büntetési rendszerrel kapcsolatos reformtörekvések napjainkban Svájcban. Magyar Jog, 1992. évi 8. szám

- Barabás Andrea Tünde: Rendszerváltás, bűnözés, szankciók. Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar–Német Kriminológiai Szimpózium OKRI Budapest, 1995.
- Barabás Tünde: A mediáció esélyei Magyarországon egy empirikus vizsgálat tükrében. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok. 33. (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 1996.
- Barabás Tünde: Mediáció a büntetés-végrehajtásban. Írások Tauber István emlékére (szerk. Németh Zsolt) ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Kriminológiai Társaság, Rendőrtiszti Főiskola. Budapest, 2009. 105-111. oldalak
- Baran Katalin: Misszió (Karitatív tevékenység a Budapesti Fegyház és Börtönben) Bsz. 1997/2.
- Baranyó György: A letartóztatott is ember – ügyészégi vizsgálat. Magyar Nemzet 1992. január 24. szám
- Bartsch, Hans–Jürgen: Dauer der Untersuchungshaft und Europäische Menschenrechts-Konvention. A vizsgálati fogság tartama és az európai emberi jogi konvenciók. Juristische Schulung 1970.
- Bassiouni, M. Ch.: The International Association of Penal Law. A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság működése 1924–1984. New York, 1984.
- Götz Bauer: Frühzeitige Verteidigerbestellung. Verkürzung der Untersuchungshaft (A védő korai kirendelése. A vizsgálati fogság lerövidítése.) Zeitschrift für Rechtspolitik (ZAP) 2002/2. 85-86. oldal
- Baumann, Jürgen: Sicherheit und Ordnung in der Anstalt. Biztonság és rend a fegyházban. Festschrift für Reinhardt Maurach, Karlsruhe 1972.
- Baumgarten Izidor: Az új irányzatok a büntetőjogban. Jogtudományi Közlöny, 44. szám Budapest, 1909.
- Bábosik István: Jellemformálás és jellemfejlődés. Tankönyvkiadó Bp. 1987.
- Bán Tamás: Eszmefuttatás nemzetközi büntetőjogunkról. Magyar Jog XXX. évfolyam 1983. évi 10. szám
- Bán Tamás–Bárd Károly: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a Magyar Jog. Acta Humana. 1992. évi 6–7. szám

- Bárd Károly: Vita a Büntető Törvénykönyv tervezetéről. Magyar Jog XXV. évfolyam 1978. évi 8. szám
- Bárd Károly: „Gönczöl Katalin: A visszaeső bűnelkövetők tipológiája” c. kandidátusi értekezésének vitája a Magyar Tudományos Akadémián. Magyar Jog XXV. évf. 1979. évi 3. szám
- Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1987.
- Bárd Károly: A büntetés-végrehajtási reform sikerének feltételei. Börtönügyi Szemle 1991. évi 1. szám
- Bárd Károly: A szabadsághoz és a biztonsághoz való jog. Az Egyezmény 5. cikke. In: Bán Tamás-Bárd Károly: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog. Tanulmányok. Acta Humana, 1992. 6-7. szám
- Bárd Károly: Az Európai Emberi Jogi Egyezmény szerepe az „európai” büntetőjog alakításában. Büntetőjogi kodifikáció. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, Harmadik évfolyam, 2003. évi 3. szám
- Baker, Estella: Taking European Criminal Law Seriously. Criminal Law Review 1998.
- Beccaria, C. B.: A bűnökről és a büntetésekről. Zágráb, 1834.
- Beccaria, C. B.: Büntett és büntetés. Franklin Társulat, Budapest, 1916. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- Becker, G. S.: „Crime and Punishment: An Economic Approach.” Bűncselekmény és büntetés: Egy gazdasági megközelítés. Journal of Political Economy 76. kötet 1968.
- Becker, D., Goncn, N., Floru, S.: Psychiatry and Law. Are Confinement and Treatment Synonymus? Szinonimák-e a fogva tartás és a gyógykezelés? Medicina and Law. 1990. évi 3. szám
- Belovári Ferenc: A büntetés-végrehajtási jog alkotásának, alkalmazásának időszerű kérdései a nemzetközi elvárások tükrében. Ügyészek Lapja 1997. évi 1. szám

- Belovics Ervin, Békés Imre, Busch Béla, Gellér Balázs, Margitán Éva, Molnár Gábor, Sinku Pál: Büntetőjog. Általános Rész. Harmadik hatályosított kiadás: Szerkesztő: Busch Béla. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2006.
- Berger, Vincent: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. HVG-ORAC, Budapest, 1999.
- Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Szerkesztő/lektor: Berkes György. 26. pótlapcsomaggal kiegészítve. 2007.
- Berkes György-Julis Mihály-Kónya István-Rabóczki Ede: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Szerkesztő: Berkes György, Budapest, 2007.
- Berkes György: Vitás kérdések a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban (I. rész). Magyar Jog XXVIII. évf. 1981. évi 2. szám (II. rész). Magyar Jog XXVIII. évf. 1981. évi 3 szám
- Berkes György: Az alkoholisták kényszergyógyítása. Magyar Jog XXIX. évf. 1982. évi 5. szám és Magyar Jog XXIX. évf. 1982. évi 6. szám
- Bertel, Ch.: Der Strafvollzug in rechtsvergleichender Sicht. A büntetés-végrehajtás a jogösszehasonlítás szemszögéből. Österreichische Richterzeitung 55. szám 1977.
- Bertel, Ch.: Die Wiederkehr der kurzen Freiheitsstrafe. A rövid tartamú szabadságvesztés visszatérése. Ö. J. Z. 42. 1987/3.
- Best, Peter: Europäische Kriminalpolitik. Európai büntetőpolitika. Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe 1997. VOL. 46. NO. 5. 259–265. p.
- Békés Imre: Dogmatika és büntetőpolitika. Jogtudományi Közlöny, 1986. évi 12. szám
- Békés Imre: A jogállami büntetőjog bűncselekménytani alapjai. In.: Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszerben. ELTE Jogtudományi Kara, 1994.
- Bigler, B.: Probleme des heutigen Massnahmenvollzugs. Az intézkedések végrehajtásának problémái napjainkban. Grisch, 1987.
- Bíró Endre: A büntetőjog határán. Magyar Jog. XXIX. évf. 1982. évi 12. szám

- Bloch, M. K.–Lind, R. C.: An Economic Analysis of Crimes Punishable by Imprisonment. A börtönbüntetéssel sújtható bűncselekmények gazdasági elemzése. Journal of Legal Studies. 33. kötet 1975.
- Blutman László: A fogva tartás bírói felülvizsgálata: a habeas corpus az európai alapjogok között. Jogtudományi Közlöny. XLVIII. évfolyam 1993. évi 8–9. szám
- Bodnár Imre: A visszaesők börtöne. (Reszocializálás a büntetés-végrehajtásban.) Börtönügyi Szemle 1997/1.
- Bokorné Szegő Hanna: A helsinki záróokmány és az emberi jogok. Jogtudományi Közlöny XLIII. új évf. 1988. évi 12. szám
- Borai Ákos: A kirendelt védő – ahogyan az Országgyűlési Biztosok Hivatala látja. Belügyi Szemle. 1997. évi 3. szám
- Boros János: Börtönhatás. Visszaeső elítéltek kérdőíves vizsgálata. Börtönügyi Szemle 1995. évi 4. szám
- Klára Faragó, Orhidea Kiss, János Boros: Risk-taking in entrepreneurs, compared to criminals and students: The role of uncertainty and stakes. The Journal of Socio-Economics 37 (2008) 2231-2241. p.
- Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegye II. Fegyelem a fogházban, kedélyes foglárók, rabdolgoztató ház, testi büntetés. 320–325. oldalak Országos Monográfiai Társaság 1908.
- Bozóky Alajos: A börtönügy legújabb haladásai. Pest. 1867.
- Bócz Endre: Bűncselekmény, személyi társadalomra veszélyesség, személyiség. Ügyészségi Értesítő XIV. évf. 1978. évi 2. szám
- Bócz Endre: A személyi társadalomveszélyesség a büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1983.
- Bócz Endre: Büntetéskiszabás Európában, Magyarországon. Studia Juris Auctoritate Universitatis Pécs. Publicata, 124. Tanulmányok Földvári József tiszteletére. Különnyomat. Pécs, 1996.
- Bócz Endre: Miért büntetünk? Hogy büntessünk? In.: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.

- Bócz Endre: Büntetőpolitika és büntetőjogi kodifikáció. Büntetőjogi kodifikáció. Harmadik évfolyam, 2003. évi 3. szám
- Böhm, A.: Der Schweizerrische Starfvollzug. A svájci büntetés-végrehajtás. Zeitschrift für Strafvollzug und straffälligenhilfe, 1985.
- J. Braithwaite, P. Petit: No Just Deserts: A Republican Theory od Criminal Justice (csak semmi érdem: A büntető igazságszolgáltatás republikánus teóriája), Oxford, Clarendon Press, 1992.
- Bragyova András: Alapozhatóak-e az emberi jogok a nemzetközi jogra? (Avagy: pótolhatja-e a nemzetközi jog a természetjogot?) Állam- és Jogtudomány 1990. 1-4. szám
- Asa Briggs-Peter Burke: A média társadalomtörténete- Gutenbergtől az internetig. Ford. Göbölös Magdolna, Konok Péter, Gelér Gábor. Napvilág. Budapest, 2004.
- Broda, Ch.: Die Zurückdrängung des Freiheitsentzuges im Strafrecht. A szabadságvesztés visszaszorítása a büntetőjogban. In.: Christian Broda zum 70. Geburtstag, Wien, 1986.
- Brückler, Karl Ottó: Haftentschädigung nach der Menschenrechtskonvention. Fogva tartottak kártalanítása az Emberi Jogi Konvenció alapján. Deutsche Richterzeitung, 1965.
- Brückner Ákos (szerk.): Pedagógia. Katolikus teológia. Főiskolai jegyzetek. Győr, Szeminárium. 1985. (Szerzők: Binds Ferenc, Brückner Ákos, Jámbor Mike, Mészáros István, Tomka Ferenc)
- Burger, E. W.: Prison industries: Turning warwhouses into factories with fences. Börtönipar. Tegyük az emberraktárakat körülkerített üzemekké. (Emberraktárak helyett kerítéssel elzárt üzemeket.) Public administration Review (USA) Különszám. 1985.
- Burren, E.: Moderne Tendenzen im Strafvollzug. Modern tendenciák a büntetés-végrehajtásban. Schwizerische Zeitschrf für Strafrecht 92. 1976.
- Guy Canivet: A bv. intézetek külső ellenőrzésének javítása. Francia dokumentáció, 2000. Hivatalos jelentések gyűjteménye. (A Francia dokumentáció webhelyén – www.ladocumentationfrancaise.fr – tanulmányozható a nyilvános jelentések könyvtárásban)

Choitz, Karl-Heinz: Die Gewährleistung der persönlichen Verbindungen der Strafgefangenen und ihres Aufenthalts im freien. Az elítéltek szabadon tartózkodásának és személyes kapcsolatainak biztosítása. Forum der Kriminalistik 1978. évi 2. szám

Code Commente de l'Union Européenne. Editions de Vecchi. Paris. 1999.

Chorin Ferenc: Az államügyészség szervezéséhez. Törvénytörvényi Csarnok 1872. évi 5. szám

Clayton, Obie jr.–Carr, Tim: A börtönök zsúfoltságának a visszaesésre gyakorolt hatása az USA-ban. (Fordította: Dr. Juhász Imre) Journal of Criminal Justice 1987. évi 15. szám, Magyar Jog. XXXVI. évfolyam 1989. évi 3. szám

Comucci, Paola: Il sequestro e la confisca nella legge „antimafia” Az „antimaffia” törvényben meghatározott lefoglalás és elkobzás. Rivista Italiana di Diritto e Processo Penale 1985. évi 1. szám

Cornils, K.: A szabadságvesztés és annak helyettesítői a svéd jogban. Juristische Rundschau 1981. évi 8. szám

Cremens, H.: Erfahrungen mit der gemeinnützigen Arbeit im Sanktionensystem der Niederlande. A közhasznú munka tapasztalatai a holland szankciórendszerben. Bewährungshilfe 32. 1985.

Cristine, N.: A fájdalom korlátai. Magvető Kiadó. Budapest, 1991.

Czicze József: A hatósági erkölcsi bizonyítványokról. Belügyi Szemle. XXIV. évfolyam 1986. évi 4. szám

Csicsay Iván–Nagyné Bánffy Anna: Az IMEI helye a büntetés-végrehajtásban. Módszertani Füzetek. Egészségügyi Különszám. Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 1984.

Csepeli György: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó Budapest, 1997.

Csemegi Károly művei, Franklin, Budapest, 1904.

Cser Gyula: Vita az elítéltek jogi helyzetéről. Börtönügyi Szemle. 1991. évi 1. szám

Csetneky László: Rabnevelés. (Divat-e még Európában?) Börtönügyi Szemle, 1995. évi 4. szám

Csonka Péter: Rabjog. Börtönügyi Szemle, 1993. évi 3. szám

Csóti András–Lőrincz József: Múlt és jövő. (Jogharmonizáció és nemzeti sajátosságok.)
Börtönügyi szemle 1997. évi 2. szám

David, R.: A jelenkor nagy jogrendszerei. Összehasonlító jog. Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó. 1977.

Dárday Sándor: Mely börtönrendszert honosítsák meg hazánkban? Budapest, 1868.

Dárday Sándor: Szabályrendelet a börtönök és fogházak háztartási szükségleteinek
meghatározása, azok fedezésének, s az erre vonatkozó szerződések
megkötésének módja, valamint a számadások vitelének tárgyában. 11.216/1872.
jún. 22. Igazságügyi Törvénytár Negyedik rész. Budapest, Athenaeum R.
Társaság kiadása 1895.

Dea Armenta, Teresa: A vizsgálati fogság a spanyol jogban, különös tekintettel az
1978. évi alkotmányra. Magyar Jog. Harminckilencedik évfolyam, 1992. évi 12.
szám

Demeter Vilmos: A nemzetközi büntetőjog a bíróságok gyakorlatában. Magyar Jog.
XXIX. évf. 1982. évi 4. szám

Detienne, J.: A belga börtönök igazgatási biztosságai. Revue de Droit Penal et de
Criminologie 1987. évi 1. szám

Deuschl, Wolfgang: A büntetés-végrehajtás Bajorországban. Börtönügyi Szemle, 1993.
évi 3. szám

Diczig István: A magyarországi bűnözés várható alakulása az ezredfordulóig, különös
tekintettel a személyek javait károsító bűncselekményekre. Kriminológiai
Közlemények 14. Budapest, 1987.

Dolcini, E.: Ancora una riforma della sospensione condizionale della pena? Még egy
reform a büntetés felfüggesztése terén? Rivista Italiana di Diritto e Procedura
Penale 1985. évi 4. szám

Dombóváry Géza: Fenyítő eljárás, a büntetési rendszer Pest megyében a XIX. század
első felében. Rényi Károly kiadása Budapest, 1906.

Dombóváry Géza: Levéltári és egyéb adalékok a 48 előtti fenyítőjogunk általános részéhez és büntetésjogához. Büntetőjogi Dolgozatok. Szerkesztette: Irk Albert. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T. Pécs, 1936.

Ifj. Dombovári Géza: Pro rehabilitatione. Bűnügyi Szemle, I. évfolyam, 4. és 5. szám

Domokos Andrea: A büntetőpolitika változásai Magyarországon.
KGRE ÁJK Budapest, 2008.

Donnelly, J.: The emerging international regime against torture. A kínzás tilalmára vonatkozó nemzetközi szabályozás kialakulása. Netherlands International Law Review (Hollandia) 33/1/1986.

Dósa Ágnes: Az elmebetegek gyógykezelésének jogi kérdései. Magyar Jog. Negyvenkettedik évfolyam 1995. évi 6. szám

Dörnyei László: Bűnözés az ezredfordulón. Ügyészségi Értesítő XXIII. évfolyam, 1987. évi 2. szám

Jean-Pierre Dubois: Gondolatok a büntetés értelméről. CNCDH (Emberi jogok konzultatív országos bizottsága, 2002. www.commission-droits-homme.fr)

Dunkam, Dw.: Inmates 'Rights and the privatization of prisons. A folyók jogai és a börtönök magánvállalkozásba adása. Columbia law Review (USA) 86. évfolyam, 1986. évi 7. szám

Defruges, Philippe Moreau: Les institutions européennes. Armand Colin. Paris. 2001.

Delmas-Marty, Mireille-Vervaele, J. A. E. (eds.): The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. Vol. I. Antwerpen, Groningen, Oxford, 2000. Intersentia

Edni Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból. Budapesti Hírlap, 1906. június 3-i számának II. melléklete. Lásd: Nánási László (szerk.): Edni Illés Károly és műve. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. Kecskemét, 2009. 27-140. oldalak

Eisele, Jörg: Einführung in das Europäische Strafrecht. Juristische Arbeitsblätter 2000. évi 11. szám

Engueleguele, Stéphane: L'institution de la perpétuité réelle: contribution à l'étude des processus décisionnels pénaux. Az életfogytiglani börtönbüntetés intézménye:

hozzájárulás a büntetőítélet meghozatali folyamatainak tanulmányozáshoz. *Revue de Science Criminelle et de Droit Penal Compare* (Franciaország) 1997. NO. 1.

Európa Tanács Büntetőjogi Problémák Európai Bizottsága (CDPC) Büntetéstudományi Együttműködési Tanácsa (PC-CP): Az európai büntetés-végrehajtási szabályok szövegének kommentár-tervezete. (2004) 9 rev.

Engel Zsigmond: A gyermekvédelem bölcselete. A szerző kiadványa. Budapest, 1908.

Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1838.

Eötvös József–Lukács Móric: Fogházjavítás. Pest, 1842.

Erdei Árpád: Kodifikációs megfontolások a büntető eljárás elvei ürügyén. *Magyar Jog*. Harminchetedik évfolyam, 1990. évi 3. szám

Erdei Árpád: Hagyomány és korszerűség. Új büntetőeljárás törvény igénye. *Magyar Jog*. Tizennegyedik évfolyam 1995. évi 1. szám

Erdei Zoltán: A büntetlen előélet értékelése rehabilitáció esetén. *Magyar Jog* VI. évfolyam 1959. évi 1. szám

Erdő Péter: Egyházjog. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005.

Erdősi Emil: Büntetési rendszerünk továbbfejlesztésének néhány feladata. *Jogtudományi Közlöny*, 1975. évi 5. szám

Ermacora, F.: Strafvollzugsgesetz und Menschenrechte. Büntetés-végrehajtási törvény és emberi jogok. *Österreichische Juristenzeitung* 1969.

Éltes Máttyás: Javítóintézeteink és a gyógypedagógia. *Magyar Pedagógia* 1906.

Fayer László (szerk.): Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye IV. kötet. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia 1902.

Farkas Ákos: Bűnelkövetési stratégiák és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. In.: Horváth Tibor–Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai Szöveggyűjtemény* Tankönyvkiadó, Budapest 1990.

- Farkas Ákos: A büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának alapkérdései avagy hatékonyra tehető-e a büntető igazságszolgáltatás. Kriminológiai Közlemények 49. (szerk.: Kerecsi Klára) Magyar Kriminológiai Társaság Budapest, 1994.
- Farkas Ákos: Fejlődési tendenciák a büntetőjogban Európában. Magyar Jog. Negyvenegyedik évfolyam 1994. évi 3. szám
- Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban. Osiris Kiadó. Budapest, 2001.
- Fábián János–Vókó György: A pártfogó felügyelet alá helyezés előkészítésének kérdései a gyakorlati tapasztalatok tükrében. Magyar Jog. XXXIII. évf. 1986. évi 12. szám
- Fehér Lenke: A beszámíthatóság hiánya és korlátozottsága a büntetőjogban. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1991.
- Fehérváry István: Börtönvilág Magyarországon. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége kiadása 1990.
- Fejes Imre: Esély. Az euro-kompatibilis magyar börtönügyé. Börtönügyi Szemle, 1994. évi 2. és 3. szám
- Fejes Péter: Az Európai Unió, mint büntető joghatóság? Európai Jog Ötödik évfolyam 2. szám – 2005. március 3. o. – 9. o.
- Fillér László: Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai. Ügyészek Lapja, negyedik évfolyam. 1996. évi 6. szám
- Finkey Ferenc: A börtönügy jelen állapota és reformkérdései. Jogi értekezések. Budapest, 1904.
- Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1914.
- Finkey Ferenc: A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt. MTA. Budapest, 1930.
- Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata 4. szám Budapest, 1933.

- Finkey Ferenc: Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázs egyesületekről és a letartóztató intézetekből kibocsátottak utógondozásáról. Budapest, 1943.
- Finszter Géza-Dunavölgyi Szilveszter-Tilki Katalin: A magyar bűnügyi nyilvántartás helyzete és jövője az uniós követelmények tükrében. OKRI-kutatás 2005.
- Finszter Géza: A bűnügyi nyilvántartás helyzete és fejlesztésének lehetőségei. Kriminológiai tanulmányok 43. Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2006. 39-62. oldal
- Finszter Géza: Rendvédelemről szóló alkotmánybírósági határozatok elemzése. Kriminológiai tanulmányok 44. Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2007.
- Finszter Géza: Víziók a rendőrségről. Rendészeti Szemle. 2008. évi 1. szám
- Finszter Géza: A rendészet rendszerszemléletű megközelítése és a stratégiai tervezés. Rendészeti Szemle. 2010. Különszám 79-126. oldalak
- Foucault, M.: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Társadalomtudományi Könyvtár. Gondolat, Budapest, 1990.
- Földi András–Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1970.
- Földvári József: Gondolatok a szabadságvesztés végrehajtásáról. Magyar Jog. 1971. évi 11–12. szám
- Földvári József: Az új magyar Btk. kriminálpolitikai koncepciójáról. Magyar Jog. XXVI. évfolyam 1979. évi 8. szám
- Földvári József: Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1987.
- Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó. Budapest, 1997.
- Fridli Judit–Pelle Andrea–Rácz József: A kábítószerkérdés büntetőjogi szabályozásának ellentmondásai. Jogtudományi Közlöny. XLIX. évfolyam 1994. évi 4–5. szám

- Frisching, A.: A biztonság és az ellenőrzés fenntartása a börtönökben, a társadalomhoz fűződő kapcsolatok. Európa Tanács kiadványa. Fordította: Huszár Vince. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1994. évi 3. szám
- Nicolas Frize: A börtönideológia állapota Párizs, Éditions Léo Scheer, 2004. 22-23. oldal (Emberi Jogi Liga bizottsági felelőse)
- Garami Lajos: A szociális munka helye és szerepe a büntetés-végrehajtás gyakorlatában. Börtönügyi Szemle 1991. évi 1. szám
- Gartner István: Az idegenrendészettel összefüggő jogszabályok végrehajtásának problémái az ügyészi tevékenység tükrében. Ügyészek Lapja 1996. évi 1. szám
- Gartner István–Oltyán István: Szomszédolás. Gondolatok az osztrákok bv. jogágáról és büntetés-végrehajtásáról. Börtönügyi Szemle. Tizenhetedik évfolyam. 1998. évi 1. szám
- Dr. Garland: Punishment and modern society (Büntetés és modern társadalom), Oxford, University Press, 1990.
- Gaskó Béla és Kelemen Géza: A rehabilitáció. (Ki tekinthető büntetlen előéletűnek?) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1963.
- Gálig Mihály-Polyák Gábor: Médiaszabályozás. Budapest. KJK-KERSZÖV, 2005.
- Gedeon Emil: A szabadságvesztés végrehajtásának reformkérdései és az ezekből folyó új büntetőrendszer. Sopron, 1926.
- Gedeon Magdolna: A gladiátorok jogállása az antik Rómában. Jogtudományi Közlöny, LVIII. Évfolyam, 2003. évi 10. szám
- Gellér Balázs: A „büntetés” fogalma az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 7. cikkének (1) bekezdésében. Magyar Jog. Negyvenegyedik évfolyam 1987. évi 2. szám
- Gentry, J. T.: The Panopticon Revisited: The Problem of Monitoring Private Prisons. A „Panoptikon” felújítása: a magánbörtönök ellenőrzésének problémái. The Yall Law Journal. 1986. évi 2. szám
- Gibicsár Gyula: Ügyészi tapasztalatok a gyermek- és fiatalkorúak devianciájáról. Belügyi Szemle. 1997. évi 10. szám

- Giudicelli-Delage, Genevieve-Masse, Michel: Travail penitenciaire; absence de contrat de travail. – Büntetőintézetben fogolyként végzett munka; munkaszerződés hiánya. Droit Social No. 4. 1997. (Franciaország)
- Gláser István–Perényi László: A szabadságvesztés végrehajtás új rendje és az azzal kapcsolatos ügyészi törvényességi felügyeleti feladatok. Ügyészségi Értesítő II. évfolyam. 1966. évi 4. szám
- Gláser István: A büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet elvi és gyakorlati kérdései. Ügyészségi Értesítő X. évf. 1974. évi 1. szám
- Gláser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Történeti áttekintés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1975.
- Gláser István: A büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi feladatok az új jogszabályok tükrében. Ügyészségi Értesítő XV. évf. 1979. évi 3. szám
- Gláser István: A büntetés-végrehajtással összefüggő új jogszabályokból adódó ügyészi feladatok. Ügyészségi Értesítő XVI. évf. 1980. évi 2–3. szám
- Gláser István: A magyar büntetés-végrehajtási jog. A büntetések végrehajtása. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- Gláser István: Számítási módszerek a pénzbüntetés napi tételeinek végrehajtásáról. Magyar Jog. XXXI. évf. 1984. évi 4. szám
- Glos E. George: Bail, probation and parole in belgian law. Biztosíték, felfüggesztett büntetés és feltételes szabadságra bocsátás a belga jogban. Journal of Legal Information. 1986. évi 3-4. szám
- Gödöny József–Kertész Imre–Király Tibor: Az emberi – állampolgári jogok garanciái a magyar büntető eljárásban. Jogtudományi Közlöny XXXIV. új évfolyam 1979. évi 6. szám
- Gödöny József: Az emberi jogok és a büntetőeljárás. Magyar Jog XXVI. évf. 1979. évi 4. szám
- Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Könyvkiadó. Budapest, 1987.

Gönczöl Katalin: A „rehabilitációs” ideológia „csődje” – börtönreformok az amerikai kontinensen. Jogtudományi Közlöny XXXII. évf. 1977. évi 12. szám

Gönczöl Katalin: A veszélyes, erőszakos bűnözők reszocializációja a büntetésvégrehajtás és az utógondozás során. Belügyi Szemle, 1979. évi 12. szám

Gönczöl Katalin: A visszaeső bűnelkövetők fiziológiája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980.

Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó Budapest, 1987.

Gönczöl Katalin: Gazdaság-bűnözés-büntetéspolitika. Módszertani Füzetek. IM. Bv. Országos Parancsnokság. 1989. évi 1. szám

Gönczöl Katalin-Korinek László-Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek-bűnözés-bűnözéskontroll. (Szerk. Gönczöl Katalin). Corvina Kiadó, Budapest, 1996., 1998., 1999.

Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésből. 2. átdolgozott, bővített kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2000.

Gutiérrez, T.: Seguridad en instituciones penitenciarias. Biztonság a büntetőintézetekben. Criminología. Gobierno de Estado de México. 1978. évi 6. szám

Gyepes István: A próbára bocsátás alkalmazásának tapasztalatai. Komárom, Fejér, Vas és Győr-Sopron megyében. Magyar Jog. XXIX. évfolyam 1982. évi 6. szám

Gyöngyi Gyula: A Btk-hoz kapcsolódó különböző jogszabályok. Ügyészségi Értesítő XV. évfolyam 1979. évi 2. szám

Györgyi Kálmán: A büntető ítélethez fűződő nem-büntetőjogi következmények és a mentesítés hatálya. Magyar Jog. XXIV. évfolyam. 1977. évi 12. szám

Györgyi Kálmán-Bárd Károly: A pénzbüntetés kiszabása és a súlyosítási tilalom. Magyar Jog. 1980. XXVII. évf. 3. szám

Györgyi Kálmán: Büntetési elméletek fejlődése c. doktori értekezés vitája. Jogtudományi Közlöny XXXVI. évf. 1981. évi 5. szám

Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Györgyi Kálmán: A büntetőpolitika és a büntetőjog fejlődési tendenciái. Ügyészek Lapja, negyedik évfolyam 1996. évi 3. szám

Györgyi Kálmán–Wiener A. Imre: A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1996.

Gyulai Dezső: Az új végrehajtási jogszabályok alkalmazásával kapcsolatos néhány probléma. Magyar Jog. XXVIII. évfolyam 1981. évi 1. szám

Hacker Ervin: A börtönrendszerek. Wessely-Horváth Pécs, 1917.

Hacker Ervin: A börtönügy 1918. Dunántúli Nyomda

Hacker Ervin: A börtönügyünk reformkérdései 1922.

Hacker Ervin: Börtönügyi jog a gyakorlatban 1928.

Hackner, Thomas: Der Europäische Haftbefehl in der Praxis der Staatsanwaltschaften und Gerichte. Az európai elfogatóparancs az ügyészségek és a bíróságok gyakorlatában.

Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Hajdú Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Halász Sándor: A törvényi mentesítés. Magyar Jog VII. évfolyam 1. szám

Halmai Gábor: Szabadságunk terjedelme avagy a tolerancia határai. Jogtudományi Közlöny, XLVIII. évf. 1993. évi 11. szám

Halmai Gábor: A véleménynyilvánítás határai. Atlantisz. Budapest, 1994.

Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum. Budapest, 2002.

Halmai Gábor-Tóth Gábor (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Hand, H. T.: A kezelés fogalma az Európai Börtönszabályokban. Bv. Szakkönyvtár, Budapest, 1990.

Haraszi Margit Katalin: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében. Acta Humana 19. évfolyam, 2008. 3. szám. 47-63. oldalak

Hardwick, L. W.: Punishing the innocent: Unconstitutional Restrictions on prison marriage and visitation. Az ártatlan büntetése. A börtönházasságok és látogatások alkotmányellenes korlátozásai. New York University Law Review 1985. évi 2. szám

Hargitai József: Jogi Fogalomtár. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2005.

Harmathy Attila: Az elmebetegek polgári jogi jogállása. Jogtudományi Közlöny XI. új évf. 1985. évi 9. szám

Harro Otto-Bayreuth-i Egyetem professzora: Igazságosság és emberi jogok a bűnügyi tudományokban. Emberi méltóság és emberi jogok. Előadás a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Iskoláján 2005. április 15. napján.

H. Hart: Punishment and Responsibility (Büntetés és felelősség), Oxford, Clarendon Press, 1968.

Härtel, Ines: Az Európai Bíróság kényszerítő bírságot kiszabó ítéleteinek végrehajthatósága tagállamokkal szemben. Magyar Jog. Ötvenedik évfolyam. 2003. évi 3. szám

Heitzer, Anne: Punitiv Sanktionem im Europäischen Gemeinschaftsrecht. Heidelberg, 1995.

Heindrich Gábor: A múlttól a jövőért. Pártfogók. 1997. 2. szám

Heller Erik: A büntetőjogi elméletek bírálata. Budapest-Vác. Fegyintézeti Könyvnyomda. 1924.

Herke Csongor: Súlyosító tilalom a büntetőeljárásban. Monográfia. PTE ÁJK, Pécs, 2010.

Hetesy Zsolt: A büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott elítéltek jogainak kialakulása és továbbfejlődése az Amerikai Egyesült Államokban. IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Kutatásszervezési és Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1993.

Hevényi Attila: Reflexió Szabó András: „A büntetőjog reformja – a reform büntetőjog” című cikkére. Magyar Jog. XXXVI. évf. 1989. évi 5. szám

A. Vont Hirsch, A. E. Bottoms, E. Burney, P. O. Wilkström: Criminal Deterrence and Sentence Severity: An Analysis of Recent Research, Oxford, Hart Publishing, 1999.

B.

Hlavathy Attila: A magyar nemzetközi büntetőjog, különös tekintettel jogsegély típusú szerződéseinkről. BM Könyvkiadó 1987.

Hlavathy Attila: A jogalkalmazók személyiségének szerepe a jogérvényesülésben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Hlavathy Attila: Az ügyészség közjogi státusa és feladatköre. Ügyészségi Értesítő XXXI. évf. 1995. évi 1–2. szám

Hlavathy Attila: Európai integráció és bűnügyi jogsegély a középkelet-európai államok és a nyugat-európai államok között Magyarország példáján. Magyar Jog. Negyvenharmadik évfolyam 1996. évi 3. szám

Hoffer Ferenc: Az összbüntetésről. Ügyészek Lapja. Harmadik évfolyam 1995. évi 5. szám

Maass, Holger: Vollstreckung einer Jugendstrafe neben einer Freiheitsstrafe: Zuständigkeitskonzentration bei Staatsanwaltschaft und Strafvollstreckungskammer? – Fiatalkorúakra kiszabott büntetés végrehajtása szabadságvesztés büntetés mellett: hatásköri koncentráció az államügyészségnél és a büntetésvégrehajtási kamaránál? In: Neue Zeitschrift für Strafrecht 2008. vol. 28. no. 3. 129-131. p.

Horányi Özséb: Kommunikáció és közoktatás. Iskolakultúra 1995/8. 9.

Horváth Tibor: Gondolatok a büntetés-végrehajtási jog kodifikációjához. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 6. szám

Horváth Tibor: Az első magyar büntetőkódex száz év távlatából. Jogtudományi Közlöny, XXXIV. új évf. 1979. évi 4. szám

Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó Budapest, 1981.

Horváth Tibor (szerk.): Büntetés-végrehajtási jog. II. kötet. BM. Könyvkiadó, 1983.

Horváth Tibor: Az élethez való jog. Acta Humana, 1995. Nr. 18-19.

Horváth Tibor (szerk.) és szerzőtársai: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001., 2003.

Hruschka, J.: Strafe und Strafrecht bei Achenwall – Zu einer Wurzel von Fenerbachs psychologischer Zwangstheorie. A büntetés és a büntetőjog Achenwall műveiben. – Feuerbach „lelki kényszer” elméletének gyökereihez. Juristen Zeitung 1987. évi 4. szám

Hunault, Michel: Az európai börtönök és az előzetes fogvatartási központok helyzete 2004. (jelentés) Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2005/1.

Huszár Tibor: Fiatalkorú bűnözők. Tankönyvkiadó. Budapest, 1964.

Huszár László–Tari Ferenc: Folyamat. A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei. Börtönügyi Szemle, tizenhatodik évfolyam 1997. évi 4. szám

Iglesias, Gil Carlos Rodriguez: Gedanken zum Entstehen einer Europäischen Rechtsordnung. Neue Juristische Wochenschrift 1999/1.

Brian Innes: A kínzás és kínvallatás története. Copyright Canissa Kiadó, Nagykanizsa, 1998.

Irk Albert: Az individualizmus és a kollektívizmus gondolköre a büntetőjogban. Szent István Akadémia Budapest, 1933.

Irk Albert: A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája, Dunántúl Rt. Egyetemi nyomdája, Pécs, 1926. pp. 1-168.

Irk Albert: Az individualizmus és kollektívizmus gondolköre a büntetőjogban. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. Pécs, 1933. pp. 1-28.

Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. Pécs, 1933. p. 132.

Irk Albert: Kriminológia I. Kriminaletiológia. A büntett embertani, fizikai és társadalmi tényezői. Politzer Zsigmond és fia könyvkereskedése, Budapest, 1912, p. 75.

Irk Albert: A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje. In: Büntetőjogi tanulmányok Angyal Pál születése 60.-ik és jogtanári működése 35. évfordulójának emlékére. Heller Erik-Maár Gyula-Rácz György (szerk.) Pallas, Budapest, 1933. Különnyomat, p. 6-8.

Irk Ferenc: A társadalmi rétegződés kriminológiai és büntetőjogi vetületeinek rendszere. Kriminológiai és Kriminalisztikai tanulmányok XVIII. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1981.

Irk Ferenc: Morál és jog viszonya a közvéleményben. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXVIII. BM. Kiadó Budapest, 1991.

Irk Ferenc: Kriminálpolitika – nemzetközi kitekintés. Ügyészségi Értesítő XXIX. évfolyam 1993. évi 3. szám

Irk Ferenc: Kriminálpolitika és értékvédelem. Jogtudományi Közlöny XLIV. évfolyam 1994. évi 7–8. szám

Irk Ferenc (szerk.): Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-Német Kriminológiai Szimpózium. OKKRI, Budapest, 1995.

Irk Ferenc (szerk.): A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére, halála évfordulóján. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet Budapest, 1997.

Jász András: Adatvédelmi kézikönyv. Osiris, Budapest, 2005.

Jeschek, Hans-Heinrich: Der Einfluss der neueren schwedischen Kriminalpolitik auf die deutsche straf-rechtsreform, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 1978.

Jescheck, Hans-Heinrich/Weigand Thomas: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin, 1996.

Jacques Buisson: Le contrôle des établissements pénitentiaires. Revue françoise d'administration publique n° 99, juillet-septembre 2001.

Julis Mihály: A törvényi mentesítés gyakorlati alkalmazása a módosított Btk. alapján. Ügyészségi Értesítő IX. évfolyam. 1973. évi 1. szám

- Kabódi Csaba: Igazságszolgáltatás-szolgáltatás? Jogtudományi Közlöny 1984. évi 3. szám
- Kabódi Csaba–Mezey Barna: A halálbüntetés diadalútja az ókorban és a középkorban. Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Módszertani Füzetek. 1985. évi 3. szám
- Kabódi Csaba–Mezey Barna: A testi büntetések jellege. Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Módszertani Füzetek, 1986. évi 2. szám
- Kabódi Csaba–Mezey Barna: A testi büntetés Magyarországon. Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Módszertani Füzetek 1986. évi 3. szám
- Kabódi Csaba–Mezey Barna: A magyar börtönügy története. Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Módszertani Füzetek 1987. évi 2. szám
- Kabódi Csaba–Lőrincz József–Vókó György: Szót kér a büntetésvégrehajtási jog. Jogpolitika 1989. évi 1. szám
- Kabódi Csaba–Mezey Barna: A munka szerepváltozásai a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle, 1990. évi 1. szám
- Kabódi Csaba–Mezey Barna: Munkabüntetések a 20. században. Börtönügyi Szemle, 1990. évi 2. szám
- Kabódi Csaba: Az emberi jogok érvényesülésének lehetőségei a börtönben. Börtönügyi Szemle 1991. évi 1. szám
- Kabódi Csaba: Sokféleképp. (A büntetés-végrehajtás igazgatási felügyelete Európában.) Börtönügyi Szemle. 1993. évi 3. szám
- Kabódi Csaba: Emberi jogok. A strasbourgi esetjog tükrében. Börtönügyi Szemle. 1994. évi 3. szám
- Kabódi Csaba–Lőrincz József–Mezey Barna: Büntetéstan alapfogalmak. I-II. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.
- Kabódi Csaba–Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás jog – plusz. Rejtjel Kiadó, 2007.

- Kaiser, G.: Strafvollzug im europäischen Vergleich. Büntetés-végrehajtás európai összehasonlításban. Darmstadt, 1983.
- Kajtár István: Méltóságok lábainál azért hullok térdre, ... „Studia Juvenum Seria juridica III. Pécs, 1986.
- Kajtár István: Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolutizmus idején 1850–1854–1861. Jogtörténeti tanulmányok Budapest, 1986.
- Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-KERSZÖV Budapest, 2004.
- Karsai Krisztina-Nagy Ferenc: Gondolatok az európai büntetésjogról egy könyvismertetés okán. Magyar Jog. 2008. évi 2. szám
- Kardos Gábor: Az emberi jogok kora? Jogtudományi Közlöny XLIX. évf. 1994. évi 7–8. szám
- Kádár Miklós: Büntetőjog – Általános rész. II. kötet. Budapest, 1959. Egyetemi jegyzet
- Kármán Gabriella: A DNS kriminalisztikai célú alkalmazásának szabályai Németországban és Magyarországon. Kriminológiai tanulmányok. 43. Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2006.
- John Keane: Média és demokrácia (ford.: Kulcsár Valéria) Helikon, Budapest, 1999.
- Kecskés László: Eu-jog és jogharmonizáció. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1995.
- Kelemen Mór: A magyar büntető törvénykönyv büntetései és börtönrendszere. 1889.
- Kenediné Veres Judit: A szabadságvesztés végrehajtásának humanizálása, enyhítése, a félszabadság és az ezzel kapcsolatos új ügyési szempontok, feladatok. I. rész. Ügyészek Lapja, ötödik évfolyam 1998. évi 2. szám
- Kenneth, N.: Az Európai Börtönszabályok: háttér, filozófia és vitaponton. Bv. Szakkönyvtár, 1993. évi 3. szám
- Kerecsi Klára – Dér Mária: Az alternatív szankciók költségösszefüggései. Magyar Jog Negyvenötödik évfolyam, 1998. évi 5. szám

- Kerezsi Klára: Egy biztonságosabb Magyarárorságért a bűnmegelőzés stratégiája. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXXIV. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet Budapest, 1997.
- Kerezsi Klára: Az alternatív szankciók szerepe a posztmodern társadalomban. In.: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 1998.
- Kerezsi Klára–Dér Mária: Az alternatív szankciók költségösszefüggései. Magyar Jog. Negyvenötödik évfolyam 1998. évi 5. szám
- Kertész Imre: Szociológiai módszerek a bűnözés megismerésében. I. rész. Belügyi Szemle 1997. évi 3. szám
- Kilényi Géza: Fórum-Hozzászólás az Európai Alkotmányról folyó vitához. Fundamentum. 2003/2.
- Király Tibor: Az 1878. évi büntető törvénykönyv. In.: A magyar büntető törvényhozás száz éve (Szerk.: Nagy I.), Budapest, 1979.
- Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Kiss György: Néhány észrevétel a „munkához való jog”, illetve a foglalkozás és a munkavégzés szabad megválasztása alapjogi minősítéséhez. In.: Tanulmánykötet Erdősy Emil 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, 2005.
- Kiss László: Gondolatok az alkotmánykonceptióról. Az új magyar alkotmányos rend perspektívái. Janus Pannonius Tudományegyetem Baráti Társasága. Pécs, 1996.
- Klecatsky, H: Menschenrechte, innerstaatlicher Rechts-schutz und Volksanwaltschaft. Az emberi jogok, a belső jogvédelem és a Juristische Blätter 1985. évi 10. szám
- Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. Századvég. Budapest, 2009.
- Kondorosi Ferenc: Paradigma-váltás az emberi jogok védelmében? In.: Jogállam – Emberi jogok: program és minőség. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány. Budapest, 2006.
- Kondorosi Ferenc-Ligeti Katalin: Az európai büntetőjog kézikönyve. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2008.

Korinek László: Félelem a bűnözéstől. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1995.

Korinek László (szerk.): Tanulmányok Földvári József tiszteletére. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996.

Korinek László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006.

Korinek László: Kriminológia I-II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Kovács István–Szabó Imre (összeállításában): Az emberi jogok dokumentumokban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1980.

Kovács István: Nyugat-Európa alkotmányai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1988.

Kovács Péter: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Kozma Pál: A bűnözés és a büntetés-végrehajtás kölcsönhatásának néhány problémája. Rendészeti Szemle XXXII. évf. 1994. évi 3. szám

Kónyáné Kutrucz Katalin (összeáll.): Balogh Jenő emlékkötet. Kriminológiai Közlemények. 21. MTA Magyar Kriminológiai Társaság Budapest, 1988.

Kósáné Ormai Vera–Münnich Iván (szerk.): Szocializációs zavarok, beilleszkedési nehézségek. Tankönyvkiadó 1985.

Köhler, M.: Zwangsarbeitsverbot und jugendstrafrecht. Kényszermunka tilalma és fiatalkorúak büntetőjoga. Juristen Zeitung 1988. évi 43. füzet 15–16. szám

Kövér Ágnes: Független szervezetek Hollandiában. Börtönügyi Szemle. 1992. évi 2. szám

Kövér Ágnes: A független-önkéntes-szektor szerepe az angol és a holland büntető igazságszolgáltatásban. Bűnügyi Műhelytanulmányok, I. évf. 1992. évi 1. szám

Kövér Ágnes: A harmadik szektor. Önkéntes szervezetek Angliában. Börtönügyi Szemle 1993. évi 1. szám

- Kövér Ágnes: A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról. In. Kriminológiai Közlemények 53. Magyar Kriminológiai Társaság, 1996.
- Kövér Ágnes: A büntetés elméletének kritikai megközelítése. In. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest, 1996.
- Kövér Ágnes: Kínzás és embertelen bánásmód a fogva tartás során. In. Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.
- Kövér Ágnes: A büntetés elméletének kritikai megközelítése. II. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXXIV. évf. Budapest, 1997.
- by Ursula Kriebaum: CPT Modus Operandi. Prevention of Torture in Europe. Geneva, May 2002. 49. p.
- Kristjanson, S. C.: A börtön Izlandon. Magyar Jog. Harminchetedik évfolyam. 1990. évi 3. szám
- Kulcsár Kálmán: A jog hatékonysága a társadalomban. Jogtudományi Közlöny, XXXII. új évfolyam 1977. évi 8. szám
- Kulcsár Kálmán: Etika – jog – demokrácia. Magyar Jog. XXXVII. évf. 1990. évi 6. szám
- Kunz K. L.: Die Kurzfristige Freiheitsstrafe und die Möglichkeit ihres Ersatzes. A rövid tartamú szabadságvesztés és helyettesítésének lehetőségei. Schweizerische Zeitschrift für strafrecht. 1986. évi 2. szám
- Kussbach, Erick: Nemzetközi és európai büntetőjog. Szent István Társulat. Budapest, 2005.
- Kühl, Kristian: Europäisierung der Strafrechtswissenschaft. Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft. 1997/4.
- Lajtár István: Gondolatok a büntetés-végrehajtási bírói eljárásról. Ügyészek Lapja. Első évfolyam 1993. évi 1. szám

- Lajtár István: A védő és az előzetesen letartóztatott kapcsolattartása. *Ügyészek Lapja*. Második évfolyam 1994. évi 2. szám
- Lajtár István: A közügyektől eltiltás rendőri nyilvántartása és ellenőrzése. *Belügyi Szemle*. 1995. évi 1. szám
- Lajtár István: A megelőzés érdekében. *Ügyészi vizsgálat az őrzés, a felügyelet és az ellenőrzés törvényességéről*. *Börtönügyi Szemle*. Tizenötödik évfolyam. 1996. évi 3. szám
- Lajtár István: A büntetés-végrehajtás felügyeleti ügyészi munka helyzete és fejlődésének irányai. In: *Emlékképek az ügyészség történetéből*. *Ügyészek Országos Egyesülete*. 1996.
- Lajtár István: Külső kontroll. Büntetés-végrehajtás a jogharmonizáció tükrében. *Börtönügyi Szemle*. Tizenötödik évfolyam 1997. évi 3. szám
- Lamm Vanda: *A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleménye 1945–1993*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1995.
- Lamm Vanda és Peschka Vilmos: *Jogi Lexikon*. KJK-KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 1999.
- Lamnich, Siegfried: Das neue russische Strafvollzugsrecht. Az új orosz büntetés-végrehajtási jog. (Az 1996. december 25-i, 1997. július 1-jén hatályba lépett büntetés-végrehajtási tankönyv.) *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe* 1997. VOL. 46. NO. 5.
- Lars, Kuipers: Az ügyészség Hollandiában. *Magyar Jog*. 1998. évi 4. szám
- Lazza, A.–Papavirini, M.: *Immagin dal carcere*. Ministero di Grazia e Giustizia. Divertimento dell' Amminisztrazione Penitenziaria, Róma, 1994.
- Lévay Miklós: Paternalizmus és jogbizonytalanság. *Fundamentum*. 2005. évi 1. szám
- Ligeti Katalin: Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, Hatodik évfolyam, 2006. évi 1. szám
- Ligeti Katalin: A büntetőjogi szankciórendszer reformja. *Kriminológiai Közlemények*. 63. (Szerk.: Both Emőke) Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 2007. 123-129. oldalak

- Lynch, J. P.: A COMPARISON OF PRISON USE IN ENGLAND, CANADA, WEST-GERMANY AND THE UNITED STATES: A LIMITED TEST OF THE PUNITIVE HYPOTHESIS. – A börtönök használatának összehasonlítása Angliában, Kanadában, az NSZK-ban és az Amerikai Egyesült Államokban. A büntetési elmélet korlátozott vizsgálata. – THE JOURNAL OF CRIMINAL LAW AND CRIMINALOLOGY (USA), 1988. VOL. 79. NO 1. 180-217. p
- Lontainé Santora Zsófia-Hollán Zsuzsa: A DNS-vizsgálatok helye a szakértői munkában. Belügyi Szemle. 2002. évi 11-12. szám
- Lontainé Santora Zsófia: A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet tevékenységéről. Rendészeti Szemle. 55. évfolyam, 2007. évi 12. szám
- Lévay Miklós (szerk.): Kriminológiai Közlemények 25. A jog és terápia összefüggései a kábítószer-fogyasztók kezelésében. MTA. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 1988.
- Lőrincz József: Négy évtized a magyar büntetés-végrehajtás történetében. Kriminálpedagógiai és Kriminálpszichológiai Munkaközössége előadásainak anyagából – III. 1986.
- Lőrincz József: A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása 1878-tól 1908-ig. IM. Bv. Országos Parancsnokság Módszertani Füzetek. 1988. évi 2. szám
- Lőrincz József: Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában. Bv. Szakkönyvtár. Budapest, 1992.
- Lőrincz József: A büntetések végrehajtása a II. világháborút követő évtizedekben. In.: Magyar Jogtörténet (tankönyv). Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Sajtóiroda. 1997.
- Lőrincz József: A hazai börtönügy tudományának fejlődése 1945-től napjainkig. In.: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések. 20. Bibliotheca Iuridika. ELTE Állam- és Jogtudományi Kara tudományos kiadványa. Publicationes Clathedranum 10. Budapest, 1997. 103-112. oldalak
- Luigi Maria Solivetti-Giovanni Tamburino: Data and Analysis of the Italian Penitentiary system: Ministry of Justice of Italy, Rome
- Lukács Móric–Eötvös József: Fogházjavítás. 1842.

Lukács Tibor: Feljegyzések az élők házaról. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1979.

Lukács Tibor: Szervezett dilemmánk: a börtön. Magvető Kiadó Budapest, 1987.

Maelichke, B.: Einsperren oder ambulant betreten? Bezárni vagy bejáró kezelést végezni? Zeitschrift für Rechtspolitik 1986. évi 2. szám

Maquire, M.: A büntetőeljárásban folytatott bizonyításról szóló törvény hatásai a letartóztatásokra és a kihallgatásokra. The British Journal of Criminology 1988. évi 1. szám

Magyar József-H. Varga Ilona (szerk.): A DNS-vizsgálatok rendőrségi felhasználása. Mitteleuropäische Polizeiakademie. Zentrales Koordinationsbüro. Wien-Budapest, 2008.

Mahunka Tibor: A külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló törvény alkalmazásával kapcsolatos eljárásjogi problémák. Rendészeti szemle. XXXII. évf. 1994. évi 1. szám

Majtényi László: Ombudsman – állampolgári jogok biztosa. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

Majtényi László: Az információs szabadságok. Adatvédelem és a közérdekű adatok nyilvánossága. Complex. 2006.

Philippe Maruice: Életre szóló gyűlölet, Párizs, Le Cherche du midi, második zsebkiadás 2002. 296-299. oldal (Franciaországban az Alkotmánytanács tagja, a történelemtudomány doktora, szociológus, egyben hajdani rab, akit halálra ítélték, majd kegyelmet kapott és 23 évet ült börtönben.)

Márkus Dezső szerk.: Werbőczy István Hármaskönyve. Franklin-Társulat 1897.

Megyeri István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Az Igazságügyi Minisztérium kiadványa Budapest, 1905.

Mezey Barna: Adalékok a magyar büntetőjogi kodifikáció történetéhez. Magyar Jog. Negyvenegyedik évfolyam 1994. évi 5. szám

Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris-Századvég Kiadó 1995.

Mezey Barna (szerk.): Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In.: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. (szerk.: Mezey Barna) Jogtörténeti Értelmezések 20. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 5-102. p.

Moldoványi György: Az utógondozás törvényi szabályozása. Magyar Jog 1976. évi 4. szám

Moldoványi György: A bv. jog fejlődésének főbb vonásai – 1945-től napjainkig. Börtönügyi Szemle 1990. évi 1. szám

Molnár József: A büntetés fiatakorúak személyiségformálása és a javítóintézet. Kriminológiai tanulmányok. 1963.

Molnár József: Az ifjúkori bűnözés helyzete, a megelőzés társadalmasításának formái és lehetőségei. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok. XVIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1981.

Moeillonm, Laurent: Les droits de l’homme et la cooperation penale dans l’Union europeenne. – Az emberi jogok és a büntetőügyi együttműködés az Európai Unióban. In.: Schweizerische Zeitschrift für Internationales und Europäisches Recht, 2007. vol. 17. no. 3. 437-462. oldalak

by Rod Morgan-Malcolm D. Evans: The CPT’s Standards on Police and Pre-trial Custody. The Prevention of Torture in Europe. Geneva. December 2001. 39. p.

by Rod Morgan-Malcolm D. Evans: CPT Standards regarding. Prisoners. The Prevention of Torture in Europe. Geneva. December 2001. 31. p.

Morishita: Discussions concernant le traitement des débilés mentaux en matére de délinquancean japon. Viták a japán bűnözésen belüli szellemi fogyatékosokkal való bánásmódról. Bulletin de la Société Internationale de défense sociale 1983. évi 2. szám

Moussis,Nicholas: Access to the European Union, Justice and Home Affairs. European Study Service.2001.

- Módos József: A pártfogó felügyelet végrehajtásából a bűnüldöző szervekre háruló feladatok. Magyar Jog. XXXI. évfolyam, 1984. évi 4. szám
- Módos Tamás: Hogyan látják a főfelügyelők. Eltérő követelményekkel. Kevés a fegyelmező eszköz. Börtönügyi szemle. Tizenegyedik évfolyam, 1992. évi 2. szám
- Mrozynski, P.: Offence Fragen der gemeinnützigen Arbeit Straffälliger. A büntetésüket töltő személyek közhasznú munkájának nyitott kérdései. Juristische Rundschau 1987. évi 7. szám
- Mucsi Szilvia: A kóros elmeállapotú elítéltekről. Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Módszertani Füzetek. 1988. évi 2. szám
- Müller Anikó: Idegenőrizet (A végrehajtás kezdeti tapasztalatai). Börtönügyi Szemle 1995. évi 2. szám
- Nacsády Péter Imre: Az őrizetbe vétel és az előzetes letartóztatás kérdései a francia Code de Procedura Penale-ban. Ügyészek Lapja. Harmadik évfolyam 1995. évi 5. szám
- Nacsády Péter Imre: Az amerikai mediáció. Magyar Jog. Negyvenötödik évfolyam, 1995. évi 5. szám
- Nagy Ferenc: A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának egyes újonnan vitatott kérdései. Jogtudományi Közlöny 1982. évi 2. szám
- Nagy Ferenc: A büntetésvégrehajtás helyzete a Német Szövetségi Köztársaságban. Magyar Jog. XXIX. évfolyam 1982. évi 11. szám
- Nagy Ferenc: Intézkedések a büntető jogkövetkezmények rendszerében. Magyar Jog. XXX. évfolyam 1983. évi 9. szám
- Nagy Ferenc: A büntetés-végrehajtás törvényességének külső kontrolja In. II. Német–Magyar Büntetőjogi és Kriminológiai Kollokvium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-OKKRI. Budapest, 1984.
- Nagy Ferenc: A szabadságvesztéssel nem járó büntetések és intézkedések jogpolitikai problémái. Kriminológiai Közlemények 6–7. Budapest, 1985.
- Nagy Ferenc: Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről. Az IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa 10. tanulmánykötet 1985.

- Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1986.
- Nagy Ferenc: A bv. jog a nyugat-európai jogrendszerekben. Börtönügyi Szemle 1990. évi 3. szám
- Nagy Ferenc: A nyugatnémet és a magyar szankció- és büntetés-végrehajtási gyakorlat összehasonlítása. Magyar Jog. Harminckettedik évfolyam 1990. évi 3. szám
- Nagy Ferenc: A fogva tartottak jog helyzete Nyugat-Európában. Börtönügyi Szemle, 1991. évi 1. szám
- Nagy Ferenc: Jogállamban. Alkotmány. Szabadságelvonás. Büntetés-végrehajtás. Börtönügyi Szemle. Tizenkettedik évfolyam 1993. évi 1. szám
- Nagy Ferenc: A feltételes szabadságra bocsátásról. Belügyi Szemle, 1995. évi 1. szám
- Nagy Ferenc: Hosszú tartam. A szabadságvesztés egyes elméletei kérdéseiről. Börtönügyi Szemle, Tizenegyedik évfolyam, 1995. évi 4. szám
- Nagy Ferenc: Célok és alapelvek a szabadságvesztés büntetés végrehajtása körében. Magyar Jog. Negyvenharmadik évfolyam 1996. évi 4. szám
- Nagy Ferenc: A büntetőjog legújabb nemzetközi és hazai változásairól. Magyar Jog. Negyvenötödik évfolyam 1998. évi 2. szám
- Nagy Zoltán: A fogva tartottak alkotmány- és büntetőjogi helyzete Magyarországon. Börtönügyi Szemle. 1998. évi 1. szám
- Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja. Büntetések és intézkedések az új büntető törvénykönyvben. Büntetőjogi Kodifikáció. Első évfolyam, 2001. évi 2. szám
- Nagy Ferenc: Az európai büntetőjog fejlődési irányairól és jogállami alapjairól. Európai Jog. 2002. évi 4. szám
- Nagy Ferenc: A büntetés végrehajtásának – részbeni – felfüggesztéséről. Büntetőjogi kodifikáció. Harmadik évfolyam, 2003. évi 3. szám

- Nagy Ferenc-Karsai Krisztina: Gondolatok az európai büntetőjogról egy könyvismertetés okán. Magyar Jog. 2008. évi 2. szám
- Nánási László: A büntetett előélet, mint különleges személyi adat. Belügyi Szemle. 1999. évi 3. szám
- Nánási László (szerk.): Edvi Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeum Szervezete. Kecskemét, 2009.
- Neményi Béla: A rehabilitáció. Jogtudományi Közlöny. XV. új évfolyam 9.szám
- New Challanges to the European Union: Policies and Policy-Making. Chapter 5: Coopeation in the Fields of Policing and Judicial Affairs. Dratmouth Publishing Cimpany. 1997.
- Nicolay (C): „Une novvelle approche des droits de l’homme: la Convention européenne pour la prévention de la torture”. Rev. pénitent., janu-mars, 1996.
- Niel Christie: Büntetésipar. A nyugati stílusú gulagok felé. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Niedworok, J.: Matki wiezniarki i ich dzieci w zakladach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe. Fogoly anyák és gyermekeik a büntetésvégrehajtási intézetekben. Alapkérdések. Acta Universitas Wratislaviensis. Prawo. Lengyelország, 1988.
- Nyilasi Gyula: A próbára bocsátás alkalmazásának gyakorlata. Magyar Jog XXIX. évf. 1982. évi 11. szám
- Nyiri Sándor: Büntető jogpolitika – büntetőjog. Ügyészségi Értesítő XVII. évf. 1981. évi 3. szám
- Nyiri Sándor: A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései. Ügyészségi Értesítő XIX. évfolyam 1983. évi 1. szám
- Nyiri Sándor: A bűnüldöző, ügyészi és igazságszolgáltatási szervek alkotmányos kapcsolata. Kriminálpedagógiai és Kriminálpszichológiai Tanulmányok. Válogatás a BM MH Kriminálpedagógiai és Kriminálpszichológiai Munkaközössége előadásainak anyagából. III. 1986.
- Nyiri Sándor: Új szemléletmóddal a bűnözés új jelenségeiről. Belügyi Szemle. 1987. évi 9. szám

- M. Nyitrai Péter: Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában. KJK-KERSZÖV Budapest, 2002.
- Oehler, Dietrich: Der Europäische Binnenmarkt und sein Wirtschaftstrafrechtlicher Schutz. In: Festschrift für Jürgen Baumann zum 70. Geburtstag. Bielefeld, 1992.
- Oppermann, Thomas: Europarecht: Ein Studienbuch. München, 1999.
- Orell Ferenc János: Néhány szóval a gyógyító nevelésről. Magyar Jog. XXV. évf. 1978. évi 1. szám
- Orosz Balázs: Büntető jogalkalmazásunk az Európai Közösség normáinak tükrében. Rendészeti Szemle, 1993. évi 11. szám
- Ónozoné Wenner Margit: A felnőtt korúak pártfogó felügyeletének és utógondozásának elvi, illetve gyakorlati kérdései. Magyar Jog. XXIX. évfolyam 1982. évi 1. szám
- Pados József: Pöschwies. (Progresszív büntetés.) Börtönügyi Szemle 1996. évi 1. szám
- Padovani, T.: Sospensione e sostituzione nella prospettiva d' un nuovo sistema sanzionatorio. A büntetés felfüggesztése és helyettesítő büntetések egy új szankciórendszer perspektívájában. Revista Italiana de Diritto e Procedure Penali 1985. évi 4. szám
- Pagliari, A.: Le sanzioni sostitutive. A helyettesítő büntetések. Rivista Italiana di Diritto e Procedura Penale 1995. évi 4. szám
- Pajcsicsné Csóré Erika: A védelemhez való jog kirendelt védő útján történő érvényesülésének helyzete. (Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa által folytatott vizsgálat tapasztalatai.) Belügyi Szemle 1997. évi 3. szám
- Palánkai Tiborné: Hogyan büntessünk a jogállamban, avagy hogyan válthatóbb „apró pénzre” a büntetőjogi paradigmaváltás? In.: Az alternatív büntetési formák és a pártfogó felügyelet Angliában és Walesben. Kriminológiai Közlemények 42. K. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1991.
- Papatheodorou, Theodore: La personnalisation des peines dans le nouveau code penal francais. A büntetések személyre szabottan történő alkalmazása az új francia büntető törvénykönyvben. Revue de Science Criminelle et de Droit Compare (Franciaország) 1997. NO. 1.

- Patera Antal: A többszörös visszaesők reszocializálása. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok. XIV. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1979.
- Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. I. kötet Pest, 1872. Kiadta Pfeifer Ferdinánd. II. kötet Buda-Pest, 1873.
- Péteri Zoltán: Az emberi és állampolgári jogok történetéhez. Jogtudományi Közlöny, 1998. évi 12. szám
- Policy-Making in the European Union. Oxford University Press. Oxford. 1996. Chapter 15 by Monica den Boer: Justice and Home Affairs: Cooperation without integration
- Pradel, Jean-Cortens,Geert: Droit pénal européen. Paris, 1999.
- Pratt, John: Scandinavian Exceptionalism in a n Era of Penal Excess Brit. J. Criminol (2008) 48. 275-292 Advance Access publication 24 December 2007.
- Pál László: Nevelés a büntetésvégrehajtásban. Kriminálpedagógiai tanulmány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1976.
- Pál László: Hollandia büntetés-végrehajtási rendszere. Jogpolitika. 1982. évi 4. szám
- Pálmai Józsefné-Dávid Gábor: A bűnügyi nyilvántartás centenáriuma. Belügyi Szemle. XXIV. évfolyam. 1986. évi 1. szám
- Pápai Erzsébet: „Ujj- és tenyéryomat-azonosítással a felderítés 50 %-kal növekedhet...” Interjú Matakovics Györggyel. Belügyi Szemle. 1998. évi 7-8. szám
- Pécsvárady László: A pártfogó felügyeleti szabályok mint a bírói ítélkezés új elemei. Magyar Jog. XXIX. évfolyam 1982. évi 10. szám
- Perdrian, A.: Le travail d'intérêt général en droit comparé. A közérdekű munka az összehasonlító jogban. Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal 1985. évi 2. szám
- Peters, K.: Grundprobleme der Kriminalpädagogik. A kriminálpedagógia alapvető problémái. Berlin, 1960.
- Pickl, Viktor: Az ombudsman intézménye. (Fordította: Dr. Csalótzky György) Magyar jog. Harminchatodik évfolyam 1989. évi 12. szám

Polt Péter: Nemzetközi büntetőjog és emberi jogok. Társadalmi Szemle. 1992. évi 10. szám

Polt Péter: Az ombudsman és a jogalkotás. Jogtudományi Közlöny, 1997. évi 1. szám

Pradel, J.: Le travail d'intérêt général en Europe occidentale aperçus comparatifs. Közérdekű munka intézménye a nyugat-európai országokban. – Összehasonlító elemzés. Revue Pénitentiaire. 1986. évi 3. szám

Pulszky Ágost–Tauffer Emil: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra. Pest, 1867.

Pusztai László: A büntetés-végrehajtás reformja Olaszországban. Büntetés-végrehajtási rendszerek nemzetközi áttekintése. IM. Bv. Országos Parancsnokság Nevelési Osztály 1987. évi 1. számú kötete a Nevelői Szakkönyvtár sorozatból.

Pusztai László: Elterelés a büntetőútról. Kriminológiai és Kriminalisztikai tanulmányok. XXVIII. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. BM Kiadó Budapest, 1991.

Pusztai László: Az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kriminálpolitikai koncepciója. Ügyészségi Értesítő XXIX. évfolyam, 1993. évi 3. szám

Pusztai László (szerk.): Az ügyészség helye, szerkezete és funkciója egyes polgári demokráciákban. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kiadványa. 1994.

Alkotmány a gyakorlatban. Kommentár a gyakorlat számára. Szerkesztő: Petrik Ferenc. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2004.

Rácz Attila: Az ideg- és elmebetegek, valamint az értelmi fogyatékosok védelme a magyar közjogban. Jogtudományi Közlöny, XI. új évfolyam 1985. évi 9. szám

Rácz Attila: Államszerkezet, az Európai Unió és Magyarország. Jogtudományi Közlöny, 2009. évi 7-8. szám

Rácz György: A büntetlen előélet értékelése rehabilitáció esetén. Magyar Jog. VI. évfolyam. 1959. évi 1. szám

Rácz György: Büntetésvégrehajtási problémák a francia börtönügyi kongresszuson. Magyar Jog XXIV. évf. 1977. évi 12. szám

Rácz József–Frech Ágnes és Fridli Judit: Kriminalizáció és medinalizáció a drogfogyasztás hazai megítélésében. *Psychiatria Hungarica* 4. 1989.

Reiner Ignác: A büntetőintézetek Magyarországon. 1898.

Réső Ensel Sándor: A külhoni fogházak börtönrendszeréről. Kugler kiadás, Pest, 1865.

Réső Ensel Sándor: Fegyházi Reform Magyarországon. 1868.

Réső Ensel Sándor: Három országos női fegyház. 1887.

Rickl Gyula: A fegyencipar. (Hivatalos jelentés az 1896. évi ezredéves kiállításról. VIII. kötet)

Paul Ricœur: „Az igaz, valamint az igazságszolgáltatás és ennek kudarca”, *Cahier de l’Herne*, 81. szám 304-306. oldalak

Robinson, Paul H: Competing conceptions of modern desert: vengeful, deontological, and empirical. – A megérdemelt büntetés versengő fogalmi: bosszúálló, deontologikus és tapasztalati. In.: *The Cambridge Law Journal*, 2008. vol. 67. no. 1. 145-175. p.

Rodley, N.: The treatment of prisoners under international law. A bebörtönzöttekkel való bánásmódról a nemzetközi jogban. Unesco Paris. Clarendon Press Oxford. 1987.

Michael Rosen: Classical sociology and the law. A klasszikus szociológia és a jog. *Oxford Journal of Legal Studies*. 1985. évi 1. szám

Rouget, Didier: A kínzás megakadályozása Európában. Nemzetközi, európai és nemzeti mechanizmusok a kínzás elleni küzdelemben. Az ATP 2. sz. kiadványa, Genf, 1998. június

Ruzsonyi Péter: Konvenció. A kínzás ellen. Megelőzés. Bizalom. Börtönügyi Szemle, 1993. évi 4. szám

Kenneth Russel: Electronic Monitoring. Elektronikus felügyelet. *New Law Journal*. 1987. évi március 20-i szám

- Rüter, Frederik: Harmonie trotz Dissonanz. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1993/1.
- Róth Erika: Tárgyalásra várva. Fogva tartási helyzetkép jogerős ítélet előtt. Magyar jog. Negyvenötödik évfolyam. 1998. évi 5. szám
- Rózsa János: A bűnözés alakulása a statisztikus nézőpontjából. Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról. (Szerk.: Münnich Iván) Kossuth Könyvkiadó 1988.
- Russel, K.: Privatisation of Prisons. A börtönök privatizálása. New Law Journal. 1987. évi 6. szám
- Ruzsonyi Péter: Konvenció (a kínzás ellen). Börtönügyi Szemle. 1993. évi 4. szám
- Ruzsonyi Péter: Vallásszabadság. Konferencia Popowóban. Börtönügyi Szemle. 1993. évi 4. szám
- Ruzsonyi Péter: Új megközelítés. A konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós-pedagógiai rendszere. Tizenhatodik évfolyam. 1997. évi 4. szám
- Sajó András: Látszat és valóság a jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1986.
- Sajó András: Szabadság, emberi jog, alkotmányosság. Magyar Tudomány, 1996. 1. szám
- Sajó András: A szólásszabadság kézikönyve. KJK-KERSZÖV. 2005.
- Salamon Géza: A különleges eljárások új szabályozásának gyakorlati kérdései. Ügyészségi Értesítő X. évf. 2. szám 1974.
- Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan. II., Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Sárdi Miklós: Fokozatváltás. Célszerű lenne gyakrabban alkalmazni. Börtönügyi Szemle. Tizenegyedik évfolyam. 1992. évi 2. szám
- Sárkány István: A szigorított őrizet a gyakorlatban. Jogpolitika. 1985. évi 1. szám
- Schanda Balázs: Vallásszabadság és egyenlő bánásmód a magyar jogrendszerben. Jogtudományi Közlöny, 2005. évi 12. szám

- Schmidt, Heiner Kristian: Grundrechte als selbständige Strafbefreiungsgründe. Alapjogok, mint önálló okok a büntetés alóli mentesítésre. Zeitschrift für die gesamte Strafwissenschaft (ZStW) 121 (2009), 645-670. p.
- Screvens, Raymond: L'emprisonnement. A szabadságvesztés büntetés. Revue de Droit Penal et de Criminologie (Belgium) 1996. VOL. 76. NO. 6.
- Sieber, Ulrich: Memorandum egy Európai Modell büntetőtörvénykönyvéről. Magyar Jog, 1998. évi 6. szám
- Sir Nigel Rodley: APT-rapport annuel 2000.
- Schneider, Ursula: Die Reform des Massregelrechts. – Az intézkedési jog reformja. In.: Neue Zeitschrift für Strafrecht, 2008. vol. 28. no. 2. 68-73. p.
- Steiner, Josephine – Woods, Lorna: Textbook on EC Law. Blackstone Press Limited. Sixth Edition. 1998.
- Storbech, Jürgen: A szabadság, biztonság, igazságosság övezete. Belügyi Szemle. 2000. 3. szám
- Schavell, S.: Criminal Law and the optimal use of nonmonetary sanction as a deterrent. A büntetőjog és a nem vagyoni büntetések optimális visszatartó hatása. Columbia Law Review 1985. évi 6. szám
- Schäfer István: Utógondozás a visszaesés ellen. Jogtudományi Közlöny. 1949. évi 19. szám
- Schrick Sándor: A börtönügy őskora. Aigner Alajos kiadása, Budapest, 1878.
- Screvens, Raymond: L'emprisonnement. A szabadságvesztés büntetés. Revue de Droit Penal et de Criminologie (Belgium) 1996. VOL. 76. NO. 6.
- Schüler–Springorum, Horst: Was stimmt nicht mit dem Strafvollzug? Mi baj a büntetésvégrehajtásban? Reihe: Zeitfragen Nr. 7. Hamburg 1970.
- Sereg Pál: Törvény Európában. (A büntetés-végrehajtási jogalkotás jelenkori történetének vázlata.) Börtönügyi Szemle 1994. évi 3. szám
- Seres András: Az előzetes letartóztatás jogi természete és az előzetes letartóztatottak jogi helyzete. Magyar Jog. Negyvenkettedik évfolyam, 1995. évi 8. szám

Sinku Pál–Vókó György: A fogva tartás helyzete és perspektívái. Magyar Jog. XXXVI. évf. 1989. évi 3. szám

Silfen, P.: Criminology: Psychotherapy of Mentally Disturbed Criminals: Illusion on Reality? Kriminológia. Szellemileg zavart bűnelkövetők pszichoterápiája: illúzió vagy realitás? Medicine and Law 1986. évi 5. szám

Solt Pál: Úton Európában – az emberi jogok érvényesülése. Somogy Megye Önkormányzatának kiadványa 1996.

Soothill, K.: The outcome for prisoners who rejected offers of help. A segítséget visszautasító börtönből szabadultak sorsának alakulása. The British Journal of Criminology 1985. évi 2. szám

Stando–Kawecka, B.: Die Strafvollzugsreform in Polen nach 1989. A lengyelországi büntetés-végrehajtási reform 1989. után. Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfer, 1997. VOL. 46. NO. 5.

Stanoin, Rodica: Certaines considérations concernant l'étiologie du comportement délinquant. A bűnöző viselkedésének etiológiájára vonatkozó néhány szempont. Sciences Juridiques 1987. évi 1. szám

Staub Móric: Börtönügy hivatalnokainak szakszerű kiképzetéséről. 1891.

Steffler Sándor: Mentés a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól. Ügyészségi Értesítő XV. évf. 2. szám 1979.

Szabó András: A nevelési helyzet alapproblémái a fiatalkorúak börtönében. Állam- és Jogtudomány 1962. évi 3. szám

Szabó András: Nevelés a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során. Jogtudományi Közlöny. 1966. évi 5. szám

Szabó András: A büntett és büntetés. Gondolat, Budapest, 1979.

Szabó András: Az elmebeteg helyzete a magyar büntetőjogban. Jogtudományi Közlöny. XI. új évf. 1985. évi 9. szám

Szabó András: A büntetőjog reformja – reform büntetőjoga. Jogtudományi Közlöny 1988. évi 8. szám

Szabó András: Megelőzés és arányos büntetés. Magyar Jog. XXXVII. évf. 1990. évi 11. szám

Szabó András: A büntetőjog reformja. G. and G. Kiadó, Budapest, 1992.

Szabó András: Büntetőpolitika és alkotmányosság. Belügyi Szemle 1995. évi 1. szám

Szabó András: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. In.: Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára. Szerk.: Németh Zsolt. Rendőrtiszti Főiskola. Budapest, Széchenyi-hegy. 2010. 113-124. oldalak

Szabó Győző: A pénzbüntetés alkalmazása a gyakorlatban. Magyar Jog. XXVIII. évfolyam 1981. évi 6. szám

Szabó Győző: A pénzbüntetés egy napi tételének megfelelő összeg megállapításánál figyelembe veendő körülmények és azok felderítése. Magyar Jog. XXVIII. évfolyam 1981. évi 7. szám

Szabó Győző: Eljárási kérdések a pénzbüntetés alkalmazásával kapcsolatban. Magyar Jog. XXVIII. évf. 1981. évi 9. szám

Szabó Győző: A bíróság által elrendelt pártfogó felügyelet. Magyar Jog XXIX. évf. 1982. évi 12. szám

Szabó Imre: Az ember, a jog és az emberi jogok. Jogtudományi Közlöny XXXIV. új évfolyam 1979. évi 6. szám

Szabó Máté: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának vizsgálata a magyarországi büntetés-végrehajtás intézményeiben (2007-2009). Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest, 2009.

Szabóné dr. Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1985.

Szalayné Sándor Erzsébet: Gondolatok az Európai Unió alapjogi rendszerének metamorfózisáról. Európai Jog. 2003/2. szám

Szeder Gyula: Megjósolt bűncselekmények jogkövetkezménye? (Vita a szigorított őrizetről.) Jogpolitika 1983. évi 3. szám

Szendrei Géza: Híres emberek, régi ügyészek: Kozma Sándor. Ember és Főügyész. Ügyészek Lapja Negyedik évfolyam. 1996. évi 6. szám

Szendrei Géza: Statútumokban írt ügyészi feladatok. Ügyészek Lapja, Harmadik évfolyam, 1995. évi 1. szám

Szemere Bertalan: A büntetésről. 1842.

Székely János: Szabadságvesztés büntetés és jogpolitika. Magyar Jog. 1974. évi 9. szám

Székely János: Visszatérés a szabad életbe. Jogtudományi Közlöny. 1979. évi 2. szám

Székely Ferenc: A magyar B.T.K. büntetési és börtönrendszerének jelenlegi végrehajtása és eddigi eredményei. 1889.

Székely László: Magyar sajtó- és médiajog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2007.

Szili Zoltán: Két tanulmány a magyar ügyészi szervezet múlt századi fejlődéstörténetéről. Ügyészségi Értesítő XXIV. évfolyam 1988. évi 3. szám

Sz. Kiss Csaba: Mérce. (A strasbourgi bíróság ítéletei) Börtönügyi Szemle 1995. évi 3. szám

Szlemenics Pál: Magyar Fenyítő Törvénykönyv. Heckenast, Pest 1832.

Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény. Ökröss B. kiadása, Pest. 1865.

Szóllósy Oszkár: A magyar börtönügy vázlata. Magyar Királyi Igazságügy-minisztérium, Budapest. 1920.

Szóllósy Oszkár: Magyar Börtönügy. A szabadságvesztés büntetések végrehajtása. Budapest, 1930.

Szűk László: Az emberi jogok és büntetés-végrehajtás. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár Budapest, 1990.

Szűcs András: A hatósági erkölcsi bizonyítvány tartalmáról. Belügyi Szemle, 2005. évi 10. szám

Szűcs András: A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései. Börtönügyi Szemle. Huszonnyolcadik évfolyam. 2009. évi 4. szám

Takács Jolán: Pártfogoltak és utógondozottak elhelyezkedése – ma. Börtönügyi Szemle. 1990. évi 1. szám

Taras, T.: Prawa uwiezionego. A fogoly jogai. Ksiega pamiatkowa ku czei prfog. dra Witolda Swidy. Emlékkönyv Witold Swida professzor emlékére. Studia Prawnicze 1969.

Tari Ferenc: Az időszerű Finkey. In.: Jogászok a Kultúráért Alapítvány, Sárospatak, 1995.

Tari Ferenc: A rehabilitáció szervezeti és emberi jogi feltételei. Bv. Szakkönyvtár 1995. évi 1. szám

Tari Ferenc: Hosszú távú fejlesztés. Börtönügyi Szemle. Tizenötödik évfolyam. 1996. évi 3. szám

Tari Ferenc: Megméretve (A CPT-látogatás tanulságai.) Börtönügyi Szemle. 1996. évi 1. szám

Tari Ferenc: Büntetés-végrehajtás '96. Börtönügyi Szemle 1997. évi 1. szám

Tauber István: Rendszerváltás és bűnözés. Félreértések. Hamis mítoszok. Csalóka számok. Börtönügyi Szemle. Tizennegyedik évfolyam 1995. évi 1. szám

Tauffer Emil: A szabadságvesztés különféle nemeinek végrehajtása. 1880.

Tauffer Emil: A börtönügy főkörmányzata. „Magyar Igazságügy” VII. k.

Tavassy Tibor: A szabadságvesztésből szabaduló visszaeső bűnözők társadalmi beilleszkedése. Belügyi Szemle. 1973. évi 10. szám

Tavassy Tibor: A szigorított őrizetbe utalt, különösen veszélyes visszaesők társadalmi beilleszkedésének néhány alapvető problémája. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XVI. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1979.

Tiedemann, Klaus: Eine Europäische Erklärung der Rechte der Strafgefangenen. A fogva tartottak jogainak európai megvilágítása. Juristenzeitung 1962.

Tiedermann, Klaus: Europäisches Gemeinschaftsrecht und Strafrecht. Neue Juristische Wochenschrift 1993/1.

Tóth Balázs: A Magyar Helsinki Bizottság Börtönmegfigyelő Programjának tapasztalatai 2007-ben. Budapest, 2007.

Tóth István: Egy büntetés-végrehajtási csoport tevékenységének tapasztalatairól. Magyar Jog. XIX. évfolyam 1982. évi 6. szám

Tóth Judit: A menedékjogi törvényről – de lege ferenda. Magyar Jog. 1996. évi 8. szám

Tóth Kovács János: Az AIDS és a börtönök. IM. Bv. Országos Parancsnokság Módszertani Füzetek. 1988. évi 1. szám

Tóth Lőrincz: Az illovai fegyház. 1885.

Tóth Lőrincz: Emlékezés a nemzetközi börtönügyi kongresszusra Rómában. 1886.

Tóth Lőrincz: A rabmunka. 1888.

Tóth Mihály: Érvek az ügyészség kormány alá rendelése mellett. Ügyészek Lapja, 1999. évi 6. szám

Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében. KJK-KERSZÖV. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2001.

Tóth Mihály: Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. 1874.

Tóth Tibor–Felkai László: A személyi igazolványról. Belügyi Szemle. XXIV. évfolyam. 1986. I. évi 4. szám

Török Kálmán: Emlékirat a szegedi kir. ker. börtön és kir. törvényszéki fogházról. 1886.

Török Kálmán: A börtönügy 30 éves korszakából történelmi emlékek. 1900.

Törő Károly: Az elmebetegekkel szemben alkalmazott kényszerintézkedésekkel kapcsolatos bírósági eljárás. Jogtudományi Közlöny XLI. új évfolyam 1986. évi 1. szám

Traytler Endre: Rehabilitáció. Budapest, 1945.

Tremmel Flórián: A kényszerintézkedések a büntetőeljárásban. III. füzet. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 1992.

Udvari Tibor–Dávid Ferenc: Nemzetközi értekezlet az NDK-ban a fiatalkori visszaeső bűnözésről. Ügyészségi Értesítő IV. évfolyam 1968. évi 2. szám

Uhlyarik Albin: Elzárás nélküli kényszermunka. 1893.

Urwin, Derek W.: A közös Európa. Az európai integráció 1945-től napjainkig. Budapest, 1999.

Vabrik László: A javító- és büntetés-végrehajtási intézetekből elbocsátott fiatalkorúak társadalmi beilleszkedésének tapasztalatai. Ügyészségi Értesítő XXV. évfolyam 1982. évi 2. szám

Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Budapest, 1907.

Vajna Károly: Hazai régi büntetések. I–II. A szerző kiadása. Budapest, 1908.

Varga János: A rabmunka. 1880.

Varga János: A börtönügy köréből. 1880.

Varga Zs. András: Ombudsmanok Magyarországon. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004.

Vargha László (szerk.): A valószínűség szerepe az igazságszolgáltatásban. Konferencia. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. Bűnügyi Tanulmányok Tanszéke, Pécs. 1981.

Vámbéry Rusztem: A megtorlás alkonya. Jogtudományi Közlöny 8. szám Budapest, 1910.

Vámbéry Rusztem: Jog és forradalom az „Öt év múltán, a Károlyi-korszak előzményei és céljai” című kötetben. Budapest, 1923.

- Vermes Miklós: A társadalom szerepe a büntetés-végrehajtásban. Jogtudományi Közlöny XXI. új évfolyam 1966. évi 1–2 szám
- Vermes Miklós: A szabadságvesztés büntetést helyettesítő büntetőjogi intézmények. Magyar Jog. XXV. évfolyam 1978. évi 7. szám
- Vermes Miklós: Az utógondozás szerepe a bűnismétlés megelőzésében. Az Összehasonlító Kriminológia Nemzetközi Központjának IV. Regionális Szeminárium. IM Budapest, 1980.
- Vermes Miklós: A pártfogó felügyelet hatékonyságának vizsgálata. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok. XIX. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1982.
- Vermes Miklós: Próbaidős büntetések, illetve intézkedések és a pártfogó felügyelet. Magyar Jog. XXIX. évfolyam, 1982. évi 7. szám
- Verrel, Torsten – Käufl, Michael: „Warnschussarrest”. Kriminalpolitik wider besseres Wissen? – A „figyelmeztető lövés jellegű” elzárás. Büntetőpolitika jobb tudásunk ellenére? In.: Neue Zeitschrift für Strafrecht, 2008. vol. 28. no. 4. 177-181. pl.
- Viala, Georges: Jeunes détenus et insertion professionnelle. Fiatalkorú elítéltek szakmai képzése, szabadulásuk utáni támogatása. Revue Penitentiaire et de Droit Penal 1985. évi 7. szám
- Vigh József–Gönczöl Katalin: A fiatalkorú bűnelkövetők reedukációja az utógondozás során. Jogtudományi Közlöny, 1972. évi 8. szám
- Vigh József–Tauber István: A szabadságvesztés büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. Jogtudományi Közlöny. 1976. évi 11. szám
- Vigh József–Földvári József: Kriminológiai alapismeretek. Budapest, 1979.
- Vigh József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Vigh József: Emberi jogok, emberi kötelezettségek és bűnözés. Kriminológiai Közlemények 49. Budapest, 1994.

Vincze Tamás: A fiatalkorúak szabadságvesztésének aktuális problémái. Börtönügyi Szemle 1991. évi 1. szám

Visegrády Antal: A joggyakorlat joggerjesztő szerepéről. Magyar Jog XXIII. évfolyam 1976. évi 6. szám

Visegrády Antal: A jog hatékonyságának problémái. Magyar Jog. Negyvenkettedik évfolyam. 1995. évi 1. szám

Visegrády Antal: A jog hatékonyságának mérése. Magyar Jog. Negyvennegyedik évfolyam. 1997. évi 5. szám

Vogel, Joachim: Wege zu europäisch-rechtlichen Regelungen im Allgemeinen Teil des Strafrechts. Juristen Zeitung 1995/7.

Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999, 2001, 2004, 2006.

Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialog-Campus. Budapest-Pécs, 2006.

Vókó György: Új európai börtönszabályok és magyarázatuk. Ügyészek Országos Egyesülete. Budapest-Pécs, 2007.

Vókó György: A mellékbüntetések végrehajtásával kapcsolatos rendőri feladatokról. Belügyi Szemle XXI. évf. 1983. évi 2. szám

Vókó György: A bv. bírói eljárás. Börtönügyi Szemle Tizenkettedik évfolyam 1983. évi 4. szám

Vókó György: A büntetés-végrehajtási munkáltatásról. Ügyészségi Értesítő XX. évfolyam 1984. évi 1. szám

Vókó György: A büntetőbíráskodás gyakorlata és perspektívái a változó világban. Ügyészségi Értesítő XXI. évfolyam 1985. évi 3. szám

Vókó György: A közvélemény a büntető törvényekről és a bűnözés elleni harcról. Ügyészségi Értesítő XXI. évfolyam 1985. évi 4. szám

Vókó György: A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetések és intézkedések végrehajtásának tapasztalatai Jugoszláviában. Magyar Jog XXXIII. évfolyam 1986. évi 10. szám

- Vókó György: A pártfogó felügyelet alá helyezés előkészítésének kérdései a gyakorlati tapasztalatok tükrében. Magyar Jog XXXIII. évfolyam 1986. évi 12. szám
- Vókó György: Az utógondozás jelentőségéről a gyakorlati tapasztalatok tükrében. Magyar Jog XXXIV. évfolyam 1987. évi 10. szám
- Vókó György: Az elkobzás végrehajtásának törvényességéről gyakorlati tapasztalatok tükrében. Ügyészségi Értesítő XXV. évfolyam 1989. évi 2. szám
- Vókó György: A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban. Jogtudományi Közlöny, XLIV. új évfolyam 1989. évi 8. szám
- Vókó György: A fogva tartottak joga vallásuk gyakorlásához Franciaországban. Magyar Jog XXVI. évfolyam 1989. évi 9. szám
- Vókó György: A rendőrség büntetés-végrehajtási feladatairól. Belügyi Szemle XXVII. évfolyam 1989. évi 11. szám
- Vókó György: Az elkobzás végrehajtásának törvényességéről gyakorlati tapasztalatok tükrében. Ügyészségi Értesítő. XXV. évfolyam, 1989. évi 2. szám
- Vókó György: A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban. Jogtudományi Közlöny, XLIV. új évfolyam. 1989. évi 8. szám
- Vókó György: A fogvatartottak jogai vallásuk gyakorlásához Franciaországban. Magyar Jog XXVI. évfolyam 1989. évi 9. szám
- Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei, eszközei. Ügyészségi Értesítő. 1990. évi 1. szám
- Vókó György: Az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak jogállása. Börtönügyi Szemle. 1990. évi 3. szám
- Vókó György: A büntetés-végrehajtási jog továbbfejlesztésének, tudományos művelésének szükségességéről. Jogtudományi Közlöny. XLIV. új évfolyam 1990. évi 7-8. szám
- Vókó György: A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a végrehajtás alakításában. Magyar Jog XXXVII. évfolyam 1990. évi 10. szám

Vókó György: A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyeletének mindennapi valósága és összefüggései. Magyar Jog XXXVIII. évfolyam 1991. évi 9. szám

Vókó György: A nemzetközi követelményrendszer és hatályos büntetés-végrehajtási szabályaink. Ügyészségi értesítő. 1991. évi 2. szám

Vókó György: A jogfosztottak védelméről. Kriminálinfo '91. Konferenciaanyag. Ügyészek Országos Egyesülete. 1992.

Vókó György: Előzetes letartóztatás. Börtönügyi Szemle 1992. évi 3. szám

Vókó György: Az előzetes letartóztatás végrehajtásának tapasztalatairól és gyakorlati kérdéseiről. Magyar Jog XXXIX. évfolyam 1992. évi 3. szám

Vókó György: Az előzetes letartóztatás végrehajtása rendőrségi fogdákbán. Rendészeti Szemle, XXX. évfolyam 1992. évi 12. szám

Vókó György: A bv. bírói eljárás. Börtönügyi Szemle. 1993. évi 4. szám 1-17. oldalak

Vókó György: A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről. Jogtudományi Közlöny. XLVIII. évfolyam 1993. évi 7. szám

Vókó György: A közérdekű munkáról mint egyik új főbüntetésről. Magyar Jog. Negyvenegyedik évfolyam 1994. évi 1. szám

Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Vázlat a jogi szakvizsgára felkészüléshez. Igazságügyi Minisztérium Oktatási és Továbbképző Ügyosztály, 1994.

Vókó György: A büntetés-végrehajtás helye a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Magyar Jog. 1994. évi 12. szám

Vókó György: Az ügyészség szerepe a büntető felelősségre vonás folyamatának teljessé tételében. Legfőbb Ügyészség Titkársága. Kézirat. 1994.

Vókó György: Jogi és igazgatási tényezők hatása a büntetések végrehajtására. Jogtudományi Közlöny XLIX. évfolyam 1994. évi 1. szám

Vókó György: Menedékjog. Börtönügyi Szemle. 1994. évi 1. szám

Vókó György: A büntetés-végrehajtást övező szükséges garancia- és kontrollrendszeréről. Ügyészek Lapja. Második évfolyam 1994. évi 5. szám

Vókó György: A bv. jog gyakorlata. Börtönügyi Szemle. 1995. évi 1. szám

Vókó György: Idegen környezet. Külföldiek japán börtönökben. Börtönügyi Szemle 1995. évi 3.szám

Vókó György: A bv. ügyész múlt századi feladatairól. Ügyészek Lapja. Harmadik évfolyam 1995. évi 3. szám

Vókó György: A büntetés-végrehajtással kapcsolatos ügyészi feladatok a világon. Ügyészek Lapja. Harmadik évfolyam 1995. évi 4. szám

Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtásról és reformjának szükségességéről. Jogtudományi Közlöny L. évfolyam 1995. évi 7–8. szám

Vókó György: A bűnelkövetők jogkorlátozásának mértékéről és jogállami biztosítékairól a végrehajtás ideje alatt. Studia Juridica Auctoritate Universitatis Pécs, Publicata, 124. Tanulmányok Földvári József tiszteletére. Különnyomat. Pécs, 1996.

Vókó György: Az ügyészség és a büntetés-végrehajtás. In. Emlékképek az ügyészség történetéből. Ügyészek Országos Egyesülete 1996.

Vókó György: Büntetés-végrehajtási jog. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 1996.

Vókó György: Járulékos feladatok. Vagyoni követelés. Nyilvántartás. Elzárás. Idegenrendészei őrizet. Börtönügyi Szemle. Tizenhatodik évfolyam 1997. évi 1. szám

Vókó György: Európai mérce. A büntetés-végrehajtási jogharmonizáció gyakorlata. Börtönügyi Szemle. 1997. évi 4. szám

Vókó György: Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. Börtönügyi Szemle. Tizenhetedik évfolyam. 1998. évi 2. szám

Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999.

Vókó György: A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességéről. Belügyi Szemle, 2000. évi 11. szám

Vókó György: Jogvédelem. A CPT jelentés és az arra adott magyar válasz. Börtönügyi Szemle, 20. évfolyam, 2001. évi 2. szám

Vókó György: Rendőri feladatok a büntetés-végrehajtási jogból. Belügyi Szemle, 2002. évi 2-3 szám

Vókó György: A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai. Börtönügyi Szemle, 2003. évi 2. szám

Vókó György: Börtönrendszer korszerűsítése irányainak azonossága Franciaországban és Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 2003. évi 4. szám

Vókó György: Elmélkedés a pártfogó felügyeletről. Börtönügyi Szemle. 2003. évi 1. szám

Vókó György: A fogvatartottak helyzete a Holland Királyságban és a Holland Antillákon. Börtönügyi Szemle, 2004. évi 2. szám

Vókó György: A fogvatartási helyek ellenőrzésének bővítése az Európai Unióban. Jogtudományi Közlöny, 2004. évi 2. szám

Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs. 2004.

Vókó György: Az Európa Tanács magyar hatóságoknak szóló, a fogvatartással kapcsolatos ajánlásairól. Belügyi Szemle. 53. évfolyam, 2005. évi 2. szám

György Vókó: Europäisches strafvollzugsrecht. Schenk Verlag. Passau. 2009.

Vókó György: Az elítéltek elektronikus felügyeletével kapcsolatos véleményekről. Börtönügyi Szemle, 2004. évi 3. szám

Vókó György: Szupermax börtönök az USA-ban. Börtönügyi Szemle. 2005. évi 2. szám

Vókó György: Bűn és büntetés – a büntetőjog eszköztársa és lehetőségei a bűnözés visszaszorítására. Börtönügyi Szemle. 2006. évi 1. szám

- Vókó György: A bűnözés újabb kihívásai és az ellenük való küzdelem Svédországban. Börtönügyi Szemle. 2008. évi 2. szám
- Vókó György: Büntetőjogi rehabilitáció és a bűnügyi nyilvántartás. Monográfia. Ügyészek Országos Egyesülete. Budapest, 2009.
- Vókó György: Fogvatartottakkal való bánásmód Magyarországon (Szerk.: Virág György) Országos Kriminológiai Intézet. OKRI Szemle. Budapest, 2009. 55-79. oldalak, ISBN 978-963-7373-16-9.
- Vörös Imre: A tulajdonhoz való jog az Alkotmányban. Acta Humana. 1995. 18-19. szám
- Wacquant Loïc: A nyomor börtönei. A „zéró tolerancia” világméretű terjedése (fordította: Köböl Anna) Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
- Walker, N.: Gondolatok az ésszerű büntetésről. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1976.
- Walmsley, Roy: Börtönnépesség Európában és Észak-Amerikában: néhány háttérinformáció. Az ENSZ felügyelete alá tartozó Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Európa Intézet, Helsinki, 1997. Heuni Dolgozatok. No. 10.
- Wessels, Beulke: Strafrecht Allgemeiner Teil. Büntetőjog. Általános Rész. 38. kiadás 2008.
- Wiener A. Imre: Az emberi jogok a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny XXXIV. új évfolyam 1979. évi 6. szám
- Wiener A. Imre: A főbüntetés helyett alkalmazott mellékbüntetés és a súlyosítási tilalom. Magyar Jog 1980. évi 6. szám
- Wiener A. Imre: A nemzetközi büntetőjog a nemzetközi jog aspektusából. In.: Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében. ELTE Jogtudományi Kara 1994.
- William, R.: Normalizáció, nyitottság, felelősség Kelet-Európában. Bv. Szakkönyvtár 1995. évi 1. szám
- Williams, J. E. Hall (szerk.): Az ügyész szerepe. Nemzetközi büntető-igazságszolgáltatási szeminárium. 1987. London. School of Economics and Political Science. Dato Steenhuis: A büntetőeljárás Hollandiában.

Winchenbach, K.: Strafvollzug in Griechenland. Büntetés-végrehajtás Görögországban.
Zeitschrift für

Strafvollzug und Straffälligenhilfe 1997. VOL 46. NO. 5.

Windt Szandra: A külföldiek és a bűnözés kapcsolata hazánkban. In.: Írások Tauber István emlékére. Szerk.: Németh Zsolt. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Kriminológiai Társaság, Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2009. 112-129. oldalak

Wlassics Gyula: Új irányok és börtönügy. Jogtudományi Közlöny 1904. évi 52. szám

Zeder, Fritz: A büntetőjogi együttműködés jogi aktusai az Európai Unióban és azok államon belüli elismerése. Magyar Jog. 1999. évi 11. szám

Az 1914. július 21-i törvényjavaslat a büntető ítélet hátrányos jogkövetkezményeinek megszüntetéséről. Az országgyűlés képviselőházának irományai. XLIV. Kötet, Budapest, 1915.

Az 1940. október 22-i törvényjavaslat a büntető ítélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények korlátozásáról és megszüntetéséről. Az országgyűlés képviselőházának irományai, V. kötet, Budapest, 1941.